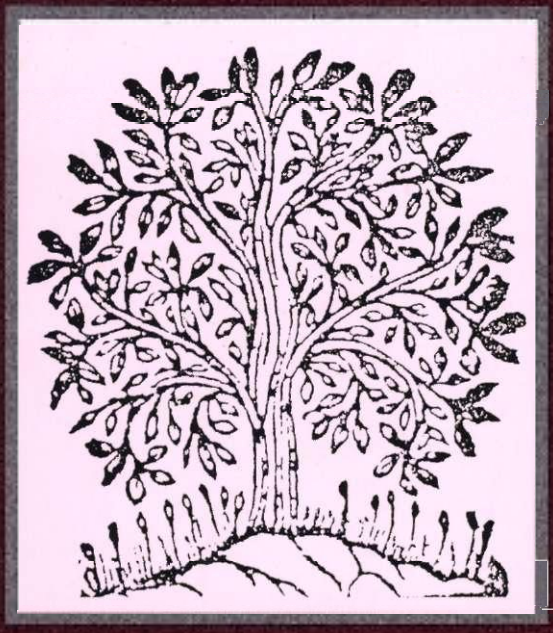
CSOKONAI UNIVERSITAS CS K FORRÁSOK KÖNYVTÁR

Dugonics András

ETELKA

Dugonics András *Etelkája* az első eredetinek tekinthető magyar regény, amely a nagy közönségsikernek köszönhetően az 1788-as első kiadást követően rövid időn belül újra megjelent 1791-ben. Harmadik kiadására, amelyet szerzője szegedi nyelvjárásba írt át, még az író életében, 1805-ben került sor. Kétszáz éve azonban nem jelent meg új kiadása, csak egy kivonatos változat a XX. század elején. Az *Etelka* témaválasztása, műfaja, eszmetörténeti háttere, nyelve, fogadtatása és utóélete ugyanakkor irodalomtörténetünk és művelődéstörténetünk izgalmas és sokat vitatott kérdései közé tartoznak.

A regény a honfoglalás utáni időszak mitikus történelmének keretébe illeszti a fejedelmi származású fiatal pár szerelemre lobbanásának és házassága megvalósulásának történetét. Az *Etelka* ugyanakkor kulcsregény, amely tanítást tartalmaz az uralkodás módjáról és a korabeli politikai és társadalmi problémák megoldásának lehetőségeiről. Az olvasók számára azonban a regényhez fűzött nagyszámú jegyzet is fontos volt. A jegyzeteknek a regény világának gazdagítása mellett Dugonics a nemzeti értékek megőrzésében is jelentőséget tulajdonított. A történeti jegyzeteknek köszönhetően számos dokumentum lett ismertté magyar nyelven a regény által meghódított széles közönség előtt.

Könyvünk az 1791-es kiadás szöveghű közlése. A regény szövegén kívül tartalmazza a bevezetőt, a mottókat, a jegyzeteket, az illusztrációkat. A másik két kiadás szövegváltozatait jegyzetek formájában követheti az olvasó. Függelékként az *Etelka* kéziratairól és kiadásairól közlünk szövegváltozatokat. Kéziratból adjuk ki az *Etelkának Külcsa* című írást, amelyben a szerző kommentálja a mű célzatosságát. Kiadásunk kritikai igénnyel készült: szövegkritikai, a forrásokat kommentáló jegyzetek, szómagyarázatok, valamint az *Etelka* történetét és sajátosságait elemző tanulmány segítik a mű gazdag jelentésének megértését.

Penke Olga

Dugonics András

ETELKA

CSOKONAI KÖNYVTÁR. FORRÁSOK
(Régi kortársaink)

8.

Sorozatszerkesztők:

Debreczeni Attila, Imre Mihály,
S. Varga Pál

A borítón:

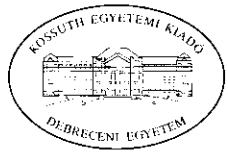
A TUDÁS FÁJA

(Címlapnyomtatvány és könyvdísz XVII–XVIII. századi
debreceni nyomtatványokban)

Dugonics András

Etelka

Sajtó alá rendezte:
Penke Olga

Debrecen, 2002

Második, változatlan utánnyomás

© Penke Olga, 2002, 2003
© Debreceni Egyetem, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2002, 2003

Lektorálta:

Szilágyi Márton

ISSN 1418–3242
ISBN 963 472 628 3

Kiadta: a Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója,
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
Felelős kiadó: Cs. Nagy Ibolya főszerkesztő
Műszaki szerkesztő: Juhászné Marosi Edit
A nyomdai műveleteket a Debreceni Egyetem sokszorosítóüzeme végezte
Terjedelem: 45.05 A/5 ív

Tartalom

ETELKA. ELSŐ KÖNYV 7
Honnyaim! 9
Első szakasz 11
Másadik szakasz 47
Harmadik szakasz 83
Negyedik szakasz 133
ETELKA. MÁSADIK KÖNYV 179
Első szakasz 181
Másadik szakasz 221
Harmadik szakasz 263
Negyedik szakasz 301
A' Jegyzeteknek mi-vólta annak rende szerént 351
SZÖVEGKRITIKAI JEGYZETEK 357
Kiadásunk alapszövegéről és a szövegközlésről 357
Az 1788-as és az 1805-ös kiadások eltéréseit közlő jegyzetek ... 361
UTÓSZÓ: Az *Etelka* története és kontextusai 409
A kéziratok és a kiadások viszonya 409
A három kiadás 411
A mottók és az illusztrációk 419
Az *Etelkának Külcsá*ról 420
A szöveg utóélete 422
A regény műfaja 424
A regény jegyzetei 437
A történeti-mitológiai tárgyú jegyzetek 442
A jobbágy szóról (95. jegyzet) 443
Egy régi magyar ének (114. jegyzet) 445
A kun Miatyánk (118. jegyzet) 446
Az *Etelka* nyelvéről 448
A regény eszmetörténeti háttere 450
A forrásokról 453
FÜGGELÉK 457
Szövegváltozatok az *Etelka* kéziratából és kiadásaiból 457
Dugonics András: *Etelkának Külcsa* 462
MAGYARÁZATOK ÉS MUTATÓK 484
Rövidítésjegyzék 484
Szómagyarázatok 485
Az *Etelka* fontosabb forrásairól 495
Névmutató 503

Művész ő Képeket érczen ki-vághatta;
De Magyar szíveket le-nem-rajzolhatta.
(gravé par Ant. Tischler, a Bude)

ETELKA

ELSŐ KÖNYV.*

IRTA

DUGONICS ANDRÁS
KIRÁLYI OKTATÓ.*

MÁSADIK MEG-JOBBÍTOTT KI-ADÁS.*

POSONYBAN és PESTEN*
FÜSKÚTI LANDERER MIHÁLY'
költségével és betőivel.

1791.*

Ím' e' Leányzó mint födözé magát
Tisztes ruhával. Nem fitogatta azt,
A'-mit gonosz szemmel vadásznak
Sok piperés-csemegés legények.
Az kikre nézve, búra ereszkedik
A' szűz Szemérem. Bánatos homlokán
Hervadnak a' lankadtt virágok,
És szomorú telelésre dőlnek.

RÁJNIS.

HONNYAIM!

E' Könyvemet Magyarúl írtam: mert ezzel csupánn a' Magyar Szíveket legeltetni akartam. Nem-is hangzott vólna idegen Nyelvben olly édesdeden, és olly hathatóssan ETELKA, egy igen ritka Magyar Kis-asszony.

Ki-hoztam e' Szűzet a' Feledékenségnek Tartománnyából, a' régi Setétségből: hogy a' mostani Világ lássa; csudállya; kövesse. Ennek Szeretete tisztességes: ugyan-azért állhatatos, kellemetes, és dicsőséges. Szíve, a' Késértetek között, nagy-is, erős-is, győző-is. A' Veszedelmekben, Szerencsétlenségekben Bátor; árnyékától nem fél; magát el-nem-hadgya. Ezen Magyar Szűznek ékes példáin örvendeni fognak ama' szép Fiatal-pirost orczájokon viselő Drága Kis-Asszszonyaink; szégyenleni fogják magokat, el-is-búhatnak előtte ama' Sáppadtt Nyősténnyeink.

Le-írtam Régi MAGYARAINKNAK Vitézségeket; Bátorságokat; Nagy Lelkeket. Elő-adtam Fejedelmeinknek Szer-tartásaikat; Népeikhez Szereteteket; Ellenségeik ellen Hadi-mesterségeket. Mind-ezeket nem újjamból szoptam; hanem ama' Nap-keleti Bölcs Császárnak LEÓNAK Írásiból vettem. Ez jól ismérte az akkori Magyarokat. Élt-is Segítségekkel a' Bolgárok ellen. Ha Magyar lett vólna; jobban a' Magyarokat meg-nem dícsérhette vólna. Köszönnyük-meg jó Szívét, szorgalmatosságát. Császár vólt; pedig Keresztény, és a'-mint Írásiból ki-tettszik, Isten-félő, és Bölcs. Bizonyossan nem hazudhatott.

Elő-hoztam Magyarainknak akkori Hadaikat; Országunkban le-telepedéseket; Árpád fejedelemnek Gondosságát; az Ország' Részeinek mind fel-osztását, mind el-ajándékozását; és más ehez tartozandó történeteket. Ezeket se gondoltam-ki magam; hanem BÉLA-királyunknak Nevetlen Író-deákjából kölcsönöztem; melly Könyvnél nincs se régibb, se talán hitelre méltóbb Országunkban.

Így tehát: egy Császár, és egy Író-deák gyújtotta meg előttem a' mécset, melly szinte el-aludtt Országunkban, ha SCHWANDTNER, és KOLLÁR fel-nem-élesztették volna. E' két Tudós embereknek Hamvok-is áldásra, és emlékezetre méltók a'hál'-adó Magyaroknál.

A' többi Jegyzeteket hol emennek, hol amannak Írásából szedegettem, és kölcsönöztem. De mind-egygyiknek nevét-is fel-tettem. Néha magam' véleménnyeit-is oda helyheztettem. Merész ugyan némellyekben; de vakmerő se-hol se vóltam.

*Világos-várnak a' Világ' négy Sarkaira fordúltt részeit, ezeken-kivűl négy szeleteit úgy rajzoltattam-le igazán, a'-mint mostanában siralmas dülledékjekben vannak. Ezzel-is örök emlékezetet akartam adni eme Világ-csudáltta szép várnak, mellynek töredékjein a' Gyíkok futkosnak, a' Hollók krákognak, és a' baglyok huhognak; holott ennek-előtte Vitéz Magyaraink nagy gyönyörűségben, nagy vígasságban éltenek.**

*A'mi Magyarságomat illeti: azon vóltam: hogy tisztán, és igazán írjak. A' magyar Közmondásokat, Példa-beszédeket néhol tömöttebben-is bele-kerítettem: hogy Nyelvünknek ezen gyöngyei a' Tengerbe ne veszszenek Szél-vizeinkben. De ezt fő-képpen azon okból-is cselekedtem; hogy meg-mutathassam Régi Magyarainknak Nap-keleti eredeteket, kik a' példa-beszédekkel örömestebb élnek, mint eme' Nap-nyúgoti Nemzetek.**

A'-mi pedig Szívemet illeti, talpig ki-tettszhetem Írásomból. Eleve azt mondhatom: igaz Magyar vagyok, és Hazámat szer-fölött szeretem. Hogy benne születtem, soha sem szégyenlem. Adná az Isten, hogy ő se szégyenlené neveltetésemet. Ollyan vagyok, ki Édes Hazámnak bóldogúlásán örvendeni; sanyargatásától félni; veszedelmén irtózni tudnék. Ollyan vagyok, ki édes Hazámnak fen-tartására, ha tehettségemben lenne, Testestől Lelkestől iparkodnék.

Illyetén gondolatokkal vóltam BUDA mellett a' NYULAK' SZIGETÉBEN, midőn itten Régi Királlyaink' múlatságos Épűleteiknek szomorú Dülledékjein állván, szemem előtt forogtanak a' Dunának ellen-partyán öszve-omlott ATTILA' Várának siralmas Töredékjei. Olly vélekedésben-is valék: mintha egygyik Kő-darab a' másikra, a' vizen által, nézegetvén, nem külömben vigasztalnák egy-mást: mint a'Rómaiaktól Szám-ki-vettetett Nagy MÁRIUST vigasztalhatták amaz öszve-omlott hires KARTÁGÓNAK Romladékjai, mellyeknek ellenekbe szegény gunyhóját helyheztette ama' NAGY LÉLEK. Írám 1786-dik Esztendőben.

ELSŐ SZAKASZ.*

1. *Árpádnak Erkölcse.*
2. *Árpádnál az Ebéd.*
3. *Zalánfi Etelkával.*
4. *Ünnep-hirdetés.*
5. *Etelka' Gyötrelme.*
6. *Etelkának Álma.*
7. *Az Áldozat' Eleje.*
8. *Maga az Áldozat.*
9. *Az Áldozat' Vége.*

ELSŐ RÉSZ.

ÁRPÁDNAK ERKÖLCSE.

Meg-erősítette már akkor ÁRPÁD, a' Magyarok' Fejedelme, dicső Országunkban hatalmát, midőn a' meg-hódoltt Tartományoknak részeit vitéz Katonái között fel-osztotta. Ő-maga Budát (Atilának híres-nevezetes várát) Lak-helyéűl választván, UND-*vezérjét* Undváron hagyta az Oroszok ellen. HUBA-*vezérnek* védelmezésére bízta Nyitra'-várát a' Morvák ellen. ELŐDÖT a' Vértesi-erdőkhez helyheztette a' Németek ellen. USZUBÚNAK, ama' tréfás *Vezérnek* adta Veszprémet a' Karentánok ellen. KUNDOT Tételre tette a' Bolgárok ellen. Az-után TUHUTUMNAK, ama'

ritka Magyar embernek gond-viselésére bízta Erdélyt az Oláhok ellen. Végtére TÓSÓ-*vezérjét* Zattmár tájjékára rendelte a' Paczinakok ellen.[1]*

Nem csak a' Vezéreket széllyesztette-el illy okossan az Országban, hanem a Hadnagyok közűl-is némellyeket. ZABOLCSNAK, Előd' fiának adta Zabolcsot. BORSRA bizta Borsódot. ŐSÉT a' Sajó-vize mellé tette. A' Mátra mellé EDET, és EDUMET rendelte. CSÖRSZÖT, Kund' fiát eleinte Esztergam, és Komárom között hagyta. Budától, a' Duna' menttében ama' Száz-halomig KADIKÁT helyhez-

---

[1] Ama' Híres Scithiából ki-jött Eleink (kiknek dicsőssèges hadi tèteménnyeikkel telédestele vagyon a' tanúlt Világ) VOLGA, és JAIK* vizek között laktanak Ásiában, a' Kaspiom Tenger mellet. Három ízben jöttenek-ki Európába. ELSŐBEN HUNNUSOK', avagy HONNOK' Nevezete alatt Urunk' születése után 374*-ben. *Királlyok* vala BAL-EMBER, kit BALAMBERNEK-is mondanak. Eme' HONNOK Atilának halála után (melly 454-ben történt:) Ásiába viszsza-tolattanak. Igy tehát csak nyolczvan esztendőkig uralkodtak nálunk a' HONNOK. MÁSADSZOR ismétt ki-jöttenek Ásiából ABAROK' nevezete alatt Urunk' születése után 550-ben. MIKOLNAK nevezték *Kágánnyokat*, az-az Elől-járójokat. Elnyomattattanak 830-ban. Igy tehát két-száz nyolczvan esztendeig uralkodtak az ABAROK. HARMADSZOR: ki-jöttenek MAGYAROK' Nevezete alatt. Ekkor se *Királlyok*, se *Kágánnyok*. Hét *Vezérek* igazgatták az egész tábort, melly-is hét részre vala fel-osztva. A' Hét Vezéreknek nevek ezek: 1. Álmos. 2. Und. 3. Huba. 4. Előd. 5. Uszubú. 6. Tuhutum. 7. Tóso. Ama' két első ki-jövetelről máskor fogok emlékezni. Most e' harmadikról szóllván, a' Magyaroknak történeteiket így osztom esztendő számra:

884-ben: Ásiából Europába jönnek.

889-ben: ÁLMOS-vezér egynehány Vezérekkel meg-veszi Munkácsot és Ungvárt. Itt Álmos meg-hal. Fia Árpád lett helyébe vezér. Ennek fia születik Ungváron. Zoltánnak nevezték.

890-ben: ELŐD-vezér egynehány vezérekkel el-foglallya Beszszarábiát, és Moldovának (a' Szeret és Duna között) egy részét.

891-ben: Árpád látván: hogy a' hét Vezéreknek egytől-nem függések igen káros lenne: magát FEJEDELEMMÉ tètette. Előbnek felekezetével a' Bolgárokat meg-veri.

892-ben: A' másik felekezetet, Huba-Vezérnek igazgatása alatt, Nyitra felé küldötte. Ezek a' tájjat meg-hódoltattyák.

893-ban: Zalánt (a' Tisza és Duna között uralkodó Bolgár Fejedelmet) Fehér lovak' ajándékjával meg-csalattya Árpád. És őtet Szegedig le-kergeti. Szeged mellett Zeeren új törvényeket szab a Magyaroknak.

894-ben: Tuhutum Vezér Erdélyt el-foglallya, meg-vervén Gelőt.

895-ben: A' Bolgárok ismétt meg-verettetnek. Rácz, és Horvát-ország meg-hódol.

896-ban: Uszubú-Vezér meg-győzi a' Dunán-túl uralkodó Szvatoplugot.

897-ben: Szegedtől Orsováig meg-veszik egész Bánátot. Zalánt a' Bolgárokig le-kergetik.

898-ban: A' Morvákra ütnek.

899-ben: A' Longobardusokat Olasz-országban meg-verik.

900-ban: Meg-vervén a' Bavarokat-is: Frankokat-is, ismétt Olasz-országra csapnak.

901-ben: Karinthiára ütnek.

902-ben: Ismétt a' Morvákat szalasztyák.

903-ban: Mén-merótot meg-győzik Biharnál. Minden jószágát a' Tiszán túl el-veszik.

904-ben: Árpád' fia, Zoltán, el-veszi Feleségül Mén-merótnak leányát.

905-ben: Csendes idő.

906-ban: A' Csendesség tart: ki-vévén a' Szászok' és Olaszok' Zenebonájokat.

907-ben: Árpád meg-hal. Zoltán uralkodik.

tette. A' Duna, és Dráva között EŐDÖT tette Baranya felé. VELEKET Zarándra; EDÉT, Und' fiát Csongrádra parancsolta.[2]*

Az Országnak minden részei illy okossan el-lévén osztogatva, ki ki nagy csendességben élte világát, azon Jószágában uralkodván, mellyet nagy vér-ejtékkel, és izzasztó fáradsággal (a' Fejedelemnek vele-született adakozó kezeitől) hatalma alá kerithetett. Meg-szűntenek egy-darabig a' háborúk.* Meg rettentenek a' körül-belől levő ellenségek. A' Magyar Vitézségnek híre szerte-széllyel el-terjedett.

De az Ország' részeinek el-osztásában különös hajlandósággal viseltetett Árpád Huba-nevű Vezérjéhez. Mert: kinek Gond-viselésére bízta ennek-előtte Nyitra-várát a' Föl-földön; BAHOS nevezetű Hegynek örökös Urává-is tette az Al-földön.

Nem könnyen találkozott egy Vitéz, ki a' Fejedelemnek ajándékjával így megelégedhetett vólna. Meszsze el-terjedett megye ezen Tartománynak. Valamit a' Hegyen álló ember szemre vehetett, azon Kereknek fél-köre vetette határját a' termékeny, és gyönyörködtető szép Örökségnek.

Árpádnak ezen különös szeretete, és adakozósága igen fel-lobbantotta a' tüzet a' többi Vitézeknek meg-illetődött szívekben. Nagy ropogással égett az irígység. És mennél-inkább fójtogatták a lángoló gerjedelmeket; annál-inkább nagyobb, 's-megmeg nagyobb lobogásokra eredttenek a' forró indúlatok.

Hogy pedig az Al-rendű emberek azt ne gondolhassák, hogy e' hírtelen, és szerfelett való érzékenségek minden ok nélkűl származtanak légyen: Árpádnak Erkölcséről azt hányták-vetették a' Főbbek: hogy Ő, e' Bahos-hegyi Tartománynak ajándékjával, nem Huba-vezérnek vitéz tetteményeire; hanem önnön-maga' heves indúlatainak meg-elégítésére czélozott. Tudni-illik: Huba' Leányát (kinek Szépsége igen fen-forgott akkoriban a' Magyaroknál) illetlenől szeretné. Vele gyakorta időt vesztegetne. És így, el-lustúlván az Ország' Kormányozásában, mást tenne, semmint kellene. Következendő-képpen azon említett Tartomány nem annyira Huba' Vitézségének bére, mint a' Leány' ékességének Mátka-tállya lenne.

De nem-is ok nélkűl láttszattanak a' Magyarok az illyetén zúgolódásokra fakadni. Mert elsőben Árpád nem csak Baráttyának tartotta Huba-vezért; hanem, mind

---

[2] Magyar-országban egynehány Vár-megyéinknek elejeket Árpád' ideire vihettyük. Mert a' Vezéreknek, és a Hadnagyoknak azon említett el-rendelésekből (mellyet írva hagyott Bela-királyunknak Iró-deákja) ki-vehettyük NYITRA-*vár-megyét* Hubáról. BORSÓD-*vár-megyét* Borsról. ZABOLCS-*vár-megyét* Zabolcsról. CSONGRÁD-*vár-megyét* Etéről. Emlékezik azon Iró KOMÁROM-*vár-megyéről*-is, midőn azt mondgya: hogy azon Földet, holott Vágvize a' Dunába szakad, Ketelnek ajándékozta Árpád. Ketelnek fia lévén Tulma, ottan egy Várat épitett; mellyet KOMÁROMNAK nevezett. ZOLNA, és BARS-*vár-megyéknek* neveket-is ki-lehet hozni *ZOVOLOU*, és *BORSSED-ZOVOLOU* nevekből. A' többi Vár-*megyékről* semmit se szóll azon leg-régibb magyar Iró. Árpád rendelte-é-el a' többit-is, avagy a' következendő Fejedelmek, nincs időm a' keresésre. Elég az: hogy mind a' Vezéreknek, mind az Hadnagyoknak illyetén el-osztásokból, a' Vár-megyéknek el-rendelésekből elegendő-képpen ki-tettszik mind Árpádnak, mind következendő Fejedelminknek nagy Lelkek, nagy eszességek. A' szükség úgy hozván magával, Vár-megyéinknek régi Szer-tartásaikat megváltoztatta másadik JÓZSEF Császár, 1785-dik Esztendőben, de 1790-ben ismét viszszatette.*

titkos gondolatainak vele közlésével, mind nyilván-való rendeléseinek reá-bízttával szinte egy karba űltette magával.

Az-után: ezzel meg-nem-elégedvén Árpád, midőn ama' Huba-vezér Bahos-hegyének felső lapját kő-fallal körűl-kerítené: hogy az ellenségnek ki-rohanó hírtelenségét ama' várnak erősségével meg-hátrálhatná; Árpád, az el-készűltt várat (örökössen el-temetvén hajdani BAHOS nevét), az egész Országban WILÁGOSNAK* nevezte: tudni-illik: Huba' Leányának nevére keresztelvén, kit VILÁGOSNAK hívtanak.

De még itt se állapodott-meg Árpád' adakozóságának ár-vize. Azon Fejedelmi Sátorát, mellyet tulajdon költségével azon említett Wilágosi hegynek allyára építtetett, Hubának ajándékozta, szerelmes szavaival azt emlegetvén: hogy magának nagyobb gyönyörűségére válna, ha őtet eme' szép Wilágosi Kis-aszszony, nem mint a' Sátornak Urát, az Osztályokba; hanem mint vendég Szeretőjét szívének Kincstartójába fogadná.

Szégyenlették Vénushoz hajlott lágy Fejedelmeknek meg-üszőgöltt erkölcsét a' Marssal társalkodó kemény Magyarok. Inkább-is szerették vólna, ha (amúgy-is Özvegy lévén a' Fejedelem) ama' Szűzet Hites-társúl el-venné, sem-mint vele (a' magyar szokásnak rettentő példájával) illy nyalánk módon tréfálkodna. – Tartottanak attól-is: ne-talán-tán a' körűl-lévő, és még egészlen meg-nem-hódoltt Ellenségek, meg-órrolván a' szerelemmel tellyes indúlatokat, fel-emellyék a' pad alá nyomott fejeket; bátrabban ugassanak a' Magyarokra; és hamar fel-is-fallyák a' meg-aszszonyosodott puha szíveket.

E' következendő szerencsétlenségnek iszonyú gondolatai leg-inkább gyötörhették szívét Zoltán *herczegnek*, Árpád' egygyetlen-egy élő Fiának. Ezen (ideire nézve) fiatal; de (meg-értt esze végett) igen okos Herczeg* el-nem-állott szorgalmatos iparkodásitól, hogy édes Attyát azon meg-kedvelltt Tartománynak botránkoztató lakásától el-idegeníthesse; és vagy Csepelre hozza Buda mellé, vagy Atila' várába, Buda' várossába édesgesse.

Ugyan-azért: Követeket küldött utánna, azt izenvén néki: hogy Budán szorgos dolgok várják jelen-léttét. Ki-akarnának-ütni az új Ellenségek. Nem lennének békével ama régiek-is. Zvatoplugnak egygyik fia, Zvendibald, nagy szorgalommal uszítaná a' MARHÁKAT.[3]* Ama' Lajos a' NEMICZEKET.[4]* Jönne-viszsza Budára, és, Magyar-léttére*, ismét az Ország' Kormánnyához nyúlna.

---

[3] A' mostani Morvákat *Marháknak* hívták a' Magyarok. Elsőben azért: mert hadi zászlójokon valami Marha-czímert láttanak. Az után azért: mert az Ellenségre ütvén amazok, ezen szóval éltenek: *Mrha Mrha*, nem külömben, mint a' mostani Horvátok ezzel: Udri-udri; a' Magyarok ezzel: Rajta-rajta. Sőtt STOCK azt állíttya: hogy e' Német szó-is: *Mährer*, azért száradott Morva-uraimékra, mert ezen szó: *Mähr*, most-is Kaneza-marhát tészen. Innettis származhatott a' *Mahrhof*, melly annyit tészen, mint: *Marha-udvar*. DOBNER. Ezen *Marha* szót addig-addig változtatták a' Magyarok, még *Morha* után, a' *Morvát*-is ki-nem-faragták. A régi Írók közönségessen *Marahánoknak* nevezik.

[4] LAJOS-király uralkodott ezen időkben Németországban. A' Németeket eleinte *Nemiczeknek* nevezték a' Görög Írók. Most-is úgy neveztetnek a' Tótoktól. De előbb csak azokat hívták *Nemiczeknek*, kik Bavériában laktanak. CONSTANT. *Porphyrogen*. Ezen neve-

De Árpád (a' következendő Háborúknak említett súllyát éppen nem érezvén) azt izené-viszsza: hogy addig Világosról el-nem-mehetne, még itt egy újjonnan fel-épített Háznak fel-szentelését el-nem-végezné. E' penig nem sokára meg-lenne. Az-után viszsza-menendene.

MÁSADIK RÉSZ.

ÁRPÁDNÁL AZ EBÉD.

El-is jöve-valóban azon örvendetes idő, mellyet Árpád, azon Épületnek fel-szentelésére, már ennek-előtte rendeltetett. Világos-várnak éppen a' kellő közepére építtetett a' Fejedelem költségével. Leg-első-is vólt Nemes Országunkban, mellyet a' Vitéz Magyarok (más Országoknak dicső példáikat követvén) egy-valami Istennek különös tiszteletére emeltenek.

Ezen Ünnepnek meg-űlésére, sokan öszve-gyűltenek Világosra; nem csak a' Magyarok, hanem a'* PANNONOK-is,[5]* a'* BOLGÁROK-is.[6]* A' Magyarok ugyan

---

ket tapasztallyuk ez-után-is ROMANUS, és NICEPHORUS Császárok alatt. ZONARAS. ANNA *Comnena*. GLYCAS. Mostanában Németeknek mondgyuk nem csak azon említett Tartománynak Lakossait; hanem egész *Germaniát*, avagy *Germanicziát*, avagy *Alemanniát*. STRITTER *in Nemicicis*.

[5] A' Magyaroknak ezen harmadik ki-jövetelek' tájjában, ezen három Nemzetségek uralkodtanak Magyar-országunkban. I-*szer*: A' Tiszán túl vóltanak az OROSZOK, Mén-Merótnak igazgatása alatt. II-*szor*: a' Duna, és Tisza között laktanak a' BOLGÁROK, Zalán Fejedelem alatt. III-*szor*: a' Dunán túl Uralkodtanak a' PANNONOK, Szvatoplugnak bírtoka alatt. Az Oroszokról, és a' Bolgárokról azután fog elő-jönni a' Beszéd. Most a' Pannonokat veszem elő. PANNONIÁNAK azon Földet nevezték a Régiek, melly a' Dunán túl Bécs köríl kezdődvén, egész Belgrádig terjedett; avagy, némellyek szerént Belgrádnál-is tovább, egészlen Mura-vizéig, mellyet Muravának-is neveznek. Ugyan-azért ama' Pannoniát NAGY-MURÁVIÁNAK-is mondották, és ama' KIS-MURÁVIÁTÓL meg-különböztették, melly mostanában Cseh-ország mellett fekszik. És így PANNONIA (Cluver szerént) magába foglalta *Austrianak* nagyobb részét, *Stiriát*, *Karinthiát*, *Carnioliát*, *Vindusok' Marchiáját*, *Croátziát*, *Sclavoniát*, *Bosniát*, *Szerviának* egy részét, *Magyar Országnak* közel harmadát – A' Régi időkben FELSŐ és ALSÓ Pannóniára vala fel-osztva. A' Felsőben vólt: *Austria*, *Stiria*, *Carinthia*, *Carniolia*, *Vindusok' Marchiája*, és *Croátia*. Az Alsóban: *Bosnia*, *Sclavonia*, *Szerviának* egy része, *Magyar Országnak* ama' Darabja egészlen, melly a' Dunán túl fekszik. Felső Pannoniát a' Rómaiak így nevezték: *Prima Consularis*. Az Alsót: *Secunda Consularis*. – De a' következendő időkben Felső Pannónia ismétt két részre osztódott. Annak egy darabját (holott ezen Vármegyék vannak: Baranya, Tolna, Sümegh, Szala, Veszprém, Székes-fehér-vár) VALÉRIÁNAK nevezték, Diokletziánus Császárnak leányáról, ki Galeriusnak Felesége vala. Hasonló-képpen Alsó Pannónia-is két-felé osztódott, annak részét, mely Száva, és Dráva között fekszik: SZÁVIÁNAK-is, INTERAMNENSISNEK-is, RIPARENSISNEK-is mondották. – – Hogy a' PANNONOK Testestől-lelkestől Tótok vóltanak, ki-tettzik azoknak akkori híres Királlyokból Szvatoplugból. Ezek ki-mondhatatlan nagy ellenségeik vóltanak

azért: hogy eme' fel-szentelésnek alkalmatosságával örökös hálákat adnának Isteneiknek, kik Őket (annyi villongások, annyi hadakozások között) Magyar-Országnak termékeny Tartománnyaira (mint régi Anya-földgyökre) viszsza-térítették. A' Pannonok pedig, és a' Bolgárok azért: hogy egy Csomóban láthatnák azon Vitézeket: kiknek híreket, és neveket nem egyébb foglalhatta-bé immár; hanem azon határok, mellyekkel az Isten széles e' világot körűl-kerítette.

Árpádnak. Ugyan-azért: nem csuda, ha őket gyomrokból nem szenvedhették a' Magyarok, hanem, a'-hol lehetett, ellenek kígyót-békát kiáltottak. – – Szvatoplugnak Királyi-Háza Veszprémben helyheztetett. Csudállom: hogy Budán nem lakott, mivel ez leg-híresebb várossa vala Pannóniának. Ez talán azért esett meg: mivel Buda Pannóniának szélén feküdt: ő pedig bellyebb kévánná helyheztetni Királyi székét. Uszubú-vezér verte-meg egészlen a' Tót-Pannonokat, el-foglalván Veszprémet, 's a' Királyi házat. — Kik PANNÓNIÁNAK nevezetét eme' Tót szavakból (PÁN, ÓN, I, JÁ) öszve akarják szerkesztetni; csupán enyelegnek. Meg-hazuttollya őket DIO CASSIUS; kinek szavai ezek: *Afrikának gondviselése után, Felső Pannóniának Igazgatójává tettem. Ugyan azért ezek, a'-miket írok, tapasztalt dolgok előttem. Őket Pannónoknak azért nevezték: mert magoknak újjas dolmányokat, szokások szerént, szabott és varrott Posztóból* (panno) *csinálnak.* Ezt nem olvasta CLUVER, másként nem mondhatta vólna jó lélek-ismérettel: hogy *Pannónia* Névnek eredete bizontalan. Nem olvasta TURÓCZI *János*-is, ki azt mondgya: hogy a' Kenyér' bősége miatt nevezték Pannóniának: mivel e'Deák szó: *Panis*, magyarúl *kenyeret* tészen, noha talán olvashatta CHARAXOT, aki PÁNIÁRÓL emlékezik; melyet a' Következendő Írók SPÁNIÁNAK, végtére ISPÁNIÁNAK mondottanak, és így Spanyol-országot Pániával, avagy PANONIÁVAL öszve-dagasztotta. A' Bizantinomi Görög Írók PANNÓNIÁT mind-egyre PAEONIÁNAK nevezik. De ezzel-is szembe-száll DIO *Cassius*, és ZONARÁS. DIÓNAK szavai ezek: *Az igazságot nem látó Görögök őket* PAEONESEKNEK *nevezték. Ezen Nevezet ugyan valósággal régi, de nem ezen Népé, hanem azé, mely Rhodope högy mellett, és Macedóniának tengeri tájján lakik.* RATTKAY GYÖRGY, Zágrábi Kanonok, elő-adgya Nagy Sándornak levelét, melyben eme' Tótságnak *Privilegiuma* foglaltatik. Szórúl-szóra így vagyon: *Mí Sándor, a' Macedonok' Királlyának, Fülöpnek fia. A' Fejedelemségnek első Ki-választotta. A' Görög Birodalomnak Kezdője. Nagy Jupiternek meg-izentt fia. Bragmanok', és Arborok' Ura. Nap-kelettől nap-nyúgotig, és Déltől Éj-szakig Perzsáknak, Medusoknak, és a' Világnak Ura. A' Napnak és Hóldnak le-tapodója: A' Nemes Tót Nemzetségnek, s'-azok Nyelvének kegyelmet, Békességet, és Üdvösséget Tőllünk, és Utóinktól, kik a' Világ' Birodalmában következni fognak. Mivel mindég hozzánk állhatatosan hitelesek, a' fegyverben bátrak, és gyors Segítőink vóltatok, azért adgyuk, és ajándékozzuk néktek Éjszaktól Délig, leg-utólsó végig, a' Földnek részét tellyes Szabadsággal, azon államánnyal: hogy ott semmi más Nemzet le-telepedni, lakni, avagy bírni ne merjen; ki-vévén a' Tieteket. És: ha valakik ott lakni tapasztaltatnak, a' tí Jobbágygyatok, és Rabotok legyenek, és azoknak fiaik a' tí fiaitoknak Rabjai. Adatott Alexandriában, mellyet mi építettünk a' Nagy Nilusnak martyán, Birodalmunknak tizen-kettedik esztendejében, vránk mosolyogván a' Nagy Istenek; Jupiter, Mars, Plutó és Minerva. Ezen ajándékunknak Bizonsági ezek: Nemes Bajnok mi Kincs-tartónk, és tizen-egy Herczegek, kiket, ha mi magzatok nélkűl meg-találunk halni, helyünkbe következendőknek rendelünk.* Eleget fitogtatta, gondolom, Szvatoplug Árpád előtt-is eme' pecsétes levelet, de e' költeménnyel semmit se gondolván a' Magyar Fejedelem, el-foglalta Szvatoplugnak minden Jószágát. Leg-első vólt SCHENLEBEN, ki Nagy Sándornak ezen pecsétes levelét, mint valami Költeményt, ki-nevette. Erre a' kaczagásra úgy meg-haragudott BEDEKOVICS, egy Horváth *Paulinus*, hogy, ha Szerzetesi Tűrését közbe nem vetette vólna, azt mondgya: hogy ugyan meg-adta vólna SCHENLEBENNEK. Senki se merje tehát ki-kaczagni ez-után-is; mert ugyan Fejére várhattya a' TÓT ÁTKOKAT.

Meg-jelent ZVATOPLUGNAK (a' Dunán túl lévő Pannonok' Vezérjének) egy leg-szebbik fia MOJMIR. Itt vala ZALÁNNAK (a' Duna, és Tisza között uralkodó Bolgárok Vezérjének) ékes-termetű magzattya ZALÁNFI. Mind-a'-ketten nagy bátorságú, és tisztességes Ifiak; 's-minek-utánna egészlen meg-hódoltanak, a' bátrabb Magyarokhoz hívek.*

Várták a' Tiszán-túl-lévő Oroszságnak Vezérjét-is MARÓTOT.[7]* De ezen nagy lelkű Ifiat hírtelen Betegsége el-nyomta, sőtt (mind édes Attyának Merótnak; mind

---

[6] Urunk születése után, egész 550-kig semmi hírét sem vette Európánk ama' Népnek, melly, Volga' vize mellett lakván, ugyan ennek nevéről: elsőben VOLGÁROKNAK, azután BOLGÁROKNAK neveztettenek. Ekkor, a többi Népeknek megindúlásokkal, ők-is vér-szemet kapván, ki-hordozkodtanak Ásiából; és, LIBERTES, BUSA, DRONGÓ, DRÁG Vezéreik alatt, elég békessen le-telepedtenek, és laktanak a' Dunának táján, hol a' tengerbe szakad. De 634-ben Királyt rendelvén magoknak; Országjokat nagyra vitték; és, sok ízben, rútul meg zaklatták a' Constantinápoliakat. A' Bolgár Királyok ekképpen következtenek:

634-ben: CUBRATUS. Heraclius Nap-keleti Császár alatt. E' Királynak Neve sok-képpen irattatik: *Curatus, Crobatus, Chrovatus, Covratus.*

641-ben: BATBAJÁS. Constantinus Pogonatus' idejében. Nevezik *Basiannak, Bathajásnak, Bajánnak.*

687-ben: TERBELIS. Justinianus Rhinotmetus, Leontius, Tiberius Apsimarus, Philippicus, Artemius Anastasius Görög Császárok alatt. Ezt TARBAGINAK-is írják.

714-ben: COMERSIUS. Theodosius Adramitenus, Leo-Isauricus, Constantinus Copronymus' alatt. Neve így-is iratódik: Cormes, Cormesius, Crimus.

762-ben: TELESIUS. Constantinus Copronymus alatt. Így-is neveztetik: *Teleez, Telesis, Tevezás.*

762-ben: SABINUS. Copronymus alatt.

763-ban: PAGANUS. Copronymus alatt.

764-ben: UMÁR. Copronymus alatt.

765-ben: TOKTUS. Copronymus alatt.

765-ben: COMPAGANUS. Copronymus alatt.

766-ban: CZERIGUS. Copronymus, Leo Chazarus Császárok alatt. Hívják: *Tserigus, Telericus.*

777-ben: CARDANUS. Leo Chazarus, Constantinus Porphyrogenneta, Nicephorus Császárok alatt.

809-ben: CRUMUS. Nicephorus, Rangabes Mihály, Leo Armenius alatt. Nagy nevezetű király vólt. Így-is nevezték: *Crummus, Crumnus, Crumas, Crem, Orunus.*

820-ban: CRYTAGON. Leo Armenus, Michael Balbus, III-dik Mihály alatt. Irták *Murtagon', Mutragon*-nak is.

829-ben: BALDIMER. Theophilus alatt. Irták így-is: *Baldimir, Vladimir.*

843-ban: BOGORIS. III-dik Mihály, Basilius Macedo alatt. Neve vólt *Goboris*, és, midőn meg-kereszteltetett; *Mihály.*

888-ban: SIMON. Böles Leo alatt. Neve vólt LABAS *Simon.* Fia vólt Baldimernek, és Keresztény. Ez leg-több károkat tett a' Constantinápoli Görög Udvarnak. Ezt Árpád háromszor* verte-meg. Ezen Simonnak attyafia vala Zalán; kinek igazgatására bízta azon Bolgárjait, kik a' Tisza és Duna közé jöttenek. SIMOCATA. NICEPHORUS. THEOPHANES. ANONYMUS *Belae Notarius.*

[7] Az OROSZOK eleinte Volga vizének eredete' tájján laktanak a' Bolgárokon felől. Valamint a' Bolgárok; úgy az Oroszok-is ezen Nevezeteket Volga vizének Nevezetéről vették, mellyet RHÁNAK-is, RHÓNAK-is mondanak a' Régiek. RHÓBÓL jött ROSZSZI, vagy

Árpád' Házának nagy szomorúságával) el-is-temette. Ezen Ifiú Test-vére vala HANZÁRNAK, Zoltán' Hitessének. Vóltanak-is felőlle olly reménséggel az akkori Magyarok, hogy (Árpádnak Udvarával meg-ségorosodván) Jég-eső-módra rontaná a' Magyarok ellenségét. De ezen akkori reményünket, még zsengéjében, meg-fójtotta az írígykedő Halál.

Ezeken fölött: el-érkeztenek huszon-négy gyönyörű termetű, és már meg-értt Kis-aszszonyok-is. Ezeket Árpád az Országnak minden részeirűl (nagyon gyönyörködvén a' szép Teremtményekben) ide hívattatta; 's-leg-szebb RÓZSÁI -is vóltanak az akkoriban virágzó magyar Kertnek. Mert: ama' régi időkben, nem olly szűken vóltanak Országunkban a' tiszta Szűzek: hogy (vagy egynek fel-találása végett-is) az Egek' ÉLEMESSÉGÉNEK tizen-két Jeleire kelletett vólna szorúlnunk.

Ezen Vendégeivel le-űle Árpád tágas Sátorában. Nagy Vígasságok között töltötték idejeket az ebédelő Ifiak. Ö-maga -is Árpád (talán: hogy példát adgyon a' többieknek) hírtelen fel-kapta Borral-telc Kupáját; és azt, mindnyájoknak Szem-fülelésekre, és csendes hallattokra így köszönte-el:

Eb, a'-ki nem Barát – Köz Békesség közttűnk; Rettentő Félelem a' Magyarok' Ellenségén – Te! Nagy Isten! Adgy Bort; Búzát; Gyümölcsöt – Adgy Kalászszal jó Szalmát – Adgy, Uram! Szénát, adgy egyszer-'s-mind Abrakot – Add-meg, Uram! azt-is: hogy, a'-mit más vetett, és aratott; Mí takaríttsuk-be!!!!

Sorra Mojmír a' többivel. Vígan mindnyájan; de, Árpád jelen-létte miátt, mértékletessen. A' másadik fogás után, Zalánfi a' Magyaroknak örökös Bírodalmat; a' meg-hódoltt Nemzeteknek Igaz, Hív, és Állhatatos Engedelmet kévánt. Meg-itta Ő-is fennyen-tajtékozó Kupáját. Utánna a' többi.

RUSZSZI, azután OROSZI; végtére RUTHENUSOKNAK-is mondották. A' Moskóviai Császárné-is* magát egész Ruszszia-Ország Császárnéjának mondgya. Árpádunk idejében, az Oroszoknak egy felekezete a' Tiszán túl bírt, Mén-Merótnak Vezérlése alatt; kinek leányát (Bela-Királyunk író-deákja szerént) el-vette Zoltán, Árpádnak fia. Ezen Oroszok eleinte nagy böcsűletben tartattanak Magyar-Országban, ha nem más okra nézve-is; leg-alább azért; hogy, a'-mint mondám, Zoltánnak felesége Orosz leány vala. De az-után (főképpen Másadik Lajos-királynak idejében) azon szolgálatot tették az Udvarnál, mellyet mostanában a' Czigányok tesznek némelly Nemesseinknél. Ezt bizonyíttya azon Könyv, mellyben Lajos-királynak Szám-adóssa fel-jegyzette a' minden-napi költséget. Itten egy helyen ezeket olvastam: *Vétettem nagyobb és kissebb szegeket egy forint, és húsz réz pénz árát. A' kis kötelekből penig tíz köteményt ötven pénzen. Három Patkó-verőt, és odattam ő Fölsége' Oroszszainak kezébe, azon Állásnak el igazíttására, és meg-csinálására, mellyről hónap a' Király, és Királyné Fölségek a Processióról** nézik.* Azután alább ezek vannak írva: *Azon Nap' Jánosnak, ő Fölsége Oroszszának, kezébe a' Söprűknek (ő Felsége' szobáinak ki-tisztítására) két-két pénzével meg-vételére tíz pénzt.* És ismétt alább ezeket olvasni: *Azon nap': vétettem, ő Fölsége' számára, egy hétre, tizen-négy mécseket, és gyertyákat hasonló-képpen tizen-négyet; és Lőrinczneк kezébe adtam, ő Fölsége Oroszszának.* Végtére így fejezi-bé a' Napot: *Azon nap': Ő Fölsége' Oroszszainak, kik ő Fölsége Sátorait a' Zsidó temetőbe ki terítvén, azokat éjjel-nappal őrzik, élelmekre adódott, kétszerre, hat forint.** Ezen Oroszokat az-után RUSZNYÁKOKNAK-is nevezték a' Magyarok; és mivel országunkban alá-valók vóltanak, innett csúszott magyar nyelvünkbe a' *Rusnya* szó; melly Magyar Országnak némelly részein, azt jelenti: *rút, csúnya,* avagy *szurtos.*

Ki-tettszett a' Vendégek között Zalánfi. Reá-fordúltanak némely Magyar Kis-aszszonyoknak hadarászó* szemeik. Beszédes vólt a' Társaságokban. A' Szeretetben heves; de állhatatos. Nagy Kegyességet* mutattanak a' magyar Szűzeket oldalaslag lopogató szemei.* Kiknek ékességeket bátrabban meg-pillantván, igen örvendezett azon: hogy, a' Magyar Nemzetben olly Kellemetes Orczákra találhatott, mellyek meg-vidíthatnák még a' Bú-gond Országában neveltt Alamusztákat-is. Belső gondolatainak titkait el-se-födőzhette sokáig, e' szavakkal élvén:

Most örvendek immár valóságossan: hogy, édes Atyámnak, Zalánnak Ön-kényes meg-hódolása után, olly Nemes, és Szabad Nemzetségre szállott Bírodalmunk, melynek Erkölcseit, ha magam nem tapasztaltam vólna; hogy illy Szép, illy Tisztességes légyen; magammal el-se-hitethettem vólna. Sokkal más híreket vettük a' kemény Magyaroknak. De most tapasztalom immár: lehetetlennek lenni azt: hogy illy gyönyörködtető fehér Testekben, mellyekkel eme drága Magyar Kis-aszszonyok felvannak-ékesítve, kegyetlen, és ember-gyűlölő lelkek lakhassanak. Örömmel ki-vallom gondolatimat: nem lehet a' Magyar Vitézeknek nagyobb erejek az Országok' el-foglalására; mint e' Magyar Vitéznőknek[8]* a' Szívek Várainak meg-vevésére. Te

---

[8] Ezen magyar szó: *NŐ*, annyit tett magyar Eleinknél, mint *Asszszonyi állat**, avagy *Feleség*. Innett származik a' *NŐTELEN*, az-az *Asszszonytalan*, *Feleségtelen*. Innett a' *NŐSZÉS*, az-az: *Házasúlás*, *Feleség-vevés*. Innett az *AG-NŐ*, az-az: *Vén-Asszony*. Innett a' *NYŐSTÉNY*. Azután: *VEZÉR-NŐ*, *FEJEDELEM-NŐ*, annyit tett a' Régieknél, mint *Vezérnek Asszszonya*, *Fejedelemnek Felesége*. Most immár *Ő*-betű helyett *É*-betőt teszünk, és így mondgyuk: *VEZÉRNÉ*, *FEJEDELEMNÉ*. Sőtt: valamint ezen szóból: *VŐ*, *VEJET* formáltanak a' Magyarok, úgy eme' szóból-is *NŐ*, *NEJET* a' Régiek. És így a' Királynét, Király *NEJÉNEK* mondották; a' Vezérnét Vezér' *NEJÉNEK*; az-az: Király', vagy Vezér' *Feleségének*, *Asszszonyának*. Sokáig feli-is-tartatott ezen *NEJE*-szó a' Magyaroknál. Azon RÁDAI *Gedeon* Úr, ki Bárói* Méltóságának czímjét Nemes Nemzetségébe bé-iktatta, és kihez én, ritka Tudománnya végett, kiilönös hajlandósággal, és tisztelettel viseltetem, nékem két régi magyar Vers-szerzőket mutatott, kiknél a' *NEJE* szó annyit tészen, mint *Felesége*. Az első magát BOGÁTI *Fazekas Miklósnak* nevezi; kinek Könyve 1587-dik Esztendőben nyomtattatott. Ennek versei így vannak:

Nem csak két tenger közt ennek híre vala
Persiába-is juta.
Artaxerxes Király Öcse' szerentséjét
Szép Nejétől *csudálta.*
Nyilván hiszik immár, hogy egyéb Nejével
Soha Cyrus nem hála.

A' másadik Vers-szerző CHIERENY *Mihály*, kinek könyve 1592-dik Esztendőben adódott-ki. Így dalol:

Közönséggel azt-is végezték vala:
Hogy mindenik szabadon bé-járhatna
Kérdetlen, Királyhoz menne dolgába;
Ha-nem-ha Nejével *a' Király volna.*
Azmint heten köztök végezték vala
Hogy szabados volna Király' ajtaja,
Ha-nem-ha Nejével *volna ágyába.*

penig, Drága-látos ETELKÁM (a' vólt neve egy ellenében űlő kellemetes Szűznek, kinek szerelmébe, ugyan-csak ezen egy látásával, bele-kötelődzött Zalánfi; 's-méltónak-is lenni állította: hogy vele Szövetséget kössön), Te, mondám, édes Etelkám! meg-érdemletted azt a szerető Ifiaktól: hogy, ha egy csoport ellenségnek közepére vitetnél; csak éppen azé lennél: ki, mind azon Bajnokokat meg-ördög-tördelné*, mind ékes Személlyedet, kézen-fogva, ki-hozná.

Zalánfinak ezen szavait hallván a' Magyarok, igen örvendettenek. De Árpádnak öröme azon állapodott-meg fő-képpen: hogy a' meg-hódoltt Népekre terjedett Magyarok' Birodalmát nem olly súllyosnak lenni tapasztalta, mint ennek-előtte gondolta. Tartott mind-az'-által Zalánfinak mézes szavaitól. El-sem-is-hitethette magával: hogy, olly édesdeden folyó szavai, belső gondolatainak ímelygős titkaival meg-egygyeznének. Mert ennek attya, Zalán, leg-több tormát tört a' magyar Vitézeknek orrok alá. Ugyan-azért: leg-kegyetlenebb módra bántanak vele a' reá-ereszteteett mérges Vezérek. Lehetetlennek állította tehát: hogy annak fia illy nyúgodtt elmével hordozhassa a' nyakába-vetett reménteien örvöt.

De a' jelen lévő magyar Kis-aszszonyomék, kik az illyetén bérczes gondolatokra fel-nem-kapaszkodhattanak, csak éppen Zalánfi' ékes beszédgyének folyamattyában gyönyörködve foglalatoskodtanak. Ollyannak lenni gondolák a' ki-terített partékát, a'-minő szavakkal árúltattanak a' locska Kalmároktúl.

Örvendettek tehát a' Sátorban mindnyájan, ki-vévén magát Világos-kis-aszszont*. Ennek högyke-bötyke* Szíve azon okból illetődött-meg fő-képpen: hogy Zalánfi (kit, első látásával igen-is meg-szeretett) nem Őtet tette első szerelmének tárgyává; hanem Etelkát. De még jobban fel-lobbant kis szíve: midőn Etelka, a' többi Kis-aszszonyok' nevekben, így viszált Zalánfinak dícséreteire:

Nagy Köszönettel veszszük, Nagy-méltóságú EREDET! a' Magyar Kis-aszszonyokhoz hajló Indúlataidat. Felőllünk el-tökéllett Ítéleted, Bizonyomra mondom, Kevélységre-is ösztönözhetne mind-nyájunkat; ha eleve nem tudnók: hogy, midőn olly Méltóságú Ifiak a' Szűzek' Dícséreteikre le-ereszkednek; Bennünket önnönmagok' dícséreteik' emlékezetére emelnek. Sőtt-inkább: midőn másokat magasztalnak; valóban magok' Erkölcseiket magasztallyák. Hogy penig a' fő dícséretet rajtam kezdeni méltóztattál; mivel jól tudom: hogy nem magam vagyok azon FÉNIX-madár, mellynek se párja se mássa széles e' Világon: azt én Méltóságod' Kegyességének, nem penig magam' Érdemeinek tulajdoníthatom. Gyönyörűen-folyó Szavaidnak elevenségével csak éppen azt akarád (tudom) ki-jelenteni: minőnek kévánnál engem' örömest látni, hogy legyek; nem penig meg-dícsérni, hogy vagyok. Mind-az'-által: meg-kévánom aztat mutatni: hogy eme' csinossan öszsze-hordott dícséreteid, nohaugyan érdemetlenre; de még se hál'-adatlanra szállottanak.

Csak ma látta Árpád leg-elsőben Etelkát. És, midőn Ez olly Udvariassággal tellyes szavait ékessen eregette; nem tudom minő Szeretettel, de úgy-annyira fel-gerjedett: hogy annak tisztességes Férjhez-menetelérűl még akkor tüstént gondolkodna. Úgy véllem; a' gerjesztette-fel leg-inkább a' Fejedelem' szívét: hogy, ezen ékes Virágnak kellemes Személlyében, Zoltánnak, egygyetlen-egy élő-fiának képét úgyannyira fel-találhatta: hogy, ki Zoltánt, és Etelkát ismérve tapasztalná; az, se az Orczáknak hasonlatosságokról, se a' Termeteknek, és az Időknek egyenlőségekről éppen nem kételkedne.

De, meg-mértékelvén mostanában heves indúlatait, hírtelen Zalánfira tekíntett; ki éppen-akkor úgy ki-meresztette szemeit Etelkájára: mint-ha egészlen körösztűl akarta vólna szegzeni; és azoknak nedves, és gyakorta bé-húnyorodott forgásai a' Nyelvnek kötelességét végbe-vinnék. Szerette Árpád, és, midőn e' dologban jól bele tekíntett; jóvá-is-hagyta a' gyönyörű Párnak öszve-kötelődzését; fő-képpen azon okból: hogy, e' magyar Szűznek el-vételével, Zalánfinak Bolgár Természete meg-magyarosodhatna; ha nem előbb-is, leg-alább kilenczedik nemzettyében*. És így: annak fajzattya* az Országnak nagy hasznára válhatna.

Azomban: minden gondolatait Etelkának Kellemetességeibe merítette Zalánfi. Csak alig várhatta a' meg-úntt Ebédnek bé-fejezését. Tudni-illik: hogy vele különössen szóba eredhessen, és a' következendő Kéz-fogásról csak egy szót-is tehessen.

Oh Egek! Be haszontalan Vágyódásai vannak az emberi Szívnek!!! – Más rendelést tettenek immár Etelkának Házasságáról a' Menybelíek – Nem azé lett a Nyúl, ki Őtet a' bokorból fel-ugrasztotta; hanem a'-ki el-fogta. De a' következendő Mennyegzőről azt mondhatnák az emberek: hogy a' regveli harmatoknak ékes Gyöngyeik nem egyebek lennének; hanem azon síránkozó Csillagoknak öreg csöpjeik, mellyek ezen ártatlannak iszonyú történeteit látták; de az Istennek el tökéllett rendeléseit meg-nem-másolhatták. De mostanában: ezen szomorú gondolatokat előbbre állítván, térjünk viszsza azon örvendetes történetekre, mellyek az emberi szívet nem-annyira faggattyák, mint édesdeden nevelik.*

HARMADIK RÉSZ.

ZALÁNFI ETELKÁVAL.

A' Fejedelemnek szép Sátora mellett, egy gyönyörű Kertet építettenek a' szorgalmatos Művesek. A' Világnak Régiségével vetekedő nagy Fákat úgy írtatta-ki Árpád az egyenes Útaknak folyásaira: hogy; ki a' Kertnek közepében meg-állott; onnatt, valamint a' Kereknek közepéből, nem külömben láttszattatnának az Ösvények eredni: mint ama' Csillagoknak székeiből a Súgárok' nyilait lövellődni láttyuk. Nem annyira szerette Árpád a' szép Virágokat, mint a sűrű árnyékokat. Ezeknek irtózásra-termett szentséges homállyokban gyakorta sétálgatott; és, minden érzékenségeit elő-vévén, tüzes tanácsokat tartott a' Magyaroknak hathatós Ellenségi* ellen.

Minek-utánna az Ebédet meg-ették; a' közel-lévő Kertbe le-sétáltanak valamennyien. Nem vólt szokásban: hogy, ebéd után, terhes gondolatokkal fáraszszák elméjeket a' Magyarok. Nyájas beszédekkel gyönyörködtették a' Szűzeket még a' Komor-kedvű Kúnok-is,[9]* Ki-ki azzal járt, kit Szívéhez kapcsolt. Mert: már ennek-előtte (a' régi* szokás szerént) ki-kiáltotta Árpád: KI-KI A' MAGÁJÉVAL.

---

[9] Árpádnak idejében a' KÚNOK* az Euxinomi tengernél laktanak, nem igen meszsze a' Magyaroktól*, kiknek Atyafiok-is vóltanak. Ezt bizonyíttya *elsőben:* PTOLOMAEUS, régi

Örömest Világosba kapott vólna Mojmír, Zvatoplugnak ama' szebbik fia. De, mivel észre-vette a' szemes Szerető: hogy Ő magát Árpádnak Oldalához csatlotta; nem csak abban-hagyta a' Kullánesot*; de meg-se-szóllította. Attúl tartott fő-képpen: ne-talán tán el-kapja a' kosarat. E' dolgot iszonyú becstelenségnek tartották az akkori Magyarok*.

De Zalánfinak szemei el-nem-fordúlhattanak Etelkárúl. És mivel eme' Kegyesse előre ki-iparkodott a' Kertbe; szűntelen utánna-leskölődött: ha vallyon, az Ő magaviseléséből valami Szív-illetődésnek jelét ki-tanúlhatná-é? Ki-szorította magát Etel-

---

Föld-író, ki őket a' *Bastarnák*, és *Roxolánusok* közé helyhezteti. *Az-után:* bizonyíttyák a' régi Anya-szent-egy-háznak Történetei-is: mellyek sok *Mártirokról* emlékeznek, kik az Euxinomi KÚNOKNÁL szenvedtenek. Ezek Csabának, Atila' fiának, véréből származtanak, ugyanazért CSABAROKNAK-is neveztettenek. Őket a' Görög Irók CHABAROKNAK avagy CABAROKNAK írják.* Midőn Álmos, Árpádnak Attya, ki-hozná Scithiából a' Magyarokat, és az Oroszokra űtne; ezen KÚNOK öszve-szűrték a' levet az Oroszokkal, és egygyütt a' Magyarok ellen támadtanak. Álmos meg-vervén mind a'-két felekezetet, a' KÚNOKNAK meg-alázódását nagyra bőcsüllette. Azoknak hét vezérjeket: EDET; EDUMENT; ETÉT; BUNGERT; ÖSÉT; BOJTÁT; KETELT seregestől vitézei közé számlálta. A' Magyarokkal öszve-egyelűlt KUNOK (Porphyrogennetának bizonyítása szerént) nyolcz Nemekkel szaporították meg a' Magyar Nemzetséget. *Első* CSABA; *másadik* NEKE; *harmadik* MEGERE; *negyedik* KUTURGEMATI (avagy KUTUGERMATI: mert igy-is neveztetik); *ötödik* TARIÁNI; *hatodik* GENÁCS; *hetedik* KÁRE; *nyolczadik* KÁSE. Árpád uralkodásának végső esztendeiben, meg-szűnvén a' hadak, meg-nyúgottanak eme' KÚNOK is országunkban, és sok helységeket neveztenek magok' Nemeiknek nevekről. CSABA-nemről neveztettenek egy-nehány faluink *Csabának*; hát, ha *Csábrág*-is innett mondatik? NECE-nemről származhatott *Nyék*; MEGERE-nemről *Megyer*; KUTURGEMATI-nemről *Tur* és *Gyarmat*; TARIAN-nemről *Tarján*; GENÁCS-nemről *Gács*. KARE-nemről *Karánes*, és innet *Karánes berény*, *Karánesságh*; KÁSE nemről *Kazár* és *Kozár*; egygyütt pedig KÁRE, és KÁSE nemekről *Karánes-keszi*. Ezen helységek Ipol-vize körül, de fő-képpen Nógrád vármegyében még most-is fel-találtatnak; de mivel másutt-is vannak *Megyerek*, *Tarjánok*, és *Gyarmatok*, és az-is olvastatik Árpádról, hogy a' KÚNOK' vezérjeiknek másutt-is adott helyeket; azok' fő-lakásoknak ama' helységeket lehet állitani, holott mostanában a' NAGY KÚNSÁG vagyon – De ama' másik KÚNOK, kik Euxinomi tengernél meg-maradtanak; az Úzoktól, és az ott maradtt Chabaroktól ki-űzettettenek lak-helyekből, kik-is öszve-beszélvén a' hasonló sorsú Paczinákokkal, ki-jöttenek országjokból, és el-lépvén Moldovát, és Oláh Országnak egy részét, ezen tartományt Elsőben PACZINACIÁNAK, azután NAGY-KÚNSÁGNAK nevezték; végtére Magyar-országnak birtoka alá jöttenek. Ez az oka: hogy Magyar Királlyaink* ama' valóságos NAGY-KÚNSÁGRA (Moldovára tudni-illik, és Oláh országra) mindenkor számot tartván, magokat mindenkor KÚNOK'-*királlyának* írták pecsétes leveleikben.* Innen származik a' Magyaroknak azon *Jussok*, mellyel mostanában-is viszsza-kérhetik Moldovát, és Valachiát*, mint a' Magyar Koronának jószágát. Kristus urunk' születése után 1230-dik tájban ama' KÚNOKRA, kik Moldovában, és Oláh-országban laktanak*, reájok esvén a' Tatárok; őket (Kutén nevű vezérjekkel egygyütt) meg-zaklatták; kik is BÉLA-*királyunkhoz*, ama' Negyedikhez folyamodván, Magyar-országba bé-eresztettenek: és, el-hagyván Sátoros lakásokat, magoknak házakat épitettenek, és máig-is KIS-KÚNSÁGIAKNAK mondatnak, hogy ama' NAGY-KÚNSÁGIAKTÓL meg-külömböztessenek*, kik még Árpád' idejben Magyar-országban le-telepedtenek. PTOLOMÆUS. ANONYMUS *Belæ Notarius*. KAPRINAI. KATONA.*

ka a' többiek' Seregéből. Sőtt: gyakrabban viszsza-is-tekíntgetett Zalánfira. A'-mi több: hogy hamarébb el-érettetne; lassú lépésekkel, gondolkodva mendegelt.

E' dolog úgy-annyira fel-lobbantotta Zalánfinak Szívét: hogy, meg-tüzesűltt Orczájának jeleiből, ki ki meg-láthatná szerelmes Indúlatait. Már-is: csak nem újjal mutogatták a' többiek. De Etelka, észre-vévén szapora Gerjedelmeit, így csillapítgatta heveit.

Kérlek, Zalánfi! vonyítsd-meg egy-kevéssé el-andalodott Indúlataidnak megereszkedett fékjét: ne-hogy, ezen szárnyas Szemek előtt, Mesébe essünk mind-a'-ketten. Eleven Szívednek ezen ugró jelei, nem mondom ugyan: hogy, vagy méltatlanok, vagy peniglen vétkesek. De (meg-engedgy Bátorságomnak) mostanság, illy hamarjában, idétlenek. Meg-ne-ijedgy, nevezetes LEVENTA![10]* világos szavaimtól. Kedveld inkább bennem minden gondolataimnak illy kellemetes ki-nyílttokat. E' Magyar Szokás a' Rózsákhoz hasonlíttya az itt neveltt Szűzeket; mellyek akkor kedveltetnek leg-inkább, midőn Bimbójokból ki-nyílni kezdenek.

E' szavakra inkább fel-indúla Zalánfi, és e'-képpen felele:

Hogy-hogy kévánhatod azt tőllem, Drágalátos Etelkám! hogy 'Téged', Szívem' fel-födözésében ne kövesselek? Immár, az előbbeni Ebédkor, nyilván ki-vehettem belölled igaz Szívedet. Ragyogó Szemednek világos tűkörében láttam, mind tiszta gondolataidat, mind kegyes hajlandóságaidat. Csak éppen egy dolog marada még hátra, mellyet, se szemérmes Orczádnak homájos jeleiből, se Szemeidnek nemgyakorlott kacsongatásaiból*, világossan ki-nem-vehettem. Tudni-illik: ha méltónak véled-é arra Zalánfidat: hogy őtet egyedűl a' magadénak tartsad? és, a' következendő Szövetségnek Bóldogságával, az Egek' mennyegzetéig fel-segíttsed. Eszedbe juttatom penig előbbeni magyar szokásodat. Most verje-ki gyönyörű leveleit barátságos Rózsád. Add-ki, minden színlés nélkül, Szerető Szívednek minden vágyódását.

Ezekre Etelka így felelt: Ugyan-csak hamar akarsz bánni, Leventa! az Ütközettel! Már előbb-is mondám: hogy eme' gondolataid egy-kevéssé idétlenek*. – Mégis: ha méltónak ítéllek-é arra: hogy 'Téged' a' magaménak tartsalak? minden kérdésed nélkűl, által-láthattad vólna érdemlett feleletemet. Ki ne véllne méltónak: hogy Téged' magájénak tartson? kinek Nemes Eredetét tisztellye, Nemessebb Erkölcseit csudállya? Sőtt: ki ki Áldomás gyanánt veheti e' gyönyörű Indúlatodat, mellyet Te a' magyar Kis-aszszonyoktúl Ajándék' fejébe remélleszsz. – De, a'-mi Sátorosságunkat[11]* illeti – Hallhadsza! Nagy-okosságu Zalánfim! Számba, Fontba heveshírtelenségű gondolatidat. Ne heveskedgy úgy annyira ki-törő Indúlataiddal.* A'

---

[10] Vélekedgyenek mások a' LEVENTA szóról akár-mi-képpen. Elég az: hogy még most-is fen-forog a' Tisza mellékieknél azon Játék, mellyet a' fel-övedzet Iffiak LEVENTÁSNAK* mondanak. E' nem másból áll; hanem Bajnoki Birakozásból. A' Nyertest BÉL-*Leventának* mondgyák; a' Vesztőt OBA *Samunak* csúfollyák.*

[11] A' SÁTOROSSÁG annyit tett' a' Régieknél, mint HÁZASSÁG a' Mostaniaknál. Házaik nem lévén Eleinknek, új Sátort vertenek Magzattyoknak számokra, minek-elötte őket öszve-párasították. Az-után: hogy Magyar-országban le-telepedttenek, valamint a' SÁTOROKAT *Házakra*; úgy a' SÁTOROSSÁGOT-is *Házasságra* váltóztatták.

hamar Tanácsnak néha hamar Bánás a' vége. Senki sincsen Tatár-korbácscsal Hátad után. Adgy leg-alább időt az örökkön-tartó Szövet' nyüstös bél-fonalainak eligazítására. – Ezeken felől: hallyad, és jól meg-fontold okaimat: Zalánfim! – Szabadok ám néked gondolataid. Atyád' hóltta után senki se vethet láb-tántoritó követ elődbe. Szándékod szerént szabadon meg-tehettsz mindeneket. De él még az én Atyám. Ennek nem csak akarattyához; hanem csak észre-vett intéseihez-is úgy szoktam tellyes életemben hajólni, hogy annak csak szeme' járattyát-is Isten' parancsolattyának állítanám. Soha javallásának ellene nem mondottam. Készebb vóltam meghalni; semmint durrczáskodni. Értsd-reá a' többit, nagy okosságú Leventa. – Végtére: meg-ne-feletkezz az illetlenségről-is. Téged' Nagynak teremtett az Isten, és szép Tartományok' Urának. Én egy Hadnagynak leánya, és penig szegény leánya vagyok. Semmim egyebem a' böcsületemnél, és jó hírem'-nevemnél. Ugyan-azért: mindenkor fontba vettem indúlatainat. Nem-is kapaszkodtam olly póczra, mellyről gyalázatommal le-hengeredtem vólna. Magamat magam' rőfjével mértem mind-eddig. Vannak itten több Szűzek-is; kik engem', mind tős-gyökeres eredetekre, mind eleven szépségekre nézve úgy-annyira felől-haladnak; mint a' törpe Vinyegéknek alacsonságokat a' Nyár-fáknak súgár magossága fel-múllya. Hozzád tehát illendőbb gondolatnak lenni vélném azt: ha ezekhez adnád magadat, engem' penig alacsonyabb rendű ifiakra, de még-is tisztességes Leventákra hagynál.

Ezekre Zalánfi rővídeden így viszált: ezen okaid éppen nem ollyak, Drága-látos Kis-aszszony, hogy bennem ékes Személlyedhez hajló reménségemet meg-fojthassák. Ha Te annyira fel-akarod magad' emelni, a'-mennyire én le-ereszkedni szándékozom; már akkor ama' Nagy egy karban lelheti eme' drága Kicsint. De ne-is kételkedgy, hogy mostani állapotodnak fel-magasztalását el-végzem Árpádnál, kegyes Fejedelmünknél. A'-mi penig édes Atyádnak akarattyát, és Sátorosságunk' engedelmét illeti; bátor magad ne fáradgy-is benne: ha reám bíztad, emberre bíztad a' dolgot. Légy addig-is jó reménségben, és állhatatos szándékodban Etelkám.

Akarta itten Etelka a' dolognak lehetetlenségét más okokkal-is támogatni; de Árpádnak közelgető Személlye meg-szakasztotta édes beszédgyeket. Viszsza kellett a' Sátorba menni mindnyájoknak, hogy ott az erre készűltt ládából ki-vonatna azon Szűznek neve, ki osztán, holnapra kelvén az idő, azon említett új Épűletnek bé-szentelését el-végezné, 's-egyszer-'s-mind azon Istent, kinek tiszteletére emeltetett, a' Magyarok' gyűlésében meg-nevezné.

El-lehetett gondolni: minő nehezére esett a' hírtelen szerető Zalánfinak ezen nem reméllett el-válás. Elég az: hogy ennél keservessebb sérelmet tellyes élete' napjaiban nem érzett. De az el-kerűlhetetlen szükség, a többi között, el-nyelette ezt-is az ügye-fogyott szegénnyel.*

NEGYEDIK RÉSZ

ÜNNEP-HIRDETÉS.

Le-ültenek tehát a' Sátorban mindnyájan, és várták ama' szerencsés szem-pillantást, mellyben a' Szűznek neve ki-vonatik, és magától a' Fejedelemtől ki-hírdettetik. Oh! melly szíves fohászkodásokkal ostromlották az Egeket a' reménlő Lelkek! jól tudván: hogy, kit a' szerencse ezen adománnyával meg-áldana, az már, a' csillagoknak bóltozattyokig fel-emelődvén, az egész világ előtt ki-tettszene. Világosnak könyörgéseit élesztení láttattanak a' Fejedelemnek titkos fohászkodásai. Ezt akarta szerencsésnek látni, ezt a' válogatott Szűzeknek ékes seregekben, mindnyájok fölött mind fel-emelni, mind meg-dicsőíteni.

Azomban öszve-vegyíttettek az ügyelő Kis-aszszonyoknak nevcik. Jelen vólt az ártatlan, és gyönyörű Gyermek, kinek színezetlen ártatlanságára bízták a' Gömbnek szerencsével tellyes ki-markolását.[12]* Ez tehát, mind-nyájoknak le-csendesűlttekben, a' Ládába nyúlván, ki-vette a' szerencsés Gömböt; és rá-tanúltt tisztelettel Árpádnak kezeibe adta.

A' Gömbnek, és a' reá-mettszett Névnek meg-szemlélése' alkalmatosságával, ki-ütötte magát Árpádnak orczáján a' szomorúság. Nem kevés ideig únalmas várakozással tartóztatta mind a' Vendégeket, mind fő-képpen a' szem' meresztő Szűzeket. Le-csillapította osztán heves indúlatait. Végtére; valamelly örömének tettetős, de úgy-is homályos jeleit tűntetvén, ekképpen hírdette-ki a' holnapi Ünneplésnek el-rendeltt Szer-tartásait:

Országunk' bóldogúlására, ellenségeink' le-tapodttokra, hó-napi napon, azon új épűletünkben lévén, olly Áldozatot fogunk a' Menny-belieknek fel-adni, melly az Áldozó Szűznek leg-kedvesscbb állattya. Új tűzzel el-emísztődvén az Áldozat, azon Szűznek hatalmában lészen: hogy, mind az Épűletnek nevet adgyon, mind Isteneink közűl ollyas egygyet válaszszon, kinek gond-viselésére bízhassuk édes Hazánkat, Magyar Országunkat. Azon nagy-hatalmú Isten, a' szer-tartásnak rendes végbevitelére tekíntvén, Egygyet választott magának az itt-lévő Szűzek' Seregéből – Éllyen – ETELKA!!!

Ezen ki-hírdetés után, nem egyébb szavak hallattanak az egész Sátorban, hanem csupán ezek: Éllyen Etelka!!! Éllyen Etelka!!!

---

[12] Ha fel-találtatik a' Magyaroknál eme' szó HATÁROS, bizonyossan fel-kell találtatnia eme' szónak-is: HATÁR, mellyből ama' másikat kerekítették. Nem-külömben: mivel fenforog a' magyaroknál eme' szó is: GÖMBÖLYŰ; meg-kell-lenni valahol ezen szó' gyökerének-is, úgy mint vagy GÖMBÖLY, vagy pedig még ennek-is gyökere: a' GÖMB szó. Én ezen régtűl-fogva el veszett GÖMB szavat, már ennek-előtte új életre hoztam azon Könyvemben, mellyet a' Tudákosságról írtam. Ottan eme' GÖMB szó által azt értem, a'-mit a' Deákok a' Görögöktől kölcsönzött *Sphaera* Neven értenek, mellyet némellyek *Golobisnak* mondanak, ama' deák szóból csigázván: *Globus, Golobus, Golobis.* De ennél sokkal magyarossabb a' GÖMB szó. A' GÖMBÖCZ se vehette másunnan eredetét, hanem a' GÖMB szótól.

De eme' Kis-aszszony (a' fennyen-kiáltó Vendégeknek örvendetes szózattyokat vévén) örűllyön-é a' Szerencsének kegyessége miatt? avagy a' következendő Förgetegek' Szél-vize végett szomorkodgyon? éppen nem tudhatta.

Elég az: hogy Etelka, midőn nevének ki-hírlelését hallá, nem csak iszonyú-képpen meg-ijedc; hanem egész testében fel-borzada. Eleve meg-érzette az Ügye-fogyott ezen alkalmatosságokból következendő gyötrelmeit; és, az el-kerűlhetetlen Terh alatt, egész Test-épűletének le-roskadását. Istenem! így hagyhatod-é előre gyötörtetni az ártatlan Bárányt! Gyötörtetett bizonnyára nagyon.* Ugyan-is: e' vólt az oka: hogy illy szomorú szavakkal élt a' Magyaroknak csendes hallattokra:

Én ugyan: hatalmas Isteneinknek nagy hálákat adok: hogy ezen SZÜN-NAPLÁSNAK[13]* Fő Pap-nejévé az én Személlyemet választani méltóztattak. Mindenek azoknak szent akarattyok szerént meg-essenek, kiknek Gond-viselésekre még gyermekségem' ideiben bízattattam. Fel-veszem nagy serénységgel azon tisztemet, mellyel fel-akarnak-é magasztalni, avagy inkább meg-alázni az Egek, nem tudhatom. Igen tartok tőlle: ne-hogy magam legyek azon áldozat, mellyet; hatalmas Fejedelmünknek rendelése szerént, az állatokból a' leg-kedvessebbiket vévén; bémutatandok Istenceinknek. De régtől-fogva el-készűltem immár minden esetekre. Sőtt: ha, vagy édes Hazámnak használhatok, vagy valami szép erkölcsnek fen-tartása miatt meg-halhatok; nem szánom véremet egész csöppig ki-önteni, és Köz-javunkat lelkem' ki-adtával elő-mozdítani. Tí magos Egek, vígyázzatok reám!*

Etelkának e' szomorú szavai körösztűl-járták a' hallgató Vitézeknek szíveket. Senki se tudta mire vélni Keserűségeit: pedig ezen bóldog, és szerencsés időkben: mellyeknek húzomos folyamattyok minden teremtménynek szívét meg-vidíthatták. Sokan csudálták benne az észnek hathatóságát, mellyel által-láthatta a' következendőket. Könyveztenek némellyek, utólsó fohászkodásait hallván. De többen vóltanak amazok, kik, hogy a' bizontalanoktól úgy-annyira rettegne; gyönyörű Személlyét meg-szánták.

Csak maga találkozott Zalánfi, ki, másoknak el-ijedttekben, el-nem-ijedett. Sőtt: azon okból igen örvendezett: hogy ama' Drága-látos Gyöngy-virág, kit a' bő-kezű Természet bokros Adománnyaival meg-gazdagított; mostanában: a' kegyes Szerencsétűl a' Dicsőségnek ki-tettsző magos tetejére fel-segíttetett. Olly nagy-is vólt ezen örömének özöne: hogy Etelka' szavainak szomorú folyamattyát nem értené; hanem magában kegyetlenűl el-tökéllené: hogy a' vad Erdőknek kietlen magánosságában fogná tölteni Remete-életét; ha Etelkának párasságától meg-fosztanák a' hatalmas Istenek. De kardot-is kötne az ellen, ki ezen ékes Sajáttyát magához csábítani merné.

---

[13] Nem véllem, hogy valamelly Nemzet mind kurtábban, mind igazábban ki-mondhassa azon szónak erejét, mellyet a' Zsidók SABATNAK mondanak, mint a' Magyarok, midőn azt SZÜN-NAPNAK mondották régi Eleink, az-az: ollyan Napnak, mellyben a' dologtól megszűnnek. Ezen SZÜN-NAPBÓL eredhetett az-után SZÜNNEP, végtére ÜNNEP. A' NAP tudni illik NEPRE fordíttatott a' régi mód szerént, mellyel NAP-ESTIG helyett, így-is hallyuk mondani: NEP-ESTIG. És valóban a' SZÜN-NAPOK *Nap költtétől* fogva, egész *Nap-estig* tartottanak.*

Nem-is ok nélkűl forgatta e' merész gondolatokat Zalánfi. Méltó vólt Etelka akár-mi eszes Teremtésnek állhatatos Szeretetére. Súgár középszerűségre, és szertartós rendességre szedettenek eleven tagjai. Bátor ugrálással futkosott a' virgancz Vér minden Élet-ereiben. Meg-előzte a' húlló havaknak fehérségeket a' gyenge testet bé-födöző hártya, Orczáját nem más pirossággal fel-váltván; hanem mellyeket a' fehér Liliomok között tapasztalunk, midőn a' Pünkösdi piros Rózsákkal ösz-ve-vegyesednek. E' fiatal Pirost el-nem-nyűtte, el-se-hervasztotta a' koslató Szeretet. El-se sáppasztották ama' kaczéros Indúlatok.

Tréfás vólt a' beszédben, minden szeméremmel. Gyakor a' társaságokban, de soha nem únalmas. Bátor, még a' rettentő Vezérek előtt-is, a' vakmerőségnek minden jele nélkűl. Olly szemes, olly okos minden környűl-állásokban, hogy soha az ugrást el-véteni nem tapasztaltatott. Sőtt: ha valaha (mivel nincs hiba nélkűl senki-is) valami dolgában másként esett a' koczka, sem-mint felőlle reménlették; nem-annyira ő, mint a' szerencse hibázni láttszattatott.

Tudta az észnek birtokában tartani a' bé-fogoltt nyelvet. Soha ez, esze' híre nélkűl, nem pörgött.* Olly eszességgel beszélgetett minden hozzá-illő nemes Ifiúval: hogy ki-nem-fakadhatna belőlle, kit szeretne inkább. Akár-kivel szóllott; mind-egygyike egy-aránt dicsekedhetett szíves Hajlandóságával.

A' Nap-fényhez hasonló* tiszta Erkölcsei miátt, szeretnék-é inkább, avagy tisztelnék okoskodó Szűz-társai; éppen nem tudhatnád. Mennél tovább társalkodott valakivel, annál inkább, nem közönségesebbnek; hanem sokkal méltóságosabbnak tettszett. E' dolog, a' valóságos Erkölcsnek jele én-nálam: mellynek se Érdeme nem fogy, se ára le-nem száll*. Mind-eddig az Irigység fölött lévén, nem csak magánál alacsonyabbakat tulajdon Nagyságához; hanem a' nagyobb Eredetű Kis-aszszonyokat-is maga középszerűségéhez tudta egyengetni.

Ki-tettszett ragyogó szemeinek méltóságos forgásából olly ritka Uraság, mellyel nem csak egy Házat (ha köz-nemességű Ifiúhoz menne); hanem egy Országot-is (ha valamelly Fejedelemtől el-vétetne) kormányozni tudna; tudni-illik: ha annyi Országok lennének, mennyien vannak, kik az Országlásra méltók.* Ugyan-azért: a' leg-főbb férj-fi Fejedelmeknek nem annyira eszére; mint fehér-népi állapottyára nézve engedett. Úgy-is tettszett: mintha, Nevén, és Nemén kivűl, más-egyébb aszszonyi Minéműség nem ragadott vólna reája.* Vagy csak ezen egy dologból-is ki-vehetni: hogy nagyobb lenne; sem-mint gondolná. Immár az Erkölcs természetté válván benne, maga se tudta, mi légyen. Sőtt: midőn jót cselekedett, nem azért cselekedte, hogy láttszattasson; hanem azért: mert más-kép' nem cselekedhetett.

Édes Attyát GYULÁNAK nevezték. Hadnagy vólt azon Seregben,[14**] mellyet Huba vezérlett. Legöregebb vólt ugyan Gyula az Hadnagyok között; De egy-se-

---

[14**] Az egész Magyar Katonaság, Árpádnak idejében, hét Felekezetekre vala fel-osztva, mellyeket VEZÉRSÉGEKNEK neveztek. Mivel minden* Vezérségben harminez-ezer nyolcz száz ötven-hét fejek vóltanak, az akkori egész Magyar katonaság (egy-héján) két-száz-tizenhat ezer fejekből állott. A' Vezéreknek Nevek ezek vóltanak:

I. ELÖD. Ezt Béla-királyunknak nevetlen Író-deákja így nevezi: *Eleud.*

II. KUND. Ezt azon Író így nevezi: *Cundu*; így-is: *Cadu.*

vólt hozzá fogható. Ama' Nyitrai Tótoknak meg-verésekben, ZOBORNAK, a' Vár' Oltalmazójának, fel-hajházttában, le-fülelésében, és fel-akasztásában, mindenkor nagy hasznát vette Huba ezen meg-győzhetetlen-szívű erős Hadnagygyának. Ugyan-azért: Huba (a' meg-csendesűltt időkben-is) Gyulát, nem alatta-való Tisztyének; hanem, éppen Kenyeressének nem csak mondotta, de igazában-is annak tartotta. Sőtt: mivel Huba, számos esztendeire nézve, sokkal idősb vala Gyulánál; őtet ugyan Fiának, Etelkát pedig éppen leányának fogadta. Gyula pedig Hubának parancsolattyait, mivel alatta szolgált, Isten' törvénnyének lenni állította. Soha szavát meg-nem-vetette; annál inkább meg-nem-czáfolta*. Vezérjének Méltóságát, minden környűl-állásokban, fen-tartotta.

Gyula' Engedelmességének nyilván-való példái olly erőt vehettenek Etelkának szívén: hogy számos szép Erkölcsei között a' tündöklene benne leg-inkább: mellyel édes Attyának parancsolattyához, mint valami Kő-szálhoz, erőssen ragaszkodott.

III. UND. Ezt így írja: *Ound*; így-is *Oundu*.

IV. TÓSÓ. Ezt így ejti: *Tósú*; így-is *Thósú*.

V. HUBA. Ennek neve nincs meg-változva.

VI. TUHUTUM. Ennek neve sincs meg-változva.

VII. USZUBÚ. Ezt így írja: *Usubuu*.

Mivel pedig minden Vezérségben harmincz-ezernél többen vóltanak: hogy a' Vezérek könnyebben igazgathassák Vezérségeket; mindenikben három HADNAGYSÁGOT rendeltenek. Ugyan-azért a' HADNAGYOK mind-öszve huszon-egygyen vóltanak. Ezeknek neveket így találom irásban:

I. ELŐDNEK Vezérségében e' három Hadnagyok vóltanak: I-*ső* Hadnagy vólt: SZABOLCS, Előd-vezérnek fia. Ezt Bela-királyunknak Író-deákja így nevezi: *Zabolsu*; így-is: *Zolsu*. II-*dik* Hadnagy KULPUN. III-*dik* Hadnagy vólt: KÚN-BOGÁR. Ezt azon Író így-is nevezi: *Bogát*; így-is: *Bunger*.

II. KUNDNAK Vezérségében e' három Hadnagyok vóltanak: I-*ső* Hadnagy vólt: CSÖRSZ, Kund-vezérnek fia. Ezt azon Író-deák így nevezi: *Curz*; így is: *Curzán*; II-*dik* Hadnagy vólt: RÁKOS. III-*dik* Hadnagy vólt: KUN-ETÜ. Ezt így írja ama' Deák: *Ete*.

III. UNDNAK Vezérségében e' három Hadnagyok vóltanak: I-*ső* Hadnagy vólt: ETE, Und-vezérnek fia. Ezt így-is írja a' Deák: *Ethe*. II-*dik* Hadnagy vólt: VELEK. III-*dik* Hadnagy vólt: KÚN-KETEL. Ezt így-is írja a' Deák: *Retel*.

IV. TÓSÓNAK Vezérségében e' három Hadnagyok vóltanak: I-*ső* Hadnagy vólt: LEHEL Tósó-vezérnek fia. Ezt így írja a' Deák: *Lelu*. Mások így is: *Leel*. II-*dik* Hadnagy vólt: KADIKA. Ezt így-is írja a' Deák: *Cadusa*. III-*dik* Hadnagy vólt: KUN-USA. Ezt így-is írja a' Deák: *Ousad*; így is: *Ousadun*.

V. HUBÁNAK Vezérségében e' három Hadnagyok vóltanak: I-*ső* GYULA. II-*dik*: ZUARD. III-*dik*: KÚN-ÉDEM. Ezt ama' Deák így nevezi: *Edum*; így is: *Edumen*; így is: *Edumer*.

VI. TUHUTUMNAK Vezérségében e' három Hadnagyok vóltanak: I-*ső*: HORKA, Tuhutum-vezérnek fia. II-*dik*: OGMANDI. III-*dik*: KÚN-BOJTA.

VII. USZUBÚNAK Vezérségében e' három Hadnagyok vóltanak: I-*ső*: ZOLOK, Uszubú-vezérnek fia. Ezt a' Deák így írja: *Zoloue*; így is: *Zoloucu*. II-*dik*: ÖSE. Ezt a' Deák így ejti: *Eusee*. III-*dik*: KÚN-EDÖ. Ezt ama' Deák így írja: *Edu*; így is: *Ed*.

Mivel ismét minden Hadnagyságban tíz-ezer fejek vóltanak; hogy a' Hadnagyok könnyebben igazgathassák Hadnagyságokat, mindenikben tiz Ezredséget rendeltenek. Az EZREDESEK az-után EZRES-KAPITÁNYOKNAK-is hivattattanak. Ezeknek Nevek nincsenek fel-jegyezve, ki-vévén tizen-négyet, noha mind-öszve száz-negyven-heten* vóltanak. Nevek a' tizen-négynek ez: I-*ső*: BOTOND, Kulpun-Hadnagynak fia. II-*dik*: SURA. Ezt a'

Nagy, és szapora Kút-főből patakzott ezen tiszta Erkölcse. Ugyan-azért:* soha meg nem-szomorította édes Attyát semmiben. Tellyességgel engedelmeskedett, nem mondom, Parancsolattyának (mert mind-eddig semmit se kelletett parancsolnia), hanem észre-vett Intéseinek is. Készebb vólt meg halni, és így minden Gyönyörűségeitűl meg-válni; mint édes Attyát, Szó-fogadatlansága miátt, meg-szomorítani: vagy Őtet csak meg-szomorodottnak-is gondolni. Az Alma nem esett meszsze fájátúl, el-se-hengeredett. És, ha jól fel-veszszük a' dolgot, a' Magzatok előtt nagy ereje vagyon a' Szűlők' példáinak, akár a' jóra, akár pedig a' leg-nagyob gonoszra.

De (hogy az előbbeniekre viszsza-térjünk) midőn, Etelka nevének ki-hírdetése után, Árpád' Sátorából ki-jöttenek ama' Vitézek; Némellyek vígan, Némellyek szomorúan Haza-ballagtanak. Ki-ki, maga' hajlékába érvén, azt tette: a'-mit, az holnapi Ünneplésre, leg-alkalmatossabbnak lenni gondolhatott.

Maga találkozott Zalánfi, ki, midőn Etelkáját Gyulának Sátorába késérte; heves Indúlatait el-nem-titkolhatta. Csak hamar a' Hadnagyra ütvén, elsőben elő-beszéllette ékes Leányának ritka Tulajdonságait. Az Egekig emelgette tündöklő Erkölcseit, és azokat onnatt származattaknak lenni víttatta*. Az-után (az emberi gyarlóságra hírtelen le-ereszkedvén) abba keveredett, a'-mi leg-inkább pirítgatta májját. Nagy elevenséggel ki-nyilatkoztatta a' Kis-aszszonyhoz hajló Szeretetét. Ajánlotta, ha úgy tettszene, Sátorosság-beli szövetségét. Nagy buzgósággal kérte a' Hadnagyot: hogy ékes leányát másnak bírtoka alá ne keríttse, hanem csupán az Ő számára tartsa.

Igen örömest hallotta Gyula: hogy leánya' erkölcseinek mind meg-ismérői, mind igaz tisztelői lennének nem csak a' Magyarok; hanem a' Bolgárok-is. Örömének olly jeleit-is mutatta Zalánfi előtt: hogy ez tellyes reménységgel lenne azon gondolatainak szerencsés bé-tőltése iránt, mellyekről ennek-előtte igen kételkedett, hogy bé-tellyesedgyenek.

---

kűlső Írók így írják: *Assúr*; bizonyossan ebből: A' *Súr*; avagy ebből: *Az Úr*. III-*dik*: ÜDÜ, Kun-Etűi-hadnagynak fia. Ezt ama' Deák így írja: *Eudu*. IV-*dik*: APAFARKAS, OGMANDI-hadnagynak fia. Ezt a' Deák így írja: *Opafarcos*. V-*dik*: TULMA, Ketel hadnagynak fia. Ezt a' Deák így írja: *Olup-tulma*; így is: *Oupcultulma*. VI-*dik*: EKULSU. VII-*dik*: ÖRS, Kun-Usa-hadnagynak fia. Mások *Urs, Ursus*. VIII-*dik*: ZOMBOR, Horka-hadnagynak fia. Ezt ama' Deák így-is írja: *Zumbur*. IX-*dik*: GYILA, Horkának másik fia. Ezt a' Deák így-is írja: GYYLA; így is: *Geula*. X-*dik*: URKUN, Ösc hadnagynak fia. XI-*dik*: TURZOL. XII-*dik*: SABA. XIII-*dik*: HUHOT. XIV-*dik*: BORS, Kún-Bogár-hadnagynak fia. Ennek nevét igen változtattyák az Írók: ANONYMUSNÁL: *Borsú*, *Bulsú*. HEPIDÁNUSNÁL: *Pulszi*, *Púsi*. AVENTINUSNÁL: *Bulczko*. THUROCZINÁL: *Bulchu*. KATONÁNÁL: *Bultsú*. PORPHIROGENNETÁNÁL: *Bulczú*. CEDRENUSNÁL: *Bulosudes*. CUROPALATÁNÁL: *Bolesodes*. ZONARÁSNÁL *Dologudes*. Talán ennek nevei ezek-is: VER-BULSU, VER-BULCSU, VERBÖLCS, VERBULCHU. Ha ez így vagyon; egy emberből kettőt tettenek sok Írók. Mennyien írtak ezen Szerentsétlen emberről! ki 955-ben, Lehellel egygyütt, a' németektől Augustánál fel-akasztattatott.

Mivel minden Ezredességben ezer fejek vóltanak; hogy az Ezredesek könnyebben igazgathassák Hadnagyságokat; mindenikben tíz SZÁZADOSSÁGOT rendeltenek. Mindenik századosságban pedig tíz TIZEDESSÉGET. Ezek vóltanak az akkori Magyaroknak Hadi Tisztségek. Fejedelmek vólt Árpád ama' híres Katona. LEO *Sapiens*. THUROCZ. ANONYMUS *Belæ Regis Notarius*. KEZA *Simon*.

Végtére: csak éppen arra kérte Gyula a' hírtelenkedő Zalánfit: hogy, az hólnapi Áldozatnak vége után, az elő-adandó első alkalmatosságot nyakon-kapja. A' leánynak Szivét eszes, ugyan-azért, tisztességes módokkal reá-bírja. Maga' engedelméről éppen ne-kételkedne. A' többit ne igen másra; hanem csupán az Istenekre bízná.

ÖTÖDIK RÉSZ.

ETELKA' GYÖTRELME*.

El-jött azomban az únalmas éjtszaka. Valamint egy-valaki baját érzette, vagy örömét lelte; úgy vagy nyughatatlanól, vagy nyugodalmassan aludt. Zalánfit a' szerelem gyötrötte, és sokszor fel-ébresztette. Egész éjtszakáját merő képzelgésekben, és egybe-nem-csatlott gondolatokban töltötte. Néha Etelkát vígnak, néha kedvetlennek, és tőlle el-tűnőnek látta. Csak alig-is várhatta, hogy* az Áldozat' alkalmatosságával Szerelmessét lássa, és, ama' dicső Tisztességének meg-felelésében hozzá-foghatóságát csudálhassa.

Mentt vólt ugyan Etelka a' Szerelemnek nyűgétűl: mert tellyes életében soha meg-nem-adta úgy-annyira szívét: hogy azt, valakinek szolgálattyára, szorossan lekötelezte vólna. Eme' páras Világban meg-sem-is-únta még a' páratlan életet. Szokatlan vólt a' Szívet nem tudom vidíttó-e? avagy inkább epesztő szerelmes fortélyokban. Még-is, mintha meg-érzette vólna következendő bajait, az egész éjtszakát nagy nyughatatlanságban töltötte. Ijesztő álmai-is úgy el-rémítették gyakorta: hogy Dajkáját fen-szóval kiáltaná; 's ezzel ama' Leánzókat-is, kik vagy szólgálattyára, vagy ideje tölttésére vele laktanak, hírtelen fel-ébresztené.

Nem kele még fel a' nap; de ragyogott immár a' hajnal-emelő fényes csillag: midőn Etelka, el-únván a' heverést, mindnyájokat fel-verte. Nem tudták mire vélni mind szomorú ábrázattyát, mind egy-mást érő hírtelen parancsolattyait. Csudállották mostani lúd-mérgét az előbbeni libának. Semmit kedvére nem tehettenek. Éles szemekkel nyilazván mindnyájokat, azokat, kik szorgalmatossak vóltanak, széllelbélleteknek; kik figyelemmel, lábok' ujjaikon, jártanak, lusta kanczáknak mondotta. Azokat, kik e' mái napra rendeltt ruházattyát elő-adták, tüzessen le-hordotta: hogy ránczos, és talán penészes-is lenne. Maga penig illendő dolognak lenni állitaná: hogy azon épűletben Istenei előtt állván, szívének tisztaságát, ruhájának csinosságával, ki-jelentené. Nem-is vólt még e' világon nagyobb gyönyörűsége, hanem a' mellyet ékes öltözeteinek csak nem mindennapi viselttében érzett. Sok gazdagabbakat meg-győzött azoknak nem csak sokaságával; hanem ritka, és szer-fölött-lévő drágaságával-is.

A' Tűkör előtt egy alacson széken űl-vala Etelka; és, midőn szép hoszszú Hajszálait egyengetnék, és fürtökre veregetnék a' Szobalcányok; azoknak serénségeket nézegeti vala: midőn, szomorú gondolatokkal, azok jutottanak eszébe: mellyekről a' múltt éjtszaka álmodozott. Eme' gondolatok úgy-annyira fel-zavarták minden

érzékenségeit: hogy Színe meg-változna; Fejét pedig éppen nem bírhatná. Egészségének ezen zúr-zavarjait hogy a' Dajka előtt el-titkolhassa; vagy keszkenőjével takargatta-bé száját, vagy az orczáról el-futamodott pirosságot kelletlen köhögésekkel térítgette-viszsza.

De emc' gondos Vén-aszszony, ki akkoron a' Szűznek hátúllyárúl áll vala, és a' Leány-pártát a' hajnak Fürtyei között egyengeti vala; Történetből esett-é? avagy, a' Főnek gyakor biczegéséből, egészségének változásait meg-sajdította? hírtelen a' Tűkörbe tekíntett; és, hogy Orczájának eleven pirossága a' halaványFehérségnek nem keveset engedett, nagy szív-illetődéssel tapasztalta.

Eme' történetet látván a' Dajka, elsőben azt gondolná: hogy a színnek megváltozása a' tűkörnek csalfaságától származik. De, midőn osztán észre-vette: hogy mennél tovább tekíntene bele; annál nagyobb baját látná Édessének, el-hagyta hátúl a' pártát, és, valami titkoltt nyavalyáról gyanakodván, szem-közébe kerűlt, mintha ki-nyíltt homloka körűl a' hajat hátra-fodorítani akarná; de valóban azért: hogy, ha a' Szűznek színe a' tükörnek mutatásával meg-egygyezne-é, ki-tanúlhatná. Valóságos jeleit tapasztalta vagy már jelen-lévő, vagy nem sokára reá-törekedő nyughatatlanságnak*.

Tehát: hogy el-ne-ijesztené, illy csendességgel kezdette okos szavait: édes Alakom! ha az orcza mind azoknak tolmácsesa, mellyek a' szívnek öblében lappanganak, el-hitettem magammal: hogy, vagy valami bú furdallya szívedet melly furdalásnak fullánkja testeden-is ki-tettszik, vagy, ha nélkűle élsz, más valami bajodnak lenni kelletik. Ha a' rosznak elejét nem veszed, erőt vesz rajtad, meg-is rögzik benned. Már pedig akkor: hasztalan köpöd tenyered'. De! Hogy-hogy reménlheted e' nyavaládnak meg-orvoslását, ha bibédet ki-nem-ugrasztod? Ki vele, édes Alakom! a'-mi szíved' gyötri. Ingyen se gondold, hogy magad magadnak lehess Orvossa. Több szem többet lát. Több kéz hamar kész. Tudd-meg azt-is, drága-látos Etelkám: hogy, valamint mások' dolgában szemesek, úgy a' magunkéban vak-úndokok vagyunk.

El-ijede e' szavakra Etelka. És, midőn a' feleletnek szükségét látná, elsőben tétovázva, az-után egyenessen így szóllott:

Édes Dajkám! Engem nem a' testnek sérvei; hanem a szívnek keservei gyötrenek. Az el-múltt éjtszakának mint-egy közepe' tájjában magát-elő-adtta álmom olly rettegéssel körűl-gondolta egész testemet, hogy semmi móddal ki-nem-vonhatom lábaimat a' le-kötő búnak síkárlós hínnyárjából. Sőtt: ha miket álmodttam; azok fejemre-is telnek, gyökerestől el-vesztem.[15]*

---

[15] Régi Magyaraink, a' Nap-keleti több Nemzetekkel egygyűtt, igen sokat tartottanak az álomra. Az Anyák fioknak szerencséjeket, avagy szerencsétlenségeket azon álomtól függni gondolták; mellyet fogantatások' idejekben láttanak. ÜGEK, Árpádnak Nagy attya, el-vévén feleségül EMESÁT (ama' híres ENODBÉL-*vezérnek* Leányát) azt álmodta Scithiában az Aszszony, mintha méhéből egy patak eredett vólna, és Urának ágyékából dicsőséges Fejedelmek származtanak vólna, de nem a' magok Földgyeken sokasodttanak vólna meg. Ezen álomnak látásárúl a' Gyermeket ÁLMOSNAK nevezték. E' vólt Árpádnak Attya. Ez hozta-ki Scithiából a' Magyarokat, de nem sokára meg-halván, Fiára hagyta a' Magyarok' Vezérlését. ANONYMUS *Belæ Regis Notarius.*

Az okos Dajka, hogy, minek-előtte álmát el-beszéllené, annak haszontalanságát vele el-hitethesse; maga régi álmairól kezdette a' beszédet: és erővel reájok fogni, hogy mivel ennek előtte bé-nem-tellyesedtenek, ez-után se fognának bé-tellyesedni. De meg-mutatták a' következendő idők: hogy beszédgyének utóllya nem annyira álom, mint jövendelés vala. Igy szóllott Etelkához:

Oh! Be csekélység hóhérollya szívedet, édes Alakom! Meg-bocsáss: többet vélltem vólna felőlled; sem mint, hogy magam-is félhessek: ne-talántán egy álom, Tégedet, nem csak félni; hanem rettegni-is taníttson. Ki az álomnak hiszen, Önnön-magának veti a' Könyveknek sűrű csöpjeit, és az-után nagyobb gyötrelmekkel arattya meg-értt Siralmait. Semmit-se-félly tőlle. Nem szokott az álom jele lenni a' következendőknek; hanem puszta képzeménnye a' már meg-esett dolgoknak. Álom, esős idő, magoktól-is el-múlnak – Oh! Hányszor álmodoztam magam-is, vagy víg, vagy szomorú történetekről! Mi sűlt-ki belőlle? A' nagy SEMMI! Most jut ismétt eszembe: A' tavai aratás előtt úgy tettszett egy éjtszaka: mintha veled egy temető Kő-falnál sétálgattam vólna, Te ottan nagy buzgósággal imádkoztál. Én penig ama' Köveket nézegettem, mellyek: a' Sírok fölött, fel-valának-állítva.[16]* Nem sokára: előddbe kerűlt egy szép fel-serdűltt Ifiú; ki néked a' Sátorosságot ajánlotta. Te mind-addig vonyogattad vállaid', még Gyulának parancsolattyával reá birattattál, hogy kezeket fogjatok. Alig lett vége az erőltetett esküvésnek; íme! melléd lopódzna egy más Jövevény Ifiú, ki-is Hitesednek mind koponyáját ketté hasította, mind mejjét bé-horpasztotta, mind szívét körösztül-verte. – Óh! édes Etelkám! Magadat-is vérbefekünni láttalak! de nem segíthettelek – Kis öcsédet-is Gyulát - - - és íme farkast emlegetünk, a' kert mellett kullog! Hozott Isten Kis-fiam!

Bé-jött igazában a' Gyermek, hogy Etelkának, kihez igen nagy szerettel viseltetett, jó reggelt mondgyon. De Etelka se vólt kissebb hajlandósággal hozzája. Elveszettnek vélte az napot, mellyben vagy nyájas csevegését nem vette, vagy személlyét nem látta. Fura kis észszel vala meg-áldva a' Természettől. Meg-tudta vagy vígasztalni, vagy zavarni Nénnyét, ha jó kedve szottyant. Most-is: midőn hozzája érkezett, a' reggeli köszöntés után, szánakodásra méltóknak lenni mondotta a' Fehér-népeket: mivel (bölcsőjöktől-fogva, egész koporsójokig) csak éppen az öltözgetésben töltenék drága idejeket. Nem is lehetne bennek valami, mellyet az emberek szépnek mondhatnának: mivel a' külső czifra-nyifrákat olly nagy szorgalommal hajhásznák. A' Férj-fiaknak nem lenne az illyetén piperkedésekre szükségek: mivel éppen azért szépek vólnának, mert Férj-fiaknak teremtettenek. A' fát szoknák, 's-más egyébb hitvány temérdekeket meg-aranyozni, hogy ékeseknek tessenek. Maga az arany, és gyémánt, minden czifra nélkűl, szép-is, kelő-is lenne.

Öttsének mind vakmerőségét meg-akarván dorgálni, mind okoskodásinak erőt-

---

[16] Meg-lehet, hogy ennek-előtte az itt uralkodó OROSZOK ezen helyre temetkeztenek. Ezeknek bé-vett szokások: hogy Sírjok fölibe vagy magos köveket, vagy nagyobb dorongokat emellyenek. Elég az: hogy mostanában is azon Helységet, melly Wilágos-vár alatt elterjedett, OROSZOK' SIRJÁNAK nevezik. Csupán csak a' Várat, melly magosságával fölhők' tartománnyáig hatott, WILÁGOSNAK híjják.

lenségét meg-mutatni Etelka, kebeléhez szorította a' Gyermeket, és, minek-utánna kis-száját meg-veregette, előbbeni beszédgyét így tromfolta-viszsza:

Ugyan csak bele-kottyanál Szilva-lév, mint-ha téged borsolnának. Tudóssabb-is nyelved, mint fejed. Tehát még azt se tudtad; hogy maga az arany, és gyémánt sokkal fényesebbek; ha kézben forgattatnak, és meg-símíttatnak? Látd: hogy tele vagy szóval, mint a' Duda széllel. Ha el-kezded, annyit föcsögsz: hogy más böcsületes ember nem-is-locsoghat melletted. Nem láttad-é? szapora dara! mi-kép tündöklik édes Atyánknak rettentő Kardgya? Miért szebb ez a' te rozsdás Vaskódnál? Az-után: Hát, ha ezen Öltözetem nem a' végre van: hogy szépnek tessek? hanem: hogy, kiféle legyek, meg-mutathassam? Már-akkor, Te üres malom! talán bé-nem-állaszsz a' folyó' derekára? Úgy véllem: hogy Te se szeretnéd úgy-annyira Nénédet; ha (némelly szegény leánzóknak alacson módgyokat követvén) elől-hátúl köténnyben járnék. Ne légy ez-után-is minden tálban kanál. Mások-is torkodba verhetik a' szavakat. Szép mondás a' Magyaroknál, 's-csak a' minapiban hallottam TÓSÓ-vezérünktől: ne szólly nyelvem, nem fáj fejem.* Jól észre-vedd tehát: kivel, és miket beszélsz.* Addig-is nyútózz, még a' lepled ér. Végtére: tanúlly Tinó, Ökör lesz belőlled.

Etelkának ezen utólsó szavaira meg-keseredett a' Gyermek, azt mondván: hogy most-is bánná Nénnyének azon Szerencséjét: midőn, a' Gömbnek tegnapi kihúzttával, az Épűlet' fel-szentelésére rendeltetett. Ha mind ezeket így tudhatta vólna, jobban meg-keverte vólna a' Neveket; és ki-húzta vólna, nem az Övét; hanem Világosét. Eme Kis-aszszony látna ám tovább az Orránál. Csomót se keresne a' kákán. Vele mindenkoron szépen beszélgetne.

Ezeket hallván Etelka, meg-símogatta, és osztán meg-is-csókolta a' fel-háborodott Öcsését. El-kévánta vele hitetni: hogy Ő ezeket igen jó szívéből cselekedte légyen. Intette: hogy Nénnyének szíves Intéseit roszra-ne-magyarázná. Akár-mit-is tanúlva tudna az ember.* Hízelkedett néki az-után.* Végtére: miként aludtt édes Attya? mi baját érzené? meg-kérdezte.

Csak fél-vállról felelgetett erre a' Gyermek. Hogy Ő nem érzette légyen Attyának jó, vagy nyughatatlan álmait. Méltóztatna Nénnye által-menni; és, mesterségé szerént, ki-varázslani. Nem sokára az-után, midőn a' Gyermeket le-csendesítette, és éppen magához édesgette; az Attyához Követűl viszsza-küldötte, azt izenvén néki: hogy, ha egyszer fel-öltözne, tüstént ott termene; és, vele egygyütt, a' Fejedelemhez menne. El-is-szalada a' virgancz Gyerkőcze.

HATODIK RÉSZ.

ETELKÁNAK ÁLMA.

Nagyon örvendezett a' Dajka, midőn, ama' kis Gyulának jelen-léttével, Etelkának sűrű fölhőit lassan-lassan szakadozni, és előbbeni szomorú gondolatait örömre fordúlni látta. Mivel pedig azt-is jól tudta: hogy a' meg-szomorodott szívnek keménnye könnyen meg-lágyúlhatna, ha (az észnek más foglalatosságai lévén) az előbbeni gondolatokra viszsza-nem-hemperegne, más külömb-féle beszédekre kévánnya vala fogni a' Szűzet; és, ezeknek kellemetes folytatásokkal, az előbbeni nyughatatlanságokra viszsza-nem-ereszteni.

De mivel osztán az-is eszébe jutott: hogy a' mély-gyökeret-verő gondok, ha csak ág-bogaik le-nyesetnének, nem pedig gyökerestűl ki-írtatnának; annál-inkább sarjadzani szoknának: azon titkoltt álmainak el-beszéllésére, most íziben, reá-akartavenni Alakját. Hogy e' dolognak méllyebb feneket keríthetne; íme! így kezdette távúrúl:

Oh! Kedves Etelkám! Be szerencsésnek ítélem ezen Gyula-öcsédet! kit mindeddig semmi Bú-gond nem emíszt, nem-is-emíszthet. A' jövő esztendők, gyönyörűséggel-é? avagy gyötrelemmel tellyesbek? nehezen találhattyuk-ki a' teremtett ég alatt*. Öregbednek bizonnyára idővel a' Gondok. És, noha sokak esnek akaratunk szerént; de százszorta többek omlanak akaratunk ellen.

Felele Etelka. Nincs külömben a' dolog, édes kedves Dajkám!* Engem' bizonnyára, kit ennek-előtte semmi Bú nem emísztett, semmi Gyötrelem nem űldözött; mostanában még az Álom-is rettegtet. Mert: nem mindenkor abban múltanak-el, a'-mit külső tűnetekkel mutattanak. Édes RIMÁM (e' vólt igazi Neve a' szorgalmatos Dajkának)! ha miket álmomban jelentettek a' Meny-égiek*; mindazokat fejemre-is tellyesítik a' Hatalmasok*: már akkor olly nyomorúlttnak mondhatom magamat: hogy inkább békességessen meg-halni; mint keservessen tengődni* kévánok. Légy Bírám, Lelkem édes Dajkám! Álmom' Fejtőjének teszlek. Az egész dolog így esett:

Veled egygyütt azon Wilágosi Erdőbe sétálgattam; melly, nem meszsze innent, ama' szép Térségre terjedett; és, a'-mint mondgyák, az erdei Szűzek' gyakor jelenléttekkel még most-is dicsekedik. Te tovább eredtél a' Galagonyás Sűrűbe, hogy onnatt a' Szálasba érhess*. És engem' hogy követőd legyek, szinte erőltetni láttszattál. De én, valami különös állapotom miatt, igen el-fáradván; nem kévántam veled a' Csipke-bokrok között szúródni: hanem egy Fának árnyékában (jól ismérem a' Hárst, meg-haladgya a' többit) el-lankadtt tagjaimat jó ízűen le-tettem.

Gyönyörködtettem Fülemet az Ide-tova röpdöső Madaraknak versélésekben; midőn a' vadon Erdőnek közepéből egy-valakit ki-törekenni szemlélek. Istennőnek mondgyam-é? a'-vagy csak erdei Szűznek? most-se-tudhatom. Íjja Bal-kezében; Idege Bal-oldalán lóggott. A'-mi leg-inkább meg-tántoríthatta eszemet, ama' tűnemény vala*: hogy magával egy Szolgát hozott kézen-fogva; szépet ugyan, megvallom, és, a'-mint akkor magamban érzettem, a' tisztességes* szeretetre igen alkalmatossat.

Midőn én ezen reméntelen* Szolgának szemlélésében foglalatoskodom; midőn, tetőtűl-fogva talpig, karcsú termetére, kies orczájára* vigyázok; Ímc! azon Erdőnek bal-hasadtta' tájjából, más Istenséget-is látok azon Fámnak ellenébe ki-jönni.

E' két ismeretlen Szentségek, ama' mondott Szolgát közbe vévén, midőn apró lépésekkel felém közelítenek; engem' penig, ugyan azon egy árnyékom alatt, csak el-tökéllettnek lenni tapasztalnak; mosojgó orczájokkal hírtelen hozzám futnak; és mind-a'-két kezemet; ki ki az egygyiket, markokba le-szoríttyák. Az-után: azoknak másika így szóllamlott-meg:

Bóldog lehettsz Etelka! Szeretnek a' Menny-égiek; fő-képpen azon Isten, kinek nevére fel-szentelődik a' Wilágosi Épűlet. Ő küldötte hozzád eme' fel-serdültt Szolgát: hogy ennek párasságában kellemetessen töltsed gyönyörű napjaidat. Ennek Sátorosságával nagyra mehettsz, ha végtére a' hamar hitelben meg-nem-csalatkozol. Inkább Istenedhez, mint* Apádhoz ragaszkodgy. Téged' az engedelmesség bóldognak-is tehet, bóldogtalannak-is. Ki ki lába alá vágja forgáttsát. Ki ki maga' szerencséjének faragója.

Édes Rimám! Édes Dajkám! Midőn az Istennő e' beszédgyével meg-támadott álmomban: szégyennel vóltam-é, avagy boszszonkodással tellyesebb, most se tudhatom. Szégyenlettem bizonnyára, hogy egy Szolgának hatalmába jutottam. Haragudtam penig, boszszonkodtam-is: hogy az Istenek, következendő Sátorosságomról szólván, olly homályossan beszéltenek, hogy szavok' árnyékának meg-világosítására, nem egyre; hanem pár Napra lenne szükségünk. A' homályos – példázgató – kurta Tűneteket, Méltóságok' Jeleiknek tartanák. E' fölött: meg-bűntetnék az embereket, ha miket illy setétben parancsoltanak, ki-nyíltt észszel végbe-nem-vinnők. Penig: Ha illyetén szem-fény-vesztő alakossággal bánnak az emberekkel; a' meg-feddésre, az el-kárhoztatásra ha csak magok' magoknak okot nem vesznek, bennünk nem találnak.

Midőn a' botránkoztató álom e' fene gondolatokkal fárasztotta elmémet (mert ébredtten nagyobb tisztelettel vagyok a' Szentségekhez) engem' az erdei Szűzek egy valami Fő-papnak Sátorába vittenek; és ama' Szolgának el-enyészte után, más valakivel meg-esküdtettenek. De jaj végtére: ugyan-csak azon Szolgának kezei közé viszsza-kerítettenek.

Látd már, édes Rimám! minő méltatlan dolgokkal fenyegetnek a' nagy Istenek! Meg-eshetik: hogy valami Ütközetben szerencsétlenek lévén Lovanczaink,[17]* Atyám Sátorára üssenek ellenségeink. Én osztán a' Labanczoknak horgas körmeik közé esvén, hogy rajtam tölthessék boszszújokat, egy gyűlölöm-szolgának hatalmába adatom: hogy annak ritka, és a' fölött rongyos Sátorában meg-ázzak. Oh Egek!*

Ezeket el-végezvén Etelka, meg-keseredett*. Rima, a'-midőn tőlle ki-telhetett, vígasztallya vala Alakját. Ezen félelmét méltatlannak lenni mondotta ezen időkben,

---

[17] A' LOVANCZOK annyit tettek a' Régieknél, mint *Lovas Katonák*, nem külömben a' *Lábas katonákat* LABANCZOKNAK mondották. Magyar Seregeink, Árpád' idejében, csupa LOVANCZOKBÓL állottanak. Gyűlölték a' LABANCZOKAT. Meg-bizonyítódik ez annak idejében LEÓBÓL, ama' Böles Nap-keleti Császárból, ki az akkori Magyarokkal egy időben élt.

mellyekben olly diadalmasok a' Magyarok*. Hozzá tette azt-is: hogy az Országlók, az-után az Országok-is az Istenek' Gond-viselések alatt lennének. Ezek penig nem úgy bánnának a' Birodalmakkal, mint a' jádzó gyermekek magok' munkájokkal; kik a' hat ökrös szekeret le-rajzollyák a' porban, és ismétt el-tapodgyák.

E' beszélgetések között, egészlen fel-öltöztették Etelkát. Olly gyönyörűnek-is tettszett, hogy a' melly ékességeket szerte-széllyel el-szórt az adakozó Természet, itt egy garmadába gyűltteknek lenni láttszattatnának. Nem tudhatnád pedig, a' Test adna-é a' Léleknek nagyobb elevenséget; vagy Lélek a' Testnek nagyobb ékességet. Egygyik a' másikát mint-egy öszve-esküdve segítette.

Elő-hozatta az-után Etelka azon Báránkáját, mellyet még ennek-előtte annya' csöcsétűl el-választván, minden nap új virágokkal fel-ékesíteni, és csitri-bodor gyapjú' szálait külömb féle laplikákkal* fel-fodrozni szokta.

Ma czifrázta-fel leg-utólszor ártatlan Bariskáját. Mert: a'-mint Árpádnak tegnapi parancsolattyából ki-tettszett, azt kellett az Oltárra tenni, és fel-áldozni, mellyet az Áldozó Kis-aszszony leg-inkább szeretett az állatok közűl. Nem vólt Etelkának e' Báránkánál kedvesebb Mije. Vagy csak innett-is ki-tettszhetett ártatlan maga-viselése. Aszszonyának, akár-hová fordúlt, mindenkor nyomába hágott. Ha valami-képpen el-botorlott, szomorú bekegéssel utánna iparkodott. A' mái áldozatra se kelletett vezetni. Maga ment Etelka után, midőn elsőben édes Attyához, az-után nem sokára a' Fejedelemhez mentenek.*

Várva-várattatott Etelka Árpádnak Udvarában.* Maga mellé-is vette a' Fejedelem, midőn a' Világosi vár felé meg-indúltanak. Úgy annyira gyönyörködött mind szépségében, mind okos, és szeméremmel tellyes beszédgyeiben: hogy ama' magos várba való fel-menetelt nem fáradságnak; hanem múlatságnak lenni állítaná. Végtére: Világoshoz való előbbeni hajlandóságából sokat alább hagyván, Etelkát, nem mint hívságos végre válogatott Mátkáját: hanem mint saját Magzattyát szeretné.* Ezek között a' világ-csudálta várba fel értenek.

HETEDIK RÉSZ.

AZ ÁLDOZAT ELEJE.

Az Épűlet' küszöbén állott a' Fő-pap, és immár régtűl-fogva várta a' kegyes Jövevényeket. Testestől-lelkestől igaz Magyar vala. Nemessége éppen a' Fejedelemségig fel-emelkedett. De édes Öcsecsére hagyván Scithiában a' világi Birodalmat; Ömaga a' belső Rendre állott: és, szívének különös meg-nyúgodttával, itten igazgatta az Áldozatot.* Személlye szerény, nagyon tiszteletes.* Erkölcsére nézve, Szent; és immár régtől-fogva érdemes: hogy, az Isten' Országában, a' többi emberséges magyar Embereink közzé bé-írattasson. Jól el-éltc számos esztendeit. De, se nem szégyenlette életét; se nem bánta halálát. Nem útálta ugyan; de nem-is kedvelte e' múlandó árnyék világot. Sok temérdek erős próbákon által-eregetvén saját Erkölcseit, régen Isten-hozzádot mondott minden Hivságoknak. Mivel minden-koron

okossan tudta el-osztani tellyes életének számos napjait; ezeknek minden gyönyörűséges részeiben minden-koron részes lehetett. A' továbbra valót soha koránn el-nem-végezte. Ugyan-azért: soha viszsza-nem-kévánkozott az el-múltt esztendőkre. Soha azokat e' mostaniaknál jobbaknak nem állíthatta. Egy nap' bé-nem-falta azt szája, a'-mit gyomra egész esztendő alatt meg-nem-emíszthetett-vólna.* Mindenkor igen mértékletessen élvén; úgy tettszett: mintha éhen hóltak vólna meg benne a' testi kévánságok. Kicsinségétűl fogva, egész Vénségéig, szűntelen azon iparkodott: hogy Jónak ne csak láttszattasson; hanem légyen-is.

Eme' Tiszteletes Fő-pap, elsőben a' Fejedelmet (hivatallya, és a' Nemzetségnek szokása szerént), az-után Etelkát-is tiszta forrás víznek csöpjeivel meg-hintette, meg-is üdvezlette. Nem sokára az-után: a' harmat víznek reájok szórásával, a' többieket-is ki-tisztítván; mindnyájokat a' küszöbön által eresztette, és meg-intette: hogy, ki-zárván a' Földi gondokat, esdeklő szemeiket az Egekre vetnék; és az Áldozatnak szer-tartásaira figyelemmel lennének.

Ezen első kötelességének eleget tévén az Öreg*, nem sokára ölébe fogta a' Bárányt; és, az oltárhoz vivén, leg-is-leg-elsőben czifráját le-fosztotta. Továbbá: azon laplikákkal*, melyek ez-előtt ékességére váltanak, mind-a'-négy lábait öszve-kötözvén, az Oltáron lévő hasáb-fákra tette. Végtére: kezébe vévén az ölő kést, minek utánna a' fejedelemhez ki-fordúlt*, e' szavait mondotta:

A' mi Szerencséjére, Hasznára, és Dicsőségére vállyon Fejedelmünknek, Országunknak, Magyarainknak: Ezen Bárányt (Etelkának, az Istenektől választott ritka szép Személynek, leg-kedvessebb állattyát) az Égi, és Földi, nagy, és kis, apró, és cseprő Isteneinknek tiszteletekre (hogy Országunkat gyarapíttsák, meg tartsák, és szerencsésségé tegyék) ide hoztuk, meg-kötöztük, és az Oltárra tettük: Kérvén, esedezvén, fohászkodván: hogy azoknak vérek, kik Fejedelmünknek, Országunknak, Magyarinknak roszszat kévánnak, vagy tesznek; vagy a' Rosz'-tévőket, ha tőllök kitelhetik, meg-nem-gátollyák; Tőllünk, Vitézeinktűl, Honnyainktúl így öntessék, húllassék, és szórassék a' Földre, valamint Én ezen Báránnak vérét ki-öntöm, ki-húllatom, ki-szórom!!!!!!!!!!!!!!

Jól ki-se-mondotta e' szavakat; midőn torkába mártotta a' kést, és, azt markolatig benne hagyván, mindenekre, mellyekből valami Jövendölést reméllhetett, nagy szorgalommal vigyázott. Tudni-illik: Mennyi vér? és minő Rohanással omlott? – Minő színbe öltözött? Melly hamar meg-aludtt? – A' Bárány meddig élt? – Minőt? és hányat sohajtott? – El-enyészttekor meg-bolygatta-é a' Hasábokat? a'-vagy épen hagyta? – – És, midőn mind ezekből (mesterségének velős tudománnya szerént) a' Jeleket ki-vette; mitől tartana? mit reméllene? a' Közönség előtt ki-papolta.

Ekkor (rövídeden ugyan, de forró magyar Buzgósággal) meg-intette a' Jelen-állókat: hogy az Istennek (kiről Etelka, az égi súgárlások szerént, magyarossan beszélleni fogna)* mindenkoron hív Tisztelői legyenek – Árpádnak győzedelmes, ugyan-azért dicsőséges VÉRÉBŐL magoknak (ama' régi Esküvések szerént) Fejedelmeket válasszanak[18]* – Magyar Országjokat a' RUHÁVAL a' NYELVVEL a'

[18] Kevesen tudgyák Magyaraink közül, hogy Árpádnak Vére mind-eddig el-nem-veszett a' Férj-fi ágban-is. Nem csak fen-vagyon; hanem virágzik-is FRANCZIA-országban, sok

TÖRVÉNNYEL* meg-tartani iparkodgyanak – A' régi Fejedelmektől ajándékozott, és régen meg-erősíttetett JOSZÁGOT, ÖRÖKSÉGET, MAJORSÁGOT* markokból ki-facsarni semmi-képpen ne hagygyák. Végtére: minden szorongató Ár-vizek ellen-is TESTESTÜL, LELKESTÜL, SZIVESTÜL tartós Hantokat; és hatalmas* Gátokat vessenek.*

E' rövídeden ejtett Beszédgye után, magához az Áldozathoz fogtanak. Már-is, a'-mint mondám, Torok-meczve a' Hasábokon feküdt a' Bárány; de nem égett még azon új tüzekkel, mellyeknek lángjaiban az Áldozat' Természetét helyheztették a' Magyarok.

Hogy tehát valóságossan hozzá lássanak; Ime! fel-kele a' Szűzek' szép seregéből a' leg-szebbik ETELKA. Ez (a' szer-tartásoknak rendeit jól tudván) csendes, és méltóságos lépésekkel az Oltárhoz közelgetett.

Nem találkozott az egész Épületben egy Szem, mellyet magára nem fordított vólna a' Természetnek, és a' Mesterségnek különös javaival bőségessen fel-ékesített Kis-aszszony. Maga a' Fő-pap (midőn karján fogva az Oltárnak Lépcsőin felsegítette) noha ennek-előtte nem csak jól ismérte; hanem nyájas, és kellemetes barátságával diesekedett-is: mostanában még-is, ha Ő-maga lenne-é? kételkedni kezdett. Szinte el-hitette magával: hogy e' választott Személy inkább az Egekből le-aránzott Követ; sem-mint Földi teremtés légyen.

Magyarainknak ama' menedék helyekben. A dolog így történt: MÁRK, Másadik GEJZA-királyunknak Test-vére, látván: hogy Országunkban semmit se reménlhetne, NÉMET-országon körösztül, FRANCZIA-országba bújdosott. Itten REINES *Húgónak*, (nagy Nemű és Jószágú embernek), meg-tettszvén, annak egygyetlen egy leányát, KATALINT, minden Jószágával egygyütt el-vette. Ezen MÁRKNAK fia WILHELM, CROY-várnak Ura lévén, magát CROY-*Wilhelmnek* nevezte. Ennek hoszszú rendű Unokáiból származtanak osztán öt Nemzetségek, mellyek (a' Jószágoknak külömb neveik szerént) külömb-féle képpen neveztettenek. Első ARSCHOT. Másadik CHIMAY. Harmadik HAVRÉ. Negyedik ROEUX. Ötödik SOLRE. Ezen hat Nemzetségben mind-eddig virágzik örök emlékezetre méltó ÁRPÁDUNK, meszsze el-terjedett ágazatokkal. – – Az-után: 1486-dik Esztendőben (az-az: három-száz Esztendőkkel ez-előtt) Első MIKSA *Császár* CROY-*Károlyt* Herczeggé tette. A' Pecsétes Levélnek ez az eleje deákúl: *Nobili Carolo, Comiti de CHIMAY, ex illustribus de CROY, descendentibus ex vera, et legitima progenie, seu origine Regum Hungariae, Nostro, et Imperii Sacri dilecto, gratiam Regiam, et omne bonum.* Magyarra pedig ekképpen fordíthatni: *Nemes Károlynak: CHIMAY Grófnak, Fő-rendű CROYOKNAK Nemzetségéből eredettnek (kik a' Magyar Királlyoknak igazi, és törvényes származattyokból, avagy eredetekből jönnek) a' Mi, és a' Szent Birodalom' Kedvessének, Királyi kegyelmet, 's-minden jót.* Ugyan azon MIKSA-*császár* 1510-dik Esztendőben CROY-*Jakabot*, Kameraki Püspököt, ugyan-csak Kameraki Vezérnek tette. A' Pecsétes Levélben szinte amazokat olvasni. Végtére: 1598-dik esztendőben Negyedik HENRIK-*császár* CROY *Károlyt*, Arschottai Vezérnek rendelte. A'-mi több: ezen CROY Nemzetségnek czímerében a' többi között fel találtatik Magyar-ország' czímerének azon része is, melly a' veres mezőn ama' négy rétű czüst-szín övedzeteket viseli (*in campo rubro quatuor fascias argenteas*), mellyeket némellyek Magyar-ország' nevezetesb folyó vizeinek tartyák. Mind ezekről többet írhatnék, ha a' Jegyzetnek természete meg-engedné: és ha Strazburgban KOCH *Professor, és Bibliothecarius* Úr magára nem vállalta vólna e' dolgot, kinek Könyvét két kézzel várjuk. SCHILLER *Genealogie, et descendente de la Maison de CROY. Neu vermehrtes Historisches, und Geographisches LEXICON. OLIVARIUS Uredius.* Les SOUVERAINS du Monde.* KOPPI.

Etelka tehát, az Oltárnak al-lapjához állván, a' föl-lapon feküvő véres Bárányt kezével meg-illette. Az-után: az egybe-gyűlltt Közönséghez fordúlván, mind-nyájokat arra intette: hogy (magán, és a' Fő-papon kivűl) benn senki se maradna. Takarodnának-ki egygyenként. Az-után pedig: midőn a' Fákják azon el-rendeltt új tüzekkel fel-lobbanni fognak; ismétt nagy figyelemmel viszsza-térjenek.

Így tehát: maga maradván a' Fő-pappal, egy kevés ideig imádkozott. A' Könyörgésnek bé-fejezése után, a' Báránynak Fejét bal-kezével illetvén; jobbjával egynehány gyapjú-szálakat oldalából ki-tépett; és azoknak kondor bűgjait a' Hasáb-fákon el-szórta. E' vólt mint-egy eleje a' Magyar Áldozatnak.

Ennek-utánna: ki-rántotta Etelka a' Báránynak torkából ama' Kést. Osztán: azon Vért; melly, a' Fa-rakáson kivűl, az Oltáron el-terűlt, annak fokával öszve-kapargatván: azzal a' Báránynak meg-merevedett testét bé-fente. Végtére: egygyet rántván a' hasán; Kését a' Fő-papnak adta. E' pedig, meg nyitván a' belső részeket, Bélét, és Gyomrát, Tüdejével, és Veséjével egygyütt, minden sérelem nélkűl, ki-kotrotta, és az Épűletből ki-vitte.

Nem meszsze az ajtótúl; már ennek-előtte, egy Gödör ásattatott, mellyben a' belső részek (nagyobb szorgalommal, sem-mint ki-vétettenek) el-is-temettettenek. Mert rosz jelekkel fenyegető történetnek állították azt lenni: ha, vagy a' Kutyák, hozzá-férhetvén, ki-kaparták; vagy a' Disznók, fel-mehetvén, ki-túrhatták. Inkább-is a' Disznó-túrástúl, mint a' Kutya-kaparástúl félhettek a' belső Renden lévő emberek.

Ezek-után: elő-vette a' Fő-pap öblös ugyan; de csonka csúcsra vágott Tűkörét, mellynek soron-lévő tűzellőire Gyopár-taplóját egyengetvén; hamar fel-gyujtotta ama' száraz veszszőket, mellyeket, az Épűleten kivűl, ugyan csak azon végre öszve hordttanak. A' Fő-pap, ezen új tűzzel meg-gyujtván az első Szövétneket, azt a' Fejedelemnek jobb kezébe adta. A' többit-is a' Sokaság között fel-osztotta. Ezt a' régi hagyományokból tanúlták.*

Ezen Szővétnekek' el-osztogatása' alkalmatosságával, véletlenűl egy-valami Ifiúba akadott a' Fő-pap, kinek első látásával (nem tudom, mi el-rejtett okokból) úgy-annyira meg-döbbent: hogy utólsó Szövétnekét el-ejtené; és, öszve-csapván kezeit, nagy változásai között, vagy ki-mondhatatlan nagy örömét jelentgetné: vagy ennél-is nagyobb félelmét takargatná.

Úgy tettszett: mintha külső Országokból most érkezett vólna Wilágos-várra. Csak éppen ez-előtt ugra-le szép-szabású Csöre Lovárúl. A' Várnak környékében, Magyarainknak sokaságát látván, hogy magát annál-inkább láthatatlanná tehesse; elsőben: Lovászszát magától el-parancsolta. Az-után: Szolga-ruhájába öltözvén, magát a' Sokaság közé avatta.

A' tudós Kép-iró szebben le-nem-festhette vólna azon égi Szépségeket, mellyek magokat erővel-is ki-ütötték el-ruházott Személlyén. A' Természet semmit el-nem-felejtett, semmit el-nem-múlatott, semmit nem kéméllett fel-ékesítésére.* Súgár termetének illendősége: bátor tekíntete; szép Testét elevenítő szebb Lelke, és Szíve; sokkal nagyobbnak mutogatták a' kellemetest, sem-mint magát láttatni akarta.

Hajadon Fejének gyönyörűséges Haj-szálait, mintha mesterséges Nem-akarásból történt vólna, hátúrúl egy kis csomóba szedte. Elől pedig olly Torzom-borzzal

tornyosította, melly benne a' természeti szépséget nem hogy el-nyomta, avagy el-rontotta vólna; hanem, köllete fölött-is, ékesebbnek mutatta.

Egy szóval: Szépségére nézve, inkább a' Föl-égi, sem-mint az Al-földi* Termésekhez hasonlóbbnak láttatott. – Igen nagy dolgok vóltanak el-rejtve ebben-is, valamint Etelkában. Mindeneket csak a' következendő idők hozhattanak Nap-fényre.

E' Jövevény tehát, a' Fő-papnak el-hűlése után, igen meg-döbbene magában. Félt: ne-talán-tán ollyas valamire találhatott légyen el-palástoltt testében, mellynek ki-nyilatkoztatása e' mostani időkben ha nem veszedelmes-is, leg-alább: hirtelen, 's-ugyan-azért: alkalmatlan lenne. Fel-kapta mind-az'-által a' Szövétneket, és amannak kezébe viszsza-adni akarta.

De előbbeni ködéből csak éppen nagygyából ki-tisztúlván a' Fő-pap, azt mondotta néki: Tartsd magadnál a' Fákját, tiszteletre méltó Jövevény! akár emberi Személynek lenni gondollyalak, akár a' Menny-égből előre le-küldött Követnek véllyelek. Örvendek Országunknak: hogy Tár-házában e' Kincsre, pedig illy véletlenűl, találhattam. Bizonnyára fényessebbnek mondhatom eme' szép napunkat, mellynek ünneplésére illy ragyogó világjával kedveskedett* a' Mennyei Fölség. Tiszteld eme' régi Magyar Szer-tartásunkkal Istenünket. Légy ékes hordozója e' lobogó Fákjádnak, és ki-váltt ékessége a' magyar Áldozatnak.

E' szavakat hallván a' Jövevény, felette-igen esedezett a' Fő-pap előtt: vegye-ki kezéből az ajánlott Fákját: ne-talán-tán, a' Szer-tartások' tudatlansága miátt, hájibájja* lenne a' rendes Áldozatnak.

De a' Fő-pap, egy-átallyában, semmit nem akara engedni szíves kérésének, e'-féléket mondván: hogy nem mástól, hanem magától az Istentől néki tökéllett Ajándékot jó Lélek-ismérettel ki-nem-vehetné kezéből. Nem lehetne gaji-bájjára*, hanem inkább nagyobb dicsőségére a' leg-nemessebb Áldozatnak. Csak éppen az Előljárókra ügyelne; és, mind viselttében a' Szövétneknek, mind pedigien az Oltárhoz menttében, a' többieknek példájokat követné. Emezen Szer-tartások éppen nem lennének vagy nehezek, vagy alkalmatlanok*.

Midőn ezek, az Épületen kivűl, így történtenek; azomban Etelka maga' kötelességének téve eleget. Meg-rakta Gyalog-fenyőnek szagos ágaival a' le-mettszett Bárányt. Az-után: a' Hasábok alá száraz forgáttsait szúrván, helyet készített az alkalmatos fel-gyújtásra.

Ezeket el-végezvén Etelka, le-tette tagjait azon Kar-székre, mellyet az Oltár közepére, ugyan-csak ezen szolgálatra, készíttettek. Nem tudta, mi okból; de változásokat érzett minden tagjaiban.* Felette irtózott azon gondolattúl: ne-hogy ő-maga-is áldozattya légyen a' magyar* Ünneplésnek.

Azomban: a' szokott Éneknek elejét tárogatta a' Fő-pap. Ennek folyamattyát elő-vévén a' többiek, gyönyörű hangokkal haboztatták a' híg levegőt. Élni gondoltattanak az Erdők, ama' viszsza-vertt szavaknak versleléseikkel. A' Madarak; ékes énekléseket amazoknak zengésekhez alkalmaztatván, dicsőíteni láttszttattak a' Menny-bélieket.

Midőn az Épűletbe bé-mentenek, ki ki Szövétnekét Etelkának eleibe vitte. Ez, mind-egygyiknek kezéből, Feje'-meg-hajtva, ki-vévén; hogy el-oltatnának, a' Fő-pap' kezeibe nyújtotta. Mert: nem vala a' Szűznek más Fákjára szüksége; hanem

csupán arra, mellyet az utolsó Szövétnekes hordozott. Azzal kellett a' Hasábokat meg-gyújtani. Azzal az egész Bárányt el-emíszteni.

De midőn, a' Szövétnekesek közűl, egy-valaki az Épűlet' közepében mendegelt, nem vólt szabad a' többinek ott fetrengeni; hanem a' lángok' bé-mutatta után, a' Falakhoz vonyódni. Kik a' Szövétnekeket leg-elsőben viselék, azok, a' belső rendnek állítása szerént, tiszteletre méltóbbaknak lenni állíttattanak. Amazon utólsókkal leg-kevesebbet gondoltanak. Szolgák, vagy gyülevészek-is lehettenek.*

Leg-első vólt tehát Árpád, a'-ki Szövétnekét Etelkához vitte. Utánna azok, kik Tisztviselő érdemeikkel a' Fejedelemhez közelebb illettenek. – Kész akarva, a'-mint mondám, nem iparkodott az Elsők között lenni ama' Jövevény: hogy ezzel-is jobban el-titkolhassa Személlyét; és a' Szer-tartásoknak Rendeit hamarébb fel-vehesse.

Már-is el-oltattanak, és, az Oltár mellé, fél-füstölögve le-rakadtanak a' többi Szövétnekek; midőn a' jövevény Ifiat (ki, éppen akkor, Etelkának véletlen meg-pillantása után, el-bámúlva ácsorgott) mind-nyájan meg-intették: indúllyon! És a' Szövétneket Etelkához vigye.

NYOLCZADIK RÉSZ.

MAGA AZ ÁLDOZAT.

Már itt az emberi Gyarlóságnak képét tüstént meg-láthatod, és ki-tanúlhatod: hogy minden embernek, vagy Bóldogsága, vagy Bóldogtalansága úgy-annyira egy különös Alkalmatosságtúl függ: hogy, ha attúl akár-minő karban helyheztetik, abban meg-is-gyökeredzhetik.

Eleven példája ennek ama' híres Etelka! Ezen egy Nap! Ezen* egy Alkalmatosság! okozta azon gyötrelmeket, azon irtóztató változásokat; mellyeknek zúr-zavarjai naprúl-napra feléje omoltanak, és utóllyára fejére-is-áradtanak. De emezen siralmas Történetekről nem fogok mostanában szóllani; még azokat elő-nem-adom, mellyek természeti rend szerént, mostanában érkeznek.

A' Jövevény tehát (csak maga lévén immár, kinek Szövétneke lángallott) lassú, és ékes lépésekkel az Oltár felé meg-indúlt. Reá-ragadtanak tüstént a' csavargó szemek. Sokan reá-tátották Szájokat-is. Látásában mind-nyájan el-hűltenek. Sőtt: Etelka-is őtet (igen meg-feletkezvén magáról) ki-meresztett, és éppen nem pillanó szemekkel sokkal bátrabban nézegette; sem-mint előbbeni Erkölcseihez, de főképpen angyali* Szemérmetességéhez, és Ártatlanságához hozzá illett vólna.

Mennél inkább közelgetett ama' jövevény Ifiú az Oltárnak Kövéhez; annál inkább nagyobb, és ennek-elötte szokatlan Hevekkel forralódott az el-andalodott Kisaszszony. Dobogott kis Szíve kegyetlenűl. El-futotta, még a' csontok' velejét-is, maga se tudta: Mi? de igen kellemetes Járvány. Hírtelen feléje csapott a' Szerelem' lángja. Nem-is sokára, a' küszködő indúlatok nagy méreggel* meg-támadták az

Orczát. Fehér színének lilioma-is merő pirosba* öltözött. Szikrákat hánni kezdettenek a' Jövevényhez facsarodott* szemek. Egy szóval: egész teste reszketett.

Noha ugyan mások, el-pirosodttának okát, a' Szövétnekek' tüzeire fogták; de nem vólt még-is, e' dologban, igazabb Bíró ama' szemes Fő-papnál. Örvendezett az Öreg egy részrűl: hogy ama' szép Lélek Etelkának nem csak szemébe akadhatott, hanem onnatt Szívébe-is hathatott. Úgy gondolkozott felőllök: hogy egygyik a' másikhoz igen illene; és egy-mást meg-is-érdemlenék.

Midőn a' Jövevény úgy közelített immár a' Kis-aszszonyhoz: hogy, testének ékes meg-hajlásával, már-már oda-adhatná a' Szövétneket; akkor Etelka nem bírhatta magát. Meg-vevődött Szíve egészlen. Úgy-annyira meg-is-feletkezett mindenekről: hogy még a' Fő-pap-is attól tartana: ne-hogy heves Indúlatainak világos jelei még a' Kő-falakon-is-által-tessenek. Egészlen fel-is-adta-vólna a' várat*; ha az Öregnek Őrr-álló* zsémbelődésével meg-nem-hátráltatott* vólna. Egy kölletlen Köhentéssel Titkolgatta, a'-mint lehetett, ama' fel-gyúlladott Pirosságának okát.

Etelka ugyan meg-csalta ezzel a' körűl-állókat; de meg-nem-csalhatta a' Fő-papot. Ezen szemes vígyázó ama' két Szerelmeseket egygyenként lopogatván; és, valamint ez Őrr-álló, egy magos Épűletbűl, az először hajókázó Ifiaczoknak sorsokra vígyázván; őket azokhoz hasonlóknak lenni állította: kik a' zajos tengereknek, és a' dombos haboknak eresztvén Dereglyéjeket, sem a' Szélnek mostohaságát, sem a' sós vízeknek verdődését által-nem-láthatták. Örök hálákat-is adott Vénségének: hogy egyedűl ennek segíttsége, és igazi kórmányozása által a' temérdek szél-vizek közűl ki-menekedhetett, és most immár a' Parton bizodalmassan meg-állhatott.

Midőn osztán ama' Jövevény Etelkának lábai előtt le-térdelt; szemérmetessen mosolygó orczáját éppen akkor fordította a' Kis-aszszonyra: midőn ez-is sűrű nedvben úszó szemeit éppen amannak szemeibe szegezte. Egybe-akadtanak a' lopó pillantások.*

Már ekkoron Etelka (egy húzomos sohajtással; melly szívének éppen allyából, írtóztató nagy erőszakkal, fel-emelkedett) Gyarlóságát ki-nyilatkoztatta. Maga se tudta; mit cselekedett, midőn* végtére a' Szövétnek' el-vételére ki-nyújtotta jobbkezét.

De, midőn az Ifiú-is oda-ajánlotta a' Fákját; maga' hajlandóságának azon jelét mutatta: hogy a' Szövétneket nagyobb erővel, sem-mint az akkori szokás magával hozhatta, Etelkának kezeibe nyomta. Sőtt: ha ezen jel meg-találná-csalni szorgalmatosságát (hogy ollyasnak lenni ne láttszattasson, ki Etelkának szíves szavait vagy nem értené, vagy éppen meg-vetné) még akkor-is; midőn a' Szűz kezébe vette a' Szövétneket; azt ő mind-addig meg-tartotta: méglen szinte erőszakossan ki-vonatván, már tovább meg-tartani átallotta.

KILENCZEDIK RÉSZ.

AZ ÁLDOZAT VÉGE.

De a' Jövevénynek ezen utolsó cselekedete, és szinte vakmerősége ollyas dolognak lenni láttatott, mellyel az égig fel-emelhette magát Etelkának lelke. Mert, minek-utánna mind amaz Oltártól el-ballaga, mind emez a' Bárányhoz viszsza-fordúla; a' Fő-papnak hoszszas környörgése alatt, szabadságot adván édes gondolatainak, csak éppen azokról elmélkedett, mellyek kis szívét nem annyira édesgették, mint édesdeden fójtogatták. Mert: minek-előtte amannak utólsó merészségét tapasztalta, csak saját tüzének elevenségéről gyanakodott; nem-is álmodozott még akkor a' páras szíveknek öszve-kötelődzésekről. Mind-úntalan veszedelmessebb habsolásokkal nyelegette az édes mérget.* Tovább, meg-meg tovább eredvén gondolataival, midőn őtet ollyasnak lenni tapasztalta, hogy ismeretlen leány-személlyével mintegy jádzadozni, és szeretetét ösztönözni nem átallaná; már akkor éppen nem kételkedett, hogy olly valami lappangana benne, mellyet ama' szolga-ruhának ál-orczájával elegendő-képpen el-nem-takarhatna.

A' sűrű gondolatoknak ezen kerengő szél-vészeivel birakozván Etelka, nem olly buzgó szívvel nézhette immár az Áldozatot. Csak teste vólt jelen a' Kőnél; eszével azon szurdékokat futkosta, mellyekben azon ékes Jövevényt állani gondolhatta. Gyakorta félre-vágott oldalló szemeivel. Nyúghatatlankodott, fészkelődött-is szűntelen. Leg-inkább azon töprenkedett, ne-talán-tán úgy el-tűnne előlle, hogy egy szóra se vehetné soha. Ugyan-azért: nem várhatta a' könyörgésnek végét; hanem meg-intette az Öreget: hogy jobban aprítaná a' szavakat, és már egyszer a' végső imádságokba kapaszkodna. Erre a' Fő-pap azt mondá: hogy azok következnének immár, 's vége-is lenne mindeneknek nem soká.

Azomban Etelka, a' Jövevénynek Szövétnekét jobb-kezében tartván, ezt igen szerencsésnek lenni állította, mivel olly gyönyörű alkotmánynak kezeibe juthatott. És, midőn amazokra vetegette szemeit, mellyek az Oltár mellett szórogatva feküdttenek; mind-nyájok között egygyet se találhatott, melly ékesebb lett vólna ezennél. Meg-is-dícsérte alattomban a' Fő-papot: hogy számot tartott a' jövevényekre; fel-is-fogadta magában, hogy emc' gondosságát annak idejében meg-köszöni. Mert: hogy az Ifiú nem Honnya-beli, arról nem kételkedett. De, hogy egy Kis-aszszonynak, és talán Etelkának kedvéjért igyekezett Magyar-Országba, e' következését a' Szövétnek' ránczigálásából édes-örömest ki-sütötte vólna.

E' mély gondolatok között (midőn a' hasábok' meg-gyújtására el-rendeltt idő el-érkezett) meg-ragatta a' Szövétnek' közepét, éppen azon helyen, holott hogy a' Jövevény-is illette, akkori szemléléséből hamar ki-vehette. Annak lángaló végét, szívének nagyobb lángjaival, a' fák alá dugta; és, mind-nyájoknak nagy figyelmetességére, szerencsés hamarsággal a' hasábokat-is meg-gyujtotta.

Tüstént a' Bárányra csaptanak a' lobogó lángok. Az Áldozatnak sűrű füstyét az ég felé sürgette a' levegő. Ropogtanak a' hasábok kellemetes pattogásokkal. Fel-emeltt karokkal esedeztenek ama' buzgó magyar Eleink. Sűrű fohászkodásokkal, és forró szivekből ki-törekedő igaz könyörgésekkel fárasztották, és mint-egy ostrom-

lották az Egeket. Tudták meg-böcsülni az Istent, mert, a' véres csaták, és szinte minden-napi veszedelem között, rólla meg-nem feletkezhettenek. Nem vólt mind eddig idejek a' puha, és henyélő életre; melly elsőben meg-vesztegeti a' szívet, azután ki-rekeszti az Istent.

Látszattanak-is mind meg-engesztelve, mind a' Magyarokhoz fordúlva lenni a' Meny-beliek: mivel azon fúvalmak, mellyek az Áldozat' elején kegyetlenkedni kezdettenek, egy-szeriben meg-szűntenek; és gyenge szellőjöknek kellemetességeikkel lebegtették a' Wilágos-váriakat. El-égett azomban az Áldozat, a' hamvak-is bé-estek.

Nagy figyelemmel vóltanak osztán a' Magyarok. Azt kévánták hallani: mit mondana Etelka; mi nevet adna mind az Épűletnek, mind a' ki-választott Istennek. Reménségek fölött bé-is-töltötte kévánságokat; midőn, le-rajzolhatatlan nagy méltósággal, a' Közönséghez fordúlván; e' mái tisztségnek dicső hivatallyát e' szavaival bé-fejezte:

Örűllyetek, és örvendezzetek Tí meg-győzhetetlen Magyar Seregek! kiket a' nagy Isten, ismét ki-hozván Szittyiánkból, ezen Országunkba, mint édes Anya-földünkbe, bé-segített. Meg-rakta irígyeinket. Meg-is törte, meg-is-szalasztotta feles Ellenségeinket. Csak éppen azon Úrnak hatalmától származhatott az: hogy Magyar Vitézeinkben olly nagy elevenség, olly nagy erő, és bátorság találtatna, hogy ki ki azok közül, ha bár maga vagyon-is, Század magával lenni láttszattatna.[19]* Azon nagy

---

[19] A'-mit Etelka itt mondott, méltó a' feljegyzésre. Mind egygyik a' magyar Vitézek közűl úgy vélekedett magáról: hogy SZÁZNAK meg-felelne mindenkor. E' vólt az oka, hogy nem csak ama' régi időkben; hanem Királlyaink alatt is, kevés csoportokkal szembe merének szállani a' számos ellenséggel. Mert: a' Csatáknak elején, rövideden azt kiáltották egy-másnak: SZÁZ KI-KI: Ezen magyar szavakat nem értvén a' Persák; vagy: ha értették is, csúfot akarván űzni a' Magyarokból; őket SZA-KIKNAK nevezték (SAKI, SAKAE: SACI, SACAE). Az-után nem sokára; SZAKITÁKNAK-is mondották. Végtére: meg-kurtítván a' szavat, SKITÁKNAK; a' Deák írók pediglen SCYTHÁKNAK. Látni való dolog tehát: hogy SCYTHIA nem Ország; hanem el-nevezett Népség. Valamint nincs CZOPÁK-ország, noha a' Cseheket, és Morvákat CZOPAKOKNAK csúfollyák a' Magyarok: mert gyakran hallyák tőllök eme' szavakat: CZO-PAK, mellyek annyit tesznek magyaról, mint: HÁT OSZTÁN. Hasonló képpen nem tenne Országot, ha valamelyik Nemzet, ezen szavakat, HÁT OSZTÁN, gyakran hallván a' Magyaroktól HÁTOSZTÁNYOKNAK nevezné. De régi Magyaraink nem úgy szégyenlették a' SCYTHA nevet, mint a' Csehek, és Morvák a' CZOPAK nevet szégyenlik, avagy mí is boszszonkodnánk, ha valaki bennűnket HÁTOSZTÁNYOKNAK mondana. Mert jól tudták édes Eleink a' SCYTHA szónak eredetét. Fen forgott nállok ama' SZÁZ KI KI. Gyakran forog a' Mostaniaknál is a' SZÁZ szám eme' szó járatokban: *Száz pap se parancsol neki; száz-lábú bogár; százszor-is rágtam fületbe; egy szó, mint száz.** Itten a'*Száz* szó annyit tészen, mint SOK. Ugyan ezen okból ama' magyar Eleink SZITTYAI Magyaroknak édes-örömest mind nevezték, mind nevezették magokat. Sőtt Országjokat-is SZITTYIÁNAK mondották, azt értvén általa: hogy ők olly Országiak lennének, és magokat olly Magyaroknak tartanák, kiknek egygyike se félne az imillyen-amollyanoktól: hanem szemébe merne nézni akár-ki fiának. Tulajdonok-is az egész máiglan magyar Vitézeinknek, hogy piszkot az órrokból más-valakivel könnyen ki-nem ürtetik; hanem, ha ellenkezőjöket meg csíphetik, ránczba is szedik ám. Fen-vannak még most-is a' Persáknál, a' Törököknél, és a' többi Nap-keleti Népeknél eme' szavak: DSÁD, SCHÁT, SCHÓ, SCHÚ, SÓÓ: Mind ezekkel nem egyebet, hanem SZÁZAT jelentenek. BEER.

Istenünknek szent nevét, ha vagy el-felejtettük vólna, vagy ezen Épűlettel meg-nem-örökösítettük vólna, az egész világ előtt leg-hál-adatlanabbaknak tartattunk vólna. Fel-vette szíves könyörgésünket; fel-vette mái áldozatunkat azon Isten, kinek különös nevét fel nem-találhatom. Már penig; azon nagy hatalmú Urunkat meg akarván-külömböztetni a' többiektől, annak szent nevét, a' mái naptól fogva, egészszen a' világ' végezetéig, ne másnak; hanem a' MAGYAROK' ISTENÉNEK hívjuk. Ezen Épűletet penig (mivel Mí, Sátorok alatt lakván, e' Háznál többet nem építtettünk) ne másnak nevezzük; hanem ama' Magyarok' nagy Istene SZENT EGY HÁZÁNAK! Emellyük-fel édes Magyaraim!* szemeinkkel egygyütt, hál'-adó Szíveinket-is az Egek felé, és egy szívvel, egy lélekkel mondgyuk; magasztaltasson a' Magyarok' Istene'! magasztaltasson szent Egy-háza.*

Etelkának ezen buzgó gerjedelmei, úgy-annyira fel-gerjesztették az igaz Magyaroknak szíveket; hogy mind-nyájan sűrű könyv-húllatásokra fakadnának, és nagy zokogások között nem egyebet mondhatnának; hanem: Magasztaltasson a' Magyarok' Istene! Magasztaltasson szent Egy háza.

Úgy el-terjedtenek pedig ezen küszködő fohászkodásoknak, és el-el-nyelegetett nyögéseknek törödtt hangjaik, hogy Etelka, még-hátra-maradott kurta beszédgyében, meg-gátoltatna, és többszer el-kezdett gyenge szavai nem hallatnának. Az-után: mind a' Fő-papnak, mind Etelkának kezek' intésével le-csillapítván a' zokogás, így folytatta beszédgyét:

Tanítsd-meg minden ellenségeidet, minden irígyeidet, édes Hazám-fia, a' Magyarok' Istenére. Légy olly bizodalommal hozzá, olly reménységgel felőlle: hogy, még azon Magyarok' Istene élni fog, mind-addig Országunk' fen-tartását el-nem-hagygya, bóldogúlását meg-nem-gátollya. – Ha valaha meg-esik, hogy a' Vitéz Magyaroknak ama' nagy Istene Országunkat el-hagyni láttszattatna, meg-ne-ütközzetek rajta, édes Feleim! Ha mingyárt nem egyébbel-is, csak éppen e' kurta fohászkodásával járúllyatok hozzája:* *Él még a' Magyarok' Istene!* és meg-láttyátok, hogy ügyeiteket minden bizonnyal meg-enyhíti; meg-gátlott szerencséteket elő-mozdíttya. Él tehát a' Magyarok' Istene! Él annak nagy hatalma.*

Etelkának ezen buzgó fohászkodásait úgy annyira meg-szerették a' Magyarok, hogy, noha ennek előtte-is, mind testének rendes takarékosságát csudállották, mind ritka erkölcseit nagyra becsülették, ezen hivatallyának dicsöséges el-végezése után, azt mernék mondani: hogy: ha valami veszedelembe vetemedne, kardot kötnének, kardot rántanának védelmezésére.

Nem-is lehet ezen Indúlatot csudálni Nemes, és igen meszsze-látó Eleinken, mellyel a' Magyar Szűzeknek vagy jó Neveket oltalmazták, vagy testi ártatlanságokat annyira védelmezték. Ép, Erős, és Bátor Katonákat reméllettenek azoknak törvényes Szülöttyökbűl. A' Sáppadttaknak Fajzattyokat vagy meg-vetették, vagy ollyas Nemzetségnek tulajdonává óhajtották, kiknek Békességgel meg-gyarlódott Tartománnyaikra tűzzel-vassal iparkodtanak. Tudták: hogy az ép Szűlőktől e' Világra adatott Magzatok könnyen nyakokat törhetnék ama' ringy-rongyból öszvetűzött, 's-öszve-aggatott Szüleményeknek.*

Úgy-annyira el-ment pedig híre az Országban, hogy, annak látására, mindenünnett Wilágosra gyülnének nem csak a' Magyarok, hanem a' meg-hódoltt nemzetek-is. A'-ki nem láthatta, magát szerencsétlennek lenni állította. A'-ki pedig Személlyéhez

közel férhetett, álmélkodván tapasztalta benne azon nemes, és Magyar Kis-aszszonyhoz igen illő szép erkölcsöket, mellyeket más Nemzetségben látni, avagy észre venni csak éppen ohajthatott.

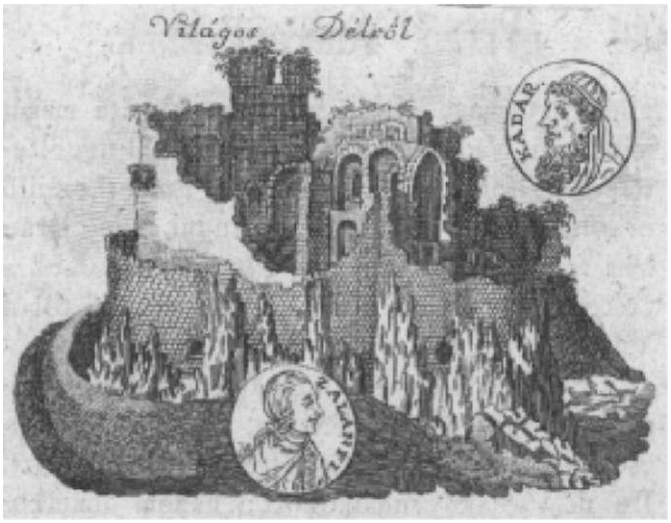
Nem vólt elég drága Személlyét egyszer a' Szent-egy-házban élessen meg-tekínteni. Úgy tettszett: mintha, mennél-tovább vagy ábrázattyát, és termetét; vagy szokását, és erkölcseit látták, és meg-visgálták: mindenkoron annál nagyobbra nem csak böcsűlnék; hanem magasztalnák-is.*

A'-mi több: annyira mehetett immár ama' ritka Személlyéhez alkalmaztatott tisztelet: hogy gyönyörködni-is láttszattatnának abban a' nagy-lelkű Magyarok: ha ama' meg-kedvellett Szűznek alattomban-is szolgálhatni tudnának. Hát még? ha értésére adhatták: hogy tőllök szerettetik, és tiszteltetik-is? Akár-mikor talpon-állottak szolgálattyára.

Most-is: midőn a' Vitézek ama' Szent-egy-házból ki-mentenek; ékes Személlyét csoportossan meg-várták.* Meg-köszönték a' Magyarok' Istenének szerencsés kinyilatkoztatását. Fel-fogatták előtte: hogy Ők annak szent Nevét szünetlen öregbíteni, Hatalmát meg-ismérni, örök Gond-viselését mindenkoron, és mindenek előtt imádni fogják.

Nem-is vólt más szavok az el-széllyeledett magyar Vitézeknek; hanem emezeknek ezek: Éllyen a' Magyarok' Istene! és annak nagy hatalma! Amazoknak pedig azok: Éllyen a' Magyar Kis-aszszonyoknak szép erkölcsi Példája! Éllyen ETELKA!

És valóban: a' Vitéz Rendnek ezen szívessége igen nagy böcsűletére vált Etelkának.* De értette-is ám a' Szűz ama' Tisztesség meg-adásokat. Tetézve viszszaszokta adni a' jó akaratot. Néha bővebben-is talán; sem-mint azok-is remélhették, kik szokatlan erkölcstelenségeik miátt; leg-fösvényebbeknek tapasztaltattanak.

MÁSADIK SZAKASZ.*

1. *Etelkának bajai.*
2. *Etelkának követsége.*
3. *A' Fő-pap Etelkánál.*
4. *Etele a' Fő-papnál.*
5. *Árpádnak betegsége.*
6. *Etele Etelkához.*
7. *Etele Etelkánál.*
8. *Etelkának ajándéka.*
9. *Etelkának intézetei.*

ELSŐ RÉSZ.

ETELKÁNAK BAJAI.

Midőn az Egy-háznak fel-szentelése, és az egész Áldozatnak szerencsés el-végzése után, mind-nyájan ki-jöttenek az Épűletből; Árpádnak első gondolattya a' Jövevény Ifiúra terjedett. Szemeibe ütközött gyönyörű maga-viselése. Igen ki-adtta magát mind úri nemzete, mind nemes felneveltetése. Semmit se kételkedvén Emberhez illő erkőlcseiről-is, meg-akarta tudni: mi járatban lenne; mit akarna Honnyában. Ki-kerestette tehát szolgái által: és, a' többi Vendégekkel egygyütt, ebédgyére hívatta.

A' Fejedelemnek hozzája való kegyességét meg-értvén azon Ifiú, különös szerencséjének tartotta az ebédre való hivattatást. Által-látta, tudni-illik, hogy ezzel alkalmatosság adódna mind Árpád előtt erkölcseinek meg-ismertetésére; mind Etelkának közelebb-való barátságára; kit hasonló-képpen oda hívatalosnak lenni gondolt.

A' Fő-papnak társaságához csatlotta magát ezen Ifiú, midőn a' Fejedelemnek Sátorához ballagott. Tapasztalta-is beszédgyeiből hozzája való atyai szeretetét; és, szerencséjének elő-mozdításában, színezetlen iparkodásait. Hálákat adott Istenének, hogy illy emberre találhatott, igen jól tudván: hogy e' külső Országban nagy szüksége lenne ollyasra, ki mind jó akarattal lenne ismeretlen személlyéhez, mind bé-járó, és kellemetes lenne Árpádnak udvarában. Különös szerencséjének tartotta a Fő-pap is, hogy barátságának meg-ígérésével szolgálhatott az arra vágyó Ifiúnak. Újra meg-ígérte tehát atyai gond-viselését; és, minden elő-adandó alkalmatosságokban, szerencséjének elő-mozdíttását. Oh emberi fogadásnak állhatatlansága!

A' Kertben sétálgatott akkor ÁRPÁD, és Világos Kis-aszszonnyal az Áldozat' ékességéről, Etelkának nemes maga-viseléséről, és ama' Jövevénynek szép termetéről beszélgetett; midőn ugyan azon Jövevény nagy tisztességgel, nagy szemérmes bátorsággal hozzájok érkezett. Meg-hajtotta magát előttök; az-után, Árpádnak eleibe állván, ezeket mondá:

Meg-bocsáss, hatalmas Fejedelem, hogy, minek-előtte Sátorodhoz hivatalos lettem, nem tehettem kötelességemnek eleget. Későre érkeztem Világos-várra. Már akkor az Áldozathoz fogtanak buzgó embereid, midőn lovamról egy szolga-társammal le-szállottam. Külső Tartományokból eme' híres-neves Országodba jövetelemnek nem más az oka, hanem Árpádnak, és vele-egygyütt a' Vitéz Magyaroknak meszsze el-terjedett hatalmok. Nem csuda penig, hogy híres nevetekkel meg-telvén a' világ, Magnes-kő gyanánt magatokhoz fordíthattyátok a' vasaltt szívű bátor nemzeteket. Én ugyan nagy szerencsémnek fogom tartani, ha vitéz Katonáid közé számláltatol. Nagy dicsőségemre-is fog válni, ha illy Mester alatt tanúlom az Hadi-mesterséget.[20]* Meg-mutatom penig azt: hogy noha ETELÉNEK (e' vólt igazi neve

---

[20] *LEÓ, ama' Nap-keleti Bölcs Császár, Árpád' Hadi-mestersége ellen (Tactica) így oktattya maga' Vezérjeit:* Valamikor tehát valaki a' Magyarokkal megütközni, és hozzájok közelebb állani akar, leg-is leg-elől igen szorgalmatos gondgya légyen az Őrr-állásokra, mellyek szűnetlenek, és egy-mástól kis közzel el-távozttak legyenek. Az-után: szorgalmatos gonddal ellátni, és el-készíteni kelletik mindeneket, mellyek a' szerencsétlen történetekben használhatnak. Tudni illik: ha a' Magyaroktól meg-szalasztattatnának a' Reájok ütők, akkor, a' szerencsétlenségnek szem-pillantattyában, mind valami erős helyet válaszszon, mind pedig egynehány napokra eleséget szerezzen leg-elöl a' Lovanczok' számokra, az után, ha lehet, a' lovak', és Barmok' számokra is. Azon legyen pedig fő képpen: hogy a' víznek elegét találllya. Végtére: az Egygyetmásokról-is a' rendelést tegye, mellyről a' TÁROKRÚL írtt Részben szólottunk. Ha Labanczaink lésznek, akkor, fő-képpen az első ütközetben, azokat kelletik tenned az első rendben, kik azon Nemzettel meg-szokták a' verekedést: azon móddal, mellyet már máskor ki-nyilatkoztattunk. Az-az: a' Gyalogság után légyen a' készen lévő Lovasság. Ha pedig csupa Lovasságunk lészen, mellyet a' Magyarok ellen rendelned kelletik, az-is ők' Seregekkel egyenlő legyen mind szívre, mind számra nézve. Úgy fogod őket el-rendelni, a'-mint akkor emlékeztünk, midőn a' SEREGNEK EL-RENDELÉSÉ-

a' Jövevény Ifiúnak) noha mondám, Etelének nagy Nemet nem adtanak-is a' Menybéliek; de adtanak olly erőt, olly bátorságot, mellyekkel a' Magyarok' leg-fenébb ellenségeikkel szembe szállhatok.

Meg-dicsérte Árpád Etelének szép indúlatait. Meg-tettszett bátor beszédgye, és nemes szívének nem nemtelen heve.* Reménlette-is, hogy jelen-léttével öregbedni fogna a' Magyarok' dicsősége, mivel azok' vitézségeiknek meglátogatására, és meg-tanúlására ide fárasztanák magokat a' külső Országiak. Ajánlotta addig-is, még felőlle más rendelést tenne, Sátorában-való szabad lakását; és, szolga-ruhájával éppen semmit se gondolván, nemes Ifiai között az elsőséget. Meg-parancsolta pedig, hogy a' következendő ebédet el-ne-múlasztaná.

Nagy köszönettel vette mind ezeket Etele. Nem-is győzte elegendő-képpen csudálni a' szerencsének illy kellemetes forgását. Sok jót ígért magának. Árpád' kegyelmébe esvén, nem tudott a' gaz-emberektől tartani*. Valamint maga jó lelkű, és igen tisztességes vólt, azon vélekedéssel vala az udvari emberekről-is. Ugyan azért rendbe-is lenni gondolván immár szénáját, magát a' Fejedelemnek utóbbi kegyességébe ajánlotta. Végtére: hogy egygyet-mássát a' sátorba hozhatná, szabadságot kére az elmenetelre. El-is mene érettek.

E' beszédnek alkalmatosságával, tetőtűl fogva talpig meg visgálta Világos a' jövevény Ifiat. Érzette-is szívében; hogy Zalánfihoz való hajlandóságából mindenkor alább hagyna valamit, és, minden gerjedelmeivel, csupán Etelére fordúlna.

RŐL szóllottunk. Az Oldalaknak őrzésekre pedig több számúakat, és serényebbeket kelletik választanod: mert a' Hadi-rend, hátullyának védelmezésére elegendők a' Le-ugró Lovasok, kiket EKDIKOKNAK, avagy VÉDELMEZŐKNEK nevezünk. De ama' könnyű fegyerű, avagy-is a' zászlók eleibe rendelt Lovasok, midőn a' Magyarokat űzik, ne essenek vakmerően utánnok. Három-négy nyil-lövésnél se távozzanak-el tovább a' le-ugró Lovasoknak Hadi-rendektől. A' Hadi vezér pedig ugyan-csak azon legyen: hogy, ha tőlle ki telhetik, téres helyeken, és lapokon rendellye-el a' Sereget, holott se sűrű erdők, se mocsárok, se tavak ne akadályoskodgyanak, a' Magyaroknak leseik miátt' mellyeket ravaszon szoktanak csinálni. Az Őrr állásokat is egy-más között illendő távozatokkal a' Hadi-rendnek négy részeire fogja helyheztetni. Jó vólna ha, Hadi rendűnknek hátúllyán, vagy által-gázolhatatlan folyó víz, vagy mocsárok, vagy tavak lennének, hogy azon rész bátorságos lehetne. Ha az ütközetnek jó vége szakadhat, akkor nem szükség, se vakmerően utánnok esni, se pedig a' dologhoz immel ámmal nyúlni. Mert a' Magyarok (nem úgy, mint az első ütközetben megvertt más Nemzetek) nem hagygyák ám abba a' viaskodást; hanem (minek-előtte erejekkel egygyütt szíveket-is el-vesztik) egyedől azon iparkodnak; hogy minden úttal-móddal ismétt ellenségeikre rohannyanak. Ha pedig vegyes a' Hadi-seregünk, és nagyobb a' Gyalog szám; azon történetben a' Barmok' eleségekről szorgalmatoskodgyon. Mert az ellenségeknek közelgetésekor éppen nem szabad a' Lovanczoknak ezen eleségekért nyargalódzni - - - - Mi pedig ezt nem azért jegyeztük fel, mintha a' Magyarok ellen hadat kellene indítanod. Mert se nem szomszédaink, se most nem ellenségeink. Sőtt inkább a' Rómaiakat tekintetben tartyák. Hanem azért (Oh Vezér!) hogy készen legyen, a'-honnatt tanúld azokat, mellyek a' külöm-féle Hadi-rendeknek el-igazításokhoz, és a' Seregnek okos vezérléséhez illenek. És, hogy alkalmatos időkben (akár mire) serényen, és hamarjában élhess. Az után: hogy a' Vezéreknek cselekedeteikből, és a' Hadi-rendek' el-igazításoknak példáiból azt, a' mi hasznos, jóvá hadd, meg-tanúld. Végtére: ha az idő úgy hozná magával, mind ezek ellen (az ellenkező szabásokat jól meg-fontolván, és eleve meg-taníttatván) sereget-is vezérelhess.

Tartsd magadnak (így szóll vala magábann az irígykedő Világos) meg-kedveltt Zalánfidat nagyra-vágyó* Etelka. És, mivel Ő téged', a' tegnapi ebéd fölött, leg-elsőnek tartott: 's-magát-is leg-elsőnek lenni gondolta: én másadik e' másadikkal tartok. Sőtt: akár mi szerit tehetem, de vele meg-is-esküszöm.

Vagy csak ebből-is ki-tettszett Világosnak futkosó botor szeretete. E' tökéllettlen félre csapást, meg-lehet, hogy Árpáddal-való társalkodásában mind meg-tanúlta, mind pediglen megszokta. Osztán! a' szokás természetté válván szívében, nehezen szokhatott ez-után (a'-mint az illyetén személlyekkel meg is történik) az állhatatos szeretetre.

Ezek között az ebédnek ideje el-jöve. Midőn mindnyájan az asztalhoz űltenek, nem vólt az vendégek között egy szem, melly Etelkát nem vadászta vólna. Maga Árpád-is, szemessen körűl-nézvén az asztalt, midőn az el-enyészett Szépet szemre nem vehette, olly gondolattal vala felőlle; hogy az utólsók között (valami titkos okokkal reá bírattatván) el-rejtezett-légyen. Tüstént meg-parancsolta embereinek: hogy ki-keressék, és az asztal-főhöz ide mellé ültessék.

Árpád' parancsolattyának végbe-vitelére nem vóltanak serényebbek Etelénél, és Zalánfinál. Egyszerre fel-ugrottanak székeikből; és, egymásnak szemébe csudállatos-képpen tekíntvén, nem külömben járták körös-körűl az asztalt; mint két éhes macskák a' meleg szérdéket. De semmiképpen Etelkára nem találhattanak.

Midőn mindnyájan nagy zsibajjal vannak; midőn erre-is, amarra-is hánnyák-vetik egerésző szemeket; ime Gyulának egy katonája nagy lármával a' Sátorba toppana, ki Etelkának veszedelmes állapottyát, a' parancsolat ellen, fenhéjjázó szavakkal meg-jelentette.

Mert (hogy az előbb-történttekre viszsza-léptessünk)* minek-utánna Etelka, a' szent Egyházból ki-jövén, nagy szorgalommal hajhászná a' meg-kedveltt Jövevényt, de semmi-képpen reá nem akadhatna; szívének nagy keserűségével arról gyanakodott: hogy Világos-várat, vele egygyütt, itt hagyta; és utazásának bizonyos aránnyáól mind más helységet, mind más Szűzet választott. A' kénnyére eresztetett heves szeretet; az-után az el-válásnak hirtelen félelme (e' két ellenkező roszszak), Ehen-e! úgy annyira meg-járák lelke' házát; hogy, semmi kedve nem telhetvén immár a' következendő vendégségben, csak haza-felé vágyódna, és nagy szorgalommal keresné a' szívet-fojtogató magánosságot.

A' Dajka, a' Szoba-leányok hathatós okokkal tanácslották az ebédre menetelt. A' többi között azt-is vitatták előtte: hogy a' leűlltt vendégeknek jó ízűn sem eshetnének falattyaik, ha jelen létének édességével bé-nem-csináltatnának. De Etelka egészségtelenségét-is okúl vetvén, magának nagyobb szükségére lenni mondotta a' nyúgodalmat, mint a' zabállást. Hozzá tette mind-az-által azt is: hogy, ha otthon hamar el-múlnának bádgyadttságai, meg-jelenne Árpádnál.

Egy szót se szóllott ez-után egész hazáig. De mennél közelebb érkezett Attyának Sátorához, annál inkább nagyobb erőt vett rajta a' forróság. Haza érvén, levetette testét az ágyra; és elsőben el-tűrhetetlen fő-fájásokról, az-után nagyobb szív-dobogásokról panaszolkodott. Merő tüzességgel égett meg-pirosodott orczája. Szapora lett a' lehellet. Erőssen verte a' vér-ejték. Reszkettenek inok-szakadozott* tagjai.

A' Dajka, az-után a' házi cseléd, esze-veszett jajgatásokkal futkostanak azon házi orvosságokért, mellyek nagygyából le-csillapíthatnák a' lángoló heveket. Sírtanak mind-egyre. Sokan kétségbe-is estenek fel-lábbalása' lehetetlensége miátt. Soha nem tapasztalták olly hírtelen változásait.

E' szörnyű nyúghatatlanságokat, és az elkeseredett cselédek' zokogásait vévén Etelka; nagy elevenséggel kérte mindnyájokat: hogy elméjeket le-csendesítenék. Nem lenne olly veszedelmes állapotban, a' mint képzelnék. Fél óra múlva jobban fogna lenni, csak egy kis nyúgodalmát engednék. Hagynák most magát csendességben. Ha valakire szüksége lenne, bé-fogná-csendíteni.

A' Dajka, az-után a' Szoba-leányok Etelkának e' szomorú szavait hallván, és sokkal szomorúabb állapottyát látván; engedgyenek-é kéréseinek? nem tudhatták nagy-hírteleniben. Engedett a' Dajka integetésinek. Szemmel intvén mind-nyájokat, maga után ki-takarította.*

MÁSADIK RÉSZ.

ETELKÁNAK KÖVETSÉGE.

Mind-nyájoknak ki-takarodttok után, maga lévén Etelka; midőn, kis idő várva, észre-vette vólna, hogy nyavalája nem csak nem enyhődne; hanem hova-tovább nagyobb erővel uralkodna rajta; arra vetette gondolatait: kit kellene a' vendégekhez küldeni, ki mind jelen-nem-léttének okát meg-jelentené; mind a' Fő-papot magához édesgetné; mind pedig (a'-mi leg-főbb; de, az el-árúltatás miátt, leg-félelmesebb Kémezet* vala) a' Jövevény Ifiúnak hol-léttét e'-képpen ki-tanúlhatná.

Végtére: akár-miként esne a' dolog, el-szánta magát, és bé-hivatott egy katonát; ki Gyulának Hadnagyságában al-tisztséget viselt ugyan mind-eddig, de okos', és nagyra menendőnek láttszattatott, 's-már-is az Ijjászok közé által-tétetett.[21]* Ennek

---

[21] Valamint azokat, kik a' Juhokkal bánnak, JÚHÁSZOKNAK mondgyuk, kik a' Méhek körűl forgolódnak MÉHÉSZEKNEK nevezzük, úgy azokat, kik különössen Nyilakkal, az-az Kéz-íjjakkal dolgoztanak a' hadban, ÍJÁSZOKNAK hívták a' régi Magyarok. Ezen ÍJÁSZOKAT ki-vált-képpen a' KUNOK közűl szedtte-ki Árpád: mivel ezen Nemzet igen jól tudta szórni a' nyilakat. Ezek azok, kiket mostanában nem ÍJÁSZOKNAK immár, hanem kurtábban szóllván, JÁSZOKNAK mondunk. Magyar Királlyaink (és nevezet szerént Első Károly) Deákúl írtt Leveleikben őket így nevezik: JASONES, vagy JAZONES. Károly Királyunk, egy Levelében, két fiatal Legénycét (LARZÁNT, Zákának fiát, osztán: IVACSÁNT, Furdacsnak fiát) azon Katonák közé tészi, kiknek Ijjal szükség az hadban dolgozni. Zsigmond Királyunk' idejében eme' JÁSZOKNAK kötelességek nem csak az vólt, hogy nyilakat szorjanak; hanem Falakat-is rontsanak. Ugyan azért: a' Magyarok őket FALASOKNAK mondották. Ezen szónak mi vólttát nem tudván a' Deák-írók, őket elsőben FALASTEUSOKNAK, az-után FILISTEUSOKNAK nevezték. Úgy reájok is száradott eme' FILISTEUS név, hogy nem más-képpen írnák őket mind Zsigmond, mind Mátyás

meg-parancsolta: Menne a' Fejedelemhez szaporán. Ott betegségéről ne sokat szóllana. El-nem jöttének okául e' kis változását adná. És, hogy azon örvendeztető társaságban feles nem lehetne, igen sajnállaná. A' Fő papot (hogy, az ebédi Hála után, tüstént hozzája jönne) alattomban kérné. Végtére egygyenként meg-nézné a' vendégeket, meg-is olvasná.

Eme' katona (Etelkának gyakor nyujtózkodásából; és homloka' vakargatásából) nagy veszedelmet képzelvén; hanyat-homlok rohana a' Fejedelem' Sátorára. Bémentte' idején (meg-feletkezvén Etelkának parancsolattyairól) nagy lármával ezeket kiáltotta: Uraimék! Isten megáldgya a' kelmetek' ebédgyét, és a' hozzá-űltt emberét is. Etelka egy lábig oda van. A' Fő-papot ő-kelmét hívattya. Követi Uraságtokat, hogy jelen-léttével nem szolgálhatott.

E' katonának beszédgyére (mintha valaki a' földet meg-indította vólna) az egész Sátor ingani, a' benne lévő Vitézség fejét egybe-ütni láttszattatott. Zalánfinak el-halaványodott színéből ki-tettszett a' bágygyasztó félelem. Etele ki-nem-adta ugyan gyötrelmét, de szíve egy mák-szemnyi aprólékra törődött. Gyula semmit se tudott eddig Leányának hol-léttéről; mert, az Áldozat után, haza késérte Árpádot, ott-is marasztatott. Most, hallván változásait, engedelmet kére a' haza-menetelre. Igérte társaságát Zalánfi. Vele egygyütt el-akara-menni a' Fő-pap-is. Etele sem nem okoskodhatott, sem nem szóllhatott. Ide-tova nézett, és hallgatott.

Árpád, az egész Sátornak el reműlttét látván, elsőben ugyan nagy méltósággal mutogatta szeme' fehérét. De osztán a' meg-ijedtteket nem akarván kétségbe ejteni, e' nyájas beszéddel élt fel-ébresztésekre:

Szégyen! Gyalázat! Ha hadat éreznétek, sem kellene így meg-rettennetek. Nincs semmi veszedelem a' szerelem hadban. Csak a' Szem-nyilak árthattak ama' tárgyravett repdesőnek. Le-húltta után, a' melly* Eb meg-harapta; meg-gyógyúl annak szőrivel. Jól tud az orvossághoz Zalánfi. Egygyet-kettőt köt rajta: bizonyomra lábra állíttya.*

Királlyaink deák leveleikben. Bizonyosnak állítom azt: hogy, Zsigmond Királyunk' idejében, ama' JÁSSÁG nem lakott egy bizonyos helyen: mivel azon JÁSZOKRÓL-is emlékezik egy Levelében Zsigmond, kik KÁRÁNSEBESEN vóltanak – Ezekből valóságossan kitettszenek ezek: ELSŐBEN: hogy a' KUNSÁG, és JÁSSÁG egy vérből vannak, és csak egy Népet tészen. Mert a' régi levelekben a' Palatínus magát csak KUNSÁG' BÍRÁJÁNAK mondgya, 's-őket a' JÁSSÁGTÓL meg nem-különbözteti, mint a' következendő levelekben. Ezen felől: mind-a'-két Nemzetnek egy a' szokása, és törvénnye. Mely dolog egy Nemzetet jelent. MÁSADSZOR: ki-tettszik az-is: hogy a' JÁSZOK nem Tótok, mellyeknek őket erővel akarják azok tenni, kik órron-fogva a' Metanasztai JAZYGESEKTŐL húzzák-le eredeteket. Mert hogy ezen említett JAZYGESEK Tótok vóltanak, az olly bizonyos, hogy az olvasott, és tanúlt ember erről éppen nem kételkedhetik: Mostani JÁSZAINKNAK pedig mind nyelvek, mind szokások valóságos tiszta Magyar. Nem lenne pedig, ha Tót fészekben költettettek vólna. HARMADSZOR: ki-tettszik az-is: hogy a'-ki először a' JASZOK' földgyét deákúl JAZYGIÁNAK mondotta, vagy tudatlan, vagy leg-alább gondatlan ember vólt. Nem különben, ki a' JÁSZOKAT' leg-először JAZYGESEKNEK nevezte; mivel Királlyaink' Leveleik szerént, a' földet JÁSONIÁNAK, a' Népet JASONESEKNEK nevezhette vólna. MSS. SZUBICS. KAPRINAY.

Árpádnak ezen jó kedve fel-ébresztette az el-haltt lelkeket. Úgy tettszett pedig némellyeknek (de fő-képpen Zalánfinak): hogy a' Fejedelem ki-találta az igazat. Mind az'-által: hogy csupa tréfában ne maradna a' dolog, meg-hagyta Orvossának Árpád; hogy tüsként Etelkához mennyen; és néki, Ő-nevével, azt mondgya: hogy, nem annyira lenne szüksége egy ijesztő Papra; sem-mint egy ébresztő Orvosra. Ezt ő el-fogná-küldeni annak idejében. Addig-is meg-lövellett Szívét jó reménnyel táplálná. Az orvos tüsként ott fogna nála termeni.

Ezek után: ettenek ugyan, és ittanak a' Vendég-vitézek; de, valamint a' vertt had, olly szomorúan. Egy se vólt, ki a' Szűznek véletlen nyavaláján nem írtózott vólna: mert egy se találkozott, ki Személlyét* vagy ne szerette, vagy ne tisztelte vólna.

Sőtt, maga-is Világos (melly dolog bé-illett az akkori csudák közé) meg-hökkent a' repdeső hírre. Etelének pedig, ki által-ellenében űl-vala, ezeket emlegette: hogy Etelkának nyájas társaságától nehezen tudna meg-válni, csak ő-maga lenne egy-gyetlen-egygye, kivel szívének minden titkait bátran közölhetné; és, ha miket füleire bízna, azokkal házról-házra nem járna. Etele nagy Erkölcsnek mondotta ezt lenni egy Kis-aszszonyban. De nem beszéllett többet Etelkáról; ne-hogy, akarattya ellen-is, ki-suhannyon valami, mellynek kétséges vételével el-árúltatna.

Az egész asztal fölött igen meg-szerették mind-nyájan Etelét. Az ő maga-viselése; okos; és bátor beszédgye; az-után szemérmes tekintete úgy-annyira meg-tettszettenek mind Árpádnak, mind Világosnak, hogy magokban el-is-tökéllenék; a' Fejedelem ugyan fel-magasztaltatását; a' Kis-aszszony pedig Sátorosság-beli szövetségét. Mind ezeket pedig hoszszú időre halasztani nem-is akarnák.

Ugyan-azért: el-költvén az ebédet, fel-kelének mind-nyájan; és, szokás szerént, le-menének a' Kertbe. Árpád, magához híván Gyulát, minek-utánna Etelének erkölcseit, nemes maga-viselését az égig magasztalta; tőlle azt tudaklotta: lenne-é Hadnagyságában egy üres hely, mellyet dicsőségessen bé-tőlthetne ama' Jövevény? Magának úgy tettszene: hogy, ha azon Ifiat az Al-tisztségnek gyakorlásán kezdvén, annak idejében fellyebb, meg-meg fellyebb emelné; igen nagy díszére válna a' magyar katonaságnak.

Gyula, ezen szép Jövévénynek személlyével maga Hadnagyságát még fényessebbnek akarván tenni, csak hamar azt felelte: hogy, egy Századosnak minapi el-vesztével, üressen maradott légyen annak helye. Nagy szerencséjének-is tartaná; ha, Etelének oda rendelttével, bé-töltetne heányos Ezrede.

Meg-örűlvén a' Fejedelem, tüsként elő-hívatta Etelét, és tőlle meg-kérdezte: ha vallyon e' gondolattyának első zsengéjével meg-elégedhetne-é addig, még magát a' fellyebb-való tisztségekre alkalmatossabbnak mutathatná?

Ezeket hallván Etele, ki-mondhatatlan-képpen áldotta a' szerencsének kegyességét. Már ennek-előtte-is azon törte fejét: mi okkal-móddal férkezhetne Gyulának katonái közé, hogy mind alatta tanúlhatná a' vitézséget, mind pedig közelebb eshetne Etelkához. Most tehát a szerencsének nem mostoha gondosságát imádván, tellyes szívéből meg-köszönte, el-is-fogadta a' jó akaratot, és katona-esküvésnél hathatóssabb fel-fogadással meg-ígérte; hogy mindenkor, és mindenekben nem annyira a' maga', sem-mint a' Köz-jó' szerencsés állapottyának keresésére, minden

ki-telhető igyekezeteit nem csak békesség', hanem hadakozás idején-is, ki-terjesztendi.

Ezen beszélgetések között viszsza-érkezett Etelkától az Orvos; és egyenessen azokhoz iparkodott, kik Árpáddal egygyütt állottanak. Oda esődűltenek a' többiek-is; hogy a' betegségnek mi-vólttát nyilván meg-érthetnék.*

Azt mondotta rövideden az Orvos: hogy a' betegség nem olly veszedelmes lenne. Csak azt tapasztalta légyen meg feszűltt ereiben, hogy a' vér nagy nyargalásban lenne. A' fő-fájásnak okául a' szövétnekek' lángjait gondolná. Reménlené pedig, hogy nem sokára fel lábballana.

Az Orvosnak ezen bátor beszédgye nagy örömre fordította mind-nyájokat. De a' Fő-pap újra meg-szomorodott, midőn, félre-szóllíttatván az Orvostól, tőlle meg-értette: hogy roszszabbúl vólna a' Szűz, sem mint a' többiek előtt ki-mondani merte. Menne tüstént hozzája, és unalmas óráit vígasztaló beszédgyeivel meg-kurtítaná. Most maga, orvosságnak vegyítése' okáért, haza menne, 's-nem sokára Etelkánál termene. Ott maradna pedig nála mind addig, még maga-is viszsza-nem-érkezne hozzája. Oda két kézzel várattatna.

HARMADIK RÉSZ.

A' FŐ-PAP ETELKÁNÁL.

A' Fő-pap tehát, Etelka nyavalájáról igazán gyanakodván, tüstént sátora felé meg indúlt. De alig mehetett az udvarra, íme a' Dajkát eleibe tántorogni, és vállain el-szórtt tar-szürke hajakkal, hasogatott ruháival, Etelkának halálát jelenteni hallya.

Ennek hallatára egészlen fel-borzadott teste a' Fő-papnak. Meg-kérdezte nagy' álmélkodva: mi jelekből lehetett el-enyísztét ki-venni? A' Dajka azt jajgatta: hogy ő Alakjának ágyára éppen akkor talált le-űlni, midőn a' Fő-papnak nevét kiáltotta, az-után párájával a' lelkét-is ki-fútta. Kevés idő várva, midőn gyenge tagjait tapogatná, azokat hidegűlni, és meg-is-merevedni tapasztalta.

E' szavakra félig el-halván a' Fő-pap, bérohana inkább, sem-mint bé-ménc osztállyába. Fel-állottanak haj-szálai, midőn, ágyához közelítvén, életének semmi jeleit nem vehette. Jajgatott a' Dajka. Jajgattanak a' Szoba-leányok is. Fel fordúlttnak lenni láttszattatott az egész Sátor. Utólsó móddal, ha talántán csak enyísző párájára is akadhatna, meg-akarván próbálni; fülét a' betegnek szájához alkalmaztatta. Az-után: ha mit parancsolna, meg-kérdezte. Magához térvén Etelka, csak éppen ezeket mondotta: Igazítsd-ki a' többit. Csak magaddal akarok különössen beszélleni.

E' szavakat vévén a' Fő-pap, mind maga nagyon meg-örűlt, mind pedig a' többieknek botor félelmeket-is meg-enyhítette. Csak hamar meg-is-jelentette: hogy immár az életnek bizonyos jeleit tapasztalná, nem-is tartana az utólsó órától. Az-után: meg-parancsolta: hogy ki-mennyenek; ne-hogy, ha meg-kellene-is-halnia, a' ki-igyekező Lelket, félelmes jelen-léttekkel, ijesztgetnék. Maga a' Halál se lenne

olly irtóztató; mint ama' Szer-tartások, mellyekkel körűlötte forgolódnának a' Lelkészek.

Mind-nyájoknak ki-takarodtok után, gyenge, és igen el-lankadott szavakkal panaszolkodni kezdett Etelka: hogy bizonyossan roszszúl-lenne. Még-is dobogna szíve kegyetlenűl. El-fogta légyen egész testét valami szokatlan Bágygyadás. Hírtelen változásainak okát éppen nem tudhatná. Tartana pedig attól (a'-mitől az Orvos-is fél-vala): ne-hogy, ha ezen nyavalának ereje meg-nyakasodna; el-nem-tűrhetné a' lángaló heveket. És bizonnyára: újra meg-tüzesedett piros Orczája. Mind-egyre ízzadtak a' reszkető tagok.

Nagyobb, és veszedelmessebb nyavalára talált a' Fő pap: sem-mint eleve el-gondolhatta. Nem is-tudta hamarjában: ha előre el-készített orvossághoz nyúllyon-é? az-az: Etelének emlegetésével, elő-adgya-é azon szereket, mellyeket, ezen bajaiban, leg-üdvességessebbeknek gondolhatott? Akár minő vége lenne csalóka beszédgyének; de a' Szűzet alattomban meg-fogni kévánta. Tehát: hogy valami ál'-úton, és meszsziről-kullogó beszélléssel juthasson az igazsághoz; így kezdette szavait:

Ne írtózz semmitől, kedves-édes Etelkám!* Jól tudom e' nyavaládnak Okát. Régtől-fogva nem járdogáltál annyit, mint mikor a' Világosi Várba (szinte az Egek'* tartománnyába) fel-emelkedtél. Nem lehetett azt-is meg-nyerni: hogy gyenge Tested valami változásra ne iparkodgyon: midőn a' hevessen égő Fákják között végezted dicső Hivatalodat. Azon lobogó Lángok! azon kellemetlen* Füstök! ha megjárhattyák a' tenyeres-talpasokat-is; mi csuda benne, ha egy gyenge Szűznek testére nagy erővel törekedtenek.

Midőn e' szavakat mondotta, lopva nézegetett reája. Látta-is: hogy csillapodik a' tüzesség; viszsza téreng a szokott szín, az ellankadtt erő; a' meg-fójtott vídámság. Ezeken felől: midőn azt-is tapasztalná; hogy felelni akarna; csak alig várhatta szavainak elejét. Ő pedig ezekkel kezdette ki-tálalni belső indúlatait:

Oh édes KÁDÁROM (e' vólt vezetéke a' Fő-papnak)![22]* Én se gondolhatom más okát e' hirtelen változásimnak, hanem azon hágdicsálásomnak szokatlanságát, és ama' számos fákjáknak tüzét. Adgyuk ehez a' sokaságnak töméntelenségét; a' temérdek testekből erőszakossan ki-sajtoltt gőzöket, mellyek szemlátomást, orrom, szám, szemem, fülem előtt tekeregtenek; tudom; hogy azoknak-is meg-árthattanak, kik nálamnál izmossabb test-épűlettel dicsekednek. De, édes szent Atyám! úgy-é, Bizony, gyönyörű renddel ment-végbe a' Magyar Áldozat?

Ezeket hallván a' Fő-pap, igen által-látta, hogy jó úton eredett a' vadászatra. Tehát: hogy a' fel-vertt nyulat éppen el-foghassa, így szóllott:

---

[22] DEGVIGNES, a' Chinai Íróknak Könyveikből, azt mondgya: hogy az Ásiai Magyaroknak KÁDÁR nevezetű Chágánnyok vala; ugyan-azért: őtet közönségessen KÁDÁR-KÁNNAK nevezték. Azt-is írják: hogy, ezen KADÁR-KÁNNAK nagy Katonasága miátt, sok irígygyei, 's-nem sokára ellenségei támadván, MAHMUD* *Szultánhoz* folyamodott légyen, kitől, ellenségeinek meg-nyerésére, segitséget is vett. Eme' KÁDÁR-KÁN ezen mi Kádárunknak Vérsegéből származhatott, mivel ez-is (amint ez-után fogom elő hozni) nagy eredetíi ember vala.

Bizonnyára szép Áldozat vala az, édes Leányom. Nem is hiszem: hogy valaha párját találhassuk. Láttuk nem csak sokaságát, hanem szépét-is a' Vitézeknek. Ha jól itélem: azon sok szemek, mellyeket csak éppen reád forditottanak az Ifiak, betegségednek okai lehettenek. Mert: nem-de-nem Baziliskusok' természetekkel bírnak némelly emberek, kik puszta látásokkal nem csak meg-ígézhetik, hanem el-is-veszthetik a' szép teremtményeket.

Felele Etelka: Oh be igazán mondottad ezeket, édes Kádárom! – Istenem! be mérges szemeket tapasztaltam némellyekben, még az utólsókban-is! De azt mondgyák; hogy nem minden méreg keserű. – Az-után: minő fel-gerjedett szívekkel fárasztották az Egeket, még az utólsók is. Nem igaz tehát, hogy a' sereg-hajtó sántít. – De a' léleknek ezen buzgóságát akkor lehetett fő-képpen észre-vennem, midőn az Oltárhoz hozattanak a' fákják. Úgy tettszett: mintha mind-egygyiknek szíve, még az utólsójé is, nem külömben, mint ama' fákja, lángallott. – Oh melly gyönyörűség vólt látni, még az utólsót-is, midőn, az Egy-háznak közepét ki-ürítvén, magokat a' falakhoz vették! – Elsők az utólsókkal vetekedtenek. El-annyira egy szív, egy lélek vala mind-nyájában.

Már igen közel járt Etelka az igazsághoz. Nem-is-akart Kádár ezekről többet szóllani, meg-fogottnak lenni állítván a' Kender-rigót. De még-is, hogy a' Szűz' szivének minden el-rejtett részeiben lappangó, és azokat emésztő titkos gyötrelmeit, 's azoknak honnant-való származását ki-csafarhatná, más felé fordította beszédgyét, meg-akarván-tudni, ha vallyon Etelka önként viszsza-térendene-é előbbeni beszédgyeinek folytatására? Annak-okáért az Öreg (a' ki az illyetén környűl-állásokban nem keveset forgolódott, 's-jól-is tudta az illyekben kellendő csavargó, és faggató beszédnek mesterségét) így szólla hozzája:

Nagy szív-buzgósággal valának bizonnyára mind-nyájan, édes Leányom; még az utolsók-is. És hogy ezek' fohászkodásaikra meg-is-nyilának az égi kapuk, el-hitettem magammal. Oh be bátorságossan mehetünk ez-után ellenségeinkre! És íme a' Magyarok Istene' kegyelméből meg-vevődött Beszperém*, és Tihony egészlen. Meg-verettenek a' hajnal-szín-hajú Szászok-is. A' Nemiczekkel penig határosok lettünk.

Ekkor Etelka, noha még Veszprém', és Tihony' meg-vételéről, a' Szászok' meg-verésétől vagy semmit, vagy igen keveset hallott; nem akart még-is ezekben foglalatoskodni; hanem, az előbbenickre viszsza-térvén, ezeket mondotta:

De, édes Kádárom! mit gondolsz! Azok, kik a' fákját hordozták, mi-féleink vóltanak-é mind-nyájan? avagy találkoztanak közttök jövevények-is? Mert (nem hogy dícsérjem magamat), külömbséget tudok ám tenni a' Hazafiak, és jövevények között, csak a' puszta látásból-is. És, hogy e' tudományomat próbakőre tegyem, azt mondom bátorságossan: vóltanak ottan jövevények-is.

Erre a' Fő-pap: vóltanak-é, nem-é, nem tudom. Nem vehettem időt a' meg-visgálásra. Ha vóltanak penig, annál inkább örvendek, hogy ezek, a' magok' erejeket a' Magyarokéval öszsze-forrasztván, bizodalmassabban üthetnek ellenségeinkre. – Oh ha egyszer a' határos czombtalan* Nemiczekre rohanunk! Mert most a' gondolattal vagyon Árpádunk: hogy, a' többieknek meg-gyomrozások után: meg-üstököli

Lajost, hogy egy ujjal hozzádra, a' másikkal tüledre mutat. A' vízre vitt bennünket, az-után cserbe hagyott a' káposztás-kertbe-néző csalárdi. A' szeme sem áll Isten igazában. Nem is arra csap, a' merre néz.[23]*

Ezek-után Etelka: A' szent Egy-házban penig azt csudáltam fő-képpen, hogy ama' Jövevény a' fákja hordozásának szer-tartásait olly hamar fel-vehette. Vallyon kitől tanúlhatta-meg íziben? Nem űtötték tökkel a' fejét. Sok kellene illyetén helyre ember. Meg-felelt mindenben; de ki-is-tett ám magáért. Ember ám az a' talpán.

Erre a' Fő-pap: Fújjon bár meleget, és hideget azon egy szájából OTTO, a' Szászok' Fejedelme. Uszíttsa reánk ama' Gyermek-Királyt. De tudgya-meg: hogy a' csirke nem okossabb a' tyúknál. A' vén ökör-is bátrabban rakja lábát, mint a' fiatal tulok. Szoros lesz még ma-hólnap kapczája az eb-lábán jártt csalóka Királlyának. Csak hagyán. Markában szakad a' vége mézes madzagának, ha annak idejében által vettyük az ebek' harminczadgyán. Tudgya meg azt is: hogy a' mi kardunk sem fűzfa. Ne tapsollyon a' Győzedelem előtt. Bár vígyázzon: ne-hogy, nagyot hágván, nagyot essék; és így, kár nyissa bolondnak szemét.*

Meg-szomorodott Etelka, midőn a' Fő-papot mindég más malomban őrleni tapasztalta. Még-se-hagyta-el magát; hanem ezekkel akarta viszsza-téríteni.

Még én meg-se-köszöntem néked, édes Kádárom, hogy a' fákják' el-osztásában számot tartottál a' szép Jövevényekre. Nékem úgy tettszett: mint-ha ezeket inkább meg-böcsűlted vólna, mint Honnyainkat.[24]* Annak bizonnyára, ki leg-utóbb jöt hoz-

---

[23] Árpád, a' többi Magyarokkal egygyütt, igen keveset hitt az ellenségnek, ha mindgyárt frigyet tett-is velek. Most-is kötve hisznek a' Komának. Sőtt a' Magyar az inginek-is keveset hiszen. Régi Eleinkben ezen hitetlenséget inkább okosságnak mondhattyuk. Mert hogy hihették vólna Árpádnak Vitézei azoknak, kik őket, ha lehetett vólna, egy kalán vízben elvesztették vólna. Ugyan azért: jóra lehet magyarázni azt, a'-mit Árpádról, és az akkori Magyarokról ír LEO ama' *Bölcs* Nap-keleti Császár, így szóllván: *A' Magyar nép mindenre szemfüllel vígyáz. És semmit szorgalmatossabban el-nem-rejt, mint tanácskozásait. Mivel pedig a' Barátsággal, és a' hit-adással keveset gondolnak, és a' pénz' kévénságában telhetetlenek. Ugyan azért a' meg-esküvésre keveset hajtanak. A' Frigyet se tartyák-meg. Meg se elégednek az ajándékokkal; hanem előbb lopva csinállyák a' leseket, és fel-bontyák a' frigyeket, mint az ajándékokat el-veszik.* Hogy LEO telhetetleneknek mondgya akkori Magyarainkat, maga-magával ellenkezik: mert már ennek-előtte azt mondotta felőllök: hogy *a' szer-felett való bővelkedéssel nem gondolnak.* Ha tehát pénzt zsaroltak az ellenségtől, jól tették: mert, LEO-ként, azzal *szer-felett nem bővelkedttenek.* Tudtta Árpád, hogy a' Had, és vásár, pénzzel-is jár. – Hogy pedig azt mondgya LEO, hogy Magyaraink *a' barátsággal keveset gondoltanak:* El-hiszem, mert kötve hittek LEO Uramnak-is. De bezzeg magok között azt mondák ám: *Eb, a'-ki nem barát.*

[24] Ezen szó HON, annyit tett a' régi Magyaroknál: mint *Haza.* Ritkán élünk most vele különössen; de öszve-szerkeztetve elégszer mondgyuk: OTT-HON, ITT-HON: mondgyuk, azt-is: *Se honnyából* kerűltt; az-az: oly bitang, kinek nincsen hazája*. Midőn Atila, Hazájabeli vitézeit, édes *Honnyainak* nevezte, a' magyar nyelvet nem értő Nemzetek; fel-vévén a' *Honnyai* nevet, Atila királyunknak népét elsőben HONNUSOKNAK, az-után HUNNUSOKNAK mondották.* Ezen név alatt jöttenek-ki leg-is-leg-elsőben a' Magyarok Ásiából, kiknek dolgaikat Urunk-születése után így osztom esztendő számra.

374-ben: A' Hunnusok által jöttenek Tanais Vizén BALAMBER Király alatt.

375-ben: Az Alánusokat meg-győzik.

376-ban: A' Gothusokat ki-hajtyák Moldovából, Oláh-országból, és Erdélyből.

377-ben: Mind-a'-két Pannoniát el-foglallyák.

zám (kit-is én, ki légyen, éppen nem tudom; de, ha tudnám-is, mi közöm vele?) leg-szebb fákját adtál. Mennél tovább néztem, annál szebbnek tettszett mindenkor. Ezen történetnek okát még eddig ki-nem-tanúlhattam. Elég az: hogy, ha te-is az én szemeimmel láttad vólna, előtted-is leg-szebbnek láttszattatott vólna.*

379-ben: Meg-verettetnek Gratzianustól, Romai Császártól, ki Theodosiust küldi Konstantinapolyba.

380-ban: Némellyek szerént meg veri Balamber Detricust, és Matrinust Potentiánál.

383-ban: Graczianus Császártól kérettetvén a' Hunnusok, a' Francziákra ütöttenek. Némellyek szerént ekkor ölték meg Ursula-szűzet más tizen egy ezer Szűzekkel.

386-ban: Neszter-vize körűl Beszszarábiában meg-győzték az el-pártoltt Gotthusokat.

387-ben: Meg-halt Balamber-király; utánna uralkodott CHARATON.

388-ban: Theodósiust, Görög Császárt, segítik Maximinus ellen.

391-ben: Theodosius ellen fordúlván, annak Vezérjét Stilikót meg rémítik.

400-ban: Meg-hal Charaton-király, utánna uralkodik ULDIN.

401-ben: A' Gothusok ellen mennek Olasz-országba.

405-ben: Atila születik, immár Europában.

407-ben: Buda születik, Atilának Öcsese.

409-ben: Uldin-király nap nyugottra mozdúl Hunnusainak egy részével. Másik része, Alaricus' Vezérlése alatt, ki-pusztíttya Rómát.

411-ben: Meg-hal Uldin-király, hellyette Uralkodik BENDEGUZ, Atilának Attya.

425-ben: Etziustúl Olasz országra hivattatnak.

428-ban: Bendekuz-király meg-hal, utánna Uralkodnak ennek két Test-vérei: OKTÁR, és RUAS.

430-ban: Oktár meg-hal a' Burgundoknál.

431-ben: RUÁS-király maga uralkodik.*

434-ben Ruás-király meg-hal. Utánna uralkodik ATILA, Bendekuznak fia.

435-ben: A' Burgundusok meg verettetnek.

437-ben: Meg-rontyák Narbonánál a' Gotthusokat.

438-ban: A' frigy fel bontódik a' Romaiakkal.

439-ben: Valentinianus Romai Császár Atilát Romai Vezérnek nevezi.

440-ben: Az Euxinomi Tengernél meg-veretnek az Akaczírusok. Atila leg-öregebbik fiát Ellakot itten Királlyá teszi.

441-ben: Atila Budával Thraciaba indúl.

442-ben: Thraciától fogva egész Constantinapolyig pusztítanak. Ezektől nagyobb adót vévén Atila, velek meg békéll.

444-ben: A' Sorosgokat* meg-verik.

445-ben: Budát meg-öli Atila.*

446-ban: A' Görögök ellen indúl. Maczedoniát, és Thessaliát nyomorgattya.

449-ben: Theodosiusnak Követtyei, Maximinus és Priskus Konstantinápolyból Magyar országba értenek.

450-ben: Meg hal Theodózius Constantinápolyban. Utánna Marcziánus uralkodik. A' Vandalusok' Királlyától Genzerikustúl fel-háboríttattatik Atila, Valentinianus Romai Császár ellen; mivel Honoriát el-nem vehette feleségűl.

451-ben: Franczia-országra menvén, Metist meg-veszi. Aurelianumot meg-szállya. Etzius Atilát a' Katalaunomi mezőkre tollya.

452-ben: Olasz-országra esik. Akvileja várossát meg-szállya. Padus vizén által-menvén, Emiliának várossait el-pusztíttya Romához közelgetvén, Leo Pápától arra-vitetett: hogy azt ott hagyta.

453-ban: Dácziába viszsza jött.

454-ben: Atila meg hal.

Osztán a' Fő-pap, csak ugyan azon egy húrt pendítvén: Oh (úgy-mond), ha majd a' Nemiczek után a' Frankokra esünk. Meg-dögönyözzük az írós-vajas Vitézeket. Meg-borsollyuk az öszsze-habartt, és fel-eresztett litty-lotty kotyvasztásokat. Melly szép dolog lesz látni, midőn ama' Menyek köztt nyújtozó, kankóval takaródzó Félférj-fiak, a' Magyarok' dárdáinak eleibe fútván, magok magokat belé-pöczkölik, belé-is nyársollyák. Meg-adgyuk béllését a' posztónak*. De meg-is szalasztyuk a' nadrágból térdig ki nyőltt lábakat. Meg-emlegetik ezek-is a' Magyarok' Istenét.

Ezek-után Etelka semmit sem akara szóllani. Meg-változott ismét orczája. Elesvén minden kedve, haza jött a' vándorlani kezdő betegség. Nyögött, és fohászkodott. Meg-szánta szomorú állapottyát a' Fő-pap. Ugyan azért: meszsze el-nyargaló szavait (a' Szűznek kévánsága szerént) viszsza-fordította, és ezeket mondotta:

Meg-bocsáss, édes Etelkám! hogy heves indúlataim más felé rántottanak. Megfeletkeztem kötelességemről. El-füleltem okos kérdéseidet. Viszsza-térek immár az előbeniekre. – Szép rendet tartottunk tehát a' szent Egy-házban. Csudállom-is: hogy (Pap-léttemre) ezeket abban-hagytam, és magamat a' világi dolgokba, a' véres háborúkba, avattam. Penig azon helyből, holott mi ketten állottunk: sokkal ékessebbnek tettszett a' Fákja-viselőknek rendek, mint ama' nyilat lövő vitézinknek csudájok.[25]* Az elsőtől-fogva, egészszen az utólsóig, ama' szép Jövevényig, tartott a' rendes ékesség.

Ekkor Etelka ismét magához térvén; 's-attól-is: ne-talán-tán ismétt el-andalodgyon az Öreg, igen nagyon tartván; így felelt hamarjában:

Csak nem a' számból vetted-ki azon szavakat. Akartam vólna, hogy mind-eddig tartana azon Áldozat. El-is-hidd, édes Kádárom: hogy szinte meg-haragudtam akkor, midőn azon utólsó Jövevény kezembe adta a' fákját, és azzal a' gyönyörű léptetésnek végét szakasztotta. Haragomnak ezen jeleit talán tapasztaltad-is, ha szikrázó szemeimet, és meg pirúltt orczámat szemre-vehetted. Úgy-é bizony, hogy úgy vólt?

Etelkának ezen szavaiból meg-értette Kádár: hogy tellyes erejéből ama' Jővevénynek kellemetességeiről akarna szóllani; de félénk fejeket ki-ki-űtő gerjedelmek viszsza-rántatnának. Mert: a'-mint mondám, testének ékességével állott-é Etelka az akkori Szűzek' seregе' elejébe, avagy lelkének, 's-fő-képpen szemérmetességének gyönyörűségével; nehezen lehet ítéletre fel-venni. Sokakban a' tisztességes élet csak fitogtatás; Etelkában valóság, és természet vala. Vagy csak azzal-is annál nagyobb a' többieknél, mennél jobbnak, és ártatlanabbnak találtatott. Soha

---

Atilának halála után, két örebbik fiai ELLAK, és DENGIZICH el-vesztenek. A' leg Ifiabbik CSABA (kit URACSNAK-is neveztenek) viszsza-ment Scithiába.

[25] Mind Árpáddal ki-jött Magyarok, mind pedig a' többi Sciták olly hiresek vóltanak a' nyilazásban, hogy Hadi mesterségek között ezt dicsérnék fő-képpen a' Régiek. Árpád' Vitézeinek nyilazásokról az után fogok szóllani. A' régi Scitákról ezt olvasom egy Görög Íróban: *Midőn egyszer a' Barom-legeltető Scitáknál zenebona támadott, azok közül egy felekezett Mediai földre szakadott. - - - Ezeket Cyaxares elsőben kegyessen fogadtta, és nagyra böcsűlette; úgy-annyira, hogy reájok bízná a' gyermekeket, hogy azokat, mind a' Scitiai nyelvre, mind a' nyilak' el-lövésének mesterségére meg-tanítanák.* HERODOTUS.

ennek-előtte, még meg-se-illetődött szíve a' szerelem' nyilától. Ma kapta első sebét. Ugyan-azért: irtózott-is, még ekkor, a' sebet-ejtő nyilastól. Ennek félénk szívét hogy meg-bátorítaná Kádár, így ereszkedett-le emlékezetére:

Én penig, édes Etelkám, azon Jövevényünkről azt mondhatom: hogy, ha annak akár Szűzekhez-illő Szemérmetességét visgálod, akár Orczájának ékességére, és Termetének gyönyörűségére tekinteszsz; fölül-haladgya nem csak azokat, kik akkoron Szent-egy-házunkba gyűltenek; hanem azokat-is, kik széles e' világon elterjedttenek.

Ezeket mondván a' Fő-pap; szegessen meg-nézte Etelkát. Jóra-való változásait látván, így folytatta előbbeni szavait:*

Oh Egek! Minő méltóság fekszik amazon jövevény Ifiúnak* tekinteteiben! Melly gyönyörűségessen szedegette Lábait a' Fákja' vitelében! Az Oltárnál, ott éppen előtted, melly tisztességes vólt eleven Szemeinek forgásában! Nagyok Ő-benne mindenek, ki vévén a' Nemet. Mindene egy Vezérhez illő, Ruhájának Parasztságán kivűl. Nem csuda tehát, édes Etelkám! ha mindenik meg-szereti, a'-ki meg-láttya.

Ezekre Etelka éppenséggel semmit sem felelhetett; noha a' Fő-pap, hogy szavát hallaná, félbe-is szakasztotta beszédgyét. Kádárnak Szava-járattya' kellemetességétől; és annak, kit igazában szeretett, elő-hozott dícséreteitől úgy-annyira meggyőzettetett: hogy csak hánkolódna az ágyban, és alattomban-való mosolygásokra készítgetné kis száját. A' Fő pap, mint-ha észre-se-vette vólna édes változásait, így folytatta meg-szakasztott szavait:

Oh Egek! Ha az adakozó Természet annyi Áldomásaival meg-kévántagazdagíttani azon Ifiat; vallyon miért nem gondolkozott még-akkor gyökeres Neméneк fényes el-terjedéséről-is? De ollyak ám a' Menny égiek! Soha a' Szűrűn egy Garmadába nem hordanak mindent. Egygyet egygyel, mást mással ékesítenek.

Már ekkor Etelka így szóllamlott-meg: ah, édes Atyám! édes Kádárom! édes Mindenem! Vallyon honnatt érkezett ide? és mit akar mínálunk ama' szép Lélek? Előbb ugyan azt találám mondani: hogy, a' Fákjának el-vételében, meg-nehezteltem reája. De ne hidd, édes Kádár-atyám!* hogy állhatatos légyen hírtelenkedő Haragom. A'-melly szempillantatban érkezett, abban el-is-múlt.

Etelkának ezen szavaira enyelgett a' Fő-pap. Meg-váltóztatta Orczáját. Keményen meg-tekintvén a' Szűzet, így szóllott:

Csak eme' kurta haragodra sem vólt érdemes ama' szép Lélek: oh! mineк-is mondgyalak? Kegyetlen! – Akkor a' Tígrisekkel, a'-vagy Arszlányokkal[26]* egy ágyban heverhettél; midőn, ama' leg-szelídebb Lélek ellen, olly tüzessen fel-hójagzot-

[26] Mivel ezen régi Magyar szó ARSZLÁN, az első négy betőknek alkalmatlan öszve jövetelek miátt, nehezen mondathatik-ki, azok, kik a' Magyar nyelvet szépíteni, és megkönnyebbíteni kévánták, idővel így ejtették-ki: ARASZLÁN; az utóbbiak osztán OROSZLÁN-nak, OROSZLEÁN-nak, OROSZLEÁNYNAK-is mondották. Mind az-által a' mostani Törökök csak ugyan fen-tartyák ama' régi ARSZLÁN szót, és általa azon állatot értik, mellyet mi OROSZLÁNYNAK mondunk. Ezt a' Szabacsi fogoly Törököktől hallottam, kikkel Szegeden beszéllettem. De, hogy Magyar-Eleink is ezen állatot ARSZLÁNNAK nevezték eleinte; nem pedig OROSZLÁNNAK, ki-tettszik a' Nap-keleten Uralkodó Magyarainknak Nevekből. Itt egynehányat ARSZLÁNNAK hívtanak. Kiknek egygyikéről így ír *Abul Fereg:*

tál.* Miben vétett Ő Néked? hogy, az ő leg-szelídebb szívéjért, vad Szívet nyújtottál? Ugyan-csak pórúl jártál: édes Etelkám!

Ezeket hallván a' Szűz, meg-szomorodott. Irtózott-is pedig Kádárnak kemény tekíntetétől. Hogy meg-engesztellye; illy töredelmessen kezdette szavait:

Édes Atyám! édes Kádárom! Nem haragudtam-meg reá, Nem! – Istenem! miért eshetett-ki ama' vétkes Szó rakonczátlan számból? – Meg-nem-haragudtam reája, édes lelkem Kádárom! – Miért nézel olly terhessen reám? – Add viszsza kegyes arczúlatodat! – Szánd meg inkább beteges állapotomat; semmint meg-dorgáld hírtelen nyelvességemet. Soha meg-nem-haragudtam reája! soha!

Meg-változtatta Kádár kemény tekíntetit. El-is-mosolyodott. Melly jeleket vevén Etelka, hírtelen meg-fogta kezeit; meg-is-csókolta. Az-után ezeket mondotta:

Úgy! Úgy! édes Kádárom! Most vagy ismétt előbbeni kegyes Színedben. Fogadom: hogy locsogó számra lakatot vetek ez-után. Szerencsétlenségemen tanúltam. – De, édes Kádárom! egygyet kérdenék; ha meg-hallanád. Meg-se-haragudgy'! – Ismére-é, kérlek, ama' Jövevényt? – Mert: Én Őtet nem annak lenni gondolom, a'-mellynek magát mutogatta. El-van ugyan Benne titkolva a' Nemesség; de valóban szorgalmatlatlanúl. – Jók ám Nékem Szemeim. – Körösztűl-kosúl látok nem csak a' Rostán; hanem a' Szitán is. – Láttad-é? minő ékességgel lépdegelt Szentegy-házunk' közepén? Ez! nem Szolgának Jele. – Az-után: minő vídám arczúlattal jöve Szem-közömbe? E' sem Szolgának a' Jele! – Végtére: hozzám térdelése után, minő úri módon adta kezeimbe a' Fákját? De e' sem Szolgának a' Jele ám! – Egy szóval: mindent-a'-mit az adakozó Természet valaha valakibe önthetett; Ő-benne tündöklení látok. Mind ezek penig nem Szolgai; hanem Úri Nemet ábrázoló Jelek.

Ezeket el-beszéllvén Etelka, nem bírhatott Gerjedelmeivel. Egészlen ki-fakasztotta Titkait. E' szavakkal árúlta-el magát:

Íme! édes Kádárom! Olly valamit mondok: mellyet sem édes Atyámnak; sem, ha élne, édes Anyámnak ki-nem-vallanék. A' Fákjának kezembe-szolgáltatásakor ollyvalamit merészlett el-követni ama' Jövevény, mellynek ha valóságáról kételkedel; meg-engedem: mivel magam se hitethettem még el magammal: hogy akkor nem álmodoztam. Viszsza-ránczigálta a' Fákját; és velem jáddzadozni* láttszatott. Ő vólt penig az első, ki kisztetni kezdette szívemet. De meg ez se szolgának a' Jele ám, Édesem! Ha tehát őtet a' müves Természet szolgának nem alkothatta; Én, bizony, le-tétetem vele ezen álnok Ruháját. Illik-is: hogy annak tartsuk, a' minek kelletik.

Felele Kádár: Ne erőltesd, ne-is-fárazd úgy-annyira magadat, drága-látos Etelkám! Ki-vetkezett immár, penig híred nélkűl, színlett Ruhájából. Maga Árpád, le-hántván Szolga-takaróját, Századosnak tette. Ej! Ha tudnád? hol katonáskodik!

TOGROL-*beg ott meg-erősítvén székét, ezen Nemzésnek Elsője vólt. - - - a' birodalomban meg-erősíttetett annak fia* ALAP-ARSZLÁN, *melly a' Magyaroknál annyit tészen: mint erős Oroszlány.* ALAP annyit tesz a' Magyaroknál mint a' Deákoknál a' *fundamentum*, melly a' háznak talpa. Ugyan-azért ALAP-ARSZLÁNYT, *talpas Oroszlánynak*-is mondhatni, valamint az erős embereket tenyeres-talpasoknak mondgyuk. Ezen ALAP-ARSZLÁNT mások ALP-ARSZLÁNNAK, avagy-is ALP-ARSZLÁNNAK mondgyák, és nem 'TOGROL' *fiának*, hanem Testvérétől *Unokájának* állíttyák.* De még ezekről az-után-s elő-jön a' beszéd.

CSÖRSZNEK,[27]* Kund-vezérünk' fiának, Ezredében vagyon, itt Wilágoson, édes Atyádnak Hadnagysága alatt.* De még Nevére-is rá-akadtunk immár, édes Etelkám! ETELÉNEK nevezik.

Ezen szavakra (mint-ha egy-szerre el-mettszették vólna már-is csak haj-szálon függő Betegségét) hírtelen fel ugordott* Etelka. Tapsolva körűl-ropta a' Sátornak padlattyát. Az-után e' következendő szavakat nem annyira mondotta, mint darabolta:

Nem Szolga tehát? – Hanem éppen Százados? – Penig édes Atyámnak közel lévő Hadnagyságában? – Ama' gyönyörűséges Etele! Istenem! Ezek közűl mellyikkel vígasztallyam leg-is-leg-elsőben magamat? – Őtet Etelének nevezik! – Oh drága Név! – Oh Etelkának szép nevével öszsze-keveredett Etelének százszorta szebb neve! – Oh! Magyarok' Istene! Ki ezen két nevet, olly gondossan, egy egyenlő Hangra szorítottad; ugyan talán, még akkoron, Személlyeknek öszsze-illésekről-is gondolkodtál.

NEGYEDIK RÉSZ.

ETELE A' FŐ-PAPNÁL.

Csak alig végezhette-el Etelka ama' szavait; Ime! Egyszerre bé-toppanának hozzája Gyula, Zalánfi, és a' szorgalmatos Orvos.* Mivel pedig ezen félig-el-haltt Emberek Etelkának víg arczúlattyát, nagyobb örömét, és egészlen meg-tértt egészségét látták; leg-ottan a' Fő-papnak azon Isteni hatalmát elegendő-képpen nem csu-

---

[27] Úgy vélem, hogy ezen CSÖRSZNEK neve még mostanában-is fen-vagyon nálunk azon Árkokban, mellyek (Gyöngyös alatt két mértt-földdel) Árok szállásnál kezdődvén, tizen-öt mértt-földnyire terjednek egészlen a' Tiszáig. Mert ezen árkot, *Csörsz-árkának nevezik* a' mostani Magyarok. Bizonyos az: ELSŐBEN: hogy KUND-vezérnek fiát CSÖRSZNEK hivták; kit Bela-Királlyunknak nevetlen Író-deákja így ír CURZ. De ezen Író szinte mindenkor *Sz* helyett *z*-t tészen (Szaboles helyett *Zabolcsot* ír); úgy ö-hellyet *u*-t tészen (Gömört *Gumurnak* írja). Így tehát, *Cs*-helyett *c*-t írván, CURZNAK avagy CURZÁNNAK mondotta azt, kit CSÖRSZNEK kellett vólna írnia a' mostani mód szerént. MÁSADSZOR: az-is bizonyos: hogy eme' CSÖRSZNEK egy várat ajándékozott Árpád, maga' népének oltalmazására; melly vár még Bela királyunk' ídejében CSÖRSZ-VÁRNAK hívattatott. Ezen vár ott vólt-é, a' hol mostanában ÁROK-SZÁLLÁS, avagy JÁSZ BERÉNY fekszik, avagy másutt valahol, nem tudni. Elég az: hogy, a' várnak helyével a' neve-is el-veszvén, fen-maradott, fen-is fog maradni CSÖRSZNEK neve ezen árkokban, mellyeket vagy még az Avarok ástak a' szomszéd ellenségnek meg-gátlására, vagy Árpád' ídejében a' Magyarok árkoltak a' Paczinakok ellen. De ezen Árkoknak meg-tartása ezen CSÖRSZRE, Kundnak fiára, bizattatott. Meg kell pedig ezen nagy árkot azon kissebb áróktól külömböztetni, melly Pestnél a' Duna mellett kezdődvén, tizen-két mértt-földnyire terjed a' Tiszáig. Mert ezt mindenkor KIS-ÁROKNAK; amazt CSÖRSZ-ÁROKNAK mondották a' Magyarok. ANONYM. *Bele Notarius.* KATONA.

dálhatták: mellyel Etelka, immár a' Halálnak Sarlójába ütközött Leánzó, az életnek fennyére viszsza-hozattatott:

Zalánfi, közelebb állván Etelkához, elsőben: azon örvendetlen hírnek kegyetlenségétől származott el-ijedtét; az-után: Egészségének viszsza-térte miatt, ki-mondhatatlan nagy örömét jelentgette. Áldotta a' Magyarok' Istenét: hogy (önnönmagának szerencséjére, Zeged-várának vígasztalására) meg-kévánta-tartani kedves Kis-aszszonyát.

Rima, a' Dajka; Az-után a' Szoba-leányok, örömekben helyeket nem találhattak magoknak. Nem győztek Etelkának szeme közé nézni. E' vólt a' valóságos szeretetnek bizonságos Jele.* Gyuláról valamit írni nem lehet: mert édes atyai SZÍVÉNEK gátolhatatlan Özönét le-nem-rajzolhatni.

El-híresedvén a' dolog Wilágoson, íme a' Magyar Vitézek, Etelka' egészségének viszszatértétt hallván, nem láttszattanak külömben hálákat adni a' Menny-belieknek; mint akkor szoktanak, midőn valami nyakas ellenséget meg-törnek; a'-vagy, valamint a' más' Lúdgyát, Országjokból ki-marják.*

Illy szerencséssen el-végezvén hivatallyát a' Fő-pap; minek-utánna a' többinek külömb-féle Jókat kévánt: végtére, Etelkának kezét meg-fogta, és néki ezeket mondotta:

Adgy örökös hálát az Istennek, édes Leányom! Ki téged', illy véletlenűl, fel-akart-segíteni Betegségedből. Engem' ott-honn várnak szorgos dolgaim. Azon Magyarok' Istene visellyen gondot ez-után-is reád, kinek szent neve' öregbítésére azon Egy-házunkat fel-szentelted. Élly egészségben édes Etelkám!

Midőn ezekkel haza felé meg-indúl a Kádár, Ime akkor Etele emennek Sátora körűl sétálgatott, és igen mély gondolatokkal láttszattatott elméjét fárasztani. Oka szomorúságának e' vala. Árpád, a' többi Vitézeknek el-oszlások után, maga maradván Etelével; midőn, húzomos beszélgetései között, eme' Jövevénynek különös okosságát, és a' polgári dolgokban nem-reménlett tudománnyát szemessen általlátná: magával el-akarta-vinni Budára: hogy ott, Udvarában maradván, a' polgári dolgokat igazgassa, úgy-mint Tanácsossa.

Erre Etele (valamint a' meny-kőnek le-ütésére a' Félénkek szoktanak) el-iszonyodván, semmit se szóllhatott. Meg-dedergette fagyos tagjait a' hólnapi napra rendeltt kellemetlen útazás. Ki-jövén a' Fejedelemtől, szemeit a' Wilágosi várra szegezte. Sajnállotta itt hagyni ama' szent Egy-házat, mellyben leg-először Etelkáját meg-látta, meg-is szerette. Panaszolkodott ama' Szerencsének egyveles szerencsétlensége ellen, melly őtet, Árpád előtt, úgy meg-kedveltette, hogy egyszer-is-mind, Etelkája előtt, egészlen el-veszthette. Hogy-hogy lehetne pedig pad alá temetni azon élő reménségét, melly csak mái napon csírádzott heves szívének termékeny közepében? Bizonnyára: minden Szem-pillantás, mellyben nélkűle élendene Budán; egész esztendőnek tettszene. És így: idő előtt meg-fogna-vénhedni, semmi, ifiúságot vidító, öröm nélkűl. Ki adna pedig ollyas szárnyakat, mellyekkel Budáról Wilágosra (ama' gyönyörű, és világ-csudáltta várra) viszsza-repűlhessen?

Ezek, és más e'-féle gondolatok forgottanak eszében, 's-azért-is jött mostanában Kádárhoz: hogy vele nyavaláját közöllye, és orvosságát vehesse. Úgy el-merűlt pedig iszonyító gondolataiban, hogy a' melléje érkezett Fő-papot észre-nem-vehetné. Midőn az-után a' Sátorba be-vezettetett, leg-is-leg-elől Etelkának állapottyáról szor-

galmatoskodott. Ezen dolgot adta mostani el-jöttének okául. Ama' másadikról, melly szívét, a' Budai útazás miátt, gyötrötte; még szóllani nem mere.

Rend szerént elő-beszéllette a' Fő-pap: Etelkának hírtelen forróságát; Szívének dobogásait. Az-után: a' Szövétnekek' lángjaitól okozott változásokat; 's-e'-miátt a' veszedelmes félelmeket. El-nem-hagyta a' maga' szorgalmatos bíztatásait; a' közbeszélgetések kőzött, lassan-lassan a' Kis-aszszony' heveinek enyhődését, és végtére egészlen fel-épűlését.

Ezeknek hallattára ki-tettszett az öröm Etelének orczáján. Észre-is-vette Kádár: hogy nem külömben akarna Etele kedves Etelkájának emlékezetére jönni, mint előbb Etelka édes Eteléjéről szóllani; de meg-gátolná ezt-is a' fenyitő szemérem, és őnként semmi sem akarna ki-fakadni belőlle. Fel-akarván tehát őtet-is segíteni (mind-a'-kettőt valósággal szerette) így kezdé tréfás beszédgyét:

Te penig, édes Etelém! hol tanúltad ama' vadászatot, hogy egyszeriben megtalállyad a' Giliczét*? Ki hallotta mind-eddig, hogy el-sűllyön a' Fákja, és olly sebet ejtsen egy Kis-aszszonyon, mellynek meg-gyógyítója csak ama' Sebesítő lehessen? Ugyan-el találád az arányt, édes Etelém!

Eme' szavakra le-sütötte fejét a' szemérmes Ifiú. Tusakodott egy ideig magában, meg-vallya-é bibéjét? Reá szánta fejét, így szóllván.

Édes Kádárom! Édes Fő-papom! Édes Atyám Te nékem! Meg-vallom előtted gyarlóságomat-é, avagy a' Természetnek erős ösztönét. Nem első Etelka ama' Virág-szálak között, kiket életemben láttam. De első bizonnyára, kinek csak egy látásával-is meg győzettettem. Oh! be egyűgyű gondolattal vóltam mind-eddig a' Szeretetről! Azt állítám felőlle: hogy csak azoknak járja körösztűl-kosúl szíveket, kik nagy szorgalommal vadászszák az alkalmatosságokat; és tátva-nyitva tartyák henyélő érzékenységeiket. Nem-is mást czövekelne-le kurta pányvájával; hanem éppen azt, aki szoros fogójából nem-is akarná ki-venni szorgalmatatlan lábait. Én, bizonyomra mondom: sem nem kerestem ezen alkalmatosságot: se, minek-utánna a' Tengerbe buktam, magamat a' partra ki-nem-segíthetem. Hallottam ugyan Etelkának hírét Országomban; de, hogy vele így járjak, meg-nem álmodhattam. E' véletlen Rabságomban csak azzal vígasztalom még-is magamat: hogy benned, édes Kádárom, olly Gyámomra találtam, kinek segítségével arra mehettek, a'-mit Etelka felől el-tökéllettem. Oh! melly nagy Isten-adománnya egy igaz-szívű ember a' külső Országokban! Édes Kádárom! Légy olly kegyességgel hozzám; légy, kérlek, ollyas emberem, kinek gondviselésére bízhassam mind magamat, mind következendő szerencsémet. Meg-áldandanak ezen Jó-tettedért a' Fölségben Lakozók. Ne vélld penig; hogy csalás légyen igyekezetemben. Tudgyák az Egek! melly igaz, és állhatatos szívvel vagyok mind Etelkához, mind a' Magyarokhoz. Ki légyek penig, avagy minő Országból jöttem (mivel e' titok' meg-tartására le-köteleztem hitemet édes Anyám előtt), mostanában ki-nem-mondhatom. Meg-tudhattyátok ezt-is annak-idejében, Mind-az'-által: így-is gyönyörködöm Szerencsémben, hogy elsőben ugyan Etelkának, az-után penig Árpádnak-is megtettszhettem. Szeretem a' Magyarokban azon nagyra becsűllendő erkölcsöt: hogy nem-annyira a' Nemnek tős-gyökerességét, mint a' ki-tettsző indúlatnak érdemét, és méltóságát tekíntik.

Erre a' Fő-pap: Már akkor mindgyárt észre-vettem benned, édes Fiam! nem köz Nemedet: midőn leg-elsőben az Áldozat előtt láttalak. Ki-vehettem aztat belőlled:

mellynek el-titkolására még most-is szorgalmatoskodol. Fiam! Etele! csak egygyet mondok. – Ha Nemességednek erővel ki-verő fénnyét előttem, 's-mások előtt-is éppen el-akarod, el-is-kölletik-titkolnod; javaslom, 's-még egyszer-is javaslom: hogy azt tudtára adgyad mind Rimának, mind Etelkának. Tudni-illik: hogy a' Szűz ugyan mind illendőbben, mind állhatatossabban szeressen: a' Dajka penig, vele-való társalkodásodtól ne írtózzon. – Kérlek arra-is: hogy Etelkát mennél-hamarébb meg látogasd. – Végtére; azon esedezem: hogy, ha, a' Dajkának engedelméből, Gyula' Sátorába bé-járatos leszel (a'-mint bizonyossan leszel-is); gyakor, és okos; de fő képpen szemérmetes Beszélgetesiddel mind-a'-kettőnek Szívét bírtokod alá keríttsed, és mind-a'-kettőt erőssen le-nyűgözzed. Fiam! Sokan forgolódnak Etelka körűl: mert ki-ki szereti ám a' Szépet. De egyszer-'s-mind a'-ki soknak tettszik, nehéz meg-tartani. Én ugyan a' Kis-aszszonynak Hozzád-való hajlandóságát, előbbeni titkos Beszélgetésünkből-is, igen észre-vettem. De soha el-ne-hitesd magaddal, hogy állandó légyen azon Szeretet, melly, vagy a' kaczér társalkodásokkal ébresztetik, vagy közttök a' Nemnek egyenlősége fel-nem-találtatik. Akár-mikor-akkor, de elúnnyák egy-mást. – T'éged' tehát, édes Etelém! a' Barátságnak gyakor élesztésére, és tisztességes magad' viselésére intlek.

A' Fő-papnak ezen szavaira igen el-keseredett Etele. Csak alig tűrhette gyötrelmeit, midőn Kádártól a' barátságos szeretetnek gyakor élesztésére ösztönöztett. Ugyan csak (így felele az Ifiú), Ez ám azon árok, mellyet nehéz által-ugrani.* Ez ám azon Bekkenő, melly szerencsémnek illy hírtelen forgó kerekeit porrá zúzhattya. Édes Kádárom! Budára kell mennem Árpáddal, és-talán Udvarában maradnom. Nem merem magamat a' Fejedelemnek első intézése ellen szegezni: ne-talán-tán a' következendő kegyelmekre érdemetlennek találtassam. Jól tudom, melly csiklandósok az illyen állapotban. Holnapi reggelre van szabva a' fel-menetel. Mit tegyek? mihez kapjak? édes Kádárom! Ki-szolgáltam immár Etelkát, minek-előtte hozzá bé-szegődtem. Valamint örvendettem Századosságomon Gyulának Hadnagyságában; így irtózom következendő fel-magasztaltatásomon Árpádnak udvarában.

Ezek között a' Fő-pap mélyen gondolkozott. Hányta-vetette minden-felé a' környűlállásokat. Által-látta: mind Etelének, mind Etelkának nyúghatatlan óráikat. Tudta az új szerelmet erőszakosnak, mérésznek, és gyanúsnak lenni. Ha valamitől félni kellene: az egygyütt lakást csak veszedelmesnek; de az el-válást halálosnak-is lenni állította. Nem tudta hirtelenében, mihez ragaszkodgyon. Végtére: azt javallotta: hogy előbb, sem mint Árpáddal Budára útazzon, fő kötelességének tartsa Etelkát meg-látogatni, 's-egyszer-'s mind ő-tőlle, Világos-várnak el-hagyása miátt, búcsút venni.*

Hogy még ma meg-történnyen a' Kis-aszszonyhoz való menetel, javaslotta ugyan az hólnapi napon történhetendő idején-való útazás. De Kádár, a' Szűznek gyenge szívéről gondolkozván, leg-inkább attól tartott: ne-hogy (a' hírtelen látogatás által) meg-újúllyanak sebei, és szemekkel meg-vertt személlye újjabb-újjabb háborúkra verdődgyön.

Így rendelte-el tehát a' dolgot: hogy, az hólnapi Hajnal-csillaggal, idején-korán fel-kelvén Etele; vele-egygyütt Etelkához mennyen. Jól tudta Kádár Etelka-kis-aszszonynak szokását, ki Hajnal' hasadttában fel-serkenvén; nem félne, éh gyomor-

ral-is, a' Kakuk-szóllástól. És, a' virágok' meg-öntözésére, kis kertyébe menvén, nem írtózna reggeli hoszszú árnyékától, mint némelly lomha, és dologtalan Kis-aszszonyok.

ÖTÖDIK RÉSZ.

ÁRPÁDNAK BETEGSÉGE.

Ezen beszélgetés után el-váltanak egy-mástól. Haza menvén Etele, sokáig* el-nem-alhatott. Szűntelen abban törte fejét: mi móddal, mi szóval állyon a' Szűznek elejébe. Alig várta ugyan azon szem-pillantást; de írtózott-is tőlle. Tudni-illik a' Szeretetben egyenlő az édes reménség, és a' keserű félelem.

Eszébe jutott osztán a' többi között az-is: hogy az illy Virág-szálnak üdvezlésére nem illene üres kézzel menni, ki nem annyira az ajándékot, mint sem az ajándékozónak szívét szemlélné. Fel-kele tehát unalmas nyoszolájából; és, kincsei közűl, kettőt ki-választott, egygyiket Etelkának; másikát Rimának.

A' Kis-aszszonynak szántt ajándéka egy arany-Ereklyéből állott: mellynek egygyik lapján Etelének képe láttszatot nem szolga, hanem úri ruhában. Olly hasonló hozzája, hogy az ábrázatok' egyenlőségéről senki se kételkedne. Az Ereklyének másadik lapját (Istennek rendelése vólt-é, avagy az Ötvösnek történetbeli munkája), egy gyönyörű Szűznek; és Etelkához igen hasonlónak, űl helyéűl rendelték. Ennek ölében egy Báránka feküdtt, olly mesterségessen ki-órmozva, hogy mind az elevenhez hasonlítana, mind gyapjának vékony szálait az éles szemek számba szoríthatnák. Köre' talpa olly súgárokkal kerítteteti; mellyeket a' Ragyogókban látunk.

Ezen Ereklyét, még Honnyában, ajándékúl vette Etele egy híres Ötvőstöl, ki magát Magyar-országinak lenni mondotta; 's-jelen-is-lett vólna Und-váron, midőn Álmos, Árpádnak Attya, azon várnak megyét meg-száltta, és Laborczát, a' várnak urát, egy patak mellett fel-akasztatta. Nem csak meg-köszönte Etele ezen ajándékot; hanem még-bötsösb ajándékokkal meg-is-hálálta: mivel olly csudálatra méltó munkának találtatott: hogy a' Művesnek, nem annyira mester-ember' társainak, mint magának a' természetnek írígységétől kelletett tartania.

A' Másadik ajándék, mellyet a' Dajkának szán vala, egy zománczoltt ezüst pohárból állott.* Ennek horgas külén Atila láttszatott Buda-városának[28]* ágyát a' Duna'-menttében vetni, és mind magának, mind kedves Utóinak örökös Lak-helyéűl

---

[28] BUDA-*városát* Atila, maga nevéről, ATILA*-*városának* akarta nevezni. De az Honnusok, semmit se hajtván Atilának fenyegetéseire, ama' tőlle meg-ölettt BUDÁNAK; Atila' Testvérének, örök emlékezetére, fen-tartották a' BUDA nevet. Az akkori Németek pedig, mind Atilának haragjától tartván, és irtózván, mind néki kedveskedni akarván, azt ECZIL-*burgnak*, az-az: ECZIL-*városának** mondották. Mert ATILÁT ECZILNEK hívták a' Németek, az Honnusok pedig ETELÉNEK-is. ANONYM. KEZA.

rendelni. Ott vóltanak ki-mettszve Veneczia,[29]* és Akviléja városok. És Akviléjában ugyan, a' város felett a' Gólyák,[30]* Falak mellett az égő Nyergek[31]* mettszettettenek. DIGNA pedig (ezen irást hordozván feje körűl: RITKA PÉLDA) a' toronyból le-húllani láttszatott.[32]* Ott vala le-rajzolva LEÓ.[33]* Ott HONORIÁNAK gyűrűje.[34]* Nem meszsze innett egy halmot mettszettenek, mellynek tetejében Marsnak kardgya le-szúratva láttszatott.[35]* Végtére Atilának új házassága, melly hírtelen, és ugyan-

---

[29] Atilának köszönhetik az Olaszok ama' híres VENETZIA-*várossának* eredetét. Mert: tőlle békével nem lehetvén a' Szárazon, a' Tengernek vizeire hordották holmieket.* VENETZIÁNAK nevezték a' Várost, az-az: JÖTTEK'-*várossának*. SABELLICUS.

[30] Midőn Akviléja nevő város mellett sok időt töltenének a' Honnusok, és meg nem vehetnék, Ime! Atila Gólyákat látott, fiaikkal egygyütt, azon városból ki-szállani, és más valami helyekre iparkodni. Ezen történetet Vitézei előtt arra magyarázván, hogy nem sokára a' Lakosok is ott fognák hagyni meg-szállott Várossokat: újra fel-ébresztette mind nyájokat, kik immár a' Városnak meg-vételéről igen nagy kétségbe estenek. JORNANDES.*

[31] Hogy Akviléja-várossának falait körösztűl-törhetné Atila, melléjek hordatta Lovas Katonáinak Fa-nyergeiket, és meg-gyújtatta. Az-után: a' meg repedezett falakon, hírtelen a' Városba rohantanak ama' tüzes Vitézek. DEZERICIUS.

[32] DIGNA nevő Nemes Asszszony, kinek szépsége igen el-híresedett akkoron Akviléjában, midőn a' Városnak meg-vételét hallotta: hogy az Ellenségnek erőszakjától tisztaságát meg-oltalmazhatná, ama' Városnak azon tornyába fel-szaladott, melly Natissa-vizének éppen a' partyára építtetett. Itt, bé-kötvén szemeit, magát a' toronyból le-vetette, és a' Folyóba ölte. DIACONUS.

[33] Midőn Romának meg-rontására törekedett Atila, VALENTINIÁNUS-*császár* eleibe küldötte az akkori Római Pápát LEÓT: hogy ama' Honnusok' Királlyoknak kemény szívét meg-lágyítaná. LEO-*pápának* ékes, és fontos szavaival (ha mingyárt abba hagygyuk-is a' régen el-hitt Csudát) meg-győzettetvén Atila, meg-engedett Romának. Ugyan ezen Atila a' Római Birodalom' VEZÉRJÉNEK-is nevezteteti Valentiniánustól. VALESIUS. PRISCUS.*

[34] Valentiniánus-császárnak ama' nevezetes Húga HONORIA, midőn Rómából Konstantinápolba, némely félre-rugása miátt, mint egy szám ki-vettetett Theodóziushoz; meg-hallván el-nevesedett Atilának hírét, egy bizonyos Követ által hozzája küldötte Gyűrűjét; és, hogy Báttyán boszszút állhasson, a' Nap-nyúgoti Birodalomnak felét, maga' Házasságával egygyütt, néki ajánlotta. E' dolog okot nyújtott osztán Atilának: hogy, noha talán Honóriának Házasságára nem igen vágyódna, de a' Rómaiakkal tett frigyet fel-bontaná, és az egész Birodalmat félelmessen meg-is-zavarná. MARCELLINUS.

[35] Atilának úgy tettszett egyszer álmában, hogy önnön magától Marstól, a' Hadak' Istenétől, fel-fegyverezteteti légyen. Más napra kelvén az idő, midőn reggel Atilának egy Gulyássa észre-vette vólna, hogy egy Tulok nem csak sántítana; hanem maga után véres nyomokat-is hagyna, ennek okát meg-akarván tudni, viszsza-lépett ama véres nyomokon, és egy régi kardra talált. Ezt magánál meg-nem akarván tartani, Atilához vitte. E' pedig álmának bé tölttét látván, el hitette magával: hogy ezzel az egész világnak urává rendeltetett. – Ezen kard nagy szorgalommal meg-tartatott mind az *Honnusoknál*, mind az *Avaroknál*, mind pedig a' *Magyaroknál*. Az *Avarok* ugyan, ha eskiidttenek, ki vonták, és fel-emelték a' kardot. A' *Magyarok* pedig, ha hadakozni akartanak, a' meg-véresítetett kardot hordozták szerte-széllyel az országon. – Ezen kardot SALAMON-királyunknak édes Annya, OTTÓNAK, a' Bajoárok' Vezérjének ajandékozta, mivel ennek szorgalmatossága által viszsza tétetődött SALAMON a' Királyságba. OTTÓ pedig ifiabbik DEDUSNAK (DEDUS Marchio' fiának) adta. Ennek halála után viszsza-tért a' kard a' Magyarokhoz. De ismétt LUPOLDNAK, Mersburgi Vezérnek kezeibe jutott. Hová lett az-után, nem tudni. BELIUS, OLAHUS, HERODOTUS.

azért reménteien veszedelmének siralmas kezdete-is vala; ILDIKÓNAK azon gyönyörű Meny-aszszonynak a' szőnyeg alatt keserves könyvhúllatásai a' pohár talpára nagy mesterséggel tétettenek.[36]*

Midőn ezen ajándékokat Kincsei közűl ki-kereste, és éppen el-készítette Etele; immár akkor másad'-szor kukoríkóltanak a' Kakasok. Csak alig-is vetette-le testét az ágyra. Íme! Árpádnak Osztállyában, nem meszsze Etelétűl, hírtelen nagy Lármák, és veszedelmes Jajgatások* támadtanak. – Mind erre, mind amarra futkostanak a' Szolgák; kódorgottanak a' Katonák. Öszve-vegyűlt a' JAJ-szó Árpád' veszedelmének rettentő kiáltásával.* – Nyakra-főre; hanyat-homlok; estenek-húllottanak a' kibe-járó esze-veszett Emberek – –

Mert: Íme! egyszeriben! úgy-annyira el-fogta Árpádnak lehelletét a' gyakor fúlladás: hogy, ha hamar hozzája nem szaladott vólna Etele; az-után: fel-emelvén fejét, a' szorúltt lélekzetnek útat nem tágított vólna; egy kis idő várttával, bizonyossan meg-fúlladott vólna. Ezzel meg-nem-elégedvén Etele, igen gyengén ölébe fogta a' Beteget, és, ki-emelvén katona-ágyából, egy Kar-székkre űltette.

El-érkezvén nem sokára az Orvos; midőn észre-vette vólna: hogy ama' fúlladás csak éppen a' Vérnek bőségétől venné bizonyos eredetét: meg-vágta jobb kezén az Eret; és, kevés idő várva, egészlen viszsza-állította. Meg-dícsérte az-után Etelét: hogy, a' Beteg körűl, olly nagy készséggel, olly nagy okossággal foglalatoskodott.

Etelének eme' ki-váltt szorgalmait nem-csak nagyra bőcsűlte; hanem, nagyobb szívességének ki-öntésével, meg-is-köszönte a' hál'-adó kegyes Fejedelem. Meg-is ígérte (ha valamiben legkissebb szükségét tapasztalhatná) nem csak fejedelmi, hanem mindenkoron éppen atyai kegyességét-is. Most pedig: csak éppen arra kérte az Ifiat: hogy Osztállyába mennyen, és el-fáradtt testének nyugodalmat adgyon.

De még más valami-is kódorgott ám Etelének fejében. Ezen alkalmatosságot hasznára kévánta fordítani. Ugyan-azért: mind-utánna a' Fejedelemnek meg-ígértt Kegyességében elegendő-képpen bízhatott; Tőlle, nagy csedezésekkel, ezeket kérte: hogy mellette szenvedné virrattig: ne-talán-tán, jelen-nem-léttében, viszsza-térne a' Fúlladás, és azzal veszedelmessebb állapotba jutna. Másadszor: még nagyobb reménkedéssel, azon csedezett: hogy a' Katonaságtól el-ne-méltóztatná-venni csak-éppen arra-vágyó személlyét; hanem: Gyula' Hadnagyságában, Borsnak* Ezredében meg-erősítvén, időt engedne a' Vitézekhez illő Erkölcsöknek gyakorlásokra. Néki, éppen minden kedve, ugyan-csak a' Fegyver-viselésben telne. A' Polgári dolgokhoz örömetlen nyúlna.

---

[36] Végtére Atila (noha több Feleségei-is vóltanak) ILDIKÓ szép Szűzet, Herrikusnak, a' Frankok' urának, leányát, házas-társúl el-vette. De azon éjtszaka, mellyen a' lakadalom tartatott, ágyába menvén Atila, hírtelen halálos betegségbe esett. Nem-is sokára, senki se tudván semmit felőlle, ki-bugyorgott orrán-száján a' vér, 's meg-is-halt. Ildikó, Atilához bé-menvén, midőn tőlle meg-se-szóllíttatna; az egész éjtszakát űlve töltötte a' szőnyeg alatt. Reggel, merevedett testét szemlélvén, nagy lármát indított. Bé-rohanván a' Honnusok, mivel rajta semmi sebeket nem találtanak, sőtt Ildikót is nagyon sírni látták; annak halálát a' Szűzre nem foghatták. Illy szerencsétlen véggel múlt ki az egész világnak ama' híres ostora. SIGEBERT. OTTÓ *Frising.* THURÓCZ. BONFIN.

Meg-tettszett Árpád előtt e' Nemes Emberhez illő különös Indúlat. Meg-jelentette néki: hogy szándékában lett légyen: alkalmatos Személlyét a' Katonaságtól elvenni; és, a' polgári gyakorlások mellett, az Ország' Igazgatásához szoktatni. De, mivel olly kedvét látná; mostanában a' Katonaság mellett meg-hagyná: 's-nem sokára, hogy eme' Jó-tettét meg-hálálhatná, nagyobbra-is vinné.

Árpádnak ezen reménteien Kegyessége olly nagy örömére válhatott Etelének: hogy egész virrattig a' Fejedelemnél való maradását számba se venné; noha ismétt meg-intette Árpád: hogy el-bágygyadtt testének nyugodalmat engedgyen. De ő csak nem akara tőlle el-válni; ezzel is hív szolgálattyát, és alattomban-való örömét, nagy készséggel, mutatván.

Hajnallott azomban az idő. Csudálkozott-is a' Fő-pap, hogy Etele olly sokáig alunna. Eddig Etelkánál kellett vólna lenni. Ki-ki-tekíngetett sátorából, ha talán szemre vehetné az el-tunyúltt hideg-vette* Szeretőt. Azon csudálkozott fő-képpen, hogy nagyobb kedve telne a' reggeli álomban, mint Etelkának meg-látogatásában. Ezt igen rosz jelnek lenni állította: ne talántán el-aludta légyen a' Szerencsét*. Nem tűrhetvén tovább késedelmességét, maga ment hozzája. Tele-is vólt tunyaságát megdorgálandó gondolatokkal.

Midőn nagy csendességgel osztállyába lopódzott; inkább csudállotta mostanában otthon-nem-léttét, mint ennek-előtte el-nem-jövetelét. Kérdezte a' Vitézektől, hol lenne? Meg hallván Árpádnak szerencsétlenségét, bé-rohana inkább nagy hamarsággal hozzája, sem-mint béména. Meg-sajnállotta elsőben veszedelmes változásait; az-után: hathatós okokkal arra kérte: hogy még e' mái napot a' Wilágosiaknak szánná. Holnapra bízvástabb indúlhatna Budára. A' levegőnek hírtelen meg-másolása bizonyos okot adandana a' veszedelmes fúlladásokra.

Ezt a' Fő-pap nem annyira Árpádnak kedviért javallotta (noha ugyan ez-is vólt egygyik oka: ne-talán-tán e' beteges állapottyában meg-ártana a' kocsiskodás) hanem Etelének akara kedveskedni: hogy több időt nyerhetne Etelkával-való beszélgetésre. Mind-eddig semmit se tudhatott Etelének azon szabadságáról, mellyel megengedődött az itt maradás.

De az Orvos ellene állott minden javaslásainak. A' kocsiskodást-is, a' levegőnek meg-másolását-is nem csak hasznosnak; de, e' nyavalában, szükségesnek-is lenni mondotta. Kérte-is a' Fejedelmet: hogy, mivel az útra mindenek el-készűltenek, fel-űlne mennél-hamarébb.

Ezzel, mintha kést ütött vólna a' Fő-papnak szívébe. Sajnállotta, pedig szer-felett nagyon, Etelkával leendő beszélgetésének lehetetlenségét. Törűlgette homlokát. Morgott-is; de semmihez kapni nem tudott.

Etele, a' Fő-papnak tusakodó gondgyait, ábrázattyának világos jeleiből, ki-vévén; őtet félre szóllította, és füleibe súgta Árpádnak kegyességét. Ezt nagy örömmel meg-értvén a' Fő-pap, nem akart többé senkivel ujjat-vonni. Másként tellyes erejéből ellene-állott vólna eme' hírtelen, és igen kellemetlen útazásnak.

Minek-előtte Árpád szekerére fel-űlt; arra kérte a' Fő-papot: hogy, kevés idő múlva, Budára fel-rándúllyon hozzá. Ott valami különös dolgokat akarna vele közleni a' Papi hivatalnak el-rendeléséről. És, noha jól tudná: hogy ennek el-igazításában a' Fejedelemnek-is nagy hatalma lenne, ebben még-is a' Fő-papnak jóváhagyását, ha nem szükségesnek-is; leg-alább tanácsosnak lenni állítaná. Híre nélkűl sem

el-kezdeni valamit; sem annál-inkább végbe-vinni éppen nem akarna. – Mind-az'-által: éppen el-tökellette légyen magában: hogy, valamint, az Ország' igazgatására, új törvényeket szabott a' Szeri pusztában; úgy a' Papságot-illető szer-tartásokat-is meg-kévánná másolni Buda-városában. Országának, tudni-illik, ezen lakosit a' Scitiai Magyaroknak szer-tartásaiktól el-akarná-tíltani, és más rendbe hozni az áldozatokat.

Árpád' gondolatainak elejét nagy belső indúlattal meg-dícsérte Kádár. Sőtt: ezen okos Fejedelemhez illő Intézeteit az egész el-szórtt Papságnak nevével meg-is-köszönte; azt víttatván fontos okokkal: hogy addig reméllhetné Országának mind mostani szerencsés állapottyát, mind következendő bóldogúlásának bizonságát; még a' Fejedelem annak külső Igazgatását tellyes erejéből sürgetné; a' belső dolgoknak penig, az-az; a' Lelki Kórmányozásnak Mi-vólttát az Istentől arra rendeltetett Személlyekre bízná. Kötelessége szerént meg-is-intette Árpádot: hogy e' régi Igazságot* szűnetlen elméjében forgassa: minden Fejedelem el-múlandó; de a' Papság, még e' Világ, örökön-örökké fen-maradandó lenne.

A'-mi penig a' Scithia-beliektől-való el-szakadást illeti; ennek végbe vitelét semmi-féle-képpen nem javallotta a' Fő-pap; azt mondván: hogy ezen szokatlan Rendelésével el-idegeníthetné magától a' jó Atya-fiakat, kiknek másként nem csak jó akarattyokban; hanem (ha magával úgy hozná az el kerűlhetetlen szükség) segíttségekben-is bízhatnának. A' törött útat se vólna soha jó el-hagyni a' töretlenért; valamint a' régi meg-hitt barátokat meg-vetni a' jól ki-nem ismértt ujjakért. A' Szer-tartásnak meg-másolása, a' réginek haszontalanságát méltatlanúl mutatná; az újnak pedig méltóságát kevéllyen fitogtatná. Ama' régtől-fogva bé-vett Szer-tartások nem egyebek lennének; hanem azon határ-dombok, mellyeket édes Eleink reménlett bóldogságunk' elő mozdíttására hánytanak. Nem vólna pedig tanácsos a' régi határt bolygatni, és azt az Országba bellyebb vontatni.

Ezen okoskodásnak végét hallotta-is nem-is a' Fejedelem. Hírtelen más dologra fordítván a' kezdődött beszédet, végtére Etelét Gyulának szorgalmatos gond-viselésére bízta. Ajánlotta a' Fő-papnak; és Huba-vezérnek jó akarattyába-is. Az után: fel-űlvén Szekerére, Buda felé meg-indúlt; és, eszébe tartván a' Világos-vári múlatságokat (a' mennyire betegsége engedte) nagyon örvendezett.*

Nagy nehezen hagyhatta-el Árpád Világos-várat. Mivel ottan nagyon meg-szokott, igen nehezen bontakozott.* A' vár' falainak erősségét ollyannak tartották az akkoriak, hogy nem félnének más Ellenségnek akár-minő ostromaitól, hanem csupán azon szárnyas Vitézektől: kik az Egek' tornáczczaiból, éjtszakának idején, bele ereszkednének. Ennél szebb helyet, és gyönyörködtetősb térséget soha élete' napjaiban nem látott, nem is gondolhatott a' Fejedelem. Még most-is Földi Paradicsomhoz* hasonlíthattya az, ki meszsze-látó szemeit a' magos Várból termékeny földgyeire vetheti. Nem-is csuda: hogy annyira meg-szerették a' szépet meg-ismérni, ki-is-választani tudó Vitéz, és egyszer-is-mind okos Eleink.

Igy tehát Árpád, nagy szív-fájással el-búcsúzván a' Világos-váriaktól, arra vette Buda felé jobb úttyát, mellyen az egész BÁNÁTOT meg-szemlélhetné. Az egész útban, igen gyarló Egészsége lévén, nem láttszatott másban gyönyörűségét találni, mint Etelkának Telek nevezetű kis kutyájában.*

HATODIK RÉSZ.

ETELE ETELKÁHOZ.

Árpádnak el-távoztta után, midőn a' Fő-pap idejét látta vólna a' Kis-aszszonyhoz-való menetelnek; mindgyárt dél-után meg-kérdette Etelét: ha kedve tartaná-é: hogy még ma meglátogassák a' SZÉPET?*

Etele, alattomban magához vévén az ajándékokat, el mennyen-é mindgyárt, avagy másszorra halaszsza a' meg-látogatást, hírteleniben nem tudhatta. Félt, és rettegett; de eszébe soha nem jutott; mi haszontalanságtól. Végtére: reá-szánta magát; és a' Fő-pap előtt el-készűlttnek lenni mondotta.

Midőn nem sokára a' Sátornak udvarába értenek; egygyet a' Szoba-leányok közűl előtalálván a' Fő-pap (úgy, hogy Etele meg-ne-hallaná) meg-kérdezte tőlle: itthon vólna-é Etelka? mi dolga lenne? vígadna-é, avagy szomorkodna?

Erre a' leány azt felelé: hogy most belső osztállyában múlatna; és, ha jól észre venné, búsúlna. Szomorúságának penig e' leg-nagyobb jelét gondolná: hogy, mareggel ki-se-jött légyen kertyébe; hanem a' Virágok' meg-öntözését-is a' Szoba-leányok' szorgalmatosságokra parancsolta légyen.

Nagy szeget vert ezzel a' Fő-papnak fejébe. Csudállotta ugyan a' régi szép szokásnak hírtelen meg-másoltatását. Mind-az-által; kérte a' Szolgálót: menne-bé, elsőben ugyan Rimához; az-után: Etelkához. Magának, és Etelének nevével könyörögne előttök: engednék-meg a' bé-menetelt. Avagy (ha mostanában alkalmatlan lenne a' meg-látogatás) időt szabnának a' Jövevény Ifiú' kötelességének bé-töltésére. El-tökéllették légyen magokban: hogy ízetlenségekre lenni egygyikének sem akarnának. Nem-is sokáig múlatnának foglalatos Személlyeknél. A' kurta üdvezlés után, tüstént ki-jönnének. Addig-is a' kertben sétálgatni fognának.

A' Szoba-leánynak el-távozta után, ezek tehát a' kertbe mentenek. Itt a' virágoknak külömb nemeket, és gyönyörködtető sok-féle válogatott színeket nézegetvén; nem csudálhatták elegendő-képpen a' Szűznek mind ritka szorgalmatosságát, mind pedig ártatlan múlatságát. Ezeknek országos ékességek vagy csak azért-is tettszhettenek az érzékeny Etelének; mert a' ki-nyíltt bimbóknak kellemetes elevenségekből, Etelka' szívének még kellemetesseb gerjedelmeit képzelhette magának. És bizonnyára úgy tettszett: mintha mind-egygyik virágnak kellő közepében édes Etelkáját látná.

Le-akart a' szépiből egy-néhányat szakasztani; és, bokrétába fűzvén, nékie kedveskedni. De tartott nehéztelésétől; és, (ha rosz kedvébe találná) merészsége' megfeddésétől-is. Oh! ártatlan gyenge kezek (így szóll vala magában), mellyek ezen ékes Virágokat öntözitek, és le-horgasúltt szálaikat merevedtten álló támaszokhoz egyengetitek! Oh! bóldog, és szerencsés Virág-szálak, mellyek Etelkának* dajkálkodására jutottatok!

Midőn ezek, a' Virágok között, e'-képpen múlattanak; azomban a' Szoba-leány, bé-lopódzván a' Dajkához, meg-jelentette a' Fő-pap' izenetét. E' látogatást nem csak tüsténi meg-engedte Rima; hanem azon okból ohajtotta is, hogy, e' beszélge-

tésnek alkalmatosságával, el-űződtteknek reménlené azon nagy kegyetlenségű* Unalmakat, mellyek, e' mái napon, egészszen bé-kerithették a' Szűzet.

Mert: midőn Etelka reggel fel-kele, olly bús gondolatokkal epesztette szívét: hogy, eme' keserűségnek meg-édesíttésére, minden orvosságok elégteleneknek láttszattatnának. Már az Udvarba tekintgetett azon ablakján, mellyet a' Kertnek ellenébe fordítottanak. Már a' Falakra nézett bámúlva. Le-le-űlt néha Kar-székére, és szemeit úgy-annyira egy helyre függesztette: hogy a' ki-'s-bé-járókat-észre sevehetné. Magáról pedig éppen el-feletkezne.*

Ezen állapottyát ügyelgetvén Rima; azt parancsolta a' Szoba-leánynak: mondaná-meg Etelének, és a' Fő-papnak: hogy szíves várattatásokról éppen ne kételkednének. Sőtt: annál nagyobb örömmel vevendenék látogatásokat, mennél hamarébb itt termenének.

Meg-sajdította Etelka (noha más gondolatokban foglalatoskodott) a' beszélgetésnek mivólttát. Hírtelen ki-ugra hozzájok; és, miről szóllanának, meg-kérdezte. Hallván a' követséget; vídám orczával, forró hevességgel meg-intette a' leányt: Mennyen – Röpűllyön – és Etul - - - - osztán – azt az - - - izét - - - minek-is mondgyák a' másikát? – E' szavakat darabolta inkább, sem-mint mondotta. Mert: midőn Etelének nevére érkezett; azt, sem igazán, sem egészlen ki-nem-mondhatta. A' Fő-Papét pedig éppen el-felejtette. Csak integetett az-után: hogy mennyen, 's hogy hozzájok röpűllyen.

A' Szoba-leánynak el-mentte után, olly nagy zajjal vóltanak a' többi leányzók; hogy színte mind-nyájan a' Dajkának fenyegetéseit meg-érdemlenék. Mert: minek-utánna azon Jövevénynek (kit ugyan eddig kevesen láttanak; de híréről mind-nyájan ismértenek) el-érkezését meg-orrolták: némellyek, kik lustábban vóltanak fel-öltözve, a' ruhákért futkostanak. Rendbe állott egy része; és nagy zajjal csevegett. Ellepék sokan az ablakokat; azt tartván leg-szerencséssebbnek: kinek szemeibe leg-előbb akadhatna Etele.

A' leányoknak eme' futkározásokat, és tapsoló örömöket tapasztalván Rima; őket erőssen meg-feddé: vigyáznának magokra a' nagy kanczák; és ne enyelegnének. Éles szem lenne a' külső emberekben. Kis dologból-is nagyot értenének. Állhatatossan-is meg-szoknának azon itéletben maradni, mellyet valakiről eleinte tennének. Kinek-kinek híre; és neve; az-után: szerencséje, és baja egy alkalmatosságtól függhetne. A' rosz hír szárnyon röpűlne, a' jó kullogva is alig járhatna.* Ezekkel le-csillapította a' lármát. Nem-is hallott osztán egyebet az alattomban-való piszegéseknél, és erőszakkal ki-ki-ütött apró nevetéseknél.

De kevésben múlt-el: hogy Etelkának-is nem jutott a' fekete lévben. Mert ő-kegyelme-is (midőn a' leány-követ ki-mene) hírtelen örömével nem bírván; azt találá mondani: hogy most érezné leg-inkább, melly édes vólna az élet. Ellenben: melly bóldogtalanok lennének a' hólttak, kiknek szívcik semmi gyönyörűséggel nem élesztetnének. Ezeknek ki-mondttával el-pirúlt. A' töredelmességnek nyilván-való jeleit tapasztalván a' Dajka, nem egyébre intette Alakját; hanem: hogy eszével éllyen; és belső osztállyába mennyen. Ott-is maradgyon addig; még hozzá nem mennének az Üdvözlők.

Etelka (egy Szoba-leányt vévén magával) bé méne osztállyába; holott kedves Eteléjének el-jövetelét nagy szív-dobogással várta. Irtózott a' viaskodó indúlatoknak

hírtelenségektől, mellyek már-is ostromlották orczáját. Tartott attól-is: ne-hogy (ha a' Leányt magánál meg-tartaná) nyelvessége által, mesője lenne a' többieknek-is. El-ereszté tehát magától; azt vélvén: hogy Kádárnak jelen-létte elegendő palást lenne a' szél-vészek ellen. Igy vélekedett Rima-is. Ugyan azért: midőn a' szolgálót ki-jönni látta; se maga bé-menni nem akart: se ki-jöttc' okát meg-nem-kérdezte.

Azomban: A' Vendégekhez érvén a' Követ; meg-jelentette a' parancsolatot. El-tökéllette magában Etele; hogy, a' Kis-aszszonynak üdvözlésekor, nagy tisztelettel lészen ékes Személlyéhez. E' vólt az oka: hogy egy szót nem szóllott úttyában; üdvezlő szavainak kellemetes rendéről gondolkozván. Úgy vélekedett: hogy e' tisztesség' meg-adást mind eredetére, mind ékes erkölcseire nézve igen meg-érdemlené amaz ember csudáltta Kis-aszszony.

Midőn azon osztállyokba értenek, mellyekben a' Szoba-leányok tartózkodtanak; mindnyájokat különös vídámsággal meg-köszöntötte Etele; jól ítélvén: hogy, ezek' személlyeikhez alkalmaztatott tisztelet-is, végtére Etelkának tiszteletére háramlana. Egy se találkozott a' Leányzók közűl, ki valami különös érzékenységgel nem gondolkodott felőlle. Sőtt vóltanak némellyek, kik (nem annyira nemességekben, mint ékes termetekben bízván) magoknak legyűrűzték, és szíveknek bizonyos reménséget adtanak, hogy valaha öszve-párosodnak. Nem értették azon rendeléseket, mellyekről csak az Ég-beliek értekeztenek.

El-végezvén ezeknél a' tisztesség' meg-adást; egygyet közűlök nagy szívességgel kére Etele: ne sajnállaná fáradságát. Menne előre a' Szűzhez Követűl; és jelenlétteket meg-jelentené.

Szerencséjének tartotta a' Szoba-leány, el-is-kevéllyedett: midőn a' Követség reá-bízattatott. Meg-nyitotta tehát nagy örömmel az ajtót, és meg-vitte el-érkezéseket.*

Nem lehetett állhatatossan egy színe Etelkának. Darabolta ismétt a' szavakat. A' reszkető testet már-is alig bírhatták az erőtlen inak. Egy ideig magánál tartván a' Szoba-leányt, csendesítgette forró indúlatait; de csak, a'-mint lehetett, nagygyából. Az-után: hogy a' förgetegek ellen bátorságosabban el-keszűlhetne, letette magát a' kar székre; és meg-engedte a' bizontalan ki-menetelű be-jövetelt.

HETEDIK RÉSZ.

ETELE ETELKÁNÁL.

Oh! Ha, midőn bé léptenek, csak az ajtó-hasadékon láthattad vólna mind-a'-két meg-illetődött Szívnek viaskodásait! Könnyen képzelhetted vólna magadban, azon haj-szál'-meresztő történeteket: midőn, a' vérengező hadban, tüzes két ellenség egybe-kap; és egygyik a' másikat tellyes erejéből térengeti. Nagyobb tüzességgel rohantanak egy-másra. Mélyebb sebeket-is ejtettenek egy-máson: mint-sem a' tegnapi csatának alkalmatosságával vagdalództanak. Tele lett hallatlan-jaj-szókkal; tele vérrel mind-a'-kettőnek lelke' háza. Újra fel-cserepesedttenek a' tegnapi vágások-

nak bé-gyógyúlni kezdő helyeik, és nagyobb engedelemmel vették a' frissebb sebeket. El annyira sokáig függőben-is maradott a' hajladozó Nyereség: hogy kételkedni láttszattatna az ingó Szerencse, mellyik szárnynak engedné a' kétes diadalmat.

Ezen írtóztató nagy ütközetben, elegendő hálákat nem adhatott Istenének Etelka, hogy magának elsőben szóllani nem kellene. Ezer Emberek egy szót ki-nem-sajtolhattak vólna belőlle. El-hagyta azon Bátorsága; mellyel máskor szemeikbe mert nézni, még a' rettentő Vitézeknek* is. Most pedig, Etelének kellemetes látására egészlen oda lett.

De itt vólt ám Etelének-is a' kegyetlen Hadd-el-hadd. Porrá törődött erős szíve' keménnye.* Ki-mondhatatlan-képpen boszszonkodott maga-magára: hogy szívének ennek-előtte győzhetetlen Bátorsága, illy Katonához-nem-illő félelemmé változott. Soha nem hihette vólna maga felől: hogy, egy Magyar Kis-aszszonynak Jelen-léttében, akkor olvadgyon-el szíve; midőn az Érezé-keményedett* Lélekre leg-nagyobb szüksége lenne.*

Eme' félelemmel tellyes véres Ütközetet; mint valami Őrr-álló, szemessen megvisgálván a' Fő-pap, szoros kötelességének állította azt lenni: hogy, e' két egyenlő Hadi-vezérek között, Elsőben ugyan Közben-járó, az után pedig Békész-is lenne. Tehát: hogy mind a' fel-lobbant Szíveket le-csillapíttsa; mind a' Békességnek hasznos Czikkellyeit ki-nyilatkoztassa; így szóllott Etelkához:

Én Téged', Drága-látos Kis-aszszony! igen szerencsésnek tartalak: hogy, a' Magyar Szűzeknek ékes Seregekből, Személlyedet kévánta a' Nagy Isten el-tökélleni; ki mind ama' Szent-egy-háznak fel-szentelését ékessen; mind a' Magyarok' Istenének meg-nevezését csudálatossan el-végezhetted. Ki-váltt Szerencsédnek más-más Jeléűl azt is tarthatod: hogy azon Felszentelésnek Szűn-napját nem csak a' Hazabeliek, örvendetes Jelen-léttekkel, meg-ékesítették, hanem a' Kül'-országiak-is, váratlan ide-jöttökkel, meg-tiszteltek. Azok közűl leg-főbbnek lenni véllem ezen érdemes Etelét; ki mostanában Úri Személlyedet üdvezleni, 's-magát szíves hajlandóságodban ajánlani igyekszik.

Kádárnak ezen szavaival jobban neki-bátorodván Etele; meg-erősítette ellankadott szívét: és, egy igazi Szeretőnek fél-személlyét magára vévén, így kezdé Üdvezlését:

Messzsze-országomból ide Világos-várára hozzád iparkodtam, Drága-látos Gyöngy-virág! meg-vetvén azon veszedelmeket, mellyek magokat, minden Útazásban, elő-szokták-anni. Első Kötelességemnek lenni azt vélltem: hogy Kegyes Személlyedet meg-üdvözöllyem. Az-után: mind ékes Termetednek méltóságát, mind gyönyörű Erkölcsidnek, még fiatal-korában-is, meg-értt tartósságát csudállyam. Üdvez'-légy tehát nem máshoz; hanem csak magadhoz hasonlíthatandó virág-szál! Örvendek minden azon ékességeiden, mellyekkel a' gazdag, és kedveskedni akaró Természet ékes Személlyedet meg-áldotta; és a' mellyekre önnön magad' iparkodásával illy dicsőségessen fel-érhettél. Testi, és lelki javaidnak ezen tündöklő súgárjai nem kerítttethettek-úgy-bé Magyar-országnak széles határjaival; hogy a' Kül'-országokban-is ne világosíthattanak vólna. De nevednek hírét abban tapasztaltuk hazugnak; hogy, leg-nagyobb ékességeid közűl, a' leg-kissebbiket szalasztotta hozzánk. De meg-engedek erőtlenségének: mivel ezen nagy Isten-adománnyait, mellyeket mos-

tanában látok; gyenge szárnyaira fel-nem-vehetvén; azoknak csak aprajával kedveskedett. Bóldogok azon Szülék, kik illyet a' világra hoztanak! Bóldogabb Magyarország, melly ezen Kincsével dicsekedhetik! Leg-bóldogabb penig azon Leventa, kiről a' Magyarok' Istene olly rendelést téve: hogy valaha, veled-egygyütt szövetségbe csvén, Drága Személlyednek párasságában gyönyörködgyön. De Szövetséget nehezen tehettsz egy Halandóval, ki hasonlóbb vagy az Halhatatlanokhoz. El-is-hidd: hogy, ha magad valakit hasonlónak nem teszel magadhoz; a' Földi Teremtmények között nem-is találhatol. Üres kézzel nem akartam penig meg-jelenni előtted. E' csekély ajándékot, velem-egygyütt, vedd jó neven, Drágalátos Kis-aszszony!

Eleibe ment ezzel Etele. És az aranyos tokba rekesztetett arany Ereklyét kezeibe adta. El-pirúla ekkor Etelka. El-is vádoltatott vólna, ha szokott mesterségére nem fanyarodott vólna. Egy kis félre-köhentéssel pirúlttságának okát el-akará hímezni. De az-után: a' természet' ösztönéből ki-törekedett tprűszszentés olly szerencsére segítette az előbbeni tettetést: hogy még a' Fő papot-is (másként minden indúlatoknak szemes meg-visgálóját) éppenséggel el-hitethette.

Midőn az Ereklyének külét nagy szív-dobogással nézegéli a' Szűz; és, fel-váltva, mind az Ereklyére nyomott képet nagy álmélkodással; mind a' Jövevénynek ékes Személlyét nagyobb szív illetődéssel ügyelgeti; így folytatta kellemetes beszédgyét a' tettszeni szorgalmatoskodó vídám Etele:

E' csekély ajándékot ne vélld másnak lenni, Drága-látos Kis-aszszony! hanem csupán mély tiszteletem', és méltó Személlyedhez nagy szívességgel hajló indúlatom' valóságos jelének. Ha ezt Méltóságodhoz illendőnek lenni állítod; azt magad' kegyességének; nem az ajándék' mivólttának, avagy az ajándékozó' érdemének köszönhetem. Ha pedig ollyannak lenni ítéled: hogy ennek apró fénnye, a' te nagy tündöklő Ragyogásidnak színte végetlen temérdekében, el-enyíszszen; juttasd eszedbe, kegyes Kis-aszszonyom: hogy még az ajándékozónak sincsen (ha gyönyörű Személyeddel egybe-vettetik) semmi hasonlatossága.

E' vólt Etelének Etelkához mondott beszédgye. Olly kegyelem űlt pedig piros ajakaiban: hogy édesdeden folyó szózattya, valamint a' méz, maga magát nyalatná. Annál-is kellemetesbnek tettszett Etelka előtt; mennél gyengébben eregetett attól, kit immár állhatatos szívének kellő közepébe rekesztett. Látván pedig Ő-is a' feleletnek szükségét; Színe' tettetésével inkább, sem-mint Szívének (mellyet tettetni nem lehetett) nyugodalmával, ezeket mondotta rövídeden:

Hogy igen örvendene Országának; Etelét benne látván. Egyszer-is-mind csudálkozna-is: hogy, mivel a' gondos Természet mindenkoron inkább fel-szoknáékesíteni a' Kül'-országiakat; annak maradékjából magának-is juthatott, melly az illyetén szárnyas szemek előtt, ékesnek láttszattatna. Hogy peniglen Ő' csekély Személlyét a' dícséret' aránnyává tette; azt nem maga Díszszének, hanem Etele' Kegyességének köszönné. A' Leventáknak el-terjedett Fénnyeik akkor tündöklenének fő-képpen: midőn a' Szűzeknek hóltt világaikkal egybe-vettetnének. Addig tündökölne a' Hód-is, még a' Föld-színre fel-nem-kapaszkonna a' Nap.* Noha tehát nem lenne annyi magában; mennyivel Etelének szívessége Személlyét fel-ékesítené; örvendene még-is szívében: hogy valamire találhatott benne, mellyet kivetni-valónak nem mondhatna egy ollyatén Leventa*, kinek valamint Szemei élesek, úgy Ítéletei-is igen helyesek.

Ezek után: így fejezte-bé szavait Etelka: A'-mi penig az Ajándékot illeti: azért Én neked olly hálákat adok, mellyeknek való meg-értésére a' Te nagy Lelkedet alkalmatosnak tapasztalom. Ezt én ugyan minden azon Ajándékjaimnál, mellyeket Árpádnak Hitessétől (hozzám mindenkoron igaz anyai szívvel viseltetett nagy Aszszonytól) elég bőven nyertem, nagyobbra bécsülhetem. Mert ez nálam, vagy csak azon névvel-is, igen kellemetes, mivel ollyantól ajándékoztatott, ki magát (valamint a' *Bújkálósdiban* szoktuk) el-akarná-rejteni; de a' *Kuk-ám-rádra* fel-találhattyuk.

E' szavait el-végezvén Etelka, fel-kele Kar-székéből. Annak-utánna az asztalhoz méne, rész szerént azért: hogy az Ereklyét jobban el-nézhesse; de leg-inkább azért: hogy égő Orczájának ha nem lángaló-is; de igen eleven tüzeit el-titkolhassa.

Midőn osztán Etelka kedves Etelének képét az Ereklyének egygyik lapján meg-pillantotta; a' Fő-papra vetette virgancz szemeit, és kellemetessen el-mosolyodott. Akart-is valami fontost szóllani: de örömében nem találhatott egyébbre; hanem csupán eme' kurta szavakra: mint vagy? Édes Kádárom!

Jól vagyok, felele az Öreg. Kérlek-is, édes Leányom! hogy magadra vígyázz: netalán-tán előbbeni Forróságaidba viszsza-hempörögj. Ha Szívemnek ablakján bétekinthetnél; könnyen el-láthatnád azt is: minő-képpen írtózom a' Hátra-botorkázástúl. Mert: tudd-meg, édes Leányom! hogy a' Hátra-esés mindenkor veszedelmessebb az Előre-bukásnál.

Észre-vette a' tréfát Etelka. Nézett-is Etelére: ha vallyon meg-értette-é az Enyelgést? De, ennek más gondolattya lévén, nem nagy figyelemmel vala Kádár' beszédgyeire. Mind-az-által: mint Róka a' jegen, tapogatva járdogált. Féltette a' merő Síkon síma titkainak el-csuszamattyát. Vígyázva-is felelgetett Etelkának külömb-féle fura kérdéseire. Semmit se vehetett-ki belőlle; noha rajta vólt: hogy eredetét meg-tudgya. Semmire se mehetvén tehát iparkodásival; hírtelen meg-állította mind-a'-kettőt; és (reméntelen változásait tettetvén) arra kérte: hogy egy kis várakozással lennének. Tüstént viszsza fogna fordúlni.

NYOLCZADIK RÉSZ.

ETELKÁNAK AJÁNDÉKA.

Mert (hogy a' tegnapi dolgokra viszsza térjünk egy-kevessé) meg-értvén a' Fő paptól Etelka: hogy Etele, édes Attyának Hadnagyságában, Századossá tétetett; midőn, amazoknak el-távozttok után, maga maradott az Attyával; néki meg-jelentette: hogy ama' Jövevény Etelét (mint édes Attyának Vitéz-katonáját) egy karddal meg-akarná-ajándékozni.

Leánya' akarattyának éppen nem mondott ellene Gyula; hanem meg-intette a' Kegyest: hogy a' kardok közűl a' leg-szebbiket válaszsza-ki, és egy Katona által meg-tisztíttassa; az-után mennél-hamarébb azon Ifionczra kösse.

De Etelkának nem vala szüksége ama' Katonára. Maga fogott hozzája. Nem-is

tartotta eme' munkát dolognak; hanem Etelével-való beszélgetésnek, és társalkodásnak.

Ezen kardnak kűlső tekíntete nem vala igen ritka. Hüvellye közönséges gyöngyházakkal vala ki-rakva. Markolattya Elefánt csontból, minden czifra nélkűl, faragtatott. Csupán szíjja, remek-módra, hímezve láttszattatott. De elég az: hogy valaha Atilának oldalát nem csak ékesítette; hanem erősítette-is. Bóldog Isten! hány embernek ütötte-le gombját! hány Németet; hány Tótot; hány Francziát* hasogatott véle körösztűl! Még-ekkor-is (mint-egy nem-akarva) Új-új erőltetésekkel iszonyú módon mutogatta ama' hajdani irtóztatóságát.

Ezen rettenetes Kard szűnetlen Atilának Nemzetsége mellett, mint valami ritka Kincs, nagy szorgalommal meg-tartatott egész Árpádig. Ennek bóldogúltt Hitesse (Nagy Magyar Aszszony; de egyszer-'s-mind örökös szánakodásra-is méltó: hogy az irígykedő Halál, testével egygyütt, nevét-is el-temette) Etelkának ajándékozta Udváron. Majd ki-tudódik az-után: mi ok vihette arra a' Fejedelemnét: hogy Tárházát e' kincsétől meg-foszsza; és, Árpádnak híre nélkűl, Etelkának adgya.

Nem csak más nagyobbakban; hanem illyetén csekéllyekben-is meg-foghatatlanok az Istennek Rendelései. Mí olly gyávák vagyunk közönségessen; hogy csak akkor imádgyuk, midőn Szem-bé-kötve-is észre-veszszük: hogy immár bétellyesedttenek.

E' Kardot tehát, Attyának Fegyver-házából, Szívének nagy örömével, arczúlattyának el-titkolhatatlan vígasságával, maga elő-hozván Etelka; így szóllott Etelléhez:

Én ugyan nem gondolhattam Hozzád illendőbb Ajándékot, Nagy Érdemű Nemes Leventa! mint ama' Szép Apánknak eme' hires-neves Kardgyát. Ennek VITÉZ-KÖTÉSÉVEL (eme' szavakat mondván, Etelére köti vala a' bé-hozott* Kardot) SZENTELTT VITÉZÜNKNEK teszlek Nemes Országunkban.[37]* Légy azon

---

[37] A' mi régi Magyar Eleink, magzattyokat a' Katonaságra akarván szoktatni; még kiskorokban Kecskékre íltették; és* Nyilakat adtanak kezeikbe. Ezt pedig nem más okra nézve cselekedték; hanem: hogy azokkal elsőben Egereket; az-után madarakat; végtére nyúlakat vadászszanak: És így: magokat gyakorolván, lassan-lassan az Ellenség' nyilazásához szokjanak.* Legénységre érvén a' Magyar Gyermek; csak alig várhatta a' *Vitéz-kötést:* az az: ama' Szer-tartást, mellyel a' Kardot oldalához kötötték, és ezzel a' VITÉZ nevet reája adták magok a' Vitéz Magyarok. Úgy reá tartotta pedig ez után magát: hogy, egyszer Lóra kapván, Gyalog még csak beszélleni sem akarna senkivel. Sokáig fen maradott e' Szer-tartás a' Magyaroknál: mert látták: hogy ezzel katona-vér-is öntődne a' nagyra-vágyó Gyermekbe. Szent ISTVÁN Királyunkra Garam' vizinél kötötték fel a' Kardot: midőn KUPA ellen legelsőben hadakozott. GEJZA Királyunkról azt írja *Frisingai OTTO:* hogy, midőn Első FRIDRIK Császár ellen Austriába csapott; Lajta' vizinél (melly Austriát Magyar országtól akkoron elválasztya vala), egy Fa Templomba ment; és ott a' Püspököktől Vitéznek szenteltetett. Mert ez előtt, Gyermek lévén, vele e' Szer tartást el-nem-végezhették. Illyeket olvasunk Másadik LAJOS Királyunkról-is. Meg-vagyon ezen Szer-tartásnak valamelly nyoma a' mostani időkben-is. Mert: midőn Királlyaink ennek-előtte meg-koronáztattanak; némely Vitézeket szenteltenek. Ezeket így nevezték a' deák nyelvhez igen neki-szoktatott Magyaraink: EQVITES AURATI. Végtére: Huszár-katonáink ama' Vitéz nevet magoknak méltán tulajdonítván; ama' leg-régibb VITÉZ-KÖTÉSNEK örök emlékezetére, annak jelét Kalpagjokon hordozták MÁRIA'-THEREZIÁNAK, híres Magyar Királynénknak, és Kegyes

Érdemes Rendnek FEJE, kik valaha bóldogabb ideinkben utánnad következnek. Védelmezd Országunkat minden tehetségeddel. Veszeszd-ki belőlle azon szemét embereket, kiknek Ereikben egy csöpp Magyar Vér nem szökdécsölvén, fel-adásunkra iparkodnak. Álly-ki vele a' Magyar Szűzeknek-is tiszta Szemérmeket ostromló, híres Szépségeket gyalázó Mag-lovak, és Garázdák ellen. És, ha valaha magam-is valami veszedelembe hengerenném* (ezt mondván Etelka, el-halaványodott. És, mint-ha előre meg-érzette vólna halálos veszedelmeit, öreg csöppökkel húllottanak szemeiből a' könyvek). Ha, mondék, magam-is valami veszedelembe hengerenném*; juttasd eszedbe, Bátor Leventa!* minő Kezekből vetted ezen védelmező Eszközt. Légy olly Emberem: kinek, mind bátorságos szívében, mind szíves védelmezésében, utólsó szem-pillantatomkor-is, bízhassam.

A' Szűznek utólsó szavaira el-halaványodott Etele. Nem tudta, mi felelettel éllyen. Minő szavakkal kellessék meg-köszönni a' szíves Ajándékot.

Etelének színe' meg-változását látván Etelka, leg-is-leg-elsőben maga-magát meggyőzte. Az-után: mi baja lenne Etelének? Hol fájna? nagy elevenséggel ugyan; de nagyobb félelemmel meg-is-kérdezte.

Nem felelhetett egyenessen Etele. Inkább meg-meg-inkább lankadtanak szaggatódott tagjai. Végtére: Fejét nagy tisztességgel meg-hajtván*; szabadságot kére az el-menetelre.

De pedigen Etelka, maga' Ágyát ajállván a' nyugodalomra, midőn meg-értette vólna: hogy azon változásának oka nem egyébb lenne; hanem az el-múltt éjtszakai álmatlansága: mint-egy meg-neheztelvén, bizadalmatlansága miatt; e' szavait mondotta:

Miért meg-nem-jelentetted, Drága Jövevény! eme' Bajodat hamarébb? Talán meg-győzhettem vólna azon eleven Gyönyörűségeimet, mellyel, jelen-léttednek kévánatossága miátt, Szívembe gyülekeztenek. Ennyi ideig, nem-is tartóztattalak vólna magamnál. De most veszedelmes-is lehet a' Haza-menetel. Dűlly-le ama' katonás* ágyamra oda-ni! és pihend-ki magadat. Én addig kis kertembe le-sétálgatok. Oda várlak, ha ki-nyugszod magadat.

Ezek után: ki-jövé Etelka az Osztályból. Meg-parancsolta a' Szoba-leányoknak: hogy hozzá, ő híre nélkűl, senkit se ereszszenek. Magok-is szorgalmas csenddel legyenek. Ha azon Nemes Leventának valami kellene; tüstént meg-izennék a' Kertbe. Annak penig, ne csak szavára; vagy intésére szorgalmatossan; hanem Szeme'-járattyára-is figyelmetessen vígyáznának.

Etelkának mind ezen Gondoskodásait alattomban meg-hallván, mind igaz, és* szánakodó szívét világossan tapasztalván Etele; úgy tettszett: mint-ha, ezen beteges állapottyában*, olly Orvosságra találhatott vólna, melly minden változásait helyrehozta vólna. E' lehetett talán Oka: hogy, kis nyugtta után, egészlen magához tért, és az Osztályban fel'-s-alá-járogatott. Ezt hallotta ugyan a' Dajka, hallották a' Szo-

---

Anyánknak idejéig. Ezen Aszszonyunk előtt le-tévén Huszárjaink a' régi gyönyörű Kalpagot, Csákóra szorúltanak. De ezen-is a' VITÉZ-KÖTÉSNEK régi méltóságos jelét csakugyan meg-tarthatták: mivel annak Czafrangját még-most-is Csákos Süvegeken nagy örömmel viselik. OTTO Frising. THUROCZ. STILTINGUS. Rerum Chinicarum SCRIPTORES.*

ba-leányok-is;* de bé-menni nem mertenek, nem-is kévánkoztanak. Végtére: maga* meg-nyitotta Etele az ajtót; és, bé-szóllítván Rimát, hozzája ezeket mondotta:

Valamint hírtelen el-nyomott az Álmatlanság; olly hamar talpra-állított eme' kis pihenés. Édes Dajkám! De (a'-mi leg-inkább bátorságos útra igazíthattya kétséges gondolataidat), Te! Nékem édes CSÖPÖRKÉM! Vedd jó neven e' csekély Ajándékomat (kezeibe adta ekkor a' zománczoltt* Poharat). Illytén nagy Aszszonyt (mellynek lenni vagy csak azért-is gondollak: mert, Árpádunknak Hites-társától, Etelkádnak Száraz-dajkájává, és Gyám-annyává rendeltetél) böcsösb Ajándék illetne. De ezt Adakozóságom' elejének lenni ítéllyed – Ne vélld rosz végét Hozzád-való hajlandóságomnak – Tudgyák az Egek: minő tiszta Indúlattal vagyok Etelkához. – Ne-is gondollyátok: hogy Személlyemhez ne illyen. – Tudod talán: minő Nemzetből vettem Eredetemet – Ha meg-változtatott CSÖPÖRKE nevedről meg-emlékezel, eszedbe juttathatod Nemességemet. – Légy tehát olly szívességgel hozzám: hogy tőllem el-ne-idegenedgyen édes Alakod. – Neveld benne a' Természetéhez illő tiszta Szeretetet. – Meg-hálálom annak idejében.

Ama' nagy okosságú Dajka (már ennek-előtte-is Etelének ki-tettsző Nemességéről méllyen gondolkodván) minek-utánna azt-is meg-értette: hogy tudna valamit Árpádnénak Rendeléseiről: Sőtt: ama' CSÖPÖRKE nevét-is (melly dolog, mindekkoráig, ki-mondhatatlan nagy Titokban maradott) őnként emlegetné; már akkor éppen el-hitette magával: hogy Ő lenne ama' ki-választott Leventa, kit Magyarországba régtől-fogva* várna. De semmit se kételkedett abban-is: hogy Etelkának Édes Annya ezen Etelének Édes Annyához küldötte légyen ama' nevezetes Levelet, mellyel ezen Ifiat Magyar-országba hívta.

Mind ezeket egyszer-is-mind így ki-tanúlván a' szorgalmatos Dajka; nem győzött az Istennek Gond-viselésén elegendő-képpen álmélkodni; de fő-képpen kedves Etelkájának, ama' különös NAGYRA rendeltetett Szűznek, közelgető Szerencséjén* csudálkozni. Kérte mind-az-által Etelét: hogy e' titkossan el-rendeltt dolgokat Etelkának semmi-féle-képpen meg-ne-jelentse mind addig, még Föl-földi Eredetének ki-nyilatkoztatására szabadságot nem venne édes Annyától. Addig is magát az Istennek Gond-viselésére bízná. Etelkát, tellyes szívéből, állhatatossan szeretné. Maga' szívességéről penig éppen ne kételkedne.

Eme' jó híreket hallván Etele, le-nem-írhatni, minő Öröm-özön borította-el szívét. Ezen víg állapottyának világos Jelei még akkor-is ki-tettszettenek: midőn, el-búcsúzván Rimától, a' Kert felé meg-indúlt. Csak alig nyithatta-meg ennek ajtaját; íme Etelkának tüstént szemeibe tűnhetett. El-hagyta nagy hírtelen a' Fő-papot, és szapora ugrálással Etelének eleibe szaladott.*

Az Ifiúnak vídám tekínteteit ügyelvén a' Kis-aszszony; és ebből Egészségének viszsza-térttét egyenessen ki-hozván: szer felett igen jó kedve támadott. Eszes léve a' fura kérdések' tételében.* Sokat akara egyszeriben meg-tudni; de bé-érhette kevesebbel-is. Mert Etele, titkainak föl-födözésére, alkalmatosságot nem akarván adni: véletlen búcsúját vette a' Kérdezősködőtűl. Ugyan-csak meg-is-indúlt Katonái felé.

Midőn nem sokára Etelka a' Fő-papnak-is Haza-vágyódását nagy'-szomorúan szemlélgetné; fő-képpen csak arra kérte az Öreget: hogy többször-is el-jöjjön látogatására. Penig ha szépen kérni merészlené: – Gyakrabban. –* De magával (ezeket nyerssen ki-mondani nem merte; hanem csak a fülibe súgta) Etelét-is el-hozza.

Igen nehezen válhattanak-el egy-mástól. Az öszve-forrott Szívek, a' viszáltt tiszteletek' meg-adásai; sok-féle gondolatokkal terhelgették eme' reá-nem-szokott Lelkeket.

KILENCZEDIK RÉSZ.

ETELKÁNAK INTÉZETEI.

Ezeknek el-távozttok után, fúrdaló, és terhes Gondolatok gyötrötték Etelkának szívét. Ama' Gerjedelmek, mellyek, Etelének Jelen-létében, szorongatva tartattanak; az-után tágas, és egyenes útra eresztettettenek. Ezek, a' korlátból ki-szökdécsölvén, nem más-képpen uralkodtanak meg-illetődött szívén, mint az emísztő Tüzek szoktanak: midőn, a' meg-értt Veteményekben pajkoskodván, úgy le-tesznek lábaikról mindeneket: hogy még ama' Vizeket-is, mellyek el-oltásokra hordattanak; élelmekre-is lenni láttszattatnának.

Már most: nem csak az előbbeni beszélgetés; hanem az Erekje-is háborgatta kis szívét. Azt hányta-vetette kezeiben. Már Kebelébe tette; már ismétt ki-emelte. Etele' Képének minden vonáskáin nagy szorgalommal meg-állapodván; fő-képpen fejedelmi ruházattyát csudálltta. Végtére ezeket mondotta:

Most tudom immár, kivel légyen dolgom. Édes Etelém! El-árúlta Nemes Személlyedet ezen Orcza; ezen gömböjű Száj; ezen ki-nyíltt méltóságos két Szem. Ezeknek mesterséges vonásaik Téged' újjongatnak, ki magadat-nem tudom mi végre, el-kévánod-rejteni. Mert mi okra nézve (ha csak el-akarád-titkolni méltóságos Személlyedet) le-nem-tépted Kalpagodról a' Forgót? el-nem-vetetted jobb kezedből a Buzogánt? Mért nyilván ki-nem-adod magadat, penig az előtt, a'-ki Téged' Isten-igazában szeret? vagy azt gondolád: hogy kevessebb hajlandósággal lészek hozzád, úgy-mint Vezérhez; kit még, úgy mint Szolgát-is, bizonyossan meg-szerettelek. Istenem! Mi jut mostanában eszembe! – Te vagy tehát azon Szolga, kit álmomban nékem szántak a' Meny-égiek? Istenem! légy vélem! – Te vagy tehát azon Ifiú? kinek Szövetségével nagyra mehetek; ha végtére a' hamar hiszemben meg-nem-csalattatom. Mit higygyek immár, magam se tudom.

Ezek után: csupa álmélkodásban, és különös sok gondolatokban töltötte egy ideit. Midőn osztán a' lángoló gerjedelmek nagygyából meg-szűntenek; és azokra, mellyek mostanában szükségesebbek, lassan-lassan viszsza-térhettenek; mi tévő legyen az Ereklyével, azon gondolkodott; pedig nem kevés fő-töréssel.

Az Ágy mellé akarja vala fel-akasztani: hogy, mind le-nyugttában; mind fel-ébredttében az akadgyon leg-is-leg-elől meg-nyitott szemeibe. De félt a' ki-'s-bejáró vadász embereknek szárnyas szemeiktől. Sőtt: ha ezt olly nyilván ki-függesztené; az enyves kezektől-is tartott. Mert: ha ezen Ereklyéjét el-találnák-lopni; tudta: hogy nálánál meg lopottabb személy nem találkozhatna széles e' világon.

Le-zárja-e' tehát Szekrénnyébe? De, meg-nem-állhatta: hogy egy szem-pillantásig ne lássa. Az-után: mi gyönyörűségét tapasztalná abban: ha az, a'-mi szemre-való,

a' szemek elől el-zárattatna? Nem azért lennének két égő világok a' Teremtmények' fejekben: hogy azok elől az illyetén drága látományok el-rejtetnének. Tudta azt-is: hogy, sem az Ég, sem a ragyogó Csillagok Szépeknek nem mondattathatnának; ha Ember-társaink nem teremtettek vólna.

Ezen gondolatokat forgattya vala eszében; midőn Rima bé-toppana hozzája. Igen csudálkozott a' Vén: hogy mostanában maga maradhatna azon Kis-aszszonya, ki ennek-előtte igen nagy számot tartott az örvendeztető víg társaságra. Gyanakodott ugyan a' Dajka Etelkának meg-illetődéséről (mert maga-is éppen így jára Scitiában, midőn édes Battájával leg-elől meg-ismerkedett); De, kedves Leányának az' illyetén dolgokhoz nem szoktatott szívéről gondolkodván; reá nem merne eskünni bizonyos szerelmére.

Mind-az'-által: Rimának véletlen bé-jöttére, igen meg-döbbene a' gyanakodó Kis-aszszony. Már most mindentől tartott. Fárasztotta elméjét abban-is; meg-mutassa-é neki az Ereklyét? a'-vagy bóldogabb időkre halaszsza? Mert noha ennek-előtte olly vélekedéssel lehetett édes Dajkájáról: hogy vele szívének minden titkait mindenkor bátran közölhetné: most még-is (soha illy állapotban nem lévén, mellybe az első szeretettől csavarttatott, avagy inkább nagy erőszakkal sodorttatott) várjon-é jót tőlle? avagy féllyen fenyítékjeitől? bizonyossan mind-eddig éppen nem tudhatta.

De még a' Dajka-is, az illyetén környűl-állásokban már régen meg-okosodván, furcsábban bána vele, mint ennek-előtte szokott. Eszébe juttatván pedig: hogy magát ezüst Pohárral meg-ajándékozta Etele: könnyen el-hitethette magával: hogy őtet-is bizonyossan valamiben részeltetnie kelletett. Ugyan-azért: mesterséges fortélyaival addig-addig fartatta szemérmetes Alakját: még végtére, mind szájából, mind kebeléből ki-ugrasztotta az arany Ereklyét.

Csudálkozott Rima ezen ritka, és böcsűlendő munkán. Ezt maga' Poharával egybevetvén, mind-a'-kettőnek nagyon örvendezett. Úgy-is tettszett: mintha Etele ama' külömb, és színte ellenkező-szabású ajándékjaival ki-találta vólna a' két-féle szíveknek vágyódásait. Mert, mind-a'-kettő egy-aránt örvendezett: a' fiatal Etelka ugyan azon Ereklyének kellemetes újságán; a' vén Rima pedig maga' Poharának ritka óságán.

Az-után: mi tévők legyenek az ajándékokkal, azon tanácskoztanak. Azt mondotta magájéról az örvendező Dajka: hogy azt ollyatén hellyre fogná helyheztetni, mellyről minden embernek szemeibe (ha mindgyárt nem sokat keresgéli-is) könnyen ütközhessen; és ki ki hamar észre-is-vehesse: minő szép Ifiútól nyerte ezen Mátka-tállyát (Lám néha a' Vén Aszszonynak-is piszszenik). A' Szűz' Ereklyéjéről pedig így, vélekedett: hogy annak alkalmatosb helye nem találkozhatna; mint, ha mellyére fel-akasztaná.

Meg-örűle ezen rendelésnek a félénk szívű Etelka. Már ennek-előtte-is el-intézte magában: hogy mellyére függeszti; és, Etelének kedviért, egész nap-estig le-seteszi. Hogy tehát az, a'-mit maga-is cselekedni akara, a' Dajkának jóváhagyásával meg-erősített, igen kedvellette.

Ki-nyittatnak tehát a' régi rekeszek. Ki-is-kerestetnek a' Sárga, Fehér, Piros, és Aranyos Laplikák. Egygyet a' fenéken ollyast találtanak, mellyet, Atilának Kard-

gyával, a' Szűznek kis-korában, Árpádné ajándékozott. Ez, a' többiek között, nem csak leg-szebb; hanem leg-drágább is vala.

Ezen emlékezetre méltó Laplikát által-öltvén az Ereklyének arra készíttetett fülén; rajta egy rózsát kötöttenek. Az-után: még azon estve (a' Dajkának nagy nevetése közöt: hogy a' Tök-is estve virágzana) a' víg Kis-aszszonynak mellyére tűzték. Ha igazat akarunk mondani: ezen szép arany Ereklye a' gyönyörűséges Etelkát még gyönyörűségesebbnek képzette:

A'-mi több: Etelkának örömmel ugrándozó Szívét úgy-annyira fel-ébresztette: hogy a' következendő éjtszaka (de közttünk maradgyon a' szó) azon Ereklyével hált.

HARMADIK SZAKASZ.*

1. Árpádnak Úttya.
2. Etelka és Világos.
3. Uszubú Árpádnál.
4. Etele Budán.
5. A' Nyulak' Szigete.
6. Árpádnak Titkossa.
7. Világos Rókánál.

ELSŐ RÉSZ.

ÁRPÁDNAK ÚTTYA.

Világos-vártól el-búcsúzván Árpád, midőn Aradról a' Csanádi térekre ért; azon nyavalája; melly Világoson kezdődött, nem csak nem enyhűlni; hanem nagyobb erőt venni láttatott. Úgy el-érte testét a' sok Péntek, hogy több Szombattyait nem reméllhetné. Orvossának tanácscsából meg-akara-maradni Csanádon. De Zalánfinak javallásából, ki ekkor hív követője vala Árpádnak, nagy örömmel Zegedre jöttek,[38]* a'-hová Árpádnak gondolatai régen czélloztak.

[38] Hogy Atilának leg-főbbik királyi Udvarát, és Házát nem MOLDOVÁBAN, a'-mint TIMÓN vélekedik; sem JÁSZ BERENYBEN, a'-mint OTROKÓCSI álmodozik; hanem

Zeged-városát, és annak gyönyörködtető Tétjét vagy csak azért-is szerethette Árpád, mert eme' híres Városban vala helyheztetve Atilának, az ő leg-dicsőségessebb Ősének, Fő-Királyi Udvara; és, az akkori időre nézve, a' többi Épületei között, leg-fényessebb Palotája.

SZEGED-*városában* keressük, kénszerített bennünket PRISKUS *Rétor*, ki éppen ezen Atilának idejében élt; és hozzája útazott. Hallyuk: miként írja le le-utazását Konstantinápoltól Szegedig.

I. *SZARDIKÁBA jöttünk, melly tizen három-napi járó-föld Konstantinápoltól, teher nélkül járó embernek.* Ezen SZARDIKA, mostanában SZOFIA, Bolgár-ország szélén fekszik Konstantinápol felé.

II. *Innént NAJSZSZÁRA értünk.* NAJSZSZA, mostanában NISZSZA, SZERVIÁBAN vagyon, Mura-vize mellett (Morava).

III. *El-telvén az Éjtszaka, Niszszának högyeitől a' Duna felé tartván útunkat; sok hajló kerületeken, sok csavargás után, egy csekély Faluba érkeztünk. Itt ezen gondolattal lévén: HOGY NAP NYÚGOTT FELÉ TARTUNK; hát: mihent a' Nap fel-kele, Arczúlatunkra ese. Tehát (a' Helynek fekvését nem esmérvén) fel-kiáltánk: mintha a' Nap, melly az ellen-részen láttszatott, ellen-kező járást-is tenne; és, a' rendnek szokásán kivül, valami irtóztató dolgokkal fenyegetne. De, a' Helynek egyenetlensége miátt, az út, a'-tájon, Nap-keletre térült.* Jól észre kell itt venni Priskusnak azon szavait: *azon gondolattal lévén: hogy nap-nyúgott felé tartunk.* Ezekből világossan ki-tettszik: hogy Konstantinápolból mindég (avagy leg-alább többnyire) Nap-nyúgott felé kellett tartaniok a' Követeknek: hogy Atilának királyi Házához jussanak. Nem mehettek tehát MOLDOVA felé, TIMONNAK vélekedése szerént: mert ez Niszszától, Éjszakon alól, inkább Nap-keletre fekszik. De tarthattanak bezzeg SZEGED felé: mert ez Niszszától, Éjszakon alól, Nap-nyugotra esik. Az-után: ki-tettszik még az-is: hogy a' Görög Követek, mind-eddig, a' Mura vizén által-nem mentenek.

IV. *Által-költözvén a' Dunán, tizen öt Stadiumot* (közel két mértt földet) *menvén a' Scithákkal; egy mezőn maradni kénszeríttettünk. Innent azon tájra czélloztunk, melly Éjszak felé esik.* Mivel tehát: a' Dunán-is által menvén, Mura-vizén által nem mentenek, világossan ki-tettszik: hogy a' Dunán a'-tájjon költöztenek-által, holott mostanában ÚJ-PALÁNKA fekszik; és így bizonyossan a' Banátba jöttenek. És mivel, *által-költözvén a' Dunán, két mértt földet mentenek, és Éjszak felé tartottanak;* Új-Palánkától Temes-vár felé kelletett tartaniok: mert ezen táj fekszik Éjszak felé.

V. *Az-után: nem igen hosszú útat menvén, más felé vettük útunkat a' Scithákkal.* Tehát Új-Palánkától Temesvár felé menvén, nem igen hosszú utat mentenek Éjszak felé, hanem nem sokára más felé vették úttyokat. Vallyon merre? Nem lehetett semmiképpen más felé, hanem Nap-nyúgott felé. Mert maga Priskus mondá ez-előtt: hogy mindenkor Nap-nyugot vala fő tárgygyok. Mi esik pedig Nap-nyugot felé? azt tudgyuk: hogy BECSKEREK, és a'*Tisza*, mellyet Priskus TIFIZÁSNAK nevez. Tehát Új-Palánkának tájját el-hagyván a' Görög Követek, Becskereknek, és a' Tiszának tartottanak.

VI. *Innént könnyű, és egyenlő úton, a' ki terjedett Térségen, útaztunk. És több folyókba (mellyeknek némelyikén Hajók-is járhatnak) ütköztünk. Ezek közül a' Duna után, ezzek a' Főbbek:* DRÉKON, TIGÁS, TIFIZÁS, Ezen szavakból ki-tettszik: hogy az első víz, mellyen által-mentenek, DRÉKON volt; Másadik TIGÁS; Harmadik TIFIZÁS, avagy a' TISZA. Hogy pedig a' Tiszán is által mentenek, Priskuson kivül, Jornandes-is bizonyíttya, ki ezen időktől nem igen távúl élt, meg-halván 552-ben.

VII. *A' Nagyobb vizeket,* a'-minő a' Tisza. *Csónakokon haladtuk által, mellyek csak egy fából vannak vésve; és velek minden-nap élnek, kik e' folyó mellett laknak.* Ezen Csónakokat jól ismérik a' Tisza mellékiek. Vizi Paripáknak-is nevezik, mivel gyakorta hánnyák, 's-le-is-vetik az embert. *A' többi folyókat* (a'-minő volt Drékon, és Tigás, melly kis vizek hol folynak Becskerek tájján, tudhattyák az oda valók; noha a' Nevek meg-másoltattanak) *Tekenő-formájúkkal*

De a' Várat Zegeden, Atila után, Zalán* építtette, eme' Árpád'-ideje-beli Zalánfinak attya. Oka a' Vár' fel-építtésének nem egyébb vala; hanem GLÁDNAK, a' Temesi Megyben uralkodó tüzes Embernek* hasznos meg-gátoltatása. Mert Ez, gyakorlott ki-ütésével, igen nagy alkalmatlanságokra vala a' Zegedieknek. Kinek

---

úszkáltúk-által, mellyeket a' Szomszédból hoztanak, és magokkal hordoztanak Szekereken, hogy a' Víz-öntötte helyeken hasznokat vehessék.

VIII. Által költözvén a' Tiszán, pihenés vala. *Hatod-napra mondák a' Scithák: hogy egy Faluba maradgyunk. Nem sokára az-után, némelly kis Patakzatokon által-mentünk, és EGY NAGY HELYSÉGRE értünk. Itt vólt Atilának háza; melly a' többit, akár hol legyenek, fel-múllya.* – No már most keressük a' Tisza mellett ama' NAGY HELYSÉGET. Azt pedig nem másutt; hanem a' Tisza' partyán kelletik keresnünk, mivel THÚRÓCZI *János* (ki Mátyás-király' idejében élvén, nem ujjából szopta; hanem a'-mint maga mondgya, a' régi Krónikákból szedegette) egyszer-is-mind azt bizonyosnak tartya e' szavaival: *hogy Atila maga' Táborát a' Tiszának partyára helyheztette, és innett kezeit a' Népek' el-rablásokra terjesztette.* Van é pedig a' Tisza' menttében, annak innentső partyán, nagyobb Helység Szegednél? mellyre, által költözvén a' Tiszán, Priskusnak szava szerént: *nem sokára ez-után* juthattanak vólna a' Követek? Én erre azt felelem: hogy nincsen. De nem-is vólt: fő-képpen, ha igaz az: a'-mit Szegeden, a' régi hagyományokból beszéllenek mindenek. Itt még a' Gyermekek-is tudgyák, kik Öseiktől hallották: hogy régenten Tisza-Szeged olly szélessen, és hoszszan el-terjedett: hogy GYÖT, TÁPÉT, DOROSMÁT egészlen MATY-*hídig* magába foglalta. E' pedig olly közönséges hagyomány a' Szegedieknél: hogy azt se csudálhatták ők soha, hogy, Szolimánnak ideiben, negyven-ezer halászok vóltanak eme' nagy Városban. De hallyuk tovább Priskus' szavait.

IX. *A' Királyi Ház mellett vólt* ONEGESINEK *Háza* (Ezen *Onegesit* OTROKÓCZI nem tudom, mi csigázással, *Énekesinek* hivja) *Az-is Fa-folyosókból-álla; de nem úgy, mint Atiláé, Tornyokkal ékes, és ki tettső. Elég toza a' Háznak kerteletétől egy FERDŐ vala, mellyet Onegesi (ki, Atila után, leg többet ért a' Scithák között, méltóságára, és vagyonára nézve) kövekből építtetett, mellyeket Pannoniából hoztanak. Mert: Ezeknél, kik Scithiának e' részét lakják, se KŐ, se FA; hanem másunnant hordott Épületre valókkal élnek.* Imé! Ezen valóságot: hogy *se* KÖVÖK, *se* FÁJOK, tudgyák-is, érzik-is a' SZEGEDIEK. De, ha Jászberényben lett vólna, Atilának királyi Háza (a'-mint OTROKÓCZI valamint itt, úgy másutt-is álmodozik) minek kellett a' KŐ, és FA után Panoniába fáradozni? Nem vólt-é ott Onegesinek orra előtt mind Mátra' högye, mind Mátra erdeje? De bezzeg, ha SZEGEDEN, ama' régi NAGY HELYSÉGEN vólt ama' Híres Ház, azon említett Ferdő; nincs körül-belől se KŐ, se FA; hanem, ha Panoniából hozták. Nincs-is ezen Panoniánál alkalmatossabb Ország, a'-honnan, a' nagy Hajóknak szíke miátt, mind-ezek Szegedre hozattattanak vólna szekereken, mellyekkel a' Scithák bővelkedtenek. Tehát Atilának leg főbbik Királyi Háza Szeged városában vala inkább, mint Jász-berényben. – Ezt bizonyíttya az-is: hogy máiglan azon Térséget, melly Bánátban a' Marosnak a' Tiszába szakadta tájján fekszik, KIRÁLYI TÉRNEK mondgyák a' Magyarok. A' Ráczok KRALICZANAK nevezik. Itt valaha Atilának lovai; és más Barmai jó izűen legelhettenek. – Ezt bizonyíttya még az-is, hogy Szeged városának czímere között a' SAS-KESELŐ-is találtatik, melly éppenséggel Atilának czímere vala, a' mint a' következendőkből jobban kifog-tettszeni.

X. Melly Pompával ment pedig végbe Atilának Szegedre való akkori bé-menetele; leírja PRISKUS, ki akkor jelen-vólt, és Atilát bé-kesérte. Imé! ennek szavai: Midőn meghalották ama' NAGY HELYSÉGÜEK: hogy Atila Haza közelgetne; eleibe mentenek a' Szűzek. Ezek tehát (vékony, fehér, és hoszszan előre terjedett Gyócsok alatt) Atila előtt rendben mentenek. Mindenik vég gyócs alatt (mellyek számossan-is vóltanak, 's-mind-a'-két felől az Aszszonyoktól jól fel-is tartattanak) hat vagy hét Szűzek, midőn mentenek, Scithiai Énekeket éneklettenek. Már közel valánk Onegesinek Házához (mert mellette

hírtelen Ár-vizét hogy meg-gátolhatná Zalán, el-terjedett roppant Várossát, nagy HALMOKAT vetvén, körűl-kerítette. Az-után: magának bíztos lakásáúl, a' Tisza' menttében, erős Várat épített. De mind-addig meg-nem-szabadúlhattanak a' Zegediek a' ki-ütő Gládnak nem barátságos szomszédságától; méglen (ennek-előtte

---

kellett el-mennünk, midőn a' Királyi Ház felé ballagtunk) midőn Onegesinek Felesége, sok szolgálóktól késéretvén, ki jött a' Keríttés körűl, és Ételt-italt hozott. Ez a' Scitháknál nagy jele a' Tisztesség-meg-adásnak. Ezen Aszszony Atilát meg-üdvezlette; 's-őtet egyszer-is-mind kérte: hogy ezen Eledelből, mellyet szívének leg nagyobb hajlandóságával ajánlana, valamit venni méltóztatna. Tehát Atila, olly kedves Embere' Feleségének kedvezni kévánván, ló-háton-űlve, evet valamit. A' Scithák; kik vele jártanak, egy ezüst táblát tartottak feje fölött. Az-után az ajánlott kupából ivott-is. Végtére: királyi Házába ment.

XI. Ezen királyi Háza ki tettszett a' többiek közűl. Magossabb helyen is feküdtt a' többinél. De mí, Atilának parancsolattyából, Onegesinek Házába mentünk: mert viszsza-jött már akkor Atilának fiával. Itt vacsorára marasztalt bennünket Onegesinek felesége, több Rómaiakkal körűlvétetve. Maga Onegesi nem vacsorált akkor Házánál; hanem tüstént Atilához ment: hogy azokat meg-vigye, a'-mellyekben jár vala. Az-után fiának szerencsétlenségét-is meg-jelentse; mivel az útban jobb keze ki-ficzamodott, 's-el-törött.

XII. Más napra kelvén az idő, Atilának Udvarába iparkodtam, ajándékot vivén Feleségének, kit KRÉKÁNAK hivtanak. Ettől három fia lett Atilának. A' leg-öregbik (ELLAK) az Akaczirusoknak és, kik a' Pontusi Scithiát lakták; más Nemzeteknek-is Királlyok vala. A' Kertelet között sok Épűlet vala. Rész szerént vésett, és alkalmatossan egybe-eresztetett deszkákból; Rész szerént ki-gyalúltt, és magosra emeltt Ellen-ágasokból; mellyeknek közökbe vettettenek azon kerek gerendák, mellyek gömbölyűre faragtattanak. A' kerek gerendák, a' föld színén kezdvén, szép renddel, és mértékkel fel-felé egy más után rakattanak. Ebben lakott Atilának felesége. Szabadságot nyervén a' Vitézektől, kik az ajtónál állottanak, hozzája bé-mentem, és őtet lágy Szőnyegen terűlve tapasztaltam. Az egész Padlat illyetén Szőnyegekkel vala bé födve. 'S-mi azokon jártunk is. Ötet a' Szolgák sokasága körűl állotta. Ellemben a' Szolgálók a' Szőnyegen űltenek, 's-vásznokat külömb-féle színekkel hímzettenek a' Scithák' ruháinak ékességekre. Minek-utánna meg-üdvezlettem Krékát, és néki az ajándékot-is bé mutattam; tőlle ki-jöttem.

XIII. Csak alig értünk lakásunkra, ime ott terem Oresztesnek attya, így szóllván: Kettőtöket lakodalomra* hív Atila három óra tájra dél után. A' rendeltt időt meg-várván, hozzája mentünk; velünk egygyütt a' Nap-nyúgoti Romaiaknak Követtyeik-is. Az Ebédlő Palotának küszöbe mellett állunk vala Atila előtt. Itt a' Pohárnakok (ezen Tartománynak szokása szerént) Kelyheket adtanak kezeinkbe: hogy, minek-előtte Asztalhoz űllyünk, el köszönnyük, és minden jókat kévánnyunk. Ezt meg-tévén, bé-menénk az ebédlő Palotába, holott űlve kell vala ennünk. El-is-valának immár készítve a' Székek a' Palotának két ellen falai mellett. Az Asztal-főnél űlt Atila' egy Ágy-széken (Kanapén). Által-ellenében vala Atilának más Ágy-széke, és mindgyárt mellette azon lépcsők, mellyek háló szobájába vezettenek, melly fehér Gyócsokkal, és külömbféle Szőnyegekkel vala fel-ékesítve. Hasonló is vólt azon háló szobákhoz, mellyeket a' Romaiak és Görögök a' házasúlandóknak készíteni szoktanak.

XIV. A' Vendégeknek Elejét Atilának jobbjára helyheztették. A' többit annak ballyára. Mí balra űltünk BERKESSEL, ki a' Scithiáknál nagy tekíntetű Ember vala. Berkes pedig nálunk-is föllyebb űlt. Onegesi mindgyárt Atila' Ágy-székének mellette űlt jobbra egy Karszéken. Onegesinek pedig által ellenében, Atilának két fiai (DENGISIK, *és* CSABA) Mert a' leg öregbik (ELLAK) ugyan azon egy Ágy-széken űl vala Atilával, de nem éppen közel; hanem távúlaslag. Ennek szemei, édes' Attyának jelen-lérte miátt, szemérmetessen a' földre valának eresztve. Rendre le-űlvén mindnyájan; Atilának Pohárnokja bé-jöve, és a' Kupát Atilának adá. Ez azt kezébe vévén, az elsőre köszönte. Az, a' kire köszönte, fel-állott; 's-

közel tizen két esztendőkkel) Zalánnak kérésére ellene-eresztette Árpád, KADIKA, ZUARD, és BOJTA Hadnagygyait. Ezek, a'* Temesi gyülevész nyájat is (Gládnevű Kolompossokkal-egygyütt) a' lukra hajtották; és: nem sokára, az egész Megyből eb-rúdon ki-vetették. De ezen élhetetlen Gládnak a' Temesi várnak Megyéből kiszalaszttásával, és ott a' Magyaroknak le-telepedésekkel, csak eben gubát cserélt;

---

nem-is vólt szabad mind-addig le-űlnie, még Atila, vagy meg kóstolván, vagy meg-iván az italt, viszsza-nem adta a' Pohárnoknak. De Atila úlve fogadta-el a' köszöneteket. Ki ki, ha kelyhét meg-itta, magát Atila' felé meg-hajtotta. A' Vendégeknek mind egygyikére egy szolga vala rendelve. Ezek egy-más után, Atila Pohárnakjának el-mentte után, ki-jöttenek. A' másadik Vendég-is le-űlvén, és a' többieket-is e' reá-köszönettel meg-böcsűlvén Atila, a' Trákusoknak* szokások szerént, bennünket a' Versent-ivásra ösztönözött. Minek-utánna az el-köszönéseknek vége lett; a' Pohárnakok el mentenek.

XV. A' többi Asztalok Atilának Asztala mellé tétettenek. Mind egygyik Asztalhoz hárman, négyen, vagy többen-is ülhettenek. Mind-egygyike, által nem hágván a' székek' rendgyét, azt szúrhatta-ki késével a' tálból, a'-mi néki tettszett. Leg-első vólt Atilának Szolgája, ki, közepen menvén, Atila' eleibe tette a' Tál-húst. Utánna azok, kik a' többi Vendégeknek szolgáltanak, Kenyeret, és Ételt hoztanak. A' Scithák' Eleinek, az-után Nékünk-is, minden féléből rakva adattanak előnkbe, ezüst tálakban. Maga Atila négy-szegletü fa-tányéron evett, és nem egyebet húsnál. Annak mindenben nagy mértékletességét tapasztaltuk. A' Vendégeknek arany, és ezüst poharakat adott. Maga fa kupából ivott. Néki ruhája-is igen takarékos. Semmi se vólt rajta, a'-mi őtet mástúl meg-külömböztetné; csak az, hogy igen tisztán járt, de nem czifrán. Az ő kardgya se vólt valami czifraságú, se Sarujának szíjjai, se lova' zablája, mint a' többi Scitháké, arannyal, drága kövekkel, és gyönyökkel fel-ékesitve.

XVI. Midőn az első fogást el-költöttük; fel-keltünk. Senki közűlünk hamarább le-se-űlt, hanem, ha poharát, az előbbeni renddel, Atilára köszönvén, meg itta. Néki ezen tisztességet meg adván, le-űltünk. Az-után: új eledeleket hoztanak minden asztalokra, mellyeket midőn ismétt meg-ettük, úgy, mint ez-előtt, fel-keltünk; és, ismétt iván, le-űltünk.

XVII. Bé-estveledvén, minek-utánna az ételek el-hordattanak, két Scithiai Magyarok Atila' eleibe jöttenek, és magoktól csinált verseket (mellyekben Atilának győzedelmei, és hadi erkölcsei foglaltattanak) el-éneklették. Reájok függesztették szemeiket a' Vendégek. Mások a' Versekben gyönyörködtenek. Némellynek szívet-adott a' Hadak' emlékezete. Némellyeknek szemeikből könyvek csordúltanak-ki: hogy el-élvén idejeket, a' csatában magok nem foroghatnának. A' Versek, és Énekek után, egy Scitha (nem tom ki féle, de meg-tébolyodott) csudálatos, és nem-is értelmes szavakat dalolván, és mellette locsogván, mind-nyájokat meg-nevettette. – – De Atila szűnetlen egy színben, minden változás nélkűl, állhatatossan meg-maradott. Nem is tapasztaltatott, hogy ollyast, vagy cselekedett, vagy szóllott vólna, a'-mit tréfára, vagy vigasságra, lehetett vólna magyarázni. Csak éppen: hogy, midőn leg-kissebb fia Irnacs *(kit Csabának-is neveztenek)* bé jöve, és hozzája közelgete, őtet csendes, és víg szemekkel nézte, 's-orczáját meg-is-czirókálta. Én, midőn csudállottam vólna: hogy Atila, többi fiait abban-hagyván, ezt leg-inkább szeretné; Egy a' Scithák közűl (ki mellettem űlt, 's-deákúl-is beszéllett) azt mondá: hogy, ha halgatni tudnék, ennek okát meg-mondaná. Erre reá kötelezvén magamat, azt mondá: hogy a' Jövendölők meg-ígérték légyen Atilának: ezen fia által; Nemzetségének, melly másként el-veszett vólna, talpra állítását. A' lakadalmat* éjtszakának nagy részére el-vivén, nem akartunk tovább tobzódni; hanem sokan ki-mentünk.

Más napra Atilának-is Felesége, Kréka, ki Házának Fő gond-viselője vala, bennünket vacsorára hívatott. Hozzája menvén, a'-mint sok Scithiai Herczegekkel környűl vala véve, meg-történt, hogy annak nagy emberségével éltünk. Ő bennünket mézes, és igen víg beszélgetésekkel; azon kivűl: az étkeknek pompás el-készűletével jól tartott. Azok közűl, kik

Sőtt: lóról szamárra szállott a' szerencsétlen Zalán. Mert: Lehelnek Sípjával* felgerjesztettetvén a' Vitéz Magyarok, őtet-is azon Tartománnyából, melly a' Duna, és Tisza között szélessen, és hoszszan el-terjedett; csak Zeged, és Tétel közé szorongatták. Sőtt: nem sokára, ezen Bírtokából-is; elsőben ugyan Zegedről, az-után Tételről is ki-hajtották; és éppen a' füstös Bolgárokig kergették.

Idő járttával, meg-alázván magát Zalánnak fia; viszsza-nyerte (úgy-mint Igazgató) tér-földgyének eme' meg-határozott részét: melly Zeged, és Tétel között a' Tisza', és Duna' vizeivel Bajától Eszékig bé-kerteltetett. Ugyan csak örűlt-is a' veszett fejszének ezen nyelét meg-lelvén.

Zeged' várában meg-pihenvén Árpád, egy ideig egészségéről gondolkodott. Ez elsőben igen változó, és szinte utóllya felé lévén; el-annyira meg-vesztegette jó kedvét: hogy, noha Zalánfi, (a' Zegediekkel egygyütt) mindeneket ki-gondolt, mellyeket vígasztalására lenni ítélhetett; még se találhatott hírteleniben ollyas szerekre, mellyekkel egészlen fel-épűlhetett vólna.

Végtére: midőn mind az időnek nem mostoha kedvezésével, mind az Orvosnak szorgalmatos forgolódásával arra vitetődött a' dolog, hogy immár nem csak ki-járhatna; hanem (a' mint közönségessen mondani szokta) versett-is futhatna Zalánfival: Ez őtet beteges állapottyához illő egy múlatságra kisztette. Úgy gondolkozott az illyen környűl-állásokra figyelmező Orvos: hogy a fúlladásra hajlandó Test-épűlet korábban helyre-hozattatna, ha gyenge járásokkal gyakorolná lankadtt tagjait; és, ha lehetne, erővel-is vígadna.

A' Tisza' vizének le-menttében (a'-mint az akkori Városnak vége szakadott), meg-áradván a' Folyó, partyai között meg-nem-tarthatta a' fel-hójagzott vizeket; hanem, egy lapányos helyre (elég hoszszan, de nem olly szélessen), ki-is-öntötte. Ezen nevetlen Tónak sík fedeletét úgy el-lépték a' külömb-féle repdeső állatok: hogy sem a' víznek színét nem láthatnák a' szemes Nyilasok; sem, mellyik csoportra ereszszék leg-is-leg-elsőben sebes veszszejeket, éppen nem tudhatnák.

Azon említett Tónak eme' részét foglalta-el a' Fejedelem, maga' embereivel. A' másik részen (ezeknek által-ellenekben) Zalánfi állott a' Zegedi Ijjászokkal. A' parancsolat ellen viselék magokat Zalánfinak heves emberei; midőn, nagy-hamarjában, meg-eresztvén horgas húrjokat; úgy el-rémítették a' madarakat: hogy csoportossan fel-vennék magokat. Az-után: több felekezetekre oszolván, egyenessen a' Tiszának mennének. És végtére, azon-is túl, a' meszsze el-terjedett mocsárokba szálnának.

A' Tónak közepén nem maradhata egyébb egy nagy fehér Hattyúnál. Várta Zalánfi, hogy reá lőjjön a' Fejedelem. De ez (a' vélekedésben lévén: hogy immár meg-sebesíttetett: ugyan azért, annak le-tettében, semmi mestersége ki-nem-tettszene), intett Zalánfinak: hogy hozzá fogjon, és szerencsét probállyon.

---

jelen vóltanak, kiki fel-kelvén, Scithiai nyájassággal, poharat ada kezünkbe, és azt, a'-ki meg itta, meg-ölelvén, és meg-csókolván, a' poharat viszsza-vette.

Ezek történtenek tehát Szegeden Atilának idejében Priskusnak, a' ki akkor jelen vólt, bizonyság tétele szerént. Mind ezek Szeged-városának (Kedves Hazámnak) dicsőségére vállyanak, holott valaha Atilának Királyi Háza fénylett, és annyi Vitéz Magyaroknak lakhelyévé rendeltetett.

Zalánfi tehát: már régen kezeiben tartván fel-vontt idegét*; nagyobb hevességgel, mint szemes tárgyalással neki-eresztette veszszejét, de nem magát a' madarat; hanem annak csak felső tollait találhatta. Ettől meg-ijedvén a' Hattyú, tüstént szárnyakra kapott, és Árpádnak éppen elejébe repült.

Eme' véletlen történetnek igen meg-örűlvén a' Fejedelem; hírtelen elő-vette arany idegét. Az-után; éppen nem sokáig késvén horgas húrjával, olly szerencséssen aránzotta a' madarat, hogy: mind mellyét meg-találhatta; mind, testét meg-fordítván, a' Tónak éppen a'-kellő közepére le-is-ejthette.*

Árpádnak szerencsés lövését szemre-vévén az ügyelő Nyilasok; mindnyájan olly nagyon örvendettenek: hogy mindenütt Árpádnak nevét tele torokkal kiáltanák. Ugyan-azért: mivel magától a' Fejedelemtől lövetett-meg, nem akarták olly csekély dolognak ítélni: hogy ki-hozásának szorgalmatosságát abban-hagyni láttszattatnának. De semmi Csónak, semmi Tutaj, semmi Talpak jelen nem vóltanak. Maga Árpád, ember-szerető Fejedelem lévén, sem akart senkit bé-kénszeríteni: mivel nem ismérte a' vizeket.

Árpádnak több Szolgái között, egy ollyas találkozott: ki eme szót: BALLAGOK, fel-vett régi szokásából, szinte mindétig a' szájában forgatta. Ugyan-azért: közönségessen nem másnak, hanem BALLAGINAK neveztetett az akkor-beli Magyaroktól. Ez akkor a' Fejedelem' eleibe kerűlvén, Uram (úgy mond) ha parancsolod, bé-ballagok; de ki-is-ballagok ám ama' szép fehér Hattyúval.

Öreg vólt a' Legény, és immár igen erőtlen. Ezeken felől ollyan-is: kiben megakarta mutatni a' Halál: hogy, ha valakinek el vesztésére okot nem találhat-is a' testben; külső alkalmatosságokra édesgetve csalogattya az emberfiát: hogy éppen el-veszeszsze. Mert: eme' szegény Szolga bé-ballagott ugyan a' vízbe; de soha többé ki-nem ballagott. El-nyelte a' Tó, és magába vesztette az iszap.

Igen sajnállotta ezen hív, és régi Szolgáját a' hál'-adó Fejedelem; de semmi-féleképpen nem segíthette. Magával hozta-ki tömött Scitiából. Egygyütt öregedtenek öszve tágas Magyar országban.

Ime! kit az egész útban sem a' nagy folyóknak domborodott árjai; sem a' sós tengereknek fel-kénszérítteteti habjai el-nem-nyelhettenek; azt a' Zegedi Tónak lapos vizei könnyen el emíszthették.[39]* Csak igaz az, a'-mit régen emlegetnek a'

---

[39] Atila' idejében nem találom SZEGED-*városának* más nevét; hanem, a'-mint PRISKUS írja: NAGY HELYSÉG. De (STRÁBÓNAK bizonyíttása szerént) szokásban vólt az a' Régieknél: hogy azon Helységeket, mellyek, egy nevezetes folyó víznek a' másikba omlása mellett, avagy onnatt nem igen meszsze, építtettenek;* a' földnek ott lévő Szegellete miátt, a' Magyarok SZEGNEK, SZEGEDNEK SZEGELLETNEK, a' külső Irók SZEGEDUNUMNAK, SZINGIDUNUMNAK, SZEGESTIKANAK mondgyák. És mivel az illyen SZEGEDEK többen vóltanak; hogy a' Magyaroktúl meg-külömböztessenek, egygyet DUNA-SZEGEDNEK; másikát TISZA-SZEGEDNEK: harmadikát SAJÓ SZEGEDNEK; negyedikét SZÁVA-SZEGEDNEK nevezték. DUNA-SZEGED ott vagyon, holott Száva' vize a' Dunába szakad. Ezt a' Deák-írók SZEGEDINUMNAK, avagy-is SZEGEDUNUMNAK mind írták, mind pediglen mondották. A' Görögök SZIGGIDUNUMNAK írták; de, nyelvek szerént, Szingidunumnak mondották. A' *Jerusalemi utazás* nevű könyv-is (melly könyv közel ezer-öt-száz esztendők előtt írattatott) hasonló képpen SZINGIDUNUMNAK neve-

Sciták: hogy, a'-ki egyszer szerencsétlen; az, az egyenessen-is el-törheti a' lábát. És: a'-kit egyszer űzőben vészen a' kár; az ha magát Süveges Mesterségre adná; e' világra talán fejetlen jönnének az emberek. Mind-az'-által: eme' Magyar Szolgának nevét el-nem nyelhette még-is azon torkos Tónak telhetetlen iszapja, melly öszve fonnyadott testét el-temethette. Fen-forog még most is örökös neve, ha nem másutt-is, leg-alább a' Zegedi Lakosoknál: kik, e' mái napiglan, azon Tót BALLAGI-TÓNAK nevezik.*

Ezek után: nagy kedve telhetett Árpád-Fejedelemnek a' Halászatban-is. A' Marostőben, éppen kellő közepére a szőke Tiszának, az Öreg Hállókat teríttette Zalánfi.

---

zi. Már most e' Várost ZEMLÉNNEK, avagy ZIMONNAK hívjuk PROKOPIUS szerént, ki SZIGGIDUNUMOT; és SZIRMIUMOT, az-az: SZÉREMET egy országban (úgy mint Panoniában) helyhezteti. Noha PTOLOMÉUS, és egy más Könyv (melly a' *Nap-keleti Birodalomnak ismérétéről* írattatott) ezen SZINGIDUNUMOT Mésiaba (az-az a' mostani Szerviának-is egygyik részébe) teszi. És igy SZINGIDUNUM azon Város lenne, mellyet osztán a' Szervia beliek: Szent András nevéről, SZENT-ANDRIÁNAK, az-után SZEMANDRIÁNAK, végtére SZEMENDRIÁNAK, a' Magyarok pedig SZENDRŐNEK mondották. Vannak ollyan Írók-is, kik SZINGIDUNUMOT BELGRÁD helyébe teszik. Én, noha ezen Írókat meg-rázhatnám; még-is abban hagyom: mert hoszszas lenni nem kévánok. Elég az hozzá: hogy, akár ZIMON; akár SZEMENDRIA, akár BELGRÁD visellye a' SZINGIDUNUM nevet, mind-a' három Város, olly hely-tájban fekszik, holott egy folyóvíz a' másikba szakad, és Szegelletett vét. ZIMON, és BELGRÁD mellett a' Száva' vize, Szemendria mellett a' Mura'-vize omlik a' Dunába. – TISZA-SZEGED ott fekszik: a'-hol Maros' vize a' Tiszába szakad. Ezt-is SZEGEDUNUMNAK nevezi KLUVER azon Könyvében, mellyet *a' mostani, és régi Földekről* írt. De közönségesebben SZEGIDINUM-nak irják a' Deákok.* – SAJÓ-SZEGED Borsód-vármegyében vagyon. Ettől nem meszsze Sajó' vize a' Tiszába szakad – SZÁVA-SZEGED ott fekszik, holott Kolapis vize a' Szávába omlik. Ezt STRÁBÓ igy nevezi SEGESTIKA. – Mivel tehát annyi SZEGEDEK vóltanak, hogy a' Deák-írók-is el-ne-botollyanak; bennek valami külömbséget tettenek. TISZA-SZEGEDET közönségesebben SZEGEDUNUMNAK nevezték. Duna-SZEGEDET pedig SZINGIDUNUMNAK. SZÁVA SZEGEDET mindenkor SZEGESZTIKÁNAK. SAJÓ-SZEGEDRŐL e' Deák-írók gondolom semmit se tudtanak, mivel arról semmit se szóllanak. – – De eme' TISZA-SZEGEDRŐL azt mondgya KLUVER: hogy, régenten a' Jászsághoz (talán inkább a' Kunokhoz, mivel ez egy Nemzet vala) tartozott. Azt-is írja: hogy ama' régi Várat (tudni-illik: a' Várnak azon részét, melly a' Tiszára fordúlt) Szoliman Török Császár építtette (avagy inkább: Zalánnak régiebb el rongyolott Várát meg-igazíttatta) midőn, a' Mohácsi veszedelem után, Zegedet-is kezéhez vette. Mert: hogy a' Várnak ama' másik fele, melly a' Város felé nap-nyúgottra fordúlt; az-után ragasztódott az elöbbeni részhez, könnyen ki-vehetik azok; kik az Épűlet' mesterségéhez tudnak. Ezt amannál sokkal fiatalabbnak láttyuk az Épűlésnek módgyából. Bizonyossan, ha a' várnak azon kapuja, melly Palánk felé fordúlt, egy-nehány esztendők előtt le-nem-dűlt vólna: mellynek fen-álltát még én szemeimmel láttam; kiki könnyen észre vehette vólna: hogy annak fölső része úgy épittetett, mellyből minden felé a' nyilakat lehetett bátorságossan ki-aránzani. Vagy csak e' dolog-is meg-győzheti az embert, hogy a' Várat nem Szolimán Császár épittette: mert ennek ideiben nem nyilakkal védelmezték immár a' várat, hanem Puskákkal, és ágyúkkal. Ugyan azon KLUVERNEK bizonyíttása szerént: 1552-ben ismétt kezükhez vették Szegedet a' Keresztények. De nem sokáig bírták. Végtére: 1686-dikban el-verettetvén Budáról a' Törökök, azt gondolák: hogy Szeged' várát se lehetne immár meg-tartani. Ekkor jutott osztán kezünkhez, és azt száz egy-nehány esztendeig békességgel bírjuk. Hogy a' Várat valaha a' Vörös Papok-is bírták; hallottam; de ebben még meg-nem-győződtem.

Csudálatos nagy számmal vóltanak ezen időkben a' sok-féle Halak. A' pettyegetett hegyes orrú SÖREGEK; A' nagy szájú hal-héjjatlan HARCSÁK, A' piros Szironnyájú kövér PONTYOK; A' fel-álltt orrú szálkátlan KECSEGÉK fel-és-alá-úszkáltanak a' zavaros vizekben. Úntig elég DÉVÉR, SÜLLÖ, BÚCZÓ, MÁRNA, CSUKA, MENY-HAL, SÜGÉR, CZOMPÓ, KÁRÁSZ, TOK, VIZA, CZIGÁNY-HAL. Szám nélkűl a' GÁRDA-keszegek; A ' KEREK-keszegek; A' JÁSZ-keszegek; A' TAMÁS-keszegek; A' VERES-SZÁRNYÚ-keszegek.

Maga a' Fejedelem-is el-álmélkodott, midőn a' Tanyán, Egy-húzomra, többet keríttettenek ki két-száznál az Öreg Halakból. Az Aprólékot pedig (mivel hasznát nem látták) ki-se-szákolták.* Egyszeriben két HALAT-is fogtanak.[40]* Ezeknek temérdeke el-bámította azokat, a'-kik mind ekkoráig illyetén csudákat nem láthattanak. Húsz egész arasztnyi vólt egygyikének hoszsza, a' másikának tizen-nyolcz.

De még a' HALÁSZATNAK külömb-féle nemében-is igen nagy kedve telhetett a' fel-épűléshez közelgető Fejedelemnek. A' Tisza közepében (a'-mint ez-előtt-is mondám) az ÖREG HÁLLÓKAT szemlélgette. Látta a' PIRITTYEKET ama' régi Porgánnál. A' hátas Porondok mellett a KECZÉKET nézte. Itt a' GYÉR-hállókat, ott a' TESZI-VESZIKET avagy a' VILLIKEKET ügyelte. Fő-képpen ama' KERÍTŐ-hállónak nagyságát (mellyel a' meg-áradott Tiszának szélességét el-foglalák) leg-inkább csudállotta. Az-után: nem csak a' MÁTY, és SZILL-Érnél; hanem a' többi EREKNÉL-is, és meszsze-ki-terjedett TÓNYAKNÁL igen víg szemekkel nézte a' nappali MÉTEKET; az éjtszakai MARÁZSÁKAT; és (midőn a' Hal ivik) a' SZIGONYOKAT. Nagy kedve telhetett ama' VEISZSZEL meg-csaltt; a' TAPOGATÓVAL reá-szedett; a' MASZLAGGAL meg-tántorított; a' MÉTELLYEL meg-vesztegetett néma halakban. Ki-váltt nagy örömével nézegette azon HORGÁSZÓ Suhanczárokat; a' PÍCZÉZÖ Nyúlánkokat; a' PENDELEZÖ Fitty-firittyeket, az-után a' RÁCSÁZÓ Ficzkókat; és az VARSÁZÓ Suttyókat. A' KUTTYOGATÓ legénkéket.*

Ezekben, és több e'-féle múlatságokban olly nagy kedve tele Árpádnak, hogy ezeknél nagyobbakról tellyes élete' napjaiban nem-is álmódhatott vólna. Midőn az-után egészsége viszsza-állíttatott; meg-látogatta emc' híres Zeged-városának gyönyörűen el-terjedett SIK MEZEIT. Kövér-göröngyös, és igen termékeny fekete SZÁNTÓ FÖLDGYEIT. Nádas, és Fűzes ERDEIT. Két derék FOLYÓ VIZEIT. Emitt *Madarászó*, amott *Székes*, avagy *Ingoványos* TAVAIT. Ide *Kaszálló*, amoda *Zsombékos*, a'-vagy *Iszapos* RÉTTYEIT. Csorva, avagy Sívány HOMOKJAIT. Meg-szállott TELEKEIT, Nyáj, avagy Barom JÁRÁSAIT. Végtére: Bárány-pirosítós, avagy Sárga-gyopáros PUSZTÁIT. Látta a' Nyaka törődött kövér GÖBÖLYT. A' vegyesűltt Szilaj GULYÁT. A' Szelíd, és Tőgyes CSORDÁT. A' Nyargalva-jádzó, és még-is szapora MÉNEST, azoknak GÖBÖLYÖSSEIVEL, GULYÁSSAIVAL; CSORDÁSSAIVAL; CSIKÓSSAIVAL egygyütt. Meg-szemlélte a' Juhok' TANYÁJÁT. Az Emek' KONDÁJÁT. A' KANOK' Nyájját. A' Malaczok' CSÜRHÉJÉT, emezeknek JUHÁSZSZAIVAL;* KONDÁSZSZAIVAL; CSÜRHÉSZSZEIVEL; és

[40] A' Szegedi Halászok a' VIZÁT, és TOKOT nem másnak, hanem csak HALNAK nevezik. Ezek közűl meg-érezvén valamellyiket, magok között így szóllanak: vigyázzunk! HAL van a' Hálóban.

más Szorgalmatos PÁSZTOR-EMBEREIVEL; BUJTARJAIVAL; BETYÁRJAIVAL egygyütt.

Úgy-annyira meg-is-tettszett Árpádnak Zeged-várossa: hogy már akkor el-intézte magában fel-magasztaltatását, és különös kegyelmeinek reá árasztását. Hogy pedig ezen ki-váltt jó akarattyának elejét mindgyárt akkor észre-vehetnék a' Zegedi Lakosok, őket (mivel nagy része Bolgárokból állott) tüstént akkor maga érdemes BOLGÁRJAINAK nevezte; és a' Magyarokkal egy Törvény alá fogta.[41]*

E' Zegedi Polgárjaitól el-búcsúzván Árpád, egyenessen a' ZEERI Pusztára iparkodott.[42]* Meg-akarta még egyszer élettében látni azon örvendetes Térséget, mellyben, a' Magyarokkal öszve-gyülvén (Zalánnak meg-hódolása után) új Törvényeket szabott az Ország' igazgatására.

Morgolódtanak ugyan a' Magyarok, midőn előbbeni öt Törvényeiknek meg-másolása' hírét leg-is-leg-elsőben hallották. Mondották-is alattomban: hogy majd így, majd amúgy állanának ellene. De Árpád (hogy maga' Birodalmát meg-erősítse; azután: az Országnak meg-változott környűl-állásai miátt bé-csúszott zenebonákat kurtább úton el-végezhesse) ezen új Törvényeknek ki-hírlelését szükségesnek lenni állította.

---

[41] Hát ha osztán eme' történetből származott ama' POLGÁR név? Ezen szó nem mást tészen; hanem Városi Jusba bé-tétetett Személyt.* Kik ama' Német szóból: Burger *Polgárt* akarnak ki faragni: ők lássák. De így bizonnyára a' Csere *Bogarból*-is *Seregélt* faraghatsz: mert valamint ama' két előbbeni szavakban meg-vannak ezen *R*, és G betők; úgy meg-vannak a' következendő kettőkben-is.*

[42] Ezen ZEERI pusztát, mostanában közönségessen *Puszta Szernek* nevezzük. Három mért-földnyire, és még egy darabnyira csik Zeged-várossától, nem meszsze a' Tisza' partyától. Ezen Pusztát, mellyben Árpád alatt a' Magyarok öszve gyűltenek, és új Törvényeket szabtanak; azért nevezék ZEERNEK (avagy, a' mostani írásnak módgya szerént, közönségessebben: SZERNEK), mert az új SZER-tartások' ki-hírlelések eme' Pusztán történt. Mert: ezen említett SZERI Gyűlés előtt, közel nyolcz esztendőkig; csak öt alapos Törvényekkel éltenek Magyar Eleink, tudni-illik:

I-szer: *Hogy Mindnyájan Álmosnak, és Véréből származandó Fejedelmeknek Testestől-Lelkestől igazán engedelmeskedgyenek mindétig.*

II-szor: *Hogy, ha ki mit, fegyver által, a' meg-vertt Ellenségtől nyerne; azt magának, és Utóinak örökössen meg-is tartaná.*

III-szor: *Hogy az országló Fejedelemnek rendes Tanácscsából soha az érdemes Vezérek, akár mi szin alatt, ki-ne-rekeztessenek.*

IV-szer: *Hogy a' Fejedelemnek méltóságos Személlye ellen fel-zendűlő Lázak, irgalom nélkűl, minden pere-púttyostól el-veszszenek.*

V-szer: *Hogy, ha a' szabott Törvényeket a' Fejedelem nyakassan meg-nem-tartaná; azt Fejedelemnek a' Magyarok se tartanák.*

MÁTYÁS Király' idejében, ezen ZEERI Jószágot PÓSE nevű Uraság birta; és PÓSE de ZEER neveztettenek. PÓSE *István* bele kerekedvén Hunyadi Lászlónak, (Mátyás-király' Test-vérének) el-vesztésébe; mind Zilágyi Mihálytól (Mátyás király' Annyának Test-vérétől), mind magától Mátyás királytól igen gyűlöltetett. Ugyan-csak ezen okból (a'-mint vélem) el-akarák tőlle csípni ezen Jószágát; és, más Jószágokkal egygyütt, ORSZÁG-*Mihálynak* (akkori Nándor-ispánynak), 's-annak fiának *Lászlónak*, az-után más *Sebestyén* és *Lőrintz* ORSZÁGOKNAK adni. De ZEERI *Anna* (Nemes, és ugyan-azért nagy bátorságos szívű Magyar Aszszony) igazságtalanságnak lenni vélvén ezen Jószágból magának-is ki-fittyentését;

De egyszer-is-mind nehéz dolognak látván a' meg-másolást: hogy az Al-rendűeket hamarébb meg-nyerhesse; a' dolgot a' Fő embereknek magához való édesgetésével kezdette. Az Országnak termékenyebb Földgyeit[43]* közöttök fel-osztotta. Az elő-menendőket újra-ki-gondoltt Tisztségekbe helyheztette. Magát a' ki-kapható

---

minek utánna a' Királynak szándékát meg orrolta; ő-maga (a' Férj-fiaknak el-ijedtekben) 1472-dik esztendöben a' Csanádi Káptalanhoz ment. Itten a' Királyt a' törvénytelen oda-adástól; ORSZÁG-fámiliát pedig a' törvénytelenebb el-vevéstől szerencséssen el-is-tíltotta. Valaha PUSZTA SZEREN Apát-úrság vólt e' nevezet alatt: ABBATIA de ZEER-MONOSTRA. A' roppantt Templomnak siralmas dűlledékjeit, és mellette a' nagy *Monasteriomnak* talpát még most-is láthatni. Minő SZERZET helyheztette pedig magát eme' Térségre; BENEDIKTINUSOK-é? CISTERCITÁK-é? (mert a' két SZERZETNEK szokott Apát-ura lenni) mind-eddig ki-nem tudódhatott. Ezen népes Apát-úrságnak csak puszta jelét Keresztyén hordozgattya most KENDE *László* Úr, Nagy Váradi Kanonok; Magyar Úri Emberséges Ember; és nékem, midőn Nagy Szombatban lakám, Jó-akaróm. Ha igazat mond ama' híres PÁZMÁNY *Péter*: ezen Apát-úrság 1315-dikben kezdett virágzani. ANON. Belae R. *Not.* KAPRINAI.

[43] Magyar Uralkodó Eleinknél szokásba vett Tulajdonság vala az: hogy az érdemessebb Emberek között a' meg-hódoltt Országoknak földgyeit fel-oszszák, és őket azon ajándékból vett tartományoknak örökös Urokká-is tegyék. Hogy következendő Királlyainkról mostánában semmit se szóllyak, Árpádnak adakozóságát örök emlékezetben tarthattya az egész Magyarság. Ezen nagy lelkű Fejedelmiínk I. KUN-KETELNEK, vitéz Hadnagygyának ajándékozta *Csálló-közt*, hollott is ennek fia *Tulma* az után *Komárom* várát fel-építtette. II. KUN-EDÖNEK; és KUN-ÉDEMNEK hasonló-képpen Hadnagygyainak adta, *Tucota*-víz mellett, az erdők alatt el-terjedett földet. III. TURZOLNAK egy nevezetes Ezredessének birtokára bizta ugyan azon nevezetü högynek tájját, hollott *Bodrog*' vize a' Tiszába szakad, holott-is ő egy várat épített, mellyet *Hímes udvarnak* nevezett. IV. BORSNAK, Kun-Bogárhadnagy' fiának ajándékozta (noha még akkor csak Ezredes vala) azon tájjat, hollott *Borsod*' vára fel épűlt. V. SZABOLCS Hadnagynak, Előd-vezér' fiának, adta azon földet, a'-hol *Szabolcs*-várát épitette. VI. TÓSÓ Vezérnek ajándékozta *Sárvár*' tájjékát. VII. TUHUTUM-*nak* egész *Erdély országot*. VIII. Egy HUHÓT nevezetű Kun-katonának a' Tisza menttében *Drugma* révnél nagy földet. IX. BOGÁR-hadnagygyának egy Kun embernek ajándékozta *Tapolcza*' vizétől egész *Sajó*' vizéig Miskolcz tájjékát, az-után *Diós-győr* várát-is, kinek fia BORS ezen várat maga' Borsod-várával egybe-foglalván, belőlök egy Vár' megyét téve. X. KUN-USÁNAK, egy Hadnagygyának, *Naragy* vize mellett a' földet adta, holott ennek fia Örs, a' víznek eredete tájján, *Örs*-várát építette. XI. KUN-EDÖ, és KUN ÉDEM' Hadnagygyainak, noha már ennek-előtte-is valamit adott, de osztán: nagyobb vitézségeket tapasztalván, a' MÁTRA melléki földet-is nékik ajándékozta. Holott ezeknek Unokájok POTE egy várat épittetett, kinek Nemzetségéből eredett ABA-Királyunk, kit SAMUNAK-is neveztenek. XII. HUBA Vezérjét Nyitrai Fő-ispánynak tévén, neki ajándékozta Zsitva mellett a' földet *Turzok* erdőig. XIII. UND vezérnek adta *Botna*-tótúl a' Tiszáig, és *Körtvelytótúl* egész *Alpárig*. ETE, ennek fia; Csongrád várát épitette. XIV. TÓSÓ vezérnek ismét adott valamit VOJOS vize mellett. XV. KUN-BOJTA Hadnagynak TORBUS nevezetíi földet a' Tisza mellett. XVI. KUND vezérnek Budától *Száz-halomig* és *Gyögyig*. XVII. CSÖRSZ hadnagynak, Kund vezér fiának, adta a' földet, a'-hol ez egy várat épített, melly még Béla királyunk' idejében is *Csörsz-várnak* neveztetett. XVIII. ÜDÜ Ezredesnek, Kun-Etü-hadnagy' fiának a' Duna mellett a' földet adta, holott ez egy várat épített mellyet *Székesnek* nevezett. XIX. KUN-BOJTA Hadnagynak adta a' Sárosi földet, melly még Béla királyunk' idejében BOJTA *földgyének* neveztetett. XX. Végtére ELÖD vezérjének ajándékozta a' Vértesi Erdőket. Ezen Jószágokat, mellyeket Árpád Fejedelmünk illy bőven el-osztogatott, közönségessen csak FÖLDEKNEK mondották Magyar Eleink.* A' Földet

Elevenek előtt félelmessé tette. A' Katonaságot Ország szerént el-hintegetvén, a' fel-zendűlésnek ki-lobbanható tüzét, még szikrájában el-nyomta. Egy szóval: mesterséges, és régtől-fogva ki-dolgozott Fortéllyaival úgy el-készítette előre a' Népet: hogy, az új Törvénynek ki-hírlelése' napja el-jövén, mind egygyike csak vállát vonyogatná; a' rendelések ellen pedig állani nem merne. Ezen új Törvények' jó, vagy rosz vólttának próba-köve nem egyébb lehetett, a' következendő bóldog időknél. És csupán csak a' jó vég köthette koszorúját szokatlan munkájának.*

Itt hagyván a' Szeri-pusztát; Csongrádra iparkodott a' Fejedelem. Ezen tartományt már ennek-előtte Und' fiának ajándékozta, kit ETÉNEK hivtanak. Ki-is, hogy a' Tiszán túl lévő Ellenségnek gyakor ki-ütése ellen ezen örökjét meg-tarthatná, a' körűl-belől-lévő Oroszokat dologra hajtotta, és velek a' várat fel-építtette; mellynek a' Tisza (mint-egy ölébe foglalván) zavaros vizeivel fekete falait mosogattya vala*.[44]*

---

pedig a' Régi magyarok így-is irták: FEÖD;* avagy így-is FEWD. Hát? ha ezen FEWD szóból eredett osztán a' FEWDUM, avagy FEUDUM név? a'-mint egy Franczia Író-is vélekedik? Én ezzel a' Magyar törvényt éppen nem akarom pengetni; se első Magyar Fejedelmeinknek adakozóságjokat-e'? avagy, a' régi esküvés szerént, kötelességjeket vagy feszegetni, vagy rontani, vagy állítani. Vélekedgyen kiki e' dologról, a'-mint leg-jobban megfoghattya. ANONYMUS *Belae Regis Notarius.** DIZZIONARIO *Universale delle Arti, e delle Scienze; di* EFRAIMO CHAMBERS *della Societa Reale In Venezia.*

[44] Ezen Puniai szó: GÁDIR, annyit tészen; mint: *bé kerített;* avagy *meg-erősített* hely. Ezt mi magyarok GÁDORNAK mondgyuk, az-után GÁTORNAK-is. Tudni illik a' *Pincze gátor* által annak azon részét értyük, melly bé vagyon keritve bé-menetellye' tájján. Nem hiszem hogy innett ne vette eredetét a' GÁD szó-is, avagy, amint vele közönségessebben élünk, GÁT-szó. GARÁDNAK mondunk minden átkos kerteleteket; ugy mint *Szőllő-garád.* De ha valami hely erős kő-fallal vagyon bé foglalva, ennek új nevet találtunk, és azt VÁRNAK mondgyuk, és körülötte fekvő helységet, *Város-helynek,* avagy magánossan *Városnak.** – – Ezt a' Tótok, Ráczok*, és Oroszok GRADNAK mondgyák. Ugyan-azért: nálok vagyon, CZÁRI GRÁD *Császár vár.* NOVI GRAD *Uj-vár.* BEL-GRÁD. Fehér-vár. – – A' Pomeránusok GÁRDNAK nevezik. Ugyan-azért: nálok találkozik BEL-GARD *Fehér-vár.* SZTRA GARD Vég-vár – – A' Lengyelek GRODNAK hivják: ugy-mint, NOVOGROD, Ujvár. GRODEK Kis-vár – – A' Muszkák GORODNAK mondgyák: úgy-mint: VAZILOGOROD, *Bazilius vár.* BIELO-GOROD Fehér vár. A' Tatároknál AK annyit tészen, mint *fehér;* KIR pedig, avagy KER, KERT, annyit, mint *kertelet,* avagy *vár;* eme' két szavakat tatárossan öszve tévén, ama' *Bielo-gorodot* avagy *Fehér-várat* a' Tatárok AK-KIRMANNAK nevezték, most is annak nevezik. A' Magyarok, kik ezen várat bizonyossan bírták Árpád' idejében, még most-is NESTER-FEHÉR-VÁRNAK hívják: mivel Nester-vizének a' Fekete-tengerbe omlása mellett építtetett. Ezen várat a' Törökök' kezekből ki-facsarták a' Moszkák 1789 dik esztendőben 14-dik Novemberben Potemkin vezérlése alatt. Az-is ide tartozhat: hogy mivel a' Tatárok a' Vizet, avagy Tót SZÍNNEK nevezik, AK-SZINNEK az-az *fehér viznek* nevezték azon Tengert, mellybe Nester-vize folyik; mellyet osztán a' Görögök EUXINRA fordítottanak, a' Deákok-is közönségessen igy nevezik: *Euxinus pontus.* Már most *fekete Tengernek* mondgyuk. Nem értette tehát STRÁBÓ, mit tészen emez AK SZÍN név, ugyan azért a' görög szavakra fanyarodott, és úgy vélekezik: hogy mivel régi időkben ama' Fekete Tenger vendégtelen vólt, azért neveztetett A-XINNAK; az-után, ama' vizet sok vendég hajók járván, EU-XINNAK mondatott légyen. – – De mennyünk viszsza az előbbenickre.* A' Csehek és Morvák a' várat HRADNAK nevezik. Ugy-mint VISSE-HRAD *Magos-vár**, VELLE-HRAD *Nagy-vár**. Már most tehát: ezen GÁDIR szónak külömb-féle ejtéséből, ki-tettszik: minő Nemzetek építtették nálunk eme' várakat: VISSE-HRAD; NOVI-

Midőn Csongrádról Buda felé meg-indúlt a' Fejedelem, egy homokos térségen ki-szállott kocsijából, és ide-tova sétálgatott. El-nem-hagyta nyomát Etelkának kis kutyája TELEK; melly, még Világoson, úgy neki-szokot Árpádnak: hogy tőlle semmi-féle-képpen el-nem-választhatnák. Nem gondolt se Aszszonyával, se más valakivel. Sőtt: morgott Etelkára-is, ha a' Fejedelemhez közelített. Ezen Ebnek szokatlan hívségét tapasztalván Árpád; el-kérte Etelkától, és, ezen úttyában, mindenütt magával hordozta.

Ezen kis TELEK, Árpádnak sétálgatása alkalmatosságával, neki-esvén egy Homok-dombnak; annak szélyel-kaparásában olly fáradhatatlanól dolgozott: hogy se Árpádnak szóllításaival, se a' Katonáknak oda-jöttökkel semmit se gondolván; félig bele-búja a' sükeretlen homokba, és végtére ott rágódna valamin.

A' Homok alatt el-rejtetett kincset lappangani vélvén a' Katonák; minek-utánna eme' kutyának kaparását egy ideig szemlélték, és már-is végét alig várhatták; Ime! a' Homok' közepén egy Ládikára talált. Ennek egygyik oldalát ki-mutatván a' Kutya, mint-ha eleget tett vólna kötelességének: abban hagyta a' Homokot, és meg-nyúgodott.

El-hűlt a' Fejedelem, midőn Embereitől ki-vontt Ládikát meg-szemlélgette, és egyszer-is-mind meg-is-ismérte. Nem egyébb vólt; hanem éppen az: mellyet, a' többi kincsek között, a' KIOVIAKNAK meg-hódolások után, ajándékban nyert azon tartománynak Vezérjétől, és tüstént Hitessének ajándékozta: Undvárnak meg-vétele, és Laborczának fel-akasztatása előtt.

Csudálkozott Árpád; hogy-hogy jöhetett e' helyekre azon Ládika. Gondolkodott-is magányossan: mit jelenhetne e' véletlen meg-találása. De, midőn a' Ládikát meg-nyitották; és benne egy kis Gyermeknek tetemeit, és porait látták: már akkor, mit szóllyanak? mi siralmas történetekről vélekedgyenek? éppen nem tudhatták.

Meg-hólt immár ekkor a' Fejedelemné, kitől e' nagy Titoknak meg-magyarázását reménlhette Árpád. Meg-sem-is-álmodhatta pedig, hogy erről valamit tudgyon Etelkának Dajkája. Tudott pedig. Soknál-is többet. Mert: a' Fejedelemnével egygyütt; ő-maga zárta-bele azon szerencsétlen kisded Magzatot: kinek akkori halála olly bóldoggá tette Etelkát: hogy, ha az akkor úgy nem történt vólna; ezek mindnyájan (noha valóságossan, Isten előtt, ártatlanok lennének) a' szörnyű böcstelenségtől még se menekedhettek-vólna-meg.

Meg-foghatatlanok a' Világi dolgoknak forgásai. Ime! Etelkának Ebe akadhatott azon csudállatos réz Ládikára; mellyben ugyan azon Etelkának (az'-nap' született ártatlan csöcsömősnek) minden Szerencséjét le-zárták a' szorgalmatos Undváriak.

GRAD, avagy NÓGRÁD, BELGRÁD, és, mellyről itten leg fő-képpen szóllani akarunk, CSONGRÁD. Tudni illik VISSEGRÁDOT a' Csehek vagy Morvák építették. BELGRADOT a' Rácz ok. NOGRÁDOT a' Tótok. CSONGRÁDOT az Oroszok.* Ezen CSONGRÁDOT Bela-királyunknak nevetlen író-deákja SURUNGRÁDNAK nevezi. De az Oroszok azt bizonyossan CSERNI-GRÁDNAK mondották eleinte, az-az: *Fekete-várnak.* Innet facsarták osztán e' szavakat: CSORNI-GRÁD, és végtére CSONGRÁD avagy CSONGORÁD. Mostanában alig találhatni valami jelét ezen híres várnak. A' Tisza' vize addig nyalogatta falait; még, Kőrös' vizével egygyet értvén, egészlen el-koptatta, meg-is emísztette.* ANONYMUS *Belæ Regis Notarius*, DALHAM.*

Árpád, kezéhez vévén eme' Ládikát, vele egygyütt, szapora hajtással Budára érkezett. A' Ládikát kíneses Tár-házába tétette, és Szorgalmatossan várta ezen eltitkoltt történetnek vagy szerencsés, vagy szerencsétlen végét. De ezen dolog' kinyíltta Zoltánnak idejére tartatott.

Mind-az'-által az előbeni Magyar Világ számot tartván a' következendőre; hogy ezen nevezetes történet feledékenségbe ne jusson: annak hírét (a' Helységeknek meg-marattokkal) mi-velünk-is elég gondossan közlették.[15]*

MÁSADIK RÉSZ.

ETELKA ÉS VILÁGOS.

Midőn Árpád ezen említett helyeken útazott, lássuk; mik történtenek addig-is Világoson. Etelének foglalatosságai szűnetlen abban vóltanak: hogy Vitézi kötelességének, tehetsége szerént, meg-felelhessen. Az-után: ha dolgaitól ürességet kaphatott; Etelkának örvendeztető társaságában gyönyörködgyön.

És valóban: a'-mi a' Katona vért illeti; kevés idő alatt, annyira mehetett a' gyakorlásokban, hogy (Gyulának nagy örömére; Etelkának nagyobb vígasztalására) ő lenne leg-főbb dísszse a' Magyar Seregnek; és ki-váltt erőssége a' Nemes Bajnokoknak. Egy se találkozott lovagló-Személlyét-látó Magyarok közűl, ki őtet alkalmatosnak nem ítélte vólna: nem csak e' mostani Tisztségének el-viselésére; hanem az egész Seregnek vezérlésére-is.

Szerették a' Katonák Etelét. – Édesdeden bánt az alatta; eszessen a' fölötteválókkal. Amazokat mint-egy fogadott Fiainak; emezeket pedig mind-annyi édes Attyainak lenni gondolta. Úgy tudta magát Századgyában-lévő mindegygyikéhez alkalmaztatni: hogy a' túnyábbakat gyors példa-adással inkább; mint erős fenyítékkel: a' gyorssakat pedig méltó dícséreteivel még gyorssabbakká tenné.

Midőn a' Vitézeknek renddekben, lovaikon űlvén, Gyulának igazgatása alatt űzettetett a' Katona-gyakorlás; öszve csődűltenek nem csak a' Világosiak; hanem a'

---

[45] Mert azon nevezetes Pusztát, mellyen akkoron Etelkának TELEK nevezetű kis kutyája futkosott; szűnetlen KIS-TELEKNEK hívták az utóbbi Magyarok. Sőtt: az-után-is, midőn, 1775-dik esztendőben, azon Pusztára, Zeged-várossának egy Faluja építtetett; azon régi dícsőséges nevét meg-tartotta. Pest felé egy-órányi járásra vagyon Kis-telektűl azon híres Csárda, mellyre a' KUTYA-KAPARÁSNAK neve száradott.* Csak egy Puska-lövésnyire vagyon ezen Csárdához (a'-mint Puszta-szer felé mennek) ama' Homok-domb-is, mellynek közepéből ki-vonatott ama' réz ládika. Ennek tetején eleinte egy kő-épűlet lehetett; talán-ugyan: e' történtt dolognak örök emlékezetére. Mert most-is ki-tettszenek: mind a régi *Mész;* mind a' régi *Építtésnek* módgya. Más-ként: szokásban-is vólt az a' régi Magyaroknál: hogy, valami nevezetes Személynek Sirjára, nagy dombot emellyenek. Sok illy dombokat látunk Országunkban; de az oda-temetődött Személlyeknek nevei, a' meg-jegyzésnek héjjányossága miátt, nagy kárunkra a' testekkel egygyütt el-takartattanak.*

körül-belől-lévő helységek-is. Abban-hagyván a' többit, csak éppen Etelére néztek mindnyájan. Annak ékességét, katona-termetét, és mindenben gyönyörű magaviselését elegendő-képpen nem csudálhatták.

De még Etelkának se lehetett ám nagyobb gyönyörűsége; mint ezen ékes Lovaglásnak szinte mindennapi szemlélésében. Ennek-előtte: semmi kedve nem telhetett a' Gyakorlások' ügyelésében. Már most: egy alkalmatosságot el-nem-mulaszthatott, hogy jelen-ne-lenne. Noha gyakorta meg-esett: hogy, vagy a' harmat-csős idő nyírkos hidegével; vagy az el tűrhetetlen verő-fény sütő melegével alkalmatlankodott.

De még a' reggeli álom sem eshetet olly jó ízűen; mint Etelének reggeli szemlélése. Ő-ugyan: mennél többször látta a' Nyargalásokat, annál inkább meg-szerette a' Katona-életet. Sajnállotta-is igazán: hogy a' Természettől Férjfiúnak nem rendeltetett. Etelének Századgyában nem csak úgy, mint Tizedes; hanem, mint Köz-legény-is, édes örömest katonáskodott vólna.

E' vólt ám azon Fájdalom, azon kegyetlen Szív-szorongatás, melly Világost (Huba-vezérnek leányát) ki-mondhatatlan-képpen gyötrötte. Irígylette Etelkának azon Szerencséjét, hogy Ő Etelét, csak nem minden nap', bízvást szemlélhetné; maga pedig, nem találhatna minden nap' olly színt, mellyel Szíve' indúlattyát el-titkolhatná; még-is, minden meg-szóllás nélkűl, ohajtott látására minden nap' ki mehetne.

Az írígység mellett, a' Félsz is háborgatta Világost. Attól tartott fő-képpen: netalán-tán Etele (ama' Gyula Kis-aszszonynak minden napi látásával, és szűntelen vele-társalkodásával) úgy-annyira meg-győzettetne: hogy maga annak emlékezetéből éppenséggel ki-törűltetne. Mert: noha ugyan, midőn vele egy-néhányszor szóba kerekedett, annak hajlandóságáról magának hízelkedne (mert Etele mind-egygyik Szűzzel olly okossan bánt: hogy magát mind-egygyikkel meg-szerettette); nem gondolhatta még-is azon képzelt Szeretetét állhatatosnak lenni, ha vele a' Szövetségnek dolgát el-nem-kezdené; és eleve az el-oszolhatatlan barátságra reá-nem-esküdttetné. Hogy-hogy vehetné pedig erre az el-csábúlni kezdő Ifiat? hírteleniben ki-nem-gondolhatta. Szégyenlené pedig: ha valamit el kezdene, és bele-sűlvén, el-nem-végezhetne.

Végtére: nagy szorgalommal, és nagyobb Fő-töréssel olly módra akadott, mellyel nem csak meg-zavarhatta Etelkát; hanem szinte kétségbe-is ejtette. Mert: jól kifőzvén a' dolgot, el-ment alattomban Gyulához, Etelkának attyához; és tőlle Írásban BIZONSÁGOT kért: Etelének maga viseléséről, mind a' Katonai Gyakorlásnak hozzá-foghatóságában, mind egyébb erkölcseinek ki-nyilatkoztatásában.

Világosnak ezen Kérését, mire czéllozzon, által-nem-láthatta Gyula. A' Fegyver, és véres Csaták között el-töltvén tellyes élete' napjait; soha nem vólt ideje az aszszonyi fortélyoknak ki-tanúlására. Sőtt: ha Világos' kévánságának engedelmeskedne; el-hitette magával: hogy azzal ugyan (midőn a' Hadnagy jó vélekedésben vagyon Századossáról) Etelének használhatna-is. Ugyan-azért: minden meg-fontolás, minden tanács nélkűl, nagy-hamarjában, meg-írta a' Bizonságot, melly nem egyébből állott; hanem Etele gyönyörű erkölcseinek, és alkalmatosságainak egészlen az Égig fel-emelttéből.

Minek-utánna ezen meg-írt Bizonságot kezeihez vette Világos; és egy-mástól nagy örömmel, és hál'-adással el-váltanak: Gyula íziben édes Leányához szaladott. És, azt gondolván: hogy ezzel az illyekre ügyelő Etelkájának kedvét találhatná: el-beszéllette előtte, pedig elég hangossan: mit cselekedett Etelével; mit kévána Világos; mi móddal, mi szívc' örömével szolgála Századossának. Végtére: mi nagyra mehetne ama' Jövevény Világos Kis-aszszonynak foganatos esedezései által.

Ezekre Etelka (az egekre vetvén szemeit) nem szóllott ugyan semmit; de meg-változott színének halavánságából ki-tettszett az el-ijedés; a' borzadozás; a' Szív-szorongatás; és több e' féle keserves indúlatok. Csak alig-is várhatta: hogy, Attyától el-válván, a' kertbe ki-mennyen; és, eme' magánosságban, az Egek felé ereszsze sűrű panaszszait. Midőn virágjai között sétálgatott, ezeket mondotta szomorúan:

Oh! el-hagyattatott, és minden gyönyörűségeidtől egészszen meg-fosztatott árva Etelka! El-kezdette immár szokott játékjait az állhatatlan Szerencse. Meg-sem-is-áll addig: még kerekében fel-és-alá forgatott személlyemet horgas köréből egyenes érdeklőre, valamint a' sarat, húzomossan ki-üti, és az útálatos Lucs-pocsba temeti. Arra születtettem: hogy, egy-két örvendetes óráim után, ezer-szomorúkat éllyek. Talán ugyan gyönyörködnek keserűségeimben a' Menny-égiek? – Tí magos Bótok!* – Tí ragyogó Fények! – Könyörűllyetek igaz szívemen! Ne-is engedgyétek: hogy rajtam diadalmat vegyenek a' csalfa gondolatok. El-ne-vigye szárazon gonosz fortéllyait Világos. Ments-meg, Uram! horgas körmei közűl: mert igen-is látom a' véres folyadékokat.

Midőn illyekkel, és több effélékkel jajgatott; midőn a' következendő bóldogtalan időkről így gondolkodott: ímc Etele a' Kert-ajtót meg-nyitá; és, küszöbében meg-állván, ide-tova forgó szemekkel a' Kis-aszszonyt vadászá. Hamarébb látta-meg Őtet Etelka. De soha meg-látta illy nehezére nem esett. Nem hihetett háborúinak: hogy vele csendessen beszélhessen. Ugyan-azért hogy meg-ne-láttszattasson, virágjai közé le-gunyorodott. Csak mostanában nem kévánhatta: hogy szemének elejébe kerűllyön.

De midőn Etele a' Kis-aszszonynak le-gunyorodását meg-szemlélte; azon gondolattal lévén: hogy Etelka Bújkálósdit jádzhatna; 's-azért-is rejtené-el magát: hogy véletlen fel-találása annál nagyobb örömére válhatna; nem akarta meg-szegni reméntelen jó kedvét; hanem, a' virágok között ide-tova billegvén, ezeket mondotta:

Oh; be szerencsétlen vagyok, ki egyszeriben nem láthatom a' Virágok' Szépét! Ha tű lettél vólna; eddig fel-találhattalak vólna. De, ha Nap-estig kereslek-is - - KUK - - ÁM-RÁD Édes Etelkám! - - Itt vagy?

Ezekre fel-emelte ugyan magát Etelka; de könyvvel-láb-állott szemeit Etelére vetvén, semmit se szólhatott. Újra ki-gördűltenek öreg Csöpjei. Feszegették mellyét a' ki-törő gyötrelmek. Nagy erőszakkal ostromlották oldal-falait az el nyelegetett Jajok. Ezeknél nagyobb háborúkat mind-eddig nem érezhetett.

Ezt Etele Gondnak; nem Játéknak lenni állítván: midőn szemeit a' mellyén függő Ereklyére vetette; szinte gyermekes vígasságra fordúlt, ezeket mondván:

Oh! pityeregnél még egy keveset, édes Etelkám! Ma látlak leg-is-leg-elsőben valami gyötrelemmel vesződni. De tapasztalom benne olly ritka örömemet, hogy szóval ki-nem mondhatom. Csak igaz az, a'-mit a Magyarok tartanak, hogy: a'-ki

szép, azt a' sírás meg-nem-rútíthattya; hanem ékessebbnek rajzollya. A' rútat pedig még rútabbnak mutattya. Oh! pityeregnél még egy keveset!

Ezen szavakra nagyon meg-keseredett Etelka. Nagyobb sűrűséggel húllottanak tömöttebb könyvei. Midőn keserves zokogásai meg-állottanak, így szóllott keservében:

Istenem! még az-is ellenem támad, kitől egész orvosságom' várhattam! Hogy lehettsz, kérlek, illy kegyetlen hozzám? Szánd-meg inkább, eddig ugyan a' Tiédet; de ezen túl; nem a' Te' Etelkádat. Vóltam, a'-mi vóltam: de nehezen leszek, a'-mi lehettem. A' Napot nem költtin; hanem esttin dicsérik. Ah! Etele! az el-válás - - - !

Meg-hökkent eme' bús szavakra a' gyanakodó Etele. Nagyobbnak tapasztalta e' dolgot, sem-mint eleve el-gondolhatta. Alig-is várhatta: hogy háborúinak okát megtudgya. Közelebb menvén hozzája; így szóllott:

Követlek, édes Etelkám, ha előbbeni tréfámmal meg-bántottalak. Leg-alább (katona emberségemre mondom, mellynél nagyobb esküvést soha nem találhattanak a' Magyar Vitézek) meg-bántani nem akartalak. Nem más okból bántam olly nyájassan veled; hanem: hogy így-is meg-mutathassam igaz hajlandóságomat. Azt gondolám: hogy, eme' jó kedvemmel, hamar el-oszlathatom kedvetlenségedet – Ugyan el-titkolhatnád-é előttem szomorúságodnak okát? Mond-ki bátran a' valót. El-is-hidd: hogy van annyi erőm, annyi tehetségem: hogy szerit találhassam hírtelen változásodnak.

Ezek után: meg-jelentette Etelka Világosnak cselekedetét. Tudni-illik: miként zsarolta-ki Gyulától a' biztonságot; minő hirtelen reá-állott Gyula; maga miként félne a' következendőktől. Mind ezeket jól meg-értvén Etele; nagy hahotával el-kaczagta magát. Ennek nem mindgyárti meg-szűntte után, így szóllott:

Ez tehát azon gyötrelem, azon irtóztató gondolat, mellytől úgy-annyira meg-ijedhettél: hogy törött lévben fel lehetne-adni kis Szíved'? Nincs jó dolgod, édes Etelkám. A' Szúnyogot is Tevének látod. Én-előttem a' Hegy-is Mák-szemnyinek tettszik. No csak tovább, édes Etelkám. Süsd-ki, ha mit ki-süthettsz!

Erre Etelka: Csudállom (úgy mond) édes Etelém: hogy ezen eszeddel, mellyel az Isten különössen meg-áldott, vagy átal-nem-látod; vagy ha látod-is, meg-vallani nem akarod a' rettentő folyadékokat. Nem tudsz, látom, gyanakodni: mert nem tudsz igazán-is szeretni. Erős a' szíved, és Katonás. Meg-nem-ijedsz a' Jég-esőtől. Én annak csak Szelétől-is irtózom. De jobb előre félnem, mint utóllyára rettegnem.* Ki-sütöm, a'-mit ebből ki-süthetek. A' lesz belőlle: hogy Téged Árpád nagyobbra viszen mindétig. Ezt én kévánom-is, sőtt: ha meg-esik, szeretni-is fogom. De egyszer-'s-mind attól-is tartok, kedves Etelém: ne-hogy Te, egyszer Vezérségre lépvén; Etelkát, egy Hadnagynak leányát, űlve-hagygyad, meg-vessed. Oh Etele!* hamis apró lélek fekszik némelly szerető ifiaknak szívekben.

Erre Etele, szinte meg-boszszonkodván, így felelt: No, ugyan meg találád Szarva között a' Tőgyit! Most látom először: kivel légyen dolgom. Bizony nem Etelkával; hanem valami Pártos Kis-aszszonnyal.[46]* Ma vagyon Országtokban első okom a' szo-

---

[46] Ezen szó PÁRTOS valóságos Scithiai szó, és, MELA *Pomponiusnak* bizonyítása szerént, annyit tészen: mint valami Zenebonák miátt *el-illantott; el-űzött.** Ezen emberek, kiket

morúságra. Mind-eddig eleven gyönyörűségemben éltem. De hadd merűllyek én-is e' keserű tengerbe, mellyben te-is bele-bukva úszkálsz. Könnyebben verheted a' torlott húllámokat*, ha úszó társra találhattsz. El-megyek. És, el-zárván magamat, szűnetlen azon gondolkodom: hogy-hogy érdemelhettem azt meg Etelkámtól, hogy állhatatosságomról kételkedgyen. Mond-meg magyar szívednek bizonyosságára*: félhettsz-é attól, hogy valaha el-hagyhassalak?

Felele a' Szüz: Édes Etelém! Igazán meg-vallom: e' dolog nem annyira rémíti szívemet; mint más valami. – Hát! ha Világos azon mesterkedik: hogy BORSNAK* Ezredéből ki-vegyen, és által tegyen ZUÁRDHOZ*? Tudni-illik: hogy tőllem tovább szakadgy; Ő hozzád közelebb férhessen. Én Téged vagy éppen ne lássalak; vagy, csak meszszíről, az ajtó-hasadékon, szemlélhesselek. Látd, Etelém! minő meszsze terjednek az én gondolataim! Te azokról nem-is álmodozhattsz: mert Férjfi vagy; mellyek engem': mivel lány szívem vagyon, szinte meg-emísztenek. – Hát még? ha más Vezérségbe által-tétetel? Úgy el-is-vállyunk egy-mástól: hogy esztendőben egyszer kerűlhessünk egybe? De ennek csak gondolattya-is irtóztató. Nem félhetek talán az esztendőtől (de másként: mitől ne féllyen az igaz Szerető?); de tartok a' sok óráktól. Az-után: Te, Világoshoz közelebb jutván, nyájas beszédgyeiben gyönyörködöl. Én, tőlled távúl esvén, eszedbe se juthatok. Oh Etele! a' mit a' szem nem lát; a' szív hamar felejt. Oh Egek! mellyek az igaz, és gyenge szeretetet a' teremtmények' gyarló szívekbe rekesztettétek; mért akkor mindgyárt az el-válásnak meg-hátráltatásáról-is nem gondolkodttatok?

Ezek után Etele: Mind ezek (úgy-mond) az én gondgyaim lesznek, édes Etelkám. Tapasztalni-is fogod; hogy az okos embernek mester a' neve. Mostanában mind-az'-által azt mondom: bár ezen gyanúiddal elő-se-állottál vólna! Mert: ha úgy esik-is: hogy ZUÁRDNAK Ezredébe* által-vitettetem; egy helyen maradok drága Személyeddel. Ollybá tarthattsz; mintha zsebedben vólnék. Többet mondok: Ha Tuhutum' Vezérségébe jutnék Erdélyben; még-is veled egy sátor alatt vólnék, mellyel bennünket az Égnek mennyegzete bé-foglal.

Felele Etelka: Oh! be tágas sátor ez egy szíves Szeretőnek! Kereslek benne, nem lellek. Sohajtani fogok; nem érezheted. Panaszolkodok; nem hallhatod. Mennél szűkebb vólna a' Sátor, annál alkalmatosb vólna Etelkának. Nincs nékünk egyenlő gondolatunk, édes Etelém. A' Te nagy lelked a' nagy Világra iparkodik; de az én kis szívem keskenyebb hellyel-is meg-elégedhetne. Ott egy Fecske-fészekben-is

a' Scithák magoktól el-íztenek ('s ugyan azért: ÜZBÉGEKNEK-is, ÜZBÉKEKNEK-is neveztettenek)* az-után egész Nemzetséget tettenek, és PARTHUSOKNAK avagy PÁRTHOSOKNAK neveztettenek. Hogy ezek a' Scitháktól vették eredeteket, bizonyittya azon említett MELA *Pomponius*, így írván: *A' PÁRTHUSOK, kik alatt (mintha a' Világot felosztották vólna a' Rómaiakkal) a' Nap-keleti Birodalom vagyon; a' Scitháknak üzbék* embereik vóltanak. Ezt jelenti azon ő szavok, mert PARTOS Scithiai Nyelven EL ILLANTOTTAT*, és mintegy szám'-ki-tolttat *tészen*. Most tudhattyuk immár, mit jelentenek még most is a' Magyaroknál ezen régi szavak: *Párt-ütés, el-pártolás, pártyát fogni valakinek*. Mind ezeknek gyökere eme' PÁRT szó, melly *el szakadást** tészen. JUSTINUS. STEPHANUS BYZANTINUS. JORNANDES.*

el-lakhatna, a'-hol Téged' láthatna. Többet szóllottak vólna egy-mással, ha az el-érkezett Fő-pap meg-nem-szakasztotta vólna az egész folyamatot.

Ez, nagy örömmel, bé-rohanván hozzájok; kezeiben tartotta azon levelet; mellyet, csak ez-előtt, Persiának széliről vett DEKÁGTÓL, édes Ócsesétől. Meg-valának benne írva a' Nap-keletre csapott Magyaroknak történeteik. E' dolgot igen nagy örömmel hallották a' Napnyúgoti Magyarok, és hozzájok tüstént Követeket-is rendeltenek.[47]* Mind-az'-által: Etelkának előbbeni gondolatai, mellyekkel Világosnak fortéllyairól gyanakodott; nem valának csupán a' hevérő elménck lelcménnyei.

---

[47] Midőn ÁLMOS, Árpádnak Attya, a' Magyaroknak egy Felekezetével Hozzánk *Napnyúgotra* meg-indúlt; azon Magyarainknak más Felekezete (PORPHYROGENNETA' Görög Császárnak bizonyitása szerént) *Nap-kelet* felé csapott. Ezen Nap keleti Magyarainkat DEKÁG nevezetű Vezér igazgatta; ki-is (DEGVIGNESNEK bizonyság-tétele szerént) nem meszsze Persiának szélétől le-telepedett. Emc' Vezért, nagy vitézségére nézve, ERÖS-TEGEZNEK* is nevezték. Dekágnak holtta után, SZÉLLYUK lett a' Nap-keleti Magyaroknak Vezérjek. Ennek-is igen nevezetes Embernek lenni kelletett: mivel, ennek Nevéről, az egész oda-való Magyarság SZÉLLYUKI *Magyarságnak* neveztetett. Széllyuk után, ennek fia uralkodott, kit MIKHAILNAK hivtanak. Ez-is meg-halván, TOGROLRA, édes fiára, hagyta a' Magyar Birodalmat. Ennél nevezetessebb Fejedelem nem vala. Ennek idejében a' Szerecsenek'* Királlya MUHUMMET, egész Persiát elfoglalván, midön Babilon ellen készűlne; Segítséget kére a' határos Magyaroknak Fejedelmektől TOGROLTÓL. Ki-is, három-ezer Magyaraival meg-jelenvén, szerencséssen meg-verte a' Babiloniakat. De Muhummet, igen bízván a' Magyaroknak tapasztaltt vitézségekben, őket Indiának el-foglalására-is el-akará-vinni magával. De a' Magyarok, meg-únván a' hadat, ekkor ugyan haza igyekeztenek. Ezt el-nem-szívelhetvén Muhummet, kevésben múlt-el, hogy a' Magyaroknak ama' csekély számát fel-nem-koncozoltatta. Muhummetnek dühösségét, és hál'adatlanságát igen észre vévén TOGROL, el-pártolt Muhummettől; és, hogy számos seregének erő-szakjától meg-menekedhessen, Kaspiai szűk helyekbe rejtezett-el Magyaraival, a'-honnan osztán gyakorta ki-ütött, és sokszor véletlen alkalmatlanságokra vólt a' Szerencseneknek*. A' Magyaroknak el-pártolásokat, és ekkor-beli kár-tévéseket meg-akarván boszszúlni Muhummet, húsz-ezer Szerecsenekkel ment TOGROL ellen. De ez, hamar meg-sajdítván a' veszedelmet, öszve-gyüjtvén ötven-ezereket, nem csak önnön magát Muhummetet meg-ölte; hanem, annak egész Persiáját el-foglalván, magát Persák Királlyának hirdettette eme' Nevezet alatt: SZULTÁN, melly *Nagy Urat* tészen. Leg-első vólt ezen TOGROL, ki Magyarjait a' Szerecsenekkel* öszve vegyítvén, el-hagyta a' Scithiai szertartásokat, és Népével* a' Török hitre állott. Ez-után TOGROL-BÉGNEK-is neveztetett. Ekkor szakadott végben a' Nap-keleti, és Nap-nyúgoti Magyaroknak barátságok: noha ennek előtte (Porphyrogennetának bizonyítása szerént) egygyik Felekezet a' másik Felekezettel igen atyafiságossan éltenek, és gyakorta egymáshoz számos követeket-is küldöttenek. Sőtt, midőn szinte ezen idő tájban a' Mi Nap-nyúgoti Magyaraink a' Keresztény hitre állottanak, nem csak meg-feletkeztenek egy-másról, hanem (a'-mint a' Következendőkből ki-fog-tettszeni) magok között igen nagy Ellenségek vóltanak. Ezen híres TOGROLNAK fia nem lévén (noha vénségére a' Török Kalifának, ama' Fő-papnak, leányát Feleségűl elvette) Testvérének Dundnak fiát ültette a' Persiai Királyságba. Ezt ALAP-ARSZLÁNNAK nevezték; az-az: talpas Oroszlánnak. Ezen ARSZLÁNNAK két fia lévén: MALEK, és SZOLIMAN, hogy mind-egygyiknek valami jusson a' Birodalomban; MALEK ugyan Persiában meg-maradott; de SZOLIMAN, Báttyának engedelméből, Ásiában nap-nyúgott felé menvén, Cappadociának Lycaonia nevezetű részén le-telepedett, és annak várossában Iconiumban helyheztette Királyi székét. És valamint azokat PERSIAI *Magyaroknak*, úgy ezeket ICONIUMI *Magyaroknak* nevezték. Persiában a' Királyok ekképpen következtek:

Mert: ama' Ravasznak minden iparkodása arra czéllozott: hogy Etelét Etelkától elválaszsza, és magához kapcsollya. Ezt hogy mennél hamarébb bé-tellyesíttse, levelet íra Árpádnak Budára. Fel-küldötte ezen levéllel a' Bizonyságot-is, mellyet Gyulától ki-czigánkodott. Maga-is Etelének erköleseit szer felett meg-dícsérvén, végté-

---

MALEK I.	1091. Esztend.
BARKIAROK	1104.
MALEK II.	1105.
MOHAMMED I.	1118.
MAHMUD I.	1131.
DAUD	1131.
MASZUD	1131.
TOGROL II.	1134.
MASZUD ismétt	1132.
MAHMUD II.	1157.
MOHAMMED II.	1159.
SZOLIMAN-SAH	1160.
ARSLAN-SAH	1175.
TOGROL SAH	1195.

Ezen Togrol-Sah Király után, magok között meg-nem-egygyezvén a' Persiai Magyarok, a' Karismáni Királyoktól el-nyomattattanak. Tovább tartott az Iconiumi Magyaroknak Birodalmok. Itten a' Királyok ekképpen következtek:

SZOLIMAN	1092. Esztend.
ARSLÁN	1106.
SZESZÁN	1117.
MASZÚD	1155.
AZZEDDIN	1188.
KOTBEDDIN	1195.
GAJATHEDDIN I.	1196.
ROKNEDDIN I.	1204.
KILIKDE ARSZLÁN	1204.
GAJADHEDDIN ismétt	1210
AZZEDDIN II.	1219.
GAJADHEDDIN II.	1241.

Ennek pénze fel-találtatik a' Párisi Kineses-tárházban.

AZZEDDIN III.	1255.
ROKNEDDIN II.	1267.
GAJATHEDDIN III.	1283.
MASZUD II.	1308.

Ezen másadik Maszud alatt mind Persiát, mind Iconiumot el-foglalták a' Mogolok, melly Nemzetség hasonló-képpen a' Magyaroknak ágazattya vala. Ugyan azért eme' meg-törökösödött Iconiumi Magyaraink Fejedelem nélkűl maradván, Kis Ásiának högyei közé szorittattanak. Itt az egész Iconiumi Magyarságnak Királysága tizen-egy Herczegségekre osztódott. Eme' meg törökösödött Magyar Herczegek között leg-nevezetessebb vala OSMAN, kit OTMÁNNAK-is, OTSMÁNNAK-is írnak. Ennek hires embernek lenni kellett: mivel ő állította-fel kis Ásiában a' Magyarok Birodalmát; az-után ennek Nevéről-is nevezteteti Népe OSMÁNOKNAK, avagy OTMÁNOKNAK, avagy-is OTSMÁNOKNAK. Innen jött nyelvünk közé az *Otsmány* szó, midőn valakit *Otsmány* Nemzetségnek, az az: *rutgyülevész* Nemzetségnek nevezünk, a'-miesodás vólt ezen Kis Ásiai Magyarság a' Szerecsenekkel, Arabia-beliekkel, Persákkal és más e'-félékkel öszve-keveredve. Ezen Kis-Ásiai Otsmány Magyaroknak királlyai ekképpen következtek:

re arra kérte a' Fejedelmet: hogy, mivel Hubának egy Hadnagygya ÉDEM* a' minapiban meg-halálozott Wilágoson; annak üres helyét, Etelének oda rendelttével bé-tölteni méltóztatna. Tudta Világos; hogy, ha ezt meg-cselekedné Árpád, Etele minden bizonnyal fel-rándúlna Budára: hogy a' Fejedelemnek jó akarattyát meg-

---

OSTMAN 1310.

ORCHAN 1326. Meg-veszi Nicomediát, és Nicéát. Prúsiára viszi Királyi székét.

SZOLIMAN I. Által-üt Ásiából Europába 1355-ben; 's-meg veszi Gallipolist.

MURAT I. El-veszi 1360-dikban a' Görögöktől Adrianopolist egész Thracziával, Maczedoniát, és Albániát. Ez állította-fel a' Janicsárokat.

BAJAZET I. 1389. Meg-veszi egész kis Ásiát. Europában Szerviát, Maczedoniát, Thessaliát, Konstántinopolyt-is meg-szállya. Zsigmondot, Magyar Királyunkat, ki a' Görögöknek Segítségekre akart menni, meg-veri Nicopolisnál Bulgáriában.

MAHOMET I. 1413. Német-országra csap. Meg veszi Oláh-országot.

MURAT II. 1421. Egész Görög Birodalmat meg-veszi, Constántinopol várossát ki vévén. Ellenségei vóltanak Hunyadi János, és Scanderberg, Albániai Herczeg. Szegeden frigy köttetik. Ennek Fia, Mahomet II. A' Magyarok, 1443-ban a' Frigyet fel bontván, Mahomet ellen mennek. De Varnánál meg-verettetnek, el-vesztvén Királlyokat Vladislaust. Murat verte meg a' Magyarokat: ki-ismétt fel-vette a' Birodalmat. Ismétt abba hagygya másadszor 1444-ben. De 1446-ban ismétt fel-kelletett vennie a' Janicsároktól kénszeríttetvén.

MAHOMET II. Meg-vette 1455-ben Constántinopolt, és az egész Görög birodalmat el-nyomta.

BAJAZET II. 1481. Fiától le vettetett.

SZELIM I. 1512-ben. Meg-vette Siriát, Palesztinat, és Egyiptomot 1517-ben.

SZOLIMAN II. Uralkodott 1566-kig. Ez verte-meg a' Magyarokat Mohácsnál. Meg-vette Szigetet, és Bécset-is ostromlotta.

SZELIM II. 1575-kig.*

MURAT III. 1595-kig.

MAHOMET III. 1602-kig,

ACHMET I. 1617-kig.

OTSMAN II. 1622-kig.

IBRAHIM I. 1648-kig.

MAHOMET IV. Bécset meg-szállotta 1683-ban.

SZOLIMAN III. 1687-ben.

ACHMET II. 1691-ben. Első Leopoldunktól meg-győzettetett.

MUSTAFA I. 1695-ben kötötte a' Karloviczi frigyet. Eugeniustúl meg-verettetett.

ACHMET III. 1699-ben El-foglalta Belgrádot.

MAHOMET III. 1739-ben.

OTSMAN III. 1754-ben.

MUSTAFA II. 1760-ban.

ACHMET IV. 1774-ben. Abdul-hamidnak-is hívták.*

SZELIM III. Mostan Uralkodik 1789-diktől fogva.

Mind ezekből ki-tettszik; hogy mi Nap-nyúgottra jött Magyarok ama' Nap-keleti Magyarokkal, az-az a' Törökökkel egy Nemüek vagyunk. És, noha a' mi Nyelvünk sok Europai Nyelvvel öszve-vagyon immár-keverve; 's-nem-külömben ama' meg-törökösödött Nap-keleti Magyaroknak nyelvek-is több Ásiai nyelvekkel öszve-végyítve: vannak még is mind a' két Nemzetség között elegendő szavak, mellyek mind köztünk, mind köztök egy értelemben vannak. Én a' Szabacsi Törököktől, kik 1788-ban a' Szegedi várban foglyok vóltanak, ezen szavakat hallottam egyenlő értelemben: 1. ALMA. 2. ÁRPA. 3. BALTA. 4. BICSAK. 5. BUZOGÁNY. Noha némellyek a' Szabacsi Törökök közűl ezen *Buzogány* szót török szónak lenni tagadták. 6. CSÁKÁNY. 7. CSERESNYE. 8. CSÖSZ. 9. CZÁP. 10. DOLMAN.

köszönnye. Ha Árpádnak úgy tettszene; maga-is fel-szekerezne; és (vagy az úton; vagy pedig Budán) Etele előtt minden titkait, és vágyódásait ki-nyilatkoztatná; és őtet a' sátorossági Szövetségre ingerlené. Fel-fogta a' szerencse Világosnak dolgait. El-intézése szerént meg-estenek színte mindenek. Mert Árpád (a' levelet, és azzal egygyütt a' Bizonságot-is vévén; 's-ezzel-is Világosnak kedvezni akarván) nem sokára le-küldette Követtyét; általa csak izente Hubának ezeket: hogy meg-holtt ÉDEMNEK helyébe ETELÉT helyheztesse; és, által-ugratván vele az Ezredességet, Hadnagygyá tegye mennél-hamarébb. Etele ezen elő-menetelét mind maga' Erkölcsének, mind Világos' esedezésének köszönnye. El-ne-felejtse pedig a' Szűznek jó akarattyát más valami jóval viszálni. Magának, az-után az egész Magyarságnak-is nagy örömére, és vigasztalására válna: ha, valamint Zalánfi Etelkába; úgy Etele Világosba bele szerethetne. Mind-a'-kettőnek lakadalma egy füst alatt el-is-végeződhetne. Ezek midőn így végeződttenek Világoson, nem csudálkozhatott eleget Etele édes Etelkája' arany eszének gyöngy gondolatain, mellyekkel olly szerencséssen által-láthatta a' következendőket. Tudván pedig azt-is: hogy e' Kis-aszszonyának ama' gyanúi nem másból vehették eredeteket; hanem szíves hajlandóságából: nemcsak igen örvendezett szívében; hanem, tüstént Etelkához menvén; forró buzgósággal meg-jelentette: hogy nem találkozhatna olly erő, melly az övével öszve-forrott szívet el-szakaszhatná. Hamarébb el-hihetné: hogy a' Duna' vize fel-felé follyon ama' Nád-szál-lábú czudar Németekhez; sem-mint az ő szíve le-ereszkedhessen Világos Kis-aszszonyhoz. Ne félne semmit a' következendőktől. Ne törné fejét hasztalanól semmiben. Sőtt: még most, nagyobb reménsége lenne állhatatossága felől. Meg-köszönte ugyan Etelka édes Eteléjének ezen szívességét. De egyszer-'s-mind szomorú tekinteteket-is vetvén reája; nyilván ki-mutatta: hogy nem vólna helyén bús szíve. Midőn osztán Etele Világoshoz meg-indúlt; úgy tettszett Etelkának: mintha minden kedvét, és minden vígasságát magával el-vitte vólna; itt hagyta vólna pedig a' kedvetlenséget, és a' gyötrelmet. Furdalta szívét azon gondolat': hogy maga Árpád javallaná Etelének, és Világosnak öszve-párazásokat; magát

---

11. DSIDA. 12. FINCSA. 13. IBRIK. 14. IRHA. 15. KALAUZ. 16. KALPAK. Ezen szóval élnek a' Törökök, fő-képpen a' Katonáknak fejek' takarójokról szóllván. A' Parasztok' Süvegjeket *Kalabuknak* mondgyák. Mí-is a' Németek' Fejtyűjüket *Kalapnak* nevezzük; a' Tótokét *Klobuknak*. Mind ezeknek gyökere ama' török szó: *Kalabuk*. 17. KANTÁR. 18. KAPU. 19. KEPENEK, vagy GEBENEK. 20. KOCSI. 21. KONTOS; mellyet mí *Köntősnek* mondunk. A' Persák *Kandisnak* nevezik. 22. KOPCSA; mellyet mí most *Kapocsnak* nevezünk. 23. KORBÁCS. 24. KOROM. 25. KOS. 26. LEVENTA; az-az: derék legény, avagy vitéz Katona. 27. MAJOM. 28. MASZLAG. 29. MENTE. Ezt a' Persák *Mandiának* nevezik. 30. OROSZLÁN; de ezt a' Törökök inkább *Arszlánnak* mondgyák. 31. PAPUCS. 32. PAPLAN. 33. SABLYA. 34. SALAVÁR. Törökössen: *Sakvar*. Szerecsenessen: *Selvár*. DANIEL *Próféta* a' Persáknak ezen öltözeteket *Sarabarának* nevezi a' Hetven-férj fiaknak fordíttása szerént Harmadik részben, huszon egygyedik versben. 35. SAPKA. 36. SÁTOR. 37. SUJTÁR. 38. SUBA. 39. SZAKÁL. 40. SZÁRMA, az-az: töltött kaposzta. 41. SZATTYÁN. 42. TALIGA. 43. TARHONYA; törökössen: TARHANA. 44. TENGEL. 45. TEPSZI. 46. TEVE. 47. TOBAK. 48. TZIZMA. 49. TYÚK. 50. ZUBON. Lásd ezekről bővebben ezeket: NICEPHORUS. BODINUS. PORPHYROGENNETA. DEGVIGNES. REMER. DECSY. CORNIDES. LEUNCLAV.

pedig Zalánfinak számára tartná. Úgy gondolá: hogy a' Fejedelem' szándékának illyetén ki-nyilatkoztatásai, néha-napján fel-vehetnék a' parancsolatok' természetét; és Etelét Világosnak Sátorosságára könnyen rá-verhetnék. Ez ha meg-történne; már akkor az egész világnak terhe bús szívére omlana.* Csak nyögött osztán magában, és fohászkodott. Meg-meg-állott ismétt, és szűnetlen a' következendőkről gondolkodott.

Etele (Világosnak osztállyába menvén) annak hozzá-való hajlandóságát; ki-váltt kegyességét; és elő-menetele' meg-szerzésére iparkodó gondgyait szép válogatott szavakkal ugyan; de nem igen nagy belső indúlatokkal meg-köszönte. Kérte a' Kisaszszonyt: hogy vele, mint le-kötelezett szolgájával, ez-után-is úgy bánnyon. Eltökéllette légyen magában: hogy, következendő élete' napjaiban, csak szeme' inteséit-is erős parancsolattyának lenni állítaná. Ama' Hadnagyságba által-téttetését csak azon okból-is nagyra bécsűlhetné: hogy közelebb-való alkalmatosságra találhatott, mellyben hív szolgálattyát hamarébb, és gyakrabban ki-mutathatná.

Mind-ezeket nagy örömmel hallván Világos; azt gondolá: hogy övé immár egészlen a' dió-fáig. Etelének titkos szerelméről semmit se kételkedvén; hoppot mondott, minek-előtte az árkot által-ugrotta. Végtére: meg-kérdezte a' szeretetre-méltó Ifiat: mikor akarna fel-rándúlni Budára: hogy a' Fejedelemnek kegyességét mennél hamarébb meg-köszönhetné? Ajánlotta ernyős szekerét; és, ha magával akarna útazni, szíves társaságát.

De Etelének semmi kedve nem telhetett a' véle hurczolkodásban. Mind-az'-által: más okait színlette vele-nem-menttének. Elsőben: hogy szóba ne essen a' szemes embereknél: mivel alacsonyabb rendű lenne, mint-sem-hogy, egy Vezérnek el-adó leányával, magánossan útazna. Az-után: hogy (Katona-léttére) lovagolni akarna inkább, sem-mint kocsin menni.[48]* Végtére: hogy még maga se tudná fel-mene-

---

[48] Meg-kell külömböztetni a' *Könnyű Szekereket* a' *Terh szekerektől*, vagy-is a' *Tár-szekerektől*. A' *Terh*, avagy *Tár szekerek* teher alá valók vóltanak minden időben, és mindeneknél. A' *Könnyű Szekerek* az Úri embereknek ide-tova hordoztatásokra, és gyönyörűségekre rendeltettenek. A' *Könnyű Szekerekkel* való élés meg-vala a' Régi Rómaiaknál. De minek-utánna Atila a' Rómaiakra ütött; az-után a' Longobardusok is, más Nemzetségekkel öszveszűrvén a' levet, nagyon meg-tördösték a' Rómaikat: mivel ezen ki-ütő Ellenségek merő Lovasok vóltanak, a' *Könnyű Szekerekkel* való élés éppenséggel abban hagyattatott egész Európában, ki-vévén csupán magát Magyar-országot; holott, Atilától fogva, mind e'-koráig lovaglással-is, kocsizással-is egyaránt éltek az okos Magyarok. De bezzeg mind Német-országban, mind Franczia országban (Atilától fogva egész Mátyás királlyunk' idejéig) nem hallani egyebet a' Lovaglásnál. Lovaglottak másutt mindenütt a' Királlyok és Császárok, ha egy helységből a' másikba mentenek. Sőtt lovaglottak a' Királynék-is, ha, a' szükség úgy hozván magával, egy városból a' másikba igen ritkán ki rándúltanak. De a' Királynék lovainak kantárját két mellette gyalogoló Szolgák tartották, a' veszedelemnek el-kerűlése végett. Lovaglottak a' köz-emberek-is, néha ketten űlvén egy lovon. Lovaglottak a' Tanácsnokok-is, midőn a' Gyülés-házhoz mentenek. Sőtt: ha valaki a' Gyülekezetekből el-maradott; azt adta el-nem-jöttének okáúl: hogy, egészségtelensége miátt, lóra nem űlhetett. De bezzeg: meg-vólt a' Magyaroknál mindétig: hogy ne csak lovon, hanem (nagyobb alkalmatosságát látván, mellyre a' Magyarok nagy számot tartottanak) *Könnyű Szekereken*-is járjanak. Mert: midőn a' Szekerezésnek híre sem vólt a' Külső Országokban, szekereztek nálunk MÁRIA Lajos-királyunknak leánya, midőn Annyostúl Kis KÁROLYnak eleibe ment Budavárossában. Szekerezett MÁRIA akkor-is, midőn alsó Magyar-országra le-indúlt. ZSIGMOND

tele' idejét. Nagy szívességgel kérte ezek-után a' Szűzet: menne előre; és Árpád előtt az útak' darabossát meg-igazítaná. Maga nem sokára utánna lovagolna.

Sajnállotta Világos, hogy Etele ki-rekesztette magát a' társaságból. Az út-félen örömest kezdette vólna azon beszédgyének elejét, mellyet az-után el-akara-végez-

---

Királyunk-is, Máriának Ura, Oláh-leány-szeretőjének nagy somma aranyat, és hat-lovas szekeret ajándékozott. De még fellyebb vivén az időt: *Kun*-LÁSZLÓNAK idejében-is igen forgottanak nálunk a' könnyű szekerek, nevezetesek-is Kronikáinkban *Kun-László szekerei.* Mind ezeket jól meg-fontolván, azt mondhattyuk: hogy, ha első Fejedelminknek eselekedeteket, és Szokásokat szorgalmatos irásba foglalták vólna az akkoron élő emberek; ott-is a' lovaglás mellett mindenkor tapasztaltuk vólna a' Szekerezést. Ismétt: ezen Eleinktől le-felé jövén, ama' meg-aranyozott *Hintás szekerekkel*-is hamarébb éltenek a' Magyarok, mint más külső Nemzetek. Mert: midőn Harmadik LÁSZLÓ Királyunk (ki éppen Mátyás Király előtt uralkodott) egy illy Hintót küldött vólna Francia-országba, azt elegendőképpen csudállani nem tudták a' Franciák. Ez-ugyan Magyar Nemzetemnek dicsőségére szolgál, hogy akkor mi mutattunk új módit a' Franciáknak. – Már most: bellyebb tekíntvén a' dologba, azt mondgyák némellyek: hogy MÁTYÁS Királyunk lett légyen az első, ki a' *Könnyű Szekereket* ki-gondolta (Avagy talán azt akarják mondani, hogy azokat nevezetessebbekké tette, és különössen KOCSI nevezet alatt). Ama' vélekedésben vala LISZTI *János*-is, néhai Veszprémi Püspök. Ez (midőn azt olvasná Bonfiniusban: hogy Mátyás Király *szűnetlen szekerezett*) erre fakadott oda helyheztetett írásában: *Bizony kocsis nem vólt* (az-az maga nem hajtotta a' lovakat, mint mostani Urainк, sőtt Aszszonyaink-is, kik azon láttszatnak iparkodni: hogy jó Kocsisok, nem pedig jó Atyák, és Anyák legyenek) *mert ama' Római szokás ezen időkben régen el múlt. Avagy talán azt akarja mondani* Bonfinius: *Mátyás Király Kocsi-szekeren vitetett légyen, mellynek első fel-találója a' Király vala.* De mások még erőszakossabban fognak a' Kocsi faragáshoz. Azt mondgyák némellyek: hogy az első *könnyű szekér* KÖPCSÉN faluba csináltatott; és ennek nevéről hivattatott *Kocsinak.* Hallyuk csak hogy bárdollyák-ki *Köpcsénből* a' *Kocsit.* Azt állíttya BÉL*: hogy Köpcsén falut, sáros vólta miátt a' Németek KOT-*seenek* mondották; a' Magyarok SÁR-*tengernek* tolmácsolhatnák. A' Magyarok tehát ama' német szót KOT-*see* fel-vévén, KOT'-SI-nak mondhatták, az az: egybe foglalván a' tagokat, Köpcsént KOTSI-nak nevezték: következendő képpen az ott csináltatott *könnyű szekereket* KOTSI-*szekereknek* hivták, valamint hogy BARANYI-szekereknek mondgyuk mostanában azokat, mellyek Baranyában faragtatnak. E' mind szép vólna, ha igaz vólna. A' Fület gyönyörködtetik, de az észt meg-nem-győzhetik. Hallyuk tovább BRODERICS *Istvánt;* ki, 1526-dikban történtt Mohácsi veszedelmet le-írván; a' többi között azt mondgya TOMORI *Pálról* Kalocsai Érsekről: *midőn Ez meg-hallotta vólna a' Törököknek Magyar-országba jöveteleket; meg-nem-elégedvén azzal: hogy ezt előbb mind levelekkel, mind izenetekkel gyakran meg-jelentette a' Királynak,* másadik Lajosnak; *hamarjában fel-ülvén könnyű szekerekre (mellyeket mi; a' Helység nevéről, KOTTZE-nek mondunk) huszadik Márciusban hírtelen a' Királyhoz jött, ki akkor Visegrádon múlat vala.* Ugy tettszik: mintha Broderics-is abban a' vélekedésben vólna: hogy a' KOTSI név KÓT'-ZEből, ugyan azon *Köptsénből* vette vólna eredetét. De *Báró* HERBERSTEIN *Zsigmond* közelebb jár az igazsághoz, ki akkor Császári Követ vala *Másadik* LAJOS *Királyunk'* Udvaránál. Ez, maga' útazását le-írván, a' többi között azt mondgya: *A' lovaknak negyedik ki-pihenése, és meg-váltóztatása Győrön alól hat mértt-földdel COTZI faluban esett, a'-honnan a' Fuvarosok e' SZEKÉRNEK nevét vették, 's-most-is közönségessen így nevezik:* COTZI. Itt tehát az egész le-írásból ki-tettszik: hogy *Baró* Herbersteinnak COTZI faluja nem az, mellyet *Köpcsénnek* nevezünk; hanem az: mellyet, Kómáromtól nem meszsze; most-is KOCS-nak neveznek; és, valóban, ott-is faragtatnak Kocsik. A'-mi több: ha én ezen Báró Úrral egy szekeren járhatnék, azt-is hozzá adnám: hogy azon időtől fogva fen forog köz-mondásban a' Magyaroknál a' *Kóczi-por;* midőn valami alkalmatlan dolgot jelenteni akarunk. Tudni illik: azon *Pornak* kellemetlenségét értették Eleink, melly KÓCZI-*falu* mellett tapasztaltatott, midön az ott

ni Buda-városában. De Etelének elő-hozott okait kölletlen-is helybe-hagyván, magának fel-menetelét az hólnapi napra rendelte; és kérte Etelét: hogy egy napnál tovább Wilágos-váron ne múlatozzon.

---

csináltt Szekerek el-vitettenek. Ezek így lévén, elég az ahhoz: hogy a' hajdani Németek-is meg-ismérték: hogy a' KOCSI Szekerek valóságos Magyar Szekerek legyenek. Hallyuk HORTLEDER Fridriket: *Ötödik Károly Császár* úgy mond, *mivel köszvényes vala, egy Magyar KOCSI szekérbe vette magát alvásra.* Éppen azt mondgya CUSPINIANUS *János* (másként SPIESHAMER*) ki *első* MIKSA *Császárnak* Orvossa lévén, mind Mátyás, mind utánna következő Uladislaus királlyainknak idejekben élt. Ennek szavai ezek: *sokan a' Magyarok közül ama' sebes Szekereken vitettenek, mellyeknek nevek (született anyai nyelven) Kocsik.* – Látod? mit mondanak a' Németek! Mért mondgya tehát (pedig Magyar-léttére) BENKŐ *Józsefː* hogy a' Magyarok a' Németektől vették a' *Kocsi* szót? Talán ugyan azért: hogy (a' Magyar Magazinumban H-uram mondgya) a' Szepesi Szászoknál (mért hozzá nem adta az Erdélyi Szászokat-is?) Kotschen annyit tészen: mint *bé-takarni.* Mintha a' kocsit kocsinak nem mondhatnók; akár van fedele, akár nincs. Sőtt inkább, ha fedele vagyon, közönségessebben *Csézának* nevezzük. Mért nem olvasta Benkő Brodericsnek, és Cuspinianusnak előbbeni szavait, kik a' kocsik, és más szekerek között nem azon külömbséget teszik, hogy a' Kocsik bé vannak fedve; hanem hogy *igen könnyűk, és sebessen járók.* – A *Kocsi* szónak valóságos Magyar eredetét az is bizonyíttya: hogy azzal még a' Deák írók-is éltenek deák könyveikben. Így 1526-ban írott Könyv (holott a' Király' szám-adójának mindennapi költségei fel vannak-jegyezve) a' többi között ezekről emlékezik. I-szer: *Pro solutione KOCSY dati sunt in Cupreis fl. 50* II-*szor: Pro expensis, et solutione KOTSY ad Viennam; et ex quo Viennae tandem Equum emere debebit, dati sunt in Cupreis fl. 75* III-*szor: Pro solutione trium Curruum KOTSY &c.* – A' Kocsiknak is Országunkban lett nagy el-szaporodása, bizonyos jele annak; hogy Országunkban termettek. Hallyuk 1523-ban vólt *Diætánknak** 20-dik *Árticulus*-sát, holott e' szavakkal tiltatik meg az igen fel-vett kocsiskodás: *És, hogy az Egyház-helyes Nemesek, fejenként fel-kelni, és el-jönni tartozzanak, nem Kocsin, a'-mint sokan szoktak, hanem, a' Táborozók'-módgyok szerént, vagy lovassan, vagy gyalog, hogy hadakozniok lehessen, el-jönni kötelesek.* – – Midőn én mind-ezeket jól meg-fontoltam; az-után: az illyekről írtt több véleményeket is meg-rostáltam, azt könnyen el hitettem magammal: hogy, Atilától fogva, mind-eddig fel vóltanak a' Magyaroknál a' *Könnyű Szekerek,* mellyeket osztán Mátyás király alkalmatossabbakká tehette, hogy olly rázóssak ne legyenek; és talán könnyebben-is forogjanak. De hogy a' *Kocsi* szó nem vólna idősebb Mátyás királyunknál, (a'-mint ezt az előbbeniekből ki-akará-hozni CORNIDES) azt magammal soha el-nem hitethettem. Ki-rándúltam tehát Ásiába: AMÚR, és SELINGA vizek eredetéig, PAIKAL nevű Tó mellé. Itt, Urunk' születése után Hat-századik-'s-egy-néhány esztendőkre fel-menvén, meg-akarám-kérdezni akkor-ott-élt Magyarainkat: vallyon vólt-é már akkor hírekkel eme' nevezetes *Kocsi* szó? És ime! ha élnének azt mondanák: hogy, noha akkori időben a' Scitháknak egy Felekezetyeket HOEKEKnek-is nevezték; mind-az'-által: azon magos *Szekerek,* és nagy *Kerekek* miátt, mellyekkel akkoriban éltenek, a' China-beliektől KOCSISOKNAK csufoltattanak. Bizonyíttya ezt DEGVIGNES azon Chinai két könyvekből, mellyek régenten KAM-MO, és TAM-SCHÚ nevek alatt kijöttenek. Itt ezek találtatnak írva: *A' HOEKEK éltenek (valamint mind-nyájan a' többi Tatárok) Sátorok alatt, a' Mezőkön, számos Seregekkel; és táplálták magokat a' Marhák' tejével, és húsával. De az ő Sátoraik, és Szekereik a' Tatárokénál magossabb kerekeken állottanak. Azért adák nékik a' China-beliek ezen nevet: KAOTSE, az az: nagy, vagy magos KOCSIJÚAK.* – Köll-é több? Fel-van-vágva a' Csomó. A' KOCSI szó tehát valóságos Scithiai szó, mellyel osztán Atilától fogva a' Magyarok-is éltenek. A' Magyartúl vette tehát a' Német Kutsche. A' Franczia COCHER. Az Olasz COCCHIO. A' Spanyol COCHO. Az Anglus COACH. A' Belga GOETSE. A' Gothus KUSK. A' Tót-is KOCS.

Ezt meg-igérte ugyan Etele; de bé-nem-tölthette. Le-verte erről Etelka. Mert eme' meszsze-látó, és ugyan azért gyakorta gyanakodó Szerelmes (meg-szagólván Világosnak új fortéllyait) három napok-ig el-nem-eresztette magától; azt vélvén ama' ravasz leányról: hogy meg-akarná-várni valahol az úton; és szinte erő-szakkal maga' szekerébe tenni. Nyájaskodni az után; és a' szerelmet gerjeszteni. Igazán ki-is-találta Etelka. E' vólt bizonnyára Világosnak szándéka. Ha jól fel-veszszűk a' dolgot; Etelkának angyali esze mindenütt meg-akadályoztatta Világosnak igyekezeteit. Megsem-is-alkhattak egy gyékényen egy mással. Éjjel-nappal azon törték fejeket: hogy facsarhassa-ki egygyike Etelét másikának kezéből. Mind-a'-kettőben egy-aránt éles vólt az ész. A' szeretet Világosban heves, de ideig tartó; Etelkában gyenge lángú, de állhatatos. Azon félelem, ne hogy Etelét el-veszeszszék, mind-a'-kettőben egyenlő. Meg-mutattya a' következendő idő, ki nyert Etelében, mint valaha Bertók a' csikban. E' két szék kőzött szinte a' földön maradott a' szerencsétlen Etele.

HARMADIK RÉSZ.

USZUBÚ ÁRPÁDNÁL.

De Budán Árpádnak egészsége mindenkor inkább hanyatlott. Már nem csak a' fülladás szorongatta, hanem a' vízi-kórság-is feszegette. Nem találhatta semmiben örömét. Úgy el-fogták a' gondolatok, hogy a' körűllette állókat észre-nem-vehetné; víg beszédgyeiket éppen nem hallhatná. Az Orvos, nagy szorgalommal forgolódván mellette, nem csak üdvességes szerekkel élesztgette testét; hanem, nyájas embereket öszve-szedegetvén, ezeknek víg beszédgyeikkel oszlatta-is a' sűrű gondolatokat.

Maga Árpád (még jól bírta magát) igen nyájas lévén; nagyon gyönyörködött a' tréfás beszédekben. Ugyan-azért: nem vala kellemetesb embere ama' Vezérjénél, ki ennek előtte Veszprémet, és Bihart meg-vette.* Mostanában a' Veszprém-megyi Katonákat nagy eszességgel vezérlette. És noha ennek elég érdemei vóltanak arra, hogy a' Fejedelemtől a' Vezérségre fel-emeltessen; mind az'-által: ezen Tisztségét fő-képpen tréfásságának kőszönhette; és valóságossan azt-is tapasztalta: hogy: valamint a' közönséges életben nem tudgya az ember, mitől hízik; úgy, a' Fejedelmekhez való alkalmaztatásban, ki-nem-tanúlhattya, mi viheti-elő.

Eme' Vezérre; USZUBÚ nevet adtanak a' magyarok; pedig azért: mert mindenkor el-utasította maga mellől a' bút; és szűnetlen jó kedvét mutatta.[49]* Soha szomo-

[49] Nem csak a' Magyaroknál; hanem a' többi Nap keleti Nemzeteknél-is szokásban vala az: hogy egy Fő-embernek több neveket adgyanak, mellyeket vagy erkölcsökre, vagy más külőnös tetteikre nézve reájok ragasztottanak. Például hozom elő a' Medusoknak harmadik Királlyokat; kit HERODOTUS *Cyaxaresnek* nevez; CTESIAS *Artibarnak;* XENOPHON *Astyiagesnek;* VELLEJUS *Pharnacesnek;* ALEXANDER *Polyhistor Astibárnak;* A' SZENT

rúnak nem látták. A' leg-nagyobb hadakozások előtt, a' leg-félelmessebb vagdalkozások között, egy-aránt tapasztalták jó kedvét; és bátor szívét. Örvendettek a' Katonák, kik Vezérlése alá jutottak. Eleve tudták: hogy nem csak nyertessen; hanem vígan-is térendenek-viszsza. Okos lévén, és víg; úgy tettszik: mintha meg-hazuttolta vólna azt, a'-mit az emberek közönségessen tartanak: hogy abban légyen termékeny az okosság, kiben szaporátlan a' tréfa.* Soha még eddig el-nem-vesztett egy csatát. Nevetve vágta-konczolta a' jajoló ellenséget. Ő verte-meg a' Veszprémi Tótokat. De valahányszor Árpáddal e' hadról beszélgetett; mind annyiszor őtet (ha mindgyárt kedve nem vala-is) meg-nevettette.

Mind az Orvosnak ohajtására, mind a' Fejedelemnek szerencséjére, éppen akkor érkezett Uszubú Veszprémből: elsőben ugyan látogatóúl; de fő-képpen azért: hogy meg-tudhassa Árpádtól: az Olaszokra ütésnek idejét; azt víttatván felőllök, hogy ők hamar meg-penészednének, ha nem hányattatnának; nem vettetnének kardra.[50]* Tüstént bé-eresztetett a' Beteghez. Előtte, kötelessége szerént, el-beszéllette; el-

---

IRÁS, Tobiásnak könyvében, *Asverusnak*. Ezek mind egy embernek (a' Medusok' ama' harmadik Királlyának) nevei vóltanak. – Ha LENGLET *Apát-urból* (ki ezekről-való elmélkedéseit TOURNEMINIUSBÓL kölcsönözte) ama' neveknek eredeteket feszegettyük; könnyen meg-tudódik: mi okra nézve nevezhették-el olly különbféle-képpen. ASVERUST ebből faragták: *Asa-suver*, az-az: *Fő-vezér*. CYAXAREST a' Tatároknál, és Törököknél még most-is fen-forgó szavakból: *Kiaskier*, az-az: *Vezérje a' Hadnak*. ASTYAGEST ebből: *Asta Geis*, az-az: *Vitéz' Vezérje;* avagy ebből; *Tcha Geis;* az-az: *Sereg-Vezér*. – Én ezen utólsó szót: *Tcha Geis* fel-vévén (melly, mostani írásunknak módgya szerént, így írattatik: *Tsa Geis*), látom LENGLETBÖL, hogy *Tsa* a' régieknél *Sereget* tészen: és innett gondolom eredni ezen szavakat-is *Tsatázni*, az-az: *Seregelni*, avagy *Sereggel dolgozni*. *Tsata;* az-az: *Ütközet*. Innét jön a' *Tsárda*-szó-is, melly elsőben a' régi Magyaroknál (valamint még most-is a' Törököknél) azon hajlékot jelentette, mellyben az Őr-állók a' levegőnek viszontagságai ellen egygyűtt laktanak, melly helyeket mostanában-is Pánesova, és Zimon között (Zemlin) azon Katonáink, kik Belgrád ellen Őr-állóban vannak, így nevezik: Tscharbachen. A' Törököktől meszszebb esett Magyaraink azon Vendég-fogadókat hivják *Csárdáknak*, mellyek a' pusztán magánossan vannak; és a' többieknél, épületekre nézve, alább valók.* Az-után: mivel azt is látom, hogy ezen szóban *Tsa-Geiz*, eme' *Geíz* szó annyit tészen a' Régieknél, mint *Vezér*, immár nem csudálkozom, miért foroghatott fel a' Magyaroknál a' *Geiza* szó, és mért nevezék Szent István Királyunknak Attyát; az-után más két Királlyainkat-is *Geizának*. – Magyar Avaraink eme' szóból: *Tsa-Geiz*, ki vetvén a' Geiz-szót, helyébe *Kám*, avagy *Kán* szót tettenek, és azoknak Fejedelmeik magokat *Tsa-Kámoknak*, avagy-is *Tsa-Kánoknak* nevezték; az-az: *Sereg-Fejedelminek:* nem kűlömben *Tatár-kám*, avagy-is *Tatár-kán*, annyit tészen: mint *Tatárok'-Fejedelme, Tatárok'-Vezérje*. – Az Avaroknak Fejedelmét tehát *Tsa-Kánoknak* hiván a' Régiek, azon Birodalom'-pálczájokat is, mellyel Fejedelemségeket jelentették, *Tsa-Kánoknak* mondották, most *Csákányoknak* nevezzük. Ebből ki-tettszik: mért hivták az Avarok' Fejedelmét *Cha-Gánnak* a' külső és nyelvünket nem értő Irók.

[50] Meg-szaglották valóban a' MUTINAI Olaszok: hogy Árpádnak serege ellenek iparkodik. Ezen hírre olly hatalmassan meg-rettentenek, hogy ama' Szent GEMINIANUS *Püspökhöz* folyamodnának, ki (Atilának ideiben élvén) ezen Királyt, Mutina' kapuinak fel nyitásával, meg-engesztelte. Ennek templomában öszve jövén Árpád' idejében is a' Keresztények, ezen énekkel, melly MURATORIUSNÁL fel-találtatik, kérték azon Szent Püspöknek segítségét:

Confessor Christi! pie Dei famule!
O Geminiane! exorando Supplica:

sőben: az ellenségnek mostani csendességét; az-után: a' meg hódoltt népnek engedelmességét.

Mind ezeket nagy örömmel hallván Árpád, Hát (úgy mond) édes Uszubúm! minő kását főztenek a' Beszperémi Tótok; midőn Ősével Vas-fazékjok ellen ütöttél a' Bakonyi Erdőben? Lehetett-é bográcsesokból ki markolni valamit? avagy talán meg-is-ijedttél a' Tót-ágasoktól? Beszéld-el még egyszer. De űlly-le leg-elől; penig ide mellém.

Felele Uszubú: Uram! le-nem-űlök: mert soha nem állok ifiabb-koromban. De állva se mondasd-el velem ama' disznó* történetet. Inkább szaladva beszéllem-el a' főrtelmes Nyúl-hadat! Bár eszembe se jutna ama' lanyha Nemzetség! Azon Ló körmű; Karika-lábú; Lőcs-kezű; Tök-fejű; Csacsi-fülű csuda teremtmények, ostoba csere-bogarak. Bár csak lelkes állatokra akadhattunk vólna! De teremni köll az embereknek, mint a' Suba-gallérnak; nem penig idővel válni*, mint a' lapos tetűnek. – Hiszed-é: hogy ama' szemeten egy győngyre találhattunk? De találtunk bezzeg bé-horpadt-hasú ritka állatokra.* – Hallottuk elsőben öszsze-röhögéseket a' Bakonyi Erdőben. Mondám mindgyárt Ősének: venne magával egynehány Vitézeket; és látná-meg, mik porczognának a' makon. Alig lépett-bé a' sűrűbe; íme azok mindnyájan (mint tetűk a' var alatt) el-halgattanak. Számra nézve, annyin vóltanak, mint a' kurta kutyák, avagy őszkor a' hideg vette legyek. De félénkebbek a' Nyulaknál. Még most se hihetem: hogy nyulak ne lettenek futalékos Apjok. – De ne beszéltesd-el velem a' többit, hatalmas Fejedelem. Mái napiglan-is szégyenli a' Magyarság azon gyalázasos nyul-hadat. Meg-is-bántuk immár, penig nem külömben: mint ama' vén kuvasz, melly egyszerre kilenczet fiadzott.

A' beszédnek még ezen elejére-is láttszatott Árpádnak kedve meg-térni. Megritkúltanak a' sűrű gondolatok. Úgy tettszett: mintha ifiú-korában a' nyájasságra szoktatott, és sok vigságokból öszve-szerkeztetett természet víg gondolatokkal akarna

---

Ut hoc flagellum, quod meremur miseri,
Coelorum Regis evadamus gratia.
Nam doctus eras, Atilae temporibus,
Portas pandendo, liberare subditos.
Nunc Te rogamus, licet servi pessimi,
Ab Ungarorum nos defende jaculis.

Nem csak pedig az Olaszok, hanem más Nemzetségek-is rútúl rettegtenek a' vitéz Magyaroktól. Nem csuda tehát, hogy ellenek kigyót-békát kiáltottanak a' Régiek. Ezt azoknak meg-engedhettyük. De egy minapi nyelves Írónak orczátalan fecsegését el-nem-tűrhetem, ki (a' mint Degvignes elő-hozza, pedig ez-is boszszonkodva) azt merte írni: *daß die Türken* (ezek által a' Magyarokat érti a' gonosz) *eben so wenig werth sind: daß man ihren Ursprung, und Geschichte aussuche: als die Wölfe und Tiger in ihrem Lande.* Ez méltó: hogy megtolmácsollyam: hogy mindenik Hazám-fia, ha németűl nem tud-is, elsőben jól meg-értse, az-után még jobban le-köpje. Igy csik tehát nyelvünkön: *A' Magyarok éppen olly keveset méltók, hogy az Ember azoknak Eredeteket, és viseltt dolgaikat ki-keresse: valamint a' Farkasok, és Tigrisek magok' Lakhelyekben.* Veszem észre: mért haragszol úgy annyira a' Magyarokra, mert meg tanitották Nemzetségedett a' Magyarok' Istenére. Mért nem állottatok talpon előttök gyalázatosok? Mért nem akartátok a' Magyarokat magatok előtt inkább, sem mint magatok után hajtani? Mért bíztátok életeteket lábotokra, nem pedig Karotokra? Úgyé bizony! szégyen vólt a' Futás, Sógor; de hasznos?

el-oszlani. Kérték tehát a' Vezért: hogy tovább folytassa a' Nyúl-hadat. Örömest hallanák ama' ritka történetet.

Tehát Uszubú: Noszsza (úgy-mond) Kard-ki-kard! Lóra-ki-lóra; Nyíl-ki-nyíl; Dárda-ki-dárda.[51]* Midőn észre vették a' Tótok, hogy e' nem Kanász-játék; tüstént gatya-fenekébe a' szívek. Reszketett mind egygyike, mint a' kocsonnya. Noszszami: rajtok a' veres kődökűeken. Bíztak ők ugyan; de csak az inokban. Meg-szalasztották száz Vitézeinket, kergették-is erőssen; de magok után ám. Szorongattyák a' miénk ki-felé az erdőből; 's-mint valami lustos Csordát, mi-felénk nem annyira űzik, mint korbácsollyák. Akkor láttuk leg-előll a' fene-ette láb'-mosadékokat. Hegyes vólt Fejek, mint az Isten'-nyila. Horgas ujjok nem vitézségre, hanem lopásra termett. Ugyan azért: csak attól láttszattattak félni, ne-hogy az erdei fákon magoktól-is fel-akadgyanak. Ki-tettszett orczájokon a' Vitézség' tüze: pirosok vóltanak, mint a' lisztes zsákok.

Látván penig, hogy úgy ki-koptanak az erdőből, mint valami az hóból; még apróbra rágódott töpörtő szívek. De szíve se vólt egynek-is; hanem csak zúzza. Ugyan verte a' vérejték az eb' méhében fogantattakat. – Hatalmas Fejedelem'! nem adtad vólna száz süveg-ördögért; ha láthattad vólna a'-harmat'-hasító bocskorosoknak ritka félelmeket. Úgy összze-bújtanak; mint valami szegény ember' malaczczai. Nem sokára a' temérdek sokaság egy-maroknyinak, egy harapásnyinak tettszett. Penig el-nem szökhettenek. Innett én, amonnatt Ősc vágta-bé uttyokat. Még most se hihetem: hogy egygyik a' másikba ne bújt vólna.

Fel-kiáltottam osztán; és meg-parancsoltam nékiek: tennék-le furkós bottyokat; másként összze-folytatom taknyokat a' nyálakkal; szálanként szedetem-ki szemek' szőrit; egygyenként veretem-ki záb-fogokat. De, az eb-anya' terhe, egy se értette* szavaimat. Egy se tudott közűllek EMBERÜL. Búsúltak, mint a' verembe esett Farkasok, Az-után fohászkodtak-is: mint a' kereke-törött Kocsisok.

Összze-akarám gázoltatni a' sápadtt varas békákat. De egy vólt közzűlök, kinek kedviért meg-engedtem a' többinek. Ez (amazoknak csoportyokban állván) úgy ki-

---

[51] *Uszubúnak eme' homályos szavait meg-világosíttya LEO ama' Böles Nap-keleti Császár, ki az akkori Magyaroknak fegyvereket, és szokásokat e' szavakkal írja-le:* Fel-vannak fegyverezve Kardokkal, Páncélokkal, és Dárdákkal. Sokan közűlök kettős fegyvert viselnek. Vállaikon a' Dárdákat hordozzák. Kezeikben az íjjat tartyák. Mind ezzel, mind amazokkal (valamint a' szükség hozza magával) élnek. De a' hátráláskor igen nagy károkat tesznek az űző ellenségben. Nem csak magok vannak fegyverrel bé-födözve; hanem azon lovaknak-is, mellyeken a' Főbbek űlnek, elejeket vagy vassal, vagy sűrű pokróczokkal szokták el-takarni. Igen szorgalmatossan, és nagy gyakorlások által tanúllyák azon mesterséget, mellyel, a' lovakon űlvén, a' nyilakat lövik. De, az ütközetnek idején, semmi más úgy meg-nem-hátrálhattya a' Magyarokat mint a' sűrű, és szokásokkal ellenkező Hadi-rend. Mert ők mindnyájan Lovasok, és lovaikról le-nem-szállanak. Mivel, gyermekségtől-fogva ló' hátára szokván; nem tűrhetik a' talpalást. Ellenekre vannak a' merő térségek-is, és emberi mesterséggel műveltetett mezőségek; ezeken fellyűl a' sűrű, és minden félbe-szakadás nélkűl utánnok lovagló Hadi-rend. Ellenekre vannak a' nehezebb fegyverekkel-való közel-ütkezetek; az-után: olly eszessen el-rendeltt éjtszakai reájok csapás, hogy azoknak, kik reájok rohannak, egy része a' Hadi-rendben legyen, a' másika pedig lesben állyon. Igen ellenekre vagyon a' Magyaroknak a' legeltetésnek szüke, a' Barmoknak, mellyeket magokkal hordoznak; kietlen sokasága miátt.

tettszett, mint a' füles Csacsi[52]* a' Júhok közűl. Ötet, magamhoz szóllítván, megkérdezém: mi szemétnek pozdorjái lennének? mit akarnának? mi okra nézve röhögtenek-öszsze a' Bakonyi erdőben? Darabolta a' kutya-vérű a' Magyar szót. Éktelenűl húllottanak a' tót kölönczök vatalékos szájából. Nem-is beszéllett; hanem csak ökrődött a' csömör ember; midőn szűnetlen Zvatoplugnak útálatos nevét okádta. Nagy nehezen, mint-egy harapó fogóval, vehettem-ki belőlle: hogy ők ennek-előtte (tisztségekre nézve) Disznó-pásztorok vóltanak. Most immár Zvatoplugnak Vitézei lettenek. Maga Zvatoplug mostanában Beszperémben lenne; Fia, Mojmir, Tihonyban.

Ezeket nagy káromlással; de nagyobb izzadsággal ki-sajtolván belőlle; azon tanácskoztam Ősével: mi tévők legyünk: elsőben ugyan eme' lustos csordával; azután penig az említett várakkal? – Öse, a' Falkáról így vélekedett: hogy jók lennének a' Beszperémi, és Tihonyi út'-mutatásra. Erre reá-állottam. De osztán azt-is javallotta Ősc: hogy Katonáink' közé oszszuk a' serényebbeket. Meg érdemlenék a' Kóficz-emberek: hogy magok'-feleiktől verettessenek-agyon. De ezen tanácsesának el-fogadását malacz-nyírő soha-napjára hagytam. Nem köllöttek a' hízlaltt deszkák; az élhetetlen Lidérczek. Féltettem tőllök Magyar nyelvünket. Mert az övék felől azt hallám: hogy olly ragadós lenne, mint a' tót fene.

Végtére azt-is mondá Öse felőllök, hogy jók lennének a' szolgálatra, kiket az Isten soha urakká nem teremthetett. Reájok lehetne bízni, mint a' Csacsikra, a' nagy nyalábba kötött egygyetmásokat. – Éppen bizony (így mondék), ebre a' hájat; kecskére a' kertet; farkasra az aklot. De ebben bizony nem kopik fogok a' sűltt makot porczogató kajla Sörtvélyeseknek.

Őket tehát két részre osztván; egygyikét út'-mutatóúl adtam Ősének Tihony ellen. A' másikát Beszperém felé sürgettem. Mint a' czigány-ló; olly kéntelenek vóltanak az ügetéssel. De a' Várnak meg-vételét másszorra hagyom. Tán ez elég-is lesz mára.

---

[52] Ama' SZEKEREKET, mellyek Bálakat, és más egyébb igen nagy nyalábba kötött terheket vittenek, MÁZSÁS SZEKEREKNEK mondották a' Magyarok. Így nevezi azokat KUN LÁSZLÓ *királyunk* 1280-ban, Zczkoun adattott levelében. Így nevezi ZSIGMOND *királyunk*-is 1405-ben artic. 15. És, mivel Deákúl írtanak, ekképpen ejtették-ki: *Currus, qui* MÁZSA *vocatur*. Avagy rövidebben: *Currus*-MÁZSA. Osztán a' Deák szóba nem akarván magyar szót elegyíteni, így ejtették-ki: SUMMARIUS-*Currus*, az az: nagy SOMMÁT, vagy nagy *terhet* viselö szekér. Így nevezi azokat ZSIGMOND-*királlyunk* 1435-ben – A'-mi több: azon Állatokat-is, mellyek hátokon nagy terheket hordoztanak, SZUMMÁR-*oknak* hivja Mathaeus Parisiensis 1245-ben. Ennek-előtte, Kalmet Irónak idejében 1135-ben, azon állatokat SZAUMÁR-*oknak* mondották. Dandulus pedig, Muratoriusnál, SZOMÁR-oknak nevezi. Az-után 1160-ban Hanzitz mindenütt SZAMÁR-*oknak* nevezi – De Végtére a' teher alól ki-vévén a' többi állatokat, csupán a' Csacsikra rakták a' nagyobb nyalábú Súllyokat, ugyan azért reájok száradtt a' SZAUMAR, SZUMÁR, SZOMÁR, SZAMÁR nevezet mind a' Magyaroknál, mind az Olaszoknál. Nem csak ezekre pedig, kanem a' Szegedi Só-háznál azon emberekre-is, kik hátokon hordgyák a' Kő-sót. Ott ezeket is' SZAMARAKNAK nevezik. Ebből ki-tettszik, hogy ama' nagy fülű Állatoknak nevek Nap-keleti ki-mondás szerént, CSACSI légyen: a' SZAMÁR szó későbbre ragadott reájok eme' Deák szóból SUMMÁR-*ius-Currus*.

Árpád, ezen beszédnek nyájasságán nagyon meg-újjúlván; csak arra kérte még Uszubút: hogy (ha mindgyárt Tihonynak ostromát abban hagyná-is) leg-alább azt beszéllené-el mostanában: miként ugrasztotta-ki a' Veszpremi bokorból ama' félénk nyulakat.*

Erre Uszubú: Uram (úgy-mond): nem olly könnyen esett-meg a' dolog, a'-mint gondolám. Mert a' Tótság, melly magát ama' Tetű-varba (nem-is várba) bé-vette, mint Kakas a' maga' szemetén, mind meg-tarajosodott, mind peniglen fel-tollasodott. Az-után: valami gyűlölöm italnak tüzességével* lelket öntvén magokba (mert azt mondgyák: hogy másként csak párájok légyen), úgy meg-nyakasodttanak, hogy onnatt ki-ugrani nem akarnának. A' kikémlelés után, midőn tőllök keveset kértem, és meg-nem nyerhettem;[53]* bé-izentem a' Hal vérűckhez magyarossan: hogy, ha mindgyárt még annyit öntenének is a' garatra; véreket még se melegítenék úgy meg, hogy Oroszlányok legyenek. Meg-meczczeném torkokat, midőn azon kulacscsokat öszsze-töretném, mellyeket, fegyver-gyanánt, oldalakon fityegtetnek a' kotyogós vitézek. Eszmelődnének-fel a' fürtt-vellejűk, és vennék-észre magokat, hogy nem az ótott-lábú Szászokkal, hanem a' vitéz Magyarokkal lenne csatájok. Velünk tengelyt ne-üttetnének, pedig olly nyomorékok, kiket elég-képpen meg vert csak azzal-is a' Magyarok' Istene, hogy őket Tótoknak teremtette; és puruttya nemzetségeknek se Hazát, se Házat nem adott. Ezen görbe Ország is, mellyben mostanában zsellérkednének, tót homokjával egygyütt, Atiláé lenne. Hess másé az udvarról. Ha ki-nem-röpűlnének; Fészkestől, Tyuk-monyostól oda lennének.

Látván tehát a' Gubánczosok, hogy rosz ízű falatokat tálalgatnék elejekbe; borsos-is lenne a' lev, mellyet hírtelen hörpenteniek köllene, ijettekben el-ütötték magokat. Hátra-hátra-tekíngettenek. Az-után: midőn sovány árnyékjokat magok után futni szemlélték; azoktól némellyek úgy meg-ijedttenek: hogy, a'-mint hallám: hat aratás után se jöhettenek eszekre. Íme, Uram! magok' árnyékjok ellen sem valának vitézek. Nem csuda tehát: ha* csoportossan törék-ki magokat a' Vár' kapuján. Talán még most-is szaladnak. Nem hiszem, hogy némellyek a' Világból-is ki-neszaladttanak.

De kik a' várban maradttanak; szűrjök alatt csak hányogatták a' pittyeget. Én, nyakasságokat el-únván, rajtok Katonáimmal. A' Napnak le-alkonyodta után; Hágcsókat* vettettem a' görbe falakra. Meg-gyújtottam széna-szalma-fedelű hitvány gallyibájokat. Minden irgalom nélkűl nyakaztuk a' Kankósokat. Uram! nyakkal nem győzték kardunkat. Ebestől-macskástól oda lettenek.

Nem hiszem; hogy három Tótnál több illantott-vólna-el Zvatopluggal. Ezt körmeink közé nem kaparíthattuk. Meg-tanítottuk vólna eme' Kolompost-is a' Magya-

---

[53] *LEO ama' Bölcs Nap-keleti Császár a' Magyaroknak eme' szokásokról e'-képpen szóll:* Ha az Ellenség közűl, mellyet űzőbe vettenek, némellyek magokat menedék helyre vették, akkor azon vannak a' Magyarok: hogy az emberek', és lovak' tartásokra szükséges eszközöknek héányosságát eszessen ki-kémlellyék. Ezt ki tanúlván, őket szűnetlen tartó környyűl szállásokkal sürgetik, hogy vagy a' szükség által meg-fogják, vagy nékik tettsző frigyekre hajcsák. És elsőben ugyan csekéllyeket kérnek tőllök. De minek-utánna az Ellenséggel frigyet vetettenek; terhesebbeket adnak elejekbe.

rok Istenére. Azt hallottam felőlle: hogy, Beszperémet el-vesztvén, meg-bolondúlt; és, Buda mellett, a' LEÁNY-VÁRI erdőkben remetéskedik. Tudni-illik: a'-hol ifiúságában' tótossan élt az oda hordott kanczákkal; vénségében Magyarossan halhasson-meg; a'-hol eddig ebűl töltötte életének nagyobb részét, ugyan ottan még egy-néhány hátra-maradandó napjait EMBERÜL végezhesse-el minden orcza-pirúlás nélkűl. Fel-hajhászom, ha parancsolod.[54]*

NEGYEDIK RÉSZ.

ETELE BUDÁN.

Nyájas Uszubúnak ezen beszédgyeire láttszatott Árpádnak nyavalája enyhődni. De kit egyszer dög-rovásra vágott az irgalmatlan halál; annak Élete csak fóltozódik. És ugyan, noha fóltal tartós a' ruha-is: de, ha itt-is fólt a' fóltot éri; végtére elnyövettetik. Varrogatta eme' fóltokat mind az Orvos, mind osztán Budára érkezett Világos-is; de minden szorgalmatosságok haszontalanok vóltanak. Inkább, meg-meginkább hanyatlott. Nem-is messze állott a' parttól.

Budára érkezett az-után Etele-is. Őtet Világos maga vezette-bé a' Fejedelemhez. El sem is-titkolhatta Árpád azon örömét, melly Etelének, és Világosnak jelenléttekből származott. Szerette mind-a'-kettőt. Örömest-is látta vólna öszvepárasodásokat. El-tíltotta magától a' többit; és csak ezeknek társaságokban múlatozott. Most inkább meg-szerette Etelét: mert bővebben tapasztalta Magyar Erkölcseit.

Egyenes vólt Etelében a' Magyar szív. Meg-egygyeztenek szavai gondolataival. A' jót jónak; a' roszszat rosznak mondotta mindenkor, és bátran. A' reá-agyarkodókat, vagy el-fülelte, ha meg-nem-győzhette; vagy le fülelte, és lába' kapczájáva tette, ha meg-körmölhette. Nála mind-az'-által az Ellenkezés halandó, az igaz Barátság halhatatlan vala.* A' Fejedelmet eszessen, nem hízelkedve tisztelte. A' jó Barátokat fárasztó szorgalommal soha nem kereste; még-is meg-lelte. A' fel-találttaknak nem számokban, hanem igaz szívekben gyönyörködött. Ugyan-azért kevesebb vólt nála az öröm; de egyszer-'s-mind kevesebb a' gyötrelem-is.

---

[54] Nem tudhatta még ekkor Uszubú Zvatoplugnak halálát, noha tudhatta, hogy ekkor immár nem uralkodott. Mert, el únván a' világi viszontagságokat, midőn birodalmát fiaira bízta, senkinek semmit se szóllván, meg-nyergelte lovát, és, mintha valami foglalatosságai lennének, más színt adván útazásának, Zobor' hegyére ment Nyitra mellett. Itt lovát körösztűl döfvén, kardgyát-is el ásván, magát ott lévő három Remetéknek társaságokban adta. Velek szentűl-élt, és csak éppen halála előtt jelentette meg: ki légyen. Neve' napja tizen-egygyedik Mártziusban tiszteltetik a' Benediktinusoknál.* COSMAS. ANNALISTA *Saxo.* DUBRAVIUS. MENOLOGIUM *Benedictinum.**

A'-mi a' Fejedelem körűl-való forgolódást illeti: Hadnagyságának ékes megköszönttc után, olly szorgalmatos iparkodással szolgált mindenben: hogy ennél nagyobbat maga' Féleitől sem reménlhetett Árpád. Gyönyörű beszédekkel múlasztotta unalmas, mert keserves óráit. Meg-rakosgatta zöld ágakkal szobáját. Maga fordítgatta az ágyban. Nála vólt egész nap-estig Világossal. Éjtszaka magánossan hált nála; és, szolgálattyára mindég talpon állván, úntig ki-mutatta emberhez illő nagy lelkét.

Etelének ezen szorgalmai úgy annyira meg-tettszettenek Árpádnak: hogy csak azért láttszattatna egészségének viszsza-térittését, és élete' napjainak nagyobb számát kévánni: hogy vele sokáig jót tehessen. Fel-is-akarta hirteleniben a' Vezérségre emelni; de Etele hathatós okokkal arra kérte: rekesztené-el egy kevessé ezen kegyelmének árját; kézzel-is hintené inkább, mint zsákkal a' magot. Ne kévánná: hogy egy Tisztségről a' másikra (mint valami Evet; egygyik ágról a' másikra) ugrana. Jól fel-akarná venni az előbbi rendű gyakorlásokat, 's így magát alkalmatossabbnak mutatni a' nagyobb Tisztségekre. Vólnának még nálánál érdemessebbek, kiket ama' Vezérségre fel-emelhetne. Néki Hadnagysága-is bajos lenne, mivel az Ezredességen által-kelletett ugrania.

E' szinét festette ugyan reménkedésének; de ezt-is Gyulának, és Etelkának kedvekért cselekedte. Régen meg-érdemlette Gyula a' Vezérséget. De, mivel ollyan vólt, ki az igazságot nemes bátorsággal gyakorta ki-mondotta a' Fejedelem előtt, ennek életében ama' Tisztségre fel-nem-kapaszkodhatott. Ezen kivűl: tudta Etele a' Kis-aszszonynak-is gyanúit, ha Gyulánál fellyebb emeltetne. És, noha ugyan ezen félelmét haszontalannak lenni állította; de ezen haszontalansággal sem akarta megzavarni jó szívét.

Midőn Árpádnak szolgálattyában illy serényen forgolódik Etele; meg-szóllította Világost a' Fejedelem, és igen kérte: hogy, mivel ő leg-inkább ismérné Buda mellett a' Dunában-lévő szigeteket; és a' benne termett erdőket: egygyikébe vinné Etelét; és néki valami múlatságot szerezne. El-únná magát az Ifiú: ha körűllöttevaló nehéz foglalatosságai valami kis járással, és múlatságos társasággal fel-nem-váltatnának.

Igen nagyon meg-örűle ennek Világos. Már ennek-előtte-is a' Nyulak' Szigetébe akarta csábítani Etelét; ott őtet tőrbe keríteni; és éppen magához csatlani. E' vala gondolattya a' Fejedelemnek-is. Őket (még életében) egy párnak látni; és valamelly Tartománynak részével meg-ajándékozni akarta. Ezzel Árpád mind Etelét, mind Világost le-kötelezni kévánta.

De Etelének nagyobb gondgya vala Etelkára; mint Világosra. Ugyan-azért: egy kis ürességet lelvén; levelet íra a' Kis-aszszonynak. Ebben meg-jelentette Árpádnak súllyos betegségét; Vezérségéről elő hozott beszédét; de magának, Etelka' kedviért, ellene-állását; Világosnak (Árpád' javallásából, és szinte parancsolattyából) a' Nyulak' Szigetébe iparkodását; és ott következendő csábításait. Meg-esküdött osztán az élő Istenre: hogy soha Etelkát el-nem-hadgya. Mert nem lehetne széles e' világon olly szépség, olly nyájasság, olly szív-maszlagító incselkedés, melly őtet meg-vesztegethetné. Kérte az-után a' Szűzet: hogy ezen tőlle el-távozta' alkalmatosságával ne lenne szomorú. Nála hagyta légyen igaz, és állhatatos szívét. Ebben telne gyönyörűsége addig-is, még öszve-kelhetnének.

E' Levelet Lovászszának szorgalmatosságára bízta. Ki-is, éjjel-nappal nyargalván, ló-halálába bé-hajtott Wilágosra. Kertyében sétálgatott akkor Etelka Kádárral, és (Etelének késedelmes leveléről kezdvén a' beszédet) a' Szerető Ifiaknak álhatatlanságokról okoskodott: midőn a' kert' ajtaját meg-nyitotta a' Lovász, és valamit tarsolyában keresvén, egy ideig álldogált.

Nem tűrhette a' sokáig-tartó kotorászást Etelka. Ott hagyta hamarjában a' Fő papot; és, amannak eleibe szaladván, leg-is-leg-elől: ha Etele egészséges lenne-é? meg kérdezte. Ennek jó hírét hallván; tüstént el-olvasta a' levelet. Ki-tettszett ábrázattyán; elsőben: az öröm; az-után: a' félelem. De, félelmének jeleit nagy szorgalommal takargatván, nagy örömmel meg-kérdezte a' Lovászt: ha más valami parancsolattya nem lenne-é Urának? A' Lovász azt felelé: hogy nem lenne egyébb; hanem: hogy levél nélkűl viszsza ne-térne. Inkább KARJELBE (mit is mondék, úgy mond, balgatag) inkább Hazánkba viszsza-talpalok; mint levél nélkűl Budára lovaglok.

A' Lovásznak hírtelensége (ihon-e) el-árúlta Etelét. Olly nevetségre-is fakadott a' Kis-aszszony: hogy (ne-talán-tán vége nem lévén a' húzomos kaczagásnak, magamagának meg-ártson) félni kezdene a' meszsze-látó Fő-pap. De még inkább nevetett: midőn kebeléből újra ki-vévén a' levelet, a' pecsétet ügyelte. Ki-vala ott meczve egy Páncélos Kar, és marokba szoritott Scithiai Nyíl, a' Karjeli Fejedelmek' czímere. Midőn osztán nevetése meg-szűnt; arra kérte a' Lovászt: hogy holnap, idején reggel, hozzá jőjjön; és, az addig el-készített levéllel, Buda felé röpűllyön.[55*] A' Lo-

---

[55] FIN-országnak (melly régen, a' Magyarokon felől, éppen éjtszakra terjedett) egygyik része vala ama' nevezetes KARJEL. Benne fekszik mostanában OROSZ-PÉTER-VÁR a' Muszka-czároknak Lak-helyek – Hogy a' Magyarok, néha-napján, ezen KARJELBE is elterjedtenek (noha talán onnétt soha Felekezetenként ki-nem-jöttenek) a' többi között abból-is meg-bizonyódik: hogy, még mostanában-is, ezen KARJELI tartományt UNGERMANNIÁNAK, avagy közönségessebben INGERMANLANDNAK nevezik minden oda való lakosok. A' vizet pedig INGERFLUSZNAK hívják a' Németek. Hogy pedig Atilánknak maradékjai jöttenek ezen helyekre; innen tettszik-ki: hogy ama' FINEKNÉL* (SAXO *Grammaticusnak* bizonyítása szerént) ATTILA-nevezet közönséges vala. Az-után abból-is: hogy őket közönségessen KIRÁLYI Scitháknak *(Scythae Regii)* nevezték a' Régiek. Innett származott az: hogy, eme' KIRÁLYI Nevezetről, mellyel magokat igen nagy örömmel mind hivták, mind hívattatták, őket KIRIALIOKNAK-is mondották a' nyelvünket nem értő Bizantinomi Görög Írók. Magát pedig KARJELT' elsőben KIRIALIANAK, az-után KARELIANAK-is nevezték. Hogy pedig eme' KARJELIEK a' Magyarokkal egy-eredetűek, nem lehet e' gondolatot csak minapiban származott véleménynek mondani. Immár régen így ítéltenek e' felől *Rudbeck' fia* OLAUS; IHRE; LEIBNITZ; EGENOLF; VELIN; STRAHLENBERG; BÜSCHING; FISCHER. E' dolognak lehetségét még jobban megvilágosíttya az: hogy a' FINEKNEK Atyafiságokat, a' régi időkben, önnön magok meg ismérték a' Magyarok; midőn, 1260dik esztendő tájban, nékik segítséget küldöttek VALDEMAR *Svecziai király* ellen, ki őket akkoriban meg-akarta-zaklatni; és, ha lehetne, egészlen bírtoka alá vetni. Ezen valóság meg-vagyon írva Ifiabbik ISTVÁN-*király*' levelében, mellyben VANYI *Sándornak* sok kegyelmeket osztogatván, a' többi között így beszél: *Ezen kivűl: midőn Seregünket Svecziába küldöttük; maga SÁNDOR, minden mások előtt, egybegyüjtvén maga' sokaságait, bátran bé-hatott a' Svekusok' Seregébe; és, maga'; 's-emberei vérének nem kevés ki-ontásával, nékünk ohajtott győzedelmet nyert* - - Adódott 1268-ban. ISTVÁNY után KUN-

vásznak el-távozta után, elő-jövén a' Fő-pap; meg-kérdezte előbbeni kaczagásának okát. Hogy ne kaczagtam vólna (úgy mond) mivel Etelét úgy el-árúlta a' hírtelen Lovász? Most lesz nékem leg-nagyobb tréfám a' Karjeli Úr-fival. Ki-facsarom markából a' többi titkot-is. Úgy bé-keríttem a' hállóba, hogy – Ezek után Sátorába menvén, elő-vette minden eszességét. A' Szerelem, és Etele' Személlyéhez illő tisztelet közé helyheztetvén maga' Személlyét, úgy akara néki írni, hogy a' papirosban mind a'-kettő kitessen. Nagy buzgósággal elő-vevén tehát az író-eszközöket, ezen renddel írta levelét: Édes Etelém! ha meg-nem-írnám-is mind örömemnek, mind félelmemnek okait; Te, szívemnek minden rejtékeit tudván, könnyen kivehetnéd. Örvendek egészségeden; és Árpádnak hozzád ki-mutatott; de régen meg-is-érdemlett kegyességén. Sajnállom: hogy meg akadályoztathattam Vezérségedet. Bár el-fogadtad vólna a' Fejedelemnek ezen kegyességét; mert nem tudhatod a' következendő mostoha időket. Tudom, mitől féltél, de félned nem kellett. Jól isméred igaz szívemet. Úgy-is reménlhettem vólna: hogy, mint Vezér, meg-nem-vetetted vólna egy Hadnagynak magzattyát. – De meg-bocsáss, Édesem; ha nem annyira ugyan szívednek meg-változásától; mint Világosnak kerítő szívességétől féltelek. A' tűz meg-olvaszthattya a' kemény érczet-is. Eszedben tartsd a' Nyulak' Szigetében, kinek személlyéhez kapcsoltanak a' Meny-beliek. Bár inkább el-süllyedne ama' szerencsétlen Sziget; minek-előtte benne Etelémtől meg vállyak. Soha nem

---

LÁSZLÓ uralkodván Országunkban, Magyar-eleink (magok is zenebonákban élvén) nem küldhettek többé segítséget a' FINEKNEK. Ugyan-azért: a' következendő Svecziai Királytól, LADULAUSTÓL (Birkarlusoknak ravaszságok által) el-nyomattattanak 1272-ben. Kik az igát hordozni nem akarták, föllyebb menének éjszak felé, csupa Lápos helységekbe. Ezeket a' Finek Láposoknak; Tartománnyokat LAP-*országnak* mondották. A' Németek osztán LAP-*landnak*, a' Deákok LAPLANDIANAK, avagy LAPONIANAK nevezték. Mind ezeket jól észre vévén T. HELL *Miksa;* midőn *hetedik* KRISZTIÁNTÓL (Dániának és Norvegiának Királlyától) Bécsből Vardehúzba hivattatna: hogy a' Hajnal-csillagnak a' Napszíne előtt el-menetelét meg-szemellye; magával oda vitte T. SAJNOVICS társát, a'-ki addigis a' Népet meg-látná; és azoknak nyelveket a' mi nyelvünkkel egyenlőnek lenni tapasztalhatná. Ki-is ezen egyenlőségről egész Könyvet írt Lapponiában, és azt újra ki-nyomtattatta Nagy-szombatban 1770-ben; a' Jésus-társaságának Akadémiai betűivel. Ezen könyvet Magyar-Országunkban sokan le köpték; sokan dícsérték; sokan abba-hagyták. E' cselekedeteknek okát ők lássák. Ennékem nem másért emeledik-fel gyomrom: hanem: hogy ama' Falusi Tót-mesternek Beszédgyét: *Latiatuc feleym zumtuchel mic vogmuc ysa pur es chomuv menyi milo'zban. &c.* Ezen beszédet, mondám, annyira tartya SAJNOVICS, noha egy *tót Greslinél* többet nem ér. Még jobban csudállom FALUDIT, ki ama' Szemét szekrénynek kulcsát, (ebben ugyan hideg lakatos léttére) ki-kovácsolta. De most ama' Szemetet abba-hagyván, elég az: hogy SAJNOVICS azon említett könyvében, sok FIN szavakat hoz-elő, mellyek igen szépen meg-egyeznek a' Magyar értelemmel. Ehhez tartozik az-is: hogy, mivel eme' FIN Nemzetség (úgy-mint királyi nemből származván) magát mindenkor meg-különböztette mind gyönyörű viseletében, mind fő-képpen s' csinosságban, még ma-is *Finnek* mondanak a' Magyarok minden ollyast, melly *tiszta*, és leg fő-képpen *tündöklő síma:* úgymint: *fin*-arany, avagy *finom* arany; *finom*-bor, *finom*-ember. Ellenben azokat, kik azon Országban-gyalúlatlanabbak vóltanak, azokat a' Finek TZUDAROKNAK nevezték. Így nevezettek osztán-is a' Görög íróktól. Ime' hogy jött magyar Nyelvünk közé a' TZUDAR név, melly *hitvány embert* jelent mostanában is. HERODOTUS. SCHLÖTZER. SAXO. SAJNOVICS. PRAY.

láttam ugyan, de irtózom sűrű árnyékaitól. Én híved maradok hóltomig. El-ne hadd igaz szívemet. Tarts mind az Istentől; mind az KARJELI átkoktól. Meg-engedgy Lovászod' hírtelenségének. El-beszéllem (ha ismétt veled lészek) ártatlan el-andalodását. Kérlek: ha engem' szerettsz; meg-ne fedd hibátlan meg-botlását. El is-hitesd magaddal: hogy, ha egyszer úgy akarja az Isten: hogy öszsze-sátorosodgyunk; eszedbe hozom ezen szíves kérésemet; és ki-facsarom, akár hogy teszem szerit, belőlled; ha el-fogadttad-é, avagy meg-vetetted. Ha ezt meg-cselekszed érettem, torkig adósod maradok. – Ismétt intlek, édes Etelém, penig nagy szorgalommal: tartózkodgy ama' veszedelmes Szigetben Világosnak mézes szavaitól. Eret ne vágattass vele szíveden.* Vagy soha ne lépj azon Szigetbe; vagy, ha bele-csalhat Világos; ne hordozd tenyereden szívedet; ne-is* adgy jó szót hízelkedésének. Jól tudgya a' Mesterséget. Fel ne-fallyon hírteleniben. Vigyázz kérlek arra-is: nehogy kezébe kaparíntsa e' levelet. Olajt öntenél a' tűzre. Szakaszd-el; ha el-olvasod. Én mindentől félek. Addig-is, még hozzám viszsza-jösz; leveledben, Erekjémben, és szűnetlen emlékezetedben gyönyörködöm. Te penig, kardodra tekíntvén; eszedbe juttasd: tégedet nagy elevenséggel ugyan; de talán nagyobb félelemmel Szerető, de tellyes szívéből viszsza-váró Etelkádat. Világoson.

E' levelet könyvei között bé-pecsételvén, más nap a' Lovásznak kezeibe adta, és azon reménkedett, hogy azzal semmit se múlasson, hanem mennél hamarébb Etelének kezébe juttassa. El-is-méne a' Lovász.

ÖTÖDIK RÉSZ

A' NYULAK' SZIGETE.

Midőn ezek Világoson így történtenek, Budán Etelének (Árpád' parancsolattya szerént) csak ugyan mulatságot szerzett Világos azon említett Nyulak' Szígetében.[56]*

---

[56] Ama' híres NYULAK' *Szigete* Ó Budának által ellenében fekszik a' Duna' közepén. Hoszszan, és szélessen el-terjedett valaha, mostanában egy-nehány részekre el-szakasztotta a' Duna. Első nevét a' Nyulak' sokaságától vette, mellyek Fejedelmeink' gyönyörűségekre benne tartattanak. *Másadik* ANDRÁS *Királyunknak* 1124-dik esztendőben adott Leveléből ki-tettszik, hogy ekkor a' *Premonstratenzisek*' Prépostsága (Szent Mihály Arkangyalnak tiszteletére) ide építtetett. Az-után 1252-dik esztendőben, Negyedik BÉLA *Királyunk* (által hozván Veszprémből Apácza-leányát MARGITOT, ama' híres Szűz-virágot) ezen Szigetben* az Apáczáknak Kalastromot, és, a' Bóldogságos Szűz' Máriának tiszteletére, egy Templomot-is építtetett. Ezen Templomról, ama' Sziget, MÁRIA-*Szigetének* neveztetett. És így a' vad állatoknak ezen Lak-helye, leg-nemessebb embereinknek, és más Szerzetes Személlyeknek is Lak helyévé változott. Mert BÉLA *Királyunknak*, az-után annak Fiának, *Ötödik* ISTVÁNNAK, és utánna következő Királyainknak ideikben, méltóságos nagy épűletekkel (Királyi tudni illik, és Erseki, 's-más Ország' Nagygyainak házokkal) gyönyörködött. Vóltanak benne DOMINIKANUSOK, *Szürke* BARÁTOK, és CZISZTERCZÍTÁK.* Most ezen

Még az előtte-való nap' meg-tette a' rendeléseket. Válogatva szedte a' hivatalosokat. Meg-is izente mind-nyájoknak: hogy, hajnal'-hasadttában, készen legyenek.

Leg-első vólt Etele, ki jó-hajnalban Világoshoz érkezett. Midőn kin-létte megizenődött a' Szűznek; hírtelen fel-ugordot ágyából. Elő-hozatta Amazon ruháját: elsőben azért: mert még ebben egyszer se mutatta-meg magát Etelének; osztán azért-is: mert ezen öltözet igen illik vala súgár termetéhez; végtére azért: mert ezt a' vadászatra leg-alkalmatossabbnak állította.

Nyakába akasztotta remek idegét. Meg-töltötte sebes nyílakkal mind tegzét, mind szívét: hogy azokkal a' nyulakat; ezekkel Etelét lövöldözze. Így fel-ékülve, ki-jött szobájából; és magát Etelének eleibe adta. Ennek első látásából sok jó szerencsét igér vala magának.

Maga mellé vévén az Ifiat, a' Sziget felé meg-indúltanak. Külömb-féle beszédekkel tartogatták egy-mást. A' víg Világos, Etelének víg beszédgyeiben gyönyörködvén; tovább, meg-meg-tovább vitte a' dolgot. A' barátság nagyobb merészséget szűlvén: olly szavakkal éle a' közbeszédben; mellyek kezdetei vóltanak azon szóllásoknak, mellyeket a' Szigetben el-akara-végezni. Öregebb vólt Etelénél egy esztendővel, és három Hóld-nappal. Ugyan azért: bizott-is meg értebb sütni-valójában.

Azomban: a' Dunának egygyik ágán által-evedzvén; a' Nyulak' Szigetébe jöttenek. Tüstént el-is-széllyedtenek a' nyughatatlan vadászok. Maga Etele-is: hogy a' nyulászathoz foghasson, szabadságot kére az el-menetelre. De őtet ezen szavaival marasztalta Világos:

Hadd abban, édes Etelém, a' Nyul-vadászatot. Mí bátrabb állatokra tartsuk sebes veszszeinket. Hadd vesződgyenek amazok a' Sárga, Kender, avagy Fekete Rigókkal. Hadd nyilazzák az Örvös Galambokat. Hadd öllyék a' páras Giliczéket-is. Mí ne legyünk olly kegyetlenek: hogy a' párosokat el-válaszszuk; hanem inkább a' páratlanokat-is öszsze-párasíttsuk. Maradgyunk itten a' lesben; és nem vad, hanem szelíd állatokra eregessük a' nyilakat. Emezt javallya inkább, sem-mint amazt, ezen terebély szép fának árnyékossan el-terjedett vendég-fogadója. Üllyünk alá, ha tettszik; és fogjunk a' dolog' velejéhez markossan.

Ezeket hallván Etele; tüstént által látta: mit akar. Igen világossan kezdette szándékának elejét. Illyeneknek gondolhatta a' következendő beszédeket-is. Szemeinek kéz fogásából észre vette a' Mennyegzőre törekedő tánczos indúlatokat.* Leűltenek tehát a' zöldellő kies pázsitra; holott Világos így kezdette mesterséges szavait:

Régen akartam immár valamit tudakolni tőlled, édes Etelém; de némellykor a' helynek, némellykor az időnek alkalmatlanságától, ollykor más valamitől-is tartot-

---

roppantt épületeknek csak siralmas dülledékjei láttszattatnak. BÉLA *Királyunk'* leányától Margittól, még máig-is MARGIT-*Szigetének* hivják a' Németek. *Hatodik* KÁROLY *Császár* ezen Szigetet Buda várában lakos KLARISZSZA-*Apáczáknak* ajándékozta. Kiket 1782-dik esztendőben *Másadik* JÓSEF *Császár* Ország-szerte el-törűlvén, ezen Sziget-is, több Jószágokkal egygyütt, a' Király' birtokába jutott. Bővelkedett valaha édes gyökerekkel-is, mellyeket még most-is imitt-amott ásogatnak a' Patikások. És így Fejedelminknek ezen gyönyörű múlatságos helyek egészlen el-pusztúlt, és Kaszálló Rétté változott.*

tam. Felőlled akarok penig leg-is-leg-elsőben tudakolni valamit. Nincs semmi okod a' hímezésre. E' titkot meg-is-tudom, meg-is-akarom tartani. Valld-ki, édes Etelém: mi okok vehettenek arra: hogy annyi veszedelmek között Magyar-országba jöttél? El-hitettem magammal; hogy nem kis dolog légyen; ollyas valamire törekedni; mellyre izzasztó fáradsággal lehessen fel-emelkedni. Adgya Isten jó végét szándékaidnak; de nagy fába vágtad a' fejszét, nagy követ-is hengergettsz.

Felele Etele: A' jó Erkölcsnek ama' dísze, ama' ragyogó méltósága ki-hozhatott engem'-is Országomból. Mert: csak honnyi erkölcseimmel fel-ékülvén, nem estem magam' Személlyével olly szerelembe: hogy magamat a' Tökélletességnek olly tetején járatosnak lenni álmodhassam, mellyről le-felé, a' többi Leventákra, csak úgy hunyoríttsak; valamint a' Szalma-türkickre.[57]* Meg-sem-is-csalt eddig a' véle-

---

[57] Ezen szó *Tür* (mellyet a' Görög Írók nem lévén *ű*-betűjek, így írnak: *Tur*) BAYERNEK, és BEERNEK bizonyítása szerént, annyit tett a' Scitháknál: mint *Nagy, Nemes, Fő, Baj-vivó.* Fen van még most-is a' Magyaroknál eme' szó: *türkölni,* melly annyit tészen, mint akár mi ellenkezővel *vinni, vetekedni, meg-törni.* És fő-képpen a' Húsvéti piros tojásoknak öszve-üttetését *Türkölősdinek* mondgyák az Alföldi Magyar gyermekek. Fen-forog a' Magyaroknál eme' szó-is *tűrni, türés,* melly annyit tészen, mint *nemessen szenvedni:** mivel a' gyermekeknek, még a Leventaságra értenek, sokat kellett tűrni, sokat szenvedni: (Qui cupit optatam cursu contingere' metam; multa tulit, fecitque puer, sudauit, et alsit.) HERODOTUSnál is az *Agathyrsusok* Nemes, és Fő-népeket jelentettenek. – Az-után: ezen szó: *Ki;* annyit tett a' régi Magyaroknál: mint *Szép.* Innett mondgyuk még most-is: *Kies;* az-az: *Szépes:* avagy *Kellemetes.* Innett mondgyuk azt-is: *Kietlen;* az-az: *Szépetlen,* avagy *rút, kellemetlen:* És, más szavakkal öszve-kötvén, azt-is mondgyuk: *Kies* erdő, *Kietlen* nagy homok. – Egybe ragasztván tehát eme' két régi Scithiai szavakat: *Tür,* és *Ki; Türki Vitéz* annyit tett, mint: *Nemes szép Vitéz.* Így hijja Magyarainkat LEO, ama' Nap-keleti *Böles* Császár. Így hijja Magyarainkat ennek fia-is CONSTANTINUS *Porphyrogenneta.* És LEO ugyan Árpádunknak Vitézeit soha más képpen nem nevezi, hanem *Turki,* az-az: *Nemes Szépek.* Ezen szót a' Deák Írók így ejtették ki: *Turci.* Az-után a' Magyarok magokat *Türkieknek,* de nem sokára *Törököknek,* már mostanában Törököknek mondgyák. De valamint a' Scitha nevet soha nem szégyenlették Magyar Eleink: mivel jól tudták ezen szónak eredetét; hasonló képpen: soha nem szégyenlették a' *Türki,* avagy Török nevet-is: mivel e' szónak eredetét is sokáig el-nem-felejtették. Mivel tehát a' mi Magyar Eleink valóságos Törökök; ki-tettszik: hogy azon Népre, melly mostanában Asiában, és Europánknak szélein uralkodik, igen gondatlanúl adgyák (közönségessen szóllván felőlök) a' Török nevet. Soha ezek így nem neveztetnek se LEOtól, se annak fiától CONSTANTINUStól; hanem mindenütt SZARACZENUSoknak írattatnak, mivel ők valósággal SZARACZENUSokból, ARABESekből öszve habartt kódorgó Népek. Sőtt haragusznak-is a' valóságos SZARACZENUSok, ha őket *Törököknek* mondgyuk. A' DEÁK Írók őket OTTOMANoknak nevezik mivel ők-is magokat, magok között, *Ocsomano*knak mondgyák. Innétt eredett (a'-mint ez-előtt-is mondám) az *Ocsmán* szó magyar nyelvünkben; melly nem mást tészen, hanem *rút:* mivel Magyaraink ama' Nemzetet mindenkoron rút gyülevészeknek tartották. – Eme' *Szaraczenus*oknál csak maga azon nemzetség valóságos *Török* nemzetség, mellyből a' Császárok választatnak. Ha ezen nemzetség ki találna halni, a' régi szokások szerént, valamellyik *Török* Házhoz kellene folyamodniok. És így: vagy a' *Tatároktól,* vagy a' *Mogoliaktól* vagy a' *Persaktól** köllene Császárt kölcsönözniek. Mert (ki-halván Magyar Királlyaink, kikhez hasonló képpen folyamodhattak vólna) csak e' három Udvarokban fényeskedik a' valóságos Török nemzetség – Magyar-országban le-telepedett Törökeinket, az-az: Magyarainkat gyakran meg-látogatták eleinte Tatár-országba és Persiában maradott Magyar atyánk-fiai. Sőtt CONSTANTINUS *Porphyrogenneta* azt írja: hogy szövetséget-is tartottak magok között, és igen barátságossan éltenek. De most immár olly

mény. Nagyobb Vitézséget tapasztaltam Országtokban; mint másutt csak fülhegygyel-is hallhattam. De én ezekről, hogy hoszszas ne legyek, mostanában nem szóllok. Kurtább, de egyszer-'s-mind hasznossabb beszédekre-is kerekedhetünk.

Monda Világos: Igen-is, édes Etelém. Hasznossabbnak gondolom azt lenni, melly közelebb esik kettőnkhez. Mond-meg-tehát: mi jó hírét hallottad Országunknak; hogy, abban hagyván a' többit, ide iparkodtál? Mit vélhettél itten olly el-rejtettnek lenni, mellynek fel-találására csak éppen Világos-várra fáradoztál?

Erre Etele: Ha más nem vólna is benne; nem-de-nem elegendő ok lehettél vólna csak magad-is, Drága-látos Kis-aszszony; kinek látására még meszszebb Országokról-is ide fáradgyanak az eleven Szívek? Hallottam híredet Országomban; de itt hírednél nagyobbnak találtalak. Ott csak súgárját láttam azon gyönyörködtető Napnak, melly itten az egész Országot örvendetessen bé-töltötte.

Már ekkor Világos, Etelének nem csak illetődéséről, hanem heves szerelméről-is gyanakodván, eleve ivott a' Medve-bőrre. Hogy pedig e' szerető indúlatot forró buzgóságában meg tarthassa; így szított több tüzeket alája:

Vagyon még valami, édes Etelém, mellyet tudni kévánok. Nem hagytál-é valami Magnes-követ Országodban, melly szívedet szűnetlen viszsza-fordíthatná? – Ezt kérdé; és egyszer-'s mind az el-árúló orcza meg-pirúlt.

E' változását mintha észre se-vehette vólna Etele; hamarjában így felelt: Vagyon olly Magnesem Honnyomban, melly szívemet viszsza-fordíthattya. Tudni-illik: Hazámnak azon szeretete, mellyel a' valóságos Haza-fi Honnyához viseltetik. Adná az Isten: hogy nem külömben ékességére vállyak édes Hazámnak; mint nékem ditsőségemre esik, hogy benne születtettem. A' van mindenkor eszemben; azon vagyok minden igyekezetemmel: hogy benne születtetésemet ne szégyenlye.

Ekkor Világos azt gondolá: hogy előbbeni beszédgyében homályossan szóllott; 's-ugyan-azért: Etele nem-is értené e' nyelvet. Így igyekezett tehát világossabban szóllani: Szereted tehát Hazádat, Nemes Leventa. Dícsérem az eszed'. Jól teszed.

---

feledékenségben vannak ezen el szakadtt nemzetek, hogy egygyik a' másikról alig tud valamit, ki-vevén a' tanúltt, és olvasott embereket. *Negyedik* BÉLA-*Királyunk* (nagy lelkű, és meszsze el-látó Fejedelmünk) Szent Domokos' Szerzetén lévő négy Magyar Fehér Barátokat küldött a' Nap-keleti Országokra, maga' kőtségén. Ezek közűl, JULIÁNUS, egy aszszonyra talált, kivel magyarúl beszéllett Volga-vize' környékében. Kitől-is útba igazíttatván, olly Magyarainkhoz ért ama' Barát; kik, mind őtet jól értették, mind ő azoknak nyelveken, minden hiba nélkűl, el-mehetett. Ezen Magyarok meg-jelentették akkor JULIÁNUSnak, hogy a' Tatárok ki-akarnának ütni Német-országra. És valójában ki is-ütöttek 1240-dik esztendőben BÉLA alatt; de, a' Németek hellyett, elő-vévén Magyarainkat, rútúl el-pusztították Országunkat. Haragudtak reánk, hogy más Nemzetekkel öszve-sógorosodtunk. – Más Magyar Jésovita-is az Ottományoktól meg-fogattatván, a' Tatároknak eladatott. Ez azt írta onnétt: hogy nem lenne Szám-ki-vetésben, hanem valóságos Magyarországban, édes Hazájában. – Mind-ezekhez azt is lehet toldani: hogy most is Magyaraink nem mondgyák a' köz-beszédben: *Bolgár fajta*, avagy *Francziа-fajta*; de fen-forog nálunk, még mikor haragszunk-is: a' *Török-fajta! Tatár-fajta*. Mintha a' régi hagyományokból igen jól tudnánk, hogy ama' valóságos *Törököknek*, és *Tatároknak* véreik vagyunk. – Sokan, kik Tatár-országban magokkal a' Tatárokkal beszéltenek; azt mondgyák: hogy ők-is tudgyák vérségünket a' régi hagyományokból. – A'-mit itten Etele *Szalma-türkieknek* mondott, azt mostanában *Szalma-törököknek* mondgyuk, és általok hasztalan lázokat értünk.

De vallyon: ott-hon nem hattad-e Lelkednek felét? melly után szűnetlen sohajtozzál; ő-is nyögjön utánnad; és így: igen nehezedre fordúllyon az el-szakadás?

Felele Etele: Bennem van a' Lélek egészszen. Meg sem-is-engedte vólna felvett gondolatomnak nagy terhe; és a' szerencsés ki-menetelnek eleven reménsége: hogy hozzátok, olly nagy Lelkekhez, fél lélekkel jőjjek. De ez még sinesen akadályomra: hogy Féleimhez viszsza-ne-röpűllyek; velek igen nyájassan ne beszélgessek.

Etelének ezen kétséges feleletét hallván Világos; látta: hogy, valameddig e' csavargós ösvényeken ballag; mind-addig minden haszon nélkűl fáradozik: el-szánta szívét, fel-is-tette a' szeméremnek le-tettét, így szóllván hozzája: Nincsen-é odahaza egy valami Szeretőd, kihez Te-is igaz szívvel viseltessél; ő is téged' Istenigazában szeressen?

Felele Etele: Vannak bizonnyára elegen, kik személlyemet nagyon szeretik. Vannak Rokonim, vannak jó Barátim. Ezek mind-nyájan síránkoztak ide-jöttömkor; de örvendeni-is fognak Haza-menttemen.

Erre Világos, még-is világossabban: Nem azon Szeretőidet értem (úgy mond), kiket vagy Rokonidnak rendelt a' gondos természet; vagy Barátidnak választott a' nőtelen társaság. Ollyasról vagyon a' beszéd; kit mind-ezeknél inkább szerethetnél. Nincsen-é Országodban ollyas Kis-aszszonyod, kit egyedűl kedvelsz? ki után sohajtozol? és, ha (haza érvén) karjaid közé kerítheted; ki-mondhatatlan-képpen örvendgyél? Ha illy Szeretődtől meg-váltál: néki ugyan nagy nehezére eshetik itten maradásod; nem-is vólna csuda, ha te-is meg únnád magadat.

Világosnak nyilván-való szeretetét, és a' Szövetségre tüzes erőszakkal törekedő gerjedelmeit ki-tanúlván Etele, nagy méltósággal ezeket mondotta:

Oh drága Kis-aszszony! A' Szeretet nehezen nyargalhat egy paripán a' Vitézséggel. Ha az gyötri a' szívet; nehezen lehet a' Leventás gyakorlásokra fel-emelkedni. Lusta lesz, és félénk. Alatt mászkál a' földön, mint a' Giliszta. A' Sas-keselűkkel fel-nem-röpűlhet a' Kő-sziklákra. A' Szeretet hitvány dolgokban foglalatoskodik. A' nagyokról vagy meg-feletkezik; vagy ímmel-ámmal fogja a' könnyebbik végét. Egy vitéz Bajnokból, egy Egek' mennyegzetéig fel-emelkedett nagy Lélekből; semmire-kellő, és csak a' föld' hátán mászó ollyas csiga-bigát tészen, mellynek hátán háza, kebelében kenyere. A' locska-fecske nyájaskodáskák; a' dínom-dánom beszélgetéskék; a' csallagó-ballagó fohászkodáskák; és több e'-féle piperc-szarka csörgések, és darálások: inkább egy száját-tátó, körmét rágó, és ideit vesztegető nagy Mi-hasznához; mint kézzel-lábbal iparkodó Leventákhoz illenek. Az illyetén el-hántt kelepczékbe belebotlott fogjok irtóznak a' veszedelmektől. Kettős gondgyok támad. Féltik mind magokat, mind Szeretőjöket. Ha az erkölcsnek gyenge-kő-falai illyetén erős Kos-fejekkel ostromoltatnak; elsőben: beteg ágyába húll a' meg-réműltt nagy Lélek; az-után: nagy nyughatatlanságokkal ott sénlik; végtére: meg-gebed. Nem láttam életemben igazi Bajnokot, ki egyszer's-mind szerelmes-is lett vólna. De láttam ám ezer Leventákat, kik a' Szerelem nélkűl a' Meny-beliekhez; a' Szerelemmel penig lábokra ónt-kötő Alakosokhoz hasonlóbbak vóltanak.

Ezeket hallván Világos; kevésben múlt-el: hogy kétségbe nem esett. De magát egészlen el-hagyni nem akarta. Tudta bizonnyossan: hogy, ha e' jelen lévő alkalmatosságnak üstökébe nem kapna; hasztalan kapkodna az-után kopasz hátúllyához.

Tehát fel-vett úttyából egy hasogatott szőr-szálnyit ki-térni nem akarván; elő-vette eszének minden tehetségét; és végtére igy okoskodott:

De én meg-tehetem azt, édes Etelém: hogy Magyar-Országunkban heves Szerető-is; nagy Bajnok-is lehess. Ezen két indúlatok nem annyira ellenkeznek egy-mással; mint együgyű Dajkáidtól, és gyáva mestereidtől hallottad. Mert a' Magyar országi Szerelemről olly gondolattal légy inkább; mint az itt termett kígyókról beszéllenek a' tapasztaló Tudósok. Azt mondgyák közönségessen: hogy a' kígyóknak veszedelmes mérgek légyen a' Külső országokban, meg-is ölhetik azokat, kiket meg-haraptanak. De ezen kígyóknak, mellyek Magyar-országunkban termenek, se kártékony fullánkjok, se veszedelmes mérgek. Kebeledben hordozhatod az ártatlanokat. Talán azon Leventák, kik Országtokban szeretnek, valamelly dühöségbe esnek? De nálunk melly ártatlan légyen a' Szeretet; vagy csak abból-is ki-tettszik: hogy mi Magyar Szűzek nem csak beszélleni arról; hanem azt szívünkben-is hordozni, ott őtet forgatni-is merjük. Semmit se irtózz te-is a' Magyar Kis-aszszonyok' Szerelmétől. Meg-nem-vesztegeti benned a' Bajnoki nagy Lelket; hanem inkább fel-ébreszti, és elevenebbé teszi. Ne gondold: hogy az olly rusnya, olly útálatos; olly veszedelmes légyen, mint azok szokták le-festeni; kik, vagy, természetekre nézve, embertelen szilajok, vagy, idejekre nézve, maga'-meg-úntt hantos-hátú vén csoroszják; vagy, az erkölcsök' mi-vólttáról, magok' eszek, és hajlandóságok szerént, okoskodók.* – Mi tagadás benne, édes Etelém? Én immár, a' Magyar Szűzek közűl, egygyet választottam részedre. Csak a' te jóvá-hagyásodat várom. – Ő téged' bizonyossan nagyra böcsűll – Tisztel – és – Szeret. - - (Oh Egek! most segíttsetek) – Nincs-is meszsze tőlled – Téj a' téjhez, víz a' vízhez nem hasonlít úgy; mint ő én hozzám. Akarod-é: hogy nevét ki-szalaszszam? – Azt - -

Hírtelen fel-ugra ekkor Etele; és ezeket mondá: Ha szeretni akartam vólna, eme' Kótyot,[58]* eme'Csemegét otthon-is fel-találhattam vólna. Vannak illyetén Kő-szá-

---

[58] Eme' hitvány szó KÓTY színte ki veszett a' Magyar Szó-tárból; egészlen el-is-temettetett vólna, ha annak valóságos értelmét (a' Szegediekkel egygyütt) fen-nem-tartották vólna a' közel lévő Helységek*. Ezek, a' KÓTY név alatt, *alá-való, Dib-dáb;* és *hitvány gyümölcsöket*, fő képpen pedig *Dinnyéket** értenek – Noha, mondám, magában a' KÓTY szó színte elveszett; de meg maradtanak abból szívárkodott más szavak: úgy mint I-*sőben:* KÓTYON-FITTY; midőn e' köz mondással élünk: *kinek Gézen-gúz az Ura, kótyon-fitty a' szolgaja.* Itt a' *Kótyon-fitty* semmire kellőt, és haszontalant tészen. II-*szor:* Sok embereket KOTYOGÓKNAK mondunk; az az: alávalóknak, haszontalan dib-dáb szavakat mondóknak. III-*szor:* a' Szilva-levet-is haszontalan Kótynak tartották Magyar Eleink. Innent eredett ama' köz mondás: *Kóty bele Szilva-lév; téged' borsolnak;* mellynek értelme ez: Íme, a' többi fazekak között, ott találom a' Szilva-levet-is a' Tűz-helyen, mellynek szilváját a' Gyermekek immár el költötték. Ő is azt kévánná tehát, hogy, valamint a' többi étkeket, meg-borsollyam; de ő kóty lévén (az-az: semmire kellő moslék lévén) a' borsot meg-nem-érdemli, mint más magyar étkek. Ezen Példa beszédet az Emberekre alkalmaztatván, azokról mondgyuk, kik hírtelen előnkbe adgyák magokat, hogy őket csudállyuk; azomban: Semmi csudára méltó dolgot nem tapasztalunk bennük. – IV-*szer:* De, a'-mi a' KÓTY-szónak értelmét nagyobb világosságra terítti; ez az: Midőn a' Régi Magyarok holmi díb-dáb házi eszközöket a' Czigányoknak el adtanak (mert nem vóltak olly esztelenek, hogy, mint mostanában, a' jót-is el-fecsérlették vólna) azon díb dábságot KÓTYRA VETNI mondották; az-az: magokra nézve, abból immár semmi hasznot nem reménlettenek. Innent származott eme' szó-is: KÓTYA VETYE; és

lak a' mi tengerinkben-is; nagyok-is, számosok-is. Azokat el-kerűlvén, nem akarom kis hajómat ezeknek keménnyébe ütni, és porrá törni.

Ezen utólsó menny dörgésekre egészlen el-olvadott Világos. De az-után viszsza térvén magához, leg-is-leg-elsőben* kegyetlenűl meg-pirúlt. Tele telt osztán méreggel, melly, rágton-rágván meg-vesztegetett szívét*, a' hűlni-kezdő Szeretetet veszedelmes hathatósággal kevergetni szokta. El-fordította fel-lobbant orczáját Etelétől; és panaszra indúlni láttszatott a' Meny-beliekhez. Meg-eresztette könyveinek özönét; és keservesen nyögött. Fel-akara ezen szerencsétlen helyéből emelkedni; de meg-fogyatkozott ereje nem bírhatta a' reszketű inakat. Meg-szánta ezen állapottyát Etele. Ugyan-azért: lágyabb szavakkal élvén, ezt mondotta végtére:

Ha azzal szerencsémet elő-mozdítani kévánod; drága-látos gyöngy-virág; nagy hálákat adok szívességednek. De egyszer's -mind arra kérlek, és igen esedezem előtted: hogy, a' Magyar Kis-aszszonyok közűl, csak éppen ollyat rendelly személlyemhez: ki mind alacsony állapotomhoz; mind csekély Tisztségemhez illik. Hasonló a' Hasonlóval hamar összze-barátkozik.

Ezek-között: Etelének segítségével, fel-emelte magát Világos, hasonlóbb a' betegekhez. El-fordúlt Etelétől. A' láthatatlan, de akkor-is fen-forgó csillagokhoz fel-emelte szemeit; de azokban semmi könnyebbűlését nem találhatta. Öregbítette nyavaláját az-is: hogy Etele (ezen gyötrelmeit számba se-vévén) szabadságot kért az el-távozásra; azt hányván maga' szemére: hogy a' többiek gyönyörködnének immár le-vertt nyulaikban; ő-maga azok nélkűl lenne. Pedig ide-jöttének nem más vólna fő oka.

Ezen utólsó szavakra egészlen kétségbe esett Világos, és ezeket mondotta: Eredgy! Eredgy! akár-kinek mondgyanak, kegyetlen teremtés. Kövesd kemény érczszívednek meg-lágyúlhatatlan indúlatait. – Akár soha se lássalák többé. – Hagygy itt, ha lehet, irgalmatlan lélek! – El-is ment Etele.

Világos, már el-hagyott magánosságban lévén, sűrű könyv-húllatásai között így síránkozott: El-mehettél tehát Szökevény.[59]* Eredgy! – Vakarodgy – Vadászd a' vadakat; te minden vadnál vadabb Tatár-fajta. – Én azomban; szerencsétlen teremtmény, ezen erdei fáknak, ama' repedezett kő-szikláknak ki-nyilatkoztatom ke-

---

meg-tartya régi értelmét a' mostani embereknél is. Mert noha a' *Kótya-vetyében* mostanában sok drágaságok el-adatnak; azok még is ollyanoknak lenni gondoltatnak, mellyeknek Uraik hasznokat többé éppen nem vehetik. A' Magyaroktól vették tehát a' Németek eme' szavokat: *Koti-veti;* avagy kurtábban-is ejtvén: *Koti-ve.*

[59] A' Magyarok soha nem tudtak gyalázatossabb nevet adni valakire; mint mikor egy Katonájokra azon utálatos SZÖKEVÉNY nevet ragasztották. Mert: Vitéz Katonáinkban, úgy tudták gyűlölni az El-szökést: hogy Hadat indítottanak gyakorta azoknak Párt fogójok ellen. Mennyit kötődött ATTILA a' Rómaiakkal: hogy SZÖKEVÉNNYEI viszsza-adassanak? Árpádnak, és az akkori Magyaroknak haragjokat eleven festékekkel adgya előnkbe LEÓ, ama' *Bölcs* Nap-keleti Császár eme' szavaival: *Nem szenvedhetik azt-is a' Magyarok: ha valaki közűllök a' Rómaiakhoz által-szökik. Mert tudgyák: hogy a' Magok' Nemzetek változó-eszűek; Nyereségre vágyók; és sok Nemzetségekből összve-szerkeztettek. Ugyan-azért: hogy se a' Rokonsággal, se az Egygyet-értéssel nem gondolnának. Mert: minek-utánna kevesen által-szökni kezdettenek; és ezek tőllünk kellemetessen, és emberűl fogadtattanak: őket leg-többen követik. Ugyan csak: ezen okra nézve: igen kedvetlenűl szenvedik, ha valakik közűllök el állanak.*

serveimet. És, ha mi belső érzékenséggel bírnak; tudom: hogy, e' szerencsétlen állapotomra, könnyebben meg-indúlnak; mint te meg-szánhattál kegyetlen.* – Vallyon mit véthettem én a' Menny-égiek ellen? – Oh Egek! hogy hogy teremthettétek az én szívemet olly lágynak; az övét olly keménynek? Talán: hogy ő (mindenkor diadalmaskodván) örűllyön; Én (mindenkor vesztvén) e' setét, és kietlen fogságomban síránkozzam. Így kellett-é összve súgnotok-búgnotok fejem ellen Ti menyei Lakosok! Ugyan nagy mesterség: hogy Ti, halhatatlanok lévén: a' halandó teremtményekkel így bánnyatok. – Tehát: csak magam gyötrődgyem-é ezentúl! – Mire élek immár e' világon? Talán arra: hogy minden órában, minden szem-pillantásban haldokolhassak; de meg-ne-halhassak*. – Mért erővel ki-nem űzitek gyámoltalan lelkemet? – Mért nem számláltok azon holttaitok közé, kikben semmi Szeretet, semmi Vágyódás, semmi Kétségbe-esés nem találtatik? – Oh Világos! Ime Te, ki ennek-előtte annyit reméllettél, most attól-is el-hagyattál, kit leg-inkább szerettél; de szíve kulcsára éppen nem lelhettél.* – Istenem! mire juték! Nincs hatalmamban, hogy meg-szabadúllyak. Erőssebb a' lábomra vetett békó, a' szívemet lenyűgöző szőr-kötél; sem mint: hogy, vagy amazt összze-törhessem; vagy emezt széjjel-téphessem. – De jól esik nekem. – Viseld a' terhet Világos, mellyet esztelenűl fel-vállaltál. Így kelletik meg-lakolni a' hírtelen vétkesnek. – Igy kelletik e' fényes világból az örökös setétségre menni a' vak Szeretőnek.

Ezeket forgatta vala kétséges elméjében; és, ha lehetett, szóval-is panaszlotta Világos; midőn Etele (már két nyulat le-vervén) a' többi Szűzek' seregére akadott. Ezek mindgyárt Világosnak hol-léttéről kérdezőskedvén, minek-utánna annak bágyadságát, közelgető betegségét, Etelének szomorú szavaiból, meg-értették; szerte-széllyel futkostanak az erdőben. Végtére: őtet, igen meg-unakozva, egy görbe fának kellemetlen árnyéka alatt meg-lelték.

Betegségének okáról kérdeztetvén Világos, azt felelé: hogy néki a' Vadászat éppen nem tettszene. Úgy el-lennének-vadítva mindenek: hogy kézre nem kerűlhetnének. Sem nyul, sem madár, még szemére se akadhatna. Maga penig olly reménséggel jövala a' Szigetbe; hogy a' Vadász-mesterektől eleve meg-szelídítetteknek lenni vélte a' vadakat. Most ellenben, olly vadságokat tapasztalná: hogy a' Kis-aszszonyok' nyilaiktól-is félnének. Szívét penig az gyötrené fő-képpen: hogy a' többiek megnyerhették azt, a'-miért ki-fáradttanak. Magának, nagy szégyennel, nyula nélkűl kellene haza ballagni.

Erre a' szánakodó Szűzek (éppen nem látván az árnyékos szavaknak világait)* azt mondák: hogy csak ez-előtt Etelének kezében kettőt láttanak. Meg-is-engedné azon tisztességes Leventa, hogy egygyet Világos' számára hoznának. Jól ismernék Etelének hajlandóságait. Őtet ollyannak lenni vélnék: ki, Világos szégyenének eltitkolására, nem csak a' nyulat kész vólna ide engedni; hanem, személlye szerént-is a' Kis-aszszonynak szolgálni.

Mind-a'-két nyulat édes örömest oda-adta Etele, midőn a' Szűzek' kévánságát hallotta. De ezekkel sem hozhatták helyre a' meg-szomorodott szívet. Budára vágyott szűntelen, és a' magánosságot keresté. Meg-utálta a' Társaságot. Ugy tettszett: mintha mindent gyűlölne.

Midőn a' Dunának ágán által-evedztenek; íme a' parton állani látták Etelének Lovászszát. Ujra fel-borzadozott teste Világosnak. Rettegett a' véletlen következség

miátt. Végtére: midőn, a' partra érvén, egy levélnek kezébe-adására pillantott, már akkor éppen el-vesztette minden reménséget. Lassan-lassan dühösségre fordúlt az előbbeni Szeretet. Szűnetlen azon gondolkodott: hogy árthasson mind Etelének, mind pedig Etelkának.

E' gonoszra vetemedett indúlat még nagyobb erőt vett Világosnak szívén; midőn, Árpádhoz viszsza-térvén; különös, és nagy mesterkedéssel el-lopta Etelétől a' levelet. Csak nem minden szavakra fojtogatta a' méreg, midőn nagy hamarjában el-is-olvasta. Látta Etelkának Párt-ütését. Most tanúlta ki igazán: mért lenne olly kemény szívű Etele. Fel-zavaródtak minden indúlatai. Csak hamar öszve-szedte minden erejét, és melegiben azon gondolkodott: miként lehetne porrá-törni e' két öszve-esküdtt, és másnak vesztére született nyakas ellenséget.

Midőn illy terhes gondolattal fárosztotta elméjét; végtére észre-vette: hogy e' fortélyos dolognak mind el-kezdésére, mind örvendetes el végezésére maga elégtelen lenne. Nem kellett az ördöngös társat nagy szorgalommal keresni. Árpádnak Titkossa (egy Országos gaz-ember) elegendő lett arra: hogy Wilágos-várat meg-zavarja; és az ártatlan Etelkát fel-fallya. E' Titkosnak eredetét, nemzetét, és erkölcseit le-írom; minek-előtte veszedelmes fortéllyaira ereszkedem. Ezen dolgot szükségesnek lenni állítom a' következendőknek velőssebb meg-értésekre.

HA'TODIK RÉSZ.

ÁRPÁDNAK TITKOSSA.

Születése' helye ezen szemét-embernek Veszprém vala, Zvatoplugnak vára. Szűlői hitvány csapós Tótok,[60]* de Keresztények. Esze éles. Termete törpe. Maga'-viselése, gyermek korában, tűrhető. Ennek mindenre fel-érő elméjét meg-csudálván Zvatoplug; e' Farkas-fiat magnak meg-tartotta. Külső Országokba küldötte a' tanulás' kedviért. Tótúl, Deákúl, Németűl, az-után Magyarúl is egy aránt beszéllett. Neve természetével meg egygyezett. Mert: a' bagolynak sólyom-fia nem lehetvén, LISKÁnak nevezték az Apjáról.*

Mihelyest ki-rázta az Oskolák' porát; elsőben Zvatoplugnak Író-deákja; az-után: nem sokára, Titkossa-is lett. E' Tisztség előtt alázatos maga'-viselése, hegyke-

[60] Már régtől fogva kévánta tudni KAPRINAI Úr: mi okra nézve hívták a' Magyarok azon Nemzeteket TÓTOKNAK, kik, SLAVINUS név alatt, meszsze el-terjedttenek. Én arról így vélekedem: hogy, mivel ezen Nemzet szűnetlen szájában forgattya eme' két kurta szavakat: TO-TO (melly annyit tészen, mint: AZ-AZ; avagy, a'-mit a' magyar parasztság-is gyakorol: *az-az iszé*) Eme' TO-TO szavakat fel fogván a' Magyarok, a' SLAVUSOKAT leg-is-leg-elsöben TO-TOKnak csúfolták. Az-után (egybe-kapcsolván e' két kurta szavakat) TÓTOKNAK mondották; valamint ez-előtt a' CZOPÁKokról szóllottam. Ezen okból: a' Németeket-is SZAGTER-BAGTEReknek csúfollyák az Al-földi Magyarok.

begykévé; a' titoknak első esztendeig tartó el-fedezése, locska-fecskévé változott. Fen-héjjázó kevély gondolataitól el-kapattatván, senkivel egybe nem férhetett az egész Udvarnál. Tengelyt akasztott még az Urával-is. Ugyan-csak e' volt az oka: hogy Zvatoplug, nem tűrhetvén tovább erkölcstelenségeit; mint Pataiak a' szűrön, rajta ki-adott; és magától el-csapta. Sőtt: hogy soha többé Országába viszsza ne jőjjön; feje' vesztése alatt meg-is-parancsolta.

Ezek-után: tettetett alázatosságával, és éles elméjének fitogatásával, addig csavargott Német-országban; még végtére ARNOLFNAK, a' Németek' Királlyának, Udvarába ütötte az orrát. Nevét (a' gaz emberek' módgyára) meg-változtatta. Ezután FUXNAK hivták közönségessen. Itten, Zvatoplugnak minden titkait ki-locsogván; és ellene többeket-is hazudván: arra vitte Arnolfot: hogy a' Magyarokkal Szövetséget tegyen; és egygyütt a' Tótokra essen.

Szerette Árpád ezen alkalmatosságot. Ugyan-azért ZUÁRDRA, KADIKÁRA, de főképpen HUBÁRA bízván a' Magyar Sereget; Gömört, Nógrádot, és Pásztót el-foglalta. Midőn osztán Garam, és Ipol-vizein által-mentenek, meg-vették Nyitrát Galgóczczal; Buczkóval Trencsént, és Banoveczet. Meg-sem-is-állottanak Morváig a' nyereséggel hízó Magyarok, honnatt-is sok rab-szíjra fűzött Tótokat Árpád' elejbe hoztanak. E' károkat vallotta Zvatoplug, Veszprém' meg-vétele előtt. Ezeket nem másnak, hanem meg-fuxosodott Liskájának köszönhette.

De, ki LISKA vólt Zvatoplugnál; FUX maradott Arnolfnál is. Nem lehetett a' kutyából szalonna, bár meg-hízlaltad, 's-meg-pörzsölted-vólna-is. Mert: itt sem sokára ki-mutatván magát, arra fordította a' köpönyeget, a'-merre a' szél fújt. Egészlen el-merűlvén a' gonoszságokban, minden törvényt ollyas pók-hállónak lenni gondolt, melly a' szúnyogot, és az apró legyet meg-fogja; a' darázst pedig által-ereszti. Ugyan-azért: Zvatoplugnak el-tűntte után, öszve-vesztette annak fiait, Mojmírt, Zventibaldot. Az-után: a' Magyarokat reájok uszította. Kik-is (e' zavaros vízben legjobbnak állítván a' halászatot) hírtelen az egygyet-nem-értőkre ütöttenek; és, tulajdon hadi-mesterségekkel élvén;[61]* egész Morvát magok' birodalmokhoz toldották.

---

[61] *A' Magyaroknak Hadi Mesterségeket, és Fortéllyokat (hogy mind-ekkorátig el-nem vesztenék) LEONAK, ama' Bölcs Nap-keleti Császárnak köszönhettyük. Ennek hiteles szavai eme' formán vannak:* Midőn a' Magyarok Táborokat vernek; azokat nem úgy, mint a' Rómaiak, Árkokkal, és Tőtsekkel keríttik-körűl; hanem, az Ütközetnek napjáig, az Atyafiak, és Nemzetségek között, el-oszlódnak. A' Lovakat mind Nyárban, mind Télben szűnetlen legelik. Közelítvén pedig az Ütközetnek napja; a' szükséges Lovakat meg-tartyák, és azokat egy lábra vetett pórázon Sátorjok mellett le-czövekelik. Az Had' El-rendelésének idejéig étetik, mellyet mindenkor estvélyenként szoktanak el-igazítani. Az Őrr-állásokat, meszsze a' Tábor előtt, közel egy-máshoz teszik: ne hogy a' véletlen Rájok-ütésekkel el-nyomattassanak. Magában pedig az Ütközetben az egész Hadi Rendet (nem úgy, mint a' Rómaiak, három felé; hanem) különös EZREDEKRE szakasztyák, mellyeknek egygyike nem meszsze a' másiktól olly csoportossan öszve kapcsoltatik: hogy egy húzomos jó Hadi-Rendnek láttszattatna. Az el-rendeltt Seregeken kivűl, vagyon kelletinél több Sokaság-is, mellyet vagy lesben tartanak a' gondatlan Ellenségnek rendgye ellen, vagy a' Magok' Seregjeknek hanyatlani kezdő részének segedelmére állíttyák. Az Egygyet-másokat pedig; és a' Társzekereket nem meszsze a' Hadi Rendnek jobb, vagy bal szárnyára (egy vagy két Mértföldnyi távozatra) a' Tábor után helyheztetik, mellyeknek oltalmokra kevés szám Népet

Arnolfnak halála után; LAJOSRA, annak fiára, jutván a' Német-birodalom: ennek gyermeki eszét, és erőtlen igazgatását nem csak alattomban meg-vetette; hanem nyilván ki-is-nevette a' Fux. Mert: a' Morvákat, és a' Magyarokat öszve-békéltetvén, azon NÉMETEK ellen édesgette, kiket csúfossan NEM-ETTEKNEK nevezett. Nyughatatlanságát, és tökélletlen erkölcseit észre-vévén a' Nemzet; bizonyossan (ha nyakon kaphatta vólna) fel-is akasztotta vólna. De ez (a' Tót-ágasnak merevedtétől félvén) el illantott Német-országból; és, által csapván a' Tiszán; Biharra igyekezett MERÓTHOZ, az Oroszok' Vezérjéhez.

Merótnak kaczér udvarában úgy-annyira meg-tanúlta a' fajtalan életet: hogy szemetlenebb lett a' szérdéken űlő légynél. Kerűlvén minden tisztát, csak a' gönnyecségben zabált. Mint vérrel a' Nadály; úgy tele-húzta magát minden feslettséggel.

De maga Merót-is olly orczátlan Orosz vala: hogy a' deres mén-ló sem nyerít úgy a' sárga kanczák után; mint ő a' Ringyók után. Ugyan ezen okból: az akkori Magyaroktól MÉN-MERÓTNAK nevezteteti.[62]* És valóban: a' Természet-is Mén-lónak akarta kalapálni; és csak történetből húllott emberi ábrázattal, és Herczegi Nemes Levéllel a' Világnak hátára. Ezen ronda Mesterét szinte felűl-haladta a' szemtelen Titkos. Nálánál inkább-is el-tudta immár szenvedni a' sárító kancza-rugásokat.

Csudának illett-bé azon időkben: hogy Mén-Merótnak sandra udvarában nagy ártatlanságában meg-maradhatott annak leánya HANZÁR. A' többi között: ezen Kisaszszony után-is igen foly vala nyála ama' Bocskor bőr-orczájú Titkosnak. Eme' rútis a' szépet szeretvén; tűndér hízelkedései által, annak szíve' meg-hódoltatására törekedett.* Nem vólt Atyának akarattya ellene. De a' Tiszta Szűz, ama' Mag-lónak mind kapállását, mind nyeríttését hallván; kerűlte ménesi társaságát. Sőtt: ha röhögései meg-nem szűnnének, a' ki-rugdosással fenyegette.

Eme' példázgató beszédekre úgy fel-hójagzott, úgy fel puffadott ama' kevély Titkos: hogy Mén-Merótnak minden titkait, Országa' el-foglalásának leg-könnyebb módgyát ki-repesztené Árpád előtt, a' Magyarok' Fejedelme előtt. Ki-is (ezen alkalmatosságot nyakon kapván) ellene állitotta a' Magyarokat: 's-nem sok idő múlva (USZUBÚ, és VELEK Vitézei által) egész Tartománnyát házastól-népestől, el-foglalta. A többi kőzött, kezéhez-kapta Mén-merótnak leányát-is HANZÁRT: kinek ékes termetét, és tiszta erkölcseit látván; Fiának ZOLTÁNNAK Feleségűl adta; azon államány alatt: hogy (Mén-merótnak több magzattya nem lévén) minden Jó-

---

hagynak. Gyakorta a' szükség fölött lévő Lovakat öszve fűzik; és hátúról, az az: a' Hadi-rendek után, nagyobb bátorságnak okáért, állíttyák. Az Ezredeknek szereiket, és rendeiket nem egy forma magosságú Nyújtásokra veszik. Mert eme' Magosságnak külömbségében lenni állíttyák a' Hadi-rendnek erősségét. Egy szóval: azon iparkodnak: hogy a' Hadi-rendnek Eleje tömött, és egyenlő légyen. - - Őket az Barmoknak nagy sokasága késéri: Paripáknak, és Kanczáknak; Ökröknek, és Teheneknek Falkái: Evés, és Téj-ivás' okáért: azért-is; hogy a' Tábor nagyobbnak, és számossabbnak tessen.

[62] BÉLA Királlyunknak Nevetlen Iró-deákja az Oroszoknak ezen Fejedelmekről azt írja: hogy őtet MENU MEROTNAK nevezték az akkori Magyarok. Ezen szót: MENU-MEROT, leg-alább tudtomra, senki se feszegette mind-eddig, minő értelemmel vétetik. Én úgy vélekedem: hogy MÉN-MEROTOT tészen. E' névnek ezen értelmét ugyan-csak azon említett Iró-deáknak ama' szavaiból sajtolhatom-ki, mellyekkel tudtunkra adgya MÉN-MERÓT' nevezetének okát: így szóllván: *mert több Barátnéi* (az-az: Szeretői) *váltanak.*

szága (mellyben élete' napjáig, úgy-mint Igazgató, meg hagyattatott) minden ellenvetés nélkűl a' Magyarokra szállyon.

Tudván pedig a' Vásár-hitű Titkos: hogy Mén-merótnak ezen meg hódolásában, ő lett légyen a' leg-főbbik eszköz: Árpádnak hál'-adatosságában bizakodván; hozzája jövc Budára. Néki, igen fortélyos szavaival, további szolgálattyát-is ajánlotta. Előre meg-tagadván Keresztény hitét; a' Magyarok' Szer-tartásaira állott. A' Fejedelemtől Titkossá rendeltetett. Noha észre vehette vólna Árpád: hogy, a'-ki Istenének híve nem vólt; előbb-utóbb Urát-is meg-kerűlheti.* Nevét-is ismétt, valamint a' kását (hogy a' leg-főbb Giz-gazoknak mértékeket meg-üsse) meg-fordította. Ezután RÓKÁNAK hívták a' Magyarok.

De Árpádnak Udvarában-is csak szőrét; nem pedig bőrét változtatta-meg a' czudar Róka. Poroszló fogantásához képpest, hivatallyára nézve, egészlen Hóhér lett. Itt mindgyárt abban törte leg-inkább fejét, hogy-hogy lehetne Hanzár, és Zoltán (eme' két ifiú házasok) között az egyenetlenségnek hegyes czövekét bé-faragcsálni. Tudni-illik: hogy Zoltán, először: meg-útálván; az-után: meg-vetvén Feleségét, mások' szerelmének ragadós lépjébe akadgyon, ő osztán ezen előbbeni Mátkájánál nagy kegyelembe juthasson. De észre-vévén: hogy ezen gyönyörű pár igen egygyet-értene; el-kellete titkolnia gonosz gondolatait, pedig nem kevés időre; még valami más környűl állások érkeznének; és magát valami alkalmatosság felütné. Sas-szemekkel látott a' gonoszságokhoz. Fő-képpen a' *Rajta-kaptamtúl* tartott.

De, hogy addig-is aczél-eszét meg-ne-rozsdásítaná a' meg-unakodott henyélés; Árpádnak szívét kezdette reá-bírni: hogy magát új szeretetekkel vídítaná. Midőn Zoltánnak, és Hanzárnak lakadalmok tartatna Csepelen; addig-addig fitogtatta Ménmerótnak szokásait, a' Félrecsapó Szeretetnek édességét: még Árpádot Világos-Kisaszszonyba (kit már ennek-előtte-is jó szívvel látott) bele-szerettette. És; ha a' Fejedelemnek Magyar-katona-szíve nem lett vólna; minden szemtelenségre bizonyossan reá-vitte vólna.

De a' Fő-pap nagy vígyázással vólt mind Árpádra, mind Világosra. Hathatós beszédekkel mind-a-kettőnek eleibe tette különössen: a' szemtelen életnek siralmas folyadékjait; a' Magyarokban mind e'-koráig fel-nem-találtathatott rosz példák' veszedelmét. Szeme vólt Kádárnak ama' Róka-mállal bélleltt gonosz Titkosra-is. Mindenütt utánna hordtta a zsendelt. Vígyázott ál'-útakon el-igazúlható gonosz tárgyaira.* Ugyan-azért: ama' hollók' eledele, gyomrából nem szenvedhette a' Fő-papot. Sokat mesterkedett meg-rontásán; avagy, ha fejével bírhatna, éppen el-oltásán. De Kádár régen meg-is-jött immár onnétt, a'-hová Róka mostanában csak igyekezett. Sokszor-is ki-találta azokat, mellyeket ez még csak kottyvasztani akara. Tartott mind-az'-által Rókától, valamint a' Tűztől. Egy kezében vizet hordott mindenkor.

De a' gonosz Róka csak meg-nem-nyughatott mind-addig: még a' Fő papot meg-nem-kerítette; és őtet Árpádnak Tanácsossai közűl ki-nem-szorította. Immár csontyaihoz forrván a' Gonoszság, a' Papok' moslékában locskált. Itten (nem tellyes fénnyében, hanem mindég fogyatkozásában nézvén a' Napot) valamint a' Hiúznak, szikrát hánytak szemei. Mennél setétebbek vóltanak emezeknek tetteik, annál terjedttebben, és szegessebben látott a' gyalázatos. Egészlen el-gyarlódván erköl-

cseiben, azoknak leg-aprólékosb hibáikat arany tollal le-írta, ki-is-símította. Szűntelen* a' Fejedelmeknek füleikben súgván, azt hányta, azt vetette előttök:

Hogy a' Papságra úgy nem illene az Országi dolgoknak igazgatása: valamint szamárra a' bársony-nyereg; Disznó-ólra a' cserép-fedél. Ama' Pók-hasú Pöffedékek, magok' hasznok' tenyészetét keresgetnék mindenben. Más világgal fenyegetnék az embereket, hogy magok ebben meg-hájasodhatnának. Ki-szivnák az Ország' zsírját, és azzal élhetetlen Attya-fiok' gyomrokat kenyegetnék, és csömörjöket dörgölgetnék. Ha egyszer fel-puffaszthatták mind horpaszszokat, mind erszénnyeket, (mintha ezzel eszessebbek-is lennének) szembe szállanának a' Fejedelmekkel-is; és ezeknek rendeléseikben mindenkor vagy gáncsot, vagy éppen lehetetlenséget (pedig vak-ostoba-léttekre) találnának. Kiváltt szeretnék a' párt-ütéseket: hogy, azzal az Országnak ereje meg-szakadván, az ő vállokra láttszattasson dőlni a' hanyatló Birodalom. A' népnek is szívét, a'-mint mondgyák, Istenes mesterségekkel meg-vévén, fel-lázzasztanák a' csendeseket. Egy szóval: magok' gondolattyokat mindenkor nagyobbra bőcsűlvén, úgy élnének, mint a' kő szálak; még-is úgy enyisznének-el, mint a' vízi-buborékok.

Ezekkel, és más e'-félékkel okoskodván Róka, igen meg-körmölgette a' Papihivatalt. Színte el-is-hitette Árpáddal: annak haszontalanságát. Sőtt: arra czéllozott: hogy, a' Papságon ki-adván; ki-ki, maga' házában (a' régi Scitháknak szokások szerént) paposkodgyon; ott végezze-el az Áldozatot; és ki-ki el-hitesse magával, hogy a' belső Rend csupán a' külső Birodalomnak könnyebb elő-mozdítására gondoltatott-ki a' szorgalmatos eszektől; ugyan-azért ez alá-vettetett.

E' vólt tehát az akkori időben egész Magyar-országban leg-híresebb Gaz-ember. Ki csak akkor örvendett, és nevetett; ha vagy maga jól járt, vagy más valaki ebűl. Még annya' méhében nyakába kötelődzvén köldök-zsinórja; csak alig vólt, hogy meg-nem-fójtotta. Bábája-is, hírtelenségből, színte a' torkát mettszette-meg; midőn köldökét el-akarta vágni. Sőtt: midőn elsőben eme' váltott fattyat meg-feresztette; a' bal-lapoczkáján (annyai jelűl) nyársat, és akasztó-fát tapasztalt, melly nemes czímerekkel született. Méltó-is vólt, kicsinségétől-fogva, mind-eddig: hogy, vagy a' Hóhér' madzagán függjön ezen akasztó-fa' sódora; vagy a' kutyák, és varjak veszekedgyenek gyalázatos temetésén: mivel fogantatásakor-is Bika' jelében vólt a' Nap; születésekor pedig a' büdös Kecske-bakban.

HETEDIK RÉSZ.

VILÁGOS RÓKÁNÁL.

E' vólt tehát azon ördög' hadnagygya; kinek eszességében, és jó-vólttában bízott Világos, kinek disznó-fortéllyaira kévánnya vala hagyni Etelkának (azon ártatlan Kisaszszonynak) siralmas meg-rontását. Reménlette pedig Világos: hogy, mivel ennekelőtte Róka Árpádnak Udvarába segítette személlyét, minden kérés nélkűl; Etelkának fel-falására-is reá-állana, ha szépen kérettetne.

Meg-is-találta mind zsák a' foltyát; mind büdös hordó szagos hódgyát. Hogy pedig veszedelmes gondolatainak végét hamarébb el-érhetné; midőn Rókának magános szobájába lopódzott (hogy valami böcsűlletes színt adna ravaszságainak, és észre-sevehetné a' Titkos, hogy ezen igyekezete Etelka ellen töréséből származna) illy fortéllyal kezdé czigány-szavait:

Édes Titkosom! már régen akartam veled titkaimat közleni; de vagy alkalmatosságom nem vólt a' különös beszédre, vagy véleményemnek időtlenségétől-is tartottam. Most látom immár: hogy érett ideiben vagyon a' gonoszság; és nem soká Országunknak nagy kárára ki-is-üthet. Egy Jövevény Ifiú lappang Országunkban. Láthattad személlyét Árpádnál. Most-is Budán vagyon. Etelének mondgyák. Mindeddig senki se tudhatta: mi okra nézve kullog Országunkban; minn mesterkedik: mikor térend-viszsza.

Én (különös szeretettel viseltetvén Hazánkhoz) midőn annak minden elő-fordúlható veszedelmeire, tehetségem szerént, nagy szorgalommal vigyázok: csak-ugyan ki-tanúlhattam KARJELI eredetét; és hozzánk jöttének valóságos okát. Tudni-illik: hogy itt meg-tanúlván a' Katona-gyakorlásokat; ellenünk ágaskodgyon. Senki sincs még ugyan, a'ki vele tartson; ki-vévén egy Etelkát, Gyula Hadnagyunknak Leányát. Ezen Kis-aszszony akkor szeretett leg-is-leg-elsőben bele; midőn Árpád ama' Jövevényt (színlett erkölcseitől meg-csalattatván) Gyula' Hadnagyságában Századossá tette.

Nem dicsérhettem akkor Árpádnak hírtelenkedését, ki olly idején-korán le-hántván Szolga-mezét,[63]* pánczélba öltöztette. Ugyan-azért, a' következendő veszedelmeket által-látván; minden igyekezetemmel azon vóltam: hogy őtet Etelkának társaságától el-tílthassam: jól tudván: hogy idővel a' leg-kedvessebbet-is el-felejtheti az ember*. Meg-is-nyertem Árpádtól, hogy az előbbeni Ezredből ki-vétessen, és Hadnagygyá tétessen. Ezen fel-magasztaltatását-is nem más okból sürgettem; hanem: hogy közelebb essen hozzánk; és minden igyekezeteit, minden gonosz gondolatait hamar észre-vehessük.

Országomat ezzel-is segíteni akaró fortéjjaim nem lehettenek még-is olly szerencsések: hogy a' Leánynak szívét Etelétől el-szakaszthattam vólna. Mennél ritkábban szemlélhették egymást; annál inkább tüzessebben égtek gerjedelmeik. A'-mint észre-vettem, éleszti a' tüzet ama' Fő-pap-is, ki néked olly esküdt ellenséged: hogy, ha a' csinre alkalmatosságot látna; egy kanál vízben el-kévánna veszteni. Meg-sem is-szűnnek az alattomban-való veszedelmes áskálásoktól, a'-még egy helységben maradnak.

Ugyan azért: e' két összve forrott szívnek választó vizéűl magamat elégtelennek lenni gondolván; akartam e' dolgot meg-jelenteni: hogy Te, Országunkhoz-való szeretetedből, (mellynek hathatóságát sok ízben meg-mutattad) valami alkalmatos módokról gondolkodnál; és azokat egy-mástól el-választanád. Azon lennél penig fő-

---

[63] Ezen régi szó MEZ annyit tészen, mint *Takaró*, avagy alá-való *Ruha*. Innett származott az-is: MEZTELEN, az-az: *Ruháttlan*. Innett a' MEZTTELEN, mellyet midőn a' *Lábbal* összveteszűnk, el-veszti ezen végét: *elen*, és MEZTT-*lábnak* mondgyuk. Innett eredhetett eme' szó is: MEZŐ, melly ollyas Földet jelent, melly Fűvekkel vagyon fel-ruházva.

képpen: hogy Etelkára te magad vigyáznál Budán; Etelét az én szorgalmamra hagynád Wilágoson. Már ekkor Országunknak szél-vizeitől, dér-fagyaitól éppen nem félhetnénk.

Ezeket mondotta Világos, de (a' gaz emberek' módgyára) a' Haza' szeretetének színe alatt, maga' hasznát kereste, és szerencséssen fel-is-találhatta. Mert: midőn, Világosnak több beszédgyeiből, meg-értette a' Titkos: hogy Etelkának szépsége lerajzolhatatlan lenne; sőtt maga Világos-is ön-kényes kisztetéseiből meg-vallaná (a'-mi a' leányok között valamint ritka; úgy csudálatos dolog-is) hogy nálánál százszorta szebb, és kellemetesb lenne; ugyan-azért meg-tántoríthatná a'-bor'-nem-itta agyvelőket-is: ennek személlyével azt akará tenni; a'-mit régtől-fogva eszében forgatott Zoltánnak, és Hanzárnak el-távúlíttások* felől.

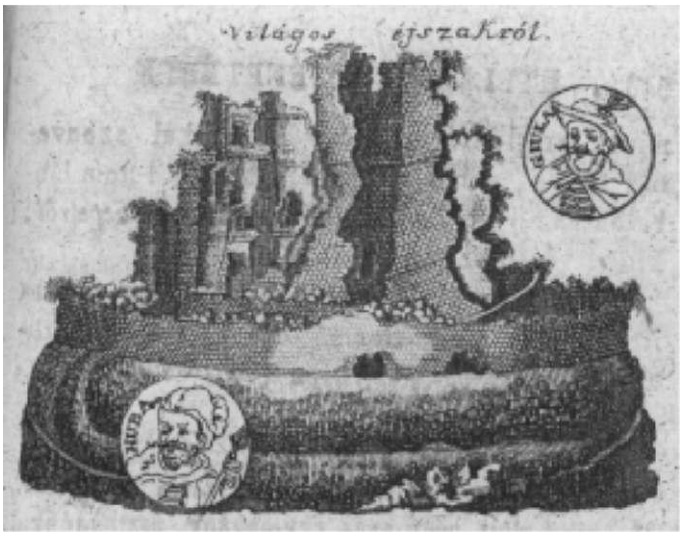
A' Titkos tehát alkalmatosnak lenni állította Etelkát a' Fejedelmi Udvarban: hogy elsőben: szépsége' kellemetességével meg-bágygyaszsza az ifiú Herczeget; az-után: vele Hanzárt el-útáltassa. Végtére: midőn a' házi nyúghatatlanságok annyira terűlhetnének: hogy Zoltán ki-küszöbölné Hanzárt; ő régi Mátkájához férhessen: és, ki tudgya: ha (előbbeni tartománnyának erő-szakos viszsza-vételével) vele egygyütt nem uralkodhatna é Biharon.

A' zúr-zavarokban akarta aztat meg-nyerni, mellyet a' csendes időnek folyamattyában el-nem-érhetett. Gonosz lévén, és Istentelen, semmit abban nem hagyott, a'-miről tudta, hogy szerencséje függene. Ha a' Menny-belieket reá-nem-bírhatta vólna: hogy igyekezeteit elő-mozdítanák; kész vólt az al-földi Gonosz Ördögökhez folyamodni; hogy fel-tételeinek szerencsés végét láthassa. Ugyan azért: a'-mint a' következendőkből világossan ki-fog-tettszeni; olly követ feszegetett, mellynek terhe alatt az-után meg-is-gebedett.*

Irtóztató nagy gondolatoknak tettszettenek ezek a' Titkos előtt. És valóban (ha igazán akarunk szóllani) nem-is-vólt hójag: hogy egyszerre fel-fújja; sem gyermekjáték: hogy hamar el-kezdgye, és hamarébb el végezze. De annak, kihez, még fogantatása' szem pillantásában, bé-köszönt a' Nem-jó;* ki már kicsinségétől-fogva, valamint az Annya' tejét, úgy szopta a' gonoszságokat; ki tellyes életét másnak nem csak meg-rontásában; hanem el-oltásában-is szűnetlen gyakorlotta: nem láttszattanak még-is lehetetleneknek lenni.

Ravasz vólt a' Róka; és immár meg-aggott. Ifiú pedig a' Herczeg; de tüzes. Azt gondolá a' gonosz: hogy, Árpádnak halála után (akár-miként teszi szerit), de el-nyomhattya lángjait; és ki-nevetheti eme' Magyar Zoltánt, valamint ennek-előtte ama' Német Lajost ki-nevethette. Ennek ifjúságát amannak idétlenségével egybe akarván foglalni; azt gondolá: hogy mind-a'-kettőt egy móddal lehetne a' sík menedékre csalni, és meg-ejteni.*

Úgy el hitte pedig magát a' Róka, és olly szerencsés csillagzatban szűlettettnek lenni gondolta: hogy, ha kopasz lenne-is, el-mentt hajának újra meg nyövéséről vénségébe se kételkedne. És valóban: mind-eddig nagyobb vólt szerencséje, mint maga. Tudott annak idejében jönni a' Pap' sajtyára, 's az egész Országnak fel-zavarására. De ezek a' következendőkből inkább ki-fognak tettszeni.

NEGYEDIK SZAKASZ.*

1. Árpádnak utóllya.
2. Etele' Veszedelme.
3. A' Fejedelmi Dolgok.
4. Rókának Fortéllya.
5. Róka Világoson.
6. Róka Etelkánál.
7. A' Világosi Bajok.
8. Róka Budán.

ELSŐ RÉSZ.

ÁRPÁDNAK UTÓLLYA.

Tartós, és súllyos Betegségétől el-nyomattatván Árpád; szapora leheléssel közelgetett utólsó párájához. Meg-érezvén tehát: hogy (mivel erőtlenségeit nagy kénokkal szenvedi vala),* többé ezen nyavalyájából fel nem-lábbalhatna; fiát Zoltánt általhivattatta Csepelről, kihez végső szavai ezek vóltanak;

Én már, édes Fiam, nem sokára el-végzem Fejedelemségemet, és átal-költözöm* ATILÁHOZ,[64]* CSABÁHOZ, EMEDHEZ*, EMÉHEZ, KÁLÁNHOZ,

[64] A' Hunnusoknak ama' híres Királlyokat, ki (Árpád előtt négy-száz egynehány esztendőkkel) színte egész Európát kegyetlenűl meg-zavarta, ATILÁNAK hívták-é? avagy ETE-

EDHEZ, ÜGEKHEZ, ÁLMOSHOZ, engemet e' rend szerént nemző nagy lelkekhez. Reménlem-is: hogy, ha: személlyekhez a' boldogabb világba jutandok,könnyen meg-ismérnek vitéz téteménnyeimnek jeleiről; és jó szívvel-is fogadnak.

Mert íme! Álmos-atyámnak Vezérlése alatt (ennek-előtte huszon-három esztendőkkel) ki-jövén Szittyiánkból, tömött Lak-helyünkből[65]* meg-vertük az Oroszokat a Kiovi Lakosokat. Meg-vettük nagy fáradsággal Munkást, és Undvárt. Itt édes Atyám meg-halt; Te penig e' világra lettél.

Álmos Atyámnak holtta után, azon tizen-nyolcz esztendők alatt, mellyekben vitéz Magyaraimat vezérlettem; íme Szávától Marháig*; Undvártól Beszperémen túl uralkodtam. Már most: előtted vagy el-haltt, vagy el-tévelyedett test-véreid közűl (a' Magyarok' esküvése szerént) tégedet rendelt az Isten, ki utánnam a' Fejedelmi székbe űlly, és a' vitézeket vezéreld.

Mutasd-meg, édes Zoltánom: hogy Árpád' Fia vagy. Juttasd eszedbe: hogy ezen borongós időkben ember köll a' gátra. Bé-nyőlt immár fejed' lágya. Légy Kő-szál a'

LÉNEK? vetekednek a' tanúltt Irók. Én ATILA mellett maradok: mivel jól tudom: hogy PRISKUS Őtet nem csak Személlyében látta; hanem a'-mint ez-előtt-is mondám nála lakott-is, evett-is: midőn a' Nap-keleti Császártól,* MAXIMINUSsal egygyütt; hozzája Követűl küldetett. Ez Őtet mindenkor ATILÁNAK nevezi: se-hol-se ETELÉNEK. Csuda lenne pedig: ha, nevét annyiszor hallván, igazán le-írni nem tudta vólna. A' mi több, még mostanában élő Magyaraink-is (gondolom a' régi Hagyomány szerént) mind-nyájan ATILÁNAK mondgyák; nem pedig ETELÉNEK. Maga KÉZA *Simon*, ki ennek-előtte öt száz esztendőkkel írta a' Magyarok' Krónikáját, mindenütt ETHELÉNEK nevezi. – VOLGA-vizét, melly körül Eleink laktanak; *Tilnek* nevezi SIMOCATTA, és NICEPHORUS. *Atilának* MENANDER. *Atalnak* THEOPHANES. A' mostani Tatárok *Idilnek*, *Etelnek*, *Ethelnek*. Ezen folyó víztől vette-é nevét Atila, avagy ő adta reá a' nevet; nem tudni. Bizonyossabb az: hogy, a' Hunnus-nemzetet *Exthalitáknak* nevezték a' Régiek; az-az: a'-mint PROCOPIUS bizonyíttya: *Fehér Hunnusoknak:* tudni-illik: hogy ama' barnábbaktól meg külömböztetnének, kik a' melegebb Térekhez közelebb estenek. Ezen *Exthalita* név annyit tett-é a' Régieknél, mint nálunk a' *Fehér*, vallyon ki nyomozhattya-ki? Elég az, hogy magokat *Fehér-népeknek* tartották, melly nevezettel élünk most-is, midőn az Aszszonyi Nemről beszéllünk. Fenforog ezen *Fehér* szó még mostanában-is gyakorta, fő-képpen egy-néhány Városainknak neveikben úgy mint: *Székes-fehér-vár; Gyula-fehér-vár; Nandor-fehér-vár Nester-fehér-vár**. Fenforog ezeken is: *Fehér-egy-ház; Fehér-domb; Fehér-hegy; Fehér-tó*. Ezen utólsót a' következendő Magyarok meg-kurtítván: elsőben: *Fer-tónak*, az-után: *Fertőnek* nevezék*. Vagyon *Rácz-fehértó, és Ó-fehér-tó* Zaboles-vár-megyében. DEZERICZKI. DEGUIGNES. PRISKUS.

[65] A'-hol annak-előtte a' Magyarok laktanak, noha azon Scithiai Ország elég széles lenne; még-is, a' Népnek Szapora-vóltta miátt, azon helyeken el-nem-férhettenek. Hogy tehát, azon emlitett Országjokban, ehel mindnyájan meg ne-hallyanak; a' Méhek' Szokásokhoz alkalmaztatták Magokat. Mellyek Kaptárjokban el-nem-férhetvén; Raj számra, más helyeket keresnek. Mivel tehát a' Maga' Életének meg tartása nem más; hanem a' bölcsen gondoskodó Természetnek valóságos, és nyilván ki-tettsző Ösztöne, esztelenől mondanák Balamberről:* hogy ő, Scithiában immár nem maradhatván, midőn a' Hunnusokkal külső Országokra ki ütött, a' természet' szabásait meg szegte légyen. – Atila után Álmost-is, és ennek fiát Árpádot nem más hozta-ki Magyar-országba;* hanem (a' mint Bela Királlyunknak nevetlen Iró deákja a' többivel bizonyíttya) az el-népesedett sokaságnak szokott tömöttsége. De Árpádnak más jussa-is vólt Magyar-országra. Elei bírták ezen Tartományt, mellyből erő szakossan ki-üzettettenek. Ha tehát ő is erő-szakossan ki-verte az Oroszokat, Bolgárokat, és Tótokat; azt eselekedte, a'-mit világ' kezdetétől fogva mind-eddig eselekszenek a' hadakozó emberek. ANONYM. *Belae Notarius.* KEZA. THUROCZ.

Habok ellen. Tudd meg: hogy olly Vitézeknek parancsolsz, kiknek mind-egygyike, ha maga van-is: század magával lenni láttszattatik. Úgy gondold: hogy czeknek Vezérlésekre nem azért választottál; mert eredetedre nézve, leg-nemessebb vagy: hanem, erköleseidet tekíntvén; leg-jobbnak, és leg-okossabbnak találtattál. Ne-is véld: hogy Álmosnak* Német más okból választotta légyen a' Magyarok' Istene Országunk' Kormányozására; hanem: mivel a' Köz-jóra iparkodott inkább; mint tulajdon Hasznára. Soha a' Magyar Népnek el-nyomásával (magunk-is Igazi Magyarok lévén) nem uralkodtunk. Gazdagabbak-is vóltunk, minek-előtte a' Kormányhoz nyúltunk. Ugyan azért: a' Népnek vólt inkább Szüksége Mí reánk; mint Mí nékünk a' Népre.

Kérlek, édes Fiam: semmi okot ne adgy Magyaraidnak, hogy ellened MÉLTÁN panaszolkodhassanak. A' Jókat ápolgasd. Légy Igazi Attyok a' hozzád folyamodott Ügye-fogyottaknak. A' Nemesek, és Nemtelenek között (bátor SZÁZ-NYOLCZAN legyenek a' NEMEK*) még-is; ha okossan, és nem csak nagy csendességben; hanem még nagyobb Tartóssággal akarnád Uraságod' folytatni: ne tegyen külömbséget a' puszta NEM; hanem leg-fő-képpen a' Bajnoki Vitézség.[66]*

A' Gonoszokat ne annyira azért fenyíttsed: hogy meg-érdemlették; hanem leginkább azért: hogy meg-jobbúllyanak. Úgy a' Bűntetés kevesekre; a' félelem sokakra; a' példa mind nyájokra el-terjed. Akkor félnek leg-inkább Magyaraid: midőn leg-inkább szeretnek. A' Várak meg-nem-őríznek úgy, mint vitéz Magyaraid, ha benned szerető Attyokat, nem kényes* Uralkodójokat láttyák.*

Semmit hoszszú pórázra ne ereszsz. De senkinek szabadságát-is el-ne-vedd. Tuddmeg: hogy Feleid inkább szenvedik élettyekben, mint szabadságokban a' csorbát. Csak vér-patakokkal veszthetik azt el; a'-mit vér-özönnel kerestenek. Élet, és Szabadság egy értelmű hangok a' Magyar fülekben.*

Ne gondold Fejedelmi Fölséged ellen lenni azt, ha szabott Törvényeinknek magad-is fejet hajtaszsz. Fiam! nem erőtlenebb oszlopa édes Hazánknak a' törvény; mint a' ki-vontt fegyver. Védelmezője légy inkább a' Magyar szer-tartásoknak; mint szeles szapórítója. A' mindennapi, és meg-nem-mohosodható parancsolatidat könnyen meg-únhattya a' Nép, 's-meg-is-vetheti. És: czeknek sokasága bizonyos jele az esze-veszett Országnak. Ott leg-több a' Törvény, a'-hol leg-több a' Fogyatkozás. Ezek közűl akár mellyiknek sokasága nem válhatik bócsületedre.*

Rakd-meg Magyarokkal (mint Igazi Anyafiakkal) Országodnak kies Pusztáit. Ne engedd: hogy ennek zsírjával más valami hitván Nem-ettek hízzanak. Ha bócsületedet fen-akarod-tartani: ne légy (ha mindgyárt lehettsz-is) henyélő eszem iszom Fejedelem. Magad fogj a' leg-terhessebb dolgokhoz. Karddal Fiam hozzá; ha szóval nem győzöd. Vágd el a' csomot, ha fel-nem oldhatod.*

---

[66] Árpáddal* száz-nyolcz *Nemek*, avagy *Nemzetségek (Tribus)* jöttenek-ki Stithiából. Mindegygyik *Nem* hány személyből állott, nem tudni. De bizonyos az: hogy minden *Nemnek* kétezer Vitézeket kellett állítani, kik *Nemeseknek* mondattanak, és fegyverrel dolgoztanak. Igy tehát a' *Nemeseknek* számok két száz ezeren felől még tizen-hat-ezerre ment. A' Polgári dolgokban okoskodó Tudósok azt tartyák: hogy leg-alább ötszer annyi lehetett a' Nép, mint a' katonaság. Igy tehát, öszve-szedvén a' Magyar sokaságot, ki-jöhettenek Árpáddal, egy miliomon felől, még nyoltzvan* ezer Fejek. THUROCZ. KEZA Simon.

Ha a' Dunán-túl-lévő Pannonoknak csekély maradékja egészszen alád hódúl; kötve-higygy a' ravaszoknak; még faragatlan, ocsmány nyelvekkel a' Magyar-vérbe nem keveredtek. Szedd-ki súgár tollokat: hogy alatt röpdössenek. E' körmös Sasokat röpűlni ne tanítsd. Ne higygy az ebnek, ha szomorúnak látod-is. Ebek ők, kutya nélkűl-is. Tele-teltek a' Magyarok ellen írígységgel. Erről, még a' Világ, le-nem-mondanak. Magok Rabok lévén, neheztelik a' Magyar Szabadságot.*

Zalánfira se igen támaszkodgy. Hajlik még, mint a' nád-szál. Inog, mint a' faszeg. Leg-nagyobb tartománnyából vertük ki az Apját. Nem vólt nyakassabb ellenségem nálánál. Sokáig el-nem felejthette a' Sajói földet, a' Duna' vizét, az Alpári Füvet.[67]* Úgy gondolkozz Magzattyáról-is: hogy Rókának Róka a' fia; Farkasnak penig Farkas. Valamint a' Kígyó Farka' vágását el-nem-felejtheti: úgy Zalánnak fia-is Örökjének el-foglalását. Ne higygy külső alázatosságának, és tettetett engedelmességének: mert csak a' Téjnek leg-jobb a' föle. Ö-néki Csontya'-velejét, és Lelke'-házát visgállyad. Öszsze-ne-sógorosodgy ronda Nemzetségével: mert, ha Lasnakodra férkezhetik; még ő mutat útat. Szemmel tartsd a' ki-kapható, és tűzről-pattantt Ifiat.

Meg-böcsűld Vezéridet; Hadnagyidat; Ezredesidet; Századosidat; és Tizedesidet: az-után: Országodban a' Fegyver-viselő Nemesidet. Oh! Fiam! sok vért öntöttenek-ki ezek, velem egygyütt: hogy Te a' kévánatos Békességnek arany almájával élhess, Vígyázz Magadra: hogy azon ki-omlott igaz Magyar VÉR útánnunk ne szökdöcsöllyön Nyugodalmunk' Házába: és így: a' méltó boszszú-állásnak ki-szolgáltatására fel-ébreszsze el-nyúgodott érdemes Öseidet.

Szeresd a Jövevény ETELÉT-is. Nékem úgy tettszik: mintha benne el-veszett JELEK-fiamat fel-találhattam vólna. Istenem! bár csak ezen Reménségemnek édességével enyhíthetném utólsó órámnak keserő ürmeit. De, ha ezen édes vélekedésemben meg-csalatkozom is; Ő még-is talpig ember. Ki-tesz akár mikor Magáért. Még Ifiú-korában se Boddza-fa Kardgya. Meg-ért már régen mind Túrója, mind Sajtya. Nagy Szívé', és nagyobb erkölcse' igaz Mutatójának vélheted Bátor, 's-még-

---

[67] Midőn Árpád a' Tisza és Duna között lévő Tartományt el akarná-venni Zalántól, ezen földnek Urától: követeket küldött hozzája, őtet barátságossan kérvén: hogy Népének engedné a' Sajó vize mellett lévő földeket. Küldene pedig még két korsó vizet a' Dunából, és egy kötés füvet az Alpári mezőkről: tudni-illik: hogy meg-tudhassa, ha Duna' vize édessebb vólna é Tánais-vizinél, és jobbak é az Alpári füvek a' Scithiai füveknél. Árpádnak csalóka igyekezetét által-nem-láthatván Zalán; mind-ezeket meg-engedte Alpáron, a'-hol akkoron múlatozott. Ennek meg örűlvén Árpád, minek-utánna Und, és Ketel vitézei által tizen két fehér lovakat, tizen két Tevéket, és Tizen-két Kún-gyermekeket küldött vólna ajándékba Zalánnak; a' Fejedelemné pedig tizen két Orosz-országi leányokkal, tizen-két Nyest-bőrökkel, és tizen-két arannyal hímzett köpönyegekkel kedveskedett vólna; Árpád Zalánnak földgyét egészlen el-foglalta, azt izenvén-viszsza: hogy az Alpári füvekkel, és a' két korsó vizzel hatalmába adta minden jószágát. Későn vette magát észre Zalán, *Alpári ember.* A' Magyarokat többé ki-nem-űzhette, noha minden tehetségével ellenek támadott. Ezen történetről valamit olvasván THURÓCZI, mindenceket öszve-zavart. *Zalán* helyet *Zvatoplugot* teszi, a' *Bolgárok* helyet a' Morvai *Tótokat**: Tizen-két Lovak helyett egy fehér lovat emleget, mellyen a' Tótok Országjokat el-adták. – Így ír a' dologról DEGUIGNES-is. A' magyaroknál sincsen más hagyomány. De BÉLA-királynak nevetlen Író-deákja úgy írja-le a' dolgot, a'-mint ez-előtt említettem. Akár *Zalánnal,* akár *Zvatopluggal* történt e' dolog; elég az: hogy vagy tizenkét, vagy egy fehér lóért el-adták Országjokat a' Tótok.*

is Szeméremmel tellyes Szóllását; és mindenben mindenkor igaz, és meg-fedhetetlen Itéletét. Meg-tudgya Savát adni a' Levnek. Éppen illyen vólt el-tévelyedett JELEK-bátyád-is; csak hogy Ez jobban kedvelte Etelénél az hoszszas Éneket. Oltalmazzad Őtet, mint éppen Test-véredet, minden Irigységtől. Semmi Nem-jót el-ne-higygy hamar felőlle. Nagy az Ifiú: ugyan azért hamar találkozhatnak Irígygyei. El ne-mossák hirteleniben a reá szakadtt Záporok. Azon légy minden szorgalommal: hogy meg-gyökeresedgyen Hál-adó Országodban. El-ne-távúlíttsad Honnyodtól.* Sátorítsd-meg, ha lehet, mennél hamarébb. Szorítsd-le azzal, kit állhatatossan, és igaz szívből szerethet.

Gondod legyen, Fiam, ETELKÁRA-is; a' Magyar Szűzeknek ki-mondhatatlan Díszszére. Meg-érdemli a' jó Szerencsét. Csak azt bánom: hogy nem Leányom. Dicsekedhetném vele a' következendő Világon. Se okossabbat nem hallottam; Se szebbet nem láttam; Se szemérmetessebbet nem tapasztaltam Nálánál. Ha Te őtet Test-véredtnek fogadnád; úgy tettszik: mint-ha örömestebb múlnék-ki ezen árnyék Világból. Meg-látod: hogy vele szégyent nem vallaszsz. Őtet hagytam utóllyára: hogy utólsó szavaimról jobban meg-emlékezzél. Ha éppen meg-ismèred Magyar erkölcseit: többet fogsz-tapasztalni benne; sem mint gondolod. – Immár pitvaromban a' halál – Többet nem szóllhatok – Hoszszas Birodalmat Néked – Légy Apád-fia – Légy Nemes Országunk' - - -

A' többit ki-se-mondhatta. Hirtelen el-álla szava. Nem sok idő múlva úgy tettszett: mint-ha nem a' más Világban; hanem nagy Fiának Nemes Testében rejtezett-vólna-el Nagy Lelke.

E' vólt Magyar-hazánknak első erős Oszlopa. Ennek igaz Magyar Véréből származtanak az-után sok Vitéz; Szent; és Országjokat bizonyossan szerető Fejedelmeink, és Királlyaink. De íme el-enyészett – porrá lett – És, noha ugyan meg-élemedett korában múlt-ki ezen árnyék Világból; de még se engedhetünk-meg a' Halál' irígységének: mert méltó vólt, hogy máig-is éllyen. Ennek vagy soha nem születni; vagy, ha egyszer született, soha meg-halni nem kelletett vólna. Mind-az'-által: ritka példával, az-is ki-tettszett rajta: hogy, valamint az álló Fenyő-fa, akkor, midőn ledől, sokkal nagyobbnak, és méltóságossabbnak láttszattatik: úgy Árpádnak dicsősége-is szélesebben el-terjedett, midőn az emberek' szemeik elől el-távozott. Akkor tudták-meg: mit veszettek el; midőn Magyarai között sürögni-forogni nem láttszattatott.*

Árpádnak holtta után, nem sokat szemetezett Budán Világos. Haza menvén, mindenütt magával vitte ki-múlttának igen kellemetlen hírét. Tele lett az Ország nagy siralommal. Gyászba öltöztenek, kicsintől-fogva nagyig, a' szomorú Magyarok*. Siratták a' meg-hódoltt Tartományok-is. Benne ki szerető Attyát; ki kegyelmes Urát; ki nagy lelkű Fejedelmét könyvezte. E' Neveket meg-is-érdemlette.

Azomban: mind Árpád halálának, mind el-temetése napjának híre szerte-széllyel el-menvén az Országban; annak minden részeiről csoportossan öszve-gyűltenek a' Magyarok' Rákos mezejére.

Fel-jött, a' többi között, Gyula Hadnagy-is Etelkával, és a' Fő-pappal.* Ezek, a' Szűznek kérésére, Sátorjokat a' Dunának azon Partyára helyheztették; melly a' Nyulak' szigetének által ellenében meg-horgasodott. A' többi Vezérek, és Hadnagyok szerte-széllyel Sátorokat ütöttenek az örvendetes téren.

Csak alig várhatta immár Etelka, hogy Eteléjét meg lássa. Midőn egészlen le-telepedtenek; tüsténi az Attyát, és a' Fő-papot a' Duna' partyán-való sétálásra hívta: hogy a' Budai szép hegyeknek gyönyörűen fel-emelkedett Bérczeket; 's-mellettek-is ugyan, de alattok-is el-terűlti igen kellemetes mezőségeket meg-mutathassa. Mind-ezek vagy csak azért is szépeknek tettszettenek: mert Etele azon tájon múlatozott.

De ezen gyönyörű helységnek látásából származott öröme, igen meg-változott: midőn ama' félelmes Nyulak' Szigetébe élesebb szemekkel, és mélyebb gondolatokkal bele-ereszkedett. Midőn Etelének, és Világosnak beszélgetéseikről gondolkodott; irtózott a' szívek' öszve-kapcsolásának, sőtt talán öszve-forrásának emlékezetére. Rettegett a' veszedelmes fortélyoktól; és végtére igen meg-szomorodott. Zavargatta kis szívét azon gondolat-is: hogy Etele, jól tudván el-érkezéseket; magát meg-se-mutatná. Pedig: ha, valamint ez-előtt, most-is úgy szeretne; eddig elő-kerűlhetett vólna.

Midőn eme' gondolatokkal fárasztotta elméjét; íme a' Budai Parton hírtelen szemeibe ütközik Etele. Meg-ismérte mindgyárt, meg-is mutatta a' környűl-állóknak. Meg-ismérte Kedvessét Etele-is. Tüsténi által-eregették sűrű fohászkodásokat a' szőke Duna' vizein.

MÁSADIK RÉSZ.

ETELE' VESZEDELME.

Csak alig várhatta Etele, hogy által-hajtson a' Dunán. De az irgalmatlan nagy Szelek, mellyek éppen akkor, a víznek le folytta ellen, meg-feküdték a' Folyót; olly dombos, és szinte merevedten-álló hűllámokkal* kegyetlenkedtenek*; hogy még az által-hordozásra* rendeltetett Révészek se mernének néki credni.

A' Kis-aszszony (észre vévén Etelének kietlen nyughatatlanságát, és azon nagy erőltetéseit, mellyekkel a' rettegő Révészeket meg-támadta) Őtet, öszve-tett Kezeinek nyilván-való jeleivel; hathatóssan kérte: hogy magát a' veszedelemtől ójja; és ne eredgyen az halmos, 's-ugyan-azért nagy-hatalmú vizeknek. Integetett Gyulával a' Fő-pap-is. Reménkedtenek az el-halaványodott Révészek-is: hogy, egy kevés idő várva, próbálná szerencséjét. Esmérnék ők a' Dunát, a' Szeleket-is. Fél óra múlva le-csillapodnának a' förgetegek*. De Etelének ezen Fél-óra-is egész Esztendőnek tettszhetett.

Mivel tehát a' Révészeket reá nem bírhatta; nagyobb vakmerőséggel*, sem-mint bátorsággal egy közel-ki-kötött Lélek-vesztő Csónakba, Lovászszával egygyütt, le-bocsátkozott. Magát Kormányosnak; Lovászszát Evedzősnek tette. El-iszonyodtanak ezen reménielen vakmerőségre azok, kik a' két Partokon haj-szál-meredve állottanak. Borzadozott teste Etelkának. A' Fő-pap az Egek-felé emelgette ki-meresztett szemeit. Gyula, álmélkodtában; semmit se szóllhatott.*

Csak alig érhettenek a' Duna' derekára; midőn a' sivító hideg szelek jobban meg-eresztették fuvalmaikat; és, valamint a' szalma-szállal: úgy jádzottanak a' könnyű csónakkal. Veszni kezdett Etelének ereje. A' Lovász (minden tehetségét meg-tévén) igen el-lankadva: Uram (úgy-mond) el-veszünk. Etele, noha bátorságát igen ostromlotta a' Félelem; mind-az'-által: magának nagy lelkétől, amannak bátor szívét függni gondolván: ne félly (úgy-mond), Meg-hitt szolgám; Uraddal eveddzel.*

Ki se-mondhatta-jól e' szavakat; íme! egy irgalmatlan nagy hab arczúl csapta, és a' Dunába buktatta. E' kegyetlen történetet szemlélvén a' Kis-aszszony*; nem lehet azt félelemnek mondani, se rettegésnek; nem-is irtózásnak, avagy kétségbeesésnek. Nagyobb kénok, nagyobb gyötrelmek szorongatták szívét, mint-sem mellyeknek ekkoráig nyeket találhattunk, avagy az-után-is találhatunk. – Öszve-csapta két kezét, osztán a' feje felé emelte, csak éppen ezt mondhatván: Jaj! odalettél, édes Etelém! – Ezekkel, mint-ha segíteni akarná; neki szalada a' Duna-vizének; de, ereje nem lévén, le-esett ináról; arczal dőlt a' homokra; fetrengett egy kevéssé; az-után: a' porondba harapott.

Öszve-vegyűltek a' jajoló szózatok mind-a'-két partokon. A' Budaiak (hogy Urát el-ne-hagygya) a' Lovászra kurjongattanak. A' Pestiek, Etelét segítsék-é; avagy Etelkát ápolgassák; éppen nem tudhatták. Kik a' Szűzhez közelebb állottanak; fejét a' szőke homokból fel-kapák; de se szavát nem vehették; se lélekzetét nem érezhették. El-iszonyodtanak mind-nyájan; midőn el-halványodott színét, és még most-is reszkető testét szemlélték. Vizesöppökkel hintegették osztán orczáját; de fel-nem-ébreszthették. Végtére: iszonyú keservek, és könyv-húllatások között, egészlen fel-emelték; és a' Sátorba nem vezették, hanem hurczolták. Bámúlva gyűltenek-oda a' Magyar Vitézek. Szerették, de nem segíthették.

A' Fő-pap (Etelének sorsát Gyulára bízván) minden-féle képpen iparkodott a' Kis-aszszony mellett. Le csillapítván a' zokogásokat, noha Etelének éltte, vagy hólttáról semmit se tudott: még-is: hogy emezt eszére hozhatná; ezeket súgta fülébe: ne irtózz! édes Leányom! Tüstént itt terem Édes Eteléd. Ki-fogák csak előbb a' halászok. Semmi baja immár. Még-frissebb, mint ez-előtt.

Ezen szavakra fel-emelé fejét Etelka. Nagy szemeket meresztett a' Fő-papra. Az-után nagy'-mérészszen el-taszítván magától: Férre (úgy-mond) Gyilkosok. – Megettétek Etelét; egyétek-meg Etelkáját is. – Istenem! hol vagyok! – Ki vagy Te? – Mi Sátor ez?

Ezeket el-darabolván; ismétt bele-buktatta fejét a' párnába. Olly képzéssel-is vala ágyában: mint-ha a' Dunának fenekére szállana, és ott ölelné-meg Etelét. És valóban: gyötrötte-is a' képzelt vizeknek hidege. Öszve-csattantanak fogai. Egész teste dedergett. Nem merte meg-szóllítani a' Fő-pap.* Oldalának ki-'s-bé-járásából ki-tettszettenek a' feszegető gyötrelmek; az el-nyelettetett jajok; az irtóztató* nyögések.

Midőn ezen háborúival nem kevés ideig viaskodott: lassan-lassan magához térhetett. És eszébe jutván Etelének halála (mellyet bizonyosnak tart vala) maga-is eltökélletle a' más Világra fordúlt talpalást. Tudni-illik: ezeknek szemek elől el-tűnvén: hogy egy kis hajóba űlne; és éppen azon helyen, mellyen Etele a' Dunába bukott; maga-is bele-bukna.*

Ezeket így el-végezvén; fel-ugra kellemetlen ágyából és mind-nyájoknak nagy álmélkodásokra (mintha immár semmi baja nem lenne), nagy örömmel ezeket mondotta: Örök Hála Istennek! Viszsza tért belém az el-futamodott Lélek – Most immár magam-is; Eteleként; sokkal frissebb vagyok; sem-mint ez-előtt-is valék – Im' alig-is várhatom; hogy Etelémet láthassam – El-únnya magát a' viz' fenekén – Látom: Társúl hivogattya személlyem' – Veszem észre intéseit – Megyek édes Etelém – Végy magadhoz kérlek - - -

El-se-végezvén jól ezen szavait; ki akara a sátorból rohanni, és magát valóságossan el-veszteni. De íme! éppen ki-ugrotta' szem-pillantásában, eleibe kerűlt édes Attya; ki Etelét, nagy'-vizessen, a' sátorba hozta.

Etelka el-nem-hitethette magával, hogy Eteléjét láttya. Újra fel-borzadozott* teste. Fel-állóttanak Hajszálai. Eszének hamar hasznát venni nem tudta. Ugyan azért:* magát, Etelével egygyütt, a' holtak' tartománnyában lenni vélvén; így szóllott: Öszve-kerűlhettünk itt-is, édes Etelém! – Azt mondák, midőn a' föld' hátán élénk; hogy, e' homályos helyek, a' szeretettől meddők. – Oh! de meg meg-csaltanak; legalább engemet. – Mert látom, mostanában is, régi hozzád való hajlandóságomnak siralmas dülledékjeit. – Istenem! ébren vagyok-é? avagy álmodozom? – Ki vagy, kérlek? Lélek-é? avagy magad, édes Etelém?

Ezeket szóllván ismétt az ágyba bukott; és, veszedelmes változásai között, szörnyű-képpen jajgatott. – Élek! élek (így felele hamarjában Etele). Ébren vagy; nem álmodozol. – Sem lélek, sem ijesztő árnyék nem vagyok. Isten után, édes Atyádnak köszönhetem élttemet – Ő húzott-ki a' vizből – ő vezetett ide.

Mert ('a-mint ez-előtt-is el-beszéltetni kezdődött a' dolog:) midőn ama' szemközbe-csapó húllám a' Dunába buktatta Etelét; az irgalmatlan szélvész (mintha el-nyelte vólna immár prédáját, 's-vele meg-is-elégedett vólna) hírtelen le-csillapodott. Gyula', ki ezen eseten nem csak el-bámólt; hanem ki-szabadításának módgyáról-is nagy szorgalommal gondolkodott; Etelkának el-ájúlttát Kádárnak Atyai gond-viselésére bízván; egy közel-ácsorgó Hajósnak kezeiből ki-ragadá az Evedzőt. Azután: Csónakjába szállván, midőn észre-vette vólna: hogy Etele ugyan jó távúl ütötte-fel fejét a' víz színén; a' Lovász pedig, el-ijedte miátt, számot nem tudna vetni el-andalodott eszével: egyenessen Etele után evedzett.

Gyulának Serénségét látván a' többiek; magokat mint-egy meg-szégyenlették.* Utánna indúltanak ők is; és, egy Csónakból a' másikba kötelet vetvén; azzal eleibe kerűltenek. Ki a' Duna' vizében nem csak az habokhoz; hanem a' Szalma-szálakhoz is kapdosott: könnyen meg-markolhatta az alatságot-is. Ennek tovább, 's-meg-meg tovább fogttával öszve-jövén a' hajók; minden veszedelem nélkűl, Gyulának Csónakjába emeltetett.

Így tehát a' Halálnak tágas torkából ki-szabadúlván Etele; midőn Etelkához vitetett, és neki azokat mondotta, mellyekről ez-előtt emlékeztem; őtet e' szavakkal támadta meg Etelka. Istenem! ha magaddal nem gondolál-is, midőn ama' veszedelembe ereszkedél; mért eszedbe nem jutott bátortalan Etelkád, kinek élete egy hajóban eveddzett a' te életeddel? – Most te ugyan azt gondolod, jól tudom: hogy az el-múltt esőnek nem kelletik köpönyeg. De várrá: e' tettedet bizonyossan meglakolod. Elevenedre hágok annak idejében. Le-is-rovom a' rovást.* Most csak ép-

pen bádgyadságomnak köszönheted, hogy lúd-mérgemet ki-nem-adhatom. De felhúzlak másszor a' rámára. Viszsza-adom a' kölcsönt, ne búsúlly.

Midőn e' fenyegetéseit szórogatta Etelka; íme' a' hideg nedvesség' úgy-annyira meg-járta Etelét: hogy nem csak reszketni; hanem igen bágyadozni-is kezdene. Erre Etelka meg-ijedvén: mi lelt (úgy-mond) édes Etelém? – Talán ugyan fenyegető szavaim ártottanak – Ne félly tőllem, Édesem! – Más feküszik szívemben, mintsem a'-mit nyelvem' harangjára kötöttem. – Isten bizony! soha egy szót nem szóllandok ezekről. – El is-felejtettem immár mindeneket. – Legyen jó kedved.

Etele meg-hajtotta fejét, és meg-köszönte jó szívét. Az-után: mind-nyájokat kérte: méltóztatnának egy kevés időre a' Sátorból ki-menni. – Le akarna vetkezni, és részketŏ tagjainak egy kis nyúgodalmat adni.

Ezeket hallván Etelka: Jól vagyon (úgy-mond) édes Etelém! Most tudom immár: mi bajod. A' hideg nedvesség dederget. Ime! el-hoztam Világosról egy öltözet Ruhádat; azon Inggel, és Láb-belivel egygyütt*, mellyeket számodra e' két kezemmel vartam. Csak addig el-ne hajts magadtól, még azokat e' ládikámból ki-veszem.

Ki-nyitotta a' ládát szaporán; és, ruháját eleibe rakván, ki-ment a' többiek után maga-is, szűnetlen viszsza-tekíntvén Etelére: ha valamit még-nem-akarna-é?

Etele, édes Kis-aszszonyának meg-magyarázhatatlan Szívességét, és ebből származhatott különös Gondosságát elegendő-képpen nem csudálhatván; így fohászkodott végtére:

Oh! Szerencsés Etele! kinek illy Gondviselője találkozott Magyar-országban! Most irtózom leg elől ama' Szél-vizektől, midőn eszembe jut: hogy szinte meg-fosztottak édes Etelkámtól! De tudta ám a' jó Isten, kinek kedviért viselt reám gondot. Etelkának Imádsága tartotta bennem a' lelket.

HARMADIK RÉSZ.

A' FEJEDELMI DOLGOK.

Etele ugyan minden veszedelemtől szerencséssen meg-szabadúlt. De pedig (Országunknak akkori el-réműlttére) Zoltánnak új nyavalái támadtanak. Mert Ez (Attyának halála után) Magyar-országnak Igazgatásáról gondolkodván; a' hátra-maradt ellenségnek temérdekségét, irígységét, és erősségét szűntelen elméjében forgatván; eme' terhes gondolatok úgy-annyira meg-változtatták egészségét: hogy nem sokára attól tartanának mind-nyájan: ne hogy, Attyával egygyütt, a' Fia-is el-temetődgyön. Le-vetette lábáról a' kegyetlen forróság; és, minden erejétől meg-fosztván, beteg ágyához szegezte.

Így tehát sem Árpád' el-temettetésének tisztességes rendgyét; se maga' bé-iktatásának emlékezetre méltó szer-tartását magára nem vállalhatván Zoltán; sokáig törte fejét: mi' tévő legyen. Tudta pedig: hogy (a' Fő-rendnek ide-gyűltte' alkalmatosságával) mind-a'-két dolognak el-végezésére ezen idő leg-jobbnak találtatna. Végtére

ki-adta gondolatait. Az el-temetést a' Fő-papnak tudománnyára hagyta; a' béiktatást pedig Rókának, ama' Titkossának, okosságára bízta.

Mind-a'-ketten gyakorta-is egybe gyűltenek az el-érkezett Vezérekkel, Hadnagyokkal, és Ezredesekkel. A'-mi a' Testnek el-takaríttását illeti; ennek akkoron éppen azon rendét szabták, mellyet ez-után-is sok ideig meg-tartottanak a' vitéz Magyarok. Ez pedig így vala:

Gyula-hadnagynak vezérlése alatt, a' Rákosi mezőről által-tétetének a' Lovasok*. E' gyönyörű Vitézeknek ohajtott látásokra öszve-csődűlt a' temérdek sokaság. A' Férj-fiak; és a' Meny-aszszonyok; A' Fiú-magzatok, és leány-szülöttek; a' Vének, és Ifiak el-lepték a' házak' teteit, a' széles úttszákat; a' keskeny sikátorokat. A'-mi több: magok a' betegek-is (abban-hagyván az Orvosnak parancsolattyait) ezeknek látásokra, mint valami üdvességet viszsza-téríthető szerekre, vagy ki-mászkáltanak, vagy ki-hurczoltattanak. Azt mondák még a fél-holttak-is: hogy már ekkor eleget éltenek; midőn a' Magyar Seregnek ki-válogatott Szépét még egyszer meg-láthatták. E' Lovasok* vóltanak tehát az elsők; kik (a'-mint mondám: Gyulának Vezérlései alatt) a' Koporsó előtt mentenek.

A' Siralom-Zászlónak vitele Etelére bízattatott Kádártól. Ezt a' temetésnek alkalmatosságára nagy szorgalommal, és nagyobb tudománnyal himzették a' Magyar Kis-aszszonyok. Főképen; Etelkának igazgatása alatt, a' meg hódoltt Nemzeteknek czímjeiket; a' Rab-szíjra fűzött kopasz Tótokat, az el-töredezett tőröket, és idegeket, reája varrották a' mesterséges kezek.*

A' Zászló mellett olly keserves Magyar nótáját tárogatta Lehel ama' híres Sípjával,[68]* hogy nem csak a' Magyaroknak erős szívcik, hanem a' Budai nagy hegyeknek Kő-szikláik-is meg repedezni láttszattatnának. Jól tudta ezen mesterséget: jó szívvel-is halgatták, inkább a' szomorúságra, mint vígasságra termett Magyar emberek. De az gördítette ki mind-nyájoknak szemeikből a' könyveket: midőn el-gondolták, hogy mostanában azon Sípnak halottas nótáját hallanák, melly valaha Árpád' tetteményeinek dicsőséges hírét olly kellemetessen tárogatta.*

---

[68] Lehelnek ezen TÁROGATÓ SÍPJÁVAL még most-is dicsekednek a' JÁSZ-BERÉNYIEK. Én ezen régi Hagyománnyokat meg-czáfolni nem akarom. Száz, és még egy-néhány esztendők előtt,* midőn Budát a' Törökök bírták, a' Budai Bassa Jász-berénybe küldötte Katonáit, kérvén a' Lakosokat: hogy amaz hires Sípot Budára küldenék, csak látásnak kedviért. A' Jász berényiek attól tartván: ne-hogy, ha annak drágaságát láttya a' Török; magánál meg is-tartóztassa: minek-előtte oda-küldenék, le-szedték rólla az arany karikákat, és minden drága köveket. Ezeknek még most-is csak helyeket látni a' Sipon, és némelly gyönyörű vágásokat. Kik ezen Sipot közelebbről láttuk (láttam magam-is 1789-dikben; Augustusnak 29-dik napján; midőn édes Öcsémmel ÁDÁMMAL, és annak fiával ANTALLAL, ugyanennek látása végett, JÁSZ-BERÉNYBE menénk) azt állíttyuk felőlle:* hogy nem egyébb jól ki-simított, és Elefánt csontból meg horgasított Szarvnál. Ugyan ezen okból közönségessen FÉNYES SZARW-nak nevezték az akkori Magyarok. Sőtt: némellyek, meg-kurtítván e' szót, FÉN-SZARWNAK: FÉN-SZARUNAK-is mondották. Meg vagyon most-is a' Jászoknál egy Helység, mellyet FÉNSZARUNAK neveznek. Ki tudgya: ha ezen dicsőséges Névvel Örök emlékezetet nem akartak é adni Lehel Sípjának a' szorgalmatos JÁSZOK? De ezen Sipról továbbra többet beszéllek.*

Éppen a' Koporsó előtt huszon-négy Rabok mentenek, le-nyírtt hajakkal, és hátrakilincseltt kezekkel. Ezek Árpád' Hatalmának ki-nyilatkoztatására; és, holtta után-is, szolgálattyára rendeltettenek.

A' Koporsót hat Erdélyi mag-lovak virtték, mellyeket csak ez-előtt ajándékba kapot Tuhutumtól, Erdély-országnak Igazgatójától. Fekete posztóval valának bé-takarva egészlen a' földig. Ez-előtt ékessebb sújtárokra szokván; mostanában, e szomorú gyásznak viselttében, úgy tettszett: mint-ha minden kedveket el-rugdosták vólna. Lustábban szedegették lábaikat; le-le-eregették légy-ültte füleket.*

Koporsója Dió-fából gyalúltatott. Rajta a' Fejedelmi Kalpag, forgójával egygyütt. Rajta a' rettenetes Buzogány, a' Csákánnyal egygyűtt. Mind innen, mind amonnan a meg-hódoltt Tartományoknak abroszszai lógtanak.

Utánna a' Koporsónak, igen szomorúan (mintha Urának halálát érezné) Árpádnak PIRÓK-nevű Paripája mendegélt, ékessen meg-nyergelve. Rajta űle a' Fejedelemnek leg-kedvessebb Szólgája ÓCSA. Ezt (ki-váltt temérdek nagy inaira nézve) nem ÓCSÁNAK, hanem INASNAK szokta hívni Árpád. Ennek egész teste páncéllal; feje vas sisakkal vala el-födözve. Marka pedig Árpádnak rettentő nagy kardgyával bé-telve.*

Ócsa után, a' Fő-pap lépdegelt Rókával, ama' Titkossal* – Oh! csudálatos Társaság – Isten-félővel léptetett azon Istentelen – Igaz Lélekkel ama' gonosz Pára – A' Titkos egy kettő-törött kardot*; a' Fő-pap egy el-tépett Kéz-íjjat* hordozott.

Ezek-után: tizen-két válogatott Szűzeket vezérlett a' tizen-harmadik Etelka. Maga egész; a' többi fél-gyászba öltözve. Kinek-kinek kezében nem Virág; hanem a' le-tépett Virágoknak meztelen Kóró-szálai vóltanak. Vállaikon Földig-érő fekete* Fátyolok lebegtenek.

Sereg-hajtó vólt SEPEL, Árpádnak leg-kedvessebb Lovász-mestere. Ezen Kún embert (hív szolgálattyára tekíntvén) már ennek-előtte azon Szigettel meg-ajándékozta Árpád, melly, nem meszsze Buda alatt, akkori időkben nem másnak; hanem SEPELNEK neveztetett.[69]*

Azon említett Pompával ki késérék Árpádnak Testét azon Pataknak eredetéig: melly, köveces ágyán le-folyván, éppen Buda-várossánál a Dunába szakad. Itten egy szűk Veremmel meg-kellett-elégednie hóltta után annak, kinek, Diadalmai el-intézésére nézve, keskenynek láttszattatott az egész Világ.

---

[69] Ezen Buda alatt el-terjedett nagy Szigetnek hoszsza mostanában Öt Mértt-földnyi. A'-hol leg-szélessebb, alig vagyon egy mérttnyi. Azt mondgyák: hogy régenten Hoszsza kilencz; Szélessége három Mértt-földnyire terjedett. Higygye, a'-ki akarja. Leg-alább: nem láttyuk mostanában a' Dunától el-hagyatott árkokat. Talán a' régi Íróknak Mértt-földgyeik kurtábbak vóltanak, mint a' Mostaniaké? Avagy a'-mit Egy-valaki, csak Gondolom-szerént-is, firkálgatott; azt más, minden meg-visgálás nélkűl, mohon fel-kapta, és hamarjában elő-szottyantotta. Mind-az'-által: ha csak úgy van a' dolog, a'-mint azon Irók emlegetik; nékem úgy tettszik: hogy, valamint Földgye SEPELNEK, ezen KUN-embernek, lassan lassan el-mosódhatott: úgy Neve-is el-törűlgettetett. Több, mint Nyolcz-száz Esztendők után, nem nevezik többé SEPELNEK; hanem közönségessebben: CSEPELNEK. Sőtt: ezen Nevét-is igen vesztegeti némelly gondatlan Budaiaknál, kik eme' híres Magyar Szigetet RÁCZ-KEVÉNEK nevezik azon Helységről, melly benne a' mostani időben leg-főbbik.

Feje fölibe egy Oszlopot emeltenek ama meg-szomorodott Magyarok, ezen Nagy-lelkű Fejedelemjeknek örök emlékezetére. Ezen híres, és Hál-adó Magyaroknál sokáig fen-tartatott Oszlopnak Nap-keleti lapjára, egy Remete (ki a' Szent Gellér' hegyének Barlangjában lakott; és ide gyakran, majd ki-tudódik osztán, mi okra nézve, sírva ki-jövé) ezeket vésté

A' - MI
ÁRPÁDBAN
HALANDÓ VÓLT,
IDE TEMETŐDÖTT.

Ezen helyen az-után a' Magyarok (minek-utánna a' Keresztényi Szer-tartásokra állottanak) a' Magyarok' Nagy Aszszonyának, ama' Bóldogságos Szűz Anyának tiszteletére egy roppantt Templomot építtettenek, mellyet az akkori időben FEHÉR MÁRIÁNAK-is, SÓ-MÁRIÁNAK-is, FEHÉR-EGY-HÁZNAK-is neveztenek.

Árpádnak el-temetése után, midőn mind a' Baj-vívásban a' Savót-is meg-itták, mind a' Torban a' bort-is el-költötték a' Magyarok; mindnyájan a' Rákos mezein öszve-gyűltenek: hogy, Árpád' helyébe, Zoltánt, annak fiát, Fejedelemmé tegyék.[70]* Midőn ide-tova nagy szorgalommal tekíntenek; jelen lenni nem látták választott Fejedelemjeket. Egygyik a' másikának szemeibe tekíntvén, azt kérdezgették mint-egy el-bámúlva: ha vallyon Zoltán'* fejének árnyékába nyomnák-é a' Fejedelmi forgós Kalpagot? tettetett kezének homállyába-é a' barázdás Buzogányt? – Kételkedni kezdettenek a' Törvényt-tudó, és orroknál messzebb látó éles szemek: ha Zoltánnak ezen Szer-tartás nélkűl leendő Fejedelemsége olly foganatos lenne-é: hogy, minden ellen-mondás nélkűl, mindenike, és mindenkoron tellyes szívéből engedelmeskedgyen rendeléseinek.

Féltenek e' mostani hamuban el-takartt sziklának reménttelen fel-ébrédésétől. Tartottanak attól-is: ne-hogy valaha az esküvéssel le-nem-kötelezett Hatalom, csupa kényes uralkodásra, és uralkodni kévánó kényességre iparkodgyon. Azomban a' Nép (le-rázván nyakáról az erőszakos félelmet, és terhet) azon más Fejedelemnek

---

[70] Árpád után uralkodó Magyar Fejedelemnek nevét LUITPRANDUS, és SIGEBERTUS így írják: ZALÁRD. Én el-is-hiszem: hogy annak e' vólt igazi neve, mivel LUITPRANDUS éppen ezen időkben élt, és Berengariustúl Konstántinapolba küldetett Porphyrogenneta Császárhoz. Tudhatta tehát a' Magyarok' Fejedelmének nevét, ki gyakorta Olasz-országra ütött, Luitprandusnak Hazájára. De mivel (Degvignesnek bizonyítása szerént) szokásba vólt a' Nap-keleti Magyaroknál: hogy azoknak, kik nálok uralkodtanak, SZULTÁN nevet adgyanak (melly szó, akkori nyelvünk szerént, NAGY URAT jelentett), Árpád is (mivel magát a' Nap-nyúgoti Magyaroknak Fejedelmévé tette) ama' ZALÁRD fiára SZULTÁN nevet adott: mert őtet, idején korán ki-mutatott tüzéből, nagyra menendő Úrnak, és igen vitéz katonának gondolhatta. A' mint valóban meg-se csalatkozott benne.* Igy tehát: úgy reája száradott Árpádnak fiára a' SZULTÁN szó, hogy ZALÁRDOT nem-is igen emlegetnék a' Magyarok. Eme' SZULTÁN nevet külömb-féle képpen ejtették-ki, fő-képpen a' Görög Írók. Ötet CONSTANTINUS *Porphyrogenneta* ZALTÁSNAK mondgya mindenütt. ANONYMUS közönségessen ZULTÁNAK nevezi. A' Magyarok többnyire ZOLTÁNNAK hívják. Vagyon most is Országunkban e' nevezet alatt virágzó nemes Eredet.*

szárnyai alá ígyekezzen, kit régi 'Törvénnye', és Szabadsága' meg-tartójának lenni gondolhat.

A' Katonáknak párt-ütéseiktől ugyan, nem annyira féltenek a' Hadi Vezérek. Noha a' Polgárok Eleje azt-is beszélgette: hogy ama' Katonák nem csak a' Fejedelemé; hanem az Országé-is, következendő-képpen az övék-is lennének; és így: közöttök-is találkoznának igaz szívű Magyarok. Bolondság-is vólna az a' Fejedelemtől: hogy az Atyákat azon Fiakkal fenyegesse, kiket az Ország' meg rontására erőszakkal szed, és Test-vérei ellen vezérel.* De emc' beszédet el-fülelvén a' tovalátó Hadi-vezérek; csak éppen azon szorgalmatoskodtanak: hogy a' Katona-élelemnek módgya meg könnyebbíttetne; és így: inkább a' Fejedelemhez, mint a' Polgárokhoz szítana a' Vitézség*.

De a' két-szinű gonosz Róka, ezen borongós időben, úgy tartott mind a' Fejedelemmel, mind pedig a' Polgárokkal: hogy, szokása szerént, egygyikét a' másikára uszítaná. A' Polgárokat alattomban arra ösztönözte: hogy (Zoltánnak mostani nagy erősségét látván) a' pártütést ugyan abba hagynák; mivel vele semmire se mehetnének; de a' rá következendő háborúknak idejekben lustául szolgáltatnák az Egygyet-másokat; hogy a' Fejedelemmel tartó Katonák vele egygyütt el-veszszenek; ők pedig más valami Igazgatónak, és talán méltóbbnak, hatalma alá jussanak.

A' Fejedelmet ellenben arra tanította a' Titkos: hogy a' Katonaságot nagyobb foglalatosságokkal szűnetlen terhelgesse; Zsoldgyokat pedíglen (ebben-is a' Gazdaságot űzvén) mind-úntalan lejjebb-lejjebb csipdesse. Okát cselekedetének ki ne nyilatkoztassa: hogy őket annál-inkább nagyobb fenyítékben tarthassa.

Ezekkel, és több hasonló illyenekkel úgy fel-zavargatta osztán a' le-csendesedett Országot: hogy az esze-veszett Nép se tudná, mihez kapjon elsőben; a' reászedett Fejedelem se értené, mit igazíttson-el, mit jobbíttson-meg leg-elől. Zoltánnak Füleibe szűnetlen ezen okoskodását súgta osztán is: hogy a' *Fejedelem* szónak eredete nem a' *Főtűl* származna; hanem a' *Fejéstől* szívárkozna. Akkor felelhetnemeg tehát leg-igazábban Nevének: ha az Országot mind úntalan *Fejné*, és a' Jobbágyaknak zsírját ki-színná.

Mind-az'-által; hogy Zoltánnak akkori Bé-iktatására viszsza léptessünk; noha alattomban a' Polgároknak azon félelmeket örömest helyben-hagyta Róka; mellyel, Zoltánnak jelen-nem-létte miátt, ostromoltattanak: még-is (midőn a' hamis-lelkűnek nyílván beszélleni kelletett) a' Magyaroknak akkori véleményeiket haszontalanoknak lenni kiáltotta. Elsőben azért: mert Zoltán, súllyos betegsége miátt, ezen Ország' Gyűlésében jelen-nem-lehetne;* az-után azért-is: mert ezen Herczeg, még Árpádnak életében, a' régi Esküvés szerént, következendő Fejedelemnek megismértetett a' Magyaroktól. Nem vólna tehát szükséges, hogy (azon kivűl is több test-vérjei nem lévén) a' Fejedelemségre választasson, hanem, hogy Választatása ki-hírdettessen.

Végtére: Zoltánnak nevével fel-fogatta Róka: hogy a' Fejedelem semmi változást nem fogna tenni a' régi Magyar Szer-tartásokban. Ki-ki előbbeni Szabadságában meg-hagyattatna; és saját Birtokában meg-erőssíttetne. El-kellett ezeket mind hinniek, mind nyelniek a' Rákosiaknak. Ki-hírdettetett tehát Zoltánnak Fejedelemsége.* Nem sokára az-után el-oszlottanak Rákoson a' Magyarok; és, Árpád' halálának emlékezetével, szomorúan haza-mentenek.

NEGYEDIK RÉSZ.

RÓKÁNAK FORTÉLLYA.

Mind a' Temetésnek, és Tornak, mind a' Fejedelemség' ki-hírlelésének, és Bajvivásnak alkalmatosságával, igen meg-tettszett Róka előtt mind szépsége, mind erkölcse, mind pedig gyönyörű maga' viselése az el-híresedett Etelkának. Nem szóllott ugyan egy szót is hozzája; de gerjedezett alattomban tisztátalan szíve, és régi kaczér Szokásának forró heveivel fel fűlvén, fel-is-lobbanván; csak éppen abban fárasztotta elméjét: hogy hogy férkezhetne am-úgy hozzája, hogy észre se venné az ártatlan, midőn meg-hódolna kis Szíve.[71]*

Sokáig törte fejét ama' módoknak fel-találásában, mellyekkel (Világosnak javallása szerént) Budára fel-csalhassa; és, Etelétől el-szakasztván, vagy maga' személlyéhez kapcsollya; vagy, annak ékességével, Zoltánnak, és Hanzárnak öszve-forrott sziveket egy-mástól el-válaszhassa.

Szerette ugyan Róka (valamint ez-előtt-is mondám) Hanzárt. De ennek szépségét, Etelkának ékességével egybe-vetvén; ezen Kis-aszszonyt (szabad személlyére is, és ártatlanságára nézve) alkalmatossabbnak találta az irtóztató ragadományra.

Jól ki-főzvén tehát a' dolgot, gonosz fortéllyainak elő-mozdítását Hanzár előtt kezdette illyes alkalmatossággal.

Árpádnak halála* után sokáig szomorkodott Hanzár. Úgy tettszett: minth-ha benne nem érdemes Ipját, hanem érdemessebb Apját vesztette-vólna el. Ura: Zoltán (viszsza-térvén előbbeni egészségére) az Ország' dolgában foglalatoskodott. Ugyan-azért: maga a' Fejedelem Budán lakván, gyakran magánossan hagyta Hites-társát Csepelen. Ezeken felűl: senki se találkozott udvarában, ki unalmas óráit meg-kurtíthatta vólna.

Hanzárnak ezen szomorú állapottyát meg-orrolván Róka (hogy Etelkáról fel-vett gondolatait jó ki-menetelre hozhatná), bé-méne egyszer Hanzárnak magános szobájába, szánakodásának sűrű jeleivel azt rebesgetvén előtte: hogy ezen magános éle-

---

[71] Ezen régi Magyar szó: *meg-hódolni*, vagy *meg-hóldolni*, annyit tett régi Eleinknél*: mint, *Magát meg adni*, az-az: magát másnak birtoka alá vetni. Én úgy vélekedem, azért: mert minden *Hóld-napban* meg-fizették azon Adót, mellyel a' meg-győzött Nemzetek a'Fejedelemnek tartoztanak. Innett vette eredetét e' szó is: *Hó-pénz* mivel minden *Hó-napban* meg-vevődött a' Jobbágyakon. Most immár nem egy *Hó-napra*, hanem egész *Esztendő napra* vetik az Adót. Ugyan-azért: nem *Hó-pénznek*, hanem *Esztendö-pénznek* mondhatnánk, ha az illyenekben a' régi szokást meg-nem-akarnánk tartani.* Vannak olly vélekedéssel némellyek: hogy a' régi Törököknek, az-az: Magyaroknak Czimerek *Hóld* vala, valamint a' mostani Ottomanusoknak.* Ezen okból: annyit tett légyen a' régi Magyaroknál *Meg hódolni*, mint Magát a' Magyarok' *Hóldgya* alá adni. Ezen gondolat úgy-annyira meg tettszett ama' híres KALMÁR *Györgynek:* hogy, mivel a' Római Birodalomnak Czímerében *Sasra* találhatott; nagy sebességgel azt mondaná: hogy nem vólna jó a' Római Birodalomnak *Meg-hódolni;* hanem *Meg-sasolni.* De ezen *Meg-sasolásával* erőssen meg-ütközvén RÁJNIS, azt mondá: hogy mivel Magyar-országnak Czímere között Vizek-is találtatnának; nem vólna jó Magyar országnak se *meg-hódolni*, se *meg-sasolni*, hanem *meg vizelni.* Ezzel KALMÁRT egészlen le-forrázta RÁJNIS.

tét igen sajnállaná; egyszer-'s-mind azt-is csudállaná: hogy társaságában, mind-eddig semmi ollyas Személyt nem tartana, kinek minden-napi jelen-léttével, és nyájas beszélgetésével meg-kurtúlhatnának unalmas hoszszú napjai. Meg-emlékeztette ő-édes-annyának szokásáról: ki körűl sok Úri-nemből származott Kis-aszszonyok forogtanak Biharon. Meg-feddésre méltó dolognak-is lenni mondotta Annyától el-rajzását: illetlennek-is mind e' Remete életét, mind maga' titkaival nem csak jól-lakott, hanem meg-is zabállott szer-tartását.

Víttatta nagy okokkal azt is: hogy a' magok magokkal meg-elégedő személlyeknek természetek vadaknak tartatnának a' természet'-visgáló Tudósoktól. A' Seregélyek, a' Foglyok* sokkal vígabban élnének: mivel seregessen járnának, mint a' Gerliczék, mellyek vagy magánossan, vagy pedig csak párassan egygyik száraz ágról a' másikra szállnának. A' Sereg-nyájtól el-andalodott Júhokat-is hamarébb fel-kaphatnák a' Farkasok; de az egybe-vertt falka után csak meszszíről vigyorítanák fehér fogokat.

Végtére: valamint nem tudnók, mellyik lenne a' ragyogó csillagok közt leg-fényessebb, következendő-képpen leg-szebb-is; ha körűlletek hóltt-világúak nem teremtek vólna: úgy-Hanzárnak angyali ékessége-is nem-ütközhetne úgy-annyira Zoltánnak (a' szépet ügyelő, és ki-választani tudó Fejedelemnek) szemeibe: ha Hitessét a' Szépek között leg-szebbnek lenni nem tapasztalná.

Mind ezeket nagy'-hangossan el-beszélvén a' Titkos; utóllyára Gyula' Leányának ékességéről; erkőcseiről; és gyönyörű maga'-viseléséről beszéllett. Ennek Személlyét vagy csak azért-is a' Fejedelemné' Személlyéhez illőnek lenni állíttaná: mivel Zoltánnak szakasztott képét arczúlattyában fel-találhatná. Ugyan-azon egy Fának levelei közűl, egygyik a' másikhoz nem hasonlítana olly-képpen; mint Etelkát Zoltánhoz hasonlítani tapasztalta. Egyenlők vólnának a' Termetek; Idejek; és gyönyörködtető ékességek. Ha mind-a'-ketten egyenlő Férj-fi ruhába fel-lennének öltözve; meg-nem-esméhetné Hanzár; mellyik lenne Zoltán, mellyik pedig Etelka.

A' Titkosnak ezen színlett, hamis, és tökélletlen beszédgyeit minden álnokságtól távúllévőknek lenni gondolván Hanzár; édes-örömest reá-állott Etelkának el-hozattatására. Ugyan-azért: midőn sokára hozzájok érkezett Zoltán; hírtelen eleibe szaladott Hanzár, őtet különös csedezéssel kérvén: hogy ama' Kis-aszszont Wilágosról Budára hozattatná. Tudni illik: hogy annak Személlyében, édes Urának képét, még akkor-is szemlélhesse: midőn, foglalatosságai miátt, tőlle el-rekesztetne.

Eszébe juttatván Zoltán meg-hóltt Árpádnak utólsó szavait, mellyekkel Etelkát színte Test-véri jó akarattyába ajánlotta; ki-mondhatatlan-képpen örvendezett azon: hogy, akarattya' bé-töltésének alkalmatossága, magát, illy reméntelen környűl-állásokkal, elő-adhatta. Nem akarván tehát Hitessének mostani kedvét meg-szegni; csak éppen azt kérdezte tőllök: mi szín alatt lehetne ide hozatni? mi Tisztségét találnák a' Fejedelmi Udvarban? mit bízhatnának még ismeretlen Személlyére?

Róka, nem annyira ugyan, hogy Etelkának használlyon; hanem, hogy maga' igyekezetének tárgyát annál-inkább el-érhesse: midőn elsőben Gyulának nem csak Vitézségét; hanem Emberségét-is színte az Egekig fel-magasztalta; arra kérte a' Fejedelmet: hogy őtet Hadi-vezérnek tegye. Így osztán Etelka: úgy-mint Vezérnek leánya, a' Fejedelemnének társaságába igen-is bé-illene; nem úgy, mint vagy Szolgálló, vagy pedig Szoba-leány; hanem, mint kedvet kereső, és meg-leltt vígasságokat szűntelen nevelő úri személly.*

Rókának ezen gondolattyát meg-dícsérte Zoltán. Csudálkozott-is nagyon, hogy Árpád az ifiabb Uszubút a' Vezérségre fel-emelte; Gyulát pedig, kinek mind Vitézségét jól-tudta, mind emberségét gyakran tapasztalta, illy sokáig a' Hadnagyságban hagyhatta.

El-tökéllette tehát magában, nem csak Vezérségét; hanem (hogy mind hív szolgálattyát meg-hálálná; mind Etelkáját, Árpádnak kévánsága szerént, bóldogabbá tenné) azon tartománynak néki ajándékozását-is, mellynek szélén egy várat épittetett az-után Gyula; és azt, maga' nevéről, GYULÁNAK-is nevezte, nem meszsze Világosvártól.

Ezen felül: eszébe jutván az is: hogy Árpád azon Jövevény-Etelét-is Fejedelmi kegyességébe ajánlotta: Hanzárnak esedezésére (noha személlyét nem-is látta; de szép híréről igen ismerte) egy úttal őtet-is a' Vezéri Tisztségre fel-emelni, és ezzel mint-egy le-kötelezni akarta. Ezek ugyan örvendetes rendelések vóltanak.

De, a'-mit Huba ellen régtől fogva forralt a' Fejedelem; ezen alkalmatossággal ki-is-tálalta. Haragudott tudni-illik reája, hogy ő (Világos Kis-aszszonynak édes Attya lévén) meg-nem gátolta Árpáddal-való példátlan társaságát. Gyanakodott-is arról: ne-talán-tán e' feslett barátságot azért engedte-meg légyen Leányának Huba: hogy ennek édesgető szavaival (a'-mint-is igen jól tudott hozzá) Árpádot orránál-fogva vinné mindenüvé; és végtére: el-intézett gondolatainak veszedelmes kő-szikláiba ütné.

Tudván tehát: hogy a' lágy pásztor előtt gyapjat húllogatna a' Farkas; Fejedelemségének elején igen keményen bána Hubával. Őtet Tisztségétől meg-fosztani; és azon Katonaságot; melly Vezérlése alatt találtatott: Gyulának gondviselésére bízni akarta.* Hogy pedig ezen rendelései hamarébb végbe mehetnének; meg-parancsolta Rókának: hogy, mennél hamarébb, maga mennyen-le Világosra; és, ezeket bé-tellyesítvén, Etelkát Budára hozza.

Nem lehetett semmi e' Világon, melly Rókának szívét úgy meg-vidíthatta vólna; mint eme' Követségnek személlyére bízta. Reménlette a' Gonosz: hogy el-intézése szerént könnyen végbe mehetnének mindenek. Fő-képpen azon örvendezett: hogy Etelka úgy el-fogna-válni Etelétől: hogy még a' vele beszéllésnek reménnyétől-is meg-fosztatna. Mert: ha egyszer Budára fel-csalhatná; annak szíve' meg-rontásáról; és maga kezére szoktatásáról nem kételkedik vala. Fel-fűlvén tehát* gonosz gondolatainak forró ugyan, de egyszer-'s-mind irtóztató tüzeivel; ördögét, szíve' közepében, hordozta. Ocsmány, Denevér-szárnyakon, még-az'-nap', Világos-vár felé* megindúlt.

Most kerekednek immár mendörgő fekete föllegek Etelkának ártatlansága ellen. Szánhattya az igaz Magyar Szív eme' drága Kis-aszszonynak veszedelmeit. Boszszonkodhatik egy ollyas Késértőnek embertelenségein, ki másnak meg-rontásával* hízhatik. De az illyetén giz-gaz emberek, világ kezdetétől-fogva mind-eddig, mint a' hitván gombák*, szűnetlen termettenek a' világ' ganéjában. Ez-után is fognak termeni, ha csak őket az Isten gyökerestől ki-nem-veszeszti.

Mind-az'-által; úton* szemed, résen füled, édes Etelkám. Még álmaidat-is kinyíltt szemmel aludgyad.* Jön a' Róka Budáról, de zöld ágat nem hoz. Vígyázz magadra, és ártatlanságodra. Mutasd-meg: hogy Magyar Kis-aszszony vagy*. Szűntelen szemed előtt forogjon a' tisztesség; a' jó erköles; végtére: az angyali ártatlan-

ság. Ismérd-meg szőréről eme' hitvány Rókát; kongásáról eme' repedtt Fazekat. Még az ingednek se higygy. Ökröt szarván, Harist szaván.*

ÖTÖDIK RÉSZ.

RÓKA WILÁGOSON.

Le-ment akkor a' Nap egészlen; midőn Róka Wilágos várára érkezett. Egyenessen Hubának Sátorába hajtott. E' reméntelen ide jöttét nem tudván mire vélni Világos; minek-utánna a' vacsorát elég szomorúan meg-ették, és ki-ki különös osztállyába takarodott: bé-lopódzott hozzája. Bízott a' Titkosnak régi ígéreteiben, és régibb barátságában. Ugyan-azért: hízelkedő szavakkal élvén, meg-kérdezte a' kép-mutatót: mi jót hozna hozzájok? Mi lenne Etelkáról a' rendelés? Bízhatna-é abban: hogy Etelétől el-választasson? Hány zsákkal telne Zoltánnál a' kegyelem? mi vélekedésben lenne a' Fejedelem mind Hubáról, mind annak leányáról?

Ezekre a' Titkos igen hidegen felelgetett. És, mint kitől a' bor' árát kérik; mindenkor mást beszélt. Végtére: azzal kötött csomót a' Kis-aszszonynak kérdezőskedő nyelvén: hogy az holnapi nap ki-fogná nyilatkoztatni mind-azokat, mellyeknek el-végezése' okáért Világosra küldetett.

Ezen homályos szavaival nagy szeget vere Róka a' leánynak fejébe. Csudállotta: hogy annyira el-idegenedhetett a' jó barát, és több lenne epéje, mint vére. Arany hegyeket ígér vala magának, midőn társaságába ereszkedett. Most kezdte tapasztalni; hogy a' böcstelenséggel kezdett szövetség a' tavaszi hónál hamarébb el-múlna. Félt a' következendő szerencsétlenségektől.*

Reggelre kelvén az idő, magához hívatta Róka Hubát, Gyulát, és Etelét.* Leg-is-leg-elsőben Gyulának azon örvendetes hírrel kedveskedett: hogy őtet Zoltán a' Vezérségre emelte, azon Térnek neki ajándékoztával, melly a' kézbe adott írásba foglaltatott. Fejét meg-hajtván Gyula, el-vette a' levelet; és meg-köszönte a' jó akaratot.

Örvendezett e' gyönyörű elő-menetelen Huba: mivel, a'-mit régen meg-érdemlett, azon Tisztségnek meg-nyerésével magához hasonlóvá tétetett. Mint-ha magát emelte vólna a' Fejedelem nagyobbra, úgy örült jó Baráttyának elő-menetelén.

Etelének örömét le-nem-rajzolhatni. Nem bírván özönével; alig várhatta: hogy e' Gyűlésnek vége szakadgyon. Maga akart Etelkához futni, és eme' jó hírrel vagy leg-első, vagy a' leg-elsők között nékie kedveskedni; az-után tettetett félelmét-is meg-jelenteni; ne-talán-tán tőlle (úgy-mint Vezérnek leányától) maga (úgy-mint Hadnagy) meg-vettessen, el-is-hagyattasson.

Ezen gondolatokkal ki-akara a' Sátorból lopódzni. De Rókától meg-tartóztatott. Ez, szeme' perémjét fel-fel emelgetvén, nagy tettetett méltósággal meg jelentette: hogy lenne még valami titok, mellynek egygyikét mind-nyájoknak tudniok kellene; a' másika Etelének személlyét illetné. Ezek-után ki-nyilatkoztatta Zoltánnak kegyességét, és Etelének Vezérségét.

Istenem! be sajnállotta Etele, hogy Etelkával indíttandó tréfái meg-akasztattanak. Nem bánta vólna, ha ezen örvendetes hír, leg-alább csak egy nappal későbbre érkezett vólna. Mind az itt maradást bajosnak, mind a' ki-menetelt helytelennek lenni állítván, nem annyira magának, mint Gyulának elő-menetelén örvendett.

De e' két új Vezéreknek örömeik igen meg-fordúltanak; midőn nem sokára Rókától azt-is meg-értették: hogy azon Katonaság; melly ez-előtt Hubának vezérlésére bizattatott: most immár Gyulának gond-viselése alá rendeltetett: Huba pedig előbbeni tisztségétől egészlen megfosztatott. Ezeknek hallására úgy el-állott mindnyájoknak szavok; hogy egygyik a' másikának csak szemébe nézne; inkább-is hallani akarna valamit, sem-mint hogy maga valamit beszéllene.

Gyulának szemeiből ki-gördűltenek a' könyvek. Ez a' Nyitrai Csatában, az Oroszi Ütközetben, a' Bolgárok' meg-verésekben, 's-más e'-féle háborúkban vele katonáskodott, és Vezérjének vitézségét jól tudta. Ugyan azon okból: átkozta magában Zoltánnak hál'-adatlan szívét; mellyel azon régi jó Katonáját, ki Álmosnak, Árpádnak, és az Országnak védelmezéséjért annyi veszedelmekben forgot; annyit nyert, és soha semmit nem vesztett: végtére e' példátlan bőcstelenséggel illetné.* El-setitkolhatta ama' gyanúit; hanem világossann panaszolkodott: hogy Zoltán, valami gaz-embernek ólálkodó szavaival, meg-csalattatott; és ezen változás egy Hejje-hujja Hebe-hurgyának szelességétől származhatott. Reménlené pedig ezen rendelésnek meg-változását: ha Zoltán (az igaz útra vezettetvén) esze után indúlna. Önnön-maga fel-fogna menni Budára; és nyakát törné azon marakodó kutyafajtának: ki az Országnak e' fenék-kövét feszegetni merte.

Gyulának hevességét látván Huba; így szóllamlott-meg: Hagygyán, édes Gyulám! Ezért egy ősz hajaddal többet ne nyőltess őszbe-facsarodott fejeden. Jó tettemért jót nem remélhettem a' hál'-adatlan Világtól – Illyen ám a' szegény Katonának dolga. Fárad, öli magát a' reménségért. Hideget-meleget; Havat-esőt egy-aránt szendved a' Bőcsűletért – Ímé! midőn a' véres Marsnak piros mezején fel-áldozza ifiúságát; az-után vénségére nem csak hogy nem kelletik; hanem végtére ki-is nevettetik. Akkoron itattyák meg vele a' Czo-ki-poharat, midőn későre veszi magát észre: hogy mindég halni fáradozott, mintha faron-űlve meg-nem gebedhetett vólna – Szeleket előző sebes nyargalással fut-fárad a' Ló is. Mind a' czafrangos szerszámoknak ékességekben, mind Urának rajta-űlttében gyönyörködik. Folyik rólla a' tajték. Ki-hozza Urát sok veszedelmekből. Le-rogyik osztán, avagy ina szakad; csak a' meg-fútt ízéken, ott-is a' Szemét dombon rágódik – Urának kedviért ama' vídám Agár hol halmokat ugrik, hol lesre Nyulat vár. Meg-vénhedik az-után; a' Fél-dög' tartására sajnállyák a' Korpa-kenyeret. A' kérges bocskoron* nem annyira rágódik; mint kéménletlen* kénlódik tompa fogaival – Nézd a' Járom-szeget feszítő Szőke ökröt is: hogy vonnya szántó-vasát, és körmös boronáját. Ropog a' járom meg-törődött* nyakában. Neki-térdel a' földnek. Nem magának szánt a' zab alá. Más hízik vér-ejtékje után. Végtére a' búza-szalmába se haraphat jót. Főbe-ütik a' vágón. – Addig éltem világomat én-is: még faromat bírhattam. Midőn a' sok gond; a' feles csata; a' temérdek ütközet minden erőmet, minden tehetségemet el-nyűtte: se Fejedelmemnek, se Hazámnak* nem köllök – Illyen a' Világ! Sokat ígér; keveset ád – Ez ám végső Zsóldgya a' Szegény Katonának – De? min búsúlok vallyon, midőn semmim sincs. El-élek így-is: hanem tovább-is; leg-alább hólttomig – Jó az

Isten, jót ád – Adott is Gyulát, adott Etelét – A' Tí elő-mentteteken inkább-is örvendek; sem-mint böcstelenségemen szomorkodom – Csak Tí el-ne-hagygyatok meg-hitt jó Barátim!*

Hubának ezen beszédgye körösztűl-járta a' halgató Vezéreknek Szíveket. Minden bizodalmokat Rókának emberségében (de vólt-is ám miben!) helyheztették. Az-után tőlle nagy szorgalommal kérdezték: mi módgyát gondolhatná Zoltán' rendelése' meg-másolásának? Ő ismérné leg-jobban indúlatait. Ő járna körűllötte legtöbbet. Ő tudná: mind okát e' gyalázatos le-tételnek; mind pediglen úttyát a' diecsőséges viszsza-helyheztetésnek. Lenne olly kegyességgel hármokhoz: mutatna valami útat, mellyen bóldogúlhatnának.

Rókának mindenkor eszében kódorogván Etelkának Budára fel-csalása; úgy intézte-el felelő beszédgyeit, hogy arra szép menedékessen le-ereszkedhetett. Vele született a' Ravaszság, Vele nyőlt az ember'-csalás. Vele vénhedett-meg a' más' kárával hízó ördöngös Fortély. Így ravaszkodott tehát előttök:

Ha igazán meg-akarom mondani; én Hubának vétkét se Fejedelminktől, se más valakitől nem halhattam. E' titok nagy alattomban vagyon még most is. De; ha, Zoltánnak erkölcseit ismérvén, Huba-vezérnek le-tételéről gyanakodhatom (köztünk maradgyom ám a' szó); igaz okának csak éppen egygyet vélhetek. Meg-bocsássatok penig, ha nagyobb feneket kerítek a' dolognak. Azt akarom: hogy, velőssen meg értvén a' zenebonát, annak le-csillapíttására alkalmatosb esközökhöz nyúlhassatok. Ez tehát az én vélekedésemnek mi-vóltta:

Zoltán el-vévén Hites-társúl Hanzárt; midőn (Árpádnak rendeléséből) mind-a'-kettőnek el-kellene takarodnia Budáról, és Sepelen magánossan laknia; nem sok idő múlva el-vesze minden kedve a' Zeg-Menynek.[72]* Én ennek szelét vévén; bátorságot vettem magamnak hogy, Sepelre menttemnek első alkalmatosságával, szomorúságának okát meg-kérdezzem; és, ha lehetne, még-is orvosollyam. Ő el-aludtt kedvének nem más okát adta: hanem a' magános életet. Panaszlotta: hogy senki se lenne társaságában; kinek nyájasságával fel ébredhetne. Neki-szokott légyen Annya' házánál a' társalkodásnak. Ugyan-azért: e' Sepeli lakását ollybá tartaná; mint a' repedezett kő-sziklákban a' magános Vad-galambnak szomorú életét; mint a' kietlen barlangokban, az otthonos Zár Remetének gondos tengődését.[73]*

---

[72] Eme szó ZEG (avagy a' mostani Írásnak módgya szerént: SZEG, avagy SZEK) annyit tett a' régi Magyaroknál, mint mi-nálunk a' BARNA szó. És, ha valami Színnek eleibe tették, Példának okáért: SZEK *piros*, annyit tett, mint a' mostaniaknál a' BARNA-*piros* tészen. Ezt a' Németek így ejtik ki: *Dunkel-roth*. Innett jött: SZEK-*fű*, az-az: BARNÁS-*fű*: mivel valóban *Barnás*-is. A' Németek eme' szóban: SZEK-*fű*, külömbséget nem tudván tenni a' SZEK, és SZEG között; ugyan-azért: azt-is gondolván: hogy SZEK-*fű*, és SZEG-*fű* éppen egygyet tenne; azon mi SZEK *fűvünket* igy nevezék: *Nagel*, az-az: *szeg*. Innett jött ezen szavokis, *Gewürznagel*, az-az: *Fű szer-szám-szeg*. Hogy pedig SZEK, avagy SZEG annyit tett légyen a' Régieknél, mint mostaniaknál a' BARNA; bizonyíttya ama' régi Magyar Ember KEZA, ki *Kun-lászló* Királyunknak idejében élt; és irott Könyvét* néki ajánlotta 1283-dik Esztendőben. Gróff ZRÍNYI *Miklós*-is gyakran* emlékezik a' SZEG-*lórúl*, az-az: BARNA *lórúl*. A'-mit tehát a' régi Világban élő Magyaraink ZEG-*menynek* mondottanak, azt a' mostani időben: BARNA-*menyecskének* mondgyuk. KEZA. ZRINYI.

[73] Eme' szó ZÁR (avagy a' mostani Irásnak módgya szerént: SZÁR) annyit tett a' Régieknél: mint KOPASZ a' Mostaniaknál. Vagyon Erdélyben egy Hegy, mellyet még most-is

Kedvetlenségének ezen hamar meg-orvosolhatandó okát igen nagy örömmel megértvén; csak éppen arra kértem Hanzárt: hogy jó reménséggel lenne. A' dolgot reám bízná. Nem sokára kedvét tölteném. Tanácskozni kezdettem az-után ismerőseimmel: a' Magyar Kis-aszszonyok közűl kiket gondolnának leg-alkalmatossabbaknak lenni Hanzárnak társolkodására? Mind-nyájan VILÁGOST, és ETELKÁT emlegették. E' kettőnek meg-lenne mind esze, mind ékessége. Azon kivűl: mind eredetekre, mind Attyok' Tisztségekre nézve; igen bé-illenének ezen úri Udvarba.

A' Szurkos-sári Pusztán vadásztam egyszer Zoltánnal.[74]* Itt Szűn-óránk lévén a' beszélgetésre (mintha ez-előtt Hitessével semmit se szóllottam vólna ezekről) megjelentém Hanzár' Szomorúságának okát; és e' két Kis-aszszonyok ide-hozattokkal bizonyos orvosságát. Nem állott ellene Zoltán javallásomnak. Sőtt: ha Hanzárnak úgy tettszene, még az'-nap' el-lehetne-küldeni érettek. El-is-küldöttük (amint eszetekbe juthat) ama' RÁKOS Ezredesünket.

De penig (hogy bátran ki-mondgyam az igazat) valamint örömünkre vált Rákosnak el-menetele: úgy viszsza-jötte igen meg-szomorítá Szívünket. Mert Sepelre csak magával Világossal érkezett. Alig mertem meg-jelenteni Zoltánnak: hogy Etelka otthon maradott. De meg-jelentettem még-is Zoltánnak fel-háborodtával, és félelmes nehezteléséével.

Mert Rákos, a' követségnek rendetlen ki-menetele' okáról kérdeztetvén, azt felele Zoltánnak: hogy ama' követség éppen nem tettszett légyen Huba-vezérnek. Féltené-is leányát az ifiú Fejedelemnek heves indúlataitól. Hanzár-is meg-szokta légyen szemtelen Attyának kaczér Bordély-házában a' fére rugásokat; el-sem-is lehetne e' szokástól hírteleniben állani szemérmes Országunkban. Úgy tettszene: mint-ha Hanzár (hogy annál inkább szemtelenkedhetne) maga' Urának meg-vesztegetésére iparkodna; tudni-illik: hogy ennek pajkosságával maga' el-intézett bújaságára okot találhatna.

Rákosnak eme' beszédgyére úgy fel-indúlt Zoltán: hogy a' boszszú'-állásra szűntelen alkalmatosságot keresne. Világost pedig se látni, se magánál meg-tartani nem akará. Tüstént el-is-csapta vólna Sepelről; ha, tiszta erkölcsei miátt, Árpádnak (ki

---

SZÁR-*hegynek*, az-az KOPASZ-*hegynek* nevezne; a'-honnatt írja magát egy Ágazata Gróff Lázároknak. Hogy pedig ZÁR annyit tégyen, mint KOPASZ; bizonyíttya ZÁR-*lászlónak* neve, mellyet régi Magyar Iróink Deákra így fordítottak: CALVUS *Ladislaus;* az-az: KOPASZ-*László*. Ennek Fiára, Első Béla Királyunkra, szállott a' ZÁR név-is: mert, *elsőben:* Attyát is annak nevezték, *másadszor:* Kézának bizonyítása szerént, maga-is *Kopasz* vala. Ezen kivűl (ugyan azon Kéza szerént) mivel a' *Kopaszság* mellett *Barna-is* vólt; azon Bela Királyt közönségessen ZEK-ZÁRNAK, az-az: *Barna kopasznak* nevezték az akkori Magyarok. Ezen Bela Király egy híres Apát-úrságot épített Üdvezítőnk' tiszteletére, mellyben az-után el-istemettetett. Ezen Apát-úrságnak helyét-is ZEK-ZÁRNAK nevezték az akkoriak. Ezt a' mostaniak SZEKSZÁRDNAK mondgyák. Tehát ZÁR-Remete annyit tészen, mint: KOPASZ Remete. KEZA Simeon. THUROCZ.*

[74] Ezen SZURKOS-SÁRI Pusztát Bela Királyunknak nevetlen Iró deákja SURKUS-SÁRnak nevezi; az ott lakó Svábok SURUKSÁRnak; de a' Magyarok SOROKSÁRnak mondgyák. Eleink minden bizonnyal ragadós Sarai miátt nevezhették ezen Pusztát SZURKOS SÁRnak: mivel még mostanában is (holott a' sükeretlen homok el nem-lephette ragadós Sarait) ki-mutattya fekete SZURKOSSÁGÁT.*

éppen akkor Sepel' Szigetébe érkezett) újra meg-nem-tettszett vólna. Ez őtet tüstént Budára vitte; és egy darabig udvarában tartotta.

Ezeket hallván Huba: most tudom (úgy-mond), mi vehette reá Zoltánt: hogy azolta soha jó szemet nem vethetett reám. Valahányszor udvarlására mentem; soha olly szerencsés nem lehettem: hogy vele egy szót-is beszélhettem vólna. Vagy el rejtette magát: vagy dolgainak nagy súllyát emlegette. – Igazán ki-találád, Gyula: hogy egy Kutya-fajtának vicsorgásával meg-csalódott Zoltán. Látd! a' gonosz nyelvek még a' bika alá-is borjat tehettenek. – Isten bizony! mind ezekben olly ártatlan vagyok, mint a' mái napon születtetett gyermek. – Hazudott a' Beste-kara Rákossa. És talán azért törte ki a' nyakát. Soha egy szót nem szóllottam se Zoltán; se Hanzár ellen. Sőtt: nagy szerencsémnek tartottam: hogy egygyetlen-egy Leányom udvarába hívattatott. – Ime! a'-melly kutyát el-akarának veszteni, veszet nevét költék. – Embertelen Rákos! Így fizettél-é azon sok jó tételeimnyeimért, mellyekkel a' porból fel-emeltelek; és az Ezredességre vittelek? Látd: noha magvát nem vetettem-is, meg-termette a' rosz Gyom kártékony virágjait.* – Istenem! a' jó, és hál'-adatos ember olly szokatlan, mint kakuk a' mezőn; olly ritka, mint a' szúnyog-hálló; olly csuda, mint lúd az eszterhéjjon.

Ezekre Róka (nagy örömét álnokúl tettetvén) hamarjában így felelt: Édes Hubám! be nagy követ hengerítettél-le vállamról; midőn magadat ártatlannak lenni mondottad. Ne tarts immár Zoltánnak haragjától. Meg-viszem Rákosnak hegyes nyelvességét; Hubának penig ártatlan maga'-viselését. Immár bizonyossan hozzád lágyíthatod Zoltánunknak vas-szívét. E' lészen hozzátok-való igaz barátságomnak jele: midőn Hubát nem csak előbbeni tisztségébe viszsza-lépni, hanem nagyobb méltóságra mint-egy ugrani-is látandgyátok. Ennek mi leg-alkalmatosb módgyát gondolom, íme halgassátok:

Midőn az-után, háborúiból ki-verdődvén Zoltán, meg-kérdezte Rákostól: mi lehetne az oka: hogy magával Etelkát el nem hozta? Penig azért-is nem külömben, mint Világosért, küldetett. Talán ugyan Gyula-is olly gaz vélekedéssel lenne felőlle; valamint az előtt Hubáról beszéllette? Erre azt felelte Rákos; hogy Gyulának megnyőlt légyen bajuszsza, és talpig ember lenne. Sőtt (a'-mint annak kész akarattyát, és igaz szívét ismérné) édes-örömest el-küldötte vólna leányát; ha azon időben eme' kévánságjokat meg-jelenthette vólna. Ő penig e' dolgot nem cselekedhette akkor; Hubának gorombaságától el-iszonyodván. Fel-is-tette légyen magában: hogy, viszsza-menvén Budára, ezeket előre meg-jelentené; és, mi-tévő légyen Etelkával; legelől meg-kérdezné.

Rákosnak ezen eszessége igen meg tettszett Zoltánnak.* De fő-képpen Hanzár úgy bele szeretett Etelkába (annak ismétt azon hírét vévén, mellyel az orczáknak hasonlatosságok meg bizonyíttattak), hogy tüstént érette viszsza-küldené ama' Rákos-ezredest; erőssen meg-parancsolván: hogy nála nélkűl szeme' eleibe ne jőjjön. El-is hozta vólna bizonyossan; ha (midőn Paripáját egy patakon átal-ugrasztotta) nyakát nem szegte vólna. Őtet osztán a' közel-lévő mezőn el-is-temettük.[75]*

---

[75] Ezen RÁKOS nevezetének történetét ebből akartam inkább, mint más valamiből kihozni. Soha nem tettszett azon vélekedés: mellyel ama' Rákoknak sokaságáról adgyák reá

Rákosnak halálán meg-indúlván Zoltán; azt gondolá, hogy az Egek-is ellenzenék Etelkának javát; mivel Budára hozattatását annyi jelekkel meg-gátolhatták. Ugyan-azért, mind-e'-koráig abba maradott a' dolog. Hanem, minapiban, véghez-akarván-vinni Vezérségteket Zoltán; engemet, Hitessével egygyütt, meg-szóllított; és erőssen meg-hagyta: hogy, Tisztségtek' ki-hírlelése után, Etelkát Budára vigyem.

Mivel tehát eme' Kis-aszszonyt olly szívessen várják Budára; tiszta szívemből javaslom: hogy a' fel-menetelre reá-beszéllyétek. Magamra vállalom meg-tanítását az úton: miként köllessék magát Fejedelmeink előtt viselni; mi móddal, mi alkalmatossággal lehessen azon beszédekre ereszkedni, mellyekből Hubának ártatlansága, Rákosnak nyelvessége ki-tessen. Már ekkor: mintha markunkban lenne Hubá-

---

ezen nevezetet, mellyek ezen Patakban* találtatnak. Mert bizonnyára e' mostani időkben úgy ki-mászkáltanak belőlle: hogy egygyet alig tudhatnak ki olvasni Garabonczás Deákjaink-is. A' Mohácsi Veszedelemkor élt ASKÁNIUS *Centurió* Olasz Író azt mondgya; hogy azon Mohácsi Ütközet után *a' fel-fegyverezett Sokaságnak Gyűlése rendeltetett, mellyet közönségessen a' Magyarok RAKÁSNAK neveznek. Ennek Hathatóssága, és okos Tanácsa szerént, Királyt kelletett vólna-választani.* Ezen Olasz Író hallott valamit RÁKOSRÓL; és ezt a' RAKÁSSAL össze-habarta, fel-is eresztette. De a' született Magyaroknál, más a' RÁKOS; más a' RAKÁS-is. Mivel pedig ezen Olasz Iró kevés Magyar Embereknek kezeikbe foroghat; Szerzelet gyanánt, ide teszem azokat belőlle; mellyek a' Mohácsi Veszedelem után történtenek, és mások ezekről nem emlékeznek. Ezek pedig szavai:

Minek-utánna a' Magyarok (nagyon meg-verettetvén Mohácsnál) sok Fő-nemes Emberekkel harminez-ezerenn el vesztenek; és azoknak utólsó Királlyok-is LAJOS, el-szaladván, a' Mocsárokba veszett: SOLIMÁN Császár, minden ellenkezést meg-győzvén, nyertes Hadi-seregét Buda alá hozta; és, minden erő szak nélkül, Városával egygyütt, a' Várat is meg-vette. Ezt minek-utánna meg-szemlélte (az Otomanni Fejedelmeknek szokások szerént; kik Féleiknek erejekben, és védelmezésekben többet bíznak; mint a' bástyákban), az éjtszakát azon Táborában akarta el-tölteni, mellyet a' Mezőnek közepére veretett. Tüstént eleibe hozattattanak hét Püspököknek, és más Fő-embereknek fejek, kik Mohácsnál el-vesztenek. Midőn ZALKÁN Lászlónak, Esztergomi Érseknek, fejét meg látta; annak telhetetlen fösvénységét; ugyan-azért: kinceseinek (mellyekkel a' Királyt segíthette vólna) szorgalmatos el rejtését tüzessen meg-átkozta. Illyeket mondott SZEPESI Györgynek fejére-is; ki JÁNOSNAK (ama' Vajdának) Test-vére vala. Midőn TOMORI Pálra, Kalocsai Érsekre akadott; ennek az Hadakozásban nagy Vakmerőségét, és azon bolond Tanácsesát hevessen meg-feddette, mellyel LAJOS Királyt reá bírta: hogy nyolczszor annyi Sereggel meg ütközzön. Ellemben: meg dícsérte PRÉNYI* Pétert, Nagy Váradi Püspököt: ki TOMORINAK Tanácsesára állani nem akart. Úgy kellett vólna (úgy mond) cselekednick a' Magyaroknak mint PRÉNYI javallotta. Vele tudni-illik meg-ütközni nem kelletett vólna; hanem halasztani az Ellenséget; a' Várakat meg erősíteni; Magokat bíztos helyekre venni, Buda-várát Katonákkal meg-rakni. Így az Ellenségnek erejét meg-viszongolhatták vólna sokáig. A' Fejeket rendre el-szemlélvén, azokat végtére Katonáinak kényességekre bízta, kik-is csúfot űztenek belőllök. Nem sokára elő-hozattatván LAJOS Királynak, és MARIA Királynénak képeik, midőn azokat közelről meg-szemlélte, színte sírt a' szíve, midőn ifiúságok' virágját, és a' szerencsének kegyetlenségét látta. Újra fel-háborodott a' rosz tanács'-adók ellen, kik e' szép Teremtményeket illy szerencsétlenségekben ejtették. Mindenek előtt azt mondotta: hogy nem azért jött légyen, hogy ezektől az Országot el-vegye: hanem: hogy boszszút állyon azon igasságtalanságokért, mellyeket Jobbágyainak tettek a' Magyarok. Igen sajnállaná pedig; hogy még most-is életben nem lenne LAJOS, hogy ezen szavát cselekedettel-is meg-bizonyíthatná; és, vele tisztességes frigyet kötvén, őtet Királyságába viszsza tehetné. *COMMENTARI della Guerra di Transilvania Del Signor Ascanto Centorio de gli Hortensi.*

nak szerencséje. Ennél jobb módra nem akadhatok. Hozzátok-is nagyobb barátságomat nyilvábban ki-nem-mutathatom.

Ime! minő ál-úton mendegélt, minő öszve-tűzött-fűzött ravasz szavakkal, és beszédekkel éldegélt az Istentelen Róka, méglen mind-a'-hárommal el hitethette Etelkának el-kerűlhetetlen fel-menetelét. Úgy annyira el-is-hivék szavait: hogy eszekkel éppen nem élhetnének. Azt is gondolnák: hogy Etelkához mutatott Barátsága sokkal méltóságossabb vólna az igazi Atyai szeretetnél.

Rókának e' beszédgye után, elsőben nyakába kötelődztenek az egyenes-szívű Vezérek. Az-után: a' nagy örömtűl ki-facsartt könyv-hűllatások között, öszve-meg-meg-öszve-csókolták. Végtére: igen nagyon kérték: hogy Etelkához maga menni méltóztatna; és a' fel-menetelre az említett okoknak szép renddével reá-beszéllené. Ők ugyan nem kételkednének az útra-való hamar el-tökélléséről. Mind az'-által: igen szeretnék; ha a' Kis-aszszony szántt akarattyából, minden parancsolat nélkűl, reá-állana. Ezen kérést igen jó szívvel el-fogatta Róka. Meg-is-ígérte: hogy, ebéd után, tüstént hozzája menendene.

De minek-előtte ez meg-történnyen; csak éppen arra kérte Róka mind-a'-hármokat: hogy Gyulának ugyan, és Etelének Vezérségekről szóllhatnának akárkivel; de Hubának le tételét senki-fiával ne közölnék. Gyula se venné-el Hubától a' Katonaságot; még Etelka viszsza-nem-térne Budáról, meg-hozván a' jó híreket.

Ezen tanácsesát-is Rókának (úgy-mint igaz barátságának, és ritka okosságának valóságos jelét) mind meg ismérték, mind nagyra böcsűllötték a' Világos-váriak.*

Csak alig mehetett-ki hírek az új Vezéreknek; már is egész Világoson, és a' körűl-lévő helységeken nagy öröm, nagy vígasság támadott. Tele torokkal emlegették Zoltánnak eszességét, ki, Katonáit jól-ismérvén, csak azokat választaná Fejeknek, kik mind arra-valók vólnának, mind, Vitézségek miátt, meg-is-érdemlenék.

Szerette a' Katonaság mind Gyulát, mind pediglen e' Jövevény Etelét. Nem-is várt egyebet a' Háborúnál, mellynek alkalmatosságával (eme' két Hadi-vezéreknek igazgatások alatt) néki mernének-menni az eleven Ördögöknek-is.

Etelka (ezen örvendetes hírnek nagy hírtelenségével) egészlen maga kivűl lévén; szinte ki ugrott bőréből. Mind Attyának, mind Eteléjének egyszeri fel-magasztaltatása, kétszeri vígasztalást adott ugrándozó szívének. De fő-képpen azon édes gondolatokban foglalatoskodott: hogy egygyütt hágna ő-is Etelével a' dicsőség' tetejére; az-után: hogy kiket az édesgető Természet arany lánczára vehetett, azokat a' párasító Szerencse egy ösvényen futtatná.

Csak alig-is várhatta azon szem-pillantást, mellyben a' Titkosnak ezen kellemetes Követségét meg-köszönhesse; és továbbra-is mind magát, mind pedig édes Eteléjét annak kegyességébe ajánlhassa. Maga akart hozzája szaladni Hubának Sátorába. De, mivel meg-értette: hogy maga a' Titkos akarná magát meg-alázni és hozzája el-jönni; ezen ki-mondhatatlan nagy Udvariságát nagyra böcsűllötte. Oda haza maradott tehát, és várva-várta kellemetes Személlyét.

HATODIK RÉSZ.

RÓKA ETELKÁNÁL.

Róka tehát (már régtől-fogva jó téjen tartván szörnyű álnokságait*) Etelkának Sátora felé ballagott. Már előre fel-tette vala magában: hogy az ártatlannak szívét meg-veszi; tiszta erkölcseit meg-rontya; és Zoltánnak szerelmére gerjeszti. Mert tudta: hogy, ha Szemérmetességében, és ártatlanságában meg-maradna; el-nem-érhetné ama' tárgyát, mellyre arányoz vala. Tehát: midőn bé-eresztetett (más lévén létte, mint képe)*; így kezdette elsőben hízelkedő szavait:

Örvendek, Gyönyörűséges Kis-aszszony, nem annyira ugyan magam' részéről: hogy ékes Személlyednek látásával szememet, és szívemet gyönyörködtethetem (noha ez-is olly örömemnek oka, melynél nagyobbat soha nem reménlhettem); hanem inkább a' te részedről: mivel Szépségednek ezen Súgárjai meg-nem állapodhatván Világos-várának Körében; innen egész Budáig el-lövellődtenek. Ezen új világosságot, mint valami új fényes Csillagot, meg-szemlélvén ügyelő Fejedelmünk, személlyemet küldötte annak szorgalmatos fel-kerestére. Ki is (ragyogásod után éjtszakákon-is nagy világosságban járván) ide vezettettem hozzád. Ezen örvendetes Követségem penig éppen nem másból áll; hanem, hogy gyönyörű Személlyedhez érvén, szeretetre méltó Fejedelmünknek szándékat meg-jelentsem, és téged' hozzája édesgesselek: nem ugyan úgy, mint alá-valá Szolgállóját, avagy Szoba-leányát; hanem mint Fényes Udvarának még fényessebb Csillagát, és le-rajzolhatatlan ékességű Ragyogvánnyát. Nem is hátrálhattya-meg e' dolgot más egyébb; hanem éppen az: ha nem-akarásodnak nyögés lenne a' vége. Nem gondolom penig: hogy, mind magadról, mind következendő szerencsédről úgy annyira meg-feletkezhetnél: hogy szép Urunkhoz való el-jövetelednek meg-ígérését abban-hagyhatnád; és, magad' nagy kárával, Jót javasló szavaimat el-fülelhetnéd.

Ezen hízelkedő szavaktól tüstént el-ijedett Etelka. Félt a' lépes-*mézzel-födött méregnek szorgossan* el-titkoltt ártalmától. Szinte el-hitette magával: hogy ezen ág-bogzott édes szavak alatt fúllánkos Kígyó csavarog, melly az ártatlanságot csalogatni szokta, végtére meg-is-emészteni. Ime meg-érzette szagát, ha nem látta-is magát. Mind-az'-által: hogy inkább ki-vehesse álnok gondolatait, így felele-viszsza:

Hozzánk való jó akaratodat, érdemes Titkos, ki-magyarázhatatlan nagy köszönettel vészem. És nagyobban örvendek: hogy ezen kellemetes Követség, mellyben édes Atyámnak Vezérsége foglaltatott, nem másra; hanem illy érdemes drága Emberre bízattatott. Érzem-is magamban: hogy olly kötelességgel kelletik viseltetnem mindenkor szép hírű kedves Személlyedhez: hogy ne gondolhassam hatalmamban lenni azoknak meg-vetését, mellyekre okos, és barátságos szavaiddal kérettetem. Én ugyan Fejedelmünknek hozzám való kegyességét nagyobbra bécsűlhetem, semhogy szándéka ellen törekedni merjek. De (hogy bátran ki-mondhassam az igazat) igen csudálkozom azon: hogy olly hatalmas Fejedelem előtt (a'-minőnek Zoltánt ismérjük) illy szegény Leánzó (a'-micsodásnak magamat lenni tapasztalom) olly nagy kegyelembe (mellynél nagyobbról nem-is álmodozhatom) illy hírtelen juthatott.

Örvendett a' Gonosz Róka malmának jó forgásán. El hitette immár magával: hogy a' meg-hajlott Szűzet újján forgathattya, valamint a' gyűrűt. Inkább, meg-meg inkább csípte belől a' gonosz, és lelke' gyökerét rágta.* Még nagyobb álnoksággal fodrította nyelvét, köszörűlte eszét. Ezen ártatlant fel-falta immár gondolataival, és egészlen meg-is emésztette. Igy felelt tehát előbbeni szavaira:

De mi okra nézve csudálkozol annyit, édes Etelkám, Fejedelmünknek (ama' gyönyörű szép Urunknak) heves indúlatain? Ha egyébb sem találkozna benned Angyali Ékességednél; nem-de elegendő ok lehetne ez is: hogy Téged' ne csak nagyon szeressen; hanem méltó Személlyedért akár-ki-fiával kardra-is mennyen? – Fejedelmünk felől így gondolkozzál, édes Etelkám: hogy annak minden gyönyörűsége csak a' te jelen-léttedben; és vele nyájaskodó ékes társaságodban telhetik. Éjjel-nappal róllad gondolkozik. Téged' óhajt. Téged' vár. Nélkűled nem élhet – Oh! Drága-látos Etelka! Ha tudnád, mennyi titkos sohajtásokat ejt, ha eszébe fordúlsz; penig nem csak imígy-amúgy ám; hanem minden Ékességeddel, minden Szerelmét gerjesztő heves indúlataiddal.

Midőn ezeket emlegette a' Titkos; Ime! Etelkának Lelke fel-háborodott. És, midőn hírtelen Suklásait, keserves gyötrelmeivel egyetemben, nagy bajai között, nyelegetné; így folytatta az Istentelen rosz Lélek reménteln ugyan; de egyszer-is-mind régen készen-tartott szemtelen késérteteit;

És ugyan, Drága-látos Kis-aszszony, eme' Suklásod-is nem egyébbnek jele; hanem, hogy most-is róllad gondolkozik, egy-illyen Szerelemmel tellyes szép Fejedelem. Ha, mennyiszer eszében forogsz; mind-annyiszor csak egygyet s' két suklanál: már eddig régen ki suklottad vólna el-fáradott Lelkedet.

Ezeket hallván Etelka, meg-keseredett. El-hagyta előbbeni színe. Meg-is-halványodott. Féltette Szemérmét, nemes tulajdonát. Soha nem hallott illyeket. Takargatta színetlen orczáját. Meg-nem-szokhatta e' félre-integető szavakat. Bővebb Beszédbe nem akarván vele le-ereszkedni; rövídeden azt kérdezte tőlle: nem vólnának-é még más valami okai, mellyekkel a' Budai útra bírattatna? Azokat emlegetné inkább; és vele nyőltt Szemérméről ne kévánná le-vonni a' szem-födeles* Fátyolt.

Erre a' Titkos: Oh! vannak (úgy-mond) több okok-is, Gyönyörű Szép Virág-szál. Ezek Téged' bizonyossan reá-bírhatnak a' Budai útra. Gondold-el azon szerencsédet: midőn, ékes Fejedelmünknek Ölében űlvén, nyájaskodó beszédgyeivel vígan el-tőltheted üres óráidat. Midőn Orczájára egy-két futó csókot ragasztaszsz. Midőn vele egygyütt a' Duna' partyán sétálgattsz. Midőn Zoltán' Mátkájának, (Egygyetlen-egyének) az egész Magyarság térdet-fejet hajt.* Ez ám, a'-mi, édes Etelkám.

Ezekkel Etelkának Szíve már igen nagyon meg-sértődött. De még titkolni akarta keserveit. A' reményben vólt: hogy ki-fogy egyszer ezen beszédgyéből. És, a'-mit tüzessen kezdett, tám hidegen végezheti. El-nem-hitethette magával, hogy úgy ki-szikkadtt vólna belőle minden Jó; hogy a' csupa gonosz fenéklett meg vólna szívében. Nem kévánta tehát előre fel-zavarni az ülepet.* Inkább engedett valamit a' Kis-aszszonyok' tulajdonokból: hogy könnyebben helyre-hozhatná amannak veszni kezdő emberségét, és böcsűletét. Igy felelt tehát Rókának hamis szavaira!

Te bizonnyára, édes Titkosom, igen meg-csalódtál: midőn Személlyemben mást képzettél, mást-is kerestél; és, nem tudom, mi tévejedéseddel, belém botlottál. Nézz

jól szemembe. Engem' Etelkának neveznek. Gyula-hadnagynak (de már mostan Vezérnek) Magzattya vagyok. Más neve lehet azon Kis-aszszonynak, kit ezen beszédiddel Budára akarsz csalni; ki-is, már régtől-fogva keresi e' Szerencse-Füvet. Oda menny hamarjában hozzája; és nálam az időt, minden leg-kissebb haszon nélkül, el-ne-vesztegesd.*

Ezeket emlegetvén Etelka; Világosról gondolkodott. De, olly mély gyökeret verhetett benne a' válogatott jó erkölcs: hogy (ne-talán-tán Híriben-neviben csorba essen) se nevét ki-nem-mondaná; se világossan nem emlegetné.

Erre a' Titkos hírteleniben: Éppen nem tévejedtem-el, kedves Kis-aszszonyom. Nem-is máshoz; hanem éppen Te-hozzád küldettettem, Gyulának Leányához; a'-hoz-is ETELKÁHOZ: hogy Zoltánnak hozzád való Szerelmét meg-jelentsem; és, a' többi Magyar Kis-aszszonyoknak irígységekre, bóldoggá tehesselek.

Felele Etelka: BÓLDOGGÁ tehesselek! Oh Egek! Mentsetek-meg mindent az illyen bóldogságtól! Testemnek ígérik a' múlandó gyönyörűséget; 's-érette a' Lelkemet kérik. Eme' Kótya-vetyét mi egyenes Szívű igaz Magyarok nem BÓLDOGSÁGNAK, hanem BOLONDSÁGNAK nevezzük – Tehát: csak nem lehet annyi erőd: hogy; Budára menttemet siettető olly okokra (csak Gondolom szerént is) találhass, mellyekkel önként engedelmes lágy szívemet reá bírhatnád? Lehettsz-é, kérlek, illy kegyetlen hozzám: hogy olly moslékba keverj, mellyet a' Duna' vize se moshatna-le róllam? Mit vétettem néked, kedves jó Barátom: hogy tőlled ezen sík jégre vezettessem? Hogy-hogy szabhattad-így le magadat: hogy azt tartsad leg-jobbnak, a'-mi leg jobban apasztya a' Magyar erkölcsöt? Hogy tarthatod illy ócsón lelkedet eme' szűk időkben?* Tisztelem; és, hidd-el, igen-is nagyra becsüllöm Titkosi Hivatalodat. Kérlek-is, Róka: térj oda viszsza mostani gyalázatos Személlyedtől – Nincs egyébb Kincsem eme' gazdag Világon; mint: jó hírem-nevem; és mind-eddig tisztességes életem. Ez peniglen nem Bitang; sem Ura-hagyott Jószág. Ne igyekezz meg-fosztani édes Sajátomtól. Lágyúllyon-meg inkább Kő-szíved. Könyörűlly, kérlek Erkölcseimen. Hagygy leg-alább egy pénz ára böcsülletet rajtam.[76]* Ne kévánd: hogy azon Szeretetnek arany Láncza, mellyel Fejedelmeink összze-kapcsoltatnak; én általam (Oh Egek) széjjel-szaggattasson.

---

[76] Szóllhatott itten Etelka a' PÉNZRŐL: mert azt, az egész Magyarsággal egygyütt, igen jól ismérte, Leg-is leg-elsők vóltak a' Scithák, kik a' PÉNZT magok között jártatták. Az avval való élést ezektől tanúlták a' többi Nemzetek. De a' Scitháknál-is mint-egy lépcsőkön ment a' Pénznek mind ki-gondolása; mind vele alkalmatossabb élése – A' Scithák tehát eleinte, a' nagy divatú Pénznek ki szolgáltatására, olly Köveket szedtenek, mellyekről, a' régi vélekedés szerént, azon gondolattal vóltanak; hogy a' Villámlás, és Csattanás után az égből le-hullanak, és a' földbe hét singnyire mennek. Ugyan azért: eme' kövekből egyengetett pénzt ÉGI-KÖNEK, MENNYEI-KÖNEK, végtére MENNY-KÖNEK mondották – De, mivel minden dologban hamar meg-csik a' Csalás; szaporán találkoztak ollyak-is: kik a' közönséges követ ama' Mennyei Kőnek hasonlatosságára ki-keresvén, ezt amannak helyébe adogatták, és így a' Közönséget rútúl meg csalták. Ezen csalfaságot észre vévén a' Scithák, hogy ama' Mennyei köveket a' közönséges kövektől meg-külömböztessék: ama' Mennyeiekre, igen nagy szorgalommal, egy Scithiai Nyilat vésztenek; és úgy osztán ezeket nem már *Menny-köveknek*; hanem *Nyilas köveknek* nevezték. És mivel ezeket különös Isten' adománnyának lenni állitották, azokat *Isten' nyilának*-is mondották. – Mind ezeket fel-vették az-után a' Majmozó Görögök-is, és, a' Scitháknak szó-tárjai után, *a' Mennykövet* CERAU-

Ezeket hallván a' lélek-vesztő Czinkos, és eszébe-juttatván: hogy a' fát se vágnák-le egyszerre; belédes bele hágott a' tilalmasba, és a' tiszta Szűz mellett így tündérkedett:*

Oh be egyűgyű, és nem a' nagy Világba illő gondolataid vannak, édes Etelkám! Véled-é: hogy, a' Feleség mellett, másnak szeretetére szabadságot nem adhat az emberi szer-tartás – Kákom-bákom vélemény! – Igy gondolkodgy inkább: hogy, midőn Zoltán Hanzárt el-vette; akkor Ő nem szíve' indúlattyát; hanem a' Hazának hasznát ügyelte. A' Hazának tehát, nem peniglen Magának vette-el azon Feleségét. E' dolog nem újság a' Fejedelmi Udvarban. Ugyan-azért: Magokat mind hólttig Nőtelenek-is tartyák. A' Nőtelenek köztt való szeretet penig, mind Isten előtt, mind Emberek előtt nem csak helyben hagyattatik; hanem szükséges-is, dícséretes is. De, ha Te egyszer karjai közé kerűlhetnél; már akkor szerető szívében kellemetes tűzre találhatna – Vedd-észre azt-is, Okos Kis-aszszony: hogy, hozzája-való szeretetteddel, nagy hasznára válhattsz Hazádnak*. Oh! ha tudnád: egy Szép, és annak ideiben hízelkedni tudó Aszszonyság* mennyi dologban hátrálhattya-meg a' Fejedelemnek ama' gondolatait, mellyekkel az Országnak el-tapodására dühösködik. Olly Fejedelem, ki elsőben Ifiú, osztán nem szerelmes; hamar arra fordíthattya Lángjait: hogy a' Népnek* nyakába el-vállalhatatlan Igát keríttsen. Hamar el-ronthattya a' régi Szabadságot, az újságon kapván. Te mind ezeknek ellenek állhatnál; ha elsőben Szívének erős Várát meg-vennéd; az-után magadat annak közepére Őrr-állóvá tenned – Szánd rá Magadat, édes Etelkám; ha nem más okból-is: csak éppen Hazádnak szeretetéből. Üsd-ki azon Orosz-aszszonyt Magyar Fejedelmünk' Öléből. Ha tanácsom' meg-veted; tudd-meg: hogy az Ország egészszen el-oroszosodik. Még ugyan olly bóldog időt élünk, mellyben a' MAGYAR név böcsűletére válik az Embernek.* De már-is locsogattyák a' Magyar Nyelvet Zoltánnak Udvarában. Penig: a' nyelvnek meg-vesztegetésével; meg-vesztegetődik az Erköles is. Nem sokára Lámpással keresed Magyar-országban a' Magyarokat; de fel-nem-találhatod. Én

---

NITES-nek; *a' Nyilas-követ* BELEMNITESnek nevezték; melly szavak éppen meg egygyeznek a' magyar szavakkal. – Későbbre jöttek osztán a' Scithák azon mesterségre: mellyel a' Rezet, mind folyóvá, mind meg-állottá tették. Meg-vagyon írva: hogy ezen mesterséget KADMUS előtt tudták a' Scithák. Sőtt az is írásban vagyon: hogy az ezüst Pénznek verését-is leg-elől a' Scithák kezdették. Az arany Pénznek verését nékik nem tulajdoníthatom, mert scholsem olvastam. Mind az'-által: nem tudnám az okát, mért kellene tőllök ezen dicsőséget el tagadni, ha csak az aranynak héányosságát valaki meg-nem-vittattya. A Pénzzel való élésnek hasznát meg-orrolván a' többi Nemzetek, reá állottanak a' Scithákra gondolattyokra. Ezen mód el terjedett elsőben egész Ásiában. Vele éltek a' Khinaiak, Szerecsenek, Japponok. E' szokást Ásiából Görög Országba hozta ERICHTHONIUS, és ugyan egyenessen Athena-városába. ITHONUSRÓL azt írják: hogy Pénzt aranyból-is veretett. Leg-első vólt pedig az-után JANUS, ki ennek-előtte sima pénzekre valami czimereket, az után képeket-is veretett* – Ime! a' Scitháktól, édes Eleinktől, hogy származott-el e' pénzt verés széles e' világra – Minő jót szerzettek pedig a' Világnak a' pénznek ki-gondolásával a' Scithák, kiki könnyen által láthattya. Annak előtte csupa cserélésből állottak a' vevések, és el-adások. Ha Búzát akartak venni, Szilvát, vagy almát vittek meszszire, és sok baj között. Most akkora csomó aranyon, mint az öklöm, egy kis-vármegyének búzáját talán mind meg-lehetne venni. Ezen könnyebbíttést édes Magyar Eleinknek köszönnyük, kiket akkor Scithákna neveztenek. CHEVALIER d' HANCARVILLE. *Anzeigen der gelehrten Sachen.*

ugyan; meg-vallom: magam-is tót-ember vagyok (avagy egy szóval ki-mondván: tót vagyok)*; de halálba szeretem a' Magyarokat. Téged' se ösztönöznélek e' Jóra, ha nem szeretnélek. Szánd-rá Magad', édes-kedves Etelkám. Szeresd édes Hazádat. Röpűlly! röpűlly! óhajtó Zoltánodnak lángoló kebelébe, és Szívének kellő közepébe.

Már ezekre szer felett fel-háborodott az ártatlan Etelka. Abban-hagyta a' gyenge szavakat: mivel hasznokat éppen nem láthatta. Neki-tüzesedvén, éllel állott ellene: mert ama' Semmin-árúlt, és Nincsen-vett gonosz partékáit más bőcsre alkalmatosnak nem állíthatta.* Így kezdé meg-változott kemény szavait:

Oh Színlés! Oh átkozott ál-orcza! A' Magyarok' Istenére kérlek: ne kévánd azt tőllem: hogy magam' Személlyétől meg vállyak.* Ne-is hánts, ha nem hámlok. – Illy PATVAR AMAZONNAK[77]* lenni véled-é Gyula hadnagynak Leányát? – Ne

---

[77] Királyi vérből eredett két Scithiai ifiak: ILLIN és KOLOP (a' Fő rendnek párt-ütése által) Scithiából szám-ki-vettettek. Ezeknek méltatlan sorsokat sok ifiú Scithák meg-szánván, velek egygyütt Kappadociába, Termodon vize mellé, a' Temisciriai mezőkre le-telepedtenek. Itt sok esztendőkig a' határos népeket nem bátorságossan zaklatván, magokra uszították azoknak sokaságokat. Kiktől végtére el-is-nyomattattanak, és alattomban meg is ölettettenek. Látván a' meg-hóltt Scitáknak Feleségeik: hogy, szám-ki-vetések fölött, még árvaságra is jutottanak, kardot fogtanak, és határjaikat (elsőben ugyan csak magokat védelmezvén, de az-után önként is reá menvén az ellenségre) nagy szorgalommal védelmezték.* A' határosoktól únszoltt házasságot meg-vetvén, és azt, nem házasságnak, hanem szolgálatnak, és rabságnak nevezvén, azon Férj-fiakat-is, kik a' hadban meg maradtanak (hogy egygyik aszszony a' másiknál szerencséssebbnek ne láttszattasson) mind-egygyig le-öldösték; és, az egész világnak csudálttára, Férjek nélkűl, Köz országjokat meg-szaporították. Ezen *Urok-ölő* Aszszonyokat igen gyűlölték a' Scithák. Midőn róllok beszéllettenek, őket (mint-egy meg vetve) nem másképpen nevezték, hanem AZOK, vagy AMAZOK, vagy AMAZON ROSZ ASZSZONYOK. Igy osztán a' Görög írók ezt gyakorta hallván; őket AMAZONOKNAK nevezték.* Azt mondgya HERODOTUS, hogy ezen gyilkos aszszonyok EORPATAKNAK-is neveztettenek a' Scitháktól; az-az: *Urok'-ölőknek: mert* (úgy-mond) EOR *a' Scitháknál* URAT *tészen;* PATA *pedig* ÖLŐT. Hogy EOR annyit *tészen;* mint *Eur,* avagy *Úr,* könnyen ki-tettszhetik; de hogy PATA annyit tégyen, mint *ölő:* könnyen meg-világosodik. Mert fen forog most-is a' Magyaroknál eme' *pata* szó-is, midőn azt mondgyuk: *patavar,* avagy kurtábban: *pat'-var,* melly szó, tulajdon értelmére nézve, annyit tészen: mint *ölővar.* A' *Per patvar-is* heves Zenebonát; a' *Csata pata* pedig véres hadakozást jelent. Sőtt azon helységet, mellyen, még Atilának idejében,* nagy vér-ontás esett, *Patának* nevezték a' régi Magyarok. Noha osztán a' Deák-írók *Patanciának, Potenciának*-is mondották. – A'-mi több, hogy azon Amazonok mi-félénk vóltanak, abból nyilván ki-tettszhetik: hogy Scithiai nyelvvel éltenek. Ezt ki-vehettyük azon történetből, mellyet APOLLONIUSNÁL a' Magyarázó beszél. Ez így vala: Egy Fő-amazon meg-borosodván, fattyat kapott. Ennek nevét SIRUSNAK akará az Annya mondatni; de a' Scithák, *kiknél* (úgy mond) *a' SZANA-szó annyit tészen, mint nálunk Görögöknél a' BOROS (melly nyelvvel azon Amazonok is éltenek) mind a' Gyermeket, mind a' nevére épitetett Várost SZANAPÉNEK mondották. Most pedigien SZINOPÉNEK hívjuk.* És valóban: a' SZANA név-is mind eddig fen-maradhatott a' Magyaroknál. A' BOROS *embert,* midőn mindent öszve-habar, avagy ide-tova tántorog, *szanaszét* beszélleni, avagy járni mondgyuk. – Régi Magyar Kis-aszszonyaink igen gyönyörködtenek azon Amazon-ruhában; ugyan azért ezen szokás-is bizonyíthattya az Amazonoknak Magyar eredeteket. – Sőtt a' mostani Magyar Menyek-is, ha csak fél-vállra is fel-vehetik Uroknak mentéjeket, és azzal a' templomba mehetnek, mindgyárt könnyebb a' szívek.* Ezek az Amazonokról maradtanak fehér népeinkre: és bennek katonás szívet jelentenek, mellyet más-féle Nemzetben hasztalanúl keresni. JUSTINUS. HERODOTUS. APOLLONIUS.*

gondold a' Magyar Kis-aszszonyokban azon tökélletlenséget csírádzani, mellyel a' Sátorosságban öszsze-lelkezett párakat egy-mástól el-szaggathassák, avagy Férjeiket meg ölhessék. Ki szemeten nevelkedtél, hogy mást is rühesnek lenni gondolly? – Barátom! Azon okoskodásodat, mellyel meg-akarád-víttatni: hogy Zoltán nem Magának; hanem a' Hazának vette a' Feleséget: Tót-nemzetséged' Kura-fiainak megcsalásokra tartsad. Ezen Pókhállóddal csak legyeket* foghattsz; de héjjában csapod a' levet: mert ezekkel az igaz Magyar Szűzeket Kelepczédbe nem ejted – Nem fog tiszta Aranyunkon förtelmetes Rozsdád – Ha fülem nem vólna; nem-is hallanám botránkoztató fecsegésidet – Testem-lelkem meg-únta rusnya csevegésidet – Még egyszer a' Magyarok' Istenére kérlek: hagygy-fel e' lustos szavakkal: ne talán-tán Szívemben el-el-fojtogatott mérgem ki-üssön, és gyalázatos kopasz fejedre köbölszámra mérjem tüzes Magyar szitkomat. Tanúld-meg eleve: hogy egy Magyar Szűz, noha gyenge; de még se Szalma-szál. Nem-is vagyok Apró-pozdorja Madár, hogy Lázzaidtól féllyek.*

Csudálkozott az Istentelen Róka: hogy a' Magyar-országi Szűzek között illy állhatatos nagy Erkőlcsre talált, mellyet Tót-hazájának szemetein héjjában keresgetett tellyes élete' napjaiban. Mind-az'-által: hóltta után-is szégyenlette vólna: ha, olly szorgalommal öszve-sodortatott csalfaságai, magoktól-is viszsza-tekerődzhetnének. Tehát: lassan-lassan az utólsó módokra ereszkedett. Elsőben: fenyegetésekkel akarta meg-támadni. Az-után: gorombább vele-bánással éppen el-ijeszteni. Már-is (mint a' menny-kövezésre kerekedett terhes Föllegek) nagy borúlttában levén dagadtt homlokának Setéttye; ezeket fújta ama' gyenge Nád-szál felé:

Ha az úgy van; legyen úgy. De meg-érem én még azon reméntelen időt, midőn Zoltán (eme' Szeretetét boszszú-állásra fordítván) bizonyossan meg-szántya kevély lelkedet. Ki-is-nevetlek; ha Kapuja előtt sírva menni szemléllek. De, késő lész akkor meg-bánni parasztos engedetlenségedet. Addig tarts a' Mennytől, még Köve öszsze-nem-zúzta ellenkező fejedet.

De Etelka (magát meg-bátorítván) azon ökrődéseire így felelt: Menndörögj! Menndörögj! Te! Pokol' gőzéből ereszkedett Fölleg! Fend reám tompa fogaidat, Te! Kutya-martalék! Pattogj, mint a' száraz Fenyő! De, tudd-meg: hogy egy mákszemnyit le-nem pörzsölsz Magyar Erkölcsömből – Él még a' Magyarok Istene! – Nem-is mindenkor üt-bé, mikor a' menny dörög* – De Te vigyázz magadra, vak Sibilla: ne-hogy azon verembe ess, mellyet Szemérmem' el-temetésére ürítettél – Ne vélld olly hatalmasnak magadat: hogy társad ne találtasson – A' Kard önnön Mesterét is le vágja – Hallhadsza! miket tartok felőlled. Le-festelek a' következendő örök időkre. A' Magyar világnak Tűkör peldájává tészlek. Hallya Menny-ég igaz szavaimat!* Nem foly egy igaz csöpp vér veszedtt ereidben. A' szemed sem áll jóra. Kajla füled-is csalókára horgasúlt. Rókább vagy a' Rókánál. Nincs orczád, mint a' Kutyának. Még a' lehelleted is dögleletes. Még a' Vér-ejtéked is mérges – Kivűl belől aczélos lelked' ismérete. Ugyan-azért, minden érzékenység nélkűl, tele-laktál minden undokságokkal.* Hallottad dícséreteidet? A' Kép-író jobban le-nem-festene. Most penig (még szépen szóllok) láb alól. Kotródgy – Lódully – Vakarodgy – TüsténT Tolvajt kiáltok.

Ezekre Róka igen meg-haragudott. Ugyan-azért: keményebben öntötte-ki béle' poklosságát. Gerenda-nagyra emelvén fel-hójagzott kevélységét, azt gondolá: hogy,

mivel a' kés nem foghatná Etelkát, szükség-képpen a' Fejszéhez nyúlna. Illy ebűl ugatta-meg a' hóldat:*

Még fenyegetődzöl, terhes Fölhő! Nekem estél, mint* a' túrós szaggattottnak? Fúdd-fel magad', mint a' pölyhös béka! Szórd nyakamba, mintha csatornán öntenéd, tajtékzó szitkaidat. – De, várrá! Meg-ördög-tördellek Ringyó! – Nem tudod talán, Té! Égetni-való! hogy hatalmamban légyen Sandra életed? Tudod-é kivel beszélsz Szajha?

Felele Etelka:* Jól tudom, kivel légyen dolgom. Bizonnyára nem Zoltánnak érdemes Titkossával; hanem egy országos Gaz-emberrel; egy agyaras Vad-kannal, egy Ördög' Hadnagygyával. – Itt van a' mejjem, Gonosz Pára! (Félre vetette mellyéről fehér patyolat kendőjét; és Rókának eleibe állván), Itt-itt vagyok (úgy mond), Istentelen Gyilkos! Mártsd tiszta mejjembe hóhér pallosodat. Eb utóbb ki e' világból. Öntsd-ki inkább tiszta véremet, és idd-meg az Áldomást;[78]* sem-mint meg-fertőztess. De végső lehetemmel-is azt rágom fülcidbe: hogy Te nem egyébb vagy; hanem czudar Kerítő, és Pokol' rovássára mettszett Pogány-lelkű.* – Főzd bár a' kapczát, moslékos dézsa; de sem hited, sem Istened. Sem Poklod, sem mennyországod. – Eredgy! vádolly-bé Zoltán előtt; de tudd-meg: hogy ollyan Országban, 's olly Magyar Szüléktől vettem eredetemet: holott, és kik, ha az igazat még a' Fejedelemnek-is meg-mondgyák, azt halálos véteknek nem tartyák. Tudd-meg Te-is: hogy ezen vádolásoddal úgy kapaszkodol a' magos hágóra, hogy egy-szer-s'-mind nagyobb lejtőre-is találsz – Tanúld-meg tőllem, semmire kellő Szó-csaplár: hogy köllessék a' Magyar Szűzeknek Tisztességekkel bánni.*

Ezek-után Róka (mivel immár Pörrel kezdette undokságait; illy patvarral végzette förtelmes szavait)*: Még ártatlanságodat fitogatod (úgy-mond), Te Etelének Pendelesse! – Tudom Szövetségedet, szemtelen kanczа, azon Karjeli nyerítővel, azon lustos bitanggal – Ne búsúlly: ki-teszem a' karo' hegyére czégéres életedet. Dobra-ütöm párt-ütésedet azon bujdosó csillaggal; azon veréb-természetű fajzattal.

---

[78] Midőn a' Scithák valami nemzetséggel frígyet kötöttenek, Testeikből ki-eresztett véreket (noha nem igen nagy mértékkel-is) vegyítették az italba és Isteneiket *áldván*, mind a'-két részről fel hörpögették. Innen jöhetett a' Magyarokra-is az *Áldomásnak* meg-ivása, azaz: midőn vagy el-adtak, vagy vettek valamit, Isteneiket áldván, meg-itták a' kupát; noha az-után (fő-képpen ezen csekély dolgokban) vérrel nem vegyítették borokat. Honnatt, és miképpen eresztették-ki pedig a' vért, bizonyossan nem tudhatni. HERODOTUSNÁL találtam valami csekély világra, melly ezen homályt, egy kis nap fényre terítheti. A' dolog így történt: A' Scithák mind-eddig barátságossan éltenek CYAXARESSEL (a' *Medusoknak* harmadik Királlyával), még ettől ugyan azon Scitháknak nagygyai meg ölettettenek, és pedig órozva. Ekkor el-állván CYAXARESTŐL, Lydiába mentenek HALYETES-Királyhoz, (Cyrusnak Attyához) és magokat barátságába ajánlván, őtet arra kérték: hogy pártyokat fogván, és CYAXARES ellen hadat indítván, boszszút állyon azon gyilkosságon. HALYETES, a' Scithák' sorsát szívére vévén, és velek összze-barátkozván, olly félelmessen fel-fegyverkezett CYAXARES ellen, hogy, ha köztök (úgy-mint Közben járó) békességet nem szerzett vólna ama' híres NABUKODONOZOR, Babylonnak akkori Királya, Mediát egészlen el törűlték vólna.* Ekkor frígyet kötvén az ellenkező részek, ki eresztették karjaikból a' vért, és azt egygyik a' másikának karjáról le-nyalván, áldották Isteneiket. E' vólt mint-egy *áldomása* a' frígynek.

– Ő szegezte-le szíved' Wilágoson. – Nagyobbra-is böcsűllöd azon Karjeli tekergőnek, azon akasztó-fa' virágjának, azon Pokol' tőtelékjének kaczér indúlatait; mint Zoltán Fejedelmünknek igaz, és tiszta hajlandóságait. – Meg-vetem, ne búsúllyatok, mennyegzős nyoszolátokat Sepelen. – Meg-veszem a' vásár fiát Budán is.

Ezen ökrődéseit el-végezvén az ördöggel határos Csömör-ember; ki-törte magát azon el-okádta* Sátorból; és kietlen nagy zörgéssel maga után csapta az ajtót. Méreggel tele-lévén minden érzékenységei, csak alig várhatta, hogy azt ki-fújja; és Etelkát olly veszedelembe ejtse, mellynél nagyobbat ki-se-gondolhatna a' gonoszságnak szerzője.

Etelka (csak maga maradván a' Sátorban) az Egekre vetette esőző szemeit; és ezeket jajgatta: Oh ragyogó fények! Ha valaha, most vagyon reátok szüksége ártatlanságomnak. Most húllottam oly veszedelembe, mellyből ha tí ki-nem-segítetek; csontostól - velőstől oda-leszek. Istenem! – a'-ki teremtettél, viselly gondot reám. – Oh! én szerencsétlen alkotmány! Hogy-hogy érdemelhettem-meg a' *Ringyó* és *Szajha* neveket? – Ez-é bére tiszta életemnek? – Igy fizet a' világ jámborságomért? – Istenem! – be igazán mondgyák: hogy még a' fehér Liliomnak is fekete az árnyéka; és a' Rózsának-is mindenkor tő-szomszédgya a' tövis. Be jól mondgyák azt-is: hogy, hol a' méz leg-édessebb, ott a' fullánk-is leg-hathatóssabb.* – De nem annyira fájlalom magam' sérvét; mint sorsodon siránkozom, édes Etelém.

Meg-ereszttette ekkor könyveinek sűrű özönét, pedig olly irtóztató záporral: hogy szinte egész testét el-mosnák a' hengergő, és egymást-erő csöppek. Közbe-közbe ezeket jajgatta:

Édes Etelém! – Te vagy tehát a' Pokol' tőtelékje – Te ama' Karjeli nyerítő – Te egy veréb-természetű! – – Istenem! Teremtőm! – Tehát hozzám-való szintelen szívességed ezzel jutalmaztatik-é-meg a' gondatlan világtól? – Édes Etelém! én vagyok mind-ezeknek oka! – Ha én nem lettem vólna, ha téged' állhatatossan nem szerettelek vólna; mind ezeket nem mondhatta vólna ama' gonosz lélek. Mért nem hóltam-meg; minek-előtte ezeket hallottam! – Mi orczával beszélhetem-el előtted ezen czímeidet. – Penig: ha nem másnak, leg alább néked kelletik meg-jelentenem e' szomorú esetet: hogy te, okosságod szerént (mellyet az Isten bőven meg-áldott) talpra állíthassad dűllö-főben-lévő szemérmemet, és immár le-is-tapodott híremnevemet. – Most segíts édes Istenem! – El-ne-hadd árva leányodat.

Midőn ezeket jajgatá Sátorában: íme azomban a' véres szájú Róka Gyulának osztállyába méne: hogy, követségének sükeretlen ki-menetelét elő-beszéllené. Ott vala a' Vezérnél Etele-is, és már régtől-fogva várta szerencsés viszsza-jövetelét.

Midőn Róka bé-lépe; Etele nagy örömmel eleibe szalada; és, sűrű meg-csókolgatása után, ezeket mondá: Meg-van, úgy-é, édes Titkosom; a'-mit reménlettünk? Nem mondám: hogy Etelka hamar meg-fogja igenleni hathatós kérésedet? és nála szerencséssen el-végzed követségedet? – De kérlek édes Titkosom: adgy egy-két napot barátságunknak ki-nyilatkoztatására. Hónap után fel-indúlhattsz a' Kis-aszszonnyal. Maradgy nálunk e' kis ideig.

Erre a' Titkos: Sajnállom (úgy-mond) azon kárba veszett szép szavaimat, mellyeket Lotyótokkal szóllottam. Falra hántam a' borsót. Rostával merítettem a' vizet. Nyers annak minden felelete. Meg-átalkodott kő-szíve. Nyakas, és tűrhetelen. Ezeken fejűl gyanakodó-is. – Nem tudom, mit értett rajta, midőn Fejedelmünknek

hozzája hajló tiszta indúlatait emlegettem. Tűzes nyárssal állott szem-közömbe. Ki-nem-gondolhattok olly mocskot, mellyel le-nem-gyalázott vólna. Penig: én se vagyok talán kájha fűtő, avagy tál'-mosogató Zoltánnak udvarában.* *Keritőnek;* Országos *Gaz-embernek;* és, Isten tudgya; mi más e'-féle undok szavakból régen öszve-toldozott-foltozott *Semmire-kellőnek* mondott. El mehettsz vele Róka Budára. – Tudgya penig az Isten: minő barátságos szívvel viseltettem mind-nyájotokhoz. Ugyan-azért: meg-nem-érdemlettem azon úndok neveket. Csak éppen nagy lelkemnek köszönhetitek: hogy vassal nem állottam boszszút hallatlan nyelvességén. – Tartsd magadnak Gyula, goromba fajzatodat. Nincs illyenre szükségek a' Tisztességet* szerető Fejedelmeknek. – Éppen nem kárallom: hogy, minek-előtte fel-vittem; gyalúlatlan erkölcseit ki-tapogattam. Ha Budára hatta vólna foga' fehérének ki-vigyorítását; nagyobb böcstelenségemre vált vólna érdemlett ki-csapása. Ő, nem fényes udvarba, hanem zsíros istállóba-való hitvány Kis-aszszony.

Ezeket el-végezvén Róka, el-se-búcsúzott. Titkos lévén, és egyedűl, meg-nem-hajtotta magát a' két Vezérek előtt. Ténta'-nyaló, farán ülő, Tót-fajta, nagyobbnak lenni gondolta magát ama' fegyvert fogó, talpon álló, és Országokat hóditó Magyar Vitézeknél. Nagy méreggel, 's-még nagyobb kevélységgel ki-vetè magát az ajtón. Még az nap' kocsijára fel-űlvén; Budára indúlt.

Menny-el! Menny-el gyalázatos! Vidd magad után egész Wilágos-várnak gyűlölségét, és átkát. Úgy vezérellyen az Isten, a'-mint meg-érdemletted.*

HETEDIK RÉSZ.

A' WILÁGOSI BAJOK.

Ama' veszett Rókának beszédgye, és tarajos ki menetele után; Gyula, és Etele (magok maradván) öszve-csapták kezeket; és el-halaványodtanak. Egygyik a' másiknak szeme közé tekíntett; de egygyik a' másiknak semmit se szóllhatott. – Ama' titkosnak képzeltt emberségét; hivatallya' fényességét; és javokra igyekező indúlatait Etelkának szelídségével; okosságával; és fő-képpen ártatlanságával egybevetvén: nem tudhatták hírteleníben, mellyik légyen a' vétkes. Ki-ki-törte magát borongós ábrázattyokon a' kétséges gyanú, a' sarkokban inaló veszedelemnek félelme; a' tüzes, és szintè ki lobbanó harag; és ezer e'-féle' bajak.

Csóválgatta elsőben; az-után: rázogatta-is Gyula a' búnak örvennyébe le-süllyedett fejét. Neki-neki-ment Etelének. Meg-is-akarta-támadni: mint valóságos okát a' leány' engedetlenségének; és ennek-előtte soha nem tapasztaltt nyakasságának. – Ismétt a' falnak támaszkodott; és méllyen gondolkodott. A' kegyetlen irtózás ellankasztotta minden érzékenységeit. Fel-háborodott osztán, valamint a' bús tenger. Végtére: el-hagyá nagy boszonkodással Etelét; és, más osztállyába menvén, le-vetette testét egy székre. Le-csüggött a' feje. El-terűltenek lábai. Le-fityegtenek kezei. Nem mondhatott egyebet a' jajnál. Szűntelen fohászkodott.

De Etelét-is el-hagyta minden* elevensége. Rendbe nem-szedhette el-szórtt gondolatait. Nem tudta mit igazíttson-el leg-elől. Tartott Gyulának el-idegenedett szívétől; és keményebb tekínteteitől. Viszsza-viszsza téregetett Rókának ama' rettentő szavaira. Azoknak éktelenségek; még-is kétséges vételek: Etelkájának megbestelenítése; még-is nyilván-való ártatlansága; színte meg-fojtotta szívét. Nem tűrhetvén tovább a' faggatásokat; le-vetette testét egy székre. Egy kezét a' másikra tette az asztalon, sok viaskodó gondolatokkal el-erőtlenődött feje, nem annyira a' kezekre hajtatott; mint tulajdon terhe miátt le-húllott.

Mind Gyula', mind Etele' szomorúságának híre csak hamar el-futotta a' Sátort. – Meg-hallotta Etelka! – El-hűlt! El-iszonyodott. – Szinte el-felejtette magát-is; és szívének minden bátorságát, szokásához nem illő félelemmel, meg-vesztegette. – Ama' kettőnek szomorúsága inkább meg-zavarhatta szívét; mint Rókának szemtelen beszédgyei fel-indíthatták. – Tüstént észre-vette: hogy ezen keserveknek oka nem egyébb légyen ama gonosz Rókánál; ki őtet, szokása szerént, úndok festékekkel le-mázolta előttök. – Már-is irtózni kezdett mind Attyától, mind Etelétől. – Else-tökéllhette magában: ki-vallya-é előttök Rókának patvarságait. Sőtt: ha ki-vallya-is, nem tudta: adnának-é vallyon hitelt szokatlan szavainak. Kihez folyamodgyon tehát leg-elől? Reszkettenek minden tagjai. – Az egész Sátor, e' háromnak szomorú állapottyát hallván, el-réműlt.

Ezen förgetegek között; ezen le-le-csillapodó, meg-meg-újra fel-dagadó habok' ostromai között, csak maga találkozott még-is Etelka; ki kétségbe nem esett. Fel-fel-ébresztgette magát bizonyos ártatlanságának eleven emlékezetével. És, minekutánna előbbeni borúlttából valamennyire ki-tisztúlt; kötelességének-is lenni állította: hogy mind édes Attyát meg-vígasztallya; mind édes Etelője előtt magát ismétt helyre-állíttsa. Ki-rohana tehát osztállyából nagy szívvel; és elsőben édes Attyához vitte bizodalmas úttyát.

De ime! midőn reá-nyitotta az ajtót; midőn osztállyába bé-lépett: nem annyira édes Attyát; mint annak setét árnyékát szemlélte a' széken. – Már ekkor minden reménsége oda-lett! – Jaj most tapasztalta: nagyobbnak lenni a' házi keservet; semmint hogy magától meg-orvosoltathasson. – Körűl nézte Etelét – Nem találhatta. – Nem-is vólt távúl a' kétségbe-eséstől.

De az-után: minden hathatóságának végső erejét elő-vévén, 's-fő-képpen ártatlanságának emlékezetével magát ismét meg-bátorítván, eleibe kerűlt édes Attyának.* Meg-fogta gyengén, és fel-emelte jobb kezét. Reá-rakván sűrű csókjait; így beszéllett hozzá:

Édes Szülém! ne rettegtesd lelkemet ezen irtóztató képeddel. – Tekínts vígabb orczával édes Magzatodra. – Ime! előtted vagyon Etelkád, ha egyébbel nem-is; de előtted áll bizonyos ártatlanságával. – Tudgya a' Magyarok' Istene: hogy méltatlanúl szenvedünk. – Bízzunk benne – El-nem hágy; ha sanyargat-is. – Ébredgy-fel édes Atyám! – Előtted áll néha kedves Etelkád – (Istenem! hová legyek! Segítsd erőtlenségemet). – Édes Atyám! – Gyula! – Vesd leg-alább egy szemedet édes Magzatodra – Ime! nem tűrhetem tovább szívem' sanyargatásait – Meg-hasadok, ha szavad' nem hallom – (Istenem! mit tegyek! – Kerűlget immár a' halálnak árnyéka) – Atyám! Gyula! édes Atyám! meg-halok!

Ezeket mondván, úgy tettszett: mintha el-törött vólna alatta azon utólsó nád-szál is, mellyre reménsége támaszkodott. Meg is szokott az esni: hogy, midőn egy-valaki magát igen nagyon meg-erőlteti; a' feszességet nem győzvén érzékenységei, magok-magoktól el-szakadozzanak. Éppen e' dolog történt Etelkával. Kedves-édes Attyának szomorú állapottyát látván, meg-feletkezett leányi gyengeségéről. Amazoni erőltetésekkel kezdette vígasztaló szavait;* de íme le-szakada a' jég alatta.* Mert előbbeni beszédgyének vége felé, nem folytathatván szívének erőltettetéseit; egyszeriben le-roskada; és, egész testének terhével, a' Sátornak padlattyára rohana.

Fel-serkent úgyan Gyula e' nagy zuhanásra; de el-hűlt, és újra meg-állott benne a' vér: midőn magzattyát lábai előtt fetrengeni látta: de erőtlensége miátt nem segíthette. Le-hajóla még-is hozzája; és, végső tehetsége szerént, fel-akará segíteni. De, semmi erő nem lévén reszkető inaiban, székével egygyütt fel-fordúlt; és, veszedelmes rohanással, édes leányának hidegűlni kezdő tetemei mellé le-húllott.

Szerencséjekre-é ezeknek? avagy magának nagyobb szerencsétlenségére? éppen akkor jöve hozzájok Etele. – Semmihez nem lehet, hanem csupán csak magához hasonlítani azon irtózást, melly egész testét fel-borzasztotta: midőn ezeknek fetrengéseket szemlélte – Kapdosott még a' pók-hállókhoz-is. – Jó rendekből el-vévén a' székeket: rendetlenűl el-rakosgatta a' padlat' közepén. – Csak alig vólt osztán annyi ereje; hogy segítségért kiáltana. – Nem győzte tovább czérnával* – Reszkettenek itt-is az inak. – A' feje szédelgett. – Végtére: éppen a' segítségnek bé-jöttekor, maga-is melléjek le-rogyott.

Nincs a' véres tábornak más láttattya; midőn a' le-nyaklatt, a' le-tagoltt testek egy-más mellett fekszenek. – Tele-lett jaj-szóval; tele sírással-rívással az egész Sátor. Haját szaggatván a' bé-érkezett, és el-iszonyodott Dajka: Oh (úgy mond) veszett vólna annyában a' kutya-parancsolta Rókája! – Mert, az eb-adottnak, még a' szemeiből-is ki-néztem a' gonoszságot.* Ő az oka e' három áldozatnak. – Istenem! mért hagytam magát, ezen ártatlan bárányt, ama' ragadozó Farkassal!

El-zokogván ezeket; midőn észre-vette: hogy, az illyetén állapotban, nem a' könyvnek ki-hintésére; hanem az okos tanácsra lenne inkább szüksége: hírtelen Etelének nyakára le-borúlt; és mind-úntalan nevin nevezvén: Csak most ne-hagygy-el bennünket (úgy-mond) édes Etelém. Olly szükségünk vagyon mostanában reád; mint a' minden-napi kenyérre. A' te nagy lelkedtől függ ezen fetrengőknek életek. A' Magyarok' Istenére kérlek: győzd-meg magadat. Adgy tanácsot: mi tevők legyünk. Szánd-meg édes Etelkádat-is.

Ezekkel magához térvén Etele: körűl-nézte a' segítségeket. Midőn osztán a' padlatról fel-emeltetett; és el-lankadtt tagjai kar-székre rakadtanak: leg-is-leg-elsőben Etelkájáról szorgalmatoskodott. Igen gyenge szavakkal meg-parancsolta a' jelen-lévőknek: szedgyék-fel a' Kis-aszszonynak ide-tova el-hullott tagjait, és osztállyába vigyék.

Irtóztató képzeménynek láttszattatott az: midőn, ki-hurczoltatásának szomorú alkalmatosságával, mind feje le-csüggött; mind keze le-lóggott; mind pedig karcsú dereka meg-horgasúlt. Ennél szomorúbb állapotot soha élete' napjaiban nem látott, de magának nem-is képzelhetett Etele. Csuda vólt: hogy el-győzhette azon gyötrelmeket, mellyeknél nagyobbakat nem látott a' világ, ki-se gondolhatott mind-eddig.

Etelkának ki-hurczoltta után; ismétt nagyobb erőltetéssel meg-győzte magát Etele. Le-hajtotta fejét Gyulához; és Őtet ezekkel ébreszgette:

El ne-hadd magadat nagy lelkű Vezér! – Isten úgy tartson, magam-is szégyenlem, Bajtárs-uram! hogy ki ennek-előtte az ellenségnek egész seregétől meg-nemijedtél; most, egy hitvány Rókának a' bokorból fel-ugrásával, úgy-annyira meg-rettentél. – Hol hattad Katona-szívedet? – Jusson eszedbe, Gyula: hogy Vitéz vagy; azis pedig Magyar. – Három-ízben meg-verted a' Bolgárokat; ne félly egy élhetetlen Tóttól.[79]* – Jól tudom gonoszságait. – Ártatlan penig Etelkád.

Oh be erőltette magát Etele; midőn Gyulát e' szavaival ébreszgette. Hangos vólt ugyan katonás beszédgyének külső folyamattya; de, ha szívének ablakán bé-lehetett vólna látni egészlen a' lelkéig: ottan, nem képét a' gyötrelemnek; hanem önnön magát a' Gyötrelemnek annyát fel-vontt fekete Sátorában szomorúan űlni szemlélhetted vólna. Fel-ébresztette még-is nagy nehezen.

Minek-utánna Gyula a' padlatról fel-emeltetett; és kar-székre tétetett: körűl-nézte az osztályt; az-után el-lankadott hanggal ezeket mondotta:

Istenem! hol vóltam! – Mi szomorú ködös völgyekben jártam képzeménnyeimmel? – Ott Etelkámat meg-sajdíttottam; de osztán örökre el-enyíszni láttam. – Megemlékezem utólsó szavairól. Ezeket mondá végtére: Atyám! édes Atyám! meg-halok! – Oh be édes név előtte az atyai név! – Hová lettél édes leányom!

Ezekből észre-vévén Etele: hogy Gyula nem meszsze lenne az el-tébolyodástól; nagy' vígan azt emlegette: hogy Etelkának semmi baja immár. Ott az Osztályban lenne; és Rimával vígadna. Magához várná pedig édes Attyát. Sőtt: erő-szakossan-is ide akart légyen csak-ez-előtt jönni; és Attyának vígasztalására lenni. Maga javallotta légyen nékie, hogy magát ki-nyúgodgya. Nem sokára hozzája fogna menni Attyostól.

Mind ezek csupa tettetések, nem pedig valóságok vóltanak. De külömben visszsza-nem-téríthette el-rugaszkodott eszét. Mind-az'-által: e' jó hírnek hallattára, fel-

---

[79] *A'-mit itt mondott a' Bolgárokról Etele, bizonyíttya ezt LEO, ama' Bölcs, így szóllván az akkori Magyarokról:* Mivel pedig a' Magyarok' emlékezetére jöttem, nem lesz fel-tételemen kivűl, ha elő-adom, miként igazíttyák-el magok' Hadi Rendeket, és miként kellessék nékünk ellenek el-igazítani. Ezen tudományt velek élésemből, és valami tapasztalásomból vettem, midőn a' Bolgárok ellen (kik a' Békesség frígyét fel-bontván, Trácziának helységeit pusztíttyák vala) azoknak segítségekkel éltem. De a' Bolgárokat ugyan (kik Kristus előtt, mind-nyájan hit'-szegők vóltanak) az Isteni boszszú állás tüsténi meg-bűntette. Mert, midőn a' Seregeink a' Szaraczenomi hadban foglalatoskodnának, a' Római Seregek helyett a' Magyarokat állította az Isteni Gond-viselés a' Bolgárok ellen. Ezen Magyarok (meg-rakván Császár Gályáimat, és a' Dunának ellen-partyaira által-tététvén) a' Keresztények ellen felfegyverezett Bolgároknak Seregeket *HÁROM-IZBEN* erőssen meg-verték: mintha czégéres vétkeknek közönséges boszszú-állóivá tétettek vólna az Istentől: ne-hogy a' Keresztény Bolgároknak vérekkel önnön-kénnyén meg-fertöztettetnének.

Ime LEO oda-fellyebb nem nevezi az akkori OTTOMANNOKAT Törököknek, hanem SZARACZENOKNAK. Innétt őket a' Magyarok-is SZERECSENEKNEK mondották.* Sőtt azon Fű-szerszámokat-is, mellyek hozzánk Arábiából hozattatnak, úgy-mint Például a' *Diót*, nem nevezték *Török-Diónak*, hanem *Szerecsen-Diónak*, deákúl *Nux Arabica*. Ellenben Árpáddal ki-jött Magyarainkat mindenütt *Törököknek* mondgya LEO. De én mindenütt (hogy hazám-beliek könnyebben meg-értsenek) el-változtattam a' *Török* nevet, és *Magyarok'* nevével éltem.

épűlhetett Gyula nagygyából. Járkálni-is kezde a' Sátorban. Az-után Etelkájához menni akara. De Etele, nem vélvén tanácsosnak lenni az oda-menetelt (ne hogy Leányának szomorú állapottyát látván, újra meg-keseredne) csak azt javaslotta Gyulának*: hogy, kevés időre, nyúgodgya-ki magát ágyában. Maga, Etelkával, nem sokára bizonyossan hozzája jövendene.

Reá-állott Gyula Etelének ezen javallására. Mert (erőtlen tagjaival sem igen győzvén ama' sétálgatást) le-vetette testét az ágyra; arra-is kérvén Etelét: mennyen Etelkához, és annak el-keseredett szívét vígasztalóba vegye. Ne lenne pedig maga-is szomorú. Talán önnön maga-is nem sokára fel-lábballana. Ez ha így esne; tüstént bé fogna hozzájok tekínteni.

Ha valaha! Az egész Sátornak most vala bizonnyára ki-mondhatatlan nagy szüksége Etelének erős, és bátorságos szívére. Úgy fel-zavaródtak mindenek: hogy, eme' moslékos dolognak le-ülepedésére, sok időt lehetett szükségesnek vélni. Mert: főképpen Etelka úgy el-halványodott: mint a' fehér Liliomok szoktanak; midőn élelmet adó gyökereikről le-törettetvén; halaványsárgaságra iparkodnak. Maga a' Dajka (Etelka' fel-lábbalásának reménnyét a' pad alá temetvén) esze nélkűl Eteléjért szalada; és nagy Jajjal arra kéri vala: jönne mennél hamarébb Etelkához; és legalább utólsó gyenge lehelletét fel-fogná.

Etele éppen-ekkor jöve-ki a' le-heveredett Vezértől. Csak fogai között szűrvén a' szavakat, meg-intette Rimát: neve, és szokása szerént, ne rimánkodgyon; és a' Vezémek viszsza-térő egészségét új nyughatatlanságokkal ne háborgassa. Ezek-után (Őrröket-is állítván Gyulának ajtajához) meg-parancsolta a' Vitézeknek: hogy hozzá egy lelket ne-ereszszenek. Magok is kiváltt nagy csendességben legyenek. Ezt pedig Katona Parancsolatnak lenni gondollyák.

Ezek-után Etelkához menvén; midőn a' körűl-álló Leányoknak Személlyeket nézegette: úgy tettszett Etelének; mintha nem az Élők' Tartománnyába jött vólna; hanem, ahol az el-enyészett Árnyékok Fölhő-módra lebegnek a' Hólttak' Országában. Nem vólt eleven ábrázat egy leánzónak-is orczáján. Most vala leg-nagyobb szüksége a' Kő-szikla Szívre. Erőltette érzékenységeit. Tusakodott a' halál-vércjtéket ki-facsaró nagy indúlatokkal. Végtére: csak ugyan meg-győzhette gyötrelmeit.

Le-űle tehát Etelkája mellé ő ágyának szélére; és kurtán csak ezeket mondotta: Hát mi ketten Hanyadán vagyunk, édes Etelkám? Fáj talán valamid? El-is-hiszem, Édesem. Talán ugyan mindened?

Fel emelte erre szeme' héjját Etelka. Minden pillantás nélkűl sokáig-is nézett Eteléjének szemébe. Fel-akara osztán emelkedni. Segítette karján fogva Etele, fel-is-űltette. Midőn pedig Etelének jó kedvét tapasztalta; maga-is vígasztalást venni láttszattatott, és ezeket mondotta:

Itt vagy tehát, Uracs[80]* mellettem? – De én, Oh Egek! mind ekkoráig hol vóltam? – Mi setét helyeket jártam képzeményeimmel. – Te vagy-é itten édes Etelém? –

---

[80] Ezen szó-toldalékok: *acs, ecs, ics, ocs, ucs, öcs, ücs* a' régi Magyaroknál meg-szokták kissebbíteni az előtte-lévő szavakat. Például: *KÖVECSNEK* mondották a' *kis követ; KAPOCSNAK* a' *kis kapót. DUGACSNAK* a' *kis dugót; KULACSNAK* a' *kis kullogót; MAKACSNAK* a' *kis*

Köszönöm szívességedet: hogy utólsó nagy szükségemben el-nem-hattál. Most tapasztallak ollyannak, a'-minőnek lenni mindenkor gondoltalak – De jaj! – Oda lettünk édes Etelém! – Méllyebb a' verem, (ama' Róka-kaparás); sem-mint, hogy belőlle könnyen ki-kapaszkodhassunk – Magammal nem annyira gondolok. – Csak téged szánlak lelkem Etelém! - - - -

Szavainak e' végére érvén Etelka; minek-utánna Rókának bestelen szavait; ama' gyalázatos *Ringyó* és *Szajha* neveket eszébe juttatta vólna; új erőt vettenek rajta az előbbeni erőltettetések. Nem csak újra meg-gyengűltenek esze' kerekei; hanem valóban meg-is bomlottanak. Nagy'-merevedten le-függesztette szemeit a' Sátor' padlattyára. Minden jelekből ki-tettszett a' futkosó bolondság. Még-jobban el-réműltenek mind-nyájan; midőn e' szavakkal jelentgette hagymászszát:

Istenem! mit csinálok itt magam e' kietlen setétben – Vallyon merre mennyek édes Atyám után? – Imitt egy csörgő kútnak zuhogását hallom. – Amott egy valami Rókának nyifogását sajdítom. – Ime-íme – Ott vadászsz édes Atyám! – Öld-meg az ocsmány férget. – Jöjj-ki Te-is édes Etelém – Vígy-ki e' setétségből. – Vigyázz-vigyázz! el-kapja kezed' a' Róka! – Szaporán Atyám! – Atyám! – Atyám!

Olly fen-szóval kiáltotta e' beszédnek végét: hogy Gyulának osztállyába el-hallatott. Fel-ugrott a' szorgalmatos Atya hirteleniben: és (valami új szerencsétlenségtől tartván) mint a' szárnya-pörzsölődött lependék, édes leányához tántorgott.

Ki-nem-tisztúlt még ekkor Etelka eszelősségéből; hanem ki-ficzamodott eszével ekképpen csámpáskodott újra; Itt-itt, édes Atyám! – Nem mondám: hogy el-nem-hágy ő engem' – Ki-jött immár ama' sűrűből. – Meg-van a' Róka – Csorog-is már vére –* Meg-líhetted a' csúnyát édes Etelém. – Vigyázz-vigyázz – Meg-esz a' Róka! – Nyársold-fel a' gonosz Párát – Véres a' nyilad – Verd-ki a' fogát. Üsd főbe.

---

makot. Az-után *KACSNAK,* avagy *KACSÓNAK* nevezték ama' *kis fattyú nyővetényeket,* mellyek fő-képpen a' dohány-kóróban ki-sarjadzanak; és midőn eme' *Kacsókat* le törik, e' munkát *kacsolásnak* mondgyák. Végtére *BOGÁCSNAK,* avagy *BOGÁNCS-kórónak* nevezik ama' *kis bogokból álló kórót; FORGÁCSNAK* ama' *le-forgó kis húlladékokat.* – Minek utánna a' Magyarokkal öszve-vegyűltenek a' Tótok, a' még-kissebbűlt magyar szavakhoz, még ama' magok' nyelvekhez illő *ka* szót-is ragasztották, és így a' *kövecset* kövecskének; a' *kapocsot* kapocskának, a' *kulacsot* kulacskának, a' *kacsót* kacsócskának mondották. Szűzen maradott a' *MAKACS* szó Erdélyben, mert a' Tótok hozzája nem férhettenek: másként ezt-is öszve, meg öszve *makacskázták* vólna. Itt mindenütt csak abból-is hamar meg-ismérik a' *Tótocskákat,* ha sokat *szívecskéznek, lelkecskéznek, uracskáznak.* – Atilának CSABA nevezetű fiát közönségessen URACSNAK, az az *kis Úrnak* hívták régi Eleink: mivel három fiai között e' vala a' leg-kissebbik. Úgy reá-száradott pedig ezen *Úracs* név, hogy *Csaba* neve színte el törűltetett. – Ezen *Uracs* nevet sok-féle-képpen mondották, az-után a' magyar nyelvet nem értő Írók. Elsőben *Urnacsnak,* az-után *Irnacsnak,* végtére *Irnachnak*-is mondották. Sőtt: mivel ezen szó: *Ur,* a' Gothusoknál, és más e'-féle nemzeteknél annyit tészen, mint a' mostani Németeknél eme' szó *Herr:* Csabának *Irnacs*-nevét *Hernach*-ra változtatták. Így írja mindenütt őtet DEGUIGNES a' Német írók után. – Így tehát Atilának egy Fiából *Csaba* Úr-fiból, kettőt költöttenek; egygyikét *Csabának,* a' másikat *Urnacsnak,* avagy-is *Irnacsnak* gondolták. – Mind-az-által, ha osztán a' Magyarok ama' *ka* toldalékokkal-is éltenek, hogy az előtte-való szót meg-kissebbíttsék, soha azt *acs ecs ics* után nem ragasztották, hanem, ezeket éppenséggel el hagyvan az *ASZTALBÓL* inkább *asztalkát;* mint Asztalocskát: *BÁRÁNYBÓL* inkább *báránkát,* mint *bárányocskát; LEVÉLBŐL* inkább *levelkét,* mint *levelecskét* faragtanak.* A' sok *asztalocska, szivecske, lelkecske, uracska* inkább tótossan, vagy czigányossan csik.

Édes magzattyának eszén túl-esését irtóztató nagy zokogásai között hallván az igaz szívű Attya: mit cselekedett; mit gondolt; mi Pokol-kénok gyötörhették szívét; le-nem-írhatni. Nem-is érezheti ezeket más valaki; hanem éppen az: ki az Atyai nevet méltán viseli; pedig ollyan magzattyához: kit, erkölcseire nézve, igazában szeret, és leg-kissebb veszedelmétől-is irtózik.

Gyula tehát (ezen iszonyú történetet látván) Lelkének egész házával meg-rázódott. Érzékeny szívét az hasogatta fő-képpen: hogy Leánya (meg-tébolyodtakor-is) az édes Atyai nevet annyiszor emlegette. Ki-is-tettszett ekkor: hogy a' Magzatok előtt akkor szokott a' Szüléi név leg-édessebben hangzani; midőn, vagy tőllök el-szakadnak, vagy valami reméntelen veszedelembe esnek.

Látván pedig Gyula: hogy; ha valaha, most lenne szüksége az állhatatos nagy szívre: újra meg-győzte magát Etelével egygyütt. És, Leánya mellé le-űlvén, ezeket mondotta:

Itt vagyon Szerelmes Atyád, édes Magzatom! Nincs immár semmi Erdő előttünk. Te se vagy semmi setétségben. Itt van Eteléd-is melletted. El-nem-hagyunk mí ketten tégedet. Ezen útra térűlly, (meg-fogta ekkor jobb kezét; és a' sétálásra kisztette). Imc ki-hoztunk immár a' világosra. Látod-é az ablakot? látod-é a' körösztűl-fénlő Napunknak egyenes sugárjait. Imhol Atyádnak jobb keze. Imhol Etelédnek keze-is. Láttsz-é immár engemet? Látod-é Etelédet, édes Magzatom?

Ezen kérdésekre felette nagyot sohajtott Etelka. Most Attyára, most Etelére tekíntvén; meg-tapogatta kezeket; azt akarván meg-tudni; ha, nem enyisző árnyékok-é? A' testek' valóságát érezvén, mosolyogni láttszatott; de igen homályossan. Lelke' ereje valahol a' háta' lapoczkája között szorúlván, csak vonyogatta elsőben le-le-csüggő vállait, az-után magához térni láttatott.* Erőltette jó kedvét az Attya. Erőltette magát Etele-is. Örűlt a' Dajka. Örűltenek a' Szoba-leányok-is. Az egész Sátor megy-újjúlni láttszatott.

Ezeknek jó kedveket látván Etelka; hírtelen édes Attyának nyakára le-borúlt, ezt mondván! Itt vagy tehát édes Atyám? Az-után fel-vévén fejét, és Etelére fordítván: Itt vagy te-is, édes Etelém? Áldottak a' Menny-égiek, hogy benneteket ismétt viszsza-vehettelek! Nincs immár semmi bajom nékem is. Ha tí meg-elégedhettek velem; én magammal édes-örömest meg-elégedhetem.

Ezeket illy szerencséssen el-végezvén; bú'-el-felejtésre, mind-nyájan a' kertbe mentenek. Víg-beszélgetésekkel viszsza-állitgatták mind Etelkát, mind pediglen magokat. Rókáról egy szót szólani nem mertenek. Bújkálósdit jádzott még az öreg Vezér-is; hogy leánya előtt jó kedvét mutathassa. Látd: mire viszi az embert a' valóságos Atyai szeretet! Ezt midőn Etelka tapasztalta, néma jelekkel eleibe állott édes Attyának. Ki-csordúltanak könyvei. Ezer-meg-ezer szótalan fohászkodásokkal köszönte-meg igazi Atyai szívességét.*

NYOLCZADIK RÉSZ.

RÓKA BUDÁN.

Látd! a' veszett Róka mi nagy veszedelembe ejtette a' Wilágos-váriakat! Csak alig vólt, hogy mind-a'-hármat fel-nem-áldozta Istentelenségeinek. De mind-ezek csak eleik vóltanak azon fortélyoknak, mellyekkel Budán a' Fejedelmek előtt dolgozott.* Már egyszer ereiben lévén a' dühösség; több Istentelenségekre dajkáskodott. Egész úttyában nem-is téve egyebet; hanem azon mennyköveit faragta, mellyekkel mák szemnyire zúzza a' Wilágos-váriakat. Hogy pedig hamisságai talpon maradhassanak, új ravaszságokra támaszkodott.* Ha mind azokat végre hajthatta vólna ezen Isten' ostora, mellyeket rend-szerént el-intézett: gyökerestől el-vesztette vólna nem csak ezeket; hanem az Országot-is.

Nagy nyargalással hajtott tehát Buda felé. Bánta Béka a' deret. Szomorkodott-is egész úttyában, nem külömben: mint az el-vertt Bika; avagy el-rugdosott Mén-ló. Szégyenlette-is az útálatos: hogy (ennek-előtte minden fortéllyaiban szerencse' fia lévén) egy leánynak meg-kerítésében bele-törött a' kése*. Bánta utóllyára: hogy mellyébe nem verte a' kardot. Mert: annak halálával, le-köteleztetvén nyelve' szabadgya, könnyebben el-nyomattatott vólna ártatlansága; mint annak meghagytával el-titkoltathatna éktelen maga'-viselése.

Mert: hogy Etelka, ama' kaczér kisztetéseket, ki-ne-vallaná, leg-alább Etelének; Etele pedig, Vezérségének meg-köszönése végett, Budára fel-rándúlván, azokat el-halgatná: magával el-nem-hitethette. Ha ki-sűlnének pedig gonoszságai, már akkor hogy-hogy lehetne el-palástolni a' Mocskot? Melly erőt gondolhatna ollyasnak, melly eme' tót-pöre-vesztette Személlyét ama' Magyar Bíráknak kezeik közűl ki-szabadíthatná, avagy Őket valami fontos hazugságokkal környűl-vehetné? Tudta: hogy a' Magyarok igen könnyen ki-szoknák-facsarni az Igazságot, keményen meg-bűntetni pedig másnak veszedelmére koholtt Tót hazugságot. Ezek, ha így történnének-meg, jól tudta: hogy soha maga' bőrivel bé-nem-érhetné.*

Illyetén gondolatokkal emísztvén fertelmes Lelkét; homlokán hordozta az Istennek átkát. Előre el-készíttetett úgyan a' rettentő veszedelemre; de Rák'-járttával jöddögelt reája az Égnek súllyos Ostora; ne-talán-tán úgy tettszene: mintha örömest büntetné-meg az Isten; ha hamar meg-nyakazná.

Be-érvén tehát Budára; hogy az ellene kerekedő szélvészeknek hamar elejét vehesse: minden idő-haladást károsnak lenni vélvén; tüstént bé-méne a' Fejedelmekhez; és Követségének mind szerencsés, mind szerencsétlen végét így hazudta-el előttök:*

Kegyelmes Fejedelmek: Wilágosra érvén, egybe-hívattattam Hubát, Gyulát, és Etelét. E' két utólsóknak Vezérségeket ki-hirdettetvén; ők ugyan nagy hál'-adó szívvél meg-köszönék a' jó akaratot. Addig-is: még személlyekben Budára jönnek; reám bízták kötelességeket. A' Katonaság mind ezeket nagy örömmel hallotta. Égig magasztalták okos Fejedelemjeket, ki olly Vitézeknek hatalmok alá rendelte a' Magyar Sereget, kiknél jobbakat (ha magok' akarattyokra hagyódott vólna-is a' választás) soha nem találhattak vólna. De midőn Hubát Tisztségétől meg-fosztot-

tam; e' gyalázat meg-zavarta szívét. Nem pattogott ugyan Fejedelemséged ellen; de félelmessen panaszolkodott: hogy (nem tudná, mi okból) úgy meg-böcsteleníténéd az érdemes Vezéreket.*

Csóválta fejét Zoltán: midőn e' panaszok' emlegetését hallotta. Hubát vagy csak azért-is vétkesnek lenni állította: hogy, jól tudván maga' fogyatkozásait, még ártatlanságát fitogtatná, és Jó nem lenni, hanem láttszattatni akarna. Mind-az'-által: semmit se szóllván, Rókának el-kezdett beszédgyére figyelmezett. E' pedig így folytatta tovább újjából szopott hazugságait.*

Hatalmas Fejedelem! Hogy mindeneket; valamint történtenek, igazán kimondgyak: Huba' dolgában egy-valamit tettem, de (az akkori környűl-állásokra nézve) más egyebet okossan nem tehettem. Előre kérem a' bocsánatot, ha vétni találtam. A' dolog így vala:

Minek-előtte mind a' Vezérek' fel-magasztaltatásának; mind Huba' le-tettének ki-hírleléséhez fogtam: sok Katona-tisztekkel, kik akkoron Wilágos várára gyűltenek: öszsze-kerűlhettem. Ezektől alattomban ki-tanúltam: minő vélekedéssel lennének Gyuláról, és Eteléről? És, ha méltóknak vélnék-é a' Vezérségre? nagy szorgalommal meg-kérdeztem. Ők egy szóval amazoknak Vitézségeket; bátor, és győzhetetlen szíveket; az után: a' Katonai Gyakorlásokban, fáradhatatlan iparkodásokat az égig magasztalván: Őket minden Fő-tisztségekre alkalmatosoknak-is, méltóknak-is lenni kiáltották. Ezeknek tehát fel magasztaltatásokat egybe ki-hírleltettem; és eme' vígasságos ki-hírleléseken magam-is igen örvendettem.

De: midőn Hubának Maga'-viseléséről, Érdemeiről, és a' Katonaságnak hozzája hajlandóságáról ugyan-azon Tisztekkel beszéllettem; ismétt azt mondották mindnyájan; hogy Ők Hubával mind élni, mind halni kévánnának. Sőtt: ha mi veszedelembe jutna, vagy gyalázatba esne; kardot-is rántanának mellette.

Én, a' Vitézeket Fejedelemséged ellen fel-lázzasztani éppen nem akarván; Hubát ugyan (parancsolatod szerént) Tisztéségtől meg-fosztottam; de alattomban. Azután: Gyulát, és Etelét arra kértem (ezt-is penig parancsolatodnak lenni mondottam): hogy annak letételét szóba tartanák: méglen a' dolgot Fejedelmeinknek megvinném; és tőllők új rendeléseket hoznék.

Ez tehát az, Hatalmas Fejedelem, mellyet nem csak parancsolatod kivűl, hanem híred nélkűl-is cselekedtem. Ha jóvá hagyod emezen tettemet; különössen fogok örvendeni. Ha peniglen el-tökéllett, de ki-nem nyilatkoztatott Szándékod ellen eshetett; ne annyira hivtelenségemet, mint bátortalanságomat okozzad.

Meg-dícsérte Zoltán Rókának ezen okosságát, azt mondván: hogy, úgy mint valóságos KÁDÁR,[81]* maga se végezhette vólna-el a' dolgot más-képpen. Nem akar-

---

[81]: *KÁDÁR név annyit tett a' Régieknél; mint mostaniaknál a' BIRÓ név. Eme' Tiszt̃ségnek eredetét a' Honnusok idejéből lehet le-hozni. Így ír felőlle KEZA Simon:* Magok között egy Igazgatót-is rendeltenek KÁDÁR név alatt, ki TURDÁNAK nemzetségéből származott: hogy ő a' köz Sereget ítéllye; a' Vetekedőknek pörjeiket le-csillapíttsa, a' gonosz-tévőket meg-fennyíttse; tudni-illik a' lopókat, és haramjákat. De úgy ám: hogy; ha azon Igazgató mértékletlen ítéletet tenne; azt a' Közönség el-ronthatná; a' vétkes Vezért, és Igazgatót (a' mikor akarná) le-is-tehetné. Meg-maradott ezen törvényes szokás a' Honnusok, avagy a' Magyarok között GEIZA Fejedelemnek idejéig, a'-ki Toksónnak fia vala, és Zoltánnak Unokája. - - - Így

ná a' Katonákat meg-keseríteni, jól tudván: hogy valamint jó, és víg kedvekkel sokat használhatnának az Országnak; szint-úgy meg-háborodott szívekkel sokat árthatnának. Újra meg-erősítette tehát Huba-vezérnek ingadozó le-tételét; de le-tette' ki-hírlelését más alkalmatosságra hagyta.

Ezek között Hanzár csak éppen Etelkájáról szorgalmatoskodott. Igy szóllítá-meg tehát a' Titkost:

Etelkát penig talán a' zsebedbe dugtad*? Vedd-ki szaporán hadd láthassam egyszer. – Avagy talán Világoson hagytad? – Meg-esne bele! – Ő vólt követségednek fő oka; leg-alább részemről. – Ki vele, ide szemre! – Hadd láthassam.

Felele Róka: Kegyelmes Aszszonyom! Etelkával-is olly valamit tettem: mellyben sem híred, sem tanácsod nem lehetett. Meg-bocsáss: ha magam eszét követtem. Szeretném penig: ha ezen cselekedetemben úgy meg-dicsérhetnéd eszességemet; valamint Hubának dolgában meg-dicsérhette Zoltán okosságomat*. Az egész dolog így esett:

Minek-előtte Budára hoznám a' leányt*; bizonyos akartam lenni erkölcseiről: mind másoknak vélekedéseikből; mind magam' tapasztalásából. Ezt hogy annak rendde szerént el-végezhessem: leg-is-leg-elsőbben Világoshoz mentem; azt gondolván; hogy mivel ő, Árpádunk' idejében, jártas-kőtes vala a' Fejedelmi Udvarban; 's-leg-inkább-is tudná, minő tulajdonságának kelletik lenni azon személynek, ki oda-hívattatna: ő tőlle igazán ki-tanúlhatnám Etelkának belső indúlatait. Fejedelemségteknek szándékát meg-értvén Világos; igen csudálkozott. Csóválta is fejét, és végtére szinte boszszonkodott. Ezeken kivűl; midőn csak vállát vonyogatná; és szóllani semmit sem akarna: sok fartatásom után azt mondá: hogy Etelka éppen nem alkalmatos a' Fejedelmi Udvarban. Ennek olly módgyai lennének, mellyekkel nem sokára kiugrasztaná Hanzárt Urának kebeléből, és magát helyheztetné beléje. Tele lenne a' leány hivságos indúlatokkal*. Örömest-is el mettszené; a'-hol meg-sűlt.

Ezeket vévén Hanzár; fel-háborodott Világos ellen, azt mondván: hogy ama' ritka-fogú Eb-higygyének válogatva se vólnának igyenesek görbe-szavai. Hazudna mindég, mint a' Kalmár. Semmi szerencséje soha az igaz mondáshoz. Ezeken felűl: tele lenne irígységgel-is. Ugyan-azért: leány-társa ellen fonákúl venné az inget, hidegen-is verné a' vasat. Nem hitte légyen egy Titkos felől: hogy ezen fa bőcsőbe ringettetett Ebhendit* (ki egy átallyában ezret-is hazudna) úgy úton nem érhette, mint a' sánta kutyát: mivel, ama' lepedős czigány, csak a' szomszéd Sátorba se mehetne egy parányi igazzal. Maga néki akkor se hihetne; mikor alunna. Még álmában-is meszsze el-hagyítaná a' nyár-fa sujkot. Még talán akkor-is hazudhatna: ha némán születtetett vólna.

---

tehát egy Magyart a' másiktól az erkölcstelenség, és a' gonoszság választott-el. Másként, mivel a' Magyarok egy Atyától, és Anyától származtanak, hogy-hogy lehetne egygyet Nemesnek, másikat nemtelennek mondani, ha csak, az illyetén történetek által meggyőzettetvén, közönségessé nem tevődött vólna. A' KÁDÁR szó, valóságos régi Magyar, és Török szó. Még most is a' Törökök azon emberjeiket, kik ítéletet tesznek, KÁDÁNAK, avagy közönségessebben: KADIÁNAK hívják. Igy értettem ezen dolgot azon Török Kadiától Ibrahimtúl, ki 1785-dik* esztendőben, Szabacs-várának meg-vevése után, a' többi törökökkel Szegedre hajtattott Rabságban: kik engemet ki-váltt Baráttyoknak tartottanak.*

Hanzárnak fel-háborodását észre-vévén Róka; ismét előbb-állott vastagabb hazugságaival, így szóllván*: Ne légy olly gondolattal felőllem: hogy sokat adgyak hitelbe; és minden síma nyelvektől eresztetett hírrel hamar öszsze-házasodgyam.* Én bizonnyára Világosnak locsogásaira keveset hajtottam. Sőtt: azt gondoltam, hogy Etelka ellen írigykedik; 's-nem-is vólna méltó, hogy hitelt adgyak Maga-sem-hitte fillentéseinek. Ott hagyván tehát Ő-kegyelmét, több Leányokkal akartam szembe kelni; kikről jól tudtam: hogy sem nem béres hazugok, sem Etelkának nem esküdt ellenségei. De ezek-is csak ugyan azon egy bakot nyúztanak. Csudállották-is egyszer-'s-mind: hogy Hanzár, Etelének gallérjából ki-venné a' hitvány Tetűt, és maga' ránczába tenné. Bár a' kigyót kebelében ne nevelné Hanzár. Bár szállást se adna a' kölköző kutyának. Bár Zoltán-is Rabja ne lenne, ha Ura lehet Szolgálójának. Bár a' Disznó' orrára se kötögetné az arany pereczet. Etelkának csak puszta nézése-is ártalmára lehetne az ártatlanságnak. Ő, valamint a' szelíd Tyúk, hamar meg-lapúlna. Őrizkedne Buda e' farkatlan Kígyótól. Csak korpa légyen; másutt-is kaphatni illy Ebet.[82]*

Már ezekre meg-boszszonkodott Zoltán-is. Etelka felől soha nem hallott illyeket. Gondolta-is: hogy mennyi szavat ejtettenek ama' Czigány Sátorban árúló hamis Czimborák; mind-annyi hazugságot mondottanak. Fóltos szájokra nézve, bé-is-illenének Város' Hazugjainak. Ezek-után: csak-alig várhatta; hogy maga-tapasztalására ereszkedgyen a' Titkos.

Eme' kévánságjokat észre-vévén az Istentelen; előbbeni hazugságaihoz még ezeket toldotta: Kegyelmes Fejedelmek! Meg-vallom az igazat. Igen meg indúltam

---

[82] Midőn régi Magyaraink nem a' mostani közönség szerént; hanem Példa-beszédekkel éltenek a' szóllásban: ezzel nem mást; hanem Nap-keleti eredeteket jelentették. Megmaradott nálunk is ezen beszéllésnek módgya. Tele-vannak köz-embereink is illyetén Példa-mondásokkal, mellyekkel beszédgyeket, néha tömöttebben-is, ékesítik. Régi Eleink nem csak a' köz-beszédben éltenek illyetén Példa-beszédekkel; hanem fő képpen cselekedetekben-is. Már ennek előtte említettem Árpádot (Lásd a 67-dik Jegyzetet), ki Zalántól két korsó* vizet, és egy kötés füvet kért: mellyeket meg-nyervén; magát egész Országnak Urává tette. Így cselekedtek ennek-előtte-is a' Scithák DARIUS Királlyal. Az egész dolgot így írja-le HERODOTUS:

Észre-vévén a' Scithák: hogy Darius Király szükségben lenne; Követet küldöttenek hozzája ezen ajándékokkal: EGÉRREL, MADÁRRAL, BÉKÁVAL, és öt NYILAKKAL. A' Persák azt, ki az ajándékokat bé-jelentette, meg-kérdezék, mit akarnának azokkal? Ez tagadta: hogy más valami parancsolattya lenne: hanem, hogy minek-utánna azokat bé-mutatta, tüstént viszsza-térjen. 'Tolmácsoltassák-meg penig magoknak a' Persák (ha serények lennének) mit akarnának a' Scithák azon ajándékokkal. Ezeket hallván a' Persák; tanácskoztanak. És Dáriusnak ugyan vélekedése a' vólt: hogy a' Scithák néki ajándékoznák magokat földgyökkel, és vizeikkel egygyütt; így elmélkedvén: hogy az EGÉR a' földön terem, és azon eledellel él, mellyel az emberek. A' BÉKA a' vízben születik. A' MADÁR pedig a' lóhoz hasonlít. Az adandó NYILAKKAL mint-ha magokat-is meg adnák. Így tette-ki Darius az Ajándékokat. De GOBRIES, egygyik azok közűl, kik a' Mágusokat ki irtották, az ajándékok felől így szóllott: Oh! Persák! ha csak, Madarakká lévén, az Egekben nem szállotok; vagy mint Egerek a' földbe nem bújtok: vagy Békák a' tókba nem ugrotok, nem mentek oda viszsza, a' honnatt jöttetek, ezen nyilakkal meg-ölettetvén. *Száz e'-féléket lehetne elő hozni, ha hosszszas akarnék lenni.**

ezen Nyálas-szájú Lotyóknak mint-egy öszsze-esküdtt irígységes Tanú-bizonságaikra. Meg-szidtam mind-nyájokat, hogy illy gonosz vélekedéssel lennének amazon Személy felől, kinek Erkölcseit annyira magasztallyák a szemes Magyarok. De ők azt javallották: hogy, ha nékik nem hinnék; szerelmes beszédimmel magam mennék hozzája; és bizonyossan bízin fognám fel-találni a' ganét. El-fogadtam javallásokat; noha a' szerelmes beszédekhez nem tudtam. Meg-kelletett még-is győzni magamat, és az igazra tulajdon tapasztalásommal iparkodni. Magam mentem tehát hozzája: hogy nyelvére csalhassam gerjedelmeit.*

Midőn Osztállyába léptem; gyenge illetésekkel rebesgetvén Hárs-fájának húrjait, olly szerelmes énekeket dallott; hogy ocsmányabbakat soha nem hallottak tiszta fülcim. Tüstént észre-vettem: hogy nem ok nélkűl mozgott nyárfán a' levél. És; a'-hol füstye lenne; ott kellene lenni a' tűznek-is. Az-után: a' dologhoz akarván fogni; elő-beszéllettem Zoltánnak akarattyát; Hanzárnak kévánságát; és magának a' feljövetelből következendő szerencséjét. De ő ezen szavaimra éppen semmit se felele, még egészszen el nem-végezte azon lustos énekjét, mellyet bé-léptemmel félbe harapott. Ki-vehettem nagy álmélkodással azon gerjedelmeit, mellyek Etelére gyúltanak. Észre-vettem szeles tekinteteit, 's igen hiúságos indúlatait. Ezeken fejűl: Feje' búgjainak rengedezéséből, Páva hoszszan eresztetett ruhájának farkából kilehetett hallani halottas nótáját immár meg-aszszonyodott erkölcsének. Úgy vélekedtem: hogy jegybe ment a' kaczérsággal*, és vele ölelkezik.* De el-is hittem mindeneket akkor; midőn, fére-tévén Hárs-fáját, hírtelen felém fordúla, és csak ezeket kérdezé: szép vólna-é Zoltán? a'-mellett szerelmes-é? Miként elégedne-meg Hitessével? Bízhatna-é benne?*

Én ezeket hallván, hogy belőlle többet ki-facsarhatnék, és e' szérdéken próbálnám-meg a' macskát; Zoltánnak szépségét, és szerelmetességét szer-felett nagyon fitogtattam. Tudni-illik: melly sűrű fohászkodásokkal várná drága-látos személlyét; a' Szűznek gyakor suklásai, Zoltán' emlegetésének jelei lennének. Más e'-féle Szerelmes dolgokra-is vetemedtem, jól tudván: hogy a' forgács vágás nélkűl nem esne. Ezekre, bizonyomra mondom, igen erőltettem magamat: csak, hogy jobban ki-vehessem tüzeit. Ő mindenekre úgy annyira lángallott, hogy Budára nem jönni, hanem röpűlni akarna. Minden színbe nem külömben öltözött orczája, valamint a' Kegyelet.

Elő-fogtam osztán a' kaczér leányt*. Őtet szemtelennek; Etele' pendelessének, Ringyónak, és Szajhának neveztem. Nem bírhattam mérgemmel. Fenyegettem-is a' Lotyót*: hogy meg-vetendem ágyát a' Fejedelemnél. Fel-is-várnám Budára. Ő az-után: ezen feddéseimre fel-háborodván; 's-magát, előbbeni tettetett beszédemmel, reá-szedettnek lenni állítván: el-nem hatta magát; hanem, mivel amúgy-is lator paripán űlt, zabolából itata.* Ellenem kígyót-békát kiálta.* Szemem közé lángolt.* Tűz vala bokájában-is. Tipogott a' Sátorban, és tapogott. Nem sok idő múlva; engemet *Szemtelennek; Kerítőnek; Ördög-hadnagygyának; Zoltán' Czinkossának;* és, ki tudná mind eszében tartani? minek nem nevezett. Le-nem-cséplik* úgy a' búzát; mint ő le-búggázott engemet.

De e' még mind semmi. Midőn eszébe jutottak fenyegetéseim; ime ő-is a' fenyegetésekhez (az aszszonyoknak ama' tulajdon fegyvereikhez) kapott. Azt mondá: hogy; vagy maga fel-fogna jönni Zoltánhoz; vagy e' dolgot Etelére bízná. Meg-la-

kolnék akkor kerítésemért, és kisztető beszédeimért. – Színte el-ijesztett a' vakmerő. – Bizonnyára ezen hirtelen ravaszsága miátt haragudgyam é, avagy fura fortélyokra szoktatott eszén csudálkozzam; még most sem tudhatom. Ott* hagyám végtére a' Fa-képnél. E' gonosz, és öszsze-esküdtt társaságtól úgy távoztam-el: hogy búcsút a' kapu-fától se vettem. Soha ennél gyalázatosb követségem nem vólt, nemis lehetett.

El-hűltenek ezekre mind Zoltán, mind fő-képpen Hanzár. Ki-tettszett ennek Orczájából a' nagy félelem; amannak színéből a' boszszú-állásnak kévánsága. Úgy fel-is-háborodott Etelkára a' Fejedelem: hogy el-vesztésében győnyörködni láttszattatna. Erőssen fel-fogatta magában: hogy Országának e' csúfját benne nem szenvedné: ne-hogy, egy rühes Juhnak járásával, az egész Nyáj meg-vesztegetődgyön. Sajnállotta (a' leányra nézve) Gyulának fel-magasztaltatását. Bánta Etelének-is (a' bokorból ugrott új emberkének; egy éjtszaka nevekedett hitvány gombának) hírtelen Vezérségét.

De a' ravasz Róka (Gyulának érdemeit ismétt elő-hozván) le-csillapította, e' részre nézve, Zoltánnak haragját. De más felől: Etelének itt lakásából eredhetendő veszedelmeknek hangos emlegetésével: úgy fel-lobbantotta: hogy Zoltán annak-is el-vesztését; vagy Országának határin túl űzését éppen el-tökéllené. Csupán csak az alkalmatosságra várakozott; mellyben leg-kissebb fogyatkozását észre-vegye, és boszszújának mérgét egyszeriben ki-öntse.

Ugyan azon okból (nagy felelet alatt) meg-parancsolta Rókának: hogy Etelének mindenütt nyomába hágjon. Ki-tanúllya gonosz koholásának Műv-helyét. Végtére: Őtet-is, mint annak Pendelessét, ráncza szedgye.

Igen alkalmatos víz vala ez a' Titkosnak malmára. Ennek forgásával Etelét-is a' Kapta-fára vonni; és, ha lehetne, egészlen el-repeszteni akarta.

Fő-képpen azon örvendezett a' Gonosz; hogy mind Etelének, mint Etelkának hírében úgy gázolhatott: hogy vádoló szavaikat, mellyektől leg-inkább fél vala, ha nem hitetlenekké-is; leg-alább igen kétségesekké tehette.

Lám! Minő nagy követ vethetett a' kútba az Ördöngös Róka, mellyet nem tudom: hogy lehessék ki-vonni a' Wilágos-váriaknak. De nagy ereje van az ártatlanságnak, valamint nem kissebb veszedelme az Istentelenségnek. Tudni-illik: ez Ártatlanság olly erős, és helyéről ki-mozdíthatatlan, annál-inkább-is meg-vehetetlen kő-vár: mellyen, (ereszsze bár arra mérges fegyvereinek sebes árját) soha erőt nem fog venni az írígykedő Istentelenség.*

A' Ki fel-övedzi szíjját fegyverének,
Két végét köti-fel az a' szerencsének.

(gravé par Ant. Tischler)

ETELKA

MÁSADIK KÖNYV.*

IRTA

DUGONICS ANDRÁS
KIRÁLYI OKTATÓ.*

MÁSADIK MEG-JOBBÍTOTT KI-ADÁS.*

POSONYBAN és PESTEN*
FÜSKÚTI LANDERER MIHÁLY'
költségével és betőivel.

1791.*

Levegő Bük-fákat;
Idő Kő sziklákat;*
Meg-veszti képzetlenűl.*
'S-mint Fenyő-fát a' Szú,
*Úgy Szívet-is a' Bú**
*Emészti érzetlenűl.**

*D...**

ELSŐ SZAKASZ.

1. *Etelkának Erőltettetése.*
2. *Rókának Fortéllya.*
3. *Etele Budán.*
4. *A' Fő-pap Hanzárnál.*
5. *Zoltán a' Fő-pappal.*
6. *Kádárnak Okoskodásai.*
7. *Világosnak Fortéllya.*
8. *Róka' Késértettetése.*
9. *Zoltán Rókával.*
10. *A' Csepeli Dolgok.*

ELSŐ RÉSZ.

ETELKÁNAK ERŐLTETTETÉSE.

Azon szörnyű veszedelmek ellen, mellyekbe, Rókának patvarságai által, kerekedtenek az ártatlan Wilágos-váriak: vallyon mit tehessenek emezek: hogy böcsűlettel ki-menekedhessenek? Nem tudta még egyébb Etelkánál a' gonosz Titkosnak Csél-csap beszédgyeit. Mert sem édes Attya, sem pedig Etele nem vehettenek magoknak annyi bátorságot: hogy azon nap: mellyben a' Szűz ama' gonosz Rókával szavakat váltogatott; meg-kérdezték vólna tőlle a' viszáltt beszélgetéseknek velejét. Mert: midőn (a' Kis-aszszonynak meg-tébolyodtta után) a' Kertbe ki-mentenek:

inkább víg szavakkal gyönyörködtették az el-bágyadtt Lelket; sem-mint, hogy azon gondolatoknak viszsza-sodorttával, új veszedelembe ejtsék.

Irtózott Etelka is ama' Rókával tartott beszélgetésnek emlékezetétől. Napról-napra, Óráról-órára halasztotta a' ki-nyilatkoztatást. De nem gondolhatta; hogy ők el-hihessék a' patvar' beszédeket. Hova-tovább, mindenkor inkább szorongatták a' ki-ki-ütő gyötrelmek. Vesztegette jó kedvét. Roncsolta egészségét. Semmiben semmi kedve nem telhetett. Azon ártatlan temérdek könyveket, mellyek ezen idő alatt ki-csurgottanak Etelka szemeiből, meg-nem-fizethette vólna az Istentelen Róka; ha bár fene-emísztette ereiből ugyan annyi csöp-vérei ki-húllottak vólna.*

Leányának e' veszedelmes állapottyát távólag szemlélgetvén Gyula; az-után: észre-is-vévén: hogy önként semmi sem akarna ki-fakadni belőlle; azt atyai kötelességének lenni állította: hogy, ha más-kép' reá-nem-mehetne az igazra; erővel ki facsarja a' titkot. Ennek leg alkalmatosb módgyát ezt gondolta lenni:

A' Dajkát magához hivatván, szívének sok szorongatásai között, meg-kérdezte tőlle: ha valamit a' Leány nem közlött-é vélle? Nem tudná-é valóban rettenetes szomorúságának el-rejtetett okát? avagy orvossága jó módgyát? Leg-alább mi gyanúi vólnának veszedelmes el-lankadta felől?

A' Dajka, nagy sírásra fakadván, mind-úntalan a' gonosz Rókának patvarságait emlegette. Ő lenne oka mindennek. Etelkának Személlye valami undok szavakkal bizonyossan meg-lenne-sértődve, Angyali Személlye le-gyalázva. Mind-eddig nem vehette ugyan szokatlan nagy bajának semmi panaszszát. De reá merne eskünni: hogy (mivel Etelka mindenkor könnyebben meg alkudott ennek előtte a' Barom-emberekkel, mint a' Nem-emberekkel) mostanában-is ama' Rókának, ama' vad-állatnak poklosságaira* el-iszonyodott légyen. Kérte nagy esedezéssel a' Vezért: hívatná magához édes Magzattyát. És, mivel jól tudná; hogy a' Szűz édes Attyának parancsolattyát Isten' Törvénnyének tartaná; elsőben: mondatná-ki vele az igazat; az-után: Zoltánnak kévánsága szerént, a' Budai útra erőltetné. Hajtani-is kellene vásárra a' Kecskét: ha őnként nem akarna menni.

Rimának utólsó Javallása nagy dolognak, és éppen szokatlannak láttszatott Gyula előtt. Soha mind-eddig nem parancsolt valamit kedves Leányának. Ugyan-azért: attúl tartott fö-képpen: ne-talán-tán (ezen környűl-állásokban nem akarván engedelmeskedni) az Atyai parancsolatot veszedelembe ejtse. Jól ki-főzvén tehát előre: mit kérdezzen tőlle? mire kérje elsőben; arra láttszattatott jutni: hogy saját Leányától-is tartana.

Maga ment Gyula Etelkához. Ott egy-darabig külömb-féle beszédekkel élvén; addig-addig kerűlgette, és egyszer-'s-mind kerítette-is Magzattyát: még utóllyára a' Fő-dolognak velejére érkezett. Nagy-csenddel meg-kérdezte tőlle: ha, vele-együtt, nem vólna-é kedve fel-rándúlni Budára? Ő Etelével két kocsin fel-szándékozna, Zoltánnak üdvezlése, és Vezérségek' meg-köszönése végett. Ott sokáig nem-is múlatnának. Eleget tévén kötelességeknek, tüstént viszsza-térnének. Illy gyönyörű szép időkben, hasznára-is válhatna a' kellemetes útazás. Ha itt-hon maga maradna; a' hasztalan gondolatoktól könnyen el-emísztődne.

Ezeket hallván Etelka, jól által-látta Attyának gondolatait. Meg-szomorodott elsőben. Az-után ezeket jelentgette:

Hogy ha ez ő édes Attyának parancsolattya lenne; ő ennek bizonyossan engedelmeskedne, fel-is-menne Budára. De, ha Attya ollyas kegyességgel viseltetne hozzája: hogy ezt nem parancsolatnak, se nem kérésnek; hanem, vagy jelentésnek, vagy Leánya' akarattya' ki-kémlelésének mondaná: már akkor nagy alázatossággal esedezne előtte: ne sürgetné azon irtóztató fel-menetelt. Egészszen el-esett légyen kedve Budától, és Zoltán' Udvarától. Ott-laktta bizonyos kárt tenne Szemérmében, következendő-képpen életében-is. Csak maga tudná a' környűl-állásokat. Ezek igen veszedelmesek lennének, és Személlyéhez éppenséggel nem illenének.

Le-térdele osztán előtte, és őtet az élő Istenre kérte: ne tenné árva fejét Atyai parancsolattyának áldozattyává. Menne-fel Etelével. Maga itthon maradván, Kertyének rendességével, Virágjai Neménck ékességével, meg-enyhítendené azon szomorúságokat, mellyeket el-távozások miátt tűrnie kellene. Reménlené pedig tellyességgel: hogy meg-fogná-orvosolni az idő*, a'-mit az ész* meg-nem-gyógyíthatna.

Hallván Gyula, nem annyira el-tökéllett szándékát; mint esedező szavait édes Leányának: mostanában a' Budai útra való sürgetést abban hagyta. Hanem a' gonosz Rókával közlött dolgokat meg-akarván-tudni, markába szorította kezeit, és tőlle csak azt kérdezte: ha vallyon úgy bánt é Zoltánnak Titkossával, a'-mint tőlle hallották.

Meg-rettent ezen kis kérdésre Etelka. Ismétt Attyának lábaihoz esvén, e' szomorú szavait mondotta:

Édes Atyám! Igazán meg-vallhatom vétkemet. Egy szál böesűletet nem hattam rajta. Nem-bírhattam indúlataimmal. De más-képpen ki-nem-tudhattam Osztályomból. Eleget tőrtem, eleget fárasztottam magamat. De (tudgyák az Egek): hogy egészszen meg-nem-törhettem. A' forgó szelet inkább meg-zabolázhattam vólna, mint ama' szél-hórdtta szárnyas indúlataimat. Soha nem hihettem vólna magam felől: hogy olly goromba lehessek. Magam se tom immár, mi gyalázatos szitkokkal szidalmaztam. Istenem! hogy-hogy felejthettem el úgy-annyira magamat. Meg-buktam, édes Atyám. Engedgy-meg most-egyszer édes Leányodnak. Könnyen vét az ember egyszer, 's-még könnyebben elősztör.* Az-után azt-is jól tudod, édes Atyám: hogy a' Lúd-is meg-eshetik egyszer a' Jegen. Sött: a' Lónak négy a' lába; még-is meg-botlik. De, vallyon mit tehettem egyebet? Nem-de-nem a' Féreg-is meg-tekeri magát, ha reá tapodnak.

Erre Gyula, fel-emelvén édes Leányát, így szóllott: De én Téged' úgy ismérlek, kedves Etelkám: hogy mind azokat nem ok nélkűl szórtad a' Baromnak nyakába. Talán: a'-mint köszönt: úgy fogattad-el? Meg kellett azt a' Kutya-vérűnek érdemleni. Javadra esne: ha annak okát velem-is közlenéd. Ha tiszta Szűz akarsz maradni, adgyki idején-korán a' mocskon. A' Néma gyermeknek maga-annya sem értheti szavát. Mond-ki bátran az igazat. Édes Atyád előtt beszélleszsz, kinél nincs jobb Barátod széles a' világon.

Ezeket hallván Etelka; meg-halaványodott. Le-sütötte fejét. Semmit se szóllhatott. Meg-pirúlt osztán kegyetlenűl. Végtére: sírásra-is olvadott.*

Mind-ezekből többet vett-ki Gyula; semmint Leányától várhatott. Tudva-vólt előtte Angyali* Szemérmetessége. Ezt valami illetlen szavakkal (mellyeket elő-hozni szégyenlene) meg-sértődöttnek lenni, igazán állította. Ugyan-azért: ezeket (a' mái

napra) elegendőknek lenni gondolván; többre faggatni nem akarta. Hanem: végső-képpen, ezen atyai szép intésével oktatta:

Ne keserítsd többé szívedet, édes Magzatom. Bízzál az Istenben. Ez Téged', szemérmedre nézve, bizonyossan el-nem-hágy. Csak azt akarom még-is elődbe anni, édes Leányom, hogy: mivel a' szép-szó pénzbe nem kerül; az ollyatén nagy emberekkel (a'-micsodás egy Fejedelemnek Titkossa), ha bár meg-nem-érdemlik-is, olly gyengén kelletik bánnunk, mint a' Tyúk-monnyal. Szőre menttében símogassuk inkább a' Barmot. Ha viszszára fogjuk; fel-borzadozik a' haragos, és hamar megmarja az illetőt. A' Harmat-eső jobban meg-járja a' szomjú Földeket, a' Záporok pedig hamar el-futtyák: úgy: síma szavak-is többet érnek a' darabosoknál. Nékünk kelletik inkább valamit engednünk tulajdonunkból; és a' Kutyát-is meg-böcsűlnünk Uráért. A' gyenge szavak sokkal-inkább meg-lágyíttyák a' kővé-keményedett szíveket; mint a' tarajosok. A' szelíd-kor' gyümölcsnek-is minden-kor nagyobb böcse, mint a' vad-kornak. Szittyiai mondás édes Leányocsóm: hogy akkor leg-büdösebb a' Gané; mikor leg-inkább piszkállyák. Hadd büszödgyenek magokban – Ezen atyai intésem következendő magad'-viselésére szolgálhat. Ha valaha még illyetén alkalmatosságba jutandaszsz; meg-emlékezz szíves Oktatásaimról. Most minden bizodalmadat a' nagy Istenben helyheztesd. Ő el-nem-felejtheti ártatlanságodat. Nem mindenkor fog fújni ezen éjtszaki szél. E' zene-bona talán magától-is elég szerencséssen le-csillapodhatik.

Ezeket hallván Etelka; meg-csókolta édes Attyának kezeit. Erőssen fel-is-fogadta: hogy elsőben (ha lehetséges lehet) fel-fogná-fejteni, a'-mit ebűl varrott. Az-után: hogy következendő életében bizonyossan élni-is-fogna atyai intésével. Ismétt bocsánatot kére Gorombaságáért. Végtére, magát atyai kegyességébe ajánlván, tőlle el búcsúzott, és Kertyébe ki-ment.

Leányának el-távoztta után, Gyula (velőssen meg-fontolván a' dolgot, és annak környűl-állásait) ezen zúr-zavarnak* le-csillapítására nem találhatott alkalmatosb eszközre: mint, ha Leánya a' Fejedelmek' kévánságoknak engedelmeskedne; és felmenne Budára.

De a' Vezér; ennek végbe vitelére magát elégtelennek lenni állítván, el végre meg-jelentette szándékát Etelének, és a' Fő-papnak. Őket nagy szívességgel kérte: mennének Etelkához; és őtet, minden reá-bírható okokkal; a' Budai útra édesgetnék. Maga nem akarná atyai parancsolattyával reá-verni: ne-talán-tán az erőszakos ösztön annyit tenne: mint, mikor, a' Nyúl után, bottal űzik az Agarat. Talán Leánya meg-nem-vetné szíves könyörgéseiket. El-is-hitethetnék magokkal: hogy, ha Magzattya engedelmeskedne, mintha e' világra újra születtetett vólna.

Meg-ígérék mind a' Fő-pap; mind pedig Etele szorgalmatosságokat. Reménlette-is fő-képpen Etele: hogy, mivel a' Szűz ennek-előtte minden kérésének szívessen engedelmeskedett; el-nem-fogná-fülelni új esedezéseit.

De irtózott Etele a' Kis-aszszonyal való beszélléstől. Jól tudta szomorúságait. A' Szűznek minapi el-tébolyodta után, nem vehetett magán annyi erőt: hogy-meglátogassa. Etelének ezen cselekedetét csudállya-é az ember: avagy meg-feddésre méltó dolognak állíttsa, lássák azok; kik az érzékeny szíveket jobban meg-visgálták. Még ekkor se ment vólna hozzája, ha a' Fő-paptól nem kénszeríttetett vólna.

El-tökéllvén tehát a' Szűzhez való menetelt; midőn Gyulának Sátorához értenek: Etelkát a' Kertben lenni mondották; azon Sátora alatt, mellyet, virágjai között, csak tegnap' húzatott-vala-fel. Azon gondolatokból, mellyek a' szívet vígasztalni szokták, egészlen ki-ürülvén; a' kedvetlenekre vetemedett. Ezekkel gyötrötte-é szívét, avagy gyönyörködtette, nem tudni. Néha a' kegyetlen gondolatok-is legeltetik a' kétségbe esett Lelkeket. Olly méllyen merűle-pedig-el gondolataiban: hogy a' Sátor alá érkezett kedves Vendégeit hamarébb észre-nem-vehette; hanem, midőn emezek hozzája közelebb mentenek; és tőllök igen nagy szívességgel megszóllítatott.

Ekkor, mint-egy álmából fel-ocsódván, Etelének szemei közé nézett, pedig ollyan tekíntettel, mellyből ki-tettszett azon félelme: ne-talán-tán, a' minapi el-tébolyodta miátt, Eteléjétől meg-vettessen. Igy szólla nagy'-szomorúan hozzája:

Téged* látlak-é már egyszer, édes Etelém? Hol múlattál ennyi ideig? El hagyhattad tehát néha kedves Etelkádat? De úgy tartom: hogy a' köz félelem egy-aránt járhatta-meg mind-a'-kettőnknek Szívét. És valamint Te féltél meg-látogatásomtól; úgy rettegtem Én-is jelen-léttedtől. Arra juthattam, édes Etelém; hogy Tőlled-is irtózzam. Talán esztelen nyelvességem' meg-feddésére jöttél? Fedgy-meg; édes Etelém. Meg-érdemlettem neheztelésedet. Atyámnak ítélete szerént, gorombábban bántam egy Fejedelemnek Titkossával; sem mint illett vólna. És így: mind magamat, mind penig tán Tégedet-is (szörnyű gondolat) veszedelembe hoztalak. Istenem! Mért nincs hatalmamban: hogy a' meg-lett dolgot meg-nem-lettnek tehessem? De* meg engedgy úton kivűl nyargaló kévánságaimnak. A' Köz-dolog' lehetségével meg-nem-elégedvén, a' lehetetlenekbe kapaszkodom. És nincs egyébb hátra tellyes veszedelmemre; hanem hogy Tőlled-is meg-vettessem, el-hagyattassam. Meg-leszek már akkor mind sütve, mind peniglen pirítva.

Felele Etele: Ugyan! hogy gondolhatod azt felőllem, Drága Kis-aszszonyom: hogy reád nehezteini tudgyak? Ismérlek, és talán jobban magadnál. Olly okossággal rendeled-el minden dolgaid', hogy, elsőben: mindenkor fontra veszed a' szavakat, minekelőtte el-adod: az-után: ha azokhoz vétek férkezik; az vagy csak tettetett gondolom vétek: vagy, ha igazán vétek-is; azt éppen nem néked; hanem a' Szerencsének tulajdoníthatni. Nagy okok vihettenek arra; hogy olly keményen bánnyál a' Gonosz-lelkű* Rókával. Úgy-is hiszem a' Magyarok' Istenét, valamint magammal még akkor el-hitettem; midőn őtet Sátorunkból ki-rohanni láttam: hogy többet érdemlett-meg tőlled ama' Ravasznak* Istentelensége; sem-mint, gyenge szívednek erőtlenségére nézve, ki-porozhattad tányératlan Tótos nadrágját. Szavaidnak csak gyenge dere csípte-meg annak szömöreső orrát. Akó-számra kellett vólna reá-öntened Jégeső'det. Kérlek, édes Etelkám: beszéld-el előttünk ama' történetet; ha csak Etelének nevét édesdeden hallhatod; és annak Személlyét valamire böcsűlheted. Tudd meg: hogy, mind Tiszteletes Fő-papunknak hozzád való szeretete; mind penig az Én illy sokáig tartó, és minden-nap' nagyobb erőt vévő tiszta hajlandóságom olly nagy, olly hathatós légyen: hogy Vérünk' ki-ontásával akarunk minden ügyeidből, minden veszedelmeidből ki segíteni. Ki vele, édes Etelkám, a'-mi Szíved' emészti. Ezen új lobbanást talán mostanában kevés vízzel el-lehetne-óltanunk. A' derék tűzzel nehezebben bánhatunk.

Ezekre Etelka semmit sem felelhetett. Csak az Egek felé emelgette szemeit. Könyvezett, és fohászkodott. Semmit sem szóllott a' Fő-papnak bíztató szavaira-is. Úgy tettszett: mint-ha, mennél-inkább tapogatnák; annál-inkább fájlalná bibéjét. Szinte kétségbe-is esett Etele. De osztán (az utólsó módokra fanyarodván): ezekkel támadta-meg az el-keményedett Szivet:

Most látom tehát: hogy magadat egészszen el-akarod-veszteni. Én vesztteden jelen-nem-lehetek – Kérlek, még egyszer, az Istenre! Kérlek ama' régi barátságunkra: ne hadd, hogy árvaságra jussak. Nem annyira reám; mint reád nézve esedezem előtted. Ha e' titkodat el-rejtheted előttem; már-akkor méltatlannak lenni véllem magamat, ki barátságodban gyönyörűségemet lellyem. Kénszeríttetem nélkűled széles e' világon bujdosni; és, bujdosásom között, mind előbbeni Szeretteddel magamat éleszteni, mind mostani fagyos hidegeddel öszsze-rázattatni. – Édes Etelkám! Ha szívembe nézhetnél; és láthatnád azon gyötrelmeket, mellyeknek oka nem egyébb; hanem meg-átalkodott halgatásod: tudom, meg-szánnád Etelédet. Ezt még e' jelenlévő környűl-állások, tudgya a' jó Isten, mire hozhattyák – Lehettsz-é ugyan olly kegyetlen hozzám (penig, midőn meg-nem-érdemlettem) hogy, siralommal megázott könyörgéseimet száraz szemeiddel meg-vetvén, titkaidat velem ne közöllyed, kinek szívében még bátorságossabban meg-maradhatnának? – Oh Egek! mire születtem? – Arra bizonnyára: hogy Én (kinek egyenes szívét jól láttya az Isten) azon édes Kis-aszszonyomtúl (kiben különössen bíztam) ezen mostoha időkben (mellyekben a' vígasztalásra leg-nagyobb szükségem vagyon) meg-vettetessem, és elhagyattassam – Még vagyok Én immár mind sütve, mind peniglen pirítva – Isten veled édes Etelkám – Másutt is esznek fehér kenyeret – Én veszedelmedet nem szemlélhetem – A'-merre két szemeim visznek, arra - - -*

Ki akara ezzel a' Sátorból rohanni. De utánna szökvén Etelka, karján-fogva viszsza-téríttette. Ennek szomorú állását, és meg-halaványodott színét szemlélgetvén a' Kegyes; úgy-annyira meg-hökkent: hogy lehetetlennek lenni állítaná azon Titoknak el-fedezését, mellyet még édes Attyának sem akara ki-vallani.

Le-csendesítvén tehát a' meg-futamodtat; minek-utánna mind-a'-hárman leűltenek: Etelka, nagy szív-szorongatásai között, igen gyönyörű renddel, kezdetétűlfogva végig, mind azokat el-beszéllette, mellyek köztte, és a' Titkos között elő forogtanak. Miként akarta légyen ama' Gonosz-lélek meg-rontani leg-is-leg-elsőben tiszta Erkölcseit; az-után: miként gázolt a' Fejedelem' hírében; mi hízelkedő szavakkal kezdette fortéllyait; miként csalogatta Budára; hogy adogálta egy kézzel az édest, és két-kézzel hogy ránczigálta viszsza. Az-után: Maga miként viszálta (elsőben ugyan igen csendes elmével) csél-csap beszédgyeit; de osztán: nem sokára (nagyon fel-háborodván) minő goromba szavakkal illette Úri Személlyét. El-nem hallgatta a' Titkosnak fene fenyegetéseit; Zoltán előtt gyalázatos le-festését; azon fertelmes RINGYÓ, és SZAJHA neveket.

Mind-ezeket olly elevenséggel hozta elő Etelka: hogy az Halgatók (ugyan azon egy Etelkának Személlyében) mind-a'-két viszáló Személyt látni láttszattatnának. A'-mi maga' dolgát illette: abból egy szót el-nem hallgatott. De, nem vehetett magán annyi erőt: hogy Rókának ama' szavait (mellyekkel Etelét-is büdös csávájába keverte) elő-beszéllhette vólna. Mert: midőn (az előbbeni beszéllésnek rendében)

ezekre érkezett, hírtelen el-állott szava. Az-után: minek-utánna magához tért; azokat félbe-harapván, csak éppen Rókának mérges ki-menetelérŏl emlékezett.

A' Szűznek ezen meg-szakadtt szava' folyamattyát észre-vévén Etele; magával könnyen el-hitette: hogy hátra lenne még valami, mellynek ki-vallására erŏn-erővel kénszeríteni kellene az el-iszonyodott Lelket. Új csedezésekkel forgott tehát a' Kis-aszszony körűl. Forró buzgósággal kérte: ne nyelegetné-el azon bajait, mellyek ki-ütötték ugyan nagy torzom-borzzal rettenetes fejeket; de ismétt viszsza-buktanak. Vetné-ki mejjéből ama' gonosz Rókát egészszen. Annak ki-hányttával bizonyossan tapasztalni fogná könnyebbűlését.

Ezekre Etelka elsŏben ismétt el-halgatott. De az-után: Etelére nézvén, midŏn annak szemlélttében egy kevés ideit el-töltötte, így felelt nagy'-édesdeden:

Ah! Édes Etelém! Nem annyira sajnállom Magam' Személlyére szórtt bŏcstelenségeket. Úgy hozzá szoktam immár a' nyomorúsághoz, mint vén Leány a' kopott Pártához. Egygyik napom a' másiknak lett mestere. Talponn állhatok immár minden Kos-fő öklelések ellen. Nem félhetek: hogy farra űltessenek. A' keserő falatoknak-is minapi el-el-nyelegetése természetté vált immár szívemben. – Csak Tégedet szánlak, édes Etelém, kit azon Kalamász-dugasz* olly Fótokkal illetett, mellyeknél mocskossabbakat reád nem fenhetne a' Sánta bénna Ördögnek leg-serényebb Kengyel-futója. – Kérlek édes Etelém: ne erőltess a' ki-vallásra. Nehéz a' csűnyát szépen ki-mondanom. Hadd állmélkodgyam inkább,[83] sem-mint ki-mondgyam.* Szánd-meg szemérmemet. – Istenem! Bár ennek-előtte (édes Atyámnak kérésére) ki-vallottam vólna mindeneket. Bár az ő szájából inkább, sem-mint az enyimből hallhatnád gyalázatidat – Vallyon: meg-győzhetem-é magamat? – Segíts, édes Istenem! – Most adgy erőt egy gyámolttalan Leánynak.*

Ezeket szóllván Etelka; akarattya ellen-is sírva fakada. Ezeket osztán nem annyira mondotta; mint keservessen zokogta:

Te vagy tehát, Lelkem Etelém, azon *Veréb-természetű*, kinek *Pendelesse* Etelka? Te vagy tehát azon *Pokol-tőtelékje?* azon *lustos bitang?* azon *Nyeritő?* azon *Akasztó-fa' Virágja?* Te szegezhetted-le tehát kaczér indúlataiddal tisztátalan szívemet Világoson: hogy Zoltánnak tiszta szerelmét meg-vethessem Budán – Oh! Magyaroknak Igazságos Istene! ki mind-ezeket hallottad; vesd közbe magadat igaz ítéleteddel. Visgáld-meg újra mind Etelének szívét, mind penig az enyimet. Akaszd-meg tengelyünket. Üss rajtunk. Vedd vérünket. És, ha eddig-való szíves társalkodásunkkal Törvényeid ellen vétettünk; törűlly-ki bennünket a' Magyaroknak számokból. De egyszer-is-mind veszni ne hadd azon igaz Magyaroknak ártatlanságokat, kik-csak éppen a' Magyarok' igaz Istenére támasztyák hanyatló reménségeket. – Istenem! Ha engemet el-hagysz-is; mivel talán meg-érdemlettem: el-ne-hadd édes Etelémet; mert bizony meg-nem-érdemlette. Csak éppen most tarts kormányt habos tengerünkben.

Ezen kurta, de valóban igaz Régi-magyaros Könyörgését el-végezvén Etelka; hírtelen meg-állította könyveinek záporát. És, mint-ha nagy terhű követ vetette-

---

[83] Igen kurtán mondotta-ki Etelka: *állmélkodgyam;* a'-mit mások hoszszassabban így ejtettek-vólna: *állva-méllyen-gondolkodgyam.* PÉTERFI.

vólna-le vállairól; egészlen meg-pihent, és nagy örömre fordúlt. Olly özöne lett pedig édes indúlatainak: hogy (ki-törő erejével nem bírván) hírtelen Etelének szemébe tekíntene, és vele e'-képpen nyájaskodna; sőtt inkább enyelegne:

Túróra, Szarka, túróra! Van egy kevés szám-vetésem Kenddel. Ide szóra Leventa! – Most Én Tégedet a' Lúgba vetlek: és Szappan nélkűl meg-moslak; tudod-é mivel? Sujokkal, ama' Tót Szappannyal. – Hát, Te Úr fi?[84]* úgy viseltél gondot az én levelemre: hogy, az még Rókának-is kezeibe juthatott? No! várrá! Szénnel írhatod a' Kürttőbe szerencsés napod', mellyben tőllem más levelet vészel. De még az mind semmi. Meg-dögönyözlek annak idejében. E' szorgalmatlanságodért úgy meg-gyomrozlak: hogy még - - -

Midőn ezeket nagy örömében el-hadarta Etelka; közelebb állott Etelához; és, annak vállára vetvén jobb kezét, így fejezte-bé örvendetes szavait:

Mind-az-által: nem bánom, édes Etelém: hogy azon Róka-koma meg-tudta Karjeli eredetedet. Leg-alább eleve észre-veheti: minő Bajnokkal kapott üstökbe; minő Magyar Vitézzel eszi Cseresnyéjét egy tálból ama' Tót-vakarcs. Mert Én le-ráztam immár nyakamról a' terhet, és kettőtök' vállaitokra tettem. Hála Istennek! Midőn Rókát, azon Epe-embert, gyomromból ki-hántam; mintha újra születtem vólna. Köszönöm jó tanácsodat, édes Etelém. Azt mondgyák (jól mondgyák, igazán-is mondgyák): hogy jó az okos ember a' háznál; ha bár egy csöp esze sin - - -

Ezeket ki-se-mondván igazán, hírtelen Etelére nézett: ha vallyon meg-neheztelt-é enyelgése miátt? Az-után: így szakasztotta félbe az előbbi mérész beszédgye folyamattyát:

---

[84] Ezen szó toldalék: FI; annyit tett régi Eleinknél: mint *Aprólék*, avagy *Kicsiny*. Így, még mostanában-is eme' régi szó: BAROM-FI (mellyet mások *Apró-baromnak*-is mondanak) annyit tészen: mint a' *Baromnak apraja:* úgy-mint a' Ludak, Récék, Tyúkok. – VÁSÁR FI annyit tészen: mint a' Vásárban vett *Aprólékok*, és *kisded Ajándékok*. – ASZTAL-FI; avagy ASZTAL-FIÓK; vagy pedig csak magánossan: FIÓK, nem egyebet tészen; hanem az *Asztalnak kisded része*, avagy annak valami *darabja* – Tehát Etelkánál az Úr-fi nem más vólt; hanem *Úrnak kisdede*, avagy *Kis-Úr*. – PÉTER-FI tehát, és PÁL-FI nem egyebet tettek Eleinknél; hanem *Péternek kis-dede, Pálnak apraja*. – Mivel pedig ezen kisdedek, és aprólékok nem egyebek vóltanak a' Magzatoknál, a' FI szót erre fordították ekkor: FIÚ. De eme' szóval mind-a'-két-féle gyermekeket illették, akár hímek vóltanak, akár Nyőstények. És így, még máiglan csupán csak *fiúi szeretetnek* mondgyuk azt, mellyet akár mi-nemő Magzatban tapasztalunk. De az-után meg-változtattak az illyetén szavaknak értelmei. Ime! soha a' Házasságban mind a' Két rész valóságos FELESÉG, még-is e' nevet az-után csupán az Aszszonyoknak tulajdonittották a' Magyarok. Nem külömben: ugyan azon Házasságban noha mind-a'-két rész valóságos FÉRJ, még-is e' nevet csupán Urának tulajdoníttya az Aszszony. azért-is mondgyuk közönségessen: hogy a' leány *férjhez* megy', a' legény pedig meg-*feleségesedik*. Így járt a' FIÚ szó-is. Ez eleinte mind hímet, mind nyőstént jelentett; mondották-is a' régiek mind Apja-fia, mind Annya-fia. De az-után: a' FIÚ név által csupán csak a' Hímeket értették; a' Nyőstényekre pedig LÁNY, avagy Leány nevet adtanak. És így ezután a' Hímeket *Apja'* fiának, vagy *Férj-fiúnak* mondották; a' Nyőstényeket pedig *Annya' leánnyának* nevezték. Hol vették pedig a' LÁNY nevet Eleink; én ugyan, annak gyökerére nézve, nem tudom. Ki-tettszik tehát: hogy a' FI és FIÚ között külömbözést tesznek a' tanúlttak. Eme' FI szó minden Aprolékot tészen, akár az Asztalból, akár a' Baromból, akár az emberből. A' FIÚ pedig csupán az Embernek apraját jelenti.

Ho-ho! Nem arra, Kancza, a' búzába. Édes Etelém! Talán meg-bántottalak? Legalább: meg-bántani bizony nem akartalak. Meg bocsáss Örömem' özönének. Nem bírhatok vele. Előre érzem amazon Követségteknek szerencsés ki-menetelét, mellyel, Budára menvén, neki-fogtok, neki-is-mertek-eredni mind tűznek, mind víznek. Mert: hogy a' Fejedelmekhez Budára fel-mennyetek; és mindent az előbbe viszsza-tegyetek: úgy véllem, hogy arra ösztönözni nem kelletik illy Okos embereket. Csak azt akartam ezzel meg-mutatni előttetek: hogy a' Tí nagy, és feneketlen mély eszetekkel, az Én kis, és csak a' Föld' hátán mászó eszem-is fel-érhet. Ha Tí meg-nem-dícsértek-is, leg-alább meg-dícsértem magam magamat.

Etelkának ezen jó kedve elsőben ugyan csudálkozásra, de osztán vígasztalásra-is méltónak lenni láttszattatott. Etele fő-képpen magán kivűl lévén; el-nem-fordíthatta rólla szemeit. Meg-ígérte Budára való menetelét; de úgy-ám: ha Etelka-is feljönne. Igérte társaságát a' Fő-pap-is: ha leg-alább hárman útaznának. Fartatták a' Szűzet elég nagy okokkal. És, a'-mint tettszett, reá-is-verték vólna; de, íme! midőn nagy kévánsággal várják a' feleletet; bé-toppana hozzájok a' Dajka; és Etelkát* az Attyához hívta.

Etelka e' szavaival vált-el Etelétől: köszönöm még-egyszer jó tanácsodat, édes Etelém. Ugyan-csak jól ki-hántattad velem azon Üröm embert. Istenem! be szerencsés Szűz az ollyan, ki annyira mehetett, hogy olly szívre találhatott: ki előtt minden bajait fel-födözhesse, és benne orvosságát-is lelhesse. Pá! édes Etelém. Pá! édes Kádárom. Ezekkel el-oszlottanak.

MÁSADIK RÉSZ.

RÓKÁNAK FORTÉLLYA.

De még a' gonosz Róka sem aludtt ám Budán csavargós lukaiban. Még meszsziről meg-szaglotta a' Sáfrány' illattyát. Nem kételkedhetett Etelének, és a' Fő-papnak mind öszve-barátkozásokról, mind hírtelen fel-jövetelekről. Tehát: hogy addig verhetné a' vasat, még meleg; addig tekerné a' gúzst-is, még hajlana a' veszsző: mind Etelét, mind Kádárt el-akará veszteni. Hogy tapogatva járna, a' többi köztt e' módokat választotta meg-vesztegetésekre.

Etele ellen egy levelet koholt Tuhutumnak nevével. Ezen Úri Ember (valamint annak-előtte mondám) Erdély-országot igazgatta. Ennek Vitézségét, és azon csatáját, mellyel Erdélyt Magyar-országgal öszve-forasztotta; mostanában fogom elő adni; de rövídeden: ne-talán-tán hamarébb meg-esettnek lenni találtassék a' dolog, mint elő-beszéllettnek. Magyar erkölcseiről annak idejében fogok emlékezni.

Zalánnak (ama' híres Bolgár Ellenségnek) meg-hódolása után, TÓSÓ, ZABOLCS, és TUHUTUM (Árpádnak híres-neves emberei) Magyar-országnak határjait felvetvén Meszesnél, Erdélynek akkori szélinél: midőn eme' Tartománynak hírét hallották, OGMÁNDI Hadnagy által ki kémleltették a' Földet.

Meg-értvén pedig tőlle az Országnak termékenységét: szabadságot kértek Árpádtól (kinek engedelme nélkűl illyetén nagy dologhoz nem foghattanak még a' Vezérek-is): hogy ama' Tartománynak Magyar-országgal való öszve-foglalását mennél-hamarébb meg-engedné.

Az engedelmet nem sokára meg-nyervén a' szorgalmatos Vitézek; egy akarattal TUHUTUMRA bízták az egész Hadat. Ki-is (hogy hírénél szaporábban járhatna) egy nap alatt a' kietlen ERDŐKÖN által-vitte a' Magyar Sereget: és, Ezredessei közűl, engedetlensége miátt, körösztűl-vervén a' leg-szebbiket, 's-ugyan-azért leg félénkebbet-is; GÉLÓT (az Oláhok' Vezérjét) nem annyira szembe-állással; mint Hadi-ravaszsággal, Almás' vize mellett, mérgessen meg-szorította.[85*]

Csak ezen egy folyó választotta-el egymástól a' két ellenkező Sereget. Kétségesnek-is mutatta az egyenes által-úsztatást. Mert két kéz-lábbal munkálkodó Magyar Vitézek hamar el-nyomattattak vólna a' túl-álló, 's-ezen alkalmatosságra ügyelő Oláhoktól.

De Tuhutum (az illyetén csaták között meg-vénhedett jó Vezér) két-felé szakasztotta maga' Seregét. Annak egy részét maga mellé csatlotta. A' másik Felekezetnek azt parancsolta: hogy, oda fellyebb, úgy úszszák-által a' Folyót: hogy az Oláhoktól észre-ne-vétessenek. Az-után: Hátúllyokra kerűlvén, hirtelen reájok üssenek. Látta-is ezen fortéllyának szerencsés ki-menetelét.

Mert az Oláhok, Hátra-kucsmájokat féltvén midőn amazokra fordúltanak; Tuhutum, maga Seregével szaporán által-úsztatván, hírtelen két tűz közé vette a'

---

[85] *Árpád' Vezérjeinek azon hadi-mesterségeket, mellyekkel meg-szokták csalni ellenségeiket, igen világossan ki-adgya LEO, ama' nap-keleti Bölcs Császár, ki akkoriban élt a' Magyarokkal. Ennek szavai ezek:* De a' Magyaroknak mind szokásokról, mind Hadi-rendekről (melly a' Bolgárokétól keveset, avagy semmit se külömbözik) mostanában szóllunk. Ezen Nemzet tehát, Férj-fiak' sokaságával virágozván, Nemes-természetű, és SZABAD. Nem gondol az új módikkal se a' szer-felett való bővelkedéssel. Hanem egyedűl azon vagyon: hogy szív-bátorsággal, és erősséggel meg-győzze az ellenséget. Ezen Nemzet tehát, melly egynek parancsolattyától függ: nagyon, és keservessen meg-bíntettetik az Elől-járóktól, ha valamiben vét. És félelemből inkább, mint szeretetből teszi kötelességét. Mivel pedig a' bizontalan helyű le-telepedéseket meg-szokták; minden munkát, minden sanyarúságot serényen el-szenvednek. Számba se veszik a' meleget, avagy hideget. És az élelemre szükséges holmiknek-is héányosságát jó szívvel el-tűrik - - - Az időnek alkalmatosságára igen nagy szorgalommal vígyáznak, 's-azon vannak: hogy nem annyira szembe-állással, mint Hadi-ravaszsággal, az-után véletlen ki-ütésekkel, végtére a' szükséges dolgoknak el-foglalásokkal meg-szalaszszák az ellenkező Sereget. - - - De a' meszszíről való ütközeteket inkább szeretik, az-után a' leselkedéseket, és körűl-vevéseket. Tudni-illik: midőn, el széllyesztvén a' rendnek végét, valamellyik szárnnyal iparkodnak az ellenség' környűl-kerítésére. Kedvellik a' tettetett hátrálásokat, és az hírtelen viszsza-fordúlásokat, az-után az el-szórtt csoportokat. Minek utánna Ellenségeiket meg-szalasztották: minden más szorgalmat abban hagyván, szűntelen nyomokban vannak, tellyes szívekkel, és lelkekkel azoknak űzésekre figyelmezvén. Mert: meg-nem-elégednek azzal, hogy (valamint a' Rómaiak, és több más Nemzetek) mértékletessen űzzék, és a' meg-szalaszttattaknak vagyonokat el-vegyék; hanem addig sarkallyák, még egy lábig el-vesztik. Ugyan csak e' végre élnek minden mesterségekkel, és iparkodásokkal. *Ezekből ki-tettszik: miként jött a' mostani Magyarokra-is azon Köz-mondás:* egy lábig oda van.

szurkos* gubát. Azt hamarjában úgy el-pőrzsöltette: hogy maga ugyan Géló (ki-akarván-szaladni Tartománnyából) le-fülelteteti, és diribrúl-darabra vágattatott. Horpadtt-pofáju Rumunnyai[86]* pedig szerte-széllyel szórattattanak.

Egész Erdélyt Tuhutumnak ajándékozta Árpád. Ezen igaz Magyar Vezérnek Unokájától, az Örebbik Gyulától, származott osztán SAROLTA, Dicső Szent ISTVANYNAK, első Magyar-Királyunknak, édes Annya.

Ezen említett Tuhutumot tehát leg-alkalmatossabbnak ítélte arra a' ravasz Róka, kinek nevével Levelet költsön Etelének meg-vesztegetésére. Mert, elsőben: ezen Vezér leg-távúlabb esett Budától. Ugyan-azért: azt gondolta a' Gyilkos: hogy hamarébb fel-falhattya a' Jövevény Ifiat; mint-sem ki-tudódhatnának költeménnyei. Azután: Tuhutum, jól el-élvén immár ideit, nem-meszsze láttszatott lenni az Hólttak' Tartománnyától. Igy, ennek halálával, örökös feledékenségbe hozhatta vólna patvarságait.

Illyetén reménynek úndok gőzeivel tele-lévén a' Gonosz-pára; azon említett Tuhutumnak emberséges nevével, ezen embertelen levelét fiaddzotta fertelmes Alomjában*:

ZOLTÁNNAK, a' Vitéz Magyarok' Fő-vezérjének, Budára. Jó napot, Hatalmas Fejedelem! LABAS SIMON, a' Bolgárok' Kolompossa, ismétt a' PACZALOSOK'[87]*

---

[86] Azon Nép, melly Magyar, és Erdély-Országoknak némely részein; Havas-al-földön* pedig, és Moldovában szélessen, és hoszszan el-terjedett: hogy azon Rómaiaknak maradványi legyenek, kik Dáciában (mellyet Trajánus Császár meg-véve) újra le-telepedtenek: bizonyos abból-is: hogy még mostanában is RUMUNYOKNAK, az-az: Rómaiaknak nevezik magokat. Sőtt: azon Nyelv-is, mellyel mostanában élnek, nem egyébb a' Római Nyelvnél; noha sok Tót, Szarmata szavakkal öszve-elegyedett. A' Tótok nem más-kép' nevezték-el ezen Nemzetet, hanem WLACH. E' szót fel vévén a' Magyarok, így ejtették ki: elsőb': OLACH, osztán OLAH, végtére OLÁH. Sőtt: a' mostani Rómaiakat-is ezen OLAH névről OLASZOKNAK mondották. A' Deák Irók sok féle-képpen nevezték, úgy-mint: WLACHI, BLACHI, BLACI, WOLACHI, és mostanában WALACHI. Mind-ezek ama' Tót szóból: WLACH eredtenek. Mért nevezték pedig a' Tótok ezeket WLACHOKNAK; Ő-kegyelmek lássák.

[87] A' PACZINAKOK eleinte VOLGA, és JAIK* vizek között laktanak, a' Magyarok körűl, éjszak-felé. ANNA-*comnendnak** bizonyítása szerént, a' KUNOKKAL egy nyelven beszéllettenek. De valósággal KUNOK-is vóltanak, és a' régi határos tót Bolgároktól nem más okra nézve hivattattanak PECSENÁKOKNAK, PECSENEKEKNEK-is; hanem, mivel (a' többi Kunok' szokások ellen) midőn áldozatot tettenek, Élőket raktanak a' tűzre, és őket, *pecsenye*-gyanánt, meg-sütötték. Gondolom: hogy főképpen a' határos Bolgárokat rakogatták a' tűzre, és füstre; és azért boszszonkodtak úgy annyira ellenek hogy neveket-is meg-változtatnák. Nem-is más okra nézve történhetett az: hogy midőn a' Magyarok a' Bolgárokról szóllanak, őket közönségessen, vagy tüzes Bolgároknak, vagy *füstös* Bolgároknak nevezik. Olvastam egy régi magyar könyvben: hogy ezen PECSENAKOKAT (mint-egy meg-vetve) PACZALOSOKNAK-is nevezték a' régi Magyarok. Csúfságból tudni illik: mintha ezen meg-sütött embereknek béleket, és Paczallyokat árúlnák; avagy meg-ennék. Vagy ezen történetből vette tehát eredetét a' Magyaroknál ama' *Paczal* szó: vagy, ha ezen történet előtt fen-forgott; e' szóról neveztettenek PACZALOSOKNAK. A' Görög Irók, ezen szavaknak eredeteket nem tudván, őket PACZINAKOKNAK, PACZINACZITÁKNAK mondották, noha igazi, de kegyetlenkedő KÚNOK vóltanak. Ők magokat magok között (Porphyrogennetának bizonyítása szerént) KANKÁROKNAK (avagy talán KÚNKAROKNAK) nevezték, melly

kezeikhez békélvén, velek-egygyütt ki-akarja orrát balangjából dugni. De viszszaverem; ha Isten engedi. Ha nem engedi penig; leg-alább úgy meg-szalasztom, hogy sírva nézend utánnam. Nem méltó az életre ama' Fösvény Bugyogó. A' Disznó-Almot-is el-adná, ha ki meg-venné. Gyűlölik maga Katonái-is. Ezeknek minden falattyokat számba-adgya, fel-vetvén. Meg-olvassa (azt mondgyák) a' Víz-kortyokat-is. Sőtt: a' szárazokra is fülel. A' Rákban fagygyút; az Ökörben ikrát; a' Szúnyogban hájat kerestet. Beszéllik, kik közelebbről ismérik: hogy még a' moslékot-is más napra tartattya. – Ez-ellen indúlok; ha meg-engeded. Meg-engedd penig: mert meg-rakom Jeget-evett, Vizet ivott, Lapuval takaródzott Húgyos Labanczait. Fél-pofánkra: záb-fogunkra sem lesznek elegek. – De, hogy Magyarán ki mondgyam az igazat: Én, Hatalmas Fejedelem! nem-annyira tartok a' külső Ellenségtől; mint a' belső Kurva-fitúl* félek. Hallom: valami ETELE-nevű Fitty firitty fészkelődik melletted. Szemmel tartsd a' pölyhöst: hogy meg-ne-tollasodgyon. Ő Labas Simonnak Veje. Füstös Bolgár penig Teste-lelke. Csábíttya a' Magyarokat. A'-min leginkább csudálkozom: Gyula' Baj-társamnak Leányába kapott. Bár Gyula se szoktatná korpára e' csíkos Artányt. El-fogtam minapiban Levelét, mellyben Labast Ifiúságod ellen uszíttya. Tagold-le a' Beste-karát elevenen. Avagy add kezembe.

---

szó Kún-nyelven *Vitéz Bajnokot* jelent. Akár miként esett a' dolog, elég az hozzá; hogy nyolcz nemekre vólt osztva az egész Paczinakság, ugyan-annyi Vezérek alatt. Első vólt ERTEM *Maiczán* alatt. Másadik TZÚR *Kuel* alatt. Harmadik GYLA *Kurkután* alatt. Negyedik KULPE *Ipaon* alatt. Ötödik CSAROBE *Kaidum* alatt. Hatodik TALMAT *Kostán* alatt. Hetedik CSAPON *Ginze* alatt. Nyolczadik CZOPON *Batan* alatt. Noha ezen Nemzetség mind a' CHAZAROKKAL, mind az ÚZOKKAL, határos is, egy-vérű-is lenne; még se férhettenek-meg egy más mellett. Hanem azoknak négy Nemek: TZÚR, KULPE, TALMAT, és CZOPON a' Danapris, avagy Boriszthenes vízén túl maradván, a' többi négy Nemek a' vizen innen telepedtenek. De, Urunk' születése után, 894-ben innett is ki-hajtatván; tévelygések után: meg lepték Beszszarábiát, Moldovát, Oláh-országot, végtére Erdélynek-is egy részét; kik osztán Árpádnak sokat alkalmatlankodtanak, midőn, Tuhutum vezérje által, meg-vette Erdély országot. Kik a' Paczinakok közűl előbbeni Lak-helyekben a' Chazarokkal és Úzokkal meg-maradtanak, ezektől amazoknak hoszszú ruhájok térdig, és Kar hajlatig elvágattattanak, Porphyrogenneta' bizonyitása szerént, a' végre: hogy magokat-is ama' kivándorlott Paczinakoktól el-vágattattaknak lenni mondhassák. Végtére a' Chazaroknak és Úzoknak tellyességgel engedelmeskedvén, mind a'-hárman egy Nemzetségbe öszveforrottanak, és mind-öszve ÚSIAKNAK, OSIAKNAK, ODSIAKNAK neveztettenek. De főképpen az ODSIA Név rajtok száradván; azon Várat, mellyet Dniper-vize mellett, egy högyre építtettenek, ODSIA *kaahnak*, az-az: ODSIA-*várnak* nevezték. Végtére ODSIA-*kovnak* mondották. Most immár OTSA-*tóvnak*, avagy OCZAKOVNAK nevezzük. Ezen várat 1788-dikban el-vették a' Törököktől a' Moszkák 17-dik Decemberben, POTEMKIN' Vezérlése alatt, és talán örökre-is meg-tartyák. Tehát ezen híres Várat-is a'-mi Eleink építették. Bírtuk ez-előtt Beszszarábiában AKIRMÁNT is. Ezt Eleink NESZTER FEHÉR-VÁRNAK nevezték. És így valaha négy Fehér-váraink vóltanak. Első SZÉKES-FEHÉR-VÁR Magyar-országban. Másadik GYULA-FEHÉR-VÁR Erdély-országban. Harmadik NÁNDOR-FEHÉR-VÁR Szerviában, mellyet *Belgrádnak*-is nevezünk. Negyedik NESZTER-FEHÉR-VÁR Beszszarábiában. A' két elsőt régtől fogva bírjuk. A' harmadikat LAUDON-vezér vette-el a' Törököktől 1789-ben 7-dik Octoberben. A' Negyediket az Oroszok vették-el a' Törököktől 1789-ben. STRITTER. SCHLÖTZER. PRAY. KULSINSZKY.*

Meg-emlegettetem vele a' Kúnokat, kik ez-előtt ronda Nemzetségeket a' füstre rakták. Valamint Honnyodat, és Honnyaidat szereted; úgy ójjad magad' Etelének ál-gödreitől, Tuhutumodnak javallásából. DÉZSEN. ERDÉLYBEN.

E' Levelet nagy mesterséggel el-készítvén Róka; szaporán a' többiek közé tette, mellyek ugyan az'-nap', az Országnak minden részeiről, Budára hozattanak. Ezekkel le hajózván Csepelre (hogy egyszer-'s-mind a' Fő-papot-is meg-agyabugyálhassa), midőn a' Leveleket Zoltánnak kezeibe adta; azt hazudta Kádárról: hogy Ő fortélyos vélekedésben lenne Fejedelemsége felől. Igen törné a' Borsot egynehányad-magával. Más valami Fejedelemnek bé-iktatásáról gondolkodna. Etelét Főtanácsossának tartaná. Vele fújná alattomban a' követ. – Mind ezeket pedig nem azért mondaná: mintha nyilvánvaló Igazságoknak tartaná. Avagy: ha arra kelne a' dolog; meg-is-bizonyíthatná. Hanem: hogy tudgyon mihez tartózkodni a' Fejedelem, ha egyszer a' Szélvészek meg-erednének. Nem ártana a' záporos hirnek csak első lágy szelétől-is lengedezve* tartani.

Ezeket hallván a' Fejedelem; leg-is-leg-elsőben a' Fő-papnak meg-változásán csudálkozott. Felőlle mind-eddig soha semmi roszszat nem hallott. Sőtt: mindenkoron igaz szívét látta mind Attyához, mind maga' személlyéhez. De egyszer-is-mind az emberi elmének állhatatlanságáról elmélkedvén; ezeket lehetséges dolgoknak lenni állította.

De pedig az-után: midőn Tuhutumnak nevével kőltt Levelet el-olvasta Zoltán; és azt a' Titkosnak beszédgyével meg-egygyezni tapasztalta: már akkor éppen el-hitette magával: hogy mind Kádár, mind Etele nem csak nyughatatlanok*; hanem veszedelmesek-is lennének.

Nagy hevességgel fel-duzzadna tehát mind-a'-kettőre. Minek-előtte meg-hallotta; nagy hírtelenséggel el-tökéllette el-vesztéseket. És, hogy a' következendő szélvészeket korán el-kerűlhetné; meg-parancsolta Rókának: hogy Etelét alattomban el-fogja. Ha ezt jó szerivel végbe-nem-vihetné; erővel üssön reá. A' Fő-pap' megcsípését pedig őnnön-magára vállalta. Erőssen fel-is-fogadta: hogy mind-a'-kettőnek koszorúját meg-köti, és, nem-is sokára, a' vágóra viszi.

Ki-hűlvén az-után első forrójából a' hírtelenkedő Fejedelem; midőn előbbeni rendeléseit, ha vallyon meg-ütnék-é az igaz mértéket; országos fontra vette; végtére ezen gondolatban meg-állapodott: hogy Etelének gombja' le-ütése nem lenne olly félelmes. De a' Fő-papnak példás meg-bűntetése az Országban nagy zenebonát tehetne. Szerették őtet, és igen tisztelték a' Magyarok. Nem-is gondolhatták annak meg-rontását igazságosnak lenni, kinek jó tanácsesával vagy csak egyszer-is éltenek.

Illyetén gondolatokkal fárasztván elméjét; végtére így akarta a' dolgot el-igazítani: hogy, ha ki-tudódnának gonoszságaik; Etele ugyan, mind-nyájoknak eleven példájokra, el-vesztené fejét. A' Fő-pap pedig meg-ölettetne ugyan, de alattomban. Avagy nyilván szám-ki-vettetne. Csak alig-is várhatta; hogy mind-a'-kettőt kelepczébe keríttse. És, ime! bele-is-kerítette.*

HARMADIK RÉSZ.

ETELE BUDÁN.

Mert Etele jól tudván: hogy a' fekvő Ökrön Hóldat nem szánthatna; öszve-beszéllett a' Fő-pappal Wilágoson. És (mivel, Hubának le-tétele után, Gyulát a' Katonaságnak vezérlésére szükségesnek lenni állították; Etelkát pedig semmi-féleképpen reá nem vehetnék a' Budai útra) csak ketten fel-űltenek a' kocsira; és négy napok alatt Budára hajtottanak.

Midőn a' Soroksári mezőnek egy gyönyörűen fel-emelkedett Dombjához (Csepelnek éppen által-ellenében) értenek; Zoltánnak holléttéről meg-kérdezvén a' fel-'s-alá járó embereket: némellyek őtet Budán; némellyek a' Csepeli szigetben múlatozni mondották. E' kétséges beszédet javokra akarván fordítani; így végezték-el magok közt: hogy a' Fő-pap ugyan, le-szállván a' kocsiról, egyenessen Csepelre eveddzen. Etele pedig Buda felé indúllyon. A'-ki előbb fel-találná a' Fejedelmet; tüstént a' dologhoz fogjon, és Rókának gonoszságait ki-nyilatkoztassa. A' mái Verebet sokkal jobbnak lenni gondolták az hólnapi Túzoknál.

Le-szállottanak tehát a' kocsiról. Az-után egy-mást meg-ölelvén; 's a' dolognak szerencsés el-végezésére minden jókat kévánván: egy-mást meg-csókolták.

Sírva búcsúzott-el Etele Kádártól. Mint-ha előre meg érzette vólna azon szerencsétlenségeket: mellyek ezen el-válás után következtenek. Meg-érzette ezen veszedelmet Wilágoson-is: midőn, Etelkától el-válván, szokása ellen, keserő sírásra fakadott. Rebegő nyelvével arra kérte mindgyár akkor a' Szűzet: el-ne-hagyná Eteléjét hervadni, ha valami-képpen a' kaszába ütközne. Segítené ügyét minden ki-gondolható módokkal. Budára fel-jöttében, ne sajnálná értte fáradságát; ha, Rókának ravaszságai által, a' verembe botlana. Sírva ígérte-meg Etelka minden tehetségét. Ki-szabadittására kötelezte magát Testetől-lelkestől. Kevésben is múlt-el: hogy Eteléjét Budára nem késérte. Bíztatta meg-szomorodott szívét. Végtére: nagy zokogásai között, magától el-eresztette, Tű-hegyre szedvén eme' kis-útra-valót: Szeress engem; vigyázz magadra.*

A' Soroksári dombnál el-válván tehát egymástól; Etele ugyan egyenessen Budára igyekezett. A' Nyulak'-szigetének csúcsesa mellett, által-tétetvén a' Dunán; minek-utánna a' Révészektől meg-értette: hogy Zoltán Csepelen lenne, és ma vissza se jönne Budára; itt semmi dolgát nem látván, tüstént le akara hozzá evedzeni. De: mit tegyenek, reá lévén a' Révészek tanítva; ama' Titkosnak szobájába vezették, és, annak gaz kévánsága szerént, körmei közé-is kerítették.

Nem örűlhet a'véres-szájú vad Farkas nagyobban; midőn a' réses akolban leöldösvén a' többi Juhokat, egy kövér Bárányt fel-kapott; mint eme' ragadozó Róka örvendezett; midőn, a' Wilágos-váriakat meg-zaklatván, ezen ártatlan Etelét fogára kerítette. Nagy szorgalommal födötte Béle'-poklosságát. Fitogtatta örömét, és barátságát. Ördög űlt pedig szívén; ott-is a' közepén. Illy csalárdúl szóllott Etelához:

Örvendgyek-é szerencsés el-érkezéseden, Kedves jó Barátom; avagy inkább sajnállyam itt-léttedet: most se tudhatom. A' többi közt az gyötri leg-fő-képpen szívemet: hogy Fejedelmünk' akarattyának bé-tölttése az én személlyemre bizatta-

tott. Tudgyák az Egek: mennyit esedeztem Zoltán előtt; mennyit emlegettem mások előtt-is: hogy Te nékem különös jó Barátom lennél. Hogy-hogy tehetném tehát azt veled: hogy, kit minapiban Vezérséged' ki-hírlelésével meg-vígasztaltalak Világoson; most: siralmas Sorsodnak meg-jelentésével, nagyobban meg-szomoríttsalak Budán? De semmire sem mehettem esedezésemmel. – Édes Etelém! Meg-nem-mohosodhattsz Országunkban: mert gyakran hengergetnek az irígykedő Gonoszok. El-is-vagy immár árúlva a' Fejedelmek előtt. Ide Kardod'. Zoltánnak RABJA vagy.

Eme' véletlen Rabságának hírtelen hallatára nagyon meg-döbbene Etele. Megállott egy kevés ideig mozdúlatlanól. Törűlgette homlokát. Fel-fel-emelgette Szablyáját. Végtére: mind előbbeni ártatlanságát eszébe juttatván, mind pediglen mostani bátor szívének hasznát vévén; így felele Rókának:

Tehát: Ugyan-csak diadalmat vett rajtam a' Gonoszság! – Tehát! nagyobb ereje lehetett az utánnam áskáló Gaz-ember' Istentelenségének; mint nyilván-való Ártatlanságomnak? – Jól vagyon – Ime Kardom – Örömest Rabja vagyok Zoltánnak, kit Talpig-embernek gondolok; de nem egy böcstelen Rókának, kinek Béle-poklosságát, nem sok idő múlva, ki-nyilatkoztattya a' Magyaroknak Istene – Vedd Bilincsbe lábaimat, Te! Láb-moslék – Lakatold-öszsze kezeimet, Te! Kéz-szenny – De tudd-meg: hogy, nem sokára, e' Kezem lészen Hóhérod, Istentől immár régen el-rugaszkodott Gaz-ember – Kezembe vagy úgy é Tőt-falat? – Ki-tekerhetném mostanában nyakadat! Ki-is-űzhetném förtelmes lelkedet! De nagyobb kénokra tartalak: midőn egyszerre mind ki-sűlnek gonoszságaid – Jól fel-kösd Hiba-gatyádat, Szemtelen! Etelével, egy Karjeli Vitézzel; van dolgod; nem egy Kis-aszszonnyal – Ha azon szelíd Leánzó meg-törhette rosz szíved', ki-is-foghatott hallatlan gonoszságidon; el-gondolhatod, Pogány-lelkű: miként zúzlak porrá – Ki-nem-telhetett Etelkának Szeméremmel tellyes Ártatlanságától: hogy úgy le-rakott vólna; a'-mint valóságossan Ördögöddel határos, és semmire-kellő vóltál. – Minden útálatos nevek, mellyekkel mind Én mostanában, mind ennek-előtte a' Kis-aszszony illetett; sokkal inkább illenek reád, mint ama' Titkosnak méltóságos neve – Le-húzom róllad (penig hét bőröstől) eme' meg-nem-érdemlett nevedet; és viszsza-adom a' LISKÁT, mellyet, Örökséged gyanánt, gaz-apádtól vettél. Ha csak Egér nem leszel: hogy a' földbe bújj; avagy Kecske-béka' személlyébe nem öltözöl: hogy a' Tóba szökj; tőllem meg-nem-menekedsz. Tudd meg: hogy lágy Pogánka-kásádba[88]* akarván harapni; ama'

---

[88] Eme' szó *POHAN* annyit tészen a' tótoknál: mint *el-hánytt; el-szórtt; alá-való;* és *semmire-kellő.* Az ILYRUSOK, h-betű helyett g-betövel élvén, a' *Pohán*t Pogánnak mondgyák; valamint *Szluhát* Szlugának, *Bóht* Bógnak, és Horét Gorének. A' *Pohánka-kását* tehát, az-az: alá-való, és semmire kellő kását, *Pogánka-kásának-is* mondották. – Minek-utánna a' Keresztény hitre tértenek a' Tót-nemzetségek: azon embereket, kik meg térni nem akartanak, *Pohánoknak*, az-az: *el-szórtt, el hányattatott semmire-kellőknek* nevezték. Ismétt a' *Pohányokból* Pogányokat tettenek az ILYRUSOK; így jött a' Magyar szókhoz is a' *Pogány*-szó, melly által meg-nem-kereszteltetett hitvány embereket értünk. Ezeket az-után a' Deákok *Paganusoknak* mondották; noha, a' szónak eredetét nézvén, inkább *Pohanusoknak*, vagy Pogánusoknak mondhatták vólna. Nem-is törte vólna fejét BARONIUS, midőn a' meg-nem kereszteltt Nemzeteket azért mondgya *Paganusoknak*, az-az: *Falusiaknak:* mert a' *Falukba* laktanak. Mint-

redves fogaiddal Magyar Konczra találtál. Meg-is-járja e' Magyar szív Tőt lelkednek ama' Disznó-óllyát – Én leszek, Isten után, Etelka' ártatlanságának védelmezője, és Se-honnyai Nemzetségednek örökös üldözője. – Már most azt cselekedd velem, a'-mi az' Parancsolatban vagyon – Se többet penig, se kevesebbet, Poroszló.

Etelének ezen menny-dörgő szavaira, úgy Ülepébe szállott Róka-koma' párája: hogy, el-csapván hasát a' Félsz-gyökér; Tisztsége szerént, ki-ki-nyilatgatná szagos Titkainak Bűzét a' fertelmes Gerény. Nem-is tudott hamarjában kába eszével számot vetni. Ijedttében nem csak Etelének nevéről; hanem a' magájéról-is megfeletkezvén, csak azt szuszoghatta végtére: hogy utánna jöjjön.

Midőn az-után a' Csonka-toronyhoz értenek; ottan Etelének jobb-kezére, és ballábára lánczott vetettenek a' Poroszlók. Nem-is sokára osztán egy setét tömlöczbe* vetették.

Bé-ment nagy bátorsággal Etele. Magával vitte Ártatlanságának édes emlékezetét. Ennek Ragyogásától meg-világosodni láttszattatott a' két kézzel meg-markolható Setétség. E' méltatlan állapottyában el-nem-hagyta őtet a' Magyar szív. Vele állott; vele járt. Vele serdűlt; vele hált. Vele vigyázott mind Szerencséjében, mind Szerencsétlenségében egy-aránt.

Olly titokkal ment pedig végbe ezen el-zárattatás: hogy a' Tömlöcz-tartó se tudná, kire vetné lakattyát: noha, midőn annak ékes termetére, bátor tekínteteire veteget-te szemeit: azt nem hitvány fogolynak; hanem nagy nemességű Leventának gondolná.

Te pedig nagy-lelkű Etele, vedd eszedre: hogy, noha a' Fejedelemnek rabja vagy; de ártatlanól szenvedsz. – Nem hintik-ki az úttszára, fel-se-találhatod a' szemeten ama' méltóságos BÁTORI nevezetet. Meg-kelletik eztet érdemlened; és, magaddal egygyütt, Országodba, és Nemzetségedbe bé-vinned. Te példájok leszel azoknak; kik valaha Országodban el-tapodtatnak; de, bóldogabb időkre jutván, ismétt fel-emeltetnek.

Etelének el-zárattatása után; Róka, nagyobb bátorságot vévén; el-fogatta, nagy alattomban, annak lovászszát-is; és, meszsze édes Urától, egy fertelmes mélységbe zárattatta. Tudni-illik: attól tartott az Istentelen: ne-talán-tán e' végső gonoszságának hire Világosig terjedne, és szapora fel-jövetelre kénszeríthetné a' védelmező jó barátokat. – El-akarta addig sikkasztani; még amazoknak hírekkel lenne érdemetlen fogsága.

Semmit se tudott a' gyalázatos Titkos Kádárnak Csepelen léttéről. Másként ennek-is vérében tánczolva járt vólna; és, tetézte lévén gonoszságai, fagyba-vérbe hagyta vólna az Istent-félő Öreget. – Bánta a' kő-szivű, hogy tüstént utánna nem eredhetett Tatár-korbácsesával. De végtére: ugyan-csak hállóba kerítette ezt-is, eme' másnak ártalmára, magának nem hasznára született Kénzó-palota.

---

ha nem laktak vólna a' Fő-városokban-is. KOLLÁR. A' *Pogánka-kását* még a' Német-is *Heidennek* az-az: *Pogánnak* mondgya. A' Németektől vették a' magyarok, midőn a' *Pohánkát* Hajdinának nevezik.

NEGYEDIK RÉSZ.

A' FŐ-PAP HANZÁRNÁL.

Midőn ezek Budán így történtenek; lássuk: mire mehetett a' Fő-pap Csepelen. Ez (minek-utánna nagy szív-szorongatásai között Etelétől el-vála; és a' Fejedelemnek akkori Lak-helyére, ama' gyönyörűen el-terjedett, és valaha szép Kertnek beillő Csepeli szigetre érkeze) magát Zoltánt otthon nem találhatta. Éppen az-nap' vadászatot indított a' közel-levő erdőben. Reggel mentenek-ki a' Nyilasok; délre várattattanak-vissza Hanzártól; ki akkor, a' Fő-pap' nagy szerencséjére, oda-haza maradott.

Szerette Hanzár a' Fő-papot. Gyakran tapasztalta egyenes szívét. Észre-vette gondolataival meg-egygyező szavait. Ezek fölött: Istenéhez, Hazájához, és Fejedelméhez nem tettetett, hanem valóságos szeretetét. Ennek el-jövetelén vagy csak azon okból-is igen örvendezett Hanzár: hogy illy hathatóságú embernek tanú-bizonyságával meg-akarja vala erősiteni Etelkának ártatlanságát. Mert: el-nem-hitethette magával, hogy mind igazak lennének azok, mellyeket a' Titkostól hallott. Mind ekkoráig, alattomban, szűnetlen síránkozott azon ártatlan Szűznek ostromai miátt. Csak alig-is várhatta: hogy Kádárral azokról beszélhessen. Nem kételkedett benne: hogy mindenek, mellyek Világoson történtenek, tudva vólnának előtte.

Kádárt tehát, a' homályos dolgoknak meg-világositására, leg-alkalmatossabbnak lenni gondolván Hanzár; minek utánna el-jövetele meg-jelentetett: kévánva bé-eresztette magához. Kit-is maga mellé ültetvén; hogy, Urának haza-jötte előtt, mindeneket meg-tudna: lassan-lassan a' Világosi dolgokra ereszkedett.

A' kevés ideig tartó beszélgetések között, észre-vette a' Fő-pap: hogy Hanzár, Etelka' nevének egynehány emlegetésével, örömest meg-akarná tudni a' valóságot. Ezen okra nézve: addig-addig kerítette hoszszas beszédgyének fenekét, még végtére: útba igazítván a' dolgot, nagy mesterséggel, a' Világos-vári történetekbe keveredett.

Tehát: a' kegyes Fejedelemnének csendes hallatára, elejétől-fogva egész végig, el-beszéllette a' haj-szál'-meresztő rút viszsza-vonásokat. Etelkának saját angyali képét, eleven-festékekkel, igazán le-festette. Ellemben: ama' gonosz Rókának Majom-ábrázattyát; embertelen kéreménnyeit; Zoltánnak gondolataira, és vágyódásaira fogott illetlenségeket, olly világossan eleibe rakta: hogy ezekre nem csak elhűlne, el-iszonyodna Hanzár; hanem Etelkának annyi bajait keservessen meg-issiratná.

Fő-képpen azon indúla-meg a' Fejedelemné, midőn hallotta, melly nehezen lehetett Etelkából ki-venni, elsőben, a' Titkossal ejtett beszélgetésnek velejét; azután: Etelének Személlyére hintegetett gyalázatos szavakat. Jól tudta Hanzár: hogy, az elsőnek el-titkolása, az emberi Szeretetből; a' másadiknak el-rejtése, Eteléhez való hajlandóságából gyökerezne.

A'-mi több: Etelkának azon említett maga-viselését elegendő jelnek lenni állította Hanzár, mellyből bizonyos ártatlanságát, minden gyanakodás nélkűl, valóban

ki-vehesse. De egyszer-'s-mind: úgy el-útálta Rókát: hogy, tűsténT új módokról gondolkodna, mellyekkel nagyobb világosságra hozhatná rettentő gonoszságait.

Istenem! melly hatalmas párt-fogót találhatott Etelka a' Fejedelemnében! – Ha ezt akkor ez Isten fel-nem-ébresztette vólna: ha szívét (Urának keménsége ellen is) meg-nem erősítette vólna: talán, nem csak gond-viseléséről; hanem maga-léttéről-is gyanúba eresztette vólna az emberi gyarlóságot. Mert ekkor az ártatlanságot el-nyomottnak; ellemben a' gonoszságot nyerttesnek tapasztalták vólna.

Mert Zoltán úgy-annyira el-hitte ravasz Titkossának hazugságait: hogy valóságokról éppen nem kételkedne. Ugyan-azért: nagy munka-dolog vólt Személlyével bánni; midőn a' vadászatról viszsza-jött. De minek-előtte vele szembe jöttenek; meg-jelentette a' Fő-papnak Hanzár: hogy, némely Leveleket el-olvasván Ura; igen meg-haragudott legyen. Vigyázna magára-is Kádár. Alig, ha azon írásokban nem fekünne Róka. Magának ugyan semmit se szóllott Zoltán ezekről. Azon lenne Kádár minden igyekezetével: hogy Zoltánnak gondolatait ki-vegye. Végtére: azon ártatlan Szűz-virágnak veszedelme' el-távoztatásáról szorgalmatoskodna. Élni se kévánna; ha halálát venné.

Hanzárnak ezen utólsó szavaiból ki-tettszhetett: melly irtóztató-képpen öszve lennének zavarva a' Wilágosi dolgok*. Az-után az-is: minő szíve lenne a' Fejedelemnének a' meg-bontakozott dolgoknak el-igazításokra. Mennél továbbra haladott az idő; annál-inkább észre-vette: hogy, minden-nap', egy nap múlik; és annál méllyebb gyökeret vér az Istentelen Gonoszság; annál nagyobb veszedelembe forogna mind Etele, mind pediglen Etelka.

Minek-utánna ezek így el-múltanak; íme! bé-toppana hozzájok Zoltán. De, midőn ama' Fő-papot Hitessénél látta: olly kegyetlen szemeket vetett mind-a'-kettőre: hogy azoknak tüzességeket nem tűrhetvén Hanzár; szinte kétségbe esne. Egy szót nem szólla hozzájok. Előllök nagy'-hamarjában el-tűnvén; bé-zárta maga után az ajtót. Szűnetlen a' Párt-ütésről gondolkozott. Urának ezen állapottyára nézve, el-némúla Hanzár. Elig vólt: hogy el-nem-útálta Maga' életét. Leg-inkább a' következendő rosz élettől tartott.

A'-mi Hanzárt igen hathatóssan gyötrötte, az a' Fő-papnak nagyobb bátorságot adhatott. Észre-vette a' szemes: hogy Zoltán Ifiúságának maga' meg-értt tanácsesára lenne szüksége. Által-látta: hogy, az Istentelen Rókának fortéllyai által, igen meglenne-vesztegetve szíve. Ugyan-azért, kötelességének lenni állította: hogy, elsőben csendes, de fontos beszédekkel helyre-állítsa. Az-után: ha lágy szavaival keveset gondolna (vagy törik, vagy szakad) Magyarossan ki-adgya* az Igazat.

Tehát: midőn mindnyájan az Ebédhez űltenek; Zoltán pedig egy hasogatott hajszálnyit sem akarna távozni fel-vett szándékától: a' Fő-pap (semmit sem hajtván dér-dúr tekínteteire) nagy Méltósággal el-kezdette beszédgyét. Ez nem egyébből állott: hanem Istenben-bóldogúltt Árpádnak merő dicséreteiből. Attya' Erkölcseinek elő-hozásával akarta meg-jobbitani Fiát. De vannak, kik azt állíttyák: hogy soha meg-jobbúlt embert nem láttanak.

Mind-az'-által: Árpádnak fő-képpen azon erkölcsét magasztalta Kádár, mellyel minden embernek alattomban-való undok rajzolásait, avagy inkább mázolásait éles-szemeinek czirkalmaival meg-egyenlítette, be-is-kerítette. Nem-is találtatott soha

ollyas teremtmény, kinek Ördög-űlőn-koholtt fortéllyaitól valaha meg-csalattatott vólna. Ő minden Vádolónak elsőben erkölcseit szokta nagy eszességgel meg-rostálni*. Soha el-se-hitethette magával: hogy más vesztével hízó Gonoszoknak vádolásaik egyenes Ország'-úttyán járnának.

De ha mindgyárt azon Ember-hússal-élő Hiénák Igazat hoznának-is elcibe; mégis a' vélekedéssel vala felőllök: hogy ezt nem a' Köz-jónak Elő-mozdítása' szeretetéből cselekednék; hanem, hogy elsőben: tulajdon haragjokat ki-öntenék; az-után, a' Boszszú-állásra törekedő indúlattyokat el-palástolván, a' Köz-jónak szeretetét fitogtatnák. Igy tehát (ama' vádolások' alkalmatosságával meg-fordítván a' rudat) elsőben magokat; magok után a' Köz-javat szeretnék.

Eme' viszszára-fogott Kasza penig semmi böcsűletes Munkásnak kezeibe nem illene ám; ki maga' hasznát a' Gazdának Java után szokta helyheztetni.

Ezen nagy Okosság, ezen nagy Szemesség leg-inkább illene penig az Országlókhoz: kik gyakorta (hírtelen indúlataiktól el-ragadtatván) meg-csalódnának. Meg jutalmazhatnák a' Gonoszokat; el-veszthetnék penig az ártatlanokat. Nem lehetne penig bóldogtalanabb Ország annál, mellyben a' Jók, és Roszszak között külömbséget nem tudna tenni a' Fejedelmi Okosság.

Minden Itélet-tételben leg-szükségessebb vólna a' jó Meg-fontolás. Itt abban kellene-hanni a' Szeretetet; a' Gyűlölködést, de fő-képpen a' Hírtelenkedést. Kik ezektől el-ragadtatnának; azok az Igazat által-nem-láthatnák.

De (egy szó, mind száz) midőn valaki maga' Fele-baráttyának valami rosz tettét bé-vádollya; csak éppen egyre lenne a' Bírónak szüksége: hogy mind a'-két Részneк Erkölcsét egy ki-gondolhatandó alkalmatossággal, maga meg-visgállya. Sött: mind a'-kettőt olly környűl-állásokba tegye, mellyekben szabadságok lehessen nem csak a' Jónak el-hagyására; hanem a' Rosznak el-követésére-is. Midőn osztán mind a' Fel, mind az Al-pörösт ezen módokkal meg próbálhatta: minden Személy-válogatás nélkűl, akkor tegyen az-után igaz Itéletet.

Kádárnak eme' bátor, és fontos beszédgye igen meg-tettszett Hanzárnak. Gondolta-is: ama' szavakat azon beszéllése' elejének lenni, mellyel nem sokára Etelkának ártatlanságára ereszkedne; azt védelmezni fogná; és, a'-mint reménlené, ki-is-emelhetné a' sárból.

De, ha az Uralkodóknak érzékeny tulajdonságaikat visgállyuk; e' borsos levek nem annyira tettszettenek Zoltánnak: hogy azoknak csipősségeket, minden megrázódás nélkűl, el-nyelhette vólna. Hamar fel-forrott a' fazék. Szokása ellen, hírtelen fel-is-rugta a' széket; és, mind-nyájokat az asztalnál hagyván, ki-ment közellévő Kertyébe, dúlva-fúlva magában.

ÖTÖDIK RÉSZ.

ZOLTÁN A' FŐ-PAPPAL*.

Nem vólt még-is olly kegyetlen haragú a' Fejedelem: hogy, heves indulattya megszűnvén, által-ne-láthatná az Igazat; és nagyra-ne-böcsűlné az Igaz-mondót. Ha mást nem-is, leg-alább csak azt nyerte Kádár ama' beszédgyeivel: hogy Rókának emberségéről kételkedni kezdene Zoltán: Eteléhez pedig, és Etelkához nagyobb hajlandósággal lenne.

Midőn ez-után egészlen ki-fútta a' haragot; egygyik Szolgája által, a' Kertbe szóllította a' Fő papot.

Az Ebéd után, éppen ekkor, Hanzárral beszélgetett a' Fő-pap; és Zoltánnak hírtelen fel-háborodásából származható változásokról elmélkedett. Újra meg-keseredett Hanzár; valahányszor Urának el-távoztta eszébe-jutott. Félt-is annak megenyhítésére ki-menni. De ismétt meg-örűlt; midőn Zoltánnak parancsolattyát a' Szolgától hallotta. Kérte a' Fő-papot: hogy hozzája menvén, vele gyengén bánnyon; és haragos tüzét éppen ne gyúllaszsza. Benne lenne Zoltánban-is a' Fejedelmek' tulajdona: hogy, a' leg-szerencséssebb ki-menetelek jó kedvétől függjenek.

Kádár, Zoltánnak ellenében állván, meg-hajtotta fejét, és ezeket mondotta: Megkövetlek, Hatalmas Fejedelem! ha asztali beszédemben ollyast találtam, mások előtt, mondani, melly, akaratom ellen-is, meg-sérthette Fejedelmi Méltóságodat. Leg-alább, tudgya a' Magyarok' Istene, hogy eszem' ágában sem vólt: hogy meg-sértselek – Oh! Zoltán! Ha szívemnek egyenes indúlattyát; 's-egyszer-'s-mind el-tűrhetetlen gyötrelmeimet láthatnád: meg-könyörűlnél inkább siralmas állapotomon; semmint, ama' beszédemből ki-tettszett szorgalmatosságom miátt, reám meg-nehéztelnél – Oda lettünk előtted mí Szegény Wilágos-váriak! – Oh Egeknek fényes Csillagjai! vallyon mit véthettünk: hogy Fejedelmünknek minden Híveihez hajló Szeretetét el-veszthettük? – Avagy, mit-is mondék Balgatag? – Nem veszett-el Zoltánnak Szeretete mí-hozzánk; hanem, egy Nyársra-való Gaz-embernek ravaszsága miátt, egy kevés időre meg-gátoltatott. – Te! Magyaroknak Hatalmas Istene! kiben helyheztettük mind-eddig hanyatló Reménségünket: nyisd-meg Mennyei Világosságodnak Öreg-kapuját! Adgy erőt mind-a'-kettőnknek. Én nékem ugyan: hogy a' siralmas történetet vólta-képpen annak rende szerént elő-beszélhessem. Zoltánunknak penig: hogy velőssen mind meg-érthesse, mind meg-orvosolhassa az irtóztató veszedelmeket – El-ne-hagygy bennünket, Teremtő Istenünk! kinek Gond-viselése mind az Emberekre, mind a' Csúszó-mászó állatokra-is el-terjed.

Midőn a' Fő-pap ezeket mondotta; el-annyira meg-háborodott, és el-keseredett: hogy, ki-mondandó több szavai úttyokat el-vesztenék, mert viszsza-nyeletteténck. Olly terhe-is lett gyötrelmes indúlatainak: hogy könyvekre nem oszolhatnának.

Kádárnak eme' változását látván a' Fejedelem; elsőben őtet meg-szánta. Az-után: azt gondolta: hogy Etelének el-zárattatása gyötrené úgy-annyira szívét. Tehát: előbbeni beszédgyének hírtelen el-állta után, ezekkel kezdette a' titkot ki-jelenteni:

Édes Kádárom! Midőn bóldog Atyám, Árpád, halálos betegségében feküdtt; végtére arra-kére engemet: hogy Etelére külön gondom legyen; és felőlle semmi

roszszat hamar el-ne-higygyek. Atyámnak ezen végső szándékát bé-tellyesíteni akarván, Őtet a' Vezérségre fel-emeltem: noha azt se tudtam: mi Országból jött, mit akarna Honnyomban. De, mivel Ő Atyámnak meg-tettszett; nem gondolhattam azon Tisztségnek el-viselttére méltatlannak lenni. – És, íme! – Ki-tanúltam nem régen fura fortéllyait. Ő Labas Simonnak (leg-nagyobb Ellenségemnek) Vejc; és Bolgár Teste-lelke. Azért-is jött hozzánk: hogy itt, fel-vévén a' Magyar Hadnak szokását, bátorságossabban üthessen rajtunk Bolgár maradványival. El-se-hittem vólna Czigány igyekezeteit; ha Tuhutum el-nem-fogta vólna azon levelét, mellyel Ipját ellenem uszította. Itt vagyon Tuhutumnak levele. Olvasd-el; és tégy ítéletet: ha kötelességemnek nem tettem-é eleget, midőn eme' nyughatatlant a' Csonka-toronyba zártam.

Mind-eddig semmit sem tudott a' Fő-pap Etele' Rabságáról – El-hűlt! El-iszonyodott – Reszketett kezében a' levél, midőn el-olvasta. Az Egek felé vetette osztán szemeit, és ezeket nagy'-álmélkodva mondotta:

Csak éppen e' héjján valék még: hogy egészszen el-veszszek! Tudni-illik: hogy, ezer gyötrelmeim között, azt-is meg-éllyem: hogy Etele Rab; Etelka penig maga magát meg-öllye. Oh! Zoltán! Magyar léttedre mit cselekedtél? Tí! Ragyogó Fények! Láthattátok-é ezeket: eme' levélbe foglaltt hazugságokat, és meg-nem-büntettétek? Avagy: azért hagygyátok talán annyira menni a' Hazugot: hogy, az Istentelenségnek leg-nagyobb tetejéről le-hengerítvén; összze-meg-összze-törjétek minden porczikáját? – Jól vagyon. Legyen, Isten! a' Te akaratod mindenben – De, Hatalmas Fejedelem! Ezen kőltött levél úgy ki-fogyaszthattya Rókát minden lukaiból: hogy, kézre kerűlvén; nem sokára meg-is-dermedhessen – Oh! Színlés! Oh! átkozott Ál-orcza! Nem reménlhetted más-kép' Etele' ártatlanságának meg-vesztegetését; hanem Tuhutum' keze' irásának rettentő költtésével? Hatalmas Fejedelem! Ismértem, még Szittyiánkban; Tuhutumot. Szinte egy-idősök vagyunk. Tudom mind gondolatait, mind keze' írásának vonásait. – Nincs drágább kincsem ezen ősz fejemnél. Ezt hagyom addig zálogúl; még az Igazság ki-tudódhatik – Él még Tuhutum – Irj azon emberséges Magyar Embernek. Tedd irásodhoz ezen kőltött levelet. És, ha magájénak isméri; akasztass-fel a' Cser fák' tetejére mind engem', mind peniglen Etelét. Semmit sem irtózom a' Fogságtól. Magam megyek azon félelmes Csonka-tornyodba. Etelének durva lánczaiba csatlom közös láncczaimat – Szegény Etele! Innen kezed; amonnan lábod: ha Labasnak Vejc vagy – Hatalmas Fejedelem! Esküszöm az élő Istenre: hogy úgy nem veszi eredetét a' Bolgároktól Etele; valamint Én a' Nemiczektül, avagy a' Frankoktól* nem vehetem – Irj Tuhutumnak – Ne engedd el-nyomatni az ártatlanságot – Kérlek a' Magyarok Istenére, mellynél nagyobb Szentségre nem-is kérhetlek: írj Tuhutumnak. Mi Túró, mi Sajt ki fog nem sokára tettszeni.

Láttszatott a' Fő-pap ollyast javaslani, melly csak egy mód lehetett az Igazságnak ki-nyomozására. Tehát: hogy Titkossa ellen vaktában ne kardozzon; ki-jövén a' Kertből, egyenessen a' Szobába mentenek. Itt Zoltán meg-írván maga a' levelet; és azt Tuhutumnak levelével egy csomóba kötvén; le-is-pecsételvén: még az'-nap' Erdélybe le-küldötte. Meg-parancsolta pedig leg-serényebb Lovászszának: hogy, ne úgy mennyen, mintha epret szenne; hanem úgy szaladgyon, mintha tüzet érzene mind-a'-két bokájában. A' Katona tüstént fel-űle poroszka lovára*; és a' Szelek'

szárnyán Erdélybe nyargala. Ezeket így el-végezvén Zoltán; úgy tettszett: mintha szíve meg könnyebbedett vólna.

Úgy meg-tettszett pedig az-után a' Fejedelem előtt a' Fő-pap: hogy, kit ez-előtt csak kedvelleni láttszattatott; azt mostanában mind szeretné, mind pediglen tisztelné. Észre-vévén pedig azt-is: hogy Ő ollyas lenne, kinek Okosságára más dolgot-is bízhatna; meg-kérdezte tőlle: mi hírek lennének Világoson? Fejedelemsége felől mi vélekedésben vólnának a' Magyarok? Jó szívvel fogadnák-é rendeléseit? – Meg intette pedig Kádárt, hogy úgy felellyen eme' kérdésekre, valamint az emberek' beszélgetéseikből hallotta. Ne-is gondolná: hogy, mások' vélekedéseiknek elő-adta miátt, reá meg-neheztelne. Sőtt: úgy gondolkodna; hogy egy Fejedelemnek nagy hasznára vállhatna: ha a' köz véleményeket hiteles emberétől hallhatná. Ezzel azt reménlené: hogy, ha mi Igazakat hallana; rendeléseinek szerencsés ki-menetelén szívéből őrvendezne. Ha mi roszszat érthetne; azt vagy meg-jobbítaná, vagy a' locska szájakat lakat alá fogná.

Zoltánnak ezen reméntelen szívességét, és szinte barátságát tapasztalván Kádár; fő-képpen azon örvendezett: hogy a' Világos-vári dolgokra szép'-menedékessen lereszkedhetne. Örvendezett azon-is: hogy eme' bátor ki-vallásra önnön magától ösztönöztetett a' Fejedelemtől, mellyeknek elő-beszéllését (meg-nehezteléstől tartván) bóldogabb időkre halasztani akarta. Igy felele tehát kérdéseire:

Vallyon kit találhatnánk olly esztelent, ki okos rendeléseiddel meg-nem-elégedne? Hogy a' többit elő-ne-hozzam; Gyulának bizonnyára és Etelének Vezérsége úgy annyira meg-tettszett a' Katonáknak: hogy csak az alkalmatosságot várnák, mellyen tellyes erejekből meg-hálálhatnák jó akaratodat*. Vajha saját füleidre vehetted vólna azon örvendetes szavakat, mellyekkel Magyar-országot bóldognak lenni kiáltották ollyatén Fejedelemnek kormányozása alatt, ki, valamint az erkölcsöt meg jutalmazni; úgy a' gonoszságot meg-bűntetni tudná. Veled élni, Veled akarnak halni Vitéz Magyaraid. Olly hamar-is el-felejthették Árpád' halálából származott szomorúságjokat: hogy most (örömeik' özönével bajoskodván) nem véllhetnének más egyebet nehezebb dolognak lenni; mint annak meg-zabolázását.

De, Hatalmas Fejedelem! nem lehetnek a' Fő-uralkodók olly szerencsések: hogy azoknak hírek'-nevekhez ollyas valami ne férhessen, melly ama' tündöklő ékes Világjoknak fénnyét egy fölhőcsnek elő-kerekedtével meg-ne-homályosíthatná. Magában a' Napban fekete fótokat láttanak a' Kaldea-belick. Meg-fogyatkozását Országunkban-is tapasztaltuk nem régen. – A'-mi engem' illet: illy vélekedésben vóltam, vagyok-is mostanában felőlled: hogy azon homályokban, mellyekkel fénnyeid el-takargattatnak; sem híred, sem peniglen tanácsod. Ismérlek kicsinségedtől fogva. Tudom: minő Atyának Gond-viselése alatt neveltettél. Ugyan-azért: reá mernék eskünni: hogy azokban, mellyekkel a' gonosz nyelvek mocskosítanak, olly ártatlan vagy, mint a' mái bárány. – Édes Zoltánom! Bátorságot adtál a' beszéllésre. Megmondom, a'-mit hallottam igazán. – El-futamodott, valamint a' villám, ugyan-azért igen kevés ideig tartott azon híred: hogy a' Magyar Kis-aszszonyok' Szépét vadászod egy Kerítőd által.

Jól ki-se-mondotta ezeket a' Fő-pap, íme Zoltánnak mérge fel-forrott, és igen meg-tüzesedett*. Mit (úgy mond)? A' Magyar Kis-aszszonyok' Szépét vadászom? Egy Kerítőm által? Azt: az annya' kénnyát. Meg-találád a' Tű' fokát, vak Sibilla!

Már penig, Te nékem, Kádár; ki vele, a' Gaz-emberrel. Ki lehetett olly merő-vak, hogy utánnam illy csúfossan botorkázhatott? Ki koholta eztet felőllem?

Felele Kádár: Nem egyébb; Hatalmas Fejedelem; hanem az: ki, amúgy-is a' gonoszságok' méllyében feküvén, mivel maga-is az Istentől el-rugaszkodott; a' Fejedelmek' hírek' meg-rontásával akarja bíztatni maga' poklosságát. – Titkoltuk, a'-mint lehetett, ama' gyalázatos híredet. Azt-is gondoltuk: hogy ezzel megszégyenyíttyük hallatlan merő vakságát*. De ő, annál mélyebben vervén gyökereit; azt-is rebesgette: hogy Hanzárodat ki-iktatod; és helyébe azon Magyar Kis-aszszonyt helyhezteted, mellyet az egész Ország Természet' remekjének állít. Ezek azon szomorú hírek Világoson!

Már ezekre egészlen fel-lobbanván a' Fejedelem: Mit (úgy mond)? Hanzáromat ki-iktatom? Hanzáromat? Egygyetlen-egygyemet? Várrá Istentelen!* Add-ki veszedelmes nevét! – Porrá töröm minden tagjait – Tűzzel-vassal diribról-darabra - - agyba-főbe - - a' puruttya teremtést.

Urának fen-szavát, és lába' topogást hallván a' Fejedelemné; igen meg-ijedtt. Félt-is mellék szobájából ki-jönni: ne-talán-tán Zoltán (Kádár' szavainak nem hivén) Őtet fenyegesse a' szerencsétlenséggel. Gondolkodott egy-ideig mit tegyen? Igen ismérte hírtelen haragját. – De az-után: tüzeinek vagy meg-enyhítésére vagy erőszakos el-oltására (íme! mire kellett vetemednie) ki-rohant szobájából. Az-után: mi háborúk? mi menny-dörgések csavarognának Buda fölött? álmélkodó szavakkal meg-is-kérdezte.

Felele nagy boszszonkodással Zoltán: Látd! minő nagy szelekkel tellyes szerteszéjjel Országom! Azt fújják, azt forgattyák felőllem: hogy a' Magyar Kis-aszszonyok után Kerítőket küldök. Hanzáromnak útat mutatok. Annak üres helyét a' Természet' Remek-munkájával bé-töltöm. Ki-nem-vehetem útálatos nevét ama hírem' emísztő, és gyalázatommal hízó veszedelmes Szúnak.

Felele Hanzár: Ne epezd úgy annyira magadat, édes Zoltánom. Meg-nem-érdemli a' gonosz: hogy ellene úgy fel-háborodgy. Ember legyen, kire meg-haragudgy. Csendesűlly-le egy-kevessé. Tüstént a' világra hozlak.

Jut-é eszedbe; édes Zoltánom? hogy mi Etelkának nevét, gyönyörű maga'-viselését, és ritka szépségével meg-egygyező erkölcseit hallván; annak ide-hozattatására küldöttük ama' Titkosodat? Hát! ha azon ravasz lélek* más valami követséggel állott a' Szűznek ellenében? Hát! ha elsőben meg-akarta-rontani tiszta Erkölcseit? Hát! ha szerelmedre azért gerjeszteni? hogy engem' tőlled el-szakaszszon? és magához kapcsollyon? Nem tudod? hogy, kik Feleségét Urától el-szakasztani, és magokhoz csábítani akarják, fortéllyokat Uroknak gyalázásán kezdik? Véled-é? hogy ki-nem-telik Rókától akár minő pajkosság? – Édes Zoltánom! Most adom-ki szívemnek ama' titkát, mellynek ki-nyilatkoztatására (úgy tettszik) mintha magától Istentől kénszerittetném:

Halladsza, Zoltán, az igazat. El-hiszed-é? hogy hozzám-is gonosz hajlandósággal viseltetik förtelmes Titkosod? Tudd-meg: hogy édes Atyámnak Merótnak Udvarában (még hajadon-koromban) igen ki-tanúltam, penig sok alkalmatosságban; heves indúlatait. Sok szerelmes szavakkal illette Személlyemet Budán-is. Gyakor fohászkodásai; a' szerelem' nedvében úszó, és bé-bé-hunyorodott tökélletlen hamis szemei, nagy öröme, ha magánossan velem lehetett: nagyobb szomorúsága, ha sokáig

nem láthatott: elegendő jeleknek láttszattattak előttem: mellyekből igen észre-vehettem embertelen vágyódásait.

Mind-az'-által: még se kévánhatom azt tőlletek: hogy illyetén förtelmes nagy dolgokban csak puszta szavaimnak higygyetek. Ha meg-engeded, édes Zoltánom: hogy próbára tegyem a' Titkost; ímc! el-hívatom magamhoz; és, szerelmes szavaimmal, alkalmatosságot nyújtok tüze' ki-adtára. Tí akkor a' Szobában el-rejtve hallgatódzhattok. Füleitekkel hallhattyátok; és szemeitekkel láthattyátok*, sőtt kezeitekkel meg-markolhattyátok gonosz gerjedelmeit. Kádárnak asztali javallása szerént, adgyunk alkalmatosságot nem csak a' jónak el-mellőzésére; hanem egy rosznak el-követésére-is. Visgállyuk-meg a' gonosz Vádolónak erkőlcseit*. És íme! ha hállóba* nem kerítem; bár az egész Országban Hamu-pipőkének mondgyatok.

Ki-mondhatatlan nagy örömmel hallotta a' Fejedelem hív Hitessének ezen javallását. A' Fő-pap-is (az Egek felé emelvén szemeit) hálákat adott Istenének: hogy Hanzárt ezen gondolatra venni méltóztatott. Ezzel a'* Világos-váriaknak ártatlanságokat, Rókának gonoszságait mind ki-nyílttaknak, mind vagy meg-jutalmazottaknak, vagy meg-ostorozottaknak lenni állította*.

Édes-örömest reá-állottanak tehát Hanzárnak kérésére. És így rendelék-el a' dolgot: hogy, egy reggel, vadászatot indíttsanak Csepelen. Előtte-való nap' levelet írjon Hanzár Rókának, mellyel magához édesgesse. Ki-mennének ugyan eme vadászatra mind-nyájan; de Zoltán, és Kádár viszsza-térnének. Magokat a' szobában egy Szőnyeg alá el-rejtenék. Itt állanának Lesben. Itt vadásznák a' szeretettel megszelídített* Gaz Rókát.

HA'TODIK RÉSZ.

KÁDÁRNAK OKOSKODÁSAI.

Eme' jó rendeléseket meg-tévén; olly örömmel vóltanak mind-a'-hárman: hogy egy mástól el-nem-vállhatnának. Nem-is egyébről; hanem a' titoknak következendő ki-nyílttáról szűnetlen beszéllettenek. Tartott-is ezen ki-magyarázhatatlan nagy öröm egész addig: még Zoltán azt nem találá mondani: hogy immár semminek héjjával nem lennének; ki-vévén egy Etelét; ki mostanában, úgy-mint Rókának martalékja, ama' Csonka-toronyban nyomorog.

El-állott erre Hanzárnak szava. Soha nem látta ugyan Személlyében Etelét; de mind ékes Termetének hírét, mind gyönyörű erkölcseinek számát gyakran hallotta. Most pedig (véletlen rabságát hallván) egészlen el-iszonyodott.

Maga Zoltán se beszéllett soha Etelével. Nem-is látta, Árpád' el-temetésének alkalmatosságával, betegsége miátt. Immár szégyenleni-is kezdette: hogy, kit, Attyának olly szorgalmatos ajánlására, nem régen a' Vezérségre fel-emelc; mostanában, egy ravasz Rókának észre-nem-vett csalfasága miátt, olly hírtelen le-zárattata.

A' kegyes Fejedelemné, Urának, Etele felől fel-vett gondolatait-is által-látván; igen kérte Zoltánt: venné-ki mennél hamarébb szomorú fogságából. Az után: ezen

vigasságnak nemes társaságába eresztené.* Maga fogna pedig el-menni a' Csonkatoronyba. Maga le-venni a' lánczokat. Maga el-késérni Világosra-is.

Jó szívvel reá-állott Zoltán Etelének ki-szabadíttására. De le-verte a' Fő-pap, azt mondván: hogy ezen környűl-állásokban (Tuhutumnak levelét érti vala) Etelének eme' fogságát szükségesnek lenni állítaná. Az-után: nem is illene: hogy olly könnyen meg-szabadúlna, a'-mint könnyen le-zárattatott. A' Nép előtt hamar ki-tettszhetne Zoltánnak hírtelenkedése. Penig: e' gyengeséget igen el-kellene-takargatniok a' Fejedelmeknek. Etelének Leventás szívét meg-nem-fogná-vesztegetni e' kis ideig tartó sanyargatás. De, a'-mi leg-nagyobb: Etelének hírtelen ki-szabadúltta nagy szeget verhetne ama' Rókának fejébe. Gyanakodni fogna mindenről. Reá-se-vehetnék arra: mellyet felőlle ez-előtt rendeltenek. Végtére: csak arra kérte a' Fejedelmeket; hogy, méglen Erdélyből viszsza-térne a' Követ; addig Etelének Rabságát nagy titokban tartanák. Ne-talán-tán, Világosra futamodott hírével, kárt tegyenek Etelka' életében.

Ezeket hallván, és a' Fő-papnak okosságát meg-dicsérvén Zoltán; tüstént Budára küldötte Lehel-hadnagygyát, ki, mindenkor a' Fejedelem mellett lévén, illy különös Követségnek okos el-végezésére tartatott. Ez-által meg-parancsolta a' Tömlöcz tartónak: hogy ama' Fogolynak Rabságát szóba tartaná. Felőlle senkivel se beszéllene. Vele mind-az'-által úgy bánna: hogy semmi panaszszát ne hallaná. Az Étel': és Ital' dolgából semmi fogyatkozása ne lenne. Ezek a' Budai Várból hozzája bőven vitetnének. Egy szóval: meg-tenné minden kévánságát, a' ki-'s-be-járó szabadságán kivűl.

Minek-utánna e' parancsolatokkal el-méne a' Hadnagy*; akarattyára hagyá Zoltán a' Fő-papnak-is*: ha meg-akarná látogatni Etelét; és annak el-keseredett szívét a' meg-szabadúlás' édességével meg-enyhíteni. De meg-köszönte Kádár e' kegyességét; azt mondván: hogy ő Etelához menni nem akarna: ne-talán-tán olly gondolattal lennének állapottya felől: mint-ha ártatlanságának meg-bizonyítására, minden felől öszve-kapargatott eszközökre lenne szüksége; 's-mint-ha maga elegendő nem vólna jó erkölcseinek meg-víttatására.

Ezen bátor szavaival úgy-annyira fel-emelte Kádár Etelének Sorsát; hogy immár a' Fejedelmek* éppen nem kételkednének ártatlansága felől. Ezen okból ki-tettszett: mint-ha nem várhatnának valamit nehezebben, mint ama' két Szem-pillantásokat, mellyeknek elsőjében Rókának erkölcsét meg-késérthetné Hanzár; másadikában Tuhutumnak levelét kezeibe vehetné Zoltán.

El-jött azomban a' víg vacsorának kellemetes ideje. Le-űltenek hárman a' megteríttetett asztalhoz. Ekkor a' Fő-pap Zoltán előtt-is el-beszéllette egészlen a' Világos-vári dolgokat. Csak alig-is múlt-el; hogy Etelének Karjeli eredetét ki-nem-ugrasztotta. De eszébe juttatván: hogy e' dolog Etelétől-is nagy titokban tartatna; végtére csak azt mondá felőlle: hogy őtet nem lehetne külső Országinak tartani: mivel bizonyossan a' Szittyia-beliektől venné Nemes Eredetét: igaz szívvel-is hajlana a' Magyar Atya-fiakhoz. Ugyan-azért: újra meg-dícsérte Árpádot: hogy Ez (talán jól által-látván Magyar Eredetét) őtet nem csak az Al-tisztségekre fel-emelte; hanem, el-enyísztte előtt, Fiának-is kegyességébe ajánlotta.

De osztán: midőn ZVATOPLUGTÓL; és LAJOSTÓL, végtére: MÉN-MERÓTTÓL el-illantott Külső-országi LISKÁT, FUXOT, és RÓKÁT maga' Titkossának

fogadta; Árpádnak ama' cselekedetét helyben nem hagyhatta. Eme' Tételének megvíttatására jól-fogantt gondolatai illy okossan hajtottanak-ki*:

Hatalmas Fejedelem! Kegyelmes Fejedelemnő! azon Tisztségekre, mellyek Országunkban leg-elsők, Kül'-országiakat fel-emelni; Én nállam annyit tészen: mint Ebre bízni a' hájat. Soha az illyetén Együtt-mentt bujdosó Csillagok jót nem jelentettek az Országlóknak. Nem lehetnek olly szivvel édes Hazánkhoz: mint benne született; avagy régen bele kerekedett Hazánk-fiai. Magok' hitván hasznokra vígyáznak inkább, mint érdemes* Köz-javunkra. Éjjel-nappal készek el-pusztúltt Országunknak szomorú Dülledékjein* magok' Váraikat fel-építeni; és el-tapodtt Lakósainknak egy-ügyűségeiket (hogy a' külső ravaszoknak olly könnyen hittenek) fehér fogakkal* ki-is-nevetni.

Mert: ugyan mért nem elégedhetnek-ők-meg a' magok' Országjokkal? Tudniillik: hogy mi magunkat reá-szedessük? Hogy mí (kígyót nevelvén kebelünkben, fiaddzó kuttyát Lasnakunkon) alkalmatosságot adgyunk Szívünk' titkainak ki-kémlelésére. Mellyet midőn egyszer ki-vettenek belőllünk; lassan-lassan Sajátunkból is ki-túrjanak; 's-velünk-egygyütt meg-emészszék az Országot-is.

De, ha mindgyárt Kár-tékony gondolatokkal nem jövének-is-ki Honnyokból; Énelőttem mindenkor nagy bolondságoknak tettszettenek eme' cselekedetek: Otthon minden veszedelem nélkűl el-élhetni; itthon magokat (ama' Rókaként) a' veszedelmek' örvennyébe buktatni. Ottan az esőt el kerűlhetni; itten a' Dunába veszni. Ott a' Vagyont meg-nem-böcsűlni, avagy talán meg-vetni; itt a' Vagyonnak csupa reménségében, és merő bizontalan reménségébe igen vékonyan, igen szűken élni. Vásároltattyák, kótyra-is-vetik életeket: ki ád többet érte?*

Az ollyatén Fitty-firittyek, kik csellegő-bellegő Szarándokságokkal a' Levegőt meg-másollyák; bizonyossan erkölcseikben-is csupa kavarékot tesznek. Szomjan isznak, és mohon zabálnak ott-kin, ugyan azért nem csuda, ha nem tisztán laknak itthon.* Gyakran a' Jó helyett, mellyet kerestenek; a' nem Jóba botlanak, mellyet észre-se-vettenek. Az-az: hogy Szittyiai módra* ki-mondgyam az Igazat: Lepényt kerestenek; Ló-kukóra találtanak.

Azt rebesgetik ugyan ezen Test-véretlen Lependékek: hogy őket nem más édesgeti-ki Országjokból; hanem a' Kül'-tartományokban igen szépen tündöklő Rend-tartások: azért-is lapátozzák a' tengereket, hogy Gyöngy-házakra akadhassanak.* – De, Vak-undok, nincsen néked más Rend-tartásokra, más gyöngyökre szükséged, hanem éppen azokra, mellyek Hazádnak mind igazgatására, mind tündöklésére alkalmatosok. Mindenütt teremhet a' jó mag. Otthon-is ehetnél Búza-kenyeret.

Azután: Barátom! A'-mi nálunk Jónak tartatik; azt nálatok Rosznak lenni tapasztalhattyák*. Ott nálatok el-lakhatnak száraz-csuka-kaszástok a' hozzá-szokott Pogánka-kásával, egészségekre-is válhat. Ha nékik fehér czipóval kedveskedel; elcsaphattya hasokat, meg-is-dermedhetnek.* De ellemben még jobban meg-járod: ha, a' tiszta Búza helyett, Kétszeressel, avagy Konkollyal kedveskedel Kenyeresidnek.

Végtére: mért illeted illy nyilván való böcstelenséggel meddő Országodat*? Véled-é: hogy dicsőségére válik, midőn itt nálunk (tanú-bizonságod szerént) szebb rend-tartásokra találhattsz? – De Lelkem! régi mondás: igaz-is: mindenkor jobb

Itthon; mint Otthon. Kinek kinek Annya a' maga' Országa; mostohája penig a' külső Ország*. Már penig: az Anyát el-hagyni; és mostohát keresni, nem egyébb a' Szülői gyilkosságnál.

De, engedgyük-meg eme' kóborló bitangoknak: hogy nem lettenek roszszabbak a' külső Országokban. Leg-alább: csak az történhetik velek: hogy semmi segedelmet ne vigyenek viszsza; hanem csupa vágyódásokat. Oh! ha így, ha amúgy igazgatódna Tartományunk! Oh! ha eme'; vagy ama' törvényeket szabnák Fejedelmeink! Oh! ha reánk bíznák az Ország dolgát! – Látd! melly sokat akar a Szarka, de nem bírja a' farka – Fohászkodásokban töltik tellyes élettyeket – Nincs penig előttem útálatosb dolog, mint, mikor egy-valaki azon erejét, azon tehetségét, mellyel a' Közhaszonnak elő-mozdítására tartozik, csupán-csak annak elő-mozdítása' kévánságában tölti. Fitogtattyák mindenütt Bölcsességeket, minden haszon nélkűl. És végtére még-is ki-tettszik: hogy azokat tanúlták, a'-miket mí régen el-felejtettünk. És jobb vólna, ha ők-is el-felejtenék.

De ezen tekergő Orbán-lelkek* közűl, egy Felekezet leg-inkább nevetségre méltó előttem. Ezek csak éppen azért kevéllyek: mert külső Országokban vóltanak. Mintha a' Csacsi azért érdemlené-meg a' bársony nyerget, mert meg-járta Tónát-Baranyát. 'S-mintha őket azért kellene nagyra bőcsűlnünk; mert a' Föld-mérésnek* tudománnya csupán a' lábokban vagyon, nem penig a' fejekben.

Még-is: ő-nékik áll föllyebb. ugy reá-tartyák magokat, mint olajos korsó az asztal közepin. Olly kevéllyen sétálgatnak fel-'s-alá az úttszákon, valamint a' Kúnok' ebe* a' csorva homokon. És, mintha át'-ugrották vólna a' száz tű' hoszszát; az itthon maradtt érdemes embereknek-is ők akarják meg-pödöríteni kajla bajuszszokat; ők magok hajtani a' Gönczöl' szekerét. Ki vagyok én vagyok. A' Biró' kocsissa nem kevéllyebb nálok. A' balha-csípést; a' szúnyog-szúrást, a' légy-köpést alig szenvedhetik-el ama' Cseréből hozzánk ugrott Fülesek. Penig: ha jól meg fontolnák a' dolgot: nékik-is csak kettő az Órrok' luka, mint a' szegény ember' malaczczának. Nékik-is rendbe Sátorok, mint más köz-katonáinknak*.

De (a'-mi nagyobb nevetségre méltó), ha csak egy keveset üthették-is-ki órrokat Országjokból, 's-tovább se mentenek a' Tehén-farknál, egygyik far-pofáról a' másikra; már-is: mint-ha a' más világot-is öszsze-járták vólna: száz pap se tehet-ki velek. Talpokkal-is alig érik a' földet. Fen-héjjáznak a' fel-fútt pofájú buborékok. Nem-is porzik utánnok.

Ha (midőn Országjokba viszsza-tántorognak) ollyatén emberbe nem akadnak, a'-ki jól meg-tudná faroltatni az Hők-meg-tompákat; a' Fejedelmek' Rendeléseikbe-is bele-kötelődznek. Pók-hállóknak vélnek minden tartalékokat. Csak azért engedelmeskednek: mert engedetlenkedni nem mernek. Ha ki-üthetik egyszer a' félelmet, nincs semmi rakonczájok. Minden Per-patvarra álmokban-is készek.

Hatalmas Fejedelmek! Ha nékünk itthon nevekedett Leventáink vannak (vannak penig elegen: Jók-is, Okosok-is), ne szorúllyunk a' se-honnyából kerűltt Perebégre.[89]* Féleink elejekbe rakjuk a' konezot; a' ki-toló kását ám-azokkal etessük-

[89] Eme' szó: PER, avagy PERE régi magyar szó, annyit tett Eleinknél: mint mostaniaknál a' *forgó, forduló, körös-körűl járó.* Hogy a' PER szóról mostanában semmit se szóllyak (mert ez-is fen szokott forgani a' Vetéllők között*); fen vagyon még most-is a' PERE-*játék*,

meg, kik csak izgágát szereznek, és (ezen Gaz Rókának rosz példáját ügyelvén) nálunk keresik veszedelmeket, mintha Otthon meg-nem-dögölhetnének. Hozzánk jönnek esztelenkedni, mintha Otthon meg-nem-bolondúlhattak vólna.

Kádárnak ezen Okoskodásait igen jó szívvel hallották a' Fejedelmek. Szivekre vették javallásait. Fel-is-fogatták: hogy, mivel az Ing közelebb mindenkor a' Subánál*: ez-után a' Hazafiakban; nem a' kűlső Csavargókban bíznának.

HETEDIK RÉSZ.

VILÁGOSNAK FORTÉLLYA.

Midőn ezek Csepelen, és Budán így történtenek; Világos-váratt olly változását szenvedte Huba-vezérnek egészsége: hogy életének utólsó szem-pillantását lesnék az el-keseredett Lelkek. Ezt, nem annyira Vénségének alkalmatlanságai háborgatták (noha ugyan ezektől-is igen meg-rongáltatott), mint azon Szégyen erőtlenítette: hogy Vezérségéből ki-vettetett. Nem remélhette jó végét azon rendeléseknek, mellyeket viszsza-állítása végett ennek-előtte tettenek.

El-aludttnak lenni láttszattatott a' Fő-pap. Gyula-is mind-eddig itthon maradott. Etelét, és Kádárt elégteleneknek lenni gondolta e' súlyos dolognak el-viselttére. Zoltán rendeléseinek meg-változását pedig (ha csak valaki magát közbe nem vetné) nem reméllhette. Igy tehát, minden reménységéből ki-fogyván; el-hagyattatván a' szerencsétől-is: beteg ágyába esett; és várva-várta a' ki-költözést.

Mind-az'-által: hogy rendelés nélkűl meg-ne-hallyon: magához hívatta leányát Világost; és néki ezeket mondotta:

Édes Leányom!* el-hagyom nem sokára, veled egygyütt, ez' árnyék világot. Eme' vén testem a' Lélek' parancsolattyainak nem engedelmeskedhetik. Eleget éltem, akár vitéz tetteménnyeimre; akár életem' napjaira nézve. Nem óhajtom ugyan halá-

---

melly nem másból áll; hanem egy-néhány fácsikákból, mellyeket a' forgó kéz el-kapint. A' hamar beszéllő emberről-is azt mondgyuk: hogy *pereg a' nyelve.* Midőn a' pergő Orsónak talpát PERESZLENNEK mondgyuk, úgy tettszik mintha a' PERE szóra emlékeznénk. Innent származhatik a' PERÉM-is: mert körös-körűl mégyen a' Mentének szélein. – – Már osztán: eme' szó-is BÉG, avagy BÉG, régi Magyar szó, annyit tett Eleinknél, mint *Gond-viselő.* Élnek e' szóval mostanában-is a' Törökök. Királlyaink *Udvari Bégeknek* mondották azokat, kiket mostanában *Udvari-kapitányoknak* nevezünk. – – Eme' két szavakat tehát: PERE, és BÉG egybe-foglalván: PERE-BÉG annyit tett Eleinknél, mint *hozzánk fordúlt, hozzánk szökött* Nagy ember, Gond-viselő Férj-fiú. – Noha ezek Nagy emberek vóltanak, még-is az illyetén által-szökötteket nagyon gyűlölték a' Magyarok, jól itélvén: hogy, a'-ki Hazáját farba-rugta; nállok se lehet emberséges ember. Ugyan azért a' PERE-BÉG szó soha jó embert nem jelentett a' Magyaroknál még akkor-is: midőn, e' szavat meg-változtatván, azt PIRI-BÉGRE, az-után PRI-BÉGRE, végtére PRIBÉKRE, fordították. – De valamint az Ellenségtől *hozzánk szökötteket* PRIBÉKEKNEK nevezték a' Magyarok; úgy tőllünk az Ellenséghez által-szökötteket ÜZBÉGEKNEK, avagy ÜZBÉKEKNEK mondották.

lomat, de nem-is-félek köszörűltt kaszájától*. Ugy fogok meg-halni, mint vitéz Katona; az-is penig valóságos Magyar*. Ezen Jószágom, melly Világos-várnak környékében fekszik (nem lévén nélkűled több magzatom) csak éppen reád szállhat; és arra, kit a' jó Isten Uradnak rendelt. El-vehette Zoltán Vezérségemet; de el-nem-veheti ezen Jószágomat: mert fegyveremmel nyertem mind magamnak, mind szerelmes Utóimnak. Válaszsz tehát, holttom után, olly Férjet: kit a' veled-élésre leg-alkalmatossabbnak lenni gondolhattsz. Gyulát hagyom helyettem, ki gondodat viselye. Nincs szívemhez aszottabb Barátom egész Országunkban; se bátrabb Vezérünk az egész Magyarságban. Tudom: hogy, valamint hozzám meg-mutatta igaz barátságát; Országunkhoz nemes szeretetét: te tőlled sem fogja el-zárni atyai kegyességét. Néki engedelmeskedgy mindenben. Meg-látod, mi javadra lészen.

Édes* Attyának e' szavait hallván Világos; hogy annak halálával minden reménségét meg-ne-fojtaná: olly gondolatra vetemedett; melly ismétt újra meg-zavarta a' Wilágos-váriakat; és végtére: a' szerencsének üldözésére ki-tétetett Etelkát (eme' szerencsétlen teremtést) édes mindenétől szinte meg-fosztotta.

Mert: midőn éjjel-nappal abban törné fejét azon irígykedő: hogy-hogy lehetne Etelét Etelkának édes barátságától meg-fosztani? most (Hubának közelgető halálával) ennek leg-alkalmatosb módgyát tapasztalván; arra vette a' haldokló Vezért: hogy, utólsó akarattyát le-írván, minden Jószágát Etelére hagygya. Tudni illik: azon gondolattyát forgatta ravasz elméjében: hogy Etele (Hubának illy adakozóságát hallván) nem lehetne olly hál'-adatlan: hogy, a' Jószággal egygyütt, rádás-gyanánt, magát-is el-ne-venné; és Hitessévé ne tenné. Meg-tettszett Húbának ezen gondolat. Ugyan-azért a'-mint erőtlenségétől ki-telhetett, le-is írta utólsó akarattyát; le-is pecsétlette.

Ezeket illy nagy ravaszsággal el-végeztetvén Világos; csak hamar Gyuláért küldött alattomban: őtet arra kérvén: hogy mennél-hamarébb édes Attyához jönne; 's utólsó el-búcsúzását meg-hallaná. Meg-hökkent ezen izenetre Gyula. De egyszer-'s-mind: a' késedelmet károsnak lenni állítván; mindent abban-hagyott; és nagy iparkodással Huba' Sátora felé meg-indúlt. Midőn osztállyába érkezett; így szólla hozzá a' Beteg:

Csak maga az Isten küldhetett most hozzám, édes Baj-társam. Ő maga-is láttszatik utólsó szándékomat elő-mozdítani. – Édes Kenyeresem! egygyütt szenvedtük a' deret, egygyütt a' meleget; egygyütt kergettük meg-bontott renddeinkkel a' feles Ellenséget.[90]* De nem egygyütt múlhatunk-ki e' hál'-adatlan világból. Illik-is: hogy, ki hamarébb láttam a' napnak fel-reggelledtét, hamarébb-is lássam le-alkonyodtát. – Édes Gyulám! nincs is, nem-is vólt igazabb barátom náladnál. A' régi barátságra kérlek (mellynél nagyobbra, igaz Magyar lévén, nem-is kérhetlek) légy hólttom

---

[90] Az Ellenség' űzésében mi hadi mesterség, és szokás vala a' Magyaroknál, hallyuk Leót: *A' Magyarok ugyan, midőn az Ellenséget kergetik, meg-bontott rendekkel vannak inokban. Ugyan-azért: az Ellenségtől (ha jó rendben hátrál, és hírtelen viszsza-fordúl) könnyen meg-verettetnek. Más Nemzetségek, meg-tartván a' rendet, mértekletessen űzik az ellenséget. Ugyan-azért ezeket, a' reájok való hírtelen viszsza-fordúlással, egyenessen akarni meg-támadni, éppen nem tanácsos. Hanem, a'-mint mondám, mind oldalaslag, mind hátúrúl kölletik reájok esni.*

után édes Attya Világosomnak. Igazgasd, mint Sajátodat, a' tisztességes életnek egyenes ösvényein. Örvendeni fogok hólttom után: ha innett oda költöző Honnyainktól meg-hallhatom: hogy Etelkádnak nyomdokában lépdegel. Meg-halhatok jó szívvel: mert magam után ollyat hagyhatok, kire nagy bátorsággal bízhatom édes Egygyemet. El-ne-hagygy utólsó szükségemben. Töltsd-bé utólsó kévánságomat. – Ime! édes Baj-társom, ezen irásban foglalódik utólsó akaratom. Szakaszd-fel, hólttom után, a' madzagot. Tellyesítsd-bé azokat, a' mik írva vannak. Olly reménséggel vagyok penig barátságod felől: hogy, mivel ennek előtte soha meg-nem vetetted szíves kéréseimet; most se fogod abban-hanni nagyobb esedezéseimet. Már most örömest ki-kőltözöm ezen életből. Örömest által-menek a' Vitéz Magyarokhoz; mert mind ott jó akaróimra találhatok; mind itt igaz barátomat hagyhatom. El-ne-hagygy utóllyára édes Kenyeresem.

Hubának ezen szavai egészlen meg-zavarák Gyulát. Sajnállotta ezen Nagy-lelkű Nemes Vitéznek közelgető halálát. Tudta; hogy ki-halván az Öreg Vezérek, az Ifiabbakra szállana a' Sereg-vezérlés. De, ha egyszer-'s-mind eme' Tisztségnek felvételével beléjek öntődne-é ama' Katona-vér-is? azt éppen nem tudhatta. Mind Gyula, mind Huba igen tartottanak attól: ne-hogy Zoltán: maga-is fiatal lévén, megvesse a' Régi Vitézeket; és csak azokat tartsa jó Katonáknak, kik ugrani ugyan, de nem az Árkot, hanem a' Sövényt: kergetni az Ellenséget, de nem előre, hanem magok után tudnák. Lógna ugyan oldalokon a' Kard; de csak* fitogtatásra. Fejeken lenne a' Sisak-is; de csak* czifraságra. Mellyeken Aczél, hátokon Vas; közbe de a' Nyul, nem penig Sas.

Több efféle Okoskodások után, így végezte Gyula beszédgyét: A'-mi penig kérésedet illeti, Kedves Baj-társ Uram! Isten után, csak néked köszönhetem mind bátor szívemet, mind peniglen elő-menttemet. Alattad tanúltam a' Vitézséget még Szittyiánkban. Tapasztaltam benned nem annyira Vezéremet, mint Gyám-atyámat. Te valál egyedűl; kinek igaz szívébe rejthettem minden titkaimat. Te szorgalmatoskodtál minden ügyeimben. Te bátrítottál a' véres Háborúkban. Ne gondold tehát: hogy valaha el-felejtsem atyai szorgalmaidat. Hamarébb meg-felejtkezhetném magam' leányáról; mint annak Magzattyáról, ki belőllem Embert tett. Nagyra böcsűllöm azon állhatatos Szívedet, mellyel nem csak Barátodnak fogadtál; hanem ekkoráig meg-tartani akartál. Ugy segéllyen a' Magyarok' Istene! valamint Kézzel-lábbal azon iparkodom: hogy mindeneket meg-tegyek, mellyek írásodban vannak. Egy czikkejt meg-nem-másolok parancsolatidban. Többet nem mondhatok; hanem: hogy Magyarra bíztad a' dolgot. Csak azért-is kévánhatom hólttod után élttemet: hogy hátra maradhasson valamim, mellyel Tebenned-is élhessek. Mind-az'-által: hiszem Istenemet: meg-tart egy-ideig mí nálunk. Reméllem mind Kádárnak, mind Etelének szapora viszsza-tértteket. Meg-hozzák, még hólttod előtt, azon örvendetes hírt: hogy Huba, előbbeni Tisztségébe viszsza-tétetvén, úgy hallhatott-meg, mint a' Magyarok' egygyik Seregének Vezérje. Ezeket végezvén Gyula, meg-csókolá Hubát. Egy-mástól* el-is-váltanak.

NYOLCZADIK RÉSZ.

RÓKÁNAK KÉSÉRTETTETÉSE.

Térjünk innen Budára, és lássuk, miként hajházták, miként szorongatták-ki lukaiból* Rókát. Eme' családd Gaz-ember, kezéhez vévén Hanzárnak szerelmes levelét; igen örvendezett azon: hogy, e' veszedelmes időkben, illy különös Szerelőre találhatott. Hogy a' Fejedelemnének heves indúlatai le-ne-csillapodhatnának; szaporán akara Szívéhez több tüzeket szítani. Le-eveddze tehát Csepelre, azon gondolatokat forgatván: minő tüzekkel felelhessen-meg Hanzár' lángjainak? Mi módokkal csábíthassa-el Urától? miként úralkodgyon Biharon? El-rontotta gondolataival egész Magyar-országot. Egy-szer-'s-mind azon Orosz birodalomnak új fenekét vetette.

Viszsza-jöve Zoltán a' vadászatról; mihelyest meg-sajdította távúról Rókának le-ereszkedését. Bé-menvén el-készűltt szobájába; újra neki-bátorítá Hitessét. Az-után: Kádárral el-rejté magát azon Szőnyeg alá, mellyet az ajtónak hézakja elejbe felfüggesztettenek. A' Fejedelemné (körűl-járván minden szeg-lukat) e' helyet igen alkalmatosnak mondotta mind az el-rejtésre, mind e' viszállt szavaknak bátor hallattára. Maga egy asztala mellé le-űlc. Ott várta szérdékre a' macskát; és valamit hímezett.

Bé-jött azomban az útálatos; ki-is Hanzártól e-képpen fogattatott: Hozott ugyan Isten, Kedvesem; de tudom: hogy magad-is iparkodtál. Nincs itthon az Uram. Ugyan-azért: nincsenek-is ezen ház-falaknak szemeik.* Jó reggel vadászatra takarodott heves Ijászaival. Tárgyokká a' Kevi erdőket tették. Haza se jönnek nap-estig. Nékem addig valami titkos beszédem vólna Zoltánnak Titkossával, ha szeretni, de egyszer-'s-mind halgatni-is tudna. Nem sokból áll a' beszéd. Ha egygyet mondok, kettőt érthettsz belőlle.

Felele Róka: A' mi a' titkot illeti; tisztem hozza magával: hogy szótalanabb legyek a' néma halaknál. Természetté vált bennem a' titok' meg-tartása. Soha ki-nem-locsesantottam valamit. Sött: meg-állhatom ébredve, a'-mit, még aluva-is, fogadok.

Erre Hanzár: Jól vagyon, édes Titkosom. Jer-mennyünk a' dologhoz közelebb. – Én (még édes Atyámnak házánál) tapasztaltam benned: hogy hozzám különös hajlandósággal viseltettél. Csudálnám, hogy csak ebben állhatatos nem vólnál. Te magad javaslottad: hogy, Uramnak itthon nem léttében, fussam a' magánosságot. El-néztem az embereket. Keresgettem több személlyeket. És íme! gyönyörűségeim' bétölttésére, náladnál alkalmatossabbat sehol-se-találhattam. Én téged' úgy-annyira kedvellek: hogy nélkűled élni nem akarok. Éjjel-nappal róllad gondolkozom. Ha, mennyiszer emlegetlek; mind-annyiszor suklanál: tán eddig lelked'-is ki-suklottad vólna. Ama' szem-pillantás, mellyben nem láthatlak; egész esztendőnek tettszik. Azt akarnám: hogy szűnetlen körűllettem forognál. Meg-is-teszem, ha reá-állaszsz, Zoltánnál: hogy előllem el-ne-menny. Szűntelen karjaid között lehetek. Most-is öledbe* igyekszem.

Ezeket hallván a' Titkos; csak hamar észre vette: hogy éppen azon szavakkal élne csalogatására, mellyekkel Ő Etelkának ártatlanságát feszegeti vala. Szinte el-is-hitette immár magával: hogy ezek Szó-fi beszéllések vólnának; és savóra várnák az agarat. Igy felele álnokúl:

Drága-látos Aszszonyom!* Különös kegyességnek tartom hozzám-való hajlandóságodat. Ki-is-kérem magamnak: hogy, valamint ennek-előtte hív szolgádnak tartottál; úgy ennek-utánna-is még hívebbnek tartsál. Fel-is-tettem magamban: hogy szemed' járattyait parancsolatoknak véllyem. Ime'! újra bé-szegődöm hozzád Inasnak.

Erre Hanzár: De én téged', Édesem, nem ám INASOMNAK; hanem SZERETŐMNEK tartalak. Ki-nyitom előtted buzgó szívemet. Szeresd Hanzárodat, ama' régi Tiédet. Ki-most-is azt bánnya: hogy Rókájának nem Párja. Ime'! a' FEJEDELEMNŐ nevet örömest meg-cserélném a' TITKOSNŐ névvel. Már ennél világosabban nem beszélhetek.

Hanzárnak ezen édes szavaira, elő-vette élét-fénnyét eszének* az Isten-vertte Titkos*. Tudta: hogy magához hasonló olly gonosz Embert, ki minden törvényt maga' rámájára feszít; sok szem visgállya kivűl, több ész belől, még akkor-is, midőn egy lelket sem látna a' háznak Osztállyában. Észre-vette az ebtűl-kerűltt, hogy nyelvén tapogatnák szivét. Ugyan azért:* körös-körűl-nézegette a' Szobát; Pedig olly tökélletlen hamis szemekkel: hogy tüstént észre-vehetné Hanzár következendő színlett feleletét.

Szemeibe ütközött az Istentelen Ravasznak ama' fel-szegezett Szőnyeg. Nem-is vélte, hogy oda ok nélkűl függesztetett vólna. Úgy meg-szaglotta a' Ravaszságnak jeles Szekrénnye ama' tettetett beszédet: valamint a' jó Koppó a' füvek' harmattyaiba gázoltt Nyulak' lábait. Tele léve tehát új ravaszságokkal. Csupán csak attól láttszattatott tartani:* ne-talán-tán nyelén fogják-meg szavait. Ugyan-azért: az Aszszonynak kisztető szavaira így felelt:*

Kegyelmes Fejedelemnő! nagy tisztelettel vóltam mindenkor Fejedelmi Személlyedhez*. Ez-után-is: még nagyobbal lészek szívességedért. De meg-bocsáss: ha, tán akaratod ellen, meg-kelletik szegnem Fejedelmi kedvedet. Mert: hogy Szeretőd lehessek; azt tőllem nem kévánhatod. Régen el-adtad egész szívedet. Csak egy Uradnak birtokában lehettsz. Ezen arany lánczot kettő-szakasztani nem akarom; de, ha akarnám-is, nem merem. Félek az Istentől, ki az illyetén félre-csapó szerelmeket keservessen meg-szokta ostorozni.* Ha feslett Etelkának gonosz kévánságait meg-zabolázhattam; sajnállanám: ha magammal nem bírhatnék. Ki ki a' magájéval éllyen: hagygyon a' másénak békét. Én az illyetén dolgokban mind-eddig ártatlan lévén; nem akarom meg-sérteni lelkem' ismeretét. Reá-veheted az illyenekre Etelét. Szebb-is; ifiabb-is nálamnál. Se Istene néki; se penig ördöge. De tudgya ám Róka: mi kötelessége, mind Urához, mind Istenéhez.

Titkossának ezen szavait fülelgetvén Zoltán; csak alig tartóztathatta-meg magát: hogy a' takarék alól ki-nem-ugrott; és őtet, mint ártatlan emberét, meg-nem-csókolta. Dúlt-fúlt magában mind Etele, mind Etelka ellen. Azokat gonoszoknak; Titkossát éppen szentnek lenni állította. Fohászkodott az-után. Meg-is-hallotta mind Hanzár, mind Róka azon fohászkodásokat. A'-mi roszszabb vólt: meg-látták a' Szó-

nyegnek ki-'s-be-lebegését-is. Tüstént gyanakodott a' Titkos Zoltánnak ott-léttéről; de ott-léttét bizonyossan nem tudta.

Hanzár, ama' fohászkodásokat, és Szőnyeg-lebegéseket el-akarván titkolni: a' szél ingatta (úgy-mond) ezen Szőnyeget. De bár hasonló-képpen te se ingadoznál hozzám való hajlandóságidban. Meg-ne-vesd heves szeretetemet. Mert: ha egyszer dühösségre változik, könnyen meg-dögönyözhet* egy Titkost. Ha Uram előtt el-hazudom magamat; úgy be-vetlek a' lúgba; hogy senki ki-nem-bírhat belőlle.* Úgy-is: van valami felőlled a' rováson. El-döntötted Wilágoson a' tele-fazekat. Amazt le-rónni, emezt helyre állítani akarom. De úgy ám, ha szeretetedről nem kételkedhetem.

Ezekkel azért fenyegette Hanzár: hogy eszébe-juttassa azon patvarságát; mellyel Etelkát el-akarta ijeszteni. Alig-is várhatta feleletét; hogy lássa: miként fojtya önnön-maga' torkára a' kötelet. De ez (a' fujtósditól félvén) éppen ki-tekerte nyakát a' veszedelemből,* így szólván:

Ha Zoltán előtt bé-vádolod ártatlan személlyemet; már akkor az Istennek-ostorától félhettsz. Viszsza-várd, a' mit másnak cselekszel. Számot kér tölled azon Fölség, ki különös Gond-viseléssel vagyon a' Fejedelmekhez. Nem-is könnyen hagyja: hogy az Itélet-tételben meg-botollyanak. Ki-sűl az Igazság annak idejében. Nehezen nyomhatod-el ez ártatlanságot: noha Te Fejedelemnő; én penig csak egy Titkos legyek. Mert: végtére az Isten, nem az Hatalmasok' fortéllyaikkal; hanem az Ártatlanok' igazságaikkal szokott tartani. Lássad; mire adod magad'. Én Istenembe; és, Istenem után, Zoltánomba bízom.

Ezek-után Hanzár, tele lévén nagy buzgósággal, így szóllott: Tehát Te! a' Magyar Seregnek erős Istene! Ne hadd; hogy, egy Báránynak ártatlansága ellen, diadalmaskodgyon a' Hatalmas hat farkas. Kérj tőlle számot* gonoszságiért. És, mivel különös Gond-viseléssel vagy a' Fejedelmekhez; ne engedd: hogy az Itélet-tételben meg-tévedgyen Zoltán. Süsd-ki annak idejében Etelkának ártatlanságát. Vedd-elő igazságos Tegedet, és verd körösztűl ennek gyalázatos mísztét.[91]* El-nehadd tapodttatni a' jó magot. De veszeszd-ki a' konkojt termékeny Országunkból.

---

[91] Mivel, a'-mint mondám (46-dik Jegyzetben) Nap-keletre indúltt Magyaraink egész Persiának Urokká lettenek; Nem csuda: ha a' Persiai nyelvbe sok magyar szók keveredhettenek; és a' Magyar nyelvbe-is sok Persiai szók által-tétettenek. Ezek közűl mi nap-nyugoti Magyarok egynehányakat értünk, sokat pedig nem értünk. Értyük eme' szót: TEG, melly, SCHLÖTZERNEK bizonyítása szerént, még most-is *nyilat* jelent a' Persáknál. Mi egy kevéssé meg-változtattuk, és TEGEZNEK mondgyuk a' *nyilat**. De én úgy itélem: hogy a' Persiai Magyaroknak TEG szavok sokkal magyarossabb a' mi TEGEZ szavunknál. Melly ebből-is meg-bizonyodik: mivel (Herodotusnak, és más több régi Iróknak bizonyítások szerént) szokásba vólt a' Scitháknál: hogy előtte való napon TEGVEL, az-az: Nyillal *Állatokat* vadászszanak, mellyekkel osztán a' következendő Napon jól-lakhassanak, azon előtte való Napot TEG-NAPNAK, az-az: NYIL-NAPNAK mondották. A' MÁI Napot *lakadalom* napjának; *hol* a' *Nap* újra fel-kél, *hol-napnak* nevezték. Ugyan azon Schlötzernek bizonyítása szerént, eme' szó-is MÍSZ annyit tett Persiai Magyarainknál, mint mí nálunk a' *Hús*. De valamint e' szót: *míg*, avagy eztet: *kívánom* így-is ejtették a' Scithák: *még*, avagy *kévánom;* úgy eme' szót-is: MÍSZ, így mondották: *mész:* osztán azokat: kik húst árúltanak, MÍSZ-ÁROSOKNAK, avagy MÉSZ-ÁROSOKNAK nevezték. Most immár, egybe foglalván, MÉSZÁROSOKNAK hivjuk. Innett bárdolták a' Tótok magok Maszárjokat.

Végtére: e' buzgósággal fejezte-bé szavait. Meg-halgatta az Isten könyörgésemet. Meg-is-adgya azt érnem: hogy fejünkre tellyesíti kévánságainkat. De! Jaj akkor a' te bőrödnek, csávába-való rühes Róka: ha, azon nagy Isten, a'-szerént bánik kettőnkkel, a'-mint meg-érdemlettük. Most immár: takarodgy szobámból, te! Disznó-martalék! Hord-el magaddal az Istennek átkát. Vigyen Ördög: tartson Pokol.

Hanzárnak ezen menny-dörgős szavaira igen fel-háborodtanak mind Zoltán, mind Róka. Ezen késértetnek hasztalanságával pedig úgy fel-zavartattak újra mindenek, olly új örvénybe hányattattak-is mind Etelka, mind pedig Etele: hogy az irtóztató folyadékoktól igen tartanának mind Hanzár, mind Kádár.

Mert: az Istentelen Rókának el-távoztta után, ki-ugorván a' Szőnyeg alól Zoltán; nem láttszatott orczáján maga' színét viselni. Durrogott a' szobában egy ideig. Se szóllani maga, se a' meg-szóllításra alkalmatoságot adni nem akart. Ki-ment az-után nagy dühösséggel a' házból. Meg-nyergelte lovát hírtelen; és, nagy sebességgel, Budára iparkodott Titkossa után.

Félig el-haltanak ezekre Hanzár, és Kádár. Csudálkoztak az Istennek reméntelen rendelésein: hogy kezeik közűl ki-szalaszthatták a' Titkost. Mi végét reméllyék ravaszságainak éppen nem tudhatták.

KILENCZEDIK RÉSZ.

ZOLTÁN RÓKÁVAL.

Haza-érvén Róka; minden gondolatait Hanzárnak meg-rontására fordította. Hányogatta úttyában az alkalmas módokat, mellyekkel (úgy, hogy észre-se-venné) megvághatná inát, és végtére lábáról le-ejtené. És íme! Zoltán' Lovászszának véletlen hozzája jöttével, olly egy álnokságra talált: melynél alkalmatossabbat ki-se-gondolhatott vólna.

Mert midőn ama' Lovász azt jelentené: hogy Zoltán Budán lenne; és Titkossát magához hivatná: meg-kenvén, a' szolgának csikorgó száraz kerekeit, csak ugyan ki-sajtólta belőlle: hogy a' Fejedelem ki-nem-ment légyen a' vadászatra; hanem bizonyossan otthon maradott; és a'-mint sajdítaná (a' Titkosnak ott-léttekor) a' Szobában lappangott. Az-után: Budára jöttének okáról-is kérdeztetvén a' Lovász; azt felelé: hogy ő erről semmit se tudna bizonyossan; csak éppen azt tapasztalta légyen, hogy Zoltán igen mérgelődne; és alig várná: hogy Titkossával beszélne.

Ezeket, maga' hasznára, meg-értvén Róka igen által-látta Zoltánnak gondolatait. Reménlette-is szerencséje' kerekének igen jó forgását. El-hitette immár magával: hogy (a' Szőnyeg alatt) minden szavait meg-hallhatta. Dicsérte maga' eszét: hogy Hanzárnak színlett beszédgyét szinlett feleleteivel meg-tromfolta. Még jobban öszve-akarván a' moslékot zavarni; midőn Zoltánnak szobájába lépett: őtet mély gondolatokban lenni látván; nem merte elsőben meg-szóllítani. De tapasztalván: hogy, hova-tovább, inkább el-merűlne tekervénnyiben; így kezdette ravasz szavait:

Uram! tán valami szerencsétlenség esett a' vadászatban? Nem hiszem, hogy, valami Róka helyett, emberre ne találtanak az esztelen Ijászok. Mert meg-csik: hogy néha, a' vadnak képében, szelíd állatok lappangjanak. Csak akkor-is látom szomorúságodat; midőn egy-valami ártatlant el-akarnak veszteni a' kegyetlen Gonoszok.*

Titkossának ezen szavait jól meg-fontolván a' Fejedelem; hirtelen azt kérdezte tőlle: mi vélekedéssel lenne Hanzárról? Nem tapasztalta-é valaha másra-vágyó hajlandóságait? Mit tartana az Aszszony, Urának személlyéről? Meg-elégedne-é a' Fejedelemséggel?

Által-látta a' gonosz*: hogy eme' kérdések nem másra czélloznának; hanem: hogy ki-tudódhatna: ha vallyon észre vett-é valamit a' Takarék alatt. Tele-lett ismét új álnokságokkal, azt mondván: hogy Hanzárnak mindekoron nagy hajlandóságát tapasztalta légyen Urának személlyéhez. Soha félre-rugást nem láthatott benne. Ha néha egy-két szót ejtene-is; mellyet mások roszra magyarázhatnának; de maga olly vélekedéssel lenne felőlle: hogy azok, vagy tréfából, vagy mások' szíveknek kitanúlása' okáért mondatnának tőlle.

Ezen álnok feleletével, úgy helyre állította magát a' Róka*: hogy Zoltán, eme' Titkossának gyönyörű erkölcseiről semmit se kételkedvén, csak őtet magát szeretné; a' többit pedig gyűlölné*. Igy szólla osztán világossan hozzája:

Kedves Titkosom! Már régtől-fogva tudom: hogy benned talpig emberséges emberemre találtam. Sok alkalmatosságokban tapasztaltam hozzám való igaz szívedet; és titkaidnak ki-facsarhatatlan állhatatosságát. Tudom azt-is: hogy nem csak szeretsz; hanem mindenütt fel-is-tartod, védelmezed-is, Hitesemével egygyütt, az én böcsületetemet-is. Ezen emberségedben bizakodván: csak azt kérdem tőlled: nem érzetted-é rosz híremnek szelét Világosról fúnni? mint-ha a' Magyar Kisaszszonyokat vadásznám és Hanzárommal meg-nem-elégednék. El-ne titkold penig az igazat.

Most tapasztalta immár Róka, hogy börihez igen közelítenének. Elő-vette tehát fortélyos eszének minden erejét; és nagy bátorsággal így felelt:

Hatalmas Fejedelem! Mind-eddig nagyra böcsűltenek a' Magyarok. Szűntelen őrvendettenek Fejedelemségeden. Hogy-hogy üthette-fel fejét egy hitvány gomba, ki ellened ágoskodgyon? – Vígyázz magadra! – Vigyázz Országodra! – Összeesküdtenek ellened az ördöggel határos czimborák: hogy elsőben híredet; az-után Fejedelemségedet meg-rontsák. – Vigyázz (mondék) magadra! Igen szerencsétlen Csillagzatban születtenek azon Fejedelmek; kiknek uralkodások' eleje Zúr-zavarba keveredik. Ha meg-szeghették a' hájat, reá-is-járhatnak, még el-nem-fogyasztyák. – Vedd elejét a' rágalmazó nyelveknek. – Rajtok tűzzel-vassal. – Visgáld-meg leg-is-leg-elsőben Itthonosidat. Ezeknek kellett el-hordaniok híredet. – Ha penig ezek ártatlanok; külsők fújják a' szikrát; fel-is-élesztik. Ezeknek lábaik alól kelletik a' gyéként el-rántani; ezeket úgy el-ejteni, hogy fel-ne-kapaszkodhassanak többé az ugorka-fára. Alig várom: hogy neveiket hallhassam a' veszett-anyájú hazugoknak. – Enné meg- a' pondró mind-nyájokat. – Ki-költötte e' hírt Fejedelemséged felől? Ki hozhatta ide?

Felele Zoltán: Azt, ki a' hírt költötte, RÓKÁNAK; ki' hozzám hozta, KÁDÁRNAK nevezik. És Róka ugyan (Világos-vári követségében forgolódván) meg-akarta

vesztegetni Etelkát; és szerelmemre azért gerjeszteni: hogy annak nyájasságával meg-fogattassam. Ennek szerencsés végét nem érhetvén, a' Szűznek ártatlanságát nagy gyalázatokkal illette; őtet előttem Ringyónak ábrázolta, és (hogy udvaromba lakjon) méltatlannak mondotta. – Ha könnyen hinnék minden csevegőnek: már eddig Rókát (Kádárnak bé-vádolására) el-vesztettem* vólna. Mentsen-meg az Isten: hogy, egy fülemet a' vádolónak engedvén; másikat a' bé-vádolttnak meg-hallgatására ki-ne-nyissam. Hallani akartalak tehát téged'-is. A' Fő-pap' javallása szerént, alkalmatosságot adtam azon nem-jóra; mellyről Hanzáromtól bé-vádoltattál: hogy személlye után nyeríteszsz. Ugyan-azért: erkőlcseidnek meg-visgálásáról gondolkodván, a' Fő-pappal el-rejtém magam' a' Szőnyeg alá; és téged' Hitesemnek forró szerelmére biztalak. De, minek-utánna feleletidet fülcimmel hallottam; már akkor a' Wilágos-váriaknak ravaszságokról (mellyekkel le-gázolni akartanak) éppen nem kételkedtem. Ember valál minden feleletedben. El-is-tökéllettem magamban: hogy téged' (ártatlanságodra nézve) fellyebb magasztallyalak; amazokat penig (gonosz nyelvességek miátt) meg nyakazzam.

Ezeket hallván a' Titkos, leg-nagyobb mesterségét abban állította helyheztetve lenni: hogy Kádárt meg-csipkedgye; és, ha lehetséges vólna, gyökerestől ki-vonnya. Igy szólla tehát, mint-egy álmélkodva:

Most jutottam immár az igaz útra.* Most látom a' fölhőt; most érzem a' szelet; most szemlélem a' villámot, de nem tapasztalom a' menny-követ. Ki gondolhatott illyeket egy Fő-papról? Egygyik lába a' koporsóban immár. Még a' Bodza-fának-is jó napot mond a' csípás szemő Vaksi. Már a' *szöszt*-is *pösznek* mondgya a' fogatlan gerebje. Még-is illyenekre vetemedik. Nem mondám előre: ójjad magad' ama' Hattyú-apától származott tojománynak fortélyos fel-pattanásától? – Összeesküdtenek ellened KÁDÁR, ETELKA, és ETELE. Lám! mi észszel akarnak a' verem felé kanyaríttani. – Tí menny-dörgő fölhők! mért hatalmam alá nem adtok egy kénköves Isten-nyilat, mellyel amazoknak veszedtt fejeket ízre-porrá törhetném! – Kérlek az Istenre, Zoltán: ne hadd hoszszú pórázra az Istentelenséget. Üttesd-le mind-a'-hármaknak fejeket: hogy egyszer a' veszedelemtől mentt lehess. Mert: még ezek Országodban élnek; sok ám Fejed ellen fel-fegyverezett kéz; néked penig csak egy a' Nyakad.

Úgy el-tüzesítette Zoltánt ezen szavaival: hogy lángjainak el-oltását senki se reménlhetné. Átkozta menny-dörgőssen Párt-ütőjökkel egygyütt, az Istentelen Párt-ütést. Tartott attól-is: ne-talán-tán amazok többeket csábíttsanak magokhoz; és így Birodalmát* el-oltsák. Nyársra, Kerékre rendelgette Kádárt; és Etelét. De Etelkának fertelmes indúlatairól nagyobb világosságba akarván hozattatni; még egyszer meg-kérdezte Titkossát, igazak lennének-é azok, mellyeket vásott erkölcseiről beszéllett?

E' kérdést hallván Róka, és egyszer-is-mind látván: hogy bőribe járna a' dolog; bizonságúl hívta mind Mennyet, mind Földet: hogy akkor tized' részét se mondhatta-ki szégyenletéből, mellyek ama' Ringyónak szívében meg-rögzöttenek. Újra reá-fente a' haj-szál-borzasztó fertelmes mocskokat. Újjabb festékekkel mázolta-le erkölcstelenségeit. Végtére: azon Szemtelent, azon Magyar-ország' Csúfját méltónak lenni mondotta: hogy nyakára egy Malom-kő köttessen, és itt Budán (a' többi Magyar Leányoknak eleven-példájokra) Szent Gellér' Hegyéről* a' Dunába vettessen. Mind-

eddig csudállani se győzné: hogy olly tűrő, olly szenvedő lenne Zoltán. És, hogy olly hamar el-felejtheti a' gonosz Cselekedeteket. Inkább illene penig egy Fejedelem' Okosságához: hogy a' Jót felejtse-el hamarébb; mint a' Roszszat. Mert amazzal csak lustábbak lennének a' Böcsületes Emberek; Emezzel penig még roszszabbak az Istentelen Gyilkosok.

TIZEDIK RÉSZ.

A' CSEPELI DOLGOK.

Zoltánnak Rókával közlött Budai tanácsesa olly veszedelembe ejtette ismét a' Wilágos-váriakat: hogy, ha az Istennek különös Gond-viselése fel-nem-ébresztette vólna Hanzárt; és, ki-mondhatatlan nagy gyötrelmei között, meg-nem-keményítette vólna lágy szívét: egy-lábig oda lettek vólna mind-nyájan.

Mert Zoltán, egészlen meg-vesztegettetvén, Rókának ugyan fel-magasztaltatására, amazoknak pedig el-vesztésekre nagy hírtelenséggel iparkodott. Ugyan-azért: azon érdemetlen Rókát (elő-hozván mind Attyával, mind maga' személlyével tett sok jó cselekedeteit) ki-vette a' Titkosok' renddéből, és Buda-városának Igazgatójává, 's-egyszer-'s-mind maga' Tanácsossává-is tette; és még az'-nap' ki-hírdettette.

Ezek-után: Etelének Rabságát meg-terhelte. El-tíltotta tudni-illik tőlle az udvarból szolgáltatni szokott étkeket. Meg-fosztotta minden leg-kissebb szabadságától-is. Lovászszát sem eresztette többé hozzája. Nagyobb, és gorombább lakatokat vettetett vas ajtajára. Az őrző Katonáknak számokat meg-kettőztette.

Végtére:* A' Fő-papot (viszsza-menvén Csepelre) minden irgalom nélkűl, semmit se hajtván Hanzárnak esedezésére, a' Fő-papnak érdemeire, és méltóságára; ottan Csepelen, egy erős fogságba* zárattatta. Meg-is parancsolta: hogy az Őrrök hozzája egy lelket (ki-nem-vévén Hanzárt-is) ereszteni ne merészellyenek. Ki e' törvényt által-hágná; az, minden irgalom nélkűl, tüsténT a' Dunába vettetne.

E' rettenetes nagy változásokra egészlen el-hervadott Hanzár. Nagy zokogással síránkozott magános szobájában. És; noha mind Kádárnak, mind Etelének méltatlan sorsokat meg-könyvezné, de Etelkára következendő mennydörgéseknek csattanásaitól egészlen el-iszonyodott. Nem vélte: hogy más valaki, az Istenen kivűl, kivehesse Rókának körmei közűl. Irtózott Urának tökéllett szándékától. Nem juthatott semmi eszébe, minő móddal mennyen eleibe. Reszketett ama' szégyennek emlékezetére-is, melly Urának ezen hírtelenkedéséből származhatott. ETELÉT és a' FŐ-PAPOT az országban olly KÉT – NAGY – NEVES és HÍRES embereket *meg-nem-halgatni;* még-is *el-fogatni: meg-nem-ülni;* még-is *el-veszteni,* irtóztató dolognak láttszattatott. Most kezdette elsőben Urának azon szer-felett való nagy hatalmát átkozni, mellyel az embereket, nem a' törvény által, hanem kénnye szerént meg-büntetheti. Bár ezt a' Magyarok soha meg-ne-engedték vólna.*

Kádárnak el-zárattatása után, szobájába viszsza-térvén Zoltán (midőn Hitessének szomorúságát, sűrű könyveit, és zokogásait látta, hallotta, tapasztalta vólna), felette

igen fel-pattant. Ugy-é bizony (így szólla)? azt érdemelhettem-meg tőlled végtére: hogy te-is, gyilkos ellenségeimmel egygyütt, egy nótát fúj? egy szűrűben szelelly? velek ne csak öszsze-esküdgy; hanem vesztemen-is örvendgy? Arra akarsz-é kénszeríteni: hogy téged-is azon foglyokhoz zárassalak? A-ki egész Magyar-országot zabolában tarthatom, csuda lenne, ha egy Aszszonyon uralkodni nem tudnék! – Eme' le-zárattatásod pedig csak könnyen meg-eshetik szeretetből-is; de nem abból, mellyel hozzád; hanem Hazámhoz viseltetem. – Avagy mi más okra nézve pityeregsz? Talán: hogy ama' kutya-fajtákkal hamarébb fel-nem-falhattál: Öszsze-gyűltek a' jó sűlttek. Egygyik eb, másik kutya.

Kegyetlen Urának fel-háborodott lelkét tapasztalván a' kegyes Aszszony; megtörűlte könyves szemeit. És, minek-utánna gyötrelmeit-is meg-győzte; olly tekinteteket vetett Zoltánra: mellyek a' fene Tigriseket-is meg-engesztelhették vólna. Azután nagy alázatossággal igy szóllott:

Meg-nem érdemletted; Édesem: jól tudom, hogy Ellenségeiddel tartsak. De: ha meg-érdemletted vólna-is; ne légy olly gondolattal néha kedves Hanzárod felől: hogy akár-mi veszedelmeidben gyönyörűsége telhessen. Egy örömem; egy szomorúságom vagyon veled egygyütt. – Tudgyák az Egek, hogy nem más légyen mostani könyv-húllatásomnak oka, hanem a' Te' nyughatatlanságod – Az: hogy Tömlöczöddel fenyegettsz; (noha ugyan csudálatos dolognak láttszik, hogy annak, a'-ki törvényt szab, hatalma-is légyen a' meg-büntetésre, minden törvény kivűl)* ne véld; Édesem: hogy annyira gyötörheti szívemet. – Meg-hólt édes Atyám, és Anyám. Oda lett végtére szerelmes édes Bátyám-is Marót. Nincs semmi Rokonom, ki ezen szokatlan Rabságomat nem színessen; hanem szívessen meg-sirathatná – De van néked Hanzárod, ki szomorúságidban rész vehet, és veled-egygyütt el-is-enyíszhetik – Ime, ha van igazságom-is, mellyel Fejedelmi személlyemre (mind Születésemet, mind Sátorosságomat nézvén) valamit tarthatok; le-mondok az időben rólla. Hatalmas* Fejedelem, de egyszer-'s-mind édes Zoltánom-is! vedd vas pereczbe mind-a'-két kezemet, mind-a'-két lábomat. Vess-bé akár-minő Fogságba. El-tűröm, el-szenvedem szívessen, csak ezzel nyugodalmad' láthassam – Sőtt: ha nem parancsolod-is, magam záratom-le magamat; és azon sőtét Tömlöczödben várom azon Hajnal hasadttát, mellyben háborúid le-csillapodnak; és Hanzárod előbbeni szívességedbe viszsza-tér: mert most látom, azon kivűl tekereg, és nem tudgya, hová hajtsa árva fejét – Édes Zoltánom! Meg-érem még én azon szem-pillantást, mellyben háborúidból ki tisztúlly, és engem, valamint ennek-előtte, úgy szeress – Hiszem Istenemet: hogy e' kis zenebona inkább fel-éleszti régi szerelmünket. A' Pokolban-is csik néha-napján egy vásár – Térj-viszsza előbbeni csendedre. Szólly velem: ha nem úgy-is, mint Hiteseddel; leg-alább: mint e' Világon leg-jobb Barátoddal. Adgy ezzel valami orvosságot leg-is-leg-elsőben el-keseredett szívednek; azután penig, mivel igen szépen kérlek, az Én el-réműltt, és nagyon el-bágygyadott lelkemnek.

Ezen okos, és lágy szavaival úgy meg-törte Zoltánnak szívét: hogy Ez, melléje űlvén: hízelkedni-is kezdene meg-szomorított Hitesének, és, mint-egy mosolyogva, ezeket mondaná:

Ki ne csend'-űlhetne-le ezen gyönyörűséges szavaidra, Édesem? Ime! előtted vagyok: nagy szívedet; és, Urad' fel-háborodtában, nagyobb csesszégedet csudálni

nem győzvén. Édes Hanzárom! Igen nagyra bécsűllöm azon Okosságodat, mellyel fel-lobbantt tüzemet inkább oltani, sem-mint gerjeszteni akartad. – Le-csillapodtam immár egészszen. Szólly velem bátorságossan. Engedelmet-is adok a' meg-feddésre: ha ama' Pép-étkű; nem Koncz-rágó Papodnak el-zárattatásával vétkeztem. Mert tudom: hogy c' töri leg inkább Gondos Fejedet* – Hallottad-é ártatlan Titkosomnak szeméremmel tellyes feleleteit? Ki-vehetted-é azt belőlle, a'-mit nagy fittyel meg-ígértél? Sőtt: ha eszedre akarsz térni, által láthatod tiszta erkölcseit – Már most meg-mondhatom: nála vóltam Budán. De ki-is-tanúltam ám hitvány Papodnak sovány költeménnyeit. Öszsze-szűrte a' levet, mind Etelével, mind penig Etelkával. Ők költötték felőllem ama' gyalázatos híreket. Ők tehát a' vétkesek; ártatlan a' Titkos – Avagy szólly valami ollyast mellettek, mellyel védelmezni lehessen Istentelenségeket*. Kénszeríts, ha lehetség, arra: hogy meg-kellessék engednem Párt-ütéseiknek. Szívessen meg-cselekszem, ha nem érettek-is, de a' Te' kedves Személlyedért bizonnyal.

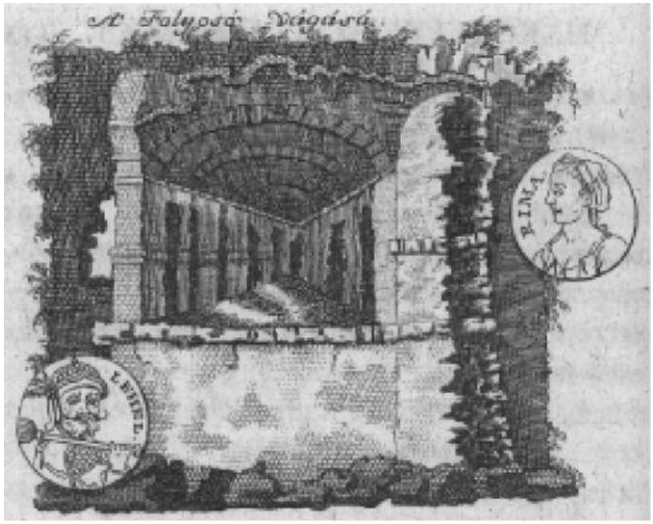
Urának igen meg-vesztegetett szívét tapasztalván Hanzár; csak alig: hogy helyre-hozattatása felől kétségbe nem esett. Bízott mind-az-által a' bé-vádolttaknak ártatlanságokban; de fő képpen az Istennek Atyai Gond-viselésében. E' bizodalommal fel-ébresztvén magát; így szóllott meg-csendesűltt Urához:

Édes, meg-meg-édes Zoltánom! Te a' Titkosnak csak színlett szavait hallottad a' Szőnyeg alatt. Nem láthattad penig: hogy csavargott álnok szemeivel*. Észre-sevehetted: minő csalfasággal, minő félelemmel visgált-meg minden szeg-lukat. Magam-is tapasztaltam, ki-'s-bé-lebegését a' fel-függesztett takaréknak. Hallottam fohászkodásidat, és nagyon meg-hökkentem. E' színlett dolgokat hogy-hogy nem vehette-vólna-észre ama' Gonosz Lélek, kinek tellyes élete csupa álnokságból* ál? – Ime! fel-teszem életemet! Fel-teszem (a'-mit életemnél nagyobbra becsűllök) hozzám-való igaz szeretetedet: hogy másként beszéllett vólna; ha jelenléttedet meg-nem-sajdította vólna. – De Én mostanában a' késéretnek haszontalanságát abbanhagyom. És, mi okra nézve kezünkbe nem kerítette a' Gonoszt, a' nagy Istennek Rendelésein álmélkodom. Dícsérem-is, édes Zoltánom, eszességedet: hogy; mind Kádárt, mind Rókát különössen meg-akartad hallani. Én egygyiknek ártatlansága mellett sem akarom le-tenni hitemet.Te se higygy tehát ezek közűl egygyiknek-is – De kettő van még hátra, Lelkem Zoltánom, kik ezen zavarékos életbe bé-kevereddtenek: ETELE, és ama' drága* ETELKA. – Hogy most Eteléről ne szóllyak (ki-adgya majd az Igazat, ha Erdélyből viszsza-jön a' Katona, Tuhutumnak levele) csak éppen Etelkámat ajánlom kegyességedbe. El-ne-veszezd a' Leányt, minek-előtte meg-halgatod.* Ha Róka álnokságainak meg-hallgatására ki-nyíltanak tiszta füleid; Etelkám' ártatlanságának meg-halgatására bé-ne-csukassanak. Kérlek: ne ítélly hamarjában felőlle, ha meg-bánni nem akarod.* – Ime! le-térdelek előtted. Keserves könyv-húllatásaim között csak éppen egyre kérlek. Menny-le Wilágosra. És: hogy, ha azon Virág-szállal szóllassz; meg-ne-ismérhesse Személlyedet; végy olly Ruhát magadra, melly el-titkolhassa Fejedelemségedet. Forgasd ama' Világ-csudáltta Szűzet minden mesterségeddel. Ostromold tiszta erkölcseit minden tehetségeddel. Im'-hol a' Fejem: ha viszsza-nem-térnek minden örömeim. – Menny-le Wilágosra mennél hamarébb. Jó Szelek' szárnyán röpűlly-le azon meg-mellyesztett Giliczének védelmezésére. Csak még c'-kérésemet töltsd-bé.

Nagy álmélkodással fel-emelvén Hitessét, olly gondolatokra vetemedett Zoltán, mellyekhez hasonlókat talán soha nem forgatott a' Magyar Fejedelemség. Tehát: maga' szemét-fülét a' másokénál jobbnak állítván; mivel Országának azon tájját még-eddig nem látta, magát penig Magyarnak se tartaná mind-addig: még, a' Tiszán által menvén, annak vizéből leg-alább csak egy kortyra valót-is hörpentene; igen jó szívvel meg-ígérte a' lemenetelt.

Ezzel Hanzárnak, igen meg-szomorított Hitessének, akara szolgálni. Nem kévánta nagy örömre indúltt kedvét meg-szegni; hanem inkább újra fel-éleszteni: fő-képpen illyetén környűl-állásokban, mellyeknek szerencsés vége új világra hozhatná nem csak a' Fölhőkbe keveredett Wilágos-váriakat; hanem magát ama' fényes Budát-is egész Magyar-országgal, és Erdély-országgal egygyütt.

Magához tért Kedves Urának szívességét hallván a' kétséges Aszszony; nem tudta örömében, mihez fogjon, mit tegyen. Hírtelen nyakába borúlt édes Zoltánnyának, és azon könyv-húllatásaival, mellyeket Etelka' ártatlanságának nyilván-való bizonsága ki-facsart, sűrűn jelengette hál'-adatos szívét. Csak alig-is várhatta a' szerencsés le-menetelnek el-tökéllett szem-pillantását. Jelengette a' következendő napnak alkalmatosságát; de szóllani arról nem merc. A' le-menetelt harmad'-napra rendelte Zoltán.

MÁSADIK SZAKASZ.

1. *Zoltán Wilágoson.*
2. *Zoltán Etelkánál.*
3. *Gyula, és Etelka.*
4. *Zoltán Zegeden.*
5. *Etele, és Etelka.*
6. *Lehel Wilágoson.*
7. *Etelka Zegeden.*
8. *Gyulának intézetei.*
9. *Etelka Csepelen*.*

ELSŐ RÉSZ.

ZOLTÁN WILÁGOSON.

El-készűle azomban Zoltánnak mondva-csináltatott azon szekere, mellynek feltalálásában különössen gyönyörködhetik-is, dicsekedhetik-is Magyar-országunk. GÖNCZÖLNEK hívták Mesterét. Scithiából jött-ki a' Magyarokkal. Budán gyártotta kerekeit. Ezen mester-ember az előbbeni két kerekű talyigáknak alkalmatlanságaikról szűnetlen gondolkozván, leg-első vólt ki azokat négy kerekekre, és egyenes rudakra fogta Árpádnak idejében. Zoltánnak szekerét abban másolta-meg: hogy az egyenes rudat (nagyobb alkalmatosságát látván) meg-horgasította. Közönségessen-

is a' Magyarok, az illyetén szekereket, GÖNCZÖL' SZEKERÉNEK mondották. És, mivel a' Világ' tengelyének eleje körűl, az éjtszaki Csillagzatok között, ollyast forogni láttanak, melly ama' négy kerekekhez, és egy meg-horgasúltt rúdhoz igen hasonlítana: ezen hét fényekből álló csillagzatot-is (a' Mesternek örök emlékezetére) GÖNCZÖL' SZEKERÉNEK nevezték. Fel-találásának, és helyes el-készítésének béréűl, azon helységet nyerte ajándékban, mellyet az akkoriak GÖNCZÖLNEK, az mostaniak GÖNCZNEK mondanak.

El-készűlvén, és amaz' Inassával, ÓCSÁVAL, fel-űlvén a' Fejedelem; hogy mind Budáról el-mentte, mind Világosra jötte nagy titokban maradna, Budáról ugyan hajnal-hasadttában meg-indúlt; Világosra pedig, a' napnak jó le-nyugttával, harmad'-napra érkezett. Meg-is-parancsolta, mind Budán embereinek, mind Világoson Inassának: hogy, se úttyáról, se maga' személlyéről semmit se szollanának. Ócsa, Zoltánnak nevét mindenütt el-titkolná; és csak Pajtássának mondaná.

Ezeken felül: ruháját-is meg-váltóztatta Zoltán. Szolga-köpönyeget vetett vállaira. Szolga-kucsmát nyomott fejébe. Ezen öltözettel, és színnel a' Fő-pap' sátorába hajtott. Mind-a'-kettőt igen jó szívvel látták Kádárnak emberei. Meg-örűlt fő-képpen a' Gond-viselő; le-is-öletett egy Ürüt, és őket helyre el-laktatta.

A' Fő-pap' szólgái között egy vala leg-szemessebb. Gyulánál szolgált ez-előtt. Ugyan-azért: nem csak jól ismérte, hanem jó Pajtássa-is vólt ezen Ócsának, ki hasonló-képpen (minek-előtte Árpádnak udvarába kerekedett) ugyan-csak ezen Gyulánál inaskodott. Eme' szolga, félre-szóllítván Ócsát, tőlle ide-jöttöknek okát igen mérészszen kérdezgette. De tudván Ócsa: hogy, ha a' titkot ki-vallaná; maga' fejével jádzana: azt mondá: hogy ő e' dologban ebet se tudna: mivel Budán Zoltántól Ő-magára semmi; mindenek ama' Pajtására hagyattanak.

Több beszédbe akarván kerekedni Kádár' szolgája; lehetetlen dolognak lenni mondotta: hogy ama' szép Ifiú Zoltánnál szolga lenne. Nagyobb Tisztséget érdemlene virgancz tekíntete; súgár termete; és méltóságos járásának módgya. Etelkához pedig olly hasonló lenne, mint tyúk-monyhoz a' tyúk-mony.

Végtére: csak azt akará a' Szolga meg-tudni: régen vólna-é Ő a' Szolga-rend között? Nála maradna-é sokáig? – Ócsa, eme' Szolgának egerészö macska-szemeitől tartván, azt mondá: hogy csak harmad'-napi szolga. Nem-is vélné, hogy sokáig, úgymint szolga, a' Fejedelmi udvarban meg-maradhatna.

Ócsa előtt, ama' Hiúz-szemmel kerengő szolgának kérdései, veszedelmeseknek láttszattanak. Mind-az'-által e' viszállt szavak arra szolgáltanak, hogy a' titkot szorgalmatossabban el-rejtsék. Mert: tüsténT Zoltánhoz menvén ÓCSA (természete, és rosz szokása szerént) meg-ÓCSÁLTA, *meg-nyekvellette* ama' Szolga-pajtássát. Végtére: sok illetlenségeket fogván kánya-szemeire*, arra kérte a' Fejedelmet: hogy leginkább ábrázattyát, akár mi módokkal, el-titkolná: hogy az Etelkáéval való hasonlatosság ki-ne tettszene.

Zoltánnak, és Ócsának Világosra jöttök minő változást tett Gyulának Sátorában; nem lehet vóltta-képpen elő-beszélleni. Mert: Kádárnak azon említett szemes Szolgája (meg-nem-tartóztathatván magát) még azon estve Sátorjokba szaladott, és két valami Kémeknek alattomban való el-érkezésekről beszéllett.

Ezt meg-értvén Gyula, sok-féle gondolatokra vetemedett. Arról gyanakodott fő-képpen: hogy, mivel olly alattomban jöttenek; valami alattomban való dologhoz-is

akarnának fogni; és talán valami új veszedelmekkel fenyegetik a' Wilágos-váriakat. Hízelkedett néha magának:* mint-ha Huba' dolgát reájok bízta vólna a' Fejedelem; 's-általok-is akarná a' Vezérségbe viszsza-állitani. De Etelének, és Kádárnak késedelmes viszsza-jövetelek kétségessé tette e' heves gondolatokat.

Gyulának ezen nyughatatlanságai mik lehettenek azokhoz képest, mellyek Etelkának lelkét ki-mondhatatlan nagy sújjal sújtogatták? Mihelyest az el-érkezett két Inasoknak híreket meg-hallotta; úgy-annyira meg-ijedett: hogy (a' következendő vacsorában semmi szája'-kérőjét nem-érezhetvén) sem enni, se mások' segítségével le-vetkezni nem akart. Le-tépte inkább magáról a' Ruhát, sem-mint le-vetette. Azután: mind-nyájoknak csudálttokra, nagy hamarjában le-feküdt. Szokása ellen a' párnába vágta orczáját; és, kegyetlen új zokogásokkal, feszegette oldalait.*

Alakjának ezen hírtelen változását szemessen meg-visgálván a' Dajka: Mi bajod (úgy mond) édes Leányom? Egy-nehány napi jó kedved illy könnyen meg-változhatott-é minden ok nélkül? Istenek! mi hasztalan képzeményekkel ijesztgetitek ismétt a' félénk Szűzet? Avagy, édes Alakom, talán csak az esti hoszszú árnyékodtól ijedttél-meg? Hadd hallyam félelmednek okát.

Felele a' Szűz: Oh Egeidben lakozó Isteni Fölség! ugyan mi gyönyörűséged telhetik engem üldöző rendeléseidben? Csak én vagyok tehát ama' szerencsétlen Tutur,[92]* kinek egész élete egygyik nyomorúságról a' másikra hengereg? kinek eltapodott szíve' mezeje soha bé-nem-gyöpösödhetik? ki egy napomat nem élhetem, mellyről azt mondhatnám: hogy vele, avagy benne magam magammal tökélletessen meg-elégedtem vólna. Ugyan mi végre adtátok e' csekély ékességemet? talán: hogy utánnam leseket, és késértetéket rendellyetek, és végtére tőrbe-is keríttsetek? Tehát ékesnek teremtetni, annyit tészen: mint, másoknak üldözéseikre, a' tárgyra ki-tétetni?* – Mert ugyan mi mást mondhatok ama' két Inasról: hanem, hogy Zoltán, egy Rókának késértetével meg-nem-elégedvén; két kengyel-futókra bízta megrongáltt szemérmemet? Nem-de-nem a' sok kutya, végtére az el-fáradtt nyúlnak halála? – Nem találhat-é Országában más leányt, kit űzőre vegyen? Csak én vagyok tehát, a' vágó székre tökéltt áldozat? – Most tekeregnek immár fejem körül kemény kövecskkel fenyegető föllegek! Ti Egek segíttsetek! – Lágyíttsátok-meg egyszer Zoltánnak kemény szívét – Támogassátok hanyatló szemérmemet. – Istenem! a'-ki teremtettél, viselly gondot reám.

Ezeket hallván a' Dajka, maga-is kételkedett eme' követségnek szerencsés kimenetele felől, ha csak a' követek ezen okból jöttenek Wilágosra. Vigasztalta, a'-mint lehetett, el-keseredett Alakját. Végtére: mivel mással le-nem-csillapíthatta; azt ígérte néki: hogy maga fel-menne Budára; le-rakná a' Fejedelmet; és néki ollyas valamit fogna füleibe súgni, mellyet, magán kivűl, semmi teremtés nem mondhatna széles e' világon. Ennek ki-adtával azt reménlené: hogy jó rendbe hozattnának azok, mellyel Rókának patvarságai miátt meg-bomlottanak. Ne gondolna tehát Alakja sem-

---

[92] A' Gerliczét TUTURNAK mondgya Etelka a' régi mód szerént. Ezen állat, midőn elveszett párjárúl gondolkodik, ezen hanggal nyögi panaszszait: *tu-tur;* innent vették a' Deákok-is a' *Turtur* nevet, mellyel azon állatot nevezik. A' Törökök most-is *Tuturnak* mondgyák a' Gerliczét.

mivel. Fekünne csendességben. Az Isten nem külömben fogna vigyázni e' mái aludttában; mint holnapi fel-serkenttében. Ezekkel meg-vígasztalta a' szomorút. 'S-vele-egygyütt, maga-is el-szenderedett.

Más-napra kelvén az idő; el-intézett dolgait nem akará továbbra halasztani Zoltán. Idején reggel Gyulához küldötte Inassát; és, nála mi szavakkal éllyen, megtanította. Fejére-is hagyta: hogy, ha kurta Követségének sommáját el-végezné; Senkifiával szóba ne eredne; hanem tüstént meg-térne.

Gyulának Sátorába eresztetvén a' Szolga; így köszönt-bé hozzája: Jó napot Kegyelmednek, Vezér-uram! Tegnap' jöttünk ide. Pajtásom a' Fő-pap' Sátorában maradott. Meg-árta Bal-szemének az útazás. Igy osztott-el Zoltán bennünket: hogy Én Te-hozzád; ama' másik Etelkához mennyen. Ő lássa, miként végezheti bajossabb követségét. Én az enyimnek hamar végét szakaszthatom: mert nagy örömet jelentek. E' penig annak veleje:

El-hitetvén magával Zoltán: hogy Te, mind Vitézségedre, mind Emberségedre nézve, elegendő lennél a' nagyobb hivatalokra; Téged' a' Tiszán túl-lévő Tartományoknak Fő-igazgatójává rendel. Szorgalmadra bízza az oda-terjedtt Katonaságnak számát. Örömedre azt-is jelentgeti: hogy Hubának állapottya felől csendességben légy. Kádárnak, és Etelének sorsát jóra magyarázd. Rókának Gonoszságairól, Etelkának ártatlanságáról éppen ne kételkedgyél. Eme' Tisztségednek ki-hírlelését reám bízta, annak meg-erősíttését magára vállalta a' Fejedelem. Már most: Isten veled, Vezér-uram! Van másutt-is mit tennem. Ezeket végezvén, hírtelen ki-szalada.

E' gyönyörködtető híreknek véletlen sokaságokra el-álmélkodván Gyula; egyenessen édes Leányához méne. Ezeknek kellemetességekről azzal akart leg is-leg-elsőben beszélleni, ki ezeken leg-inkább örvendezhetett. Elő-rakta Ócsának beszédgyeit. El-nem-titkolta azon Követet, ki édes Leányához-is küldetett. Végtére: atyai szívességgel kérte: hogy (eszébe juttatván Zoltánnak sok íz-beli kegyelmeit) annak Szolgájával úgy bánnyon; hogy ennek meg-böcsülttse; amannak Fejedelmi személlyére hárúlhasson.

Édes Attyának ezen fel-ébredett szívét tapasztalván Etelka; nem tudhatta elvégezni magában: hevessebben örvendgyen-é mind Szűléjének fel-magasztaltatásán, mind Etele' dolgának jó forgásán; avagy keservessebben szomorkodgyon mind azon új követnek itt léttén; mind magának roszra-fordúlható állapottyán. Elég az: (hogy Gyula' Sátorának nagy örömében) csak maga találkozott: ki vigasságának semmi jeleit nem adhatta; noha magát, édes Attya' kedviért, iszonyú-képpen erőltette. El-fogatta mind-az'-által szíves intéseit. De egyszer-'s-mind ama' Követet nem más-képpen várta; hanem: mint, a' siralom-házba ki-tétetett Rab, a' hóhér' társaságát várhattya.

MÁSADIK RÉSZ.

ZOLTÁN ETELKÁNÁL*.

Fel-öltözött azomban Zoltán szolga-ruhájába. Hogy pedig személyét éppen el-titkolhatná; egy fehér keszkenővel körül-kerítette bal szemét: mint-ha a' kellemetlen poros útnak mostohaságával meg-sértődött vólna fehér hártyája, és veszedelmes forróságban lenne. Fejébe nyomta szolga-kucsmáját, és egészlen a' jobb szeméig le-tolta. Végtére: szolga-köpönyegjének szárnyaival, mind állát, mind száját bé-takarván; magát el-annyira meg-változtatta: hogy Inassa sem ismérhetett reája; midőn, követségének vége után, eleibe akadott.

Ezen öltözettel igyenessen Gyula' Sátorához mendegelt. Kivűl a' Dajkára akadván, őtet nagy alázatossággal kérte: hogy el-jöttét bé jelentené.* Nem kellett sokáig várakoznia. Tüstént be-eresztetett hozzája*.

Bé se-lépett egészlen; midőn (azon Gyöngyvirágnak angyali ékességét látván) ki-magyarázhatatlan-képpen meg-döbbent. Igaznak tapasztalta, a'-mit az orczáknak hasonlatosságokról eleve beszéltenek az emberek. Szakasztott maga' képét látta arczúlattyában. Maga' termetét teste' alkotásában. De egyszer-'s-mind: szemérmetes tekinteteiből úgy ki-vette egy látással az ártatlanságot: hogy, nem csak gyanakodni kezdene Rókának hazugságairól; hanem mind azokat éppen el-hitetné magával, mellyeket Csepelen a' Fő-paptól hallott. Nem-is tudhatta hamarjában: ha vallyon ama' szavaival köszönnyön-é-bé hozzája, mellyeket ennek-előtte öszve-akaszgatott. Akár mi vége légyen látogatásának; e' szavait mondotta:

Örvendek, drága-látos szép Virág-szál: hogy Magyar-országnak ezen el-híresedett ékességét, kit immár régtől-fogva látni óhajtottam, mostanában nem csak láthatom; hanem, személlyem szerént, tisztelhetem-is. Ha a' Természetet alkotó nagy Isten, e' remek munkájában, mind azokat öszsze-hordotta, mellyek széles e' világon el-vannak osztva; úgy véllem: hogy, midőn teremtésedhez fogott; olly engedelmes szívről-is gondolkodott, mellyel hatalmas Fejedelműnknek nem csak parancsolattyára; hanem akarattyának csak jelentésére-is talpon állhattsz. El-küldötte ezelőtt gyönyörű személlyedhez érdemes Titkossát: hogy általa magához édesgessen. Imé! annak hasztalan követsége után, érdemetlen ugyan; de leg-hívebb emberére bízta fel-jöveteledet reá-beszéllését. Meg-ne-vesd, Magyar-országnak dísze, Zoltánnak eme' kegyességét, mellyel édes Atyádat napról-napra nagyobb méltóságra emeli. Légy hozzám-is olly kegyességgel: hogy én, szolga lévén, örvendesebb hírrel mehessek Fejedelmünkhez; mint-sem annak Titkossát magadtól el-eresztheted.

Ezeket hallván Etelka, az Egek felé fordította szemeit. Az-után ezeket mondotta: Kegyelmes Fejedelmünknek mind Atyámhoz, mind csekély személlyemhez kinyilatkoztatott jó vólttát ha igaz szívemből meg-nem-köszönném; a' Kakuknál hál'-adatlanabbnak mondhatna a' Világ.[93]* De, édes jó Barátom! Meg-engedgy erőtlen-

[93] A' Kakukról azt tartyák: hogy soha fészket nem rak; hanem tojását más madaraknak fészkekbe egygyenként el-osztogattya. Egygyütt ki-kelvén a' tojások; mivel a' Kakuk-fi,

ségemnek. Én már egyszer egy Kányának körmei között lévén, most egy Galambnak tollától-is irtózom. És, mivel egyszer a' meleg téj meg-égette számat, a' tarhotis fújom – Kérlek a' Magyarok' Istenére: szemérmes szavaiddal ébreszd-fel inkább szívemben a' tiszta örömet; sem-mint, ijesztő szavaidnak lázzával, meg-fójtsad minden kedvemet. Hadd ismérjem-meg a' túrót a' téjnek elején. Szánd-meg leg-is-legelsőben meg-sértett személlyemet. Ezt meg-harapá egyszer a' Kigyó. Meg-engedd, ha már a' Gyiktól is félek. Szánd-meg olly szegény, és gyámoltalan leánnak siralmas állapottyát, ki már: a' késértetek' bokrossága miátt, arra jutottam, hogy, ne csak másoktól (noha talán ártatlanoktól); hanem magam magamtól-is irtózzam – Istenem! Légy velem!

Meg-esett Zoltánnak szíve ezekre. De, el-titkolván hírtelen háborúit; így szóllott:

De mi háborgattya úgy-annyira lelkedet, Drága Kis-aszszony? Mi vélekedéssel lehettsz egyenes szivű Fejedelmünkről? Mentsen-meg a' Jó: hogy szerencsétlenségedre iparkodgyanak a' Budaiak. Azon vannak mind nyájan: hogy Sorsodat* főllyebb emellyék; hogy életed' hoszszú napjait erkölcseidhez szabják. – Édes Etelkám! Talán ama' Titkos meg nem-emberlette magát a' Követségben? – Ne higygy a' Gonosznak ha meg-sérthette személlyedet – Úgy ismérem Zoltánt, mint önnön-magamat. Tudom egyenes szívének nem csavargós úttyát. Tudom: mi okból kévánnya Budai lakásodat. Valld-ki, édes Etelkám! Miben vétett a' Gonosz? Meg-kötöm víg* koszorúját Zoltánnál.

Felele Etelka: Kérlek, édes jó Barátom! ne hozd eszembe el-múltt keserűségeimet. Egyszer bé-gyógyúltt sebeimet se nyitogasd újra. Hadd mennyenek mindazok a' setét Feledékenségnek homályos Tartománnyaira. Senkinek ártani nem akarok. Hálákat-is adok Teremtő Istenemnek: hogy az el-múltt dolgot nagy titokban tartották*.

Monda Zoltán: Mit? nagy titokban tartották? Abból semmi sincs! Mind megtudta Zoltán azon káromlásidat, mellyekkel meg-vakargattad a' Titkost. Meg-értette Fejedelmi Személlyére gerjedett tűzes indúlataidat. Tudgya haragra változott illetlen durvaságidat. Hallotta tarajos fenyegetéseidet – Ugyan-is: azon okból jőttem ide: hogy ki-nyíllyanak Budán, a'-mik el-rejtve tartatnak Világoson. Tudni-illik: igazak-é azok, mellyeket Róka beszéllett? avagy balgatag paraszt hazugságok?*

Felele Etelka: Igazak-é, nem-é? tudgya azon Isten, ki fejünk fölött uralkodik. Tudgyák azok-is, kik innett Budára mentenek; és Zoltán előtt Al-pörömet folytattyák. Ki-beszélleném talán a' Fejedelem előtt-is; ha vele lehetnék, és magyar szívéhez szóllhatnék. Tudgyák tehát azok, kiknek tudniok kelletik. E' setét árnyékú történetet nagyobb világosságra nem ereszthetem: ne-talán-tán, ha elődbe raknám, Rókának híriben csorbát ejtenék. Meg-eshetik: hogy ellene törsz, és veszedelmét hajhászod. Mentt akarok lenni a' másnak híriben gázoló fene fecskeségtől; mellyért

---

mind hamarébb érik, mind a' többinél idejébben meg-körmösödik; nagy hál'-adatlansággal egygyenként le-öldösi azon egy fészkű czimboráit, és meg-eszi. Ezen madárnak példájával szoktanak élni a' Régi Magyarok: midőn a' hál'-adatlan emberekről szóllottanak. És valamint az Halál-madár után a' Kakukot leg-ínkább gyűlölték, úgy a' többi erkölcstelenségek között-is az hál'adatlanságot Féleik között éppen nem szenvedhették.

hogy valaha adózzak, szinte lehetetlenség. Ha Róka a' más Világra viszi adósságát, ő lássa; azt kettőnkre nem bízták.

Vagy csak ezen szavaiból-is ki-tettszett a' nagy ártatlanság. Zoltán mind-az'-által (hogy Etelkát jobban meg-zavarhassa, és haragja' ki-ütésében gyönyörűsége tellyen) így ostromlotta szemérmét:

Én Rókának ártani nem akarok; hanem néked (ha Budára fel-indíthatlak) használni. – Édes Etelkám! ott óhajtya ékes személlyedet a' gyönyörű Fejedelem. Ennek kebelében édesdeden nyughatol. Ö téged' igen nagyon szeret. Sőtt: ha személlyedet meg-láttya; nagyobbra-is böcsűll Hanzárnál. Ne késs: ne vonogasd vállad'. Jöszte Szeretődnek ölébe mennél-hamarébb.

Felele a' Szűz: Már előbb-is az Istenre kértelek: szánd-meg Szemérmemet. Ez ollyan Virág, mellyet *Hagygy-békinek* mondanak. Ismétt mostanában (penig tellyes szívemből) esedezem előtted: ne végy arra: hogy Személyeddel-is úgy bánnyak; mint veled egy-jármos, egy-szabású Rókával. Ez pedíg könnyen meg-eshetik: mert én, Magyar-léttemre, a' görcshöz szoktam szabni ékemet. Mind-az'-által ezen utólsó módomat abban hagyván,* Fő-vezérünk* felől olly vélekedésben vagyok: hogy néki ezen gyalázatos Követségben sem híre, sem peniglen tanácsesa.* És ha valóban kévánnya-is szegény személlyemet látni; nem azon végre kévánnya, mellyet Tí fitogtattok: hogy köztte, és Hitesse között viszsza-vonásokat szerezzek. Kérlek, ne erőltess többre. Édes Atyámnak szíves intései szerént, meg-tudom Uráért az Ebet-is böcsűlni. Tudok szőre' menttébe bánni a' durva Állattal. De, ha Rókaként felháborítaszsz; hamar viszszára foglak; és úgy meg-szappanyozlak, mint az hetes vásznot. Úgy nyakadba-is szórom szitkaimat, hogy lesz mit ki-tisztítani gallérod alól.* Ne csatolgasd hozzá-nem-szokott Személlyemet ama' Bitó-fához, ama' Szégyen-oszlophoz. Leány-személlyemre nézve sokat el-szenvedhetek. De úgy, mint Magyar Katona-Tisztnek Magzattya, meg-tromfolhatom a' rútalmazásokat. Kérlek az Istenre:* ne hozz-ki többet belőllem. Ne kénszeríts arra, a'-mit osztán magam-is meg-bánhassak.

Még-jobban oda akarta szítani Zoltán a' tűzhez ezen szavaival: De Én téged', Etelka, valóban nem csak esztelennek; hanem a' Vakúndoknál-is vakabbnak állítalak: ki, egy Fejedelemnek ékes Személlyében, és ennek heves Szerelmében, nem láthatod bóldogságodat. Valaha e' bimbóból gyönyörű koszorúdat köthetnéd. Ej, Etelka! ha szíved' meg-adnád, igen sokat használhatnál magadnak. Mért ne szeretne Zoltán Hitessénél jobban? Szebb is, kellemetessebb-is vólnál Hanzárnál. Nem adok néki három napot, ki-ütheted azon Orosz Aszszonyt, és magadat helyébe állíthatod. Már akkor ki lehet bóldogabb széles e' világon?

Felele Etelka: *Ki lehet bóldogabb!* – Hogy-hogy gondolhatod azt: hogy ott reménlyek bóldogságot, a'-hol a' lélek-ismeret (ama' nyughatatlan Kis-bíró) fúrdallya a' szívet? – Te a' Magyar Szűzeknek másadik Kerítője! – Te Urad' főzelékjének hozzá-illő födője. – Eredgy! – ringesd elejébe Uradnak: hogy, ha ő téged' ezen késértetekkel küldött Wilágosra; ő sem ér többet egy fa-kohánál; egy férges diónál; egy moly-ette kucsmánál. Tudgya-meg: hogy, kinek gézen-gúz az ura, kótyon-fitty a' szolgája. Ollyan-is cserepe, valamint fazeka.

Ezek-után Zoltán (mintha meg-neheztelt vólna) így színlette szavait: Tudod-é, nyelves Harkály, kivel beszélleszsz? Tehát illy dögleletes szavakkal illeted sze-

méllyünket? – Talán ugyan te verted-el a' gúnárt, hogy illy hangossan gágogsz? – Hátrább az agarakkal Peczér*! – Az én nyelvem sem ragadott ínemhez. – Én Zoltánnak leg-hívebbike, nem Kerítője vagyok, tudod-é? – Azért-is küldettem hozzád: hogy, ha dercze-durczáskodol; erővel le-kösselek a' kocsi-oldalhoz – Ugy járod a' tánczot, a'-mint én fütyőllök. – Másként bánok veled, mint Zoltánnak Titkossa. – Róka után, tudd-meg, Orosz-leányt állított a' Fejedelem.*

Felele Etelka: Eb után kutyát állított, vad ember. Te-is azon elsővel egy forrásból bugygyantál. Ö büdös vaj, Te kukaczos szalonna; egybe illetek. Eb-is fújja nótádat; kutya-is járja tánczodat. – Hatalmas Isten! be igaz: hogy a' rosz szolgának leg-roszszabb tagja a' nyelve. Hová legyek édes Istenem! – Nyisd-meg előttem eme' földnek gyomrát: hogy nyellyen-el egyszer, mint régen óhajtott martalékját – Avagy Te ölly-meg engem', kedves jó barátom. Ime' előtted állok. Verd-körösztül oldalamat: mert immár csak éppen attól félhetek, hogy sokáig élek. – Bizonnyára: ha van vétek e' világon, annak el-kerűltte' bére csak éppen a' halál. Meg-köszönöm holttom után-is eme' jó vólttodat. – Avagy: ha életben akarsz hagyni; ismétt az élő Istenre kérlek: hagygy-fel egyszer ezen minden udvariságból ki-mosdott lustos beszédekkel, még jobban meg-nem-mellyesztettelek. Mankózd-fel egyszer botlékony eszedet.* Oh Egek! hogy viaskodik szívemben az én édes Atyámnak szíves intése le-gyalázoltt személlyemnek meg-boszszúlásával. – Ha jobban fel-háborítaszsz; tudd-meg: hogy nem olly szűken, mint a' Kotyogó; hanem, mint a' Kanta, olly bőven fogom ereszteni kegyetlen szitkaimat. Tudom-is már: minő kutyával van dolgom: ugyan azért botot hordok kezemben. – Istenem! nem bírhatok forróságommal. – Mind-az'-által: még egyszer meg-törhetem magamat. – Követlek, édes jó barátom, hogy meg-sértettelek. Kérlek: ne vígy arra: hogy édes Atyámnak szíves intéseit meg-vessem, és így a' fiúi nevet meg-ne-érdemellyem. – Ime'! le-térdelek előtted; és, sűrű könyv-húllatásaim között lábaid előtt esedezem: szánd-meg-gyámoltalan, és nyomorúltt árva fejemet. – Ember-léttedre meg-ne-vesd keserves könyveimet, mellyek gyakran az Égi erős kapukat-is bé-rontyák – Okos ember vagy, ne légy olly gyémánt-kemény szívű, hogy könyveimmel erősebbűlly inkább, sem-mint megtöréssél*. Mi gyönyörűséged telhet egy szegény leánynak gyötrelmeiben? Vallyon mi jót kévánhattsz ellenségednek, ha Barátoddal így bánhattsz – Ne mártsd többé tiszta szemérmembe mocskos ígéidet. Akaszd magos szegre setét gondolataidat.*

Ezen* szavaival kegyetlenűl meg-hasogatta a' Fejedelem' szívét. Ki-is-facsarta az alattomban csurgó könyveket. Szinte szégyenleni-is kezdette Zoltán: hogy erős szíve illy gyenge Szűztűl meg-lágyíttatott. Mind-az'-által: hogy magát fel-emellye, és meg-nyerettnek lenni ne vallya; az utólsó módra vetemedett; és még csak illy kurtán nyaggatta: *Hát még ETELE?*

Ezeknek hallatára, úgy tettszett: mint-ha Etelkának egész Test-ereiben futkosó vér-csöpjei iszonyú serénységgel orczájára gyülekeztek vólna. Kegyetlenűl megpirúlt. Az-után: szeme' héjját egyszeriben le-eresztette. Etelének illy bőcstelen említése után el-esett minden bátorsága; és egészlen oda lett. Olly kedvetlennek, olly ereje veszettnek láttszattatott, mint ama' Libákat lenni szemléllyük, mellyeknek mind-a'-két Szárnyok le-törettenek. Ő-is nem külömben billegett egy ideig. Az-után: el-lankadott szavaival, csak ezeken nyöghette:

Csak még e' héjján vóltam: hogy Etelémnek gyalázattyát még a' Szolgáktól-is hallyam! Nincs már egy szikra remény meg-marczonglott szívemben – Még-is, ha emberi állat vagy, azon emberi névnek Isteni hathatóságára kérlek: ne hadd annyi ideig zálogba lelked'-ismeretét: ne-talán-tán a' gonoszságokkal teli velősödgy. Kérlek arra-is:* ne mártsd azon ártatlan Ifjat illy moslékos dézsádba. Gyalázd, a'-mint el-kezdetted, el-árúltt, és talán azért el-is-útálltt* Személyjemet. Mondgy felőllem akár minő förtelmességeket rakonczátlan nyelveddel. Csak Etelémnek hagygy béket: mert kárt tehetek magam magamban. – Oh! Egek fénnyei! Ennek melly Gonosz Párának' kelletik lennie; mint-hogy illy nyálassan pördítheti nyelvét – Lehetetlen, hogy ezt csak tettetésből cselekedd. Mivel illy büdös a' lehelleted; nem lehet helyén a' gyomrod.

Meg-örűlt a' Fejedelem, hogy diadalmaskodhatott. Mind-az'-által el-titkolta szíve' gyötrelmeit, 's-még csak ezekkel kénzotta: Csak látom: hogy igazak még-is mind azok, mellyeket erkölcseidről a' Titkostól hallottunk. Nyakas vagy, és meg-kötött. Magad' kénnye' rándúlását követed. Most tapasztalom immár, hogy valamint Kullánes a' bőrbe, körmös bojtorján a' szűrbe, avagy-is koldús tetű a' ránczba, és Tél-izöld a' falba bele szokott körmölni; úgy Te-is Etelébe bújtál minden meg-fontolás nélkűl. Eb a' Kutyát hamar meg-ismérte. Róka-is a' Rókával szaporán öszsze-párasodott. – Tehát Te! azon Se-honnyából kerűltt Tekergőt inkább szeretheted; mint Magyar-ország' Fejedelmét? Mond-meg: mi jóra tárgyalt ama' Sár-ház, midőn személlyedet olly keskeny kuczkóba foglalta itt Wilágoson? – Hallottuk szép hírét Buda-városában. Ama' díb-dáb pozdorját Kémnek tartyák a' Magyarok; Etelka penig Mátkájának fogadta. Húj-bele gyalogi, lovat ád az Isten. – De várrá: meg-teszem azt Budán: hogy Eteléd hólttig Rabságban legyen. Most tettszett-ki vas-szeg a' zsákból. Most eléglettem-meg immár beszédidet.

Már ezekre Etelka egygyet se felelhetett. El-fogák minden szavait a' viszszanyelegetett nyögések. És (midőn Eteléje ellen az egész világot öszve-esküdtnek lenni tapasztalta): valamint a' bús tenger, olly keményen fel-háborodott. Sűrűn húllottanak ártatlan könyvei:

A' Szűznek eme' szer-felett-való szomorú állapottyát látván a' Fejedelem, ismétt meg-győzettetett. Nem tarthatta tovább síránkozó szemeinek öreg csöpjeit. El-fordúlt Etelkától; és a' falnak támaszkodott. Nyögve sírt, és alattomban zokogott. Le-nem-írhatni; miként viaskodott szíve' repedtével.

Zoltánnak könyveit, és sűrű nyögéseit meg-sajdítván Etelka; mint-ha halálos ellenségét lábáról le-ejtette vólna; neki-bátorodott. Nagy hevességgel, de még nagyobb méreggel a' Fejedelem' szemközébe állván, ezeket mondotta:

Sajnállod immár tehát, Te, vérrel hízó Nadály, hogy-eddig-is Etelét meg-nem-emiszthetted? Ha illy kedved telhet egy ártatlannak keserűségeiben; kerítsd-meg, Te, Konyha-vakarék, felét e' lelkemnek. Irogj-morogj ellene, dohos Vatalé. Zörögj-dörőgj körűllette, Csont-szekér. De tudd-meg: hogy el-nem-hagygya őtet-is a' Magyarok' Istene. Útáltasd-el Zoltán előtt ennek angyali személlyét. Zárattasd-le kegyetlen lakataiddal ama' ritka Leventát. Ne hadd ingben-is e' gyönyörű Rabot. Vedd mértékre kenyerét, mint marokra az abrakot. De tudd-meg: hogy, akár-miként teszem jó szerit, fel-töröm vasas ajtaidat. Széjjel-tépem, széjjel-szaggatom ördöngös láncaidat. Ád annyi erőt a' Magyarok' Istene: hogy porrá törjem minden

tartalékidat. – Viszsza Budára bomlott! – Uradhoz Pemét-rongy! – Mond-meg néki Korpa-hüvely: hogy, kévánságainak bé-tölttésére, átkozott lelkű szolgáival, másutt vadásztassa a' Szajhákat. Gyula' leányát soha reá-nem-szedi. Van annyi erköles e' Magyar Szűznek szívében: hogy akár-minő ígéretekkel fel-nem-áldozza szemérmét még Fejedelmednek-is. – Inkább házról-házra koldúlni járok, és tengetem életemet a' panaszos alamizsnával, és meg-tartom szemérmemet; sem-hogy Fejedelmed' Palotájában, gyémántokkal fel-világítva, örökös éjtszakája legyek fényes Hazámnak, utálatos szeplője tiszta nemzetségemnek. – Inkább vér-cjték szakadva (mint alá-való szolgálló); sem-mint lelkem' sértve (mint ki-csapott kurva*) dolgozom élelmemért. – Eredgy! – Vidd mocskos füleibe Uradnak: hogy Etelkát soha Budán nem láttya. – Ha penig erőszakot tesz rajtam; és kötözve fel-hurczoltat Sepelre: csak forraszsza-öszsze durva lánczait; de tudgya-meg, hogy azokkal csak testemet fogja le-csatlani. Szabad lesz bennem a' tiszta lélek; szabad a' bátor nyelv-is. Ezzel még akkor-is meg-feddem Istentelen maga'-viselését: midőn a' hohér'* pallossa le-nyakallya testemet. Vegyen magának kurvát; én senkié nem leszek.

Etelkának ezen beszédgye egészlen öszsze-törte Zoltánt. Már-is attól tartott: ne talán-tán tellyességgel el-árúllyák zokogásai. Úgy el-is-tévelyedett gondolataival: hogy végtére, mi tanácshoz kapjon, el-felejtené. De osztán: eszére térvén, midőn a' Szűznek valóságos ártatlanságát elegendő-képpen ki-tanúlta; és szomorú tekínteteit tovább immár nem szemlélhette: hírtelen le-térdepelt előtte, és ezeket mondotta:

Meg-bocsáss, Magyar-országunknak egy ragyogó fénnye: hogy szavaimnak tettetett illetlenségével fel-zavartam ártatlan csendedet. Nem azért küldött Zoltán, hogy e' pajkos módokkal sürgessem fel-jövetelédet. Csak magam' eszétűl származott: hogy (meg-késértvén ártatlanságodat) annál nagyobb örömmel szóllhassak erköltseid felől. Fejem fölött a' Magyarok' Istene, a'-ki láttya igaz szívemet: hogy sem reám, sem ama' Rókára nem vala kötve, hogy illy módokkal csalogassunk Budára. Rókának* gonosz indúlatairól nem akarok szóllani. Felellyen-meg magáért Zoltán előtt. De magamról mind Isten, mind Világ előtt azt mondhatom: hogy azon én beszédem, mellyet ez-előtt hallottál; nem egyébb vólt: hanem ártatlanságodnak valóságos próba-köve. Tudni illik: hogy igazán ki-tanúlhassam: igazak-é azok, mellyeket Fejedelmink előtt drága Személlyedre mázolt ama' gyalázatos. És íme! valóságossan tapasztaltam: hogy méltó vagy Zoltánnak szerelmére: nem ugyan arra, mellyet elődbe tálalt ama' Konyha-vakarék; hanem éppen arra, mellyel hozzád tisztán viseltetik Hanzárjával egygyütt. – Édes Etelkám! Egy kérésem van hátra. Meg ne-vesd színlett szolgádnak szinezetlen töredelmességét. Ne szólly soha Zoltán előtt e' lustos beszédeimről: ne-hogy reám meg-nehéztellyen; és így a' szolgálatból ki-tudgyon. Ne nézd gorombaságomat; hanem inkább igaz tárgyamat. Ismétt azt mondom: hogy nem más okra-nézve illettem illy gorombául üveg-gyenge Szemérmedet;* hanem, hogy ártatlanságodat bizonyossan ki-vegyem. – Emberről ki-állottad a' próba-hetet. Ki-kötöttél a' partra. El-is-nyerted az arany pereczet. Engedgy-meg tehát igaz szívemből származott próbálásom' módgyának. Ne szólly felőlle senkinek. Én mindeneket örök halgatásnak néma barlangjában tartandok. Igérd-meg ezt nékem, kegyes Etelkám, hogy Zoltán előtt soha bé-nem-vádolod vétkes tettemet.

Ezeket hallván Etelka; igen meg-szerette benne ritka emberségét. Maga segítette-fel őtet az Osztály' padlattyáról. És, noha ugyan szíve igen meg-sértődött; de,

töredelmessége után, meg-feletkezvén kisztetéseirűl, e' szavakkal felelt* viszáltt meg-bántt beszédgyeire.

Ne gondold, édes jó barátom: hogy valakinek veszedelmében gyönyörűségem tellyen. Istenem a' bizonyságom: hogy még a' légynek sem akarok ártani. Nem csak téged', hanem Rókát-is szánnám, ha miáttam pórúl-járna. – Lám, édes jó Barátom! e' vólt az oka: hogy még édes Atyámnak sem akartam ki-vallani ama' Titkosnak úndok beszédgyeit. Féltem: ne-talán-tán annak atyai szíve fel-háborodgyon; és, vagy maga; elsőben hasábra, az-után apróra vagdallya a' gonosz-tevőt; vagy Zoltánt annak törvényes el-vesztésére kénszeríttse. Mentsen-meg az Isten, hogy illyeket kévánnyak ellenségeimnek. Hanem, mivel által-láttam: hogy patvarságainak el-hallgatása nem csak magamnak (a'-mi tűrhető vólna); hanem Etelének-is, azon ártatlan léleknek, igen árthatna; a' Fő-papnak, és Etelének ki-vallottam, de csak nagygyából, kerítő szavait; őket, arra kérvén: mennyenek-fel Budára; és engem' úgy emellyenek-ki a' szerencsétlenségből, hogy abba Rókát fővel ne buktassák. – Ők most szegények (előttem a' képe) miként esedeznek érettem kegyelmes Fejedelmünk előtt. Mint-ha látnám, miként nyitogattyák ártatlanságomat a' könyörűletes szívű Fejedelemnő előtt-is, úgy-mint Ügyészeim.[94]* Te Magyarok' Istene! adgy Zoltánunknak olly szívet, hogy illyetén bé-vádoltt, és el-hagyott árva leányon könyörűllyön! – Viselly gondot, Istenem! Etelére-is. Hajtsd hozzá a' szánakodó szíveket. Te benned bízunk mind-eddig: mert talán csak magad vagy egyedűl, ki-ártatlanságunkat láthatod. – A'-mi penig kérésedet illeti: édes jó Barátom! tiszta szívemből meg-

---

[94] Valamint azokat, kik a' Méhek körűl forgolódnak, MÉHÉSZEKNEK mondották édes Eleink; úgy azokat, kik másnak Ügyét a' birák előtt folytattyák, ÜGYESZEKNEK mondgyák a' mostaniak, és így a' PRÓKÁTOR szót ki-törűlhették a' Magyar Szó-tárból. Ezen ÜGYÉSZ szót leg-elsőben olvastam *Baróza-falvi* SZABÓ *Dávid* Urnak Szigvártyában, kinek újjonnan költött szavait igen két-felé oszlott ítélettel vette az olvasott Magyarság. Én, valahányszor ama' szavakat ollyatén Barátimmal olvastam, kik valamint csendes, úgy meszsze-látó észszel-is bírnak, mind-annyiszor SZABÓ *Dávid*' szavainak darabosságokat jó szívvel mentegettem.* Sőtt: őtet most-is arra ösztönözöm: hogy némellyeknek hegyes nyelvektől ne tartson; hanem tovább folytassa a' munkát; és a' Magyar tár-házat ez-után-is gazdagíttsa illyetén gyöngyeivel. Markunkban vagyon még Magyar Nyelvünk, reá sem foghatták mind eddig: hogy meg-hólt; noha talán haldoklik. De fel-éled azoknak szívekben, kiknek ereikben csak egy csöp Magyar VÉR folyik. Bár a' Magyar DIAETETIKÁNAK elég szós Irója annyi dolgot adott vólna magának, ménnyit SZABÓ *Dávid* az elegyes szavaknak ki-gondolásában; avagy RÁCZ *Samu* Úr az Orvosi Tudományban; avagy: (hogy magamrúl-is valamit szóllyak) a' Magyar Tudákosságban Én is dolgoztam; nem mázolta vólna azt Irásai közé (a'-miért Ő kegyelmét a' Budai Mercurius-is meg-vakargatta); hogy a' Magyar Nyelv a' *Házi*, és *Mezei* munkánál tovább nem mehetett. Ha ezt ZRINYINEK idejében írta vólna, ki hasonló-képpen (Horvát léttére) a' Magyar Nyelvnek szegénységéről panaszolkodik; Ádriai Sirénájának Elő-beszédgyében; talán-talán meg-engedhetnénk Sótalanságának*: mert még akkor a' Magyar Nyelvet a' méllyebb Tudományokra nem alkalmaztatták a' Magyarok. De most azt költeni Magyar Nyelvünkről: hogy mind eddig a' *Házi*, és *Mezei* munkánál tovább nem mehetett; ollyan nagy Hazugság: mint a' Bécsi Torony. És, ki e' világosságban vakoskodik, vakabb a' Vak úndoknál. Szóll már a' Magyar minden Tudományhoz Magyarúl; de tudni-is kell azt. Tudgyák bezzeg azok, kik fejeket törték. Ki *Házán*, és *Mezein* kivűl nem járt, nem csuda; ha a' Czipót-is Kenyér-úr-finak mondgya.

engedem minden beszédidet. Engedgy-meg Te-is gorombaságimnak, mellyekkel nem csak ellened; hanem ártatlan Fejedelmünk ellen-is fel-ágaskodtam. De nem bírhattam forró indúlataimmal. Többet-is fakasztott-ki belőllem a' szörnyű fájdalom; sem-mint meg-érdemeltétek vólna. Bé-ne-vádolly Te-is Zoltán előtt. Bé-ne-vádolly leg-fő-képpen édes Atyám előtt: ne-talán-tán őtet olly tengeri búba meríttsed, mellyből csak az Isten segíttheti-ki el-süllyedett lelkét. Később bánom talán ezen tettemet. De Te se vesd-meg ezen töredelmességemet. Egy kéz a' másikat mossa – A'-mi engem' illet: szívemből meg-engedek mindeneket. Nem csak azt fogadom: hogy soha ezekről senkivel sem beszéllek életemben; hanem: hogy még az élő Istennek ítéllő széke előtt sem fogom ki-mondani kéreménnyeid'; ha csak magától az Istentől reá-nem-kénszeríttetem.

HARMADIK RÉSZ.

GYULA, ÉS ETELKA.

E' Magyar Kis-aszszonynak le-rajzolhatatlan szép erkölcseit; sűrű könyveit, és keserves nyögéseit szemlélvén Zoltán; nem tűrhette tovább jelen-léttét. Egy szót nem szóllhatott többé hozzája. Maga-is rend kivűl zokogván, meg-hajtotta fejét előtte, 's-minden más el-búcsúzás nélkűl, osztállyából ki-ment; és a' Fő-papnak sátora felé meg-indúlt.

Zoltánnak könyv-húllatásait látván Etelka, azokról nem más-képpen gondolkodott: hanem, mint valóságos töredelmességének jeleiről. E' dolog úgy-annyira meg-ejtette szívét: hogy lelkének előbbeni gyötrelmei szánakodásra fordúlhattanak. Ki-akara utánna szaladni; és végső bocsánatot kérni fogyatkozásairól.

De Zoltán (nem bízhatván többé tettetéseiben) viszsza sem mere tekínteni; hanem el-kezdett úttyát a' Fő-pap' Sátora felé folytatván: Oh Magyarok Istene! (így szóll vala magában) melly ártatlan Teremtményeid vannak még e' világon! De most tudom, melly Istentelenek-is lakják Országomat. – Édes Etelkám! Ime minő veszedelembe hozta nyilván való ártatlanságodat az Istentelen Titkos! – No Róka! meg-vetették Világoson mennyegzős ágyadat.

Ezen gondolatai között, a' Fő-papnak sátorába érkezett. Itt kevés ideig ide-tova sétálván; minek-utánna előbbeni ködös gondolataiból ki-tisztúlt: Inassát Gyulához viszsza-küldötte; és, miket szóllyon, szorgalmatossan meg-tanította.

Gyulához érvén Ócsa; leg-is-leg-elsőben Etelkának ártatlanságát (Pajtássának tapasztalása szerént) az égig magasztalta. Az-után: ugyan azon Pajtássának nevével, arra kérte a' Vezért: hogy leányát mennél hamarébb fel-sürgesse Budára. Zoltánnak különös hajlandósága lenne hozzája. Csak ő-maga-hozhatná helyre azokat, mellyek a' gonosz Rókától sarkokból ki-vettettenek. Ki-nyíltanak immár Világoson a' homályos dolgok*. Etelkának Budán létte szükséges lenne a' Zúr-zavaroknak le-csillapításokra. Ezzel a' Fejedelmeknek nagy vigasztalásokra; Etelkának nagyobb hasznára lehetnének.

Mind ezeket nagy örvendetes szívvel hallván Gyula, tüstént magához szóllította kedves leányát; és (az Inasnak jelen-léttében) a' Fejedelemnek kévánságát meg-jelentette. Kérte nagy szívességgel: a' Fejedelmi kegyelmet meg-ne-vetné. Lábatlan nyakassága* miátt Attyára se hárítaná fel-gerjedhető boszszúját. Egy Fejedelemnek kérését, ha igaz Jobbágy lenne[95]* erős parancsolatnak tartaná ezen adónak meg-fizetésére.

Ezekre Etelka egy kukkot sem felelt. Újra fel-borzadozott teste. A' sok sírásoktól el-veresedett szemeit csak a' földön tartotta. És, noha ismétt eleibe terítenék azon okokat, mellyeket leg-hathatóssabbaknak lenni állíttottanak; de valamint az habok ostromai között az egyenes kő-szál merevedtten állani; és a' nagy erőszakokat-is meg-vetni szokta: úgy a' kővé-keményedett Etelka-is se ide, se amoda nem horgúltt.

Végtére: midőn feleletét sürgetnék; így szóllamla-meg: Az Istenre kérlek, édes Atyám! ne sürgesd úgy-annyira Budára menttemet. Én immár Magamat az örök Istennek Atyai gond-viselésébe ajánlottam. Ezentúl annak szent akarattyától függök. Ha különös ösztönével reá-bírja szívemet; nem vonok ujjat a' hatalmassal. Két, vagy három napot kérek keserves háborúimnak le csillapításokra. Hiszem Istenemet: hogy addig el-tökéllett szándékát ki nyilatkoztattya: vagy fel-menetelemre; ha öröktől fogva el-rendelte veszedelmemet: vagy itthon maradtomra; ha ezzel kévántt nyugodalmamat látta.

Leányának ezen esedezéseit hallván Gyula; az Inasnak könyvező szemeibe tekíntett: mint-ha tölle (mi tévők lennének ezen környűl-állásokban) tanácsot akarna kérni. Ócsa (a' Fejedelem' szándékáról nem kételkedvén) nem láttszatott a' Szűznek akarattya ellen őtet Budára fel-akarni vinni. Reá-is-beszéllette Gyulát: hogy tőlle ama' két-három napot el-ne-tíltaná: mert meg-eshetne ez-után: hogy, mindnyájoknak nagy örömekre, meg-másolná gondolatait; és önként fel-szaladna Budára. Ezekkel el-váltanak egy mástól. Ócsa a' Fejedelemhez viszsza-iparkodott.

---

[95] A' lévén szokásban a' Régi Magyaroknál: hogy, az Had-előtt, a' Véres Kardnak szerteszéllyel hordásával öszve-csődítenék e' Vitézeket (melly szokás a' Mohácsi veszedelemig fen-tartatott) találkoztanak mind-az'-által Magyaraink között ollyak-is, kik, meg-szeretvén a' szántást-vetést; el-ejtenék kedveket a' Katonaságtól; és azon vélekedésben lennének: hogy jobb vólna *Adozni*, mint *Hadakozni*. Ezeket a' paraszti munkára kárhoztatván a' Vitézek; szűnetlen azt rágták füleikbe: *Jobb adgy; mint hadakozz*. Innent Őket elsőben JOBBADGYOKNAK, az-után penig JOBBAGYOKNAK nevezték a' Vitézek mint egy böcstelenségekre. De azokat, kik nemes Vérből, avagy *jobb ágyakból* születtettenek, nem immár *jobbadgyaknak*,* hanem *jobb-ágyiaknak* mondották. Deákól-is őket Másadik András Királyunk így írja: JOBBÁGYIONES. Különbséget tehet tehát a' Magyar eme' két szavak között: JOBB ADGY*; és JOBB-ÁGYI. Amazt a' sűltt Parasztokra adgya; Ezzel Országunknak Nagyait nevezi*, az-az a' Nemeseket, kiket *szolgáknak*-is neveztenek (Servientes) A' Szolga-biró tehát annyit tészen mint *Nemeseknek Birája.**

NEGYEDIK RÉSZ.

ZOLTÁN ZEGEDEN.

Sajnállotta ugyan a' Fejedelem: hogy most Etelkát Budára nem vihette magával. Mind-az'-által: meg-háborodott lelkéről* gondolkodván; könnyen meg-engedhetett viszsza-vonásának*. Egyszer-'s-mind: más rendeléseket-is forgatván fura elméjében, mellyekkel bizonyossan fel-indíthatná annak idejében; nem sok idő haladva, fel-űle Szekerére; és Buda felé indúla. Késő estére Zeged' Várossába érkeztenek.

Nem akart a' Fejedelem Zalánfinak várába bé-hajtani. Elsőben azért: hogy nagyobb titok lenne a' Wilágosi útazás. Az-után azért-is: mert a' Várnak Urát soha meg-nem-szerethette. Ugyan-azért: maga körűl éppen nem szenvedhette. Tehát alattomban a' Vár fölött lévő Nap'-koreſmájába szállottanak.

Tele vólt a' Fogadó sok gyülevész Tótokkal. Ezek magok' kopár Tartományokból minden esztendőben éhel-hólttan le-szoktanak tántorogni ezen Térnek termékeny földgyeire*, vagy Kaszállásnak, vagy Aratásnak kedviért. Kinek kinek vagy Kasza, vagy Sarló Ballyában, Merő, avagy Égett-bor Jobbjában. Ittanak mind egyre, valamint a' Gődények. Szabó gyűszűhez lehetett hasonlítani fúrtt-faragott, még-is fenekетlen hagyott kérges torkokat. Nem-is nyelték a' nedvet, hanem csak csúsztatták. Reggel kezdék a' Bor-iszákok; este nem végzék. Ki világos', ki virradtig töltött az eczetes ágyra. Bocskorokban se szenvedhetvén a' vizet; avagy attól félvén: hogy (ha meg-iszsza már) nád terem az orrában; ki ki annyit öntött a' szárazon kongó Garatra; hogy utóllyára meg-taknyosodtanak; 's-el-is-érte mindnyájokat a' nyúló-nyálas piszszentés. Talán első Fördőjöket-is Égetett borból csinálták eme' Tele-hordóknak, és félre-tett kucsmájú pintes kupáknak. El-érte végtére mindnyájokat a' bor. Le-itták eszeket, és egészlen el-áztanak.

Midőn az-után csak szerencsére józanodtanak-ki némellyek; olly lármát indítottanak: hogy Zoltánnak fel-kellene kelnie; és (azoknak szemlélgetésekben gyönyörűségét reménlvén) falkájokhoz iparkodnia. Nagy szorgalommal el-takarván személlyét; bé-méne a' Koreſma-házba. Látta hogy veszekszenek újolag a' telebugyogókkal. Meg-meg újra emisztették a' bort. Ki-tettszett pislogó szemeiken a' borszesz; pillangós orczájokon a' bor-himlő. Meg-verte utóllyára mind-nyájokat a' sok Meg-áldgy'-Isten.

Ezeknek illy bugyborékos dézselések között, bé-voná magát Zoltán a' háznak egygyik szegletébe. És, minek-utánna éles szemekkel meg-czirkalmazta az egyalomi sörtvélyeseket; egy közűlök ollyannak látszattatott: mint-ha ismeretes lenne. Nagy szömörcsőt látott ki-fitított verhenyeges orrán. Horgas mind-a'-két lába. Hantos pedig a' háta. Nem-is meszsze lotyogó fara a' földtől. Bé-bé-tologatta kucsmája alá ormótlan szamár füleit. A' többi között csak maga találkozott, ki verset nem ivott a' garázdákkal, ki-se-verte szeget a' szeggel. Eme' varas-béka-ábrázatú, midőn egyszer a' többi tótokkal Anya-nyelvén szóllott; a' Fejedelemtől meg-ismértetett. Róka vólt; azon Istentelen Titkos.

Eme' Hohér' falattya, midőn észre-vette Budán: hogy a' zsendelt igen utánna hordogatnák; az után: csallagó-ballagó mesterkedéscivel ki-tanúlta vólna: hogy maga

Zoltán, szín-takarva, le-méne Wilágosra; és igen alattomban: nem gondolhatta lehetségesnek lenni; hogy másoknak nyakok' töréskre iparkodó mesterségei ki-ne-tudódnának; és végtére-is el-ne-vesztenék temérdek veszedelmei. Meg-elégedvén tehát azzal: hogy elsőben Etelkát a' vízre vitte; az-után Etelét-is, és Kádárt a' hajló vékony jégre taszította; hogy ama' nagy veszedelmek' sarkalásaik elől el-tűnhetne; magát a' szaladásnak adta, jól tudván: hogy az ugyan gyalázatos lenne, de egyszer-'s-mind hasznos-is. Hogy annál nagyobb titokban maradhatna el-illantása; elsőben minden-némő ringy-rongyát Háti-tarisznyájába dömöcskölte; az-után: valamint a' rosz Juh, maga' gyapját se bírván; szűrbe-kankóba öltözött; végtére: személlyét, mint valami dohos rozs-korpát, eme' Disznók' nyájja közé keverte. Külső Országoknak szurtos óllyaiba igyekezvén, (valamint a' nagy Városoknak nem-szokott Ura-hagyott Kuvasz, Magyar-országban félve tekeregvén) el-eb-lábbalt ezen éjtszakára Szegedre; de reméntelen veszedelmére.

Mert ennek itt lappangását: meg-sajdítván a' Fejedelem; tüstént elő-szóllította Inassát, és néki, miket látott vala, alattomban meg-jelentette. Ócsa, nagyobb szorgalommal el-takarván személlyét: midőn, nem tudom, mi színlett okból a' Korcsma-házba bé-mene; tüstént reá-ismért; és, hogy éppen ő lenne, esküvéssel meg-bizonyította.

Hogy tehát a' reméntelen dolognak jó végét szakaszthatná: elsőben meg-parancsolta Ócsának: hogy az ajtó mellől el-ne-távozzon. Az-után: ha ama' gonosz kitalálna-lódúlni; vagy mindenütt nyomába hágjon, még viszsza-tér; vagy, ha erőszakos szaladttát meg-sajdítaná, tüstént utánna essen, és nyakon kapja; vagy, ha vele nem bírna, Tolvajt kiáltana. Ezeket így el-rendelvén Zoltán; maga Zalánfihoz a' várba szaladott.

Éppen otthon vala Zalánfi, és egy-nehány Katona Tisztyeivel vígan töltötte a' vacsorát. El-hűltenek mind-nyájan: mindőn, nagy nehezen reája ismérvén, őtet szolga ruhájában, illy későn, és magánoson láták. Álmélkodva, és félve kérdezgették e' titkoltt járattyának valóságos okát. Nagy készséggel ajánlották hív szolgálattyokat.

De Zoltán, a' hoszszas beszélgetésben se idejét, se alkalmatosságát nem látván; rövídeden elő-adta Rókának patvarságait; szaladásra vett úttyát; és most a' Napkorcsmában tanyázttát. Meg-parancsolta osztán Zalánfinak: tegyen olly rendeléseket: hogy, ha lehetne; minden lárma nélkűl el-fogadtatna; és (még felőlle más rendeléseket tenne) a' Zegedi várban tartatna.

Ezeket hallván Zalánfi; meg-tüzesedett. Régen feni vala fogát ama' borzas Titkosra: mivel tőlle (mint-ha a' Magyarok ellen törne) mind Árpád, mind Zoltán előtt, hamisságossan bé-vádoltatott. Csak hamar öszve-gyűjtött tehát száz Vitézeket a' Zegediek közűl. És, hogy mind magát annál inkább meg-mutathatná, mind boszszújának mérgét, személlye szerént is, Rókára ki-önthetné; maga vezérlette a' Századot. Ki-is-adta erős parancsolattal: hogy, ha erőszakra kelne a' dolog, agyba-főbe vernék a' kankós Tótokat, ki-vévén a' Vajúdó Természetnek ama' váltott porontyát, kinek útálatos orrán az éktelen szömörcsöt, horgas hátán ama' púpos dombot szemlélnék.

A' Fogadóhoz érvén Zalánfi, leg-is-leg-elsőben körűl-vétette az egész Háznak udvarát. Az-után: önnön-maga (tizen-két Szög-legénnyeivel bé-rohanván) tüzes szemekkel visgálta a' sima torkú Bor-csíszárokat.

Meg-szaglotta Róka a' következendő szorongatásoknak fertelmes* titkait. Egyszer-'s-mind észre-vette: hogy nem sokára rút homályba borúlandana már-is Föllegek között emelkedő Hajnal-csillaga. Ezen okra nézve: nagyobb vakmerőséggel; mint eszes tanácsesal, a' Kasza, és Sarló forgatásra bátorította azon Igyunk-egygyeket. De eme' Tele-fejek, a' meztelen Kardoknak szokatlan Villámjaira mint-egy ki-józanodván; mind-nyájan (a' nagy Vitézségnek nagyobb bátorsága miátt) vagy az Asztalok, vagy a' Padak alá bújtanak. És így Rókát, ama' velőtlen Koponyát, magánossan hagyták.

E' tehát a' kövekezendö kénoknak szörnyűségekre el-iszonyodván; és hamar tanácsesának hamar bánására jutván: hírtelen maga' torkába, maga' ágyékába lükdöste a' Fa-bicsakot; és így Eb-tartotta testén sok sebeket, és igen veszedelmeseket ejtett.

E' fene cselekedetét meg-átkozván Zalánfi, hírtelen le-füleltette; és meg-kötöztette. Az-után: a' Zegedi várba nem vivén, hanem hurczolván, a' Nap-korcsmájának izzasztó hevéből az Hűvösre tétette. E' vólt tehát a' Zegedi Fenyitő Várnak első martalékja; és utánna következendő Gaz-embereknek szapora gyökere.[96]*

ÖTÖDIK RÉSZ.

ETELE, ÉS ETELKA.

Azok ugyan, valamint mondám, úgy történtenek Zegeden. De Budán, csak alig várhatta Hanzár édes Urának viszsza-jövetelét. Igen nagyon gyötörtte szívét Etelének, és Kádárnak illy sokáig tartó fogságok. Éjjel-nappal fohászkodott Teremtő Istenéhez: hogy jó végét adná a' Wilágosi útnak. Etelkának ártatlanságát tellyes erejéből az Égi Fölségnek Gond-viselésébe ajánlotta. Nagy szorgalommal olvasgatta a' napokat, számlálgatta az órákat-is.

Midőn egyszer ki-tekínte az ablakon*, íme! édes Zoltánnyát hírtelen Szobájába jönni, és, arczúlattyának víg vonásaival, nagy örömét jelenteni láttya. El-hala a' szorgalmatos Aszszony buzgó kévánsága miátt. Az-után: magát édes Urának nyakába akasztván*, egyszeriben meg-akará tudni a' Wilágos-vári dolgokat.

De Zoltán (főbb kötelességének lenni gondolván Kádárnak ki-szabadíttását) elhagyta egy kevés időre Hanzárt. Maga ment a' Tömlöczbe; és magának nem kissebb vígasztalásával, mint Hitessének örömével ki-szabadította a' Fő-papot, és Hanzárnak eleibe vitte.

De mi vólt ezen öröm? ha ama' vígasztalásokkal egybe-vettyük, mellyeket a' Wilágosi dolgoknak elő-beszélttéből, és Róka' történeteinek elő-hozásából érzettenek? Mind ezeknek hallatta olly nagy csudálkozással töltötte-meg mind

---

[96] Másadik JÓZSEF Császár 1785-dik esztendőben a' Gonosz tévőknek fenyítésekre rendelte a' Szegedi várat.*

Kádárt, mind pediglen Hanzárt: hogy ezek közűl mellyiket véllyék leg-nagyobb Isten csudájának lenni, éppen nem tudhatnák.

A' Fejedelemné leg-fő-képpen Etelkájáról gondolkodott. Nagy buzgósággal áldotta Teremtő Istenének kegyességét: hogy már egyszer-akkor ki-akarta-nyilatkoztatni a' valóságot.

A' Fő-pap Hanzárnak eszességét, és azon okos tanácsesát, mellyel Urát a' Világosi útra ösztönözte, elegendő-képpen nem-dícsérhette. A' fel-zavaródott dolgoknak mostani le csillapodása arra vitte az Öreget: hogy azon böcstelenséget, mellyel személlye, a' minapi el-zárattatás miátt, meg-gyaláztatott, éppen el-felejtené.

De Hanzárnak kedvét ama gonosz Rókának meg-csípése egészlen bé-fejezhette. Már régen meg akará vele járatni a' száraz táncot; és, tót kölönczöt kötvén nyakára, jól-laktatni ama' Som-fa kolbászokkal.

Uraiknak illy kedveket látván a' Csepeliek, és a' Budaiak; nem külömben örvendettenek: mint, mikor az Ellenség meg-verettetik; és a' diadalmas Vitézek, Síp, Dob, Trombita szók, durrok, 's-harsogások között, hazalovagolnak.

Csak maga vólt Etele, ki a' Fogságban szomorkodott. Későre tudta-meg, hogy Lovászsza-is el-zárattatott. Mire magyarázza Kádárnak (ama' meg-hitt emberének) szorgalmatlanságát? Etelkának hallgatásán nem annyira csudálkozott. Tudta bizonyossan; hogy Fogságáról semmit se hallhatott mind-eddig. Mit tegyen pedig a' Kis-aszszonnyal? Meg-izennye-é néki ezen Rabságát? Hát? ha e' kegyetlen hírre úgy el-erőtlenedik, hogy soha többé lábra ne kaphasson? Még-is: ezen környűl állásokban, annak munkálódásait leg-szükségesebbeknek lenni állította. Ismérte igaz szívét. Gyakran tapasztalta ritka okosságát. Reménlette mostani Bátorságát.

Mind-ezekről gyakran gondolkodván Etele; el-tökéllette magában: hogy levelet írand Védelmezőjének. De se Lovászszának ki-szabadúlását, se Zoltánnak engedelmét nem reménlhette. Akár mi vége lenne csedezésének; a' Tömlöcz-tartót* a' Fejedelemhez küldötte.

Mind-a'-hárman egygyütt vóltanak, midőn könyörgése meg jelentetett. Nagy örömmel hallotta Zoltán a' váratlan izenetet. E' módot leg-alkalmatossabbnak lenni gondolta, mellyel Etelkának szíve meg-vevőgygyön; és mennél-hamarébb Budára fel-indíttasson.

Mert: jól lehet ennek-előtte-is (midőn Zegeden le-záratta a' Titkost; az-után itt-is Csepelen, és Budán) Etelének Fogságát bátran ki-hírdettette: hogy, el-terjedvén híre Wilágosra, azzal Etelkának szívét meg-törhesse: e' módokat nem gondolhatta még-is tökélleteseknek lenni. De mostanában: Etele levelének foganatosságáról éppen nem kételkedtek.

Maga adta tehát Zoltán az Irásra szükséges eszközöket a' Tömlöcz-tartónak kezeibe; azt izenvén viszsza: hogy a' Levél-írást szívessen meg-engedné e' két államányok alatt: Elsőben: hogy az Országból ki-ne-mennyen. Másadszor: hogy az Országban-is ne másnak; hanem Etelkának szóllyon.

El-csudálkozott Etele, nem annyira a' Levél' meg-írásának engedelmén; mint, az államányok közűl, a' másadikon. Reménlyen-é ebből valami jót, avagy nagyobb förgetegektől féllyen; ki-nem-gondolhatta. Mind-az'-által: Remény, és Félelem között, meg-írta a' Levelet. Azt Lovászsza által (kit akkorra ki-szabadítottanak) el-küldötte Wilágos-várára.

El-futamodott azomban Etele' Rabságának híre; leg-is-leg-elsőben gyenge lebegéssel; de, nem sokára osztán, veszedelmessebb fuvalmakkal. Napról-napra; óráról-órára; inkább, meg-meg inkább meg-bizonyíttatott annak valósága.

Meg-döbbentenek Világoson mind a' félelmessen kételkedő, mind a' hevessen szerető igaz szívek. Borzadozott teste Etelkának. Meg-is-rázta az ijedségnek dedergető hidege.* Kereste minden felől a' vígasságot; de meg-nem-találhatta. Mind éjjel, mind nappal szeme előtt forgott Etelének képe. Meg-láncolva le-térdelni láttszatott hoszszú álmaiban; és, hogy a' veszedelmet el-távoztatná, sírva könyörögni. Akár mire vetette vígyázzttában-is könyvekkel tellyes szemeit; mindenütt setét árnyékokra, és halavány képzeményekre talált.

Ki-ki menyén virágjai közé; mind kertye, mind kertyében kis Sátora olly szomorúnak tettszett: mint a' meg-szedett szőllőben az el-hagyattatott Gunyhó. A' kerti szép Virágok-is le-le-eregetni láttszattattak ennek-előtte merevedten álló ékes fejeket. El-is-hervadtanak azok közűl elegen, mellyeknek ékességeikre, és, ha lehetett vólna, örökös meg-tartásokra csak azért iparkodott nagy szorgalommal Etelka: mert Eteléjének különőssen tettszettenek.

Istenem! (így beszél vala magában) íme e' virágok-is érzik nem csak távól-léttét; hanem hervadttát-is Uroknak! Sokkal ékessebbek vóltatok, kedves virág-szálaim! midőn, Etelémmel egygyütt, a' gyomot ki-tépegettem körűllettetek! Most immár arra jutottatok: hogy azon harmatoknak ékes gyöngyei; mellyeket ez-előtt élelmetekre szívtatok; mostanában veszedelmetekre fordúlhattanak. Ime! leg-szebb zsengétekben, leg-szebb korotokban így hervadtok-el tí-is Etelémmel egygyütt.* – Édes Etelém! – Igy sanyargathat tehát bennünket az égi rendelés! – Illy zsoldgyát fizetheti a' hál'-adatlan Világ-is – Istenem! be sűrű tövisek között teremtetted a' Rózsát.

Ezeket panaszlotta egyszer szívének nagy gyötrelmei között a' páratlan Gerlicze, és szinte örvendezett magában, hogy olly súllya lenne szomorúságainak: hogy azoknak nagyobb terhétől éppen nem félhetne. De nem sokára tapasztalta: hogy nem találkozna olly tetejessen meg-rakattatott szekér, mellyre egy villa széna fel-nem-férhetne. Mert: íme! kertyének ajtaja felé nézvén; bé-jönni láttya Etelének Lovászszát.

Még meszsziről nagy szív-dobogással észre-vette az ábrázatot. Mennél inkább közelítettenek nagy csendességgel egy-máshoz; mind-a'-ketten annál inkább rettegetni láttszattanak. Etelka, nem türhetvén tovább a' kénokat; meszsziről meg-intette: hogy ne közelíttsen. Nem tudta mitől félt; félt még-is; és, szokása ellen, veszedelmessen. – Hát, ha Róka el-emísztette eddig Etelét? – Irtóztató gondolat! – Fel-meredtenek erre haj-szálai – Ködűltenek szemei. – Meg-száradtanak a' könyvek. – Nem sírhatott; hanem csak nyögött, és zokogott.

A' Lovász (Etelkának késedelmes, és kétséges dolgait látván) meg-nem-állhatta a' helyet: hanem, annak el-fordúltta' alkalmatosságával, közelebb, meg-meg-közelebb léptetvén; szinte személlyéhez érkezett. Ezen mérészségét észre-vévén Etelka: álly-meg (úgy mond) szó-fogadatlan lependék! – Egy nyommal se idébb engedetlen szolga! – Ne-is szólly, ha egyszer oda van – Mit? – Halgattsz tehát? – Oda úgy-é Etele? - - -

Felele a' Lovász nagy zokogások között: Istenem! mire jutánk! – Maradtunk vólna Karjelünkben! – Leg-alább édes Annya foghatta-vólna bé húnyorodott* sze-

meit utólsó pillantása után! – Tisztességessen el-is-temethettük vólna meg-merevedtt Testét! – Örök emlékezetünkben tarthattuk vólna dicsőséges hírét! – Már most penig, édes Istenem! mire jutánk!!!

A' Lovásznak ezen balgatag jajgatásaira, egészlen kétségbe láttszattatott esni Etelka. Ki-vette zsebéből Gyöngy-házas-nyelű kis kését, mellyet ennek-előtte Etelétől (de nem illyetén veszedelmes szolgálatra) ajándékba nyert vala. El-tépte ékes haj-szálainak Fürtyeit. Fene módra ki-meresztette szemeit. Szóllani akart; de nem lehetett. Az-után: közelebb állván, és igen el-lankadva, így szólla: leg-elsőben magában:

Istenem!* czifrázzam-é ezen-túl magamat? – de nincs immár kinek! – – Várjak-é víg napokat? – de nincs immár kitől. – – Oda lett Etelémmel mindenem.* Az-után: a' Lovászhoz hamarjában fordúlván, irtóztató szeme' meresztése között, így szólla hozzája:* Él-é? – a'-vagy meg-halt? – Mond-ki egyenessen.

Felele a' Lovász. Él! Él! Aszszonyom! De mint-ha nem-is élne. – Istenem! hogy-hogy lehetek én szabad; ha édes Uram a' Csonka-toronyban nyomorog? – Nem tűrhetem tovább gyötrelmeimet – Meg szakad a' szívem, ha felőlle többet beszéltettsz!

Ezeket hallván Etelka; mint-ha egyszeriben el-mettszették vólna minden bajait; örömében öszve-csapta kezeit. Az-után: midőn a' Lovász tarsolyában kereste a' Levelet; minden homállyaiból ki-tisztúlván, vele így enyelgett:

Aha! Gyalázatos! Hogy nem szégyenled ama' Nyul-szívedet, penig Férj-fi léttedre? Uradnak ezen kis változásán kellett tehát úgy meg-ijedned: hogy, meg feletkezvén magadról, azt se tudgyad: fiú vagy-é, avagy Leány-gyermek? Szégyen! Gyalázat! Tehát Katona vagy Te? Az: az Ángyod' térdgye! Nyul vagy, az-is penig tengeri! Czinege inkább, az-is penig nőstény!* Látd! egy Magyar Szűznek minő bátor a' szíve! Meg nem-ijed maga' árnyékától.

Ezek-után: el-hagyván a' tréfát; így folytatta szavait: Mind-az'-által: édes Lovászom! meg-engedhetek ezen félelmednek. Nagyobb okod lehetett arra Te-néked; sem-mint Én-nékem. Te (Uradnak Rabságát tudván) annak következendő haláláról gyanakodhattál. Én (előbbeni jajgatásaidból, meg-történtt halálát erőltetvén) most csak Rabságáról tudósíttatom. Ébren légy. Semmit se félly. Meg-segít az Isten, ha alacsonyságunkból Fölségéhez emelkedünk. Nincsenek a' Magyarok' Istenének szent Fülei soha bé-tapasztva. El-is-hidd: hogy, ha tőlle meg-nem-hallgattatunk; mi-bennünk az hiba: mert Szívünk' buzgóságának szavai erőtlenebbek; semmint, hogy, körösztűl hasítván a' Föllegeket, szent Országába fel érhessenek. Most fogom ám ostromolni a' Mennyei Várakat. Meg-is-veszem érezbűl öntetett erős falait.*

Etelkának eme' jó kedvét nagy csudának tartotta a' Lovász. Fel-élemedni-is láttszatott haldokló reménsége. Nagy szívességgel kérte a' Kis-aszszonyt: csak most-el-ne-hadgya édes Eteléjét. Jőjjön fel Budára mennél-hamarébb. Csak puszta jelenlétte-is meg-fogná vígasztalni a' szomorú szívet. Etele mindenkor kedves Etelkáját emlegetné. Világi reménségét benne helyheztetné.

Ezeket hallván Etelka, midőn a' kezéhez-vett Levelet kebelébe tette; a' Lovásznak meg-parancsolta: hogy Világoson semmit se múlasson. Még ma (pedig tüstént) fel-indúllyon Budára. Mondgya-meg azon ékes Rabnak: hogy ő, Etelka' szívének közepében űlvén, magát el-hagyattatottnak lenni ne gondollya. Bizonyossan

fel menendene maga-is, pedig nem sokára. Akár-minő serénységgel nyargalni fognának Attyának Szél-szárnyú lovai, még-is meg-fogná-előzni szívc azoknak sebességeket.* Vagy ki-vevendené veszedelmeiből, vagy vele egygyütt maga-is elveszendene. Könnyebben meg-halhatna, ha társra találhatna. Ezen izenettel mentülelőbb viszsza-nyargala a' Lovász.

Etelka, a' Sátor alá menvén, ki-vette kebeléből a' Levelet. Tudta nagygyából: miket írhat a' Szerető Szív, a' Reménkedő Lélek. Fel-törte hamarjában a' pecsétet, és így olvasta-el:

ETELKA Kis-aszszonyhoz Világos'-várára. Édesem – E' szomorú hírre meg-neszomorodgy. Rab vagyok. – De elsőben a' Tiéd; az-után a' Fejedelemé. Ő csak testemet zárhatta-le a' Csonka-toronyba. Hogy szívem Világoson ne lakjon; meg-nem-tílthatta. Meg-gátolta Róka intézeteimet. Rabbá lettem; minek-előtte Zoltánnak beszéllettem. Se híre, se hamva Kádárnak. Vagy le-zárták őtet-is, vagy róllam meg-feletkezett; vagy segíttségemre nem lehet. Isten után csak Te-benned bízhatom. A'-még te leg-kissebb tagodat mozdíthatod; mind-addig meg-nem-ijedek. Elne-hagygy utólsó szükségemben. Édesem! egyre kérlek végtére. Meg-ne-vesd könyveimmel áztatott könyörgésemet. Ha Rókának patvarsága úgy meg-fenéklett; hogy gyalázatos halálomat el-nem-kerűlhettem, küldgy mérget ezen Lovászom által; hogy annak emísztő ereje meg-előzze gyalázatomat. Mutasd-meg ezzel-is: hogy valóságossan szereted nem csak magát Etelét, hanem annak böcsűletét is. Élni csak addig akarok: még, minden gyalázat nélkűl, Etelkámnak tettszhetek. A' Budai Fogságomból.*

E' levélnek elejét minden háborodás nélkűl (ki vévén azt, mellyet a' szeretet indított) el-olvashatta Etelka. De, midőn a' méregre érkezett; úgy-annyira reszkettenek minden tagjai: hogy ki-esne kezeiből a' levél; és le-rogyott tagjait nem bírná. Már ekkor nagyobbnak gondolta a' veszedelmet; sem-mint eleve el-gondolhatta. Ki-vehette ugyan az írásból: hogy fogságának oka a' Titkos; de, mivel az étetőt úgy annyira sürgetné; már akkor éppen el-hitethette magával: hogy Zoltánnak ama' másadik kerítője (meg-nem-állván lovon, a'-mit gyalog fogadott) Etelének sorsát nagyobb veszedelembe hengerítette. Sírva panaszolkodott a' Férjfiaknak állhatatlanságok ellen. Csudállotta fene természettyeket: hogy sem hitek, sem Istenek nem lenne.

Az után: ismétt az étetőnek emlékezetére jövén; újra meg-halaványodott. – Hát; ha olly környűl-állásokba jutott Etele: hogy a' halált ajándék gyanánt vehetné akárki fiától? – Hát, ha olly hatalmasok az ellenségek: hogy el-nyomhassák minden okait, mellyeket, ártatlanságának meg-bizonyitására, a' Bírák előtt ki-mondand? – Ha ez meg-történne; már akkor tanácsosbnak lenni gondolta; ha méreg által csendessen ki-végezné lelkét; mint irtóztató kénokkal erővel ki-űzettetne e' világi társaságból.

Ezen gondolatokkal nem kevés ideig tusakodván; végtére el-tökélletre magában: hogy mind Etelének, mind magának számára meg-szerzi az étetőt. Egyszerre meg-iszsza Etelével; és, annak végső meg-ölelésében, vele egygyütt, egyszerre kimúlna e' világból. – Fel-megyek (úgy mond) Budára! fel-megyek! – Meg-látlak még egyszer, édes Etelém, – Vagy élek, vagy halok, szerencsét próbálok.

Ezeket igy el-rendelvén; a' Szoba-leányok közűl elő-szóllította egygyikét, kinek hívségét, és fő-képpen halgató szó-fogadását sokszor tapasztalta. Félt eleinte az

ÉTETŐ nevet csak említeni-is. De, meg-törvén magát, őtet nagy szívességgel, és sok ajándékok' meg-ígérttével hathatóssan kérte, hogy, akár mi módgyát tudná, annak meg-vételére szert tenne; és alattomban sátorába hozná.

El-hűlt, el-iszonyodott erre, és szinte kétségbe-is esett a' Szoba-leány. Szerette minden-koron kegyes Aszszonyát. Ugyan-azért; leg-kissebb veszedelmétől-is irtózott. El-titkolván mind-az-által iszonyú meg-döbbenését; csak éppen azt kérdezte tőlle: mi végre kerestetné azon Étetőt? mit akarna vélle?

Erre Etelka azt felelé: hogy egy jó Baráttya kérte Budáról. Nagy szüksége-is lenne reája, egy unalmas állatnak el-vesztése végett. Nem-is vólna Budán se módgya, sem ideje, hogy meg-szerezhetné.

Ezeket hallván a' Szoba-leány; meg-ígérte ugyan a' szolgálatot. De, a' Sátor alól ki-jövén; az Egekre vetette szemeit; és irtóztatóképpen síránkozott. Ugy-annyira el-fogák peniglen esze' ereit a' tompa gondolatok: hogy az egek ellen morogna, azt akarván ki-feszegetni a' Menny-beliekből: mért hagynák-el úgy-annyira ezen ártatlan bárányt: hogy az epe el-fussa; és maga magát egészlen meg-emíszsze?

Szégyenlyétek (úgy-mond) magatokat, Ti Bóldogok; ha mi bóldogtalanságainkban kedveteket tölthetitek. Azért akartatok tehát bennünket teremteni: hogy legyenek valakik, kikre ki-önthessétek mérgeteket?* – De meg-tromfol benneteket* Etelka; ha (magát meg-ölvén, és azon örök Semmiségtekre jutván) kényes hatalmatok alól fel-szabadúl. – Istenem! hol vagyok!*

Ki-se-mondhatta jól ezeket; midőn, magához térvén; istentelen nyelvességét meg bánta. Újra eszébe-jutott Etelkának kérése. Meg-meg újra irtózott a' veszedelemtől. Ugyan-azért; el-nem-tökéllhette mindgyárt magában: helyt-adgyon-é kéreménnyének? titokban tartsa é, és ki-se-vallya még a' Dajkának is? De az-után: jól meg-fontolván a' dolgot, hogy halálában részes ne legyen, ki-nyilatkoztatta Rima előtt Etelkának igyekezeteit; és őtet nagy buzgósággal kérte: hogy elejét vegye a' veszedelemnek, és tanácsot adgyon: mi tévő legyen az Étetővel.

Meg-rettent a' Dajka-is; midőn irtóztató kéreménnyét hallotta. Mind-az-által: Alakjának kegyetlen gondolatait által-látván; meg-dícsérte a' Szoba-leánynak mind okosságát, hogy e' dolgot magával-is közlötte; mind Aszszonyához igaz szeretetét: hogy, e' meg-jelentés által, bajaiból ki-is-segíteni akarta. Az-után: irtóztató gyötrelmei között, el-nevette magát a' Dajka: midőn, mi mérget adandana néki, hírtelen ki-gondolta.

Ki-mentenek ketten a' Kertbe. Öszve-szedegették a' le-húllott virágoknak száraz leveleiket. Pedig azon virágoknak, mellyek körűl Etelka azért foglalatoskodott fő-képpen: mert Etelének tettszettenek. Öszve-törték ezekkel a' szagos Majoránnát; az-után a' Babér levelet. Porait Hárs-fa-hártyába takargatták, és le-is-pecsétlették.

A' Dajkának eszességét elegendő-képpen nem-csudálhatván a' Szoba-leány; csak alig tarthatta-meg a' nevetést: midőn, Etelkához menvén; kezeibe adta az étetőt. Sok ideig rágta a' nyelvét. Végtére: midőn a' nevetséges indúlatok meg-szűntenek; arra kérte nagy szorgalommal a' Szűzet: hogy azt magánál ne hordozgatná. Olly kegyetlen ereje lenne ama' fűszer-számnak: hogy, a' szép illatnak kellemetességével, könnyen meg-is-ölhetné a' szorgalmatlan hordozót.

Ezeket el-fogadván Etelka; ki-vette ládájából azon meg-aranyozott Tokot, mellyben annak-előtte azon Ereklyéje foglaltatott, mellyet édes' Eteléje ajándékozott.

Sírva rekesztette-bele a' veszedelmes Étetőt. Szűnetlen a' gondolattal vala: hogy mostanában abba zárattatna keserves halálának bizonyos eszköze, mellybe valaha a' víg életnek édes reménnye helyheztetett. – Igy változik íme a' Világ! Igy változtattya a' jó kedvet-is. – Mind-az-által: bele-csukta a' mérget; és magával hordozta.

Noha ugyan az Étetőnek haszontalanságáról bizonyos lenne a' Dajka; mind-az'-által: Alakjának más próbáitól-is irtózván; őtet, ezen környűl-állásokban, se szeme elől el-nem-eresztette, se magát a' Budai útnak ereszteni nem merte. Öszve-beszéllett, még azon estve, Gyulával; és magát (ha holnapi napon édes leányát a' Fejedelemhez fel-küldené Budára) annak társaságába ajánlotta.

A' Dajka' kérésének ellene nem mondhatott Gyula. Szerette társaságát, vagy csak azon okból, hogy Etelka-is: hogy, ha Budán meg-halna; édes Annyának el-enyísztte után, azon édes Dajkájától fogattatnának-bé szemei, kinek szinte anyai gond-viselésével tellyes életében élhetett. Gyula, a' fel-menetelen kí-mondhatatlan-képpen örvendezvén; még azon estve el-készíttette lovait: hogy, minden akadály nélkűl, holnap virradóra meg-indúlhassanak. Nem vélhette Etelka: hogy meg-várhassa a' hajnal' hasadttát. Repűlni kévánt Budára: hogy Eteléjét meg-lássa.*

HATODIK RÉSZ.

LEHEL WILÁGOSON.

Midőn a' vacsorát meg-ették; és Etelka el-is-aludtt immár: Ime! Gyulának udvarába hajtott négy paripás egy Szekér. Ékes ruhájokban vóltanak két gyönyörű Csatlósok.* Benn a' kocsiban egy Hadi-tiszt, jól meg-értt eszű; noha, esztendeire nézve, fiatal. Atilának se lehettenek szebb Paripái; midőn, az Ellenségre menvén, azoknak ritkaságokban igen gyönyörködött.[97]* Az ostor-csattanásra, a' Paripa-nyerítésre hír-

---

[97] *Atilának otthonos: de mértekletes pompáját le-irtam a' 38-dik Jegyzetben Priskusból. Ott el-hagyott több Erkölcseit így irja-le THUROCZ:* Reá-illett Atilára a' királyi hivatal. A' többi Honnusok között leg-élessebb vólt esze. Szíve bátor. Sok munkákat győző. Katonáit fenyítő. Szorgalmatos. Rend-tartó. Az ellenségnek meg-csalásában, 's-álnoksággal meg-ejtésében, és a' Csel-vetésben leg-főbb Ravaszkás. Magára vigyázó. Teste gyors. Lelke nagy. Akarattya nagyot vállaló. A' Hadban furcsa. Színében barna. Tekintetére nézve, nagy méltóságú. Szakálla hoszszú* - - - A' Fejedelemségre jutván, minden dolgot igen jó, és dicsőséges rendbe szedett. Katonáit fényes fegyverbe öltöztette. Sok eszes Eszközöket ki gondolt, és csináltatott a' Várak', és Városok' falainak le-rontására. Tíz-ezer Kaszás-szekerei vóltanak, mellyekkel táborát körűl-kerítteni szokta. Vitézeinek hajlékai, és Sátorai (a' tájoknak külömbségek szerént) külömb-félék vóltanak. Egy azon Sátorai közűl, mellyben ő-maga szokott táborozni, Sellyem Posztóból vala készítve, olly mesterségessen: hogy azt mind ki-terjeszteni, mind öszve-szedni lehetett csekély munkával. Ragyogó arannyal, és drága kövekkel vala fel-ékesítve. Azon Sátorának Ágassai vontt arannyal valának bé-foglalva. Azoknak hajlásiban drága kövek ragyogtanak. Sőtt: azon Istálója, mellyet, minden táborozásban, magával visz vala; jobbára Bársony, és Selyem posztókból vala fel-állítva. 'S-noha azon Istállója külömb-féle

telen ki-tekíntettenek mind-azok, kik még akkor el-nem-aludtanak. De az esti setétség miátt meg nem-esmérhették a' Jövevényeket.

A' Hadí-tiszt, csak hamar le-szálván kocsijáról; egyenessen Gyulának sátorába szaladott. Kire hogy reá ismért Gyula: hozott Isten (úgy mond) édes Lehelem! Mí hír Budában?

Felele a' Hadnagy: Békesség várában, Vezér Uram. Jó hírt hozok Kendteknek. De leg-is-leg-elől (lám majd el-is-felejtém a' böcsűletet) adgyon Isten jó estét mind nyájatoknak, nékem-is. Csak nem ló-halálában előztük-meg a' Napnak le-nyargalását. Bé-segített még-is az Isten. Sokért nem annám, hogy egésségben láthatlak benneteket. – Tudod-é, Bátya, mért jöttem? Tudod ám, ha meg-mondom. De meg-is-mondom, ha szépen kérsz. Halladsza, a'-mit mondani akarok. – Ugyan ki-rágta ám Róka az iszákot. Fogva van, a' Beste-kara, Zegeden. Ugyan torkára forrott a' ravaszság. Nem véllem: hogy lába közé ne tegyék fejét, avagy bocskor-szíjjat ne szellyenek háti-bőríről. De jól csik a' hamis czigánnak: mért mocskolta-el a' kalapács'* nyelit. – Hallám: bé-akara fűteni Etelkának is; de nyers vólt, a'-mint mondgyák, fája. Nagyobb is füstye, mint sűlttye. Ejnye! kutya gaz-embere! hiszem nem méltó ama' tótos nyirfa Seprő: hogy sáros lábát hozzá törűllye eme' szép Magyar leány. – Bezzeg elevennyire hágott maga Zoltán Zegeden. Le-ütötte osztán Zalánfi mind orrát, mind szarvát. Csak egy czérna szálon függ élete, úgy meg-bicsakolta magát. Katona-léttemre sokat mondok; de nem annám egy Lóért: hogy* ott

---

tartomány-beli lovakkal gyakran vala meg-telve; még-is az adakozó Fejedelem nem gyönyörködött azoknak sokaságokban; hanem azokat Vitézeinek, 's-azok' Elől-járóinak bőven el-ajándékozta; úgy-annyira: hogy néha, maga' szükségére, két három Lónál több alig maradott. Nyergei, és más egyébb ló-készűletei, arannyal, és gyöngyökkel gazdagon fénylettenek. Az asztalt, az-után a' Konyha edényeket-is aranyból csináltattaknak mondgyák. Ágya, és ágyi ruhája, mellyekkel táborozása idejében élt, arannyal, gyöngyökkel, és más drága illyekkel úgy-annyira fénylettenek: hogy a' külső országi Követek ezeket szemlélvén, nagy csudalkozásokkal emlegetnék otthonosaiknak. Ezen Király, nem csak ezekben, hanem a' többi világi Pompákban-is bőv, és dicsőséges vala. Noha a' külső országiakkal keményen bánt, még-is a' Nemzetektől, adakozósága miátt, igen szerettetett. Hozzája gyűltek a' Világ' sarkaitól azon külső Nemzetek, kik a' Fegyverkezést kedvelték. Tábora tiz száz-ezer Honnusokból állott, azokon kivűl, kik külső Országokból szám nélkűl hozzája gyűltenek. És, ha azon tiz-száz-ezerből vagy a' hadban, vagy amúgy-is meg halt valaki; annak helyébe tüstént más Honnust rendeltetett. Nem akarta: hogy fogyatkozás légyen a' számban. A' Honnusoknak védelmező Fegyvereik Scithiából hozattattanak. Ezeknek bőrök fölött fényes vasak vóltanak. Kéz-ijjakkal, Nyilakkal, és hegyes lándsákkal éltenek az Ellenség ellen. Bé-födözték magokat Paissal. Kést-is viseltenek czombjok mellett. Abrázattyok írtóztató. Szakállok, és Hajok rendetlen. Bőrbe* fel-öltözve ijjedségekre vóltanak minden nemzeteknek. Maga Atila, noha, a' meg-hódoltt nemzetekre nézve, adakozó vala; még-is (vele született keménysége, és tekintetének nagy méltósága miátt) igen féltek tőlle Félei. Maga' Hadi Czimerét mind a' Paisokon, mind a' Zászlókon hordoztatta. Ez egy meg-koronázott keselyő vólt. Ezen czímer a' Magyaroktól-is hordoztatott Geiza-fejedelemnek idejéig, ki Toksonnak fia* vala. Czímje e' képpen írattatott: ATILA, BENDEKUZNAK FIA, NAGY NEMRÓTNAK UNOKÁJA, ENGADDIBAN NEVELTETETT, ISTEN' KEGYELMÉBÖL: HONNUSOK, MEDUSOK', GOTHUSOK', DÁKUSOK' KIRÁLLYA, VILÁG' FÉLELME, ISTEN OSTORA.

kuruttyol a' Zegedi hűvösön. Úgy benne van penig torkig; mint lustos* gyerek a' szalma-bőcsőben. Ne búsúllyon: mert jól lakik a' nagy semmivel. Vakarja penig mind-a'-két kezével ama' koszos fejét; de nem szeretnék bőriben lenni; se bolhája gatya-ránczában. Fel-viszik nem sokára Sepelre. De ördögöt fog, azt-is penig fülest. Ha Tuhutum meg-tudgya: miket kőltött felőlle; húrt kamóltat tót-fenc-ette béliből. – Tehát, Vezér Uram, rövideden a' többit. Ajánlya Zoltán maga' kegyességét mind-nyájatoknak. Azt izeni néked általam: hogy, mivel nem sokára fel-olvastattya Rókával a' Szittyai levelet; Budára küldgyed leányodat: hogy ennek bizonság' tételével fel-pöczkölődgyön ám-annak az orra. Csak ő-maga foghat-ki rajta, és farához kötheti Sarkát. Ha penig fel nem-jön; meg-mondhatod néki: hogy, a'-mit reá-okádott a' Róka; úgy reá-is szárad: hogy a' kutya se nyallya-le rólla. Elég magyarossan ki-mondám az igazat. Késni penig sem nem merek, sem nem akarok. Hónap, ha Isten segít, Buda felé viszsza-fordúlok.

Rókának történeteit most hallván leg-elsőben Gyula; nagy hálákat adott Teremtő Istenének: hogy meg-fordúlhatott egyszer szerencséjének kedvére forgó kereke; és, ki a' nagy útról (a'-mint gondolá) szerencséssen haza-ért, házának küszöbében törte-el a' lábát.

Meg-jelentette osztán Lehelnek: hogy, ha Etelkáért maga' Kocsiját se küldöttevólna-le a' Fejedelem; hólnap, maga' alkalmatosságán, fel-vitette vólna. Igen nagy kedve lenne a' fel-menetelre. Ugyan-azért: semmit se kételkedne benne: hogy, Budára érvén, még jobban el-törhetné Róka alatt a' jeget; és talán meg-is-emlegettethetné vele a' Kurv'-annya' tejét. Ezek-után: jól el-laktatta a' Hadnagyot, el-is-altatta.

A'-mi Gyulának nagy örömére vólt: az ismétt Etelkát igen nagyon gyötrötte. Mert, midőn reggel Lehel' ide-jöttének okát meg-értette; el-esett minden kedve Budától. Nem tettszett ama' Gönczöl'-szekerének illy hírtelen le-forgása. Ebből Zoltánnak hevességét, és szinte szelességét képzette. Nem-is kételkedett: hogy e' végső módgya ollyas lenne, mellyel Szemérmének bizonyos meg-vesztegetésére iparkodna.

Magát-is Lehelt olly harmadik Kerítőnek lenni gondolta, ki talán meg-átalkodott Személlyét, (a' másadik Követnek fenyegetései szerént) Kocsihoz akarná kötni; és erőszakkal Budára fel-hurczolni. Irtózott eme' böcstelenségnek csak emlékezetére-is. Mind-az-által úgy gondolkodhatott: hogy felén túl esett a' veszedelmen, mivel meg-sajdíthatta.* Nagy rettegéssel várta az Atyai parancsolatot. Félt Lehellel-is szembe-szállani.

Midőn tehát az el-menetelre úgy el-készűltenek mindenek: hogy a' fel-űlésnél nem egyébb láttszattatott hátra-maradni; hírtelen meg-kötötte magát Etelka.* Úgy tettszett: mint-ha (érczé válván szíve, kő-sziklává nyaka) inkább törni kévánna, semmint hajlani. Senki se hihette vólna felőlle: hogy aczélos feje-is úgy meg-keményedgyen: hogy egy hasogatott Pók-szálnyit sem akarna engedni fel-tett szándékából.

De mind-azon-által: ha emberűl fel-veszszük a' dolgot; Etelkának ezen akaratosságát nem lehet csupán Nyakasságnak mondani; hanem: vagy Szorgalmatosságnak; vagy Szemérme' féltésének; vagy más e'-félének. Ki-is-adta nem sokára e' meg-

átalkodott szívének valóságos okát: midőn illy nagy okossággal szóllott a' Vitézek előtt:

Szerelmes édes Atyám Gyula! Kedves jó Barátom Lehel! Magyarossan ki-mondhatom előttetek az igazat: Nékem Zoltán se lelkemnek, se Testemnek nem kell. Inkább itt Wilágos-váron ama' Száz-ölnyi Kútba ugrom; sem-mint, Szemérmemnek kész veszedelmével, Buda-várába megyek. Talpig ki-ismértem immár Zoltánnak kengyel-futóit. Urok' kocsijának-is e' hamar le-érkezését nem egyébbnek, hanem forró gerjedelme' tüzes jelének, mondhatom. Bátorságossabban mentem vólna szegény Kocsinkon: mert eszembe se tűntenek vólna a' következendő késértetek. – Édes Atyám! – Juttasd eszedbe: hogy Te vagy leg-főbb Őrzője tiszta Szemérmemnek. – Ha Te nem védelmezed saját Magzatodat, – Istenem! – kire bízzam Tisztességemet!

Eme' végső szavait mondván Etelka, úgy annyira fel-gerjedett: hogy sűrű könyv-húllatásai között mondaná e' hátra maradtt beszédgyét.

Édes Atyám Gyula! Én ugyan (hogy vóltta-képpen ki-adgyam szívemet) semmit sem félek Zoltánnak Erő-szakjaitól. Mert: ha azokat észre-vehetem, magamat erőszakos halálommal tőllök meg-menthetem. De tartok hízelkedéseitől, tartok csalogatásaitól; mellyek ellen nincs igazán fel fegyverezve a' leányi gyarlóság. – Atya! – Szépnek mondgyák, és igen kellemetesnek Zoltánt. Felőllem is (noha elég szép a' leány, ha jó) ugyan csak azt rebesgetik a' Magyarok; hogy rút éppen nem vagyok. Mind-a'-kettőnknek Élet-ereiben nem aludtt Téj; hanem meleg Vér fojik. Bizonyos Lehettsz-é abban? hogy ollyatén magosságra fel-emelkedhettenek magyar erkölcseim, mellyről a' csalogató fortélyoknak mint-egy sikamatos Szánkoján le-ne-csuszamodgyam, le-ne-hengeredgyem? – Oh Atya! Nem tudsz Te még (a'-mint látom) félni: mert nem-is tudod (a'-mint észre-veszem) saját leányodat Isten-igazában szeretni. – Ama' régi Szittyai Atyák inkább karddal verték körösztűl legkedvesebb Leányaikat, midőn az el-kerűlhetetlen veszedelmeket látták. De már most olly magtalan az emberi Nemzet, hogy illyetén Atyákat nem adhat többé e' meg-romlott világra. – Érted talán, mit akarok ezzel mondani! – Azt-is: hogy Zoltánnak eme' Kocsiját ollyá tartom, mint ama' gyalázattal tellyes Vezetéket, mellyel a' Szégyenre viszik az útálatos Leány-bitangokat. – Édes Atyám! íme le-térdelek előtted, mint valóságos Magyar Atya* előtt; és csak arra kérlek: ki-ne-söpörd egy-gyetlen egy leányodat azon Sátorodból, mellyben még a' Szemétnek-is helyet engednek Szoba-leányaink.

Etelkának ezen Szavaira el-szótalanodott Gyula. De Lehel ugyan köpdeste ám markát, hogy ama' gyanakodó leánynak katonássan* meg-tapíntya Farát. De minek-utánna eszébe-jutott: miket szóllott Gyula-is jó éjtszaka-fejébe; tudni-illik: miként akarta Róka meg-vesztegetni a' szemérmes Szűzet; mi hírét hozta Zoltánnak; mi gyanúba lenne Etelka a' Fejedelemnek forró hevessége felől: már akkor eltökéllett szándékát nem annyira csudálhatta.

Rajta tehát Lehel fontos okaival a' Kis-aszszonyon. Elő-hozta nagy elevenséggel a' Fejedelemnek különös kegyességét; személlyéhez illő tiszta szeretetét; Róka' gonoszságainak ki-nyílttát; annak a' Zegedi várban erős le-zárását; a' következendő ítélet-tételben Etelkának el-kerűlhetetlen tanú-bizonságát. Egy szóval: a' fel menetelből mind magára, mind édes Atyára áradandó ezer, meg-ezer kegyelmeket.

Mind-ezekkel könnyen meg-győzhette vólna Lehel a' Kis-aszszonyt; ha ennek az nem jutott vólna eszébe: hogy eme' szép édesgető szavak alatt még fullánkossabb kígyó csavarogna, mint Rókának, és ama' másadik szemtelennek beszédgyeik alatt lappangott. Úgy vélekedett Zoltánnak fortéllyairól: hogy, mivel ennek előtte két kerítőinek undok locsogásaikkal reá-nem-szedhette személlyét; a' ravasz emberek' módgyok szerént, meg-fordítván mostanában a' rudat; e' Követnek édes szavaival, és tornyos ígéreteivel* ki-akarná szúrni a' szemét.

Ezen lehetséges dolgoknak emlékezetére el-iszonyodván Etelka; nagy csedezéssel kérte mind Lehelt, mind pedig édes Attyát: hogy, a' következendő veszedelmeket által-értvén; ne kénszeríttsék a' fel-menetelre. Adgyák Zoltán előtt akár-mi más színét itthon maradtának. Fel-mentte bizonyos oka lenne véletlen halálának.

Csak alig, hogy mindenből ki-nem-fogytanak immár a' szorgalmatos Sürgetők. Lehelnek se jutott több eszébe; hanem: hogy Gyula atyai hatalmával éllyen; a' leány pedig engedelmeskedgyen.

De minek-előtte erre vetemedgyen Gyula, (soha nem parancsolt semmit édes leányának) csak azt emlegette végtére: hogy Etele fogva lenne, és csak éppen Etelkába bízna. Sokszor le-le-izengetne Világosra. Annak szabadsága Etelkának fel-menttétől függne. Most szolgálna az idő; de osztán senkire se várakozna. Most szűlhetné fejére a' valóságos szerencsét.*

Meg-kérdezte ezek után nagy'-szomorúan a' Szűzet: lehetne-é olly kegyetlen hozzája: hogy őtet ama' véres szájú Rókának rút fogai között hagyhatná? El-hagyhatná é veszni itthon maradtával? Látná leánya, mit cselekedne! De tőlle ezt Etele meg-nem-érdemlette. Ő mindenkor kész lenne Etelkának, ha valami veszedelembe esne, ki-szabadítására. Néki merne menni a' meg-testesűltt Kan-ördögöknekis*. Etelkának penig leg-kissebb gondgya-is nagyobb vólna ennél. Mind ezeket hogy-hogy vihetné-el a' szívén?*

Attyának e' szavait hallván; meg rázódott Etelka. Az után nem sokára: úgy el-halaványodott: hogy szemeikkel láthatnák az irtóztató viaskodásokat. Ezeknek szemlélése után el-is-hitethették magokkal: hogy, ha most meg-nem-adná szívét; minden más ki-gondolhatandó okok haszon nélkűl lennének.

Etelka azomban, a' nagy küszkedések után, az Egekre vetvén szemeit: most vagyok (úgy mond) édes Istenem! ollyas két tűz között, mellynek ha egygyikét futom, bizonyossan a' másikba akadok. Ha Budára fel megyek; mind-eddig érdemessen lábra-szállott szemérmem hajó-törést szenvedhet*. Egyszer eshetik-meg rajtam, a'-mi soha nem történt. Ha Világoson maradok; el-vesztem Etelémet. Egyszer hallhat meg szorgalmatlanságom miátt, ki-örökké velem élhetett vólna. – Most megyen tehát a' hadba mind Szemérmem, mind Szeretetem – Istenem! ezek közűl mellyik fogja meg-fekünni a' mezőt? – Ime! el-szántam immár Lelkemet! – Vigyetek a' Vágó hídra – De hólttom után-is meg-emlékezzetek arról: hogy nagyobb szerencsémre vált vólna: ha, vagy Fő-Szüléktől vettem vólna eredetemet, a'-hová fel-nem-kényeskedhetik, vagy alacsonyaktól, a'-hová le-nem szégyenedhetik a' közép-szerűekre törekedő Irígység.*

Ezek után le-térdelt édes Attyának lábaihoz; és újra ezeket mondotta: Édes Atyám! Add reám utólsó atyai áldásodat. Úgy búcsúzzunk-el egy-mástól: mint-ha tőbbé nem láthatnók egy-mást – Irtóztató Gondolat! – Mit-is mondék Balgatag? –

De úgy vagyon – Meg-érzette Lelkem a' titkos rendeléseket – Édes Atyám! Én többé Leányod nem lehetek – Élly örökre – Én veszni megyek – Eleget élt a' Szerencsétlen; ha hamar meg-halt-is.

Kelletik az emberi lélekben valaminek lenni, melly a' következendőket általláthattya. Mert: hogy igazat szóllott Etelka; hogy Gyula soha nem láthatta többé édes Leányát; ki-fog tettszeni a' következendőkből. Észre-is vehettyük azt: hogy széles e' világon nincsen olly Szerencse, mellyről ne lehessen panaszolkodni.* Istenem! Teremtőm! Be visgálhatatlanok szent Rendeléseid.*

HETEDIK RÉSZ.

ETELKA ZEGEDEN.

Attyától, nagy Sírások után, el-búcsúzván Etelka; meg-indúlt Buda felé. Sok szép beszédekkel vígasztalta Lehel az úton. Mutogatta ama' híres Tárogató Sípján a' vonásokat. Annak szélessebb kerűletén szemléltette Etelkával a' *Sasnak* képét; a' farkát fel-emelő *Oroszlánt*, azt-is pedig kétszer; nem külömben ama' két *Kakast;* a' két *Gyermeket;* osztán Ló', és Ember' személlyéből öszve-forrott *Állatot.* Olly mesterséggel valának pedig mind ezek, mind a' következendő képzeletek ki-meczve: hogy bennek az egyűgyűséget ugyan, de ama' régit; a' ki-váltt eszességet pedig, de eme' mostanit látni.'[98]*

---

[98] *Lehelnek ezen Tárogató Sipját leg-jobban írta-le MOLNÁR Ferencz 1779-dik esztendőben. Ennek ide tartozandó szavai ezek:* Fél rőfön felűl, még két újnyi az ő hoszszasága. A' széle pedig, termettel vagyon mérsékelve az ő hoszszaságához. Mind a' Csontnak fehérsége, és sűrűsége; mind az egész állásának alkalmaztatása Elefánt-csontra mutatnak. És: akár a' belső üregének tágasságát, akár termete' meg-hajlását tekintsed; Elefánt' agyarának kell ítélned. És másra sem mutathat ahhoz leg-közelebb járó hasonlatossága - - Ezen Kürtnek tehát felső vastagabb kerűletén (kettős zsinór ki-mettzés között) láttszatnak Nemzetségi nyolcz-czímeres jelek. És ugyan, mint-egy közepén, az ELSŐ áll némelly koronázatlan egy fejű *Sasból*, melly Farkát, és Szárnyát ki-terjesztette. A' MÁSADIK balra-nézve, *Oroszlányhoz* hasonló. Farkát magossan fel-emelő ugyan; de a' végét szájához viszsza-tekerő, és hátát azon Sashoz fordító állat. A' HARMADIK egy taréjos *Kakas* forma, melly farkát fel-tartya, és orrán szőllő fűrtöt visel. A' NEGYEDIK egy mezitelen űlő *Gyermek*, melly a' bal-lábát jobb lábának térdére tenni, és sarut reá-húzni, haja pedig golyóbis módra fel-fodorítva lenni látszatik. Az ÖTÖDIK egy négy-lábú, azon felűl két-kezű, és emberi ábrázatú, majd *Czentaurus*' mássát követő állat; mellynek haja, az előbbeni módra, be-fűzve: Feje, ábrázattya, és farka fel-emelve vagyon; és kezeiben mint-egy pálcza-formát tartván, viszsza tekintvén, a' negyedik czímerre néz. Az HATODIK hasonló a' le írtt *Gyermekhez* mindenben. Csak hogy ez ábrázattal vagyon viszsza-fordúlva az előbbeni czimer ellen. A' HETEDIK az előbbeni *Kakashoz* mindenekben hasonló. Csak hogy ez-is a' szomszéd hatodik jelre vagyon hátra fordítva. A' NYOLCZADIK hasonló mindenekben a' másadik helyen ki tett Oroszlányhoz, az első le-írtt Sashoz háttal fordúlván; valamint az előbbeni másadik czímer.

Utóbb (a'-mint négy rendgyei vóltanak az új Képeknek) az ELSŐBEN nézegették a' *Kastélyt;* a' *Lovast;* ama' két *Férj-fiakat;* nem csak magát a' *Nyilast*, hanem annak futó *Szarvassát* is, és a' Medvével küszködő *Bajnokot.*[99]* A' MÁSADIK Rendben a' négy-lábú, és két-kezű *Fele-lovak* vóltanak: a' *Szőllő gerezdek;* és a' kukoríkomos *Kakasok*, nem meszsze innett az egybe-futó *Férj-fiak.*[100]* Az HARMADIK rend ismétt egy *Sast* mutat; és kétszer ollyas képet, a'-minőknek a' *Struczczokat* írtuk; vóltanak itt új *Gerezdek* is.[101]* Az UTÓLSÓ Rendben egy *Férj-fi* vólt, nem maga; utánna van

---

[99] Ezek-után, ahhol azon kapocsnak; melly a' Kürtöt nyakra függesztő Pántlikájának kötését felűl bé foglalta, elég széles, és bé-mettszett, most ezüsttel meg-töltött üresség hagyatott. Megént két zsinór között némelly egybe-öltött puszta vonások láttszatnak. Ezek alatt pedig négy rendben vagynak némelly állatoknak, madaraknak, embereknek, aszszonyoknak, gyermekeknek, és más egyébb-féle állatoknak külömböző, majd a' következendőkben rövídeden meg-magyarázandó Nemei. – És ugyan az első rendben ELŐSZÖR elől-áll vala egy két újnyi magosságú, majd mint-egy vár, avagy *Kastély'* formáját magában jegyző ábrázolás, mellynek két szélein egy-egy veszsző-módú rudacska, mint egy keresztet viselvén tetejeken magossabban fel emeltetik. Ezen Kastély-módú kép ki-nyomó jelekkel, és mind felűl, mind alól veszsző-húzásokkal vagyon meg-töltve. Vagyon bal-felől egy hegyessen fel-emeltt kapu-is ehhez ragasztva, és ennek is tetején kereszt. Melly kapuból láttszik egy Ló, Zabolán kivűl, minden szerszámtól meg-fosztva, félig ki reszkődni. Melly előtt MÁSADSZOR: mégyen egy diszessen fel öltözött Lovas, jobb kezében egy tőr szablyát, vagy inkább Királyi pálczát, a' balban pedig arany almát, mint-egy Királyi czímereket, tartván. HARMADSZOR: egy Férj-fiú, csak az ágyéka körűl-lévén öltözve, bal-lábbal térdepelve, és négy golyóbiskákra ki sarjadzott pálczát mind-a'-két kézzel tartva. NEGYEDSZER: Ebben-is hasonló Férj-fiú ábrázolás: hanem, hogy ennek pálczája csak egy golyóbissal tettszős. ÖTÖDSZER: Egy fél-lábbal térdeplő Férjfi nyilas Kéz-ivét tartván, mellyet az előtte menő Szarvas ellen czéllozni láttatik. Melly Szarvas HATODSZOR hátán egy Kakast hordozván, széllyel-ágazott Szarvain kettős szőllő gerezdet visel. HETEDSZER: Egy Férj-fi valamint a' többi, úgy ez-is, majd mint-egy Korona formára golyóbis módon bé-fodorított hajjal lévén ékesítve, medvével (kinek szájába tőrt bé-verni igyekszik) küszködni láttszatik: melly is bé-fejezi ezen első rendet. *MOLNÁR Franciscus.*

[100] A' másadik rendben hat ábrázatok tettszenek. Az ELSŐ áll az előbbenihez hasonló két négylábú Czentaurosokból, avagy fele Ló, fele ember állatból, mellyek szembe fordúlván, és egygyes öszve-nyújtott kezeikben egy páleza-módú veszszőt fogván, mint-egy küszködni láttszatnak, farkaikat fel-emelve. A' MÁSADIK az egész kéz tenyérnek képét, melly szőllő-gerezddel egybe-fűzött szőllő-veszszővel, ide-tova való hajtásokkal, 's vonásokkal körűl-vagyon véve. A' HARMADIK foglallya magában ugyan a' most le-írtt két Czentaurosokat. A' NEGYEDIK farkát magossan fel-emelö taréjjos Kakast. Az ÖTÖDIK elő-ád mint-egy erő-szak-tétellel egybe-futó két Férj-fiat. Kiknek egygyike, jobb-kezében, pálczához valami hasonlót a' másadiknak fejébe verendő; a' balban pedig egy magossan fel-emeltt, majd négy szegletű golyóbist mutogat. Emez pedig egy tőrt mind a'-két kézzel szorítván, amannak bélibe merítendő. A' HATODIK elő-adott Kakashoz hasonlót, de ábrázattal megfordúlttat mutat. *MOLNÁR Franciscus.*

[101] A' harmadik Rendben, négy ki-váltt képzés tettszik. ELŐSZÖR áll egy farkát, és szárnyát fel-tartó Sas. MÁSADSZOR majd egy Struez-madárhoz hasonló, farkát; és szárnyát fel emelő Madár, melly a' szomszéd Sashoz vagyon fordúlva. HARMADSZOR egy gazdag szőllő-gerezdekkel termett veszszőkben ki-ábrázoltt Tulipán, melly veszszők a' másadik rendbe le-folyván, itt is helyet foglalnak. NEGYEDSZER: a' másadik le-képzeltt Struez-madárhoz hasonló, és a' közép Sashoz fordúló, melly első Sast ezen két négy-lábú Madarak, vagy Szárnyas állatok környékezik. *MOLNÁR Franciscus.*

ama' *Dobos*, és talán vígasságot öregbítő *Leventa;* ott a' *Kürtölő;* ott az öveddzett *Meny;* ama' *Pöngető* Víg; ama' pólyás *Gyermek;* utólszor: egy akasztó-fa' *Sódora;* egy *Hárfás.*[102]*

Nem csak ezeket; hanem más egyebeket-is mutogatott Lehel a' Kürtön.[103]* És; mi értelmei lennének a' képzeleteknek, hoszszassan el-beszéllette az úton. Belebele lehelt gyakorta; és, Magyar Nótáinak kellemetességével, oszlatta a' szomorú gondolatokat. Mutogatta azon helyeket, mellyekben a' Magyar Vitézek megütköztenek feles ellenségeikkel, és mindenkor Nyerttesek lettenek.

---

[102] A' negyedik rendben (végre, és utólszor) vagynak kilencz számú le ábrázolások, mellyek közűl az ELSŐ (mindég balra menvén) mutat egy fedetlen; de, a' többiekhez képest fel fordított hajú fővel álló, 's jobbra-fordúltt, és ki-terjesztett kezeiben lantot vagy támborát tartó Férj-fiat. A' MÁSADIK ágyéka körűl (valamint a' többi) bé-fedezett, és balra fordúltt egy Férj-fiat; ki bal-kezében musikának bizonyos nemét, (a' rostához hasonlót melly, Királyok' I. Könyvének 19-dik Részében, *Vígasság' Dobjának* neveztetik) a' jobban pedig egy gombocskán végző Pálczát, mellyel azon Dobot veri, örömeknek mutatásával visel vala. Az HARMADIK egy meg-hajtott, és tánczolóhoz hasonló lábú Férjfiat, ki szomszédinak kezekben lévő eszközit két-felől meg-fogván, vagy a' köz örömet újjítani, vagy el-tűltani láttszatik. A' NEGYEDIK az előbbeniekhez hasonló Férj-fiat ádd előnkbe, ki bal-kezében Kürtöt fúj, a' jobban pedig Királyi-pálcza módút tart. Az ÖTÖDIK egy Aszszonyt mutat, kinek Fő-kötője a' vállain, köntössének újjai pedig térdein alól le-folynak; és öveddzve is lenni láttszatik. Az HATODIK egy a' többihez hasonló Férj-fiat; Ki mind-a'-két kézzel bizonyos két pengő pálczikákat öszve ver, balra tekintetében. Az HETEDIK vígságra termett egy Férj-fiat, ki pólyába kötött Gyermeket magánossan mutogat. A' NYOLCZADIK a' többieknél czifrább bizonyos jáddzó Személy; ki, mind a' két kezét ágyékára tévén, egy G betű-állású* feje tetején viselt le-képzett eszközt tart. Azon eszköznek görbűltt ágán pedig egy magát ide-tova tekergető Gyermek láttszik. A' KILENCZEDIK, és utólsó egy Hárfát űlve pengető embert mutat. MOLNÁR *Franciscus.*

[103] Vagyon ezeken kivűl most viaszszal bé tömött egy töredékeny hasadás, mellynek helyén valaha mi lehetett, avagy mi ki-ábrázoltt darab töretett-ki onnatt, által-látni nem lehet. – Ezek után, vastagabb veszszőzés között öszve-szőtt ki-czifrázás után, láttatik ismétt egy széles, sima, és felhőhöz hasonló-üresség, melly hasonló képpen most ezüstel vagyon bé-töltve, mellyben állott a' Kürtöt hordozó pántlikának alsó vége. Ezt a' vékonyabb végén követi egy olly hoszszas síma fogás, mint-egy nyele a' Kürtnek: olly hoszszassággal, melly egy emberi kéz markot bé-tőlthetne. – Mind ezen sok-féle képzellések, és már a' régi fogdosástól kevessé meg kopott ábrázolások olly mélyen vannak ki-meczve, hogy a' ki-meczezett tagocskák alatt mind által láthattsz, mind azok alatt vastagabb tőt is által-szúrhattsz. Ezen munka, még a' tanúlttabb Vésőktől-is inkább csudállandó ugyan, mint már a' mostani világtól követendő; mellynek a' Régiségnek csinossága, diszessen húzott mestersége, a' Magyar Nemzetre hajdan méltatlanúl mázoltt tudatlanságot, és tanúlhatatlanságot el-űzi; és hogy azon kőlteményekkel csak általok meg-bírtt Nemzetségeknek irígy rágalmazási vóltanak, tenyeressen ki-mutattyák. – Azomban ezen Kürt a' nagy végétől fogva majd az allyáig megvagyon hasítva, és veres csepegésekkel hellyel meg-hintve. A' terhe pedig majd három, és fél fontot nyom. A' honnan ki-hozhatni: hogy (még kövekkel ki-vala rakva) alkalmas nehézségű vala. Azon mély zúggás-módi hangot, mellyet a' fülhöz értetve tészen, önnön belső üregе, és meg-hajlott üressége okoz, minden zörgést, mozdúlást, és szót magába vévén, és kevervén. Mert, ha a' mozgás, és szó el áll, zúggást sem lehet abban tapasztalni. *FRANCISCUS MOLNÁR Jász-berenyiensis. Inclytorum Districtuum Iazygum, et Cumanorum, nec non Excellentissimorum Dominorum Marchionum, et Comitum Genuensium Subzentorum, in Inclyto Dominio Mind-szentiensi ordinarius Fiscalis Procurator, et Causarum Fori utriusque Juratus Advocatus Anno 1779.*

De mind ezekben semmi kedve nem telhetett a' szomorú Szűznek. Viszsza-viszsza-tekíngetett Wilágos-vár felé. Sőtt: midőn az Oroszok' Sátorjaik mellett[104]* el-csapott; lassan lassan el-vesztvén a' Wilágos-vári hegyeket: iszonyú-képpen meg-szomorodott. Szűnetlen édes Attya forgott eszében.

Mennél tovább útazott* Lehellel, annál inkább tartott színlésétől, és Szírén-énekjétől. Ötet-is olly Mesternek lenni gondolta: ki, ha akarná; mind-a'-két-felé tudna sántítani; és két Nyerget egy farral meg-űlni. Láttszatott ugyan Lehel, Attyának jó Baráttya lenni. De hányan vannak az állhatatosok, kikkel végtére kudarczot ne vallyon az ember? Nem hihetett immár senkinek. Nem találhatott tellyes életében igazabb, és állhatatossabb szívet Etelének szívénél.

Ezek között GYŐRE érkezvén, által-tétettenek a' Tiszán*, és egy óráryira vóltanak Zeged-városától. Még akkor meg-ígérte Lehel Zalánfinak; hogy Etelkával Zegeden fogna körösztűl-menni: midőn ez-előtt Wilágosra útazott. Ugyan-azért: várva-is várta Kedvessét a' szerető Ifiú. Annak diesőséges bé-hozattatására meg-tette a' rendeléseket. Meszsze-előre el-küldötte a' vígyázó Kémeket. Városának lakosait fel-lázzasztotta.

Meg-értvén a' viszsza-nyargaltt Kémektől: hogy ímmár a' Tiszán által-jöttenek; száz válogatott szép Lovasokat rendelt elejekbe. Kik-is, meg-magyarázhatatlan nagy pompával, valamint egy Meny-aszszonyt, Etelkát a' városba vezették. A' városnak úttszait nagy csoportossan el-lepék az* emberek. Azok-is szerencséseknek vélték magokat, kik ékes személlyét csak meszsziről-is láthatták. Csudállották a' ritka szépséget. Meg-kedvellették az eleven virgancz szemeket, mosolyogva tartott piros ajakokat; tisztes maga' meg-hajtásait; és az egész testnek gyönyörködtető takarékosságát.

A' Várnak nap nyúgoti kapujában Zalánfinak kezéhez békélvén Etelka; azon Mátkájának segítségével le-szállott a' kocsiról. Harsogtanak minden felől a' trombiták; sivítottanak a' sípok; és, méglen Zalánfinak lak-helyébe értenek, a' többi szerszámok-is mind-egyre rivadtanak*.

Meg-hallotta Róka Etelkának szerencsés el-érkezését. Ugyan-azért: ő-is maga' örömét a' város' vígasságával öszve-forrasztván; szinte meg-feletkezett mind eves sebeiről, mind keserves rabságáról. Fő-képpen azon örvendezett: hogy még egyszeri látására, és előtte gonosz tetteinek meg-vallására alkalmatosságot lelhetett. Még most-is bízott kegyes indúlataiban. Ha általa a' halál' torkából ki-nem-szabadúlhatnais; leg-alább, iparkodásának bizonyosságából, könnyebb halálát reméllhette.

Ezen reménségével tápláltatván a' nyomorék, magához hívatta a' Tömlöcz-tartót. És őtet mind mennyre, mind földre hathatóssan kérte: jelentse-meg a' Szűznek keserves állapottyát; és, ha lehetne, a' Tömlöcz' ablakára hozza.

Meg-esett szíve a' Kis-aszszonynak; midőn reménkedését hallotta. Akarta, a'-miben lehetett, az űgyes fogyottat segíteni. De, mivel jól tudta: hogy Zalánfinak

---

[104] Minek-utánna az Oroszok, Árpád' ideiben meg hódoltanak: Sokak közűlök a' Magyarokkal Országunkba által jöttenek; és Wilágos-vár körűl le-telepedtenek. A' többi között: OROSZ-SÁTORNAK mondották akkor azon helyet, mellyet mostanában OROS-HÁZNAK neveznek.

hatalma alatt lenne mind-addig; még Budára fel-vitettetne: ennek engedelmét, a' köz beszélgetésre, szükségesnek lenni állította. De, vallyon meg-nyerhetné-é ezt Zalánfitól? vagy csak ezért-is nem héjjában kételkedett: mert Zoltán annak erőssen-tartását fejére parancsolta.

Vagy nyerne, vagy vesztene benne Etelka; öszve-szedegette, öszve-is aggatta hízelkedő gyenge szavait (e' vólt első csintalansága tellyes életében; de egyszer-is-mind leg-utólsó-is). Szinlett szerelmével eleibe állott tehát Zalánfinak; és ezeket mondotta:

Egy kérésem vólna, gyönyörű Zalánfim; ha meg-hallanád. Első ugyan ez; de, a'-mint magamban fel-tettem, nem utólsó lészen. Többre bátorkodom bóldogabb ideinkben. De most-is sokat bízok tapasztaltt kegyességedben. Meg-ne-vesd Etelkádat, egygyetlen-egygyedet. Töltsd-bé (de meg-ne-haragudva) kis kérésemet. Mert ennek szíves bé-töltését, hozzám való színetlen szerelmednek jeléűl vevendem.

Ime! minő színlett szavakra vetemedett Etelka, minden szokása ellen: hogy Zalánfit meg-fogja; és Rókának, e' világon leg-nagyobb ellenségének, használlyon. Ez ám bezzeg ama' ritka, és csak az Isteni tökélletességhez hasonlíttathatandó emberi indúlat.

A' Kis aszszonynak ama' hízelkedő szavaival egészlen fel-lobbanván Zalánfi: Vallyon, mi lehetne (úgy mond), édes Etelkám! a'-mit drága személlyednek meg-ne-engedhetnék? Ha magamat kéred is; magamat-is od'-adom. Tiéd lehet, velem egygyütt, Zegedtől egész Tételig, minden jószágom. Ezer-annyit fog érni tár-házam, ha e' kincset benne találhatom.

Felele Etelka: De én ékes személlyedről, és hozzád való hajlandóságomról máskor-is beszélhetek. Most csak azon esedezem előtted: engedd-meg: hogy a' Tömlöczbe mennyek, Zoltánnak ama' Titkossához Rokához. Szóllani akar valamit. Meg-ne-foszszuk a' sebest ezen írjától. Meg-segíthet veszedelmeinkben az Irgalmas Isten bennünket-is, ha az ügye-fogyottakkal jót teszünk.

Zalánfi (eszébe juttatván azon gonoszságokat, mellyekkel ama' Sátán a' Szűznek ártatlanságát meg-késértette), el-réműlt, el-is-iszonyodott véletlen kérésére. Csudállotta nagyra erőszakoskodott lelkét: hogy halálos ellenségének kezéhez illy könnyen békélhetett. Az elő-kerűlhető veszedelmeket rostálván, ki-akarta markolni meg-üszögöltt szándékait. De, mivel a' Szűz állhatatossan meg-maradott benne, nagy viaskodásai után, meg-engedte a' le-menetelt; de nem hamarébb: mint-sem (hogy erőtlen Személlyének ne ártson a' fogas) meg-tette a' szükséges rendeléseket.

Rókának tehát mind-a'-két lábát új bilincsekbe vétette. Hátra köttette kezeit. Derekát egy oszlophoz csatlatta. Ezekkel meg-nem elégedvén: maga ment-le véle a' lukba; és előre meg-visgálta a' Rabot*. Az-után: Etelkának szíves esedezése után, ki-menvén; meg-intette alattomban a' Szűzet: hogy a' veszedelmet hangos sikójtással hamar ki-jelentené. Hogy pedig a' lármát hamar meg-hallhassa: maga az ajtónál állott; katonáit az ablakra rendelte.

Csak maga lévén Etelka; ezt mondotta Rókához: Sajnállom szerencsétlenségedet, édes jó Barátom! mellybe (talán én miáttam) buktál. Oh! ha be-láthatnál egész Szívemig! bizonyossan el-is-hitethetnéd magaddal: melly örömest vinnélek-ki ezen két karjaimon sanyarú fogságodból. Mind-az'-által: vesd bizodalmadat a' hatalmas

Istenbe. Annak kegyessége meg-nem-vetheti töredelmességed'. Igérem Én-is minden tehetségemet. Azon leszek, hogy meg-szabadíttsalak.

Felele a' Titkos: Oh! Magyar-országnak dísze! Oh Isteni kegyességnek remek munkája! Hogy-hogy táthatom-fel előtted úndok ajakimat! kinek mind híriben annyit ártottam; mind szemérmében annyi csorbát ejtettem. Nem szóllhatok addig bátorságossan, még-tőlled gonosz tetteimnek bocsánattyát nem hallom. Kérlek az egy élő Istenre: kérlek nagy Lelkednek nagyobb erkölcseire: felejtsd-el egy szempillantásig gonoszságaimat.

Monda Etelka: Ne kételkedgy semmit igaz szívem felől. Tudgyák az Egek: minő részem vagyon sanyarúságidban. Tellyes szívemből meg-bocsátok, Istenem előtt, minden bizonnyal. Úgy bocsássa-meg ő is félre-lépéseimet, valamint most-is bánom azon gorombaságimat, mellyekkel Világoson meg-támadtalak. Keményebben bántam egy Fejedelemnek Titkossával; mint-sem illett vólna. Pörgött számban a' nyelvem; mint Fergetyő a' száraz malomban. Én kérhetek inkább bocsánatot tőlled. Mert, ha kisztető szavaidra gyengén felelhettem vólna; annyira fel-nem tüzesedtél vólna. Egyenlő vétkünk egyenlő bocsánatot érdemel. Ha arra segít az Isten: hogy Fejedelmünk' kegyességében valamit reméllhetek; bizonyossan ki-facsarlak markából. Ha ennél jobbat, avagy alkalmatossabbat tudnék, arra is szentül reá állanék.

Felele a' Titkos: Oh! drágán illatozó Gyöngy-virág! még te állítod magadat az én gonoszságaimban vétkesnek! Oh! be gyönyörű erkölcsökre találhat még az Isten eme' romlott világban! Édes Etelkám! ne kénszerítsd az Egeket meg-szabadíttásomra; hanem gonoszságaimnak puszta meg-bocsátására. Élni nem akarok, ki téged' el-veszteni akartalak. Tudgyák a' Menny-égiek: hogy, ha rám bíznák a' kényes* választást; ma akarnám inkább förtelmes véremet itt előtted ki-önteni; mint ellened el-követett gonoszságaimnak szörnyű emlékezetével csak hólnapig-is élni. Nem tudhatod, Etelkám: miként ostromollya a' szívet az el-követett gonoszságoknak eleven emlékezete. A' le-rohanó világnak terhe nem súllyossabb ennél. Ezt penig olly igaznak véld, mint-ha Fő-papunktól hallanád.

Ezek-után: hogy könyves szemeit Etelkára vetette; így folytatta szavait: Van egy hátra, Etelkám; mellyre kérem kegyességedet. Nem félek magától a' haláltól; de tartok azon kénoktól, mellyekkel útálatos lelkemet eme' förtelmes testemből kikergetteti Zoltán. Kérlek a' Magyarok' Istenére: e' rettegő rabnak adgy valami Étetőt: hogy azzal rettentő kénaimat fel-váltsam. Esküszöm penig azon Istenemre, kinek igaz ítélő-széke eleibe nem sokára menendek: hogy azt nem fogom hamarébb torkomba önteni; hanem, ha (ki-vallván gonoszságaimat) Téteket minden veszedelemből ki menthettelek. De még akkor se; ha köz-halálra ítélnek a' kegyelmes Kádárok. Csak akkorra tartom, ha el-tűrhetetlen kénokra tartatom. Szánd-meg, édes Etelkám, e' méltatlan Szolgádat. Mutasd-meg ezzel-is: hogy mindenkor nagyobb vólt a' te magyar lelked, sem-mint, hogy egy halálos ellenségű Tótnak meg-nem-engedhetnél.

Felele Etelka: Istenem: mit tegyek! – Hogy segíttselek! – Látom ugyan ezen könyörgésednek tűrhető állapottyát; de attól félhetek: ne-hogy erőszakos halálodnak okát bennem keressék az haj-szál'-hasogató Kádárok. Egyenessen ki-vallom: hogy a' mérget magammal hordozom. De nem számodra töretett. Hanem, ha Etelét Fogságából ki-nem-menthetem; ha őtet-is nagy kénokkal fenyegetik a' Menny-

beliek: semmi lárma nélkűl, nagy csenddel akarunk az örökös partra ki-hajtani zajos tengerünkből.

Erre a' Titkos: Oh! Drága-látos Kis-aszszony! Nincs szükségtek semmi Étetőre; Sem, hogy élttetek' meg-tartása véget minden fühez, fához ragaszkodgyatok.* Ha Kádárjaink elejekbe menendek; meg-tudgya a' világ Ártatlanságtokat. Mert: melly fák így virágzottatok, könnyen törekedhettetek-ki a' jó gyümölcsre.* Az én számomra készíttette azt veled az Isten. Ismérd-meg az örök rendeléseket. Add ide sajátomat. Bizonyossan meg-tartom fogadásomat. Nézd penig nem előbbeni gonoszságaimat; hanem mostani töredelmességemet.

Ezekkel meg-vevődött szíve a' Szűznek. Ki-vévén zsebéből a' tokot, és Rókának kebelébe eresztvén; őtet az élő Istenre kérte: hogy fogadását meg-tartsa. Maga ugyan úgy vélekedne: hogy arra szűksége nem lenne. Ha el-nem-távoztathatná-is; leg-alább bizonyossan meg-fogná-enyhíteni a' kénokat. Addig-is erős szívvel szenvedné a' sanyarúságokat. E' ködös idők után a' Napnak ki-tisztúlását reménlené.

Ezeket nagy köszönettel vévén a' Titkos; végtére arra kérte a' Szűzet, nyújtaná ajakihoz jobb-kezét. Néki úgy tettszene: mint-ha annak meg-csókolása után, könnyebben fogna ki-múlni ezen árnyék-világból.

Nem csak ezt engedte meg Etelka; hanem még, Rókának homlokát nagy zokogásai között meg-csókolván, őtet az Istennek gond-viselésébe ajánlotta. Etelkának ezen szívességét tapasztalván a' Titkos; csak alig vólt: hogy mellye meg-nem-repedett. Egészlen el-fogta a' zokogás; és szinte meg-fójtotta. Egy szót nem szólhatott hozzája, midőn Zalánfihoz viszsza-ment.

NYOLCZADIK RÉSZ.

GYULÁNAK INTÉZETEI.

Midőn ezek így történtenek Zegeden; ime! azomban Hubának szemeit bé-kötötte a' halál. Nem sokára nagy'-szomorúan el-is temettetett.* A' pecsétes levelet fel-szakasztván Gyula; midőn a' boldogúltt Vezérnek végső akarattyát el-olvasta: olly kegyetlen gondolatokat forgatott elméjében; hogy azokkal az-után újra fel-indította a' Világos-vári le-ülepedett zavarékokat; Etelkáját pedig ki-mondhatatlan nagy irgalmatlansággal a' földre le-veretté.

Nincs semmi állandóság az emberi szarándokságban. Nem mehetnek-elő e' világi fel-tételek; ha az égi szabásokkal meg-nem-egygyezhetnek. Jádzani láttszattatott ekkor az Istennek hatalma az élet-beli dolgokkal. Meg-mutatta azt: hogy csak ő az Úr, és azt cselekedheti: a'-mi kedvét tartya. Nem-is tartozik homályos rendeléseinek világos okát senki-fiának meg-jelenteni.

Gyula tehát, Hubának akarattyát, írásából ki-vévén; eszébe juttatta édes leányának sokféle nyughatatlanságait. 'S-egyszer-'s-mind azoknak okait éles elmével megvisgálván; egészlen el-hitette magával: hogy csak az-olta vehettenek rajta erőt a' szív-szorongatások; mi-olta magát Etelének társaságába adta.

Még ezen Ifiú Világoson nem láttatott; még leányától meg nem-ismértetett; minden bú, minden gyötrelem nélkül töltögette víg ideit. Gyönyörű kertyében, és szép virágjaiban mindenkor nagy kedve telhetett. Kévánatos vólt a' Társaságokban. Nála nélkül meg-nem-eshettenek; vagy, ha meg-estenek, unalmasok vóltanak a' gyülekezetek. És, valamint az egygyik ágról a' másikra szállingáló Fülemüle; minden ugrásában, minden levelében kedvét találhattya: úgy ő-is; akár merre, akár hová fordúlt; mindenütt nyájas lehetett. Csak jádzani láttszatott a' világgal. Soha egy könyvét kebelébe le-csordúlni nem látta.

De, minek-utánna Etelét meg-pillantotta; és az-után magát ő társaságába adta: egészlen meg-változni láttszatott. Soha egy napja nem lehetett, mellyben valami baját nem érzette vólna. Szűnetlen az örömnek nyomaiba hágtak az el-tűrhetetlen szomorúságok. Úgy-is-tettszett: mint-ha két üldöző gyötrelmek, elő-fogván személlyét; egygyik a' másik' kezére hánná; és vele, valamint a' laptával, úgy jádzanának. Már ez, már amaz háborgatta szívét. El-apasztotta szemét a' sok sírásokkal. El-vesztegette jó kedvét: nem csak maga' bajai miátt; hanem Etelének szerencsétlenségei miátt-is. Őtet a' meg-gyújtott Mécshez hasonlónak lenni állította: melly mennél hevessebben ég, és másnak szolgál; magát annál hamarébb el-emésztené. Meg-sem-is tudnának szűnni a' förgetegek. Napról-napra, Óráról-órára új Menny-dörgő Föllegek tekeregnének feje fölött. Úgy-is-tettszett előtte: mint-ha az Istennek se kellene eme' Sátorosságra czéllozó Szövetség, mellynek meg-fejtésére annyi jelentéseivel iparkodna.

Szerette ugyan Gyula Etelét. Nem-is gondolhatott nálánál sem alkalmatossabbat, sem érdemessebbet egész Magyar-országban, kinek Sátorosságára örömestebb bízhatta vólna édes Etelkáját. Által-látta: tisztán, de egyszer-'s-mind hevessen-is égő gerjedelmeit. Ki-tanúlta, meg-is-kedvelte minden igyekezeteit. Az-után: állhatatosságáról, leánya' el-vevésére czéllozó indúlatairól, igazán gondolkodott – Ismérte magzattyának-is gyönyörű erkölcseit. Jól tudta Etelhez hajló szívességét. Észrevette a' hozzá menésre iparkodó állhatatos szándékait.

De ellenben: ezen egygyes szeretetből származott nyughatatlanságokról gondolkodván; el-hitette magával: hogy, ha ezen öszve-párazott Szerelmeseknek annyi gyötrelmeik lehettenek a' Sátorosság előtt; ez-után se lehetne meg-menekedniek a' szerencsétlenségtől. Sokszor-is tapasztalta: hogy azok, kiket a' szerencse a' Mennyegző előtt kerekére fel-fogott; a' Mennyegző után-is mind-addig hányta-vetette nem egy-arányú küllőin, még végtére nyakok'-lábok' öszve-törésével lapjáról le-fittyentette. A' Tök is mind-addig úszna, még el-nem-merűlne. Korsóval- a' vízre addig járnának, még öszve-nem törettetne.

E' kegyetlen gondolatokkal sok ideig veszekedvén Gyula; végtére ugyan-csak el-tökéllette magában: hogy Etelkát egészlen el-szakasztya Etelétől; és, mentűl-előbb lehet, Zalánfinak Feleségűl adgya. Nem találhatott ennél jobb módot: hogy Hubának végső kévánságát bé-tellyesíttse. Mert: még Etelka hajadon leány maradna; igen jól tudta: hogy addig Etele Világos Kis-aszszonyhoz nem hajólhatna. Etelkát kellett tehát elsőben meg-sátorosítani; az-után Etelének Világossal való Mennyegzőjéről gondolkodni.

Etelének pedig, és Világosnak öszve-pározásokat nem csak azon okból kévánnya vala Gyula: hogy azzal Etelkájának veszedelmeit el-távoztassa; hanem fő-képpen

azért; hogy Huba' akarattyának bé-töltését, annak utólsó szem-pillantásakor-is, megfogatta.

Ezen gondolatok miátt sok éjtszakákat nagy nyughatatlanságokban töltvén, hogy már egyszer minden szerencsétlenségeket el-távoztasson (de valóban: hogy végső veszedelmek' örvénnyébe buktassa édes Etelkáját), e' levelet írá Zegedre:

Zalánfinak, Zeged, és Tétel várai örökös Urának, Zegedre. Édes Fiam-uram! mind hallottam, mind tapasztaltam Magzatomhoz hajló indúlataidat. Nem kételkedhettsz Etelkádnak szeretetéről-is. Ha úgy tettszik: meg-sátorosítom veled. E' szövetség meg-menti azon veszedelmektől, mellyekbe csak azolta húllott: miólta Etelével meg-ismérkedett. Ha Budáról viszsza-jön; tégy róla: hogy Világosra késérd. A' Mennyegzőt hoszszú pórázra nem ereszthetem. Vannak arra bizonyos okaim. Egy az-is: hogy szolgál ugyan az idő, de nem várakozik senkire.* Azon egy nap' meg-eshetik mind a' kéz-fogás; mind, Papunk előtt, a' meg-esküdtetés. Valamint leányomat szereted; úgy iparkodgy Gyula' szándékának bé-töltésére Világoson.

E' levelet vévén Zalánfi; midőn az-után Etelkának hízelkedő szavairól; és (nála lakttában) különös nyájasságairól gondolkodott: szinte az Egek' tornáczcáig felhatott hál'-adó gondolataival. Nem tudta e' szerencséjét elegendő-képpen csudálni. El-se-vette még a' Meny-aszszonyt; mán-is nagy hamarjában hoppot kiáltott. Elterjesztette mindgyárt Zegeden eme' Sátorosságának örvendetes hírét. Meg-újjíttatta várát. Talpig ki-meszeltette Kastéllyát. Az egész várost égettlen téglákkal ki-rakattatta. Végtére: a' Világos-vári Egy-háznak fel-szenteléséről meg-emlékezvén, azon Bárányt, mellyet Etelka olly dicsőségessen fel-áldozott; Zeged-városának czímerévé rendelte: meg-tíltván a' Nádasi Farkast; melly pecséttel ez-előtt éltenek. Eme' Báránynak képét tüstént Kőből ki-is-faragtatta; és, a' Várnak nap-nyúgoti oldalába, Etelkának örök emlékezetére, igen nagy pompával; bé-is-tétette.*

E' szép Kis-aszszonynak ide hozatta' reménségével táplálttatván a' Zegediek, úgy el-kevélyedtenek, hogy alig lehetett velek gyalog beszélleni. El-hitették magokkal: hogy által-ölthetnék immár a' tű-fokán még vitorlyás gályáiknak vastag köteleit-is. Fontra* vehetnék pedig a' várost bé-kerítő gondolom hegyeiket-is. A'-mi több: a' lakadalomra szánták minden Cser, és Bük-fás erdeiket. Egy új kastélynak fel-építésére minden kő-szikláikat.

Bezzeg Pajtás (így beszéltenek még a' Pásztor emberek-is)! ugyan ki-leszünk ám félig a' Zsákból. Meg-üthetné a' patvar; ha új subám, új csákóm, új bocskorom nem lenne a' lagzira. Mert ugyan deli Menyecske válik ám ama' szép Leáncsából. Láttad-é Szemét? Hogy forga, mint a' karika: olly szép Feje; Nyaka; mint (ahon-a'!) ama' másad'-fű pettyegetett Csikómnak. Olly gyenge, olly fehér a' Teste; mint az aludtt téj. Nem élt ám e' Csillával, Bengyelével, Sójommal, avagy Zsiókkal. Ugyan ki-találá ám az Urunk! Eb a' Fa-szekere! ugyan helyin az esze. Látd: hogy ki-tudta-ugrasztani bokorjából e' Nyulat! Minő jó helyre tette a' gatyát. Ugyan hozzá illik ám ama' szép Virágszál. Bizonyomra mondhatom: hogy ama' szép Borjú kövér Tehén alatt szophatott; mivel olly tekíntetessen meg-szarvasodott. Isten úgy tartson! nem hittem vólna soha: hogy szebb lehessen ama' miénknél. De ez, amahoz képpest, csak ollyan, mint a' Csürhész furkó az én fokosomhoz. Látd-é ama' hódos homlokú egy pár csikómat? Ő számára nevelem. Ezekből válik ám még a' ló. Nem is hagygyák a' sárban ama' pípes-búbos szép tavaszi pacsirtát. Sem ingem ugyan, sem gallérom;

de úgy szeretem, hogy még - - - Illy örömekben vóltanak a' Zegediek; Zalánfinak Házasságát hallván.

KILENCZEDIK RÉSZ.

ETELKA CSEPELEN.

Azomban Etelka Buda' tájjékára érkezett. Mennél-inkább közelgetett a' Látó hegyhez[105]* annál nagyobb győtrelmek sanyargatták szívét. A' többi hegyek-is; mellyek, Árpádnak el-takaríttatásakor, gyönyörűségeseknek tettszettenek; most szomorú gyászba öltözetteknek, és irtóztató fekete árnyékokkal fenyegetőknek láttszattanak.

Midőn osztán, még meszszíről-is, a' Csonka-torony szemeibe ütközött; másoknak víg beszélgetéseik között el-állott szava hírtelen. Csak nyöge magában, és sűrűn fohászkoda. Nem akarta meg-szóllítani a' Dajka: ne-talán-tán, ha színe' változásáról szóllana; még jobban meg-szomorítaná. Mint-ha észre-se-vette vólna küszkedéseit, mind-addig folytatta erőltetett beszédgyét, még a' Duna partyán megállottanak; az-után Csepelre által-evedztenek.

Itt Etelkának síma bőre, midőn Zoltánnak házát meg-látta, egészlen fel-borsósodott. Úgy tettszett: mintha Szemérmének Torába menvén, aztat meg-siratná. Mert eszébe-jutott: hogy az Órjást ugyan Orjásnak mondanák, ha a' völgyben állana-is; de a' tisztát tisztának nem mondhatnák, ha a' szenny-közé keveredne.* Az-után, olly képzeletekkel bajoskodott: mint-ha, Etelével egygyütt, maga-is rab lévén; a' siralom-házba vitetne; és nem sokára fejét vesztené. Az egybe-szaladó, és személlyét mind látni, mind üdvezleni akaró Vitézeket-is, halálára esődűltteknek, és félelmes ki-késérőknek lenni állította.*

De bezzeg, midőn Zoltánnak szobájába be-lépett; már akkor egészlen vérét vette a' rettenetes irtózás. El-hagyta azon bátorsága, mellyel ennek-előtte szemekbe mert nézni a' Fejedelmeknek. A' háznak padlattyáról fel-nem-emelhette szemeit. A' magános Fejedelmet-is nem szóval; hanem testének reszkető meg-hajtásával üdvezlette.

De Zoltán, eme' régen vártt kedves Etelkájának jelen-léttében igen gyönyörködvén; hírtelen eleibe szaladott, ezt mondván:

Hozott Isten, Lelkem Etelkám: Régtől-fogva várom ékes Személlyedet. Most immár karjaim közé kerítettelek. Ember lesz, aki ki-ragad. Ha test-véremet látnám; jobban nem örvendhetném. Bízz bennem, és hajlandóságomban. Meg-vallom: sze-

---

[105] Melly Hegyet a' Régi Magyarok LÁTÓ-HEGYNEK mondottanak; azt a' Mostaniak közönségessen SZENT-GELLÉR-HEGYÉNEK nevezik. Ezen HEGY úgy ki-nyittya BUDÁT; és Hegyes-völgyes akadály nélkűl, úgy ki-mutattya: hogy, ha a' Földnek Gömbölyűsége nem ellenzené; Budáról egészlen Világos-várra el-lehetne-látni. Budának ezen kies ki-nyílttától származhatik ezen név-is: OFEN. E' szóval nevezik Budát most-is a' Németek.

retlek; és igen nagyon szeretlek. Szerencséssen jártál-é mind eddig, Lelkem-kincsem Etelkám!

Zoltánnak ezen szavaira még inkább meg rettent a' Kis-aszszony. Most tapasztalta immár igazaknak lenni azokat, mellyeket forró hevességéről két első Követtyei mondottanak. Csak-alig nyílhatott-ki ajaka. Lassan-lassan fel-ereszkedvén fagyos nyelve; rebegő szavaival így felelt:

A'-mi útazásomat illeti, hatalmas Fejedelem! velem járt mind-idéig a' Magyarok' Istenének atyai gond-viselése. Hiszem: hogy e' szigetben sem hágy-el annak őrző angyala. Meg-ragadhattya, összse-is törheti szemérmem ellen el-készűltt nyilakat. Meg-nem-feletkezhetik ő ezer fohászkodásimról. Meg-halgatta mind-ekkoráig árva leányának kéréseit. Most-is csak abban bízom, ki nem arra teremtett: hogy valaha életemet szégyenlyem.

Nem sírt ugyan nyilván, midőn ezeket el-mondotta, Etelka; de, akarattya ellen-is, ki-gördűltenek egynehány csöppek meg-feszűltt szeme' héjja alól. Ezzel pedig úgy meg-zavarhatta Zoltánt: hogy ennek-is valakire szüksége lenne, kitől vígasztalást, és meg-bátorítást venne. Nem győzhette tovább keserveit; hanem, Hanzárjának mellék szobáját meg-nyitván, őtet ki-szóllította.

A' Fejedelemné, most látván leg-először Etelkát: el-hűlt mind angyali ékességén; mind szeméremmel tellyes ritka tekíntetén. Nem-is tudta hírteleniben: miként fogadgya ezen égi Követet. Ki-mennyen-é hozzá? avagy bé-várja a' gyönyörűt?

De Etelka-is, az ajtónak ki-nyílttát hallván; mi tévő légyen: éppen nem tudhatta. Azon rezzenés, mellyel Hanzár fel-ugrott; úgy meg-rettentette: hogy csak a' fogságba vezetésről; a' csengő bilincsekről; a' Hóhér' pallossáról gondolkodhatott.

Etelkának mind el-réműlttét, mind el-réműlttének okát észre-vévén Hanzár; nagy örömmel eleibe szalada: és, hírtelen meg-ölelvén, tellyes szívéből meg-csókolá; ezt mondván:

Hozott Isten; Lelkem! Tudom mi gyötri kétséges szívedet. Ne félly. Nem azért hoztunk Sepelre: hogy új veszedelembe ejtsünk; hanem: hogy a' régiből is ki-vegyünk. Bizonyos légy benne: hogy minden sérveidet meg-orvosolhatom. Jobb lesz néked a' nagy bokor mellett.* Vígan-is fogod tölteni számos napjaidat mellettem.

Felele Etelka: Adnák az Egek: hogy meg-szűnnének egyszer a' lelkem' epesztő félelmek! Minden szerencsétlenségeknek tárgyává ki-tétetvén, nem mondhatom magam felől, hogy élek; hanem: hogy minden-napi halálommal küszkedek. Hálákat adok élő Istenemnek, hogy illy kegyes Fejedelemnőben édes Anyámat* fel-találhattam. Láss hozzám anyai kegyességeddel. Ne-hadd: hogy a' kénok egészszen elveszeszszenek. Tapasztalni-is fogod: hogy bennem szófogadó leányodra találtál.

Etelkának e' szavai után, magához térvén Zoltán: De (úgy mond) mit fohászkodol annyit, édes Etelkám! Mért szemünkbe nem nézel? Jól tudom az okát. Attól tartaszsz: hogy meg-ne-pirongassalak. De (vagy nyerek benne, vagy vesztek) Hanzárom előtt bé-vádollak még-is nyakasságod miátt. Ő téged' ennek-előtte igen szeretett; de bezzeg; ha meg-hallya engedetlenségedet, alább-hágy ám akkor a' forró indúlatból. Csak ki-is-mondom immár, mert másként a' tyúk-is ki-kaparhatná belőllem. – Ime! édes Hanzárom! két Követet kellett (ehen-é) ő-kegyelméjért küldenem; még a' harmadikra-is meg-gondolta magát: fel-jőjjön-é, nem-é. Most-is ollyá tartya Sepelt; mintha itt se vólna.

Felele Hanzár: Jól tetted édes Etelkám: hogy reá tartottad magadat. A' szép Kisaszszonyokat kérni kell nem csak egyszer; hanem többször-is. Magam se tettem külömben. Velünk születik ezen reá-tartás. Azt akarják eme' Férj-fiak: hogy, mikor meg-gondollyák; már-is ott teremjünk. De csípd-fel, ha meg-leled. Nem úgy verik nálunk a' Czigányt. Van eszed, édes Etelkám. Kötve higygy még a' Fejedelemnek-is. Nem mindenek igazak, a'-miket fillentenek.

E' nyájas szavakra igen meg-bátorodott Etelka. Fel-fel-emelgette immár szemeit; és leg-is-leg-elsőben Hanzárnak szeme közé nézett.

De osztán: midőn (Zoltán felé fordúlván) annak arczúlattyát élessebben megnézte; és abban szakasztott maga' képét látta: nem tudom, mi alattomban-való okból, úgy-annyira szeretetére gerjedett; hogy, a'-mit ennek-előtte soha semmi Férjfiúval nem cselekedett: magáról meg-feletkezvén, Hanzárnak jelen-léttében, és csudálttában, hírtelen neki-menne; nyakába ugrana' és, tellyes szívéből, nagy csattanással, meg-is-csókolná. Erre amazok úgy el-fakadtanak nevetve: hogy könyvelláb állanának szemeik; és sokáig semmit se szóllanának.

E' hahota alatt magához térvén Etelka; kegyetlenűl meg-pirúlt. Rettegett, midőn azon gondolatokra ereszkedett: ne-talán-tán Rókának ama' beszédgyeit, mellyekkel fesletségét le-írta, eszébe juttatván a' Fejedelem: valóknak ítéllyen mindeneket, mellyekről bé-vádoltatott; és így: eme' csókját-is roszra magyarázza. Hogy e' gyanút magától el-távoztassa; hírtelen e' szavakra fakadott:

Meg-bocsássatok, Uraimék! Én bizonnyára úgy meg-feletkeztem magamról: hogy hatalmas Fejedelmemben nem Zoltánt; hanem édes Test-véremet szemlélni látszattattam. Istenem a' bizonságom (mert más senki úgy nem láthattya gondolataimat), hogy ama' Csókom csak éppen a' Test-véreket illeti – Istenem! de így-is mit cselekedtem – Fejedelmem vagy; nem penig Test-vérem. Uram-is; nem penig Szeretőm – Az élő Istenre kérlek, édes Zoltánom: enyhítsd-meg, T'-önnön-magad, valami ki-gondolható móddal iszonyú szégyenletemet. A' föld alá bújok; ha valamiképpen hejre nem hozol.

Erre Zoltán el-mosolyogva: Nincs mitől tartanod, édes Etelkám! Tüstént viszsza-adom nyugodalmadat. Hallyad: mi igazi móddal. Imc! édes Etelkám: Midőn Árpád (én bóldogúltt Atyám) halálos betegségében nyomorgott; és felőlled utólsó szavaival szóllott: csak éppen azt bánta, hogy Magzattya nem vólnál. Kért az-után engemet: hogy, mivel (erkölcseidre nézve) meg-is-érdemlenéd a' jó akaratot; tégedet édes Húgomnak fogadgyalak. Atyámnak ez' utólsó, és igen szíves kérését megnem-vethetvén: még akkor, midőn Lehel-Hadnagyot Világosra küldöttem; tégedet édes Húgomnak fogadtalak. Meg-is-jelentettem Hanzárnak (úgy-é igaz, a'-mit akkor mondottam?): hogy, ha Budára fel-rándúlsz, veled ne másként, hanem, mint Test-vérünkkel, úgy bánnyunk. Arra adtad tehát ama' Csókodat, drága-látos Etelkám: ki téged', valamint Test-vér-Húgát, Isten igazában szeret. Mától-fogva valóságos Test-véremnek tartalak.

Zoltánnak ezen leleménnyével egészlen helyre-hozattatott Etelka. De Hanzár alig tarthatta-meg a' kaczagást, Zoltánnak (midőn beszédgyét el-végezte) szeme közé tekíntvén. El-kelle egy kis időre fordúlnia: hogy, más gondolatok' fel-vevésével, el-felejthesse a' nevetséges költemént.

Azomban Etelka nagy'-alázatossan meg-köszönte a' Fejedelmi Kegyelmet. Hathatóssan kérte mind Zoltánt, mind Hanzárt: el-ne-hagygyák szerencsétlenségeiben. Mutassák-meg Atyafiságos szereteteket minden elő-adandó környűl állásokban. Mind ezeket tellyes szívekből meg-is-igérék a' kegyes Fejedelmek.

Minek-utánna ezek illy szerencséssen el-végeződtenek; Zoltán, nagy örömében lévén, így szólla a' Kis-aszszonyhoz: Már most tehát, nem csak édes Etelkám; hanem édes Húgom-is: valami más dolognak mi-vólttára jőjjünk. Üllyünk-le elsőben. Te ide mí közénk – Jól vagyon – Már most tehát, drága-látos Húgom: valld-ki igaz lelkedre (penig édes Bátyád, édes Ángyod előtt, kik téged' bizonyossan szeretnek): azon másadik Követ, kit Róka után Wilágosra küldöttem; midőn Személlyeddel szóllott, meg-emberlette-é magát? Szépen bánt-é veled? – Mert ama' Rókáról nem kételkedem: hogy (mivel az annyában se vólt jó) kerítő módra szemtelenkedett. Meg-is-fenekelem annak idejében. – De, ha ama' másik-is leg-kissebb csorbát ejtett szemérmedben; ugyan meg-nadrágolom ám őtet-is. – Avagy tudod-é mit? Kezeidbe adom Személlyét. Azt tedd vele, a'-mi kedved' tartya.

Meg-örűlvén erre Etelka: Oh (úgy mond), édes Zoltánom! Ha olly kegyességgel vagy hozzám: hogy azon másadikat kezeimbe szolgáltatod; add hatalmam alá Titkosodat-is. Azt cselekszem véle, a'-mit régen óhajtok. Viszsza-adom néki a' kölcsönt. Meg-étetem véle Wilágos-vári Főzelékjeit. – Meg ne-vesd, édes Bátyám, Húgodnak első kérését. Add kezembe Rókát. Ennél nagyobb vígasztalást nem adhattsz.

Által-látván Zoltán Etelkának igyekezeteit: így felelt szavaira: Neked, a'-mint látom, ha csak újjamat nyújtom-is; egész kezem' el-akarod kapni. A'-ki sokat kéván, kevesebbel-is meg-érheti. Ne úgy tehát, édes Etelkám. Hanem: válaszszuk-el a' gonoszokat. Én Rókának dolgát magamra vállalom: néked a' másikat adom. Elég-is egy sütésben egy lepény. Mind-az-által: ki-kérem ám eleinte magamnak: hogy előre tudgyam gonosz tetteit. Mert te, drága-látos Húgom, nem tudsz a' gaz emberekkel bánni. Gyenge néked a' szíved. Irtózol a' kemény Csapásoktól. Kevesebbet raknál farára, mint Törvényünkben vagyon. Én (Fejedelem-léttemre) jobban értek a' Magyar Törvényhez. Kinek kinek annyit adhatok, a'-mennyit meg-érdemlett. Valld-ki tehát előttűnk: miként bána Veled ama' másadik? Mit-is vétett ellened?

Felele Etelka: Oho Bátya! Régen vólt az immár, talán nem-is-igaz. Ki tarthatna mindent illy sokáig eszében? De, ha eszembe jutna-is; nincs hatalmam alatt: hogy ki-vallyam a' dolgot. Egygyik a' másiknak igazán meg-engedénk. Meg-is-igérők egymásnak, meg-is-esküvénk: hogy soha egy szóval ki-nem-vallunk valamit, fő-képpen Fejedelemséged előtt. Kérlek tehát édes Zoltánom, ne kénszerítts arra: hogy hitünket meg-szegjük; és ezen időben meg-bántsuk édes Istenünket, mellyben leg-nagyobb szükségünk vagyon atyai jó-volttára.

Monda Zoltán: Csak ki-tettszik, édes Etelkám: hogy nem tanúltad a' Magyar Igazságot*. Ime! Ha az egygyik Fél meg-szegi a' Hitet; másik se tartozik vele. Azon másadik Követ szórúl-szóra mindeneket el-beszéllett előttünk: a'-mik közttetek történtenek. Hallyad bár, ha nem hiszed. – Nem te mondád: hogy, *kinek Gézen-gúz az Ura, Kótyon-fitty a' Szolgája? A'-minő a' Cserép; ollyan a'Fazék?* Úgy-é: *Eb után Kutyát állítta Zoltán? Eb fújja a' Nótát, Kutya-is járja a' Táncot?* – Talán ezeket mind az ujjamból szoptam? – Nem hiszem: hogy viszsza-nem-adta a' kölcsönt ama' magamként szabad nyelvű Inasom. – Ime! Fejedelmi Hatalmammal fel-szabadíttalak

esküvésedtől. Nem tartozol ezen-túl a' titok-meg-tartással. Nem-is vólna jó dolgod, ha te ki-nem-mondanád: mivel ő mindeneket ki-darált.

Felele Etelka: Istenem! Ki hihette vólna azon Inas felől! Láttam, és színte kézzel tapasztaltam töredelmességét. De nem látom, nem-is tapasztalom Magyar Emberségét. – Oh! Férj-fiak! Férj-fiak! Be könnyen áll nállatok! Bocsássa-meg az Isten gonosz nyelvességét. Én most-is, újra, meg-bocsátok néki. Ő lássa, mit cselekedett. Én tudom kötelességemet. A' gondolattal vagyok: hogy a' rosz példákat nem azért engedi-meg a' tova-látó Isten: hogy azokat szem-bé-kötve kövessük; hanem, hogy, ki-nyíltt szemmel éktelenségeket látván; azoktól annál-inkább irtózzunk. A'-mit tehát, Istenem előtt, fel-fogadtam Világoson; azt hólttomig meg akarom tartani az egész világon. Kérlek, édes Zoltánom: ne kénszerítts többre. Bizonyossan ki-nem-zsarlod belőllem.

Etelkának ezen meg-átalkodott állapottyából újra ki-tettszett a' le-rajzolhatatlan nagy erköles*. El-fakadtt sírva Hanzár, ártatlan fel-tetteinek állhatatosságáról gondolkodván. Mind-eddig nem hihette: hogy az Országban illyetén nagy lélekre találhasson. De Zoltán, csak ki-akarván belőlle venni a' titkot, így faggatta tovább: Tehát csak ki-nem-hozom immár belőlled? Hát, ha ki-hozom? Meg-járassam-é akkor veled, arczúl-fekve a' deresen, a' lapoczkás tánczot?

Felele Etelka: Eb, a'-ki bánnya! És, mivel a'-ki akar nyerni, annak fel-kell-tenni; Im'-hol a' Tenyerem! Topp – – De Bátya! Ha olly bizonyos vólnék minden veszedelmem' el-kerűlttéről; mint eme' titoknak meg-tartásáról: tudom bizonyossan, hogy semmi bajom nem vólna.

Monda Zoltán: Oh! ne kéván̈d azt magadnak, édes Etelkám! mert bizonyossan nagyobb veszedelembe húllanál. – Hallod-é, szép Húgom? Te még azt se tudod, minő Mester Zoltán. Ime! ki-vallom előtted, a'-mitől Hanzárommal se szóllottam soha – Tudok ám Én valamit a' Varázsláshoz – Egygyet-kettőt fordúlok ama' másik szobámban; 's onnatt ki-jövén, előtted állok; és minden titkaidat ki-veszem. Tegyünk próbát, ha nem hiheted.

Fel-ugra ezzel a' Fejedelem; és, mellék szobájába menvén, bé-köté keszkenőjével bal-szemét. Jobb szeméig le-eresztette kucsmáját. Végtére: magát a' Világosi köpönyeggel egészlen bé-takarta. Midőn osztán ezen öltözettel ki-jöve; és Etelkának eleibe álla: olly nagy hahotára fakadtanak mind maga Zoltán, mind pedig Hanzár; hogy e' mái napon végét nem reménlenék.

Ezen öltözetnek véletlen meg-szemlélésére, Etelkának egész teste fel-borzadott. Az-után: szívében olly irgalmatlan küszködéseket szenvedett: hogy, hírtelen indúlataival éppen nem bírhatván, pofon-vágná Zoltánt; pedig, a'-mint-csak tőlle ki-telhetett, elég markossan. Ezen tette után el-halaványodott. Végtére Hanzárnak ölébe le-esett. Erőssen bé-fogta két kezeivel orczáját, és fejét Hanzárnak kebelébe dugdosta, ezt súgván: Rejtsd-el akár-hová szerencsétlen személlyemet. Úgy tettszik: mintha a' Világ' tengelyét forgatnám; de* Sarkokból ki-mozdúlni láttszattatnának a' kerekek, és minden terhekkel bús szívemre omlani. Istenem! Oda leszek!

Ezek-után a' Fejedelemné, még nagyobb kaczagásai között, Etelkának kezeivel vetekedett. Erőszakkal le-akarta rántani orczájáról. De ama' nagy szégyen úgy megerősítette a' Szűzet: hogy a' kölkeit védelmező Oroszlánynál markossabbnak tettszene. Hanzár, nem bírván a' Szűznek erejével, meg-ölelte fejét; és meg-csókolta.

Az-után: midőn a' nevetések nagygyából meg-szűntenek, ezeket mondotta a' Fejedelemné:

Úgy-é bizony, édes Etelkám; nagy mester ám Zoltán? Tud-is, nem csak valamit, hanem sokat-is a' varázsláshoz? Csak valld-ki immár az igazat. Nincs-is mi mást tenned. Héjjában takargatod titkaid'. Mindeneket ki-tuda.

Éppen nem mondhatni Zoltánról; hogy a' pofon-csapás miátt meg-nehéztelt vólna. Sőtt: ezen cselekedetét ki-mondhatatlan szemérmének jeléűl vévén, szinte nagyobbra böcsűlte előbbeni csókjánál. Ezen meg-nyúgodott szívét világossan ki-is-adta a' Fejedelem, midőn osztán Etelkához így szóllott:

De én, édes Húgom, még más mesterséget-is tudok ám. E' boszorkányos öltözetemben lévén, belesleg-bele-tekíntek a' szívbe, és ki-látom még a' gondolatokat-is. – Ime! azt-is tudom: mi forog mostanában eszedben. Meg-próbálom tudományomat. Azt gondolod: hogy ama' másadik Követ nem egyébb vólt nálamnál? Úgy-é, meg-találám az eréd'? – Mért nem szóllaszsz, Édesem? – Süsd-ki egyszer: hazudok-é, nem-é?

Ezen szavakra még jobban el-pirúla Etelka. Az-után: úgy dömöcskölte magát Hanzárnak kebelébe: hogy ez, minden ellenkező erejéből ki-fogván; szinte hanyatdőlne a' Szőnyegen.

Neki estenek osztán mind-a'-ketten. Lefeszegették kezeit piros orczájáról, és, ha igazán el-találá-é Zoltán? ismétt meg-kérdezték.

Te valál (úgy mond) nem-is más. Jaj nyakadba szórtam szitkaimat Világoson! Jaj téged' vágtalak pofon Fejedelmi házadban! Esztelenől cselekedtem ezeket! El-hagytam ragadtatni magamat indúlataimtól! Vétkes vagyok igazán! Nem méltó a' bocsánatra! Mind itt; mind amott ag-ebűl viseltem magamat!

Felele Zoltán: Sőtt inkább: mindenütt Magyarossan viselted Magadat, Lelkem, édes Etelkám! Hálákat is adok a' Magyarok' Istenének: ki meg-böcsűlhetetlen Erkölcseidet ollyan Méltóságra emelte, mellynél nagyobbra fel-se-kapaszkodhatna az Emberi Gyarlóság. – Oh! Magyar-országomnak Díszsze! Oh! Magyar-népemnek még eleven Példája! – Ha Szívembe tekínthettél vólna akkor, Lelkem Etelkám: midőn Világoson nyakamba szórtad kemény szitkaidat: láthattad vólna azon igaz szeretetemet, mellyel ennek-előtte-is ugyan; de fő-képpen akkor meg-kedveltem ártatlan Személlyedet. Nem valának azon szitkok, Édesem; hanem mézzel-folyó kellemetes szavak – Édes Etelkám! jut-é eszedbe: midőn szavam egyszerre el-álla, és a' Falhoz fordúlék? Csak egy tapodásnyira, sőtt csak egy szőr-szálnyira vólt töllem: hogy Személlyem ki-nem-adtam előtted. Még most-is csudállom: hogy-hogy lehetett el-titkolnom Fejedelemségemet. Én vóltam, Én; édes Etelkám! ki az Istentelen Rókának gonoszsága felől gyanúba esvén felőlled; magam akartam meg-látni ártatlanságodat. Hanzáromnak köszönheted: hogy alattomban Világosra mentem; és téged' meg-szemléltelek. Igen-is: le-mentem Etelkámhoz, és benne olly Szűzre találtam, ki, a' Magyar-országi többi Szűzeknek ékes seregekben, nem más-képpen tündöklik: mint a' Hajnal'-emelő Csillag a' többi Fényeknek ragyogó renddeikben világoskodik. Többet tapasztaltam benned, mint egy halandó teremtményben lappangani gondoltam – Meg-kedveltelek tehát, édes Etelkám, Világoson. Ne vélld: hogy ama' szeretetemből (reméntelen pofon-csapásod miátt) valamit alább-hagyhattam Sepelen. Tudgyák az Egek: hogy, ezen gyönyörű magad'-viseléséd; az-az:

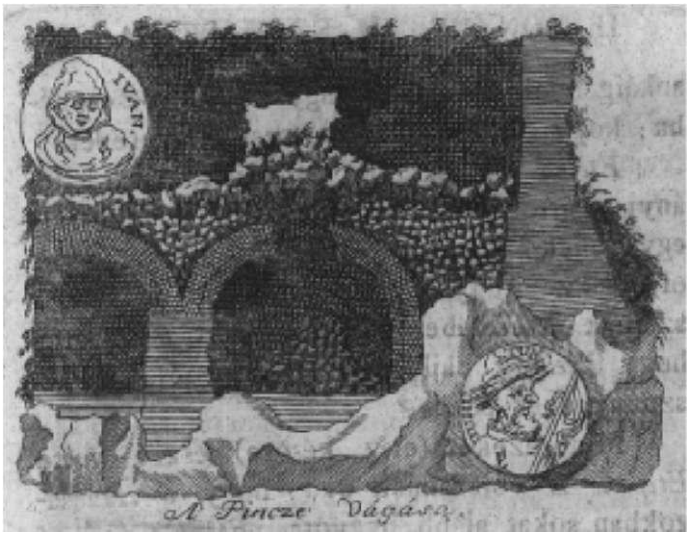
igazi Magyar bátorságoddal, még jobban meg-erősítetted előttem ártatlanságodat. Mert én így gondolkozom, édes Etelkám; így gondolkodhattsz te-is hogy nem Magyar-országnak Fejedelmét; hanem csalóka Bátyádat vágtad-pofon. Avagy inkább (ha igazán szóllunk) ezen öltözet alatt lappangó Világosi Kerítődet. Vagy csak ezért-is meg-érdemletted, Édes Etelkám: hogy ne csak szeressünk; hanem, érdemed szerént, tisztellyünk-is mindenkor. Ollybá-is tartsd e' Budai lakásodat: mint-ha Testvérednél laknál. Mennél tovább esel Budától, annál inkább inadba hághat a' veszedelem. Itt semmi bajod nem lehet. Még gyökerében meg-fojthatod minden gyötrelmedet.

Ezekkel Etelka egészlen le-csillapodott. Meg-köszönte nagy alázatossággal a' Fejedelmek' szívességeket. Magát, fő-képpen Hanzárnak anyai kegyességébe ajánlotta.

Meg-látogatták nem sokára a' Fő-papot. Gyakran ki-mentenek mind-nyájan a' Dunának homokos partyaira. Nagy örömmel nézték a' le-folyó szőke vizeket. Csudállotta a' Szűz a' hoszszan el-terjedett Szigetnek kellemetes térségét; a' benne termő gyönyörűséges Erdőket, és Ligeteket. Ezeknek hűvös árnyékaikban gyakorta meg-fordúltanak; és nem csak a' külömb-féle madaraknak énekléseikben, 's gyönyörű verseléseikben találták kedveket: hanem a' Nyulak' le-nyilazásában-is nagy'-vígan töltötték kellemetes napjaikat.

Maga Hanzár nagy kedvelője lévén a' Vadászatnak; erre Etelkát úgy reá tanította: hogy Delus' Szigetében vadászó Diánának sem engedne semmit. Úgy neki-szoka pedig a' kecsegtető Vadászatoknak: hogy minden dolgát, mellyhez, úgy-mint leány, hozzá láthatott vólna, reménteleníl abban-hagyván, nem a' hím-varrásban, hanem a' madarak', és négy-lábú-állatok' himjeinek ki-kérésében fáradozna. Alig várhatta a' Hajnal' hasadttát. Első vólt a' fel-költtek' közűl. Sőtt: néha boszszonkodott: hogy olly sokáig nyújtóznának az ágyban a' szorgalmatlan henyélők.*

Etelka' szokásainak meg-változását aszszonyi gyarlóságnak mondgyuk-é? a'-vagy más egyébbnek, lássák azok, kik ezeket olvassák. Tegyenek ítéletet arról-is: hogy annyira ment a' vadászatnak szeretetében: hogy Eteléhez hajladozó tüze benne elszunnyadottnak lenni láttszattatott. Észre-vette osztán eztet Etelka. Alább hagyott a' vígasságokban. Eteléhez hajló indúlata annál derekasabb tűzre támadott, mennél szorgalmatlanabbúl bé-hamú-pipőkézte annak szikráját. Végtére: el-feletkezni láttszattatott mindenekről; és csupán Eteléjéről gondolkodott.*

HARMADIK SZAKASZ.

1. *Etelka Etelénél.*
2. *Etelka' Szívessége.*
3. *Róka a' Bíráknál.*
4. *Etelének* ki-szabadultta.*
5. *Etelének eredete.*
6. *Etelka Rókánál.*
7. *A' Remete Rókánál.*
8. *Etelkának eredete.*
9. *Etelkának okoskodásai.*

ELSŐ RÉSZ.

ETELKA ETELÉNÉL.

Noha Zoltánnak Udvarában semmi baja nem vólna Etelkának, sőtt mindenek bőven meg-adódnának, mellyeket szeme-szája meg-kévánt: nem lehetett még-is azon örömében, mellyhez semmi nyughatatlanság nem férhetett vólna. Mindenek szomorú gyászban öltözötteknek láttszattanak Eteléje nélkűl. Annál inkább-is gyötörtetett szíve, mennél kevesebbet hallott felőlle. Mint-ha öszve eskűdtenek vólna mind-nyájan, egy szót nem szóllottanak állapottyáról*.

A'-min leg-inkább csudálkozott: a' Fő-papból sem facsarhatott-ki semmit; noha gyakran sajtolná ki-szabadúlttának idejét. Tiszszer-is feszegette egy-nap'; de soha

egy harapásnyira nem vihette. Úgy el-is-úntatta Kádárral esedezéseit: hogy ez magát tőlle el-rejtené; és (ha véletlenűl eleibe akadott) csak arra kérné a' Szűzet: hogy gyakran fel-indíttsa szíves kéréseit a' Mennyek' Országába; hogy, valamint maga' dolgát jó karban helyheztették a' Menybeliek; színt'-úgy ne feletkeznének-meg Eteléről-is. – Nem tudta, mire véllye e' szavakat.

De az még inkább emísztette a' Szűzet: hogy a' Fejedelmek-is (kiknek különben nagy szereteteket tapasztalta) csak emlékezetet se tennének Eteléről. Félt az alattomban való áskálásoktól. Az-után attól-is tartott: ne-hogy, valamint az hoszszas betegségnek a' halál; úgy a' hoszszas tömlöcznek akasztó-fa legyen a' vége. Tudta pedig: hogy az almának-is a' szépét szoknák fel-kötni.

Ezen gondolatnak kegyetlenségével gyötörtetvén Etelka; úgy annyira meg-váltóztatta szokásait: hogy, ki ennek-előtte Zoltánnak Udvarában nagy vígasságok között töltötte napjait; lassan-lassan minden-nap' egygyet felejtene jó kedvéből; valamint a' vén Hegedűs előbbeni nótáiból. Kevesebbet beszéllett immár a' társaságokban. Gyakorta könyvel-láb állottanak meg-veresedett szemei. Fölhők' borongásához hasonlíttathatott szomorú tekíntete. Egy szóval: mennél tovább lakott a' Csepeli udvarban; annál inkább hervadott.

Végtére: csak el-nem titkolhatta belső gyötrelmeit a' Fejedelemné előtt. Mert: észre-vevén e' kegyes Aszszony: hogy a' Szűz viszsza-nem-térhetne előbbeni kedvére; vele egygyütt a' Duna' partyára ki-sétálgatott egyszer. A' sétálás közben: mi fojtogatná szívét, nagy csendességgel nem csak meg-kérdezte; hanem, hogy így elrejtené titkait, meg-is-vonyította. Igérte osztán a' meg-keseredett Léleknek: hogy, ha bajait, minden színlés nélkűl, ki-vallaná; azoknak meg-orvoslásokra, a' szerekről-is gondolkodni fogna.

Ekkor Etelka, reá-szánván magát; így panaszlotta gyötrelmeit: Csak látom, hogy az Úr-Isten-is úgy bánik teremtményeivel; mint a' Csaplárosok Hitelseikkel. Ezek a' bort vízzel vegyítik, és soha merőt nem adnak. Úgy az Isten-is az emberek' örömeikbe a' nyughatatlanságot keveri. Mindenem nagy bőséggel meg-vagyon Zoltánnak Udvarában. Semmi más nélkűl nem szűkölködöm; hanem, hogy se Etelémet nem látom; se felőlle semmi bizonyossat nem hallhatok. Kegyelmes Aszszonyom! igazán meg-vallom előtted gyengeségemet. Egy húron pendít bennünket a' tiszta szeretet. Gyötri mind-a'-kettőnk' szivét a' kegyetlen el-válás. Kérlek a' Mennyei fényekre: azon kegyességedhez, mellyel érdemem fölött ekkoráig éltem, *Szerezmeg** gyanánt, csak még egygyet tódgyál: hogy Etelémet láthassam, és vele bajaim' közölhessem. Hadd könnyebbíttsem jelen-léttemmel sanyarúságait. Könnyebben vállalhattya a' terhet, ha egy részét magamra háríthatom. Szedd-elő minden szíves kéreménnyeidet, Zoltánnak szemkőzében állván. Meg-teszi azt a' te kedvedért, a'-mit az enyimért meg-nem-cselekedne. Jusson eszedbe, édes Hanzárom: melly nehezen esett vólna néked-is; ha, midőn a' gyenge szellő hajadon Fejednek ékes szálait lebegtette; Zoltánodtól el-szakadtál vólna. Meg-nem látogatott téged' illyetén szerencsétlenséggel az Isten. Ugyan-azért: nem érezheted úgy; a'-mint én érzem, mind a' Fogságból következett sanyarúságoknak keserűségeiket, mind a' megszabadúlásból következendő reménségeknek édességeiket. Könyörűlly, édes Ángyom, mind rajtam, mind Etelén. Ezen jó tételményed olly méltóságos lészen; hogy ennél nagyobbra fel-nem-emelkedhetel. Sőtt: az Isteni tételményeknek végetlen

nagyságokhoz úgy fog közelíteni ezen dicsőséges cselekedeted; hogy méltónak fog ítéltetni a' Meny-beliektől, hogy utólsó légyen szarándokságodban: ne-talán-tán, ama' halhatatlan Istenhez illő téteményed után, valami halandóhoz tartozandó dolgot cselekedgy.

Etelkának ezen búzgó kérését lehetetlen vala meg-vetni* Hanzárnak. Haza-ment tüsténi a' sétálásból; és, Ura előtt mi módon mondgya elő Etelkának kéreménnyeit, azon gondolkodott. Zoltánnyának jó kedvét sajdítván egyszer; addig-addig kerítgette a' beszédeket: még gyönyörű renddel Etelének fogságára ereszkedett. Leg-is-leg-elől: ennek meg szánására gerjesztette szívét. Az-után: midőn egészlen birtokába vette, Etelkának ártatlanságából, amannak-is ártatlanságát szép folyadékkal kihozta. Végtére: hogy keserűsége meg-enyhítésére valami vígasztalást vegyen; méltó dolognak lenni állította.

Zoltán, kedves Hanzárjának beszédgyeivel egészlen meg-győzettetvén; csak éppen azt kérdezte Hitessétől: mi módgyát lehetné meg-vígasztalásának? Hanzár,* idejét látván szivének ki-adására; elő-adta Etelkának reménkedéseit, és, hogy a' Csonka-toronyhoz látogatóúl el-eresztessen; ezt színte szükséges dolognak lenni mondotta.

Mind Hanzárnak, mind Etelkának kedvezni akarván a' Fejedelem; nem csak meg-engedte kéréseket: hanem, Lehelt Budára küldvén, általa a' Tömlöcz tartónak meg-parancsolta: hogy, ha Gyula-Vezérnek Kis-aszszonya a' Csonka-toronyhoz érkezne, és ama' Rabbal beszélleni akarna; minden ok vetetlenűl mindenkor hozzája eresztené. Etelére mind-az'-által vígyáztatna; de valami gorombaságot, egygyikével se tenne. – Bé-fogatta az-után Almás-szürke lovait; és, két Csatlóssal egygyütt, Etelkának szolgállattyára rendelte.

Úr-Isten! mi lehetett e' gyönyörű hírnél örvendetessebb Etelkánál! Minden szem pillantást el-veszettnek lenni gondolt, mellyben Eteléjével nem beszéllhetett. Megköszönvén a' Fejedelmek' jó akarattyokat, tüsténi fel-űle a' kocsira; és, Dajkájával egygyütt, Buda felé hajtatott, a' Fejedelem' házába. Itt, a' Dajkával egygyütt lerakatván a' holmiket, ki-se-fogatott; hanem, nagyobb sebességgel, a' Csonka-torony felé vágtatott.

Reszketett minden tagja a' Kis-aszszonynak, midőn Etele' fogságának irgalmatlan helyét szemlélte. Meg-átkozta kivűlről ama' füstös, és talán a' Poklok' fenekéről ide-hordott Köveket. De a'-mi szivét és annak minden érzékenségeit még kegyetlenebb módra meg-járta, az vala: hogy a' Toronynak oldalára igen ki-tettsző bötűkkel ezen egy szavat tapasztalta ki-meczve: NEMTELENNEK.[106]*

---

[106] Szokásban vólt az a' Régi Magyaroknál (még Atilának idejében) hogy azoktól, kik valamelly czégéres vétkekben estenek, a' Nemességet-is el-vegyék, és éppen Nemteleneknek tartsák. Hallyuk erről Thuróczinak szavait: *Azon kivűl: KÁDÁR név alatt, egy okos és erre alkalmatos Embert választottanak magok között, ki a' vetélkedőknek pereiket el oltaná, és a' latrokat, a' lopókkal egygyütt, meg-fenyítené; ki-hirdetvén mind-az'-által közönséges Parancsolattal: hogy, ha ama' Biró mértékletlen törvényt szolgáltatna, azt a' Közönség el-ronthatná; a' Bírót is meg-feddhetné; a' Vezéreket-is, a'-midőn akarná, le-tehetné. Ki vólt az-is hirdetve: hogy: midőn a' Közönséget egy-aránt illető dolgok elő-adnák magokat, avagy közönséges Tábori készűlet elő-vetemedne; vérrel meg-fecskendeztetett Kard a' Hunnusok' lakásoknak, és a' Tábornak közepén vitetődne, 's a'*

De, midőn fel-vezettetett; és, nem csak a' vasaltt ajtót, hanem a' reá-vetett éktelen nagy Lakatokat-is szemlélte: fel-állottanak haj'-szálai; meg-rázódott teste; 's méreggel tele lett.

Nem bírhatván forró indúlatával, kegyetlenűl meg-pirongatta a' Tömlőcz-tartót, késedelmes fel-nyitása miátt. Maga-is rángatta a' Lakatot. Vékony, és gyenge ujjaival porrá akará törni a' Zárokat. Az-után e' beszédgyét mondotta:

Nyisd-meg, mennél hamarébb, Poklodnak tüzes ajtaját, ördöngös Örr'-álló. Mire szuszogsz annyit fertelmes Kúlcsaiddal, gyalázatos Hóhér? Igy kellett le-zárnod Etelét, azon ékes, és ártatlan teremtményt, irgalmatlan Poroszló? Nyisd-meg szaporán. Bé-töröm minden ajtaidat.

Meg-hallotta Etele. Meg-is-ismérte kedves Kis-aszszonyának angyali szavait. Dobogott örömében szíve. De egyszer-'s-mind azért irtózott személlyétől: ne-hogy, e' temérdek setétségbe jövén, egészlen el-ijedgyen.

Ki-se-nyílt jól az ajtó; hanem csak egy parányi üresség láttszattatott a' falnak bévontta mellett: midőn Etelka nagy erő-szakkal bé-törekedett; és, egyenessen Etelének nyakába ugorván, ezeket mondotta:

Itt vagyok tehát, édes Etelém! – Kezeimbe kerítettek egyszer a' Meny-beliek! – Igen-is: karjaim közé sodrottalak. De Isten a' biztonságom: semmi Teremtés visszsza nem sodor.* Inkább veled egygyütt én is e' rabságban meg-halok; sem-mint nélkűled ama' gyalázatos gyilkosokkal éllyek.

Setét vólt (a'-mint mondám) a' Tömlöcz. Ugyan-azért: nem láthatta Etelka azon Lánczokat, mellyekkel keze-lába öszve-foglaltatott. De Etele sem akarván: hogy ama' durva Karikák édes Etelkájának vagy láttára, vagy hallattára essenek; csak bal-kezével ölelte-által karcsú derekát. Jobbjával húzóssan tartotta a' Lánczot; el-sereesztette. – A' hangos sírások; a' nyers beszédek között, sokáig el-is-titkolhatta ezen állapottyát. De, észre-vévén Etelka: hogy csak bal-kezével lenne által-ölelteve: Tehát (úgy mond) nem vagyok arra érdemes? hogy két karjaid közé kulcsold egygyetlen-egygyedet? Hová lett a' Jobb-kezed?

E' szavai után: midőn, az édesdeden folyó több beszédek között, Etelének jobbját keresné; eme' pedig, a' Szűznek el-ijedttétől tartván, szűnetlen viszszavonyogatná: Etelének minden szorgalmatossága ellen, véletlenűl a' Lánczokra akadott; és hírtelen, ama' reméntelen zörgéseket hallván, éppenséggel el-ájúlt.

Hír-mondónak ezen szavai következnének: Isten' szava, és az egész Közönség' Parancsolattya: hogy ki ki illyetén helyen *(a' helynek nevét ki-mondván)* meg-jelennyen a' Közönségnek tanácscsára, és egyszer-'s-mind parancsolattyára *Ezen szokás - - - parasztságra szorított ezen Nemzetségből sokakat. Mert törvénybe vált: hogy ezen parancsolatnak által-hágói (ha csak eszes védelmezéseik nem vólnának) késsel vágattatnának körösztül közepette a' belső részeken; avagy kétségben ejtő sorsra; vagy pedig, minden irgalom nélkűl, a' szolga-rendre kárhoztattatnának. Azt tartyák: hogy eme' Törvény ejtett-légyen a' Hunnusok közűl némellyeket a' paraszti sorsra. Mert mivel mindnyájan egy Nemzetségűek vóltanak, és valami HUNNOR, és MAGOR Személlyektől származtanak közönségessen, más-képpen meg-nem-eshetett, hogy egygyik Úr legyen, másik pedig Szolga, avagy Paraszt.* Ezen Régi Magyar törvényt (melly által a' czégéres vétkekben esett Nemesek meg-Nemtelenítettek, melly-is régtől-fogva feledékenségbe esett a' Magyaroknál) újra fel-hozta Másadik Josef Császár; de vele egygyütt ez-is el-múlt.

Akkor érkezett a' Dajka hozzájok: midőn Etelka édes Eteléjének ölébe (mint valami nagy kénoknak szomorú völgyébe) le-rogyott. Rítt a' Dajka: és jajgatot. Azután vizet, és világot hozatott.

Ekkor tettszhetett-ki Etelkának képe. El-vesztette piros szinének kellemetességét. Fel-fordúltanak irtóztató szemei. És, midőn le-csüggő kezc fel emeltetett; minden érzékenség nélkűl, Etelének bal-oldala felé le-húllott. Az-után: a' hideg víznek reá-hinttésével, magához térvén; nagy szemeket meresztett a' környűl-állókra. Látta ugyan mind-nyájokat. De, kik legyenek, meg-nem-ismérhette. Hogy osztán, Etelének kellemetes szavaival, fel-épűlt: Istenem (úgy mond) hol vóltam? – avagy most-is hol vagyok? – Mi setétség ez? – Hová vetettek ismétt a' kegyetlen Hóhérok?*

El-végezvén e' kurta szavait; körös-körűl hadarászott bámúlva. És, midőn magát egy valakinek Ölében lenni tapasztalta, nagyon meg-boszszonkodott; ezeket hányván el-felejtett Etelének szemeire:

Ki vagy Te? Vakmerő! – Még penig az öledbe ültettél? – Takarodgy tőllem szemtelen! – Egy ujjal ne illess! Tüstént ki-karmolom szemed'! – Szemérmem' hanyatlásának e' bizonyos jelét Etelémbe se szenvedtem vólna! Hogy-hogy gondolhatod felőllem, hogy benned meg-szeressem?*

Ezeket hallván Etele, ki-mondhatatlan-képpen meg-rettent. Attól tartott fő-képpen: ne-talán-tán Wilágos-vári esze' tébolyodtta meg-térjen, és örökre el-veszszen. Forgatta a' vígasztalásoknak minden módgyait; de magának-is más kellett, kitől vígasztalást várhasson. Végtére ezeket mondá hozzája:

Ne bánny illy keménnyen velem, édes Etelkám! Térj-viszsza magadhoz. Ismérdmeg Etelédet. Annak karjai között történt el-ájúlásod. Most-is annak ölébe nyugszol. El-sem-eresztelek; még épűltted nem látom. Te-is azt igéréd ez-előtt: hogy magadtól el nem-bocsátaszsz. Ime el-verél, el-taszigálál nagy hamar.

E' szavak után, éppen magához térvén Etelka; egyszer-'s-mind fel-ugrott. Azután: mint-ha meg-akarná visgálni: ha valók vólnának-é azon szózatok, mellyeket, mint-egy távúról, egy hegynek barlangjából hallani láttszattatott; Etele előtt nagy bátorsággal, de nem kisscbb méreggel meg-állott; és ezeket mondotta:

Te vagy tehát, édes Etelém, le-láncolva előttem, mint a' gonosz'-tevő? – Istenem! mit látok! – Nem tehetnek-é erről a' Meny-beliek! – Avagy én ezt így szemlélhetem? 's-le se-oldhatom Láncaidat; és magam' kezeire köthetem? – Nem tűrhetem tovább; nem szenvedhetem. – Ide a' békót kezembe. – Széjjel-tépem, – széjjel-szaggatom!

Neki-ment valósággal a' Láncznak; pedig, a'-mint tőlle ki-telhetett, tüzes markossan. Gyenge ujjai közé fogta annak goromba szemeit; és, mint-egy újra megbódúlni akaró elmével, széjjel-akarta-tépni, széjjel-szaggatni.

Kis-aszszonyának forró indúlatait elegendő-képpen nem csudálhatta Etele. Nemis-szóllhatott semmit el-bámúltta miátt. Kegyessége' meg-szolgálásának-is lehetetlenségét látván, nem csak újra meg-szomorodott; hanem halaványodni-is kezdett. Le-kellctett űlnie egy kő-darabra. Végtére egészlen el-bádgyadott.

E' hírtelen változásait látván Etelka, elsőben ugyan maga-is meg-ijedett. De azután: körös-körűl-nézvén az embereket, midőn, a'-kiktől vígasztalást, avagy jó taná-

csot várhatna, közöttök egyre se találhatna: ki-hajtotta a' tömlöczből mind-nyájokat; és, hogy hívatlan bé-se-jőjjenek, erőssen meg-parancsolta.

MÁSADIK RÉSZ.

ETELKA' SZIVESSÉGE.

Csak maga lévén immár Etelka; midőn által-látta vólna: hogy, ezen félelmes környűl-állásokban, maga' bátor szívére lenne mind-egygyiknek, de fő-képpen Etelének, szüksége: Leány természete fölött maga-magát meg-győzvén, nagy erő-szakkal fójtogatta gyötrelmeit. Erőltette szinével jó kedvét, mellyről szíve semmit se tudhatott.* És, mint-ha semmi baját nem érzené immár; Amazon-módra, így bíztatta Etelét:

Legyen jó kedved, Leventa! E' világi zajos tengerben ne félly semmit az ostromló haboktól. Nem te vagy az első, ki ártatlanúl szenvedsz; nem-is leszel utólsó. Légy erős kő-szál a' fel-domborodott vizek között. Ha ez egész világ hál'-adatlanúl el-hágy-is; tudd-meg: hogy utólsó szem-pillantásodig veled lészen Etelkád. Itt maradok nálad: még, vagy veled egygyütt meg-szabadúlok, vagy veled egygyütt örökössen el-veszek. Nem teremtetett olly hatalmas Erő, melly tőlled el-szakaszthasson. Ha jelen-léttemnél nagyobb örömedet találhatnám, szívemből-is ki-szelném. – Édes Etelém! ha úgy látnád azon igyekezeteimet, mellyekkel vígasztalásodra iparkodom; valamint én érzem szívemnek közepén: egygyütt azt-is láthatnád: hogy széles e' világon szívessebb barátodra nem találhattál.

A' Kis-aszszonynak ezen ki-magyarázhatatlan szívességét tapasztalván Etele; nem hogy vígasztalást vett vólna meg-igértt szorgalmatosságaiból; hanem inkább; ezen kegyességének ki-mutatása miátt, új győtrelmeit érzette. Szűnetlen tusakodván gondolataival; jó akarattyának meg-hálálására magát elégtelennek lenni állította.

Etelének illy hoszszas kedvetlenségét tapasztalván Etelka, hogy annál-inkább nem csak szóval; hanem cselekedettel-is meg-mutatná szerfelett-való szorgalmatosságát: leg-is-leg-elsőben, fel-hivattatván a' Tömlöcz-tartót; őtet méltóságos szavaival meg szóllította; és (magát Zoltán' Húgának lenni mondván) Báttya' nevének emlegetésével erőssen meg parancsolta: hogy tüstént le-vegye Etelétől a' Lánczot.

Midőn erre csak vonyagatná amaz a' vállát; Etele-is irtózna ezen mérészsége miátt, de semmit sem szóllana; ugyan azért a' Tömlöcz-tartó akarna-is nem-is engedelmeskedni: tüzes szavaival úgy el-ijesztette; hogy a' kulcsokat kezeiből ki-ejtené; és, mihez kapjon, éppen nem tudná.

Etelka, az el-szórtt kulcsokat nagy hamarsággal fel-kapván; Etelének nagy álmélkodására, a' Tömlöcz-tartónak el-halaványodttára, maga meg-nyitotta, pedig szerencséssen, a' Lakatot. Az-után öszve-tekergetvén a' Lánczot, azt a' Tömlöcztartónak kezeibe adta; meg-parancsolván: hogy azt többé semmi teremtménynek tagjaira vetni meg-ne-próbálná; hanem eme' fogságnak szerencsés vége után, Wilágosra küldené. Ott maga fel-fogná akasztani a' Szent-egy-háznak falára; örök

emlékezetére mind Etele' ártatlanságának, mind az ellene törő szemét-emberek' gonoszságainak.

Nem csak ezt tétette-meg a' Tömlöcz-tartóval; hanem, még nagyobb méltósággal, meg-parancsolta: hogy olly szobát nyisson Etele' lakásául, melly az úttszára szolgállyon; és nem csak Világos, hanem szép Tágos-is legyen. Eme' büdös, eme' keskeny, és homályos lukba éppen bele nem illene Etelének nagy lelke. Ennek penig tüstént meg-kellene-lenni; másként bajuszsza' súgárjába esne; és szálanként ki-tépné*. A' Tömlöcz-tartó éppen nem tűrhette tüzes két szemeinek szikráit. Megnyitotta a' kévántt szobát. És így, ama' félénk Leventát karján-fogva fel-vezette eme bátor Amazon.

Soha ennek-előtte úgy ki-nem tettszett Etelkának nagy szíve, és Etelhez való igaz hajlandósága; mint, mikor ezen napokban vele egygyütt a' fogságban múlatozott. Itt mindeneket, nagy fő-töréssel, ki-gondolt, mellyek a' meg-szomorodott rabnak vígasztalására lehettenek.

Elsőben: mind-úntalan erőltette Etelka maga' jó kedvét; noha belső-képpen, eme' méltatlan fogságának emlékezetére, olly iszonyú-képpen gyötörtetett: mint-ha szívének közepében helyheztették vólna kalapáló mű-helyeket az irgalmatlan kénok. Ezt én benne leg-nehezebb dolognak lenni állítom; fő-képpen azon okból: mert olly mesterséggel tettethette színlett maga'-viselését: hogy Etelével-is el-hitethette örömeinek valóságát.

Az-után*; valahányszor Eteléjével beszélgetett; tellyes erejéből azon vólt: hogy semmi alkalmatosságot ne adgyon a' szívet-emísztő gondolatokra. Ha sanyarúságainak emlegetésére le-ereszkedett-is néha Etele; hírtelen félbe szakasztotta panaszszait; és, már ennek-előtte ki-gondoltt víg történetek' elő-hozásával, oszlatta szomorúságait.

A'-mi több; Ha észre-vette: hogy beszédgyeit meg-eléglette; vele egygyütt az ablakra könyekelt; és ottan, vagy a' fel-'s-alá-járó sokaságnak maga' viselését, vagy Budát bé kertelő szép hegyeknek zöldes erdeit, és sűrű árnyékjait mutogatta. Meg-is-ígérte Etelének: hogy, ha fogságából ki-szabadíttya az Isten, vele-egygyütt azon hegyeknek hátas bérczeikre fel-menend; és néki az erdei gyöngy-virágokból olly gyönyörű bokrétát kötend, mellynek mássát a' Karjeli Kis-aszszonyok se látták.

Továbbra: ha egyszer minden beszédéből ki-fogyott; elő-vette ékessen zengő azon Hárfáját, mellyet Etelének kedvéjért (jól tudván: hogy szüksége lenne a' pengetésre; és ez Etelének igen tettszene) magával Világos-váráról el-hozott. Azon eszközének külömb-hoszszú, és vastagságú húrjait súgár ujjaival rebesgetvén; ékes hangjok mellett ama' nótáit dallotta: mellyeket valaha Etele igen jó szivvel hallgatott Világoson.

Fel-fel-ugrott néha a' padról; és Etele előtt ugrálgatott. A' többi között: azon Szűzeknek módgyaikhoz alkalmaztatta a' tánczot, kik valaha néki nevetségre méltóknak lenni láttszattattanak. Úgy meg is-nevettette Etelét, maga semmit se nevetvén: hogy könyörögnie kellene a' félbe-szakasztásért. Az-után: el-járta énekelve maga' tánczait-is: pedig olly gyönyörű maga'-viselésével, melly csak éppen azon Kis-aszszonyokhoz illik, kik magokat Szeretőjök előtt meg-mutatni, és azzal-is meg kedvesebbek lenni akarnak.*

Szokott játékját el-kezdette az-után: Etelének szánta az elsőséget fehér kövecseseivel. Maga feketékkel élvén, szántt-szándékkal pere-púttyostól el-vesztette a' játékot, hogy azzal-is Eteléjének örömét fel-gerjeszsze.[107]*

Nézd csak tovább: mit gondolt. Midőn gyanakodni kezdett: ne-talán-tán, jelenlétének szűnetlenségével meg-elégedvén Etele, más valami külső vigasztalások után áhítozna: szabadságot kére az el-menetelre, azt fillentvén előtte: hogy eszébejutott valami, mellyet a' Dajkával szükség képpen közlenie kellene. Ezt el-végezvén, nem sok idő múlva, (egy Tyúkmonynak meg sűltte után) ismétt itt termene. Nagy örömére vált pedig, ha Etelétől el-nem-eresztetett.

De csak el-akarván menni előlle: hogy addig-is a' kellemetlen magánosság el-ne-úntatná, hozzája küldötte Lehel-hadnagyot: hogy ő, Sípjának tárogatásával, a' szomorúságot oszlatná. Két-három órát-is el-tőltött nála nélkűl; melly idő, Etele előtt tettszett-é hoszszabbnak? avagy Etelka előtt? nehezen tudhatnád.

Be-lopódzott osztán hozzája; és, félelmét tettetvén, szemeit-is a' padlatra függesztvén; meg-követte a' hoszszas el-maradás miátt.* Minek-utánna ezeket nagy csendességgel meg-hallgatta Etele; meg-vonyította a' szemérmes Szűzet: hogy szinte egész esztendeig el-maradhatott. De a' gyenge pirongatást édes-örömest fel-vette a' Kis-aszszony: mert maga-is aztat kereste.

Egyszer: más kedves embereit rendelvén vígasztalására; maga hírtelen a' városba le-szaladtt; és, fiú-leány-gyermekeket öszve-csődítvén, őket arra kérte: hogy: a' Csonka-torony alatt, vagy játékot indíttsanak; vagy szép magyar énekeket dallyanak. Fel-szalada osztán Eteléhez: és, őtet az ablakhoz csalván; vígan mutogatta a' Magyar szer-tartásokat.

Ezen játékokban tellyességgel nagy öröme telhetett Etelének. Imitt a' PERÉZŐ leányokat látták. Amott a' CZIKÁZÓ nagyobbakat nézték. BÖGRÉST jádzottanak a' kicsinyek; LEVENTÁST a' fel-övedzett Férj-fiak. A' NYERTES meg-islovaglotta VESZTŐJÉT. Az erősebb vagy meszszebb ütötte a' CSŰDÖT; vagy tovább baktatta FURKÓJÁT; vagy meszszebb kanyarította a' KARIKÁT.

Ezeken felől: hallyad az el-adó leányoknak csintalanságaikat. Ezek (Etelének, és Etelkának szerelmekről gyanakodván) illyeket merészlettek dallani: Mi nem van ma? Mi nem van ma? Sátorosság napja. Hónap' lészen, hónap lészen a' másadik napja. Etele bokrétás, Etelkája jó táncos. Az Ura selyem-szál; Felesége arany-szál.* Bimbóm, bukó Réczém, mire üttsz-fel még ma?[108]*

---

[107] Játék vagyon a' Nap-keleticknél; mellynek némelly nyomai a' mostani Magyaroknál-is fel-találtatik. Egy négy szegeletű deszkát három egy-arányú hoszszal el-osztanak, ugyan annyival körösztűl-is; és így kilencz pontokat jegyeznek-meg. Az első jádzó; három fehér kövecseset közűl, egygyet tészen akár mellyik pontra, azt mondván: *Pitty*. A' másik jádzó a mellék pontra tévén maga fekete kövecsesét azon iparkodik, hogy az elsőnek három kövecseseit meg-akadályoztassa, nehogy egy hoszszon egymás-után legyenek. Le-tétetvén mind a' hat kövecsek, addig csúsztattyák egy mellék pontról a' másikra kövecseiket; még, ha kettő vagyon egy-más mellett, azt mondhassák: *Pitty-pere;* ha hármat csúsztathat azon egy hoszra egy-valaki, azt mondhassa *Pitty-pere-púty*, és így meg-nyerte a' játékot *Pitty-pere-púttyostúl*, az-az *mindenestúl*. A' másik pedig, kinek eddig csak *pere púttya* lehetett; *pere-púttyostól* el-veszett.

[108] Vólt ezen Éneknek valami nyoma a' következendő időkben-is. Tudni-illik; midőn a' Pünkösdi Királyságnak játéka az Al-földön meg-nem-tíltatott átallyában. Értem magam-is

Ezen vígasságok' fel-hajházttával meg-nem-elégedvén Etelka; noha a' napot így töltögette a' Csonka-toronyban; éjtszakára pedig Zoltánnak udvarába menne, hogy Dajkájával ott hálna: mind-az-által: hogy itt-is Eteléjének szolgálna, magához hívatta a' mesézni jól tudó Budai leányokat fonyóba. Ezeknek TÜNDÉR ILONÁJÁT; HAMÚ PIPŐKÉJÉT; LIDÉRCZÉT; TÁTOS LOVÁT; FEHÉR MACSKÁJÁT éjfél-utánnig-is hallgatván, alig várta a' hajnal-hasadttát: hogy azokkal Eteléhez mennyen; és unalmas hoszszú óráit, azon hallott meséknek el-beszélléttével, megkurtíttsa.

Csak nagygyából öltözött-fel a' Fejedelmi házban. Többi czifráit Eteléhez vitette. Meg-meg-állott szobájának bé-zártt ajtaja előtt. És, ha vallyon fel-kelt-é? nagy szorgalommal, és gyakran sokáig, halgatódzott. Nem akarta édes álmait meg-szakasztani; jól tudván: hogy akkor felejtené leg-inkább szomorúságait.

Az-után: fel-ocsódttának bizonyos jeleit vévén; nagy örömmel bé-toppant. És, fel-öltözttc idején, neki fogott, és szinte szórúl-szóra el-beszéllette a' tegnapi meséket.

Nem csudálkozhatott eleget Etele; által-látván, a' Kis-aszszonynak gondolatait. Nem csak pedig azon okból igen örömest halgatta a' költött meséket, mert igen furák vóltanak: hanem inkább, mert Etelkától még furábban mondottanak. Elméssen hozzájok tudott ragasztani sokakat, mellyekkel gyakran meg-nevettette a' halgatót.

Az-is vólt a' Kis-aszszony' szívességének bizonyos jele: hogy mind ebédgyeit, mind vacsoráit mindenkor Etelénél ette. Sőtt: maga-is főzte azon étkeit, mellyekkel még Világoson szája' kérőjét találhatta. A' Szűznek azon nagy őrömét szóval ki-nem-mondhatni, melly egészlen el-futotta szívét, midőn Etele valamellyik főzeménnyét egészlen el-költőtte.

Illy szívvel töltötte idejét Etelka a' Csonka-toronyban. Viszsza sem akara menni Csepelre: jól-lehet a' Fejedelemné gyakran hozzája izenne; és a' Szigetbe térttét nagy szorgalommal sürgetné. De Etelének jelen-léttc hatalmassan meg-győzhette nem csak azon örömét, mellyet Hanzárnak társaságából reménlhetett; hanem azon kötelességét-is, mellyel a' Fejedelemnének méltó személlyéhez viseltetnie kellett. Ez benne azt jelentette: hogy, noha szíve a' jó erköles' köntösével fényeskedett; de az emberi gyarlóságnak rongyaiból ki-nem-vetkőzhetett.

---

azt az időt: midőn a' kis Fiú, és Leány-gyermekek leg-ritkább* ruhájokba öltözvén; házrúlházra jártanak; és, apró tánczolások között, ekképpen énekeltenek:

Mi-mi Ma-ma Mi-mi Ma-ma piros Pünkösd napja.
Hónap lészen hónap lészen a' másadik napja.
Andorjás bokrétás Felesége jó tánczos.
Az Ura selyem szál a' szolgája arany-szál.
Bim-bom bukoricza* mire virradsz hónap.

HARMADIK RÉSZ.

RÓKA A' BÍRÁKNÁL.

Midőn Etelének vígasztalásában illy ritka szívességgel foglalatoskodik a' Világ-csudáltta Kis-aszszony; Ime! ugyan azon egy napon, Csepelre érkezett mind Tuhutum Erdélyből, mind pedig Róka Zegedről.

Nem vala akkor oda haza Tuhutum; midőn Zoltánnak ama' Lovászsza Dézsre (a' Vezérnek közönséges Lak-helyére) érkezett. Mert: a' Paczinakok ellen vetett határokat visgálván, azoknak rendetlen ki-ütéseik ellen, őrr-állóba tette a' Magyar Vitézeket. Maga-is, a' Lovasoknak színlett harczolkodásaikat gyakorolván, azokat testestől-szívestől az igazi csatákra készítgette.*

Midőn az-után Zoltánnak ama' Követtyével szembe-jött; és nem sokára a' Fejedelemtől küldött leveleket el-olvasta: éppen nem akart írással válaszolni. Hanem fiát, HORKÁT, Erdélynek igazgatására hagyván; maga kévánt meg-jelenni Budán; és ama' gaz-embert*, ki nevével azon czigány levelet koholni* merészlette, két szemével látni.

Úgy fel háborodott pedig Tuhutum ama' gonosznak vakmerőségére: hogy még otthon meg-igérné néki (akár-kinek perepúttya lenne) a' jó akaratot*. Csak alig-is várhatta, hogy bőcstelen nevét ki-tanúlhassa; az-után körme közé kaparínthassa.

Wilágos-várra érkezvén Tuhutum; minek-utánna Rókának patvarságait, és annak fogságát Gyulától meg-értette: tüstént el-is-hitethette magával: hogy ő lenne azon Garabonczás-deák, ki még annya' hasában-is meg-érdemlette a' kereket. Sajnállotta Etelkának szerencsétlenségeit. Örvendett Baj-társának Vezérségén. Etelének, és Etelkának szép híreket hallván; meg-igérte minden szorgalmatosságát*.

Wilágosról Zegedre hajtván Tuhutum; midőnn itt-is mind-azon történeteket, mellyeket Wilágoson hallott, meg-bizonyítanák: meg-parancsolta Zalánfinak: hogy Rókát, valamint az Ártányt*, a' kocsi' oldalához köttesse; és tüstént az Itélet' eleibe küldgye Budára.

Ama' Lidérczet nem akarta ugyan még-most fel-ereszteni Zalánfi: beteges állapottyát, és sebeinek bé-nem-gyógyúlttát emlegetvén. De a' meg-mérgelődött Vezér se sebeivel, se meg-döglöttével semmit se gondolván; ugyan csak egy rázós Talyigának oldalához köttette. És, hogy az el-szökésnek minden alkalmatos úttya bé-vágattatna: száz Lovasokat választott a' Zegediek közűl. Ezeknek szemes vígyázások alatt, fel-is-hurczoltatott Budára.

Igen meg-örűle Zoltán, Tuhutumnak el-érkezését hallván. Őtet a' többi Vezérek között vagy csak azért-is igen nagyra bőcsűlte, mert (a'-mint ez-előtt-is mondám) ő konczolta-fel ő-is sózta-bé az Erdélyi Oláhokat.

Testestől-lelkestől igaz Magyar vala Tuhutum. Ugyan-azért: nem szenvedhette Erdélyben ama' nyughatatlan, ama' lusta, ama' más' keresménnyin hízó Oláh-nemzetet. Őket nem ítélvén méltóknak: hogy e' kövér Országnak zsírját ki-mártogassák; sok ezreket a' Havasokon által-kergetett; és így: a' Magyarságnak labairól lerázatta a' Gané-porokat. Vigyázott, vigyáztatott-is reájok: hogy meg-ne-gyökeresedgyenek*. El-szedte minden fegyvereiket. És, kik kevesen az Országban (valamint

a' sereg Sáskák közűl egy-nehányan) imide-amoda el-maradtanak: mind-azokat ásóra, és kapára kárhoztatta.

Más ellenségekkel-is nem külömben jádzott Tuhutum: mint a' Tengereknek fel-hójagzott Habjai a' Szalma-szállal szoktanak. Ő vólt hadi Menny-köve a' dörgő Háborúknak. Ő vólt kezc-lába az egész Csatának. Jég-eső-módra döntötte mindenütt a' Magyarok' ellenségét. Tovább nyúlt Kardgya, mint nyelve. Sokat mondott, midőn keveset szóllott-is, ugyan-azért mindenkor talpra estek szavai*. A' csendes időben szemmel-füllel vigyázó. A' veszedelmes* Förgetegekben mindenkor talponálló, és bátor. Talpig ki-ismérvén az embereket; érdemek* szerént, az-az: MAGYAROSSAN szerette a' jókat; gyűlölte a' gonoszokat. Azok benne édes Attyokra; ezek Hóhérjokra leltenek.

El-élvén immár ekkor számos esztendeit; fejének sűrű haj-szálai éppen megőszültenek, de minden böcsűlettel.* Végtére okos tanácscsával használt, mind Urának, mind kedves Hazájának. Nem csak hátra-nézett; mint a' sült paraszt: hanem előre-is; mint a' forgott ember. Soha nevetését senki nem látta. Kérkedő szavait-is soha nem hallotta senki. Embernek mondotta magát, a' teremtésre nézve; Szittyiai Magyarnak pedig, Isten' kegyelmére nézve.* Életében dicséretre méltó dolgokat tenni; csak hóltta után dícsértetni kévánt. Ugyan-azért: leg-többet tett; 's magáról leg kevesebbet szóllott. Tudni-illik: a' nagy öblű, és hatalmas folyó-vizek csendes méltósággal mendegelnek a' tengerekbe; ellenben: a' kő-sziklákról ereszkedett gyülemény folyadékok jobbára zörgéssel, és zúggással szakadnak. Egy szóval: minden hozzá-fogható dolognak embere lévén; magát a' Hadban nemes VITÉZNEK: a' Békességben okos POLGÁRNAK mutatta.

Ezen Tuhutumnak híres okosságára bízta tehát Zoltán a' Titkosnak dolgát. Meg-is-parancsolta: hogy, mennél-hamarébb, végére járjon gonoszságainak; és vele érdeme szerént bánnyon. Meg-hagyta Lehelnek-is: hogy, mivel ő-is jól tudná a' Világosvári dolgokat; Tuhutumot a' teendő kérdésekben segítené.

Le-űltenek tehát az igaz Bírák Zoltánnak egygyik szobájában. Az-után Rókát elejekbe hozatták. Színte mind-nyájan meg-könyvezték keserves állapottyát. Alig vólt teste-bőre a' nyomorúltt Rabnak. Az-is, mint a' töpörtő, öszve-zsugorodott.

Rókának erőtlenségét látván Tuhutum; őtet, úgy-mint valami Szalma-tűznek hitvány szenét; melly magától többé fel-nem-gerjedhetett, egy Padnak lapjára telepítette*. Az-után: ama' költött levélnek emlékezetével, maga-magát fel-háborítván; így szólla hozzája:

No Róka! Fel-felé nőttél, mint a' tehénfark. Meg-is-etted; a'-mint látom, a' szurkot. Ki-fordúlt, valamint a' vég-hurka, minden gonoszságod. Csak valld-ki jó szerént: mi rosz fát tettél a' tűzre. Ha ki-vallod; a' halálnál irtóztatóbb kénokat elkerűlheted. Ezzel mind magadnak használhattsz; mind másnak nem árthattsz. És így: végső-képpen meg-mutathatod: hogy valaha eszed vólt. Ha penig halgatol; avagy hazugságra vetemedel: már akkor ki-kerestetem nadrágodnak minden ránczait. Keserű lészen a' Lejtő. – Mind-az-által: előre el-hitessed magaddal: hogy meg-eszed, a'-mit a' tálba aprítál: E' jó-laktod után le-is-fektetlek az örökös ágyra.

Tuhutumnak e' kemény szavait hallván a' Titkos; noha ugyan ki-mondhatatlanképpen meg-rettent: még-is, valamint meg-fogadta, hogy a' Bírák előtt minden gonoszságait ki-vallya; úgy azokból semmit el-nem-hallgatott.

Elő-adta tehát azon ravaszságát: mellyel Etelkát meg-támadta. Az-után: eme' tettének ki-nyilttától félvén; miként akará el-veszteni Etelét, és Kádárt. Tuhutumnak-is nevével, mi okra nézve fiadzotta azon levelét. – Ki-vallotta azon szándékát-is: mellyel (Zoltán, és Hanzár között) bé-akarta-csúsztatni az egyenetlenséget. Tudniillik: hogy meg-erőtlenítttse Zoltánt; és a' Magyarok előtt útálatossá tegye.* – Önként ki-mondotta azt-is: hogy Árpád az ő fortéllya által szeretett Világosba. És, hogy ezen Fejedelmet-is meg-akarta-rontani a' Magyarok' előtt. – El-nem-titkolta végtére: hogy ő, a' következendő kénoknak el-viselhetetlen súllyaitól irtózván, ezeket egy üdvességes el-illantással el-akarta-vala-kerűlni; és a' Bolgárokhoz (a' Magyaroknak esküdtt ellenségeikhez), hogy őket Zoltán ellen uszíttsa, által-szaladni.

Mind ezeket önkényes indúlattyából* ki-vallotta a' Bírák előtt. De (valamint a' szerencsétlenekkel meg-esik, hogy egy nyomorúság a' másikat érje), hírtelen fel-állottanak több-tanúk-is ellene.

Egygyike azt mondta: hogy, midőn a' Temesi megyét el-rablották Gládtól, azon Tartománynak Urától: a' Magyarok' Szer-tartásaik ellen, el-adatta Árpáddal a' Földet. És így: a' Magyar adakozóságot rút fösvénységre változtatván, maga lakott légyen leg-jobban jól a' kövér Földnek zsírjából. Első el-kezdője-is lett a' gaz-orczátalan példának színes Országunkban.

A' másadik tanú azzal vádolta: hogy Lajost, a' Németek' Királlyát (tüsténT Árpádnak hóltta-után) arra ösztönözte: hogy ne engedné Zoltánnak azon Tartományokat, mellyeket a Magyarok Zvatoplugtól el-csíptenek: mivel azok a' Német Birodalomnak zálogjai lennének, Arnolf' idejétől fogva. Hanem, el-szakasztván Magyarországtól, Német-országhoz toldaná. Ezt pedig azért cselekedte légyen: hogy, meg-engesztelvén Lajost, ha a' Magyaroknak kedvekből ki-hűlne; lenne, kihez ragaszkodnia.

A' harmadik tanú egy levelet adott a' Bírák eleibe, mellyet Róka Lajosnak ír vala, éppen el-szőkése előtt: mellyben kéri a' Németeket, hogy Zoltán ellen szűnetlen törjenek; vele egygyütt a' Magyarokat meg-gyökerezni ne hagygyák; ha egyszer el-nyomhatnák a' vitéz szíveket, adó alá vegyék, ha lehet, a' Nagyokat-is. Osztán a' Magyaroktól mindeneket el-vegyenek, hogy a' Kereskedésre állani kénszeríttessenek. Mert; ha az el-vertt nyulat egészlen meg-ennék a' koppók; más nyulak keresésével keveset gondolnának.

Mind-ezekből egygyet el-nem-tagadhatott a' Titkos. Igazán bé-fejezte végtére: hogy többet, se maga nem tudna; se, hogy mások tudgyanak, nem vélné. Az-után: hogy mind-nyájan el-halgattanak; rettegő személlye kis időre el-vitetett az Itélő-szék elől.

A' Bírák, gonoszságait vetegetvén; mivel azokat szörnyűeknek, és ollyanoknak lenni tapasztalták, mellyeknek hirét a' Magyaroknak másadik ki-jövetelektől fogva egész e' harmadikig nem hallották,[109]* halálának módgyáról beszélgettenek a' fel-

[109] A' Magyaroknak másadik Ki-jövetelek Ásiából, Urunk' születése után 350-ben történt Justinianus' Görög Császárnak idejében. Ekkor őket ABAROKNAK nevezték. Elől-járójokat

háborodott Bírák*. Lehel azt mondotta: hogy, mivel a' Rókáknak bőröket le-szoknák húzni: az övét se hagygyák Tót-fenc-ette testén. Avagy leg-alább: elsőben bocskor-szíjjat szellyenek púpos hátáról; az-után elevenen a' Dunába vessék. – Némellyek kerékkel akarák öszve-töretni minden porczikáját. – Vóltanak ollyak-is: kik, eleven léttére, földbe ásásáról szóllottanak. – Sokan feje' vételét; avagy fel-akasztását sürgették. – Igen kevesen vóltanak akkor a' Magyarok közűl, kik az örökös fogságról valamit tudtanak. Valamint a' Jókat hoszszas életre: úgy a' Gonoszokat hamar halálra méltóknak ítélték.

---

nem *Királyoknak* (mint az első ki-jövetelben) sem Fejedelmeknek (mint az harmadikban); hanem CHÁGÁNYOKNAK* mondották. Ezeknek dolgaikat így osztom esztendő számra:

550-ben: Ki-jönnek Ásiából Europába az Abarok, MIKOL nevű Chágány alatt.

557-ben: Justinianus Görög Császárnak magokat segítségűl ajánlyák.

558-ban: Atilának Ásiába viszsza-mentt Népe' részét, mellyet Kuturguroknak neveztenek, magokhoz édesgetvén, velek egygyütt Thrácziát meg szállották. Egész Constantinápolig mentenek, de Belizáriustól viszsza-verettettenek.

561-ben: Sigibert ellen (ki Klotáriusnak, Franczia Királynak, fia vala) indúlnak, de meg-verettetnek.

565-ben: Másadik Justinus' Görög Császártól adót kérnek, de nem nyernek. Haragjokat a' Francziákon öntik-ki.

568-ban: A' Longobardusok (kik ekkor Panoniát birták) Olasz-országra menvén, Panoniát az Abaroknak ajándékozzák.

569-ben: A' Görög Tartományokat ismétt csipdesik.

574-ben: Justinustúl, Görög Császártúl, Szerémet kérik, avagy Syrmiumot.

576-ban: BAJÁN lett az Abarok' Chágánnya. Ez Magyar országban zsellérkedő Tótoknak maga' barátságát ajánlya. De tőllök meg-vettetvén, reájok esik, és őket az Országnak széleire kergeti.

578-ban: Tiberius Császárhoz követeket küld az Adónak fel-vételéjért.

579-ben: Szerémet meg-veszik.

582-ben: Thrácziára ütnek.

583-ban: A' Tótokat a' Görögök ellen fel-indítván, és azoknak segítségekre jövén, rútúl meg-verik a' Görögöket.

590-ben: Mauriczius Császártól az Adót sürgetik.

598-ban: Egész Dalmácziát meg-veszik.

604-ben: Fókától, Görög Császártól, Adót kérnek.

623-ban: A' Vindusokhoz szorúltt Tótok meg-verettetnek.

626-ban: Constantinápolt mind szárazon, mind vizen erőssen ostromollyák.

630-ban: HUDIN lett az Abarok' Chágánnya. Ez a' Bolgárokat meg-veri.

640-ben: A' Horvátok, és Szerbiusok az Abarokkal ellenkeznek.

671-ben: KATÁN lett az Abarok' Chágánnya. Ez Rhecziába megyen, de viszsza-verettetik.

696-ban: Egész Norikumot meg-veszik.

700-ban: SÁGIN* lett az Abarok' Chagánnya.

732-ben: A' Karentánokra ütnek.

736-ban: DONGÓ lett az Abarok' Chágánnya. Ez meg-rongállya Bavariát.

780-ban: THUDIN lett az Abarok' Chágánnya.

782-ben: Nagy Károly Császárhoz követeket küldenek.

788-ban: Ismétt pusztittyák Bavériát.

790-ben: Ellenek támad Nagy Károly, De Thudin Chágánnyal; minek utánna a' Keresztény hitet fel-vette, meg-békél.

Mind-egygyiknek vélekedését különössen meg-hallgatván Tuhutum; bé-hozatta a' Titkost; és, ki-rántván, széles hüvelyéből, irtózásra termett nagy kardgyát; Rókának fejére ezeket mondotta:

Mivel Te, gonosz lélek,* az Országot mind el, mind fel-adni akartad; Árpádnak, ama' nagy szívű Fejedelmünknek, böcsületiben, puruttya módra,* gázoltál; Zoltán, és Hanzár között az egyenetlenség' mirígygyét bé-hozni kévántad; Etelkát és Etelét, Kádárral egygyütt, el-veszteni akartad; költött levelet Fejedelmednek kezeibe igaz gyanánt adván, annak meg-csalására (penig Titkos léttedre) igyekeztél: Én Tuhutum Vezér, Erdélynek Igazgatója, és Ura, kit hatalmas Fejedelmünk Zoltán, jelen-való ügyedben, Kádároddá rendelni méltóztatott, ezeket mondom bűnös fejedre: Elevenen a' karóba húzattatol. Holttod után négy részekre daraboltatol: hogy, melly helyeken róka-módra csóválgattad magadat, mind-azokon el-ne-kerűlhessed a' csávát. Ugyan azért: fel-emeltetvén a' Fölleg-várakba,* egygyik Tagod a' BESZPERÉMI akasztó-fára* függesztetik: holott e' Világra (a' teremtés' gyalázattyára) születtél. A' másikat a' BIHARI fára* kötözik: holott Merótnál böcstelenűl szolgáltál. A' harmadik WILÁGOSRA* küldetik, holott az ártatlanokat meg-támattad. A' negyedik TEMESRE* hurczoltatik: holott nem csak a' földet; hanem talán a' vizet, a' levegőt-is el-adattad gaz-ember*. Végtére nagy szív-buzgósággal kérem a' Magyarok Istenét: hogy minden ollyas embert, ki Országunkat el-adgya, avagy annak nyomorgatására czélloz, így veszeszsze-el, valamint e' gonosz Rokát el-veszti.

E' szavait nagy méltósággal el-mondván, hüvelyébe tette a' kardot; és Rókát a' Siralom-Házba ki tétette. Egyenessen a' Fejedelemhez ment az-után, kitől mind az okos itéletet, mind Rókának el-vesztése meg-erőssítetett.

Halálának idejét Etelkának reménkedéseivel meg-győzettetvén a' Kegyes Fejedelem, harmad'-napra halasztotta.

NEGYEDIK RÉSZ.

ETELÉNEK* KI-SZABADÚLTTA.

Midőn ezek Csepelen így végeződtenek; Ime Budán (minden Embereknek nagy álmélkodásokra) hírtelen Síp-dob-trombita rivadások hallattanak! Fel-ütötték fejeket mind a' Budaiak, mind a' körűl-levő Helységek. Nem tudták mire vélni a'

799-ben: Ismétt a' Bavarokra esnek. Nagy Károlyt magokra nagyon fel-boszszontyák.
800-ban: TÓDOR lett az Abarok' Chágánnya.
805-ben: ABRAHAM lett az Abarok' Chágánnya. Ki-is Népével Ó-vár mellé szoríttatik.
814-ben: Meg-hal Nagy Károly, utánna Ludovicus Pius uralkodik.
820-ban: TUTUND lett az Abarok' Chágánnya.*
827-ben: Az Abarok egészlen el nyomattatnak.
830-ban: Követeket küldenek Ásiába, hogy az Attya-fiak' Segítségekre jőjjenek.
884-ben: Ki-is jöttenek a' Magyarok Álmos, és Árpád alatt.

reméntelen harsogásokat. Tudták pedig azt: hogy a' Trombita-szó némellyeknek örökös híreket-nevcket öregbíteni, némellyeknek halottas nótájokat fújni szokta. De* nem győzték elegendő képpen csudálni a' jövevény* Lovasokat, és azoknak gyönyörű; és drága* öltözeteiket. Parducz-bőrökből varattanak széles vállaiknak czafrangos takarói. Arany a' forgó kalpagjokon. Gyöngy-házas horgas kardgyok baloldalok mellett. Arannyal vastagon hímzett Sújtárok a' Magyar-szabású lovakon.

Ezen Leventáknak* mind-egygyike olly gyönyörű teremtmény: hogy Ezrek közűl ki-válogattattaknak, és valami Országos dolgoknak el-intézésekre ide-küldettetteknek lenni láttszattatnának. Nagy pompával körösztűl-menvén a' Városon, (hogy Zoltánnak hol-léttét ki-tanúlhatnák) történet szerént a' Csonka-torony alatt meg-állottanak.

Ezen válogatott szép Katonáknak véletlen látásában igen negy kedve telhetett a' szorgalmatos Etelkának. Ime! ismétt olly valamire találhatott, melly Etelének unalmas idejét meg-kurtíthatta.

De Etelének ábrázattyán ki-tettszettenek az el-titkolhatatlan belső örömeknek világos jelei.

Észre-vette Etelka a' szapora lehelletet. Meg-hallotta a' szív-dobogást, és más e'-féle örvendetes indúlatokat. E' hírtelen változásainak oka nem juthatott mind-gyárt Etelkának eszébe. Örűlt ugyan, és örvendezett maga-is; de nem tudta mi okból.

Az-után: midőn mind-a'-ketten a' Lovasokra ki-tekíntettenek; nem külömben a' Lovasok-is éppen akkor a' Csonka toronynak ablakjára történetből néztenek; tüstént meg-hajtották a' Lobogót; és, ki-rántott kardgyaiknak fel-'s-alá-hányásaikkal, meg-üdvezlették Etelét. Meg-adták osztán a' tiszteletet Etelkának-is: úgy ítélvén: hogy, mivel ama' szép Személyt Etelének társaságában látnák, annak-is valami nagy Nemből származott Kis-aszszonynak lenni kellene.

Erre Etelkának szíve egészlen el-olvadott. Édesdeden nézett ugyan ama' mosolygó Etelére, de semmit se szóllhatott. Kétszer akart a' beszédbe kezdeni; de, nem tudom, mi akadván torkán; kétszer abban-hagyta igyekezetét. Nem tűrhetvén osztán a' viaskodó gondolatokat; hírtelen Etelének nyakába borúlt, ezt mondván:

De Te, édes Etelém! el-titkolhatnád-é előttem Nagyságos* eredetedet? Ki-nem-adnád-é egygyetlen-egy Etelkád előtt: mi végre jöttenek hozzánk e' gyönyörű Leventák? – Avagy inkább – Úr-Isten! – mi foroghat szívemben? – Minden csontvelőmet öszve-járja nem tudom mi; de még-is édes valami. – Édes Etelém, ne tudósítts semmiről. Meg-reped örömemben víg szívem. Lassan-lassan kelletik szoknom ama' el-tűrhetetlen minek-mondgyamhoz. – Ah! édes Etelém! ha tudnád, minő édesek e' mostani gyanúim!*

El-mosolyodott erre Etele, és ezeket mondotta: Mértékeld tehát hírtelen örömeidet mostani Rabságomnak emlékezetével. De egyszer-'s-mind tellyes reménséggel légy: hogy (a' Magyarok' Istenének szent rendelése szerént) közelget immár azon bóldog idő, mellyben Etele édes Etelkájának, és Etelka kedves Eteléjének örökösse lészen. – Édes Etelkám! ki-locsantotta Lovászom Karjeli eredetemet. Haragudtam ezért; de kérésedre meg-engedtem néki. Szemére se vetettem mind eddig. Sajnállanám bizonnyára: ha mástól kellene meg-értened Karjeli Fejedelem-

ségem'-is. Fejedelmek vagyok azon Magyaroknak, kik Szittyiánkból Karjelbe szakadtanak; és így: öszsze szerkeztetett Vérség veletek.

Ezen édes gondolatoknak mélységében el-süllyedett Etelka. Le-nem vehette szemeit Eteléről. Mennél tovább nézte, annál-inkább ki-tettszeni láttatott Fejedelmi Nagysága. Ugyan-azért: úgy annyira meg-váltóztatta előbbeni indúlatait: hogy szeretete mindenkor alább hagyna, de Fejedelmi személlyéhez illő tisztelete mindenkor nevekedne. Végtére: úgy el-feletkezett magáról: hogy előtte hírtelen le-térdelne; és Fejedelmi személlyének más szokott tiszteleteit-is meg-adni akarná.

De meg-nem-engedhette ezt Etele; hanem, fel-emelvén, azt mondá: hogy ő, Etelkával lévén, mindenkor meg-fogna ez-után-is feletkezni Karjeli Fejedelemségéről; és magát csak magyar Vezérnek tartaná. A' természet nem a' méltóságot; hanem a' szívet nézné. Etelkának tehát ne lenne más gondolattya; hanem, hogy mind-a' ketten öszve-illenének.

Midőn ezek így történtenek, íme! sebes nyargalásokat látták Zoltán' lovainak, mellyek Hanzárral, és a' Fő pappal a' Csonka-torony felé hajtattanak.

Mert (hogy egy-kevéssé az előbbeniekre viszsza-térjünk) minek-utánna, Tuhutumnak ítélete szerént, Rókának gonoszsága, Etelének ártatlansága ki-nyilatkoztatott: maga akart a' Fejedelemné Eteléhez menni; és, ezen őrvendetes hírnek megvivésével, különös vígasztalására lenni. Hitessének szándékát jóvá hagyván a' Fejedelem; ellene nem állott szíves iparkodásának. Sőtt: maga-is fel-akarván rándúlni Budára; és, még Rókát el-vesztik, a' Várban múlatozni: fel-űltenek hárman a' kocsira; és egyenessen Budára hajtattanak. El-érkezvén a' várba; Zoltán ugyan le-szállott; Hanzárt pedig; és Kádárt a' Csonka-toronyhoz vitette.

Minek-előtte oda értenek; még meszsziről meg-szemlélték a' válogatott Sereget*. Tüstént gyanakodni kezdett Hanzár: hogy, mivel éppen a' Csonka-torony alatt meg-állottanak; nem másra, hanem Etele' védelmezésére jöttenek. Szinte el-is-hitette magával: hogy Etele (nagy nemő lévén) alattomban levelet küldött Hazájába; és (ki-szabadúlttának más módgyát nem reménlhetvén) erőszakossan akart a' dologhoz nyúlni. Ha ez így lenne: tartott Magyar-országnak ha nem veszedelmétől-is; leg-alább böcstelenségétől.

Midőn e' gondolatokkal epesztette szívét; íme! eleibe kerűlt a' Város' Igazgatója. Ez rövídeden azt jelentette a' Jövevények felől: hogy, elsőben: mind Magyarok vólnának. Az-után: száznál többen nem-is lennének. Végtére: Szűnetlen Zoltánnak Lak-helyéről, és Etelének mind személlyéről, mind mostani Tisztségéről kérdezősködnének. Nem akarnának pedig semmi Zenebonát. Sőtt: igen jó hírekkel jönnének.*

Mind-ezeket jól meg-fontolván a' Fejedelemné; utóllyára: Etelének Nemességéről éppen nem kételkedett. Le-szálla nagy örömmel a' kocsiról; és csak alig várhatta, hogy Etelét láthassa.

Meg-értvén pedig a' Sereg-is hogy Hanzár Fejedelem-aszszony légyen: tűsténT meg-hajtották néki a' Száz-lói lobogót; nem sokára osztán Fejeket-is. A' Seregnek Vezérlője*, hírtelen le-ugorván Paripájáról, Hanzárnak eleibe szaladott. Meg-üdvezlette személlyét. És, ha Eteléhez menne, magát Fejedelmi társaságába ajánlotta.

Midőn a' szobába értenek; Hanzár, ma látván, leg-elsőben Etelét, egészlen el-bámúlt ékes termetére, és még a' szemiből-is ki-tettsző nagy eredetére. Nem csudálta immár Etelkát: hogy ennek meg-látogatására úgy-annyira iparkodott. Maga-is, ha illyennek gondolhatta vólna, már eddig ezer mesterségekkel ki-szabadította vólna. Most imádta fő-képpen kedves Etelkájának különös szerencséjét, hogy illy gyönyörű Leventának szeretetébe kötelődzhetett. El-is-tökéllette magában, hogy tellyes erejéből azon lészen: hogy e' gyönyörű pár, minden idő halasztás nélkűl, öszve-adattasson.

Leg-első vólt ugyan Etelka: ki, a' Fejedelemnének bé-jöttekor, hírtelen eleibe szaladott; és, Eteléjét meg-mutatván; őtet, magával egygyütt, szívességébe ajánlotta*. De leg-első-is vólt a' Szűz, ki Hanzártól meg-pirongattatott. No! várrá (úgy mond) kis piszkos, még én téged' magamtól el-eresztelek. El-tele talán egész esztendő, mioltta nem láttalak. Mind-az'-által: noha a' tréfának fele-is igaz, hagygyuk abba a' tréfát. Dicsérem szívességedet, édes Etelkám; hogy Etelédnek vígasztalására iparkodtál. De vólt-is ám, kiért fáradoztál.

Ezek-után Eteléhez fordúlván: Én penig (úgy mond) édes Etelém, érdemesnek gondoltalak arra: hogy magam jőjjek hozzád, és ki-szabadúlásodnak örvendetes hírét meg-hozzam. Nap' fényre teríttetett immár Rókának gonoszsága. Téged' penig nagyobb méltóságra emelnek előttünk magyar erkölcseid, mint ennek-előtte felőllök vélekedhettünk. Ő, nem sokára, meg-adgya gonoszságának árát; Te penig e' szenvedésed' jutalmát bizonyossan el-veszed. Jöszte-ki fogságodból. Magam viszlek Zoltánhoz. Oda várattatol a' várba.

Etele, a' Fejedelem-aszszonynak reménteln nagy kegyességét vóltta-képpen tapasztalván;* nem bírhatott hírtelen örömével. Ki-magyarázhatatlan nagy szív-beli indúlattal, és tisztességgel meg-köszőnte ritka Szívességét. Végtére magát Etelkájával egygyütt tapasztaltt jó akarattyába tovább-is ajánlotta.*

De (a' Fogságnak előbbeni emlegetésére) el-hűlt, el-iszonyodott a' jövevény Századnak Vezérlője. Ide-tova hányta, és vetette elméjét sűrű gondolttában. Azután: rázogatta fejét, és csikorgatta fogait. Fel-is-pattant vólna; valamint a' Sajtkukacz; ha Etelének titkos reá-pillantásával le-nem-csillapodott vólna.

Észre-vette Etelka (mert mit lehetne el-titkolva tartani az igaz Szeretőtűl?) azon alattomban-való beszélgetéseknek jeleit. Hálákat adott örök Istenének: hogy, már ennek-előtte, ki-hozhatta Etelét a' Setétségből; de fő-képpen azért: hogy láncaitól meg-szabadíthatta. Mert: ha azon állapotban találták vólna a' jövevény Ifiak; ki tudgya? minő zúr-zavarba keverődött vólna a' Város!

Ezek-után Etele, a' Sereg-vezerlővel valamit alattomban beszélvén; nagy tisztességgel, és bátorsággal kérte a' Fejedelemnét: hogy, Etelkával egygyütt, kis időre, valami más szobába menni méltóztatna. Egy szem-pillantásban kész fogna lenni el-intézett dolgával. Az-után tüstént szolgálattyokra lenne.

Midőn ezek el-távoztanak; fel-öltözött Etele Fejedelmi ruhájába, mellyet magokkal Karjelből a' Katonák hoztanak. Ez őtet olly méltóságosnak mutogatta, hogy nem tudnák, a'-kik ismérnék: szeressék-é kegyes szíve végett? avagy tisztellyék Fejedelmi tekíntete miátt?

Le szalada az-után Etele ama' Seregéhez. Itt fel-űlvén ékes Paripájára (mellyet hasonló-képpen Karjelből vezetéken hoztanak) nagy csendességben el-rendelte az

egész Századot. A' Száz-lói Lobogót előre állította. Utánna a' Katonákat hármassan. Maga a' Fejedelemnének kocsija előtt meg-állott. A' kocsi után a' Kürtösöket, a' Trombitásokat helyheztette.

Mind-ezeket olly gyönyörűen el-rendelvén; Követet küldött a' Fejedelemnéhez: hogy immár le-jönni, és a' kocsiba ülni méltóztatnának.

El-hűlt mind Hanzár, mind fő-képpen Etelka, midőn ki-meresztett, és álmélkodó szemeiket Etelére vetették. De fő-képpen Etelka úgy el-bámúlt: hogy, meg-feletkezvén magáról, se tovább nem mehetne, se az-után maga a' kocsira fel-nemhághatna. Karján fogva kelletett fel-emelnie Kádárnak.

Midőn osztán, lassú léptetéssel, Zoltánnak Udvara felé meg-indúltanak; könyvel-láb állottanak szemei az érzékeny szívű Etelkának. Nem tudhatta, mi baja. Etelének Nemessége felől fel-vett gondolatai egyenlő-képpen élesztették-is, fójtogatták-is szívét. Szűnetlen az Istennek azon kegyességéről gondolkozott, mellyel mind-ekkoráig Etelához viseltetett. Imádta az Ég-beli rendeléseket: hogy ezen nagy nemű, és nagyobb erkölcsű Leventát, kit a' gonoszok illy Pompával akartanak kivinni az akasztó-fához; az Isten, meg-könyörűlvén rajta, nagyobb dicsőséggel vezeti Zoltánnak Udvarába.

Csak el-nem-hagyhatod Te, Nagy Isten (így fohászkodik vala magában) a' te benned bízókat. Mert: ha valaha, most tapasztalom édes Atyai gond-viselésedet. Csak látom: hogy leg-jobb Te benned bízni. Most veszem azon erős bizodalmomnak hasznát, mellyel minden reménségemet csak benned helyheztettem. – Istenem! viselly gondot ez-után-is kettőnkre. És, ha egyszer ezen veszedelmünkből ki-mentettél; más örvénybe meríteni ne méltóztassál. Kérlek, édes Istenem! elégedgy-meg egyszer gyötrelmeinkkel.

Etelka' esedezésének eleje fel-hathatott Mennyeknek országába. De utóllya fel-nem-érhetett; hanem a' Levegőben el-oszlott. Viselt ugyan gondot mind-a'-kettőre az Isten; de, hogy több veszedelmekbe ne essenek; ezen könyörgését öszve-szaggatták a' Fölhők. Az Egekbe fel-nem-értenek. Mind-az'-által eme'nagy pompával nem sokára Zoltánnak Udvarába jöttenek.

Itt Etele, katonássan Evet-könnyűséggel* le-ugorván lováról, mind a' Fejedelemnét, mind a' Kis-aszszonyt ki-emelte a' kocsiból; és, karon-fogva, Zoltánnak szobájába vezette.

Meg döbbent a' Fejedelem, midőn Etelét most-leg-elsőben látta. Annak nemes tekintetét maga Fejedelmi méltóságával egybe-vetvén, úgy tettszett: mint-ha a' Nemesség felűl-haladná a' Fejedelemséget. Nem tudta ugyan még: ki-légyen Etele; de nagynak lenni állította. Tüstént nyakába ugorván, meg-csókolta, és hozzája ezeket mondotta:

Meg-bocsáss, édes Etelém: hogy Országomban nem úgy mehettenek végbe intézeteid; a'-mint, erkölcseidre nézve, méltán remélhetted. Ne véld azt Zoltán felől: mintha, ama' fogsággal, tapasztaltt gonoszságodat akarta vólna meg-bűntetni. Nincsenek, még gondolataim-is, az Isten előtt el-rejtve. Ugyan-azért: előtted sem akarom el-titkolni rendeléseimet. Egy levelet kőltött Róka eme' Tuhutumnak nevével: mint-ha Te, Labas Simonnak Veje lévén, a' Magyarok ellen öszsze-esküdtél vólna a' Bolgárokkal. Addig tehát, még ki-tudódhatna a' való (tudtam penig, hogy nem sokára ki-is-tudódhatna) reád, mind gyanúba esett személyre, vígyáztattam.

Meg-engedgy a' Fejedelmek' szorgalmatosságaiknak, édes Etelém. Meg-eshetik gyakorta: hogy rendeléseikhez valami méltatlanságnak szennye férkezhessen; de ez a' Köz-jónak következendő hasznával valamennyire le-törűltethetik.

Felele Etele: Sőtt: meg-mutattad ezen szorgalmatosságoddal azt: hogy egy Országnak igazgatására születtél. Ha a' Hajós, a' gyenge szélnek fúvásában, összsze-nem tudgya szenni a' vitorlyát; Kormányhoz kapni a' Kormányozó; evedzőkhez az eveddző legények: a' nagy förgetegben el-kelletik a' hajónak süllyednie.* Felőlem-is így gondolkodgy Zoltán: hogy, ha fontos gyanúidat előre meg-tudhattam vólna; magam magamat előre le-zárattattam vólna. Sőtt veled se tettem vólna más-képpen: ha, midőn Országomban laktam; felőlled így gyanakodhattam vólna. Ha tehát ezzel Fejedelmi Tisztednek, és szoros kötelességednek tettél eleget; vagy oda-haza felejtette eszét, vagy éppen Szárába szalasztotta: ki e' rendelésedben fel-akad, avagy benne leg-kissebb gáncsot találhat.

Etelének ezen feleletéből ki tettszett annak nagy Lelke, és a' veszedelmekben nagyobb Bátorsága. Ezek után: a' Füst árán nem akarván szelet el-adni Zoltán, hatalmassan fel-fogatta Etele előtt: hogy ezen sanyargatását, reája áradandó kegyes-ségének özönével, bizonyossan ki-fogná-pótolni. Ha itt Magyar-országban maradna; igen-is tapasztalni fogná: hogy azon szeretetből, mellyel Árpád (életének, úgy szóllván, kurta ideiben) hozzája viseltetett; Ő-maga (nagyobb időkre terjedett nap-jaiban) semmit alább-hagyni nem fogna.

Ezek-után: Etelkára tekíntvén a' Fejedelem, meg-dícsérte nemes indúlatait: hogy, Etelének ki-szabadíttására, fáradhatatlanúl iparkodott. Következendő dolognak-is lenni mondotta: hogy, ezen kis szomorkodása után, jobb izűen érezze azon vígasztalásokat; mellyek bizonyossan következni fognának. Sem a' Nap fény, sem az Egészség nem lehetne olly kellemetes: ha amazt az éjtszakának setétsége; emezt a' betegségnek súllya néha-néha fel-nem-váltaná. Kévánná penig tellyes szívéből: hogy, mivel e' Zenebonának illy szerencsés vége szakadhatott; Etelétől azon előbbeni keserves el-szakadttát, örökös összse-keléssel meg-szerencsélni méltóztatna a' Magyarok' Istene.

Ezeket, és e'-féléket kévánt, és óhajtott Hanzár-is, Tuhutum-is, más ollyanokkal egygyütt, kik e' pár Személynek Szövetségét tellyes erejekből sürgették.*

ÖTÖDIK RÉSZ.

ETELÉNEK EREDETE.

Ezen fel-háborodott dolgokat illy szerencséssen le-csillapítván a' Fejedelem, a' jövevény Seregnek ide-érkezése' okát mennél hamarébb meg akarta-tudni.

De Etelének eszébe, nem tudom, mi irtóztató dolgoknak véletlensége kódor-gott. Hírtelen ki-hívatta a' Fő-papot; és, a' többivel, Etelkát-is el-hagyván, ki-ment vele-egygyütt a' kertbe nagy szomorúan. Fel-borsósodott egész teste' bőre. Erő-szakossan verte a' hideg vérejték. Semmit sem szóllhatott.

E' változásait észre-vévén Kádár: Csuda dolog (úgy mond), édes Etelém; hogy, midőn mások, Etelkáddal egygyütt, tellyes szívekből örvendenek, magadnak úgy-annyira el-eshetik kedved: hogy nem csak félni valamitől; hanem rettegni-is láttszattatol. Téríttsen-el az Isten minden veszedelmet; de e' hírtelen szomoruságodból semmi jót nem reméllhetek. Ki vele, édes Etelém! Meg-orvosolom, ha meg-orvosolhatom. Jó barátod előtt beszélleszsz.

Felele Etele: Istenem! mi okra nézve sanyargatod ismétt szívemet! Nem annyira irtóztam fogságomtól; nem annyira féltem Etelkámnak veszedelmeitől: mint mostani képzeménnyeimre iszonyodom. Talán soha olly bóldog nem lehetek; soha talán azon napomat meg-nem-érhetem: mellyben Etelkámat egygyetlen-egygyemnek tehessem – Irtóztató gondolat! Édes Kádárom! ha valaha Kis-aszszonyomat más valakivel öszsze-esküdteted; mind Engem', mind édes Anyámat, mind Karjeli Birodalmamat gyökerestől el-veszted. – Gondold-el, édes Kádárom: hogy, Magyar-országba jöttömnek nem más légyen fő-oka; hanem: hogy Etelkát magaménak tegyem; és vele egygyütt Karjelbe uralkodgyam. Légy tehát mind hozzá, mind hozzám olly kegyességgel: hogy, kiket ennek-előtte szerettél; azoknak Sátorosságokról meg-ne-felejtkezzél. Csak te magad lehettsz azon emberünk; ki, ha őtet velem öszsze-esküdteted, egyszer-'s-mind életemet-is meg-tarthatod. Ha penig más valakinek birtokába adandod; engem' mindenestől el-vesztel. Ha a' Magyarok' Istene, egyszer-akkor, Etelkámmal egygyütt; édes Anyámhoz, kitől régtől-fogva várattatunk, viszsza téríteni méltóztatik; mind hozzád, mind maradványidhoz, különös hajlandósággal fogok viseltetni. – Kérlek tehát, édes Kádárom: hogy, mivel a' Fejedelmi esküdtetés (Országtok' szabásai szerént) jelen-létted nélkül meg-nem eshetik: édes Etelkámat ne máshoz; hanem Etelhez kapcsold. Okos, és öreg léttedre magadat valakitől meg-ne-csalattasd.

Ezeket hallván a' Fő-pap; nem győzött elegendő-képpen csudálkozni Etelének illy hírtelen gyanúin. Tellyes szívéből meg-ígérte a' szorgalmatosságot. És (mivel mind-a'-kettőt igazán szerette) minden szinlés nélkül, meg-is-esküdett: hogy fogadását bizonyossan meg-tartya. Oh Isteni rendeléseknek meg-visgálhatatlan titkai! Oh emberi fogadásnak állhatatlansága!

Midőn ezek egy mással így beszéltenek a' kertben, azomban a' jövevény Seregnek Vezérlője Zoltánnak szobájába eresztetett. Meg-adta elsőben mind-nyájoknak a' tiszteletet. Az-után: Tuhutumnak, és Hanzárnak jelen-léttekben, ezeket mondotta Zoltánnak:

Jó ideje immár, hatalmas Fejedelem: hogy Országunkból ki jöttünk; és mindeddig szerencséssen útaztunk. Buda városába érvén; midőn Etelénknek, a' mi Fejedelműnknek, fogságát a' környül-állásokból meg-értettük: önnön magad elgondolhatod; mi szomorú gyászba öltözhettünk. Átkoztuk alattomban fel-vett útazását. Országtok felöl, noha egy vérűek vagyunk, úgy gondolkodtunk: hogy lakosi vagy a' kegyetlen fene Tigrisektől; vagy ama' meg-repedezett kőszikláktól fajzottanak. De osztán: hálákat adtunk Isteneinknek, hogy meg szabadíták az ártatlant; meg-puffaszták penig az hasa-fel-fútt kevéllyet. De már követségemhez közelebb – Karjeli hatalmas Fejedelemnőnk ajánlya szolgálattyát, és atyafiságos szeretetét Fejedelemségteknek. Bennünket azon dolgoknak el-végezése' okáért küldött Budára; mellyeket ezen irásába foglalt. Kér penig atyafiságos indúlattal benneteket:

hogy Fiához olly kegyességgel viseltessetek, mellyet mind maga' erkölcse, mind nagy eredetének nemessége meg-érdemel. Izeni-is általunk: hogy, kévánságának bé-tölttése után, ne sokáig tartsátok nálatok; hanem, ha Hitessét el-veszi, mennél-hamarébb viszsza-küldgyétek Karjelbe. Én követségemet el-végeztem. A' többit ezen levélből meg-érthetitek.

Zoltán, kezéhez vévén a' levelet, el-nem-titkolhatta azon örömet, mellyet e' követségnek nemességéből érzett. Hathatós okokkal mentegette, és egyszer-'s-mind kisebbítette-is Etelének fogságát. Végtére: szívessen meg-ígérte: hogy a' Karjeli Fejedelem-aszszonynak atyafiságos kérését bé-fogná tellyesíteni.

Ezek-után: meg-parancsolá Tuhutumnak Zoltán: hogy a' jövevény Seregnek szállását tisztességessen el-rendeltesse. Semmiben fogyatkozások ne legyen: ne-talán-tán, viszsza-menvén Karjelbe, a' Magyaroknak szűk-kezőségek ellen méltán panaszolkodhassanak. Tuhutum, nagy szorgalommal, maga el-rendelte a' Sereget; meg-is-mutatta a' Magyar szeretetet, és adakozóságot.

Zoltán tehát (csak maga maradván immár Hitessével) fel-törte a' levélnek pecséttyét, és azt ekképpen el-olvasta:

Héjja, a' Karjelick' Fejedelem-aszszonya, Zoltánnak, a' Magyarok Fejedelmének, minden jókat kéván. Leg-is-leg-elsőben azt juttatom eszedbe, édes Zoltánom, a'-mi nem külömben nálatok, mint itt mí-nálunk kézről-kézre eresztetett hagyomány: hogy mí Karjelick, ama' híres-neves Magyarokkal, Atilának (azon nemes szép Apánknak) véréből származunk. Mert: ennek holtta után, Szittyiába viszsza-szoríttatván Honnyaink, Csaba Uracsnak (Atila' magzattyának) két fiai: Ed, és Emed* magok magokkal öszsze-vesztenek. Ugyan-azért: nem tudom, javára-é, avagy roszszára Nemzetségünknek, két felé szakadott az egygyes Birodalom. EMED, az őtet kedvelő Felekezettel, Szittyiában maradott; és, mivel Országának Kúttyait el-hagyni nem kévánta, KÚTIG-ÚRNAK-is neveztetett*.

EDET penig (kit, mivel útra indúla, ÚTIG-ÚRNAK-is mondottanak)*, sok veszedelmei után, ezen Országunkba segítették az Istenek, mellyet (az ide-gyűltt Népünknek csinosságára nézve FINOM-*országnak* neveztenek. Magokat penig Atilának örök dicsőségére, KIRALYI *Magyaroknak* hivattatták*.

Itt nálunk békkel* uralkodván ED, egygyetlen egy fiára hatta a' Magyar Birodalmat, kit ELŐDNEK neveztenek. Ennek szorgalmatos országlása alatt, meszsze el-terjedett a' Tartomány; és annyira meg-erősödtenek a' Szittyiak; hogy a' körűl-belől lévő Nemzetek térdet-fejet hajtanának Elődnek.

Ennek hóltta után, KÁLÁD uralkodott. Leg-ifiabb vólt ugyan számos Test-vérjei között; de egyszer-is-mind leg-tüzesebb Katona. Mind-addig békkel* nem uralkodhatott, még vagy el-nem-széllyesztette, vagy el-nem-vesztegette nyakas báttyait. Káládnak ezen nem atyafiságos cselekedetéjért, FINOM-*országunkat* FENE-*országra* fordították, kik gyalázatunkra igyekeztenek.*

Ezen fene tette után* nagy csenddel igazgatván Káład a' Kormányt, hóltta után RÁDÁRA hagyta a' Fejedelemséget. Ez meg-verte a' Czudarokat; kiknek egy részét a' LÁPOS helyekre űzte; másikát béres szolgáinak magánál meg-tartotta.*

Ráda után CSOM* űle a' Fejedelmi székbe. Nevét azon *Csomrúl* vette, mellyet (igen gyönyörködvén hoszszú haj-szálaiban) üstökén hordoz vala. Tüzes katona lévén,

el-vesztette bal karját az ütközetben, mellynek jelét FINOM-*országi* czímernek rendelvén, ez után KAR-JELIEKNEK-is* nevezteténk.

Csom után KÁTA uralkodott, ugyan annak fia. Leg-szebb vólt a' Fejedelmek között. Első, de egyszer-'s-mind utólsó betegsége vólt a' Szél, melly vénségére megütötte.

KEME lett utánna Fejedelem, kinek Hitesse Én lévén, ETELÉMET hoztam e' világra.

Alig betegedtem-le e' gyönyörű fiammal; ímé! édes Zoltánom, egy levelet veszek édes Anyádtól, ki hasonló-képpen, ugyan azon idő-tájban, le-betegedvén Undváron, Te veled szaporította-meg a' Fejedelmek' számát. Ezen levelében elő-számlálta rövideden nemző Eleidet: ATTILÁT, CSABÁT, EMEDET, EMÉT, KALÁNT, EDET, ÜGEKET, és végtere ÁLMOST. Ez, a' Magyarokkal újra ki-ütvén Szittyiából, Undváron meg-halálozott; és ÁRPÁDRA hagyta a' Fejedelemséget. Árpádnak Hitesse ő lévén, ZALÁRDOT* szűlte, csak a' minapiban.

Mind-ezek után igen reménkedett Anyád: hogy, ha nékem fiam találna lenni; azt, annak-idejében, Magyar-országba küldeném; és csak reá-bíznám meg-Sátorosítását. Igen nagy szívességgel jelentette azt-is: hogy el-rendelt immár számára egy gyönyörű teremtményt (úgy gondolom leányai közűl) kinek ékességét csudálhatná Karjel; vele dicsekedhetnének a' Magyarok. Annak fel-neveléséről, és egy Fejedelemnőhöz illő erkölcseiről ő maga fogna szorgalmatoskodni. Intett utóllyára: hogy, ha addig ki-találna e' világból múlni; még ama' fiam Magyar-országba érkezne: Gyulának Dajkájához (kit akkor CSÖPÖRKÉNEK nevezett, noha RIMA lenne igazi neve) alkalmaztatná magát a' Fiam. Ettől meg-lehetne tudni a' rendeléseket. Bizonyos lennék penig abban: hogy a' tőlle el-rendelendő Sátorosság mind a' Magyaroknak, mind a' Karjeli Attyafiaknak nagy dicsőségekre lenne.

Kedves Zoltánom! midőn édes Anyádnak e' levelét vettem; elegendő-képpen nem csudálkozhattam atyafiságos szeretetén. Meg-jelentettem mindgyárt Uramnak, kit-is könnyen reá-vehettem: hogy Etele, annak idejében, Országtokba mennyen; és, Anyádnak tanácsesa szerént, a' két el-ágazott vérség, azon említett Sátorossággal összze-kapcsoltasson.

De e' szerencsés Követségnek végét nem érhette Uram. Meg-hólt ennek-előtte két esztendővel. Reám, és egygyetlen egy Fiamra hagyta a' Birodalmat. El-telvén ezen két esztendők, meg-jelentettem Etele-Fiamnak: mi szándékkal vólnának hozzánk a' Magyar-országiak; mi gyönyörű Személyt rendeltenek számára. Ő, atyafiságos szívességteket nagyra bécsűlvén, el-tökéllette magában: hogy el-mégyen hozzátok; de el-titkolván Fejedelemségét; és csak egy Lovászszal. Tudni-illik: hogy inkább ki-kémlelhesse szíveteket, és fő-képpen: ama' számára rendeltt Szűznek* erkölcseit eleve ki-tanúlhassa. Azt gondolta magában: hogy, ha a' Karjeli Jövevényt, úgy-mint ismeretlent, meg-szerethetné a' Kegyes; nagyobb hajlandósággal lehetne személlyéhez, ha Fejedelemségét ki-adná.

El-méne tehát édes Etelém, azon reménkedvén: hogy, minek-utánna egy ideig a' Magyaroknál lenne; száz Ifiakat választanék Nemessein közűl, és utánna küldelném, kik mind szolgálattyára lennének Országtokban, mind, Hitessének Karjelbe hozattakor, Test-őrjök-is lennének.

Meg-tettszett-é Etele, avagy nem; meg-kedvelt-é Húgaid közűl egygyet, avagy nem; mind-eddig nem tudhatom. Levelében nem egyebet, hanem Árpádnak halálát, és a' Te' Fejedelemségedet jelentette. Én (nem annyira anyai szeretetem miátt; mint, mivel erkölcseit ismérem, maga'-viselését jól tudom) azzal hízelkedem magamnak: hogy úgy-is, mint ismeretlen, bizonyossan meg-tettszett. Húgod-is, ha erkölcseit láthatta, bele-szerethetett.

Etelémet tehát, édes Zoltánom, atyafiságos szeretetedbe ajánlom; penig azon szorgalommal, mellyel egygyetlen-egy magzattyához a' szerető édes Anya viseltetik. Ha Szerette-húgodat néki szánod; bé-töltöd kévánságomat. Csak éppen arra kérlek: hogy elsőben életére 's-egészségére vigyázz; az-után: magadnál örökre meg-ne-tartóztasd. Két kézzel várjuk Karjelbe Hitessével egygyütt. Küld-fel őket minnél-hamarébb, nem csak édes Annyának, hanem egész Karjelnek vígasztalására. Addig-is légy hatalmas; hosszú életű; és mindenben szerencsés. Légy Etelémre vigyázó. Szeresd a' Karjeli atyafiakat, Héjja Fejedelemnővel egygyütt.

E' levélnek el-olvasása után, ki-mondhatatlan nagy örömre fordúltanak a' Fejedelmek. A' sok véletlen dolgokból, mellyiket csudállyák leg-elől? éppen nem tudhatták. Bizonyára; Etelének Nemessége; Atyafiságos Szeretete; Közös eredetű Vérsége; Ide-jöttének fő oka; Szélessen el-terjedett Birodalma; Hitessének olly szorgalmatos keresése; Annak fel-találására alattomban-való rendelései; ollyanoknak lenni láttszattattak: mellyekből valóságossan ki-tettszhetett nagy Eredete; nagy Lelke; nagy Okossága.

Oh! Be sajnállotta Zoltán, hogy Árpádnak egy-leánya nem vólna, kit Etelének társaságába adhatna. Futtatta elméjét minden-féle gondolatokon. Végtére: meg-állapodott azon: hogy, mivel Etelkát, már ennek-előtte, maga' Test-vérének fogadta; és nem vólna alkalmatosb személy egész Országában; az-után: egy-mást igazán-is, és állhatatossan szeretnék: a' Karjeli Fejedelemnének kévánságát ezeknek öszve-kapcsolásokkal bé-töltené. A' Sátorosságot pedig hoszszú időre nem akarta terjeszteni: mivel a' Karjeli Fejedelemnének leveléből-is elegendő-képpen ki-vehette, annak sürgetését*.

HATODIK RÉSZ.

ETELKA RÓKÁNÁL.

Midőn ezek Budán így történtenek, a' Titkos Csepelen életének végéről gondolkodott. A' Keresztény hitet, mellyet Árpádnak kedviért meg-tagadott, az örök üdvességre szükségesnek lenni állítván; el-tökéllette magában a' valóságos megtérést. Hogy pedig ezen fel-tételét szerencséssebben el-végezhetné, valami Szent embernek társaságáról gondolkodott, kinek hathatós szavaival egészlen meg-törődhetne gonosz szívének ki-mondhatatlan keménnye.

Ezen meg-térésnek szerencsés végbe-vitelére nem vólt azon időben alkalmatosb ember egy Remeténél, ki a' szent Gellér hegyének napkeletre fordúlt barlangjában

lakván, példás életének állhatatossága miátt még a' Magyaroktól-is nagyra bécsültetett. De, ha e' Remetét, maga' el-szántt akarattyából, a' Siralom-házba hívattatná; igen tartott Zoltánnak nehezteléséttől; sőtt ama' Remetének veszedelmétől-is: netalán-tán agyon verettessen a' Magyaroktól, ha meg-értenék, hogy általa a' Keresztények' hite mind méllyebb gyökeret verne, mind meszszebb el-terjedne. Jól tudta Zoltánnak gondolatait, ki a' régi Magyar hitet más jövevény vélekedésekkel, és új találmányokkal öszve-zavartatni éppen nem engedte, és azt Birodalma' csendességének fen-tartására leg-szükségesebb dolognak lenni állította.

Róka tehát e' lelki állapottyának el-igazítására ki-nem-gondolhatott alkalmatossabb módot; mint: ha szándékát Etelkának meg-jelentené; és az arra való engedelmet ő-általa meg-nyerné. Igen tapasztalta Zegeden javára igyekező indúlatait. Tudta-is: hogy, erkölcsére nézve, őtet meg-szerethette eddig a' Fejedelem; ellene sem állhatna szíves könyörgéseinek. De a' vele beszélgetést nem olly lehetségesnek lenni állította: mivel ő-maga Csepelen lenne; Etelka pedig Budán mulatozna.

Mind-az'-által: a' Szűznek szerencséjében, és tapasztaltt kegyességében bizakodván; alattomban Budára küldött egy Követet, általa könyörögvén: hogy Csepelre jönni méltóztatna, nem ugyan azon végre: hogy szabadúlásának eszközeiről beszélgessen, hanem, hogy végtére meg-csókolhassa kezeit; és, még egyszer a' világ-csudáltta ártatlanságot meg-látván, tőlle el-búcsúzhasson.

Midőn a' Követ Etelkához érkezett; Ez, éppen akkor, Etelével beszélgetett a' Fejedelmi kertben. Fel-lobbana Etele, e' vakmerő ízenetet hallván. Nem csak nem helyesnek; hanem ártalmasnak-is ítélte a' le-menetelt. Ugyan-azért: tüstént viszsza-csapta a' Követet, azt izenvén Rókának: hogy, a'-mit aprított, egye-meg maga; és Etelkát, kit már fel-falása előtt meg-akar vala emészteni, ama' lakadalomra ne hívogassa.

Ezen rendelésével meg-nem elégedvén Etele; minek-utánna észre-vette vólna: hogy a' Szűz éppen nem akarna hajtani szíves javallására; hanem erőszakkal eleget tenni Róka' kérésének: karján-fogva bé-vonta a' Fejedelemnéhez, és bé-vádolta.

El-hűlt ezen új hírre Hanzár. Ellene állott minden igyekezetének. Nagy méltósággal, a' Szűznek szem-közében állván, meg-parancsolta: hogy e' napokban egy tapodást ki-ne-merne menni Zoltánnak Udvarából. Mindenütt vele egygyütt járna. Ezen esztelen jósága egy törött pereszlent, egy kopott rokka-talpat nem érne. A' gonosz Titkossal való beszélgetés igen veszedelmes lenne. Nem vólnának semmi jó gondolatai a' kétségbe esett gonosz embernek.

Ezek-után: meg-hagyta Hanzár Etelének-is: hogy szemmel tartsa a' szaladó Fűrjet. Mindenütt sarkában legyen. Ha pedig látná, hogy állhatatossan szökhetnek, czérnával kötözze-le az asztal-lábhoz. A' többit reá-bízná. Meg-fogná Ő véle emlegetettetni a' *Hupi-kéket*, és a' *Jaj-vöröst.**

Erre el-fakadván nevetve Etele: Ne neked (úgy mond) Etelka! Nem mondám, hogy úgy jársz? De jól esik valakinek. Nem jó ám sokat enni a' sajtban. Ki-fogának ám valakin, úgy-é bizony, édes Etelkám?*

Látván tehát Etelka: hogy se Etelébe, se pedig Hanzárba éppen nem bízhatna; minden reménségét Zoltánnak szívességébe helyheztette. Más valami színt adván igyekezeteinek; el-kéreddzett hozzája. Nagy nehezen el-is eresztetett.

Bé-menvén Zoltánnak osztállyába, elő-vette mézes szavait; és leg-is-leg-elsőben nagy kellemetességgel elő-beszéllette a' Zegedi történetet. Tudni-illik: miket szóllott Rókával; mi töredelmességét látta; mit reménlene meg-jobbúlása felől. Ezek-után: hogy könnyebben meg-nyerhetné a' keveset; sokat kére Zoltántól. Hírtelen le-térdelvén előtte, nagy szív-forrósággal esedezett: méltóztatna csak most egyszer meg-engedni emberi gyarlóságának; és meg-váltóztatni ama' Kegyetlen Tuhutumnak ítéletét. És, mivel magokat a' Fejedelmek földi Isteneknek tartanák, az Isteni könyörűletességről-is meg-ne-feletkeznének. Inkább-is illene a' Fejedelmekhez: életet adni ezernek, mint azt, csak egytől-is, el-venni. Mi nagy hatalom lenne: egy férget el-tapodni? egy pók hállót el-szakasztani?

Sírva-fakadtt Zoltán, Etelkának ezen könyörgését hallván. De lehetetlennek mondotta e' kérésének bé-tellyesítését. Meg-vólna immár erősítve Tuhutumnak ítélete. Annak meg-másolása nem-is illene egy állhatatos Fejedelemhez. Nagyok vólnának, és igen iszonyúk a' gonoszságok. Ugyan-azért: még keservessebb halálra-is méltók. Akár mi mást kérne; drága Személlyére nézve, szívessen meg-engedné. Csak éppen el-rendeltt halálának meg-engedéséről ne szóllana. Ezt: se meg-engedni; se meg-másolni éppen nem lehetne.

Leg-alább (így szóll vala Etelka) lészel olly kegyességgel hozzá: hogy a' karón sokáig kénlódni nem hagyod. Ez egy. – Az-után: meg-engeded nékem: hogy ezen örvendetes hírrel magam mennyek hozzája. No már többet nem kérek – Mind-a'-kettőt meg-engedheted, állhatatos maradván. – De úgy ám: hogy Rókához való menetelemről se Hanzár, se Etele semmit se tudgyanak. Kemény a' szíve mind-a'-kettőnek. Meg-nem-engedék: hogy le-mennyek Sepelre. Én penig meg akarnám vígasztalni szomorúságában. Magához hívattatott az-előtt. Vígy-le hozzá, édes Zoltánom! édes Lelkem Bátyám! édes Tuba-rózsám! édes Galambom! – Lám! melly szépen kérlek. – Ereszsz-le az ügye-fogyott Szegényhez.*

Etelkának nagy lelkét nem győzte elegendő képpen csudálni Zoltán. Ellene-sem-állhatott szíves kérésének. El-tökéllette tehát: hogy le-viszi Csepelre. De, hogy amazok észre-ne-vehessék a' titkot; azon színét festette útazásának: mint-ha eme' kis kocsizással; az-után: a' levegőnek meg-változtatásával ki-akarná szellőztetni a' Kis-aszszonynak gondolatait.

De bezzeg: észre-vette a' tréfát Etele. Ugyan-azért, nagyon könyörgött Zoltán előtt: hogy őtet-is a' kocsira venni méltóztatna. E' mostani állapottyában, néki se fogna ártani a' kocsi-rázás; a' levegő-meg-másolás.

Szerette-is nem-is e' társaságot Etelka. De szapora kévánságával nem mervén szembe-szállani; fel-űltenek hárman a' kocsira; és Csepelre mentenek.

A' Fejedelmi szobában fel-és-alá-sétálgatván Zoltán; csak látta: hogy Etelkának kérését Etele előtt el-nem-titkolhattya. Mellyeket midőn Etele meg-értett; csudálta Zoltánnak engedelmét; és e' veszedelmes állapotra könnyen reá-állását. De, egygyikét se lehetvén szándékáról le-verni; egyszer-is-mind Etelkáját ama' gonosznak* fortélyos eszétől-féltvén: arra kérte utóllya felé Zoltánt: hogy magát a' Szűzet ama' Csődörhöz* ne eresztené. Ha úgy tettszene: ő-maga fogná a' Tömlöczbe késéri.

Jóvá-hagyta Zoltán Etelének gondolatait. Meg-is parancsolta a' Tömlöcz-tartónak: hogy elejét vegye minden szerencsétlenségnek. Rókának kezét-lábát jól le-

vasalná. Mind Etelére, mind Etelkára (leányi erőtlenségét tudván) nagy figyelemmel vígyázna. És sokáig vele beszélleni egygyikét se hagyná.

Midőn tehát a' Siralom-házba értenek; fel-kele nagy álmélkodással a' Titkos; és, Etelének véletlen jelen-léttével, meg-is-rettenvén; a'-mint erőssen meg-vala láncolva: hírtelen le-térdeple előttök. A' láncok' zörgéseit hallván Etelka; úgy tettszett: mint-ha Etelének tagjain csörögnének a' Csonka-toronyban. Úgy-annyira meg-is-ijedett: hogy egyszeriben nagyot sikójtana. Sőtt: ha ekkor Etele jelen nem lett vólna; és Etelka annak karjaiban nem kapaszkodott vólna: talán a' nehézség-is ki-törhette vólna.

Az ártatlan Szűznek ezen kegyetlen el-ijedését észre-vévén Róka: Meg-bocsássatok (úgy mond) kegyes Teremtmények: hogy azon állapotra juthattam, mellyben hozzám (noha, mint a' kutya, meg-láncolva vagyok) még-is nagy félelemmel jöhettetek. Nem annyira ijeszthet benneteket kegyetlen láncaimnak irtóztató zörgése; mint engemet furdal, és szer-felett kénoz azon gondolat: hogy ezeket meg-érdemlettem. Penig nem más valamiért; hanem: hogy títeket el-akartalak-veszteni. Méltó vagyok minden kénokra: mert ellenetek meg-bocsáttathatlanúl vétettem*. Én ugyan gonosz tetteimnek bérét nem sokára el-veszem. De títeket, nyilván való ártatlanságtok miátt, bizonyossan meg-áldand a' Magyarok' Istene. – Édes Etelém! Nem merészlettem hozzád küldeni bátortalan Követemet: hogy végső-képpen tőlled-is bocsánatot kérhessek. Magamat e' kegyességedre méltatlannak lenni állítottam: De ezen drága Etelkádnak valóságos Magyar szívét Zegeden-is tapasztaltam; nem csak abban, hogy alázatos kérésemre meg-látogatott; hanem abban-is: hogy, kénnyaimnak el-távoztatása' okáért, hozzám egy különös hajlandósággal viseltetett*.

Az-után: Etelkához fordúlván, így folytatta szavait: Kegyes, és irgalmas Kis-asszony! köszönöm hozzám való jó akaratodat. Ime! vedd-viszsza azon tokot, mellyel Zegedi fogságomban meg ajándékozni méltóztattál. Nincsen immár reá szükségem. Meg érdemlettem a' Fel-nyársolást. Istenem' kegyelmével el-is-tűrhetem. Nem akarok magamnak gyilkossa lenni, azon egy élő Istenemtől félvén; kinek szent széke eleibe nem sokára menendek. Kérlek a' Magyaroknak azon Istenére, ki, mind gonoszságomat meg-bűnteti, mind ártatlanságtokat meg-jutalmazza: mutassatok végső-képpen egy felebaráti szeretetet hozzám. Ama' szent Remetét, ki, a' Látóhegynek ki-vésett barlangjában, nagy buzgósággal szolgál teremtő Istenének; Zoltánnak meg nehéztelése nélkűl, e' Síralom-házba ereszszétek: hogy legyen egy valaki mellettem, kinek élesztő szent beszédgyeivel fel-elevenedhessen haldokló reménségem; és általa, azon meszsze útra, azon örökké meg-maradandó életre elkészíttettessem. Ezt ha Zoltánnál meg-nyeritek; már akkor olly kegyességteket mutattyátok hozzám: mellynél nagyobbat csak magától az élő Istentől várhatok. Végtére: bocsássátok-meg gonosz tetteimet. Én örömest meg-halok.

Rókának e' végső szavaira meg-esett szíve mind a' kettőnek. Tellyességgel megbocsátottak nékie. De osztán meg-jelentették néki Zoltánnak azon kegyességét, melly őtet a' nyárson kénlódni nem hagyná. Meg-fogadták: hogy a' Remete iránt-is szóllani fognának a' Fejedelmekkel: hogy, meg-nehéztelések nélkűl, hozzája ereszttessen. Az-után: a' más világ felé szerencsés útat kévántanak; és, ki-menvén a' Siralom-házból, Zoltán felé meg-indúltanak.

Midőn az út-közben Rókának szerencsétlen állapottyáról beszélgetnének; megkérdezte a' Szűzet Etele: mi lenne azon Tokban, mellyet ez-előtt viszsza-adott a' Titkos? El-beszéllette az egész dolgot Etelka: miként vette reá a' Szoba-leányt Wilágoson; miként adta Rókának Zegeden. Ezen beszélgetés alatt, ama' tettetett mérget alattomban* ki-lopta Etele. Az után: mind szemeivel, mind szaglásával annak haszontalanságát világossan ki-tudván; olly nagy hahotára fakadott: hogy Etelkának számos kérdéseire egygyet se felelhetne.

Etelének szokatlan kaczagását hallván a' Kis-aszszony; leg-is-leg-elől annak hírtelenségén, és tartósságán csudálkozott. De végét nem reméllhetvén; úgy megharagudott: hogy (a'-mit még vele soha nem cselekedett) véletlenűl el-hagyná; és, jól előre-szaladván, viszsza-se-tekíntene.

Miólta Etele a' Kis-aszszonyt ismérte; soha haragos tekíntetét nem tapasztalta. Ugyan azért: meg-akarván látni, ha tudna-é jól hozzá; alattomban utánna lopódzott; és, hírtelen meg-fogván karjait, ezeket mondotta: Noszsza rajta kis fazék, ugyan fel-rottyantál. Látd: a' -ki mérget hordoz magánál, meg-is-mérgesedik. A'-vagy talán farral kelél-fel ma-reggel az ágyból? Kicsin ugyan a' bors; de, látom, hogy erős. Mit marod a' nyelved? Tedd-fel egyszer fejed' tűzről pattantt gesztenye. Csak a' héjja: hogy habozzon a' szád: hogy fogaid' csikorgasd. Bár csak egy tűköröm vólna! hogy e' leányt Etelkám eleibe adhatnám. Jó ám mind aczélod, mind kovád. Nemis csuda, ha hamar a' taplóba ütél. Jól meg-üszögöléd Gyopárod'.

Ezekre még jobban meg-mérgelődött Etelka. Ki-szabadította karjait Etelének kezeiből. És, tőlle el-fordúlván, sírva fakadott. Az-után: semmi-féle-képpen meg-nem-engeszteltethetvén, nagy haraggal, 's-újjabb boszszonkodással jól-előre szaladott.

Látván pedig Etele; hogy számos kérdéseire viszsza-se-tekíntene; azzal kezdette a' fenyegetéseket: hogy tüstént meg-eszi az Étetőt. És, ha nem hinné, szemeivel látná a' falásokat.

Etelka, oldalaslag meg-tekíntvén Etelét, el-iszonyodott. A' harag nagyobb félelemmé változott. Viszsza-szaladott a' vakmerőhez. Ki-ütötte kezéből a' Tokot; és a' mérget el-szórta, el-is-tapodta. Egészlen el-hala az-után: midőn, Etelének szájára nézvén; a' félelmes porokat ajaki körűl szemlélte. Színte kétségbe-esett életének meg-tartása felől. Átkozta előbbeni haragját. Meg-fogván karjait; hogy mennél hamarébb az Orvoshoz jőjjön, nagy félelemmel kérte.

De Etele, nem akarván őtet függőben tartani, vele a' méregnek haszontalanságát el-hitette. Dícsérte a' Szoba-leánynak eszességét. Fel-is-tette magában: hogy Aszszonyához való szeretetét, annak idejében, meg-jutalmazná. Álmélkodott Etelkának szívességén-is: hogy, a'-mi őtet illeti, meg-vétette kérésére a' mérget; és azzal igazán szolgálni akart a' kétségbe-esett léleknek. Utóllyára: gyengéded szavaival meg-vonyította a' Szüzet, hogy, valamint a' Sajt-féreg, úgy fel-pattanhata.*

Ezek között Zoltánnak Udvarába jöttenek. Meg-jelentette Etelka, elsőben: Rókának nem színlett töredelmességét; az-után: elő-hozta, nagy félelemmel, annak alázatos kérését a' Remete iránt.

Zoltán, se Rókával, se ama' Remetével nem sokat gondolván; őket öszve-eresztette, azt mondván: hogy ama' Remete, akár mit vélne mestersége felől, de a' meg molyosodott Róka-bőrt ki-csáválni nem tunná. Mind-az'-által: ha úgy tettszene,

próbálná Atya-mesterségét. Maga úgy vélekedne: hogy, a'-ki egyszer e' Világon Gazemberré vált; az a' más Világon kétszer Gazabb lenne.

HETEDIK RÉSZ.

A' REMETE RÓKÁNÁL.

Reménteln dolog lappangott ama Remetében. El-se-hinnők, ha eredetét a' régi hagyományokban nem olvasnók. Édes fia vala Árpádnak; ugyan-azért: édes Báttya Zoltánnak. JELEKNEK hívták a' Magyarok.

Ennek történetét rövídeden le-írom. Erre az Helynek alkalmatossága, és a' Titkosnak valóságos meg-térése emlékeztetett.

Ki-jövén Scithiából a' Magyarok, midőn az Oroszok' Tartománnyokra, SUSUDÁLRA, értenek: kevés nyugodalom után, a' közel-lévő Erdőkben nagy örömmel vadászni szoktanak. Soha ezen gyakorlást el-nem-múlaszthatta Jelek, Árpádnak fia, ki akkor (esztendeire nézve) fiatal Gyermek vala; de (serénységére, és a' nyilazásnak tudománnyára tekíntve) nagy vala.

Eme' szép Herczeg, ki-menvén egyszer a' Vadászatra, a' többi között, egy nagy vén rókára talált igen véletlenűl. Annak csalóka csavargásai után (meg-nem-zabolázhatván heves indúlatait, és tovább, meg-meg tovább sietvén) az Erdőnek derekába bé-vitetődött. Még akkor se tudta magát el-tévelyedettnek lenni, midőn a' rókát egy-menedékes lukba bé-bújni, és magát el-rejteni látta.

A' reménynek el enyísztét nem tűrhetvén Jelek; fel-vontt Kéz-íjjával utánna eredett. És, bé-menvén a' lukon, ama' rókát ugyan soha nem láthatta; hanem, távúlag; egy hóltt-világú mécsnek lassú égtte mellett, valami reménteln Emberre függesztette szemeit; ki (előtte egy Fa-Feszűlet forma lévén) Üdvezítő Istenének ahítatossan imádkozni láttszattatott.

El terjedett mellyén őszbe facsarodott vastag szakálla. Hasonló hajának ritkább szálai el-terjedtenek széles vállain. Közelebb menvén hozzája; meg-látta szélessen ki nyílt homlokának térjét, és a' vénség' barázdáival sűrűn meg-szántott rónás ábrázattyát. Eme' ritka tekíntet úgy jelentette a' régen el-éltt csoportos napokat: hogy ki-tettszene belőlle nem a' durczaság; hanem a' nagy elevenség, és ki-váltt-képpen a' kellemetes Öreghez illő kegyesség.

Jeleknek oda érkezttét észre-vévén ez Öreg, midőn azon Ifiat Árpád' magzattyának lenni hallotta; Ő-magát pedig az Ó-VÁRIAK' maradékjának lenni mondotta;[110*] így szólla hozzá:

---

[110] A' Scithák között azok, kik (ideikre nézve) Öregebbek, következendő-képpen eszessebbek-is, Okossabbak-is vóltanak; nem más képpen neveztettenek az Ifiabbaktól, hanem: APA, vagy ABA, vagy* OBA. Hát, ha ezen Nap keleti szó is: ABBÁS, melly valami Szerzetes Háznak Elő járóját jelenti, és közönséges Atyát tészen; e' Magyar szóból APA, vagy ABA származott? Azt veszem észre Béla-királyunknak Iró-deákjából: hogy SAMU-királyun-

Vallyon: mi hozhatott ide; kedves fiam? Több ötven esztendőnél, hogy e'* Barlangban lakom. Társaim az erdei vadak, és az Istent velem dicsőíttő madarak. Mit kereshettsz el-rejtett* hajlékomban? Adgya Isten üdvességes végét ide-jöttödnek.* Ha nyiladdal világi bóldogságra czéllozol; azt e' kietlen magánosságban fel-nem-találhatod. Ha örök üdvességed' keresed; Ime! Fiam! ez az egyenes út, mellyen a' Mennyek' Országába juthatunk: *vesd-meg a' múlandókat; nézz az örökkön meg-maradandó jókra.* Ne légy azok közűl, kik útállyák, üldözik, és rágalmazzák a' magános

---

kat-is (ki szent István után másadik* uralkodott). Atyai kegyessége miátt, közönségessen ABÁNAK; avagy-is OBÁNAK mondották a' Magyarok; és SAMU-nevét szinte el-törűlték. Még most-is Apám-uraiméknak nevezzük az Öregeket. A' Görög Irók nem értvén e' Scithiai szót: APA, ABA, OBA; összeséggel a' Scitákat ABAROKNAK, OGOROKNAK, és ABARESEKNEK-is mondották. A' Khina*-beliek pediglen (mert ezen Nemzetnek Irásán igen nehéz el-menni) őket GEUGENUSOKNAK-is nevezték. Az-után: sok idő járttával, midőn ezen ABAROK (a' vándorló Nemzeteknek szokások szerént) ki-jöttenek Lak-helyekből; már akkor KUTURGUROKNAK*; már VÁRKONITÁKNAK, és ÓVÁRKONITÁKNAK neveztettenek. Egy Felekezet (MIKOL nevű Vezérjekkel) ki-jövén TÓPAI Tatár országból; Urunknak Születése után 555-dik esztendőben Europánkba érkezett. Itt magokat Atilának el-maradott Honnyai közé vegyítették. Magok' Fejedelmeket (a'-mint ez-előtt-is mondám) CHÁGÁNOKNAK nevezték. És: mivel (PROCOPIUSNAK bizonyítása szerént) a' Duna mellett valami Ó VÁRAT fel-építtettenek: közönségessen magokat Ó-VÁRIAKNAK mondották. A' Nyelvünket nem értő Iróktól az után OVAROKNAK, AVAROKNAK-is neveztettenek. Azon említett Ó-VÁRI Chágánok között leg nevezetessebb vala BAJÁN, ki a' Görög Iróknak számos Könyveiket híven bé-töltötte Vitézségének, adó-vevésének, és a' Tótok' meg-verésének dicső emlékezetével. Ezek így lévén: én bizonnyára szivessen nevethetem Magyar Iróinkat; kik, midőn az OVAROK; avagy ABAROK' Nevezetének gyökerét keresik, és fel-nem-találhattyák: VÁR, és CHUN Vezéreket emlegetnek; és azt mondgyák: hogy ezektől neveztettenek légyen VARCHUNITÁKNAK. Mint-ha valami Nemzetség a' Vezérnek nevéről venné nevezetét. Hallyák bár PROCOPIUST, ki Justiniánus' Épűleteiről ezeket írja: *Ad Oram Fluvii* (Istri) *Hunnorum (ut vocant) CASTRO VETERI, cum alia providit* (Justinianus) *tum muros adcuravit. Non procul ab hoc Hunnorum CASTRO geminus hinc inde praesidiis munitus Ister fluit.* Ezek Magyarra fordíttatván, annyit tesznek: *Ister-vizének szélén, a' Hunnusoknak (a'-mint mondgyák) Ó VÁRÁBAN mivel többekről-is szorgalmatoskodott Justiniánus; a' Falakat-is jó rendben hagyta. Nem messze a' Hunnusok' VÁRÁTOL. két-felé szakad az Ister; és mind innen, mind amonnan erősséggel meg-vagyon rakva.* Ezen Ó-VÁRIAK felől azt mondgya THEOPHYLACTUS: hogy ők nem valóságos ABAROK (az-az: nem ollyanok, kik, eszességekre nézve, azoknak neveztettenek régenten); hanem PSEUDO ABARES az-az: fattyú Abaresek. Ezt én se tagadom. De nem tudta THEOPHYLACTUS: hogy ezek Ó VÁRTÓL neveztettenek OVARESEKNEK; nem pedig ABÁTÓL ABARESEKNEK. Mind-az-által ezen Ó-VARIAINK egy Nemzetből származtanak azon Törökökkel, kiktől Árpád-is maga' Magyaraival származott. Bizonyittya ezt THEOPHANES, akkor-beli BYZANTINOMI Iró, ki azt mondgya: *Az AVARESEKNEK egy Fő-papjok (kit a' Görög Irók BOKOLABRÁZNAK* neveztenek), czégéres vétke miátt, el-illantván az AVAROK' CHÁGÁNNYÁTÓL., maga régi Nemzetségéhez (kiket TÖRÖKÖKNEK mondanak) által-szaladott.* Ezen BOKOLABRÁZNAK Nevezetére nézve, igen törik magokat DEGVIGNES, és BERGERON, mi okra nézve adták reá e' nevet az Abarok. Valami MO-HO, avagy IKOLAMARÚL akarják e' szót ki-faragni. De jele: hogy Magyarúl nem tudtanak. Meg-haragudván a' fő-papra az Abarok; őtet POKOL-ÁBRÁZATNAK mondották. A' nyelvünket nem értő Irók BOKOLABRÁZRA facsarták.* Az AVAROK tehát, Régi TÖRÖKEINKNEK, az-az: MAGYARAINKNAK fajzattyai. MSS. KOPPI. DEGVIGNES.*

életet. Ki-imádkozik érettetek, ha el-szórjátok, el-vesztegetitek az imádkozó szarándokokat? Miként gondolhattyátok: hogy tisztelitek az Istent; ha annak szolgáit meg-nem-böcsűllitek? Árpád adta-é az Ó-váriaknak (penig a' Te féléteknek) az életre szükséges csekély eszközöket? Mért veszitek-el tehát a' szegényektől; Tík, gazdagok lévén? Bizony Isten! ingben-gatyában; szőrben-zsákban alig hagygyátok a' nyomorúlttakat: hogy magatok sejemben járhassatok. Talán el-nem-rodhadhat kövér, és tömött testetek, ha csak bársonyban el-nem-temetitek. – Ki gondoltatok, jól tudom, egynchány gyáva okokat, mellyekkel sáfárkodástoknak gyarlóságát támogattyátok. Azt kajdállyátok felőllünk*: hogy héjjában eszszük a' kenyeret; hogy semmi hasznot nem hajtunk. – Van minden botnak fogása; de vígyázzatok magatokra, kettő-is ám annak a' vége. Hát, ha fejetekre esik bunkója? Irígylitek tőllünk azon gyökereket, mellyeket az Isten élelmünkre teremtett. – Avagy azt akarjátok: hogy veletek mi-is rabollyunk, pusztíttsunk, és e' dolgot Köz-haszonnak mondgyuk? Nem úgy, édes Fiam. Nem vagyunk azért az Országnak kárára: hogy Istenünknek szolgálunk; hogy veletek nem gyilkoskodunk; hogy magunkat a' világi dolgokba nem ártyuk. – Nem adunk (igaz) senkinek semmit; de senkitől semmit el-se-veszünk ám. Tí, nem csak azoktól veszitek el, a'-kiknek van; hanem azokat-is fojtogattyátok, kiknek semmiek sints. Vajmi nagy mesterség: egytől erőszakossan el-ragadni, és másnak nagyobb gőggel ajándékozni. Meg-láttyátok: mi Isten' ostora szálland reátok. Számot adtok nem csak az Isten előtt; hanem a' következendő világ előtt-is. Én bőrőtökben lenni nem akarnék.

Az Öregnek ezen, és több e-féle szavai úgy-annyira nem csak meg-tettszettenek; hanem el is-fogadtattanak Jelektől: hogy többé barlangjából ki-menni nem kévánkozna. Az örökké valókra tekíntvén; meg-vetette a' félelmes világi Birodalmakat. El-felejtette Attyát, és Test-véreit. Hamar meg-tanúlván az üdvességes hitnek kevés ágazatait; édes örömest reá-állott a' keresztényi szer-tartásokra. Nem sokára meg-is-kereszteltetett, és IVÁNNAK neveztetett. El-se hagyta sok ideig ezen Öreget. Vastagon meg-nyőle sűrű szakálla. Meg-törődött bőre. Meg-változa teste. Az előbbeni JELEKET e' mostani IVÁNBAN meg-nem-ismérhették.

Midőn osztán az Istenes erkölcsöknek gyakorlásával annyira meg-erősödött: hogy immár minden Oktató nélkűl állhatatos lenne a' jóban; el-akará az Öreg magától ereszteni e' kedves tanitvánnyát. Hathatós okaival reá-beszéllette: hogy a' Magyarok' meg térését szivére vegye. Meg-csókolta végtére édes Alakját, és magától nagy buzgóságok között el-eresztette.

Iván tehát, el-hagyván az Oroszokat, Budára jött lakni szent Gellér hegyének azon oldalába, melly Csepelnek szem közébe helyheztetett. Itt minden erkölcsökben gyakorlotta ártatlan életét. De fő-képpen Nemességének el-felejtésében foglalatoskodott. Ugy-annyira meg-törhette szívét: hogy se édes Attyával többé, se Zoltánnal, kedves Test-vérével, soha nem beszéllene; és, ki légyen, soha magát senkinek ki-nem-adná.

A' többi Istenes szokásai között az vala leg-inkább a' ki-tettső Iványban; hogy setét barlangjában szűnetlen énekelt. Soha a' hegy alatt el-nem-mehetett egy valaki, ki énekének meg-szünttét tapasztalta vólna. Példa-beszédben-is maradott mindeddig a' Magyaroknál a' szent Ivány' énekjének hoszsza.

E' Remete tehát, Rókához eresztetvén a' siralom-házba; midőn őtet meg-lánczolva látta, és az hólnapi napra rendeltetett fel-nyársolását hallotta; úgy képzette magában: mint-ha most találta-vólna-fel azon rókát, mellyet az Oroszi erdőkben, meg térésének elején, a' lukba kergetett; de reá nem akadhatott.

Ugyan-azért: az akkori jövendelésnek mostani bé-tölttét valóságosnak lenni gondolván a' Remete, e' történetnek meg-magyarázásával kezdette Istenes beszédgyeit. Mind-addig emlegette az Egekben lakozó Úrnak könyörűletességét, és irgalmasságát, az-után: nagy hajlandóságát Teremtménnyeihez; méglen Rókának kemény szívét egészlen meg-lágyítván; a' melly hitet ennek-előtte tökélletlenől farba-rugott, most arra tökéletessen viszsza-téríttetne, és a' következendő halálnak békességes el-tűrésére emberől el-készíttetne.

Ekkor érezhette immár Róka az Isteni kegyelemnek ki magyarázhatatlan édességét; mellyről ennek előtte, torkig-úszván a' vétkek' undokságában, nem-is-álmodozhatott. Meg-vallotta mindenek előtt: hogy a' hit-ágazatainak meg-nem-ismerése; az-után: a' szentségek' titkainak ki nevetése, nem amazoknak homályosságokból, emezeknek erőtlenségekből; hanem inkább a' meg-veszedtt akaratnak makacsságából, és a' fajtalan szívnek gondatlanságából venné bizonyos eredetét.

Oh! de bánta Róka: hogy, a' jártt utat a' járattlanért el-hagyván; ifiúságát a' gonosz mesterségekben gyakorlotta. Melly nagyra mehetett vólna eddig az igazi erkölcsnek egyenes úttyán; még a' gonoszságoknak csavargós* ösvénnyein sántikált. Észre-vette: melly félelmes lenne azon emberek előtt a' halál: kik, a' jó cselekedetek helyett, magokat iszonyú gonoszságokkal meg-terhelik. Ellemben: minő víg szemekkel néznének reá amazok, kik a' jó erkölcsök' fényességével ékeskednek.

Végtére: Szent Iványnak velős beszélgetéseivel arra vitetődött Róka: hogy inkább meg-halni kévánna; mint, ez' életben maradván, ismétt meg-bántaná üdvezítő Istenét. Ezek ugyan illy Istenes dolgokban töltötték idejeket a' Siralom-házban.

NYOLCZADIK RÉSZ.

ETELKÁNAK EREDETE.

De Budán, el-menvén híre Etele' nemességének, e' dolog úgy meg-zavarta az akkori Magyar Kis-aszszonyokat: hogy, a'-ki csak lábát mozdíthatta; és, vagy nemességében, vagy szépségében bízhatott; mind-egygyike utánna áhsítozott.

De még Zoltánnak-is nagy munka'-dolgot adott a' Karjeli levél. Ki-nem-vehette belőlle világosson: ha vallyon Etelének Annya meg-elégedhetne-é Etelkával, ki, egy Magyar-Vezérnek leánya lévén, a' Fejedelmi Vérség közé által-írattatott ugyan; de belőlle nem eredhetett.

Ezen gondolattal fárasztya vala egyszer elméjét a' kertben; midőn a' Dajka magánossan feléje igyekezett; és (mint-ha valami örvendetes újságokkal bővelkedne) víg ábrázattal serényen iparkodott. Egy kis meg-pihenés után, így kezdette Rima igen hasznos beszédgyét:

Nem lehet, édes Zoltánom, továbbá el-rejtenem azokat, mellyeknek szorgalmatos el-titkolások eddig-is nagy Zenebonát indítottak csendes Országodban. Még akkor fel-szabadíttattam azon esküvésemtől, mellyel egy titok' meg-tartására le-kötelezttettem: midőn minapiban Etelének Karjeli Fejedelemségét nagy örömmel hallottam. El-beszéllem, a'-mint valóban tudom, a' titkot. Ennek ki-nyilatkoztatása nagyobb csudálkozásodra lészen-é, avagy örömedre, el-válik.

Minek-utánna ama' szerencsétlen Oroszi erdőkben, JELEK, édes Bátyád, úgyannyira vagy el-tévelyedett, vagy a' fene vadaktól úgy el-emésztetett: hogy annak soha többé nyomára nem akadhatnának a' szorgalmatos keresők: akkor édes Anyád, veled terhben lévén, úgy el-keseredett: hogy életének meg-maradását nem reménlhetné. Nagyon szerette Jeleket. Meg-is-érdemlette, mind maga'-viselésére, mind Szülőihez ritka szeretetére nézve.

Mert: TAKARCZ, és JUTÓCZA Test-véreidnek halálok után; őtet gondolta annak lenni: kinek igazgatására bízhatnák az Országot Árpádnak halála után. De még akkor-is, az Országlásnak fényességével keveset gondolván Jelek; igen megszerette a' magános életet. Tudgyuk: minő kedve telhetett a' könyörgésben, és az hoszszas énekben. Szokásunk ellen sanyargatta magát. E' világi Zurzavarok között tisztán* élt, és igen ártatlanúl.

Édes Zoltánom! Veled egygyütt minden Test-véreidet én hordoztam ezen karjaimon. Én vóltam egyedűl, kinek hív szolgálattyával élt, de élhetett-is egész Sátortok. Most-is állhatatos szívvel vagyok, és, még élek, lészek-is fényes Udvarodhoz. Hazudni nem szoktam. Mind igazak azok-is, mellyeket mostanában hallandaszsz.

Jeleknek szőrin-szálán el-veszte után; édes Zoltánom, el-annyira meg-fogyatkozott erejében édes Anyád: hogy idő előtt le-kellene betegednie Udvároń. Itt, csak egyedűl magamnak jelen-léttében; tégedett hozott e' gyönyörű világra. Ritka szépségeden úgy el-csudálkoztunk: hogy gyanakodni kezdenénk a' természetnek elandalodásáról, melly téged' Kis-aszszonynak akara teremteni; 's-nem tudom, mi tétováztta után, Férj-fiúvá váltóztatott.

Bé-se-pójázhattalak egészszen; midőn újra vajúdni kezdett édes Anyád. Úgy tettszett: mint-ha még más magzatot érzett vólna meg-indúltt méhében. Ki-nemlehet mondani azon irtóztató rettegést, mellyel, e' történetnek véletlensége miátt, egészszen el-nyomattatott. Eszébe-jutottak a' Fejedelemnőnek Árpád', édes Atyádnak, azon szavai, mellyekkel élt ama személlyek ellen, kik egy hassal két gyermeket pottyantanak. Ezeket ő *Félre-billentőknek*, és jámbortalan életűeknek* lenni állította.[111]*

---

[111] *Ezen Vélekedés a' következendő Magyaroknál-is meg-maradott. Ki-tettszik ezen régi írásból, melly ekképpen vagyon.* Vólt egy Gróff: SIMON MICZBÁN, kinek Házas társa magtalan vólt. Ehhez mégyen alamisna' kérni egy szegény Aszszony-állat, ki egy méhel három magzatokat szült vala. Kit a' Gróffné igen meg-pirongatván, tisztátalan Aszszonynak mondá: mivel hogy lehetetlen vólna, hogy Férjétől egyszer 's-mind három magzatot fogadhasson valaki. Mellyér a' Gróff* igen meg-dorgálá az Aszszonyt*. De, ihol az Istennek csudálatos ítéleti! Ottan hamar el-fogada az Aszszony méhhében. És, midőn a' szűlésnek napjai el-töltenek vólna; szűlt hét fiú-magzatokat. Mellyet midőn látott vólna; meg-ijede, jutván eszébe: mit mondott vala a' Három gyermekű szegény Aszszony-állatnak. És, egygyikét ki-választván, hatát

Árpád gyanúinak kegyetlensége úgy el-bádgyasztotta édes Anyádat: hogy, midőn utánnad Test-véredet meg-szűlte; egyszer-is mind utólsó szem-pillantását közelgetni gondolta. Sírva kért osztán engemet: hogy e' másik magzattyát mennél-hamarébb el-rejtsem; és, hogy nemessége szerént fel-neveltessen, valami Úri Sátorba vigyem. Meg-szántam a' gyönyörűt. Meg-is-átkoztam a' szerencsétlenségnek kegyetlenségét, melly ellene illy idején törekedni kezdett.

Illy szerencsétlenségünk között az vala leg-nagyobb szerencsénkre: hogy ekkor ide-haza nem vala édes Atyád Árpád. Udvár körűl nyaggatta a' Magyarok' ellenségét. Időnk lehetett tehát, mind ki-gondolására a' rendelésnek, mind penig végbevitelére az el-rendeltt dolognak. Már ide; már amoda akartuk rejteni az ártatlan gyermeket.

Midőn e' félelmes gondolatokkal ostromollyuk eszünket; íme! Gyula-Hadnagynak Sátorából egy Követet látunk osztályunkba szaladni. Ez engem', a' Hadnagy' Feleségének nevével, igen kér vala: hogy, mennél-hamarébb lehet, hozzájok mennyek; és, veszedelmes le-betegedése' alkalmatosságában, segíttsem. Eszén se lenne immár az Aszszony. Nagy csuda lenne, ha eddig-is élne. Arra kérne penig engem' a' Hadnagynő, hogy, ha holtta után meg-szűlné magzattyát; azt, ha leány lenne, ETELKÁNAK nevezném az öreg Annyáról. A' Fiúnak nevével semmit se gondolna.

Ezekett hállván a' Követtől; áldottuk élő Istenünket, ki, ezen mi kis teremtményünknek biztos el-rejtésére, illyetén alkalmatosságot nyujtani méltóztatott. Édes Anyáddal így végeztük-el tehát a' dolgot: hogy (Gyula' Feleségéhez menvén) őtet

---

egy Rocskába; avagy egy Dézsába rakatván; fejére parancsolta egy Öreg-aszszonynak: hogy, el-vivén, el-veszeszsze. Ez' idő-tájban jött Ló' hátán a' Gróff a' mezőről. És, elő-találván a' Vén aszszont; kérdi: mit viszen? És, midőn igyenessen nem felelne, Lova' hátáról le szállván; meg-láttya. És a' dolgot, mibe légyen, meg értvén; élete' veszttése alatt meg-hagyá a' Vén-aszszonynak: hogy a' Gyermekeket el-veszetteknek mondgya lenni. És így: mindeniknek különös Dajkát fogadván; fel nevelteté. Midőn fel-serdűltek vólna; az mi-némű ruházatban járattyák vala az háznál fel-nevelkedett Gyermeket: az többinek-is a' Gróff szintén ollyan ruhát szabat. És, midőn ebédelének; azokat-is Udvarhoz fel-viteté. Egy-egyenlőkhasonlók lévén az otthon fel-neveltthez; nagyon gyönyörködik a' Gróff aszszony bennek. Kérdé a Gróff: ha ki ollyan szép hat Gyermecskét meg-öletne; mit érdemlene? Felel, egy-átallyában halálnak vólna fia. Monda a' Gróff: Te vagy az, Aszszony-állat! ki ezeket el-veszteni parancsoltad vólt. Mellyről meg-emlékezvén az Aszszony, lábához borúl Urának; és úgy kér kegyelmet fejének. Ezekről (fel-nevekedések után) hét Nemzetség származott; tudni-illik: CSAPI, BOCSKAI, SZÖRTEI, SÓS, RASKAI, ESZENI, KÖVESDI. Ha valaki e' Históriában kételkednék, ebből el-hiheti: hogy e' História egy Elő-kötőre mind ki-vagyon hímmel-varva; melly, csak nem régen, költ-ki Ecsed várból. Ha ki-inqvirálná, nyomában-is érhetne. Az Anyai ágh pediglen, az nagy'-meszsze terjed. BATORI Familiának régi Gyökerére, BATORI STANISZLÓRA megyen-fel. A' melly ágh STANISZLÓFI BÁTORINAK mondattatott: az-mint ihon ez' authentice költ Pecsétes Genealogia bizonyíttya. Édes Annya ő Fölségének vólt az néhai SZÉNYI KALÁRA-aszszony, kinek eredeti szállott amaz halhatatlan nevű Néhai BÁTORI ISTVÁNRA*, Lengyel-országnak dícséretes Királlyának harmadik ágháról. *EXEQUIARUM Caeremonialium Serenissimae Principis, ac Dominae Dominae SUSANNAE etc etc Excusi per Andream Velesucium, et Martinum Mezlenium. Anno Salutis Nostrae M. DC. XXIV. pag. 217.*

nagy esedezéssel kérném: fogadná magáénak a' miénket-is, és Etelkája mellett egygyütt nevelné: mivel Ő Urától talán semmit se tartana, ha egy-hassal kettőt mutatna-is. A'-mi fel-nevelése' bérét illetné, arról a' Hadnagynő éppen ne-szorgalmatoskodna. Tetézve viszsza-fogná-adni a' csapott vékát.

Ezeket így el végezvén; víszsza-küldöttem a' Követet; és meg-ígértem: hogy nem sokára ott termek. Egy garabolykába takartam tehát édes Test-véredet, és vele egygyütt, mint-ha valami ajándékot vinnék,* Gyula' Hitesséhez indúltam. Csak az Isten a' meg-mondhatója, melly irtóztató-képpen rettegtem: ne-hogy ezen kis Teremtmény idő előtt el-árúllya magát ártatlan sirásával. De olly kegyességgel viseltettek hozzánk a' Menny-égiek: hogy, minden gyanú-nélkűl, bé-mehettem a' vajúdó Aszszonyhoz; és e' gyönyörű Alaknak semmi nyiffantását nem vettem.

Tele vólt Gyulánál a' Sátor, ínkább siránkozó: mint segedelmet nyujtó aszszonyokkal. Gyula' Felesége, magán kivűl lévén, él-é? avagy meg-hólt? nem tudta. Hogy el-intézett dolgom nagyobb titokban meg-maradhatna; tüstént ki-igazítottam az aszszonyokat, azt rebesgetvén előttök: hogy valamint a' sok szakácsok között hamar meg-sózódna a' leves, úgy a' sok bábák között hamar el-veszhetne a' gyermek. Az-után: hogy Gyula' Hitessének ki-iparkodó lelkét nem vólna tanácsos e' sokaságnak jelen-léttével ijeszgetni. Magam elegendő lennék mind a' Magzatnak el-fogására; mind, ha az Istennek úgy tettszene, az Aszszony lelkének* meg-tartására.

Minek-utánna mind-nyájan ki-takarodtanak; közelebb menvén a' beteghez, észre-vettem iszonyú nagy fájdalmait; és eszének annyira el-tébolyodttát: hogy emberi móddal viszsza nem-lehetett állítani. Reá-szántam magamat a' Gyermeknek erőszakos el-vételére. Meg-segített az Isten. Meg-szülhette ugyan édes Gyermekét, de a' meg-roncsolódott alkotmányban az életnek semmi jeleit nem tapasztalhattam. Halva lett e' világra.*

Tehát: az Istennek gond-viselését annál-inkább imádván, édes test-véredet annak helyébe tettem. Ama' meg-hólttat penig, rongyaimban takarván, garabolyomba rejtettem.

Csak alig végezhettem el ezen dolgaimat, ime Gyula' Hitesse magához tért; és, maga' oldala mellett látván a' gyönyörű gyermeket, egészlen fel-elevenedett. Beszóllítván az Aszszonyokat; magam hamarjában el-mentem; és viszsza-tértem Anyádhoz.

Midőn osztán az Istennek különös rendelését előtte el-beszéllettem; azon örvendezett fő-képpen: hogy eme' dolgunknak szerencséssebb vége szakadhatott, sem-mint el-intézzük vala. A' hóltt gyermeket egy réz ládikába zártuk, és *Kun* Hadnagyunkat KETELT arra kértük: hogy meszsze Undvártól valahol el-temesse. El is-temette (a'-mint az-után meg-értettük) egy homok dombba nem meszsze Kúnságjoktól, és e' titkot mind-ekkoráig hiven meg tartotta.*

Fejemre parancsolta osztán édes Anyád: hogy e' dolgot magam-is nagy titokban tartanám, penig mind-addig; még Árpád e' világon élne. Annak halála után megjelenteném néked, de nem hamarébb; hanem, ha Karjelből Magyar-országba jönne egy Fejedelemnek magzattya, a'-hová akkor levelet-is küldött.

Mit írt oda, mit nem írt édes Anyád; el-felejtettem. Elég az hozzá: hogy nékem* Gyula' Hitesséhez kelletett mennem, és fel-nevelnem édes Test-véredet. Ezt, hogy

annál inkább magájénak lenni gondollya Gyulának Felesége*, az ő akarattya szerént, ETELKÁNAK neveztük. Sok drága ajándékot vittem magammal. Nagy Atilának ama' híres kardgyát, és azon gyöngyöket, mellyeket a' Magyarok, meg-vervén a' gazdag ellenségeket, édes Anyádnak ajándékúl kezeibe adtanak.

Édes Zoltánom: ha tudnád, hogy szerette édes Anyád Etelkát, még életben maradott! Hány ezer, meg-ezer könyveket húllatott: hogy őtet világossan magájénak nem mondhatta, vele édes Anyai módra világossan nem nyájaskodhatott; bizonyossan el-hűlnél. Utólsó szem-pillantásának idején-is hozzája kelletett vinnem édes gyermekét. Őtet ki-mondhatatlan nagy anyai örömmel meg-ölelgette, és öszsze-csókolgatta. Végtére: az én szorgalmatosságomban; Az-után: ha egyszer Vérsége ki tudódhatik, édes Zoltánom! a' te atyafiságos szeretedben ajállván, leányának édes ölelgetései között ki-adá szomorodott lelkét.

Már most tehát, édes Zoltánom; édes Fejedelmem! itt van Etele, a' Karjeliek' Ura. Én a' Titkot ki-mondhattam, ki-is-mondottam. Meg-emlékezz édes Anyádnak utólsó sohajtásiról, és kévánságiról. Édes Etelkájának, ama' gyönyörű Magzattyának szerencséjét, édes Anyád' nevével, Test-véri szeretetedre bízom - - mert, el-eredvén zokogásaim, többet nem szóllha - -

El-fogta az örvendetes sírás a' Fejedelmet-is. Olly nagy erőt vett rajta a' Zokogás: hogy szóra nem fakadhatna. Az egek felé vetven könyves szemeit, azt juttatta eszébe: minő veszedelmekben forgott Etelka, ismeretlen test-vére; hogy akarta a' Titkos fel-falatni véle drága-látos Húgát, melly szörnyű hamarsággal iparkodott el-vesztésére maga-is. Ezen gondolatoknak irtóztatóságától úgy el-nyomattatott; hogy reszkető inait nem birván, egy kő-sziklára le-űlne; és átkozni kezdené Árpádnak kegyetlenségét, ki, helytelen véllemennyeivel, szinte el-vesztette nem csak egy-gyetlen-egy leányát; hanem az akkori világnak remek-munkáját-is.

Sűrűbben húllottanak ismétt könyvei, midőn az Istennek különös gond-viseléséről gondolkodott. Ezer hálákat adott a' Meny-belieknek, kik a' veszedelmes eseteket meg-hátrálták; és, e' titkoknak ki-nyílttát, szerencsés időkre halasztották.

Most juta immár Zoltánnak eszébe: mi vitte-reá Etelkát; midőn, Csepelre jöttekor; meg-feletkezvén magáról; Hanzárnak jelen-léttében, hírtelen meg-csókolta Fejedelmi Személlyét. Tudni-illik: a' Vér Vizzé nem válhatott ő-benne. Ki-ütötte magát a' hatalmas-természetnek meg-zabolázhatatlan ereje. Erőtlenebb-is vólt a' külső mesterséggel el-ámíttatott ész; mint a' Vérségnek belső, és még ismeretlen erős ösztöne. Csak ezen egy cselekedete, ezen egy merészsége ama' szemérmetes Angyalnak, elegendőnek láttszattatott előtte (ha mindgyárt az orczák' egyenlőségét nem emlegetné-is), hogy őtet valóságos Húgának tartsa.

Röpűlni! Röpűlni akara az-után édes Etelkájához; és, szívének még heves indúlataival, ki-nyilatkoztatni a' dolgot. De osztán: meg-enyhűlvén gerjedelmei; az találá eszébe ötleni: hogy Etelkának nagyobb vígasztalására eshetne; ha Fejedelmi eredetét akkor hallaná: midőn Etelével öszve-esküdne. Meg-állapodott tehát ezen gondolatban; de szerencsétlenűl*.

Mind-az-által: ezen rendelését nem akarván a' Dajkával közleni, őtet egy kő-sziklához vezette; és, reá-tétetvén jobb-kezét, meg-esküdtette: hogy, valamint e' kő darab itt némán állana, és semmit se szóllana Etelkának Fejedelmi eredetéről:

úgy ő-is egy lélekkel mind-addig nem fogna felőlle beszélleni; még annak ki-nyilatkoztatására önnön-magától Zoltántól szabadságot nem kapna.

Meg-esküdött ugyan a' Dajka. De, nem tudom, mi rettegéssel lett tele, midőn a' szavakat mondotta. Talán meg érzette azon szerencsétlenséget, melly, e' titok' ki-nyilatkoztatásának olly sokáig tartó el-halasztásából, Etelkára következett.

KILENCZEDIK RÉSZ.

ETELKÁNAK OKOSKODÁSAI.

Minek-utánna Zoltán így végezett-el a' kertben mindeneket; Etelkának meglátogatására igyekezett. Ez akkor valamit a' szobában varrogatott Hanzárral. És, midőn nyájas beszédgyeik között vígan töltenék idejeket; íme! Zoltán reájok nyitotta az ajtót.

Le-nem-írhatni azon indúlatokat, mellyek egyszerre el-fogták a' Fejedelemnek érzékenységeit, midőn szemeit Etelkára vetette. Ábrázattyára nézvén, úgy fel-gerjedett: hogy egy szót, höbögés nélkűl, nem-is-szóllhatna. Úgyan-azért: amazoknak nagy csudálttokra, szűnetlen ide-tova hányta-vetette fejét. Úgy-is tettszett: mint-ha a' szobának minden szeg-lukát ki akarná kémlelni, pedig olly szorgalmatossággal: hogy szemének minden erejét abban kévánná el-vesztegetni.

Zoltán' szemeinek szokatlan csavargásait észre-vévén Etelka; szer-felett el-nevette magát. Az-után így szólla: Már most én-is meg-akarom próbálni mesterségemet: ha vallyon a' Fejedelem' szeménck tűkörébűl úgy ki-láthatom-é mostani gondolatait, valamint ő ki-vehette minapi vélekedéseimet. – Nézzünk bár egy másnak szemeibe. De osztán: el-ne tagadd Bátya; ha ki találom az igazat.

Ezzel Etelka (félre-vetvén varrását) hamarjában fel-kele; és, Zoltánnak szemközébe állván, úgy nézett szeme tűkörébe, mint ha egészlen körösztűl-akarta vólna nézni. Ekkor Zoltán, nem tűrhetvén tovább Test-véri indúlatait, édes Húgának nyakába borúlt; és, szíves könyveinek ki-húltta között, ki-magyarázhatatlan örömével, hangossan meg-csókolta.

Igen meg-pirúla erre Etelka. De egyszer-'s-mind, hogy a' Fejedelemnének gyanús gondolatait meg-zavarhatná; hírtelen az előbbeniekre tért, és azt kérdezte Zoltántól: Úgy-é, bizony? midőn előbb a' szobába jövél; és, körös-körűl nézvén, mindeneket ki-kémlelél, a' gondolattal valál: hogy valamelyik szeg-lukban itt találod nálam Etelét? Úgy-é bizony: hogy vak-léttemre-is patkóra találhattam. De el-ne-titkold, ha ki-tanúltam, gondolataidat. Mond-meg igaz lelkedre: tudok-é én valamit a' varázsláshoz?

Felele Zoltán: Látod-é, édes Etelkám, melly meszsze vagyon azon Ég eme' mi Földünktől? Hidd-el: olly meszsze van az én gondolatom a' te véleménnyeidtől. Csak ki-tettszik: hogy valamint a' Szén-égetőnek tőkén a' szeme: úgy Etelkának-is Etelén a' gondolattya. A' macskák-is egérrel; a' malaczkák-is makkal álmodoznak. A'-ki mit szeret, kedves az annál. No ugyan, meg-adád néki édes Etelkám!

Ezekre még jobban meg-pirúla valaki. De, hogy szemérmét fel-segíthetné Hanzár; hírtelen fel-ugra munkájától, és ezeket mondá: Könnyű ám néktek beszélleni; de nehéz ám nékem ezen igen atyafiságos indúlatotokat szemlélni. Leg-alább előttem ne nyalagatnátok egy-mást. Mert: igen gonosz a' természetem; ha egyszer meg-haragszom. Már se tűrhetem penig forró gerjedelmimet. Ezekkel meg-ölelé mind-a'-kettőt; és öszve-meg-öszve-csókolá.

Ezek után: Hitesséhez fordúlván Zoltán; így szóllott: Meg-bocsáss, édes Hanzárom: hogy, meg-feletkezvén magamról, a' csókot viszsza-találám-adni édes Etelkámnak. Mert: elsőben: adós maradni nem akartam; az-után én bizonnyára benne nem külömben édes Húgomat színlettem; valamint ő engem' édes Báttyának tarthatott. E' csókot tehát ne másnak; hanem atyafiságos szeretetünk' nyilván való jelének gondold. Leg-alább meg-ne-ütközz rajta.

Ezen tréfáit kész-akarva indította Zoltán; hogy Etelkának kedvét fel-lobbanthassa; és vele a' következendő Sátorosságról annál-égőbben* beszélhessen. Mert: mind Zoltánnak, mind Hanzárnak azon vóltak gondolataik: hogy a' meg-esküdttetést hoszszú időre ne terjeszszék. Budán akarák el-végezni a' lakadalmat. Ugyan-azért: Etelkát középre vévén, le-űltenek. Zoltán pedig így szóllott:

Tréfa ugyan a' tréfa; de a' valóság-is valóság. Abban-hagyván a' tréfát, jermennyünk a' valóságra. – Édes Etelkám! Nem mond ellene e' mostani Sátorosságodnak édes Eteléd. Ki-kémleltem gondolatait. Jelen van a' Fő-pap-is. Itt vagyok én-is, Hanzárommal egygyütt. Eb helye e' többinek. A'-mit régen ohajtottál; ahhoz könnyen férhettsz; ha akaratod' egyenessen ki-adod. Mond-ki tehát minden színlés nélkűl; Budán akarsz-é Etelédhez menni? avagy Sepelen? Magamra vállalom híres lakadalmadat. Tapasztalni-is fogod: hogy olly pompássan el-járod hármas tánczodat: hogy felőlle meg-fog-emlékezni nem csak Buda-vára, hanem az egész Ország. – Mért sütöd-le szemeid'? Szólly, édes Etelkám! Azok előtt beszélleszsz, kik igazán szeretnek, és szerencsédet kévánnyák.

Felele Etelka: A'-mi engem' illet; Hatalmas Fejedelem! bátorságossan ki adom szívem' titkait. Régen ohajtottam Etelét. Mindenkor tettszettenek gyönyörű erkölcsei. Nem találkozott, azon Leventák közűl, kik ekkoráig szemeimre akadtanak, egy valaki; kit hozzá-foghatóbbnak állíthattam vólna. Mind-az'-által: ha a' fiúi kötelességet jól értem; ezen Sátorosságot, Atyámnak engedelme nélkűl, nem kévánhatom. Meg-átkozna Gyula; ha, híre nélkűl illy nagy dologba avatnám magamat. Te se kévánhatod fejemre a' rettentő atyai átkot. Illik tehát: hogy elsőben a' Sátorosságot néki meg-jelentsem; az-után: arra: fiúi alázatossággal, tőlle engedelmet kérjek.

Monda Zoltán: Édes Etelkám! hidd-el: hogy erre Gyulának engedelme éppen nem szükséges. Tudd-meg: hogy e' dologban én-is javasolhatok valamit. Sőtt: többet parancsolhatok, mint Gyula; avagy más akár-ki. Meg-tudod annak idejében az okát. Most arra kérlek: hogy szived' indúlatainak engedelmeskedgy inkább, semmint Gyula' javallásának. Fejedelmednek higygy inkább, sem-mint Apádnak. Javadra igyekszem. Meg-ne-vesd szívességemet. Soha meg nem csaltalak; most se akarlak.

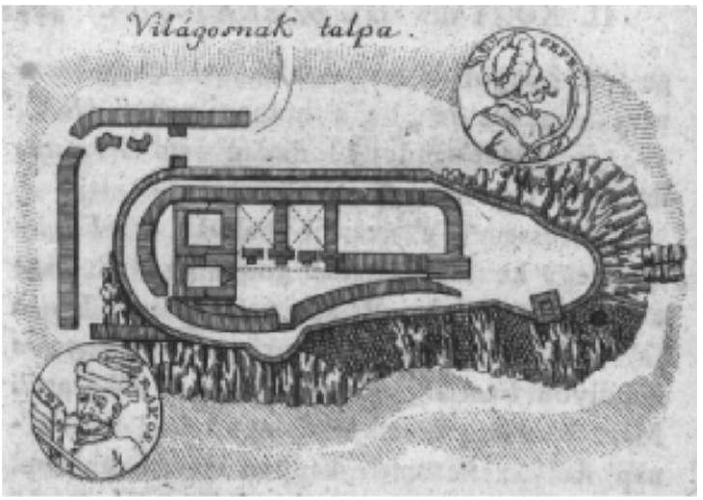
Erre Etelka, fejét csóválván, így felelt: Most sem akarlak! - - - Ugyan úgy-é? - - - Édes Zoltánom! nem hittem vólna felőlled: hogy (Te-is Fiú lévén) a' fiúi kötelességről, Atyádnak holtta után, illy hamar meg feletkezzél. Eb higygye: hogy egy

Fejedelemnek tehetsége annyira terjedhessen: hogy azon atyai hatalmat megerőtleníthesse, és lábáról le-ejthesse, mellynek mind az Isten, mind penig a' természetnek törvénnye erőt, és hathatósságot adott. Olly hiszembe valék mindenkor: hogy inkább illene személlyemhez; ha, Atyámnak akarattya szerént, akár-mi-nemő szegény emberhez mennyek; mint, annak akarattyán kivűl, akár-mi-nemő Fejedelemmel összze párosodgyam. Nincs okunk, mért meg-nem jelentenők Gyulának. Ő e' Sátorosságot nem csak szereti; hanem kévánnya-is. Igen kedvelli Etelét, és annak állhatatos igaz erkölcseit. Maga-is sürgetné, ha jelen vólna. Leg-alább ellene-nem-mondana szíves kérésemnek. Soha édes Atyámnak engedelme nélkűl semmit se cselekedtem, még a' leg-csekéllyebb dologban-is. Hogy-hogy kévánhatod tehát azt tőllem: hogy eme' nagy, és örökkön tartó szövetséget engedelme nélkűl megtegyem? No bátya! ugyan meg-adtad néki Te-is! – Csak ki-tettszik: hogy mindenkor engedelmessebbek édes Szüléikhez a' leányok, mint a' fiú gyermekek. – Végtére: édes Zoltánom! édes Hanzárom, ez az én véleményem: hogy, vagy Budára hivassuk édes Atyámat; vagy hozzá Világosra le-ereszsz. A' kettő' egygyikének meg-kelletik lenni. Ne-is faggass többet. Ezen fel-tételemtől soha el-nem-állok.

Ezeket hallván Hanzár (gyönyörű engedelmességére nézve) inkább meg-szerette Etelkát. Okoskodásainak-is nagy erejét látván, arra kérte Zoltánt: hogy kérésének engedgyen; az atyai bírtok alól el-ne-vegye a' Magzatot; a' Sátorossággal ne hírtelenkedgyen. Elég idő lenne Világoson-is. Maga-is örömest le-rándúlna az Országnak azon részeire: mivel mind-eddig kies térségének csak gyönyörű hírét hallhatta, de szemeire soha nem vehette. Hasznára-is lenne a' gyenge, és könyörűletes szívű Etelkának: ha holnap', Róka' el-vesztése' idején, Budán nem leendene.

Hanzárnak e' szavait hallván a' Fejedelem; egy-kevessé magában gondolkodott. Az-után: így rendelte-el a' dolgot: hogy Etelka, holnapi napon idején-reggel, Világosvár felé meg-indúllyon Etelével, Rimával, és a' Fő-pappal. Maga pedig, Hanzárral egygyütt, harmad'-nap múlva le-menendene. Addig-is a' Sátorosságot meg-jelentenék Gyulának. Úgy el-is-végezzenek mindeneket: hogy osztán semmi akadályra ne találhassanak.

Meg-tettszett mind-nyájoknak ezen rendelés. Kik is (más napra kelvén az idő) el-búcsúztanak a' kegyes Fejedelmektől, és Világos-vár felé meg-indúlttanak; de bal szelek' fúttával. Istenem! minő változások vannak e' világi dolgokban!

NEGYEDIK SZAKASZ.

1. *Rókának Vége.*
2. *Etelka Világoson.*
3. *Etelka Etelével.*
4. *Etelka Gyulánál.*
5. *Zoltán Világoson.*
6. *Gyula Etelkánál.*
7. *Gyulának új Fortéllya.*
8. *Világos Etelkánál.*
9. *Etelka Kádárnál.*
10. *Etele Etelkánál.*
11. *A' végső Dolgok.*

ELSŐ RÉSZ.

RÓKÁNAK VÉGE.

El-jött azomban Róka' el vesztésének ideje. A' példás meg-bűntetésnek látására öszve-gyűltenek a' körűl-belől lévő helységeknek lakosi. A' fel-nyársolásnak helyéűl azon dombot választották Buda' tájjékán, melly a' mostani Királyi Háznak éppen ellenében vagyon, dél, és nap-nyugott között. Nem csak ezen gyönyörű dombot; hanem a' körös-körűl lévő magos hegyeket-is el-lepte a' temérdek, és számlálhatatlan sokaság.

Jelen vóltanak azon Leventák-is, kik Karjelből Eteléjért jöttenek. Ezek, jól megértvén Rókának gonoszságait; és miátta Uroknak, és ama' szép Etelkának nagy

veszedelmeit; csak éppen azt bánták: hogy körmök közé nem keríthették. Nem csak meg-kopíntották vólna körmeit; hanem ezerszer, meg-meg ezerszer meg-olvasták vólna oldal-bordáit.* Minden ki gondolható Pokol-kénokra méltónak lenni állították az Istentelent.

Róka, a' Síralom-házból ki-jövén; midőn Csepelnél a' Budai partokra által-tétetett (ne-hogy, a' Dunába ugorván, a' meg-érdemlett karóba-húzást el-kerűlné) reája nagy szorgalommal vígyáztanak. Elsőben le-kötözték a' hajó' derekában irgalmatlanúl.* Az után: sokan kezeikben tartották azon szőr-pányváknak végeiket, mellyekkel szinte minden tagjai öszve-szoríttattanak.

De Rókának esze' ágába sem ütközött azon gondolat: hogy magát el-veszeszsze. Nagy töredelmességgel, és a' Remetének mindenütt vele-lépttével tökélletessen el-készűlvén, olly maga'-viselésével mendegelt ama' savanyú kút felé: hogy, kik ezen állapottyát látták; noha gonoszságait átkoznák; még-is szerencsétlen személlyét meg-síratnák.

Midőn osztán ama' Síralom-dombra értenek; holott keserves halálának irtóztató eszközei feküdtenek: fel-állott mind-egygyiknek haj-szála. De reszkettenek az inakis, midőn a' goromba nyársat; a' kegyetlen furkókat; az irgalmatlan bárdokat*, és czövekeket látták. Maga a' Titkos, noha magától a' haláltól nem félne; de, halálának ezen eszközeit szemlélvén, úgy meg-változtatta színét: hogy rajta az emberi ábrázat alig maradhatott. Bizonyára: kik ennek-előtte jól ismérték; és mostanában látták: hogy tulajdon ő lenne, magokkal el-nem-hitethették.

Minek utánna a' körűl-állóknak hallattokra el-olvastattak gonosz tettei: ő ugyan mindeneket újra meg-bizonyított; és magát a' fel-nyársolásra méltónak lenni vallotta. Bocsánatot kért mind a' Fejedelmektől; mind a' meg-sértett személyektől; mind végtére a' jelen-lévőktől. Ezeknek, hogy őtet ki-késérni méltóztattanak; meg-köszönte szívességeket. Hogy érette az Istennél esedezzenek; kérte Fele-baráti szeretetteket.

A' Hóhérok' körmeik közé által-adatván; bennek semmi irgalom nem tapasztaltatott. Le-ránczigálták inkább foltyait, sem-mint ruhájából le-vetköztették. Ama' le-vert négy czövekekhez-is úgy húzták-vonták kezeit, és lábait: hogy nem csak ropogásai hallattatnának az erőltetett tagoknak; hanem egy-mástól el-oszlási-is láttszattatnának. Minden szánakodás nélkűl fenekébe vervén a' durva nyársat; szörnyű jajgatásai között körösztűl-hajtották el-senyvedett testén. Végtére: a' karónak végét egy verembe eresztvén; a' meg-rongyollott testet mindennek szeme' láttára ki-függesztették.

Haj-szálakat meresztett, és testeket borzasztott ezen irtóztató látomány. Nyaka' csigája mellett jövén-ki hegye a' nyársnak; a' belső részeket keményen öszve-szaggatta. Ugyan-azért: szörnyű kénnyait látván a' szánakodók; nem mondhatták felölle: hogy él; hanem irgalmatlan halálával keservessen küszködik.

Ki-mondhatatlan nagy fájdalmai között gyakran emlegette Etelkát. Még akkoris bocsánatot kért ártatlan személlyétől. Hogy ezen Remek-képnek böcsűletébe kapott, ezerszer, meg-ezerszer meg-bánta.* Esedezett a' környűl-állók előtt: hogy, hóltta után, Etelkával lévén, meg-vigyék igazi töredelmességét; és a' Szűznek, Etelével egygyütt, sok ezer szerencsés napokat kévánnyanak.

De ama' Karjeli Vitézek, kik a' nyárs mellett fog-csikorgatva állottanak; minek utánna Rókának bőven ki csurgó vérét szemlélték: csoportossan bele-mártogatták köpönyegeik' szárnyainak csúcsait. Tudni-illik, hogy e' meg-bűntetett gonoszságnak nyilván-való jelét sokáig hordozhassák; és, viszsza menvén Karjelbe, Fővezérnéjeknek-is, e' történetet, mint pecséttel meg-erősítetett valóságot,* meg-vihessék.

Azomban: az Istennek irgalmassága szűnetlen emlegettetett a'* Remetétől. Fel-fel-kiáltott a' nyomorúltthoz: hogy csak annak kegyességébe bízna, ki az örökös el-kárhoztatást, ezen ideig-tartó kénokkal fel-akarná váltani. Ha testi szemeivel nem lehetne immár, leg-alább buzgó szívével emelkedne az egek felé; és vétkeinek sokszori meg-vallásával, és keresztényi töredelmességével csinált egyenes útat szemlélné a' Mennyek' Országában.

Fel-fel ébredett ezen hangzó szavakra a' szerencsétlen lélek. És magát, nem csak ezekre; hanem más kegyetlenebb kénokra-is méltónak lenni kiáltotta. Csak azon örvendezett gyötrelmeiben: hogy, kiknek méltatlan el-vesztésekre iparkodott; azoknak életek szerencséssen meg-maradhatott.

Eme' szent beszélgetések között csak el-nem-érkezhetett utólsó órájának szempillantása. Mellette állottanak ugyan, széles bárdgyokkal, a' kegyetlen Hóhérok: hogy, a' rendelés szerént, hóltta után négy részre darabollyák, és tagjait a' meg-nevezett négy városoknak akasztó-fáira függeszszék; de félénk lelke csak ki-nem-költözködhetett el-roncsolódott testéből; talán azon okra nézve: hogy az Istennek hatalma jobban ki-tessen, midőn azokat, kik az Országot, és az ártatlanságot nagy'-Istentelenűl meg-támadgyák; különös példával erőssen meg-bűnteti.

Mert: íme! midőn élete annyi ideig tartana, hogy annak végét a' Hóhérok-is nagy unalommal várnák; ugyan-azért (Etelkának kérésére, meg engedődvén esti agyon verése)* görcsös furkókkal-is kerűlgetnék fejét: hírtelen azon Hegy körűl, melly mostani Buda-várának ellenében téli nap-nyúgott tájra fel-emelkedik, temérdek sok SASOK szállingálni láttszattattanak: pedig olly kegyetlenséggel: hogy azon dombra-is, mellyen a' fel-nyársolás el-végeződött, nagy méreggel ütvén, szárnyaik' hadarázásával, horgas szájok', és körmök' vágásával, és karmolásával el-széllyesztenék nem csak a' gyülevész embereket; hanem a' vakmerő Hóhérokat-is.

Csak maga maradhatott, Róka mellett, a' Remete; ki mind-egyre élesztette a' szerencsétlen embert, 's ugyan-azért: annak utólsó veszedelmét közelről-is láthatta. Mert: a' többieknek el-távozttok után, csoportossan Rókának esvén a' kegyetlen Sasok; testét, minden irgalom nélkűl, szerte-széjjel szaggatták. Végtére: mind-egygyike, maga' darabjával, azon említett hegyre viszsza-szállott, mellyen ez-előtt öszve-csoportosodtanak.

Ezen irtóztató történet felől igen külömb-féle vélekedésekkel vóltanak a' meg-rettent emberek. Némellyek a' Sasok' képében ördögöket-is láttanak. – Vóltanak ollyak-is, kik reá-esküdtenek: hogy, négy részre oszolván a' Sasok, annak egygyike Bihar felé repűlt a' bal-lábával. Másika Veszprémbe vitte légyen jobb kezét. Harmadikát Temes felé látták a' jobb lábával. Bal kezét Wilágosra hurczolta a' Negyedik.

A'-mi több: ezen irtóztató történetnek híre el-menvén az Országban, találkoztanak ollyak-is: kik azt locsogták-fecsegték: hogy, azon említett helyeknek akasztó-fáin,

valami ismeretlen dögöt fügni láttanak. Azokat, nem másnak, hanem Róka' tetemeinek lenni mondották.

Akár mire véllyék ama' történetet az Olvasók; én csak arról emlékeztem: a'-mi meg-esett. A' történetnek okáról semmit nem mondhatok: mert az Istennek Titoknokja nem vagyok. Elég az: hogy azon helyet, mellyen a' Sasok egybegyűltenek; még mostanában-is SAS-HEGYNEK nevezik mind a' Magyarok, mind a' Németek. Ama' dombot pedig, mellyen Róka fel-nyársoltatott, még mostis RÓKA DOMBNAK mondgyák a' Magyarok; NYÁRS-HEGYNEK a' Németek.

Illy halált, illy emlékezetet érdemlett nálunk az Istentelen Róka; ki, az akkori időkben meg-zavarván Magyar-országunkat, szinte ki-facsarta kezünkből azon Örökségünket, azon Sajátunkat, mellyet édes Magyar Eleink annyi fáradsággal, annyi vér-ontással szereztenek. Ha utólsó szem-pillantásában valóságossan eszére tért; minden kénnyai fölött a' gyötörhette szívét fő-képpen: hogy hólttával maga után vitte egész Magyar-országnak gyűlölségét, és átkát. Nem találkozott egy-is, a'-ki minek-utánna meg-esett, halálán nem örvendezett vólna.

MÁSADIK RÉSZ.

ETELKA WILÁGOSON.

Rókának példás veszedelme után, nem vala más hátra, hanem Etelkának, és Etelének; e' gyönyörű párnak, az öszve-házasúlás által, következendő világi bóldogságok. De, nem tudom, mi okra nézve, magam-is irtózom a' Lakadalomnak elő-beszélttétől. Visgálhatatlanok az Istennek rendelései. Én, ezeken álmélkodván, úgy fogom elő-adni a' dolgot, a'-mint meg-történt. Nem-is fogok ítéletet tenni: ki vólt a' következendő esetekben vétkes; ki pedig ártatlan. A' környűl-állások világossan ki-adgyák, kit tarthatunk emberséges embernek; kit szorgalmatosnak; kit engedelmesnek; kit irgalmatlan gyilkosnak.

Midőn tehát Etelka Wilágos-várra érkezett; minden más foglalatosságait abbanhagyván, egyenessen édes Attyának osztállyába szaladott; és, szívének nagy elevenségével, elő-beszéllette a' Budai dolgokat: Etelének fogságát a' Csonka-toronyban; Tuhutumnak, és Rókának Csepelre jöttöket; ennek halálára el-készűltt eszközöket; Etelének Karjeli Fejedelemségét; Zoltánnak és Hanzárnak, mind magához, mind Eteléhez különös hajlandóságokat; a' Sátorosság' dolgában egyenlő akarattyokat, és szinte erőszakjokat; magának ellenek-állását; végtére: a' Fejedelmeknek harmad' napra idc-jöttöket.

Mind-ezeket olly buzgósággal hozza-vala-elő Etelka: hogy könnyen által-látná Gyula édes leányának vágyódásait, és Eteléhez ragaszkodó gondolatait. Ezeknek el-beszélttc' alkalmatosságával fő-képpen azon ütközött-meg a' Vezér: hogy a' Sátorosságot a' Fejedelmek-is sürgetnék, noha Etelének Fejedelmi eredetét, leányának köz-nemességét jól tudnák.

Nem gondolta ugyan Gyula: hogy leánya (e' történtt dolgokat emlegetvén) a' hazugokhoz szegődött légyen. De a' Fejedelmek' rendeléseiket ollyanoknak lenni állította, mellyekkel maga' gondolatai meg-nem-egygyeznének. Ők, tudni-illik: Etelét rendelték Leányának számára; maga Zalánfinak társaságát alkalmatossabbnak állította. El-sem-is-akart állani ezen gondolattól: nem csak azon okból, hogy azzal Etelkának bujait meg-orvosolhattya, hanem azért-is: hogy meg-ígérte immár Zalánfinak; 's-nem-is-vélné: hogy a' meg-hazudtolás emberséges emberhez illyen*.

Ezekkel, és e'-féle gondolatokkal torkig tele lévén Gyula, sokat sohajtozott leányának előbbeni beszéllése között. Meg-is-szánta Személlyét; jól-tudván: hogy, ha Zalánfinak emlegetésére jövend, meg-fordúlna jó kedve, meg-is-szomorodna. De az előbbeni veszedelmeket szívére vévén a' szerető Atya, irtózott Etelének Vőlegénységétől. Ugyan-azért: hogy egyszer immár ezen Zúr-zavarból ki-vehesse leányát, Zalánfival-való Sátorosságának környűl-állásához akara kezdeni, így szóllván hozzája:

A' Sátorosság' dolgában leg-okossabban fogsz cselekedni, édes Etelkám; ha magadat egészszen édes Atyádnak akarattyához szabod. A' Szűlők tudgyák leg-inkább: mi mihez, és ki kihez illendőbb. Ők forgottak valaha az illyen állapotban.* A' leányok meg-sem-álmodhattyák azon veszedelmeket, mellyeken édes Szűlőjek régen által-estenek, és meg-okosodtanak. Ők gyakorta csak magokat keresik, és a' Sátorosságban csupán csak a' jelen-valókra néznek; a' következendőkről vagy megfeletkeznek, vagy abban-hagygyák az esztelen szelesek. Nem esik-meg penig valami hamarébb, mint a' Sátorosság. Könnyebb-is a' Nőszés, mint a' kétszer-főzés. De Te, édes Leányom, ha kápát nem adsz szemeidnek, dugaszt fülcidnek; ha alunni nem bocsátod eszedet; könnyen által-láthatod: hogy, az illyetén terhes dologban, édes Atyádnak akarattyához kelletik ragaszkodnod, és éppen azt cselekedned, a'-mi tőlle jóvá hagyatik.

Felele Etelka: Ugyan-is, édes Atyám, e' vólt az oka: hogy Etelével, engedelmed nélkűl, öszsze-nem-párasodtam. Ellene állottam Budán (penig, ha tudnád, minő erőszakkal) Fejedelmünk' akarattyának: és szűnetlen az atyai engedelmet forgattam. Soha ez-előtt, akaratod ellen, nem cselekedtem semmit. Ugyan-azért: e' nagy dologban-is atyai engedelmedhez folyamodom, fiúi alázatossággal kérvén szívességedet: hogy Etelével* leendő meg-párasodásomra atyai áldásodat adgyad.

Monda Gyula: Tehát, édes Etelkám, csak el-tökélletted immár magadban a' Sátorosságot; minek-előtte végső szándékomat éppen meg-érthetted? El-is-adtad immár magadat, minek-előtte meg-kérettettel?* – Most tapasztalom elsőben, hogy Te-is, az al-'s-fel-szélnek eresztvén gondolataidat, azon tökélletlen leányoknak nyomaikon lépdegelsz, kik magok' kénnyek' rándúlását követik; és, előre meg-adván szíveket, az atyai áldást nem a' Sátorosságnak szabad el-kezdésére; hanem fel-nem-szabadított folytatására kévánnyák. – Lássad: mit cselekszel, édes leányom! De sem íze, sem bűze kotyvasztásodnak. El-akarod, látom, szakasztani a' kötő-féket. Jól fel-is-szedéd bokádat, 's-jól meg-futamodál; de nem az Ország' úttyán. A' csavargós ösvényeken, az út-félen tekeregsz. Vigyázz magadra: akkor, 's-onnan jöhet fejedre az átok; mikor, 's-honnan nem reméllenéd.

Attyának ezen szavaira nagyon meg-keseredett Etelka. Illyen-képpen soha még nem bánt személlyével tellyes életében. El-fakadott sírva előtte, és ezeket mondotta:

Meg-bocsáss, édes Atyám. Nem kelletett vólna el-tökéllett Sátorosságomra atyai áldásodat sürgetnem; hanem előbb: Etelének hajlandóságát meg-jelentenem; azután: mi tévő legyek, atyai tanácsodat kérnem. Ime! meg-vallom botlásomat. Szánom-is, penig nagy töredelmességgel, esztelen hírtelenkedésemet. Mind-az-által, édes Atyám! ne légy olly vélekedéssel felőllem, mint-ha magam ajánlottam vólna magamat Etelének szívességébe. Jól tudom a' Szittyiai Magyarságnak erkölcsét, melly szerént akkor veszti-el minden árát a' Magyar leányzó, midőn maga-magát árúllya.* – Már most tehát, édes Atyám! fiúi kötelességem szerént, alázatossan jelentem: hogy Etele hozzám nagy szívességgel viseltetik; e' Szövetséget a' Fejedelmek-is sűrgetik. Mi tévő legyek, méltóztassál böles atyai tanácsoddal oktatni.

Felele Gyula: Már most szeretlek, édes leányom: mivel, el-futamodásod után, ismétt az Ország' úttyára tértél. – Most tehát; édes Etelkám, mivel az illyetén terhes dolgokban nagy okossággal kelletik forgolónni nem csak te néked; hanem főképpen én-nékem-is: leg-is-leg-elsőben azt kellettik bizonyossan meg-tudnunk: ha vallyon Etelének szíve'-járattya olly állhatatos légyen-é, hogy magát semmi se adhassa-elő, melly meg-másolhatná el-tökéllett szándékát. Mert, íme! édes leányom, noha én azt ennek-előtte-is észre-vettem: hogy ő nagy hajlandósággal légyen megismértt személlyedhez; és, annak előbbeni köz-nemességéről gondolkozván, illendőnek-is véltem a' társaságot: de most, annak Fejedelemségét meg-értvén, téged' penig lejjebb-szabott nemességűnek lenni tudván; igen tartok a' veszedelmes színlésektől. Az illyetén egyenlőtlen személlyeknek öszsze-kelésekben nem tanácsos a' puszta szavakra támaszkodni. Ezek a' levegőben hamar el-enyíszhetnek; és, mikor osztán leg-nagyobb szükségünk lenne reájok, hogy velek a' mondott ígéreteket meg-bizonyíttsuk; nincsen nyelek, hogy meg-markolhassuk. – Etele' szeretetének tehát, és állhatatosságának olly bizonyos jelét kelletik ki-facsarnunk, mellyet ő semmi-féle-képpen meg-ne-tagadhasson. A' mondott szavakat könnyű ő-néki viszsza-mondani, ha hasznát láttya. De a' pecsétes papirosban foglaltatott világos ígéreteket nehéz meg-homályosítani, avagy éppen meg-hazudtolni. – Már most édes Magzatom, egy bátorságos útra vezettelek. Reád bízom a' dolgot: mivel nekem más foglalatosságaim-is vannak. Légy engedelmes mindenben. Úgy várhatod fejedre az Istennek áldását.

HARMADIK RÉSZ.

ETELKA ETELÉVEL.

El-válván édes Attyától Etelka; olly búnak eresztette fejét: hogy őszszel a' legyet nem láthatni olly szomorúnak; mint őtet mondani lehetett, midőn a' kertben virágjai között tántorgott. Irtózni kezdett Gyulának valami titkos szándékától.* De nem tudta nyilván: mire czéllozna? mit főzne illy alattomban magában? Elől vizet; hátúl tüzet látott mindenekben.

Nem-is találhatta immár ama régi vigasságát virágjai között. Meg-változni láttszattattak mindenek; és, kedves Eteléjével egygyütt, veszendő főben lenni. Úgy tettszett: mint-ha a' dér meg-csípte vólna a' száradásra hanyatló levelkéket, avagy a' ragya le-sütötte vólna a' ki-nyílni kezdő bimbókat. Le-húllottanak a' fákrúl a' meg-sárgúltt levelek. Mindenütt őszi Sárgaságba öltöztenek a' Nyári tündökletek.* Itt tehát semmi vígasztalást nem lelvén, el-hagyta nem sokára virágjait. Az-után osztállyába ment, holott Etelétől már régen várattatott.

Meg-nem gondolhatta vólna a' Szűz, hogy Etele nála lehessen. Ugyan-azért: midőn reája nyitotta az ajtót; el-annyira meg-döbbent: hogy, minő szavakkal éllyen köszöntésére, eszébe nem juthatna. De még Etelének szívét-is körösztűl-járták azon szomorú vonások, mellyek a' Szűznek ábrázattyán világossan ki-tettszettenek. Úgy láttszatott: mint-ha haldokló szívének titkos keserveit ábrázattya gyászolná.* Nem akarta meg-szóllítani az ide-tova járó, és szűnetlen fohászkodó Kis-aszszonyt. Nagy nyughatatlansággal várta reménttelen szomorúsága' okának ki-nyilatkoztatását.

Nem kevés idő múlva, magához térvén Etelka, így szóllott: Most jutottunk olly környűl-állásokba, édes Etelém, mellyekben, ha a' Magyarok' Istene rajtunk nem segít; Te penig hozzám való különös hajlandóságodat, és állhatatos szeretetedet újra ki-nem-mutatod; következendő Sátorosságunkról nem-is gondolkodhatunk. – Édes Etelém! ki-nem-vallhatom jobb barátom előtt azokat, mellyek bús szívemet terhelik. Ne reám nehezteljy, ha talán fel-háborodhatol. Tudgyák az Egek*; melly igen tartok kedvetlenségedtől. Élni nem akarnék, ha hozzám való szívességedet el-veszteném. De, ha ki-nem-vallom; attól irtózom: ne-hogy egészszen el-veszeszszelek. – Édes Etelém! most szánd-meg néha kedves Etelkádat. Hitesd-el édes Atyámmal: hogy Te, Karjeli Fejedelem lévén; állhatatossan szeretheted egy Köz-nemességű Magyar Vezérnek szegény leányát. – Tudgya az Isten, hogy én szeretetedről nem kételkedem. Régtől-fogva ismérem igaz szívedet. Soha nem tapasztaltam benned semmi álnokságot; semmi szinlést; semmi csalfaságot. Be-is-illik csudának ama' szerfelett való állhatatosságod, mellyel ekkoráig fel-hagyatlanól szerettél. Ugyan-azért; olly bizonyosnak tartom azokat, mellyeket nékem ennek előtte meg-ígértél: hogy akkor vélhettem meg-nyertteknek lenni, midőn tőlled meg-ígértettenek. – De megengedgy Gyula' Gyanúinak. Szóval tett ígéreteidnek állhatatosságáról, minden akaratom ellen, kételkedik. Azoknak meg-hazudtolhatatlan bizonságokat rebesgeti. Elne-hagygy tehát ezen állapotban édes Etelém! mert kivűled nincsen más, ki mostanában eme' véletlen tekervényemből szerencséssebben ki-ránthasson.

Ezeket hallván Etele, elsőben meg-szomorodott. Az-után: e' szín alatt valami veszedelmes dolgot lappangani gondolván, orczája egészszen meg-változott. Mind-az'-által: Etelkának igaz, és állhatatos szívéről semmit se kételkedvén; 's-ugyan-azért magát eléggé bóldognak lenni állítván; így felele-viszsza:

Drága-látos Kis-aszszony! nincs emc' szívemnél, mellyel ekkoráig valóságossan szerettelek, nagyobb bizonyságom. Ha ezt úgy láthatná Gyula, a'-mint én érzem; és (ha hízelkednem szabad) a'-mint te tapasztalod: tudom bizonyossan, hogy nem gyanakodna felőllem. De nincs hatalmamban: hogy e' szívemet ki-markojjam mejjemből, és tanú-bizonyságúl eleibe adgyam. De, ha hatalmamban vólna-is, bizonnyára el-nem-tudná Atyád olvasni azon magyar betőket,[112]* mellyeket még

---

[112] Kik a' SCHITTHÁKAT, HONNUSOKAT, és MAGYAR ELEINKET azzal gyalázzák, hogy sem írni, sem olvasni nem tudtanak; sőtt betőik se vóltanak, mellyekkel élniek lehetett vólna: azok bizonnyára vagy vakmerőíről hazudnak, vagy esztelenségjeket mutogattyák. Hallyák mit ír Szent HIERONYMUS a' Hunnusokról: *Le-tette*, úgy mond, *Tegzét az Örmény. A' HUNNOK a' Zsoltárt tanúllyák: SCITHIANAK hidege az Evangeliumnak melegével forr. A' GETÁKNAK ragyogó sárga Serege az Egy házaknak Sátorait hordozza.* Hallyák THEODORETUST, ki Urunk' születése után 427-dik esztendőben élt: *A' zsidó Könyvek nem csak Görög nyelvre fordíttattanak; hanem Római, Egyiptomi, Persiai, Indiai, Őrményi, és SCITHIAI nyelvre is.* Hallyák MENANDERT PROTECTORT kinek szavai ezek: *Ezen szavakkal meg-sértődvén Disabalus, el-küldi ótet* (Maniachot), *és más egyebeket, kik Követséget végeznének a' Római Imperatornál. Tehát Maniach nem kevés árú veres Bársonyt, Jeleket, és neminémű leveleket vévén, útnak eredett - - - Midőn hosszan útazott - - - bé-érkezett Bizantziumba, és bé-viteztén a' Palotába, az Imperatorhoz ment - - - és a' leveleket, és ajándékokat kezeibe adta - - - Mind-az-által az Imperator midőn Tolmács által el-olvasta a' Levelet, melly SCITHIAI BETŐKKEL írva vala, a' Követséget jó szívvel el-fogadta.* Úgy-é tehát: nem vóltanak a' Scitháknak bötűik? Szégyen! Gyalázat! egy illy virágzó Nemzetségre olly valamit fogni, a' melly nem igaz. – – A'-mi több: Ezen Scithiai bötűk meg-maradtanak Erdély-országban a' Székelyeknél, ama' Scitháinknak igaz Maradványinál. Ezt bizonyíttya OLÁH MIKLÓS Esztergomi Érsek, Erdélyi ember. Hallyad SZÉKELY ISTVÁNT, ki Urunk' 1555-dik esztendeje' tájjában élt, kinek szavai ezek: *Kik* (a' Székelyek tudni-illik:) *még most-is kulomböznec a' teobb Magiaroktol teorvenekkel irásokkal, Kic Hunniabeli modra SZEKEL beotuvel eelnec mind e napiglan.* BOEM HUBAN JÁNOS, külső Iró azt mondgya azon időkben a' Magyarokról: *Vagyon különös bötűik-is, de a' római bötükkel örömestebb élnek.* Sötte: közel száz esztendők előtt* ezen Scithiai bötűkkel éltenek a' Székelyek. Ezt bizonyíttya LISNYAI KOVÁCS PÁL a' Magyarok' Kronikájában, így írván: *Ezeknek a' Szekélyeknek (a'-mint Atilának, és még az-előtt való Magyaroknak is) tulajdon magános bötűi; és irási vóltanak. És (valamint ma írnak a' Zsidók, és a' Nap-keleti Népek) az ő irásokban jobb kéz felől bal kéz felé mentenek. Melly Magyar bötűket, és írásokat (hazámba lakván) magam-is láttam. Sőtt Erdélyben, és Székely-Földdén ollyan Praedicatorokat-is, kik Magyar bötükkel egy-másnak írtanak, láttam 's-ismértem. Illyen vala TSULAI Erdélyi Püspök-is.* Ezen Tsulai pedig Superintendens vólt 1650-dik esztendőtől fogva, egész 1660-dikig. Sőtt ez-előtt való Superintendens-is GELEJI KATONA ISTVÁNY Magyar Grammaticájában, melly Gyula-Fehér váratt 1645-dik esztendőben nyomtattatott-ki, úgy ír a' Székely bötűíről, mintha akkoriban vele éltenek vólna, így szóllván: *A' Magyar nyelv egy az Orientális Lingvák közűl, melly meg-tettszik - - - mind továbbá ebből: hogy ő-néki tulajdon saját régi bötűi vagynak, mellyeknek sem a' 'Sidó, sem a' Deák bötükkel semmi hasonlatosságok nincsen. 'S-mind végezetre ebből: hogy az önnön bötűivel jobbról, mint egyébb Nap-keleti nyelvek, balra írattatik. - - - A' Székelyek a' régi Scithiai Magyaroknak igaz maradványi: úgy-mint kiknél még az igaz tulajdon magyar bötük-is meg-vagynak; kik noha sok csufos, és mi tőllünk értetlen szavakkal-is élnek; de az enyet igen ékesekvel, és jegyzősökvel, etc.* Ezeken felül ZANOVSZKI ISTVÁNY azt mondgya: hogy Hunniai bötűkkel írott könyv találtatik Florenciában a' nagy Vezérnek Könyv-házá-

akkor reá-mettszett a' Szeretetnek Istene, midőn leg-elsőben ama' Wilágos-vári szent Egy-házban az Áldozat' alkalmatosságával láttalak. Te ezen betőken inkább el-mehetnél: mert kezed' vonásait látnád. – Oh arany idő; mellyben Wilágos-várra felhágtam! és a' fákját édes Etelkámnak jobb kezébe nyujtottam! Ennél örvendetesb szem-pillantást tellyes életemben nem tapasztaltam. – De mi okra nézve hengeredem-viszsza a' hegyre? Mi hasznom benne ezen állapotban? De még sines nélkűle, édes Etelkám. Ime azon szívemet hagyom nálad zálogúl, hogy állhatatossan szeretlek, szeretni-is foglak. – A'-mi Atyádat illeti: add néki ezen Gyűrűmet. Reá-vagyon-meczve Karjeli czímerem. Irjon Gyula akár mi kötéseket Sátorosságunkról; ollybá fogom tartani, mintha magam írtam vólna. – Már most, drága Kis-aszszonyom! mondmeg igazán: eleget tettem-é, mind Gyula kévánságának, mind Kis-aszszonyságod' reménségének?

Felele Etelka: Leg-is-leg-elsőben arra kérlek édes Etelém: ne *Kis-aszszonyozz* annyit. Sokkal édesdedebben hangzik Magyar szádból Etelkának neve. Mindenkor-is szebbnek tettszik, valahánszor te-tőlled hallhatom. Sok ugyan neve a' Kedvesnek; de te nékem mindenkor édes ETELÉM vóltál, az is lészel örökké. – Azután: arra is kérlek, Édesem: ne hozd-elő azon arany időt, mellyben leg-elől a' szent Egy-házban láttalak. Ezen édes gondolat úgy el-fogja minden érzékenségemet, hogy a' hasznos dolgokra fel-nem-emelkedhetem. Vannak penig mostanában hasznossabbak-is előttünk. – Édes Etelém! meg-ne-nehezteIly reám, ha még egyre kérlek. Üllly-le ezen asztalkámhoz. Imhol a' papiros. Ird-le, saját kezeddel, hozzám való állhatatos szeretetednek világos bizonyságát; hogy Te, Karjeli Fejedelem lévén, meg-nem veted Köz-nemességű Etelkát. Ird-alá gyönyörű-hangú ETELE nevedet, Karjeli Fejedelemséged' czímjével. Nyomd-rá a' pecsétet-is szívessen: hogy Gyulának lelke meg-nyúgodhasson; mi-is gyanúitól meg-menekedhessünk. Ne sajnáld e' fárad-

---

ban. KOMÁROMI CSIPKÉS GYÖRGYNEK idejében-is (ki az előbbeni Században élt*) ő-maga' bizonyítása szerént, a' Debreczeni Könyv-házban is találtatott egy Hunniai bötűkkel irattatott Könyv. Csiki székben, Szent-mihály helységben vagyon egy régi Templom Erdélyben, melly most-is ama' régi betűkkel való írást mutogattya, a'-mint IN DACIA SICULICA olvastatik. SZÉKELHIDI NETHLEB MIHÁLY 1743-dik esztendőben azt irja, hogy még most-is vannak a' Székelyeknél ollyatén bötűkkel iratott könyvek, a' mellyekkel éltek a' Scithák, és Hunnusok, és ez tudva lenne az olvasott, és tanúlt Erdélyieknél, PANNONIUS JÁNOS a' Hunniai nyelvnek Grammaticáját írta, a'-mint ezt DECIUS BAROVIUS bizonyíttya, azon levelében, mellyet Telegdi Jánoshoz írt vala. Ezen TELEGDI-is a' Hunniai nyelvnek Alphabetumját elő-adta, mellyről emlékezetet tészen SCHWARTZ GODEFRID. Ezeken kivűl HICKESIUS-is, Angliai ember, a' Hunnusoknak bötűikről, és azok írásaiknak módgyokról könyvet írt, és az Hunnusoknak A-B-Céjeket elő-adgya. BÉL MÁTYÁS 1718-dik esztendőben az Hunno-Scithákuak régi irásaikról egy elmélkedést nyomtattatott*. OERTELIUS GODEFRID János a' Nap-keleti és Nap-nyúgoti Nyelveknek egy zengéséről fő-képpen pedig a' Magyar nyelvnek a' Zsidó nyelvvel egybe-vetését ki-adta Vittembergában 1746-dik esztendőben. Holott a' Székelyeknek Hunniai Bötűjökön kivűl, Atila Királynak Alphabetumját-is érezbe vágattatta, és igen szép Jegyzésekkel ki-nyilatkoztatta. HENSELIUS GODOFRED* a' Hunniai Alphabetumot, mellyet Hickesiustól vett, szemek elejbe teríti világossan, és ékessen ki-meczve, mellyek ama' BÉLNEK bötűivel meg-egygyeznek. Több illy bizonyságokat-is hordhatnék elő; de ezeket elegendőnek lenni gondolom: hogy azok meg-torkoltassanak, kik Magyar Eleinknek paraszt tudatlanságokról olly parasztossan locsognak.

ságot érettem. Édes Etelém! meg-hálálom valaha ezen szívességedet, midőn azon arany időket el-érjük.

Etelkának ezen édesdeden folyó szavait hallván Etele: nagy szív-illetődéssel elővette a' papirost. Gondolkodott egy kis ideig. Az-után: hírtelen neki-vetvén magát, Karjeli Fejedelemségének czímjével csak csupa nevét írta a' papirosnak végére, 's-le-is-pecsétlette, ezeket mondván nékie:

Vidd Atyádhoz ezen bizonságomat. Imhol a' tiszta papiros, Nevemmel, Tisztemmel, és Czímemmel egygyütt. Szabadságot adok akár-minő kötéseknek bele írására. Kösse-hozzá Gyula egész Karjeli Birodalmamat; önnön magam' Személlyét; és, ha úgy tettszik, bóldog élttemet, és szomorú hólttomat. Ennél hathatósabbat ki-nem-gondolhattam. Eredgy vele Gyulához. És, ha igaz Magyar Vér folyik síma ereiben; ha igaz Lélek fekszik szíve' közepében: állhatatos szívemnek ezen Világos bizonysága ki-vezetheti valamint tettetett, úgy temérdek setétségéből. Mert: ha Tatár-sárkány fekszik a' lukban, nehéz azt az illyenekhez nem szokott embernek ki-olvasni. Akár mi vége szakad rendeléseimnek, eredgy vele Gyulához. A' következendőket leg-elsőben ugyan gond-viselő Istenedre, az-után én-reám-is bízzad.

NEGYEDIK RÉSZ.

ETELKA GYULÁNÁL.

Etelének ezen szívességét tapasztalván Etelka; elsőben ugyan, lelkének minden erejéből, szép válogatott szavakkal meg-köszönte ritka jó akarattyát. Az-után: el-búcsúzván tőlle, olly örömmel szaladott édes Attyához, mellynél nagyobbat nem érzett; miólta Etelével meg-ismérkedett. Ama' papirosban helyheztetettnek lenni gondolta világi bóldogságát. Ugyan-azért, nem-is kételkedett: hogy Gyula, ezen bizonságot látván; nagy örömmel meg-fogja engedni a' Sátorosságot.

De Gyulának szíve kegyetlenűl meg-vala immár vesztegetve. A'-mit ez-előtt leányával szóllott; nem lehetett egyébbnek mondani; hanem Labirintom-kertnek, és csavargós útaknak. E' papiros-is végtére arra szolgált: hogy Magzattyát jobban el-tévelyíttse, és osztán el-is-veszeszsze.

A' következendő szerencsétlenségeket által-nem-láthatván tehát Etelka; nagy örömmel bé-ménc édes Atyához, és ezeket mondotta:

Itt van immár, édes Atyám, a'-mit Etelétől kévántál. Hamarébb reá-vettem, mintsem gondoltam. Imhol gyűrűje, Karjeli czímerével. Imhol pecsétes levele; keze' írásával egygyütt. Szabadságot adott azoknak bele-írásokra: mellyeket ezen környűl-állásokban, alkalmatosoknak gondolhattsz. Már most: édes Atyám! mitévő legyek, add-ki utólsó rendelésedet: hogy tudgyam, mihez tartsam magamat.

Gyula, a' pecsétes levelet kezeibe vévén; igen meg-örűlt. De nem ezen okból: hogy a' Sátorosságot elő-mozdítaná; hanem: hogy, ezen levélnek hathatóságával, alkalmatosság adódott azon irtóztató dolognak végbe-vitelére, mellyről ennek-előtte gondolkodott, 's-melly osztán le-nyomhatta Etelkát. Viszsza-adta az-után a' gyűrűt, és ezeket mondotta:

Nincs erre szükségünk, édes Magzatom. Add-viszsza Etelének; újra meg-köszönvén állhatatos szívét. E' pecsétes levelet elegendőnek gondolom következendő bóldogságodra. – De, édes leányom, még csak egygyet akarok tőlled meg-tudni. Valld-ki igaz lelkedre: szereted-é úgy-annyira Etelét: hogy vele örökös szövetséget tégy, és annak hívségében Lelked' hűlttéig* meg-maradgy?

Ezen régi-régi kérdésnek meg-ujítására el-ijedvén Etelka; titkolta, a'-mint lehetett, szívének gyötrelmeit. Igy felelt merő bátorsággal:

Édes Atyám! Meg-vallok fiúi bizodalommal mindenket. Én Etelét, az Egyháznak fel-szentelése' alkalmatosságával, leg-is-leg-elsőben látván; nem tudom, mi titkos rendeléseknek erőszakos ösztöneiktől arra bírattattam: hogy nem érezhettem szabadságomban lenni azon heves szeretetnek szívemből ki-iktatását, melly egészszen el-fogta minden részeimet. Nem annyira ugyan szóval (tehát ezzel fiúi kötelességemet által-hágván) mint cselekedetemmel gyakorta meg-is-jelentettem: hozzája való hajlandóságomat. Etelének-is igaz szívességét, gyakran tapasztalhattad. Ez én nékem, mennél tovább éltem ártatlan barátságával, annál inkább meg-tettszett. – Atyám! noha ugyan néha a' maradék-is el-kél; még is üdvességesnek tartyák minden okos emberek, de fő-képpen a' Magyarok; azon párasságnak pórázzát, mellynek végei, az Istennek szent színe előtt, annak szent Egy-házában, összeköttettetnek. Nem nyúltam ezen remek munkámhoz a'-hoz tartozandó szerszám nélkűl. Jól előre ki-főztem, mit cselekszem: mert eleve el-hitettem magammal: hogy a' Magyar leány, magyarúl nem csak gondolkodik; hanem álmodozik-is.* – Ugyanazért, a'-mint kévánod: igaz szívemből meg-vallom: hogy Etelét mind ennek-előtte igazán szeretem, mind mostanában állhatatossan szeretem, szeretni-is fogom. Hiszem-is a' Magyarok' Istenét, kinek szent neve azon Egy-házunkban dícsőíttetik: hogy ő e' tiszta szeretetünket jóvá-hagygya; és, a'-mit kegyelmessen el-kezdett, azt hatalmassan végbe-is-viszi. Addig kérlelem atyai gond viselését, még reánk, egymásért szakadó szívekre, árasztya bőséges áldomásait.

Ezekre elsőben fejét csóvalta Gyula. Az-után ezeket mondotta: Csak látom, édes leányom: hogy mérték nélkűl nagyobb benned Eteléhez való hajlandóságod; mind leányhoz illő engedelmességed. Mert: nem olly vékony szállal ment végbe ezen szövevényed, hogy ki-ne-tessék gorombasága.* – Tehát itt hagyhatnád édes Atyádat Wilágoson; és el-mehetnél Etelével Karjelbe? – Édes Etelkám! be meg-feletkeztél Atyádról: ki jelen-léttedben mindenkor gyönyörködött; leg-kissebb el-távozásoddal meg szomorodott. Csak midőn Budára mentél nélkűlem; azt gondolám: hogy e' világból-is ki-mentél. Ollybá-is tartottam itthonos életemet, mintha minden jószágomtól meg-fosztottak vólna. Mit gondolsz, mire jutok, ha tőllem örökre el-távozol? – A' végre áldott-é meg-az Isten kedves leányommal: hogy azon győnyörűségemet, mellyet kevés ideig tartó nállam léttedből tapasztaltam, örökös el-távozttodból származandó nagyobb gyötrelmekkel fel-váltsa? Nem olly kegyetlenek hozzánk a' Meny-beliek; hanem mí vagyunk azok, kik bölcsességgel tellyes rendeléseiknek erőszakossan eleikbe állunk. Ah! édes Magzatom! ha úgy tudnád, valamint én érzem, az atyai szeretetet; bizonyossan nem vegyítenél ürmöt mind eddig mézes italomhoz. De csak ollyanok a' Magzatok! El-hagygyák édes Attyokat! Meg-feletkeznek dajkálkodásokról! Más Országba iparkodnak, hogy édes Szűlőjöket magánossan hagygyák, 's-vénségekre semmi gyámot ne nyújtsanak. Ez, Fiam, nem

magyar, hanem eb szokás. De* csak illyen e' mostani világ. Ezerszer jobb vólt ezelőtt.

Gyulának ezen szavaira, harmat-gyanánt húllottanak Etelkának könyvei. Általlátta immár Attyának valami irtóztató dologra el-tökéllett szívét. Szinte kétségbe esett, a' szerencsétlen ki-menetéltől tartván. Gyulának gyakor fohászkodásai; szomorú tekintete; és már-is nem atyai módra forgó szemei* öldösték el-lankadott szívét. Semmi sem juthatott eszébe, a'-mit okossan viszsza-felelhetett vólna. Végtére: meg-győzte gyötrelmeit; és ezeket mondotta:

Nincs mind-eddig semmi okod, édes Atyám, hogy leányod' engedetlenségéről, és Sátorosságomból származható magánosságodról gondolkodgyál. El-nem-tökéllette még magában Etelc; hogy viszsza-mégyen Karjelbe. Meg-jelentette vólna nékem ezen igyekezetét-is, ki szívének minden titkait mindenkor ki-vallotta. Meg-tartóztathattya őtet Országunkban Zoltán: mert igen szereti. Tudom én is bizonyossan: hogy, ha buzgó szívvel kérem; ok vetetlenől meg-marad. Magamra vállalom meggyőzését. Meg-támogattya erőtlen esedezésemet a' Magyarok' Istene, ki engem' úgy szeret: hogy Etelével való Sátorosságomat a' te meg-szomorításod nélkűl kévánnya. Meg-marad ő nálunk, édes Atyám. És, a'-mint hozzám való szeretetét ismérem, igen jó szívvel meg-marad.

Felele Gyula: Adná a' Magyarok' Istene, hogy, a' miket mondál, bé-tellyesedgyenek. De mért fárasztod elmédet eme' minden szeg-lukakból öszsze-kapargatott haszontalan pók-hálókkal? és kapasz menttségekkel?* Ő, Karjelnek Ura lévén; elhagyhattya-é, ingyen-felébe, egy leányért, meszsze el-terjedett Birodalmát? Gondolod-é? hogy a' Bársonyt a' rongygyal meg-cserélheti? avagy a' fótot sokáig megböcsűlheti?* Itt nálunk maradhat-é? és meg-elégedhetik-é egy madárnyi járó földnek áldomásával, mellyet Zoltánnak kegyelméből, még-eddig, csak éppen reméllhet? – Oh édes leányom! édes Etelkám! hogy-hogy lehettsz más házában szemes, magadéban vaksi? Látd? igaz az, a'-mit mondanak: hogy a' szerelem, és az esztelenség csak névvel külömböznek egy-mástól, de nagy a' Vérség, nagy az atyafiság közttök – Ime! édes leányom! déli világosság, 's-egyszer-'s-mind igazság-is előttem: hogy* a' nagy szeretet; avagy inkább a' nagyobb esztelenség ki-ugrasztotta agy velődből az okos gondolatokat. Mindenhez kapsz immár, mint a' Dunába haló ember; de egyszer-'s-mind, valamint a' vak légy, minden ellenzőbe bele-ütközöl. Ugyan-azért: atyai kötelességemnek tartom: hogy téged' ezen állapotodban akkor féltselek leginkább, midőn leg-kevesebbet félsz. – Édes magzatom! Bízz Atyádnak jó vólttában. El-is-hitesd magaddal: hogy, ezen környűl-állásokban, nem egyebet fogok cselekedni; hanem éppen azt: a'-mit jónak gondolok, és hasznodra szolgál. Légy addig-is nyúgott elmével, és édes Atyádhoz tellyes engedelmességgel. Ne légy jó fának* férges gyümölcse.* Juttasd eszedbe azt-is: hogy az engedetlen beteg kegyetlenné teszi az Orvost. Az Atya-is penig, ha fel-nem-oldhattya, el-vághattya a' csomot.*

Mind ezekre el-hűlt, el-iszonyodott Etelka. Nem tudván mire vélni szavait, egészlen el-halványodott; az utólsó fényegetést hallván. Ki-tündöklöttenek elsőben szemeiből könyveinek gyöngyei; az-után ki-is-húllottanak.* Rettegett az iszonyó folyadékoktól. Most tapasztalta leg-inkább, hogy csupa nyomorúságokra született*. Attyának illy irtóztató borúlttában, nem reménlhette eme' vastag ködből magának-is ki-tisztulását.*

ÖTÖDIK RÉSZ.

ZOLTÁN WILÁGOSON.

Midőn e' dolgok illy nagy szomorúsággal telnek Wilágoson; íme! Zoltán, hogy édes Húgát meg-látogassa; és Etelének Sátorosságával bóldoggá tehesse: meg-indúla Budáról. Ki-nem-nyilatkoztatta Hanzárnak: hogy Etelka Árpádnak leánya légyen. Igen tartott attól: ne-talán-tán, azon szeretete miátt, mellyel Etelkához viseltetett, meg-ne-tarthassa a' titkot, és így minden rendeléseit meg-zavarhassa.

De, midőn Zegeden Zalánfinak várában édesdeden múlatozott a' Fejedelem; és, a' lengedező hírekre nagy szorgalommal fülelvén, a' többi között azt-is meg-értette: hogy Zalánfi mindeneket el-készített immár, mellyeket Etelkának híres lakadalmára szükségeseknek lenni állíthatott: e' reménrelen hírnek hallására úgy el-nevette magát Hanzár előtt, hogy kaczagásának végét, e' mái napon, Hitesse nem reménlené.*

Nevetésének okát által-nem-láthatván Hanzár, mind-addig fárasztotta Urának eltökéllett állhatatosságát; még végtére a' Tisza' partya mellett azon Erdőbe magánossan sétálván (mellyet Zalánfi Etelka' kedviért építtetett, és ETELKA' ERDEJÉNEK hívattatott);[113]* el-beszéltette Zoltánnal a' Zegedi híreket. Ezek' el-mondása között, nagy örömében lévén Zoltán; el-nem-titkolhatta tovább Etelkának eredetét. Rendről-rendre el-beszéllette mind azokat, mellyeket Budán a' Dajkától hallott; pedig olly forró vígassággal: hogy nem tudnád: most örűlne-é inkább a' világos dolognak elő-adttával, avagy akkoron a' homályos történetnek hallatával.

Mint, mikor az égi csattanások után, ide-tova nézvén a' meg-döbbentt emberek, nem tudgyák, mit tegyenek, mit szóllyanak, mihez kapjanak; hanem, bálvány módra, merevedtten állván; csupa álmélkodásban töltik hoszszú idejeket: szint'-úgy a' Fejedelemné, Etelka' eredetének nemességét illy véletlenől hallván; felellyen-é valamit; örvendgyen-é valamin, avagy valamitől irtózzon, hamarjában nem tudta. Az-után: az álmélkodást szorgalomra fordítván, Zalánfinak azon nagy reménségét nem héjjában valónak lenni állította. Rettegett, midőn Gyulának-is gondolatait, és, a'-mint sajdította, ravasz mesterkedéseit fejtegette. Nem tudta, mihez fogjon elsőben. De osztán: jól által-értvén mindeneket, csak alig várhatta, hogy Wilágos-várra röpűllyön; Etelkának nyakába ugorjon; meg-ölellye a' Fejedelmi Kis-aszszonyt; és öszsze csókolgassa.

---

[113] Ezen Erdőnek csak alig láttszattak mostanában hetven, vagy nyolczvan fái*; azok is olly Vének, hogy Etelka' régiségével vetekedni láttszattatnának. Én ezen fákat 1790-dik esztendőben, a' Nemes Tanácsnak jóvá-hagyásából, ÁDÁMNAK, édes Öcsémnek Polgár mestersége alatt, ki-vágattattam, és VEDRES Úrnak, a' Városi föld-mérőnek szorgalmatosságával az én gondolatom szerént, újra bé-űltettettem. Meg érdemlette Etelka, azon ritka Magyar Virág szál, hogy neve Utóinknak emlékezetére hagyasson. Tellyes bizodalommal-is vagyok, hogy azon hat-ezer fák, mellyek mostanában* fel-éltek, ez-után-is mind szaporíttassanak, mind pediglen meg-tartassanak. Ez Nemes Szeged-városának Örök emlékezetére válik.

Nagy hevességgel kezdett tehát a' menetelnek sürgetéséhez Zoltán előtt. Azt akarta: hogy e' régi titkot mennél hamarébb fel-fedezzék. Fel-is-pattant egyszeriben mind a' Dajkára, mind pedig Zoltánra: hogy amaz olly sokáig hallgatott, eme' pedig illy későre szóllott. Minden szem-pillantás egész esztendőnek tettszett, mellyben Etelkával, ama' sok veszedelmekben forgott ártatlan Kis aszszonyal, nem beszélhetett. Tüzessen meg-átkozta azon napot, mellyben Zoltán mind Etelének mind Etelkának el-vesztésekre, minden meg-fontolás nélkűl, iparkodott.

Hanzárnak ezen forró hevességét tapasztalván a' Fejedelem; szinte meg-bánta: hogy néki e' titkot meg-jelentette. Kérte ugyan szívessen: hogy ennek ki-nyilatkoztatását a' meg-esküdttetés szem-pillantására hagynák. De, mivel észre-vette: hogy ezt hallgatná-is, nem-is valami félelemmel tellyes Fejedelemné; hogy mindenek még-is maga' gondolattya szerént el-igazódhatnának, erőssen fel-tette magában: hogy, Világosra érvén, Hanzárnak Etelkával öszve-jötte' úttyát szorgalmatossan bé-vágná; a' ki-'s-bé-izengetéseknek-is fortéllyait, minden tehetsége szerént, meg-gátolná.

Ezen gondolatokban állhatatos-képpen meg-maradván Zoltán; és, Zalánfinak elkésérésével, Világosra érvén; Hanzárral egygyütt, Hubának Sátorába szállott, jól meszsze Etelkától. Az-után alattomban meg-parancsolta embereinek hogy (ki-vévén a' Sátorhoz tartozandó Fehér-népeket) semmi más Aszszonyságot bé-ne-eresszenek, se az udvarba, se az osztályokba. Ha ezen parancsolatot, akár mi nemességű, által-hágni merné; azt, minden gorombaság nélkűl, el-fognák, és hozzá a' sátorba hoznák. E' parancsolatot pedig ki-is-hirdettette.* De el-nem-tílthatták az udvarból azon Magyar gyermekeket, kik oda esődűlvén, Árpádnak, és a' többi Vezéreknek vitéz cselekedeteiket, hangos torokkal éneklették.[114]*

---

[114] Priscus Rhetor', és Béla királyunknak nevetlen Iró-deákja bizonyítása szerént, megszokták a' Régi Magyarok: hogy vitéz Eleiknek dicsőséges cselekedeteiket versekbe foglallyák, és azokat, a' szíveknek fel-indítása okáért, el-is-énekellyék. Kezemhez jött illyetén régi ének, melly (ha az írásnak módgyára nézünk) 1300-dik esztendő tájban írattatott-le. Mikor szerződött pedig; éppen nem tudhatni. De, mivel Árpádnak, és az akkori Magyaroknak vitézségeket foglallya magában; ide-tartozandónak lenni ítélem. A' Versek, az akkori írás szerént, így vannak:*

Emleekezzeunk Reegiekreol
Zytthyaabool ky jeottekreol
Magharoknak Eleykreol.
Ees azoknak Wyteezseegekreol.
Zytthyaabool indwlaanak
Hogh ez Feodre ky jutaanak
Estenteul kyzyrthetheenek*
Erdeelhben le thelepedeenek.*
Otth' Magokkal Eok yooth theenek
Heeth Seregeth Eok zerzeenek
Heeth Kapithaanth emeleenek*
Mindeniknek waarath zerzeenek.
Mind egghesek Eok doogogban
Hatalmasok Wjadalmjokban*

Nem meszsze vólt le-alkonyodtta' helyétől a' Nap; midőn a' Fejedelmek egészlen le-telepedtenek. Ma látták elsőben Világos Kis-aszszonyt, ki ekkor, egész gyászba öltözvén; és, Attyának halála után, telédes-tele lévén nagy szomorúsággal: a' Fejedelmek' üdvezlésekre, és szolgályattyokra bé-eresztetett. Ezen árvának szomorú

Ninch Feelelmjek Orzaajogban
Chjak lakoznak baatorsaagogban.
Nagh Ercojcok minth Samsonnak
Baathor zyvek minth Arzlaanhnak
Mindenth ronthnak ha indwlnak
Retthenesek Sokasaagokval.
Egghik keozteok Jelesb vala
Kinek Neve Aarpaad vala
Mindenikneel Gazdagb vala
Az keoztheok Feo Kapitaanh vala.
Mikorth azth hallottaak voona
Hogy az Dwna yoo vyz voona
Lakoo Feode nagh yoo voona
Hogh annaal yobb Sehonh' nem voona.
Eggh Keovetheth vaalazthaanak
Dwna laathni bochaataanak
Hogh ha byzonhth mondhatnaanak
Keoveer Feodre lee zaallanaanak.
Keoveth yuta Dwna mellee
Feodeth Feuveth meg zemelee
Dwna vyzit ki keerelee
Eo magaanak yoonak yteelee.
Herzegh akkorth Feodeen vala*
Ki Orzaagot byri vala
Lakoo heje Bezpreem vala.
Feodghe Neepe mind Nemetth* vala.
Keovet jutha bee Bezpreembe
Az Herzeghnek elejeebe
Magharoknak izentheevel
Keozeoneti leon tiztesseegvel.
Engem keudtek Teeged laathnom
Orzaagodath el bee jaarnom
Lak hejedet* tudakoznom
Neeped Teorveenhed ky tanwlnom.
Herzegh azon meg eoreule
Az keovetheth meg vendeeglee
Eo magaanak yooth ytheele
Merth azokath Keoz neepnek veelee.
Keoveth onnath el sietew
Eggh Ballazgoot keresthethew*
Dwna vyzet bele theolthew
Feodeth Feuveth ys keresthethew.
Azth Erdeelhbe el bee vivee
Aarpaad eleoth mind le thevee
Aarpaad ezth yoo neven vevee
Kapithaanhoknak* hyrree thevee.

tekíntete úgy meg-törhette a' Fejedelmeket: hogy, ki annak előtte, repedtt* hírének szomorú hangja miátt, szívből gyűlöltenek: most, szemérmes maga-viselésére tekíntvén, nem csak kedvekbe venni; hanem mindenben segíteni-is kévánnák. Megtettszett ékes Személlye-is, nem csak Hanzárnak, hanem magának Zoltánnak-is.

Kapithaanhok oda gheulnek
Dwna vizeet Eok meg laathaak
Feodeth Feuveth thapaztalaak
Otth' tanaachjok eok reaa tharthaak.
Eggh feheer Lovath hoztanak
Feek Nhergeth aranhth adtanak
Az Herzeghez bochaatatnak
Hogh yllh zooval majd* zoollhanak.
Ez zeep Looval thizthelneenek
Kyk Zytthaabool ky jeoveenek
Naghsaagodtool Feodet keernek
Orzaagodban le thelepedeenek.
Herzegh azval naghot vezthew
Hogy az doogot meg nem eerthew
Az zeep Lovath meg zerethew
Az ky miaath Feodet el vezthew.
Az zeep Loonak eoreulthenek
Azzon monda az Keovethnek
Annak adok Een Feodemben
Mit keevaanak eok nagh beoseegben.
Keovethek vannak eoreomben
Merth jaaraanak nagh yoo veeggel
El bwchwznak thyzthesseeggel
Bee siethnek Erdeelh Feodeeben.
Bezeelnek Kapithaanhoknak
Kapithaanhok tanaachkoznak
Hogh ha ez Feodre juthnaanak
Az Herzegvel meg ys vynnaanak.
Estenth eok otth' ymaadaanak
Haaromzor DEWST kiaaltaanak.
Arrolth nevezthеek otth' Vaarosth
Zomos mentthеeben Nemes DEWSNEK.
Ettheol maradtth az Zokaasonk
Hogh ha aarwth my zakazthonk
DEWSETH DEWSETH otth' kyaalthonk
Bizonsaagong hogh meg aarwlthunk.
Az minth hamar fel aallaanak
Keet* Keovetheth vaalazthaanak
Az Herzeghhez bochaathaanak
Hogh yllh zooval neeki zoolnaanak.
Herzegh yool meg gondold magad
Hogh Ez Feodeth hamar el-haghd
Az Magharoknak aatal add
Keertheketh neekik meg bochaassad.
Feoded adtad feheer Lovon
Ees Feuved aranhos Feeken

El-se-hitethették magokkal, hogy mind igazak lennének azon útálatos fótok, mellyeket a' hegyes nyelvek reá tíztenek. Ki-vették természeti szemérmét ábrázattyának szelíd vonásaiból; és ollynak lenni gondolták csapra ütött borát, a' minőnek látták czégérjét.

Dwna vyzit aranh Nhergben
Akkorth valoo nagh Zeukseegedben.
Herzegh* hallvaan mosolhoda
Azzal semmith nem gondola
Az Keovethnek akkorth zoolla
Haragjaaban ezth mondgha vala.
Ha zeep Lovath azeerth keuldttheek
Eggh Sulhokkal aghon verjeek
Nhergeth az Dwnaaba vesseek
Ees az Feeketh az Feuben rejcheek.
Keovethek mondaak Herzeghnek
Nem kell tenni Keghelmednek
Azzal Eeok kaarosok leznek
De Magharok nherthesek leznek.
Merth ebek Looval meg hyznak
Nhergge leszen Halaazooknak
Feekkel Kazaasok ozthoznak
Utaannad eok sok yooth mondanak.
Keoveth otthan el bwchwzeek
De az Herzeg meg feelemleek
Seregekkel gheulekezeek
Dwna melletth el bee keoltheozeek.
Aarpaad jutha Maghar Neeppel
KELEN Feodeen el keleenek
Otth' checheen el checheleenek
Ees 'Thethemben eok thelepedeenek.
Zaaz Halomhoz hogh eerthenek
Meg zaallaanak az Herzeghgel
Esthen vala Maghar Neeppel
Otth' jaaraanak nagh nhereseegvel.
Az Herzegh otth' meg veretheek
Chyak eghedeul futhnja eseek
Az Dwnaara Ecoth kerytheek
Semmi keeppen el nem eerhetheek.
Abban eggheebb nem lehethe
Az Dwnaaba bee zeokthethe
Hogh majd magaath otth' meg menche
Inkaab magaath hogh el rejche.
Aarpaad vala nagh eoreomben
Az Orzaag merth leon kezeeben
Eo meg zaalla fen egh Heghben
Feheer vaarhoz leon keozelben.
Otth' Orzaag neekjek adateek
Maghar Orzaagnak nevezeek
Nem etteul azt Eok el-veveek
Feghverjekkel eoveekkee theveek.*

Mind-az'-által: hogy Világosnak erkölcseit annál-inkább ki-vehetné Hanzár; hírtelen azt kérdezte tőlle: ha beszéllett-é Rókával Etelka felől itt Világoson? És ama' Szűzet, erkölcstelenségei miátt, nem ítélte-é arra valónak lenni; hogy Budára jöjjön a' Fejedelmi udvarba? Erre azt felelte Világos: hogy Etelkának erkölcstelenségeiről soha akkor egy szót nem beszéllett Rókával; nem-is tudná mind-eddig: ha valaha hivatalos vólt-é Zoltánnak udvarába. El-hitték ezen feleletét. Ugyan-azért: Rókának gonoszságai újra ki-tettszettenek.

Midőn Világossal így beszélgettenek a' Fejedelmek; íme! bé-jelenté magát Gyula, bé-is eresztetett. Leg-is-leg-elől: nagy hál'-adással meg-köszönte a' Fejedelmeknek azon kegyességeket, mellyel érdemetlen személlyét nem csak a' Vezérségre fel-emelték; hanem: mind ama' Tartománnyal meg-ajándékozták, mind a' Tisztán túl lévő Katonaságnak Igazgatójává rendelték. Meg-köszönte azt-is: hogy Etelkájához, érdemetlen szólgállójokhoz*, annyi kegyességgel vóltanak. Ezek-után: mind magát, mind édes leányát tapasztaltt jó akarattyokba ajánlván; végtére meg-jelentette: hogy Hubának utólsó akarattya kezeinél lenne írásban. Kérte a' Fejedelmet: hogy azt meg-erősíteni; és, ki-hirlelésére, napot szabni méltóztatna.

Zoltán, Huba' dolgának el-végezését a' holnapi dél-utánra rendelte. Mert Etelének, és Etelkának öszve-esküdtetéseket holnap-utáni reggelre halasztotta. De az esküdtetésről semmit se szóllván Gyulának; csak éppen azt parancsolta: hogy leányát oda haza tartsa; és, fő-képpen Hanzárhoz, semmi szín alatt, ne ereszsze. Okát pedig ezen el-tíltásának ne tudakollya. Ez nem sokára magától-is ki-sűlne.

Zoltántól haza-menvén Gyula; maga-is meg-döbbent a' reménlelen parancsolatra. Öszve-se-tudta egygyeztetni Etelkának minapi kérkedéseivel. Nagyon csudálkozott: hogy leánya Zoltánnak való szeretetét emlegetné mindenkor; azomban Zoltán udvarától-is el-tíltaná. E' dolog még jobban meg-erősítette szándékát.

De, minek-utánna Etelka ezen izenetet szomorú Attyától meg-értette; egészlen el-halványodott. Nem szóllhatot egygyet-is. Öszve-csapván kezeit, a' szerencsének kegyetlensége ellen panaszolkodott. Hányta-vetette minden-felé elméjét; de, mi vétke miátt rekesztetett-ki Zoltánnak udvarából, éppen nem tudhatta. Szinte arról gyanakodott: hogy Rókának lelke más valami gaz emberbe bújt, és nagyobb fortélyokkal kerűlgeti személlyét. Az után: a' Fejedelmeknek meg-változott rendeléseikről, sziveknek el-állásokról; de Gyulának-is valami alattomban való áskálódásáról gondolkodván; úgy el-keseredett: hogy meg-átkozná azon órát, mellyben Budáról Világos-várra érkezett. Jobb lett vólna Gyulát Budára hivattatni, mint a' Fejedelmeknek Világosra jönni.

Midőn osztán a' kellemetlen éjtszaka fekete sátorával bé-vonta a' szomorú lelkeket; midőn a' csillagok-is homályos tekintettel nézték a' földieknek nyugodalmokat: íme! Gyula, és Zalánfi, Etelkának kegyetlen hóhérjai, egy osztályba nagy vígan bé-rekeszkedtenek. Nagy részét az éjtszakának a' következendő Sátorosságnak beszélgetésében töltötték. Ismétt meg-esküdött Gyula, hogy leányát másnak nem adgya. Végtére: arra kérte Zalánfit: hogy Etelkával szóba ne eredgyen. Ő-maga fogna vele beszélleni; és szívét a' Szövetségre vagy hajtani, vagy törni. Dél-után (tudni-illik) Huba' akarattyát ki-hírlelvén: semmit se fogna a' Fejedelemnél múlatni, hanem, tüstént haza jövén, birtokába adni.

Gyulának e' kellemetes rendeléseit hallván Zalánfi; ki-mondhatatlan képpen örvendezett. Meg-dícsérte egy Atyához illő gondolatait. Az-után: nagy szívességgel azon reménkedett: hogy, akár-mi-nemő ellen-vetésekkel, le-ne-hagyná magát veretni fel-tételéről. Ő Etelkát úgy szeretné: hogy, ha őtet másnak adandaná Gyula; kész vólna minden gyilkosságra.

Jól el-méne azomban az éjtszaka. Széltében aludtanak mind-nyájan Wilágoson. De nem aludtt Etelka. Hánkolódott inkább az ágyban sem-mint nyúgodott. Kevés el-szenderedését-is nem nyugodalomnak, hanem aggodalomnak mondhatni.* – Úgy tettszett: mint-ha Etelével szóllott vólna álmában; de tőlle semmi feleletet nem vehetett vólna. Etelét osztán, mint-ha kergette vólna egy Bika a' sikátorokon, de maga se segíthette vólna. – Veres posztóval bé-vonttnak láttszattatott háló osztálya. – Szer-felett való pörsögéssel égett éjtszakai mécsese. – Farkas módra ordítottanak a' síma Melákok, a lombos Komondorok. – Éktelenől bernyákoltanak a' fekete macskák; futkostanak, és czinczogtanak a' kis egerek*, a' nagy farkú patkányok. – Az éjji bagjok-is, ennek-előtte nem hallott huhogásokkal, alkalmatlankodtanak. – A'-mi leginkább el-rémítette a' félénk Kis-aszszonyt, az vala: hogy a' Hárfán magoktól elszakadoztanak a' húrok, nem egyszeriben; hanem, egy-más után: nagy pattanásokkal.

Fel-ébredett e' szertelen ropogásokra Etelka. És; Budán van-é? a'-vagy Wilágoson? nem tudta hírtelenében. Hogy osztán magához tért: Istenem! (úgy mond) mi járhat körűlöttem! Mindenek fel-fordúlnak a' meg-indúltt Sátorban. Hová lettél édes Etelém? – Mért nem bátorítod el-hagyott Etelkádat? – El-szakadoztak húrjai azon eszközömnek, mellyel Budán szomorú fogságodban, olly édesdeden vígasztaltalak. Hát, ha ezzel azt jelentik a' Menny-égiek: hogy soha többé kezembe nem vehetem vígasztalásodra? – Istenem be féltelek édes Etelém? – Piros vérrel meg-fecskendezettnek láttam, csak éppen ez-előtt, minden tagjaidat. Mit? Talán ugyan ki-ontódik véred? Ha te el-veszel; veszszek-el én-is veled egygyütt. Lesz még annyi ereje ellankadott karomnak: hogy mejjemen körösztűl hajtsam a' kést*; és téged' ama' bóldogabb világba kővesselek. – Jól vagyon! – Örökös nyugodalmomra meg-vetettem immár mennyegzős ágyamat.*

Ezen gondolatok után el-szenderedett a' szerencsétlen Kis-aszszony. De eme' nyugttát, sem aludttának, sem vígyázttának nem lehetett mondani. Félig bé-húntt szeme' héjja előtt irtóztató képzeménnyek forgottanak, mellyek el-iszonyodott lelkét mind-addig hóhérlották, még osztán örvendetes orczáját ki-mutatta a' hajnal; és újra el-altatta a' keserűltteket. Ennek ki-buktával úgy el-nyúgodott a' Kis-aszszony-is: hogy inkább a' hólttakhoz, sem-mint az élőkhöz hasonlítana.

Jól fel-kele az-után a' Nap-is, midőn a' Dajka, nagy csendességgel bé-lopódzván hozzája, él-é? avagy meg-hólt? éppen nem tudhatta. Sem az ajtónak erőszakos bé-csapásával, se két kezeinek hangos tapsolásával fel-nem-ébreszthette. Fel-fel emelgette a' Szűznek kezeit, meg-meg le-ejtette; de semmi-féle-képpen fel-nem-verhette.

E' szokatlan történetre félig el-halván a' Dajka, iszonyú nagy jajgatással, és szinte esze nélkűl való futkározásokkal fel lázzasztotta a' Sátort. Ki-'s bé-nyargaltanak a' Szoba-leányok-is; és, a' Szűznek végső veszedelmét képzelvén, szörnyű-képpen jajgattanak.

Ezeknek jajgatásokra, az-után zsiri-biri* csevegésekre fel-ébredvén Etelka; nem végezte-el a' gyötrelmeket; hanem nagyobb szív-szorongatásokkal fel-váltotta. Eszébe-jutván Gyula; már annak-is személlyétől (kivel ez-előtt olly édesdeden beszélgetett) irtózni kezdett. El vesztette hozzája való fiúi bátorságát, következendőképpen hajlandóságát-is. Az-után: a' Fejedelemnek-is kegyelmét el-veszettnek lenni állítván, nem bízhatott immár egyébbe, hanem édes Eteléjébe. Ugyan-azért: ennek meg-látogatását reménlvén, fel-öltözött azon czifrájába, mellyben, az Egy-háznak fel-szentelése' alkalmatosságával, Etelének meg-tettszett. Ma ismétt meg-akara néki tettszeni; de az Egekben más rendelések vóltanak.

HATODIK RÉSZ.

GYULA ETELKÁNÁL.

Mert: íme! Etele helyett, Gyulát látta osztállyába be jönni. Úgy-annyira megrettent Személlyétől: hogy kevésbe múlt-el, hogy magát elsőben el-nem-sikójtaná; az-után a' Sátorból-is ki-nem-szaladna. De, meg-győzvén szorongatásait; le-csendesedett: és nagy félelemmel várta az utólsó ítéletet.

Gyulának-is, nem tudom, mi borongós föllegek csavarogtanak setét homloka körűl. Kétszer akará beszédgyét el-kezdeni; kétszer akada-meg a' beszédnek elején.* Példája-is Gyula azon Atyáknak, kik magzattyokat, minden hajlandóságaik ellen, erőszakossan meg-akarván házasítani; rettegnek azon dolgoknak el-kezdésétől, mellyek mind magokat, mind magzattyokat lábaikról le-ütik.

De Gyula,* csak el-nem-akarván-állani fel-vett szándékától; ezeket mondotta Etelkának: El-érkezett immár azon nap, édes leányom, mellyben azt kelletik cselekedned, melly mind én-nékem nagy örömemre, mind néked nagyobb hasznodra vállhat. Ime! édes Magzatom! miólta Etelével társalkodol, az oltától-fogva semmi víg napjaidat fel-nem-találhatod. Szűntelen ostromolnak a' keservek. Keresnek, fel-is-lelnek a' veszedelmek. Ime! ki ennek-előtte, valamint fris hal* a' vízben, úgy élhettél; ezen társalkodásoddal arra jutottál; hogy magadat magadban keresheted; de fel nem-találhatod. Meg-akarlak egyszer ezen nyughatatlanságtól menteni; és méltó Személlyedet meg-maradandó örömekre segíteni. – Ime! édes Magzatom! el-érkezett Zegedről azon érdemes Zalánfi, ki téged' tellyes erejéből óhajt, nem úgy, mint Hideg-vette Szerető; hanem mint igazi Vő-leventa. Nem veri ugyan dobra szívét, mint valami éktelen-oktalan Szó-csaplár; de* fel-találhatod benne a' szép termetet: a' szebb válogatott erkölcsöket; és a' leg-szebb szerető szívnek állhatatosságát. Ezeken felül: okos-is; gazdag-is; és hozzád Etelénél hasonlóbb. Nem Országló ugyan, de Földes-Úr. Vagyonunkban bír. Vendég-szárnyon nem jár.* Meg-is-magyarosodott. A' Dona, és Tisza között uralkodik.[115]* Édes leányom! felejtsd-el,

[115] A' Dunát itten Donának nevezi Gyula, 's-gondolom igazi neven. Szokásban vólt a' Schitáknál: hogy minden nagy folyó vizet Don-nak mondgyanak. Igy nevezték Tánais vizét

egy kevés időre, hogy édes Atyád vagyok. Csak azt véld: hogy jó barátoddal beszélleszsz. Tégy ítéletet: ha ezen jó barátod jó tanácsot nem ád-é a' következendő bóldog életnek fel-találására. – Már penig, úgy mint Atya, meg ígértem néki Személlyedet: nem csak szóval; hanem írással is. Igéretemet meg hazudtolnom nem lehet, nem-is akarom. Széllé sem változtathatom szavaimat:* mert Magyar vagyok. Felőlled-is úgy gondolkozom; hogy akaratommal meg-egygyezel: mert Magyar Anyádnak magyar leánya* vagy.

Mint, mikor a' Kányának visítását hallya a' galamb; meg-rezzen, le-lapúl, és szerte-széllyel tekínget, hogy védelmezőre találljon: nem külömben Etelka, Gyulának eme' borzasztó szavait vévén, ide-tova-nézett, és mindenünnet várta a' segítséget: de fel nem-találhatta. Meg-állván osztán szíve' réműltte, ezeket nyőgte Gyula felé:

El-nem-hitethetem magammal, szerelmes Atyám; hogy Zalánfival való Szövetségemet atyai parancsolatodnak lenni gondollyam. Mert, úgy tartom: hogy Te, igaz Magyar lévén, e' Magyar leányodat, ama' Bolgárnak birtokába, nem Tatár-korbácsolod. Atya! nem vagyok kerteletlen virág: hogy minden kézre jussak*. Ugyan azért:* nem hihetek Tatár szavaidnak, jól ismérvén igaz Magyar szívedet. Hanem inkább úgy tettszik, mint-ha szándékom felől kérdezősködnél. – Ha penig más gondolataid vannak; édes Atyám! ha valaha meg-nem-szántad; leg-alább most szánd-meg a' halál' torkába rohanó Magyar leányodat. Tedd-félre, egy kevessé, hathatós Atyai személlyedet. És úgy, mint jó Barátom, halgasd-meg beszédemet. – Tisztelem, és böcsűllöm Zalánfit. Nagy benne a' Vér; nagy a' Nemzet; nagyok az Erkölcsök. Ő vólna talán az első; ha Etelét meg-nem-ismérhettem vólna. E' kötötte magához minden érzékenségeimet. Úgy el-is-foglalta öblös szívemet, hogy abban Zalánfinak helyet nem találhatok. Úgy-is-tettszik, mintha két testűnket egy lélek élesztené. – Édes Atyám! egy olly Magyar Kis-aszszony, a'-micsodás én vagyok, csak egyszer szerethet tellyes életében, és csupán csak egygyet. Nem koborló, nem bitang az én szeretetem. Ebből-is ki-veheted, hogy Magyar leány vagyok; 's-ugyan-azért: méltó a' fiú névre. Gondold-el azt-is: mit mond Zoltán; mit mond Hanzár-is. Ezek Etelét bizonyossan szeretik, és engem', vele egygyütt, meg-akarnak bóldogítani. Ha más nem vólna-is, a'-mitől tarthatnánk, ezeknek meg-neheztelésektől bizonyossan félhetnénk. Mert: noha mostanában (nem tudom, mi vétkem miátt) el-tíltottanak Fejedelmi Udvaroktól; de tudom: mit mondottanak Budán; mire czéloztanak Sepelen. Hírek nélkűl ne ártsuk magunkat a' Sátorosságba.

Erre Gyula keservesen ezeket mondá: Igy ellenkezel tehát édes Atyáddal? Illy böcsűletben tartod igaz szívemet, és örökké javadra iparkodó rendeléseimet? Istenem, mire juték! Arra immár: hogy saját leányom meg-tagadgyon, és inkább a' Fejedelemnek javallásától, mint édes Attyának parancsolattyától függjön. – Ezeket érdemlettem-é-meg azon álmatlan éjtszakáimért, mellyekben tüstént talpra állottam, mihelyest leg-kissebb nyiffantásodat hallottam? Ezeket érdemlettem-é-meg örökös szorgalmatosságomért, mellyel még a' szélnek sem hattalak meg-fúnni; hanem inkább mindenkor téjbe-vajba feresztettelek? – Ah! Etelka! mikor vesztetted-

---

is, mellyen eleinte által-jöttenek. Magyar-országba érvén, Iszter vizét-is el-nevezték, és Donának mondották. Ezektől vehették a' Németek-is a' Donáu nevet.

el régi szívedet? – Istenem! hová lett régi leányom! Hol keressem, hol találljam-fel régi Magzatomat? Hová lett Etelkám, egygyetlen-egy világi gyönyörűségem? Illyet neveltem-é fejemre, ki utóllyára-is szívembe üti a' kést; és, nagy erőszakkal, nagyobb kegyetlenséggel, ősz hajamon-fogva, más világra űz, kerget, és hurczol. – Nézz még egyszer reám Etelkám. Meg-ne feletkezz Gyuláról, ha nem Atyádról-is; leg-alább: jó barátodról. – Ne légy hál'-adatlan sok jó tételemnyeim után. És tudd meg: hogy a' világi törvény azért nem szabott büntetést a' hál'-adatlan Magzatok ellen, mert azoknak meg-veréseket* csak éppen magára vállalta az igaz Isten.

Ezekre inkább meg-ijedett Etelka.* Az-után: így felelt: Szerelmes édes Atyám! meg-ne-keseredgy. Fel-ne-háborítsd atyai szívedet. Szeresd, mint ennek-előtte szeretted, édes leányodat. Ne gondold, hogy gondolataidnak erőszakossan akarjam ellene szegezni gondolataimat. Csak azt kérem, azt óhajtom szerencsétlenségemben: hogy meg-lágyúllyon szíved, és engem' porrá ne zúzz, darabokra ne törj. – Édes Atyám! könyörűlly szerencsétlen Magzatodon. – Ne nyúlly atyai parancsolatodhoz! Magam' férje' választásában el-se-vedd egészszen azon szabadságomat, mellyet mind az élő Isten adott, mind a' gondos Természetnek törvénye meg-erősített. Ne gondold: hogy a' Magyaroknál szerencsés lehessen az erőltetett Sátorosság; mivel más nemzetekben még az önkényes Házasságot-is csak illyen-ollyannak láthatod. A' tisztes, és egybe-illő szerelmesek között, ne álly, kérlek, körösztűl.* – Zalánfi helyett, add-viszsza édes Etelémet. Tekints, kérlek, az Égnek mennyezetére! Olvasd-el ottan az örök Istennek rendeléseit. Minden csillagzatokban* meg-láthatod Etelét. De Zalánfit még a' hóltt-világúakban sem szemlélheted.

Monda Gyula: Istenem! légy velem! – Add-viszsza édes leányomat! – Add-viszsza édes Etelkámat! – Etelkám! nézz édes Atyádra! – Így aszúlhatott-é szívedhez azon nyers* Etele: hogy, a' küszöbön fetrengvén édes Atyád, őtet meg-tapodgyad? és így, szívességének le-gázoltával, Szeretődnek ölébe szaladgy? Ezeket kévánhattya-é tőlled az Isten? a' fiúi név? az atyai tisztelet?

Felele Etelka: Édes Atyám! ne rugdalódz annyit az ösztön ellen! Kárt tehettsz magadban! – Ne vonny ujjat a' hatalmas Istennel! mert csak ő-tőlle vagyon a' Sátorosság. Porrá-töri testedet-lelkedet, ha nyilván-való akarattya ellen tarajoson iparkodol. – Hogy-hogy kévánhatod azt tőllem: hogy te néked ezen veszedelmes állapotban vaktában engedelmeskedgyem, ha te a' nyilván való Isteni rendeléseknek engedelmeskedni nem akarsz? – Tudd meg: hogy más Atyám-is vagyon, ha nem másutt-is, a' Mennyek' országában.* – Avagy: mért nem tíltottál-el Etelének társaságától, midőn azt el-kezdettem? Hatalmadban vóltam akkoron mindenestől. Könnyen el-fogadtam vólna parancsolatodat. Már most: magam se bírok magammal. Annál inkább nem hihetem, hogy Te, az Isteni rendelések ellen, meg-lágyíthasd el-keményedett szívemet. Az Istennek akarattyát meg-másolni, avagy éppen megvetni, nem alku.* – Ah! édes Atyám! mért nem vetted elejét még gyenge szikrájában? Most immár lángot vert, és derék tűzzé vált. Könnyen gyógyúlhatott vólna új sebem; íme a' rodhadásra menendő kegyetlenűl el-fenűlt.* – Mond-ki igaz lelkedre: én vagyok-é ebben vétkes, avagy Te? ha csak vétkes az igaz, és tiszta szeretet. – Nem magamat; hanem Tégedet féltelek az égi boszszúktól. Térj-viszsza atyai szívedhez.* Ime! le térdelek előtted, ama' régi, de nem mostani Atyám előtt. Jól isméred Erkölcseimet. Nem vagyok olly válogató a' Szeretőkben, mint rosz lenese

a' vízben.* – Kérlek az egy élő Magyarok' Istenére: Add-viszsza az elsőt!* Add-viszsza édes Etelémet - - - add-viszsza - - -

Monda Gyula: Te penig, leány lévén, Apádat ne tanítsd. Én tudom tisztségemet. Te penig, mi kötelességed légyen; tanúld-meg most, ha eddig meg-tanúlni nem akartad. Ha nékem hatalmam vagyon a' parancsolatra; rendes* lenne, ha néked kötelességed nem lenne az engedelmességre. – Ugyan azért: egy szó, mint száz: azt akarom, azt parancsolom: hogy - - -

A' többit ki se hagyta mondani Etelka. Hírtelen ismétt le-vetette magát a' földre. Öszve-tévén kezeit, Attyának rettentő szavait e' jajgatásával meg-szakasztotta:

Szűnny-meg, Atya, egy kevessé. Tudd-meg eleve: hogy a' Szíveket a' Szívek igazgattyák; nem a' tanács-adások, sem penig az atyai parancsolatok.* – Ne nyúlly a' parancsolathoz, ha leányod' szereted. – Ime tüstént meg-szakad a' szívem! – Itt előtted ki-adom lelkemet. – Nem tűrhetem tovább keserveimet. – Kérlek minden Szentségekre*: ne vesztegesd reám az atyai parancsolatot; ne tedd azt (ha okos atya vagy) veszedelembe: mert meg-eshetik, hogy engedetlen legyek. El-is-veszteszsz, ha el-fogadom. Mert, ha engedelmeskedem; el-vesztem Etelémet: ha nem engedelmeskedem; el-vesztelek Tégedet. Ezek közűl, akár-mellyik, elegendő oka bizonyos halálomnak. – Szánd-meg, kérlek, haldokló leányodat. – Te nagy Isten! csak most tekínts-le fényes Egeidből! – Segítsd a' veszedelemben forgó szerencsétlen Teremtményedet.

Ezekre Gyula, valamint a' Sajt-kukacz, úgy fel-pattana. Úgy tettszett: mint-ha magyar-atyai kegyességéről el-feletkezett vólna. Ezekkel nyilatkoztatta-ki utólsó ítéletét:* Csak látom nyakasságodat. Nem akarsz jó szerivel engedelmeskedni. Én, a'-mi tisztem, azt cselekszem. Te lássad, ha jóval végbe viszed-é kötelességedet. – Akarom; és, mint Atya, parancsolom: mondgy-le Eteléről; esküdgy-meg Zalánfival.

Gyulának e' szavai után, hirtelen meg-állott Etelka' könyveinek Zápora. Az atyai parancsolatnak csak ma leg-elsőben érzett hathatósága egészlen meg-járta szívét, 's meg-is-törte keménnyét. Fel-emelkedvén a' porból, nagy alázatossággal meg-csókolta édes Attyának kezeit; és osztán, szívének-is nagy csendességével, ezeket mondotta:

Jól vagyon, édes Atyám. El-fogadom atyai parancsolatodat, mellyel (tellyes életemben) csak mostanában éltél. Nem tartanám magamat a' fiúi névre méltónak, ha első parancsolatodnak nem engedelmeskedném. – Még csak egy kérésem vagyon, édes Atyám. Mutasd-meg ennek bé-tölttésével; hogy igaz Atya vagy, és valóban szereted édes leányodat. Nem nagy penig a' kérés. Meg-engedheted. – Kérlek a' Magyarok' Istenére! Kérlek azon szeretetre, mellyel édes Anyámhoz* viseltettél. Kérlek azon édes tejemre, mellyet Anyámnak emlőiből olly édesdeden szoptam: engedgy két-három napot a' meg-eskűdttetés előtt: hogy szívemet apróra törhessem. Mert én el-tökéllettem immár magamban: hogy atyai parancsolatodnak ne csak színlés-képpen; hanem Isten-igazában engedelmeskedgyem. Átal-látom penig a' lehetetlenséget; ha csak időt nem adsz a' kegyetlen csatára. – Ismétt igazán megvallom: meg-feneklett bennem Etelke. Sokáig édesdeden társalkodtam kedves személlyével. Nincs hatalmamban: hogy ezen arany lánczamat, mellyel tetőtől-fogva talpig le-kötözve vagyok, egyszeriben el-szakaszhassam. Két-három napot kérek

érczé-váltt kemény szívemnek meg-lágyíttására. – Kurta ugyan (ha jól meg-gondolom) ezen idő-is. De, hiszem Istenemet, meg-segít. Sőtt: a'-mit gyarlóságom végbe nem vihet; ő, igazán engedelmeskedni kévánó szívemre tekíntvén, bizonyossan elvégzi. – Másként, édes Atyám,* ha e' két három napot meg-nem-engeded; attól félek: ne talántán Zalánfit csak színlés-képpen szeressem; és így Tégedet (a'-mit soha nem cselekedtem) meg-csallyalak. Könyörűlly, Atya, igaz szívű leányodon!*

Monda Gyula: Nincs lehetetlenség e' világon. Ha erőlteted magadat; ízibe megis törheted. Mái napnál továbbra nem lehet halasztanom a' meg-esküdtetést. Meg-kell lenni ennek-is.

Ekkor Etelka fel-háborodott. Borzadozott teste, és reszketett. Gyulának szeme közé tekíntvén; úgy tettszett: mintha Attyát nem látná, hanem egy valami kő-szálnak darabját. Végső-képpen ezekkel akarta meg-lágyítani annak kemény szívét:

Gyula! az Istenre kérlek, ne végy az utólsó dolgokra. Vagyon még egy hely szívemben; mellyben az atyai név soha nem hallatott. Ismétt az Istenre kérlek, ne kénszeríts, hogy oda fojamodgyam: mert meg-eshetik, hogy Atyámnak meg-neismérjelek. Ugyan-azért, csak még egygyet kérdek: Ha bizonyossan tudnád, édes Atyám, hogy szívemnek ezen iszonyú erőltetését ki-nem-állhatnám; meg-szakadnék benne; és ott az Oltárnál fel-dőlnék. Avagy: ha bizonyos vólnál abban-is: hogy, midőn Zalánfival kezet fogok; akkor az oldalamba kést verek; magamat e' világból ki-végzem, és szemed-láttára fel-dőlök? Ha utólsó szem-pillantásomban-is csak éppen ellened kiáltanék, és téged' az Istennek ítélő-széke' eleibe kénszerítténelek: hogy számot adgy hallatlan kegyetlenségedről. Ha azon ítélő-szék előtt állana édes Anyám, és ezen gyilkosságodért veled szembe szállana, és ki-körmölné mind-a'-két szemedet. – Ha, mondám, mind ezeket valóságossan tudnád, hogy bizonyossan meg-történnek: már akkor, édes Atyám! szerelmes édes mindenem! meg-könyörűlnél-é rajtam? meg-engednéd-é e' két három napot a' meg-esküdttetés előtt?

Felele Gyula: Meg-nem-hal a' leány, ha kötellességének eleget tészen. Ki-ki fel-találllya a' jót, ha igazán, és szorgalmatossan keresi. Kapálly kurta, néked-is lesz. Többre, mondom, ne fakaszsz. Vagy akarod, vagy nem: még ma meg-kelletik lenni ennek-is.

E' szörnyű, és kegyetlen szavakat hallván Etelka; széllyel-tépte ékes hajának kellemetes fürtyeit. Kétségbe esett egészlen. A'-mi több: (és felőlle soha senki nem gondolhatta vólna) le-szakasztotta mellyéről fehér patyolat kendőjét, és, nagy tüzességel, Gyulának szeme közé vágta, így támadván-meg őtet:

Te – Szittyai kő-sziklák között termett vad állat! Te! Tigrisek, és Oroszlányok alatt neveltetett teremtmény! – Te Etelkának Gyilkossa, nem Atya. – Bizonságúl hivom mind Mennyet, mind Földet: hogy igazán lehetetlenségnek állíthatom azt lenni: hogy Etelka Gyulának Magzattya* légyen. Így vethetné-meg egy Atya saját leányának illy szíves kéréseit? – Lehetetlenség! és ezerszer-is lehetetlenség! hogy csak egy csöpp vérem-is fojjon ereimben, mellyet valaha tőlled vettem vólna. Valldki; ha tudod: élő Istenedre kérlek! kinek vagyok édes leánya! Mért tartottál eddigis illy embertelen hiszemben? Jelentsd-meg édes Atyámat, Gyula! Tüstént hozzá futok*, és meg-panaszlom gyilkosságodat. Meg-halgattya ő édes leányának könyörgéseit. El távoztattya egygyetlen-egygyének veszedelmeit. Ha penig valósággal a' Te Magzatod vagyok, ime! Atya! vedd-viszsza gyarló Testemet, mellyet tőlled

vettem; ne háborgasd pedig, ne-is kénszeríttsed lelkemet, mellyet a' Magyarok Istenétől, nagy ajándékban, kaptam.* – Istenem! mire születtettem e' világra!

Minek-utánna e' mérgét ki-fúta a' fel-gerjedett Kis-aszszony; és osztán Attyának* szemei közé tekíntett, annak pedig nem annyira el bámúlását, avagy haragját; mint kegyességgel tellyes ábrázattyát, de egyszer-is-mind le-csurgó könyveit-is látta: ki-nem lehet magyarázni azon töredelmességét, mellyel heves indúlatait meg-hánta. Midőn az-után Gyulától meg-öleltetett: és Attyának előbbeni kegyelmébe viszsza-tétetett; azt mondhatni felőlle: hogy szíve meg-hasadott. Attyának mostani néma beszédgye inkább meg-győzhette szívét, mint előbbeni tarajos parancsolgatása*. Új erőt vett rajta az Atyai hatalom. El-hűltenek a' heves gondolatok. Tellyességgel engedelmeskedni kévánván, ezeket mondotta végtére:

Jól vagyon tehát, édes Atyám! Meg-segít az Isten, hogy bé-töltsem akaratodat. Érzem ugyan előre irtóztató csatáimat; Érzem a' halál-vér-ejtéket ki-sajtoló töredelmimet.* – De nincs lehetetlenség e' világon! El-hiszem! mert édes Atyámtól hallom. – Meg-kell lenni Etelka! – Meg-is lesz édes Atyám! Végső-képpen csak még egyre kérlek. Küld hozzám Zalánfit: hogy neki szokjam. Kevés az idő: Minden szem-pillantás káros. – Kérlek arra-is: ne erezd hozzám Etel - - - avagy-is: ama' másikat. Vedd-el az alkalmatosságot: hogy hozzám ne férhessen; és szívemet fel-ne-zavarhassa.* Mindent meg-cselekszem, a'-mit kévánsz; penig igazán, és minden tehetségem szerént. A' következendőket Istenemre bízom. De, ha igazán meg-kell vallanom: irtózom mindentől. Meg-kell-lenni ennek-is! – Meg-lesz ez-is, édes Atyám. – Könyörűlly rajtam édes Istenem! Adgy erőt a' rettentő csatára! Segítsd leányi gyarlóságomat! Mind élttemet, mind holttomat reád bízom Teremtő Istenem!

Leányának ezen valóságos meg-térését látván Gyula, igen örvendezett. De osztállyából ki-menvén, még-irtóztatóbb dolgokra vetemedett, mellyek ha meg-egygyezhetnek-é az igaz Atyai szívvel; azok lássák, kik róllok ítéletet tesznek.

HETEDIK RÉSZ.

GYULÁNAK ÚJ FORTÉLLYA.

El-érkezett azomban az idő, melly, Huba' akarattyának ki-hírdetésére, Zoltántól rendeltetett. Csak nem mind-nyájan Huba' Sátorába gyűltenek; ha Etelkát ki-veszed. Ez (a' Fejedelemnek parancsolattya szerént) ki-rekesztetvén az Udvarból; oda haza maradott; és magát a' keserves gondolatokkal úntig emísztette.

Azomban emezek a' Sátorban le-telepedtenek. Jelen vólt maga Zoltán; és annak Felesége Hanzár. Ott vala a' Fő-pap, Etelével. Ott Etelkának Dajkája-is, Zalánfival. Midőn mind-nyájan el halgattanak, így kezdette Gyula új fortéllyait:

Hatalmas Zoltán! és kegyelmes Hanzár! Uraink! Fejedelmeink! Huba, néhai Vezérünk, közelgetni látván utólsó óráját; Engemet, mint meg-hitt jó baráttyát, magához hívatott. Világos Kis-aszszonynak, maga' édes Magzattyának jelen-léttében, kezemhez szolgáltatta ezen Papirost, nagy buzgósággal, 's-nagyobb bizodalommal

kérvén személlyemet, hogy csak holtta után nyitnám-meg; és mind-azokat, mellyek írva találtatnak, emberől végbe vinném. Kevés idő múlva meg történvén halála; feltörtem a' pecsétet; és benne, szórúl-szóra, ezeket tapasztaltam.

Halál' fia az Élőknek. Mind Álmost, mind Árpádot, mind Zoltánt, érdemes Vezérimet, Fejedelmimet, mindenkor tiszteltem, és szerettem. Istenemtől tellyes életemben féltem-is. De mind-nyájoknak igaz magyar szívvel szolgáltam. Köz-javunkat, tehetségem szerént, mindenkor elő mozdítottam. Magam' hasznát soha nem kerestem. A'-miket e' világon Fejedelmeim' jó akarattyokból szerzettem; azokat, közel lévén halálom, nem sok idő múlva el-hagyom. De felőllök, a' még élek (beteg testtel; de ép észszel) e' rendelést tészem: Világos-vár, hozzá tartozandó minden Jószágommal, ki-nem-vevén Leányomat-is, Etelére maradgyon. A' Sátorosság' meg-szerzőjévé Gyula Baj-társamat tészem. Kérem-is e' Vezért: hogy, hólttom után, cserbe ne hagygya leányomat; hanem Etelével úgy egybe-foglallya; hogy csak az ásó, és kapa válaszsza-el egy-mástól. Gyula meg-ne-vesse, Zoltán meg-ne másollya Hubának akarattyát, Világoson. A' Halál' pitvarában.

El-hűltenek e' reménteln dolgokra azok, kik Etelének, és Etelkának szeretetéket vólttaképpen ismérték. De Etele el-iszonyodott; és valami szerencsétlen kimeneteltől tartott. Hanzár (Etelére nézvén) el-mosolyodott. Zoltán (Világosra tekíntvén) fejét csóválta. A' többiek, szíveknek külömb érzékenségeik szerént: vagy örűltenek; vagy álmélkodtanak; vagy haragudtanak.

De ezen indúlatok mik vóltanak; ha azon irtóztató háborodássokkal egybetétettenek: mellyek Etele' pecsétes levelének el-olvasásából származtanak. Mert: a'-mint mondám, már ennek-előtte kezéhez vévén Gyula a' tiszta papirost; midőn leányától meg-értette vólna: hogy abba, Etelének engedelméből, azokat írhatná; mellyeket e' környűl-állásokban leg-alkalmatossabbaknak vélhetne; maga' kévánságának bé-tellyesítését szűnetlen szemei előtt forgatván; azokat írta bele, mellyeket mostan e'-képpen el-olvasott:

Én penig Etele, a' Karjeliek' Fejedelme, látván Huba-vezérnek hozzám való atyai kegyességét, és reménteln hajlandóságát: hogy jó akarattyát vóltta-képpen meg-hálálhassam; minden czikkejnek bé-tölttését Karjeli emberségemre fogadom. Ha kegyelmes Fejedelmünk olly szándékkal vagyon: hogy e' Tartományt (a'-mint-is nem kételkedhetem adakozóságáról) hatalmam alá adgya; magamat Világos Kis-aszszonynak el-vételére kötelezem. Mellynek nagyobb bizonságára adtam e' kezem' írását, pecsétemmel meg-erősítve, Világoson. Etele' a' Karjeliek Fejedelme*.

Ha*, ezen pecsétes levélnek el-olvasása után, szemeiddel láthattad vólna azon indúlatokat, mellyeket az orczák meg-tolmácsoltanak; el-hűltél vólna azoknak külömbségeken.

Hanzár, Etelének hamis lelkéről; alattomban való erkölcstelenségeiről; és színlett szerelméről gondolkodott nagy boszszonkodással. Ki-mondhatatlan-képpen szánta, 's-már-is meg-siratni kezdette azon ártatlan Kis-aszszonyt, kit ezen Körűl-hajas Kotty-nyeles úgy-annyira meg-csalhatott.

Zoltánnak eszében azon illetlenség forgott, mellyen azon* Eb-anya' terhe egy Magyar-ország' Fejedelmét meg-akarta csalni. Átkozta egy gaz-emberhez inkább, mint-sem egy Fejedelemhez illő színlését, mellyel Budán Etelkának meg-ígérte a' Sátorosságot; itt Világoson öszve-szűrte a' levet ama' Csalárdival. Dúlt-fúlt magá-

ban, hogy Etele a' rendeléseket illy csúfossan meg-zavarta, és mind-nyájokat sűlt bolondoknak tartotta.

A' Fő-pap-is úgy-annyira el-iszonyodott: hogy, nem tűrhetvén tovább szívének györtelmeit, tüstént ki-menne a' Palotából; és otthon ama' hit-szegőnek állhatatlanságáról, és olly sok ideig észre-nem-vett színléséről nagy fájdalmai között gondolkodna. Végtére Etelkának sorsát keserves könyv-húllatásokkal meg-siratta.

De még maga-is Etele, a' többivel egygyütt, maga-magára haragudván, öszveveszett maga-magával. Úgy tettszett: mint-ha esze' kerekei bomolnának, 's-hamar úttyokra se találhatnának. Csak alig tartóztatta-meg magát: hogy, mindeneknek jelenléttekben, Gyulára nem rohant, és mellyén körösztűl-nem-verte a' kardot. Ezt talán meg-is cselekedte vólna; ha Gyula (igen észre-vévén a' következendő veszedelmeket) hamar el-nem-takarodott vólna; és, hogy hírtelen meg-ne-lelhessék; magát a' Fő-pap' Sátorában el nem-rejtette vólna.

Nem lehet azt mondani: hogy a' csudálkozással tellyes emberek egygyenként ki-mentenek; hanem inkább: hogy alattomban ki-szöktenek a' Palotából. Nem tudott mit csinálni Etele. Vólt-is kedve, nem-is a' szaladásra. A' boszszonkodó Fejedelmekkel végtére maga maradván; fel-vetette szemeit a' magos Egekre. Éktelenől csikorgatta fogait. Szűntelen Gyula ellen pattogott.

Végtére magához térvén az el-keseredett ifiú; Gyulának hallatlan csalárdságát ki-nyilatkoztatta a' Fejedelmek előtt. A' Tiszta papirosnak néki adásával el-nem-tagadta maga' hallatlan ostobaságát. Fenyegette tele torokkal Gyulát: hogy karddal fogná meg-boszszúlni ezen gyalázatot, mellynél nagyobbat semmi-féle teremtmény nem tehetett rajta. Eme' csalfasággal meg-sértődtenek légyen a' Karjelick. Meg-szégyeníttetett maga' Fejedelmi Személlye-is. Meg-homályosíttatott Zoltánnak fényes Udvara. Ezen útálatos mocskot nem moshatná-le más valami; hanem csak azon vér patak, melly Gyulának testéből bőven ki-rohanna. Nem méltó életre, a'-ki másoknak halálokra illy orczátalanúl igyekezne. Végtére: el-feletkezvén magáról; ki se vévén Etelkát: öszsze-meg-öszsze-adtázta Gyula' Sátorának minden perepúttyát.[116*]

Zoltán, az egész történetnek velejét igen nagy örömével hallván; egyszer-is-mind Etelének Etelkához hajló állhatatosságát vóltta-képpen meg-értvén: eleibe méne Etelének; és meg-csókolá, ezt mondván:

Szűnnyön egy kevessé buzgóságod, édes Etelém. Ne tarts semmit a' szerencsétlen ki-meneteltől. Hadd dolgozzon Gyula Etelének, és Világosnak Sátorosságokban; de azt hallottam felőlle: semmi se lesz belőlle. – Ime, édes Etelém, tőlled sem titkolom-el immár, a'-mit eddig csak hárman tudunk egész Országomban. Semmit se parancsolhat Gyula Etelkával. Eme' drága-látos Kis-aszszony, nem Gyulának, hanem Árpádnak leánya; és Zoltánnak Test-vére. Én őtet annak adhatom, kit leginkább meg-szerethetett. Tudom penig: hogy Te férkezhettél szívének közepé-

---

[116] Az *Adta-teremtette* nem mindenkoron azon Isteni hatalmat jelenti a' Magyaroknál, mellyel ő valamit a' Semmiségből ki-hoz, és vagyonná tészen. Gyakran hallya a' Magyar: *teremts ide egy embert.* De van esze, és általa azt érti; hogy elő-adgyon valakit. Hallya a' Magyar a' jó Gazdáról azt-is: hogy *mindenből pénzt teremt*, még se hiszi a' jó Gazdát Istennek, mint-ha a' pénzt semmiből teremtené.

be*. Néked szántam Budán, néked adom Wilágoson. Örvendgy inkább a' jelenvaló szerencsének; sem-mint az előbbeni gyalázaton boszszonkodgy. Egybe kelhettek hónap.

E' reméntelen titoknak ki-nyilatkoztatására, úgy el-réműlt, úgy el-iszonyodott Etelc: hogy, magát-is el-felejtené, ki légyen. Sőtt: Etelkával leendő Sátorosságáról azért kételkedne fő-képpen; mert, ama' szerette Szűz, Fejedelmi Kis-aszszony lenne. De osztán, mind magának, mind Etelkának egyenlő eredete eszébe-jutván; e' gondolat úgy el-foglalta minden érzékenségeit: hogy az előbbeni gyalázatot számba se vehetné immár; hanem tellyes szívéből meg-engedne Gyulának*. Csak alig-is várhatta: hogy, Etelkához röpűlvén, eredete' fényességét meg-vigye. Mert meg-érti vala: hogy még erről semmit se tudna Etelka.

Ösztönözte Etelét az oda menetelre Hanzár. Kérte nagy szorgalommal Urát is: hogy, által-látván a' kerekedhető veszedelmeket; Gyulának áskálásait, Zalánfinak hevességét: ellenben jól tudván Etelkának-is engedelmes szívét; képzelt Attyához nagy figyelmetességét: ne halasztaná hoszszabb időre a' titok' ki-nyilatkoztatását. Később fogná meg-bánni a' szerencsétlenséget. Meg-szokna egy szem-pillantásban esni, a'-mit egész esztendőben nem reménleni. És, noha mostanában Etelka ő szerencséjével jegyben lenne; de, Zoltánnak el-bíztta miátt, a' szerencsétlenséggel hamar gyűrőjét válthatná; és kezet foghatna a' reméntelen nyomorúsággal. Szembé-kötve a' szerencse sem engedne mindég.

De Zoltánt semmi-féle-képpen le-nem-verhették fel-vett szándékáról. Egyszer fel-tett rendeléseiben magyarossan meg-akarván maradni, erőssen meg parancsolta Etelének-is: hogy ma Etelka felé (kegyelmének el-vesztése alatt) ne mennyen: netalán-tán a' titok' ki-törje magát az oldalán.

Igy tehát: szegény Etelka, minden ollyas személytől, melly a' titok' ki nyilatkoztatásával ki-segíthette vólna a' veszedelemből, meg-fosztatván: nem tehetett egyebet; hanem az otthonos magánosságban maga-magát emísztette; és ölte. Most tapasztalta leg-elől: hogy széles e' világon nem lenne olly kedvetlen magánosság; mint mikor az ember jó-akaró nélkűl él. Ezen kénos állapottyában* viaskodott a' heves, és régtől fogva meg-rögzött érzékenségekkel. Nagy erőszakkal fojtogatta Eteléhez hajló szeretetét. Fúr-farag vasaival véste, és fúrta érczé-keményedett szívét. Törte nyaggatta az ellenkező indúlatokat.

De csak ki-ki-vetették a' zablát Zalánfihoz nem szokott szilaj gerjedelmek. Szűnetlen Etele felé hajladoztanak a' rá-tanúltt sohajtások; a' régi szívességek; a' gyökeret-vertt képzések. A' keserves halállal, a' Pokol-kénokkal-való tusakodás, és bajlás nem lehetett ezeknél irgalmatlanabb. Meg-bomlani láttszatott nem csak egészsége; hanem, a'-mint érzette, futó félben lévő gyenge esze-is. Úgy tettszett (mint-egy álmában): mint-ha Zalánfihoz hajlana; de egyszer-'s mind Etelét-is maga után rántaná.

Midőn e' rettentő csatában leg-hevessebben forgolódik a' véres-szívű Kis-aszszony; íme! (Huba' akarattyának ki-hírdetése után) hozzája toppant a' Dajka. Merevedtten-is, torzom-borzan-is állottanak hajának tar-szürke szálai. Nem-is túdta, mit beszél; midőn, az Egekre emelvén síránkozó szemeit, így iszonyította Etelkát:

Egy lábig oda-vagyunk, édes Alakom! – Veled egygyütt én-is el-vesztem! – Oh hamis lelkű Etele! – Reá-állhattál tehát Világosnak Sátorosságára? (Oh Barom-osto-

ba* Dajka! E' dolognak módgyát-is ki-kelletett vólna mondanod, és a' pecsétes levélnek el-olvasásáról emlékezned. Nem buktattad vólna a' tengerek' örvénnyébe Etelkát.) Meg-szerette, mondám, Világost. Meg-is-ígérte a' Szövetséget. Etelkát el hagyhatta a' Gyilkos. – Nincs már igaz szív; nincs semmi állhatatosság széles e' világon! Sem a' Fejedelem, sem a' Fejedelemnő nem mondottak ellene. A' többieknek halgatásokból-is ki-tettszett: hogy jóvá-hagygyák a' dolgot. Hubának kévánsága bé-tellyesedik: Meg-esküszik Világossal Etele. – Oh Etele! Etele! – Igy hagyhattál-é-el bennünket? Igy allyasodtak-é-le Magyar erkölcseid?* Igy rughattad-é farba Etelkádat? penig, néha-napján, kedves Etelkádat. – Istenem! mit tegyünk! Illy kedved telhetik-é nyomorúságunkban?

Ezen jajgatásokra kegyetlenül meg-rázódott Etelka. El-nem-hitethette mindgyárt magával: hogy Etelétől el-hagyattatott. De osztán eszébe jutván: hogy a' Fejedelmi Udvarból ki-zárattatott; magától a' Fejedelemné' Személlyétől-is el-tíltatott; és talán akkor Etele Világossal öszve-adatott: e' meg-fordúltt keréknek lehetségén elhalt, el-iszonyodott. E' vólt, a' mi utólsó kanállal adott mérges italára. El-bágyadott teste egészlen. Eme' lankadtt szavakkal mondotta végső nyögéseit:

Szörnyű dolog! és reménteln történet! – Mind-az'-által: édes Dajkám! nem annyira érdekelhetik ezek a' te szívedet: mint az enyimet hóhérollyák. Oh! ha látnád ezer, meg ezer sebekkel öszsze, meg öszsze-kénoztatott szegény szívemet! Itt! itt! az enyimben vannak a' ki-magyarázhatatlan gyötrelmek. Tudtam: hogy el-végre csak ugyan reám akad a' szerencsétlenség; mivel tapasztaltam: hogy annyiszor elmene mellettem.* Isten neki édes Dajkám! Meg-esett rajtam a' kár. Ezentúl: állhatatos sorsomúl csak a' nyomorúságot választhatom, és így szerencsésnek tarthatom magamat; mert osztán nem félhetek, hogy nyomorúltt legyek. Csak Te légy velem édes Istenem. Add-meg: hogy Atyámnak parancsolattya a' forgó szeleknek ön kényes csavargásokra ne eredgyen.* Tedd azt velem kár-vallott teremtményeddel: hogy Etelémtől el-hagyattatván, és így édes Mindenemtől egészszen meg-fosztatván, Zalánfihoz hajólhasson szívem. És így: eleget tehessek mind édes Atyám' akarattyának; mind Fejedelmink' meg-fordúltt rendeléseinek.

Etelkának ezen ingó-bingó szívét meg-átkozta a' Dajka. Az-után: minden szándékával arra vetemedett: hogy majd Etelét a' Fejedelmek előtt meg támadgya. Őtet ezer fogadásairól, sok íz-beli esküvéseiről meg-emlékezteti. Sőtt: el-tökéllette magában: hogy (Zoltánnak parancsolattya ellen) ki-adgya a' titkot, és rá-veszi a' Szűzet, hogy, a' Fejedelemnek testvére lévén, Gyulának ne engedelmeskedgyen. Ekkor ki-is mondotta vólna bizonyossan, és jól-is-tette vólna; de ime! mind-a'-kettőjöknek szerencsétlenségekre, éppen akkor jöve hozzá Világos, látogatására. Meg-szakasztotta mostanában beszédgyét; és tőllök el-távozott, azt gondolván, hogy az-után ezekről vele bátorságossabban beszélhet. De kinek szerencséje egyszer forgó szélbe kerekedett: annak nem csak az égi nyílak, hanem a' meleg szél-is; a' Légy-vizis meg-árthat. Többnyire: Le-vetősdit-is jádzik a' meg-bomlott szerencse.*

NYOLCZADIK RÉSZ.

VILÁGOS ETELKÁNÁL.

Világosnak reménteien bé-toppanására, fel-borzadozott Etelka. Ismétt eszébe-jutott (pedig ki-mondhatatlan ostromokkal) édes Eteléje. E' gyönyörű Ifiúval Világosnak boldogságát, a' nélkűl magának szerencsétlenségét egybe-vetvén; fel-vetette könyvező szemeit az egekre; és ezeket jajgatta:

Oh Egeknek tündöklő fénnyei! láthattyátok-é iszonyú gyötrelmeimet, és megorvosolni nem akarjátok! Mit vétettem én tellyes életemben: hogy tőllem el-idegeníthessétek* édes Etelémet? Avagy mi jót tett ezen Orczárúl-orczára-sétáló Világos tellyes élete' renddében, hogy ugyan azon édes Etelémet néki szánhattátok? Illy latba vethették tehát az érdemet a' ravaszsággal! hogy ez amazon diadalmaskodgyon, és Világos Etelkát egészszen el-veszeszsze!

Felele Világos: Ne keserítsd úgy annyira szívedet, édes Etelkám. Nem azért jöttem, hogy a' szerencsétlenségeken síránkozzunk; hanem inkább: hogy egy-mást köz-örömeinkkel vígasztallyuk.* Ime! te-is meg nyerted, a'-mit régtől-fogva ohajtottál. Én-is ahhoz férhettem, kit mindgyárt eleinte szerettem. Bóldogok lettünk mind-a'-ketten. Te ékes Zalánfiddal; én kedves Etelémmel. E' szerencsés történetek inkább vígasságunknak, mint szomorúságainknak okai legyenek.

Monda Etelka: *Bóldogok lettünk mind-a'-ketten!* – Te Istentelen rosz leány! elvehetted tehát Etelémet?* Reá-bírhattad azon ifiúnak szívét: hogy Apádnak akarattyára állyon, és így néked meg-igérje a' Sátorosságot? Meg-győzhetted Fejedelminket-is: hogy a' Szövetséget jóvá hagygyák, és engem' a' tanácsból ki-rekeszszenek? Erősebb lehetett tehát gonosz intézésed; mint az én állhatatos erkölcsöm? – Oh Egek! Tí tudtátok ezeket, és meg-nem-gátoltatok!

Felele Világos: De mi okra nézve gyanakszol reám, édes Etelkám? Azt véled talán: hogy hiremmel esett* Etelének szándéka? Igaz lelkemre mondom: soha nem reméllhettem e' Szövetséget. Ugyan-azért semmit se dolgoztam benne. Az Egek foghatták-fel szánakozásra-méltó ügyemet. Így boszszonkodol tehát az égi rendelések ellen? Így neheztelhettsz reám minden ok nélkűl?

Ezekre Etelka elsőben a' fejét csóválta; az-után ezeket mondotta: *Minden ok nélkűl neheztelek tehát!* – Oh ártatlan Bárány! – *Semmit se dolgozott benne.* – Te czigány Sátorban született hazug lélek! Ha, mennyiszer hazudtál; annyiszor egy haj-száladat elvesztetted vólna: talán még Anyád' méhében meg-kopaszodtál vólna. – *Semmit se dolgozott benne!* higygye a' kurta*; de tudom: hogy magad sem hiszed. – Nem te vétetted-é ki, Árpádnak hízelkedvén, az én Atyámnak Hadnagyságából Etelét: hogy tőllem el-szakaszszad? Nem te tétetted-átal Apádnak közelebb-való Vezérségébe: hogy magaddal öszsze kapcsolhassad? Nem te csalogattad Budára: hogy meg-várván az úton, vele egygyütt mehess Árpádnak Udvarába? Nem te hódítgattad szívét, és talán meg-is-vetted még akkor: midőn az átkozott Nyulak' Szigetében vele egygyütt vadásztál?

Ezen Nyulak' szigetének rettenetes emlékezetére fel-háborodott Etelka; és, magáról meg-feletkezvén, így átkozta-meg Buda-városának e' győnyörű Szigetét:

Tűnny-el szemem elől, Te ördöngös Sziget! Te boszorkányok' kellemetes Lakhelye! – Veszszenek-ki belőlled számos nyulaid. Helyettek kártékony patkánok,* és mezei veres egerek teremjenek. – Részekre szakadozzon valaha, mostanában húzomos, és kellemetes térséged. – Erőt vegyenek rajtad a' reád törekedő Duna' vizeinek ostromló vastag jegei, mellyek a' következendő Fejedelmeinknek épületeiket-is úgy-annyira meg-rongállyák: hogy, az utóbbi világ előtt, csak csupa siralmas töredékjeik, és veszedelmes dűlledékjeik láttszattassanak.* – Veszszen-kineved a' Magyarság' emlékezetéből. Más akár minek; de ne Nyulak' szigetének híjjanak. A' Budára jövő emberek reád se nézzenek, ne-is kérdezzék: hol fekszel a' vizek' közepében. – A' föld' színén termő édes gyökereid (mellyekkel mostanában a' többi szigetek fölött kevélykedel) keserű ürmökre és mostohákat vesztő bürkökre változzanak. – Törűltessék-ki azon nap az Esztendő víg napjainak számok közűl, mellyben Etelém szerencsétlenűl beléd lépett, és el-vesztette édes Etelkáját.

Ezeket nagy gyötrelmei között el-végezvén Etelka; nagyobb méreggel hozzá fordúlt Világoshoz, és meg-szakadtt beszédgyét így folytatta tovább:

Nem te vetted reá Hubát: hogy, ha Etele téged' el-veszend, minden jószága reá maradgyon? – Harapj ezen konczba; Kutya vérű; ha éles a' fogad! És, ha csak egy csöp igaz Magyar vér fojik ereidben; mond szemembe: hogy hazudok. – Mér nem szóllaszsz Test-véretlen Pille? – Mit ácsorogsz Szarka-fészek? – Mit pislogsz, mint Undvári nyúl a' nyárson? – Mért nem böffensz egygyet Záp tojás?

Felele Világos: Már ennek fele se barátság, édes Etelkám! Légyen úgy: hogy ezeket tettem. Ki ki maga' fazeka mellé szít. És, ki mennyit vág, annyi forgátsa vagyon. Ezzel magamnak használtam; de másnak nem ártottam; leg-alább ártani nem akartam. – Sőtt (hogy bátran ki-mondgyam az igazat) mind ezekben a' te szerencsédre tárgyaltam. – Mert: ime! Édes Etelkám: midőn, az Egy-háznak fel-szentelése' előtt, Árpádnak Sátorában vendégeskedtünk; igen észre-vettem Zalánfinak hozzád való hajlandóságát. Tellyes szívemből örvendettem érdemlett szerencséden. Az-után penig: Etelének ide-jöttével, attól tartván; ne-hogy ezen szerelmeteknek nyüstös fonala öszsze-bomollyon: azon vóltam, hogy Etelét (ama' szarka-lábat) el-igazíttsam; és téged', Zalánfiddal egygyütt, egy bordába vegyelek. Ezt penig hozzád-való szeretetemből cselekedtem.

Monda Etelka: Oh színlés! – Oh ál-orcza! Ha te ezt hozzám való szeretetedből cselekedted, már akkor a' Szúnyogot-is Bikának mondhatod, hazug lélek. – Mért nem jársz az igaz uton?* Mért hűtöd a' szádat, minden haszon nélkűl? Mért az ásót ásónak; a' kapát kapának nem mondod? Fekete ördögödet mért akarod előttem héjába fehér festékeddel festeni? – Fejedre mernék eskünni, ravasz Róka: hogy ezzel magadnak akartál használni; én-nékem penig ártani. – Isten neki. – De e' gonosz tettedért jót ne várj.* El-is-hidd: hogy érdemed szerént bán veled az Isten, ki előtt el-nem-rejtheted gonosz szándékidat. – Tudd-meg: hogy azon szem-pillantásban, mellyben Etelémmel kezet fogsz, és az oltárnál meg-esküszel (én ugyan már akkor a' Világon nem leszek) de még-is ott termek előtted, úgy-mint ijesztő Kísérteted. Meg-téplek, Boszorkány. Meg-fodorítom ezer ujjaimmal hajad' szálait. Ki-körmölöm egerésző szemeidet. – Máskor-is minden helyedben meg-jelenek; úgy-mint rettentő árnyék; iszonyú láz; irgalmatlan üldöző. Várrá: meg-lakolsz hallatlan ravaszságidért, Istentelen Teremtmény!

Felelni akara ezekre-is Világos; de, ime! Bé-toppana hozzájok egy Követ, a'-ki Etelkát a' Fő-paphoz hívta, azt mondván: hogy ott várattatna Gyulától, és Zalánfitól. Sietne penig hozzájok. A' halasztás ártalmára lenne.

Gyula, tudni illik: midőn (a'-mint mondám) Huba' akarattyának ki-hírdetése' után, ki-lopódzott a' Palotából; és a' Fő-papnak Sátorában el-rejtezett: ennek nagy hamarsággal meg-jelentette: mi rendelései vólnának Etelkáról, és Zalánfiról. És, ne-talán-tán, a' Fejedelemnek közben-vetésével, meg-keveredtének intézetei; nagyon sürgette a' mái meg esküdtetést.

Nem csudálkozhatott eleget a' Fő-pap, midőn Etele' gondolattyának meg-változását elméjébe juttatta. Átkozta egy olly személynek állhatatlanságát, ki ennek-előtte olly erőssen szerette Etelkát, hogy Világos se lelkének se testének nem kellene. Most pedig, olly hamarjában meg-fordítván a' köpönyeget, egészlen Világosba bújt; Etelkát, minden ok nélkűl, meg-vetette.

Semmit se tudott Kádár Gyulának fortéllyairól. De Gyula se szóllott egy szót-is ravaszságairól; attól-tartván: ne-hogy akadállyára lenne kegyetlen intézeteinek. Mind Gyula tehát, mind Zalánfi, reá-vévén az Öreget, Etelka után küldötték ama' Követet, fejére parancsolván: hogy e' dologról a' Dajkával se szóllana; hanem, mennél-hamarébb, csak magát Etelkát, a' Fő-paphoz késérné.

Etelka, a' Követet látván; és, mit akarnának amazok, igen-által-értvén: el fordúlt Világostól; és ki-magyarázhatatlan-képpen meg-rettent. Az-után: el-se-fogadván Világosnak búcsúzását; a' Követet-is kis időre ki-küldvén: le-vetette reszkető tagjait a' székre; és magában, sűrű könyv-húllatásai között, ezeket jajgatta:

Megyek immár! megyek! a' vágó széktekre, oh minek-is mondgyalak bennteket, kik végső veszedelmemre egybe-gyűltetek. Csak látom, hogy erőt vett rajtam a' szerencsétlenség, és, íme! világ csúfjává-is tehetett. – Adgy elegendő erőt, édes Istenem: hogy Zalánfit (édes Atyám' akarattya szerént) igazán szerethessem; és Etelémet - - Etelémet - - - (szörnyű gondolat) - - - örökre el-felejthessem. Édes Etelém! kedves Etelém! kedves Etelém! Köszönöm hozzám-való régi hajlandóságodat. Köszönöm igaz szívedet, és, a'-miátt, hajdani víg napjaimat. Meg-engedek tellyes szívemből: hogy engemet el-hattál; és Világoshoz állottál. Ezt nem cselekedtted vólna, jól tudom; ha én állhatatos szeretetedre méltó lettem vólna. Én bennem a' hiba; nem benned, édes Etelém. Én köz-nemességű vagyok; Te Fejedelmi nemből eredtél. Nem lehetek egy karban érdemes Személyeddel. Birtokod alá sem adhatom semmi Uradalmamat. Nincs egyebem a' jó hírem-nevemnél, és csak utánnad vágyó igaz szívemnél. Ezek, tudom; nem lehettek elegendők arra: hogy magamhoz kapcsollyalak, és örökre meg-tartsalak. Élly szerencsésebben Világosoddal, mint velem. Felejtsd-el Etelkádat: - - - néha kedves, és kellemetes Tiédet - - - örökre. Én tudom: hogy, még élek, soha el nem-felejtelek. Ha eleve meg-vethettelek vólna, kit valaha el-lehetett vesztenem; nem fájhatna úgy-annyira szívem. De ez tőllem soha ki-nem-telhetett.* Még akkor-is: midőn Porrá válok, és veled a' Holttak' Országában (úgy-mint Nem-tiéd)* öszsze-kerűlök; veled egygyütt ezekről örvendetessen beszélgetek: hogy téged' mindenkor erőssen, és állhatatossan szerettelek, minden örömeidben veled egygyütt örűltem; minden szomorúságaidban veled egygyütt búsúltam; Budai fogságodban, ama' gyalázatos Csonka-torony-

ban (a'-mint tőllem ki-telhetett) örömest vígasztaltalak; ki-szabadúlásodért térden állva esedeztem Fejedelmink-előtt; mind eddig a' kellemetes Sátorosságra tellyes szívemből vágyódtam; minden tehetségem szerént iparkodtam. – Édes Etelém! ezen igaz szívemnek csak azon jutalmát várhatom: hogy, valahányszor ezekről hólttom után-is meg-emlékezem; mind-annyiszor meg emlékezni fogok: hogy mindeneket a' te kedvedért cselekedtem: penig, ha tudnád, minő elevenséggel; minő tiszta szivvel; minő iparkodásommal. Oh én el-hagyattatott árva! hová hajtsam szegény fejemet! Nincs, a'-ki vígasztallyon! Nincs olly teremtés, a'-ki gyötrelmeimet valóságossan lássa, és meg-szánhassa, avagy meg-orvosolhassa. Csak magam érezhetem a' ki-magyarázhatatlan kénokat.

Ezeket jajgatván Etelka, a' mellyén függő ereklyére tekíntett. Ennek látására újra fel-háborodott. Sűrűbben húllottanak apró könyvei. Fójtogatódott, midőn végtére ezeket mondotta:

Édes Erekjém! mellyet Etelémtől örök emlékezetre vettem, 's-mellyet mindeddig szívem előtt viseltem; te tudhatod azon szívem'-keserveit, és dobogásait, mellyeket Etelémnek fogsága, és szeretete miátt szenvedtem.* Ugyan azért: el-nehagygy életemben. Légy velem koporsómban-is: hogy leg-alább ottan Etelémnek képével nyúgodgyam, és ezzel-is vígasztallyam bé-esett hamvaimat. – Hová lettél, édes Etelém? Bár csak még egyszer, és éppen mostanában, látnálak. Talán nem lennék el-hagyattatott egészszen. Talán meg-szánnád néha kedves, és téged' szívében hordozó, 's-abból ki-sem-is vetendő szomorú Etelkádat. Talán ki-is-segitenél ezen iszapos hínyáromból. – Istenem! senki sem jön hozzám, a'-ki el-távoztatná veszedelmemet. – El-hagyott, Etelémmel egygyütt, az egész világ!

Ezeket, és ezekhez hasonlókat nyögi vala magában a' páratlan gerlicze, midőn a' Követ ismétt hozzája toppana; és, hogy ne késne, Attya' nevével meg-parancsolá.

Az atyai parancsolatnak nevét hallván Etelka; hírtelen fel-ugra kar-székéből, és engedelmeskedni akara. Háromszor próbálta a' ki-menetelt; de, nem tudom, mi okból; háromszor akadtanak-meg lábai az ajtó' küszöbében. Olly kegyetlen-is vólt hozzá a' nyakas szerencse, hogy, a'-mint mondám, azok közűl egy lelket sem eresztett hozzája, ki a' titok' meg-jelentésével ki-segíthette vólna. Nem jött feléje-is Etele. Töpörödött ránczos bőrű, 's-az Ország' úttyánál vénebb Dajkája-is, ki tudgya; mi annya' kénnyában foglalatoskodott. El-hagyattatott minden teremtéstől. Végtére: el-szánván magát, ki rohana inkább, sem-mint ki-ménc oszállyából; és, csak a' Követnek társaságával, a' Fő-pap' Sátorába érkezett.

KILENCZEDIK RÉSZ.

ETELKA KÁDÁRNÁL.

El-hűltenek, el-iszonyodttanak mind-nyájan; midőn, be-lépttekor, meg-változott színét szemlélheték. Úgy tettszett: mint-ha önnön maga a' Halál, lankadtt festék-jével, őnnön maga orczáját festette vólna a' Kis aszszonynak halavány ábrázattyára. Le-csügtenek fején a' fürtök. El-oszlottanak a' búgok. Ide tova lóggott a' feje. Se szóllani nem mert, se meg-szóllítani nem merték. Csak maga vólt a' Fő-pap, ki bátorságot véve, és így szóllítá-meg a' Szűzet:

Mint vagy, édes Etelkám? Jó hírt mondok; meg-ne-szomorodgy. Ime! előtted áll Zalánfi, kinek tellyes öröme csak a' te Személlyedben vagyon. Ő téged' valóságossan szeret, Hitestársúl el-is-akar venni. Ennek szándékával meg-egyezz édes Atyádnak akarattya-is; penig olly csudálatossan: hogy, ki sürgeti inkább a' mái Sátorosságot; éppen nem tudhatni. – De mivel e' dolog a' te szándékod' ki-nyilatkoztatása nélkűl meg-nem-eshetik; azt akarom tőlled meg-tudni: ha vallyon kedvelheted-é úgy ezen nagy érdemű Leventát; hogy, minden erőszak nélkűl, Hites-társaságába adhasd magadat? Felelly, édes Etelkám. Penig minden színlés nélkűl. Az előtt szóllasz, ki téged' nem csak Isten-igazában szeret; hanem minden veszedelmeidből ki-is-akar-menteni.

Felele Etelka: Én ugyan, édes Kádárom! (kicsinségemtől fogva mind-eddig) úgy éltem édes Atyám mellett, hogy néki mindenkor, fiúi kötelességem szerént, mindenben engedelmes vóltam. Csak az-előtt ki-akarám törni a' járomszeget; és őtet nem Atyámnak, hanem Gyilkosomnak neveztem. Vajha véremmel törülhetném-le ezen gyalázatomat, ezen egy első, és talán utólsó írtóztató vétkemet. Mert nem jut eszembe: hogy valaha vagy akarattyának ellene-állottam vólna: vagy kegyes intéseit meg-vetettem vólna. Úgy vártam Istenemtől az áldást; a'-mint Atyámnak vagy szeretetét meg-érdemlettem; vagy neheztelését el-távoztattam. A'-mi penig drága Zalánfinak szép személlyét illeti; én őtet mindenkoron nagyra böcsűltem. Sőtt: szerencsémnek tartottam azon hajlandóságát, mellyel érdemetlen Személlyemhez viseltetett, fő-képpen akkor: midőn, Budára menvén, Zegedi várába vezettettem. Ha tehát úgy el-tökélltte szándékát édes Atyám: hogy, meg-vetvén csedezéseimet; eme' Leventának birtokába adgyon; (Istenem! légy velem! Adgy erőt gyarlóságomnak) – Én immár az egész világtól el-hagyattatván; és, édes, meg-meg édes Anyámnak hóltta után - - -

Annyának emlékezetére érvén Etelka; többet hamarjában nem szóllhatott. Olly erőtlenek lettek lába' inai; hogy, ha Kádár hírtelen a' karszékre nem űltette vólna; az Osztály' padlattyára bizonyossan le-rogyott vólna. Úgy-is tettszett: mint-ha elébe nyujtódzott vólna a' Halál' árnyéka.* Viszsza-térvén bele a' fujtogatódott lélekzet: így folytatta keserves jajgatásait:

Hol vagy édes Anyám! – Serkenny-fel egy kis időre ormos koporsódból! – Kiásom körmeimmel meg-merevedett Testedet! Most segítsd hólttod után kedves Leányodat, kit életed' napjaiban ki-mondhatatlan-képpen szerettél. – Ha el-hagyattattam, el-űzettettem édes Atyámtól; Te viseld gondomat édes Anyám! – Oh

édes Anyai név! csak mostanában serkenny-fel Gyulának meg-keményedett szívében! – Segítsd, és oltalmazd árva magzatodat!

Ezeket el-jajgatván Etelka; midőn osztán Attyára vetette homályos szemeit, csak éppen történetből; annak látásával, elő-állítván kegyetlen erőltetéseit, olly nagyon el-ijedett: hogy magát hangossan el-sikójtaná. Végtére: szemei egészlen el-homályosodván, és eszében-is meg-tébolyodván, ezeket mondaná:

Ime amott látom édes Anyámnak kellemetes árnyékát. – Meszsziről ki-terjedtenek karjai, hogy engem' bé-várjanak. – Csak el-nem-hagyhatott még-is utólsó szükségemben. – Ime! magával el-akarja-vinni világ-úntta Személlyemet. – De, mint aránzom, nem kévánnya azt tőllem: hogy vele, mint Atyámnak engedetlen Leánya: úgy költözzek a' más világra. – Engedelmes lészek, édes Anyám! – Szeretem tehát Zalánfit; és, Gyulának parancsolattya szerént, hozzá akarok Hites-társúl menni.

Etelka' eszének el-tébolyodását nem vehetnék észre a' Körűl-állók. Mert: sem nem darabolta a' szavakat; sem félre nem beszélt. Mind Gyula tehát; mind fő-képpen Zalánfi nagy örömmel hallották engedelmességét.

De a' Fő-pap szűnetlen Etelkára nézegelt. És, mint-ha észre-vett vólna rajta valamit; reménteln változásain nagyon álmélkodott. Tusakodott magában: mi tévő legyen az akaratoknak meg-egygyezttekben. Örömest hólnapra halasztotta vólna a' meg-esküdttetést; hogy eleinte egy pár szót beszéllene azon el-pártoltt Etelével. De mind Gyula, mind pedig Zalánfi (ugyan azon Etelének fortéllyaitól tartván) reáverték az Öreget. Ez (nagy fohászkodásai, nagy szív-szorongatásai között) öszveadta őket; és (a' régi Magyar szer-tartás szerént) azon álló helyében meg-is-esküdtette. – Meg-lett! Meg-esett – Pedig a'-mit senki se reménlett vólna.

Az esküvésnek vége után, úgy tettszett Etelkának: mint-ha álmából fel-ébredett vólna; 's mint ha (ki derűlvén fölhőiből) új fényre hozattatott vólna. Csudálkozott az eszébe-jutott Sátorossági Esküvésnek erején, melly szívét meg-járhatta, és Zalánfihoz hajthatta. mind-ezekről még mostanában-is úgy emlékezett; mintha ennek-előtte csak álmodta vólna. Erőltette szívét az erőszakos vígasságokra: netalán-tán, ha szomorú vonásokkal maradna; édes Attyának kedvét meg-szegné. El-el-mosolyodott néha Zalánfira. Örömet jelentő beszédgyeihez-is kezdett; de azokat sokáig nem folytathatta. Mind-az'-által: mindeneket meg-tett, a'-miket Gyula, szomorú Személlyétől, várhatott.

De az arra-készűlltt vacsorát olly vígan ették a' többiek Kádárnak Sátorában: hogy a' következendő víg életnek ritka folytatására csak azért-is reá-mernének-eskünni: mert illy örvendetesnek látták ama' reménlett bóldogságnak elejét.

Zalánfi bizonnyára, igen nagy örömében lévén, meg-ígérte, fel-is-fogadta mind-a' hármok előtt: hogy, Etelkával egygyütt Zegedre jövén, azon Tavat, mellyben a' Kis-aszszony első madarát le-fogná-nyilazni; Etelka' MADARÁSZ-TÓJÁNAK nevezendi. A' Fő-papnak emlékezetére penig egy Halmot fogna; oda nem meszsze, emeltetni a' Zegediekkel, és azt PAP HALMÁNAK mondandgya.

Mind-ezeket hallotta-is nem-is Etelka. Kegyetlenebben ostromlották a' belső indúlatok: mint-sem, hogy Zalánfinak szíves ígéreteit vagy meg-érthetné, vagy meg-köszönhetné.

Ezek illy alattomban, illy csendességben el-múlván; el-búcsúztanak Kádártól; és egyenessen haza mentenek. Gyula, és Zalánfi (még ma el-akarván-végezni a' leg-

szükségessebb dolgokat) magánossan egy Osztállyba bé-záratkoztanak. Itt meg-írák a' Kötéseket. Rendeléseket-is tének az hólnapi útról. Zalánfi idején-reggel el-akará vinni Meny-aszszonyát. Ellene sem állott Gyula: ne-talán-tán itt maradtta új veszedelmekbe ejtse egész Sátorát. Ezek tehát az illyetén dolgokról kölletinél-is tovább beszélgettenek.

Azomban Etelka, háló Osztállyába érkezvén, egyenessen Dajkája eleibe tántorgott, ki-akkor, reá várakozván, valamit a' világnál varrogatott. Nem tudni: mi okból; midőn egymásnak szemébe tekíntettenek; mind-a'-ketten úgy meg-rettentenek: hogy semmi szavakra nem fakadhattanak. A' Dajka, ama' reméntelen Esküvésről, semmit se tudott. De Etelkának se tűnhetett tüstént eszébe: jól lehet csak a' foglalta-el egyedűl minden érzékenségeit. Sokáig nézegette egygyike a' másikát. Ki-ki félt; és nem tudta mitől. Észre-vette egygyike a' másikának el-halaványodását.

Végtére: minek-utánna a' Dajka maga' eszére viszsza-tért, így kérdezgetődött Etelkától: Mi lelt édes Alakom? – Talán rosz ízűen esett a' vacsora? Avagy meg-terhelted gyomrodat? Meg-töröm csömörödet, ha meg-engeded. Ehhez a' kezem igen szerencsés. Többeken-is próbáltam. – El-halaványodott az orczád. – Nem vélem penig, hogy e' gyertyának jelen-léttéből származnának változásaid. Mond-meg, édes Etelkám, mi fúrdalhattya szívedet?

Felele Etelka: Magam se tudom, Rima, mi lelhetett. Úgy tettszik, mint-ha valami héjján vólnék; de, magam se tudom, mi héjján. – Valami veszedelemtől irtózom. – Az egész testem borzadoz. – Fő-képpen a' bal oldalamat fájlalom – Istenem! el-ne-hagygy! – Csak ezen éjtszakának add szerencsés végét.

Monda a' Dajka: Talán jobban leszel, édes Alakom, ha le-vetkőzöl, és mindgyárt le-nyugszol. Erre vagyon inkább szükséged; mint a' virrasztásra. El-nem-hagylak egész éjtszaka. Ágyad mellé le-terítem derek-allyamat, és vigyázva aluszom. Jöszte, édes Etelkám. Vetkőzz-le. Engedgy javallásomnak. Meg-látod: hamarébb el-múlik a' nyavala.

Felele Etelka: Nem vetköződöm-le. – Le-se-fekhetem. Köszönöm fáradságodat. De velem egy osztályba nem hálhattsz. Isten hozzád, édes Dajkám. Menny el, és aludgy. – Avagy várakozz még egy kevesct. Istenem! azt se tudom hol a' fejem. Élek-é, avagy immár meg-haltam? Nincs mit tennem egyebet: jó éjtszakát édes Rimám. El-kelletik válnunk. – De várakozz még. Istenem mit tegyek! – Csak menny-ki immár – Isten veled – Nyúgodgyál. És, ha többé nem látol - - -

E' szavaknak végét nem hallotta a' Dajka. Másként el-se-hagyta vólna. A' Dajkának el-távoztta után, fel, 's-alá jára Etelka. Zalánfira várakozott. Végtére nem bírhatta magát. Mint-ha előre meg érzette vólna veszedelmeit, bal oldalát ismétt fájlalta, és egészlen el-lankadtt. Le-űlt osztán az ágyra, és szíve gyötrelmeivel tusakodott.

TIZEDIK RÉSZ.

ETELE ETELKÁNÁL.

Irtóztató dolgokat forgatott a' Kis-aszszony. Kezében tartotta kis kését, Etelének néhai ajándékját.* Azomban Etele, minden őrr-állókat el-kerűlvén; nagy alattomban, bé-lopódzott hozzája. Mert ez-előtt Zoltánnál lévén, midőn a' Fejedelmek lenyúgodtanak; nem tudom, mi alattomban való ösztön fel-ingerlette: hogy, a' Fejedelemnek erős parancsolattya ellen, Kis-aszszonyához mennyen, és Fejedelmi eredetét meg-vigye.

El-iszonyodott Etelka édes Eteléjét látván. Viszsza-tántorgott az előbbeni szeretet. El-oltódott a' tűz, mellyet Zalánfi gyúlasztott. Mind-az'-által: meg-fojtván gerjedelmeit, ezeket kérdezte a' jövevénytől: Lélek vagy-é; avagy magad Etele? – Illy későn-é hozzám? – Mi útra találhatott Fejedelemséged, hogy szemre nem kerűlhetett?

Felele Etele: Azon úton jöttem, édes Etelkám, mellynek darabossát meg-egyenesítette a' hatalmas szeretet; mellynek homállyát meg-világosította az égő indúlat. Azon úton jöttem, mellyen ennek-előtte mindenkor bátorságoson jöhettem; de most, nem tudom, mi bátortalan vóltam. Magamtól-is, Etelkámtól-is irtóztam.

Monda Etelka: Az Istenre kérem Fejedelemségedet: Szánnya-meg Szeméjjemet. – Távozzon-el innétt. – Alkalmatlan az idő; hagygyon itt – Szánnya-meg magát-is: mert bizonyos veszedelmét érzem Fejedelemségednek.

Felele Etele: Ne *fejedelmezz* annyit, kedves Etelkám! Mért nem hallhatom édes ajakidból Etele nevemet? Valaha kellemetessen hangzott füleimben. – Igy bánhattsz-é azon Eteléddel, kit az igaz szeretet, illy tájban-is hozzád ösztönöz, azon dolognak ki-nyilatkoztatására, mellyet vígasztalásodra hoztam? Tudod-é, Édesem, hogy holnap' Etele nem másé, hanem Etelkáé lészen?

Meg-döbbent e' szavakra Etelka. Egészlen viszsza-jött nagyobb erőszakkal (de félelemmel elegyesleg) a' régi szeretet. Függőben lévén a' hajdani gondolatok, így szóllott: Későn vagyon immár, hatalmas Fejedelem – El-múltanak arany napjaink; vas időkre jutottunk. – Etelka Eteléjé nem lehet. – El-hagyta Fejedelemséged szegény árva Szeméjjemet; mert (köz-nemességemre nézve) magához hasonlónak nem vélhetett. – Reá bírt az atyai Parancsolat: hogy Zalánfihoz mennyek. – Ezzel immár, ha csak jól eszembe juthat, meg-is-esküdtt - - De, kérem Fejedelemségedet: ne mondassa-ki velem a' többit – Távozzon-el tőllem – Előtte látom a' veszedelmet – Tüstént itt terem Zalánfi – El-veszünk - -

E' szavakból jól által-látta Etele az irtóztató dolgokat. Fel-merevedtenek hajszálai. – Alig, hogy kétségbe nem esett. Oh! (úgy mond) irgalmatlan Egek! Ezek tehát a' tí rendeléstek! El-hagyattátok tehát eme' szerencsétlen Etelkával a' bóldogtalan Etelét? – Vigyázok-é? avagy álmodozom? – Nem - - nem-vetette-meg a' hív Etelka még hívebb Eteléjét. – Nem vetette-meg; hanem meg-csalattatott azon gonosz lélektől – erőszakossan reá-vétetett azon ördöngös mesterétől, kit Attyának tart, a' penig nem Attya, hanem Gyilkossa.

Etelének ezen szavaira bé dugta Etelka mind-a'-két fülét, és ezeket mondotta: Hallgass; irtóztató teremtmény! – Ha egy igaz magyar csöp vér fojik ereidben; ne böcstelenítsd, leánya előtt, annak édes Attyát. – Te-is Fiú vagy – Vedd-észre fiúi kötelességedet – Karddal állasz boszszút Szülédnek Gyalázóján. – E' dologban egy törvénnyc vagyon mind a' Fiúnak, mind a' leánynak. Ugyan-azért: felőllem se vélekedgy másként.

Monda Etele: Jól tudom a' fiúi kötelességet, édes Etelkám. – De tudd-meg Te-is: hogy midőn Gyula ellen fel-háborodom, nem Atyádat böcstelenítem, hanem Gyilkosodat gyalázom. – Soha meg-nem csaltalak. – Most se hazudok. – Árpádnak leánya vagy – és Zoltánnak testvére. – Azért jöttem: hogy képzeltt Apádnak horgas körmei közűl ki-ragadgyalak. – Egybe-illesz, Fejedelmi eredetedre nézve, nem Zalánfival; hanem Etelével. – Kedves Etelkám! most tudom immár: mi epesztette szívedet. Az: hogy Világosnak Sátorosságára állottam. – Ne hidd: ne-is gondold. Soha nem szerettem Világost. Soha meg-nem-igértem néki Sátorosságomat. Tudgyák az Egek, hogy Gyulának, ama' képzeltt Apádnak, ravaszságától származott e' hallatlan hazúgság, e' véletlen hír. – Meg-hamisította pecsétes levelemet. – Mást írt a' papirosra, sem-mint reméllettük. – Nem tűröm, nem szenvedem az Egeket ostromló gonoszságokat. – Te másé nem lehettsz; hanem éppen azé, kit mindenkor állhatatossan szerettél; következendő-képpen még most-is, noha meg-csalattál, bizonyossan, kedvelsz. Mert valamint hogy élek; olly bizonyosnak tartom: hogy, noha színednek más látalékját mutattad; de állhatatossan szerető szívedet meg-nem-másolhattad. Magamról itéllek tégedet-is. Ugyan-azért: készebb vagyok meg-halni; és itt előtted véremet, egész egy csöppig, ki-ereszteni; mint téged', másnak birtokában, bóldogtalannak látni. – E' törvénytelen szövetséget el-is-rontya mind Bátyád, mind Ángyod, mind Eteléd. Mert ez nem Szövetség, nem Sátorosság; hanem pogány erőszak, ördöngös ravaszság, és embertelen gyilkosság. – Tí Egek! – Tí Menyei fények! – lássátok, értsétek, a' vad, fene, kegyetlen gonoszságokat.

Etelka, maga' eredetének illy reménteln fényességét; de egyszer-is-mind édes Eteléjének ki-mondhatatlan háborúit, és szinte eszének meg-tébolyodttát szemlélvén, egészlen oda lett. Öszve-csapta kezeit; az-után: a' fejére tette. Ezeket nem annyira mondotta, mint jajgatta:

Oh! én szerencsétlen Teremtés! hová legyek! – Én - - - - Árpádnak magzattya, és édes Zoltánomnak nem csak fogadott, hanem testvér Húga; nem lehetek – édes Etelémnek – Hitesse? – Álmélkodgyam-é ezeken? avagy boszszonkodgyam? nem tudom. – Oh Etele! Oh Zoltán! – mért hamarébb nem szóllottatok ezekről? – El-rejthettétek tehát ezen nagy titkot előttem? és így, illy irgalmatlan Örvényekbe vethettétek Etelkátokat! – Nem lehetek Etelémnek, penig mindenkor kedves Etelémnek Hitesse. – Szörnyű gondolat. – Meg-csalattattam. – Az már, a'-mint látom, igaz. – De! te légy ítélő bírám, kedves Etelém: ha azt, kivel egyszer meg-esküdtem (e' szót ki nem lehetett ez-előtt mondanom) el-hagyhassam-é? ne szerethessem-é? – Kérlek az Istenre: csendesítsd-le, ha lehet, lelkem' ismeretét. – Ha pedig elmémet fontos okaiddal meg-nem-győzheted; ne hóhérollyátok többé szívemet; hanem: veszni hagygyatok. – E' lehetett talán szent akarattya élő Istenemnek – Meg-lett – meg-esett. – Talán meg-másolni nem lehet. – Te nagy Isten! ha csak

egy mák-szemnyi irgalmasságod vagyon az Egek' rejtekiben; segítts-ki ezen örvényemből. – Hová legyek immár! – Bizonyossan meg-halok, és, magammal egygyütt, Etelémet-is el-vesztem. – És, ime! – az utólsó pillantás –

TIZEN-EGYGYEDIK RÉSZ.

A' VÉGSŐ DOLGOK.

Ki-se-mondhatta ama' szavakat, midőn Zalánfi, el-végezvén dolgát Gyulánál, hírtelen reájok nyitotta az ajtót; és nagy tüzességgel (mert a' szavak' hangját meghallotta vala) az osztályba bé-rohant. Le-nem-írhatni azon kegyetlen érzékenségeit, mellyekkel éktelenől viaskodott: midőn Etelét Etelkája mellett szemlélte. Gyanakodott a' Kis-aszszony felől: mintha még most-is inkább szeretné Etelét. És szinte el-hitette magával: hogy utánna küldött valakit; és, a' Sátorosságnak fel-bontása okáért, magához hivatta.

Eme' gondolatoknak heves lángjaival fel-gyúlladván az új szeretet; elsőben nagy mérges szemeket vetett Etelkára. Az-után: így támadta-meg Etelét:

Mi dolgod eme' másénál, tekergő esti bagoj? – Mi közöd eme' Kis-aszszonnyal, Sehonnyából kerűlt? – Látva-nyitva az ajtó. – Czó-ki Kutya a' konczról! – Viszsza - - országodba! - -

Ezen úndok, és fertelmes szavakra fel-lobbant Etelének irtóztató nagy tüze. Szikrákat-is hánytak ide tova forgó, és éktelenől ki-meredett szemei. Meg-akarván fedni Zalánfinak hallatlan embertelenségét, így felelt káromlásaira:

Csak ugyan ki-mutattad Bolgár Kutya-természetedet! – Turkálsz a' böcsűletes emberben, mint a' jól lakott disznó a' makban. – Úgy mondottad, amint Apádtól* tanúltad. – De mi köze egy Bolgárnak eme' született magyar Kis-aszszonnyal? – Mi köze egy Országából ki-fittyentett Koldúsnak ezen Országló Szüzzel? – ezen Árpádnak magzattyával – ezen Zoltánnak test-vérével! – – Nem adhatta néked Gyula: mert nem sajáttya.* – Hess másé az udvarról. – Zoltánnak Fejedelmi Székéhez idézlek. – Addig-is: ha békével akarsz élni; ne nyúlly Etelkához. – Meg-engedhettsz: mert tulajdonom' őrzöm. – Itt leszek nála virrattig. – Légy Te-is. – El-válik: kié lészen hónap.

Etelének ezen szavaira ki-mondhatatlan-képpen fel-háborodott Zalánfi; 's-úgy annyira meg-tüzesedett: hogy írtóztató méreggel, és hírtelen serénységgel ki rántaná kardgyát, és véletlenebb vakmerőséggel Etelléhez vágna. Körösztűl-hasította vólna koponyáját; ha Etele, testének mesterséges el-hajtásával, el-nem-kerűlte vólna az első csapást. De, hogy az erőt erővel viszsza-tromfohatná, ő-is hírtelen ki-rántotta a' magájét; azt tudni-illik: mellyet Etelka ajándékozott; és valaha Atilának oldalát ékesítette; most pedig ugyan csak Etelkának védelmezésére rendeltetett.

Öszve-kaptanak tehát a' serény, és tüzes ifiak nem külömben: mint két Oroszlányok szoktanak; midőn, meg-nem-egygyezhetvén a' prédán; egygyik a' másiknak nem csak meg-fojtására; hanem széllyel szaggatására-is iparkodik. Kerűlgeti egy-

gyik a' másiknak nyakát. Gyakorta öszve-csattannak, és goromba csorbákat is ejtenek a' hóhérló kardok. Úgy tettszett: mint-ha Atilának kardgya még most-is keményebben forogna, mint Zalánfinak vaskója. De mind-a'-kettőnek szívét egy-aránt élesztette a' Szűznek jelen-létte. E' szörnyű viaskodások között eszekbe jutott: hogy ezen szem-pillantástól függne vagy a' keserves halál, vagy az örvendetes Szövetség.*

A' kardoknak kegyetlen villámjaira el-iszonyodott Etelka; és egygyet sikójtott. Az-után: hogy segítség jöjjön, tellyes erejéből kiáltván; nem bírhatta tovább ellankadott tagjait; hanem az ágyra le-esett. Ki-terítette kezeit; és végtére el-ájult.*

De ezek, még az-után, nagyobb kegyetlenséggel vagdalódzván; 's-egygyike a' másikának nem csak csapására; hanem szeme' járattyára-is vigyázván; úgy ki-fogyasztották erejeket: hogy, mintha egygyet értenének; egyszerre el-hagynák a' bajvívást, és meg-pihennének.

De nem sokáig tarthatott a' kellemetlen békesség. Mert: midőn észre vette Zalánfi: hogy Etele a' Kis-aszszonyra viszsza-tekíntene; és annak bajait leg alább egy szóval meg-orvosolni akarná; de nem merné: újra fel háborodván szíve, hírtelen hozzája vágott, csalóka módra, oldalaslag.

Ekkor Etele*, emennek vad embertelenségét, és nem baj vívóhoz illő álnokságát átkozván, öszve-szedte minden erejét; és úgy főbe szabta Zalánfit: hogy, süvegén körösztűl, erős koponyáját rútúl meg-hasítaná; és végtére; az Osztály' padlattyára szerencséssen le-terítené.

Éppen ekkor érkezett a' Dajka, midőn Zalánfi le-rohant. El-felejtette ijedttében meg-nézni az el-ájúltt Kis-aszszonyt. Etelével se szóllhatott egygyet-is. Hanem hírtelen (nagy jajjal bé-töltvén az Osztályt) ősz hajait szaggatta; és segítségért szaladott.

Etele, midőn Zalánfit lábáról le-ejtette; hozzája ezeket mondotta: Imhol a' tekergő esti-bagoj!* – Imhol ezen Schonnyából kerűltt, ki undok lelkedet a' poklok' fenekére kergeti; és, illy ördög' Hadnagygyának társaságától, meg-menti kedves Etelkáját. – Dögölly-meg, semmire kellő – Azzal vígasztalhatod magadat: kogy a' Karjeli Magyaroknak Fejedelme űzte-ki redves testedből ama' füstös Bolgár lelkedet.

Zalánfinak le-esttére; Rimának jajgatására; Etelének menny-dörgő szavaira magához térvén Etelka: fel-emelte fejét az ágyból. – El-hűlt – el-iszonyodott, midőn egygyet a' földön fetrengeni látott. Mind ennek, mind amannak Személlyére nagy változó borzadozásokkal tekíngetvén, midőn Etelét meg-ismérte, hozzája így szóllott:

Istenem! hogy érdemelhettem én azt meg Etelétől: hogy szemem előtt rohannyon Zalánfira, és jelen-léttemben Férjemnek piros vérét ki-ontsa! Mért inkább a' Magyarok' ellenségére nem hagyódott ezen erőszak, e' kegyetlen viaskodás! – Ah! Etele! ha meg-engedem-is: hogy Zalánfit meg-nem-szánhattad (mert másként, nagy lelkű lévén, ennek-is meg-engedhettél vólna) mért nem könyörűltél egy Aszszonyi Szeméjjen, ki az illyetén vagdalkozásokra minden-koron írtózott?*

Felele Etele: Tudgyák az egek, hogy e' siralmas esettnek oka nem vagyok. – Ő kereste leg-előll a' szerentsétlenséget, fel-is-találhatta. Ő illette Fejedelmi Személlyemet bócsetelen szavaival. Ő rántotta-ki kardgyát a' Karjeliek' Urokra. – De ez még mind semmi. Hanem: ő szeretett TÉGEDET, jól tudván: hogy TE

nem más egyebet; hanem egyedűl ETELÉDET szeretheted. – Mi ostoba gondolat az: hogy ő olly Kis-aszszony után folytassa nyálát, a'-ki immár másnak szeretetébe el-válhatatlanúl kötelődzhetett? – Vagy csak ezért sem méltó azon esztelen, hogy ezen eszes világban éllyen.

Etelének ezen szavaira egygyet sohajtott Zalánfi. – Meg-hallotta Etelka. – Meg-is-örült szívessen – Az-után: mint utólsó veszedelembe forgott Urát meg-szánván; le-hajólt melléje, és néki ezeket mondotta:

Élsz még tehát, édes Zalánfim? – Fel-élemendem én-is. – Hiszem az Istent: hogy ki gyógyithatlak e' keserves sebedből, mellyet én érettem szenvedel. – Meggyőzöm szíves kérésemmel Etelét: hogy többeket rajtad ne ejtsen. – Avagy el-takarlak testemmel, hogy ártalmadra éppen ne lehessen. – Én lészek igazán szerető szívednek oltalmazó paissa. – Bé-nem-férkezhet immár kegyetlen kardgya a' te szivedbe, ha csak először az enyimen körösztűl nem hajtya. – Ő penig e' dolgot nem cselekedheti. – Inkább szenvedheti ő Etelkát; sem mint hogy annak Gyilkossa lehessen.

A' Kis-aszszonynak e' szíves beszédgyét hallván Etele; nem hogy meg-neheztelt vólna reája: sött inkább: képzelt Urához való hajlandóságát magasztalván; nem tudott elegendő-képpen csudálkozni ritka erkölcsein. Ki hihette vólna: hogy csak ennyi erőt-is vehetne rajta az atyai parancsolat: hogy Etelét abban-hagyni, és Zalánfihoz hajlani láttszattatna. Csudálhattya a' mostai Magyar világ akkori Kis-Aszszonyának mind engedelmességét Attyához; mind igaz hajlandóságát Urához. Csudálkozott akkor mind ezeken Maga-is Etele, midőn végtére így szollott Etelkához:

Vallyon meddig ölelgeted még, e' világból ki-múltt, avagy nem sokára ki-múlandó jó barátodat nagy lelkű, és ritka erkölcsű Drága Kis-aszszony? – Légyen úgy: hogy egy kis időre neki-szántak a' Meny-beliek; de Uraddá nem tehette Gyula, mert soha sajáttya nem vala. Nem-is annak rendde szerént ment végbe egy Fejedelmi Kis-aszszonynak meg-esküdtettése. De ha mindgyárt meg-tartattanak-is a' szer-tartások, ime! ennek el-enyésztte után, ismétt viszsza-térítettenek az Egek édes Etelédhez. Nem egészszen az ő számára rendeltettél. Ugyan azért: hadd ott e' kölcsönözött Bolgárt; jöjj-viszsza tulajdonodhoz, jöjj-viszsza Etelédhez.

E' szavakat hallván; és, nagy fájdalmai között, igen szívére vévén Zalánfi; azt juttatta maga' eszébe: hogy immár meg-kelletik válnia Etelkától; és talán (a'-mint sebének kegyetlenségét érzette) örökre el-távoznia mind drága személlyétől, mind pedig reménlett víg életétől. E' keserves gondolat úgy-annyira meg-dühösítette érzékenységeit: hogy, meg-feletkezvén minden emberiségről, a' Fene vadnak természetébe öltözött.

Mert: meg-fogyatkozott erejének ördöngös maradékját öszve-kapargatván, alattomban gyilkos kezeibe ragadta hóhér-pallossát*; és azt, minden teremtménynek irtózató nagy csudálttára, az Ég-beli Szentségnek el-hűlttére, nagy dühösséggel Etelkának (ama' világ-csudáltta, de hírtelen nem segíthette szépségnek) oldalába verte, ezt mondván Etelének: *Ha az Enyim nem lehet; a' Tied se légyen.*

Az ártatlan Kis-aszszony, a' halál hidegétől tüstént el-fogattatván, csak ezeket mondhatta: Már ezt nem kellett vólna cselekedned, édes Zalánfim! – Én a' te élttedet tellyes erőmből védelmeztem; Te engem' ezen jó szivemért körösztűl vertél. – Már ezt nem kellette vólna cselekednek édes Zalánfim!

Ezek után Etelka egygyet sohajtott; és, könyveinek ki-csordúlttában, édes Eteléjének szemeibe tekíntett. – Kereste jobb kezével a' segítséget, de meg-nem-lelhette. – Nem sokára azután, valamint a' mezei piros virág, midőn a' szántó vas által el-csapattatik, lassan-lassan, mint-egy nem érezve, el-lankad; avagy a' virágzó szép mákok, midőn a' Zápor esőtől meg-terheltetnek, gyönyörűséges fejeket szomorúan le-eregetik: úgy Etelka-is, hanyatolva, lassan-lassan el-hervada, és Zalánfi mellett fel-dőle.

Ezen véletlen, ezen irtóztató, és képzelhetetlen iszonyú történetet látván Etele, nem tudta hírteleníben: ha álmában történtenek-é ezek, avagy vígyázttában. – Szivébe gyűlni láttszattanak a' világon el-szórtt minden keservek; fejére omlani a' sarkokból ki-mozdúltt erősségeknek minden terhei. Egészlen kétségbe esvén, nem tudta: Etelkát segíttse-é elsőben? avagy ama' Gyilkost egészlen porrá törje.

Midőn eme' viaskodó gondolatokkal hóhérlaná lelkét Etele; íme Etelkának egy mélységes sohajtását hallotta; de szavát nem vehette. Ezt utólsó lehelletének, és lelke' ki-adtta' jelének lenni állítván, 's-ugyan-azért többé nem segíthetvén; hogy meg-boszszúllya, a'-mint lehetne, meg-hóltt Kis-aszszonyát, neki-esett, mint a' dühös Oroszlány Zalánfinak. Leg is-leg-elsőben mellyére térdelt, és bé-rontotta falait. Azután: fejét, a' kard markolattal, minden-felől bé-horpasztotta. Végtére: irgalmatlan vad szívén körösztűl-verte a' pallost.

Midőn Zalánfival mind ezeket el-követte Etele; őtet, mint ama' dögöt, mellyet egyszer a' kutyák, és varjak az út-főben meg-kezdettenek; 's-melly-is eddig sok útas lovakat meg-bolondított, sok fuvaras kocsikat emberestől öszve-tört, lábánál fogva, a' sátorból ki-vitte, és az udvarnak közepére hurczolta.

Itt az Egekre vetvén szemeit; úgy-annyira el-fáradtanak, és meg-gyengűltenek a' látást végbe-vivő eszközök: hogy Etelkának ártatlan lelkét azoknak mennyegzetek felé szállani, és magát-is utánna hívni szemlélné. Tüstént maga' melyébe-is verte vólna a' kardot; ha azt a' Kis-aszszony mellett nem felejtette vólna. Hogy tehát hideg tetemeit még egyszer meg-ölelhesse; ott hagyván a' dögöt, bé-tántorgott hozzája. Irtózott nem csak meg-ölelésétől; hanem meg-szóllításától-is. Kedvesse' életének semmi jeleit nem vévén; fel-kapta nagy hamarjában a' kardot, és, hogy annak lelkét úton-érhesse, hegyét maga' melyének szegezte.

Etelének kegyetlen igyekezeteit (eme' nagy fájdalmai között) észre-vévén Etelka; öszve-szedte minden ereit, és ezeket mondotta:

Ne kegyetlenkedgy magad ellen, lelkem Etelém! Elég két áldozat egy napra a' Meny-belieknek. Ha nem magadért; leg alább én érettem hadd magadban a' lelket: hogy, irtóztató fájdalmaim között, el-beszélhessem ki-magyarázhatatlan örömemet. – Örvendek, édes Etelém: hogy ismétt a' tiéd vagyok. – Ismétt viszsza-adtanak az irgalmas Egek. Úgy el-is-foglalta ezen édes gondolat minden érzékenségeimet: hogy a' fájdalmakat nem érzem: ha veled vagyok. – Tiéd vagyok ismétt, édes Etelém! – Hajólly-le ide hozzám kedves Etelkádhoz, a' te Egygyetlen-egygyedhez. – Hallyad utólsó szavaimat. – Vedd magadba utólsó lehelletemet.

Ezen édes szavakat hallván Etele; csak alig vólt: hogy szíve meg-nem-hasadott. Le-hajóla irgalmatlan gyötrelmeivel melléje; és, már-is hidegűlni kezdő tetemeit által-ölelvén, ezeket jajgatta:

Hallhatom tehát még egyszer édes szavadat, kedves Etelkám! – Meg-engedtek tehát az Egek, hogy ismétt az enyim légy? Istenem! be kurta időre! – Uram! a'-ki teremtettél! lehet-é reménségemnek csak egy szikrája? hogy meg-gyógyúllyon ezen mettszett bárány! – Avagy élhetek-é nélkűle? – Irtóztató gondolat. – Fel-háborodik mindenem – Hol az eszem, nem tudom – Édes Etelkám! engedd-meg Etelédnek: hogy ki húzza oldaladból a' kardot. – Okossan bánok vele. – Lehetetlen: hogy meg-ne-segítsen az Isten! – Avagy hanyatt-homlok az Orvosért szaladok. Talán nem halálos a' seb. Talán még víg napokat élhetünk. – Hatalmas Isten! soha nem hittem vólna: hogy a' reménség illy édes legyen. – Oh reménség el ne-hagygy! Oh reménség most táplálly – Vagy ki húzom - - - vagy szaladok - - -

Felele Etelka: Minden szorgalmatosságod haszontalan, édes Etelém! Nincs segítség, nincs orvosság e' halálom ellen! – El-ne-távozz édes Etelkádtól: mert többé vele nem beszéllsz. Mindenkor inkább érzem sebeimen a' fagyos halálnak hideg kezeit. Ha ki-vonod a' kardot; hamarébb el-fut vérem: egy szem-pillantatban oda-lehetek. Hadd bennem, édes Etelém: hogy kurta szem-pillantásaim e' nyomorúság-gommal meg-hoszszabbodgyanak; hogy veled tovább lehessek; hogy igazán szerető szivemet egészszen ki-adhassam. – Istenem! illy végre juthattam-é egy Fejedelemnek test-vére? és (a'mit nagyobbra bücsűllök) édes Etelémnek tiszta Szeretője? – Oh Egek! ha rajtam immár nem könyörűltök-is; leg-alább édes Etelémre vígyázzatok. – Meg ne-ütközz, kedves Etelém, az Istennek rendelésein. Azon vége lett kurta életemnek, mellyet ő sokszori jelentéseivel ki-nyilatkoztatott. Igazak vóltanak Rimadajkámnak álmai. Meg-esett, a'-mit jelentettek. Ime! csak alig lett vége kéz-fogásomnak; hamar ott terme egy jővevény ifiú, ki e' mátkámnak mejjét bé-törte; fejét bé-horpasztotta; és szivén körösztűl-verte a' kardot. Nem egyszer látott vérben fekünni engem'-is; vagy a' levegőben ide-tova röpűlni. Meg-álmodtam én-is: hogy a' Te Szövetségeddel nagyra mehetek; ha az hamar hitelben meg-nem-csalattatom. Intettenek az erdei Szűzek: hogy inkább az Istennek (az-az: a'-mint most értem: szivem' vágyódásainak) sem mint Atyámnak higygyek. El-hittem Gyulának szavait. Ugyan-azért: ezen halálomat nem másnak mondhattya az egész Magyar világ; hanem a' fiúi engedelmesség' iszonyú példájának. Tudgyák az Egek: hogy eleget tettem kötelességemnek, mind Atyámnak engedelmeskedvén; mind Zalánfit (a'-mint tőllem ki-telhetett) szeretvén. Ugyan csak: ezen szeretetemre nézve, meg-nem érdemlettem tőlle: hogy körösztűl-verjen, és Etelémtől meg-foszszon. – Oh Drága Etelém! meg nem-engedték a' Meny-beliek, hogy, veled egygyütt, sokáig éllyem víg napjaimat. – Leg-szebb virágomban mettszettenek-ki éltem' bordájából, és nem sokára el-hervasztanak. – Tündöklöttem, mint az üst; el-enyísztem, mint a' füst. – De nem vétkem, hanem erkölcsös engedelmességem hajt-ki ezen árnyék világból. – Hiszem a' Magyarok' Istenét; meg-jutalmazza tökélletességemet. – De minek-előtte meg-hallyak, egygyet kérek tőlled. Meg-ne-vesd, édes Etelém, utólsó könyörgésemet. Meg-áld az Isten, ha bé-tellyesíted. – Ime! édes Etelém! ha más-képp' öszsze-nem-juthatunk; esküdgyünk most öszsze a' régen ohajtott Sátorosságra. – Hadd hallyak úgy-meg, mint édes Etelémnek lelke' fele; és tiszta hites Társa.

Ezeket hallván Etele; most eresztette-meg leg-elől sűrű könyveit: mert ennek előtte, iszonyú gyötrelmeitől meg-fojtatván; kegyetlen szorongatásokkal hóhérlották

szívét. Ezeknek ki-fojttokkal meg-ereszkedvén keservének fagya: magát jobban érzette. – Ezek-után: jobb kezekkel öszve-fogództanak, és szíves fohászkodásaik között (el-feletkezvén minden szerencsétlenségekről) ki-magyarázhatatlan nagy örömmel öszsze-esküdtenek.

Csak alig végezhették-el ezen szer-tartást, ime! Etelka úgy-annyira magához térni láttszattatott: hogy sem sebét nem fájlalná, sem immár a' halálnak fagyos kezeit nem érezné. El-nyomott az öröm minden fájdalmakat. Illy nyersen kezdett beszédgyéhez:

Meg-lett immár, édes Etelém, a' mit, régtől-fogva, tellyes szívemből óhajtottam. Már örömest meg-halok: mert immár valóságossan testestől-lelkestől a' tiéd vagyok. Édes Etelém! egy-más' számára teremtett bennünket a' Magyarok' Istene; de nem ezen Világra, hanem ama' bóldogabb másikra. Oda várlak el-enyészttem után. Mind az'-által most-is:* nem csak édes Etelém; hanem kedves Hitesem-is, Uram-is! végső-képpen a' Magyarok' Istenére kérlek: szánd-meg hólttom után magadat. Ne légy magad-magadnak gyilkossa. – Haza vár édes Anyád: meg-ne-vesd szíves ohajtását. Idő előtt koporsóba ne zárd drága-látos szeméjjét. Menny-haza, édes Etelém. Hadd itt e' szerencsétlen Világos-várat. Térj-viszsza bóldogabb Karjeledbe. De ne hamarébb; mint-sem engemet (kedves Etelkádat) tisztességessen el-temetteted. Itt ne hadd penig Világos-váron lelketlen Testemet. Vidd aztat Budára, és tedd Árpád mellé, édes Atyám mellé.[117]* Hadd nyúgodgyam mellette én ismeretlen, és szeren-

---

[117] Már ennek-előtte, Béla-királyunknak nevetlen Iró-deákjából, említettem! hogy Árpádunknak Testye azon Pataknak eredeténél temettetett-el, melly, kövecses ágyán le-folyván, Ó Buda mellett a' Dunába szakad. Holott az után a' Magyarok (minek-utánna a' Keresztényi Szer-tartásokra reá-állottanak) a' Bóldogságos Szíznek tiszteletére egy Templomot építtettenek, mellyet FEHÉR MÁRIÁNAK neveztenek. Ezen le-írásból Árpád' el-temetése' helyét igen nehezen lehetne ki-venni; ha Mátyás királyunknak egy levele kezünk között nem vólna, mellyet a' Pápának írt ezen Templom végett. A' Levélnek ez a' magyarázattya:

Bóldog Attya! Kegyelmes Úr! Magamnak alázatos ajánlása után, Szentséges lábaidnak meg-csókolására. Ne csudálkozzon Szentséged, se pedig alkalmatlankodásomnak ne tulajdonittsa: ha a' Templomok dolgaiban; mellyek Országomnak elő-menetelét illetik, kéntelenittettem gyakrabban esedezni. Ezt kévánnya tőllem mind azon Hajlandóságom, mellyel az Isten Templomaihoz, és az Isteni Tisztelet' Öregbittéséhez különössen viseltetem; mind azon bizodalmam cselekszi, mellyet Szentségedbe helyheztetek. Mert: más gondgyaim, és szorgalmatosságaim között azt vettem ki-váltt-képpen szívemre: hogy, ha lehetséges lehet, Országomnak mind-egygyik temploma, az én időmben, a' Hívek' ajtatosságával, és előbb-menetelével dicsekedgyen. Tudgya Szentséged (kit mindenkor Kegyesnek, és Engeszelttnek lenni tapasztaltam: ama' fel-tételemnek el-érésében mennyit dolgoztam Szentséged előtt. Kinek-is engedelmével, és Jó-vólttával annyira mentem a' dologban: hogy sok Templomok, mellyek, hoszszas szorgalmatlanság miátt, végső romlásra értenek, méltóságossabban állíttattanak helybe, mint-sem az első Allíttóktól helybe hagyattanak. Egy bizonyos Templom vagyon helyheztetve Budai Városomhoz közel, Isten' Annyának Nevezete alatt, ugyancsak annak tiszteletére-is; egy Térségen, alig lévén Királyi Házamtól egy mértt földnyire. Ez, Régiségére nézve nevezetes (mert azt tartyák, hogy a' többiek között ez lenne a' legelső a' Meg-térésnek kezdetén); és azon Híveknek, kik az Isten' Annyának minden Ünnepeiben ide gyülekeznek, sokasága, és ahétatossága* miátt, tiszteletesnek, és nagy szentsé-

csétlen leánya. Hadd ölellyem-meg hólttom után szentséges hamvait, kinek atyai kezét életemnek napjaiban meg-nem-csókolhattam. Csókold-meg helyettem édes Bátyámat Zoltánt. Köszöntsd mindenkor javamra iparkodó Ángyomat-is, kedves Hanzáromat. Hármatokra bízom fel mészárlott testemnek tisztességes el-takaríttatását, és Etelka' nevének, ha csak tőlletek ki-telhetik, örökkön-való fen-tartását. Hadd áldgya édes Hazám magyar szívemet, és hozzád állhatatos szeretetemet.* De téged' arra-is kérlek, édes Etelém: Vágd-ki hólttom után mejjemből téged' igazán szerető szívemet. Olvasd-el rajta nagy arany betőkkel ki-rakott ETELE nevedet. Vidd-el osztán magaddal Karjelbe; és tedd azon koporsódba, mellybe magadat annak-idejében le-zárattatod. Tudni-illik, hogy az én testemből is egy valami rész (az is penig a' leg-kedvesebb) a' te szerető szívednek szentséges hamvaival összekeveredgyen. Mettszesd-ki kő-koporsódnak egygyik oldalára ETELKA' nevét, és ezen siralmas esetemet írattasd-bé Nemzetséged' könyvébe: hogy a' következendő világ csudálhassa a' Szeretetet, átkozhassa a' Szerencsétlenséget. Ezeket ha el-múlasztod, tudd-meg minden bizonnyal: hogy a' más világról-is viszsza-jövök, és eszedbe-juttatom kötelességedet. – Már most ki-adtam egész szívemet. Érzem-is azon utólsó szem-pillantást közelgetni, melly most mindgyárt az élők közűl, a' hólttak'

---

gőnek tartatik. Regenten *Parochia*-is vólt. Mostanában: sokáig-tartott méltóságából sokat alább-hagyván, a' Helység' szine-is meg-változván, magánossan maradott, Högyek alatt, a Téren. Meg-tartotta ugyan *Plébániának* nevét; de a' Hívek' sokaságából meg-fogyatkozván, szinte el-hagyattatott; ki-vévén azt: hogy még-is gyakran oda esődűlnek az emberek ajtatoskodni; de ott az Isteni Szolgálatok ritkán tartatnak: mert a' *Plébánus;* ki a' Budai Templomnak *prépostságát* több más jövedelmekkel tartya, ezen Templomot, úgy-mint esekéllyet, és haszontalant meg-vetvén, lakást se csináltat magának annak jövedelméből; *Káplányt* se tart többet kettőnél, vagy kevesebbet-is, kik helyette szorgalmatoskodhatnának, és az oda tódúltt Híveknek Isteni Szolgálatot tennének. Ezek-is, kik mostanában ott laknak: sok batránkoztató dolgokat cselekszenek, melyek az öszve-gyűltt Népnek ahétatosságát, és azon Templomnak méltóságát meg kissebbíttik. Hogy ama' Templom e' nyomorodott állapotra szállott, ez az oka: hogy sok esztendőkig más nagyobb Templomnak Ura alá vettetett. Úgyan-csak erre való-nézve el-tökéllettem magamban (ha Szentségednek jóváhagyásával lészen) azon Templomnak héjjányosságát ki-pótolni; és az Isteni Tiszteletnek lusta szolgáltatását, azon szent Szűz tiszteletének öregbittésére, kinek nevére szenteltetett; a' Hívek' ahétatosságának fel-ébresztésére azon szent Szűzhez, ki másként is ezen Országnak pártfogója, oda helyheztetvén valami Szerzeteseket, alkalmatos jutalommal valamiképpen ki-elégíteni. Kérem tehát Szentségedet, mint ahétatos fiú: méltóztasson jóvá hagyni, és meg-engedni: hogy azon Templomba Remete szent Pál Szerzeteseit helyheztessem, kiknek szerzetesi magok viselések, és életeknek feddhetetlensége mind egygyiknél kedves. - - Adatott Budán másadik nappal Szent Iván előtt 1479-dikben.

Ha ki tehát, egybe vetvén mind Mátyás Királynak levelét, mind Béla-királynk' Iródeákjának mondását, Árpádnak Sírját, 's-következendő-keppen ezen Fehér Mária Templomát ki-akarná nyomozni, annak ezekre kellene figyelmetessen vigyázni. I-*szer:* Meg-indúlván Budárúl mind addig menne a' Duna' partyán, még valami Patakzatba nem ütközne. Ezen osztán II-*szor* fel-kellene mennie a' Patakzatnak eredetéig, itt ha valami Templomnak dülledékjére találna, az vólna Árpád' Sírjának jele. III-*szor.* Ezen helynek nem kellene tovább esni Buda-várától egy mértt-földnél. IV-*szer:* Högy alatt kelletett nékie építtetve lenni. V-*szer:* És ugyan nem meszsze a' högy' allyától a' Térségen állani.

számába által-vinni, tőlled penig, oh egygyetlen-egy világi Gyönyörűségem, örökre meg-fosztani siet. – Élly, édes Etelém, hoszszassan. – Meg-ne-feletkezz édes Etelkádról, ki téged' egy szem-pillantásig se vethetett-ki szívének belső rejtekéből – én ime meg-hal- - - -

Ki-se-mondhatta jól e' végső szavakat Etelka, midőn egy csoporttal bé-rohantanak mind Zoltán Feleségével, mind Kádár az orvossal egygyütt.

Mert íme (a'-mint ez előtt beszéllém), midőn a' Dajka (Etelkának kiáltására; a' veszekedő Ifiaknak lármáikra) bé-tekínte a' Sátor' Osztállyába, a' reménytelen történetre el-iszonyodván; és Gyulának észre-vett ravaszságait átkozván: egyenessen a' Fejedelemnek Sátorába szaladott. Itt: nagy jaj-szókkal fel-vervén a' le-nyugodttakat; hamar el-beszélte a' történtt dolgokat. Innett a' Fő-paphoz nyargalván, őtet nem annyira kérte: hogy Etelkához jöjjön; mint vén-aszszonyossan kegyetlenől meg-nyelvellette 's le hordotta esztelensége miátt: hogy Etelkát Zalánfival öszve-esküdtette:

Ezek tehát, a' véletlen dolognak hirtelenségétől szinte el-nyomattatván, Gyulának Sátorába nyakra-főre szaladttanak.

Le-nem írhatni azon érzékenségeket, mellyekkel a' szívek gyötörtettenek; midőn, az osztályba bé-menvén, Etelét Etelkára borúlva, Etelkát egy karddal általdöfve látták. Olly terhek-is lett gyötrelmeiknek: hogy könyv-húllatásra nem oszolhattanak. Mert tudgyák azok, a'-kik próbálták: hogy csak ez apró gyötrelmek szoktanak sírásokra fakadni, de a' darabos keservek csak éppen nyögni, irtózni, és iszonyodni. Reszketett a' Fejedelemné, midőn a' véres padlatnak undokságát látta. Bámúlva állottanak mindnyájan. Egygyet se szóllottanak.

Ezeknek iszonyodásokat látván Etelka; minden hátra-maradtt ereit öszve-szedte, és ezeket mondotta:

Látlak tehát még egyszer, édes Bátyám! – Látlak tehát téged'-is édes Ángyom! – Vajha szerencséssebb időkben érkeztetek vólna Etelkátokhoz. – De így-is örvendek: hogy jelen vattok. – Istenem a' bizonyságom: hogy szem-látomást enyhűlnek iszonyú fájdalmaim, csupán csak azért: hogy benneteket még egyszer meg-láthattalak. – Add ide, édes Test-vérem, atyafiságos kezeidet! – Lapúlly-le hozzám, édes Ángyom: hogy végső-képpen meg-ölellyelek. – Ah, édes Zoltánom! édes Hanzárom! mért titkoltátok-el előttem Fejedelmi vérségemet? Vallyon nem lehettem-é erre hamarébb érdemes? – Ha annak idejében meg-jelentettétek vólna; soha illy veszedelembe - -

A' többit ki-se-mondhatta. Mert Hánzár iszonyú-képpen fel-háborodván, hírtelen meg-támadta Zoltánt; és, sűrű könyv-húllatásai között, Kun-nyelvven (mellyen mind-a'-ketten beszéltenek) ezeket mondotta:[118*]

---

[118] A' Kún-nyelv egy vólt-é a' Magyar-nyelvvel: nehezen lehet ítéletet tenni. Ha meg engedgyük-is: hogy e' két egybe-forrott Nemzetség egyenlő-képpen beszéllett: bizonyára mostanában, ha a' régi Kunok' írását, a' Magyaroknak mostani irásával egybe-vettyük: nagy külömbséget találunk. Ime a' régi Kunok a' MI-ATYÁNKAT így imádkozták:

Bezom attamasz kemzekikte szelezon szenadon dössön szenküklön netzegerde alikükte bezom ok nemezne güt büttor güngön borbezge eli bezon menemezne thermezbezge ovgyi tengere Amen.

Imhol vagyon esztelen rendeléseidnek valóságos gyümölcse, irgalmatlan Zoltán! – Imhol fetreng piros vérében azon ártatlan* Bárány, kit előbbeni annyi veszedelmeiből csak éppen azért szabadíthattam-ki, hogy legyen valaki, kit rendeléseid' kegyetlenségének fel-áldozz. – Nem írtóztam-é mind-eddig az el-halaszttástól? – Nem esedeztem-é előtted, kő-szívű, hogy Vérségét ki-mondgyuk? – El fülelted, kegyetlen teremtés, meg-is-vetted Könyörgésimet – Már most: esküszöm az élő

Ezen imádságot Pesten 1774-dik esztendőben, 28-dik Augustusban el-mondotta BANKOS *István*, Fülöp-szállási Kun-ember, ki annak-előtte kilencz esztendeig, és tovább-is KIS-ÉR nevű helységen, ugyan csak a' Kunságban, *Notarius* vala. Más Magyar emberek, a'-mint azon Kun-ember ejtette, úgy írásba foglalták, és velem-is közlötték. Hozzá adta ugyan azt-is azon említett BANKOS *István:* hogy a' Fülöp-szállási Iskolákban (RÁKOSI *István* Rector alatt) meg-kelletett ezen Kun-Mi-atyánkot a' gyermekeknek tanúlni. És ő maga-is (ennek-előtte huszon-öt esztendőkkel) Mesterének parancsolattyából könyv nélkűl megtanúlta légyen. Azt mondották az akkori Kunok: hogy emezen szokásnak (mellyel amazon Mi-atyánkot meg-kelletett tanúlniok a' Gyermekeknek) bé-hozója lett légyen NÁNÁSI *JÁNOS* Fülöp-szállási *Assessor*, Féleiknél igen nagy nevezetű, és tehetségű ember.

Ugyan azon 1774-dik esztendőben, 14 dik Octoberben egy régi Papirosról le-írattatott a' Kún-Mi-atyánk. A' Papiros 'TERBÖLTS* *Gábornál* találtatott, és így vala írva:

Bezen attamaz ebenze kikte szen liszen sinadon dösön mittigen kenge alikikte puthuter kungivi ilt bezen iltne bézne kutin bézne migni botsotali bócsón mégni tenge nizni Amen.

De pedig 1778-dik esztendőben, 24-dik Aprilisben írattatott-le a' Kun-Mi-atyánk Kunszent-miklóson a' Helységnek *Protocollumjából**, melly az *Archivumban* tartatik. Itt e' képpen találtatik:

Bezén attamáz kenze kikte szenlészen szenadon dösön szen küklön niczicgen gerde ali kéktebezén ako muzne okne mezne hergezge pitpütör il bézen méne mezne neszem bezde jermezbezge utrogergenge iltme bezne olgyamanga kutkor bezne algya manna szen borszony boka csalli botson igyi tengere Amen.

Másutt ezen imádságot így-is tapasztaltam le-írva:

Bezon attamaz kemze kekte szen lészen szenadon mitzi jégengerde ali kekte bezom akko mozne okme mezne bergezge pithütöör küngöd ilt bezon mene mezde utrogergenge ilt mebezde olyan angja manya boka tsali botsonig is tengere. Amen.

Ismétt más írásban így vagyon a' Mi atyánk:

Bezen attamaz kenze kikte szen lészen szenadon dösön szen küklön nitziegen gerde ali kektebezen ako mozne okné mezne berbezge pit-bütör küngön il bézen méne mezne neszem bezde jermezbezge utrogergenge iltme bezne olgyamanya kutkor bezne algya manna szen borsony boka csalli botson igyi Tengere Amen.*

Ezen sok féle képpen találtatott Kun-mi-atyánkokból egy való Mi atyánkot kanyaríthatna valaki, ha reá tenné a' fejét. Nékem, noha el-kezdem vala, időm nem lehetett reá. Azt mondom mind az'-által: hogy, ha a' Kun *Mi-atyánkot* a' Törökre fordított *Mi-atyánkkal* egybe-vettyük: inkább hasonlít ahhoz, sem-mint a' Magyarhoz. Törökűl így esik a' Mi-*atyánk:*

Bizoum atamaz kib gouglerdehesín

I. *Senadun mukaddes olsoun*

II. *Senun melkoutun gelsoun.*

III. *Senun iradetun olsoun nitegim gougde dabi jerde*

IV. *Hergoungi bizoum etmegemeuzi verbize bougjoun.*

V. *Vabisoum bourgsleroumi bize bagischle nitegim hiz hadi bizoum bourgsleuleroumuze hagischlerouz.*

VI. *Vabisi tagsribe adchal etma*

VII. *Lekin scherirden bizine gsát eile ziru fenundur meleut vesultanet vemegs dita ebed Amin.**

Istenre*: hogy nincs egyébb hátra: hanem: vagy viszsza-ad Etelkámnak életét, vagy, ha el-kezdetted: vele egygyütt ölly-meg engem'-is.

Hanzárnak el-idegenedett szívét; Etelkának siralomra-méltó állapottyát nagy tusakodásai között szemlélvén a' bágygyadtt Fejedelem: egészlen oda lett. Szerelmes Húga mellé nem annyira le-hajólt, sem-mint le-húllott. Tatár-módra fójtogatták a' keserves nyögések. Végtére, lélekzetre kapván, így sopánkodott:

Jaj siralmas Történet! – Jaj szerencsétlen óra, mellyben e' világra lettem! – Mi gyönyörűségem immár; ha Etelkám, ha Hanzárom nélkűl töltögetem bús napjaimat? – Oh én mind esztelen, mind kegyetlen teremtés! ki mind a' titoknak kinyilatkoztatását illy hoszszú időre halasztottam, mind penig édes Etelkámat, egygyetlen egy húgomat, meg-emísztettem. – Én öltelek-meg, Édesem! – Én vertem oldaladba e' kardot, nem Etele.

Felele Etelka: Ne gyanakodgy Etelémre, édes Zoltánom! Ő engem' egy újjal soha nem bánthatott. Zalánfi vert körösztűl. Ezek vóltanak végső szavai: *ha Övé nem lehetek; Eteléjé se legyek.* Meg-is-adta immár mind szavának, mind gyikosságának árát. Meg-ölte Etele, és az udvar' közepére hurczolta. Semmi más baja Etelémnek, hanem, hogy Etelkájától meg-fosztatott. – Édes Bátyám! édes Ángyom Te nékem! Etelémet ajánlom helyettem gondviseléstekbe. Oltalmazzátok kétségbe esett siral-

---

Akár miként vélekedgyenek erről az Olvasók; én miáttam vélekedhetnek. Csak hogy ezen régiséget el-hagyni nem akartam. Vannak még a' Kunok' nyelvének több maradékjaiis. Úgy-mint:

Zaubeth charon?* Mint van Kend?

Haj majdon alfékor? Szolgálattyára jól vagyok?

Tenzáde chinade.* Szolgálok Kennek.

Sztinivili tengite kelibe.* Sokáig éllyen Kend.

Ezek-is azon emlitett TERBÖLTS *Gábor Vice-notarius*nak papirosira vóltanak írva. Hol vette pedig ő ezen papirost? Légyen-é annak hitele? Mind ezen szavak mind a' Kun-miatyánk vallyon nem valami maradékja-é a' Török-nyelvnek (kik olly sokáig Országunkban laktanak), én nem feszegetem.

Kun-szent-miklósi Könyvből-is (mellyben az Helységnek *Privilegiumai,* és más ezekhez-tartozandó dolgok foglaltatnak) 1778-dik esztendőben, 24-dik Aprilisben, a' Kunoknak ezen üdvezlések-is írattattanak-ki:

Laobethron! Alahajdom! Alafekor! Tenzene! Kenade! Scinivico*! Tengelebele!

Ezekhez ragasztom a' Tatár nyelvre fordított *Mi-atyánkot-is* Ez így vagyon:

Atha vizoum, ki kokta seu

1. *Evlja ol dur senung adung,*
2. *Kelsoun memleketunk,*
3. *Olsoun senunk iredatung ale jer dahi gugde.*
4. *Ver vizoum goundelik etmegemeuzi hou gjun.*
5. *Vahizum jason-ugisch kail ol-nitegin kail hiz juz jasoungislerroumouze.*
6. *Dabi kojma bizi visvastje.*
7. *Illa kurta vizi jemadam Amin.**

SCHILDBERGER Historia itineris sui. et Expeditionis Belli sub Tamerlane etc. pag. vlt. Conf. *Hieron.* MEGISERUM* in specimine quinqvaginta Linguarum Anno 1603. Num. 44. Item* *Ioan.* WILKINS Num. 38. *Bartholomaeum* GEORGIEVIZ de Turcarum Moribus pag. 139. *Georgium Pistorium* MAUER Olomucii Anno 1621. Num. 35. *Ioannem* REUTERUM* in Oratione Dominica quadraginta Linguarum etc. etc.

mas állapottyát. Ki-ne-hagygyátok erőszakossan űzettetni lelkét azon emberemnek, a'-ki bennem mind-eddig meg-tartotta az enyimet. Ha ő nem élne, magam-is, már régen oda-lettem vólna. Mennél közelebb esek hozzája; annál inkább érzem könnyebbűlésemet. – El-is-higygyétek: hogy, noha, ezen történetben, én vagyok a' leg-szerencsétlenebb: még sem adnám erős, és bátor szívemet valamennyitek' szíveitekért. – Csuda dolognak-is tarthattyátok e' szokatlan történetet: hogy Tikteket, kik vígasztalásomra jöttetek, magam vígasztallak. Penig; ha jól meg-gondolnátok: Beteg vígasztallya az Orvost; egy Kis-aszszony a' Férj-fiakat; tégedet-is, ép Etele, a' sebes Etelka. – Hogy-hogy nem szégyenlitek magatokat? – Én ugyan nem csudálhatom: mert immár félig a' fel-fordúltt világban élek.

Etelkának eme' nyers, tréfáló, és igen kellemetes szavait hallván az Orvos, közelebb lépett hozzája. – Leg-is leg-elsőben: fel-emeltette Etelét. És, mivel nagy bádgyadságát látta; a' Kis-aszszonynak ágyára tétette. – Az-után: Etelka mellé letérdelvén, éles szemekkel szeme közé nézett. – Meg-tapogatta mind ere' szökését; mind, szive körűl, a' vér' járattyát; és – íme – el-mosolyodott.

Kegyelmes Isten! – Az Orvosnak ezen örvendetes el-mosolyodása után, ha láthattad vólna emezeknek szíveket; el-iszonyodtál vólna! – Fel-ütötték mind-nyájan le-csüggő fejeket. – Etele, a' Szűznek ágyából fel-ugorván, ide-tova tántorgott. Valamit szóllani akart; de nem lehetett. – Zoltán, nem tudván örömében, mit tegyen; hol ide, hol amoda futott az Osztályban; és mindenbe, még a' Fő-papba-is, bele-ütközött.

De a' Fejedelemné, az Orvosnak által-ellenében, Etelkának bal-oldala mellé letérdelvén; öszve-tette kezeit, és ezeket mondotta:

Ah!* – édes Orvosom! – Meg-ne-változtasd ezen örvendetes orczádat! – Adgy ezzel-is reményt (bár haszontalan lészen-is) el-keseredett lelkünknek. – Szólly csak egygyet: van-é mit reménlenem? – Mert, ha valaha a' természet okossan gondolkodott, akkor mutathatta-ki eszességét: midőn a' jó-hírt-jelentő Orvosnak szájában a' nyelvet teremtette. – Segítts bennünket, édes Istenem! add-viszsza édes Etelkámat! El-ne-hadd a' te-benned bízókat – Mond-ki egy szóval, édes Orvosom: meghalok-é édes Etelkámmal? – avagy inkább – Oh! mit-is mondgyak? – meg-élek? –

Mind-ezekre az Orvos semmit se felelhetett. Előbbeni el-mosolyodtát álmélkodásra, és az Isten' gond-viselésének imádására fordítván, fel-nézett az Égnek mennyegzetére, és szűntelen fohászkodott.

Addig a' Fejedelemné Etelkának nyakába borúlván; őtet, nagy sírásai között öszve-csókolgatta, ezt mondván: Leg-alább te szánd-meg édes Ángyodat, lelkem Etelkám. – Meg-hasad a' szívem, ha könnyebbűlésedet meg-nem-érthetem. – Add-ki csak egy szóval: miként érzed magadat?

Felele Etelka: Édes Hanzárom! édes Ángyom! Nékem úgy tettszik: hogy, ha az Orvos fél; kétségbe kelletik esni a' szegény betegnek. Mind-az'-által úgy tartom hogy kissebbednek fájdalmaim, mivel immár lehetetlen, hogy nagyobbűllyanak. De azt-is* lehetetlenségnek lenni gondolom, hogy az Irgalmas Isten meg-akarjon-fosztani azon Etelémtől, ki engem' illy sok veszedelmek között ekkoráig meg-tarthatott.

Az-után: az Orvoshoz fordúlván a' Szűz: Ki vele (úgy mond) édes Orvosom! van-é a' reménségnek csak egy szikrája? hogy valaha Etelémé legyek? – Tudgyák az

Egek: hogy, nem annyira magamért kévánom életemet; mint, hogy Etelém magát el-ne-veszeszsze. – Reméllhetem-é, csak egy kurta időre, életemnek meg-maradását?

Etelkának ezen szavaira le-jövén Egekből az Orvos; a'-hol eddig hál'-adó gondolataival mulatozott: újra meg-tapogatta Etelkának erét; és, hogy, minek-előtte ki-húzza oldalából a' kardot, a' Szűzet el-ne ijesztené, erős* esküvéssel, mindennek hallatára, azt mondotta: hogy minden ereiben a' vérnek járattya nem egyebet jelentene: hanem csupán a' meg-ijedést, és ettől következett halálának haszontalan félelmét. Neki úgy tettszene: hogy a' kard éppen nem találhatta a' testet; hanem Válla, és Oldala között, minden ártalom nélkűl, szerencséssen el-csuszamodott. Ezt meg-bizonyítaná eddig tartott élete; nyers, és örvendetes beszédgye; de leg-fő-képpen víg szíve. Semmit se félnének tehát a' veszedelemtől. Bizonyossan meg-tartották a' Meny-beliek.

Ezek után: a' Kis-aszszonynak ballyára kerűlvén, meg-fogta a' kardnak markolattyát, és azt (amazoknak el-meredttekre) nagy szorgalmatossággal, oldalából ki-húzta.

El-nyomta mind-nyájokat az Öröm, midőn, a' kardot csak éppen egy kevés vér-vonásokkal meg-festve látták; de oldalát meg-fecskendezve nem szemlélhették. Fel-kapták osztán a' Padlatról*, és talpra állitották. A' vállnak fel-oldozása után, az inget ugyan meg-hasogatottnak, a' bőrt-is meg-karczolttnak látta az Orvos, de magát a' Sebet igen vékonynak, és éppenséggel nem félelmesnek lenni mondotta.*

Ki irhatná-le azon érzékenységeket, mellyeknek, még eddig, neveket nem találhattunk! – Etelka bizonnyára, és Etele (a' sebnek esekéllységét meg-értvén) egymásnak szeme közé tekintettek; ki-terjesztették karjaikat; egybe-futottanak néma jelekkel; és olly hathatóssan öszve-ölelkeztenek: hogy két személlyek öszve-forrani, s egy személlyé válni lattszattatnának.

Ezek-között Zoltán, az öszve-esküdttetésnek el-halasztásától még mostanában-is irtózván, noha bár meg-értette, hogy az előtt egy-mással öszve-esküdtenek; még is: hogy a' dolog, annak rendde szerént, végbe-vitetődne; azon álló helyekben a' Fő-pap által öszve-esküdtette. A' lakadalomnak pompáját penig, mellyet az akkori világ csudálhatott-is, a' Sebnek hamar bé-gyógyúltta után,* a' következendő napokra rendelte.

Ezen Esküdttetésnek híres lakadalmát ugyan csak el-is végezték Zoltán, és Hanzár, szerencsés Fejedelmek. Nem csak pedig elsőben Wilágoson; hanem azután Zegeden-is, Budán-is. Közel egy holnapot töltöttenek-el szív-beli vigasságokban. Velük örvendettenek mind-nyájan a' Magyarok. És mind ezeket különös Isten' Gond-viselésének lenni állitották. De, ha valósággal akarunk a' dologról beszéllni, másnak nem-is állítthatták.*

Illy nagy veszedelmek, illy nagy viszontagságok között juthattanak egy-máshoz e' gyönyörű* Párak. A' még Magyar-országban laktanak, nékik ajándékozta Zoltán Zalánfinak jószágát Zegedtől egész Tételig. Zeged várába helyheztették ugyan fő-lakásokat, és oda a' Karjeli Vitézeket-is le-vitték szolgálattyokra. De gyakorta Zegedről Budára, Budáról ismétt Zegedre rándúltanak; és szinte mindenkor egygyütt vígadtanak a' kegyes Fejedelmekkel. Még Magyar-országban laktanak, soha

Etelkát Wilágos-várra le-nem-édesgethették. Irtózott* ez-után-is azon helységtől, mint keserves kénnyainak szomorú völgyétől.*

Hogy pedig azon nagy Istennek, ki őket annyi veszedelmekből kegyessen kisegíteni méltóztatott, örök hálákat adhassanak; Kőből egy Oltárt építtettenek a' Rákos mezején. Bele-szúrták Atilának kardgyát; mellére faragtatták Etelének Buzogánnyát, 's-Kalpagját. Ezeken felől az Oltárnak azon lapjára, melly Buda-vára felé fordúlt, e' szavakat vésették a' Művészekkel:

A'
MAGYAROK'
ISTENÉNEK.

A' JEGYZETEKNEK MI-VÓLTA ANNAK RENDE SZERÉNT

1. *A' Magyaroknak első ki-jöttök.*
2. A' Vár-megyék' eredetéről.
3. MORVA névnek eredetéről.
4. A' Németekről.
5. Panoniáról.
6. A' Bolgárokról.
7. Az Oroszokról.
8. NŐ szónak eredetéről.
9. A' Kunokról.
10. LEVENTA szónak eredetéről.
11. SÁTOROSSÁG szónak eredetéről.
12. GÖMB szónak eredetéről.
13. ÜNNEP szónak eredetéről.
14. A' Magyar Seregnek Tisztyeiről.
15. Az Álomnak hathatósságáról.
16. SIRIA helységnek eredetéről.
17. A' Lovanczokról, és a Labanczokról.
18. Árpádnak maradéki a' Francziáknál.
19. SCITHA szónak eredetéről.
20. Magyar Hadi Mesterség Leóból.
21. A' Jászokról.
22. Kádár Papnak Atyafisága.
23. Magyar Hadi-Mesterség Leóból.
24. *A' Magyaroknak első ki-jöttök.*
25. A' Scithak' tudománnya a' Nyilazásban.
26. OROSZLÁN szónak eredete.
27. Csörsz árkarúl.
28. Buda várossának eredete.
29. Veneczia-várossának eredete.
30. Akvilejának meg-vételéről.
31. A' Nyergek' meg-égettetéséről.
32. Digna nevű Aszszonynak erkölcse.
33. Atilának Romához közelittése.
34. Honoria-császári kis-aszszonyról.
35. Mársnak kardgyáról.
36. Atilának halála' módgya.
37. VITÉZ KÖTÉS szavaknak eredetekről.
38. Atilának Királyi házáról Szegeden.
39. SZEGEDNEK nevezetéről.
40. HAL szóról.

41. POLGÁR szónak eredetéről.
42. Puszta-szerről.
43. Árpádnak fejedelmi ajándékjai.
44. GRÁD szónak eredetéről.
45. Kis-telekről, Kutya-kaparásról.
46. PÁRTOS szónak eredetéről.
47. Magyaroknak, 's Törököknek Vérségek.
48. KOCSI szónak eredetéről.
49. CSÁRDA, GEIZA, CSÁKÁNY szavakról.
50. Az Olaszoknak félelmekről.
51. Magyar Hadi-Mesterség Leóból.
52. SZAMÁR szónak eredetéről.
53. Magyar Hadi-Mesterség Leóból.
54. Szvatoplugnak utóllya.
55. Karjelről.
56. A' Nyulak Szigetéről.
57. TÖRÖK szónak eredetéről.
58. KÓTY szónak eredetéről.
59. Magyar Hadi-Mesterség Leóból.
60. TÓT szónak eredetéről.
61. Magyar Hadi-Mesterség Leóból.
62. MENU-MERÓT szónak eredetéről.
63. MEZ szónak eredetéről.
64. ATTILA' nevének eredetéről.
65. A' Magyaroknak három izbeli ki-jöttöknek oka.
66. A' ki jött Magyarságnak száma.
67. Tótoknak fehér Lovokról.
68. Lehelnek Jász-berényi Kürtyéről.
69. Sepel szigetről.
70. ZOLTÁN névnek eredete.
71. HÓDOLÁS szónak eredetéről.
72. ZEG szónak eredetéről.
73. ZÁR szónak eredetéről.
74. SOROK-SÁR szónak eredetéről.
75. RÁKOS Mezejéről.
76. PÉNZNEK eredetéről a' Scitháknál.
77. AMAZON szónak eredetéről.
78. ÁLDOMÁS szónak eredetéről.
79. Magyar Hadi-Mesterség Leóból.
80. A' szó toldalékokról.
81. KÁDÁR szónak eredetéről.
82. A' magyar Példa beszédekről.
83. ÁLMÉLKODÁS eredetéről.
84. FI szónak értelméről.
85. Magyar Hadi-Mesterség Leóból.

86. Az Oláhokról.
87. A' Paczinákokról.
88. POHÁNKA szónak eredetéről.
89. PERE szónak értelméről.*
90. Magyar Hadi-Mesterség Leóból.
91. TEG-MISZ szavak értelméről.
92. TUTUR szónak értelméről.
93. A' Kakuk' természetéről.
94. ÜGYÉSZ szavak értelméről.
95. JOBB-ÁGY szónak értelméről.
96. A' Szegedi fenyíttő várról.
97. Atilának erkölcsei.
98. Lehel Sipjáról.
99. Ugyan arról.
100. Ugyan arról.
101. Ugyan arról.
102. Ugyan arról.
103. Ugyan arról.*
104. Oros-házáról.
105. Szent-Gellér-högyéről.
106. Hogy lettek a' Magyarok Parasztok.
107. PERE-PUTTY szónak eredete.
108. Mi-mi Mamának eredete.
109. *A' Magyaroknak másadik ki-jöttök.*
110. Avarok' nevének eredete.
111. Miczbánnak története.
112. A' Scithák bötűjökről.
113. Etelka Erdejéről Szegeden.
114. Egy régi magyar ének.
115. Dona névről.
116. A' Teremtés szóról.
117. Árpád el-temettetésének helyéről.
118. A' Kún-nyelvről.

JEGYZETEK

KIADÁSUNK ALAPSZÖVEGÉRŐL ÉS A SZÖVEGKÖZLÉSRŐL

Dugonics *Etelká*ja utoljára az író életében és gondozásában, 1805-ben, csaknem kétszáz évvel ezelőtt jelent meg. Kiadásunk készítése közben az a cél vezetett, hogy az olvasó kezébe autentikus, a kritikai kiadás követelményeinek is megfelelő, ugyanakkor könnyen használható szöveg kerüljön.

Az alapszöveg kiválasztása volt kiadásunk első nagy kérdése. Az *Etelka* három kéziratát ismerjük és három kiadását hagyta helyben maga az író. A kéziratból történő kiadás lehetőségét el kellett vetnünk, mert mindhárom az első kiadást megelőzően készült, és még a cenzor által engedélyezett kézirathoz képest is jelentősen változott és bővült a regény szövege a megjelenésig. A változások a regény tartalmát is érintették, ezenkívül egyik kéziratban sem szerepelt a mottó, a bevezető és egyetlen jegyzet sem. A kritikai kiadásokban követett másik megfontolandó lehetőség az ultima manus elvének követése volt, vagyis az 1805-ös kiadás alapszövegként választása, amelynek címlapjára az író ezt jegyezte: „életemben utólsó Kiadás." Ennek a kiadásnak a sajátossága – ismert módon – az, hogy Dugonics szegedi, ö-ző nyelvjárásba írta át az egész szöveget, a jegyzeteket is. Ez a jelentős eltérés meghiúsította volna a korábbi változatokkal való összevetés lehetőségét. A fenti megfontolások alapján az *Etelka* 1791-es kiadását találtuk a legmegfelelőbbnek arra, hogy jelen kiadásunk alapszövege legyen. Ez a kiadás az *Etelka* teljes szövegét tartalmazza, így valamennyi jegyzetet is. Kevés könyvtárunkban lelhető fel e kiadás mindkét kötete, talán ennek is köszönhető, hogy ritkán hivatkoznak rá, az is előfordul, hogy az 1805-ös kiadás sajátosságának tulajdonítanak olyan változtatásokat, amelyeket már itt végrehajtott az író. Választásunk lehetővé tette, hogy az 1791-es kiadás teljes szövegének közlésén túlmenően jegyzetek formájában megjelenítsük az *Etelka* másik két kiadásának főbb eltéréseit is. Az 1788-as kiadás megfogalmazásait az író viszonylag kevéssé változtatta a második kiadás elkészítésekor, bár a szöveget jelentősen kibővítette. Az 1805-ös kiadásban a szöveg már nem bővült számottevően, rendkívül gyakoriak azonban az újrafogalmazások. A jegyzetekben csak a jelentősebb és jellegzetes eltérések közlésére volt mód és sok esetben nem volt könnyű eldönteni, melyek a feltétlenül közlésre érdemes szövegváltoztatások. Le kellett mondanunk az ö-ző nyelvjárás használata és a helyesírás változásai következtében létrejött eltérések bemutatásáról. A kéziratokat és a kiadásokat *A kéziratok és a kiadások viszonya*, valamint *A három kiadás* címmel mutatjuk be az *Utószó*ban és rövid mintákat közlünk belőlük kiadásunk *Függelék*ében.[1] A kiadás készítője

[1] A kiadások adatai: *ETELKA, EGY IGEN RITKA MAGYAR KIS-ASZSZONY VILÁGOSVÁRATT, ÁRPÁD ÉS ZOLTÁN FEJEDELMINK' IDEIKBEN.* ÍRTA DUGONICS ANDRÁS Kegyes Oskola-beli Szerzetes Pap; a' Józan, 's-egyszer-'s-mind a' Természeti Tudo-

tisztában van azzal, hogy az itt választott megoldás (az 1791-es kiadás mint alapszöveg választása, valamint a másik két kiadás eltéréseinek jegyzetek formájában való közlése) csupán a jelenlegi körülmények között tekinthető optimálisnak. Reméljük, kiadásunk átmenetet jelenthet egy hálózati kiadás irányába, amely mindhárom változatot teljes egészében közli majd, és kereshetővé teszi a módosított részeket.

Az 1791-es kiadás mellett szólt az is, hogy Dugonics ezt a kiadást előkészítve fogalmazta meg az *Etelkának Kálcsa* című írását, amelyben bemutatta a regény hátterét adó eseményeket és a mű célzatosságát, politikai utalásait is kommentálta, a regény konkrét részleteit idézve. Dugonicsnak ezt az írását az eredeti kéziratból adjuk ki kiadásunk *Függelék*ében.

Könyvünk tehát az 1791-es kiadás szöveghű közlése. Csak kivételesen tértünk el a kiadás szövegétől. Helyreállítottuk a szerző által nyomdahibásnak tekintett alakokat a második kötet végén található hibajegyzék alapján. Ezenkívül a kéziratok és a másik két kiadás felhasználásával helyesbítettünk betűtévesztéseket, betűcseréket, betűkihagyásokat, ékezettévesztéseket. Meghagytuk ugyanakkor az 1791-es kiadáson belül többször azonos formában előforduló sajátos szóalakokat *(zúr-zavar, miátt, forgolózni)*, illetve azokat, amelyek több kiadásban azonos írásmóddal fordulnak elő (*bátrítottál* alakváltozat *bátorítottál* vagy *Megy megye* helyett). A korrekciókat csak az egyértelmű esetekben alkalmaztuk, meg akartuk őrizni a kiadás időpontjára jellemző írásmódot. Az *Etelkának Kálcsa* című, kéziratból kiadott szöveg jól mutatja egyébként Dugonics váltakozó helyesírását, de azt is, hogy általában következetes például az aposztrófok, a hosszú mássalhangzók vagy a nagybetűs szóalakok használatában. A nyomdai munka elég pontosnak látszik, és a hibajegyzék, valamint Dugonics megjegyzései arra utalnak, hogy a szerző figyelemmel kísérte a szövegkiadást.

A szövegváltozatokat *Az 1788-as és az 1805-ös kiadás eltéréseit közlő jegyzetek* cím alatt találja meg az olvasó. A világos és jól követhető szövegközlést tartottuk szem előtt, amikor az eltéréseket a mű kritikai részébe helyeztük, mivel Dugonics nagyszámú és terjedelmes jegyzete mellett zavaró lett volna lapalji jegyzetként megjelentetni ezeket. A szerző különféle változtatásai a címlaptól kezdve megjelennek, érintik a mottót, a bevezetőt, a regény szövegét, a jegyzeteket, vonatkozhatnak egy-egy szóra, de több mondatra is. A szövegen belül *-gal jelöltük a másik két kiadás eltéréseit. A jegyzetekben a hivatkozások kiadásunk oldalszámával kezdődnek. Az oldalszámot követően betűjelzéssel utaltunk a három kiadásra, az 1788-ast A, az 1791-est B és az 1805-öst C betűvel jelöltük. Több mondat betoldása esetén az utolsó mondat végére került a csillag és zárójelben pontosítottuk a betoldott

---

mányoknak Oktatója; a Pesti Tanúlmányoknak Királyi Mindenségében a' Tudákosságnak Királyi Tanítója; a' Tanúlttaknak egygyik Tagja; a' Jeles Természeti Karnak Örebbike. Első Könyv. A' szerencsés dolgok, Másadik Könyv. A' szerencsétlen esetek. Posonyban és Kassán, Füskúti Landerer Mihály' költségével és betűivel, 1788. 351 l. és 394 l.; *ETELKA*. IRTA DUGONICS ANDRÁS királyi oktató. Másadik meg-jobbított ki-adás. Első és Másadik Könyv, Posonyban és Pesten, Füskúti Landerer Mihály' költségével és betűivel, 1791. 433 l. és 438 l.; *ETELKA*. ÍRTA DUGONICS ANDRÁS királyi oktató. Harmadik, és életemben utólsó Ki-adás. Első és Másadik Könyv, Posonyban és Pesten, Füskúti Landerer Mihály' költségével és bötűivel, 1805. 484 l. és 494 l.

mondatok számát. Amennyiben egy oldalhoz több jegyzet is kapcsolódik, a jegyzetek előfordulásuk sorrendjében követhetők. A szigorú sorrendtől akkor sem tértünk el, amikor a regény jegyzetei szerepelnek a lap alján, esetleg több oldalra átnyúlva.

Az eltérések között az egyik legjelentősebb, hogy az 1788-as kiadás 87 jegyzete az 1791-estől kezdve 118-ra emelkedik. Ráadásul utóbbi kiadás első jegyzete az első kiadásban még nem szerepelt, így a két kiadás jegyzeteinek számozása sehol nem egyezik meg. Ezenkívül az első kiadás második kötetében a jegyzetek számozása újrakezdődik, míg a másik két kiadásban a jegyzetek számozása folytonos. Fentiek miatt a jegyzetek bővülésére és számozásának eltéréseire is minden esetben utaltunk.

Kiadásunk alapszövegére a hosszabb betoldások vagy szövegváltozatok esetében a megváltozott szövegrész kezdő- és zárószavait feltüntetve, rövidítve hivatkozunk. Nem jelezzük, ha a másik két kiadásban eltérő helyen találhatók a bekezdések, ha a mondatrészek tagolása vessző helyett zárójelek alkalmazásával történik (gyakori változtatás!), valamint azt sem, ha a köznév kis, illetve nagy kezdőbetűvel fordul elő a különböző kiadásokban. Nem utalunk azokra a téves vagy hibás alakokra (amely alcím is lehet), amelyek a referenciának tekintett kiadásban helyesen szerepelnek. Az 1805-ös kiadás írásmódját követjük a belőle idézett szövegrészek esetében.

Nemcsak a szövegközlés során kellett lemondanunk az ideális megoldásról. Kiadásunkban az editio minor elveit követtük a kritikai apparátus vonatkozásában is. A szöveg történeti, nyelvi, nyelvészeti, etnográfiai jegyzeteinek elkészítése is megoldhatatlan feladatnak látszott jelen körülmények között. A regény, illetve a jegyzetek világát jelentő kor vitás kérdéseivel kapcsolatban Csorba Csaba *Árpád népe* című könyvének bevezetőjében tanulságos, visszafogottságra intő megjegyzést tesz: „...napjainkban is sorra jelennek meg a magyarság régmúltját tárgyaló művek, amelyek térben és időben igen különböző képet rajzolnak korai históriánkról. Nyelvünk eredetéről, népünk életmódjáról, s annak változásairól egymástól homlokegyenest eltérő vélemények látnak napvilágot. Az olvasónak nehéz a dolga, hogy a meggyőzőnek látszó – ám egymásnak olykor gyökeresen ellentmondó – elméletek közül kiválassza a legvalószínűbbnek tűnőt."[2] Könyvünk terjedelmi korlátai sem tették lehetővé a jegyzetelt szövegkiadást, így az *Utószó*ban foglaltuk össze azokat az ismereteket a regény műfajáról, jegyzeteiről, nyelvéről, forrásairól, eszmetörténeti hátteréről, amelyeket a szöveg értelmezéséhez fontosnak tartottunk. A források feltárásához ezenkívül a kötet végén található válogatással (*Jegyzetek az* Etelka *fontosabb forrásairól*) és a *Névmutató*val kívántunk hozzájárulni. Reméljük, kiadásunk kedvet ébreszt és lehetőséget ad a további kutatásokhoz, amelyek a mű szerteágazó jegyzeteinek sajátosságait megvilágíthatják. A *Szómagyarázatok* a sajátos szójelentéseket kívánják a mai olvasó számára megadni, a szólásokat és közmondásokat (nagy számuk miatt) csak elvétve vettük fel listánkra, amikor a szójelentés szempontjából ez szükségesnek látszott.

Dugonics *Etelká*jának kiadása számtalan problémát vet fel, amelyekkel a sajtó alá rendezőnek szembe kellett néznie. Nélkülözhetetlen volt a latin szövegek el-

[2] Csorba Csaba, *Árpád népe*, Bp. 2000, 9, „Tudomány-Egyetem" sorozat.

lenőrzése és fordítása, amelyet Tóth Sándor Attila végzett el, munkáját köszönöm. Az *Etelká*ból származó rövidebb latin szövegek fordítását is ő készítette el, amelyeket a *Szómagyarázatok*ban adunk közre, ott erre külön nem utalunk. A lektorálás rendkívüli alaposságáért Szilágyi Mártonnak ezúton fejezem ki hálámat, aki sok módosítást javasolt, amelyek az *Utószó* megfogalmazásainak pontosításában éppúgy segítségemre voltak, mint abban, hogy a kötetben követett elvekben megerősítést nyerjek. Tanácsait követve készítettem el a jegyzeteket az *Etelka* főbb forrásairól, ahol kutatásainak eredményeit is felhasználtam.

AZ 1788-AS ÉS AZ 1805-ÖS KIADÁS ELTÉRÉSEIT KÖZLŐ JEGYZETEK

Címlap

A: ETELKA, EGY IGEN RITKA MAGYAR KIS-ASZSZONY VILÁGOS-VÁRATT, ÁRPÁD ÉS ZOLTÁN FEJEDELMINK' IDEIKBEN. **B**: ETELKA. ELSŐ KÖNYV.

A: Kegyes Oskola-beli Szerzetes Pap; a' Józan, 's-egyszer-'s-mind a' Természeti Tudományoknak Oktatója; a' Pesti Tanúlmányoknak Királyi Mindenségében a' Tudákosságnak Királyi Taníttója; a' Tanúlttaknak egygyik Tagja; a' Jeles Természeti Karnak Örebbike. **B**: KIRÁLYI OKTATÓ. [A címlapon a szerző neve alatt szereplő illusztráció csak a második kiadástól kezdve jelenik meg.]

A: ELSŐ KÖNYV. A' SZERENCSÉS DOLGOK. **B**: MÁSADIK MEG-JOBBÍTOTT KI-ADÁS. **C**: Harmadik, és életemben utólsó Ki-adás.

A: KASSÁN **B**: PESTEN

A: 1788. **B**: 1791. **C**: 1805.

10. oldal

B: *Világos-várnak … éltenek.* [Az egész bekezdés betoldás]

B: *De … Nemzetek.* [Egész mondat betoldása]

11. oldal

B: SZAKASZ. **C**: SZAKASZ. A' Wilágos-vári Egy-házról, s' körűlménnyeiről. [Alcím betoldása]

12. oldal

B: [Az 1. jegyzet betoldás]

B: JAIK **C**: JAJKA

B: 374 **C**: 373

13. oldal

A: [1. jegyzet] **B**: [2. jegyzet]

B: háborúk. **C**: háborúk (mert a' *kebeles harcról* semmit se tudtanak ekkor Elein k). [Betoldás]

B: de 1790-ben ismétt viszsza-tette. [Betoldás]

14. oldal

A: VILÁGOSNAK [a város, illetve a hegy írásmódja az 1788-as kiadásban megegyezik a lány nevével, ezt az eltérést a továbbiakban nem jelezzük. A Harmadik szakasztól kezdve egyébként az első kiadás is használja a W kezdőbetűs alakot] **B**: WILÁGOSNAK

B: igen okos Herczeg **C**: embernyi ember lévén

A: [2. jegyzet] **B**: [3. jegyzet]
A: [3. jegyzet] **B**: [4. jegyzet]
B: Magyar-léttére [Betoldás]

15. oldal
B: a' **C**: a' kemény [Betoldás]
B: [Az 5. jegyzet betoldás]
B: a' **C**: a' füstös [Betoldás]
B: [A 6. jegyzet betoldás]

17. oldal
B: 's-minek-utánna ... hívek. **C**: Ha egészlen meg-hódíthattattak vólna; hívek lettek vólna a' bátrabb *Magyarokhoz*.
B: [A 7. jegyzet betoldás]
B: háromszor **C**: kétszer

18. oldal
B: A' Moskóviai Császárné-is **C**: Ama' hatalmas *Moskóviai* Császárné Másadik Katalin
B: *Proczessiót* **C**: Úr-napi menetelt
B: *forint.* **C**: *forint.* Most-is nálunk annyit tészen *oroszkodni*, mint *cigánkodni*. [Betoldás]

19. oldal
A: éles **B**: hadarászó
A: Beszédes vólt; de Okos. Esze' híre nélkül nem pörgött a nyelve. Nagy méltóságot, de nagyobb kegyességet **B**: Beszédes ... Kegyességet
A: lopogató szemei. **B**: oldalaslag lopogató szemei. **C**: oldalaslag-lopogató szemei. Meg-dongta őket, valamint a' Darázs a' meg-érött gyümölcsöket. [Betoldások]
A: [4. jegyzet] **B**: [8. jegyzet]
B: *Aszszonyi állat* **C**: Aszszony
B: Bárói **C**: *Bárói*, osztán a' *Grófi* [Betoldás]

20. oldal
B: meg-ördög-tördelné **C**: meg-gyözné
B: Világos-kis-aszszont **C**: *Világost*, azt az irigyködőt
B: högyke-bötyke **C**: föl-lobbanó

21. oldal
B: ha nem ... nemzettyében [Betoldás]
B: fajzattya **C**: füstös fajzattya [Betoldás]
A: rongállyák. **B**: faggattyák ... nevelik.
B: Magyaroknak hathatós Ellenségi **C**: szerette-*Magyaroknak* ellenségi
A: [5. jegyzet] **B**: [9. jegyzet]
A: régi magyar **B**: régi
A: Azon KÚNOK, kik mostanában Magyar-országunknak egy részét lakják, ennek előtte **B**: Árpádnak idejében a' KÚNOK
A: Scitáktól **B**: Magyaroktól

22. oldal

B: nem csak abban-hagyta a' Kullánesot **C**: és, valamint a tányér-virág, mindenkoron utánna forgana: nem csak el-hagyta a' ragadó-kullánesot [Betoldás]

A: Ifiak **B**: Magyarok

A: Ezen KÚNOK az-után a Nap-nyúgodtt felé ki-nyomattatván, el-lepék MOLDOVÁT, és OLÁH-*országot*, melly két Tartományok egy név alatt NAGY-KÚNSÁGNAK neveztettenek. **B**: Ezek ... írják.

A: Nékik ajándékozta azon Földet, mellyet osztán, meg-tartván az előbbeni nevet, NAGY-KÚNSÁGNAK neveztenek. De Magyar Fejedelmeink **B**: A' Magyarokkal öszve-egyelűltt ... Királlyaink [Jelentős szövegmódosítás és öt mondat betoldása]

A: írták: mivel valaha ama' NAGY KÚNSÁGOT valóban birtokok alá vették. **B**: írták pecsétes leveleikben.

A: OLÁH-*országot* **B**: Valachiát **C**: *Oláh*-országot

B: kik ... laktanak [Betoldás]

B: hogy ... meg-külömböztessenek [Betoldás]

B: KATONA. [Betoldás]

23.oldal

A: [6. jegyzet] **B**: [10. jegyzet]

B: se Szemeidnek ... kacsongatásaiból [Betoldás]

B: idétlenek **C**: üdőtlenek

A: [7. jegyzet] **B**: [11. jegyzet]

B: Ne ... Indúlataiddal. **C**: [Egy mondat törlése]

B: LEVENTÁSNAK **C**: *Leventásdinak*, avvagy *levetősdinek*-is

B: csúfollyák. **C**: Mind ezeken fölűl azt-is mondgya DEÉSI *Sámuel* abban a' Könyvében, mellyet az *Magyar Koronáról* írt: hogy ez a' *Leventa* szó valóságosan a' *Törököktől* származott, és onnént, valamint több szavaink, hozzánk csúsztanak. A' Törököknél a' szó nemes vitézt, vagy Bajnokot jelent. [Betoldás]

24. oldal

B: El-lehetett ... szegénnyel. [Az egész bekezdés betoldás]

25. oldal

B: [A 12. jegyzet betoldás] **C**: [A jegyzet csatlakozási helye jelentéktelen szövegváltoztatásnak köszönhetően eltér]

26. oldal

B: Istenem! ... nagyon. [Betoldás]

A: [8. jegyzet] **B**: [13. jegyzet]

B: reám! **C**: reám. Én veszni indúlok. [Betoldás]

B: A' NAP ... tartottanak. [Két mondat betoldása]

27. oldal

B: Soha ... pörgött. [Betoldás]

B: A' Nap-fényhez hasonló **C**: Érdemeihez-szabott belső fényjeivel meg-elégedvén; azokat csillagtatni nem kévánta. Ugyan-azért:

B: mellynek ... száll [Betoldás]
B: méltók. **C**: alkalmatosok. De így-is lehetett gondolkodni felőlle: hogy csoportos díszszei között leg-cseléjebb lett volna az: ha Fejedelmi Szülétől születhetett vólna. [Betoldás]
B: Úgy-is ... reája. [Betoldás]
A: [9. jegyzet] **B**: [14. jegyzet]
A: [Az író a 14. jegyzetben az első kiadás 9. jegyzetét teljesen átfogalmazta, ezért azt egészében közöljük:] Az egész magyar Katonaságot Hét Seregekre osztották első Fejedelmeink. Mindenik Seregnek Előljáróját VEZÉRNEK nevezték, kik hasonló képpen heten vóltanak, a'-mint e' Könyvemnek elején elő-adttam. Egy Vezérség alatt többen vóltanak a' Katonák Harmincz-ezernél, nyolc-száz ötvenhét számmal. Minden Vezér alatt hárman vóltak a' HADNAGYOK. Ki ki tízezernek parancsolt. Minden Hadnagy alatt, tízen voltak az EZREDESEK. Ki ki ezer főnek parancsolt; ugyan-csak ezen okból, későbbre *Ezres-kapitányoknak*-is neveztettenek. Minden Ezredes alatt tízen a' SZÁZADOSOK. Végtére: minden Százados alatt tízen a' TIZEDESEK. Az egész Magyar Katonaság tehát két-száz tizen-hat ezerre ment. Mindnyájoknak Fő-vezérjek, és Fejedelmek vólt Árpád, ama' nevezetes Katona. LEO *Sapiens*. THURÓCZ.
B: VEZÉRSÉGEKNEK neveztek. Mivel minden **C**: *Vezérségeknek*-is, *Táboroknak*-is mondattak. Ezek Igazgatóit pedig *Vezéreknek*, vagy *Tábornokoknak* nevezték. Minden [A Vezér szó változataként a továbbiakban is szerepel a Tábornok, illetve a Vezérség helyett a Tábor, ezután ezt nem jelezzük]

28. oldal
B: annál ... meg-nem-czáfolta [Betoldás]
B: száz-negyven-heten **C**: két-száz-tízen

29. oldal
B: Nagy ... Ugyan-azért: [Betoldás]
B: és ... vítatta [Betoldás]

30. oldal
B: ETELKÁNAK GYÖTRELMEI® ETELKA' GYÖTRELME [Helyesbítve az Első szakaszt nyitó tartalomjegyzéknek megfelelően]
A: hogy meg-virradgyon. Tudniillik: hogy **B**: hogy

31. oldal
A: betegségnek **B**: nyughatatlanságnak
A: [10. jegyzet] **B**: [15. jegyzet]

32. oldal
A: [11. jegyzet] **B**: [16. jegyzet]

33. oldal
B: Szép ... fejem. [Egy mondat betoldása]
A: beszélsz. A szél ellen ne peselly, mert magadat vizelled-le. **B**: beszélsz. [Az előző kiadásban itt következő mondat elmarad]
B: El-kévánta ... ember. [Három mondat betoldása]

B: az-után. **C**: az-után; dicsérte eszességét, azt-is mondotta: hogy belőlle nagy Katonát reménlene. [Betoldás]

34. oldal

A: találhattya-ki az ember **B**: találhattyuk-ki ... alatt
A: Úgy vagyon (felele Etelka). **B**: Felele ... Dajkám!
A: Meny-beliek **B**: Meny-égiek. [Ugyanez a változtatás többször előfordul, a továbbiakban az eltérést nem jelezzük]
A: telnek **B**: tellyesítik a' Hatalmasok
B: keservessen tengődni **C**: nyughatatlanól élni
B: hogy ... érhess [Betoldás]
B: ama' tűnemény vala [Betoldás]
A: tiszta **B**: tisztességes

35. oldal

B: ezen reméntelen [Betoldás]
B: kies orczájára [Betoldás]
B: mint **C**: mint mostani [Betoldás]
A: Lovanczaink,[12] **B**: Lovanczaink,[17] **C**: Seregeink [A szövegváltoztatásnak megfelelően C kiadásban a 17. jegyzet kissé áthelyeződik]
B: Oh Egek! **C**: Istenek segéllyetek!
B: meg-keseredett **C**: el-halaványodott

36. oldal

B: Magyarok **C**: Magyar Lovanczok[17] [Ide kapcsolódik az előző kiadásban egy bekezdéssel korábban levő 17. jegyzet]
A: pántlikákkal **B**: laplikákkal
B: mentenek. **C**: mentenek. *Árpádnak* Sátora a' dombon, *Gyuláje* a Völgyben vala épitve. [Betoldás]
B: Árpádnak Udvarában. **C**: a' Fejedelemnek ékes hajlékába. Hogy bé-érközött, meg-adta a' Tiszteletet. Testjének szokott meg-hajlásával, és (mivel Fejedelem vólt) kezének meg-csókolássával, meg-adta a' *Jó napot*-is. [Szövegmódosítás és betoldás]
B: szeretné. **C**: kezdi vala szeretni. Föl-tette magában: hogy, ha életének üdejét továbbra terjesztenék az Istenek; vele jót-is tenni kévánna. [Betoldás]
B: Nemessége ... igazgatta az Áldozatot. [Két mondat betoldása] **C**: *Árpádnál* igazgatta a' Szentségeket. [A szövegrész végének módosítása]
A: Személlye szerént tiszteletes. **B**: Személlye szerény, nagyon tiszteletes. **C**: Személjére nézve, nagyon tiszteletes.

37. oldal

B: Mivel ... meg-nem-emíszthetett-vólna. [Öt mondat betoldása]
A: Fő-pap **B**: Öreg
A: pántlikákkal **B**: laplikákkal
B: ki-fordúlt **C**: ki-fordúlt, a' *Magyar* Közönségnek hallatára, és vigasztalására [Betoldás]

A: Istennek, kinek szent nevét az égi súgárlások szerént nem sokára ki adandgya Etelka **B**: Istennek (kiről ... fogna)
A: [13. jegyzet] **B**: [18. jegyzet]

38. oldal

A: Országot a RUHÁVAL, és NYELVEL **B**: Magyar Országjokat a' RUHÁVAL a' NYELVVEL a' TÖRVÉNNYEL [Betoldás]
A: A' Fejedelmektől engedett Örökségeket, Majorságokat, és Tulajdonokat **B**: A' régi ... MAJORSÁGOT [Betoldás]
A: TESTESTŐL-LELKESTŐL hathatós **B**: TESTESTÜL ... hatalmas [Betoldás]
B: vessenek. **C**: vessenek. Végtére: rövideden ugyan, de forró *magyar* buzgósággal, meg-intette a jelen-állókat: hogy annak az Istennek: kiről Etelka (az égi súgárlások szerént) magyarosan beszélleni kezdene; mindenkoron hív Tisztölői lögyenek. A' magyar hitet közönségesen meg-tarcsák, és, ha bóldogok lenni akarnának, azt jövevény hittel meg-fertöztetni ne hagygyák. [Betoldás]
A: Monde. **B**: Monde. KOPPI. **C**: Monde.

39. oldal

B: Ezt a' régi hagyományokbúl tanúlták. [Egy mondat betoldása] **C**: Ezeket a' Szertartásokat még Szittyiából hozták a' régi *Magyarok*, el-se-állhattak a' megszokott Isteni tiszteletektől. [Szövegmódosítás és bővítés]
B: A' Természet ... fel-ékesítésére. [Egy mondat betoldása] **C**: föl-ékesítésében. Az ajánló levelet arcúlatján hordozta. [Újabb betoldás]

40. oldal

A: a' Mennyeiekhez, se-mint a földi **B**: a' Föl-égi, sem-mint az Al-földi
A: szép Csillagát küldötte **B**: világjával kedveskedett
A: galyibája **B**: háji-bájja
A: galyibájára **B**: gaji-bájjára
B: vagy alkalmatlanok [Betoldás]
B: tagjaiban. **C**: tagjaiban. Mint-ha hangyák jártak vólna egész testje bőrén. [Betoldás]
B: magyar [Betoldás]

41. oldal

B: lehettenek. **C**: lehettek. Egy szóval: ezt a' menetelt meg-engedték a' Sántáknak-is. [Betoldás]
A: egy szem pillantás; ezen **B**: Ezen
B: angyali [Betoldás]
B: nagy méreggel [Betoldás]

42. oldal

A: piros rózsába **B**: pirosba
A: Jövevénybe ütközött tüzes két **B**: Jövevényhez facsarodott
A: magát **B**: a' várat
B: Őrr-álló [Betoldás]

A: észre nem hozattatott **B**: meg-nem-hátráltatott
B: Egybe-akadtanak a' lopó pillantások. **C**: És, ímc! a' lopogató pillantatok egybe-akadtanak. Úton-érte egygyik a' másikát. [Betoldás]
B: Maga ... midőn [Betoldás]

43. oldal
B: mérget. **C**: mérget. De mennél-édesebb vala a' méz, annál hathatósabb vala fullánkja. [Betoldás]

44. oldal
A: [14. jegyzet] **B**: [19. jegyzet]
B: *száz*. **C**: *száz*. *El-ugrotta a' száz tű hosszát*; és több c' félék. [Betoldás]

45. oldal
B: Magyaraim! **C**: Honnyaim!
B: magasztaltasson a' Magyarok' ... Egy-háza. **C**: *Éllyen a' Magyarok Istene! Gyarapodgyon annak Egyháza!* [Szövegmódosítás]
B: hozzája: **C**: hozzája: *Ne félljünk:* [Betoldás]
B: Él tehát ... hatalma. **C**: Emeljük végtére hál-adó szavainkat az egek' bóltozatjáig, és még egyszer egyetemben mondgyuk az előbbenit: *Éllyen a' Magyarok Istene! Gyarapodgyon annak Egyháza!* [Szövegmódosítás]
B: Nem-is ... Szülményeknek. [Egész bekezdés betoldása]

46. oldal
B: magasztalnák-is. **C**: magasztalnák-is az illyeket-értő *Magyarok*. [Betoldás]
B: meg-várták. **C**: meg-várták az útnak elején. Meg-is-köszönték azt: hogy a' *Magyarok*' Istenének oly nevet szerezni tudott, melynél dücsőségesebbet senki e' világon nem találhatott vólna. [Betoldás]
B: Etelkának. **C**: *Etelkának:* hogy c' Naptúl fogva, az egész akkori *magyar* Kisaszszonyság között, ő lenne az első; híre pedig mindenüvé' el-menne. [Betoldás]

47. oldal
B: SZAKASZ. **C**: SZAKASZ. Etelkának a' Jövevényhez nagy hajlandóságai. [Alcím betoldása]

48. oldal
A: [15. jegyzet] **B**: [20. jegyzet]

49. oldal
B: heve. **C**: heve. Semmit se gondolván szolga-takarékjával; felőlle a' vélekedéssel vala: hogy az rólla magától-is le-húllana. [Betoldás]
B: a' gaz-emberektől tartani **C**: az udvari *Koppóktól* tartani; se attól félni: hogy a' kezes-lábas fortéjok, és hazugságok valahára meg-döntsék [Szövegmódosítás és betoldás]

50. oldal
A: irigykedő **B**: nagyra-vágyó
B: (hogy ... viszsza-léptessünk) [Betoldás]
A: minden **B**: inok-szakadozott

51. oldal

B: A' Dajka ... ki-takarította. [Egész bekezdés betoldása]

A: követség **B**: Kémezet

A: [16. jegyzet] **B**: [21. jegyzet]

52. oldal

A: Etelkának. A' melly **B**: ama' ... melly [Betoldás]

A: Egygyet szóll hozzá, kettőt érthetni belőlle. **B**: Egygyet-kettőt ... állíttya. [Szövegmódosítás]

53. oldal

A: ki hónál fehérebb, rózsánál pirossabb, liliomnál ékesbb Személlyét **B**: ki Személlyét [Rövidítés]

54. oldal

B: meg-érthetnék. **C**: meg-érthessék. / Alig lehetett az Orvost szóra kénszeríttetni. Ez a' halgatás nagy szöget vere mind-egygyiknek fejébe. Végtére: ugyan-csak *Árpádtól* meg-kérdeztetvén [Betoldás]

55. oldal

A: Ne félly semmit, édes Leányom. **B**: Ne ... Etelkám! **C**: Éppen ne irtózzál sömmitől, kedves *Etelkám!* [Szövegmódosítás]

A: fölhőknek **B**: Egek'

A: kellemetes **B**: kellemetlen

B: [A 22. jegyzet betoldás]

B: MAHMUD **C**: MAHUMED

56. oldal

A: Veszperém **B**: Beszperém

B: czombtalan [Betoldás]

57. oldal

A: [17. jegyzet] **B**: [23. jegyzet]

B: essék; ... szemét. **C**: essen. Vitézek a' *Honnok.*[24] [A szövegmódosításnak megfelelően a 24. jegyzet kapcsolódási helye eltér]

A: Honnyainkat.[18] **B**: Honnyainkat.[24] **C**: a Külföldieket; mint az itthonosakat. [Betoldás]

B: mondgyuk, azt-is ... hazája [Betoldás]

A: mondották. Sőt Atila előtt-is ezen okból foroghatott fel a' *Hunnus* név. [Ezzel a mondattal **A** kiadás 18. jegyzete végetér] **B**: mondották. Ezen név ... Scithiába. [**A** kiadás utolsó mondata elmarad, helyette **B** kiadásban hosszú betoldás a jegyzet végéig]

58. oldal

B: vólna. **C**: vóna. És bizonyára leg-szöbb-is vót a' többi között. [Betoldás]

B: Burgundoknál. / 431-ben: RUÁS-király maga uralkodik. **C**: *Burgundoknál*, utánna uralkodik Testvére RUAS. [Szövegmódosítás]

B: Sorosgokat **C**: Sorgosokat

B: Atila. **C**: Atila. Ezt némelyek védelmezik, hogy akaratján kívül esett légyen. [Betoldás]

59. oldal

B: posztónak **C**: aba-posztónak

A: [19. jegyzet] **B**: [25. jegyzet]

60. oldal

B: Ezeket ... szavait: [Betoldás]

A: méltóságos **B**: amazon jövevény Ifiúnak

A: Fő-papom **B**: Kádár-atyám!

B: [A 26. jegyzet betoldás]

61. oldal

B: – Akkor ... fel-hójagzottál. [Egy mondat betoldása]

B: jáddzadozni **C**: enyelögni

B: állíttyák. **C**: állíttyák. A' külömböző Iróknak tanúsági szerént, nem láttyuk az igazságot. [Betoldás]

62. oldal

A: [20. jegyzet] **B**: [27. jegyzet]

B: katonáskodik! ... alatt. **C**: katonáskodik? *Örsnek* Ezredjében, *Gyulának* Hadnagyságában. Mert tudod talán: hogy *Csörszöt*,[27] *Gyúlának* előbbeni Ezredössét, átal-tötték Atyjának hadnagyságába, és hejette *Örsöt* röndölték. Itt marad hát ő *Világoson*. Édös Atyád alatt fogja a' *magyar* katonaságot tanúlni. [Betoldás]

A: fel-ugrott **B**: fel ugordott

B: a' szorgalmatos Orvos. **C**: az Orvos *Zeke*.

63. oldal

B: Nem... Jele. [Két mondat betoldása]

B: a'-vagy ... ki-marják. [Betoldás]

64. oldal

A: Gerliczét **B**: Giliczét

65. oldal

B: Ez ... átal-ugrani. [Egy mondat betoldása] **C**: [A betoldott mondat elmarad]

A: venni, hogy így a' tisztesség'-meg-adással módot nyerhessen szíves indúlatainak nyilvánságosabb jeleit közelebbről ki-adni, 's magát ő-néki valamennyire le-iskötelezni. **B**: venni. [Rövidítés]

66. oldal

B: egy-mástól ... sokáig **C**: egy-mástól *Kádár* és *Etele*. És *Etele* ugyan, *Árpád*' Sátorába menvén, számára rendeltt osztájban sokáig [Betoldás]

B: pohárból állott. **C**: de finomi módra meg-aranyozott nagy pohárból álla. Csonka csúcsnak formájára öntetött. Talpa kissebb, szája nem éppen kétszer terjedtebb vala. A' mostani harmad-fél icét magába foglalhatta. [Betoldás]

A: [21. jegyzet] **B**: [28. jegyzet]

B: ATTILA C: *Attila* [A két kiadás általában ezeket az alakváltozatokat használja.]
B: ECZIL-*burgnak*, az-az: ECZIL-*várossának* C: ETEL-*burgnak*, azaz *ETELE' várossának*

67. oldal
A: [22. jegyzet] B: [29. jegyzet]
A: [23. jegyzet] B: [30. jegyzet]
A: [24. jegyzet] B: [31. jegyzet]
A: [25. jegyzet] B: [32. jegyzet]
A: [26. jegyzet] B: [33. jegyzet]
A: [27. jegyzet] B: [34. jegyzet]
A: [28. jegyzet] B: [35. jegyzet]
B: holmieket. C: holmiöket a tengörre hordották. Utóljára-is *Ferenc* Császárunkra jutott 1797-dikben. [Betoldás]
B: JORNANDES. C: JORNANDES *Gothus*. [Betoldás]
B: PRISCUS. C: PRISCUS Rhetor. [Betoldás]

68. oldal
A: [29. jegyzet] B: [36. jegyzet]
B: és veszedelmes Jajgatások [Betoldás]
B: kiáltásával. C: kiáltássával. A' Házi orvosságért futkostak a' többiek. [Betoldás]
A: Csörsznek B: Borsnak C: *Örs'*

69. oldal
A: szorgalmatlan B: el-tunyúltt hideg-vette
B: ne ... Szerencsét [Betoldás]

70. oldal
A: gondolatot B: régi Igazságot
B: Az után: ... örvendezett. C: Még egy két napot a' *Világosiakkal* töltött. Meglátogatta *Etelkát*, és nála (minek-utánna egészszen föl-lábadozott) kedve szerént múlatott. Harmad-napi röggelre szekerébe ült, és *Buda* felé meg-indúlt, elég szerencsésen. [Szövegmódosítás és betoldás]
B: Mivel ... bontakozott. [Egy mondat betoldása]
B: Paradicsomhoz C: *paradicsomhoz*, avvagy a' bóldog *Elizeumnak'* kies mezejéhez [Betoldás]
B: Igy ... kutyájában. [Egész bekezdés betoldása]

71. oldal
B: SZÉPET? C: SZÉPET. Alig várta pedig *Etele:* hogy oda mehessen. Harmad napja el-múlt, hogy *Etelkáját* nem látta. Szűnetlen nála múlatozott a' Fejedelem; ezt az üdőt, se a Fő-pap, se *Etele* alkalmatosnak nem vélhették arra: hogy szeméjjét meg-látogassák. [Betoldás]
B: Etelkának C: *Etelkának* (ama' Gyönyörű *Flórának*) [Betoldás]

72. oldal
B: nagy kegyetlenségű [Betoldás]

B: Magáról ... el-feletkezne. [Betoldás]
B: A' rosz ... járhatna. [Betoldás]

73. oldal

B: Meg-nyitotta ... el-érkezéseket. **C**: Meg-jelentette a' *Szűznek*: hogy immár itt lönnének az üdvözlők. Bé-vonta maga után az ajtót, *Etelkának* parantsolatjától függvén; de nem is kevés üdeig várakozott. [Szövegmódosítás és betoldás]

74. oldal

A: Fejedelmeknek **B**: Vitézeknek
A: keménnye. Alig is vólt, hogy egészlen el-nem-nyomattatott. **B**: keménnye. [Az első kiadás itt következő mondata elmarad]
A: erős bátor **B**: Érczé-keményedett
B: lenne. **C**: lenne. Soha ily változást csak meg-gondolni is! [Betoldás]

75. oldal

B: Addig ... a' Nap. [Egy mondat betoldása]
A: Ifiú **B**: Leventa

77. oldal

B: Francziát **C**: *Franciát* és *Olaszt* [Betoldás]
A: széles **B**: bé-hozott
A: [30. jegyzet] **B**: [37. jegyzet]
B: Kecskékre űltették; és [Betoldás]
B: szokjanak. **C**: szokjanak. Sokan a' *Kinyér* szót ebből hozzák ki: hogy akkor adtak önniök; midőn atyjoknak e' kérdése után: *ki nyér*, elő állott a' fiú és nyereségét mutatta. [Betoldás]

78. oldal

A: esnék **B**: hengerenném
A: esnék **B**: hengerenném
A: édes Etelém: **B**: Bátor Leventa!
B: Fejét ... meg-hajtván [Betoldás]
B: katonás [Betoldás]
B: Gondoskodásait ... és [Betoldás]
B: ezen ... állapottyában [Betoldás]
B: OTTO ... SCRIPTORES. **C**: OTTO. TUROC. STILTING. s'-a'-t.

79. oldal

B: hallották a' Szoba-leányok-is; [Betoldás]
A: De mind-addig bé-menni nem akart, méglen **B**: de ... maga
A: ezüst **B**: zománczoltt
B: régtől-fogva **C**: (tizen-nyolc esztendőtől fogva)
A: Etelkájának pedig, eme' drága Alakjának, illy különös szerencséjén **B**: Etelkájának ... Szerencséjén
B: szaladott. **C**: szaladott. Mennél-előbb meg-kévánta tudni: ha vallyon előbbeni betegségének tartósságát; avvagy pedig hamar el-múlttát ki-lehetne-é venni ábrázatjának vonássaiból? [Betoldás]

A: csak alig tartóztathatta-meg magát, hogy nyakába nem ugrott. **B**: szer felett ... tételében.
A: gyakrabban. **B**: – Gyakrabban. – **C**: minden nap.

83. oldal
B: SZAKASZ. **C**: SZAKASZ. Árpádnak Budai lak-hejében történtt nevezetesb dolgok. [Alcím betoldása]
B: [A 38. jegyzet betoldás]

85. oldal
A: Itt: vagy egésségének viszsza-térttét meg-várni, vagy, ha erőt vehetne rajta a' betegség, az örökös el-költözésnek szem-pillantását meg-lesni. / De Zalánfi (ki nagy szív-fájással el-válva Etelkától; Árpádnak hív követője vala ezen utazásában) arra ösztönözte mind az Orvost, mind pedig Árpád-fejedelmet: hogy, mivel Csanádon semmi ollyas alkalmatosság nem találtatna mellyben, beteges állapottyára nézve, magát ki-nyughatná: még csak egy napot szánna az utazásra, és Várába jönne Zegedre. / Láttszatott-is Zalánfi ollyast mondani, melly könnyen meggyőzhette amazoknak szíveket. Leg-alább az Orvos, ha a' Fejedelemnek úgy tettszene, ellen-nem-állott javallásának. Tehát másad'napra kelvén a' kellemetes idő: meg-indúltanak Csanád' tájjékáról, és egyenesen Zeged-várába hajtottanak. / Ezen várat egynehány esztendők előtt (a Temesi ellenségnek meg-gátoltatása' okáért) Zalán **B**: De Zalánfinak javallásából ... Zalán [Több mondatban szövegmódosítás. A szöveg eleje a 83. oldalon]
B: tüzes Embernek [Betoldás]

86. oldal
B: lakodalomra **C**: ebédre

87. oldal
A: Ezek (már két esztendővel ennek-előtte) a' Nyitrai Tótokat, meg-bomlott rendeikkel[31] meg-ördög-tördelvén, a' **B**: Ezek, a' [Az első kiadás 31. jegyzete a második kiadás 90. jegyzete lesz]
B: Trákusoknak **C**: Rácoknak
B: lakadalmat **C**: ebédlést

88. oldal
B: Sípjával **C**: tárogatójával

89. oldal
B: idegét **C**: abroncsát
B: le-is-ejthette. **C**: ejthette. Nem hánkolódott a hattyú. Hamar ki-fútta fehér páráját. [Betoldás]
B: [A 39. jegyzet betoldás]
B: építtettenek; **C**: épitettek az emberek. *Dunum* hozzá-adással jegyezték-meg: azaz: mivel egygyik víz a' másikba esik: *Duo-unum* (kettő-egy) névvel nevezték. Ilyen *Szeged*-is, mivel ott a' Maros a' *Tiszába* omlik. Ezt a' *Rómaiak Zegedunum* névvel mondották. A Magyarok pedig azért mondották az ily hejeket *Szegednek*: mert a' két fojóknak öszsze-menetelében szegelletet nyújt-ki a' föld. *Szegedunum*

tehát annyit tészen, mint oly Szögellet vagy Szöglet, melyben *duo-unum*, két fojó egy lészen. [A 39. jegyzethez két hosszabb betoldást is fűz az utolsó kiadás. Megjegyezzük, hogy itt az előző kiadást sehol sem követi az író, szövegét pontokba szedi, jobban felosztja]

90. oldal

B: nevezik. **C**: nevezik e' mai napig; a Tón túl azt a' hejet, melyben a' hattyú eltemettetett, *Hattyúsnak* mondották a' Régi *magyarok;* a mostaniak pedig *Hattyasnak.* [Betoldás]

B: De közönségesebben SZEGIDINUM-nak irják a' Deákok. **C**: Vagy csak ebből a' *Szegedunum* nevezetből-is ki-teccik *Szeged* városának régisége. De régiségének leg-nagyobb jele az: hogy 1794-dik esztendőben midőn (egy régi kő-falra találván, és annak hasznát venni akarván) alapját (fondamentomát) ásnák; ott sok régi pénzre találtak. Mivel az ásók azokon a' pénzeken el-nem-mehetnének, bé-vitték a' *Szegedi Piáristákhoz*, holott akkor SZÜCS *István* Áldozó Pap, és a' Bölcsesség Tudománnyának Oktatója vala. Ez mostanában a' Pesti Tanúlmányoknak mindenségében Tanító Társam lévén, egygyet a' hatvan pénzek közül magánál meg-tartott, és velem közölvén, mind-a'-ketten ezeket tapasztaltuk benne: I. A' pénz rézből van. II. Nagysága közel ojan, mint egy mostani márjásnak. III. Annak első részszén ki-domborodva vagyon a' Császárnak Feje, és nyaka, ezzel a görög körül-irással: AYT. K. M. AYP. ANTONEIOS. / Deák betűkkel, egészszen. / Autokrátor. Kæsar Markos Aurelios Antoneinos. / Deákul. / Imperator Cæsar Marcus Aurelius Antoninus. / Magyarúl. / Tábornok Császár Markus Aurelius Antoninus. IV. A' pénznek másik felén egy lándsás férj-fi és egy lándsás aszszony szem-közbe állanak, és kezet fognak egy-mással. Ugy teccik pedig: mintha ez a' pénz békesség után verettetett pénz lett vólna, amint annak körül-írássából-is ki-teccik: LAODIKEON CMYPNEAION OMONOIA. / Deák betűvel. / Laodikeon Smyrnæon Omonia./ Deákul: / Laodiceorum & Smyrnæorum concordia. / Magyarúl. / *Laodicea* és *Smirna*-belieknek megegygyezésök. Mivel tehát ez a' Pénz *Marcus Aurelius Antoninus* Császár' üdejébe veretett, és ez a' Császár uralkodott *Kristus*-Urunk Születésse után 211-diktől fogva egészszen 218-dikig; és még mivel *Szegeden* ezek a pénzek a' Prófont-házon túl csoportosan találtattak az épületnek alapjában, jele az: hogy már akkoron kelendő vala; mert az Épületeknek alapjokba soha más pénzt hányni nem szoknak, hanem az akkori üdő-belit. Ez tehát az-az üdő, melyre *Szeged*' városának üdejét föl-löhetött vinnöm, pedig (még *Atila* előtt) leg-kevesebbet mondván: 216-esztendőkkel. Mert: hogy osztánn mind *Másadik* ANDRÁS alatt, mind *Negyedik* BÉLA alatt *Szeged*-városának nagy hire vagyon, az bizonyos, mind abból, hogy már ezt más könyvemnek jegyzetjeiben elő-adtam: mind hogy *Negyedik* Béla *Tápé* falut (mely *Csongrád*' várához tartozott) a' *Szegedieknek* ajándékozta; a'-mint a' városnak leveleiben föl-találtatik. [Betoldás]

91. oldal

B: ki-se-szákolták. **C**: ki-se-szákolták. Bóldog üdő: a' húsz-fontos *Potykát* csak egy pénzre tartották; az akkora *Sőreget* tíz pénzre. A' többi halakat nem fontra; hanem szemre árúlták; tízével-is egy pénzen. [Betoldás]

A: [32. jegyzet] **B**: [40. jegyzet]
B: A' KUTTYOGATÓ legénkéket. [Betoldás]
B: JUHÁSZSZAIVAL; **C**: JUHÁSZSZAIVAL; KANÁSZSZAIVAL; [Betoldás]

92. oldal

A: és a' Magyarokkal egy Törvény alá fogta.[33] **B**: és a' Magyarokkal egy Törvény alá fogta.[41] **C**: és meg-engedte: hogy a' városi jussal éllyenek[41]; és a Honnyosokkal egy karban lehessenek. [Szövegváltoztatás és a jegyzet kapcsolódási helyének változása]
A: [34. jegyzet] **B**: [42. jegyzet]
B: Személyt. **C**: Személyt; valamint *Honnyainknak*, avagy *Honnyosainknak* azokat nevezzük, kik egész országunkban laknak. [Betoldás]
B: kettőkben-is. **C**: kettőkben-is. Vannak még most-is, nem meszsze *Szegedtől*, egész *Bolgár* faluk; kiket a' *Szegediek* (midőn a' víz-malomba őrleni jönnek) a' régi mód szerént, nem *Bólgároknak*, hanem *Bógároknak* nevezneк; csúfságból *Bogaraknak*-is. [Betoldás]

93. oldal

A: [35. jegyzet] **B**: [43. jegyzet]
B: Magyar Uralkodó ... Eleink. [A jegyzet elejétől kezdve idáig betoldás]

94. oldal

B: És ... munkájának. [Egy mondat betoldása]
B: mellynek ... vala **C**: Elsőben ugyan ezt a' hires várat *Ete'* várának nevezték. De többen lévén az *Oroszok*, mivel annak a' föl-hányott várnak falait feketének látták, és a fekete *körös*-vizének-is éppen ellenébe tétetett, *Cserni-grádnak*; az az *fekete várnak* mondották
A: [36. jegyzet] **B**: [44. jegyzet]
A: A' régi Magyar Iróink a' FÖLD nevét így írták: FEÖD. **B**: A' Földet ... FEÖD;
B: Vélekedgyen ... *Notarius*. [Egy mondat betoldása]
B: Ezt mi ... *Városnak*. [Négy mondat betoldása]
A: Tótok **B**: Tótok, Ráczok
B: BIELO-GOROD Fehér vár. ... De mennyünk viszsza az előbbeniekre. [Több mondat betoldása]
B: *Magos-vár* [Betoldás]
B: *Nagy-vár* [Betoldás]

95. oldal

B: Tudni illik ... Oroszok. [Négy mondat betoldása]
B: emísztette. **C**: emísztötte. E' most *Károlyi* nemnek öröke. Itt *Antal* (abba hagyatván a' vári kápolnát) a' régi váron kívül egy roppant templomot épittetött az én tudtomra. [Betoldás]
A: ANONYMUS Belæ Regis Notarius. DALHAM. KATONA. **B**: ANONYMUS *Belæ Regis Notarius*. DALHAM. **C**: DALHAM. ANONYMUS *Belæ Regis Notarius*. A' Tapasztalás.

96. oldal

A: [37. jegyzet] **B**: [45. jegyzet]

B: Mert ... száradott. **C**: [A jegyzetnek ez a része, amely az első kiadás jegyzetének teljes szövege, a harmadik kiadásban a főszövegbe került. Ennek megfelelően kicsit megváltozott a jegyzet szövege is, így az évszám a jegyzet második részébe került]

B: Csak ... el-takartattanak. [Öt mondat betoldása]

98. oldal

A: Meny-beliek. Tí! magos Egek! **B**: Menny-égiek? - Tí magos Bótok!

99. oldal

B: De ... rettegnem. [Egy mondat betoldása]

B: Etele! **C**: *Etele!* juttasd eszödbe, a' mit, édös atyámtól, egygyütt hallottunk, midőn *Világosról* (a' högyön túl) *Sojmos* várba mentünk: hogy édes atyámfiának *Radnának* sír-halmát, még csak egyszer meg-lássuk. Azt mondotta ő akkor: hogy [Betoldás]

A: [38. jegyzet] **B**: [46. jegyzet]

A: Zene-bonákért szám-ki-vetett. **B**: Zenebonák miátt *el-illantott; el-űzött.*

100. oldal

A: habokat **B**: torlott húllámokat

A: igazán **B**: magyar szívednek bizonyosságára

A: CSÖRSZNEK **B**: BORSNAK **C**: *Örsnek*

A: Örssébe **B**: ZUÁRDHOZ **C**: *Zuárdnak* hadnagyságába

A: Örsnek Ezredébe **B**: ZUÁRDNAK Ezredébe **C**: *Zuárdnak* hadnagyságába

B: ('s ugyan ... neveztettenek) [Betoldás]

A: *szám-kivetett* **B**: *üzbék*

A: szám-ki-vetettet **B**: *EL ILLANTOTTAT ... el szakadást* [Szövegmódosítás és betoldás]

A: JORNANDES. Most tudhattyuk, mit jelentenek most-is a' Magyaroknál ezen szavak: *Párt-ütés; pártyát fogni; el-pártoltt.* **B**: JORNANDES. [**A** kiadás 38. jegyzetének utolsó mondata kis változással bekerül **B** kiadás 46. jegyzetének közepébe] **C**: *Jornandes.* 's a'-t.

101. oldal

B: Ez, ... rendeltenek.[47] [Három mondat és a 47. jegyzet betoldása]

B: ERÖS-TEGEZNEK **C**: *Erös Tengernek*

B: Szerecsenek' **C**: *Arabsoknak*

B: Szerecseneknek **C**: *Arabsoknak*

B: Szerecsenekkel **C**: *Arabsokkal*

B: Népével **C**: Népével az *Arábiai*, az-az, [Betoldás]

103. oldal

B: ÉDEM **C**: *Kún-édem*

B: Ez verte-meg ... 1575-kig. **C**: [Ez a három mondat elmarad]

B: hívták. **C**: hívták, hadakozott II. Józseffel. [Betoldás]

105. oldal

B: Ez ha ... omlana. [Egy mondat betoldása]

A: szekerezni. **B**: kocsin menni.[48] [A jegyzet betoldás] **C**: [A szöveg kisebb módosítása következtében a 48. jegyzet kapcsolódási helye megváltozik]

106. oldal

B: BÉL **C**: BÉL Mátyás [Betoldás]

107. oldal

B: SPIESHAMER **C**: Johann Spieshammer [Betoldás]

B: *Diætánknak* **C**: Ország-gyülésse

108. oldal

B: meg-vette. [Betoldás] **C**: meg-vette, és onnatt a' *Tót* nemzetséget ki-űzte. [Betoldás]

A: [39. jegyzet] **B**: [49. jegyzet] **C**: [A szöveg módosítása következtében a jegyzet kapcsolódási helye megváltozott]

109. oldal

B: Okos ... tréfa. [Egy mondat betoldása]

B: de fő-képpen ... kardra.[50] [A mondat kiegészítése és az 50. jegyzet betoldása]

B: alább valók. **C**: alább-valók. Nem-is más-kép' külömböznek a' *Csárda* és *Csap-szék*; hanem hogy a' *csárdába* lopó-tököznik a' bort; a' *Csap-székbe* pedig csapot ütnek a' hordóra. [Betoldás]

110. oldal

B: disznó **C**: cudar

A: az-után formáltatni **B**: idővel válni

B: ritka állatokra. **C**: csuda állatokra. Oj sóványak vótak: hogy árnyékot-is alig vetöttek. [Betoldás]

111. oldal

A: [40. jegyzet] **B**: [51. jegyzet]

B: értette **C**: értötte *magyar* [Betoldás]

112. oldal

A: Szamár **B**: Csacsi[52] [Szövegmódosítás és a jegyzet betoldása]

113. oldal

B: nyulakat. **C**: nyulakat? és minő *Szala-várba* kergette? [Betoldás]

B: tüzességével **C**: tüzességével (ugy tetcik *Pálinkának* nevezik) [Betoldás]

A: [41. jegyzet] **B**: [53. jegyzet] **C**: [A jegyzet kapcsolódási helye eltér az előző kiadásétól]

B: Ímc, ... ha [Betoldás]

A: lajtorjákat **B**: Hágcsókat

114. oldal

A: [42. jegyzet] **B**: [54. jegyzet] **C**: [A jegyzet kapcsolódási helye eltér az előző kiadásétól]

A: vagy lába alá tette, ha meg-csíphette. B: le fülelte ... vala. [Szövegmódosítás és betoldás]
B: Neve' napja ... Benediktinusoknál. [Egy mondat betoldása]
B: DUBRAVIUS. MENOLOGIUM *Benedictinum.* [Betoldás]

116. oldal
B: [Az 55. jegyzet betoldás] C: [A jegyzet kapcsolódási helye eltér az előző kiadásétól]
B: FINEKNÉL C: *Fíneknél* vagy-is *Finomoknál* [A jegyzetben ezt követően a fin szó vagy a finom szóval párban található, vagy helyette áll]

118. oldal
B: Eret ... szíveden. [Egy mondat betoldása]
B: azon Szigetbe ... ne-is [Betoldás]
A: [43. jegyzet] B: [56. jegyzet] C: [A jegyzet kapcsolódási helye eltér az előző kiadásétól]
B: Szigetben C: szigetben szent *Dominikusról* neveztetett [Betoldás]
B: CZISZTERCZÍTÁK. C: *Cisterciták.* Három *Apáca* klastromok, *Dominikánusoké* (melyben *Margit* vala) *Ciszlercitáké* és *Szent Kalárié.* Erre nézve *Ur-szigetének*-is mondották. [Betoldás]

119. oldal
B: Szemeinek ... indúlatokat. [Egy mondat betoldása]
B: változott. C: változott. Ismétt 1793-dikban *Leopold Sándor* akkori *Palatinusunk* (első *Ferenc* kirájunknak Test-vére) föl-akará hozni előbbeni dücsőségét. Gyönyörű sor-fákat épittetett benne, melyek (száraz üdőkben lévén ültetve) magával egygyütt ki-száradtanak. Ennek veszedelmes halála után, annak Öcsese lévén Palatinusunk (kinek neve *Josef*) a' Szigetbe hozta a' Majorságot, a' *Svaici* tehenecket, a' Nyulakat. A' Szigetnek el-szakadtt két nagyobb részszét fa-híddal egybe-foglalta. Major-házakat épittetett. Ennek szorgalmatossága által (ha Isten ötet meg-tartya) új színbe fog öltözni híres szigetünk. [Betoldás]

120. oldal
A: [44. jegyzet] B: [57. jegyzet] C: [A jegyzet kapcsolódási helye eltér az előző kiadásétól]
B: *szenvedni:* C: *szenvedni.* Föl-jött nem-régiben a' *Türedelem*-is, a' Keresztények között az az erkölcs, mellyel a' külömb-vallású embereket el-tűrjük. [Betoldás]
B: vagy a' *Persaktól* [Betoldás]

123. oldal
B: okoskodók. C: okoskodó vének. / Ezeket el-mondván *Világos*, mennél közelebb érkezett a' ki-nyilatkoztatáshoz; annál inkább meg-pirúlt. De (erre az üdőre nézve) magát el-hagyni éppen nem akarván, és (vagy törik vagy szakad) magát a' végsö esetökre-is kegyetlenűl el-tökéllöttnek ösmervén, így fojtatta előbbeni szavait: [Betoldás]
B: [Az 58. jegyzet betoldás]
B: Helységek C: *Gyeviek*

B: *Dinnyéket* **C**: *dinnyéket*; ezeken fölül: ama' hitvány és ostoba *fehér hágcsó madarakat*, melyeket *Kótyagoknak* nevezték a' régiek, a' mostaniak *Kócsagoknak* mondgyák; mellyeknek fehér tollokból szedik azt a' *kócsag* tollat, a' *Magyar* kalpagoknak diszszét [Betoldás]

124. oldal

A: odaléve Világos. Elsőben **B**: el-olvadott ... leg-is-leg-elsőben

B: rágton-rágván ... szívét [Betoldás]

A: [45. jegyzet] **B**: [59. jegyzet] **C**: [A jegyzet kapcsolódási helye apró szövegmódosításnak köszönhetően eltér az előző kiadásétól]

125. oldal

B: kegyetlen. **C**: kegyetlen. / Ezek után, föl-emelte szemeit az ott-termett nyárfákra, és az ellen-álló högyeknek kő-szikláira. Az-után így fojtatta siralmait: [Betoldás]

B: de meg-ne-halhassak [Betoldás]

B: de szíve ... lelhettél. [Betoldás]

B: (éppen ... világait) [Betoldás]

126. oldal

A: [46. jegyzet] **B**: [60. jegyzet] **C**: [A jegyzet kapcsolódási helye apró szövegmódosításnak köszönhetően eltér az előző kiadásétól]

B: Apjáról. **C**: attyáról. A' szent körösztölésben pedig *Vojtek* nevet kapott. [Betoldás]

127. oldal

A: [47. jegyzet] **B**: [61. jegyzet]

128. oldal

A: [48. jegyzet] **B**: [62. jegyzet]

A: el-akará venni Feleségül **B**: tűndér ... törekedett

129. oldal

B: Noha ... meg-kerűlheti. [Egy mondat betoldása]

A: igyekezetire. **B**: ál'-útakon ... tárgyaira. **C**: tárgyaira. Akár hová fordúlt, szemmel tartotta. Jól tudta: kinek higygyen: és vele mit cselekedgyék. Áldotta a' *Magyarok* Istenét, aki jól tudta: miért nem adott szarvat ama' Sörtésnek. [Szövegmódosítás és betoldás]

130. oldal

A: El-hűltenek erre a' Magyarok; de akkor a' hatalmas Rókának ellene nem állhattanak. Ezen veszett ember (szűntelen **B**: Itten (nem tellyes ... Szűntelen [Szövegmódosítás és betoldás. A módosított szöveg eleje a 129. oldalon]

131. oldal

A: [49. jegyzet] **B**: [63. jegyzet] **C**: [A jegyzet kapcsolódási helye apró szövegmódosításnak köszönhetően eltér az előző kiadásétól]

B: jól ... ember [Betoldás]

132. oldal

A: öszve-vesztések **B**: el-távúlíttások

B: A' zúr-zavarokban ... meg-is-gebedett. [Egész bekezdés betoldása]

B: még fogantatása' ... Nem-jó; [Betoldás]

A: el-veszteni. **B**: a' sík menedékre csalni, és meg-ejteni.

133. oldal

B: SZAKASZ. **C**: SZAKASZ. Árpádnak utólsó gondgyai, és Etelkának késértetei. [Alcím betoldása]

A: járással közelgetett utólsó órájához. Látván pedig, hogy: mivel szokatlan erőtlenségét igen érzi vala, **B**: leheléssel ... vala),

B: által-költözöm **C**: által-költözöm *Bendegúchoz*, [Betoldás]

A: [50. jegyzet] **B**: [64. jegyzet]

A: ÚTIGÚRHOZ **B**: EMEDHEZ **C**: *Emődhöz*

134. oldal

A: [51. jegyzet] **B**: [65. jegyzet] **C**: [A jegyzet a bekezdés végén található]

B: Marháig **C**: Maraháig

B: Császártól, **C**: Császártól, ifiabbik *Theodóziustól*, [Betoldás]

B: *Nester-fehér-vár* [Betoldás]

B: nevezék. **C**: nevezték (Lacus Peiso). [Betoldás]

A: Atila felől, **B**: Balamberről:

A: Scitiából, **B**: Magyar-országba;

135. oldal

A: Árpádnak **B**: Álmosnak

B: NEMEK **C**: *Nemek* [A harmadik kiadásban ide kapcsolódik a 66. jegyzet]

A: [52. jegyzet] **B**: [66. jegyzet]

B: kényes **C**: ön-kényes

B: A' Várak ... láttyák. [Egész mondat betoldása]

B: Csak ... fülekben. [Két mondat betoldása]

B: böcsűletedre. **C**: böcsűletödre. / Ugyan-azért (édös *Fiam*) néha kebeledbe-is bétekínes. Mind-az-által: kaput ne nyiss szíveden, ha ablakkal bé-éröd. Vigyázz magadra: midőn kérdöztetöl. Néha a' nem-felelet-is felelet. Sőtt: egy Fejedelem, gyakrabban többet szóllhat hallgatva; mint akár-ki-más mondva. [Betoldás]

B: Vágd ... oldhatod. [Egész mondat betoldása]

B: Árpáddal **C**: *Álmossal*

B: nyoltzvan **C**: két-száz kilenczven-hat

136. oldal

B: Tele-teltek ... Szabadságot. [Három mondat betoldása]

A: [53. jegyzet] **B**: [67. jegyzet] **C**: [A jegyzet kapcsolódási helye eltér az előző kiadásétól]

B: a' *Bolgárok* helyet a' Morvai *Tótokat* **C**: *Alpár* helyett *Veszprémet*; a' *Bolgárok* helyett a *Pannonokat* vagy-is a' *Morvai Tótokat*

B: Tótok. **C**: *Tótok*. Ennek emlékezetére lenni gondolom azt a' szer-tartást: hogy,

midőn Kirájjaink meg-koronáztatnak, fehér lóra ülnek, és így mutattyák-meg magokat a' *Magyar népnek*. [Betoldás]

137. oldal

B: El-ne-távúlíttsad Honnyodtól. [Egy mondat betoldása]
B: Akkor ... láttszattatott. [Egy mondat betoldása]
B: szomorú Magyarok **C**: *Szegedi* polgárok
B: öszve-gyűltenek ... Fő-pappal. **C**: gyűltek mind *Budára*, mind *Pestre* a' *Dunán*-túl, vagy innent telepedett *Magyarok*. A' Vitézek' tárogató sípjoknak szomorúsága, nem csak hasogatta; hanem szaggatta-is az érzékeny szíveket. A' *Dunán*-innentlévő *Magyar* katonaság le-szállott lováról, *Rákos*' mezején. / A' *Világos*-vári sereget *Gyula* vezérlette. Otthon nem hagyhatta *Etelkát*, mivel csedezéseit meg-nem-vethette. Soha nem látta még *Budát*, és annak környékét. Pedig: hogy lássa (fő-képpen *Etelének* benne lakássakor); régen óhajtotta. *Etelkával* kocsizott a' *Fő-pap*-is. A' *Budai* högyeket még meszszirül meg-pillantván a' *Szűz*; óh be örvendözött: hogy nem-sokára *Eteléjét*-is meg-láttya. [Betoldás]

138. oldal

A: habokkal **B**: és szinte merevedten-álló húllámokkal
B: kegyetlenkedtenek **C**: erő-szakoskodtak
B: által-hordozásra **C**: által-evezésre
A: mindenek **B**: a' förgetegek
B: vakmerőséggel **C**: vak-merészséggel
B: Gyula ... szóllhatott. **C**: *Gyula* úgy el-andalodott: hogy semmihez nyúlni nem tudott. Mind-az-által: ha a' veszedelem nagyobbodnék; annak meg-orvoslássa felől keményen gondolkodott. [Szövegmódosítás és betoldás]

139. oldal

B: Meg-hitt ... eveddzel. **C**: Bajtárs! Egy hajóba evezünk.
B: E' kegyetlen ... Kis-aszszony **C**: Úr Isten! minő jajgatások a' partokon! Mind amazt a' veszedelmet, mind eme kurjantásokat hallván *Etelka*
B: Nem... Fő-pap. **C**: [Ezt a mondatot az író kihagyja]
B: irtóztató **C**: haj-szálakat merevítő
B: bele-bukna. **C**: bele-bukni fogna. E' vólt néki valóságos föltétele. [Betoldás]

140. oldal

B: fel-borzadozott **C**: föl-borsósodott
B: Fel-állóttanak ... azért: [Betoldás]
B: Serénségét ... meg-szégyenlették. **C**: szívessége föl-indította a többit-is.
B: Le-is-rovom a rovást. **C**: Le-is-rovom, a' mit föl-meccöttem.

141. oldal

B: el-hoztam ... egygyütt **C**: két pár fehér ruhát hoztam

142. oldal

B: Lovasok **C**: leg-szebb katonaság
B: Lovasok **C**: Lovagok

B: az el-töredezett ... kezek. **C**: *Atilának* fegyverét. Az el-törött dárdákat. Egy el-ótott tüzet.
A: [54. jegyzet] **B**: [68. jegyzet]
B: De az ... tárogatta. [Egész mondat betoldása]
B: Száz, ... előtt, **C**: 1660-dik esztendőnek tájjában,
A: Azt mondgya KATONA: hogy mind-ezeket szemeivel látta; de nem írja-meg: Tülök-é, avagy más valami. Kik ezen sípot közelebbről látták, azt állíttyák felőlle: **B**: Kik ezen Sipot közelebbről láttuk (láttam magam-is 1789-dikben ... felőlle: [Betoldás]
B: De ezen ... beszéllek. [Egész mondat betoldása]

143. oldal
B: füleket. **C**: fülöket. De ha néha szemeikkel elő-kerűlhettek, kölletinél föjjebb ki-mutathatták honnyi nemességjöket. [Betoldás]
B: Marka ... bé-telve. **C**: Markába tartotta *Árpádnak* azt a' rettenetes kargyát, melyet nyakkal nem győztek az ellenköző nemzetek. [Szövegmódosítás és betoldás]
B: ama' Titkossal **C**: avval a *Titoknokkal* [A Róka bizalmi állását jelentő szót **B** kiadás következetesen a Titkos, **C** a Titoknok szóval jelzi. Az eltérést a továbbiakban nem említjük meg]
B: kettő-törött kardot **C**: Lándsát
B: Kéz-íjjat **C**: Puzdrát
B: fekete **C**: [Ez a szó kimarad]
A: [55. jegyzet] **B**: [69. jegyzet]

144. oldal
B: [A 70. jegyzet betoldása]
B: Zoltán' **C**: *Zalárd*[70] úgy érdemlené-é-meg a' *Zoltán* nevet [A szöveg változtatásán kívül a jegyzet helye is megváltozott]
B: mert őtet ... benne. **C**: [Másfél mondat kimarad]
B: Vagyon ... Eredet. **C**: [Egy mondat kimarad]

145. oldal
B: Bolondság-is ... vezérel. [Egész mondat betoldása]
B: Vitézség **C**: nemcsek
B: jelen-nem-lehetne; **C**: nem lehetne: mivel *Rákos*' mezejére ki-nem jöhetne. [Betoldás]
B: Fejedelemsége. **C**: Fejedelemsége, noha se a' Fejedelmi kalpagot fejére, se a buzogánt kezeibe nem tették, se az esküvésre nem kénszeríthették. [Betoldás]

146. oldal
A: [56. jegyzet] **B**: [71. jegyzet]
B: halála **C**: el-takaríttatása
B: vagy ... Eleinknél **C**: vagy (kényesebben) *meg-háldolni* (mert az *l*-bötüt úgy annyira meg szerették a' Tudóskák: hogy a *hajót* is halyónak írják; *gyüjtemény* hejett gyülyteményt mondanak) annyit tett Eleinknél [Betoldás]

B: tartani. C: tartani; valamint ebben meg-tartyuk: *el-adta leányát*, noha most el-nem-szokás adni. [Betoldás]
B: *Hóld* ... Ottomanusoknak. C: *Hód* vala (már ezt-is *hóldnak* mondgyák a' mostaniak), valamint a' *Persiai Magyaroké* a' nap. [Betoldás]

147. oldal
B: Foglyok C: *Fogjok*, a' *Barlák*
B: Így ... személly. C: Ekkor *Gyula* bizonyosan *Budára* fogna jönni *Etelkával*, a' jó akaratnak meg-köszönésse végett. Ekkor *Etelkát* meg-lehetne tartóztatni *Budán*, mint a' Fejedelemnének Kedv-nevelő társsát: mivel (Attya' tisztségére nézve) a' Fejedelmi Udvarba igen bé-illenék.

148. oldal
B: Őtet ... akarta. C: Őtet előbbeni vezérségétől meg-fosztotta. Azt a' Katonaságot (mely vezérlésse alatt találtatott) *Gyula* alá vetötte. *Etelét* (*Tósó* mellett) Tábornokká röndölte. [Szövegmódosítás és betoldás]
B: tehát C: tehát (ez a' Hohér' kürtője) [Betoldás]
B: felé C: felé (az Ördögök' fejének rút hírével) [Betoldás]
B: meg-rontásával C: meg-rontással egészszen a' potrohosságig [Betoldás]
B: gombák C: ló-gombák
B: úton C: kapun
B: Még ... aludgyad. [Egész mondat betoldása]
B: Magyar ... vagy. C: *Magyar* atyától fajzottál, attól-is vitéz katonától.

149. oldal
B: szaván. C: szaván. Kész légy pedig mindenkor. [Egész mondat betoldása]
B: Félt ... szerencsétlenségektől. C: [Ez a mondat elmarad]
B: Etelét. C: *Róka*. Ott termettek ezek; de (igazi *magyar* vélekedéssel lévén felőlle) ha jót hozott-is hozzájok, annak leg-alább szerencsétlen ki-menttétől tartottak. Nem hihettek annyit az ebnek, a'-mennyit farkával hízelkedett. [Szövegmódosítás és két mondat betoldása]

150. oldal
B: illetné. C: illeti: hogy életében (a'-mi soha a' *Magyaroknál* nem történt) Tisztségétől meg-fosztya. [Betoldás]
B: bocskoron C: Tákonn
B: kéménletlen C: a' Bocskor-bőrönn
B: meg-törődött C: (még Tulok korán)
B: Hazámnak C: Honnyomnak

151. oldal
B: A' Tí ... Barátim! C: Elő-mönttetökönn örvendök. Ha ti el-nem-hagytok; én el-hagyattatott nem lészek. [Két mondat módosítása]
A: [57. jegyzet] B: [72. jegyzet]
A: [58. jegyzet] B: [73. jegyzet]
B: Könyvét C: könyvét (így írtak ennek-előtte mind-nyájan, úgy-mint *Thuroci*, *Béla* kirájunknak nevetlen Irnokja 's-a'-t.) [Betoldás]
B: Gróff ... gyakran C: *Zrínyinek Ádriai Sirénája*-is gyakran

152. oldal

A: [59. jegyzet] **B**: [74. jegyzet]

B: KEZA Simeon. THUROCZ. **C**: Inkább ezekből a' két szavakból *Zeg* és *Zár* akartam ki-hozni első *Béla* kirájunknak ama' toldalék-nevét *Zegzár*, mint hogy *Lisztinek* (egy *Veszprémi* Püspöknek) gondolattyát kövessem. Ez (*Bonfiniusnak* Könyveit olvasván) imide-amoda tött jegyzéssek között, azt-is oda írja: hogy azért nevezték *Bélát Zegzárnak*: mert szegett-*szárú*: az-az *bénna* vala. Igen nagy erőltetés. [Szövegelhagyás és betoldás]

B: mivel ... SZURKOSSÁGÁT. **C**: az a' homok, mely ezt a téjjékot meg-lepte, oly kegyetlen légyen, mintha a' kocsik valami *Szurkos Sárban* járnának. E' pusztára Grof *Grassalkovics Antal* egy falut építtetett, melyet most a' *Magyarok Soroksárnak; a' Németek Sorisárnak* mondanak. [Szövegmódosítás és betoldás]

153. oldal

B: Látd: ... virágjait. [Egész mondat betoldása]

B: Rákosnak... Zoltánnak. **C**: Hogy az-után *Világos*' várától meg-indúltanak, tüstént ki-tudódott: hogy szerencsétlen csillagzatban járnának. Egy pusztára érközvén, föl-fordúla a' kocsi, és *Világost* oj veszedelmessen tálalhatta-ki: hogy bokájában a' lába nagyon meg-rántódnék, és csak alig vót: hogy ki-nem-ficamodott. Meg-átkozta *Világos* ezt a' kegyetlen darabos pusztát, és azt *Ördöngösnek* nevezte (máig-is-annak nevezik). / *Budára* érvén *Rákos*; el-beszéllötte az egész történetet. Meg-dícsérte a' Fejedelem *Etelka*-felől-tött röndölléseit. [Betoldás]

A: [60. jegyzet] **B**: [75. jegyzet]

154. oldal

B: Patakban **C**: Patakban (avagy inkább az emberek' elméjökben) [Betoldás]

B: PRÉNYI **C**: *Perényi* [A név írásmódja nem következetes]

155. oldal

B: Világos-váriak. **C**: *Világos*-váriak. *Magyar* szívességjöknek több jeleit-is mutatták az ebéd fölött, melyet *Hubának* Sátorában ettek. Itt a' *Törött-levet* jó ízűen hörpölgette *Róka*. Nem útálta a' *Kaszás-levet*-is. Jól lakott *szármánnyal*, a' nem-messze-termett *Ménesi* borral-is. [Betoldás]

156. oldal

A: tele lévén gonosz gondolatoknak szörnyűségeivel **B**: már ... álnokságait

B: (más ... képe) [Betoldás]

B: lépes- [Betoldás]

B: szorgossan [Betoldás]

157. oldal

A: hogy vele azt cselekedheti, a' mit régen óhajt. **B**: hogy a' meg-hajlott ... rágta. [Szövegmódosítás és betoldás]

B: szem-födeles [Betoldás]

B: hajt. **C**: hajtanak. Midőn (*Zoltánnak* szívét markodban tartván) ezör embörökkel jót töhecc. Bezzeg! [Betoldás]

A: Nem akarta előre fel-lobbantani a' tüzet. **B**: El-nem-hitethette ... ülepet. [Betoldás]

158. oldal

B: el-ne-vesztegesd. **C**: vesztegesd. Akarod-é: hogy meg-mutassam annak sátorát? ímé amott fehérlik. [Egész mondat beszúrása]

B: Hogy-hogy ... időkben? [Két mondat betoldása]

B: Hagygy ... rajtam.[76] [Egy mondat és a jegyzet betoldása]

159. oldal

A: Rajta a' Gonosz Titkos minden erejéből: **B**: Ezeket ... tündérkedett: **C**: Ezeket ... locskált. [Szövegmódosítás és betoldás]

B: Hazádnak **C**: Honnyodnak

B: Aszszonyság **C**: szerelmes

B: Népnek **C**: Jobbágyaknak

B: az Embernek. **C**: azoknak, kik országunkban lakoznak. De ez tartós nem löhet, ha Honnyunkban más idegen nyelveket uralkodni hagyunk. [Szövegmódosítás és betoldás]

B: valami czimereket ... veretett **C**: Állatok képét (*pecunum imagines*) veretett; ezért nevezték a' pénzt pecunia [Betoldás]

160. oldal

B: (avagy ... vagyok) **C**: (hogy a régi közmondásnak eleget tögyek, mely azt állíttya: hogy a' *tót* nem *ember*)

B: Neki-tüzesedvén ... állíthatta. [Egész mondat betoldása] **C**: állíthatta. Méjjebben öltötte a tűt. [Még egy mondat betoldása]

A: hagygy leg-alább egy pénz ára böcsülletet rajtam – **B**: ne kévánd ... vállyak.

A: ÁM-ASZSZONYNAK[61] **B**: AMAZONNAK[77]

A: védelmezték. Ők magokat *Aszszonyoknak-ám*, avagy *Ám-asszonyoknak* mondották; melly szót nem értvén a' Görögök, őket *Amazonoknak* nevezték. **B**: védelmezték. [Egy mondat elmarad]

A: JUSTINUS. **B**: Ezen *Urok-ölő* ... nevezték. [A forrás említésének elhagyása és betoldás]

B: Atilának idejében, **C**: (Árpádnak üdejében)

B: Sőtt ... szívek. **C**: Tőlünk vötték az *Amazon* ruhát a' velünk-határos aszszonságokis. Sőtt: ha a' *Magyar* természetet jobban meg-visgállyuk, és a' most élő *Magyar* menyecskéknek szokásokat szegegsebben föl-veszszük; azok (ha csak fél-válrais) föl-vöhetik Uroknak mentéjöket, avvagy (ha mentéjök nincsen) ködmennyöket avagy kankójokat, és azzal a' templomba mehetnek) mindgyárt könnyebben esik *Magyar* szívöknek. Ezt más nemzetben nem igen tapasztalni. [Betoldások]

B: JUSTINUS. HERODOTUS. APOLLONIUS. [Betoldás]

161. oldal

B: legyeket **C**: sandra lependéket

B: Tanúld-meg ... féllyek. [Két mondat betoldása]

B: Nem-is ... dörög **C**: [Ez a mondat elmarad]

B: Le-festelek ... szavaimat! [Három mondat betoldása]

B: Kivűl ... undokságokkal. [Két mondat betoldása]

162. oldal

A: Igy felele-vissza; **B**: Gerenda-nagyra ... a' hóldat: **C**: Szégyen elő-adni: minő ebűl ugatta-meg a' Hóldat. De elő-adom még-is. [Szövegváltoztatás és betoldások]

B: mint **C**: mint *tót* gyerök [Betoldás]

B: Felele Etelka: **C**: Ezekre a' förtelmes, *Szajha-ringyó-sandra* szavakra ki mondhatatlan-képpen föl-háborodott *Etelka*. Eszébe jutott: hogy ezeket egy alá-való *Titoknok* (egy vezér' szülötténck) meri méltatlanúl mondani. Szeme eleibe tévén tehát maga' méltóságát és érdemét; ama' gyalázatosnak előbbeni szavaira így felelt: [Betoldások]

A: [62. jegyzet] **B**: [78. jegyzet]

B: és Pokol' ... Pogány-lelkű. **C**: [Ez a mondatrész elmarad]

A: ártatlanságokat meg-támadni. **B**: Tisztességekkel bánni. **C**: Adgya a' *Magyarok* Istene: hogy hibás Jövendőlő legyek! de el-nem-kerűlöd a' *nyársat*: mivel egy érdömös *Magyar* vezér leányának szívét így föl-nyársoltad. [Betoldás]

B: (mivel ... szavait) [Betoldás]

B: vólna. **C**: vólna. Ime a *Magyarokkal* tartott *Nabukhodonozor*, ki osztán *Jéruzalemet* a' *Zsidóktól* el-vötte. [Betoldás]

163. oldal

A: a' **B**: azon el-okádta

B: Be jól ... leg-hathatóssabb. [Egész mondat betoldása]

164. oldal

B: udvarában. **C**: udvarában. Szeméjömben a' Fejedelmet szidta. [Egész mondat betoldása]

B: Nincs ... Tisztességet **C**: Nincs e' szemétre szükségök a' Tisztaságot

B: meg-érdemletted. **C**: meg-érdemlették szarvas vétkeid. Ime magam se kévánhatok jót ennek a gyalázatos (csávába való) *Rókának*. [Betoldás]

165. oldal

B: minden **C**: minden bátorsága, minden [Betoldás]

B: De ... Attyának. **C**: Az ajtónak küszöbénél meg-döbbenve állván, látta: hogy szüksége lenne az állhatatos szívre. Elő-vette végső erejét, és (fő-képpen ártatlanságának eleven emlékezetével meg-bátorítván minden érzékenségeit) eleibe-kerűlt el-fonnyadott attyának. [Szövegmódosítás]

166. oldal

B: szavait; **C**: szavait; de cérnával nem győzte. [Betoldás]

B: Meg is ... alatta. [Négy mondat betoldása]

B: czérnával **C**: mellyének feszegetésseit

B: szemeiből-is ki-néztem a' gonoszságot. **C**: szömébül-is ki-teccött az átkozott lélök. Oh! verné-mög az Isten az eb-ágyából esött gonosz fajzattyát! [Betoldás]

167. oldal

A: [63. jegyzet] **B**: [79. jegyzet] **C**: [Ebben a kiadásban a jegyzet a *Bolgárokat* szóhoz kapcsolódik]

B: mondották. **C**: mondgyuk, az-az *Arabsoknak*, mivel Arábiában vötték eredettyöket. [Betoldás]

168. oldal

A: a' Vezérnek **B**: Gyulának

A: [64. jegyzet] **B**: [80. jegyzet] **C**: [A szöveg kisebb módosításai következtében ez a jegyzet két bekezdéssel később található]

169. oldal

B: vére – **C**: vére. – Íme! Íme! Farán körösztül, nyakcsigáján jött-ki a' lándzsa!

B: faragtanak. **C**: *kinyérke*. Különben-is a' *Magyar*, soha nem beszéll meg-kissebbítve. [Szövegmódosítás és betoldás]

170. oldal

B: Lelke' ... láttatott. [Egész mondat betoldása]

A: az atyai kegyességet elegendő-képpen nem csudálhatta. **B**: néma ... szívességét. [Szövegmódosítás és betoldás]

171. oldal

B: dolgozott. **C**: dolgozott. Ott' mutatta-ki magát ez az *Ördög-fi*. [Betoldás]

B: Egész ... támaszkodott. [Két mondat betoldása]

B: kése **C**: *tót-bicskája*

B: Ezek, ... bé-nem-érhetné. [Egész mondat betoldása]

B: tüstént bé-méne ... előttök: **C**: tüstént a Fejedelmekhez iparkodott. Igen örömest vették viszsza-jövetelét (főképpen *Hanzár*). Ez *Etelkát* bizonyosan el-hozottnak lenni gondolta. Hogy osztán a Követségnek mi-vólttáról kérdeztetett; azt előttök így hazudta-el a' Lótetű: [Szövegmódosítás és betoldás]

172. oldal

B: Vezéreket. **C**: Vezért: hogy rajta egy szál böcsülletet nem hagynál. Ennek fele se lönne barátság. [Betoldás]

A: ravaszságait: **B**: újjából szopott hazugságait.

A: KÁDÁR,[65] **B**: KÁDÁR,[81] **C**: *Bíró* [A szövegátalakításának megfelelően a 81. jegyzet is áthelyeződik három bekezdéssel távolabbra]

173. oldal

B: zsebedbe dugtad **C**: Párnazsákba kötötted

B: okosságomat **C**: *Kádárságomat*[81] [Ebben a kiadásban ide kerül a 81. jegyzet]

B: leányt **C**: leánt (ne-hogy zsákba vögyem a' malacot) [Betoldás]

B: a' leány hivságos indúlatokkal **C**: (ez a' Bal-körmü-kis-aszszony) képrül-képre nyargaló kaján indúlatokkal

A: fillentőt **B**: Ebhendit

B: Ibrahimtúl, ki 1785-dik **C**: *Ibrahimtól* (egy Török *Kadiától*), a' ki 1788-dik

B: A' KÁDÁR szó ... tartottanak. [Három mondat betoldása] **C**: [Az utolsó mondatban a kettőspont utáni rész elmarad]

174. oldal

B: fel-háborodását ... szóllván **C**: föl-háborodássát, és (*Világos*-kis-aszszony ellen) kegyetlen meg-neheztelését (annak forró gondolattyaiból) észre vévén a' Farka-

csavargató *Róka*; ismétt előbb-állott vastagabb hazugságaival. Szavainak előbbeni vékonyát így temérdekítette-meg a' hideg-lakatos [Betoldás]

A: hamar meg-csalattassam a' síma nyelvektől. **B**: minden ... öszsze-házasodgyam.

A: [66. jegyzet] **B**: [82. jegyzet]

B: korsó **C**: csobány

B: *Száz ... lenni.* **C**: Valójában reájok tőlt ez a' jövedölés: mert a' *Scithák* el-foglalták *Persiát.* Sok e' féle Példa-történeteket lehetne elő-hoznom. [Szövegmódosítás és betoldás]

175. oldal

B: hogy ... gerjedelmeit. [Betoldás]

B: kaczérsággal **C**: Tisztátalan élettel

B: Ezeken ... ölelkezik. [Két mondat betoldása]

B: Miként ... benne? **C**: Rút-é *Hanzár*? a'-mellett hideg-é? Miként elégödnek-meg egy-mással? bizhatok-é *Zoltán*ban? [Szövegmódosítás és betoldás]

B: kaczér leányt **C**: Lotyót

B: Lotyót **C**: tökélletlent

A: hírtelen fel-pattana. **B**: el-nem hatta ... itata.

B: kiálta. **C**: okádott: valamint a *Gója.*

B: Szemem közé lángolt. [Betoldás]

B: Le-nem-cséplik **C**: A' *Tótok* le-nem-cséplik

176. oldal

B: Ott **C**: El-únván az előbbeni mozsdatlanságokat (és következhető láb-szennyektől-is tartván), ott [Betoldás]

B: Tudni-illik ... Istentelenség. **C**: [Az egész mondat elmarad]

Címlap

A: ETELKA, EGY IGEN RITKA MAGYAR KIS-ASZSZONY VILÁGOS-VÁRATT, ÁRPÁD ÉS ZOLTÁN FEJEDELMINK' IDEIKBEN. **B**: ETELKA. MÁSADIK KÖNYV.

A: Kegyes Oskola-beli Szerzetes Pap; a' Józan, 's-egyszer-'s-mind a' Természeti Tudományoknak Oktatója; a' Pesti Tanúlmányoknak Királyi Mindenségében a' Tudákosságnak Királyi Taníttója; a' Tanúlttaknak egygyik Tagja; a' Jeles Természeti Karnak Örebbike; Az Tanúlmányok' Királyi Mindenségének ekkor-beli Elől-járója. **B**: KIRÁLYI OKTATÓ. [A címlapon a szerző neve alatt szereplő illusztráció csak a második kiadástól kezdve jelenik meg]

A: MÁSADIK KÖNYV. A' SZERENCSÉTLEN ESETEK. **B**: MÁSADIK MEG-JOBBÍTOTT KI-ADÁS. **C**: Harmadik, és életemben utólsó Ki-adás.

A: KASSÁN **B**: PESTEN

A: 1788. **B**: 1791. **C**: 1805.

Mottó

B: Idő Kő **C**: Üdő a'

B: Meg-veszti **C**: Avittya

B: 'S-mint Fenyő-fát a' Szú, /Úgy Szívet-is a' Bú **C**: Mint Fenyőt a' kis Szú; / Úgy szívet a' nagy Bú
B: érzetlenűl. **C**: érzetlenűl. / Veszni így indúlunk, / Lassan el is múlunk, / Nincs semmi végetlenűl. [Betoldás]
B: D ... **C**: DUGONICS.

182. oldal
B: Azon ... vólna. [Egy mondat betoldása]
A: Rókának szemtelenkedéseire **B**: (mivel ... poklosságaira [A zárójeles szöveg betoldása és kisebb szövegmódosítások a mondatban]

183. oldal
A: ész **B**: idő
A: idő **B**: ész
B: Könnyen ... először. [Egy mondat betoldása]
A: fakadott. **B**: olvadott.
B: Angyali **C**: *Szittyiai*

184. oldal
B: zúr-zavarnak **C**: szűrtt-zavart habarcsnak

185. oldal
A: fel-ugorván: Téged' **B**: fel-ocsódván, ... Téged [Hosszú betoldás]
A: De (vagy Szamár, vagy nem Szamár) **B**: De [A zárójeles szöveg elmarad]
B: Gonosz-lelkű **C**: Tigrisek-alatt emlődött
B: Ravasznak **C**: Rondának

186. oldal
B: visznek, arra --- **C**: visznek — Ország-velág Etelc. —

187. oldal
B Kalamász-dugasz **C**: Eb-nyelvű Róka
B: Nehéz ... mondgyam. [Két mondat, valamint a másodikhoz kapcsolódó 83-as jegyzet betoldása]
B: Leánynak. **C**: leánnak. Rajta tehát Etelka! Merészé a' győzedelem! [Betoldás]

188. oldal
A: Uracs, **B**: Úr fi?[84] [A szövegmódosítás után a szó toldalékját magyarázó 84-es jegyzet betoldása]

189. oldal
B: Etelkát **C**: Alakját

190. oldal
A: [1. jegyzet] **B**: [85. jegyzet]

191. oldal
B: szurkos **C**: szurtos
A: [2. jegyzet] **B**: [86. jegyzet]
B: Alomjában **C**: disznó-alomjában

A: Paczinakok' B: PACZALOSOK'[87] [Szóalak-változtatás és a 87-es jegyzet betoldása]
B: Havas-al-földön C: *Valakhiában*
B: JAIK C: *Jajka*
B: ANNA-*comnendnak* C: *Anna Komnenának* (egy *Görög* Császár' leánnyának)

192. oldal
B: Kurva-fitúl C: kura-fitúl
B: KULSINSZKY. C: KULSINSZKI. A' Tapasztalás. [Betoldás]

193. oldal
A: okossan B: lengedezve
B: nyughatatlanok C: Zenebonáskodók
B: És, ime! bele-is-kerítette. C: [Az utolsó kiadásban ez a mondat elmarad]

194. oldal
B: Tű-hegyre ... magadra. [Egy mondat betoldása]

195. oldal
A: [3. jegyzet] B: [88. jegyzet]

196. oldal
B: tömlöczbe C: áristomba

198. oldal
B: dolgok C: iszapok
B: ki-adgya C: ki-pattogtassa

199. oldal
B: meg-rostálni C: meg-rostálta, osztán fontolóra vette

200. oldal
B: A' FŐ-PAPPAL C: *Kádárral*

201. oldal
B: Frankoktól C: *Alkairoktúl*
B: poroszka lovára C: takarékos lovára

202. oldal
B: jó akaratodat C: atyai gondoskodásodat
B: meg-tüzesedett C: lángallot

203. oldal
B: vakságát C: nyelvességét
B: Várrá Istentelen! C: Oh istentelen költemény!
B: ravasz lélek C: Hóhér' falattya

204. oldal
B: és szemeitekkel láthattyátok C: [A három szó elmarad]
B: erkőlcseit C: förtelmes gondolatait
B: hállóba C: én azt a' Penisz-embert a' lúgba

B: ezen gondolatra venni méltóztatott. Ezzel a' C: e'
B: állította C: gondolta
B: meg-szelídített C: meg-szelídített, de egyszer-is-mind boszszúval tellyes [Betoldás]

205. oldal
B: Az ... eresztené. C: Őtet ide hozatná. [Egy mondat módosítása]
B: a' Hadnagy C: *Lehel*
B: a' Fő-papnak-is C: *Kádárnak*
B: a' Fejedelmek C: *Zoltán*

206. oldal
B: okossan hajtottanak-ki C: szerencsésen sarjadzottak-ki
B: érdemes C: dücsőségös
B: Dülledékjein C: omladékjain
B: fehér fogakkal [Betoldás]
B: Vásároltattyák ... érte? [Egy mondat betoldása]
B: Szomjan ... itthon. [Egy mondat betoldása]
B: módra C: módra *magyarosan* [Betoldás]
B: azért-is ... akadhassanak. [A kettőspont utáni rész betoldás. A bekezdésben több apróbb szövegmódosítás található az előző kiadáshoz képest]
B: lenni tapasztalhattyák C: állíthattyák a' más-gondolkozású Lakosok
B: Ott ... meg-is-dermedhetnek. [Két mondat betoldása]
B: Országodat C: hazádat

207. oldal
B: Ország C: Tartomány
A: vándorló lelkek B: tekergő Orbán-lelkek
B: Föld- mérésnek C: Föld-írásnak
B: ebe C: komondora
B: köz-katonáinknak C: közönségös katonáinknak
B: [A 89. jegyzet betoldás]
B: Vetéllők között C: vetélködö Ügyész-embereknél

208. oldal
B: Subánál C: menténél
B: Leányom! C: leányom! mivel immár jártányi erőt se tapasztalok magamban; reágondolhatom: hogy [Betoldás]

209. oldal
B: köszörűltt kaszájától C: tölle
B: vitéz ... Magyar C: vitéz, az-is penig *Magyar*
B: Édes C: Haldokló édös
B: egygyütt kergettük ... Ellenséget.[90] [Szövegrész, valamint a 90. jegyzet betoldása. Ez a jegyzet az első kiadás első kötetében lévő 31. jegyzettel egyezik meg]

210. oldal

B: Kard; de csak **C**: kard-is, nem védelmezésére; hanem
B: Sisak-is; de csak **C**: sisakot-is, nem rettentésre, hanem
B: Egy-mástól **C**: Egy-mástúl szomorúan [Betoldás]

211. oldal

B: lukaiból **C**: büdös lukaibúl a' gyalázatos [Betoldás]
B: Ugyan-azért ... szemeik. [Egész mondat betoldása] **C**: egerésző szemeik. [Még egy szó betoldása]
B: öledbe **C**: oda

212. oldal

B: Igy felele álnokúl: / Drága-látos Aszszonyom! **C**: Oh (úgy-mond) Drága *Fejedelemnő*!
A: eszét **B**: élét-fénnyét eszének
A: a' Titkos **B**: az Isten-vertte Titkos
B: Tudta ... azért: [Két mondat betoldása]
B: tartani: **C**: tartani: ne-hogy nyelvére csallyák gonoszságait, és [Betoldás]
B: Ugyan-azért ... szavaira így felelt: **C**: Igy felele tehát:
B: Fejedelmi Személlyedhez **C**: nagy-úri álladalmadhoz
B: ostorozni. **C**: ostorozni. Lassan jár ő néha, de még-is el-érközik. [Egy mondat betoldása]

213. oldal

B: meg-dögönyözhet **C**: le-gyalázhat
B: lúgba; ... belőlle. **C**: csávába: hogy gallérod alól lösz mit ki-tisztítanod.
B: veszedelemből, **C**: veszedelemből; és (a rósa-ágyban-is, a' tövisektűl tartván), [Betoldás]
B: számot **C**: számot cégérös [Betoldás]
B: Vedd-elő ... míszét.[91] [Az egész mondat, valamint a jegyzet betoldás]
B: a' *nyilat* **C**: nem a' *nyilat*, hanem a' *nyil-tokot*

215. oldal

B: veszteni a' kegyetlen Gonoszok. **C**: el-veszteni, vagy mög-buktatni a' reá-tanult *Pribékek*.
B: gonosz **C**: *Hollók' eledele*
B: Róka **C**: *Kürtő-söpredék*
B: a' többit pedig gyűlölné **C**: *Hanzárt* pedig, és *Etelét* nem szenvedné.

216. oldal

B: el-vesztettem **C**: a' *Tót ágason* felejtöttem
B: Most ... útra. **C**: Most tudom immár: hanyadán vagyok.
B: Birodalmát **C**: a' *Magyar* Uradalmat
B: Szent Gellér' Hegyéről **C**: ama' *Látó-högyrűl*

217. oldal

B: Végtére: **C**: A-mi' *Zoltánnak* hírtelenkedéssét inkább ki-nyilatkoztatta; az vala:
B: erős fogságba **C**: fertelmes áristomba

B: Most ... vólna. [Két mondat betoldása] C: Oh bár ezt a' nagy hatalmat az akkori *Magyarok* soha *Zoltánnak* meg-nc-engedték vólna. [A második mondat módosítása]

218. oldal

B: (noha ...minden törvény kivűl) [A zárójelben található szöveg betoldás] C: a' törvénnek természete ellen) [Az utolsó szavak megváltoztatása]

A: Birtokodban vagyok, Hatalmas B: Ime, ... Hatalmas [Betoldás]

219. oldal

B: e' töri leg inkább Gondos Fejedet C: ezt forgatod most-is bögyödben

B: Istentelenségeket C: halálos hibájokat

B: csavargott álnok szemeivel C: csavargatta ide-tova kánya-szemeit

B: álnokságból C: patvarságból

B: drága C: drága-látos

B: El-ne-veszezd ... meg-halgatod. C: El-ne sikkaszd a' leánt, minek előtt (fejedelmi kötelességöd szerént) csöndös észszel mög-nem-hallgatod. [Betoldás]

B: Kérlek ... akarod. [Egész mondat betoldása]

221. oldal

B: *Csepelen* C: Sepelre-érkezése [Betoldás]

222. oldal

A: el-beszéllette ama' Kánya-szemnek élességét B: ÓCSA ... kánya-szemeire [Betoldás]

223. oldal

B: néha ... magának: C: néha (Szegény) maga-magának: [Betoldás]

B: oldalait. C: oldalát. Szívének dobogássait alig bírhatta. [Betoldás]

A: teremtmény, B: Tutur,[92] [A megváltoztatott szó után következő 92-es jegyzet betoldás]

B: Tehát ... ki-tétetni? [Egész mondat betoldása]

225. oldal

A: ETELKÁNÁL B: ETELKÁVAL® ETELKÁNÁL C: *Etelkával* [A MÁSADIK SZAKASZ tartalomjegyzékének alcímétől eltér a szöveg alcíme a második és harmadik kiadásban. Helyreállítottam az első kiadás, illetve a tartalomjegyzék alapján]

B: el-jöttét bé jelentené. C: ide-jöttét *Etelkának* meg-jelentené. [Betoldás]

B: hozzája C: a *Szűzhöz*

A: [4. jegyzet] B: [93. jegyzet]

226. oldal

B: Sorsodat C: álladalmadat

B: víg C: zöld

B: dolgot ... tartották C: csőnek köpönyegöt nem készíttetött [A szövegmódosítás a következő mondatban ismétlődik]

B: avagy ... hazugságok? C: [Ez a szövegrész elmarad]

227. oldal

B: Ez ... hagyván, [Egy egész és egy fél mondat betoldása]

B: Fő-vezérünk **C**: *Fejedelmöm*

B: tanácsesa. **C**: tanácsesa, se híre. Ő ijjeket (a' *Magyarok-Istenének* szeme' láttára) nem esleködhetik. Nem szúr maga a' rósa; hanem azok, a'-mik mellette vagynak. [Két mondat betoldása]

B: Úgy ... alól. [Egy mondat betoldása]

B: Leány-személlyemre ... Istenre: [Két és fél mondat betoldása]

228. oldal

B: Peczér **C**: *Ebész*

B: Másként ... Fejedelem. **C**: *Zoltánnak* Titoknokja csak *korbácscsal* forgolódott melletted; én *Tatár-korbácsommal* sürgetlek. Róka után *Oroszleán* vagyok.

B: Mankózd-fel ... eszedet. [Egy mondat betoldása] **C**: ina szakadt, ugyan-azért botlékony eszödet. [Újabb betoldás]

B: ne ... meg-töressél [Betoldás]

B: Akaszd ... gondolataidat. [Egy mondat betoldása]

B: Ezen **C**: Ezen *magyaros* [Betoldás]

229. oldal

B: ne hadd ... arra-is: [Betoldás]

B: és talán azért el-is-útállt [Betoldás]

230. oldal

B: kurva **C**: ringyó

B: hohér' **C**: hohér' késse ki-vágandgya nyelvemet [Betoldás]

B: Rókának **C**: *Róka-Komámnak*

A: cselekedtem; **B**: illettem illy gorombául üveg-gyenge Szemérmedet; [Betoldás]

231. oldal

B: felelt [Betoldás]

A: Ügyészeim.[5] **B**: Ügyészeim.[91] **C**: Ügyészeim.[91] Látom: hogy hajlik hozzám a' vigyázó *Zoltán*. Valamint te itten, úgy néz ő-is ezen, szívembe. [Két mondat betoldása]

B: SZABÓ *Dávid*' ... mentegettem. **C**: SZABÓ-úrnak szorgalmatosságát az egek' tornáccáig emeltük.

B: Sótalanságának **C**: merészségének

232. oldal

B: homályos dolgok **C**: leg-homályosabb csinok

233. oldal

A: Engedetlensége **B**: Lábatlan nyakassága

A: [6. jegyzet] **B**: [95. jegyzet]

B: *jobb-adgyaknak*, **C**: *Jobb-ágyoknak*,

B: JOBB ADGY **C**: *Jobbágy* [Írásalak-eltérés]

B: Nagyait nevezi **C**: Lángjairúl gondolkozzék

A: Sőtt azokat-is, kik Országunknak NAGYGYAI (*Barones Regni*) vóltanak; de Karddal nem dolgoztanak: JOBÁGYOKNAK nevezi Másadik ANDRÁS Királyunk. Mind ezekből ki-tettszik, hogy Magyar Eleinknél azok tartattanak leg-nagyobb böcsületben, kik Vitézkedttenek. SZEGEDI. LEO. **B**: De azokat, ... *Birája*. [A jegyzet második felének változtatása]

234. oldal

B: meg-háborodott lelkéről **C**: fel-háborodott államányárúl
B: viszsza-vonásának **C**: ellen-állássának
B: ezen ... földgyeire **C**: e' nemes térnek termékeny határozattyára

236. oldal

B: fertelmes **C**: rosz-illatú
A: [7. jegyzet] **B**: [96. jegyzet]
B: egyszer ki-tekínte az ablakon **C**: egyszer (Bú-el-felejtésnek okáért) ez ablakon *Buda'* högyeire ki-nézett [Betoldás]
B: Az-után: ... akasztván **C**: Jó Urának nyakába borúlván
B: várat. **C**: Várat. Azért-is fenyítőnek nevezik. [Betoldás]

237. oldal

B: Tömlöcz-tartót **C**: *Tömlöcnököt* [A két kiadás a továbbiakban következetesen használja ezeket az alakokat]

238. oldal

B: hidege. **C**: hidege. Merevedten-állottak ki-meresztett szemei. Tele-telt mellye apró zokogásokkal. [Két mondat betoldása]
B: Ime! ... egygyütt. [Egy mondat betoldása]
A: haldokló **B**: bé húnyorodott

239. oldal

B: leg-elsőben magában: / Istenem! [Betoldás] **C**: Istenem-Teremtőm! hová lögyek? mit tögyek? én ugyan immár nem tudom. Vajjon [Újabb betoldások]
B: mindenem. **C**: mindönöm. Istenem-Teremtőm! ugyan hová lögyek? 's mit tögyek? [Betoldás]
B: Várjak-é ... hozzája: [Több mondat betoldása]
B: Nyul ... nőstény! **C**: Nyúl vagy; az-is penig nőstény. [Szöveg módosítása és törlése]
B: Meg-is-veszem ... falait. **C**: Semmit se gondolok érczből öntetett erős falaival. Mög-segít az Isten. [Szövegmódosítása és betoldás]

240. oldal

B: Akár-minő ... sebességeket. [Egy mondat betoldása]
B: Fogságomból. **C**: fogságombúl a' *csonka toronyból*. [Betoldás]

241. oldal

B: Szégyenlyétek ... mérgeteket? **C**: Szégyön a' néktök (úgy mond) Ti Föl-égiek, ha az Al-földieknek boldogtalanságjokban kedvötöket tőltitök. Azért kévántatok tehát bennünket e' világra hozni: hogy lögyenek valakik, kiket a' sötétségre kárhoztassatok? [Szövegmódosítás]

B: meg-tromfol benneteket **C**: győzedelmösködni fog rajtatok
B: vagyok! **C**: vagyok! Ép-é eszöm? avvagy mög-tébojodtam? [Betoldás]

242. oldal
B: meg-lássa. **C**: nem-csak meg-lássa; hanem segíthesse-is. [Betoldás]
B: Ékes ... Csatlósok. **C**: Hátul a' két csatlós haboztatta a' köpönyegnek szárait. [Szövegmódosítás]
B: Atilának ... gyönyörködött.[97] [Az egész mondat, valamint a jegyzet betoldás]
B: hoszszú **C**: hoszszú, 's nem tömött [Betoldás]

243. oldal
A: korbács **B**: kalapács'
B: Katona-léttemre ... hogy [Betoldás]
B: Bőrbe **C**: Állatok' bőrébe
B: Toksonnak fia **C**: Sz. *Istvánnak* attya

244. oldal
A: szaros **B**: lustos
A: Nem tudta bújában: mi tanácshoz kapjon. **B**: Mind-az-által ... meg-sajdíthatta. [Szövegmódosítás és betoldás]
A: Etelka, sok illetlenségeket, és több veszedelmeket forgatván elméjében sírva fakadott. **B**: Etelka. **C**: *Etelka*, és a' Föl-menetelrül egyszeribe le-mondott. [Szövegváltoztatások]

245. oldal
B: Atya **C**: Gyámom
A: Az-után azt jelengette: hogy néki Zoltán se testtének, se lelkének nem kellene. Inkább Wilágos-váron ama' Száz-ölnyi Kútba ugrana; sem-mint szemérmének kész veszedelmével, Budára menne. Igen jól ismerné immár Zoltánnak Kengyel-futóit. Könyv nélkűl tudná gaz fortéllyaikat. Zoltán' kocsijának e' hamar le-érkezését-is nem egyébnek; hanem forró gerjedelme' jelének itélhetné. Bátorságossabban ment vólna Attyának alkalmatosságán: mert eszébe se jutottak vólna ama' fortélyos veszedelmek. Végtére: Zoltánnak ezen szekerét ollybá tartaná, mint ama' gyalázattal tellyes Vezetéket, mellyen az akasztó-fa-alá vitetnek a' halálra ítéltt gonoszok. Az-után: le-borúlván édes Attyának lábaihoz, és sűrű könyvekkel tellyes szemeit annak szemeibe szegezvén; csak nem szíve repedttével arra kérte végtére: ki-ne-verné egygyetlen-egy leányát azon Sátorából, mellyben még a' szemétnek-is helyet engednének. / Etelkának ezen keserveit nem tudta mire vélni Lehel. Köpdöste-is markát, hogy katonássan **B**: Úgy tettszett: ... katonássan [**A** kiadás egy bekezdésének öt bekezdéssé bővítése és átírása. A módosított szövegrész eleje a 244. oldal utolsóelőtti bekezdésében]

246. oldal
B: és tornyos ígéreteivel [Betoldás]
B: Most szolgálna ... szerencsét. [Két mondat betoldása]
A: Ördögöknek-is **B**: Kan-ördögöknek-is

B: szívén? **C**: szívén? Nem lönne ögyébb hátra, hanem, hogy (föl-menttével) őtet életére hozza. [Betoldás]
A: elvesztem szemérmemet **B**: mind-eddig ... szenvedhet
A: hogy csupa szerencsétlenségre születtem e' Világra. **B**: ha ... Irígység. [Betoldás]

247. oldal
B: Észre-is ... panaszolkodni. [Egy mondat betoldása]
B: Istenem! ... Rendeléseid. **C**: Oh Isteni röndölésöknek meg-foghatatlansága! Ő igazgat mindeneket öröktűl. [Szövegmódosítás]
A: [8. jegyzet] **B**: [98. jegyzet]

248. oldal
A: [9. jegyzet] **B**: [99. jegyzet]
A: [10. jegyzet] **B**: [100. jegyzet]
A: [11. jegyzet] **B**: [101. jegyzet]

249. oldal
A: [12. jegyzet] **B**: [102. jegyzet]
A: [13. jegyzet] **B**: [103. jegyzet]
A: egy G betű-állású **B**: egy betű-állású **C**: egy betű-állású [A szöveget az első kiadás alapján állítottam helyre]

250. oldal
A: [14. jegyzet] **B**: [104. jegyzet]
B: útazott **C**: útazott a' fura-eszű [Betoldás]
B: GYŐRE ... Tiszán **C**: (körösztűl-menvén *Ördöngösön*) által-tétettenek *Győnél* a *Tiszán* [Szövegmódosítás]
B: az **C**: a' fürke
B: rívadtanak **C**: dörömböztenek

251. oldal
B: Rabot **C**: bilincseket

252. oldal
B: kényes **C**: ön-kényes

253. oldal
B: Sem ... ragaszkodgyatok. [Egy mondat betoldása]
B: Mert ... gyümölcsre. [Egy mondat betoldása]
A: meg-halálozott Huba Wilágoson, el-is temettetett. **B**: Hubának ... temettetett. **C**: *Hubának* mind-a'-két szemeit erősen bé-ragasztotta a' kegyetlen halál. Nem sok üdő haladva (igen szomorúan) el-is-temettetett. A' halotti *Tor* után, [Betoldások]

255. oldal
B: Egy ... senkire. [Egy mondat betoldása]
B: bé-is-tétette. **C**: bé-műveltette, melyet most-is ott látni. [Betoldás]
B: Fontra **C**: Fontolóra

256. oldal

A: [15. jegyzet] **B**: [105. jegyzet]

B: Úgy ... keveredne. [Két mondat betoldása]

B: állította. **C**: gondolta. Mind-ezek (még eddég) mind tűrhetőek vóltak. [Egy mondat betoldása]

257. oldal

B: Jobb ... mellett. [Egy mondat betoldása] **C**: mellett. A kicsinbe többek a' Gyíkok. [Újabb betoldás]

B: édes Anyámat **C**: mög-hóltt anyámat *Csillát*

259. oldal

B: Magyar Igazságot **C**: *magyar* törvént

260. oldal

B: nagy erköles **C**: ritka ártatlanság

B: Úgy ... de [Betoldás]

262. oldal

B: ágyban a' szorgalmatlan henyélők. **C**: ágyban. Meg-esett néha: hogy *Sepelről Keve'* várossáig mentenek. [Egy mondat betoldása]

B: Úgy neki-szoka ... gondolkodott. [Tíz mondat betoldása]

263. oldal

B: *Etelének* **C**: Etelének a' fogságból [Betoldás]

B: nem ... állapottyáról **C**: se szóllottak soha álladalma felől

264. oldal

B: *Szerez-meg* **C**: *Szerzelet*

265. oldal

B: lehetetlen vala meg-vetni **C**: el-fülelni nem lehetett

B: Hanzár, **C**: *Hanzár* nyájasan azt javallotta: elsőben: (hogy ha magát nem-is) de *Etelkának* leg-alább egy szemét küldené a' Csonka-toronyba: hogy ott a' hasadékon bé-nézzen. De [Betoldás]

B: De ... NEMTELENNEK.[106] [Az egész mondat, valamint a jegyzet betoldás]

266. oldal

A: vettelek. De ki-se-eresztelek. **B**: sodrottalak ... sodor. **C**: szorítottalak. De Isten a' bizonságom: hogy semmi teremtés vissza nem fog tégöd' sodrani. [Szövegmódosítás]

267. oldal

B: Hová ... Hóhérok? **C**: Ki hozott engöm' ide? [Szövegmódosítás]

A: Ezt Etelémnek sem engedtem vólna! – Hogy tűrjem-el tőlled? **B**: Szemérmem' ... meg-szeressem? **C**: Szemérmem hanyatlássának a' jelét (hogy öledbe üllyek) *Etelémbe* se' szenvedtem vóna. Hogy-hogy gondolhatod felőllem: hogy néköd (egy ösmeretlen Betyárnak) mög-engedhessek? [Szövegmódosítás és betoldás]

268. oldal

A: Erőltette jó kedvét. **B**: Erőltette … tudhatott. [Betoldás]

269. oldal

B: szálanként ki-tépné **C**: szakállát-is-ki-tépné

B: Az-után **C**: *Másadszor*

B: akarnak. **C**: akarnak. Talpok alá vetik a' nótát, és cipőjöket azon csúsztattyák. [Egy mondat betoldása]

270. oldal

B: Szokott … fel-gerjeszsze.[107] [Egy bekezdés, valamint a jegyzet betoldása]

B: miátt **C**: miatt. Oh! láthattad vólna a' következőtteket! [Betoldás]

B: Az … arany-szál. **C**: [Ez a mondat elmarad]

A: [16. jegyzet] **B**: [108. jegyzet]

271. oldal

B: leg-ritkább **C**: leg-szebb

B: bokorícza **C**: bukó-ruca!

272. oldal

B: készítgette. **C**: készítgette. Ezt pedig *Tuhutum* (noha immár ekkor mái ember nem vala), az Országnak javára, örömest cselekedte. [Egy mondat betoldása]

B: gaz-embert **C**: ízék-embert

A: költeni **B**: koholni **C**: kalapálni

B: jó akaratot **C**: *Magyar* emberséget

B: minden szorgalmatosságát **C**: a' *Magyar* védelmet

B: Ártányt **C**: agyaras vad-kant

B: meg-ne-gyökeresedgyenek **C**: meg-ne-gyökösödgyenek [Az eltérő alakok többször előfordulnak]

273. oldal

B: ugyan-azért … szavai [Betoldás]

B: veszedelmes **C**: hadi

A: Érdemek **B**: Talpig … érdemek [Betoldás]

B: fejének … böcsűlettel. [Betoldás]

B: Embernek … nézve. [Egy mondat betoldása]

A: egy kar-székre űltette **B**: úgy-mint … telepítette [Betoldás]

274. oldal

B: tegye. **C**: tegye. Ezzel *Zoltán* székének fel-fordíttására iparkodott légyen: hogy abba magát *Hanzárral* bele-helyheztesse. [Betoldás]

B: őnkényes indúlattyából **C**: szántt-akaratból

A: mivel azokat szörnyeknek lenni tapasztalták **B**: mivel … hallották,[109] [Betoldás a mondatban és a jegyzet hozzátétele a szöveghez]

275. oldal

B: fel-háborodott Bírák [Betoldás]

B: CHÁGÁNYOKNAK **C**: *Csákánoknak* [Az eltérő alakok használata következetes

a jegyzet további részében, ettől az egy előfordulástól eltekintve *Csákány* alakváltozattal]
B: SAGIN **C**: *Szagin*

276. oldal
B: gonosz lélek, **C**: (*szivány állyadék*)
B: módra, **C**: módra *tótosan*, [Betoldás]
B: hogy, melly ... Fölleg-várakba [Betoldás]
B: akasztó-fára **C**: *Savanyú-kútra*
B: fára **C**: *Bú-el-felejtőre*
B: WILÁGOSRA **C**: *Wilágosi Fa-palotára*
B: TEMESRE **C**: *Temesi Kő-emeletre*
B: gaz-ember **C**: *Tót-ivadék*
B: ETELÉNEK **C**: *Etelének a' fogságból* [Betoldás]
B: 805-ben ... Chágánnya. **C**: [Ez a szövegrész, összesen három sor elmarad]

277. oldal
B: Nem tudták ... De [Két mondat betoldása]
B: jövevény **C**: oda-érkezett
B: gyönyörű; és drága **C**: szebb *magyar* szabásút, se drágábbat
B: Leventáknak **C**: Lovagoknak
B: Nagyságos **C**: fényes
B: gyanúim! **C**: gyanúim; bizonnyára gyönyörkönnél benne. [Betoldás]

278. oldal
B: meg-szemlélték ... Sereget **C**: szemeikbe ütközött a jövevény Lovasság [Szövegmódosítás]
B: Sőtt ... jönnének. **C**: [Ez a mondat elmarad]
B: Vezérlője **C**: vezérlője (*Lehék*) [Betoldás]

279. oldal
B: szívességébe ajánlotta **C**: Fejedelmi kegyességébe ajánlani merte
B: vóltta-képpen tapasztalván; **C**: hallván) nem talált hamarjában olyas szavakra, melyekkel meg-köszönhette vólna tapasztalt szívességét [Betoldás]
B: Ki-magyarázhatatlan ... ajánlotta. **C**: Néma szavakkal köszönte-meg a' jó akaratot. [Rövidítés]

280. oldal
B: Evet-könnyűséggel [Betoldás]

281. oldal
B: süllyednie. **C**: süllyednie, ha osztán a' szél-vízek oldalára csattannak. [Betoldás]
B: óhajtott Hanzár-is ... sürgették. **C**: óhajtott nem csak maga *Zoltán*, hanem *Tuhutum*-is, *Lehel*-is (a' többiekkel egygyütt), kik (*Etelének* a' Fejedelmi udvarba el-jövetelét meg-értvén) annak látására oda-jöttenek. [Betoldás]

283. oldal
A: Emed (kit Útig-úrnak is neveztenek) **B**: Emed [A zárójelbe tett szöveg elmarad]

B: és ... neveztetett [Betoldás]
B: [A zárójelbe tett szöveg betoldás]
A: Karjelbe segítették az Istenek **B**: ezen ... hivattatták [Másfél mondat betoldása]
A: békességesen **B**: békkel
A: békével **B**: békkel
B: Káládnak ... igyekeztenek. [Egy mondat betoldása]
A: Ezek-után **B**: Ezen fene tette után
B: Ez ... meg-tartotta. [Egy mondat betoldása]
A: CSOMA **B**: CSOM **C**: *Csom* [A továbbiakban következetesen ezeket az alakokat találjuk]

284. oldal

A: Ez meg győzte a' Fineket. Kinek-is jobb karjáról (melyet a' hadban el-vesztett) KARJELIEKNEK **B**: Nevét ... KAR-JELIEKNEK-is [Két mondat módosítása]
A: ZOLTÁNT **B**: ZALÁRDOT
B: Szűznek **C**: *Kis-asszonnak*

285. oldal

B: mivel ... sürgetését [Betoldás]

286. oldal

B: A' többit ... *Jaj-vörös*t. [Két mondat betoldása]
B: Ki-fogának ... Etelkám? [Egy mondat betoldása]

287. oldal

B: Ereszsz-le ... Szegényhez. **C**: [Ez a mondat elmarad]
B: gonosznak **C**: *Ravasznak*
A: hozzája **B**: ama' Csődörhöz

288. oldal

B: kénokra: mert ... vétettem **C**: [A kettőspontot követő szöveg elmarad]
B: viseltetett **C**: viseltetött) előtte le-térdelni kévántam [Betoldás]

289. oldal

B: alattomban **C**: alattomban (mentéjének zsebéből) [Betoldás]
B: Utóllyára ... fel-pattanhata. [Egy mondat betoldása]

290. oldal

A: [17. jegyzet] **B**: [110. jegyzet]
B: APA, vagy ABA, vagy **C**: *Ap*, vagy *Ab*, néha pedig [Ismétlődő alakváltozatok a jegyzetben]

291. oldal

B: e' **C**: ebben a' meddő. [Betoldás]
B: el-rejtett **C**: Sivatag
B: ide-jöttödnek. **C**: el-tébojodttodnak: mert hogy önként ide-ügyekeztél, nem gondolhatom. [Szövegmódosítás és betoldás]
B: másadik **C**: harmadik
B: Khina **C**: Sina

A: UTURGUROKNAK B: KUTURGUROKNAK
A: *BOROLÁBRAMNAK* B: *BOKOLABRÁZNAK* C: *Bokolábráznak* [A továbbiakban is ezeket az alakváltozatokat találjuk]
B: Ezen ... facsarták. [Öt mondat betoldása]
A: MSS. KOPPI. B: MSS. KOPPI. DEGVIGNES. C: Lásd DEGVIGNEST.

292. oldal
B: kajdállyátok felőllünk C: szórjátok előnkbe

293. oldal
B: a' gonoszságoknak csavargós C: a' cégéres gonoszságoknak leg-csavargósabb. [Betoldás]

294. oldal
B: tisztán C: szegényűl
B: jámbortalan életűeknek C: jámbortalan-életű *cinduláknak*
A: [18. jegyzet] B: [111. jegyzet]
B: Gróff C: okos Gróf
B: Aszszonyt C: esztelen aszszont

295. oldal
B: ISTVÁNNAK® ISTVÁNRA C: Istványra [A szöveg javítása a harmadik kiadás alapján]

296. oldal
B: mint-ha valami ajándékot vinnék, C: (mint-ha a *Csőkbe* ajándékot vinnék) mögindúltam *Csillához*, [Betoldás]
B: lelkének C: lehhének
B: tapasztalhattam. Halva lett e' világra. C: láttam. Uram-Teremtőm ugyan hogy mondhassam-ki e' néma történetöt? – íme (a' menydörgő kegyetlen természetnek kén-köve által) mög-fójtatván a' gyerök; *Halva* jött az *Élők* közé. [Betoldás]
B: és e' titkot mind-ekkoráig hiven meg-tartotta. C: egy homok-dombot emeltetvén fölibe, annak emléközetére.
B: nékem C: nékem *Csillához* [Betoldás]

297. oldal
B: Felesége C: felesége *Csilla* [Betoldás]
B: de szerencsétlenűl [Betoldás]

299. oldal
A: annál bátrabban B: annál-égőbben C: annál égőbben, annál bátorságosabban [Szövegmódosítás]

302. oldal
B: Nem ... oldal-bordáit. C: Nem csak oldal-bordáit olvasták-vólna-meg; hanem lelkét-is (ezerszer-meg-meg-ezerszer) meg-szántották volna.
B: irgalmatlanúl. C: irgalmatlanúl. Torkára-is hurkot vetettek, mellynek végére egy katona hágott. [Egy mondat betoldása]

B: goromba ... bárdokat **C**: goromba görcsös nyársat, a' kegyetlen csomós furkókat, az irgalmatlan nehéz bárdokat [Több apró betoldás]
B: Hogy ... meg-bánta. [Egy mondat betoldása]

303. oldal
B: Fővezérnéjeknek-is ... valóságot, **C**: *Héjjának* (a' Fejedelemnének), mint valami pöcséttel meg-erősített valóságot, nagy örömmel [Betoldások]
B: a' **C**: a' szentséges [Betoldás]
B: verése) **C**: verésse, a' Serhák [Betoldás]

305. oldal
B: illyen **C**: tulajdona lenne
B: A' Szűlők ... állapotban. **C**: Mert te ebben (*Fiam*) gyarló vagy, és csak magad' szemeivel lácc. Mü tudgyuk azt leg-inkább: mi mihez, és ki kihez illik. Mü forgottunk valaha az illyetén sújos álladalmakban. [Szövegmódosítás és betoldás]
B: Etelével **C**: *Etelével* (avval a' régi *Enyimmel*) [Betoldás]
B: El-is-adtad ... meg-kérettettel? [Egy mondat betoldása]

306. oldal
B: Mind-az-által ... árúllya. [Két mondat betoldása]

307. oldal
B: Irtózni ... szándékától. **C**: Már *Gyulát* se szerethette annyira: mert valami titkos áskállása felől gyanakonni kezdett. [Szövegmódosítás]
B: Le-húllottanak ... tündökletek. [Két mondat betoldása]
B: Úgy ... gyászolná. [Egy mondat betoldása]
B: Egek **C**: Föl-égi Szentségek

308. oldal
A: [19. jegyzet] **B**: [112. jegyzet]
B: előtt, **C**: előtt, az-az: 1684-dik esztendő tájban [Betoldás]

309. oldal
B: élt **C**: élt 1600-egynehányadikban [Betoldás]
B: nyomtattatott **C**: nyomtattatott-ki *Posonban* [Betoldás]
B: GODOFRED **C**: *Godefréd*

311. oldal
A: utolsó szem-pillantásodig **B**: Lelked' hűlttéig
B: mert ... álmodozik-is. [Betoldás]
B: Mert ... gorombasága. [Egy mondat betoldása]

312. oldal
B: Más ... De [Két mondat betoldása]
B: szemei **C**: szemei, Mostohájának *Dévának* szomorúsági, kis *Gyulafinak* könyvei, nagyon [Betoldás]
B: és kapasz menttségekkel? [Betoldás] **C**: [A betoldás elmarad, a mondat előző része bővül]
B: avagy ... meg-böcsűlheti? [Betoldás]

A: természetekben penig meg-egyeznek. – Íme **B**: de nagy ... hogy [Betoldás]
B: fának **C**: fának (*Csillának*) [Betoldás]
B: Ne légy ... gyümölcse. [Egy mondat betoldása]
B: Az Atya-is ... csomot. [Egy mondat betoldása]
B: Ki-tündöklöttenek ... ki-is-húllottanak. [Egy mondat betoldása]
B: csupa nyomorúságokra született **C**: (ez árnyék világon semmi gyönyörűsége nem lévén) puszta szerencsétlenségekre kénszeríttetett [Betoldás]
B: ki-tisztulását. **C**: ki-tisztúlássát. Soha még ily környül-állásokban nem vala. [Betoldás]

313. oldal
B: reménlené. **C**: reméllené. *Hitesse* (semmit se tudván az egész dologból) álmélkodva állott. [Betoldás]
A: A Tiszának partyán ide-tova sétálván, és magánosan lévén; **B**: Tisza' partya ... hívattatott);[113] [Szövegrész és jegyzet betoldása]
B: Ezen ... fái **C**: Az én Gyermek-koromban úgy ki-írtatott ez az erdő: hogy annak hatvan, vagy hetven fái alig láccattanak
B: hat-ezer fák, mellyek mostanában **C**: azon fák, mellyek (1805-dik esztendőben) tizen-hat ezeren

314. oldal
B: Ha ezen ... ki-is-hirdettette. [Két mondat betoldása]
A: [20. jegyzet] **B**: [114. jegyzet]
B: az akkori írás szerént, így vannak: **C**: (utólsó meg-jobbításom szerént) ezek: [A harmadik kiadás írásképe nagyon jelentősen eltér az előzőektől. Az egész szöveg közlésére azonban nincs módunk, csak néhány jelentősebb változtatás és eltérés megadására]
B: Estenteul kyzyrthetheenek **C**: Esthennek haalaat adaanak,
B: Erdeelhben le thelepedeenek. **C**: Hogh Erdeejbe bee-laataanak.
B: emeleenek **C**: rewndewleenek,
B: Wjadalmjokban **C**: munkaajokban.

315. oldal
B: Herzegh akkorth Feodeen vala **C**: Kiraay ki ezt biri vala [A megnevezés eltérése ismétlődik]
B: Nemetth **C**: Tootos
A: heledet **B**: hejedet
B: Eggh Ballazgoot keresthethew **C**: Viizzel egh palack tewtetewtt
B: Kapithaanhoknak **C**: Vezeerinek

316. oldal
A: lustos **B**: repedtt
A: maid **B**: majd
A: Harrm **B**: Keet

317. oldal
B: Herzegh **C**: Zvatoplug [Az eltérés ismétlődik]

B: Nem etteul azt Eok el-veveek / Feghverjekkel eoveekkee theveek. C: Zvatoplugtuul (igaz) keereek, / De azt feghverrel mewg-veeveek.

318. oldal

B: szólgállójokhoz C: leányához

319. oldal

B: Kevés ... mondhatni. [Egy mondat betoldása]
B: kis egerek C: Güzük
B: kést C: gyilkot
B: ágyamat. C: ágyadat. Ezenn tehát nem örvendözöl *Etelka*? [Betoldás]

320. oldal

B: zsiri-biri C: zsib-vásári
B: elején. C: elején. Nézzétek *Magyarok*: [Betoldás]
B: Gyula, C: *Gyula*, (egy állhatatos *magyar* atyának személlyére tekintvén) [Betoldás]
B: hal C: keszegek
A: szeret, és bóldognak tenni igyekszik. B: óhajt ... de [Másfél sor betoldása]
B: Vendég-szárnyon nem jár. [Egy mondat betoldása]
B: A' Dona ... uralkodik.[115] [Egy mondat és a jegyzet betoldása] C: Övé *Zeged*-várais. [Egy újabb mondat betoldása]

321. oldal

B: Széllé ... szavaimat: [Betoldás]
A: Magyar Leány B: Magyar Anyádnak magyar leánya C: *Magyar* anyádnak (*Csillának*) *magyar* leánya [Betoldások]
B: minden kézre jussak C: akár-minő kéztül le-szakasztassam [Szövegmódosítás]
B: Atya! ... Ugyan azért: [Betoldás]

322. oldal

B: meg-veréseket C: mög-ördög-töréssöket
B: Etelka. C: meg-ijedtt. El-hagyta vólna őtet minden eszessége, ha magát ehhez régtűl-fogva nem szoktatta vólna. Régi gyakorlássaiba bizakodván, [Betoldás]
B: Ne gondold: ... körösztűl. [Két mondat betoldása]
B: csillagzatokban C: csillagzatban (de fő-képpen a' Hajnal-emelőben) [Betoldás]
A: foghatta-el tehát egész szívedet azon egy B: aszúlhatott-é szívedhez azon nyers [Szövegmódosítás]
B: országában. C: országában. *Gyula*! térj eszödre, ha gondolataidban el-enyíszve nem vagy. [Betoldás]
B: Az ... alku. [Egy mondat betoldása]
B: Könnyen ... el-fenűlt. [Egy mondat betoldása]
B: Térj-viszsza atyai szívedhez. C: Visgáld-mög atyai kötelességödet. [Szövegmódosítás]

323. oldal

B: Jól isméred ... vízben. [Két mondat betoldása]

A: az Istenre! ha akarod, hogy éllyek **B**: az egy élő Magyarok' Istenére: Add-vissza az elsőt! [Szövegmódosítás]
B: rendes **C**: nevetségös
B: Tudd-meg ... parancsolatok. [Egy mondat betoldása]
B: minden Szentségekre **C**: a' *Magyarok* Istenére
A: jobban fel-pattana, ezt mondván **B**: valamint ... ítéletét: [Több mondat betoldása]
B: Anyámhoz **C**: anyámhoz (*Csillához*) [A név mindenütt követi ebben a kiadásban az anya, édesanya szót. A továbbiakban nem jelzem ezt az itt különösen gyakran előforduló betoldást]

324. oldal
B: édes Atyám **C**: (édös Aty) [A továbbiakban is ezt az alakváltozatot találjuk ebben a kiadásban, az eltérést ezután nem jelezzük]
B: Könyörűlly, ... leányodon! **C**: Könyörűlly (*Gyula*) egyenes-szívű leányodon. Löhetetlen dolog! [Szövegmódosítás és betoldás]
B: Magzattya **C**: ivadékja
B: futok **C**: szaladok (ha bár *Szittyiánkban* maradtt is) [Szövegmódosítás és betoldás]

325. oldal
B: Ha ... kaptam. [Egy mondat betoldása]
B: Attyának **C**: *Gyulának* [Ez az eltérés többször előfordul, a továbbiakban nem jelezzük]
B: parancsolgatása **C**: kakaskodással
B: Érzem ... töredelmimet. [Betoldás]
B: Vedd-el ... ne zavarhassa. **C**: Vödd-el az alkalmatosságot: hogy hozzám (ha kévánnám-is) ne közelícsesön: hogy szívemet föl-ne-zavarja, hogy hozzája-való régi hajlandóságomat mög-ne-újjícsesa. / El-állott ezek után *Etelkának* szava. Eszébejutott (akarattya ellen-is) minő kincset veszt-el, kitűl fosztya-meg magát. De újra mög-törvén el-keményedett szívét, így folytatta (nagy bágygyadttsággal) előbbeni szavait. [Szövegmódosítás és betoldás]

326. oldal
B: Fejedelme **C**: Ura
B: Ha **C**: Ha Te
B: forgott, mellyen azon **C**: kódorgott: hogy *Etele*

327. oldal
B: [A 116. jegyzet betoldás]

328. oldal
B: férkezhettél szívének közepébe **C**: aszúlhattál szívéhez [Szövegmódosítás]
B: Gyulának **C**: ama' képzeltt Szülőnek [Szövegmódosítás]
B: Most ... állapottyában [Másfél mondat betoldása]

329. oldal
A: Ostoba **B**: Oh Barom-ostoba

B: Igy allyasodtak-é-le Magyar erkölcseid? [Egy mondat betoldása]
B: Tudtam: ... mellettem. [Egy mondat betoldása]
A: veszni ne mennyen. **B**: a' forgó ... eredgyen.
A: meg-árthat. **B**: a' Légy-viz-is ... szerencse. [Betoldás]

330. oldal
B: el-idegeníthessétek **C**: el-csípjétök
B: vígasztallyuk. **C**: jó karokba tögyük. Jól tudod: hogy egygyik csillag a' másikat mög-nem előzheti. [Szövegmódosítás és egy mondat betoldása]
B: Te ... Etelémet? **C**: Te bujdosó csillag! mög-nem-előzhetted (tudom) tiszta fényömet. De mért mászkáltál, rák-lábon, viszszá: hogy el-érhessön Etele? [Betoldás]
B: hiremmel esett **C**: közöltetött én vélem
B: kurta **C**: Manó

331. oldal
B: patkánok **C**: Patkányok, högyös-orrú Güzük [Betoldás]
B: láttszattassanak. **C**: láccattassanak. Oj uradnak kezeire jussál valaha: ki égig-emelködett fáidat (kemencéinek bé-fűttésökre) hordassa, és hamuvá tétesse. [Egy mondat betoldása]
B: mondhatod ... uton? **C** : mondhatod görbe-szavú, semmi-savú teremtés. Ugyan mire nézöd a' napfént? [Betoldás]
B: várj. **C**: várj. Lassan lép az Istennek ostora, de el-érkezik még-is. [Egy mondat betoldása]

332. oldal
B: Ha ... ki-nem-telhetett. [Két mondat betoldása]
B: (úgy-mint Nem-tiéd) [Betoldás]

333. oldal
A: szenvedtem. Te légy örökös bizonyságom. **B**: szenvedtem. [A következő mondat elmarad]

334. oldal
B: Úgy-is ... árnyéka. [Egy mondat betoldása] **C**: a' sárga halálnak halaványárnyéka. [Újabb betoldás]

337. oldal
B: ajándékját. **C**: ajándékját) jobb kezében tartotta. Bal-kezével dobogó szívét illette. [Betoldás]

339. oldal
B: AZ UTÓLSÓ® A' VÉGSŐ [Helyesbítve a Negyedik szakasz elején található tartalomjegyzéknek megfelelően]
B: Apádtól **C**: apádtúl (*Alpár'* homokjain) [Betoldás]
B: sajáttya. **C**: sajáttya. Azt tehát (mind-eddég) mög-nem tanúlhattad ostoba: hogy a' másét *Ne-báncsdnak-is* nevezik? [Egy mondat betoldása]

340. oldal

B: Szövetség. **C**: szövetség, és sátorosság. Ez a' gondolat új tüzet öntött mind-a'-kettőnek szívébe. [Betoldás]

B: ágyra ... el-ájult. **C**: ágy-mellett-lévő Kar-székére le-rogyott, végtére (karjai le-csüggesztve) el-ajult. [Betoldás]

B: Etele **C**: *Etele* (csere-kezű lévén) bal-kezébe fogta a kardot, és amannak kardgyát magától el-oldalította [Betoldás]

B: Imhol ... esti-bagoj! **C**: [Ez a mondat elmarad]

B: írtózott? **C**: féltem. Oh *Etele!* Ezt (az én kedvemért) cselekönnöd nem kölletött vóna. Igy forog tehát a' velág! [Szövegmódosítás és betoldás]

341. oldal

B: hóhér-pallossát **C**: sabláját

344. oldal

A: Most tehát igazán: **B**: Édes Etelém ... most-is [Két és fél mondat betoldása]

B: [A 117. jegyzet betoldása]

B: ahétatossága **C**: áhítatosságok

345. oldal

B: és Etelka' ... szeretetemet. [Másfél mondat betoldása]

346. oldal

A: [21. jegyzet] **B**: [118. jegyzet]

347. oldal

B: ártatlan **C**: mecett

A: TERBÓTS **B**: TERBÖLTS

B: *Protocollumjából* **C**: Jegyző-könyvéből

B: Amen. **C**: [A kun Miatyánk mindhárom változatának tagolása eltér a harmadik kiadásban. Az első két kiadás nem tagolja mondatokra a szöveget. A harmadikban a tagolást központozás és nagybetűs mondatkezdések jelölik]

B: *Amin.* **C**: [A török Miatyánk írásmódja a harmadik kiadásban az előzőtől nagyon eltér. Közöljük a teljes szöveget:] *Bizüm hatamüz gyoglerde. / I. Senun aden mukadem olunsun. / II. Senun melkutun gelsun. / III. Senun iradetun olsun netekim gyükte dakhi jerde. / IV. Hergyüni bize jemegemuzi verbize buttün. / V. Vabisum borslarumuzi bizse bagis alansun, biz hadi bizun bocslarumuzi bagis olunsun. / VI. Valazi tacslibe alcsak etma. / VII. Lekim szerirden bizum igyát illen szevundur melut vesultanet vemegs dita ehed amin.*

348. oldal

B: az élő Istenre **C**: a' *Magyaroknak* élő Istenére

B: *Zaubeth charon* **C**: Zubet Kharon

B: *chinade* **C**: Khináde

B: *Sztinivili* **C**: Istinivili

B: Scinivico **C**: Iszcinivico

B: *Amin.* **C**: *amin.* Mind ezek, és még többek fel-találtatnak e' nevezetű könyvekben: [Betoldás]

B: pag. vlt. Conf. *Hieron.* MEGISERUM **C**: Ismétt: *Hieronymus Megiser*
B: Item **C**: Ismétt:
A: *Ioannes* REUTERUS **B**: *Ioannem* REUTERUM **C**: *Ioannes Reuter*

349. oldal
B: Ah! **C**: Oh! kedves *Zekém*! [Betoldás]
A: enyísznek fájdalmaim. Mert **B**: kissebbednek ... azt-is [Betoldás]

350. oldal
B: erős **C**: *magyar*
B: Padlatról **C**: fekvő szőnyegérűl
B: A' vállnak ... mondotta. [Egy mondat betoldása]
B: a' Sebnek ... után. [Betoldás]
B: Ezen ... állíthatták. [Az egész bekezdés, hat mondat betoldása] **C**: [A betoldott hat mondatból az utolsó három elmaradt]
B: gyönyörű **C**: nevezetes

351. oldal
B: le-nem-édesgethették. Irtózott **C**: le-nem-ereszthették. Irtóztak
B: Még ... völgyétől. [Két mondat betoldása]

355. oldal
B: PERE szónak értelméről. **C**: Eme szavakrúl: *Pere*, és *Bég*.
B: 98. Lehel ... arról. **C**: 98. 99. 100. 101. 102. 103. Lehel Kürttyéről.

UTÓSZÓ

A KÉZIRATOK ÉS A KIADÁSOK VISZONYA

Dugonics *Etelká*ja az első eredeti magyar regény, az első nagy könyvsiker a 18. századi Magyarországon. Témaválasztása, nyelve, stílusa, műfaja, eszmetörténeti háttere, fogadtatása és utóélete irodalomtörténetünk izgalmas és sokat vitatott kérdései közé tartoznak. Az első kéziratváltozat lejegyzése és az utolsó kiadás megjelenése között tizenkilenc év telt el: a regény szövegének átalakulása tükrözi az író gondolkodásának változásait, ismereteinek gyarapodását, érdeklődési körének módosulásait. A kéziratok sajátosságainak és a három kiadás eltéréseinek megismerése lehetővé teszi a fenti kérdések árnyaltabb megközelítését.

Az *Etelka* kéziratainak és kiadásainak változásait viszonylag egyszerűen is megfogalmazhatjuk. Dugonics folyamatosan alakította és bővítette a regény szövegét az 1786-os első változattól kezdve, az 1788-as első kiadásban bevezetőt, mottókat és jegyzeteket is csatolt hozzá, utóbbiak 1791-ben jelentősen gazdagodtak, az 1805-ös kiadásban pedig ö-ző nyelvjárásba tette át a teljes szöveget. Érdemes azonban részletesebben is megismerni a különböző változatokat, amelyek az író koncepciójának átalakulásán túlmenően arról is tanúskodnak, hogy a szöveg helyesírása is módosult, változott a tipográfiai megjelenítés, és a regény illusztrációkkal is gazdagodott. A szöveg folyamatos átalakulása bemutatásának szenteltük utószavunk első fejezeteit. Fontosnak tartottuk ugyanakkor, hogy az olvasó rendelkezésére bocsássunk egy rövid szövegmintát is, illusztrálva a változásokat. A *Függelék*ben közölt példa a regény első kézirata első két bekezdésének látványos átalakulásait és bővüléseit mutatja be, melyek eredményeként a szöveg jelentése is módosult, és az első kéziratváltozat, a hozzáfűzött jegyzeteket is figyelembe véve, az 1791-es (és az 1805-ös kiadásban) több mint négyszeresére nőtt.

A kéziratok bemutatását megelőzően szeretnénk Dugonics írásmódjára vonatkozóan néhány általános megjegyzést tenni. Az *Etelka* valamennyi kézirata autográf, Dugonics sajátkezűleg készíti másolatait is. Kézírása szép, jól olvasható. A szöveget azonban soha nem szó szerint másolja, mindig módosítja, így az *Etelka* minden kézirata és kiadása számos szövegvariánst tartalmaz.

Az *Etelka* valamennyi kézirata az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található. Az Oct. Hung. 42. jelzetű kézirat négy kötetbe van fűzve, címlapján Dugonics kézírásával az „ETELKÁNAK Története" címet, a szerző nevét, a kötetszámot és a keletkezés időpontját olvashatjuk. Az eltérő tintával írt, a köteteket szabályos időszakokra datáló, autográf beírás (1786. február 1., 15., március 1., 15.) feltehetőleg utólag került rájuk. Idegen kéz jegyezte fel a címlap bal oldalára: „ETELKA egy Magyar Kis-aszszony Világos-várott. Árpád, és Zoltán Vezérek' idejében melly Ritka Történetet a' Régiségnek Setétségéből uj világra hozott Dugonics András Kegyes oskola beli szerzetes Pap." A címlap a tulajdonosokra is utal

Beniczky Miklós ex librisével, a Jankovich-gyűjtemény és a Nemzeti Múzeum pecsétjével. A kötetek sajátossága, hogy az első megfogalmazást az író a füzetek bal oldalára jegyezte fel, míg a jobb oldalt üresen hagyta. Ide került a szöveg javítása. A javítások száma igen nagy, különösen a regény első részében, ahol a szerző gyakran egész bekezdéseket húzott át és írt teljesen újra. Különösen feltűnő ez a sajátosság, ha az *Etelka* két másik kéziratával összehasonlítjuk, amelyekben minden oldalra került szöveg és igen csekély a javítások száma. Kétségkívül ez a szöveg az *Etelka* első kézirata. A negyedik kötet borítójának belső oldalán érdekes bejegyzést találunk: „A' Játékok nemei" címmel az író huszonegy gyermekjátékot sorol fel. Valószínűleg a regény írása közben felmerült ötletét jegyezte fel, amelyet később felhasznált.

Már az első kéziratban könyvekre és (római számmal jelzett) fejezetekre osztja az író a regényt, a fejezeteknek alcímet ad, amelyeket javítgat, finomít. Az első változat több mint felét átírja. A legtöbb javítás az első részben (1r–82r) található. Kétszer is újrafogalmazza az Etelka származásáról írtakat. Különös gonddal festi, alakítja a békével együttjáró érzelmi és erkölcsi változásokat. Példaként azt a változtatást idézzük, ahol Dugonics az Árpád „nőügyeiről" írott részben az erkölcsi botlásként feltüntetett hibához a javítások során egyre súlyosabb következményt kapcsol, eljutva addig a gondolatig, hogy az erkölcsök „ellágyulása" elindíthatja azt a folyamatot, amely végső soron a nemzet bukását eredményezheti. Az első változatot álló, a javításokat és a betoldásokat dőlt betűkkel jelöljük, zárójelbe tesszük a később törölt szövegrészt. Megjegyezzük, hogy Dugonics az első mondatot is teljesen áthúzta és a lap jobb oldalán az egész általunk idézett szöveget újraírta: „Szégyenlették Venushoz hajlott *lágy* Vezérjeknek *meg-pörzsölődött* erkölcsét a' Márssal társalkodó <igaz> *kemény* Magyarok <, tartottak-is attól, ne talántán ki-iktatván előbbeni vezérnéjét, annak helyébe Világost a' Magyar szokásnak rettentő példájával bé iktassa>. *Inkább-is szerették volna, ha (amúgy-is özvegy lévén a vezér) ama' Kis-asszonyt hites-társúl el-venné, mintsem vele, a' magyar szokásnak rettentő példájával, illy nyalánk módra társalkodna. Tartottak attól-is: ne talántán a' körül-lévő, és még egészlen meg-nem-győzött ellenségek, meg-orrolván a' szerelemre vetemedett erkölcsöt, fel-emellyék fejeket, bátrabban essenek a' magyarokra, és hamar fel-is falhyák a' meg-asszszonyosodott gyenge szíveket.*" (5v–7r)

A Dugonics kézírásával készült Quart. Hung. 168. jelzetű másolat is fontos az előzmények szempontjából. A kéziraton szereplő szerzői bejegyzés nem világosít fel bennünket céljáról, információi csak utóéletéről árulkodnak: „Ezt Bajzáth Jozsef Úrnak, néha kedves Tanítványomnak ajándékban, örök emlékezetre adtam / Pesten Anno 1795, 20dik Augustusban." Ezt követi a tulajdonos fiának bejegyzése, aki 1854-ben a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának ajánlotta fel a kéziratot. A szöveg az 1786-os javított és az 1787-es, alábbiakban ismertetendő kézirat között ingadozik. Tanúskodik arról, hogy Dugonics több másolatot készített regényéről és hogy ezek a másolatok alig tartalmaznak javításokat, viszont mindig némi eltérést mutatnak a lemásolt szöveghez képest.

Sokkal nagyobb figyelmet érdemel azonban a Quart. Hung. 169. jelzetű kézirat. Címlapján a bécsi cenzorhoz történt benyújtás időpontját olvassuk: 1787. május 7. Utolsó oldalán található az engedélyezés, amelyet Szekeres, a bécsi cenzor rendki-

vüli gyorsasággal, május 9-én jegyzett rá a kéziratra. A kézirat Jankovich Miklós hagyatékából került a könyvtárba. Csak a „Másadik könyv" címlapja készült Dugonics kézírásával, de ez fontos számunkra, mivel több ponton is eltér az első kiadásétól: „ETELKA. Egy Ritka Magyar Kis-Asszony Világos-váratt Árpád', és Zoltán' Vezérjeink' ideikben. E' történetet a' Régiségnek Setétségéből új világra hozta Dugonics András". Ezután következnek az író titulusai és végül a kötet száma és alcíme: „A' Szerencsétlen Esetek." A belső felosztás finomodik: a regény két könyvre van osztva, a könyvek szakaszokra, utóbbiak római számmal jelzett, alcímmel ellátott fejezetekre tagolódnak. Még ennek a kéziratnak a szövege is jelentősen eltér az első kiadásétól. Oda kell figyelnünk az író vallomására, amellyel *Etelkának Külcsa* című írását indítja: „Etelka nevezetű Könyvemet 1786-dik esztendőben kezdettem, és két holnapok alatt szerencséssen el-is végzettem. De a' következendő két esztendők alatt, még nyomtatás alá adtam, símogattam." Azt, hogy a budai cenzorok (Hübner és Riethaller) mennyi ideig hátráltatták a mű megjelenését, nem tudjuk pontosan („sokáig" – írja Dugonics), de fél évnél hosszabb idő is lehetett. Ennek a munkának az utolsó szakaszát nem tudjuk követni az író kézirataiban, a nyomtatás alapjául szolgáló kéziratok sorsát nem ismerjük.[1]

A HÁROM KIADÁS

A kézirat „símogatása" valójában tartalmi változtatásokat, valamint a szöveg jelentős bővítését eredményezi, amelyről meggyőződhetünk, ha összehasonlítjuk az 1788-as kiadással.

Dugonics valamennyi kéziratban vezér ranggal jelöli meg Árpádot, akinek kapitányok és hadnagyok vannak alárendelve, míg az első kiadástól kezdve Árpád „a Magyarok' fejedelme" lesz. Ez a változás már az 1788-as kiadás címében is megjelenik: „Etelka, egy igen ritka Magyar Kis-Asszony Világos-váratt, Árpád és Zoltán Fejedelmink' ideikben." A nemzeti mítosz határozottabb megfogalmazást kap. A nemzetalapító Árpád alakja erőteljesebbé válik, a hatalma alá került országot a „dicső" jelzővel jellemzi az író, aki az 1791-es kiadás 1. jegyzetében Árpád fejedelmi rangját egyeduralomként határozza meg, és megválasztását a 891-es évhez köti: „látván: hogy a' hét Vezéreknek egytől-nem függések igen káros lenne: magát FEJEDELEMMÉ tétette." Nem sokkal a mű megszületését megelőző időszakhoz, Pray György és Katona István működéséhez kapcsolják azt a fordulatot, melynek során Álmos helyett Árpád lett „a magyar történelem (újra)kezdő alakjává".[2] A magyarok bejöveteléről és a honfoglalásról folyó viták azonban még a regény meg-

[1] *Etelkának*, 1, 14; Endrődi Sándor 1881-ben úgy tudja, hogy az 1788-as kiadás alapjául szolgáló kézirat „Ormós Zsigmond temesmegyei főispán birtokában" van (Endrődi, 1881, 193).

[2] Szabados, 1998, 632.

írása és többszöri átdolgozása alatt is igen hevesek voltak. A kéziratok és a kiadások változásai tükrözik a vitákat és az író véleményét. (Az átalakulást jól mutatják a *Jegyzetek*ben és a *Függelék*ben közölt szövegváltozatok.)

A kézirat címének megrövidülése összefügg a bevezető megjelenésével, ahol a címből elmaradt rész („a' Régiségnek Setétségéből új világra hozta") egész gondolatsort nyit: „*Ki-hoztam e' Szűzet a' Feledékenségnek Tartományából, a' régi Setétségből…*"

A legnagyobb szövegbővítést a jegyzetek megjelenése jelenti. A kéziratok és a kiadások összehasonlítása azt a feltételezést valószínűsíti, hogy Dugonics eredeti elképzelése egy történeti hátterű regény volt, amely fokozatosan szakadt szét fikcióra és az egyre jobban bővülő jegyzetekre. Amikor az ismeretközlés kényszere már túlságosan megterhelné a fikciót, Dugonics a jegyzetekre hagyja mondandóját, amelyekben nem korlátozzák a műfaj keretei. Hipotézisünket sok példával igazolhatjuk. A jegyzetek kialakulását több esetben nyomon kísérhetjük. A Quart. Hung. 169. jelzetű kézirat 46r oldalán olvassuk a regény szövegében a pusztaszeri esküt, amely az 1788-as kiadásban a jegyzetek közé kerül.[3] Az is előfordul, hogy Dugonics egész mondatot told a regénybe, hogy például a magyarok hadi mesterségéről Böles Leótól idézett hosszabb szövegrészt megjelentethesse a jegyzetben (20. jegyzet). A nyelvi és az etnográfiai jellegű jegyzetek esetében az író gyakran módosítja úgy a kézirat szövegét, hogy a megváltoztatott szóalak vagy új szövegrész jegyzet beillesztésére váljon alkalmassá. Így alakul át a kézirat *inneplés* szava a nyomtatásokban *szünnaplás*sá (13. jegyzet), a *szövetség sátorosság*gá (11. jegyzet), a *Herczeg Leventá*vá (10. jegyzet), a *Pannon Kún*ná (9. jegyzet), az *altiszt Ijjász*á (21. jegyzet), a *Magyar Lovancz*-cá (17. jegyzet) a *Morva Marhá*vá (3. jegyzet) stb.

Dugonics a könyv 1788-as megjelenését gondosan előkészíti. Az olvasó megnyerésére és befolyásolására felhívás jellegű előszót ír, amelyben már a „Honnyaim!" megszólítással a nemzeti összetartozást hangsúlyozza. A bevezetőben a regény újszerűségére hívja fel a figyelmet és javaslatokat ad a különféle érdeklődésű olvasóknak a megfelelő olvasás módjairól. Kiemeli a magyar nyelv használatának, a magyar történeti téma választásának fontosságát. A történeti téma és a fikció találkozásának az erkölcsi tanulság egyértelmű megfogalmazása és a nőnevelés szempontjából tulajdonít nagy jelentőséget. Pontosítja a történeti időt (Árpád fejedelem kora), a korszak jellemzésében alapvetőnek ítélt témákat (szertartások, hadviselés, életmód), utal a szöveget kísérő jegyzetek szerepére és forrásaira. Feltárja, hogy regényében azért idéz olyan sok közmondást, hogy „Nyelvünknek ezen gyöngyei a' Tengerbe ne vesszenek Szél-vizeinkben." Az előszó az írót megelégedéssel tölthette el, könyvének ezt a részét csak két rövid betoldással módosította a második kiadásban. Érdemes megemlíteni a változtatásokat. A „Világos'-várát" bemutató illusztrációk jelentőségére hívja fel a figyelmet: a nemzet önismerete szempontjából fontosnak tartott „siralmas dülledékek" emlékezetben tartását a második ki-

[3] 34. jegyzet, az 1791-es kiadás 42. jegyzete. A továbbiakban mindig a könyvünk alapjául szolgáló 1791-es kiadás jegyzetszámára hivatkozunk. A kritikai jegyzetekből azonosítható az első kiadás jegyzetszáma. Itt jegyezzük meg, hogy az 1791-es kiadásból vett idézeteink hivatkozásai (amelyek az idézetet követően, zárójelben találhatók) könyvünk oldalszámaira utalnak.

adástól kezdve emelte ki az előszó. A második betoldás a műben nagyobb súlyt kapott napkeleti eredettel kapcsolta össze a regény nyelvi sajátságait, a közmondások és a példabeszédek gyakori előfordulását.[4]

Az 1788-as kiadásban már a regény minden lényeges eleme megtalálható. Mindkét kötetet mottó nyitja és a regényt jegyzetek egészítik ki. A művet kísérő „paraszövegek" megjelenése a végleges koncepció létrejöttét mutatja: míg a mottók a fikcióhoz kívánnak kulcsot adni, a bevezető és a jegyzetek a regény hazafias-történeti hátterét erősítik.

A kéziratok ismertetése során jól láthatóvá vált Dugonics alkotói módszerének lényege: a regényíró szövegét újra és újra átírta. A kiadások összehasonlítása mutatja, hogy ez a folytonos változás a regény megjelenése után sem ért véget.[5] A változtatások hátterében az író tökéletesítési szándéka éppúgy szerepet játszik, mint bizonyos tendenciák felerősítésének vágya. A regény keletkezése idején Dugonics a pesti egyetem professzora, majd rektora, ismert író, aki az *Etelka* első kiadásának megjelenése után az országos visszhangot és sikert is megtapasztalja. Az új típusú értelmiségi felelősségével feladatának érzi, hogy az 1790-es évek mozgalmába regényét is erőteljesebben bekapcsolja, így az anyanyelv fejlesztésének programjába és a politikai elképzelések megfogalmazásába, amelyhez a régmúlt magyar történelmének felidézése jó keretet ad.

Az írói magabiztosság megerősödésére következtetünk a második kiadás címlapjának változásaiból. Az első kiadás analitikus címe helyett csak a hősnő nevét jelöli az új cím. A sikeres regény írója már saját maga bemutatását sem tartja szükségesnek és nem utal ezen a kiemelt helyen a két kötetben előadott események eltérő jellegére sem.[6] Így csak a regényre vonatkozó legfontosabb információkat őrzi meg (a modern regény gyakorlatára emlékeztetően): *Etelka*. Irta Dugonics András királyi oktató. Gazdagítja viszont egy-egy illusztrációval az így egyszerűsödött címlapot.

Az első kiadás szövege 1791-ben jellegzetes változásokon megy át. Az író az egész regényt aprólékosabban tagolja: a hosszú bekezdéseket széttördeli, a vesszővel elválasztott mondatrészekből külön mondatokat formál. Gyakoriak a betoldások: egy-egy szóval, néhány mondattal, vagy akár több bekezdéssel is bővülhet a regény az első kiadáshoz képest. Bizonyos szövegmódosítások a régies, archaizáló nyelvet próbálják gazdagítani és az első kiadásénál harmonikusabbá tenni. Ennek érdekében az író felhasznál népies szóalakokat, képzőkkel, szóösszetételekkel, el-

---

[4] A témáról bővebben tanulmányunkban: „Dugonics előszavai", *Tiszatáj*, 2001, 2. sz. 63–79.

[5] Lásd a témáról May István alapos elemzését: „Az *Etelka* három kiadása", *Szegedi könyvtári műhely*, 1985, 140–143.

[6] Az 1788-as kiadásban a címlapon olvashatjuk az író bemutatását: „Kegyes Oskola-beli Szerzetes Pap; a' Józan, 's-egyszer-'s-mind a' Természeti Tudományoknak Oktatója; a' Pesti Tanúlmányoknak Királyi Mindenségében a' Tudákosságnak Királyi Taníttója; a' Tanúlttaknak egygyik Tagja; a' Jeles Természeti Karnak Örebbike". A második kötetben a felsorolás kiegészül: „Az Tanúlmányok' Királyi Mindenségének ekkor-beli Elől-járója". A két kötet eltérő tartalmáról is találunk itt információt: „A' szerencsés dolgok", „A' szerencsétlen esetek".

vonással alkot szavakat. Néhány jellegzetes alakváltozást idézünk (az első kiadás változatát az 1791-es követi): *Ifjú–Iaventa, Uracs–Ur-fi, pántlika–laplika, galyiba–hájibájj, Mennyei–Föl-égi, Földi–Al-földi, gerlicze–gilice, fillentő–Ebhendi, Fő-pap–Kádár-atyám.* Néhol enyhíti a vulgáris szavakat: *szaros–lustos, lustos–repedtt*, kicseréli a vaskosabb szólásmondást: *A szél ellen ne peselly, mert magadat vizelled le. – Ne szólly nyelvem, nem fáj fejem.*

Az átalakítások hátterében felfedezhetjük az eredeti koncepció bizonyos elemeinek felerősödését. Ezek egy része a regényalakok – és főleg Etelka – megformálásával függ össze. A második kiadás betoldásaiban az elbeszélő kommentárjai a korábbinál jobban hangsúlyozzák a hősnő egyéniségének ellentmondásait, szigorú erkölcseit, engedelmességét. Hangulatának változásait az író természeti képekkel világítja meg. Többször befűzi saját érzelmeit a regény szövegébe, az olvasó együttérzését próbálva felkelteni: „Istenem! így hagyhatod-é gyötörtetni az ártatlan Bárányt..." A csalódott Zalánfi szenvedélye iránt is mutat némi megértést, amikor „ügye fogyott szegény"-ként jellemzi. Az átalakítások legtöbbször betoldások, de ritkán előfordulnak törlések is. Ezek közül egy érdekes, stiláris jellegű törlést idézünk. Etelka jellemzését túlságosan meseszerűnek találhatta az író, így törölte ezt a bemutatást: „...hónál fehérebb, rózsánál pirosabb, liliomnál ékesebb személlyét..." (1788, I, 53)

Még jelentősebbek azok a kiegészítések, amelyek a regény aktuális politikai mondanivalójával függenek össze. Dugonics az 1790-es években dolgozik a második kiadáson, amikor – II. József uralkodásának végén és halálát követően – a nemzeti érzés a magyar nemesekben és értelmiségiekben felerősödik. A regény módot ad az írónak arra, hogy megfogalmazza a magyarság nemzeti jellegének mibenlétét (Árpád fejedelem végrendelkezése kapcsán). A kéziratokban és az első kiadásban még a nemzeti nyelvet és öltözéket tartja meghatározónak, míg 1791-ben már fontosnak tartja ezekhez hozzáfűzni a nemzeti törvényeket is. A kilencvenes évek követelései között központi szerepet kapott az a gondolat, hogy csak a nemzet egésze által elfogadott törvények tiszteletben tartása teszi legitimmé az uralkodást. Bővítésében így fogalmaz Dugonics: „A' Várak meg-nem-őriznek úgy, mint vitéz Magyaraid, ha benned szerető Attyokat, nem kényes [a harmadik kiadásban: „önkényes"] Uralkodójokat láttyák." Ez a légkör magyarázza a regény egyes forradalmi hangú betoldásait is: „Csak vér-patakokkal veszthetik azt el; a'-mit vér-özönnel kerestenek. Élet, és Szabadság egy értelmű hangok a' Magyar fülekben." (135)

Az 1791-es kiadás felerősíti az Árpád-mítoszt és összekapcsolja az ugyancsak több elemmel bővülő Attila-kultusszal és a Szkítiához fűződő legendákkal. Hogy mennyire nem voltak egyértelműek az egyes történelmi alakokhoz fűződő legendák, jól mutatja az a tény, hogy a második kiadásban azonos összefüggésekben más-más nevek szerepelnek. A harmadik kiadásban egyébként ez az ingadozás továbbra is megfigyelhető, sőt az is előfordul, hogy az előzőektől eltérő, harmadik történeti nevet használ az író: *Attila–Balambér, Attila–Árpád, Árpád–Álmos, Bors–Zuárd–Örs.*

A második kiadás jelentős változást hoz a jegyzetek vonatkozásában. Az első kiadás 87 jegyzete 118-ra emelkedik, de a korábbi jegyzetekben is sok a betoldás. A legjelentősebb bővítést a magyarok történetével összefüggő jegyzetek jelentik,

de a szkíták, a hunok, a kunok, a bolgárok, a törökök történetéről, a török, a finnlapp, a perzsa „rokonság" kérdéseiről is megjelennek új jegyzetek. Ebben a kiadásban találunk először részletes kronológiákat: a hunok és a magyarok történetéről a IV. századtól Árpád haláláig, a törökök, a bolgárok történetéről. Dugonics „új" jegyzetei hivatkoznak forrásokra, de nem valószínű, hogy a jegyzetek bővítése új források felfedezésével függ össze. Sokkal inkább úgy tűnik, hogy visszatér a korábbi kiadás jegyzeteinek forrásaihoz és egyre több anyagot közöl, fordít, kommentál belőlük. Jó példa erre az első kiadásban is sokat idézett Priszkosz rétor műve, amelyből a második kiadásban az Attila szegedi udvaráról szóló részt fordítja és kommentálja. Az is előfordul, hogy az 1788-as történeti jegyzetekhez hozzáír, akár kétszeresére is dagadhat az eredeti jegyzet (például első kiadás 9., második kiadás 14. jegyzete). A jegyzetek kapcsolódási helye ritkán változik. Egy esetben helyez át egészen máshova Dugonics jegyzetet (az első kiadás 31. jegyzete változatlan szöveggel a második 90. jegyzete lesz). A második kiadás a jegyzetek között belső kapcsolatot is létesít: így a 91. jegyzet a 46. számúra, a 97. jegyzet a 38. számúra hivatkozik. A terjedelmes jegyzetek valóságos szövevényt alkotnak.

Nemcsak történeti jegyzetekkel gazdagodik azonban a második kiadás. Több „új" jegyzet tartalmaz szómagyarázatot, (vélt vagy valós) történeti etimológiát, így például a *gömb*, az *arszlán-oroszlán*, a *kocsi*, a *szamár*, a *kóty* szavakról írt jegyzet, a *Szeged* és a *Zoltán* név magyarázata (12., 26., 39., 48., 52., 58., 70. jegyzetek). Dugonics néhol itt is alkalmazza azt az eljárást, amelyet a kéziratok kapcsán említettünk, azaz, hogy a regény szövegén azért változtat, hogy módja legyen jegyzetet fűzni hozzá: így a *fi* toldalékról, a *Paczinákok-Paczalosok* elnevezésről vagy a *Tutur* szóról (84., 87., 92.) írt jegyzeteknél.

Azokban az esetekben, ahol a jegyzet a regény írásának idejéhez kapcsolható, az író aktualizálja mondanivalóját, pontos dátumot is idézve vagy saját tapasztalatára hivatkozva (2., 39., 56., 68., 87. jegyzetek). Ezekre a kérdésekre *A regény jegyzetei* című fejezetünkben visszatérünk.

Az *Etelka* második és harmadik kiadása között eltelt tizennégy év alatt Dugonics egészen átírta regényét. Az 1805-ös kiadás legszembetűnőbb változtatása az, hogy Dugonics Szeged környékének ö-ző nyelvjárását alkalmazza. Ennek az átalakításnak helyesírási, mondattani, igeragozási, szóhasználati következményei egyaránt jelentősek. May István Dugonics regényének ezt a kiadását úgy értékeli, hogy az író itt a tájnyelvet kísérelte meg irodalmi szintre emelni. Kísérlete „szigetet jelent kora irodalmi nyelvében" – állapítja meg.[7] Kétségtelen, hogy ilyen következetességgel nem alkalmazták kortársai a népnyelvet, noha többen (külföldön is) a nép (és sokszor egy-egy régió) nyelvében keresték az irodalmi nyelv megújulását. Dugonicsot 1803 és 1805 között különösen izgatták a magyar nyelv megújulásának kérdései. Folytatta a magyar nyelvű szakkönyvek kiadását, jelentősen előrehaladt közmondásgyűjteményének készítésével. Az *Etelka* harmadik kiadásával párhuzamosan készülő *Jólánka, Etelkának leánya* című regény jegyzetei a nyelv eredetével

[7] Az 1805-ös kiadás nyelvi sajátosságairól kiváló elemzést ad tanulmánya (May, 1986).

kapcsolatos elmélkedéseket is tartalmaznak. Az egyik jegyzetben megfogalmazza óhaját: „ha valamint Franciaországban, úgy a miénkben-is vólna a' Nyelvet csinosító Társaság!"[8] A változtatások hátteréként azt is meg kell említeni, hogy a szegedi származású író kivételesen sokat foglalkozik ebben az időszakban Szeged történelmével és nyelvével.

Dugonics saját nyelvhelyességi normákat állít fel a regényben, amelyekhez nagyjából következetesen ragaszkodik. Nyelvszemlélete Révai Miklóséhoz kapcsolható, aki a népnyelv tanulmányozását a nyelvi tradíciók megőrzése szempontjából alapvetőnek tartja, ugyanakkor Verseghy Ferenc álláspontját is tükrözi, aki az élő nyelv sajátosságait, a kiejtéskövető írásmódot részesíti előnyben. A népnyelv hatásának tulajdonítható a szenvedő szerkezetek csökkenése, a latinos mondatfűzések kerülése, a birtokos személyragok használatának változása, az ikes igeragozás kiterjedtebb alkalmazása.[9]

Az ö-ző írásmódot nemcsak a regény fiktív részében, hanem minden szövegrészben, így a jegyzetekben is megtaláljuk.[10] A kiejtéskövető írás következetes alkalmazása szinte minden szóalakban hoz változást: pl. *tartsd–tarcsd*, *metszett–meccett*. Itt említjük meg azt is, hogy a *cz* írásmódja *c*-re egyszerűsödik. Az idegen szavak és nevek írásában is alkalmazza a kiejtéskövető írásmódot a harmadik kiadás: a *c–k*, a *ph–f*, az *y–i*, az *s–sz* betűvé alakul. Példaként a *Pophyrogenneta–Porfirogeneta* és a *Croy–Kroj* átírást említjük.[11] Az 1805-ös kiadásban Dugonics következetesen használja a *Scithia* írásmód helyett a *Szittyia* alakot, amelynek olyan jelentős lesz az utóélete a magyar nyelvben és köztudatban.

Az idegen szavakat magyarral helyettesíti: *privilégium–kiváltság*, *Proczessio–Úr-napi menetel*, *Diaeta–Ország-gyűlés*, kivéve, ha ezek régies hatásúak: *tömlöc–áristom*. A régies szóalakokat részesíti előnyben: *idő–üdő*, *dicső–dücső*, *világ–velág*, *ing–ümög*. Népnyelvi alakok használatával is keresi a régies stílushatás elérését: *korsó–csobány*, *gazember–ízék-ember*. A szavak megrövidítése is a sajátos stílus kialakításához tartozik, ezt az eljárást a harmadik kiadás szkíta örökségnek vallja (110. jegyzet). A szövegben gyakran használt különös szóalakok jönnek így létre: *Apa–Ap*, *Atya–Aty*. Az archaizálásra általában nagy gondot fordító Dugonics nem következetes a régies alakok, például az igeidők használatában. A régies stílushatást új szavak képzésével és sajátos szóösszetételek létrehozásával is keresi: *Peczér–Ebész*, *Vezér–Tábornok*, *Titkos–Titoknok*, *Tigrisek-alatt-emlődött*.

Az egész szöveg helyesírására jelentős hatással van az *ly* használatának kerülése, amelyet *j*-vel helyettesít: *király–kiráj*, *oly–oj*, *tellyességgel–tejjességgel*, *Erdély–Erdéj*. A 71. jegyzethez ironizáló megjegyzést is fűz az író a „Tudóskákról" szólva, akik „a *hajót* is halyónak írják; *gyüjtemény* hejett gyülyteményt mondanak".

---

[8] *Jólánka*, I, 13.

[9] May, 1986, 36–38 és Diósi, 1938, 30.

[10] Példaként az 1. számú jegyzetből idézünk, ahol a 905-ös évet így jellemzi a második, illetve a harmadik kiadás: *Csendes idő. – Csöndös üdő.*

[11] Megjegyezzük, hogy az idegen tulajdonnevek magyaros írása általános jelenség a felvilágosodás korában, így például gyakran találkozunk a Voltér, Ruszszó alakkal Bessenyei Györgynél vagy a magyar nyelvű folyóiratokban.

A harmadik kiadás stílusának jellemzői között meg kell még említenünk, hogy az író a korábbi változatot gyakran toldja meg szinonimákkal, példabeszédekkel. Gyakran túlbonyolítja változtatásaival a korábbi szöveget.[12]

Számtalan betoldás, törlés, szövegáthelyezés tanúsítja Dugonics aprólékos átdolgozását. A szöveget az író a korábbinál is jobban tagolja, új bekezdéseket nyit, a mondatokat széttördeli. Vesszők helyett gyakran zárójellel jelzi a közbeékelt mondatokat. A tagolás és egyben a kiemelés eszközeként használja a dőlt betűket, amelyekkel a fikcióban is megjelöli a személy- és földrajzi neveket, a társadalmi rangokat. Szinte mindig így emeli ki a *Magyar*, *Magyarok* szavakat, amelyeket nagy kezdőbetűvel is hangsúlyoz. Különösen változatos tipográfiai megoldásokat találunk a jegyzetekben, ahol a dőlt és álló betűs, a kis- és nagybetűvel kezdett szavakon kívül a csupa nagybetűvel írt kiemelések egész rendszerét felfedezhetjük. A megoldások alkalmazása általában következetes (akárcsak az ö-zés vagy a j használata az ly helyett), de előfordulnak eltérések is.[13]

A regény szövege a második kiadást követően nem változik számottevően. Néhány módosítás az 1790 után keletkezett Dugonics-regények sajátos átalakulására emlékeztet. A szereplők narrátor által idézett szövegei több esetben direkt beszéddé vagy párbeszéddé változnak. Ugyanakkor az író a történet elbeszélését a korábbinál gyakrabban akasztja meg, hogy kedvére magyarázhasson az olvasónak.[14] A korábbi kiadásokban ilyen esetekben mentegetődzik, itt ezt nem tartja lényegesnek, sőt korábbi ilyen jellegű megjegyzéseit is elhagyja.

A tartalmi változtatások az előző kiadás tendenciáit erősítik. A hazafiság, a magyarság hangsúlyozását a magyar szó számtalan betoldása mutatja. Így például a „Magyar Kis-asszony vagy." mondatot így toldja meg az író: „*Magyar* atyától fajzottál, attól is vitéz katonától." A betoldásokon kívül a *magyar* szóra cserél több, más jelentésű jelzőt, így például az *erős* vagy a *drága* szavak helyett is előfordul. A korábbinál gyakrabban használja a *Honnyaim* szó különböző alakjait a *haza* és a *magyarok* helyett. A magyarság dicsőségének hangsúlyozásával párhuzamosan az Árpád által meghódított népek (bolgárok, tótok) lekicsinylése is gyakoribb.

Etelka egyénisége a korábban megfigyelt tendenciáknak megfelelően gazdagodik: az író hangsúlyozza erkölcsösségét (nevéhez kétszer is hozzáfűzi a „Szűz" szót),

---

[12] Így a *zúr-zavar* helyett a *szűrtt-zavart habarcs* kifejezést találjuk. Hanzárnak azt a kérését pedig, hogy Etelka legalább látogatóként elmehessen börtönbe zárt kedveséhez, ezzel a betoldással egészíti ki a harmadik kiadás: „(ha magát nem-is) de *Etelkának* leg-alább egy szemét küldené a' Csonka-toronyba: hogy ott a' hasadékon bé-nézzen". (265; 1805, II, 243)

[13] A kiemelések esetében egészen sajátos szempontok is érvényesülhetnek. Példaként Árpád temetését idézzük: „*Árpádnak* ily nevezetes el-temetésse után (midőn mind a' *Bajtsvásban* a' *Savót*, mind a *Torban* a' *bort*-is meg-itták) mindnyájan a' *Rákos* mezején összegyüleköztek: hogy *Árpádnak* hejébe, *Zoltánt* (annak fiát) tegyék fejedelemmé." (144; 1805, I, 380) Baróti Dezső úgy véli, hogy a főszöveg megtörése a jegyzetekkel, „a szedéstükör, különböző nagyságú és típusú betűk keverésével és szétbontásával [...] a barokk stílusideál kifejeződése..." (Baróti, 1934, 42)

[14] Etele ajándékba adott poharának leírásakor a pohár formájára és méretére vonatkozó magyarázatot fűz Dugonics: „Csonka csűcsnak formájára öntetött. Talpa kissebb, szája nem éppen kétszer terjedtebb vala. A' mostani harmad-fél icét magába foglalhatta." (66; 1805, I. 154)

szépségét antikizáló díszítőjelzővel emeli ki („ama' Gyönyörű *Flórának*"). Az érzelmek külső jelei erőteljesebbé válnak a harmadik kiadásban, Etelka szenvedései fokozódnak és többször a téboly határáig viszik. A másik regényhős, akinek egyéniségét szélsőségesebbre formálja Dugonics: a gonosz tanácsos, Róka. Az ország, Etelka és a papság ellen ármánykodó, idegen származású szereplő befeketítésére kivételesen sok betoldást használ: „Hollók eledele", „Kürtő-söpredék", „Eb-nyelvű", „Hóhér falattya", „Tóth-ivadék", „Farka-csavargató" stb.

Az előző kiadás kapcsán említett ingadozás a történelmi alakokhoz fűződő legendák vonatkozásában itt is megfigyelhető. De nem következetes a földrajzi nevek írása sem. Azt ellenben következetes tendenciának mondhatjuk, hogy a harmadik kiadás lehetőleg a nevükön említi a szereplőket, azokon a helyeken is, ahol a korábbi kiadások megelégedtek azzal, hogy rangjukkal, beosztásukkal vagy foglalkozásukkal utaljanak rájuk (*Attya* helyett *Gyula, Orvos* helyett *Zeke, Hadnagy* helyett *Lehel, seregek vezérlője* helyett *Lebék*).

A változtatások között különös jelentőséget kap néhány betoldás, amelyeknek a korábbi kiadásokban semmi nyoma nincs. Szerepük az, hogy Dugonics az *Etelká*t készülő vagy közben megszületett alkotásaival fűzze össze. Ebben a kiadásban már nyilvánvaló az írónak az a szándéka, hogy a sikeres regényhez kapcsolja a történetet folytató műveket. Itt jelenik meg először *Déva* és *Gyulafi* neve, akik a *Jólánká*ban kapnak szerepet (Etelka mostohaanyja és -testvére). A földrajzi nevek esetében hasonló eljárással él az író *Sajmos* várával vagy *Radnáv*al kapcsolatban.

Végül meg kell említeni a jegyzetekhez fűzött kiegészítéseket. Az 1805-ös kiadás nem tartalmaz új jegyzeteket, az író azonban néhány módosítással korábbi kronológiákat vagy történeti leírásokat helyesbít. Előfordul, hogy korábbi jegyzetét aktualizálja. Ezek közül idézünk egy olyan kiegészítést, amely több szempontból is érdekes. Ez a jegyzet a szövegen belüli jelentős betoldással van kapcsolatban, mely 1791-ben került a regénybe: „Zeged-városát, és annak gyönyörködtető Térjét vagy csak azért-is szerethette Árpád, mert eme' híres Városban vala helyheztetve Atilának, az ő leg-dicsőségesebb Ősének, Fő-Királyi Udvara..." (84) Két terjedelmes új jegyzet kapcsolódik a második kiadásban a témához, a Priszkosz rétor írása alapján fogalmazott 38. és a Szeged történetéről és leírásáról, valamint a város nevének jelentéséről írt 39. jegyzet. 1805-ben a 39. jegyzetet új információkkal bővíti Dugonics. Egy 1794-es régészeti kutatásról számol be, amely lehetővé teszi, hogy a város régiségét bizonyíthatóan (Marcus Aurelius korából származó pénzek segítségével) az Attila uralkodása előtti időkre vezesse vissza. Így a cselekménnyel alig összefüggő bővítés valójában a regény történeti-mitológiai hátterének egyik, a kiadások során egyre jelentősebbé váló elemét, a hunok és a magyarok történetének kapcsolatát gazdagítja.

A MOTTÓK ÉS AZ ILLUSZTRÁCIÓK

Az *Etelka* mindkét kötetének szövegét mottó nyitja. Az első kötet mottója Rájnis József *Egy igaz Magyar ruhába öltöztetett Leányka képéről* című versének utolsó két versszaka. Az idézett vers a hősnő egyéniségének megformálásában erősen inspirálhatta Dugonicsot. A mottóban szereplő verssorok a lány tiszta erkölcsét rajzolják. De a vers többi része is fontos szerepet játszhatott a regény koncepciójának megszületésében: a Rájnis által leírt hagyományos magyar öltözék, a kendőzetlen arc, a piros ajak Etelka jellemzői már a bevezető szerint. A vers éppúgy, mint a regény, a vidéki lány természetes viselkedését állítja példaként a parasztlányok és a „negédes városokban / Frantzia módra neveltt leányok" elé egyaránt.[15] A második kötet mottója Dugonics verse. Előrevetíti a történet második részét jellemző csalódásokat és szenvedéseket, az elmúlás könyörtelenségére emlékeztet, akárcsak az illusztrációk. A szerencsés véget érő szerelmi történet kapcsán már itt kifejezi az író az érzelmek viharáról kialakított pesszimista felfogását. A mottó másik érdekessége, hogy két sorral kiegészül az utolsó kiadásban, tehát még ez a szövegrész is bővült.

Dugonics a 17–18. századi regények hagyományát követi, amikor regényét illusztrációkkal adja ki. Művei gyakran jelennek meg illusztrációkkal, nem sajnál anyagi áldozatot sem hozni azért, hogy a metszetekkel is felkeltse olvasói érdeklődését.[16] Az illusztrációkat a kor legjobb rézmetszője, Tischler Antal készítette.[17] A szöveg és a kép közötti összhang ritka ebben a korban, Dugonics művei közül is csak itt jellemző igazán. A belső címlap két egész oldalas illusztrációja a főhősöket ábrázolja. Az elsőn Etelka és Etele a kép előterében állnak, hagyományos (18. századi) magyar öltözékben, az Attilától örökölt kard és az egyházalapításról megemlékező emlékoszlop mellett.[18] A háttérben Világos várának romjait látjuk. Jól tükrözi ez az ábrázolás az írónak azt a koncepcióját, hogy a mű hátterét adó történelmi korszakot saját jelenével kapcsolja össze. Érdekes leírást találunk az illusztrációról Dugonics *Jólánka* című regényében: „Egy Ótár-forma kőnél (annak föl-lapján) *Etelé*nek kalpagja és kardgya láccattatott. Maga páncélba őtözve lévén, Tigris-bőrrel béfödöztetött. Annak jobb részszén *Etelka* állott *Amazon* ruhájában. Mejjére vót tűzve egy Erökje. Az ótárnak azon lapján, mely a' Maros' torkára fordúlt, e' szavak vótak

---

[15] Kőszegi Rájnis József, *A' Magyar Helikonra vezérlő Kalauz*, Pozsony, 1781, 11–12. A vers teljes címe: *Egy igaz Magyar ruhába öltöztetett Leányka képéről, amelyet egy kép-író a' Poétának ajándékba adott.* Dugonics így fogalmazott, amikor a közmondások gyakori alkalmazása miatt bírálták: „Azt akarnák talán ezen emberek, hogy régi Magyarainkat franczia módra kényessen beszéltettem vólna." *Etelkának*, 22.

[16] Az első kiadásban megjelent tíz kép Dugonicsnak 70 forintjába került. A kiadótól 160 forintot kapott honoráriumként 80 tiszteletpéldány formájában. *Etelkának*, 29.

[17] Az *Etelká*hoz készített illusztrációkat a kor legkiválóbb rézmetszetei közé sorolja Pataky Dénes (*A magyar rézmetszés története*, Bp. 1951. 10. 130. 231).

[18] Művészettörténészeink ezt a képet emlékoszlop-hagyományainkban is számon tartják. A hazaszeretetre és a hagyományok őrzésére serkentő művészeti tradíció tökéletesen megfelel Dugonics írói koncepciójának. Uo. 130; és Papp Júlia, „Sajtóhírek 18. század végi hazai monarchikus »emlékművekről«", *Művészettörténeti Értesítő*, 2000, 1–2. sz. 125.

ki-vésve: A' Magyarok Istenének."[19] A másik egész oldalas kép Zalánfi melodramatikus halálának jelenetét ábrázolja.

A két nagyobb illusztráción kívül az író a regény nyolc „szakasza" elé kisebb képeket készíttet. A képek Világos várának romjait ábrázolják a regény születése idején (a vár kívülről a négy égtáj felől, a vár udvara, folyosója, pincéje és alaprajza). A nyolc kép a regény két-két szereplőjének arcképével egészül ki, amelyeket a művész érme formában helyez el: Árpád, Világos, Zalánfi, Kádár, Uszubú, Róka, Gyula, Huba, Zoltán, Hanzár, Lehel, Rima, Iván, Tuhutum, Sepel, Rákos. Ha figyelembe vesszük a második kiadásban a címlapra kerülő képeket is, láthatjuk, hogy a legfontosabb szereplők és a regény két fő színhelye felidézésében adhattak támaszt a képek az olvasónak (a királyi udvart, illetve a budai Csonka-tornyot ábrázolják ezek az illusztrációk, utóbbin egy zászlón feltűnik Karjel címere is). Csak a harmadik helyszín, az író szülővárosa, Szeged nem szerepel az illusztrációkon, pedig a város képét a szöveg többször is felidézi: a várat, az itt lakó emberek foglalkozását, életét. Dugonics célja ugyanis a „bús dülledékek" felidézése, ezért került középpontba Világos, amelynek 1784-ben lerombolt vára a pusztulóban levő, megőrzendő történeti emlékek példája.

AZ *ETELKÁNAK KÜLCSÁ*RÓL

Dugonicsnak ez a kézirata a regényhez közvetlenül kapcsolódik. Keletkezésének idejét a szöveg információi alapján pontosan meg tudjuk határozni: 1790. február 21. (a korona Budára hozatala) és április eleje (a második kiadás tervezett időpontja) között készült. A kiadáshoz az Országos Széchényi Könyvtárban található autográf kéziratot vettük alapul, jelzete: Fol. Hung. 103.[20] Dugonics írása 1883-ban megjelent Szinnyei József gondozásában, hűséges, de a szöveget nyelvileg kicsit modernizáló kiadásban.[21] A szöveghű kiadással az autentikus dokumentum közreadásán kívül azt is be szerettük volna mutatni, milyen volt Dugonics írásmódja a regény második kiadása készítésekor.

Dugonics a címmel pontosan meghatározta írása célját: a megfelelő értelmezéshez kívánt olvasóinak támpontokat adni. A regényében a korabeli olvasó ízlését kikémlelő, követő és formáló író ebben a szándékosan kéziratban hagyott írásban nem a kortársak, hanem az utódok tanítását és felvilágosítását tűzi ki célul: „Éltél

---

[19] *Jólánka*, II, 669–670. Sajátos intertextualitást alkalmaz itt Dugonics. A képet Gyulafi, Etelka mostohatestvére mutatja be.

[20] Az írás a Dugonics András *Különbféle gondolatai és történetei* című szövegegyüttes része, 1–29. oldal. A kiadásban az író kézi számozását követtük, hivatkozásaink (az idézetet követően, zárójelben) is ezt veszik alapul. (A szöveget betűhíven közöljük, a benne található latin szöveg fordítását lábjegyzetben adjuk meg.)

[21] Dugonics András *Följegyzései*, kiadta ifj. Szinnyei József, Bp. 1883, 9–53. (második kiadás: 1897.)

volna csak Te, kegyes olvasó ezen időkben [...] Többet szóllottál volna talán, mint sem én, ha ekkori időben láttad volna sanyargatásainkat..." (8)

Az *Etelká*t már első olvasói irányregénynek tartották. A műve utóélete miatt aggódó író számára is ez a jelentés tűnik a legfontosabbnak, utalásainak elhalványulását kívánja megakadályozni: „Több illyek, és ezekhez hasonló dolgok-is vannak Etelkában imide amoda el-szórva, mellyeket az ekkor élő Magyarok elég-képpen meg-érthettek, noha a' Következendőknél homályosak lésznek..." (13) Nem szeretné, ha bírálatait az általa becsült uralkodó („én annak jó szívét sok ízben tapasztaltam") elleni támadásnak vélnék, de azt sem, ha figyelmeztetései észrevétlenül maradnának: „Ne kárhoztass tehát senkit [...] ha Josef ellen ki-mondgyuk az igazat." (8) A kulcsregény-jelleg Róka alakja esetében a legnyilvánvalóbb, aki az egyébként jó, de befolyásolható fejedelem rossz tanácsadója, és akit Dugonics, vallomása szerint, két kortárs történeti alakból gyúrt egybe. A párhuzamok nagy része nem személyre vonatkozik, hanem történeti eseményekre, döntésekre, helyzetekre. Konkrét szövegrészeket is idéző értelmezésében sorra veszi a méltánytalanságokat és az uralkodás hibáit. Bírálatának legfontosabb elemei az uralkodás önkényességével függenek össze: a szabadságot korlátozza, a törvényeket egyoldalúan megváltoztatja. Külön fájó pont a magyar nyelv helyett a német erőszakolása, az idegenek favorizálása, a nemesség elleni politikai intézkedések, érdemtelenek megnemesítése és pozícióba juttatása. A piarista pap fájlalja az egyház elleni támadásokat is. Etelka a szenvedő országot személyesíti meg, amellyel uralkodója mostohán bánik: „Etelka ellen támadott még annak Gyula Attya-is, az-az Országunk ellen dühösködött Josef-is."(8)

Az *Etelkának Kúlcsa* az írói műhelybe is betekintést ad. Megismerhetjük azokat az eseményeket és dokumentumokat, amelyek a szerzőre hatottak a regény írásakor és az átdolgozások során, valamint a mű kiadástörténetét és fogadtatását. De ez a személyes hangvételű írás Dugonics gondolkodását is bemutatja és tükröt tart az író hiúságának, aki kétségkívül túlértékelte regénye szerepét: „noha ugyan magok a' Vármegyék sokat dolgoztak Josef császár ellen; még-is sokaknak bizonyság tételek szerént Etelkám volt a' Fő-ok melly az Országnak szemét ki-nyitotta". (29) Érzékenyen reagál a dicséretekre, elhárítja a bírálatokat. Az *Etelká*ról megjelent dicsőítő versekből, recenziókból is egész kis gyűjteményt állít össze. Ezek a dokumentumok és olvasói levelek, amelyekre nemcsak válaszolt, de egyes olvasók kérését a második kiadás átdolgozásai során figyelembe is vette, az író-olvasó közötti valóságos dialógus becses tanúbizonyságai. Legérdekesebb ilyen vonatkozásban Jármy Pál levele, aki a regény elolvasását követően Dugonicshoz fordult a jegyzeteket kiegészítő ismereteket kérve Karjellal és Árpád törvényeivel kapcsolatban. A szerző azonnal válaszolt az olvasónak, megköszönve kérdését és hozzáfűzve, hogy magyarázatát a következő kiadásban közölni fogja, „mivel az Urnak kévánságokat látom". A válaszlevél szövege előképe az 1791-es kiadás 55. jegyzetének.[22]

Végül meg kell említeni, hogy az *Etelkának Kúlcsa* a kilencvenes évek mozgalmainak, politikai eseményeinek több fontos dokumentumát is tartalmazza. Dugo-

[22] A levélből részletet olvashatunk a 21. oldalon. Dugonics válaszlevelét Tóth Endre közli: *Hölgyfutár* (Pest), 1854, 249. sz. 1007.

nics ezeket a szövegeket regényének politikai aktualitásával kapcsolja össze. Különösen megérdemli figyelmünket a II. József halála előtt készült, a törvények visszavonására vonatkozó rendelkezés és az ennek nyomán keletkezett rendelet latin nyelvű szövege. A rendelkezést az író a francia és a belga forradalmakkal kapcsolja össze: a császár félelmével, hogy „el-állyanak tőlle a Magyarok is" és birodalma „le-is-omlana".(23)[23] Közli a II. József halálakor, valamint a Róka alakjának mintául szolgáló Gróf Niczky halála és temetése után keletkezett gúnyverseket. A korabeli magyar pasquillus-irodalom egyik legszebb és legérdekesebb dokumentumát is tartalmazza a kézirat: a „Rajta magyar!" kezdetű verset. Ezt a forradalmi hangulatú írást – amely a magyar jakobinusok mozgalmában is szerepet játszik majd (így Őz Pál halálra ítélésében) – Dugonics úgy illeszti szövegébe, hogy nem azonosul vele. Gyermekes kevélységnek tartja az „el-erőtlenedett oroszlánt" megtámadó lázadók gesztusát.[24] Az *Etelka* írójának politikai koncepciója, bírálatának jellege, célja és határai világosan kiolvashatók a kéziratból.

A SZÖVEG UTÓÉLETE

„Mennyi a föltámadás-képes írónk! Dugonicsot első soron ezek közt érzem" – írja Illyés Gyula 1968-ban, aki elsősorban a magyar népiesség előfutáraként tartja fontosnak író-elődjét, bár a „művészi erőt" és az írói felelősséget is megemlíti rövid írásában, amelyet így fejez be: „Boldog és hálás előfizetője lennék Dugonics művei új kiadásának."[25]

Nem könnyű számba venni, hányszor tervezték már a Dugonics-művek kiadását, kritikai kiadását is, de a tervek rendre meghiúsultak. A szegedi Dugonics-társaság folyamatosan a kitűzött célok között szerepeltette 1895 és 1931 között, így Móra Ferenc főtitkársága alatt. Az *Etelka* új, teljes szövegkiadására azonban nem került sor. [26]

---

[23] A dokumentumok magyar fordítását is közli: Horváth Mihály, *Magyarország történelme*, Bp. 1983, VII, 684–690; a rendelet politikai hátteréről és utóéletéről: ifj. Barta János, *A nevezetes tollvonás*, Bp. 1978, 118–129, 141. A dokumentumok a korabeli folyóiratokban is megjelentek, de nem tudjuk, Dugonics honnan másolta őket.

[24] A versről Dugonics egy másik másolatot is készített: Dugonics András *Vegyes magyar munkáji*, OSZK Kézirattára, Fol. Hung. 10, 72v–73r. Ez a kézirat az *Etelkának Kútcsa* több szövegét is tartalmazza, így a regényt dicsérő „Lantolat" c. költeményt és a gróf Niczky halálával kapcsolatos két gúnyverset (72r). A „Rajta magyar!" című verset Benyák Bernátnak tulajdonítja Takács Sándor (*Benyák Bernát és a magyar oktatásügy*, Bp. 1891, 147–148). Benda Kálmán négy másolatot említ, köztük első helyen a két Dugonicstól származót, valamint Őz Pálét, aki ellen perében is felhasználták ezt a dokumentumot, noha a szerzőséget nem vállalta. Följegyzéseiben azt írta, hogy a költemény „1790 elején közkézen forgott az országban" („Ismeretlen politikai költemény 1790-ből", *It*, 1951, 100–105).

[25] [Illyés Gyula levele. Cím nélkül], *Tiszatáj*, 1968, 7. sz. 625.

[26] Császár Elemér az *Etelka* 1906-os szemelvényes kiadását üdvözölve jegyzi meg: „A tudomány érdeke természetesen a teljes regény közlését kívánta volna...", (Ismertetés), *Egyetemes Philológiai Közlöny*, 1907, 173–174; *A Dugonics-társaság jelentései*, Szeged, 1932, 25, 27.

Ugyanakkor a kiadástörténeti előzmények között számot adhatunk kivonatos kéziratokról és kiadásokról. Az *Etelka* ilyen szempontból is sajátos meglepetést tartogat: már a regény harmadik kiadását megelőzően megjelent első kivonatos kiadása. Georch Illés, aki bevezetője szerint „kedvet akar az olvasáshoz csinálni", célzatos válogatást készít: a magyarok legendás történetére és eredetére, valamint a magyar nyelv kérdésére irányítva a figyelmet. Az Árpád erkölcsének leírásával induló szemelvények a fejedelem temetésével záródnak. Etelka szerelméről, a templomszentelésről egy szó sem esik, sőt maga Etelka sem kap szerepet a könyvben. A szemelvények kizárólag az első kötetből származnak. A szövegválogatást a bennük előforduló „gyökér-szók" latin nyelvű megfelelőjét, illetve magyarázatát megadó szószedet követi.[27]

Részben megegyezik az 1821-ben kéziratos kivonatot készítő Baróti Sz. István célja az előbbivel: őt is foglalkoztatják az *Etelka* nyelvi sajátosságai. Kézirata első részében közmondásokat, példabeszédeket, népi hiedelmeket „szedeget ki" a regényből. A kézirat másik felében azonban merőben más, és meglehetősen különös ötlet megvalósítására vállalkozik: le akarja rövidíteni és átírni Etelka történetét „Kotzebue módjára". A szöveg melodramatikus elemeit hangsúlyozza és szerepekre bontja, a párbeszédeket a narrátor kommentárjaival összekötve. A kézirat főleg azért érdekes, mert ebből a korszakból nem maradt fenn más hasonló írás, amely a regény iránti érdeklődést tanúsítaná.[28]

1876-ban, az emlékére emelt szobor leleplezése alkalmából kiadott *Dugonics-album*ban az *Etelká*ból vett szemelvények is megjelentek. A kiadás a regény „meséjének" összefoglalását a regényből vett részletekkel illusztrálta, amelyek az előszóból és a párbeszédes részekből származnak. A magyar hagyományok, az erkölcsi lecke és az érzelmek bemutatása került előtérbe. A szemelvények forrása az 1788-as kiadás.[29]

A szöveg utóélete szempontjából a legjelentősebb vállalkozás Prónai Antal 1906-os szemelvényes kiadása. A kiváló Dugonics-szakértő, aki három évvel korábban adja ki az íróról készült máig is legteljesebb monográfiát, az előbbihez hasonló módszerrel, a szemelvényeket a történet elmeséléséve köti össze. Ez a kiadás megmutatja a regény témagazdagságát. A szemelvények nagy része az irányregény-jelleget emeli ki: a hagyományok szerepét, a régi törvények megtartásának fontosságát. Ezt a jelleget azzal is hangsúlyozza Prónai, hogy lábjegyzetben részleteket közöl Dugonics *Etelkának Kúlcsa* című művéből származó kommentárjaiból. Az *Etelka*

---

[27] G[eorch Illés], *Etelkából ki-válogatott remekje a' helyes magyarságnak*. Pozsony, Wéber, 1800. A szöveg: 5–51, a szójegyzék: 52–82.

[28] OSZK Kézirattára, Oct. Hung. 997. Az első rész (1–40r): *Régi Köz-Mondások és Példa Beszédek mellyek Dugonics András' Etelkájából a' magok valósága szerént ki-szedegettek* Baróti Sz. István által 1821-ben. A második rész (41r–86r): *Tiszta Szűzek* Mártiromja, *avagy* Etelkának: *Árpád édes, Gyula volt leányának az Ásiabéli Karjeli MAGYAR FEJEDELEMhez bizonyított tiszta erköltsű álhatatos szeretetének és Házassági szövetségének; Leg-szebb ki-nyílt virághoz hasonló ifjúságában, álmélkodásra méltó, keserves szív epesztő sok viszontagságok között folyt ártatlan életének HISTÓRIÁJA*. A Dugonits Munkájából ki szedte és kissebb formába szorította 1821-ben Baróti Sz. István.

[29] *Dugonics-album*, szerk. Fazekas Antal és Nagy Sándor, Szeged, 1876, 32–48. (Az összefoglaló szövegbe különös tévedés kerül, mely szerint Rókát kerékbe törnék.)

jegyzeteiből azonban a kiadás semmit nem vesz át. Etelka bemutatása, erkölcsei és érzelmei is fontos szerepet kapnak, a szemelvények közé kerülnek az Etele eredetéről és a Szeged környékének állatvilágáról szóló részek is. A bevezető szerint Prónai az 1805-ös kiadást vette alapul, összevetéseim szerint azonban az első „könyvből" a szemelvényeket az 1791-es kiadásból vette, míg a második „könyvből" származó részletek forrása az 1805-ös, ö-ző nyelvjárásban írt regény![30]

A szöveg utóéletéhez tartoznak feldolgozásai. A színpadi feldolgozásra igen korán, már 1792-ben sor került. Soós Márton *A' megszomorított ártatlanság avagy az ártatlan Etelka méltatlan szenvedése* címmel készített ötfelvonásos szomorújátékot, amely a születőben lévő magyar nyelvű színház repertoárjába is belekerült.[31]

Meg kell végül említeni, hogy Dugonics Etelka történetét két műben is folytatta. Az *Etelka Karjelban* (1794) című színdarab bevezetőjében azt írja, hogy ez a mű valójában az *Etelka* folytatása, más formában. A színdarab érdekessége, hogy nem felvonásokra és jelenetekre, hanem „szakaszokra" és alcímmel ellátott „részekre" tagolódik; az elbeszélő részeket párbeszédek követik, és lapalji jegyzetek is kísérik a szöveget. Regényének formájától tehát nem távolodott el nagyon Dugonics. Etelka történetének fonalát a színdarabban elmeséltek után veszi fel a *Jólánka, Etelkának leánya* (1803–1804) című regény, amely belső utalásaival egy trilógia első kötetévé kívánja avatni a sikeres művet.

A REGÉNY MŰFAJA

Az *Etelka* azon kevés regény közé tartozik, amelynek már megjelenését megelőzően megpróbálták meghatározni műfaját.[32] Az első magyar regényre vonatkozó kutatások azonban csak egy évszázaddal később indultak el, és ezek az alapos filológiai vizsgálatok is legtöbbször a regény egy-egy összetevőjére irányultak és nem

---

[30] Dugonics András *Etelkája*, szemelvényekkel, összeáll. és bev. Prónai Antal, Bp. 1906, 95 oldal. (A kiadás szómagyarázatokat is közöl: 93–95.)

[31] Megjelent: *Magyar Játék-Szín*, Pest, 1792, II, 1–118. Soós a darab ajánlásában kiemeli, hogy a színháznak a dicső múlt felidézése során az érzelmekre kell hatnia. Ennek megfelelően a regény cselekményét nagyjából követő műben a szenvedélyek és a cselszövések kapnak hangsúlyt, míg a történelmi eseményekre és alakokra többnyire csak utal a szöveg (így Árpád nem szerepel, halálát csak bejelentik). A szomorújátékot jegyzetek kísérik, amelyek főleg a felidézett kor kultúrájára, szokásaira vonatkoznak; szerzőjük forrásként az *Etelka* egyes részeire, valamint a regény jegyzeteiből ismert történetírókra hivatkozik. A színpadi átdolgozás sikeréről így emlékezik meg Dugonics 1794-ben: „Sóós, Endrődi Urak dicsőségessen fáradoztak: hogy amaz ugyan Etelkát, emez pedig az Arany Pereczeket szem eleibe tegyék. Iparkodásjoknak azon bérét vették, hogy munkájokat mind Magyar-Országban Pesten és Budán, mind Erdély-Országban Kolozsvárott örömest látták, és hallották a Magyar szem-fülek." (*Etelka Karjelben*. Szomorkás történet. Négy szakaszokban írta Dugonics András. Kiadta és bevezeti Prónai Antal, Pozsony–Bp. 1904, 12. „Elő-intés".)

[32] A fejezet korábbi változata „A regény műfaja Dugonics *Etelká*jában" c. tanulmányunkban: *ItK*, 2001, 3. sz. (megjelenés alatt).

a regényt alkotó szövegek összességére, így csak érintőlegesen vagy alig foglalkoztak a mottóval, a bevezetővel, a jegyzetekkel, az *Etelkának Külsá*val, vagy az illusztrációkkal és a művet tagoló szerkezeti felosztással.[33] A kutatások nagy része arra a feltételezésre épült, hogy Dugonics fordította a művet, így különböző források felhasználását vélték felfedezni benne.[34] Kevésbé kívánták a művet önmagában megérteni, mint az európai regényen belül létrejött sajátos alkotást és mint Dugonics életművének központi jelentőségű írását.[35]

A regény első ismertetése és elemzése 1786-ban, a *Mercur von Ungarn* című folyóiratban jelent meg, valószínűleg Koppi Károlynak, Dugonics tanártársának és barátjának tollából. Az ismertetés a regényműfaj apológiájával kezdődik: „Ne törődjünk [...] az ártalommal, melyet a gyengébb főkben okozott, hiszen értékes volta már eldöntetett, [...] hasznos és kifinomult olvasmány". Hangsúlyozza annak jelentőségét, hogy az író a nemzeti történelemből választott témát, és eredeti felfogását méltatja, elmarasztalva ebben a vonatkozásban a német regényeket, amelyek: „noha nemzeti témákban gazdagok, megszokták, hogy idegen személyek regényes jellemét nagyítsák fel". Az ismertetés második része arra enged következtetni, hogy szerzője olyan információk birtokában volt, amelyeket csak az írótól kaphatott, hiszen az illusztrációkat vázolja fel, a bevezető fő gondolatait követi és utal a jegyzetekre is, amelyekre vonatkozóan, láttuk, még a cenzori példány sem tartalmazott információkat. Fontosnak tartja, hogy a szerző megismerteti az olvasókkal a hunok, valamint az Árpád idejében élt szomszéd népek hagyományait, rítusait, taktikáját és politikáját (Bölcs Leó műve címére egyértelmű az utalás), valamint, hogy összefüggéseket keres a filológia (mai terminológiával etimológiának mondanánk) és a földrajzi nevek között. Kiemeli a történet valószerűségét: tartalma nem „puszta rege", hanem a „nemzet valódi históriája". A regényíró képzelőerejét dicséri, amely lehetővé tette, hogy „regényes történetbe öltöztesse" a történelmi témát, hogy a történelmi hősök mellé költött személyeket alkosson, hogy a cselekmény fordulatosságával „meglepje és szórakoztassa" az olvasót. Értékeli a regény nyelvét, amelyet a „könnyed, nemes és természetes" jelzőkkel minősít, helyesli, hogy az író az elbeszélés szövegébe közmondásokat és népi szólásokat iktatott, végül értékmentő szerepét hangsúlyozza, abban a korban, amikor „a sors a magyar nyelvet pusztulással fenyegeti".[36]

A magyar nyelvű, nemzeti történeti témájú regény koncepciója lassan és fokozatosan alakult ki Dugonics életművében. Az *Etelka* létrejöttét megelőzően hagyomá-

---

[33] Diósi Géza művének „A könyv külső felépítése" c. fejezetében ír a mottóról, a képekről, a jegyzetekről (Diósi, 1938, 31–33). Bíró Ferenc *Etelka*-elemzése a jegyzetek szerepét főleg a mű olvasata vonatkozásában értékeli (Bíró, 1994, 209–211).

[34] Berthóty Ilonka, *Dugonics és Barclay*, Bp. 1909. Császár Elemér német szentimentális regény átdolgozására gyanakszik: *A magyar regény története*, Bp. 1922, 40. Véleményét György Lajos is osztja (György, 1941, 267).

[35] Diósi és Bíró idézett tanulmányain kívül a regény elemzése szempontjából legfontosabbak: Endrődi, 1881, 51–84; Prónai, 1903, 101–103; Baróti, 1934; Szauder, 1968; May, 1985; Szörényi László, „Dugonics András", *Memoria Hungarorum*, Bp. 1996, 108–140.

[36] *Mercur von Ungarn*, 1786. okt. 18., 1035–1042. Az ismertetés német nyelven, C. K. aláírással jelent meg. (Prónay Antal tulajdonítja Koppi Károlynak: Prónai, 1903, 130. A német nyelvű szöveg fordítása Kovács Katalin munkája.)

nyos, az antik irodalom által kodifikált műfajokban alkot: iskoladrámákat, epikai költeményeket ír, eposzokat fordít, sőt egy mitikus-történeti jellegű regénye is születik, az *Argonauticorum*, de antik témáról, latin nyelven. Az *Etelka* váltást jelent az életműben. Míg korábban feljebbvalóinak, az arisztokrácia képviselőinek ajánlja műveit, amelyeket kisebb, zárt körnek szán, az *Etelká*tól kezdve az egész nemzet közösségét szólítja meg előszavaiban és széles olvasóközönség ízlésének kíván megfelelni. Ettől kezdve tudatosan választja a prózát, a magyar nyelvű írásmódot és a nemzeti történeti témát. A regény bevezetőjében az író a fikció és a történelmi téma találkozását az erkölcsi tanulság egyértelmű megfogalmazása szempontjából szerencsésnek tartó elméletírókhoz csatlakozik, és kortársai véleményét abban is követi, hogy a regényt főleg a nőolvasók erkölcsi nevelésében tartja használhatónak. 1790-ben *Arany pereczek* című regényében azt is megfogalmazza, hogy az *Etelká*tól kezdve egyre nagyobb közönség érdeklődését akarja kiváltani regényeivel: az *Etelka* rejtett üzenete ugyan véleménye szerint a „tanúltt" olvasók számára érthető igazán, de ezt követő műve már kifejezetten a középosztálynak szól.[37]

Az első magyar regény megszületésekor a műfaj különböző változatai már két évszázada aratnak sikereket Európában.[38] Dugonics *Etelká*jával kapcsolatban elsőként a 17. századi regény egyik változatáról, a heroikus regényről kell említést tennünk. Ez a regényműfaj Európában a társadalmi ellentmondások kiéleződésével párhuzamosan jött létre, az abszolutisztikus hatalom bírálata jellemzi: királypárti ideológia, amely azonban a király és a nemesség kölcsönös függését hangsúlyozza. Egyik első megvalósulása a Franciaországban élő és latin nyelven író, Dugonics által nagyrabecsült és műve egyik modelljeként említett John Barclay *Argenis* című regénye, amelynek több magyar fordítása is készült a 18. század második felében.[39]

A heroikus regények a múltról írva a jelennek adnak leckét, arról fogalmaznak meg burkoltan bírálatot. A mítosz, konkrétabban a történelmi mítosz, és egyes esetekben a nemzeti téma is központi szerepet játszik bennük. Szívesen választják történetük idejeként az antikvitást, az európai középkort és a nemesség király elleni lázadásainak korszakait. A felidézett történelmi korban megjelenített szereplőket írójuk saját korának érzelmeivel és tulajdonságaival jellemzi, lehetőséget adva a korabeli olvasónak, hogy kapcsolatot teremtsen ezáltal is a múlt hősei és saját

---

[37] A téma részletes kifejtése tanulmányunkban: „Dugonics előszavai", *Tiszatáj*, 2001, 2. sz. 63–79.

[38] György Lajos a magyar nyelvű románirodalmat 1730-tól kezdi bemutatni, az *Etelka* 1788-as kiadása művének 65. tétele. Ezek a művek átdolgozások vagy fordítások. Számos kéziratban maradt és műfaja szempontjából vitatható (például a rövid prózai műfajok körébe tartozó) írás is a katalógusba került (György, 1941, 203–269).

[39] Dugonics vallomása szerint valamennyi modellje közül Barclayét követte leginkább az *Etelká*ban: „*Etelka*, sive Arpadi, ducis Hungarorum incomparabilis filia per modum Argenidis, Virgilii, Homerique epopejæ, ritu fabularum Romanensium felicitер deducta. Primum hoc est in patria nostra originale et vere nationale roman" – írja 1791-ben („A Dugonics familiának a magyar nemesség elérésére tett iparkodása", *Följegyzései*, kiadja Szinnyei József, Bp. 1883, 103). Barclay *Argenis*ének két, kéziratban maradt fordítását említi György Lajos 1773-ból és 1781-ből, 1792-ben pedig két különböző fordítása is megjelent (György, 1941, 241, 243, 287–289).

jelene között.[40] Fantasztikus kalandok, nagy utazások, váratlan találkozások, meglepő fordulatok alakítják cselekményét, visszatérő kellékei közé tartoznak a viharok, az álruha öltése, a bebörtönzések, a hihetetlen megmenekülések, a rejtélyes történetek. Sajátos életérzés és tipikus események is jellemzik ezeket a regényeket: a pesszimista életfelfogásnak megfelelően a hősök számára a szenvedély (noha a boldogság egyetlen lehetséges forrását jelenti) szenvedés is. Az érzékenység szükségszerűen vezet a nagy szerelem fellobbanásához, amely azonban nem társas érzés, mivel kizárólagos, sőt a korábbi kapcsolatokat felborítja és nem is vezethet megnyugváshoz. Az elválás és a házasság egyaránt boldogtalanságot és elmagányosodást eredményez, még a happy enddel végződő történeteknél sem várható tartós boldogság. A természet az érzelmek tükörképe és katasztrófák forrása. Ezekben a regényekben az egyéni érdekek és érzelmek a történelem fő alakítói, az ember esendő, az események végzetszerűek és kiszámíthatatlanok, a világ abszurd.[41] A regényíró az olvasónak fontos szerepet juttat: bevezetőkkel, jegyzetekkel, a helyszínek és a szereplők azonosítását lehetővé tevő „kulccsal" arra biztatja, hogy fantáziája segítségével képzelje bele magát ebbe a távoli világba, és közben állandóan keresse benne a jelenére vonatkozó utalásokat, aktualitásokat is. A 18. század végéig nagyszámú kulcsregény születik az európai irodalomban.[42]

A heroikus regény fent összefoglalt jellemzői toposzok, amelyek Dugonics regényeiben is gyakran fellelhetőek. A kéziratokban és a különböző kiadásokban újra és újra átírt *Etelká*ban azonban a regényíró viszonylag egységes világot tud alkotni, a fenti elemek gyakori alkalmazása ellenére, feltehetően a határozottan kiválasztott történeti témának, az egyértelműen megfogalmazott célnak, a nemzeti múlt idézését hazafias kötelességként felfogó koncepciónak köszönhetően, míg az *Etelká*t követő regényekben halmozza a típushelyzeteket és a sematikus történeteket.

Az európai regény fordulópontja a 17. század második fele, amikor a műfaj a kis létszámú, kifinomult ízlésű, arisztokratikus körökhöz tartozó olvasóktól eltávolodik, szélesebb, társadalmi hovatartozása és ízlése szempontjából rendkívül heterogén olvasóközönség érdeklődésének kielégítésére vállalkozva. A műfaj megújulása az eposz, a történetírás és az emlékirat döntő hatása alatt jön létre, és érinti a mű

---

[40] Az emberi természet változatlanságát feltételező antropológia jellemzi a kor filozófiáját; a „couleur locale" igénye a színházban is csak a 18. század utolsó harmadában fogalmazódik meg, a regényhez hasonlóan a köznapi téma és hősök ábrázolásával egy időben.

[41] A heroikus regény legnagyobb sikereit Franciaországban aratta, legismertebb művelői Mlle de Scudéry és La Calprenède, utóbbinak *Kassándrá*ja Báróczi fordításában három kiadást is megért. Lásd Marie-Thérèse Hipp: *Mythes et réalités: enquête sur le roman et les mémoires, 1660–1700*, Paris, 1976; Marlies Mueller, *Les idées politiques dans le roman héroïque de 1630 à 1670*, Kentucky, 1984; valamint May István írásait: May, 1985; és „A *heroikus regény* terminus keletkezéséről", *Filológiai Közlöny*, 1978, 277–297.

[42] A műfaj főleg a francia és az angol regényben gyakori. A kulcs egyébként csak ritkán kerül kinyomtatásra, legtöbbször kéziratban marad, sokszor nem is maga a szerző készíti. Fernand Drujon 1200 kulcsregényt vesz számba és ír le részletesen. A műfaj meghatározásában fontosnak tartja, hogy valóságos tények vagy arra való utalások rejtett módon jelennek meg bennük, illetve, hogy íróik valóságos személyeket jelenítenek meg kitalált nevek alatt (*Les livres à clef. Étude de bibliographie analytique et critique*, Paris, 1888, I).

formáját, szerkezetét, témáját. A regény, miközben „megfertőzi"[43] ezeket a műfajokat, átveszi bizonyos elemeiket. A 17–18. század regényét a kritikusok gyakran jellemzik vegyes műfajként. Kísérleti regénynek is nevezik, de a „totális" és az „enciklopédikus" jelzőt is alkalmazzák rá, mivel képes magába olvasztani rendkívül eltérő tartalmú szövegeket (szerelmi történet, politikai, filozófiai utalások, történeti ismeretek) és befogadja különböző „rövid" műfajok elemeit (levél, novella, filozófiai értekezés, portré, maxima, anekdota). A 17. század második felére esik az európai irodalomban az antik regény, és elsősorban Héliodórosz újrafelfedezése is. Ugyanakkor az eposzban is keresi a regény a megújulás lehetőségét: 1650 és 1800 között szinte minden regényelmélet-író hivatkozik Homéroszra és Vergiliusra a műfaj előfutárai között.[44] Dugonics is ezt a két szerzőt említi modelljei között Barclay mellett korábban idézett latin nyelvű leírásában.[45] Héliodórosz nagyhatású regényét pedig ő fordítja először prózában magyar nyelvre (*A szerecsenek*, 1798). A történeti téma a 17. század végétől kezdve nagyszámú regényben, novellában és fiktív memoárban kap fontos szerepet. Megjelenése egybeesik a történetírás és főleg annak hitelességével kapcsolatos kritikákkal, ezért is hangsúlyozzák a regény védelmezői, hogy az olvasó ebben a műfajban a valószerűséget, de az erkölcsi leckét is jobban megtalálja, mint a történetírások nagy részében. A történeti téma a felvilágosodás regényeiben az egész korszakban jelen van, noha nem domináns: ezekben a művekben gyakori a történetírásokra való utalás, illetve azok forrásként való említése (jegyzetek formájában is), a történelmet alárendelik a fikciónak, az események titkos rugóit keresik, a hősök hétköznapi megnyilvánulásait mutatják be az olvasónak.[46]

A magyar regényíró olvasmányai között találjuk ennek az átalakulásban levő korszaknak egyik legérdekesebb regényét, Fénelon *Télémaque*-ját, amely antik kön-

---

[43] Mihail Bahtyin, „Az eposz és a regény (A regény kutatásának metodológiájáról)", *Az irodalom elméletei III*, Jelenkor, Pécs, 1997, 27–68.

[44] Georges Molinié, *Du roman grec au roman baroque. Un art majeur du genre narratif en France sous Louis XIII*, Toulouse, 1982. A regényműfaj történetének fontos elemeit a műfajok kölcsönhatását feltárva foglalja össze: Jean Sgard, *Le roman français à l'âge classique. 1600–1800*, Paris, 2000, 12–19.

[45] A Szilágyi Márton által publikált autográf önéletrajz alapján úgy tűnik, Dugonics 1786 augusztusában az eposzhoz közelebb állónak érzi regényét, amelyet így jellemez: „Epopeam Hungaricae", mint 1791-ben, amikor mintái között említi ugyan az eposzt is, de saját művére a „nationale roman" kifejezést használja („Dugonics András ismeretlen önéletrajza 1786-ból", *ItK*, 1997, 3–4. sz. 394–399).

[46] Példaként említhetjük a francia irodalomból Saint-Réal vagy Prévost történeti tárgyú regényeit (1670 és 1764 között). Ezek a regények azért érdekesek, mert ismert történeti hősök hétköznapjait mutatják be, miközben fiktív alakokat kapcsolnak be életükbe, és ugyanakkor összefonják a szerelmi és a történeti témát. A témáról általában lásd: *Revue d'Histoire Littéraire de la France* „Le roman historique" c. különszámának 17–18. századra vonatkozó tanulmányait (1975. márc.–június). Szerb Antal a nemzeti múlthoz való visszatérést az európai irodalmon belül a „gothic novel" divatjához kapcsolja és Dugonics múltszemléletét a preromantikus jelzővel jellemzi: „Benne a preromantikus mult-elképzelés és a specifikus magyar multhoz-ragaszkodás szinthézisre jutottak; ebben áll Dugonics legnagyobb fontossága." (*Magyar preromantika*, Bp. 1929, 59.)

tösben, a francia író terminológiájával „prózában írt eposzban" fogalmazza meg az uralkodónak és kortársainak szánt politikai leckét, valamint Voltaire filozófiai regényeit, amelyek közül a *Zadig*ot fogja Dugonics magyarra átültetni. Ezek a minták az aktuális politikai mondanivaló és a filozófiai gondolatok megfogalmazása szempontjából alakíthatták koncepcióját.

Miért arathat sikert az európai regények és az eposz műfaji elemeiből építkező első magyar regény 1788-ban?

A magyar felvilágosodás íróinak programjában a magyar nyelv művelése és az olvasás megszerettetése fontos feladatként szerepel. A regények magyar nyelvre fordítása is az olvasóközönség kiszélesítésének programjával kapcsolható össze, hiszen a magyarországi arisztokrata származású művelt olvasói réteg eredetiben olvassa a francia és a német regényeket. A főúri könyvtárak katalógusai jól mutatják, hogy a regény különböző 17. és 18. századi változatai, így a politikai, a filozofikus, az érzelmes, a libertinus és a történeti témájú regények is közkézen forognak ezekben a körökben. A nyolcvanas évek végén azonban már magyar nyelvű folyóiratok és számos fordítás jelzi, hogy írók és olvasók egyre fontosabbnak tartják a magyar nyelvű irodalom megjelenését. Hazafias tettnek tekintik a fordításokat és az anyanyelvű eredeti munkák írását.

Dugonics *Etelká*ja akkor jelenik meg, amikor a nemesség és az értelmiség különösen érzékennyé válik a nemzeti téma iránt. Már 1774-ben, *Trója' Veszedelme* című eposzának előszavában felbukkan az a gondolat, hogy csak a sokak által olvasott irodalmi műveknek köszönhetően őrződnek meg egy nép történelmének eseményei az utókor számára és válnak az emberiség előtt ismertté. Úgy ítéli meg, hogy Trója hírnevéért a görög hősöknél többet fáradtak Homérosz és Vergilius. Arra is felhívja a figyelmet, hogy a történelem, a mítosz és az irodalmi művek milyen közel állnak egymáshoz. Dugonics azért hangsúlyozza a megtörtént események lejegyzésének fontosságát, mert bizonyítani kívánja, hogy a magyar történelem is büszkélkedhet nagy hősökkel és hőstettekkel, még ha nem is biztosak róluk ismereteink (az antik történelemre is jellemző ez a sajátosság), csak eddig még nem örökítették meg azokat méltó módon: „...a' Régi Pogányoknak tselekedetei olly' szélessen elterjedtenek, hogy birodalmuknak és hírek' neveknek határa nem egyébb a' világ végénél; Őseinknek pedig minden ditsőségi [...] hamvokban fekszenek [...] A' mi Magyar Elein-is hasonló képpen ditsértetnének, ha Tétemények' le-írása hasonló emberek kezébe adathatott volna."[47]

A női főhős középpontba állítása, a viszonylag kevés kitérővel megszakított szerelmi történet fő témaként kezelése, az *in medias res* kezdet a 17–18. századi euró-

[47] *Trója' Veszedelme*, Poson, Landerer, 1777. Idézet az „Első könyv" előszavából. Báróczi Sándor először 1774-ben megjelent *Kassándrá*ja „Ditső Nemzetemhez!" című előszavának érvelése emlékeztet Dugonicsra: „Hanem csak azt mondom, hogy ha a' Görögök vitézségét, a' Kurtzius és Plutárkus író tollai által, szemeink elibe terjeszti a' régiség, a' Magyarokét a' napnyugoti el-rettent Nemzetek tészik halhatatlanná, és ha amazoknak Nagy Sándorjaik, ezeknek-is volt Atillájok. Ha ők Ajákosokkal, Ulissesekkel és Agamemnonokkal, Akhilesekkel és Léonidásokkal ditsekednek, miért hallgassunk mi az Árpádokról, Lajosokról, Hunyadiakról és Kenesiekről?" *Kassándra*, mellyet frantziából fordított Bárótzi Sándor magyar nemes testőrző, Pesten, Trattner, 1793, I.

pai regények általános jellemzői. Etelka fokozatosan kibontakozó története a múlt titkára épül, mely csak a regény végén tárul fel mindenki számára nyilvánvalóan, lehetővé téve a szerencsés befejezést. Dugonics regényében azonban a nemzeti történelmi téma is alapvetően fontos, az első kézirattól kezdve. Feltételezhető (amint ezt már említettük), hogy a jegyzetek sorát akkor nyitotta meg az író, amikor az egyre erőteljesebbé váló történeti háttér létrehozása a fiktív történet arányait teljesen felborította, dinamikáját megtörte volna. Dugonics a 17. századi regények sajátosságait követi, amikor művét egyre apróbb részekre tagolja. A világ mozaikszerű, töredékes megelevenítése, amely a rövid műfaj különböző elemeinek vegyítéséből is következik, már inkább a 18. század sajátja. A regényben jól elkülöníthető a levél, a dialógus, a maxima, az anekdota, az álomlátás, a portré, a képleírás műfaja. A szövegek képét még tarkítják a jegyzetekben található történeti kronológiák, forrásközlések, népi mondások. Az *Etelka* szerzője az európai regényen kívül ezeknek az eljárásoknak egy részét megtalálhatta az antik regényben, az eposzban és a történetírásban is, amely műfajokban szerzőként vagy fordítóként jártas. A modellek között nem szabad megfeledkezni a Dugonicsra mély hatást gyakorló Gyöngyösi István elbeszélő költeményeiről sem, aki a szerelmi és a vitézi témát kapcsolta össze.[48]

Dugonics, aki az olvasóközönség ízlését láthatóan jó érzékkel tudja kikémlelni, megragadja azt a pillanatot, amikor a változatos elemeket befogadni képes regény-műfaj és az egyre nagyobb érdeklődést kiváltó nemzeti történelmi múlt találkozása és magyar nyelvű megszólaltatása sikert arathat. A *Mindenes Gyűjtemény*ben 1789-ben megjelent méltatás épp ezeket az elemeket említi: az *Etelká*t az európai regény kiválóságainak alkotásaihoz hasonlítja (Richardson *Pamelája*, Wieland *Agathonja*, Haller és Dusch könyvei), és az idézett szerzőkhöz képest is kiemelkedőnek tartja érdemeit a nemzeti múlt regényes megelevenítésében.[49]

A regény megalkotásáról és Dugonics írásmódjáról elég hiányosak ismereteink. Megemlíti ihletőit, könyvtára alapján következtethetünk olvasmányaira, ismerjük a korábban általa művelt műfajokat, amelyekből az írás során meríthetett. A regény első változatát rövid idő alatt írta meg,[50] de az írásra nagy gonddal készült fel. Ezt mutatja például a regény helyszíneinek kiválasztása. A nemzeti érzelmek ébresztésében nemcsak a történelmi korok és személyek, hanem a történelemben fontos várak, városok is szerepet kaptak.[51] Világos vára szülőhelyétől nem messze találha-

---

[48] A 18. század során a *Márssal társalkodó Murányi Vénus* az egyik legolvasottabb alkotás maradt, amelyet Dugonics 1796-ban újra kiadott. Az eposzi hagyományokat az intim témával gazdagítják a 17. század epikai költeményei, de hozzájárulnak az új szerelemkoncepció kialakulásához és a szerelmi témával kapcsolatos terminológiák létrehozásához is.

[49] „...alig lész az illyen találmányos Könyveknek bőségében egy is, melyben több magánosságok, kedves régiségek s hazabelieket illető és haszonnal gyönyörködtető dolgok találtassanak, mint Etelkában". I, 129–132.

[50] *Etelkának*, 1.

[51] Dugonics befejezetlen kéziratos töredéket hagyott ránk a magyar várakról, amelyben 378 magyar vár leírását adja Abaújvártól Selmecbányáig, történeti forrásokra támaszkodva (*De arcibus regni Hungariae* – a szegedi Somogyi Könyvtárban található).

tó, 1784-ben rombolták le; a „siralmas dülledék" a pusztulásnak indult történeti emlékek közé tartozik. Ezt a helyszínt ismeri az író a legkevésbé, a regény megírását megelőzően el is látogat a helyszínre.[52] A regényben azonban csak a bevezető és az illusztrációk idézik fel a nagymúltú vár romjait. A Világosi vár a fejedelem pihenőpalotája, amelyet a fiatal és szép lány iránti vonzalma (Világosnak adta ajándékba), a szabályos (francia) park, az itt rendezett ünnepi lakoma egyfajta „Sans-souci"-vá alakítanak. A második helyszín Buda, a korabeli értelmiség számára hiányzó nemzeti fővárost jelképezi. Az író itt él, jól ismeri a város történelmi emlékeit és a hozzá fűződő legendákat. Ez a színhely felidézi ugyanakkor – a felvilágosodás regényeihez hasonlóan – a „bűnös" nagyvárost is. Itt folynak a perek, az intrikák, itt tapasztalja meg Etele a keserves börtönt, sőt még egy látványos és horrorisztikus kivégzés is színezi a képet.[53] A harmadik helyszín Szeged, az író szülővárosa. Helytörténeti kutatások eredményeiből ismerhetjük meg régiségét, Attila tartózkodási helyeként kap patinát. Olvashatunk környékének szerencsés természeti adottságairól, kivételes gazdagságáról halakban és vadakban, kézműveseiről, szorgalmas népéről, változatos etnikumáról, amelyek bizonyítják a magyar vidék életképességét. Arra is módot talál Dugonics, hogy Szeged királyi városnak mitikus történelmet alkosson, amikor az 1719 óta a város pecsétjében található bárányt a hősnőhöz és a szentegyház áldozati szertartásához kapcsolja. Ezt a várost kapja a regény végén a fejedelemtől ajándékba Etelka és Etele. A fikció és a valóság különös egymásrahatását látjuk az egyik jegyzetben, amely beszámol a hősnő emlékére Szegeden ültetett erdőről, melynek gyarapodásáról is számot adnak a kiadások (113. jegyzet).

A különböző elemek kimunkálása között meg kell említeni a regény nyelvének kérdését is. Az író fontosnak tartja, hogy a régi történetben a hősök ne „franczia módra kényessen" beszéljenek. A regény nyelvének tudatos alakításáról tanúskodnak a kéziratok, a kiadások és Dugonics vallomásai. Felelevenít archaikus igealakokat, a korabeli életmód idézésére új szavakat alkot és egyre több népi mondást illeszt művébe. A szép palotán apró hibákat kereső szemlélődőkhöz hasonlítja bírálóit, akik főleg a regény nyelvével kapcsolatos kifogásaiknak adtak hangot. Az író szerint a mű egészén belül kell megérteni ezt a kérdést: „nem érted a' nagy Épület mesterségét, ha az aprólékokban hibát találsz: mert azon a karczolások-is mesterségessen vannak oda helyheztetve".[54]

Dugonics regényes megfogalmazását adta a magyarság eredetmítoszának a hun–magyar folytonosság mellett voksolva, a magyarok bejöveteléről és a honfoglalásról folyó vitákba is bekapcsolódva. Az Árpád-mítosz regénybeli megformálásán kívül ki kell emelni, hogy a magyar és finn rokonság bizonyítását példázza a történet egésze és befejezése is, melynek során Etelka, Árpád gyermeke és Etele, karjeli királyfi

[52] „Mert midőn én Urunknak 1787-dik [sic!] esztendejében *Etelka*-nevezetű könyvemnek írásához fogni akartam; szükségesnek tartottam, hogy *Világos-Várat* és annak egész környékét meg-látogassam: mivel ezen könyvemnek nagy darabja ezekre a' tájakra szabódott." Dugonics András, *Radnai történetek*, Szeged, 1810, 126.

[53] Dugonics elmaraszaló véleménye egybeesik a felvilágosodás íróiéval: „...a roppant városokban sokkal több a' Pajkosság, mint a gyermekszülés" (*Jólánka*, I, 411).

[54] *Etelkának*, 22.

házassága létrejöhet. Az őshaza, a nyelvrokonság és a honfoglalás összekapcsolásának jelentőségét Szauder József szépen fogalmazza meg: „...Dugonics látta át, zseniálisan, miféle nemzeti köztudat kialakítására nyílik lehetőség azzal, ha Árpádot az őshazával és egy távoli, de szűkös kis magyarságot mégiscsak szélesítő rokonsággal hozza szoros, lehetőleg hatásos, regényes kapcsolatba. Ne higgyük, hogy a tényeknek ez az összekapcsolása egyszerű, könnyű művelet lett volna..."[55]

Az *Etelka* allegorikus tanítást tartalmaz az uralkodás módjáról, valamint a korabeli politikai problémák megoldásának lehetőségeiről. Dugonics értelmezése azonban elsősorban (ahogyan már említettük az *Etelkának Kútcsa* című írás kapcsán) a „nemzetnek" szóló történelmi leckét hangsúlyozza.

A regény ugyanakkor nemcsak történelmi és politikai, hanem társadalmi kérdésekre is választ keres. A honfoglalás utáni kor, amelyet a regény a kereszténység elterjedésével is összeköt, a béke időszaka. Utal azokra a szükségszerű életmód- és mentalitásbeli változásokra, amelyek egy nép erkölcseinek szelídülésével járnak együtt és amelyek a jelen számára is aktuálisak lehetnek. A dicső múlt idézése a regényhősök visszaemlékezéseire és a jegyzetekre marad, a regény fontos kérdése valójában az, hogy vajon a béke kora szükségszerűen a hanyatlásé is? Ellágyulást hoz? Mit tegyen a nemzet, hogy értékeit megőrizze a béke idején? Mihez kezdenek a hős harcosok az új világban, képesek-e alkalmazkodni ahhoz? Ezek a kérdések az író korának jellegzetes problémái közé tartoznak. A törvények változtatásából következő bizonytalanság, az erkölcsök fellazulását követő hanyatlás a felvilágosodás több írójának művében hangot kap.[56] A századvég magyar íróinál és költőinél is megjelenik ez az aggodalom, példaként Berzsenyi Dániel *A magyarokhoz* című 1796 és 1810 között írt versét idézhetjük.[57] Árpád alakjának ellentmondásai is összeköthetőek ezzel a kérdéssel. A nagy politikai tudással, „felvilágosult" uralkodói koncepcióval rendelkező fejedelem a fegyverek helyett a jó törvényeket tekinti a jövő biztosítékának. A vad és a civilizált környezet igen ritkán előforduló megjelenítése is ezt az ellentmondást tükrözi: az idős Árpád királyhoz illő geometrikusan rendezett kertet építtet, de jobban érzi magát a „sűrű árnyékok" „írtózásra-termett szentséges homállyokban" (21). Nemzete tiszteli, ellenségei félnek tőle, de erkölcseit, melyek az „ellágyulást" mutatják, már bírálat éri. Utódjának bizonytalan és meggondolatlan intézkedései a régi törvények megváltoztatásával összefüggő félelmeket látszanak igazolni (Zoltán cselekedetein keresztül II. József politikáját is bírálja az író).

A honfoglalás utáni korba jellegzetes 18. századi társadalmi problémákat is belevetít a regény. Gyula a családon belüli önkényes „hatalom" példája. Hiányzik a családmodell: nincs anya, aki az apa zsarnokoskodását ellensúlyozná (gyakori hely-

---

[55] Szauder, 1968. 629.

[56] Legismertebb közülük Montesquieu római történelmének saját korához intézett leckéje.

[57] „Romlásnak indult hajdan erős magyar! / Nem látod, Árpád vére miként fajúl?" „Elődeidnek bajnoki köntösét / S nyelvét megúnván, rút idegent cserélt. / A nemzet őrlelkét tapodja, / Gyermeki báb puha szíve tárgya." Berzsenyi Dániel *Művei.* Kis János *Emlékezései,* Bp. 1985, 109–111.

zet a kor regényeiben). Az apa-gyermek viszony (mint láttuk) a politikai függés leképezése. Tekinthetnénk ezt egyszerűen generációs problémának. A megváltozott világban azonban a fiatal férfiak sem találják helyüket. Zoltán, Etele, Zalánfi szenvedélyesek, meggondolatlanok; az érzelmek és a férfierények harca jellemzi alakjukat. Abban azonban már eltér Dugonics regényíró kortársaitól, hogy a Magyarok Istenébe vetett hit szükséges az erkölcsi biztonsághoz, és hogy egyes szereplői a visszavonult, vallásos életmódban megtalálják a lélek nyugalmát (erre példa a regényben Jelek története). Az ösztönekre építő, érzelmeik által irányított nők mintha biztosabb erkölcsi értéket képviselnének a megváltozott világban. Etelka a leggazdagabb egyéniség közülük, figyelmes, eszes, társas lény. Az író hétköznapi cselekvésekkel jellemzi: öccsével évődik, öltözködésével és a lakással foglalkozik, álmait meséli, virágokat gondoz. Rajta keresztül idéz Dugonics bizonyos hagyományokat: magyar ruha, zene, gyermekjátékok. Alapvető tulajdonságai: az apja iránti szeretet és engedelmesség, az ösztönös cselekvések, a vallásosság, az önzetlen jóság. A templomszentelésre a véletlen (sorshúzás) alapján választják ki. Az ő szájából hangzik el először a Magyarok Istene elnevezés is. A vallási áhítat felfokozódása különös módon egybecsik nála a szerelem fellobbanásával (Héliodóroszból ihletett jelenet). A szenvedély hatása alatt érzelmi élete átalakul: mély hite ellenére vidámból búskomor és változó kedélyű lesz, erősből törékennyé, sebezhetővé válik, a pirospozsgás, határozott lány könnyen elájul, többször a megőrüléstől féltik. Etelka erkölcsi és intellektuális téren múlja felül férfi partnereit, a másik pozitív nőalak, Hanzár (ösztöneinek köszönhetően) még a politikában is bölcsebbnek bizonyul náluk. Vele fogalmaztatja meg Dugonics a királynak szóló egyik legerőteljesebb politikai leckét, amikor az önkényes uralkodás, valamint a törvényhozó és a végrehajtó hatalom összefonódásának veszélyeire figyelmezteti férjét: „...csudálatos dolognak láttszik, hogy annak, a'-ki törvényt szab, hatalma-is légyen a' meg-büntetésre, minden törvény kívűl..." (218)

A viselkedési modellek hiánya és ellentmondásossága a regény boldogság-filozófiájával is összefügg. Dugonics pesszimista felfogása bizonyos hasonlóságokat mutat a felvilágosodásnak azzal a koncepciójával, amely a boldogság törékenységét hangsúlyozza. A boldogság nem valósulhat meg a véletlen (végzet) által irányított világban, veszélyeztetik a heves indulatok, de érzelmesség nélkül sem születhet meg, a folytonos nyugalom pedig véget vet létezésének.[58] Hogy ez a koncepció mennyire nem idegen Dugonicstól, az is jól mutatja, hogy a felvilágosodás boldogság-filozófiáját ilyen módon megfogalmazó voltaire-i regényt, a *Zadig*ot magyar történetté alakítja. Dugonics regényeiben azonban a világot a gondviselés irányítja és a keresztényi megnyugvás gondolatával kapcsolódik össze a felvilágosodás boldogságképe. A párválasztás Etelka szerint Isten adománya, amelyet a „gondos Természetnek törvénye meg-erősített", Etele a boldogság áhításakor a „Szeretetnek Istenére" hivatkozik (322, 309).

---

[58] A témáról lásd: Robert Mauzi, *L'idée du bonheur dans la littérature et la pensée françaises du XVIIIe siècle*, Paris, 1960 és tanulmányunkat: „»Az ember kétszer születik...« A szerelem ábrázolása az első magyar regényekben", *ItK*, 2000, 1–2. sz. 100–115.

A regény több alkotóeleme kapcsán említettük a megváltozott író-olvasó kapcsolat fontos szerepét. A jegyzetek esetében különösen érvényes ez a megállapítás. A jegyzet a dokumentumjelleg mellett kiemeli a regény bizonyos vezérmotívumait és összeköt két (térben vagy időben távoli) civilizációt. Arra készteti az olvasót, hogy ezt a kapcsolatot felfedje és hogy a szövegben rejtett jelentést keressen, így a regény didaktikus célját is szolgálja.[59] Megkívánja az olvasótól, hogy az olvasás módszerét váltogassa. Míg a fikció azt várja el tőle, hogy élje bele magát a hősök sorsába, próbáljon meg azonosulni velük, a jegyzet újra és újra figyelmezteti a szöveg költött jellegére és az író jelenlétére. Arra serkenti, hogy szakadjon el, távolodjon el a kitalált történettől, és gondolkodjon el rajta, gondolja végig az egyes szövegrészek célzásait és utalásait. Lehel kürtjének példáját azért érdekes megemlíteni, mert a kétféle megjelenítés összehasonlítására ad lehetőséget. A regényben kétszer is szerepel a kürt. Először Árpád temetésén, amikor Lehel „halottas nótát" játszik rajta. Ide kapcsolja Dugonics azt a jegyzetét, amelyben személyes élményét és ismereteit adja elő, melyeket a jegyzetben említett 1789. augusztus 29-i jászberényi útján szerzett (68. jegyzet). A jegyzet végén utal arra, hogy a témára még visszatér. Erre ad alkalmat Etelka budai utazása, amelyre Lehel kíséretében indul. A szomorú lány felvidítása adja a kürt ekphraszisz-szerű leírásának apropóját. A leírás tükör jellegű: a fikcióban a kürtön levő díszítés lényeges elemeinek rövid felvillantását találjuk, míg a hat jegyzetben a kürtöt ékesítő jelenetek részletes leírása olvasható, melynek forrása a jegyzetben idézett Molnár Ferenc latin nyelvű munkája (98–103. jegyzet). A regényben a leírás a kürtöt szemlélők megfigyelését követi. A kürt tulajdonosa mutatja meg a becses tárgyra vésett képeket a fiatal leánynak. A narrátor itt nem törekszik teljességre: „Nem csak ezeket; hanem más egyebeket-is mutogatott Lehel a' Kürtön." Arra is csak utal, mit jelentenek a képek: „És; mi értelmei lennének a' képzeleteknek, hoszszassan el-beszéllette az úton." (249) A jegyzetek teljességre törekszenek, részleteiben is pontos, „tudós" leírást adnak a tárgyról. A megkettőzött bemutatás jó példa arra, hogyan használja Dugonics a kedvelt regényműfajt ismeretek közlésére és tanításra. Az *Etelká*nak ezeket a jegyzeteit nagy gonddal kapcsolta az író a regényhez. Sokszor azonban kevésbé sikeres ennek a kapcsolatnak a megteremtése és gyakran előfordul, hogy a közlési vágy, a didaktikus cél diadalmaskodik a regény koncepcióján.

A regény műfaja szempontjából érdekes megemlítenünk, hogy noha Dugonics az egyes szám harmadik személyű írásmódot választja, előfordul, hogy narrátora a maga elé képzelt olvasóval dialógust folytat. Felszólítja, hogy a történetből saját maga vonja le a következtetést: „Nem-is fogok ítéletet tenni [...] A' környűl-állások világossan ki-adgyák, kit tarthatunk emberséges embernek..." (304) Megnyugtatja olvasóját, hogy a történet egészét ismeri: „Majd ki-tudódik az-után..." (77) Úgy tesz, mintha valóságos történetet adna elő, amelynek ő csak a lejegyzője: „...úgy

[59] A 18. század első felében a francia regényben gyakori eljárásról írt érdekes elemzés: Régine Jomand-Baudry, „Notes auctoriales dans la fiction orientale", *Le roman des années trente. Génération de Prévost et de Marivaux*, Saint-Étienne, 1998, 131–143. A német regényben például Wieland *Agathon*jában találunk számos jegyzetet.

fogom elő-adni a dolgot, a'-mint meg-történt" (304). A harmadik kiadásba befűzött megszólítás arra utal, hogy az író a megjelenített olvasóval kialakult kapcsolatát (akinek vélt érzelmeit is bemutatja) a korábbinál is jobban hangsúlyozza: „Ha <® Te> ezen pecsétes levélnek el-olvasása után, szemeiddel láthattad vólna [...] el-hűltél vólna..." (326; 1805, I, 420) Ezek a kiszólások azonban ritkák, Dugonics az olvasóval való kapcsolatot inkább a paraszövegekre bízza.

Az *Etelka* sikerét követően az író szinte minden művében visszatér erre a regényére, amelyet életműve központi részévé tesz. A regény műfajáról érdekesen vallanak ezek a szövegek. Az *Arany pereczek* bevezetőjében az *Etelka* sikeréről és második kiadásáról számol be. Hangsúlyozza a két mű hasonlóságát a nemzeti történelemből választott téma vonatkozásában és nem felejt el az Etelka által elnevezett „Magyarok Istenére" sem hivatkozni. A különbséget a kiválasztott olvasók tekintetében, a köznapibb témaválasztásban és a speciális helyszínben (Erdély) látja. Az illusztrációk, a felosztás, a történeti téma, az uralkodó meggondolatlan viselkedése az előző mű sajátosságainak folytatására utalnak ugyan, de a történeti háttér szegényessége a regény korábbi felfogásától való eltávolodására figyelmeztet. A többi műfajok elemeit szívesen kölcsönvevő regényműfaj az eposztól és a történetírástól egyre inkább eltávolodva az *Arany pereczek*ben a drámához, a színdarabhoz és a dialógushoz közelít.[60] *A gyapjas vitézek* (1794) című antik tárgyú regényét is összekapcsolja az *Etelká*val. A bevezető párhuzamot létesít az olvasóközönség („Hazám' fiai!"), a regény célja (a magyar nyelv „csinosítása" és az olvasók gyönyörködtetése) és témája (történeti téma, szkíta–magyar párhuzam) vonatkozásában.[61] 1798-ban megjelent *A szerecsenek* című regényfordításának bevezetőjében a regény műfajáról is összefoglalja véleményét. A „költeményes történet" szerinte akkor ideális, ha „szép-régi-érzékeny [...] és illendő", vagyis témájának a régmúlt megörökítésre méltó eseményeihez kell kapcsolódnia, az érzelmekre kell hatnia és erkölcsi tanulság megfogalmazására kell alkalmasnak lennie. Dugonics ezt az utolsó jellemzőt kiváltképp hangsúlyozza és – a felvilágosodás regényelmélet-íróira emlékeztetve – a fiktív mű hasznát éppen abban jelöli meg, hogy az író úgy alakíthatja történetét, hogy az erény elnyerje jutalmát és a „romlott erkölcsűek" megbűnhődjenek.[62] Külön

---

[60] Ezzel az átalakulással kapcsolatban megemlíthetjük a „dialogroman" műfaját, amely a német irodalomban a 18. században figyelhető meg. Az összefüggés lehetőségére Szilágyi Márton hívta fel a figyelmemet, aki úgy véli, hogy a Kármánnak tulajdonított *A' Fejvesztség* című töredék a regénytípus hazai poétikai kísérleteként is felfogható. A témáról és a német szakirodalomról: Szilágyi Márton, *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*, Debrecen, 1998, 280–281, 472. A műfaj francia változatairól (amelyet drámaregénynek fordíthatnánk): Henri Coulet, „Le roman théâtral", *Les genres insérés dans le roman*, textes rassemblés par Claude Lachet, Lyon, 1992, 187–200.

[61] „Kár volna pedig ezen régi történeteket, új világra nem hozni: mivel benne édes Elcink, ama' régi Scitáknak nyomdokait láttyuk. Sőtt maga-is ama' híres-neves Medea [...] Anyai részről, valóságos Scitiai fajzat vala."

[62] A felvilágosodás regényelmélet-írói ezzel kívánták a regény hasznosságát bizonyítani a történetírással szemben, így védelmezve a sokat támadott műfajt. Egyik legismertebb megfogalmazása Lenglet-Dufresnoy, *De l'Usage des Romans* (1734) című regényapológiájában található, aki szerint a történetírások tele vannak büntetlenül maradt botrányos és becstelen

hangsúlyozza az olvasás valláserkölcsi hasznát.[63] A regény szerkezetére nézve az *in medias res* kezdetet tartja kötelezőnek, amelynek kiváló példáját látja Héliodórosz regényében: „nem lineáris történet mint a mesék, hanem (mint Etelkámban és a' Gyapjas vitézekben) közepén kezdődik az egész dolog; az-után tér-vissza a' Történet elejére; vég-képpen mondgya az utolsó eseteknek röndjét".[64] Ezek a gondolattöredékek jól mutatják Dugonics elképzelését arról a történeti témájú regényről, amelyet előszavaiban „régi történetnek", „történetnek", „históriának", „hazai történetnek", „Magyar Újságnak", „költeményes esetnek" is nevez.

Jólánka (1803–04) című regénye kapcsolódik legszorosabban az *Etelká*hoz, már az alcím (Etelkának leánya) is felhívja erre a figyelmet. Cselekménye a sikeres regényre és az ezt folytató színdarabra épül *(Etelka Karjelben)*. Dugonics regénykoncepciója sajátosan változik: önmagában egységes világot tételező regény helyett, amilyen az *Etelka*, itt egy trilógia harmadik részét hozza létre és nem gondoskodik arról, hogy olvasói a regényen belül minden információt megkapjanak. Épp ellenkezőleg: azt kívánja tőlük, hogy olvassák el az előzménynek tekintett műveket. A jegyzetek egy része is ezt az összefüggést hangsúlyozza, ahelyett hogy összefoglalná az előzményeket.[65] Ahogy már említettük, az *Etelka* 1805-ös átdolgozásában is végrehajtott Dugonics néhány apró változtatást, hogy a művek közötti kapcsolatot nyilvánvalóvá tegye. A regény elemei széthullanak: a történeti háttér zavarossá válik, a tér kibővül, az utazás állandósul, alkalmi találkozások adnak lehetőséget hihetetlen és vadromantikus történeteik előadására, öngyilkosságok, gyilkosságok változatos nemei, álruhának köszönhető tévedések sora, értelmetlen, mesébe illő megpróbáltatások teszik lehetővé a történet folytatását, hol a horror, hol a pikareszk, hol a

---

cselekedetekkel, míg a regény erkölcsös történetek bemutatásával az ifjúság nevelésében egyértelmű leckékkel szolgál. (Az elméletíró, aki egy évvel később a történetírás apológiáját írja meg, ellenkező érveléssel, nem ismeretlen Dugonics előtt, az *Etelka* jegyzeteiben idézi, könyvtárában is megvan egy műve.)

[63] Dugonics mindenütt keresi regényeiben a lehetőséget, hogy a hittel, a lelki élettel kapcsolatos történeteket vagy elmélkedéseket adjon elő, jó példa erre az *Etelká*ban Jeleknek, Árpád fiának remeteéletéről írt fejezet.

[64] Feltehetően Pierre-Daniel Huet regényelméletének késői követőjeként, aki úgy véli, hogy „közönséges" a lineáris időrend követése és hogy a regényírónak Homéroszhoz hasonlóan műve elején a történet közepébe kell vezetnie olvasóját. A francia szerző elméleti munkája közismert volt az egész 18. században (*Lettre-traité de P.-D. Huet sur l'origine des romans*, éd. Fabienne Gégou, Paris, 1971, 76–78). Művének vezérgondolata a fikció apológiája. Az *Etelka* megjelenését megelőző magyar regényelméletek erőteljesen Huet művének hatása alatt állnak, különösen Szerdahelyi György 1784-es latin nyelvű műve, amely őt követi a regény eredetéről, témájáról, szerkezetéről, hasznosságáról írva, példákat idézve. Dugonics megfogalmazásaiban is felismerhető Huet művének némely gondolata. (Szerdahelyi regényelméletéről: Tóth Sándor Attila, *A latin „humanitas" poétikája*, II/1. Szeged, 2000, 97–120.)

[65] „Szükség-képpen tudósítom az Olvasót: hogy (minek-előtte *Jólánkának* olvasásához fogjon) olvassa-el elsőben Etelkámrúl írott könyvnek mind a' két darabját. Az-után ezt a' most említett *Etelka Karjelben* nevezetű Történetet-is. Másként *Jólánkának* ezen esete homájos lészen, mivel ama két említett könyvvel öszve-vagyon fűzve." (*Jólánka*, I, 121–122. 24. jegyzet)

gáláns regények hangnemét öltve. A szövegben elkülönül a narráció, a dialógus és a versek (az *Etelká*ba beillesztett versek mindig a jegyzetek közé kerültek). Annak az erőltetett szándéknak, hogy ezt a művet mindenáron korábbi regényéhez kapcsolja, egészen félelmetes következményei vannak. A *Jólánká*ban Etelka vélt öccse, Gyulafi elénekli azt a dalt, amellyel nővére szórakoztatta Etelét a Csonka-toronyban (ahol azonban, jó érzékkel, az író a dalt nem közölte). Még zavaróbb az az időbeli bukfenc (és az írói szerénység hiánya), amikor a főpap megjósolja, hogy nyolcszáz év múlva egy paptársa meg fogja írni Etelka történetét. Nyilvánvaló, hogy első regénye sikerét akarja meghosszabbítani és növelni.

Az *Etelka* folytatásaihoz tartozik bizonyos szempontból a *Cserei, egy honvári herceg* (1808) című regény is, amely pedig Voltaire *Zadig*jának magyarítása. Dugonics a történetet Taksony (Árpád fejedelem unokája) uralkodásának idejébe helyezi, a hőst apja a Finomi-öböl mellett található Etelka-várba küldi, a történet befejezése az író szerint a „Magyarok Istene" könyörületességét bizonyítja. Itt is találunk „történeti" jegyzeteket, köztük az *Etelká*ra(!) való hivatkozást is.[66]

Az *Etelká*ban sikerült csak Dugonicsnak a regény műfaját úgy alkalmazni, hogy olvasói érdeklődését és ízlését kielégítse. A kortársait izgató nemzeti történeti témákat és vitákat az aktuális politikai és társadalmi problémák áttételes bemutatásával kapcsolta össze, amelyre a „kulcsregény" kiválóan alkalmas volt. A szerelmi témáról, a nők gondolkodásáról és társadalmi helyzetéről írva olvasói érzékenységére hatott, a 18. század végének viselkedési modelljeivel és a köznapi, népi nyelv alkalmazásával ismerőssé tette számukra a felidézett régi világot. Az olvasó a bevezetőben és a jegyzetekben (és néha a regényen belül is) vele közvetlen kapcsolatot teremtő regényíró közeledésére hálásan válaszolt. Regénye az eposz, az antik regény, az európai regény, és a különböző rövid műfajok örökségét is magába ötvözi. Ennek a sokféle elemnek a vegyítése a korabeli olvasó igényét kielégítette, bár több író-kortársa esztétikai érzékét sértette; és talán nem véletlen, hogy noha kevés regénynek volt ilyen közvetlen és hosszan tartó hatása a magyar közgondolkodásra, neves követői, akik közül legkiemelkedőbbek Csokonai és Vörösmarty, sem ebben a műfajban építették tovább az általa életrehívott történelmi mítoszt.[67]

A REGÉNY JEGYZETEI

Nincs adatunk arra vonatkozóan, hogyan értékelték a korabeli olvasók az *Etelka* fiktív részét és a jegyzeteket. Az olvasói levelek és a regényt dicsőítő versek elsősorban a hősnőt vagy a cselekmény előadásának módját dicsérik, ami inkább a fik-

[66] Hanzárról és Zoltánról, a Csonka toronyról. *Cserei, egy honvári herceg*, Szeged, 1808, 10–15, 51 stb.

[67] A századfordulótól a témáról eposzt ír Csokonai Vitéz Mihály, Perecsényi Nagy László, Vörösmarty Mihály stb. Lásd Zentai Mária válogatását: *„A bajnok ébred" – Hősköltemények*, Bp. 2000.

ció iránti érdeklődést tanúsítja. Az is előfordul azonban, hogy a regény olvasója éppen azért fordult levéllel az íróhoz, mert a jegyzetekben talált információk kiegészítését remélte tőle. Az *Etelkának Kálcsa* című írás kapcsán konkrét esetet is említettünk, Jármy Pál levelét, amikor egy olvasói levél késztette arra az írót, hogy a második kiadáshoz új jegyzetet csatoljon (55. jegyzet).

Jelen kiadás készítője számára a legmegfejthetetlenebb talányt az jelentette, hogy mikor és hogyan kerülhettek a jegyzetek a regény szövegéhez, mivel a rendelkezésünkre álló kéziratokban a jegyzetek minden esetben hiányoznak, így az 1787-es kéziratban is, amelyre a cenzor az engedélyezést rájegyezte.

A Lehel kürtjéről írt jegyzetek elemzése némi lehetőséget ad arra, hogy nyomon kövessük, hogyan születtek a regény jegyzetei. A kürt és tulajdonosa köré szőtt legenda nem sokkal a regény keletkezése előtt vált ismertté. A regény által megjelenített kornak ez a legismertebb tárgyi emléke, amely a 18. században megtekinthető volt. Az Árpád fejedelem temetéséhez kapcsolódó 68. jegyzetben az író szemtanúkra hivatkozva idézi fel a történelmi tárgyat, amelyet kürtnek, tárogató sípnak is nevez, majd ezt a leírást a második kiadásban saját élményei alapján korrigálja és egészíti ki. Az Etelka budai útjához csatolt hat, egymással összefüggő jegyzet, ahol a kürt tudós leírását olvashatjuk, azért is érdekes, mert a regény 118 jegyzetéből mindössze ennek a hat jegyzetnek a kéziratát sikerült megtalálnunk (98–103. jegyzetek). A kézirat, amely Dugonics közlése szerint Molnár Ferenc 1779-es, latin nyelvű művéből készült fordítás, a jegyzetek teljes és pontos szövegét tartalmazza. Az is biztos, hogy kifejezetten erre a célra készítette írója, mivel a hosszú, egybefüggő szöveg margóján az első kiadás jegyzetszámait is feltüntette.[68] Ezek a jegyzetek azt is jól mutatják, milyen szorosan összekapcsolódnak a regény elemei, az elbeszélés, a múltról feltárt ismeretek és az író személyes élményei.

A jegyzet a felvilágosodásnak azon rövid műfajai közé tartozik, amelyek a szöveg nyitottságát biztosítják és kiegészítési lehetőségeket, kapcsolatok egész rendszerét villantják fel. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a szöveg második rétegét képezik. Érdekes kiegészítő információk birtokába juttatják az olvasót, mégis inkább nyugtalanságot keltenek benne, mint kielégülést, hiszen ismereteinek további kiegészítésére sarkallják, és az emberi tudás hiányosságaira és töredékességére emlékeztetik. Azt az illúziót adják neki, hogy az író partnernek tekinti, szabadságot biztosít számára a szöveg értelmezésében, amelynek jelentése, aktualizálása és felhasználása így nagy mértékben tőle függ. Ebben a korban a regényhez, így a történeti témájú művekhez fűzött jegyzetek gyakorlata egyáltalán nem ritka, ahogyan ezt már említettük. Bizonyíthatja az író műveltségét, a történeti háttér dokumentálására

[68] Dugonics András, *Vegyes magyar munkáji*, OSZK. Fol. Hung. 10, 70v–71v. „Notitia Cornu Lehelis, Jász-berényii observata quam exhibuit Franciscus Molnár [...] 1779." Kiss Etelka szerint 18. századi útleírások már megemlítik a tárgyat és a hozzá fűződő legendát, az első részletes közlés azonban Molnár 1788-ban magyarul megjelent *Jászberény városában levő Leel kürtének vagy jászkürtnek ismérete* című műve. Dugonics a szerző latin nyelvű, korábbi leírására hivatkozik. Így csak még jobban egyet lehet érteni a tanulmányíró Dugonicsról írott soraival: „Közvetlenül is hatott, Dugonicson keresztül szélesebb körök számára." („Lehel kürtje", *Történelem-kép*, 2000, 520–526.)

szolgálhat. Az európai regényekben az is gyakran előfordul, hogy a jegyzettel az író a kitalált történetet kívánja hitelesíteni, a cenzúrát próbálja félrevezetni, sőt arra is van példa, hogy az olvasó hiszékenységét teszi próbára, megtéveszti vagy játékra hívja.

A jegyzetek alkalmazása az *Etelká*ban is hasonló célokat szolgál. Az olvasóközönség kialakításán és kiszélesítésén fáradozó magyar íróra azonban viszonylag ritkán jellemző az írói játék, sokkal fontosabb számára a tanítás, a birtokába jutott ismeretek közzététele.

Dugonicsnak szinte minden fiktív művében találunk jegyzeteket, még drámáiban is. Az *Etelka* egyik jegyzete a „műfajról" kialakított általános véleményéről vall: „Mind ezekről többet írhatnék, ha a' Jegyzetnek természete meg-engedné..." (18. jegyzet) „Honnyaim!" című bevezetőjében különbséget tesz a fikcióban és a jegyzetekben alkalmazott írói módszerei és céljai között. A regényben a hősnő megalkotására koncentrál, célja itt a gyönyörködtetés és a követhető példa adása, a női olvasók ízlésének formálása: „*...hogy a' mostani Világ lássa; csudállya; kövesse* [...] *ékes példáin örvendeni fognak* [...] *Drága Kis-Asszszonyaink...*" A jegyzetekről szólva azt emeli ki, hogy a műnek ez a része nem fantáziájából született: „*nem újjamból szoptam*". Hivatkozik forrásaira és a jegyzetek készítésének módszerét alapvetően kompilációként határozza meg: „*...hol emennek, hol amannak Írásából szedegettem, és kölcsönöztem. De mind-egygyiknek nevét-is fel-tettem. Néha magam' véleménnyeit-is oda helyheztettem. Merész ugyan némellyekben; de vakmerő se-hol se váltam.*" Felsorolja fő témáit: „*Régi MAGYARAINKNAK Vitézségeket; Bátorságokat; Nagy Lelkeket* [...] *Fejedelmeinknek Szer-tartásaikat; Népeikhez Szereteteket; Ellenségeik ellen Hadi-Mesterségeket...*"[69]

Az *Etelká*ban az író a fiktív műhöz fűzött jegyzetek legkülönbözőbb lehetőségeit kipróbálta. A szerteágazó jegyzeteket igyekszik minél szorosabban a regényhez kapcsolni és velük a regény belső világát gazdagítani. Ezt az igyekezetet akkor tudjuk igazán méltányolni, ha felidézzük, hogyan alkalmazza Dugonics a jegyzeteket későbbi műveiben. A 17. században játszódó *Arany pereczek*ben tizenkilenc jegyzetet találunk. Ezek közül egy az Erdélyt helyszínül választó cselekmény történeti-politikai hátterét festi, egy jegyzet erdélyi közmondást idéz, a többiekben pedig Dugonics részleteket közöl Apor Péter kiadatlan kéziratából az erdélyi magyarok öltözetéről, táncairól, szokásairól. A jegyzetek rendkívül lazán kapcsolódnak a történethez, Erdély kultúrtörténeti hátteréhez adnak némi ismeretet. A *Jólánka* című regény majdnem annyi jegyzetet tartalmaz, mint az *Etelka*. A jegyzetek egy részének célja azonban pusztán az, hogy a *Jólánká*t Dugonics korábbi műveinek újabb köteteként láttassa. Egyes jegyzeteivel pedig bevallottan kora nyelvi vitáiba kapcsolódik be és nem is kíséreli meg reflexióit a fikcióhoz kapcsolni.

Vizsgáljuk meg először azokat a jegyzeteket, amelyek szorosan kapcsolódnak a fikcióhoz, annak már-már részét képezik. Olyan példát idézünk, amely a valóságot

[69] A *Római történetek* (1800) előszavában fejti ki azt a gondolatát, miszerint a „Fehérszemélyek" a regényben gyönyörködnek jobban és közben tanulnak is, míg a „Férj-fiúnak" illendőbb a történelemmel foglalkozni – az *Etelká*ban mintha a kétféle olvasói igényt sikerülne összekapcsolnia.

és a fikciót játékosan köti össze: „Mert azon nevezetes Pusztát, mellyen akkoron Etelkának TELEK nevezetű kis kutyája futkosott; szűnetlen KIS-TELEKNEK hivták az utóbbi Magyarok. Sött: az-után-is, midőn, 1775-dik esztendőben, azon Pusztára, Zeged-városának egy Faluja építtetett; azon régi dicsőséges nevét megtartotta. Pest felé egy-órányi járásra vagyon Kis-telektől azon híres Csárda, mellyre a' KUTYA-KAPARÁSNAK neve száradott." (45. jegyzet) Hogy milyen szorosan kapcsolódik ez a jegyzet a fikcióhoz, azt semmi nem bizonyítja jobban, mint hogy az 1805-ös kiadásban a jegyzetből idézett mondatokat Dugonics a főszövegbe teszi, éppen csak a falu alapításának évét hagyva ki belőlük (I, 239).

A szándékosan „költött" tartalmú jegyzetek kiválasztása néha kényes feladat, mivel bizonyos magyarázatokat a képzelet szüleményeinek hiszünk, miközben az író forrásokra is hivatkozik. Egyszerűbb, ha azokat a jegyzeteket tekintjük át először, amelyekben nem találunk hivatkozást. Harmincegy ilyen jegyzetet találunk, azaz az összes jegyzet majdnem egynegyedét. Tartalmukat illetően ezek a jegyzetek igen változatosak. Legnagyobb közülük a szómagyarázatokat tartalmazó jegyzetek aránya. Ide tartozik a kitalált cselekmény történeti-nyelvi hátterének megteremtése céljából „gyártott" szavak értelmezése. Példaként a „sátorosság" szót magyarázó jegyzetet említjük meg, ahol az írói játék nyilvánvaló.[70] A fikciót nyelvileg hitelesebbé tevő régi magyar nyelv felélesztését szolgálja a jegyzeteknek az a része, ahol idegen eredetű szavak, táj- és népnyelvi fordulatok magyarázatát kapjuk, így a „kóty" vagy a „tutur" szavak esetében (58., 92. jegyzetek). Az Árpád-kor hangulatának megteremtését kívánja elérni azokkal a jegyzeteivel, ahol régi vagy népi dalokat idéz, így például egy pünkösdi éneket (108. jegyzet). Nem tartja szükségesnek, hogy forrást jelöljön meg, amikor saját emlékezetére hagyatkozhat: népi mondókák, játékok idézésekor, vagy a regényben szereplő tájnyelvi szavak magyarázata esetében. Ilyenkor könnyen megtalálja arra is a módot, hogy összekösse a regény cselekményének idejét saját korával: „Játék vagyon a Nap-keleticknél; mellynek némelly nyomai a' mostani Magyaroknál is fel-találtatik" (107., 108. jegyzetek). Bizonyos szófejtések, szómagyarázatok, neologizmusok igen lazán kapcsolódnak a regény szövegéhez. Példaként az 1791-es kiadásban betoldott gömb szót említjük. A gömb a cselekményben nem kap különösebb szerepet. A jegyzettel az író célja az volt, hogy az általa alkotott szóról és jelentéséről informálja a természettudományok berkeiben kevéssé járatos olvasót (12. jegyzet).

A jegyzetekben sokszor azért nem találunk forrást, mert az író elegendőnek találja ismereteit, tapasztalatait közölni. Példaként idézhetjük a Szeged várának történetéről, a Nyulak szigetéről, a Csepel-szigetről vagy a Gellért-hegyről írt jegyzeteket (39., 56., 69., 105. jegyzetek). Ezek a jegyzetek legtöbbször az írás idejére is utalnak, így tartalmuk némileg ellentétbe kerül a regényben előadottakkal: amikor Rókát a szegedi várba zárják, amelynek ő lesz az első foglya, a jegyzetben ezt a pontosítást találjuk: 1785-ben tette börtönné II. József a szegedi várat (96. jegyzet).

---

[70] „A' SÁTOROSSÁG annyit tett' a' Régieknél, mint a HÁZASSÁG a' Mostaniaknál. Házaik nem lévén Eleinknek, új Sátort vertenek Magzattyoknak számokra, minek-elötte őket öszve-párasították. Az-után: hogy Magyar-országban le-telepedttenek, valamint a' SÁTOROKAT *Házakra*; úgy a' SÁTOROSSÁGOT-is *Házasságra* váltóztatták." (11. jegyzet)

A források megjelölése azonban hiányzik nemcsak az etimológiák, szómagyarázatok esetében, nemcsak az egyéni élményeket közlő vagy aktualizáló jegyzetekben, hanem a legtöbb történeti kronológiát tartalmazó jegyzetben is, így a hun és a magyar történelem kronológiájánál (1., 24., 109. jegyzetek). A források elhagyásával Dugonics talán a kronológiai viták csapdáját is el kívánta kerülni (a felvilágosodás filozófus történetíróinál gyakori ez az eljárás).

A forrásmegjelölést tartalmazó jegyzeteknek kisebb része nyelvi, nyelvtörténeti jellegű. Dugonics számára az *Etelka* kihívást jelent olyan szempontból, hogy milyen módon és mennyire tudja stílusában és szókincsében a magyar nyelv gyökereit fellelni és egy archaikus nyelv segítségével felidézni a régmúlt korokat. Az előszó ezt a szándékot világosan megfogalmazza. A jegyzetek is hozzájárulnak a kitűzött cél megvalósításához. A szómagyarázatok, történeti etimológiák esetében gyakran hivatkozik forrásokra. Előfordul, hogy az írott történeti forrásokat szóbeli közlésekkel szembesíti, így például nyelvünk török gyökereit keresve (Abul Fereg, Joseph de Guignes, Bíborbanszületett Konstantin, Decsy művei, illetve a szegedi török foglyok közlései – 26., 47. jegyzet). A nyelv állapotáról, a szavak jelentéséről gondolkodva költőket és írókat idéz (Bogáti Fazekas Miklós, Zrínyi Miklós, Barczafalvi Szabó Dávid – 8., 72., 94. jegyzetek).

A nyelvtörténeti jegyzetek gyakran történeti-mitológiai tárgyúakba fonódnak, hiszen a nyelv állapota, a szavak jelentésváltozása, az idegen eredetű szavak megjelenése, átalakulása vagy éppen eltűnése fontos kordokumentum lehet. Érdekes megfigyelni, hogy az idézett szerzők között nyelvtudósokat és történetírókat egyaránt találunk, akik a legkülönbözőbb korokhoz és nemzetekhez tartoznak.

Meg kell itt jegyeznünk, hogy a nyelvi jellegű jegyzetek gyarapodása, amely a második kiadástól kezdve szembetűnő (valamint az, ahogyan Dugonics a szereplők szájába adott szavakat, szólásokat csiszolja) összefügg nyelvi gyűjtésével, amelynek eredménye lesz közmondásgyűjteménye.[71]

A jegyzetek írásának módjára tudunk következtetni Dugonics könyvtárát tanulmányozva is. Dugonics könyvgyűjteményét gondosan válogatta össze. Gyűjtőmunkája eredményeként jönnek létre *Analectái*: tizenkilenc vaskos kötetben fűzi egybe a kezébe kerülő anyagokat, nyelvészeti, történeti könyveket, disszertációk „téziseit", korabeli ritka folyóiratokat, Mária Teréziát dicsőítő versek sorát, filozófiai és természettudományos tanulmányokat és kéziratokat. Szerepel közöttük a regény jegyzeteiben idézett több szerző műve, így Kézai Simon *Chronicon Hungaricum*ja, Sajnovics *Demonstratió*ja, Kalmár György, Katona István, Pray György munkái.[72] Az *Analectá*k vegyessége a jegyzetek kompilált jellegére emlékeztet. A jegyzet „műfajának" meghatározatlansága által mintha csak felmentve érezné magát az alól, hogy bármilyen módon is összekapcsolja az eltérő tartalmú írásokat.

---

[71] Az első, dátummal is ellátott kézirat 1792-ből való. A mű az író halála után jelent meg: *Magyar példabeszédek és jeles mondások*. Összeszedte és megvilágosította Dugonics András királyi oktató. Két kötet. Kiadta Karácsony Chrysostom Ince, Szeged, 1820.

[72] Az anyag, amely tudományos érdeklődését mind a nyelvtörténet, mind a történelem terén kiválóan tükrözi, a szegedi Somogyi Könyvtár gyűjteményében található. Vö.: Gyuris, 1972.

A történeti-mitológiai tárgyú jegyzetek

Különösen nagy számban fordulnak elő és érdekes szerepet kapnak a történeti jellegű jegyzetek, amelyek a regényben megjelenített korról és „előzményeiről" adnak ismereteket. A legfőbb témák: Attila és a hunok hódításai, életmódjuk, haremodoruk, hadi taktikájuk; a kalandozások, a magyarok harcai Árpád vezetése alatt, a honfoglalás és a letelepedést követő időszak. A történeti jegyzetek főleg a dicső múlt megelevenítését teszik lehetővé, míg a regény fikciós része inkább a béke, a letelepedés utáni új típusú problémák bemutatását kíséreli meg: a vitézi életmód feladásával járó ellágyulás veszélyeit, az önkényes uralkodás elkerülésének módozatait, a kereszténység bevezetésének szükségességét, a szomszéd népek közelségéből és az együttélésből adódó gondokat. A fikció és a jegyzetek célja azonban egybecseng: a nemzetféltés diktálja a múlt dicsőségének ébrentartását, a múlt emlékeinek, hagyományainak, történelmének megörökítését és közkincsé tevését éppúgy, mint a megváltozott körülményeknek megfelelő új erkölcsök, életmód, kormányzási mód keresését.

A kétféle típusú szöveg lehetővé teszi három különböző történeti kor megidézését. Elsőként a mítoszokba vesző dicső múltét: a hunok és a magyarok történetét a honfoglalásig, amelyre a harci erények jellemzőek. Az író jegyzeteiben erről a korszakról idézi legbőségesebben a korabeli forrásokat és a külföldi történetírókat. Célja, hogy magyar nyelven közreadja a csak nemrég előkerült történeti dokumentumokat és megossza a regény szélesebb olvasóközönségével is a 18. század végének tudományos eredményeit. A régi dicsőség feltámasztásának vágya kizárja, hogy az ősök korát a felvilágosodás nyugati történetíróitól megszokott bíráló hangnemben mutassa be. Dugonics minden alkalmat megragad, hogy bizonyítsa: őseink sem voltak barbárabbak kortársaiknál, ismerték és művelték az írást, a művészeteket. A második kor: a honfoglalás utáni időszak. Ez a regény jelene, amikor a dicső múlt már csak emlékkép. Erről a korról is idéz történeti munkákat, de bemutat jegyzeteiben történeti tárgyakat, legendákat, nyelvi emlékeket, amelyeket a korhoz kapcsolhatónak vél. A honfoglalás dicsőséges történeti mítosza, a múlt megőrzendő történeti hagyományai szempontjából alapvetően fontosak a jegyzetek, hiszen láttuk, hogy a regényben a morális értékek sokkal inkább a kitalált női főhőshöz, mint a történeti alakokhoz kapcsolódnak. A harmadik kor a 18. század vége, amelyet a másik két korszakhoz számtalan fonál fűz. A jegyzetek közvetlen, direkt utalásokkal valósítják meg ezt a kapcsolatot, a regény áttételesen. A történeti jegyzetek tulajdonképpen betekintést engednek Dugonics „műhelyébe" is: elolvashatjuk a forrásszövegeket, amelyek „megihlették", melyek alapján regénye cselekményét vagy szereplőit megalkotta.

A történeti tárgyú jegyzetek sokfélék. Néhány hosszú jegyzet kronológiát közöl: a hunok történetének, a magyar honfoglalásnak és a szomszédos, illetve rokon népek történetének vázát adja. Megemlítjük, hogy Pray György 1774-ben megjelent *Dissertationes* című művének kronológiája főbb vonalaiban megegyezik például a

regény 1. jegyzetében megadottal.[73] Az olvasó így a regény történeti alakjait, eseményeit, jeleneteit konkrét időpontokhoz kapcsolhatja.

A történeti jegyzetek tartalmát megvizsgálva láthatjuk, mit szeretne megismertetni Dugonics az olvasóval a történelemben. A jegyzetek nagy része a csak nemrég feltárt krónikák szövegét adja közre, apró részletekre bontva és tematikusan, ezáltal könnyebben követhetően, és főleg magyar nyelven. A magyar olvasó Kézai Simon, Anonymus, Bölcs Leó, Priszkosz rétor írásainak részleteit itt olvashatta először anyanyelvén. Ezek a jegyzetek a népek, nemzetek erkölcseit, szokásait, intézményeit, haditechnikáját, mindennapjait mutatják be. Az idézett írott források között szerepelnek személyes feljegyzések, régi írások (melyek származásáról nem mindig informál), hivatalos levelezések, királyi számadói könyvek.

De nemcsak az írott forrásokat tekinti lényeges dokumentumnak, tárgyi emlékekre is gyakran hivatkozik. Említettük már Lehel kürtjének alapos bemutatását. Várak, várromok, szobrok, címerek, érmék leírására, történetének felderítésére vállalkozik. Célja az, hogy a „siralmas Töredékek" felhasználásával a magyar múlt dicsőséges korszakának „örök emlékezetet" állítson (10). Hasonló cél vezeti és hasonló módszert követ, mint a Szeged város történetéről készített feljegyzései esetében: ebben a kéziratában a különböző forrásokból egymás után másolja mindazt, amit az 1103 és 1793 közötti történeti forrásokban talál. Történeti munkájában hivatkozásai általában pontosak és ebben a „dokumentumtárban" nem fordítja le a szövegeket. Az itt szereplő forrásművek sok esetben egybeesnek az *Etelka* jegyzeteiben idézettekkel, ahol azonban, mint már említettük, csak ritkán adja meg pontosan forrásait.[74]

A történeti jegyzetek forrásai Hérodotosztól a kortárs történetírókig igen változatosak, ennek a kérdésnek külön fejezetet szentelünk. A jegyzetek megfogalmazása tanúskodik arról, hogy Dugonics fontosnak tartja, hogy a felidézett témákról mindent közöljön, amit ismer és érdekesnek ítél. Bizonyos jegyzetei szótárak vagy enciklopédiák címszavaira emlékeztetnek megfogalmazási módjukban, sőt hivatkozásaikban is.

A jobbágy szóról (95. jegyzet)

Az *Etelka* jegyzetei gyakran bővülnek kiadásról kiadásra, de tartalmi átalakításuk viszonylag ritka. Erre idézhetjük példának a 95. jegyzetet, amelynek változása va-

---

[73] *Dissertationes historico-criticae in annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum*, Vindobonae, 1774, 233–235. Pray munkái fordulatot hoznak a magyar őstörténetírásban. Dugonics is évkönyv-jellegű kronológiát ad, adatai azonban azt mutatják, hogy más forrást is használhatott. A témáról: Szabados, 1998; Gunst Péter, *A magyar történetírás története*, Debrecen, 2000, 157–161; Szörényi László, „Nyelvrokonság, őstörténet és epika a 18. századi magyarországi jezsuita latin irodalomban", *ItK*, 1997, 1–2. sz. 16–24.

[74] Andrea Dugonics, *Connotationes nondum in ordinem redactae libera et regia urbe SZEGEDINO* (Tirnau, 1775). A kéziratot kiadta Lugosi Döme: Dugonics András *Szegedi monográfiája*, Szeged, 1929.

lóban jelentős az 1788-as és az 1791-es kiadás között, az 1805-ös kiadás azonban a korábbi szövegen már alig módosít. Miben is áll a változás? Az 1788-as kiadás szövege szerint a hadakozó magyarok közül egyesek a földművelést és adózást választották a katonáskodás helyett, a jobbágy szó eredete ez lenne: „*Jobb adgy; mint hadakozz*". Az elnevezést II. András alatt ezen kívül azokra is használták, „kik Országunknak NAGYGYAI *(Barones Regni)* vóltanak, de Karddal nem dolgoztanak". Ez a kiadás az ország védelmét biztosító vitézek magasabbrendűségét emeli ki: „Mind ezekből ki-tettszik, hogy Magyar Elejinknél azok tartattanak leg-nagyobb böcsűletben, kik Vitézkedttenek." (II. 119–120) Az író itt forrásra is hivatkozik (Szegedi, Leo), míg a későbbi kiadásokban ezek említése teljesen elmarad, arra utalva, hogy egyéni vélemény megfogalmazására vállalkozik. Az 1791-es kiadásban a jobbágy szó két jelentését így különbözteti meg: a „JOBB ADGY" szót „a' sűlltt Parasztokra", míg a „JOBB-ÁGYI" szót a nemesekre „Országunk Nagyjaira" használták. A nemességet itt már nem tevékenységi formához, hanem a születéshez köti: „De azokat, kik nemes Vérből, avagy *jobb ágyakból* születettenek, nem immár *jobb-adgyaknak*, hanem *jobb-ágyiaknak* mondották. Deákól-is őket Másadik András Királyunk így írja: JOBBÁGYIONES." A kilencvenes évek nemesi elégedetlenségi mozgalmához való csatlakozásként értékelhetjük a szöveg megváltoztatását.

A nemesség szerepének felértékelése egyébként nemcsak ebben a jegyzetben tükröződik. Dugonics a nemességet a születéshez és az érdemekhez egyszerre köti például a 106. jegyzetben. A régi magyarok törvényeire hivatkozik (Thuróczyt idézve), amelyek szerint a „czégéres vétkekben esett Nemesek meg-Nemtelenítettek," paraszttá váltak. (Még a második kiadás címlap-illusztrációja is hangsúlyozza ezt a gondolatmenetet, ahol a börtön tornyára a „nemtelennek" szó van írva.) Hangnemből kiérezhető, hogy fájlalja, ha a nemesség és az erkölcsösség nem kapcsolódik össze. Ugyanakkor az idézett törvényre hivatkozó József császár visszaéléseit sem hagyja szó nélkül az *Etelkának Kúlsá*ban: Forgács Miklós Nyitra megyei főispán példájával bizonyítja, hogy a császár a régi törvényre hivatkozva valójában koholt vádakat használt fel a magyar nemesség lejáratására (12). Méltatlankodva említi azt is, hogy pénzzel szerezhető meg a rang: „Akinek ekkor [Mária Terézia halála után] pénze volt, Jószágot vehetett, és meg-nemessítetett..." (9) Az idézett példák jól mutatják, hogy Dugonics azért védelmezi a hagyományos nemességet, mert tőle reméli a nemzeti tradíciók megőrzését és az ország felemelését. Más alternatívát nem lát, így regényébe azt a vágyat vetíti bele, hogy a nemesnek születettek között az arra valóban érdemesek maradnak.[75]

[75] A témáról lásd: Bíró, 1994, 214; Gyuris György, „Dugonics történelemszemlélete", *A Dugonics társaság évkönyve*, Szeged, 1998, 69; May István, „Az *Etelka* három kiadása", *Szegedi könyvtári műhely*, 1985, 140–143.

Dugonics a honfoglalás korát felidéző eredetmondát két jegyzetében is felidézi. A 67. jegyzetben megemlíti, hogyan szerepel Anonymusnál és más szerzőknél a fehér ló legendája, a 114. jegyzetben pedig a legenda verses változatát közre is adja, mivel a „vitéz Eleinkről" írt „régi éneket" „ide-tartozandónak" érzi. A verset bevezető rövid szövegben Priszkosz rétor és Anonymus tanúskodását idézi, akik leírják, hogy a magyaroknál szokás volt a jelentős eseményeket hősi énekekben megörökíteni és azokat elénekelni. A hősköltemény 1300 körül keletkezettnek véli.

Az irodalomtörténetünkben *Pannóniai ének* címmel ismert mű Csáti Demeter szerzeménye, amint ezt a vers egyik változatának kolofonja közli is (a Dugonics rendelkezésére álló kéziratmásolatból ezek a versszakok hiányoznak). Széchy Károly a barát-gót írással készült kézirat születését 1541-re valószínűsíti.[76] Dugonics a szöveget az 1788-as és 1791-es kiadásban azonos, 1805-ben azonban teljesen új átiratban jelenteti meg, bár csak néhány szót változtat meg teljesen. A kiadások eltéréseit közlő jegyzetekben csak a jelentős eltéréseket adjuk meg, az alábbi jegyzetben a három első versszakot közöljük az utóbbi átírásból, hogy az olvasónak módjában legyen a kettőt összehasonlítani.[77]

Dugonics közlése előtt néhány évvel vált ismertté irodalmunknak ez a fontos alkotása. Pray György 1774-ben említi létezését, 1776-ban Cornides Dánielnek is eljuttatja a Subich Ferenctől származó kéziratmásolatot. Ezt írja át Révai Miklós, aki *Elegyes versei* című kötetéhez fűzve közli 1787-ben. A Dugonics által publikált változat az előbbitől jelentősen eltér. Dugonics azonban, Révai által feljegyzett vallomása szerint, más kútfőt használt: „Ő ezt az Éneket, öszve hajtogatott, és a' hajlásokban már igen meg kopott papíroson kapta Erdélyben Gyalakúti Lázár Jánostól, nem kevés Heánossággal." Itt megtaláljuk az okát a Révaitól való eltérésnek, és az új átírásnak is.[78] Dugonics egy harmadik variánst is készít, feltehetően

---

[76] „A Pannóniai ének", *ItK*, 1892, 447.

[77]
„Emleekewzzennk Reegiekreul,
Ziththiaabuul ki-jewttekreul
Magharoknak Elejewkreul,
Ees azok' viteczseegjewkreul.
Ziththiaabuul induulaanak,
Ees e' fewdre ki-jutaanak,
Esthennek haalaat adaanak,
Hogh Erdeejbe bee-laataanak.
Ewk magokkal ott joot teenek,
Heet seregewt ewk zerzeenek,
Heet Kapitaanht rewndewleenek,
Vaart mind-eghghiknek teeveenek." (1805, II, 387.)

[78] Révai hozzáfűzi, hogy Dugonics „szabadabb változásokat is tett" az átírás során, „az egyenetlen verseket jobb mértékre" vette, az „írás módját is ő egyengette a' maga vélekedése szerént való régiségnek valami hasonlatosságára". „A' tréfálandó ének eleinknek bé jövetelekről", *Tudományos Gyűjtemény*, 1833, II, 90–91.

Révai szövegkiadását is felhasználva. A XVIII. századi átiratok jelentőségét növeli, hogy a forrásként szolgáló két kézirat azóta elpusztult vagy lappang.[79]

A kun Miatyánk (118. jegyzet)

A régi dokumentumok megmentése és közkincsé tétele érdekében a fikciót még közvetlenül a végkifejlet előtti pillanatban sem fél Dugonics megakasztani egy hosszú lábjegyzettel. Hanzár, attól tartva, hogy Etelka Zoltán szerencsétlen döntése következtében meghal – mintegy a veszély sokkhatása alatt –, a történet folyamán eddig nem használt kun nyelven kezdi el szidni-átkozni királyi férjét. A nyelvet származása miatt ő természetesen használhatja, de ahogy az író zárójelben megjegyzi, Zoltán is érti. Hanzár szavait persze továbbra is magyarul olvassuk, de ez a megjegyzés ad lehetőséget arra, hogy Dugonics a regény szövegéhez kapcsolhassa a regény utolsó: 118. jegyzetét, amelyben a kun nyelvvel kapcsolatos korabeli vitára utal és közli a kun Miatyánk öt változatát, valamint a török és a tatár Miatyánk szövegét.

A jegyzet, amely a Dugonicstól megszokott alapossággal íródott, a kun nyelv magyarországi emlékeire vonatkozó fontos dokumentummá vált, a témáról írt tudományos szakkönyvek napjainkig idézik. Érdemes megvizsgálnunk ebben az esetben is Dugonics jegyzetkészítési módszerét és kitérnünk röviden ennek a szövegrésznek az utóéletére.

Az első bekezdéssel nyilvánvalóvá teszi az író, hogy teljes mértékben pártatlan a témáról zajló vitában és hogy nem kíván közlésével sem az egyik, sem a másik tábor mellett szavazni: „A Kún-nyelv egy vólt-é a' Magyar-nyelvvel; nehezen lehet ítéletet tenni. Ha meg engedgyük-is: hogy e' két egybe-forrott Nemzetség egyenlőképpen beszéllett; bizonyára mostanában, ha a' régi Kunok' írását, a' Magyaroknak mostani írásával egybe-vettyük: nagy külömbséget találunk." Ezután a kun Miatyánknak öt különböző szövegvariánsát közli, gondosan feljegyezve, melyikhez hogyan, milyen körülmények között jutott hozzá. A szövegek közlését követően megkockáztatja, hogy a kun Miatyánk nyelve jobban hasonlít a törökhöz, mint a magyarhoz. Megemlíti azt a lehetőséget is, hogy a kun Miatyánk az országunkat hosszan birtokló töröktől származna. Hogy olvasójának lehetőséget adjon az állásfoglalásra, közli a török szöveget. Célja nem az, hogy a vitába beleszóljon vagy olvasóit befolyásolja, hanem, hogy biztosítsa a birtokába jutott dokumentumok fennmaradását: „Akár miként vélekedgyenek erről az Olvasók; én miáttam vélekedhetnek. Csak hogy ezen régiséget el-hagyni nem akartam." Nem tartja feladatának sem a szövegek összehasonlítását, sem a közreadott régi írások hitelességének ellenőrzését: „Légyen-é annak hitele? [...] én nem feszegetem." Azt már nem is tartja fontosnak

[79] A mű kiadástörténetéről: Hubert Ildikó, „Dugonics András levele Gruber Antalnak a *Pannóniai énekek*ről", *ItK*, 1995, 1. sz. 95–102. A Hubert Ildikó által közölt változaton kívül az OSZK Kézirattárában még egy másolatot is találunk, ez azonban az *Etelka* 1805-ös kiadásából készült, 1815-ben, Patay István készítette. Ugyanez a kézirat a regény jegyzetében található *Kun Miatyánk* másolatait is tartalmazza (Fol. Hung 571).

megemlíteni, miért közli a tatár Miatyánkot. Jegyzetét egy sor, nem kortárs író latin nyelvű történeti és nyelvészeti műve referenciájának felsorolásával zárja. Adatai – a 18. század gyakorlatának megfelelően – nem túl pontosak, de elegendő információt tartalmaznak ahhoz, hogy az érdeklődő megtalálja őket.

Az író a szöveg közlésekor a szóbeli és az írott forrásoknak egyaránt helyet biztosít, de mintha az előbbit részesítené előnyben. Mindenesetre a szóbeli közlőt teszi az első helyre: „Ezen imádságot Pesten 1774-dik esztendőben, 28-dik Augusztusban el-mondotta BANKOS *István*y, Fülöp-szállási Kun-ember [...]. Más Magyar emberek, a'-mint azon Kun-ember ejtette, úgy írásba foglalták, és velem is közlötték." Feljegyzi az adatközlő által megadott kiegészítő információkat is: az iskolában kötelező volt a kun Miatyánk megtanulása és azt is pontosan megadja, kik rendelték ezt el. Egy másik változatot ugyanabból az évből származó feljegyzés alapján ad elő, majd közli az 1778-ban lejegyzett szöveget, amely a kunszentmiklósi levéltárban található. A két utolsó helyen közreadott variáns és a törökre, illetve tatárra fordított Miatyánk esetében nem pontosítja forrását. Az 1805-ös kiadásban a szerző ezt a szöveget is korrigálja: főleg a tagolást és a központozást módosítja.

Két kérdést világítottak meg érdekesen az azóta folytatott kutatások: miért volt különösen fontos Dugonicsnak a szövegek közlése és milyen az író módszere.

A kun nyelv 19. századi jeles kutatója, Jerney János a kun Miatyánkkal kapcsolatos vizsgálódásait az *Etelká*ban közölt öt változatra és három korabeli variánsra alapozza. Megemlíti, hogy Kollár Ádám, akihez a kun Miatyánk szövegei eljutottak, kijelentette, hogy 1771-ben meghalt az utolsó ember, aki némi kun tudással bírt. Dugonics biztosan nem tudta elfogadni ezt a véleményt, erre következtethetünk abból is, hogy az 1778-as évből kun üdvözléseket és köznyelvi fordulatokat is közread jegyzetében. Beszámol két jeles magyar tudós, Pray György és Cornides Dániel ekkor zajló levélváltásáról: Pray a kun–magyar, Cornides a kun–tatár rokonságot védi. A kun Miatyánk szövegeit elsőként vizsgáló Jerney az előbbi nézethez áll közelebb. A különböző változatok összehasonlítását követően arra a következtetésre jut (a közlések körülményeit is figyelembe véve), hogy a szövegek eltérései egyrészt a magyar ajkú tanulók kiejtése és a leírás közötti különbségből, másrészt abból származnak, hogy a szöveget megtanulók elfelejtettek bizonyos szövegrészeket, illetve nem jól tagolták azt, mivel nem értették, amit megtanultak.[80] Az *Etelka* jegyzete szempontjából könyvének egyéb megjegyzései nem fontosak, de arra érdekes felfigyelni, hogy (tőle eltérően) Dugonics nem kíván kritikusan viszonyulni a szövegekhez, inkább a pontos és minél részletesebb leírásra törekszik, másokra hagyva a többi feladatot: „Ezen sok féle képpen találtatott Kun-mi-atyánkokból egy való Mi atyánkot kanyaríthatna valaki, ha reá tenné fejét. Nékem, noha elkezdem vala, időm nem lehetett reá."

Dugonics láthatóan óvatosan kerüli a vitát, amely még a 19. század tudósait is lázba hozta. Mándoky Kongur István így tárja elénk a kérdést: „Nagyjából két táborra oszlottak: az egyik tábor (Pray, Jerney [...]) azt hirdette, hogy a kunok magyarok, mindig is azok voltak, s nyelvük sem különbözött sohasem a magyarokétól,

[80] *Keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett*, Pest, 1851. Főleg: II, 286–293.

ezzel szemben a másik tábor (Adelung, Klaproth, Schlözer [...], Cornides, Kollár) a kunokat – helyesen – »kipcsak-tatár«-oknak, nyelvüket pedig a »tatár« nyelv egyik dialektusának tartotta." Dugonics álláspontja igen ésszerűnek mutatkozik, ha Mándoky könyvét elolvassuk, aki azt írja: „akárhányan próbálkoztak megfejtésével, annyiféle rekonstrukciót ajánlottak". Az elemzést lezáró sorokban Mándoky a szöveget (miután megkísérli azt eredeti hangalakkal is rekonstruálni) történelmi és nyelvi érvek alapján kun nyelvemlékként értékeli, mégpedig a Magyarországra költözött kunok nyelvemlékeként, amelynek keletkezése „a reformációnál korábbi időre nem tehető, mivel a fordítás alapja a protestánsok által használt miatyánk volt".[81]

Dugonics valóban kritika nélkül „összehord mindent", ahogy ezt sok bírálója két évszázadon át szemére hányta. Igyekszik minden értékesnek látszó emléket összegyűjteni és közzétenni, anélkül, hogy a dokumentumokról eldöntené: „Légyen-é annak hitele?" Sok esetben így talán feleslegesen terhelte műveit esetleg azóta értéktelennek vagy hamisnak bizonyult dokumentumokkal, de abban a században, amely épp a történeti és nyelvi dokumentumok feltárásáról híres és amelyben tudós érveléssel, sokszor nagy fáradsággal, hosszú utazásokkal megszerzett tapasztalatok alapján, merőben ellentétes hipotézisek álltak szemben egymással, a kritikát, és főleg a tudományos kritikát számon kérni rajta egyet jelent a kor viszonyainak semmibevételével.

A jegyzet „műfaja", szükségszerű töredékességével, kiegészíthetőségével, befejezetlenségével, utalásaival, lehetőséget biztosított az írónak, hogy a források közötti kényszerű választást elkerülje, hogy a tudományos közléssel szembeni elvárások alól felmentést kapjon. Teljesíteni tudta ugyanakkor a maga elé tűzött célt: az általa hasznosnak ítélt ismeretek széles körű népszerűsítését és a nehezen elérhető, gyakran idegen nyelvű dokumentumok magyar nyelvű közreadását. A korabeli olvasó bizonyára értékelte a számára felajánlott partnerkapcsolatot is, ahogyan erről az olvasói levelek árulkodnak. Számtalan információhoz juthatott, miközben a regényt olvasta. A regény és a jegyzetek szövegegyüttese látványosan és direkt módon valósította meg a szórakoztatva nevelés elvét.

AZ *ETELKA* NYELVÉRŐL

Dugonics szépirodalmi és tudományos munkásságát Szathmári István szép tanulmányában szoros összefüggésbe hozza Schedius Lajosnak, a pesti egyetem esztétikatanárának azzal a nyíltan vallott álláspontjával, hogy nyelvünk „incapax culturae".[82] Regényével is ezzel a véleménnyel száll szembe. Az *Etelka* nyelvében

---

[81] Mándoki könyve a téma kiváló bemutatását adja és idézi az *Etelka* jegyzetében közölt variánsokat is: *A kun nyelv magyarországi emlékei*, Karcag, 1993, 39, 66, 69.

[82] Az alábbiakban Szathmári István tanulmányára nagy mértékben támaszkodtunk: „Dugonics András nyelvéről és stílusáról", *Magyar Nyelv*, 1968, 64. sz. 257–259.

a munkásságára általában jellemző vonásokat lelhetjük fel: a szegedi nyelvjárás és a szegedi élet jelenléte, régi szavak felújítása, régi korok felidézése, új szavak, kifejezések alkotása, bizonyos idegenszerűség, főként a mondatszerkesztésben. Szathmári kiemeli szerepét a nép és a nemzet nyelvével való törődésben és emlékeztet arra, hogy „sok általa alkotott szó, kifejezés él nyelvünkben; olyanok, amelyeket ő lesett el a nép ajkáról". Tanulságos a korabeli olvasóközönségre vonatkozó megjegyzése is, akik feltehetően a mai olvasóknál kevésbé furcsállották a népi és a régi összekapcsolódását, így a tájszavak használatát az Árpád-korról írt regény nyelvének megformálásakor.

A „tudatos", „mesterséges" „nyelvi provincializmus" prototípusát látja Benkő Loránd Dugonicsban, egy olyan korban, amikor a magyar irodalmi nyelv egységesítése még hiányzik. Megjegyzi, hogy a választott nyelvi típuson belül „fegyelmezettség és következetesség" jellemzi általában. Hangsúlyozza ugyanakkor írásmódjának „kísérletező" jellegét, amellyel a korabeli „nyelvi jelenségekre" válaszol, kipróbálva egyiket a másik után és azt a véleményt fogalmazza meg, hogy írásbelisége „eszményinek a legjobb akarat mellett sem mondható".[83] Az *Etelka* harmadik kiadásának *ö*-ző nyelvjárását a korabeli irodalmi nyelven belül és az író munkásságában is elhelyezi. Kutatásai szerint az *ö*-zés a 18. században nemcsak a Szeged vidéki íróknál fordul elő, nem ritka a dunántúli és a Duna–Tisza közi íróknál sem. A regény első kiadásaiban nem találja erősebbnek az *ö*-zést a nyugati regionális irodalmi nyelvinél. 1798-tól, *A szerecsenek*től kezdve „már hallatlanul gyakran *ö*-zik" – állapítja meg – „majdnem teljesen azonosan a szegedi nyelvjárás erős *ö*-zésével". Ekkor tér át a teljes *j*-zésre is, az erősebb *n*-ezésre (törvén, asszon) és *í*-zésre. Ezek a sajátosságok jellemzőek az *Etelka* harmadik kiadására is.[84]

Az Etelka stílusának gazdagságát, nyelvi leleményeit és furcsaságait nincs lehetőségünk itt részletezni. Csak néhány fontos elemet emelünk ki, kiegészítve az Utószó *A három kiadás* című fejezetét.

A „régi" történet felidézéséhez megfelelő nyelvet keresve Dugonics felhasználja a régi és újabb, történeti és irodalmi forrásokat, népnyelvi gyűjtéseit, nyelvtörténeti jellegű következtetésekre vállalkozik, amelyekkel összefüggésben szavakat, kifejezéseket alkot és használ. Az 1805-ös kiadásban ezeket a sajátságokat a szegedi nyelvjárás alkalmazásával vegyíti.[85]

Az Árpád-korabeli életmód felelevenítését nyelvileg úgy próbálja megfogalmazni, hogy a Szeged vidékén ismert hagyományos ételek és italok (törött-lé, kaszás-

---

[83] *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában*, Bp. 1960, 313, 390, 401, 462.

[84] „Az irodalmi nyelvi ö-zés 18. századi helyzetéről", *Magyar Nyelv*, LII, 1956, 3. sz. 271–279.

[85] A három kiadásból és Dugonics egyéb műveiből közöl gazdag példatárat Simai Ödön, bevezetőjében összefoglaló elemzést is adva az író nyelvéről: *Dugonics András mint nyelvújító*, Bp. 1904, Nyelvészeti füzetek 14; „Szeged nyelvjárását őrzi munkája", állapítja meg Bartha György, aki azokat a nyelvi sajátosságokat is megemlíti, amelyeket Dugonics nem vesz át a szegedi nyelvjárásból: *Szeged Dugonics munkáiban*, Szeged, 1905; a három kiadás nyelvéről: May, 1986. Bálint Sándor *Szegedi szótár*a (I–II., Bp. 1957) sok címszó előfordulásánál idézi egyedüli forrásként az *Etelká*t.

lé), a nomád életmódra is jellemző foglalkozások szókincsét idézi. Különösen gazdag és pontos a halászattal és a pásztorkodással kapcsolatos szókincs (veisz, villike, söreg).[86] A népi mondókák, a régi énekek, a gyermekjátékok (bögrés, leventás), a regény írásakor ismert magyar mesék (Lidérc, Tátos ló), a népi hagyományok, a történeti és etimológiai források egyaránt a közös kultúrkincs részét képezik, amelyet a regény meg kíván örökíteni és közkincsé akar tenni. A népnyelv felhasználása ugyanakkor nemcsak az író gyűjtéseinek közlését jelenti. A hangutánzó és hangulatfestő szavak képzésében felhasználja a gyakorlatban tapasztalt eljárásokat. A regény nyelvét gazdagítják ezenkívül a gyakran előforduló szóképek, rokonértelmű szavak, szójátékok. A nyelvújítás hatása is megfigyelhető a szövegben. A köznapi nyelv használata következtében nem ritka a vulgáris szavak előfordulása. A regény nyelvét a kivételes nyelvi gazdagság és lelemény mellett a benne szereplő különböző elemek disszonanciája is jellemzi.

A REGÉNY ESZMETÖRTÉNETI HÁTTERE

A magyarok régi nagyságának felidézésében az írót elsősorban a nemzeti lét fenyegetettségének érzése irányítja, ahogyan ezt a korábbiakban megfogalmaztuk. Láttuk, hogyan kapcsolódik ebbe a gondolatkörbe a regény tartalma, jegyzetei, a hajdani dicsőségre emlékeztető illusztrációk, a regény elmúlásról írt mottója, az „Édes Haza" fenntartásának és boldogításának kötelességét hangsúlyozó bevezető és a magyar nyelv megmentésére irányuló törekvések.

Dugonics alkotásainak hátterét kiválóan rajzolja meg Bibó István, aki a magyar 18. századot, Mária Terézia uralomra kerülését követően, a „heroikus erőfeszítés" utáni békével és nyugalommal jellemzi, amely friss energiát ad az irodalmi tevékenységnek is.[87] Dugonics a királynőt dicsőítő versek és dokumentumok egész seregét gyűjti össze *Analectái*ban, nyilvánvalóan ő is osztotta honfitársai rajongását. Ennek a korszaknak vetnek véget II. József intézkedései és főleg németesítő törekvései, amelyre érzékenyen reagálnak íróink 1780-tól kezdve. A nemzeti történelem iránti felfokozott érdeklődés azonban már jóval korábban megfigyelhető, az európai tendenciákkal nagyjából párhuzamosan. Magyarországon ugyanakkor a tudományokban, sőt még a szépirodalomban is tovább megmarad a latin nyelv használata, mint Európában. A magyar nyelv létkérdéssé a nyolcvanas években válik, ekkor fogalmazza meg Bessenyei György is nagy jelentőségű programját. Dugonics életművében is megfigyelhető a nyelvi váltás, aki 1778-ban latinul, 1794-ben magyarul írja meg az argonauták történetét.[88] Az *Etelka* ebben a programban is kiemelt sze-

[86] Vö. Tolnai Vilmos, „Néprajzi adatok Dugonics *Etelká*jában", *Ethnographia*, 1904, 231–232.

[87] Külön kiemeli a katonai és papi hivatást űzők, valamint a Dunántúl, Erdély és az Alföld jelentőségét a megújulásban („Dugonics András", *Népünk és nyelvünk*, Szeged, 1932, 155–161 és 1933, 155–167).

[88] *Argonauticorum*, Pozsony és Kassa, 1778, *A gyapjas vitézek*, Pozsony és Pest, 1794.

repet kap, amikor írója a kor legszélesebb olvasóközönségre számot tartó műfaját, a nemzeti témájú regényt választja kifejezési eszközül. A nemzeti mítosz kialakításában fontos szerepe van és az idegen nyelvű történeti források egy részét is ő ismertette meg az olvasókkal. Nem véletlen az az általános lelkesedés, amely a regény megjelenését a legkülönbözőbb társadalmi rétegekben fogadta: a mű eszmetörténeti jelentőségéről a főnemesek, katonák, papok, a „szép nem" reakciói éppúgy vallanak, mint a pályatársak írásai, akik először köszönetüket és dicséretüket fogalmazzák meg, esztétikai kifogásaikat csak ezt követően teszik szóvá és míg az előbbiek a közönség véleményét is formálni kívánó periodikákban, utóbbiak inkább az egymás közötti gondolatcserében, a levelezésben jelennek meg.[89]

A történeti téma az irodalmi műfajok közül elsősorban az eposzt és a drámát jellemzi, amelyek Dugonics kedves műfajai az *Etelká*t megelőzően és követően. Azokat a korszakokat választják íróink különösen szívesen, amelyek a magyarok dicsőségét bizonyítják, népének eredetét, gyökereit, értékeit mutatják meg. Hunyadi János és Mátyás kora mellett az Árpád-kor kerül az érdeklődés középpontjába.

„A honfoglalás korának népszerűségét már a század első felében jelzi a nemzeti irányba fordult eposzok sora", ekkor még latin nyelven.[90] 1770 és 1795 között a témáról íróink már magyar nyelven írnak és sajátos céllal: „a nemzeti eszmék hirdetésére és az országhoz való jog bizonyítására" alkalmazzák.[91] A különböző meggyőződésű és társadalmi kötődésű írókra jellemző eszmei találkozást találóan fogalmazza meg Bíró Ferenc: „A nemzet fogalma a századvég magyar irodalmában gyakran az emberi életet vezérlő végső értékként lép elénk s mögötte elhalványulnak a filozófia klasszikus kérdései."[92] Fontos volt annak bizonyítása, hogy a magyar nép történelme során más nemzetekkel felért. Ezt a gondolatmenetet felleljük Bessenyei *A magyar nemzetnek szokásairul, erköltseirül...* című történeti munkájában éppúgy, mint Dugonicsnál, aki Ethel kürtjéről írva fontosnak tartja megjegyezni: „a' Régiségnek csinossága, diszessen húzott mestersége, a' Magyar Nemzetre hajdan méltatlanúl mázoltt tudatlanságot, és tanúlhatatlanságot el-űzi".[93] Ez a szándék nemcsak a nemzeti nyelv, szokások, öltözék féltő őrzését diktálja a regényben, hanem az erre veszélyt jelentő idegenekkel szembeni lenézést és megvetést is sugallja.[94]

---

[89] Minden folyóirat pozitívan reagál, a bírálatok Kazinczy Ferenc, Ráday György, Aranka György, Pálóczi Horváth Ádám stb. leveleiben. A visszhangról: Endrődi, 1881, 169–173, Prónai, 1903, 128–136, György, 1941, 267.

[90] Csetri Lajos, *A magyar kritika évszázadai. I. Rendszerek a kezdetektől a romantikáig*, Bp. 1981, 336–337.

[91] Mezei, 1958, 51.

[92] Bíró, 1994, 157. A honfoglalás témája kapcsán lásd könyvének: „Az írók történelme" című fejezetét (167–193).

[93] „Valamennyi nemzet e' világon van, melj már mesterségekre, tudományokra ment, mind iljen kezdetet adott nemességének..." Bessenyei György *Összes művei. Társadalombölcseleti írások*, s. a. r. Kulcsár Péter, Bp. 1992, 96. *Etelka*, 103. jegyzet. Juhász Gyula 1918-ban úgy értékeli, hogy az *Etelka* azzal élesztette újra a „tetszhalott magyarságot", hogy bizonyította, „Hogy szent jogunk van itt a nap alatt" („Dugonics", *Tűz*, dec. 21., 1. sz.).

[94] A magyar–német ellentétet hangsúlyozva toldja be az író regényébe 1791-ben: „Teleteltek a' Magyarok ellen írígységgel. Erről, még a' Világ, le-nem-mondanak. Magok Rabok lévén, neheztelik a' Magyar Szabadságot." (136)

Itt említjük meg azt is, hogy a felvilágosodás írói milyen nagy jelentőséget tulajdonítanak a nemzeti sajátosságok megőrzésének. Idézhetjük példaként Rousseau lengyeleknek írt alkotmánytervezetét, vagy Voltaire nemzeti eposzát és nemzeti témájú történeti tragédiáját, amelyek magyarul is nagy sikert arattak a század végén.

A 18. század során sok forráskiadásra sor kerül, így a hun és a magyar történelem szempontjából is fontos bizánci, görög és gót forrásokéra is, amelyek íróink képzeletét megihletik.[95] Az *Etelká*ban egymás mellett (néhol egymásnak ellentmondva) jelenik meg a honfoglalás témaköre, a szkíta eredet, a hun–magyar és a finn-ugor, vagyis a „nordikus" rokonság, amelyek a történeti és nyelvészeti kutatásokban és kiadványokban a negyvenes évektől kezdve jelentkeznek, de az értelmiségiek részéről igazán nagy támogatottságot Sajnovics könyvének megjelenését követően kapnak. A tézisek elfogadásában szerepet játszik Dugonics „sok éven át folyó, felbecsülhetetlenül nagyhatású propagandája".[96]

A regény megszületésének hátterében a kilencvenes évek politikai gondolkodásának vetületét is látjuk. A legerőteljesebb bírálatok az uralkodó rossz tanácsadóit érik; ez a gondolat az egész regényen végigvonul. De a korhoz szorosan köthetők az uralkodás és a vallás kérdéséről írt radikális megfogalmazások is, amelyek a regényben csak néhol kerülnek elő. A vallás, mint közösségszervező elv jelentősége, a szabad vallásgyakorlás és a vallási türelem kérdése többször is megfogalmazódik. Az író Árpáddal mondatja ki azt a gondolatot, hogy az uralkodónak magának is „fejet kell hajtania" a „szabott törvények" előtt és hogy ki kell érdemelnie ezt a rangot: „Vezérlésekre nem azért választattál; mert eredetedre nézve, leg-nemessebb vagy: hanem erkölcseidet tekíntvén; leg-jobbnak és leg-okossabbnak találtattál." (135) Az uralkodó és a nemesség (a regény szóhasználata: „Polgárok", „Polgárok eleje") közötti feszültség oka az ország érdekeinek, nyugalmának féltése. A regényben ez a kérdés különösen fontossá válik Zoltán uralkodásának kezdetén (145).

Az eszmetörténeti háttér a források sajátos felhasználására is hatással lehet. Erre találtunk egy érdekes példát a 42. jegyzetben, ahol Anonymustól fordítja le az író az Álmosnak tett eskü szövegét, az eredeti kontextust megváltoztatva, mivel annak közlésére a Zalán meghódolását követő pusztaszeri gyűlés ad alkalmat, ahol a régi esküt az új helyzetnek megfelelően némileg megújítja a fejedelem. A régi eskü szövege jegyzetben jelenik meg, míg az Árpád által összehívott gyűlés, melyen „új Törvényeket szabott az Ország' igazgatására", a regény része. Ez az alkalom lehetőséget ad a bölcs, előrelátó fejedelem alakjának megmutatására: a főembereket ajándékokkal, tisztségek adományozásával nyeri meg, a katonaságot az egész or-

---

[95] A történeti források ilyen hatása nem pusztán magyar jelenség. Attila „rehabilitálása" például Franciaországban részben ugyanazon bizánci és gót források kiadása nyomán történik meg, amelyek nálunk is megindítanak egy hasonló mozgást, és amelyeket Dugonics használ és idéz. Montesquieu 1734-ben írt *A rómaiak nagysága és hanyatlása* című művében Attila „nagyságát" Bíborbanszületett Konstantinus, Priszkosz rétor, Jordanes stb. művei alapján fejti ki. Lásd az „Attila nagysága" című fejezetet és Montesquieu jegyzeteit, ahol idézi forrásait (Bp. 1997, 130–135.).

[96] Margócsy István, „*A tiszta magyar.* Nemzetkarakterológia és nemzeti történelem összefüggései Bessenyei és kortársai nyelvrokonság-felfogásában", *A szétszórt rendszer*, szerk. Csorba Csaba és Margócsy Klára, Nyíregyháza, 1998, 133.

ságban szétküldi, hogy a „fel-zendűlésnek ki-lobbanható tüzét, még szikrájában" elnyomják. Ezért aztán nincs is ellenállás. Az új törvényeket nem ismeri meg az olvasó, csak annyit tud meg róluk, hogy azok próbaköve a (múltbeli) jövő. Itt 1791-ben Dugonics még egy betoldást is szükségesnek lát: „És csupán csak a' jó vég köthette koszorúját szokatlan munkájának." Ez az előidejű jövő önmagában is érdekes, de Dugonics még a jegyzetben Anonymustól lefordított szöveget is átírja! Az eskü öt pontjából az első négyet pontosan közli. Az ötödik Anonymusnál így hangzik: „ha valaki Álmos fejedelem és a többi fejedelmi személy közül meg akarná szegni az eskü rendelkezéseit, sújtsa örök átok". Ezt a regény jegyzetében így olvashatjuk: „*Hogy ha a' szabott Törvényeket a' Fejedelem nyakassan meg-nem-tartaná; azt Fejedelemnek a' Magyarok se tartanák.*" A *Gesta*ban a törvényeket be nem tartó király büntetése átok, „oklevélformula", a megváltozott szöveg az uralkodó és a nemesek közötti „szerződésben" a törvénytelen uralkodó elleni lázadás jogára, az 1222-es Aranybulla-záradékra utal. A fordítás ilyen megváltoztatásával a magyar nemesek régi kiváltságát és az 1790-es évek hazafias mozgalmainak egyik fontos érvét (amely egyébként a felvilágosodás szerződéselméleteiben is szerepel) lopja be Dugonics a magyarok ősi törvényei közé.[97]

A FORRÁSOKRÓL

Dugonics már a bevezetőben megemlít néhányat forrásai közül. Első helyen Anonymus és Böles Leó nevét, akik a regény koncepciójának megalkotásában fő ihletői voltak és akiket a jegyzetekben is a legtöbbször idéz. Schwandtner és Kollár nevét találjuk még ezen a kiemelt helyen. A két forrásközlő történész említése a hála kifejezése a múlt megmentésén fáradozó pályatársaknak, de talán azt is sugallja, hogy csatlakozni kíván tevékenységükhöz a múlt emlékeinek közkincsé tételében.[98] Dugonics módszerét érdekesen jellemzi Csokonai, aki szerint a régi történelemben úgy világítja meg a tudomány számára is útvesztőt jelentő kérdéseket, hogy másoknak is lehetővé teszi a felfedezés izgalmát: „Hogy a' mit ő már itt látott, azt más is lássa".[99] Dugonics persze az értékes forrásanyagot alárendeli a fiktív törté-

[97] Az Anonymus-szöveget Veszprémy László fordításában idéztük és az ő magyarázatát használtuk fel. Anonymus: *A magyarok cselekedetei.* Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*, ford. Veszprémy László és Bollók János, utószó és jegyzetek: Veszprémy László, Bp. 1999, 13–14, 55.

[98] Schwandtner Johann Georg jelentette meg először Anonymus *Gesta*ját 1746-ban. Kollár Ádám Ferenc tette közzé Böles Leó *Taktika* c. művének részleteit 1783-ban görög és latin nyelven, amelyre Dugonics az *Etelká*ban gyakran hivatkozik, és amelyből több részletet lefordított jegyzeteiben. Vö. Szabados György „Bizantinológiánk jezsuita kezdetei", *Acta Historica*, t. CVII., Szeged, 1998, 59–60.

[99] Csokonai Vitéz Mihály, „Dugonics oszlopa", *Költemények.* 1794–1796, s. a. r. Szilágyi Ferenc, Bp. 1992, III, 142. Dugonics forrásgyűjtő szenvedélyének követőjét láthatjuk a költőben, aki az Árpád-eposz előmunkálatai közben jelentős forrásgyűjtemény-tervezetet

netnek, és olvasóit úgy szoktatja a korábban csak a tudósok számára hozzáférhető olvasmányokhoz, hogy kis adagokra szabdalja a figyelmükre érdemesnek tartott szövegeket, miközben azt is megmutatja, hogyan lehet azokat értelmezni, a jelennel összekapcsolni. „Anonymus és Sajnovics kincse az *Etelká*ban kapta meg az első foglalatot, amelyben az avatatlan is élvezhette csillogásukat" – fogalmazza meg szépen Hankiss János a regény szerepét a források megismertetésében.[100]

Ha számba vesszük a Dugonics jegyzeteiben idézett szerzőket, nem lehet meglepetés nélkül tapasztalni, milyen nagy számú, változatos forrást idéz, mintegy százötven szerzőt. Ráadásul régi forrásai esetében gyakran csak általánosságban hivatkozik a „deák", a „görög" vagy a „bizantinomi" írókra, vagy „több régi íróról" tesz említést. Forrásai jellegükben is sokfélék. Első helyen a történeti műveket, rögtön utánuk a nyelvészeti vonatkozású hivatkozásokat és írásokat kell említenünk. Ennek oka részben az, hogy ez a kor az etimológiában éppúgy a történelem segédtudományát látja,[101] mint a történeti földrajzban vagy a kronológiában. Közülük feltétlenül említést érdemel Sajnovics János *Demonstratio. Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse* című műve,[102] amely az *Etelka* történetének ihletésében is jelentős szerepet játszott, a magyarság északi rokonai: a „karjelick" vonatkozásában.

Dugonics a történelmi források között legbecsesebbnek a történeti esemény kortársainak tanúskodását tartja, vagy a hozzá időben legközelebb esőkét, amikor még feltehetően a történetíró rendelkezésére álltak a dokumentumok, esetleg szemtanúkat is meg tudott hallgatni. „Hogy Atilának leg-főbbik királyi Udvarát, és Házát nem MOLDOVÁBAN, a'-mint TIMÓN vélekedik; sem JÁSZ BERENYBEN, a'-mint OTROKÓCSI álmodozik; hanem SZEGED-*várossában* keressük, kénszerített bennünket PRISKUS *Rétor*, ki éppen ezen Atilának idejében élt; és hozzája útazott" – írja a 38. jegyzetben. Priszkosz rétoron kívül ilyen döntő forrásnak tekinti Hérodotoszt a szkíták, Menandroszt, Jordanest, Julianus barátot a népvándorlás, Liudprandot, Saxo Grammaticust, Freisingi Ottót, Böles Leót, Bíborbanszületett Konstantinust és több bizánci történetírót Árpád kora kapcsán. Anonymus és Kézai Simon *Gesta*it is korban közeli forrásoknak ítéli.[103]

---

készít, amelyet „Thesaurus Antiquitatum Hungaricarum" címmel szeretne majd megjelentetni, mivel úgy látja, hogy az Árpád-kori történetek, „szokások, erkőltsök, vitézeknek személyes viseltt dolgaik 's a' t. még egybeszedve nintsenek. Míg pedig a' Documentumok mind keze alatt nem találtatnak az embernek szörnyíí nehéz az illy homályos állapotokban boldogúlni." Csokonai *Összes Művei. Levelezése*, s. a. r. Debreczeni Attila, Bp. 1999, 203; Szabados György, „Csokonai és Anonymus", *Mesterek és tanítványok. Ünnepi tanulmánykötet Csetri Lajos tiszteletére*, szerk. Szajbély Mihály, Bp. 137–150.

[100] *Európa és a magyar irodalom a honfoglalástól a kiegyezésig*, Bp. 1940, 202.

[101] Jaucourt lovag a francia *Enciklopédia*ban a nemzet eredetének, a népek vándorlásainak, kapcsolatainak, régiségének feltárásában fontos forrásnak tartja az etimológiát. Az *Étymologie* címmel írt cikket jellemző védekező hang a gyakori bírálatokra utal (*Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des arts et des métiers*, Lucques, 1760, VI, 83–94).

[102] Tyrnau, 1770. Dugonics könyvtárában is megvan ez a könyv. Gyuris, 1972, 33.

[103] 1730-tól kezdve jelentek meg nálunk ezek a történeti dokumentumok, így 1739-ben Konstantinus, bizánci császár *De Administrando Imperio* című műve (kiadta: Kéri Borgia Ferenc), 1746-ban Anonymus (kiadta: Schwandtner), 1781-ben Kézai *Gesta*ja (kiadta: Horányi Elek), utóbbi Dugonics könyvtárában is megvan. Vö.: Gyuris, 1972, 52. Anonymus műve hatszor, Kézaié kétszer jelent meg a század folyamán.

A reneszánsz kor több történetíróját is idézi, így az olasz Bonfinit és Centoriót, a bajor Aventinust vagy a magyar Thuróczy Jánost és Oláh Miklóst. Idéz történeti és földrajzi lexikonokat (német és francia nyelvűt), enciklopédiát (a híres Chambers művét, olaszul), folyóiratcikkeket, hivatkozik levéltári forrásokra, királyi számadó könyvre (Kun László, Zsigmond király korából).

Hogy Dugonics mennyire követi az *Etelká*ban megjelenített történeti korokkal összefüggő kutatásokat és hogy mennyire benne él kora tudományos életében, jól bizonyítja a nagyszámú kortárs történetíró idézése. A külföldiek közül Joseph de Guignes francia orientalistát említjük meg, akitől Pray György átvette az őshaza Kínába való helyezésének gondolatát. Jegyzeteiben megtaláljuk Prayn kívül Bél Mátyás, Cornides Dániel, Desericzky József, Kaprinai István, Katona István, Koppi Károly, Otrokocsi Foris Ferenc nevét vagy munkáit, hogy csak a legismertebb szerzőket idézzük.

Feltűnő a magyar történetírók nagy száma, a bizánci források jelentősége és a nyugati (francia, német, olasz) szerzők jelenléte. Dugonics nem kritikus forrásaival. Hivatkozásai nem pontosak, de ez a korabeli történetírásra sem mindig jellemző. Legtöbbször csak a szerző nevét említi, de előfordulnak címek, sőt néha pontos címleírások, ahol még az oldalszám is szerepel. Tájékozottságára jellemző, hogy egy külföldön megjelenés alatt lévő történeti munkáról is beszámol (18. jegyzet). Előfordul, hogy több forrást összevet (38. jegyzet), felhívja a figyelmet forrásainak ellentmondásaira (14. jegyzet), hogy bizonyos forrásokat újak megjelenésekor helyesbít (9. jegyzet), megmagyarázza, miért kell előnyben részesíteni valamelyik szerzőt (38. jegyzet), de az is, hogy több forrást idéz és a döntést az olvasóra bízza (43. jegyzet).

Dugonics forrásainak kutatásában azonban, a számtalan hivatkozás ellenére, sok esetben be kellett érnünk feltételezésekkel, így például Sajnovics említett könyvének és Joseph de Guignes sokat idézett történeti művének felhasználását illetően.

Sajnovics művét tanulmányozva feltűnik ugyanis, hogy számos olyan szerzőre hivatkozik, akik az *Etelka* jegyzeteiben hasonló írásmóddal és összefüggésben fordulnak elő. Sajnovics hivatkozásai között találjuk Büsching, Egenolf, Fischer, Ihre, Rudbeck, Strahlenberg, Velin nevét, akiket Dugonics csak egyszer idéz, ráadásul az *Etelka* azonos jegyzetében.[104]

A francia szerző „hun történelmét" olvasva is azt tapasztaljuk, hogy a hunokról és a magyarokról szólva sok olyan a szerzőt megnevez, akiket Dugonics csak egy (esetleg két) esetben említ, így Bergeron, Cedrenus, Glycas, Menander, Theophanes vagy Simocatta nevét.[105] De Guignes forrásai között ugyanakkor előkelő helyet foglalnak el a Dugonicsnál is gyakran idézett Priszkosz rétor, Jordanes vagy Thuróczy,

---

[104] 55. jegyzet, 116–117. Sajnovics János, *Demonstratio. Bizonyítás. A magyar és a lapp nyelv azonos*, ford. Vladár Zsuzsa, szerk. Szíj Enikő, Bp. 1994, 17–18, 33, 36, 104–108, 112.

[105] Joseph Deguignes, *Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mogols et des autres Tartares occidentaux...*, Paris, 1756–58, II. 290–293, 512, V. 374. A neveket felsorolva itt a regény jegyzeteire jellemző latinos írásmódot követtük, amely megegyezik a kortársak és a francia szerző gyakorlatával. Dugonics a mű német fordítását használta, idéz is belőle. (Az említett szerzők az *Etelká*ban: 15–17, 29, 134, 291, 294, 308.)

akiknek műveiből le is fordít részleteket. Egyes esetekben ezekre a szerzőkre is a francia írón keresztül hivatkozik. De Guignes kételyeit ismétli meg például, amikor Thuróczyt bírálja.[106] A francia szerzőt megbízható forrásnak tekinti, a nála található megoldást követi, amikor Attila, Árpád vagy Zoltán nevének írásmódja mellett dönt, és sok esetben az Attila, illetve az Árpád-mítosz tekintetében is.[107]

Arra következtethetünk tehát, hogy Dugonics a forrásként említett szerzők, illetve művek egy részére bizonyos esetekben közvetítő szövegen keresztül hivatkozik. Amint már említettük, a jegyzetek kézirata nem áll rendelkezésünkre, így a kéziratok sem segítenek a kérdés eldöntésében. Feltehetően volt néhány, számára különlegesen jelentős forrás (ezek közé sorolhatjuk azokat, amelyekből fordításokat készít, vagy amelyeket gyakran említ), de olyanok is, amelyeket emlékezetből vagy másodkézből idéz. Az is elképzelhető, hogy egyes jegyzetei történetíró barátaival, tanártársaival folytatott beszélgetéseit követően születtek.

Egyet lehet érteni Toldy Ferenc véleményével: „alig sikerült írónak ily mértékben költeni fel a nemzeti történet tiszteletét, s annyi magyar archeológiai ismeretet terjeszteni, mint mikkel ő regényeit, hosszas és számos jegyzéseiben is átszőtte; bár azok igenis sokszor a források gondos egyeztetése hiányából keletkezett tévedéseket s puszta boldog álmadozásokat terjesztettek".[108]

Az *Etelká*ban megjelenő magyar történelmi múlt sajátos töredékekből összeálló, rendkívül heterogén képet ad, amelynek néhány fő eleme azonban állandó: a magyarok Kárpát-medencei jelenlétének folyamatossága és az Árpád-ház uralkodásának jogossága és jelentősége.[109] A magyar nép szokásainak, életmódjának, erkölcseinek felidézésére, a múltnak a jelenhez kapcsolására Dugonics számtalan lehetőséget talál. Kiadásunk során igyekeztünk a konkrét forrásokra és felhasználásuk módjára is következtetni, de gyakran be kellett érnünk részeredményekkel, feltételezésekkel. Az olvasó további tájékozódását *Névmutató*val és az *Etelka* fontosabb forrásairól írt *Jegyzetek*kel kívántuk segíteni, ahol a nevek mai átírását, a korabeli és a mai kiadásokra, valamint a legfontosabb szakirodalomra vonatkozó információkat is megtalálja.

---

[106] De Guignes többször bírálja Thuróczyt, így a hunok és a magyarok, a hunok és a székelyek azonosítása kérdésében. Elfogadja viszont történetírásának az Árpádról és leszármazottairól írt részeit (Uo., II. 290, 324, 518). Dugonics a honfoglalás legendájával kapcsolatban a francia szerzőnek ad igazat Thuróczyval szemben (67. jegyzet, 136).

[107] De Guignes gazdag forrásanyagból dolgozik. Idézési módja némileg emlékeztet Dugonicséra: a lapszélre írja a forrásként használt szerző nevét, gyakran rövidítve. A történeti műi pontosabb referenciákat is tartalmaz, az utolsó kötet végén, ahol sok szerző teljes neve mellett a műcímeket is feltünteti.

[108] *A magyar költészet története. Az ősidőktől Kisfaludy Sándorig* (1867), Bp. 1987, 283.

[109] A témáról lásd: Szabados, 1998, 615–641; Vásáry István, „Az őstörténész Pray", *ItK*, 1979, 287–292.; uő, „Őstörténet és nemzeti tudat a reformkorban", *ItK*, 1980, 15–25; Bíró, 1986, 51–61.

FÜGGELÉK

SZÖVEGVÁLTOZATOK AZ *ETELKA* KÉZIRATAIBÓL ÉS KIADÁSAIBÓL

Oct. Hung. 42. (I. köt., 2r, 3r.) Autográf kézirat, 1786. OSZK Kézirattára.
Első változat – a kézirat bal oldalán.

Meg-erősítette már akkor Árpád a' Magyarok' hatalmát Országunkban, midőn a' meg-hódolt tartományoknak részeit minden jutalom nélkül el-osztotta vitéz Kapitánnyai között. Kiki csendességben élte világát azon jószágában uralkodván, mellyet izzasztó fáradsággal a' Vezérnek vele szűletett adakozásából kezére kaphatott. Maga Budán Atilának Várában le-telepedvén *Huba* Kapitánnyának védelmezésére bizta Nyitra-várát a' Csehek és Morvák ellen. *Szabolcs* Kapitányt, Előднek fiát Szabolcs vár-megyébe helyheztette. *Uszubué*, ama tréfás Kapitányé lett Veszprém vára. *Öse* Kapitánnyától öriztette Vas-várat. *Kadika* Kapitányra bizta Temes-várt. *Tuhutum* Kapitányra Erdélyt. *Tósó* Kapitánynak Lehel Attyának még ekkor semmi sem juthatott.

Nem csak a' Kapitányokat részeltette az országnak gyönyörű részeiben, hanem a' Hadnagyokat-is. *Bungerre* bizta Győrt; ennek fiára *Borsra* Borsódot; Ezek Kunok voltak, 's-vitézségek miátt a' Magyar sereg közé számláltattak. Kun volt nem külömben *Bojuta*, kit Hevesre rendelt. *Etének*, Und fiának Baranyát adta, aki osztán Csongrádot-is épitette. *Eödre* bizta Sümeget, *Csákra* pedig Szabolcs kapitány' fiára, Sopronyt. *Velekre* Zarándot. Gyula és Lehel a' többi hadnagyokkal egygyüt Árpád idejében semmit sem kaphattak; Zoltánnak, Árpád fiának vezérségében ajándékoztattak meg elsöben.

Oct. Hung. 42. (I. köt., 2v, 3v.) Autográf kézirat, 1786. OSZK Kézirattára.
Javított változat – a kézirat jobb oldalán.

Meg-erősítette már akkor Árpád-vezér a' Magyarok' hatalmát Országunkban; midőn a' meg-hódolt tartományoknak részeit vitéz Katonái között felosztotta. Ő-maga Budát, Atilának híres, és nevezetes várát, Lak-helyéjűl választván, *Huba*-Kapitánnyának védelmezésére bizta Nyitra várát. *Uszubút*, ama tréfás Kapitányt, Veszprémbe helyheztette. *Ősének* adta Vas-várat. *Kadikának* Temest. *Tuhutumnak* Erdélyt. *Zabolcsnak*, Előd fiának, Zabolcs-vár-megyét. *Tősót*-is a' Jászok közűl Kapitánynak tette, és Berénybe helyheztette.

Nem csak a' Kapitányokat rendelte el illy okossan az Országban, hanem a' Hadnagyok közül-is némellyeket. *Eődre* bizta Sümeget. *Csákra*, Zabolcs fiára, Sopronyt. *Etének*, Und fiának, adta Baranyát. *Veleknek* Zarándot. *Bungert* Győrre, *Borsot* Borsódra, *Bojtát* Hevesre küldette. Ezen utólsó három Hadnagyok Kunok voltanak, kiket, vitéz tetteményekre nézve, a' Jászokkal egygyütt a' Magyarokhoz kapcsolt. De nagy hasznot-is hajtottanak a' feles ellenségeknek meg-verésében.

Az egész országnak minden részei illy okossan el-lévén osztogatva, kiki nagy csendességben élte Világát, azon jószágában uralkodván, mellyet nagy véres-verítékkel, és izzasztó fáradsággal (a' vezérnek vele-született adakozóságából) hatalma alá kerithetetett. Meg-is-szűntek egy-darabig a' háborúk. Meg-rettentek a' körűl-belől lévő ellenségek. A' magyar vitézségnek híre szerte-széllyel el terjedett.

Quart. Hung. 168. (1–2) Autográf kézirat. 1795. OSZK Kézirattára.

Meg-erősítette már akkor Árpád-vezér a' Magyarok' hatalmát Országunkban, midőn a' meg-hódoltt Tartománynak részeit vitéz Katonái között felosztotta. Ő-maga Budát, Atilának híres, és nevezetes várát, Lak-helyéjűl választván, *Huba*-Kapitánnyának védelmezésére bízta Nyitra-várát. *Uszubút*, ama' tréfás Kapitányt, Veszprémbe helyheztette. *Ősének* adta Vas-várat. *Kadikának* Temest. *Tuhutumnak* Erdélyt. *Zaboleznak*, Eleőd' fiának Zabolcsot. *Tósót*-is, a' Jászok közűl, Kapitánynak tette, és Berénybe rendelte.

Nem csak a' Kapitányokat illy okossan széllyesztette-el az Országban, hanem a' Hadnagyok közűl-is némellyeket. *Elődre* bízta Sümeget. *Csákra* Zabolcs fiára, Sopront. *Etének*, Und' fiának adta Baranyát. *Veleknek* Zarándot. *Bungert* Győrre; *Borsot* Borsódra; *Bojtát* Hevesre küldötte. Ezen utólsó három Hadnagyok Kunok voltanak; kiket, vitéz tetteménnyeikre nézve, a' Jászokkal egygyütt a' Magyarokhoz kapcsolt: de nagy hasznot-is hajtottanak a' feles ellenségeknek meg-verésében.

Az egész Országnak minden részei illy okossan el-lévén-osztogatva, kiki nagy csendességben élte világát, azon jószágában uralkodván, mellyet nagy véres verítékkel, és izzasztó fáradsággal (a' Vezérnek vele-született adakozóságából) hatalma alá kerithetett. Meg-is szűntenek egy-darabig a' háborúk. Meg-rettentenek a körűl-belől lévő ellenségek. A' Magyar vitézeknek híre szerte-széjjel el-terjedett.

Quart. Hung. 169. (2r–2v) Autográf kézirat, 1787. OSZK Kézirattára.

Meg-erősítette már akkor Árpád a' Magyarok' hatalmát Országunkban: midőn a' meg-hódoltt tartományoknak részeit vitéz katonai között fel-osztotta. Ő-maga Budát, Atilának híres, és neves várát, Lak-helyéjől választván, *Huba*-Kapitánnyának védelmezésére bízta Nyitra-várát. *Uszubút*, ama' tréfás Kapitányt, Veszprémbe helyheztette. *Ősének* adta Vas-várat. *Kadikának* Temest. *Tuhutumnak*, ama' ritka Magyar-embernek, Erdélyt. *Zaboleznak*, Eleőd' fiának Zabolcsot. Végtére *Tósót*-is, a' Jászok közűl, Kapitánynak tette, és Berénybe rendelte.

Nem csak a' Kapitányokat illy okossan széllyesztette-el az Országban, hanem a' Hadnagyok közűl-is némellyeket. *Elődre* bízta Sümeget. *Csákra*, Zabolcs fiára, Sopront. *Etének*, Und' fiának, adta Baranyát. *Veleknek* Zarándot. *Bungert* Győrre; *Borsot* Borsódra; *Bojtát* Hevesre küldötte. Ezen utólsó hármak Kunok voltanak, kiket, vitéz tetteménnyeikre nézve, a' Jászokkal egygyütt a' Magyarokhoz kapcsolt. De nagy hasznot-is hajtottanak a' feles ellenségek' megverésében.

Az Országnak minden részei illy okossan el lévén osztogatva, ki-ki nagy csendességben élte világát, azon Jószágában uralkodván, mellyet nagy véres verítékkel, és izzasztó fáradsággal (a' Vezérnek vele-született adakozóságából) hatalma alá kerített. Meg-is szűntenek egy darabig a' háborúk. Meg-rettentenek a' körűl-belől lévő ellenségek. A' Magyar-vitézségnek híre szerteszéjjel el-terjedett.

1788-as kiadás, I, 1–3. lapok.

Meg-erősítette már akkor Árpád, a' Magyarok' Fejedelme, dicső Országunkban hatalmát, midőn a' meg-hódoltt Tartományoknak részeit vitéz Katonái között fel-osztotta. Ő-maga Budát (Atilának híres-nevezetes várát) Lakhelyéűl választván, UND-*vezérjét* Undváron hagyta az Oroszok ellen. HUBA-*vezérnek* védelmezésére bízta Nyitra'-várát a' Morvák ellen. ELŐDÖT a' Vértesi-erdőkhez helyheztette a' Németek ellen. USZUBÚNAK, ama' tréfás *Vezérnek* adtta Veszprémet a' Karentánok ellen. KUNDOT Tételre tette a' Bolgárok ellen. Az-után TUHUTUMNAK, ama' ritka Magyar embernek gondviselésére bízta Erdélyt az Oláhok ellen. Végtére TÓSÓ-*vezérjét* Zattmár tájjékára rendelte a' Paczinakok ellen.

Nem csak a' Vezéreket széllyesztette-el illy okossan az Országban, hanem a Hadnagyok közűl-is némellyeket. ZABOLCSNAK, Előd' fiának adtta Zabolcsot. BORSRA bízta Borsódot. ŐSÉT a' Sajó-vize mellé tette. A' Mátra mellé EDET, és EDUMET rendelte. CSÖRSZÖT, Kund' fiát eleinte Esztergam, és Komárom között hagyta. Budától, a' Duna' menttében ama' Száz-halomig KADIKÁT helyheztette. A' Duna, és Dráva között EŐDÖT tette Baranya felé. VELEKET Zarándra; ETÉT, Und' fiát Csongrádra parancsolta (1).

Az Országnak minden részei illy okossan el-lévén osztogatva, ki ki nagy csendességben élte világát, azon Jószágában uralkodván, mellyet nagy vérejtékkel, és izzasztó fáradsággal (a' Fejedelemnek vele-született adakozó kezétől) hatalma alá kerítheteett. Meg-szűntenek egy-darabig a' háborúk. Megrettentenek a' körűl-belől lévő ellenségek. A' Magyar Vitézségnek híre szerte széllyel el-terjedett.

(1) Magyar-országban egynehány Vár-megyéinknek elejeket Árpád' ideire vihettyük. Mert a' Vezéreknek, és a' Hadnagyoknak azon említett el-rendelésekből (mellyet írva hagyott Bela-királyunknak Író-deákja) ki-vehettyük NYITRA-*vár-megyét* Hubáról. BORSÓD-*vár-megyét* Borsról. ZABOLCS-*vár-megyét* Zabolcsról. CSONGRÁD-*vár-megyét* Etéről. Emlékezik azon Író KOMÁROM-*vár-megyéről*-is, midőn azt mondgya: hogy azon Földet, holott Vág-vize a' Dunába szakad, Ketelnek ajándékozta Árpád. Ketelnek fia lévén Tulma, ottan egy Várat épített: mellyet KOMÁROMNAK nevezett. ZOLNA, és BARS-*vár-megyéknek* neveket-is ki-lehet hozni *Zovolou*, és *Borssed-Zovolou* nevekből. A' többi Vár-*megyékről* semmit se szóll azon leg-régibb magyar Író. Árpád rendelte-é-el a' többit-is, avagy a' következendő Fejedelmek, nincs időm a' keresésre. Elég az: hogy mind a' Vezéreknek, mind az Hadnagyoknak illyetén el-osztásokból, a' Vár-megyéknek el-rendelésekből elegendő-képpen ki-tettszik mind Árpádnak, mind következendő Fejedelminknek nagy Lelkek, nagy eszességek. A'

szükség úgy hozván magával, Vár megyéinknek régi Szer-tartásaikat meg-változtatta másadik JÓZSEF Császár, 1785-dik Esztendőben.

(*1791-es kiadás.* Lásd könyvünk 11–13. oldalai.)

1805-ös kiadás, I, 1–6. oldalak:

Meg-erősítötte már akkor ÁRPÁD (a' *Magyarok*' Fejedelme) dücső Országunkban hatalmát, midőn a' meg-hódoltt Tartományok' részszeit vitéz Katonái között fel-osztogatta. Ő maga *Budát* (híres *Áttilának* nevezetes várát) lakhejéűl választván; UND-vezérjét *Undvárott* hagyta az *Oroszok* ellen. HUBA-*vezérnek* védelmezésére bízta *Nyitra*'-várát a' *Morvák* ellen. ELŐDÖT a' *Vértesi*-erdőkhöz hejheztette a' *Németek* ellen. USZUBÚNAK (ama' tréfás Vezérnek) *Veszprémet* adta a' *Karentánok* ellen. KUNDOT *Tételre* parancsolta a' *Bolgárok* ellen. Az-után TUHUTUMNAK (ama' ritka Magyar-embernek) gondviseléssére bízta *Erdélyt*, az *Oláhok* ellen. Végtére: TÓSÓ-vezérjét *Szatmár*' tájjékára röndölte a' *Pacinákok* ellen. (1)

Nem csak a' Vezéreket széllyesztötte-el ily okosan az Országban, hanem a' Hadnagyok közűl-is némellyeket. ZABOLCSNAK, (*Előd*' fiának) adta *Zabolcsot*. BORSRA bízta *Borsódot*. ŐSÉT a' *Sajó*'-vize mellé tötte. A' *Mátra* mellé EDET, és EDUMET röndölte. CSÖRSZÖT (*Kund*' fiát) eleinte *Esztergom*, és *Komárom* között hagyta. *Budától* (a' *Duna*' menttében) ama' *Százhalomig* KADIKÁT helyheztette. A' *Duna*, és *Dráva* között EŐDÖT tötte *Baranya* felé. VELEKET (*Uszubúnak* fiát) *Zarándra* ; ETÉT (*Und*' fiát) *Csongrádra* parancsolta (2).

Az Országnak minden részszei ily okosan el-lévén osztogatva, ki-ki nagy csöndösségben élte világát, azon Jószágában uralkodván, mellyet nagy vérejtékkel, és izzasztó fáradsággal (a' Fejedelemnek vele-születött adakozó kezeitől) hatalma alá kerítött. Meg-szűntenek a' külső háborúk (mert a' *kebeles harcról* semmit se tudtanak ekkor Elein). Meg rettentek a' körűl-belől lévő ellenségek. A' *magyar* vitézségnek híre szerte-széllyel el-terjedett.

(1) Ama' híres *Szittyiából* ki-jött Elein (kiknek dücsőséges hadi tételmennyeikkel telédes-tele vagyon a' tanúltt Világ) VOLGA, és JAJKA vizek között laktak *Asiában*, a' *Kaspium* tengör mellett. Három ízben jöttenek-ki *Európába*. ELSŐBEN: HONNOK', avvagy HUNNUSOK' nevezete alatt, Urunk' születésse után 373-dikban. Királlyok vala BAL-EMBER, kit BALAMBERNEK-is mondanak. Eme HONNOK (*Áttilának* halála után melly 454-ben történt) *Asiába* viszsza-tolattattak. Így tehát: csak nyólczvan esztendőkig uralkodtak nálunk. MÁSADSZOR: ismétt ki-jöttenek *Asiából*, AVAROK' nevezete alatt, Urunknak születésse után 550-dik esztendőben. *Mikolnak* nevezték akkori *Kágánnyokat* (Elől-járójokat). El-nyomattattak 830-dikban. Így tehát két-száz nyólcvan esztendeig uralkodtak az *Avarok*. HARMADSZOR: ki-jöttenek MAGYAROK' nevezete alatt. Ekkor se *Királlyok*, se *Kágánnyok*. Hét *Vezérek* igazgatták az egész tábort, mely-is hét részekre vala fel-osztva. A' hét Vezéreknek nevek ezek: I. *Kund*, II. *Und*, III. *Huba*, IV. *Előd*, V. *Uszubú*, VI. *Tuhutum*, VII. *Tósó*. Ama' két első Ki-jövetelről máskor fogok emléközni. Most e' harmadikról szóllván, a' *Magyaroknak* történeteiket így osztom esztendő számra:

884-dikben: *Ásiából* ki-jönnek *Európába.*

889-dikben: *Álmos*-vezér egynehány Vezérekkel meg-veszi *Munkácsot*, és *Ungvárt.* Itt *Álmos* le-teszi a' Vezérséget. Fia' *Árpád* lött hejébe Vezér. Ennek, fia születik *Ungváron*, *Zoltánnak* nevezték.

890-ben: *Előd*-vezér (egy-nehány Vezérekkel) el-foglallya *Beszarábiát*, és *Moldovának* (a' *Seret*, és *Duna* között) egy részszét.

891-ben: Látván *Árpád:* hogy a' hét Vezéreknek egytől-nem-függésök igen káros lenne: magát FEJEDELEMMÉ tötte. *Elődnek* feleközetével a' *Bolgárokat* meg-veri.

892-ben: A' másik feleközetöt, (*Huba*-vezérnek igazgatása alatt) *Nyitra*-felé küldötte. Ezek a' tájat meg-hódoltattyák.

893-ben: *Zalánt* (a' *Tisza* és *Duna* között uralkodó *Bolgár* Fejedelmet) fehér lovak' ajándékjával meg-csalattya *Árpád*, és őtet *Szegedig* le-kergeti. *Szeged* mellett *Zeeren* új törvényeket szabott a' *Magyaroknak.*

894-ben: *Tuhutum* Vezér *Erdélyt* el-foglallya, meg-vervén *Gélát*, annak Urát.

895-ben: A' *Bolgárok* ismétt meg-verettetnek, *Rác*, és *Horvát*-ország meg-hódol.

896-ban: *Uszubú* Vezér meg-győzi *Szvatoplugot*, ki a' *Dunán*-túl uralkodott *Pannóniában.*

897-ben: *Szegedtől Orsováig* meg veszik egész *Bánátot. Zalánt* a' *Bolgárokig* le-kergetik.

898-ban: A' *Morvákra* szerencsésen ütnek.

899-ben: A' *Longobardusokat Olasz*-országban kegyetlenül meg-verik.

900-ban: Meg-vervén a' *Bavarokat*-is: *Frankokat*-is, ismétt *Olasz*-országra csapnak.

901-ben: *Karintia* ellen mennek.

902-ben: Ismét a' *Morvákat* nyaggattyák.

903-ban: *Biharnál* meg-győzik *Mén-merótot.* Minden jószágát a' *Tiszán*-túl el-veszik.

904-ben: *Árpád*' fia, *Zoltán*, el-veszi Feleségül *Mén-merótnak* leányát.

905-ben: Csöndös üdő.

906-ban: Tart a' Csöndösség: ki-vévén a' *Szászok*', és *Olaszok*' zenebonájokat.

907-ben: *Árpád* meg-hal, *Zoltán* uralkodik.

(2) Magyar-országban egynehány Vármegyénknek elejét *Árpád*' üdejére vihettyük. Mert a' Vezéreknek, és a' Hadnagyoknak azon említött el-röndöléssekből (melyet írva hagyott *Béla*-kirájunknak *Írnokja*) ki vöhettyük NYITRA-*vár-megyét Hubáról.* BORSOD-*vármegyét Borsról.* ZABOLCS-*vár-megyét Zabolcsról.* CSONGRÁD-*vár-megyét Etéről.* Emlékezik azon Írnok KOMÁROM-*vár-megyéről*-is; midőn azt mondgya: hogy azon Földet, holott Vág-vize a' *Dunába* szakad, *Ketelnek* ajándékozta *Árpád. Ketelnek* fia lévén *Tulma*, ottan egy Várat épített; mellyet KOMÁROMNAK nevezött. ZOLNA, és BARS *vár-megyéknek* nevöket-is ki löhet-hozni *ZOVOLOU*, és *BORSED ZOVOLOU* nevekből. Emlékezik *Nyitrárúl*-is, *Zarándrúl*-is. A' többirűl nem szóll valamit. *Árpád* röndölte-é-el a' többit-is? avvagy a' következött Fejedelmek? nincs üdőm a' ki-keresésre. Elég az: hogy mind a' Vezéreknek, mind a' Hadnagyoknak illyetén el-osztássokból, és a' Vármegyéknek el-röndöléssökből elegendő-képpen ki-tetcik mind *Árpádnak*, mind következendő Fejedelmeinknek nagy Lelkek, nagy eszességek. Az akarat úgy hozván magával, *Vár-megyéinknek* régi Szer-tartássaikat meg-váltóztatta *másadik* JÓZSEF *Császár* 1785-dik Esztendőben. De 1790-dikben, halála előtt, ismétt viszsza-tötte.

Dugonics András

Etelkának Kúlcsa.

ANNO 1790.

[1] Etelka nevezetű Könyvemet 1786-dik esztendőben kezdettem, és két holnapok alatt szerencséssen el-is végzettem. De a' következendő két esztendők alatt, még nyomtatás alá adtam, simogattam. Ezen könyvem' írásának fő oka vala Magyar országnak ekkori siralmas állapottya Másadik Josef Császárnak igazgatása alatt. Ezen Császár, Maria Theresiának, édes Annyának halála után, 1780-dikban a' Magyar Birodalmat kezéhez vévén, meg-igérte vólt a' Magyaroknak: hogy öket minden szabadságjokban meg-fogja tartani. De szavának embere nem vala. Elsőben magát meg-koronáztatni nem akarta tellyes életében; attól tartván: ne-hogy esküvéssel le-kötelezze magát a' Magyar szokásoknak, és Törvényeknek meg-tartására. Hogy pedig a' Magyaroknak ezért teendő izgágájokat meg-fojthatná, a' Magyar Koronát Posonyból el csipte. El-vitele idején Nagy mendörgések és Zápor essök voltanak. Ezen Koronának el-csipése, és a' Bécsi Kincs-tartó házba le-tétele 1785-ben esett. Császárunknak meg-koronázatlan fejét eleven festékekkel le-irtam Etelkámban, és abból következhetendő roszszakat az Ország eleibe terjesztettem Az Első könyvben: Negyedik szakaszban: Harmadik részben, Ezen szavakkal kezdvén: Árpádnak el-temetése után, 's-a'-t. Itt tüstént meg-jövendeltem az Országnak: hogy az esküvéssel le-nem kötelezett Uralkodás kényes Urakodásra változik. Ami meg-is történt Josef császár alatt ki sok temérdek parancsolatokat naprúl napra küldözget az Országra, és el-tapodván régi szabadságunkat, meg-erősített szer-tartásainkat: uj törvényeket szabott maga' Kénnye szerént, mellyeket a' Magyaroknak el-kelletett nyögni, mert azokat az országban katonának szedett fiakkal fenyegette. Erössebb volt akkor Josef Császár, nagy békességben élvén: sem-hogy ellene állhattanak volna a' Magyarok. Ugyan azért ott Etelkámban javaslottam Magyaraimnak: hogy a' Pártütést abban hagygyák mind-addig, még a' Császárt erősnek lát[2]tyák. Hanem a' következendő háborúkban szorgalmatlanúl szolgáltassák az Egygyet-másokat, hogy meg-ismérhesse a' Császár, mit vesztett-el a' Magyarokban.

De, ha Josef Császárról valóságossan ki-akarom nyilatkoztatni ítéletemet: én annak jó szívét sok ízben tapasztaltam. Fő-képpen pedig akkor, midőn 1788-dik esztendőben viszsza-jövén a' Török háborúból Pesten körösztűl viszsza-ment Bécsbe Novembernek utóllya felé. Én akkor, a' Pesti Universitásunknak Rectora lévén, kötelességem szerént, a' Négy Facultásinknak Decanusaival nála meg-jelentem azon Vendég fogadóban, mellyet a' Németek Sieben Kur-fürsten mondanak, és hová közönségessen szállani szokot, midőn Pestre jött. El-vittem ö Fölségét az Universitásunkban, és mindeneket meg-mutattam, a'-mik látni valók voltanak. Ekkor bizonyossan tapasztaltam olly nagy kegyességét, mellyet nem tapasztalhattam más újjonnan született Grófjainkban, és fel-fuvalkodott nagyokban. El-is-hitettem ma-

gammal: hogy a'-miben Magyar-ország ellen vétett, azt nem annyira néki, hanem rosz Tanácsossainak, és Ország-árulo embereinek tulajdoníthatni.

Ezen Tanácsossai között ketten voltanak leg-veszedelmessebbek ezen időkben: Gróf Lacy (közönségessen Laszczinak neveztük) ki, Fő-hadi-vezérje vala a' Török háborúnak első esztendejében. A' másadik Tanácsossa vala Gróf Niczky Kristóf, Judex Curiae. Gróf Niczkinek erkölcsei, Tanácsadásai, és más fortéllyai egészlen le-vannak irva Etelkában Rókának színe alatt, ki Árpádnak Titkossa vala. Ezen Niczkinek ki-menetelét hozom elő mostanában; az-után szóllok Tanács-adásairól. Ez valamint Róka fel-nyársoltatott, ugy ő-is fel-nyársolás forma-képpen múlt ki e' Világból. Mert végső betegségében lévén 1787-dik esztendöben Decembernek vége felé, magának Krisztért adatott; A csőnek al-felibe dugásával meg-sértődött vég hurkája, és ebbe bele halt. A' szegény Borbélyt ki-vetették a' Czéhből, mintha vagy nem értette volna Mesterségét, vagy pedig illyen Úrral szorgalmatlanúl bánt volna. Az előbbeni Judex Curiae Grof Fekete György ki néki nem csak jó baráttya, hanem Attya-fia-is vala, meg-értvén azon emberének halálát, ki másképpen igen egésséges testű vala, felőlle azt mondotta: hogy halálát ugyan nem annyira sajnállaná, mivel halandó ember volt, hanem [3] csak azt bánná, hogy halálával maga után vinné ő koporsóba egész Magyar-országnak átkát. Ezt Etelkámba tettem azon alkalmatossággal, midőn Rókát a' másadik könyvben fel-nyársoltattam.

Ezen Gróf Niczki, Jankovics leányt tartván feleségől, azt magától el-csapta. Fiait-is úgy neveltette, hogy egygyike Istvány agyon lötte magát szántt-szándékkal. Pedig ebben leg-többet bizott. A' másik György gyáva vala, és csak attyának fortéllyai által hágott a' Fö-ispányi Tisztségre. Midőn Gróf Niczki meg-dermedett, két magyar versek jöttenek ki-ellene. Ezeket ide írom: hogy a' következendő Világ tudgya, mi vélekedéssel voltanak felőle a' Magyarok. Ennek egygyike ez:

Egy Nagynak Haláláról.

Gerjedő Lelkem! mire ingerletted
Lantomat? Mit súgsz? Veszedelmes Ének
Írni (bár melly szent igazat) Nagyokról.
Jaj mire kisztettsz!
Nagy Barom hólt-meg. Ki sirattya hamvát?
A' Kevély (még élt) ki-facsarta Népünk'
Könyveit. Most már födi tiszteletlen
Sír-köve csonttyát.
Borzadok Testben. Füleim hasadnak.
A' sanyargástúl keserű hevében
Hánnya a' bús nép iszonyú sok átkát
Most-is utánna.
Rettegés; szörnyű Unalom; Kesergés
Ott alatt őtet követik nyomában
Hol gonosz lelkek szomorú setétben
Té-tova járnak.

Szent Öröm' bóldog mezejét előtte
Zárja a' Végzés. Az örök tavasznak
Nem nevet már ő. Soha nem csudállya
Gyenge virágit.
Itt csak a' Köz-jó-szeretés, 's Barátság
Lakhatik. 'S e' kert soha még nem ismért
Sem kemény-szívű Maga-társa-vesztőt
Sem Haza-rontót.

[4] El-temettetett pedig ezen Gróf Niczki a' Budai várban lévő öreg templomnak Kriptájába. Más-nap el-temetése után ezen verseket ragasztották az Kriptának ajtajára:

Itt fekszik a' sérűltt Hazának ostora,
Kitűl Szabadság vett örök sebet.
Itt fekszik átkozott Anyának rosz fia.
Hitet szegö Rosz Férj; 's-roszszabb Atya.
Kiben nem érzett a' kemény szív másért.
Magának élt, magát nyaló Barom.
Udvar' mosolygását kereste csillagát
Meg-dűltt Hazánknak el-vesztével-is.
Vándor! Kiben pezseg magyar vér, sír-kövét
Látván, kevés-korig meg-állapodgy,
Csak még le-pökheted, 's ragaszthattsz átkokat
Halmára, hol rothad Hazánk' Döge.

Császárunknak másadik Fő Tanácsossa vala Gróf Laszczy, Fő-hadi-vezér. Ennél Magyar-ország nem látott veszedelmessebb embert. Igen ékessen szólló lévén el-tudta hitetni Joseffel mind-azokat, mellyek Országunk romlására voltanak. A' katonaságban is tovább nyúlt nyelve mint Kardgya. 1788-dik esztendőben Zimonnál lévén a' Törökök ellen, egész esztendőben semmit nem csinált, ki-vévén azt: hogy Szabats-várát nagy tüzelés által meg-vétette a' Császárral. Ha ezen várnak meg-vétele után annyi szive lett volna, mint a' mák-szem, könnyen Belgrádra üthetett volna. De viszsza jövén Zsimomba, ott nagy sánczokat vettetett, és magát katonáival mint egy el-ásta. Közönségessen azt mondották felőle a' Katonák-is: hogy ha a' Török háború még csak egy esztendeig fog tartani, és Laszczy kórmányozza a' Népet, addig fogják magokat a' földbe le ásni, míg annak közép ponttyára érvén valamint az ürgék ki-nem-öntettettnek lukokból. Ö volt az első ki a' Katonákat szépeknek, nem vitézeknek lenni kévánta. Haj-porossak lettek alatta Katonáink, és fodorított Búgossak. Fel-suviksozták bajuszszokat. Pomádézták hajokat. A katonaságot szünetlen gyakoroltatta a' haszontalan mozdúlásokkal, a' Tiszteknek zsoldgyokból le-csípett, melly dolgokkal igen el-kedvetlenítette a' Katonaságot. Ezen cselekedetét meg-vakargattam Etelkámban Roka neve alatt Az Első könyvben, Negyedik szakaszban, Harmadik Részben; a' szavak igy kezdődnek: A' Fejedelmet ellemben arra tanitotta. 's-a-t.

[5] Niczkitöl tehát, és Laszczitol, eme' Roka tanácsossaitól igazgattatván Josef Császárunk sok dolgokat cselekedett Magyar-országunkban, mellyek régi szabadságainkkal, és Törvénnyeinkkel meg-nem egygyezhettenek.

Elsőben új Törvényeket szabott a' Császár Dieta nélkül meg-se-lévén koronázva. Ezt meg jelentettem az Országnak Etelkámban Első könyvben, Harmadik szakaszban, Első részben. A' szavak igy kezdődnek: E' Zegedi Polgárjaitól el-búcsúzván Árpád. 's-a-t. Itt azon módokat-is le-irtam a' következendő czikkelyekben, mellyekkel élt a' Császár a' Magyaroknak el-nyomására Tanácsossainak javallása szerént. Leg-főbb módgya az vala: hogy az Ország Tisztségeiből le-vetette azon érdemes Magyar Grófjainkat, kiket ollyaknak lenni ítélhetett, hogy uj rendeléseivel szembe szállanak. Illyenek voltanak Gróf Károlyi Antal, Gróf Illésházi, Gróf Battyáni, Gróf Szvetics, Gróf Zsigrai. Ezeknek helyekbe fiatal fitty firittyeket helyheztetett, kiknek se jószágok, se házok, se tüzek. Csupán csak azon pénzből élők, mellyeket Tisztségek mellett elég szüken kaptanak, mert Ezer, hat-hét százon fölöl nem fizettettenek. Ezen élhetetlen emberek azon parancsolatokat, mellyeket a' Császártól halmossan vettenek, Isten' parancsolattyainak lenni vélvén, vaktában engedelmeskedtenek mindenben. Ugy, hogy a' Császár maga-is csudálkozna a' Magyaroknak Tűrésén azt mondván, hogy azoknak zenebonásságokról más-képpen vala ez-előtt meg-győzettetve.

Másadszor: Császárunk a' Német nyelvet el-akarván terjeszteni Magyar Országunkban: ennek három leg-alkalmatossabb módgyát találta. Elsőben: a' Normális Oskolákat bé-hozván meg-parancsolta: hogy, a' Deák, és Magyar nyelvet abbanhagyván, csupán Németűl taníttassanak a' Magyar Gyermekek. Ropogott szájokban a' Német nyelv, hozzája nem szokhattanak. Én ezen igyekezetének ellene állván csak azert-is az Algebrát és Geometriat Magyar nyelven ki-adtam: hogy meg-mutassam az Ország előtt: hogy a' Német nyelv soha nem olly alkalmatos a' Tanúlmányoknak ki-magyarázásában, mint a' Magyar nyelv. Soha se a' Németek, se a' Francziak nem mehettenek annyira, hogy a' Mathesist magok nyelveken úgy kiadhatták volna, hogy abba idegen nyelvekből hordott szavakkal nem kelletett volna élnick. Én meg-mutattam: hogy ha a' Tudákosság Ma[6]gyarúl taníttatna, más idegen nyelvre éppen nem lenne szükségünk, a'-mint is azon két Tudákos könyveimben semmi más szavakkal nem éltem, hanem Tiszta Magyar szavakkal. Másadik módgya a' Császárnak, mellyel a' Német nyelvet szükségesnek akarta tenni Országunkban, ez vala: Parancsolatot adott tudni-illik: hogy, a' ki Németűl nem tud, se Tisztséget az Országban, se Professorságokat az Oskolákban ne reménljen. És valóban az Universitásunkat meg-is-kezdette immár rakni Német Országból ide küldött Német Professorokkal. Igy lassan a' Többi Tisztségeket-is vagy azoknak adta vólna, kik külső Országokból hozzánk tántorogtak volna, vagy azon Magyarainknak, kik külső Országokon tekeregvén ottan a' Német nyelvet meg-tanúlták volna. E' dolognak méltatlanságát meg-jelentettem az Országnak, Etelkámnak Másadik könyvében, első szakaszszában, Hatodik részében, holott Kádárnak okoskodásai Tekergő Magyarainkat le-rontyák. A' szavak eleje igy vagyon: Hatalmas Fejedelem! kegyelmes Fejedelemnő. 's-a'-t. Harmadik módgya a' Császárnak, mellyel a' Német nyelvet bé-akarta-plántálni Orszagunkban, ez vala: Hogy Országunknak kies pusztáit, mellyeken ennek-előtte az Országnak szükségére Barmok legeltenek, el-vette,

és oda Sváb-falukat épittetett mintha azokat magyarokkal (ugy-mint, a' többi között, Szeged mellett Kis-teleket, Horgast) meg-nem-tölthette volna. Le-hordotta tehát ide, iszonyú költséggel a' gyulevész Nemet Franczia Nemzetséget, és Országunknak zsírját ezen élhetetlen Fél-emberek mártogatták. Ezzel Magyar Püspökeinknek-is ki-mondhatatlan nagy terhet vetett vállaikra. Ezek osztán kéntelenek voltak a' Papságra olly embereket fel-szentelni, kik Németől, Francziájól, Ráczúl, Magyarúl egy-aránt tudtak, mivel egy faluban ezen nyelvek a' kőzség között feltaláltattanak. Ezen Papok-is Gyülevészek voltanak. A' Sváboknak bé-hozattatását, és e' dolognak méltatlanságát meg-jelentettem az Országnak Árpád képében, midőn az fiát oktattya Etelkámnak Első könyvében, Negyedik szakaszszában első részében. A Többi között arra-is inti Árpád Zoltán-fiát: hogy a' Pannonoknak (ezen név alatt ottan a' Németeket értem) soha ne higygyen: mert ebek ők kutya nélkűl-is. Nem mondottam ki igazán azon köz mondást mellyel a' Magyarok élnek a' Nemetek ellen igy szollván: Eb a' német kutya nélkül.

A' Császár azon-is iparkodott, hogy a' Magyar Ruhát [7] meg-változtassa, és Németre fordíttsa. Azt mondotta egyszer: hogy ő boszszonkodna a' Magyaroknak nyakasságok miátt, hogy Europában különös Ruhával élnének. Mert ö a' Német ruhát Europai ruhának lenni mondotta. Csudállom pedig ezen gondolattyát. El-járta egész Europát és eszre nem vette, hogy se az Oroszság, se a' Törökség, se a' Lengyelség, se a Ráczság eme' költött Europai ruhában nem öltözött. Még-is ugy el-bolondította a' Magyarokat, hogy sokan a' Nagyok közűl, el-vetvén a' Magyar ruhát, Nemetben jártanak. Illyen ezek közül Ziesy Károly mostani Judex Curiae a' többi fitty-firittyekkel egygyütt. A' Magyar ruhának le-vetése ellen támadtam Etelkámban, annak első könyvében, Első szakaszszában, hetedik részében. És ott Kádárnak beszédgyében meg-intettem a' Magyarokat, hogy az Országot leg-jobban lehet meg-tartani, ha a' Ruhát, és Nyelvet meg-tartyák. A szavaknak eleje ez: Ekkor rövídeden ugyan: s'-a'-t. Azon kurta beszédben többek-is vannak, mellyek országunknak orvossági lehetnek. A' többi között leg-első voltam, ki meg-jelentettem az Országnak: hogy vannak még Franczia Országban Férjfiak, kik Árpádnak véréből származnak. Ha az Ausztriai háztól el-kévánnák venni a' Magyar birodalmat; a' régi esküvés szerént ezekhez lehetne folyamodni, és egygyet közűlök Királynak le-hozni. Ha kik ezen írásomat holtom után olvassák, és engem talán azzal vádolnak, hogy mostani Josef Császár ellen hitetlen vagyok, mivel ezeket az Országnak meg-jelentettem, és javasolni-is láttszatom az Ausztriai háznak kissebbűlését; Tegye-le ezen gondolattyát. Én a' valóságos Királyt a meg-koronázott Királyt testestől, lelkestől, mind írásaimban, mind más tehetségemmel szűnetlen védelmezem. De ollyan embert, ki magát csak azért mondgya Királynak, mert úgy született, és magát meg-nem koronáztattya, hogy az Országnak boldogúlására meg-ne-esküdgyön; ki minden törvénnyeinket el-tapódgya, hirűnk nélkűl Diéta nélkűl, ezudar emberek által uj terheket vet vállainkra, mellyeket el-nem-viselhet az Ország, minden zsírunkat ki-szíjja, ki a' Fejedelem nevet nem a' Főtűl származni, hanem a' Fejéstől szívárkozni állittya (amint Etelkámban mondottam), ki uj adókkal terheli a' Népet; ki adó alá akarja venni a' Nemeseket-is, ki más ezen e' féléket-is cselekszik, ha ezen emberről Etelkámban az igazságot ki-mondottam, ugy vélekedtem: [8] hogy olly Országban születtem, olly Magyar szüléktől vettem eredetemet, hol-'s-kik halálos

véteknek még eddig nem tartyák, ha az Igazságot a' Fejedelemnek-is megmondgyák, és sótalan kotyvasztásokra nem csak reá öntik, hanem reá-pörkölik-is. Éltél volna csak Te, kegyes olvasó ezen időkben; láttad volna azt, hogy Etelka ellen támadott még annak Gyula Attya-is, az-az Országunk ellen dühősködött Josef-is. Láttad volna azt-is, hogy valamint Gyula nem volt igazi Attya Etelkának, úgy Josef sem volt valóságos Királlya, és szerető Attya az Országnak. Többet szóllottál volna talán, mint sem én, ha ekkori időben láttad volna sanyargatásainkat. De csak az érezheti azt, aki tapasztallya. Aggyon Isten néked boldogabb időt az Ausztriai háznak Birodalma alatt, melly hogy örökké tartson szívemből kévánom. De ne kévánd azt magadnak: hogy illyen időkre juss, mellyekben mi vóltunk ekkor. Ne kárhoztass tehát senkit, következendő-képpen engemet se, ha Josef ellen kimondgyuk az Igazat. Még maga Némettyei többeket mondanak ellene. Hallyad csak: minő verseket ragasztottak magok a' Bécsi Németek koporsójára azon nap, mellyben el-temettetett. Ezek így valának:

Hier ligt Josef der Zweite in der Ruh,
Sein Leib gehert der Fäulung zu.
Sein Kopf und Herz wird nicht verwesen,
Denn sie sind von Stein gewesen.
az-az.
Itt fekszik Josefünk vég nyugodalmában
Ö egész testének méltó rothattában.
De szive és feje éppen meg-nem hala,
Mert ez mind-a' kettő kő-sziklából vala.

Több más illyeneket lehetne elő hozni felőle, mellyekkel magok a' Németek meg-böcstelenítették hamvait; de én ezt-is sokallom: mert azon gyülölséget, melly valakinek holta után terjed, nemtelennek állítom. Ezt se hoztam volna elő, ha ezzel azt nem akartam volna meg-mutatni, hogy Josefet a' Nemetek holtta után-is üldözték. A Magyarok pedig, csak életében gyűlölték.

A' Császár azon-is vólt: hogy azon Magyar földünket, melly Német-országnak szélitől egész Pozsonyig tart, a' Magyaroktól el-vegye, és Ausztriához toldgya. Helyette Galicziát és Lodomeriát (mellyeket még édes Annya Maria Theresia vévе-ki a' Lengyelek' körmeik közül) Magyar-országhoz kapcsollya. Tudni-illik: eme' bizonytalant kévánta adni ama' bizonyosért; [9] Ama' drága Magyar Népünket elcserélni ezen élhetetlen Lengyelekkel. Ama' csinos Tartományt fel-váltani ezen sukeretlen, és puszta lakásért. Ezt Etelkámban tudtára adtam az Országnak Másadik könyvben, harmadik szakaszban harmadik Részben. A' szavaknak eleje ez: A másadik Tanú 's-a'-t.

Régtől fogva sürgették a' Diétákban szorgalmatos Magyaraink, hogy a' Tömösi Bánát (mellyet még Károly Császárnak győzedelmes Vitézei, és fö-képpen a' Magyarok meg-mentettek a' Török kezétől) a Magyar-országi Koronához viszsza adasson. De ehhez nem juthattak Mária Theresiának utólsó idejéig. Ez végtére Magyar országgal oszve-kapcsoltatta. Maria Theresiának halála után Jozsef Császár uralkodván, hogy a' Bánátból Pénzt gyüjthessen, kótya-vetyére vetette az egész Bánátot.

Gróf Niczkit rendelte el-adónak; ki-is Bánátnak nagy részét meg-vétette azokkal kiknek semmi érdemek az Országban, de elég pénzek volt. Ezen el-adással ki-mondhatatlan nagy somma pénzt hajtott Niczki a' Császár erszénnyébe. Drágábban adattak-el a' jószágok, mintsem hogy azoknak jövedelméből ki-vehették volna az Interest. Akinek ekkor pénze volt, Jószágot vehetett, és meg-nemessítetett. Kocsmárosok, Kalmárok, Tímárok, Könyv-nyomtatók, Grófok' komornyikjaik, Udvari Tisztyeik, Örmények, és több e' féle hitvány emberek meg-nemesűltek Országunkban. Gróf Fekete Györgynek (néhai Judex Curiae vala) Geqvier nevü Franczia Udvari Tisztye-is a többi között így meg-nemesedett. De ezen ravasz ember által-látván: hogy a' meg-vett Jószág bé-nem-hozná az interest, azon Jószágot hamar másnak el-adta, és még-is a' Nemességet máig-is meg-tartya. Igy Nemesedett meg Landerer Mihály Pozsonyi könyv-nyomtató, ki a' Bánátban Fűskútot meg-vévén már most Fűskuti Landerer Mihálynak neveztetik. Igy Nemesedett meg más Pozsonyi Sörfőző-is, kit *Spek*-nek hivnak. Igy sok más illyek, kiknek pénzek volt, Földes Urakká lettenek; ezekhez tartozik *Özl* nevű Zombori Söfőző-is. Bánát el-adásának méltatlanságát elevenen elibe terjesztetettem az Országnak Etelkámban, Másadik könyvben, Harmadik szakaszban, Harmadik részben. A' szavak' elei ezek: *Egygyike azt mondotta* 's-a'-t. Ehhez tartozandó más szavaknak eleje, ugyan csak ezen helyen, ezek: *Mivel Te gonosz lélek.* 's-a'-t.

[10] A' Császár irigyelvén a' Magyaroknak gazdagságokat 's jól tudván, hogy ha öket meg-szegényíthetné, velek könnyebben bánhatna, és a' Kalmárkodásra-is hamarébb reá-szoktathatná; ezen meg-szegényítésnek e' módgyát találta ki. Meg-parancsolta az országnak: hogy az egész Magyar földet ki-mérjék magok költségeken. Ez ki-mondhatatlan nagy költségébe került az Egész Országnak. Még ekkor a' Magyarok között elegendő jó Föld-mérő nem lévén, Németekre szorúltak, azt gondolván, hogy velek született a' Föld mérésnek tudománnya. De ezen gyáva emberek úgy mérték-ki a' Földeket, hogy azzal Josef császár meg-nem-elégedven uj Parancsolatot adott a' Földeknek újjabb fel-mérésére. Már ekkor az Universitásunkból több magyar föld-mérőket eresztettem ki Tanítványim közűl, ezek jobban el-végezték a' dolgot, de mennyi költségével a' Magyaroknak. Csak magáról Szeged-várossáról, azt mondhatom: hogy még határjait ki-mérték, többet költött húsz ezer forintoknál. A' Császárnak azon igyekezetét, mellyel az országot szegényebbnek akarta tenni, noha annak módgyairól nem mertem emlékezni, de még-is úgy, hogy az okossabbak észre vehették, elő-adtam Etelkámban Másadik Könyvben, Harmadik szakaszban, harmadik Részben. A' szavaknak eleje ez: A' harmadik tanú 's-a'-t.

A' Császár azt-is cselekedte Országunkban, hogy a' Szerzetességet szinte egészlen el-törűlte. Ö alatta vesztenek-ki a' Paulinusok, a' Kamalkulensisek, a' Benedictinusok, a' Trinitariusok, a' Hieronymiták, a' Paulánusok, és többek. A' mi engem' illet soha Pártfogójok nem voltam a' henyélő, és csak testét hizlaló Szerzetességeknek. Azt-is tapasztaltam bizonnyára, hogy a' Szerzetességnek Eleje mindenkoron szent igyekezet vala, de tapasztaltam azt-is: hogy el-állván kötelességektől (e volt mindenkoron az emberi gyarlóság, az-is lészen, még a' világ tart) henyélőkké lettenek, és a pénzben torkig úszkálván el-kevéllyedtenek. Sokan közűlök magok' hasznát

keresvén az Országba sok haszontalan vélekedéseket, babonaságokat palántáltanak. Ezeknek meg-jobbitása illette volna a' Királyt, nem pedig ki-irtása. De Josef azoknak Jószágok-után áhsítozván mind-azoknak, mind az ki irtott Apáczáknak Jószágokat el-foglalta, és vagy ismétt nagy pénzen el-adta, vagy magának egészlen meg-tartotta. Igy az Ország ezen kótya-vetyéből-is semmihez se juthatott. Josef csá[11]szárnak ezen cselekedetét méltatlanságával egygyütt a' Magyar Világ eleibe teritettem Etelkámban, Másadik könyvben, harmadik szakaszban, hetedik részben. A szavaknak eleje ez: Vallyon mi hozhatott ide édes Fiam? 's-a'-t. Itt fő-képpen csak a' Paulinusoknak ki-irtását hozom elő: mert csak ezen Szerzet vala e' világon, melly Magyarországunkban született, és még-is meg-fojtatott. Leg-alább két három házokat meghagyhatta volna a' Császár örök emlékezetre.

A' Császár azt-is cselekedte Országunkban: hogy a' meg-hagyott szerzeteseket és más Világi Papokat a' Romai Pápának engedelme alól el-vonta. Maga rendelte-el az Egy-házi dolgokat. A Templomokban egy oltárnál többet nem hagyott, Budán a' Karmeliták templomát elsőben Kalmárok házának, az-után Komédia-háznak rendelte. A halottakért való egyszeri sok miséket meg-tiltotta. Sok ezer e' féléket cselekedett. De én azon cselekedetét, mellyel a' Papságot, és az Országot a' Rómaiaknak engedelmessége alól el-vonta soha jóvá nem hagyhattam azon okból, mellyet Etelkámban adtam Első könyvben, Másadik szakaszban ötödik részben. A szavaknak eleje ez: Minek előtte Árpád szekerére fel-űlt 's-a'-t. Azt mondottam itten: hogy a' Romaiak sokat segítették valaha mind a' Császárokat, mind Magyar Királlyainkat, mind magát az Országot a' Törökök ellen. Mintha ekkor megjövendeltem volna: hogy a' Császár valaha reá szorúl a' Pápára, amint valósággal halála előtt rea-is akart szorúlni. Mert kegyetlen Birodalmát nem türhetvén tovább a' Belgák, Josef Császártól egészlen el-állottanak. Ekkor a' Császár a' Pápához (ekkor Pius VI vala) [fordult,] hogy ő Belgiumban lévő Püspökökhöz irna, és általok a' Népet-is viszsza-hódítaná. A' Pápa viszsza ira a' Császárnak: hogy ezt szivessen megcselekszi, sött, ha szükségét láttya, kész volna maga-is Belgiumba menni, és a' Népet a' Császár engedelmességére viszsza téríteni. De igen tartana attól, hogy a' nép semmit se hajtson a' Pápának szavaira, kinek méltóságát ugy annyira le-alázta a' Nép előtt. A' Császár a' Pápának ezen feleletét vévén éppen halála előtt Tűstént viszsza íratott a' Pápának, hogy ö mindeneket elöbbeni rendbe viszsza tesz, csak mostan segítse a' Pápa. Erre egy Romai ember e' Deák verset csinálta: Dat Christo moriens ultima verba latro.* Láddé Jóseffel [12] miként bántak a' Romaiak-is, kik tölle távúl voltanak, ugyan azért nyaggatásait nem annyira érezhették, mint mi éreztük, kiknek nem csak fejedelme volt, hanem Ura-is akart lenni.

A' Császár azon Fö-rendeken lévő Magyar embereket, kik ellene szóllottanak, és erőszakos parancsolattyait az ország' törvénnyei ellen valóknak lenni mondották, sok féle képpen üldözni kezdette. Meg-fosztotta előbbeni Tisztségektől. Némellyeket, Decretuma által, Bolondoknak hirelt az egész Országban. Ezen boszszúját öntötte-ki Forgács Miklósra, ki ama' régi Grófi familiából eredvén Országunkban, akkoron Nyitra-vár-megyének Fö-ispánnya vala. Ezen derék magyar

* A haldokló lator utolsó szavait Krisztusnak mondja.

szívű Grófot, kinek leg-első gondgya vala, hogy az Ország' bóldogulására fülellyen, és azt, tehetsége szerént (amint-is tőlle ki-telhetett) elő-mozdíthassa, leg-is-leg-elsőben, Decretuma által, Bolondnak mondotta; az-után Tisztségétől meg-fosztotta, végtére azt hirlelte: hogy, ha fel-tételében nyakassan meg-maradna, a' Bécsi Bolondok házába (mellyet az illyeneknek számokra rendeltetett) minden irgalom nélkül el-viteti. El-hült erre az Ország, azon Forgácsnak nagyra született lelkét, és nagyobb érdemeit jól tudván. El-hűltem a' többiek között én-is, és valóban azt gondolván, hogy midőn Etelkámat irtam, ama' Bolondok' tornyába bé-is zárattatott, ötet nagy lelkére emlékeztettem Etelkámban, Másadik könyvben, Első szakaszban, Harmadik Részben. A' szavak' eleje ez: Te pedig nagy Lelkű Etele. 's-a'-t. De a' Császárnak ezen üldözése keveset ártott Gróf Forgács Miklósnak. Mennél jobban el-tapodtatott annál inkább csírádzott. Midőn Szabolcs-vár-megyében kérdezgetnék, kit választhatnának Nándor Ispánynak, fel-kiáltott az egész vár-megye ezeket mondván, meg-elégszünk mi azon Decretális Bolonddal.

Észre-vévén azt-is a' Császár; hogy azon Püspökök, kik mind a' Hely-tartó Tanácsban, mind a' Királyi, és Hét személyből álló táblában vannak, nem féltvén se gyermekeiket, se jószágokat, erössen ellene állanának uj Parancsolatainak Niczkinek javallásából, ki ezen Táblákon maga kévána uralkodni, azokat a' Tanácsból kiszoritotta. E dolognak méltatlanságát meg-jelentettem az Országnak Etelkámnak Első könyvében, harmadik szakaszszában, hatodik részben. A' szavak eleje ez: De a' gonosz Róka csak meg-nem-nyughatott. 's-a'-t.

Midőn Josef Császárt sokan rágalmaznák a' Magyarok ama' Cselekedeteiért, mellyekkel az Országot el-kedvetlenitette, és azt-is hallatnák véle, hogy sokan fel-akarnának [13] ellene zendűlni, csak azt kérdezte a' Magyaroktól, hogy ha nékik három-száz-ezer katonáik volnának-é, kikkel véle szembe szállani mernének. Ezen kérdésére hogy felellyenek a' Magyarok, öket oktatni kévántam Etelkámban. Tudni-illik: hogy azon száz ezer, avagy ha mindgyárt három-száz ezer katonákban-is volnának igaz magyarok, kik a hazával fognának a Király ellen tartani, ha a' szükség úgy hozná magával. Bolondság-is volna az a' Császártúl, hogy az Atyákat erővel katonának szedett fiakkal fenyegetné. Ezek meg-vannak irva Etelkámban imidcamoda, de Fö-képpen az Első könyvben, Negyedik szakaszban, hetedik részben. A' szavak eleje ez: A' katonáknak párt-ütéseiktöl ugyan. 's-a'-t.

Több illyek, és ezekhez hasonló dolgok-is vannak Etelkában imidc amoda elszórva, mellyeket az ekkor élő Magyarok elég-képpen meg-érthettek, noha a' Következendőknél homályosok lésznek, de én azoknak öregét előbb világossan kiadván, más aprólékokról nem szorgalmatoskodom.

Igy el-készítvén tehát Etelkámat, 's-magam kezével a' nyomtatás alá le-is-irván, ekkori szokás szerént fel-kellett küldeni Budára a' Fölséges hely-tartó Tanácshoz, hogy ott az arra rendeltt személlyektől meg-visgáltasson, és ki-nyomtatása megengedtessen. Ketten voltak ekkor a' meg-visgálásra rendeltt személlyek, egygyik Hibner, másik Rietaller mind-a'-kettő ki-csapott Jésuvita, és szokások, természetek, oktatások szerént a' Piáristaságnak esküdtt ellenségei. Magam fel-nem-akarván vinni hozzájok Etelkámat, azt egy ki-csapott Jesuvitára biztam, Püspöki Ferenczre, ki ennek előtte, midőn a' Tanúlmányok széke Budán vala, hét esztendeig ottan

Tanító Társam vala. A' Kőnyvnek meg-visgálása Hibnerre bizattatott a' Budai Uraktól.

Midön Etelkám sokáig heverne ama' le-hántott Jesuvitánál Hibnernél, és a' Könyv-nyomtato Fűskúti Landerer Mihály (ki a' Könyvnek maga költségén ki-nyomtatását magára vállalta) engem' igen sürgetne: hogy mennél hamarébb sajtúja alá adnám a' könyvet; magam fel mentem Budára, és Hibnernek Hazára, Puspokinek ujjongatásából reá akadván, midőn hozzá mentem, töle Etelkámat viszsza kértem, ha immár fölséges itélete szerént alkalmatosnak ítéltetett a' Ki-nyomtatásra. Ekkor ezen ki-csapott Jesuvitának ki-fakadott bögye, és azt mondotta: hogy néki ugyan a' Könyv [14] igen nagyon tettszene, mivel ezt látná Országunkban, mellynek még párja nem volna; de mivel a' Mostani Császárnak igazgatása úgy le-volna-bennefestve, hogy azt, aki szemes vólna, elég képpen által láthatná, ö a' Könyvet nem merné jóvá hagyni, mert ötet a' Császár kenyerétől bizonyossan meg-fosztaná. Kért osztán nagy esedezéssel, hogy Bécsbe küldeném. Ott nem félnének úgy, mivel több könyveknek ki-nyomtatására szabadságot adtanak, mellyeket Magyar országban ki-nem-merték volna nyomtattatni.

Most én ezen ki-csapott Jesuvitának szívéről semmit sem akarok szóllani, csudállottam pedig tompa eszét, hogy Etelkámban el-titkoltt holmiket által-értette: mert mind azokat meg-jegyezte, mellyeket én az előbbeniekben a' következendő világnak tudtára adtam. El-vettem tehát tölle a' Kőnyvet, és azt Horányi Elek Piarista által Bécsbe fel-küldöttem. Itt olly szerencsés volt Etelkám, hogy három nap alatt Szekeres Úrtúl nagy örömmel el-olvastatott, és annak ki-nyomtatása meg-engedtetett. Maga hozta-viszsza Horányi nagy örömmel. Magam-is örvendettem rajta. Igy tehát azon Etelkám, kit a' Magyarok Budán el-akartak sikkasztani, a' Bécsi Németektől meg-szerettetett, és a' Nap-világra méltónak ítéltetett.

Etelka könyvem tehát 1788-dikban ki-nyomtattatott, és egy esztendő alatt ezer könyvek (mert ennél több példákat nem akara sajtó alá tenni a' Könyv-nyomtató, noha eleget javaslottam, hogy leg-alább két ezerre vigye a' Példákat) egészlen úgy el-költenek, hogy egygyet nem lehetett osztán találni, noha annak árát két Rhenes forintokra csapták a' Könyv-árosok.

Igy el-lévén az Országba terjedve Etelkám, meg-értették a' Magyarok benne foglaltatott szándékaimat. Nagy örömmel olvasták mindenütt, és nagyon meg-köszönték, hogy annak irására reá adtam magamat. Sok volna azon leveleket le-irni, mellyeket hozzám küldöttenek az országnak minden részeiről. Ide teszek némellyeket: mellyekből meg-érthetni a' többit-is: Az Első Bécsből küldetett nevetlenül versekben. Ez igy vala irva.

Etelka szerzőjének
Bécsből.
Lantolat

Felséges Elmék! Ti Magyarok! kiket
Fébus nemes Lélekzete, hathatós
[15] Erkölcse (már foganat'
Napja között) hevenyen meg-ihlet,
Az'-tán: hogy e' nap-fényre jutottatok,
Hernád kies partyán múlató szelíd
Múzsák, serény-sarkú inokkal
Öszve-futottanak, és, karokra
Hajtván, hogy úgy Aóni italt epedtt
Szátokba, 's-azzal jobb ízet oltsanak,
Póláltak, ápolgattak! Oh mi
Szent öröm, és szeretet szökött-fel
Szívekre! Kisded testeket, éltessebb
Lelkét, 's- erővel versre sikamlodott
Folyvást enyelgő állatoknak
Kellemetes Gágyogásit észre-
Vévén: kiket, hogy jóra meg-értetek,
'S-gazdag Gyümölcsöt hoztatok, ím' egész
Ország-világ áld, és Magasztal,
Tí Dugonics ragyogó nevére
Tüstént egy illő Szűn-napot üllyetek,
Mellyben jutalmas zöld koszorút
Szijos Borostyán tisztes ágból
Fonnyatok érdemes ősz fejére.
Imhol! ki szívből förgeteges szelen
Rongáltt Hajónkon szánakozik. Java'
És nyugta' kárával, Javunknak
Áldozik. Oh! Te nemes szabású
Lélek! Mikor szűnnek bajaid? Mikor
Tisztúl-ki felhős gondba merűltt fejed
Vastag ködéből? 's-ha borúja
Csendesedik? Nem elégszel-é azzal:
Élted' mosolygó zöld kikelettye hogy
El-múla terhes munka-dolog között?
Semmit se kémélvén, epeszted
Még komor őszit-is olly keményen.
Azt a' fehér nap' hajnali csillagát
Példás Etelkát (mostoha ó világ
Kit lopva testestől-nevestől
El-temetett) az írigy homokból

[16] Nyilván fel-ásod, tömve sok el-takartt
Kincsekkel egygyütt. 'S-Nemzetedet böcsös
Árú vagyonnal gazdagítod.
Sorra ki-tisztogatod nagy'-óva
'A Rozsda-szenny rég' mellyeket el-fogott.
És íme! hogy hitvány idegen salak
Azt gondolánk sokról, holott mind
Körmöczi drága arany, 's-czüst pénz.
Oh fel derűlő régi Magyar világ
Egygyik szerelmes záloga. Kit Haza,
Jobb boldogítására, termett
Olly nemes indúlat éltet. Adgyon
Képes Jutalmat, gyenge szegény erő
Mellyet nem adhat. Mindenik érdemes
Lépésedért aldgyon-meg az, kit
Annyiszor ajtatosson neveztél
A' Magyarok Istene!

Etelkámnak kedvességéről az a' másadik bizonyság tétel mellyet a' Komáromi jeles gyülekezet tett. Ennek czimje ez vala: A' Felséges Császári, és Királyi kegyelmes engedelem mellett a' Mindenes Gyüjtemény IX. Levele. Költ Komáromban Szent Jakab Havának 29-dik Napján 1789-dik Esztendőben. Tudományos dolgok.

Az-után következett azon Gyülekezetnek Etelkáról való itélete, melly igy vala írva:

Az el-múltt 1788-dik Eszt. jött-ki Posonyban, és Kassán Fűskúti Landerer Mihály' Költségével, és Bötuivel ETELKA, egy igen ritka Magyar Kis-aszszony, Világos-váratt, Árpád, és Zoltán Fejedelmink idejekben. Irta Dugonics András, Kegyes Oskola-beli Szerzetes Pap, és a' Pesti Tanúlmányoknak Királyi Mindenségében a' Tudákosságnak Királyi Tanítója. Első Könyv. A Szerencsés Dolgok. Másadik Könyv. A Szerencsétlen esetek. Nagyobb nyolczad formában. – Alig tud még Magyar Nemzetünk szebb', és nyájassabban gyönyörködtethető született Magyar Románt mutatni mint TT. Dugonics András Úr' ezen Etelkája, melly más akár-melly, még olly ki-pallérozott Nemzetek' Könyveik' közibe-is méltán bé-[17]illik. Első vólt jó formán, a' költeményes Elmének illyes Munkái között, e' században, ama' hires Anglus: Pamela, mellyet, meg-szeretvén, már sok nemzetek olvasnak anyai nyelveken. Azolta (fel-ébresztetvén e'-féle munkára az Anglusok által a' Franczok, 's- Németek-is) készítgettek illyeneket. 'S-úgy véllem: leg-közelebb lévén ezek hozzánk, mindkét hazánkban ismeretesekké lesznek Hallernek Uszongja, 's Alfrédje; Veilandnak Agathonja, 's Arany Tűköre; Sternhain Kis-aszszony' Történetével egygyütt. Duschnak Ferdiners Károllya, Meisnernek Altzibiadesse, és más ezekhez hasonlók – És, ha bár mind ezek a' magok' Nemekben, merő Remek-munkák, még-is csak alig lész az illyen találmányos Könyveknek bőségében egy-is, mellyben több magánosságok, kedves Régiségek, 's-Haza-belieket illető, és haszonnal gyönyörködtető dolgok találtassanak, mint Etelkában. De lehetett-is TT. Dugonics Urtúl egy illy szép munkát várni, eléggé meg-mutatván már elébb, ki-váltt az Ulisses' Története-

inek négy-sorú versekben irtt munkája által mind elme-beli tehetségét, mind pedig találmányos elméje mellett szép magyarságát. Mind-a'-két könyvnek foglalmánnyát jó formában maga elő-adgya az Író az első Könyv eleibe tétetett Elől-járó Beszédében. – Némellyek azt a hibát talállyák TT. Dugonics Úr Etelkájában: hogy, a' Magyar Példa-beszédeket sokasítani kévánván, hellyel-hellyel ollyakat-is hoz elő, mellyek Nemzetünknek kissebbítésére szolgálhatnának, ha a' Könyv idegen nyelvre fordíttatnék. De, aki gondolkodásával viszsza-megy éppen az Árpád' idejére, 's-jól megfontollya: melly egygyügyüek lehettek még akkor a' mi Eleink, sőtt vitéz fejedelmeink-is; 's-egyszer-s-mind azt-is gondolóra veszi: hogy Dugonics Ur nem a' mostani, hanem az akkori nyelvet, és szokások' formáit kévánta az Etelka' szájába adni; ezt a' hibát-is (ha valójában annak lehet mondani) kissebbnek találllya, mint némellyek itélnek felőle – Méltán kévánhattya az érdemes Közönség: Vajha a' TT. Író, és más illyen Nyelvünk' pallérozására, nyájas oktatására, 's-köz haszonra született [18] Férj-fiak több hasonló munkákkal-is gazdagíttsák Hazánkat, hogy a' Magyar-is, szép fordítási mellett, maga' saját olly találmányos, és tudós munkáit-is tudgya mutatni, mellyeket más idegen nemzetek-is meg-szeretvén, magokévá kévánnyanak tenni. – Kár vólna, ha Hazánk szép Neme meg-nem olvasná Etelkát! – 'S-kár: hogy a' Könyv-nyomtató annyira fel-vertt árával, ne-talántán meg-gátolta közönségessebb meg-szerzését 's-haszon vételét: mert e' két könyvnek 2 Rhenes forint az ára.

Hogy pedig Etelkám az Országnak nagyon meg-tettszett, nagy bizonsága az: hogy Nagyságos Almási Ignátz, ki a' Hét személyből álló Táblának egygyik érdemes tagja Budán, azon Kis-aszszonyát, ki Etelka konyvemnek ki-adása után nem sok időre jöve e' világra, Etelkának nevezteté. Ezt le-irták Bécsben ezen czím alatt: A' Hadi, és más nevezetes történetek. Költ Bécsben Januariusnak első napján 1790-dik Esztendőben. A' többi között az ide tartozandó szavak ezek: A' minapokban Almási Ignátz Urnak, a' Septemvirális Tábla' Tanácsos Hívének egy leánykája lett, ki Otiliának kereszteltetett. A' Budai Magyar Uraságok vetekedtek rajta, hogy lehetne az Otilia nevet Magyarúl ki-tenni. Végtére el-végezték magokban: hogy az Otilia Ki-aszszonyt Etelkának nevezzék. Annyira meg-tettszett Dugonics Urnak Etelkáról irtt Könyve. De még más-is bizonyíttya annak a' derekassan irtt Könyvnek kedvességét. Mert már most másodszor fog ki-adatni, mivel az első nyomtatásnak darabjait mind-el-kapkodták. A' Tisztelendő Dugonics Úr' Etelkája példa hát arra: hogy nem csak a' Vár-vétel, hanem egy szép Könyv-is indító ok lehet arra, hogy a' Név a' történetről választasson. Éppen azon a' Napon született Gróf Lichtenbergnek Laybachba (Carnioliában) egy fiacskája, a' mellyen, az említett városban, Belgrád meg-vételének örvendetes Innepe tartatott. Fel-tette azért a' fen-nevezett Gróf magában: hogy Fiát a' vár vevő Nagy vezér nevéről (Laudon Gedeonról) neveztesse, sött: hogy írása által, magát a' Fő-vezért Kereszt-attyának kérje. Irt-is Laudonhoz, és attól ohajtott feleletet nyert.

Más levelet vettem Pozsonyból. Irattatott 1789-dik esztendőben 21-dik Septemberben azon nevezetes Barcza-falvi Szabó Dávidtól, ki Szigvártnak Klastromi történetét Németből Magyar nyelvre olly ékessen forditotta. A levélnek szavai ezek: [19] Fő-tiszteletű Professor Úr! Drága Nagy jó Uram! ha az öröm-könyv-csöppeket úgy lehetne Papirosra le-festeni, mint a' Betűket; bizony: ez a' hál'-adó levél most nem más-képpen jelenne-meg Fő-tiszteletű Őséged előtt, hanem mint-egy Öröm-

tengert, a' hozzá tartozó Hála-környékekkel egygyütt, elö-adó Mappa. Tudni-illik: már csak láttára-is Etelka czímjének, 's majd még sokkal-inkább az ugyan azon czím-lapon álló Szerzér' (Auctor) nevének; ugy neki pezsdűltek egyszeribe minden édes érzéseim, hogy azonnal egészszen el-fogá szivemet ezen meleg Hálának ereje: Hála Istennek! hogy ez a' Hazafi még-is hasonló önnön magához. Száz-szaka vólt nékem az a' három nap még a' Könyv-kötésznek enyves kezéből hozzám viszszakerűlt: mennél hamarébb kévánván részesűlni az ollyas édes ízű gyönyörűségben, mint a' millyet érzettem ez-előtt három esztendőkkel, mind az Argonautáknak (a midőn-is csupán csak ezen ohajtozás: Jéh! beh kár, hogy ez a' könyv nem magyarúl van, fosztá-meg abban való gyönyörködésemet, az ö lehető tellyes mértékű léségétől) mint pedig, és kiváltt-képpen az-után az Őséged írta Mathesis' elsőbb Részeinek olvasásokban. Hozzá fogék Etelkához. – Oh! bár csak az érzéseket lehetne csak valamennyire-is ki-írni úgy, a'-mint vannak! Beh szép lett vólna látni, millyen melegen záporozzák szemeim azon Hálát, mellyet minden lapon – elevenen látván minden, még a' leg-kissebb ki-fejezésekben-is, egy Hazáért égő Hazafit, az-az: önnön magát Őségedet, szembe-tűnő-képpen ki-fejezve, ott állani – szivemből szememre, 's-onnan, egy igaz Haza-szeretet' Menstruumában fel-olvadott só által, minden földiségtől előbb meg-tisztúlva, a' Keresztény Magyarok Istenének Király-széke elébe fel-fel-küldözgettem – El-olvastam – Ha már az Olvasás-közben-is buzgó szívemnek csatornái meg-indúltanak, csak el-gondolhatni: micsoda öröm, és Hálatenger eredett a' sok esőzések után. Bizony: aki ezen Tengeren végig-nézhetne, mondhatom: hogy azonn, nem csak drága jó illatú szerekkel (a' Fö-tisztelendő Őséged' magasztalásával) meg-rakott kereskedő hajókat látna, mellyek partékáikkal, mihelyt csak egy Tanya-rébe (Portus) érnek, egybe ki-rakodnak, és azokat mindenekkel csudáltattyák, 's-minden idegen Országokról hozottaknál véghetetlenül fellyebb [20] böcsűlik; hanem hadakozó hajókat-is, mellyek azonn, nagy módgyával, lábodáznak (kreutzen), és ágyúikat mind-azok ellen készen-tartyák, valakik csak akár az Irigység, akár a' Haza-fitalanság' fegy-ver-házából vett lándsákkal Etelkára talán törekednének; a'-millyenekre ugyan, örömmel mondhatom, hogy még sohol sem akadtak. Adnák az Egek: hogy az egész Magyarság, csak egy Dugonics Familia volna!!! – Én ugyan, ámbár az irigység már, mint kis embert, egészszen el-gyalázott-is, és csak nem minden tüzemet bé-oltotta légyen-is: elő-veszem még-is (törikszakad) férj-fiúi szívemet, és minden tehetségemet egyedűl csak mind arra szentelem, valami csak Magyarság. Ehhez-képpest: ámbár minden költségeimből ki-fogytam-is most érkezvén haza külsö Országi Okodalmakról (Academia), és itten, csak égi madár módra, tengődve élek-is; el-tökéllettem mind-az-által magamban: hogy én itt maradok a' Magyarság szélén, meg-mozdúlhatatlan ellen kő-falúl a' Németségnek. És íme már hozzá-is fogtam, leg-elől-is egy alpos Magyar Grammatika-készítéshez, ha ugyan ebben-is csúffá nem tétetem, és annak utánna a' Mathesisnek mind Elementaris, mind Sublimior részeinek ki-dolgozásához szándékozom fogni. És ámbár látom-is: hogy ebben ugyan könnyen találnék valami Oskolában kenyeret, készebb vagyok még-is inkább éhhel-halni-meg, mintsem hogy én valamit Németűl taníttsak, a'-mint szomoruan hallottam, hogy fog lenni. – Köszönöm Fötiszteletű Úr rólam esméretlenről Etelkájában tett azon kevésből álló jó emlékezését-is, mint szintén sok tőllem csinaltt szóknak bé-iktatásokból ki-tettsző

erőlkedésem' Párt-fogását-is. Kérem egyszer-'s-mind Fő-tisztelendő Őségét, vegye jó néven tőllem ezen mázolatlan szivből származott öröm-szűlttc hálámat, mellyel az Etelka' olvasásában bennem született 's-élő gyönyörűségért, fö-képpen pedig a' Fö-tisztelendő Őséged' Haza' javára arányozó fáradhatatlan munkásságáért Fő-tisztelendő Őségének alázatossan kedveskedem, és méltóztassék el-hinni, hogy én, különös tiszteletem mellett, vagyok Fö Tiszteletü Professor Urnak, Drága Nagy jó Uramnak, Őségednek alázatos szolgája Barczafalvi Szabó Dávid. Posonyban 1789-dik Eszt. Gyümölcsösnek 21-dikén.

[21] Osztán egy levelet vettem Ibronyból is, mellyet 1790-dikben 5-dik Februariusban irt egy ismeretlen Kapitány. A' levél így vala: Nagy érdemű, 's-fő-tisztelendő Ur! Magyarainktól meg-köszönhetetlen, és böcsűlhetetlen Magyar Etelkája hozzánk-is el-hatván, szín mutatás nélkűl (vagy inkább magyarúl szóllván) mint egy igaz magyar írhatom azt Fő-tisztelendő Urnak: hogy minálunk Etelkája kedvessebb, mintsem azt ki-is-lehetne magyarázni. A'-mint-hogy arra-is vagyok némelly atyám fiai', 's-jó Barátaimtól kérettetve: hogy a' Zeeri Pusztán Árpád Fejedelem által ki-adatott Törvények miből állhattak? Nem-külömben a' Karjeli Fejedelemség (melly a' Csoma'-fejedelem' jobb karja' el-vesztéséről neveztetik) ez-előtt való időkben hogy neveztetett, és most minémő nevezet alatt találtatik, Fő-tisztelendőségedtől meg-tudnám. Ebbéli tudósítását tehát, úgy-is mint reqvisitus a'-midőn alázatossan ki-kérném, különös tisztelettel maradtam a' Nagy érdemű és fö Tisztelendő Urnak alázatos hiv szolgája Jármy Pál Kapitán. Ibrony 5ª Februarii 1790.

Ezeket elégségeseknek lenni gondolom arra, hogy a' következendők meggyőzettessenek arról, hogy Etelkám az Országban igen jó szivvel vétetett. El-halgatom azt-is: hogy némellyek olly nagyon belé szerettek, hogy Etelka nélkűl még az úton se lehetettenek, azt szűnetlen olvasták, és mennél többet olvasták, annál inkább tettszett, és sokakra akadtanak benne a' következendő olvasásokban, mellyeket először észre nem vettenek. Nem említem a' Szerzeteseknek-is azon itélettyeket, mellyekkel azt mondották, hogy a' Szent írás után ennél szebb könyvet nem láttanak, sött: ha a' Szent Írásban foglaltt történetek e'-móddal irattatnának-le, sokkal örömestebb olvastatnának. Nem szóllok arról-is: hogy némellyek nékem meg-köszönték azon igyekezetemet, mellyel Árpád' idejének nagy homályosságát olly gyönyörű világosságba tettem, hogy magokat azon időben forogni, és régi Magyarainkat Személlyek szerént meg-ismérni, velek nyájaskodni láttszattatnának. Bizonyossan az egész Országban egygyet se hallottam, ki Etelkám felől rosz ítélettel lett volna, ki-vévén a' *Tótokat*. Ezek morogtak magokban, hogy a' Totoknak erkölcsöket eleven festékkel, minden árnyék nélkűl, le-írtam. [22] De mért veszik a' mostani Tótok azokat magokra, mellyekben Eleik a' Magyarok ellen vétettenek? Bizonyos az: hogy Árpádnak ideiben nagy Ellenségek voltanak Magyarainknak a' Tótok, és a' Bolgárok, ha tehát ezekkel mérgesebben bántak, ha azokat nem csak karddal, hanem nyelvvel-is meg-szabdalták, mért tulajdonítttyák azt nékem, hogy mind ezeket írásba foglalván, és a' Magyar világ eleibe adván, a' Tót Nemzetséget le-gyalázni kévántam. Ez nékem eszem ágában sem volt. De volt ám az: hogy a' Magyarok' ellenségét úgy irjam-le, amint akkoron vélekedtenek felőlök a' Vitéz Magyarok.

Egynehányan azt-is hibának tartyák Etelkámban, hogy a' magyar köz-mondásokat tömöttebben adtam elő. Ezen emberek nem értik a' Könyv-írásnak módgyát. Magyaraink Nap-keletiek voltak. Hogy pedig tömöttebben élnek a' közmondásokkal a' közönséges beszédben, azt csak az nem tudgya, aki tanúlatlan. Nékik tehat azon szavakat adtam szájokban, mellyek bele illettek. Azt akarnák talán ezen emberek, hogy régi Magyarainkat franczia módra kényessen beszéltettem volna? Azt tegyék ők, ha ki-nevettetni kévánnak; én nem tehetem, ki a' történetet a' régi szokáshoz szabni tanúltam. De én az illyekhez hasonló csevegőket nem említem, elsőben azért, mert al-rendű, és tanúlatlan emberek vóltak, másadszor azért: hogy azokat ollyanokhoz hasonlóknak lenni gondolom, kik egy nagy ékessen fel-épűltt Palotát látván, midőn abban semmit nem tudnak ki-vetni-valót találni, csak azt mondgyák: hogy emez vagy amaz helyen egy karczolás' vagyon a' falon. Ezeknek azt szoktuk mondani: nem érted a' nagy Épűlet mesterségét, ha az aprólékokban hibát találsz: mert azon karczolások-is mesterségessen vannak oda helyheztetve.

Etelka könyvem tehát szerte-széllyel el-vitettetvén az egész Országban, ki-nyitotta a' Magyaroknak szemeiket. Lassan-lassan Jósef Császárnak, és koronázatlan Királyunknak erőszakos Uralkodását meg-kezdették únni a' Magyarok. Etelkában foglaltatott igazságokat jobban meg-visgálván, ön-kényes parancsolattyai ellen kezdettek morgolódni; de annak nagy hatalmát látván, a' világos ellene-fel-támadásra nem mertek fakanni. Időt vártak arra, hogy bátrabban szeme közé mondgyák az igazságokat; és ez nem sokára elő-is adta magát.

1788-dik Esztendőben a' Franczíák el-pártoltak magok [23] Királlyoktól XVI-dik Lajostól, és a' Nép magát annak erőszakos uralkodásától meg-akarta menteni. Örültek ezen a' Magyarok, mert példát láttak, mellyet követhessenek. De ezt nem követték mindgyárt akkor, mert a' Császárnak nagy erejétől még-is féltenek, noha Ez a' Török háborúba kötelődzvén, minden erejét ellenek vitte vala. De a' Magyarok inkább a' Császárral tartottak a' Török ellen, mintsem ellene zenebonáskodván a' Török igát fel-kévánták volna venni. Ezen török háborút a' Törveny ellen lenni mondották ekkor a' Magyarok, mert a' Császár, meg-nem-jelentvén az Országnak, maga fejéből kévánta segiteni az Orosz Czárnét Másadik Katalint.

1789-dik Esztendőben az-után a' Belgák nyilvánossan ki-utötték Josef Császárnak birodalmát. Ezt meg-értvén a' Magyarok, Josef Császár ellen világosabban panaszolkodtanak. Öszve-gyűlvén a' Vármegyék, meg-jelentették néki, hogy régi szabadságokat viszsza adgya, másként Diæta nélkűl se Katonát, se élelmet nem adnak. Fel-bozdúlt Magyarainkban a' szabad vér. El-vetvén a' Német ruhákat, mindnyájan Magyarba öltöztenek, széles kardokat hordoztanak. Erővel le-ránczigálták a' Kaputokat, az aszszonyok fejekről a' Német búbokat. Az Országot a' Ruhával, és Nyelvvel viszsza-állítani kévánták. A' vármegyék meg-külömböztették magokat a' Magyar ruházatok szinében. Egyszerre csupa Magyar uniformist látott az ember az egész Országban. Magam voltam jelen Pesten a' vár-megye gyülésében, hallottam Magyar Nemesseinknek szavokat, kedvellettem bátorságokat; egy közűlök magához szóllitván engemet, azt súgta fülemben: Uram! A' miket itt mondunk; mindnyájan Etelkából puskázunk. Kérjük az Urat, el-ne-hagygya ez-után-is irásiban Magyar országot, ébreszsze-fel Magyarainkban a' Nemes bátorságot.

Igy fel-lévén-zendűlve a' többi vármegyék-is (mert Pest-vármegye tett dolgait a' Tobbi vármegyékkel-is közlötte) igen meg-ijedett a' Császár, és, el-vesztvén Belgiumot, attól tartott: ne-talán-tán, ezen veszedelmes Haborúknak idejében el-állyanak tölle a' Magyarok-is. Tudta, hogy, ha ez meg-történne, Austriai háznak Birodalma nem csak függőben lenne, hanem le-is omlana. Hogy tehát a' Magyarokat le-csillapítaná, el-hagyta a' Német nyelvet, és az Országnak Deákúl, a régi szokás szerént ezeket írta:

[24] Josephus Secundus etc.
Reverendissime! Reverendi! Spectabiles! ac Magnifici etc.
Fideles nobis dilecti.

Paterni nostri, quo gentem hungaram complectimur, affectus, publicum edere cupientes Documentum, clementer decrevimus, ut facta Universis Regni Comitatibus, quoad celebranda in sequente Anno 1791 Generalia regni comitia in verbo nostro Regio appromissione, interea etiam cunctae administrationis publicae, Reique Justitiariae partes ad eum planc statum reponantur, in quo eæ fuerunt, dum anno 1780 post fata Serenissimae Dominae Imperatricis viduae ac Reginae Apostolicae Matris nostrae desideratissimae Regni gubernacula adivissemus, exarati hoc fine ad Universos Regni Comitatus rescripti nostri copiam fidelitatibus vestris eo benigno cum mandato facimus, ut Ipsae etiam dictos regni comitatus de hac altissima resolutione certiores reddere, atque una curare noverint, ne usque ulteriores Ordines quidpiam de iis, quae hodie subsistunt, Institutis, ad vitandam omnem Negotiorum conturbationem, mutetur. Quibus in reliquo Gratia etc. Datum in Archi Ducali Civitate nostra Vienna Austriae. Die 28ª Mensis Januarii 1789.

Josephus m. p.

Carolus Comes Pálffy. m. p.
Alexander Pásztori. m. p.
L.S. Ex officio.*

Copia Benignae Resolutionis Regiæ ab intus provocatae.

Reverendi, Honorabiles etc. Quum Generalia Regni comitia, quorum celebrationem vobis verbi Regii nostri sponsione interposita, nuper, die quippe 18ª Decembris anni nunc elapsi 1789 polliciti eramus, a' legali nostri Coronatione, inauguralisque

---

* II. József stb.

Főtisztelendő! Tisztelendő, Tekintetes és Nagyságos stb. Urak! Hű Alattvalóink!

A mi atyai érzelmeink, amivel a magyar népet átöleljük, azt kívánják, hogy egy nyilvános oklevelet adjunk ki. Jóindulatúan elhatároztuk, hogy országgyűlést hívunk össze. A következő, 1791-es évben az országgyűlés megtartandó, erre királyi szavunkkal vállalunk kezességet, ezen kívül az ország politikai és igazságügyi igazgatásának nagy részét abba az állapotába helyezzük vissza, amelyben az volt, amikor az 1780. évben a felséges özvegy császárnőnek és apostoli királynőnek, a mi felejthetetlen anyánknak halála után a királyság kormányzását átvettük. Ebből a célból írásban megfogalmazva az országgyűléshez juttassa

Diplomatis ad mentem Art. z. Anni 1723 Expeditione, auspicari, atque ideo dictis Regni Comitiis ipsi in Persona praeesse velimus; inde factum est: quod eorundem [25] celebrationem ad pacata tempora remittendam duxerimus; quippe nobiscum reputantes, Nos curis Belli solutos, recuperatisque, quae nunc vi morbi labefactatae sunt, viribus, Nos totos curandis Regni comitiis consecrare posse. Ne tamen vos exspectatione incerti adhuc agendorum regni comitiorum temporis diutius sollicitos teneamus, constitutum nobis est: hæcce comitia non ultra Annum insequentem 1791 differre. Atque ideo vos hisce verbo nostro Regio certos reddimus, venturo anno Generalia Regni Comitia per nos certo indicenda, eaque ratione per leges praescripta celebranda esse.

Non tamen his adhuc teneritudinem paterni nostri in gentem Hungaram animi limitibus constringere volentes, ut hoc etiam, quod adhuc ad Celebrationem Regni comitiorum intercedit, exiguo temporis intervalli, votis vestris penitus satisfiat, ultro proprio cordis nostri motu clementer decrevimus: publicam Regni Reique Justitiariae administrationem cum prima venturi Mensis Maji ad eum plane statum reponere, in quo ea fuerat, dum anno 1780, post decessum Serenissimae Dominae Imperatricis viduæ etc. Reginae Apostolicae Matris nostrae desideratissimae Regni gubernacula capessiveramus; quippe: qui cum Instituta quaepiam publicae Administrationis inde ab exordio Regiminis nostri studio provehendæ communis felicitatis, eaque spe immutanda duxerimus, quod ea vobis usu edoctis placitura essent, nunc de eo certiores redditi, vos priscam administrationis formam malle, atque in ea sola vestram et quaerere et invenire felicitatem, nihil moramur hac etiam in parte vestris deferre desideriis, nempe cum unice Prosperitatem regimini nostro concreditarum Nationum ardenter cupiamus, illa ad hanc obtiendam via nobis gratissima est, quam certius eo ducere communi Nationis consensione intelligimus.

Quare cunctis Regni Comitatibus in suam Pristinam et legalem Auctoritatem tam quoad negotia in generali velparticulari congregatione pertractanda, quam et legaliter legendum Magistratum restitutis, reddita liberis, Regiisque Civitatibus, item districtibus separatas Portas habentibus prisca sua, ac legali activitate, reliquas etiam ordinationes inde a' Regimine nostro clargitas, quae [26] sensu communi legibus adversari videbuntur, hisce pro sublatis, et extra vigorem positis, declaramus. Volentes nihilominus, ne interea, donec de eadem individuali sublatione ulteriores, de quarum adornatione jam mandata dedimus, ad vos dispositiones pertigerint, ad vitandam publicae administrationis perturbationem, quidpiam sponte immutetur, prout etiam vos, donec Supremus Comes, quem de recipiendis proximius Muneris sui Functio-

---

el leiratunknak másolatát, hűségetek jutalmául, azzal a kegyes rendelettel, hogy maga az említett országos gyűlés erről az igen magasztos végzésről biztosabbat adjon ki, és ugyanakkor gondoskodjon arról is, hogy az alacsonyabb rendek az intézményekben a közigazgatás zavarát elkerüljék. Ezekkel a többiben jóindulatot stb. Kelt a mi főhercegi városunkban, Bécsben, Ausztriában 1789. január hónap 28. napján.

József m. p. [manus propria – saját kezűleg]

L. S. [Locus Sigilli – a pecsét helye] Gróf Pálffy Károly m. p. Pásztori Sándor m. p. Hivatalból. (Tóth Sándor Attila fordítása)

nibus una certiorem reddi jubemus, legalem suam Auctoritatem exercere potuerit, a' moderni vestri fungentis Supremi Comitis inviationibus tantisper praestolari debeatis.

Ceterum decrevimus, ne vigori Decreti nostri tolerantialis nuncupati, item quod Parochiarum Regulationem concernit, denique relate ad Subditos, eorumque non modo tractandi rationem, sed et nexum cum Dominis eorum terrestribus quidpiam decerpatur, cum alioquim hæc naturali æquitati innitantur, et cum legibus rite componi possint, Parochiarum autem regulationem etiam Nostrum, qua summi Ecclesiarum Patroni manus a' nobis deposcat, nobisque ceteroquin persvasum haberemus, vos ipsos pro æquanimitate vestra hisce nostris ordinationibus penitus adquievisse.

Ex his per nos taliter in sequelam legum decretis, nova Paterni nostri, quo gentem hungaram complectimur affectus accipietis monumenta, accipietis autem una irrefragibile, atque in perpetuum valitura tempora Monumentum, quod nos legum ferendarum Protestatem, quia illa vigore fundamentalium Regni constitutionum inter Principem, atque regni Omnium Ordinum Status æqua ratione divisa foret, hoc Statuum jus illibatum servabimus, atque prout ipsi illud a Divis Majoribus nostris accepimus, ita etiam ad Successores nostros inviolatum transmittemus, sperantes æque vos etiam opem vestram imploranti Patriae, et Frugibus pro militis in illius securitatem excubantis alimento, et Tyronum Statutione, ea, quam convenientissimam existimaveritis, ratione, pro currentis anni campi ductu auxiliaturos esse.

Denique ne ad summam votorum vestrorum quidpiam desiderari patiamur, Sacram Regni Coronam, ac [27] cetera elenodia ad tempus in cæsareum nostrum Gazophylacium deposita, Primo quoque tempore Budam in Arcem nostram Regiam transferenda, ibique juxta legis dispositionem custodienda decrevimus, dedimusque in mandatis, ut opportunus pro iis rite conservandis locus illico apparetur. Datum Viennæ 28ª Januarii 1790.*

---

* A kegyes királyi rendelet másolata, amely belső indíttatásból írattatott.

Tisztelendő, Méltóságos stb. Urak! Miután a közönséges országgyűlést, melynek megtartását minap, a lefolyt évi decemb. 18-kán, királyi szavunk lekötésével igértük, az 1723-dik évi II-dik t. cz. értelme szerint, törvényes megkoronáztatásunkkal és hitlevelünk kiadásával szándékozánk kezdeni, s azon ennélfogva személyesen megjelenni akaránk: ez az oka, hogy annak egybegyűjtését békés időkre kivánók halasztani, azt hivén, ha majd a háború gondjaitól megmenekszünk s a betegség miatt most meggyöngűlt erőnket visszanyerjük, magunkat egészen az országgyűlés ügyeinek vezetésére szentelhetendjük. Nehogy azonban benneteket az országgyűlés idejének bizonytalansága által tovább is aggályban tartsunk, elhatároztuk magunkat, hogy ezen országgyűlést a következendő 1791-dik éven túl nem halasztandjuk. Minélfogva benneteket ezennel királyi szavunk által biztosítunk, hogy a következő évben a közönséges országgyűlést bizonyosan kihirdetendjük s a törvények által kiszabott módon meg is tartandjuk.

De atyai indulatunk gyöngédségének a magyar nemzet iránt evvel még nem szabunk határokat, s hogy azon rövid idő alatt is, mely az országgyűlés megtartásáig lefolyand, kívánságaitoknak egészen eleget tegyünk, önként és saját szívünktől indíttatva, kegyelmesen határoztuk, hogy az ország politikai s igazságügyi igazgatását, a jövő május elejétől kezdve, egészen azon állapotba helyezzük vissza, melyben 1780-ban volt, midőn a felséges özvegy császárné s apostoli királyné, felejthetetlen anyánk, halála után az ország kormányát átvet-

Ezen leveleket vévén a' Magyarok; egyszeribe fel-lobbantanak. Magokat nyerteseknek lenni vélvén, némellyek gyermekessen el-kevélyedtenek. Sokan abba tették gyözedelmeket: hogy az el-erőtlenedett oroszlánt farba rugdoshatták. Nem sok idő múlva eme' versek csináltattak:

Rajta Magyar! Mit akarsz? Van Példád. Nagyra mehettsz most.
Boldog időt, 's utat Franczia Belga mutat.
Franczia Belga indít. Nem mész? készen van a' Sírod.
Melly eleven tetemed' rusnya gödörbe tegye.

---

tük. Miután ugyanis jónak láttuk, a közigazgatás némely intézményeit, kormányunk elejétől fogva, a közboldogság előmozdítása iránti buzgalomból s azon reményben megváltoztatni, hogy azok nektek, ha majd tapasztalásból megismeritek, tetszeni fognak; most azonban bizonyosakká tétettük, hogy ti a régi igazgatási modort inkább akarjátok s csak abban keresitek s találjátok boldogságtokat: nem késünk ebben is megfelelni kívánságtoknak; mert miután a kormányunkra bízott nemzeteknek egyedül boldogságát óhajtjuk, annak elérésére azon út legkedvesebb előttünk, melyet biztosabban oda vezetőnek a nemzet köz megegyeztéből értünk.

Ez okból, midőn az ország valamennyi vármegyéit, mind a közönséges és kis gyűléseken tárgyalandó ügyekre, mind a tiszti karnak törvényszerű választására nézve, régi törvényes hatóságába visszahelyezzük; s a sz. kir. városoknak s külön kapukkal bíró kerületeknek előbbi törvényes hatóságát is visszaadjuk: ezennel egyszersmind a kormányunk kezdetétől fogva kibocsátott azon rendelvényeket is eltörlötteknek s érvénytelenecknek nyilatkoztatjuk, melyek köz értelem szerint a törvényekkel ellenkezni látszanak; akarván mindazáltal, hogy addig, míg azoknak részletes eltörlése iránt már kiadott további rendeleteink hozzátok leérkeznek, nehogy a közigazgatás megzavartassék, önkényleg semmit se változtassatok, valamint szintén addig, míg a főispán, kit tisztségének visszavétele iránt hasonlókép bizonyossá teszünk, törvényes hatalmának gyakorlatába léphet, magatokat a mostan hivatalkodó főispán rendeleteihez tartsátok.

Egyébiránt elhatároztuk, hogy az úgynevezett türelmi rendeletünk, valamint azok is, melyek a lelkészségek szabályozását, s a jobbágyokat mind a velök való bánásmódra, mind a földesurak iránti viszonyaikra nézve illetik, teljes épségben s érvényben maradjanak; mert ezeket úgy is mind a törvényekkel meg lehet egyeztetni, mind a természeti igazság követeli; a lelkészségnek szabályozását pedig tőlünk fő kegyúri tisztünk is követelte; s különben is azt hisszük, hogy ti ezen rendelvényekben, méltányosságtok szerint, magatok is teljesen megnyugodtatok.

Az általunk ekként a törvények szerint rendeltekből újabb tanúságait veszitek atyai indulatunknak, mellyel a magyar nemzetet átkaroljuk; és veszitek egyszersmind kétségbe vonhatatlan s örök időkre érvényes bizonyítványát annak is, hogy mi a törvényalkotó hatalmat illetőleg, mivelhogy az az ország alaptörvényei szerint a fejedelem és az ország karai s rendei közt egyenlően megosztva vagyon, a rendek ezen jogát sértetleniil fentartandjuk, és valamint azt mi magunk őseinktől átvettük, szintazon módon utódainkra is sértetleniil tesszük által; remélvén, hogy a segedelmetekért esdő hazának, mind gabonával a hon biztonsága felett őrködő katonaság számára, mind újoncokkal, kiket az általatok legalkalmasbnak találandó módon állíthattok, a folyó év alatt ti is segedelmére lesztek.

Végül, nehogy kívánalmaitok összegéből valamit hiányozni engedjünk, az ország szent koronáját s többi ékszereit, melyek ideiglen császári kincstárunkban tartattak, Budára, királyi várunkba átvitetni, s ott a törvény rendelete szerint őriztetni határoztuk, s megparancsoltuk, hogy azoknak eltételére alkalmas hely tüstént készíttessék. Kelt Bécsben jan. 28-kán 1790-ben. (A fordítás forrása: Horváth Mihály, *Magyarország története*, Bp. 1873,VII, 686-688. A kéziratot követtük az utolsó két bekezdés sorrendjét illetően, amely Dugonicsnál eltér a fordításétól, a keltezést leszámítva.)

I. Jer Magyar. Sirj velem
Gyászollyad szűntelen
Hajdani volttodat,
Mostani sorsodat.
Mi valál? gondold-meg.
'S-mint veszett népünk-meg?
Hogy nyomorúltt lehess,
Olly futva ne siess
Becses nagy vér.
II. Sogorból czimbora
Lettél. Átok óra
Melly így tántorított,
'S-vesztedre taszított
Németnek mért hittél?
Tölle sok kárt vettél.
Igy bilincsed' szerzéd
Önként azt fel-vevéd.
Tedd-le most már.
III. Ah hol van Hazádért
Szép szabadságodért
Gerjedező szíved
'S-nagyra kisztő Kedved!
Oda van el-vetéd.
Kész-akarva tevéd
[28] Czégéres csúfságra
Vidék Pajkosságra.
Jaj mit tettél.
IV. Nyakadon a' német.
Lesi életedet.
Fojtya szabadságod',
Rontya tartományod'.
Feji erszényedet,
Ki-szopja véredet,
Fényedet torkollya.
Neved' marczongollya.
Szenveded ezt?
V. Most szédűl elméje.
Szepeg dühödtt Feje.
Magyarúl invitál.
Diétával kénál.
De ez nyujtott remény
Csak elme-csaló fény.
Lépet rak. Tőrbe vesz.
Ha hiszel, tönkre tesz.
Ébredgy tehát.

VI. Ha van még benned vér,
'S-szíved Hazádért vér;
Gyullaszd-fel lángodat,
Hamvas Parázsodat.
Ne engedd nevedet,
Dicső Nemzetedet
Sárba tapodtatni,
Csufúl rongáltatni.
Még van időd.
VII. Igaz Perért fáradsz.
Sajátodért izzadsz.
Ne félly az árnyéktól
Remegő Páraktól.
Magyarok' Istene
Reménnye 's-mindene
Igazságot szeret
Meg-segít tégedet
Merj. 'S-boldogúlsz.

[29] De minden fölött a' Koronának le-hozattatása' meg-ígérete nagyon fel-élesztette az Egész Országot. Josef Császár pedig minek-utánna el-eresztette Bécsből a' Koronát, életének éppen utóllya felé vólt, a'-mint-is (még a' Korona az útban volt) meg-halt 20-dik Februariusban 1790-dikben. Mert a' Korona 21-dikben ért Budára dél után három és négy óra között. A Coronának el-jövetelérol ez-után szóllok. Most Etelkámat bé-fejezvén azt mondom: hogy noha ugyan magok a' Vármegyék sokat dolgoztak Josef császár ellen; még-is sokaknak bizonyság tételek szerént Etelkám volt a' Fő-ok melly az Országnak szemét ki-nyitotta. A' Könyv kettő. Első és másadik. Mind egygyikében öt képek vannak. Egy nagy. Négy kissebb. A' Kép nyomtatónak gondatlansága volt ez: hogy a' Másadik könyvben éppen azon négy kissebbek nyomtattattanak bé némelly példákban, mellyek az elsőben vannak. Pedig mind a' nyolcz kissebb képek külömbfélék. Ezen képek mind-öszve hetven forintomban vannak, mellyeket a' ki-mettszésért fizettem. Ajándékozott nékem a' Könyv-nyomtató 80 Példákat; tehát 160 forintokat.

A' Példák egészlen el-kelvén; 1790-dikben, Aprilisnek elején el-kezdgyük az ujra való nyomtatást. Ezen uj Nyomtatást hogy meg-engedtem Landerernek, száz forintokat fog ajándékozni nékem. Többet nyerhettem vólna más Könyv-árosoktól, kik a' Könyvnek ki-nyomtattatását magokra akarták vállalni; de én Landerertől el-állani nem kévántam, mivel ennek-előtte-is ö nyomtattatta-bé több könyveimet. E' volt tehát Etelkámnak kulcsa, és Történetének elő számlálása.

Rövidítésjegyzék

Baróti, 1934	Kratochfill Baróti Dezső, *Dugonics András és a barokk regény*, Szeged, 1934.
Bíró, 1986	Bíró Ferenc, „A *karjeli* rokonság. A magyarság eredetének kérdése Dugonics *Etelká*jában", *It*, 1986, 1. sz. 51–61.
Bíró, 1994	Bíró Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., 1994.
Diósi, 1938	Diósi Géza, *A százötvenéves Etelka*, Szeged, 1938.
Endrődi, 1881	Endrődi Sándor, *Dugonics András. Irodalomtörténeti tanulmány*, Bp., 1881.
Etelkának	Dugonics András, *Etelkának Kúlcsa*, 1790. (A hivatkozások a kötetünkben közölt kézirat oldalszámait követik)
György, 1941	György Lajos, *A magyar regény előzményei*, Bp., 1941.
Gyuris, 1969	Gyuris György, *Dugonics András. Bibliográfia*, Szeged, 1969. A Somogyi-könyvtár kiadványai, 8.
Gyuris, 1972	Gyuris György, *Dugonics könyvtára. Katalógus*, Szeged, 1972. A Somogyi-könyvtár kiadványai, 14.
It	*Irodalomtörténet*
ItK	*Irodalomtörténeti Közlemények*
Jólánka	Dugonics András, *Jólánka, Etelkának leánya*, Posony–Pest, 1803–1804, I–II.
May, 1985	May István, *A magyar heroikus regény története*, Bp., 1985.
May, 1986	May István, „Dugonics nyelvszemléletének módosulása 1788 és 1805 között", *Magyar Nyelvőr*, CX, 1986, 35–45.
Mezei, 1958	Mezei Márta, *Történetszemlélet a magyar felvilágosodás irodalmában*, Bp., 1958.
Prónai, 1903	Prónai Antal, *Dugonics András életrajza*, Szeged, 1903.
Szabados, 1998	Szabados György, „A krónikától a gestáig. Az előidő-szemlélet hangsúlyváltásai a 15–18. században", *ItK*, 1998, 5–6 sz. 615–641.
Szauder, 1968	Szauder József, „Dugonics András", *Tiszatáj*, 1968, 7. sz. 626–633.
Történelem-kép, 2000	*Történelem-kép:* szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon. Vezető a Magyar Nemzeti Galéria kiállításához: 2000. márc. 17.–szept. 24. Szerk. Mikó Árpád és Sinkó Katalin, Bp., 2000.

Szómagyarázatok

abrosz – kendő, kifeszített vászondarab, itt: zászló jelentésben
adakozóság – bőkezűség, adakozás
ag-cbül – szégyellnivaló módon
alak – kedves személy, kedves, szerető
alamuszta – lusta, nem beszédes
aljadék – valaminek az alja
alkalmaztatni magát vkihez – fordulni valakihez, alkalmazkodni
al-lap – alsó lap, alsó rész (a fel-lappal párban fordul elő, amely felső lapot, felső részt jelent)
álladalom – helyzet, állapot
arabs – szerecsen, arab, néger
arány – cél
arányoz – vél, hisz
arányozó – irányuló
ártány – herélt disznó
Assessor – ülnök

bánta béka a' deret – szégyellte, ami történt
bárány-pirosító – kék virágú, pusztai növény (alkanna tinctoria), a gyökere vízben áztatva bíborpiros színt ad, ezzel jelölik meg a juhászok a bárányt
Baziliskus – baziliszkusz, eredeti jelentése szerint Amerika forró égövi erdeiben élő gyík(fajta), a regényben az európai irodalomban is használatos mitikus jelentést találjuk: tekintetével is gyilkoló, koronás fejű, mesebeli sárkánygyík
bék – béke
békész – a békéért fáradozó személy
bengyele – böngyöle, a gyékény megszáradt, lisztes töve, melyből szükség esetén kenyeret lehet sütni
bernyákol – nyávog
bizony – bizonyság
borda (egy bordába vesz) – szövőszék része (összefog, összead)
borhimlő – borivástól támadt vörösség
botor – balga, ostoba
bögrés – gyermekjáték
búczó – bucó, fehér színű halfajta
búg – hullám a hajon, tincs
búgos – göndörített hajviselet

bú-gyötrelem – búbánat
bújkálósdi – bujkálós, bújócska, gyermekjáték

cindula – rossz erkölcsű nő
Confessor Christi! pie Dei famule! / O Geminiane! exorando Supplica: / Ut hoc flagellum, quod meremur miseri, / Coelorum Regis evadamus gratia. / Nam doctus eras, Atilae temporibus, / Portas pandendo, liberare subditos. / Nunc Te rogamus, licet servi pessimi, / Ab Ungarorum nos defende jaculis. – Krisztus hitvallója! Istennek kegyes szolgája! / Ó Geminianus! imádkozva könyörögj, / Hogy ezt a korbácsot, amit megérdemlünk, mi szánalomra méltók, / Az Egek Királyának kegyéből elkerüljük, / Mert tudtad Attila idejéből / Megszabadítottad az alávetetteket a kapuk megnyitásával, / Most téged kérünk, lehet igen rossz szolgáidként, / A Magyarok nyilaitól védj meg minket.
currus, qui MÁZSA vocatur – szekér, melyet MÁZSÁ(S)nak neveznek
czifrája – cifra: díszítés
czigány-hal – ponty alakú, sárgás hal, compó
czikázó – cikázás, fogócska, cicázás, gyermekjáték

csellegő-bellegő – 1. őgyelgő, kószáló, 2. kevés van belőle
csere-kezű – aki mindkét kezét egyformán tudja használni
csilla – zöld gyékény
csin – mesterségesen tökéletesített dolog
csobány – csobán, víz tartására, illetve szállítására alkalmas tömlő, edény (Dugonics egy másik kiadásban itt a korsó szót használja)
csorva homok – Csorva a szegedi tanyavilág része, innen képezhette Dugonics a szót
csők – csök, keresztelő, keresztelői lakoma
csöre-ló – apró termetű ló
csüd – alma alakú és nagyságú fa, amely a csüdöző gyermekjátékban szerepel
csürhe – fiatal, hizlalóba még be nem fogott disznók csordája

dallani – dalolni
decretum – rendelet
dedereg – didereg
Delus' szigete – Délosz, görög sziget az Égei-tengerben, az Apollón-kultusz színhelye
dér-dúr – durcás, zsörtölődő, zsémbeskedő, haragos
dévér – keszegfajta, lapos, széles, szálkás halfajta
dömöcsköl – gyömöszöl, belenyomkod
dülledék – düledék, rom

ebész – kutyapecér, ebek gondozója
Eb-hendi – ebhendi, huncutság, csintalanság
ebül – rosszul
egy bakot nyúz – egyet akar, ugyanarról beszél

egyelít – elegyít
egyes – egyetértő, egymást megértő
el-andalodik – eltéved
elementaris – alap
élemesség – élelmesség, ügyesség, ravaszság
élet-ér – verőér
el-fenült – a fene (rontás, betegség) szóval függ össze, jelentése: a seb elmérgedése
el-fülel – füle mellett elenged, hallgatással mellőz
ellenpart – a szemben lévő part
elő-kötő – kötény
el-rajzás – elterjedés, elfajzás
el-vádol – meggyanúsít
enyeleg – nem találja helyét, kelletlenkedik, vonakodik
Equites aurati – aranyos (aranygyapjas) vitézek
ételő - méreg
evet – mókus

farát bírja – erős, egészséges
farba rúg – eltaszít, cserbenhagy
farral kelt fel az ágyból – rosszkedvű
fartat – győzköd, erősen unszol, kényszerít
fecske-locska – fecsegő
fejedelmez – fejedelemnek szólít (az uraz, kisasszonyoz mintájára)
fejtyű – kalap
felekezet – csoport, csapat, rész
fel-hajház – felhajhász, átkutat valamiért
fel-lap – felső lap, felső rész (l. al-lap)
fel-pattan – hirtelen felnyílik, feldühösödik
fel-ugordott – felugrott
fel-vontt ideg (abroncs) – megfeszített íj
fenyítő (szemérem) – kordában tartott
fiatal-piros – fiatalos pír, pirosság
fitogtat – büszkélkedve mutogat
fitty-firitty – 1. eleven, fürge kis gyermek, 2. ugrifüles, magafitogtató, szeleskedő, haszontalan ember
foglalatos – elfoglalt
folyadék – következmény, folyomány
fontra teszi vagy veszi – megfontolja
forgolózni – forgolódni
forgott ember – a világban jártas ember
Fux – Fuchs, németül: róka

garaboly – hosszúkás kézikosár, melynek közepén ível át a füle
gárda-keszeg – garda, halfajta
garmada – kicsépelt, zsákba még föl nem szedett gabonarakás

gersli – árpagyöngy, az árpakása apraja
göböly – hízott marha
gönnyecség – gennyedtség, mocsok
görcshöz szabja ékét – amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten
gözü, güzü – vörhenyes szőrű mezei egér

gyér-hálló – a keresőhalászat folyóvízi, feneken járó szerszáma, amelyet két csónak között vontatnak
gyümölcsösnek 21-dikén – a forradalmi szótár „fructidor" hónapjában, azaz augusztus 18. és szeptember 21. között

hadarászó – gyorsan mozgó (hadar-csépel / hadarázik-hadonászik)
hagymász – hagymáz, lázas betegség
hajház – hajhászol, űz, hajt
haj-szál'-meresztő – hajmeresztő
hal-héjja(tlan) – pikkely(telen)
hantos a háta – púpos, görbe
hárs-fa – hárfa
hathatósság – hatalom, erő, tekintély
hím-varrás – hímzés
hódos (homlokú csikó) – holdas
hóhérol – gyötör, kínoz
hold-nap – hónap
honnyaink, honnyosaink – hazánk fiai
hoppot kiált, mond – elhamarkodik valamit
horgas – görbe, domború, hajlott
höbögés – hebegés, dadogás
högyke-bötyke, hegyke-begyke – föllobbanó (természetű), hirtelen
húr – bél, összesodort fonal, szíj
hűvös – börtön

ideg – az íj húrja
idétlen (üdőtlen) – fejletlen, éretlen, nem időszerű
in Dacia Siculica – a székely Erdélyben
inkvirál – nyomoz, fürkész
itthonos – bennszülött, idevalósi
izék, ízék – takarmány-maradék, hulladék, tüzelésre használt, értéktelen termék; itt: emberre használva, gaz jelentésben
izgága – ellenségeskedés

jajol – jajong
járomszeget ki-töri vagy -feszíti – szembeszegül az erőszakkal, szabad akar lenni
judex curiae – országbíró

kajdál – kiabál
kalamász – kulimász, kátránnyal kevert, fekete kocsikenőcs, sötét színű dolog, mocsok
Kaldea-béliek – khaldeusok, délbabilóniai zsidók; itt: kettős jelentéssel: csillagvizsgáló, gyanakvó
kamóltat (húrt kamóltat béliből) – kamól, vashoroggal kazalból kitép
kankó – szűrdolmány, szűrbekecs, elöl végig nyitott, kabátféle gyapjúruha, amelyet félvállra vetve hordtak
kapasz (mentség) – nehezen összeszedett, összekapargatott
kápát ad (szemének) – letakar
kaput – posztóból készült, rövid férfikabát
kardoz – csatáz, vív
kaszás-lé – ételféle: füstölt hússal készült, fokhagymás, csorba-szerű leves
kebelbeli, kebeli – megyebeli, általánosabb jelentésben: belső
kecze – háromszögletű, súlyozott fakeretre alkalmazott fenékháló
kémezet – követség, kémlelés (a szó nyelvújítás korában használt másik alakja: kémlelet)
kényes (uralkodás) – önkényes
képzelet – kép, elképzelés
kerekedik valamibe – kerül valamibe
kertelet – kerítés
kerteletlen virág – olyan virág, amelyet nem véd kerítés
kétszeres – olyan vetés, amelynek vetőmagja felében búza, felében pedig rozs volt
ki-csávál – ócsárol
ki-fitít – kifordít, belsejét mutatja, elárul
ki-fittyen – mellőz, kiejt
Kígyó Farka' vágását el-nem-felejtheti – olyan súlyos sérelmet szenvedett, hogy nem tud megbocsátani
ki-inquirál l. inkvirál
kilincsel – bilincsel
ki-papol – kiprédikál, kimond
ki-toló kása – a régi nagy lakodalmak végén főzött kása, amely arra intette a vendéget, hogy már elmehet haza
kondor – göndör, fodros, kunkorodó
kóty – sárgadinnye, különösen a silányabb fajta, éretlen vagy elérett gyümölcsre használták
kótya-vetye – árverés, elprédálás, elpazarlás
kótyra vet – elveszteget
könyvel láb (könyvvel-láb-állott) – könybelábad
könyves – könnyes
környülállás – körülmény, helyzet, környezet
krisztér – beöntés
kulláncs (abban hagyta a' kulláncsot) – olyan ember, akit nem tudunk lerázni magunkról (nem ragaszkodik hozzá)

kuttyogó – a harcsa csalogatására alkalmas, kuttyogó hangot kiadó, kanálhoz hasonló halszerszám
kül (horgas küle) – felület (külső görbe felület pl. medálnak, bögrének)
különössen – külön-külön, egyenként
külső ország – külföld

lábodázik – labodázik, lassan jár-kel, andalog, haszontalanul tölti az időt
lapány – lapály, alacsony fekvésű, vizenyős terület
laplika – szalag, pántlika
lapta – labda
lasnak – takaró, pokróc
látalék – látszat, látvány
lator (paripa) – eleven, harcias, komisz
láz – váz, madárijesztő
lázak – lázadók, lázítók, zendülők
leányes – kislány
le-gunyorodott – lekuporodott
lélek-ismeret – lelkiismeret
lependék – 1. pillangó, 2. légy
léség – létezés
lev – lé
leventa – levente, bajnok
leventás – gyermekjáték
liska – lekonyult szélű, formátlan, szlovákul: róka
locskál – locsog, fecseg
ló-kukó – lószar, lócitrom
lombos – lompos, bozontos szőrű
lotyka – fecsegő, csacska beszédű
lotyó – züllött fehérnép
lovancz – lovaskatona
lustos – mocskos, trágár, alantas

marázsa-hálló – marázsaháló, rögzített háló
márjás – máriás, régi pénzfajta
másad'fű csikó – egyévesnél idősebb csikó
maszlag – datura, angyaltrombita, mérgező, bódító növény
maszlagolás – mérgező halászat
mátka-tál – mátkatál, szépen feldíszített, kendővel letakart, ajándékba adott tál
meg-agyabugyál – elpáhol, megver
meg-éri – megelégszik, beéri valamivel
meg-gyomroz – megver, megkínoz
meg-gyökeresedik, meg-gyökösödik – meghonosodik, gyökeret ereszt
meg-igenel – igennel felel
meg-járta Tónát-Baranyát – mindenfelé járt
meg-körmöl – megcsíp, megfog

meg-köti koszorúját – elbánik vele
meg-másol – megmásít, megváltoztat, megront
meg-mohosodik – megvénül, elévül
meg-sajdít – 1. megsejt, 2. megfájdít
meg-üszögöl – elromlik, tönkremegy, tönkretesz
meg-vonyít – megránt, megrándít, megdorgál
melák – nagy testű (kutya)
mellék (szoba, part) – mellette való
menedékes – csavarmenetes, fokozatos
menstruum – (havi) szolgálat
mennyegzet – mennyezet
Mesébe esik – megszólják, pletykálnak róla
mét – métháló, úszóháló
métely – a mérgező halászatban alkalmazott vízinövény
Mi Túró, mi Sajt, ki fog tetszeni – minden kiderül
mindenség (Tanúlmányoknak mindensége) – universitas, egyetem
múlat – időz, tartózkodik, kellemesen tölti az időt
mulatságos épület – mulatóhely, mulatóház

nadály – pióca
nevetlen – névtelen
Notarius – nótárius, jegyző, íródeák

nyakra-főre – gyorsan, sietve

Okodalom – Akadémia
ormos (koporsó) – vsz. magasított fedelű
országlás – uralkodás
osztály – osztás, itt: szoba

önkényes (indulat, uralkodás) – kénye, kedve szerint való, törvénytelen
örebbik – öregebbik, idősebb, 1. a bölcsészeti kar „pro-senior" tanára 2. a férj bátyjának megszólítása
Őség, Öség – Ön
öszsze-lelkez – összeszokik, összeédesedik, lelki társat talál vagy ad

pajkosság – mesterkedés, kétértelmű beszéd, viselkedés
párasság – páros állapot, házasság
patvarság – csínytevés, helytelen cselekedet
példa – példány, darab
pemét-rongy – pemetrongy: a kemence tisztítására használt piszkafa végére erősített zsákdarabka
pendelező – karikás dobóhálóval dolgozó
pereszlen – orsókarika, orsótalp
peréző – gyermekjáték

piczézés – pecázás, horgászás
pipere-szarka csörgés – fecsegés
piritty – pirittyháló: nagy kerek háló, amellyel sekély vízben szoktak halászni, kezeléséhez négy ember szükséges
piros – pirosság, pír
porond – folyómenti homokpad, kis homoksziget, zátony, a folyó által épített homokos partrész
poroszka lovak – kényelmes, kitartó ügetéshez szokott, kocogó lovak
Pro solutione KOCSY dati sunt in Cupreis fl. 50. Pro expensis, et solutione KOTSY ad Viennam; et ex quo Viennae tandem Equum emere debebit, dati sunt in Cupreis fl. 75. Pro solutione trium Curruum KOTSY & – Kifizetés gyanánt kocsit adtak 50 Fl ezüst értékben. Kiadásként és kifizetés gyanánt kocsi Bécsig; és ebből Bécsnek lovat tartozik venni 75 Fl ezüst értékben. Kifizetés gyanánt a három fogat közül az egyik kocsi stb.
Prófont-ház – prófontház, katonai élelmezési raktár
puruttya – hitvány, korcs, undok
puzdra (kéz-újj) – tegez

Qui cupit optatam cursu contingere' metam; multa tulit, fecitque puer, sudauit, et alsit. – Ő kocsival vágyik megérinteni a kiszemelt oszlopot, sokat elviselt és tett a fiú, izzadt és fázott.

rácsáz – erős, sűrű hálóval fog halat, rákot
rakonca – a szekérre való rakodást segítő fa, általánosabb jelentésben: akadály
rakoncátlan – féktelen
repedtt hírű – feslett, rossz erkölcsű
reqvisitus – rekvizitum, igény, kérés
Róka-mál – rókamál: rókaprém
romaiak – a római katolikus egyház, a pápa
romladék – rom (a romlik igéből)
rónás (ábrázat) – róna-ábrázat: ráncos arc
rózsa (rózsát köt) – a kötélverő szakmában zsinórok átfűzésével keletkezett csomó (csomót köt)

sandra – ringyó, becsmérlő szó, tréfásan gyermekre is használja a népnyelv
sárít – párosodhatnék (kanca)
serhák – serha: hóhérlegény, általánosabb jelentésben: becsmérlő jelző
Sieben Kurfürsten – Hét Választófejedelem
Sina (China, Khina) – Kína
sívány – terméketlen, szélhordta homok
sódor – hengeres fa
Sójom – a sulyom alakváltozata, vízi növény; nyersen, főve, sütve étkezési célra használták
söreg – halfajta: csillagos tok
sörtélyes, sörtvélyes – sertés, disznó

sublimior – felsőbb
sugárlás – sugallat, ihlet
suhancár – aki már nem gyerek, de még nem legény
suttyó – serdülő legény

szabó-gyűszű – olyan gyűszű, amelynek nincs zárt vége
szákol – merítőháló segítségével kiveszi a halat a vízből
szárma – töltött káposzta
száz-lói lobogó – zászló
szeg – barna
székes – sziktartalmú
szélvíz – halászó hely sekély vizű, parti része, itt: veszélyes idő
szemessen – szemfülesen, figyelmesen
szérdék – aludttej (szérdékre várja a macskát – lesben áll)
szerecsen – arab, néger
szerzelet – mű
szerzér – szerző
színezetlen – őszinte, színlelés nélkül való
szó-fi beszéllés – szófia beszéd, haszontalan fecsegés
szorgalom – igyekezet, serény munka, gazdagság
szömörcső – szemölcs
szőnyeg – szőtt takaró
szövétnek – fáklya
szurkos, szurtos – mocskos, piszkos, ragadós
szűkkezűség – szűkmarkúság
szűrű – szérű, a gabonacséplés helye

ták – kiszakadt talpú bocskorba vagy csizmába tett, de oda nem varrt bőr vagy posztódarab (általánosabb értelemben: folt, rongyos, tá(j)kolt, hitvány dolog)
tamás-keszeg – halfajta (Leuciscus rutilus)
Tanya-ré (Portus) – kikötő
tányératlan Tótos nadrág – tányér-ülepű: lapos ülepű (gúnynév)
tapogató – halfogásra használt eszköz, kas
tarho – tarhó, forralt tehéntejből oltással készült, a joghurtra emlékeztető ital
társalkodás – baráti társalgás, gáláns beszélgetés
tatár – kontár, haszontalan, hazug
tatár-korbácsol – korbáccsal elver, siettet
tekergő Orbán-lelkek – tekereg, mint Orbán lelke: nem tud nyugton maradni, szórakozottan ődöng, kószál (Orbán a szőlőművelők védőszentje)
tekintet – tekintély, valaminek a külseje, színe
temérdeke – sokadalma, nagysága
titkos – titkár, bizalmas
tormát tör az orra alá – bosszúságot okoz valakinek
tömött (Lak-hely) – szűkös (ahol túl sokan élnek), sűrű
töredék – hiányos, hibás darab

törött-lé – ételfajta, lúd májából, belsőségekből, zöldségekből és hagymából készült, áttört leves
tündérkedik – gonosz mesterkedést folytat
tyuk-mony – tyúktojás

üdőtlen (idétlen) – fejletlen, éretlen, nem időszerű

vak úndok, vak-undok – vakondok
vaskó – rossz, nyeletlen kés, itt: rossz kard
vatalé – lapos, füles hordócska, amelyet víz szállítására használnak
vatalékos – tisztátalan
veisz – vejsze, fallá összekötött, nádból készült halfogó
verdődés – vergődés
vér-ejték – verejték, veríték
vers (versett fut) – verseny (versenyt fut)
villike – villigháló, villikháló vagy billegháló, kanál alakú merítőháló, emelő résszel
viszál – viszonoz, válaszol, visszafelé sodor (megviszál: összesodor)
viszsza-vonás – adott szónak vagy parancsnak visszavétele, viszálykodás, viszály, szerencsétlenség (a harmadik kiadásban az 'ellenállás' szóval is helyettesíti az író)
viza – óriástok, halfajta
vízre visz – bajos, kínos helyzetbe juttat

zenebona, zene-bona – veszekedés, lázadás
zúr-zavar – zűrzavar

zsendel – zsindely (itt egy mondás részeként: Mindenütt utánna hordtta a zsendelt. Jelentése: minden tettét számon tartotta.)
Zsiók – a zsióka alakváltozata: vízi mogyoró, sulyom

Az *Etelka* fontosabb forrásairól

ABUL FEREG – valószínűleg Abul-Faradj, IX. sz.-i arab szerző, aki királyi családok történetét írta meg. Szíria történetéről írt munkája latinul és németül is megjelent. De Guignes is idézi *Histoire générale des Huns*... c. művében (Paris, 1756–58, V. 363. A továbbiakban: Joseph de Guignes, 1756–58.): Aboulfaradge, *Historia dynastiam*, Oxford, 1663.

ALEXANDER POLYHISTOR (i. e. I. sz.) – filozófus, földrajztudós, történetíró; műve leírja az ókori világ valamennyi országának történelmét és földrajzát.

AMMIANUS MARCELLINUS (IV. sz.) – az utolsó nagy római történetíró, *Res gestae* c. művében a 353-tól 378-ig terjedő kor eseményeit írja le, saját tapasztalatait is felhasználva. Fontos forrás a IV. sz. barbár népeiről, így a hunokról. Kiadásairól: *Attila és hunjai*, szerk. Németh Gyula, Bp. 1940, 291. (A továbbiakban: *Attila*, 1940.)

ANNA KOMNÉNA (1083–1148) – bizánci történetíró, a császár lánya, történeti műve apja életének krónikája. Magyar vonatkozású részeinek fordítása: Moravcsik Gyula, *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*, Bp. 1984, 101–108. (A továbbiakban: Moravcsik, 1984.)

ANONYMUS (XI–XII. sz.) – magyar krónikaíró, fő műve a *Gesta Hungarorum*, amely régi krónikatöredékek és a még élő szájhagyomány alapján írja le a magyarok történetét, vándorlásait és a honfoglalást, műve Dugonics egyik fő forrása és ihletője. Első kiadása: Johann Georg Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, t. I., Bécs, 1746, 1–38. Magyar fordításban legutóbb: Anonymus, *A magyarok cselekedetei* – Kézai Simon, *A magyarok cselekedetei*, ford. Veszprémy László és Bollók János, utószó és jegyzetek Veszprémy László, Bp. 1999, 9–71.

AVENTINUS, eredeti nevén: Johannes Turmair (1477–1534) – humanista bajor történetíró; könyvtárak, levéltárak anyagát kutatta. Magyar vonatkozású anyagához régi, ma már ismeretlen forrásokat használt. Magyar fordításban: *A honfoglalás korának írott forrásai*, szerk. Kristó Gyula, Szeged, 1995, 267–276. „Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, 7" (A továbbiakban: *A honfoglalás*, 1995.)

BEDEKOVICS JÓZSEF – horvát történetíró, műve: *De Regno Illyrico et de Dalmatia*. Róla: Horányi Elek, *Memoria Hungarorum et Provincialium*, I., Bécs, 1775, 155–156.

BÉL MÁTYÁS (1684–1749) – korának kiemelkedő tudósa, jelentős tudományszervező, történeti, földrajzi, nyelvészeti munkák írója. Fontosak forráskiadásai (*Adparatus ad historiam Hungariae*, 1735–46.), *Notitia Hungariae novae historico-geographica* c. műve történelmi, földrajzi, néprajzi forrásmű. A hun-szkíta írásról megjelent könyvének (1718) magyar fordításából részletek: Bél Mátyás, *Hunga-*

riából Magyarország felé, vál., bev., jegyzetek Tarnai Andor, ford. Déri Balázs, Donáth Regina, Tarnai Andor, Bp. 1984, 93–130.

BENKŐ JÓZSEF – történetíró: Erdély-története 1778-ban jelent meg.

BERGERON, PIERRE – francia történetíró, a téma szempontjából fontos lehet 1634-ben megjelent útikönyve a tatárok birodalmának, szokásainak, vallásának stb. történetéről. De Guignes is idézi *Traité des Tartares, de leur origine, pays, peuples, et imprimé dans son Recueil de voyages* c. művét. (Joseph de Guignes, 1756–58, V. 363.)

BODIN, JEAN (1530–1596) – francia humanista gondolkodó, a modern nemzeti állam első nagy teoretikusa; a szilárd központi hatalom és az érdekek kiegyensúlyozása, a vallási kisebbségek jogainak tiszteletben tartása egyaránt fontos számára. Magyar fordításban: Jean Bodin, *Az államról*, vál. Sz. Jónás Ilona, ford. Csűrös Klára, Máté Györgyi, Bp. 1987.

BOGÁTI FAZEKAS MIKLÓS (1548–1591) – világi témájú históriás énekek szerzője: a magyar történelemből és a görög történetírókból egyaránt merít témát.

BONFINI, ANTONIO (1434?–1503) – olasz humanista történetíró. Mátyás megbízásából *Rerum Ungaricarum decades* címmel írta meg a magyarok történetét. Első magyar fordítása Heltai Gáspártól 1575-ben, modern fordítása: *A magyar történelem tizedei*, ford. Kulcsár Péter, Bp. 1995.

BRODARICS ISTVÁN (1470–1539) – humanista történetíró, a mohácsi csata eseményeit a szemtanú tárgyszerű leírásában mutatja be. Műve 1527-ben és 1568-ban jelent meg latinul, magyarul 1795-ben, kritikai kiadása: *De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcarum imperatore ad Mohach historia verissima*, ed. P. Kulcsár, Bp. 1985.

BÜSCHING, ANTON FRIEDRICH (1724–1793) – német földrajztudós, világföldrajzát Európa-szerte használták, de ismert lehetett hazánkban *Das osmannische Reich in Europa* c. 1767–69-ben megjelent könyve is. Sajnovics idézi *Geographiá*ját. (Sajnovics János, *Demonstratio. Bizonyítás. A magyar és a lapp nyelv azonos*, ford. Vladár Zsuzsa, szerk. Szíj Enikő, Bp. 1994, 107, „Bibliotheca Regulyana, 2" A továbbiakban: Sajnovics, 1994.)

CENTORIO, DEGLI ORTENSI ASCANIO – XVI. sz.-i olasz történetíró, a hadakozás mesterségéről írt műveit (így az erdélyi háborúkról készült, Dugonics által idézett kommentárjait) nagyra értékelték.

CHAMBERS, EPHRAIM (1680–1740) – brit enciklopédiaíró, az ő munkáját vették alapul a XVIII. századi francia enciklopédisták: *Cyclopaedia...*, 1728.

CHERENY MIHÁLY – műve: *Historia az persiai monarchiabeli fejedelmekről... Röuideden ki szedetet Xenofonból, Herodotosból és több authorokból*, Colosvarat, 1592.

CLUVERIUS PHILIPPUS v. CLÜVER, PHILIPP (1580–1625) – híres német földrajztudós.

CORNIDES DÁNIEL (1732–1787) – történetíró; forrásgyűjtő és forráskritikai munkái jelentősek.

CUROPALATA, eredeti nevén: SCYLITZES, JOHANNES – a XI. században élt bizánci történetíró, *Synopsis historiarum* c. műve nélkülözhetetlen kútfő a IX–XI. századi magyar és bolgár történelemre vonatkozóan. Szövegrészletek: Moravcsik, 1984, 81–92.

CUSPINIANUS, eredeti nevén: JOHANNES SPIESSHAYMER (1473–1529) – német humanista, diplomata, számos értékes történeti forrás megmentője. (Művei között magyarul: Cuspinianus János beszéde, *Budának 's véle Magyar országnak ezer öt száz negyven egyedik esztendöben lett romlása emlékezetére*, és harmad századára kiadta Podhareczky József, Budán, 1841.)

DECIUS BAROVIUS JOHANNES – azaz Baranyai Decsi János, dunántúli humanista. Sallustius történeti műveiből készített fordításában (1596) párhuzamot von a rómaiak és Báthori Zsigmond fejedelem tettei között. Művét politikai kézikönyvnek is tekintették. De Guignes is említi nevét latinosan és magyarul is Détzi Jánosként. (Joseph de Guignes, 1756–58, II. 218.)

DESERICZKY INCE JÓZSEF (1702–1763) – piarista történetíró. Ő publikálta a Julianus-féle jelentést, amelyet a magyarok elődeiről és őstörténetéről írt ötkötetes művébe épített (*De initiis et majoribus Hungarorum commentaria*, Buda és Pest, 1748–1760). Sajátos ősnyelv-elmélete szerint a hun–avar–magyar nyelv a bábeli nyelvzavar előtti időkből származik. (Vö. Szörényi László, „Nyelvrokonság, őstörténet és epika a 18. századi magyarországi jezsuita irodalomban", *ItK*, 1997, 1–2. sz. 18.)

DIACONUS – valószínűleg: Paulus Diaconus. *Historia Romana* c. művének kiadásairól: *Attila*, 1940, 303.

DIO CASSIUS (150?–235) – történetíró, római szenátor; Róma történetét írja meg alapításától 229-ig görögül. A hadi eseményeket részesíti előnyben, a csodás elemek fontos szerepet kapnak műveiben, amelyek töredékesen maradtak ránk.

DOBNER, L. P. GELASIUS (1719–1790) – cseh történetíró, műve: *Monumenta historica Bohemiae...*, 1764–1786.

DUBRAVIUS, JOHANNES – XVI. sz.-i cseh történetíró.

EGENOLF, JOHANN AUGUSTIN (1638–1728) – dán filológus, Sajnovics is hivatkozik rá: Sajnovics, 1994, 105.

FALUDI FERENC (1704–1779) – jezsuita szerzetes, költő. A *Halotti beszéd*től adott olvasatát Sajnovics közli: Sajnovics, 1994, 24–25.

GELEJI KATONA ISTVÁN (1589–1649) – nyelvész, az első magyar helyesírási szabályzat kidolgozója, aki elsőként fogalmazta meg a szóelemző elvet, a nyelvújítás előfutára (*Magyar grammatikátska avagy az igaz magyar írásban és szólásban kívántató néhány szükséges observatiók*, 1645).

GEORGIEVICS BERTALAN – a XVI. században élt humanista író, utazó. Személyes élményei alapján a törökök szokásairól írt latin nyelvű munkát.

GLÜKASZ, MIKHAÉL – XII. századi bizánci történetíró, teológus, költő. A teremtéstől 1118-ig terjedő világkrónikája ismert bizánci történeti munkák felhasználásával készült. Magyar vonatkozású részeinek fordítása: Moravcsik, 1984, 108–109.

GUIGNES, JOSEPH DE (1721–1800) – híres francia Kelet-kutató, Dugonics egyik alapvető forrása, több szerzőt műve alapján, bírálatait is felhasználva idéz. Főbb művei: *Mémoire sur l'origine des Huns*, 1748; *Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mogols et des autres Tartares occidentaux, avant et depuis Jésus-Christ, jusqu'à présent*, 5 vol., Paris, 1756–1758. Egyik megteremtője annak a különös elméletnek, miszerint Kína Egyiptom egyik régi kolóniája. Dugonics a német fordítást

idézi. (A XVIII. században nevét, Dugonicshoz hasonlóan, Deguignes-nek írják, így szerepel könyvei címlapján is.) *Histoire générale des Huns*... c. művében a hunok és a magyarok történetéről írott részekben forrásai között találunk az *Etelká*-ban is idézett szerzők közül sokat, így Abul-Faradj, Ammianus, Glükasz, Jordanes, Konstantin, Menandrosz, Priszkosz rétor, Theophanész, Theophülaktosz Szimokattész, Zónarasz nevét (latin vagy francia átírásban – II. 289–290, 314, 510–518, V. 363, 364, 374). Több esetben egy francia forrásgyűjteményre hivatkozik a bizánci szerzők esetében (*Recueil de la Byzantine*). Idézi a francia Bergeront, a magyarok közül Decius Baroviust és Thuróczyt (l. a szerzőknél).

HANCARVILLE, PIERRE-FRANÇOIS DE (1729–1805) – francia archeológus, Winckelmannal együtt kutatott Olaszországban, nagysikerű műve Dugonicsot is érdekelhette: *Recherches sur l'origine, l'esprit et le progrès des arts dans la Grèce, sur leur connexion avec les arts et la religion des plus anciens peuples connus et sur les monuments antiques de l'Inde, de la Perse, du reste de l'Asie, de l'Europe et de l'Égypte*, Londres, 1785.

HELL MIKSA (1720–1792) – századának egyik legnagyobb asztronómusa, részt vett a Venus-átvonulás megfigyelésére kiküldött norvégiai expedícióban. Sajnovicsal együtt az összehasonlító nyelvészet úttörője, a magyar–lapp rokonságból kiindulva egy közös őshaza létét is megpróbálta igazolni.

HÉRODOTOSZ (i. e. V. sz.) – görög történetíró, a „történetírás atyja". Elődei műveit és saját utazásainak anyagát is felhasználva írta meg a görög–perzsa háborúk történetét, amelyben a szkítákról is említést tesz. (Magyarul: *A görög–perzsa háború*, ford., utószó és jegyzetek: Muraközy Gyula, Bp. 1989. A magyar őstörténet szempontjából fontos részek: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai*, sajtó alá rend. Győrffy György, Bp. 1958, 21–23.)

HICKES, GEORGE (1642–1715) – angol filológus, főleg nyelvészeti művei fontosak.

IHRE, JOHANN (1707–1780) – svéd tudós, Uppsalában politikatanár és szépíró, kiváló kritikus, művei nyelvészeti és történeti jellegűek, egyiket Schlözer fordította németre. Sajnovics hivatkozik *Orthographia Lapponica* (1742) és *Glossarium Suio-Gothicum* (1769) c. műveire: Sajnovics,1994, 33, 105, 107.

JORDANES – a VI. sz.-ban élt, gót származású történetíró, az alán király jegyzője. Világtörténete mellett *De origine actibusque Getarum* c. művének bizánci forrásokra támaszkodó, hunokról szóló része a téma szempontjából különösen érdekes (a XVIII. században Dugonicshoz hasonlóan gyakran írják nevét Jornandes-nek). Kiadásairól: *Attila*, 1940, 298–299.

JULIANUS BARÁT – domonkos szerzetes, az első magyar őshaza-kutató. 1235-ben IV. Béla király megbízásából indult Keletre, ahol megtalálta a keleti magyarokat, akiknek értette a nyelvét. A Julianus-jelentést először Desericzky Ince József adta ki: *De initiis ac majoribus Hungarorum* (1748–1760). Magyarul: *Julianus barát és a napkelet fölfedezése*, ford. Győrffy György és Gy. Ruitz Izabella, vál., bev., jegyzetek Győrffy György, Bp. 1986.

JUSTINUS – római történetíró a III. sz.-ból, műve fontos az ókorban élt népek történetéhez. Írásairól: *Attila*, 1940, 308.

KALMÁR GYÖRGY (1726–178?) – nyelvész, a magyar nyelv tökéletességét és a török–tatár nyelvekkel való rokonságát igyekezett bizonyítani. *Prodromus idiomatis Scytico-Mogorico-Chuno- (seu Hunno-) Avarici. Sive adparatus criticus ad lingvam Hungaricam* (Pozsony, 1770) c. művét Dugonics könyvei között találjuk (Gyuris, 1972, 46).

KAPRINAI ISTVÁN (1714–1786) – tudós jezsuita történetíró, művei között: *Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad regis Hungariae*, I–II, Bécs, 1767–1771.

KATONA ISTVÁN (1732–1811) – jezsuita történetíró, Dugonics tanártársa; a magyar történelem feldolgozására törekedett. Dugonics könyvtárában több művét megtaláljuk (l. Gyuris, 1972). Anonymusra támaszkodva Prayjal ellentétben Álmost tartja első fejedelmünknek (*Historia critica primorum Hungariae ducum...*, Pest, 1778).

KÉZAI SIMON – krónikaíró, 1282 és 1285 között írta *Gesta Hungarorum* c. művét, felhasználva korábbi magyar krónikákat. Dugonicsra nagy hatással volt. Első kiadása: *Chronicon Hungaricum*, kiadta Alexis Horányi, Bécs, 1781. Dugonics könyvtárában megtaláljuk ezt a kiadást (Gyuris, 1972, 52). Magyar fordítását l. Anonymus kapcsán.

KOCH, CHRISTOPH WILHELM VON (1737–1813) – strasbourgi középkortörténész professzor. Az a könyv, amelynek megjelenését Dugonics nagyon várja feltehetően: *Tables généalogiques des maisons souveraines de l'est et du nord de l'Europe* (megj. 1815).

KOLLÁR ÁDÁM FERENC (1718–1783) – jogtudós, történetíró, Mária Terézia könyvtárigazgatója. Magyarország viszonyait összbirodalmi összefüggésben tárgyalja. Fontos forráskiadványok közreadója, VI. (Böles) Leó *Taktika* c. művének részleteit jelenteti meg görög és latin nyelven (*Historia iurisque publici regni Ungariae amoenitates*, vol. I. Bécs, 1783, 13–14). Vö. Szabados György, „Bizantológiánk jezsuita kezdetei", *Acta Historica*, t. CVII, Szeged, 1998, 59.

KONSTANTIN, VII. (912–959) – bizánci császár, tudós férfiú, a művészetek támogatója. Kapcsolatot tartott fenn a besenyőkkel, kazárokkal, magyarokkal. *De administrando imperio* c. műve bizánci krónikákra, földrajzi munkákra, követi jelentésekre támaszkodik. A magyar történetkutatás 1739 óta ismeri ezt a művet, amely a magyarság őstörténetére, etnikai, etnográfiai és nyelvi viszonyaira, Árpád családjára és a honfoglalás utáni időkre vonatkozóan páratlanul fontos forrás, és amelyre Dugonics nagy mértékben támaszkodik. (*Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba*, szerk. Hajdú Péter, Kristó Gyula, Róna-Tas András, I., 2, Bp. 1976, 152. A továbbiakban: *Bevezetés*, 1976.) Műve magyar fordításban: Bíborbanszületett Konstantin, *A birodalom kormányzása*, ford. és kiadta Moravcsik Gyula, Bp., 1950.

KOPPI KÁROLY (1744–1801) – történettudós, Dugonics rend- és tanártársa. Latin nyelvű történeti műveinek egy része kéziratban maradt ránk, több írása megvan Dugonics könyvtárában.

LENGLET DUFRESNOY, NICOLAS (1674–1755) – francia tudós, történetíró. Fordításai, szövegkiadásai, kronológiái, történeti, történetírás-elméleti és földraj-

zi művei egyaránt fontosak. Rengeteget írt, művei gyakran kompilációk, adatai nem mindig megbízhatóak, történeti bibliográfiái mégis fontos referenciaművek.

LEÓ, VI., BÖLCS (866–912) – bizánci császár, irodalmi tevékenysége jelentős. A bolgár cár ellen harcolt az etelközi magyarokkal szövetkezve. *Taktika* c. művében ír szövetségesei, a magyarok harcmodoráról. Műve a honfoglaláskori magyarok története tanulmányozásához alapvető forrás. 1783-tól Kollár Ádám kiadásának köszönhetően ismert a mű a magyar kutatók előtt. Dugonics sok szövegrészt idéz belőle magyar fordításban. Magyar vonatkozású részei: Moravcsik, 1984, 16–23.

LIUDPRAND (kb. 920–972) – cremonai püspök, történetíró, bizánci követ. *Antapodosis* c. művében a 886–950 közötti kor történetét írja meg, személyes tapasztalatait, szóbeli hagyományokat is felhasználva. Itt emlékezik meg a magyarokról is. Magyar vonatkozású részeiből fordítás: *A honfoglalás*, 1995, 211–216.

MELA POMPONIUS – a római irodalomban az első, feltehetően finnugor népre vonatkozó közlés 43–44-ben írt *De chorographia libri tres* c. munkájában található. Hérodotoszra támaszkodva a Don vidékén élő turcae nevű vadász népről emlékezik meg. (*Bevezetés*, 1976, 160.)

MENANDROSZ PROTEKTOR – bizánci történetíró. *Historia* c. műve a VI. század kortörténelmét mutatja be. Földrajzi, néprajzi és történeti szempontból is értékesek töredékei, amelyek a türkökről, onogurokról, avarokról is adnak információkat.

OTROKOCSI FORIS FERENC (1648–1718) – egyházi író és nyelvész. A magyar őstörténet főkérdését próbálja megoldani azzal, hogy rokonságba hozza a magyar és a zsidó népet (*Origines Hungaricae*, 1693).

OTTO, FREISINGI (1114?–1158) – német szerzetes és történetíró, Freising püspöke. A XII. századi Magyarországról fontos (noha elfogult) forrás *Chronicon*ja. (További szakirodalom: *Korai magyar történeti lexikon* [9–14. sz.], főszerk. Kristó Gyula, szerk. Engel Pál és Makk Ferenc, Bp. 1994, 517.)

PRAY GYÖRGY (1723–1801) – jezsuita történetíró, a magyar kritikai történetírás megalapozója, műveiben sok forrásanyagot közöl. Ő fedezte fel a *Halotti beszéd*et tartalmazó kódexet. *Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum* (Bécs, 1761) c. műve fordulatot jelent a magyar őstörténetírásban és támadja a csak egy évvel korábban megjelent Desericzky-művet. 1775-ben megjelent *Dissertationes historico-criticae in Annales Veteres...* c. könyve feltételezi egy hatalmas eurázsiai, nyelvi és őstörténeti rokonság által is összetartozó nyelvcsalád létezését, amelyben a szkíta-hun leszármazást a magyar–lapp–finn rokonsággal egyezteti össze. Felhasználja Joseph de Guignes francia orientalista kínai évkönyvekből szerzett adatait, Hell Miksa és Sajnovics János eredményeit. A honfoglalás kronológiáját is rekonstruálja. Dugonicshoz közel áll elmélete, Pray műveinek adatait is felhasználja. Vö. Szörényi Desericzky kapcsán idézett tanulmánya. Dugonics könyvtárában Pray művei közül: *Dissertatio Historico-critica prioratu auranae* (1773), *Annales regum Hungariae* (Pars 4. 1767). Ld. Gyuris, 1972, 62, 77.

PRISZKOSZ RÉTOR (410–420 között–473) – bizánci történetíró. Attila udvarában járt diplomáciai küldetésben, a leghitelesebb kútfőként vall a hun birodalom viszonyairól. Fontosak az ogur–török népekről adott értesülései is. Dugonics egyik

legtöbbet idézett forrása. Töredékben maradt művének kiadásairól: *Attila*, 1940, 298.

PROKOPIOSZ – a palesztiniai történetíró *Háborúkról* címen ismert könyvei a VI. sz. népeiről, így a kaukázusi népekről adnak fontos információkat. Kiadásairól: *Attila*, 1940, 301.

RUDBECK, OLOF, IFJ. (1660–1740) – svéd tudós, a magyar és a finn nyelv közötti rokonságot tételezi fel (*Specimen usus linguae Gothicae*, Uppsala, 1717). Sajnovics is idézi: Sajnovics, 1994, 17, 104, 105, 107, 112.

SAJNOVICS JÁNOS (1733–1785) – csillagász, a történeti szemléletű, összehasonlító nyelvtudomány úttörője. 1768-ban Hell Miksával együtt utazott Norvégiába csillagászati megfigyelések céljából. A környéken beszélt lapp és a magyar nyelv között hasonlóságokat tapasztalt. Felfedezéséről beszámolt a koppenhágai tudós társaság előtt, eredményeit közölte *Demonstratio. Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse* (Koppenhága, 1770) c. művében. Könyvét hazatérése után Nagyszombatban is kinyomtatta, hozzácsatolva a *Halotti beszéd*et. Dugonics könyvtárában ezt a kiadást találjuk meg (Gyuris, 1972, 33). Az *Etelka* megszületésére, cselekményének formálására jelentős hatással volt ez a mű, de a jegyzetekhez is forrásként használta Dugonics. Művének magyar fordítása: Sajnovics, 1994.

SAXO GRAMMATICUS (XII. sz.) – dán szerzetes, történetíró, Dánia történelmét írta meg a legrégebbi időktől 1185-ig (Lásd: *Attila*, 1940, 183, 311).

SCHLÖZER, AUGUST LUDWIG VON (1735–1809) – német történész, göttingai egyetemi tanár. Történeti művei és politikai tudósításai nagy hatást gyakoroltak korában.

SCHWANDTNER, JOHANN GEORG (1716–1791) – osztrák történettudós. Nagy érdeme az első magyar forrásgyűjtemény kiadása, amelyhez Bél Mátyás írt előszót. Ebben jelent meg először Anonymus gesztája is: *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, I– III, Bécs, 1746–48. Második kiadása: 1766–1768.

SCOHIER, JEAN – idézett műve: *La généalogie et descente de la très-illustre maison de Croy*, Douay, 1589.

STRAHLENBERG, PHILIPP JOHANN (1676–1747) – svéd katona, akinek *Das Nord und Östliche Teil von Europa und Asia* (Stockholm, 1730) c. művére Sajnovics is hivatkozik. (Sajnovics: 1994, 106.)

SZÉKELY ISTVÁN – történetíró, műve: *Krónika ez világnak jeles dolgairól*, Krakkó, 1559.

SZTRABÓN (63–19) – görög földrajzi író. *Geographika* c. általános világföldrajza az európai és ázsiai országok földrajzi leírásán kívül a népek szokásaival, erkölcseivel, egyes városok történetével, legkiválóbb embereivel egyaránt foglalkoznak.

THEOPHANÉSZ (758–817) – bizánci krónikás. Krónikája a Kelet-római Birodalom történetét tárgyalja. Többen folytatták, a folytatásokban találunk a honfoglalásról adatokat. (Moravcsik, 1984, 65–69.)

THEOPHÜLAKTOSZ SZIMOKATTÉSZ (VII. sz.) – bizánci író. Világtörténete *(Oikumeniké hisztoria)* a szkítákról, az avarokról, a sztyeppei népekről a magyar őstörténet-kutató számára jelentős forrás, okmányokra, szemtanúi feljegyzésekre támaszkodik. (*Bevezetés*, 1976, 140–141.)

THURÓCZY JÁNOS (1435?–1488/89) – krónikaíró, az első magyar világi történetíró. Főműve az 1488-ban megjelent *Chronica Hungarorum* (két kiadása is volt ekkor, Brünnben és Augsburgban). Gazdag forrásanyagra támaszkodott, de kihagyta a magyarokra rossz fényt vető részeket. Munkájában Attila és Mátyás király országlása jelenti a két csúcspontot. A nemzeti nagyság történeti megalapozását szolgálta, hogy a szkíta történetet alaposan kibővítette, amelyet Mátyás birodalma előképének tekintett. Dugonics gyakran említi, de többször bírálva, művéből több részletet lefordít. De Guignes is gyakran hivatkozik művére a hunokról és a magyarokról írva, állításait gyakran kétségbe vonva, főleg a hunokkal és a székelyekkel kapcsolatban (*Joseph de Guignes, 1756–58*, II. 290, 297, 310, 315, 324, 512, 518, V. 374). Kritikai kiadása: Johannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum*. I. Textus. Ed. E. Galántai – J. Kristó, Bp. 1985. Magyarul legutóbb: Thuróczy János, *A magyarok krónikája*. Rogerius mester, *Siralmas ének*. Thuróczy művét ford. és a jegyzeteket írta Kristó Gyula, Bp. 2001. „Milenniumi magyar történelem. Források".

TIMON SÁMUEL (1675–1736) – jezsuita történetíró, tanár Nagyszombatban. Művei közül megemlítjük: *Imago antiquae Hungariae, repraesentans terras, adventus et res gestas gentis Hunicae* (Kassa, 1733) és *Epitome chronologica rerum Hungaricarum et Transilvanicarum a nativitate Divi Stephani primi regis apostolici*, Kolozsvár, 1764. Utóbbi Dugonics könyvtárában is megvan (Gyuris, 1972, 77).

WILKINS, JOHN – anglikán érsek, filozófus, 1700 körül több könyve jelent meg.

ZÓNARASZ, JÓANNÉSZ – görög krónikás a 11. és 12. sz. határán. Világkrónikája a teremtéstől 1118-ig terjed. Érdeme, hogy azóta elveszett források alapján dolgozik, amelyeket általában hűen közöl, így neki köszönhető Dio Cassius elveszett történeti munkáinak bővebb ismerete. *Epitomae historiarum libri* c. műve magyar vonatkozású részeiből magyarul: Moravcsik, 1984, 98–101.

Névmutató

Abul Fereg 60–61, 441, 495, 498
Adelung, Johann Cristoph 448
Alexander Polyhistor 108, 495
Almási Ignátz 474
Ammianus Marcellinus (Marcellinus) 67, 495, 498
András, II., magyar király 118, 233, 373, 394, 444
Anna Komnéna (Anna Comnena, Annacomnend, Anna Komnena) 15, 191, 389, 495
Annalista Saxo *l.* Saxo Grammaticus
Anonymus (Anonym., Anonymus Belae Notarius, Anonym. Belae Notarius, Anonymus Belae Regis Notarius, Anon. Belae R. Not., Béla királyunknak Író-Deákja, Béla királyunknak Nevetlen Író-Deákja) 9, 13, 17–18, 22, 27–29, 31, 62, 66, 93–95, 128, 134, 136, 144, 152, 290, 314, 344–345, 374, 382, 443, 445, 452–454, 495, 499, 501
Apollonius 160, 384
Apor Péter 439
Aranka György 451
Áskánius Centurio *l.* Centorio, Ascanio
Aventinus, eredeti nevén: Johannes Turmair 29, 455, 495

Bahtyin, Mihail 428
Bajzáth József 410
Bálint Sándor 449
Bankos István (Bankos István, Fülöp-szállási kun ember) 347, 447
Barclay, John 426, 428
Barczafalvi Szabó Dávid (Barcza-falvi Szabó Dávid, Szabó Dávid, Szabó-úr) 231, 393, 441, 474–476
Báróczi Sándor 427, 429
Baronius 195
Baróti (Kratochfill) Dezső 417, 425, 484
Baróti Sz. István 423
Barta János, ifj. 422
Bartha György 449
Báthori Zsigmond 497
Bayer, Gottfried Siegfried 120
Bedekovics József (Bedekovics) 16, 495
Beer 44, 120
Bél Mátyás (Bél, Belius) 67, 106, 309, 376, 453, 455, 495, 501
Béla, I., magyar király 383
Béla, IV., magyar király 22, 118, 121, 373, 498
Béla-királyunknak (Nevetlen) Író-deákja – *l.* Anonymus
Benda Kálmán 422
Beniczky Miklós 410
Benkő József 107, 496
Benkő Loránd 449
Benyák Bernát 422
Bergeron, Pierre (Bergeron) 291, 455, 496
Berthóty Ilonka 425
Berzsenyi Dániel 432
Bessenyei György 416, 450–451
Bibó István 450
Bíborbanszületett Konstantin *l.* Konstantin, VII., bizánci császár
Bíró Ferenc 425, 451, 456, 484
Bodin, Jean v. Bodinus, Johannes (Bodinus) 104, 496
Boem Huban János 308
Bogáti Fazekas Miklós 19, 441, 496
Bollók János 453, 495
Bonfini, Antonio (Bonfinius, Bonfin.) 68, 106, 383, 455, 496
Brodarics István (Broderics István) 106–107, 496
Büsching, Anton Friedrich (Büsching) 116, 455, 496

Cedrenus 29, 455
Centorio, Ascanio, teljes nevén: Centorio, degli Ortensi Ascanio (Áskánius Centurio) 154, 455, 496

Chambers, Ephraim (Efraimo Chambers) 94, 455, 496
Charax 16
Chiereny Mihály 19, 496
Cluverius Philippus v. Clüver, Philipp (Cluver, Kluver) 15–16, 90, 496
Constantinus Porphyrogeneta *l.* Konstantinus, VII., bizánci császár
Cornides Dániel (Cornides) 104, 107, 445, 447–448, 455, 496
Cosmas 114
Coulet, Henri 435
Croy (v. Kroj) nemzetség 38, 416, 501
Ctesias *l.* Ktésziasz
Curopalata, eredeti nevén: Scylitzes, Johannes (Curopalata) 29, 496
Cuspinianus, eredeti nevén: Johannes Spiesshaymer (Cuspinianus János, másként Spieshamer v. Spieshammer) 107, 376, 497

Császár Elemér 422, 425
Csáti Demeter 445
Csetri Lajos 451, 454
Csokonai Vitéz Mihály 437, 453–454
Csorba Csaba 359, 452
Csűrös Klára 496

Dalham, Florian (Dalham) 95, 374
Dandulus 112
Daniel próféta 104
Debreczeni Attila 454
Decius Barovius Johannes azaz Baranyai Decsi János 309, 497–498
Decsy Sámuel (Decsy, Decsi Sámuel) 104, 363, 441
Deguignes, Degvignes *l.* Guignes, Joseph de
Déri Balázs 496
Descriczky Ince József (Dezericius, Dezericzki) 67, 134, 455, 497–498, 500
Diaconus 67, 497
Dio Cassius 16, 497, 502
Diósi Géza 416, 425, 484
Dobner, L. P. Gelasius (Dobner) 14, 497
Donáth Regina 496
Drujon, Fernand 427
Dubravius, Johannes (Dubravius) 114, 377, 497
Dugonics Ádám 313
Dusch, J. J. 430, 473

Egenolf, Johann Augustin (Egenolf) 116, 455, 497
Endrődi Sándor 411, 425, 451, 484
Endrődy János (Endrődi) 424
Engel Pál 500

Faludi Ferenc (Faludi) 117, 497
Fazekas Antal 423
Fekete György, gróf 463, 468
Fénelon, François de Salignac de la Mothe 428
Ferenc, II., osztrák császár, magyar király 370, 377
Fischer 116, 455
Forgács Miklós, gróf 444, 469–470
Frisingai, Frising Otto *l.* Otto, Freisingi

Galántai Erzsébet 502
Gégou, Fabienne 436
Geleji Katona István 308, 497
Georch Illés 423
Georgievics Bertalan (Georgieviz Bartholomaeus) 348, 497
Glükasz, Mikhaél (Glycas) 15, 455, 497–498
Grassalkovics Antal, gróf 383
Guignes, Joseph de (Deguignes, Degvignes) 55, 101, 104, 107, 110, 134, 136, 144, 169, 291, 401, 441, 455–456, 495–497, 500, 502
Gunst Péter 443

Gyöngyösi István 430
Győrffy György 498
György Lajos 425–426, 451, 484
Gyuris György 441, 444, 454, 484, 499–502

Hajdú Péter 499
Haller 430, 473
Hancarville, Pierre-François de (Chevalier d'Hancarville) 159, 498
Hankiss János 454
Hanzitz 112
Héliodórosz 428, 433, 436
Hell Miksa 117, 498, 500–501
Heltai Gáspár 496
Henschenius Godefridus (Henselius Godofred és Godefréd) 309, 402
Hepidánus 29
Herberstein, Siegmund, báró (báró Herberstein Zsigmond) 106

Hérodotosz (Herodotus) 59, 67, 108,117, 120, 160, 162, 174, 213, 384, 443, 454, 498, 500
Hickes, George (Hickesius, angliai ember) 309, 498
Hieronymus, Szent Jeromos (Szent Hieronymus) 308
Hipp, Marie-Thérèse 427
Homérosz 426, 428, 429, 436
Horányi Elek 454, 471, 495, 499
Hortleder, Fridrich (Hortleder Fridrik) 107
Horváth Mihály 422, 481
Hubert Ildikó 446
Huet, Pierre-Daniel 436
Hunyadi János 451
Hunyadi László 92
Hübner v. Hibner, cenzor 411, 470–471

Ibrahim, török kadia 173, 386
Ihre, Johann (Ihre) 116, 455, 498
Illésházi, gróf 465
Illyés Gyula 422
István, V., magyar király 116, 118

Jankovich Miklós 410–411
János, ama Vajda /. Szapolyai János
Janus Pannonius (Pannonius János) 309
Jármy Pál 421, 438, 476
Jaucourt, chevalier Louis de 454
Jerney János 447
Jomand-Baudry, Régine 434
Jónás (Sz.) Ilona 496
Jordanes (Jornandes) 67, 84, 100, 370, 375, 452, 454–455, 498
József, II., Habsburg császár, magyar király (Másadik Josef császár) 13, 119, 236, 266, 375, 414, 421, 422, 432, 440, 444, 450, 462, 464–470, 477–478, 483
József nádor (Josef palatinus) 377
Juhász Gyula 451
Julianus (Juliánus) 121, 454, 497–498
Justinus 100, 160, 384, 498

Kalmár György 146, 441, 499
Kalmet 112
Kaprinai István (Kaprinai, Kaprinay) 22, 52, 93, 126, 455, 499
Karácsony Chrysostom Ince 441
Kármán József 435
Károly, I., magyar király 51
Károly, VI., német-római császár, magyar király 467
Károlyi Antal, gróf 374, 465
Katalin, II., orosz cárnő 362, 477
Katona István, történetíró 22, 29, 62, 371, 381, 411, 441, 455, 499
Kazinczy Ferenc 451
Kéri Borgia Ferenc 454
Kézai Simon (Keza Simeon, Keza Simon, Kéza Simon, Keza) 29, 66, 134–135, 151–152, 172, 383, 441, 443, 453–454, 495, 499
Kiss Etele 438
Klaproth, Heinrich Julius 448
Kluver ld. Cluverius v. Clüver, Philipp
Koch, Christoph Wilhelm von (Koch Professzor és Bibliothecarius) 38, 499
Kollár Ádám Ferenc (Kollár) 9, 196, 447–448, 453, 499–500
Komáromi Csipkés György 309
Konstantin, VII., bizánci császár (Constantinus Porphyrogenneta, Constant. Porphyrogen., Porphyrogenneta, Porphirogenneta) 14, 22, 29, 101, 104, 120, 144, 191, 192, 416, 441, 452, 454, 498–499
Koppi Károly (Koppi) 38, 291, 366, 401, 425, 455, 499
Kotzebue, August, von 423
Kristó Gyula 495, 499–500, 502
Ktésziasz (Ctesias) 108
Kulcsár Péter 451, 496
Kulsinszky 192
Kurtzius 429

La Calprenède, Gautier de Costes 427
Lacy v. Lascy, Franz Moritz (Laszczy, Laszczi) 463–465
Lajos, II., magyar király 18, 77, 106, 154
Lajos, XIV., francia király 477
Landerer (Fűskúti) Mihály 358, 468, 471, 473, 483
László, IV. v. Kun, magyar király 116, 112, 455
Laudon Gideon Ernst (Laudon Gedeon) 474
Lázár (Gyalakúti) János 445
Leibniz, Gottfried Wilhelm (Leibnitz) 116
Lenclavius, eredeti nevén Löwenklau, Johann (Leunclav) 104
Lenglet Dufresnoy, Nicolas (Lenglet Apátur) 109, 435, 499

Leó, VI., (bölcs) bizánci császár (Bölcs Leó, Leo, Leó Császár, Leó, ama Bölcs Napkeleti Császár, Leo Sapiens, León) 9, 29, 35, 48, 57, 111, 113, 120, 124, 127, 167, 190, 209, 353–355, 364, 394, 412, 425, 443–444, 453–454, 499–500
Leopold Sándor, palatinus 377
Lichtenberg, gróf 474
Lisznyai Kovács Pál (Lisnyai Kovács Pál) 308
Liszti János, veszprémi püspök 106, 383
Liudprand v. Liutprand (Luitprandus) 144, 454, 500
Lugosi Döme 443

Makk Ferenc 500
Mándoky Kongur István 447–448
Marcellinus l. Ammianus Marcellinus
Marcus, Aurelius Antoninus 373, 418
Margit, boldog 118–119, 377
Margócsy István 452
Margócsy Klára 452
Mária Terézia, Habsburg császárnő, magyar királynő (Maria Theresia) 77, 441, 444, 450, 462, 467, 499
Martinus Mazlenius 293
Máté Györgyi 496
Mathaeus Parisiensis 112
Mátyás király 51, 92, 106, 344–345, 451
Mauer Georgius Pistorius 346
Mauzi, Robert 433
May István 413, 415–416, 425, 427, 449, 484
Megiser Hieronymus 348, 408
Meissner, August Gottlieb (Meisner) 473
Mela Pomponius 99–100, 500
Menandrosz protektor (Menander, Menander Protector) 134, 308, 454–455, 498, 500
Mezei Márta 451, 484
Mikó Árpád 484
Miksa, I. német-római császár 107
Molinié, Georges 428
Molnár Ferenc (Molnár Ferencz, Franciscus Molnár Jász-berenyiensis) 247–249, 434, 438
Montesquieu, Charles-Louis de Secondat 432, 452
Móra Ferenc 422
Moravcsik Gyula 495–497, 499–502
Mueller, Marlies 427
Muraközy Gyula 498
Muratorius 109, 112

Nagy Lajos, magyar király 18
Nagy Sándor 423
Nagy Sándor, macedón uralkodó 16
Nánási János, Fülöp-szállási Assessor 347
Németh Gyula 495
Niczky Kristóf, gróf (Niczki) 422, 463–465, 468, 470
Niképhorosz (Nicephorus) 17, 104, 134

Oertelius Godefrid János 309
Oláh Miklós (Olahus) 67, 308, 455
Olivarius Uredius 38
Ormós Zsigmond 411
Otrokocsi Foris Ferenc (Otrokócsi, Otrokóczi) 83, 85, 454–455, 500
Otto, Freisingi (Frisingai Otto, Otto Frising) 68, 77–78, 371, 454, 500
Őz Pál 422

Pálffy Károly, gróf 478–479
Pálóczi Horváth Ádám 451
Pannonius János l. Janus Pannonius
Papp Júlia 419
Pásztori Sándor 478–479
Patay István 446
Pázmány Péter 93
Perecsényi Nagy László 437
Péterfi 187
Pius, VI., pápa 469
Plutarkhosz (Plutárkus) 429
Podhareczky Gyula 497
Porphirogenneta, Porphyrogenneta l. Konstantin, VII., bizánci császár
Potemkin 94
Pray György (Pray) 117, 192, 411, 441–442, 445, 447, 455–456, 499–500
Prévost d'Exiles, Antoine François 428
Priszkosz rétor (Priscus, Priscus Rhetor, Priskus, Priskus Rétor) 58, 67, 84–89, 134, 242, 314, 370, 415, 418, 443, 445, 452, 454–455, 498, 500
Prokopiosz (Procopius, Prokopius) 90, 134, 291, 501
Prónai Antal 423–425, 451, 484
Ptolomaeus, Ptoloméus 21–22, 90
Püspöki Ferenc 470–471

Rácz Sámuel (Rácz Samu) 231
Ráday Gedeon (Rádai Gedeon) 19
Ráday György 451

Rájnis József (Rájnis) 146, 419
Rákosi István (István) 347
Rattkay György, zágrábi kanonok 16
Remer, Julius August (Remer) 104
Reuter v. Reuterus, Ioannes 348, 408
Révai Miklós 416, 445–446
Richardson, Samuel 430
Rietaller v. Riethaller, cenzor 411, 470
Róna-Tas András 499
Rousseau, Jean-Jacques 416, 452
Rudbeck, Olof, ifj. (Rudbeck' fia, Olaus) 116, 455, 501
Ruitz (Gy.) Izabella 498

Sabellicus 67
Saint-Réal 428
Sajnovics János 117, 441, 452, 454, 455, 496–498, 500–501
Sallustius 497
Saxo Grammaticus (Annalista Saxo, Saxo, Saxo Grammaticus) 114, 116–117, 454, 501
Schedius Lajos 448
Schenleben 16
Schildberger 348
Schlözer, August Ludwig von (Schlötzer) 117, 192, 213, 448, 501
Schwandtner, Johann Georg (Schwandtner) 9, 453–454
Schwarz Gottfried (Schwartz Godefrid) 309
Scohier, Jean 38, 501
Scudéry, Madelaine de 427
Sgard, Jean 428
Sigebert de Gembloux (Sigebert, Sigebertus) 68, 144
Simai Ödön 449
Simocata, Simocatta *l.* Theophülaktosz Szimokattész
Sinkó Katalin 484
Solimán *l.* Szulejmán, II., török császár
Soós Márton 424
Spieshammer *l.* Cuspinianus
Stephanus Byzantinus 100
Sternhain, Kis-Asszony 473
Stilting, Stiltingus 78, 371
Stock, Christian (Stock) 14
Strábó *l.* Sztrabón
Strahlenberg, Philipp Johann (Strahlenberg) 116, 455, 501
Stritter, Johann Gotthelf (Stritter) 15, 192
Subich Ferenc 445

Szabados György 411, 443, 453–454, 456, 484, 499
Szajbély Mihály 454
Szapolyai János (János, ama Vajda) 154
Szathmári István 448
Szauder József 425, 432, 484
Széchy Károly 445
Szegedi János 394, 444
Székely István 308, 501
Székelyhidi (Székelhidi) Nethleb Mihály 308
Szekeres, bécsi cenzor 410, 471
Szerb Antal 428
Szerdahelyi György 436
Szíj Enikő 455, 496
Szilágyi Ferenc 453
Szilágyi Márton 360, 428, 435,
Szinnyei József 420, 426
Szörényi László 425, 443, 497, 500
Sztrabón (Strábó) 89–90, 94, 501
Szubics 52
Szulejmán, II., török császár (Solimán császár) 84, 90, 154
Szücs István 373
Szvetics, gróf 465

Takács Sándor 422
Tarnai Andor 496
Telegdi János 309
Terbóts v. Terbölts Gábor 347–348, 407
Theodorétosz (Theodoretus) 308
Theodosius, I., császár 379
Theophanész (Theophanes) 17, 134, 291, 455, 498, 501
Theophülaktosz Szimokattész (Theophylactus, Simocata, Simocatta) 17, 134, 291, 455, 498, 501
Thuróczy János (Turóczi, Thurocz, Thurocz János, Thuroci, Turoc.) 16, 29, 68, 78, 85, 134–136, 152, 242–243, 265–266, 364, 371, 382–383, 444, 455–456, 498, 502
Timon Sámuel (Timon, Timón) 83–84, 454, 502
Tischler Antal 419
Toldy Ferenc 456
Tolnay Vilmos 450

Tóth Endre 421
Tóth Sándor Attila 360, 436, 479
Tournemine, René Joseph de (Tournemi-
nius) 109

Valesius 67
Vásáry István 456
Vedres István 313
Velesucius, Andreas 293
Velin 116, 455
Velleius Paterculus (Vellejus) 108
Vergilius 426, 428–429
Verseghy Ferenc 416
Veszprémy László 453, 495
Vladár Zsuzsa 455, 496
Voltaire 416, 429, 433, 437, 452
Vörösmarty Mihály 437

Wieland, Christoph Martin (Veiland) 430,
434, 473
Wilkins, John (Wilkins, Ioan.) 348, 502
Winckelmann, Johann Joachim 498

Xenophon 108

Zanovszky István 308
Zentai Mária 437
Zicsy Károly 466
Zónarasz, Jóannész (Zonaras) 15, 16, 29, 455,
498, 502
Zrínyi Miklós 151, 231, 382, 441

Zsigmond, magyar király 51–52, 105, 112,
455
Zsigrai, gróf 465

A KLTE Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézete és a Kossuth Egyetemi Kiadó közös gondozásában megjelenő *Csokonai Könyvtár* monográfiasorozat első darabja 1993-ban jelent meg, s azóta évente átlagosan három kötet lát napvilágot belőle. E sorozat testvérvállalkozása a *Csokonai Könyvtár: Források* című, irodalomtörténeti forrásokat közreadó jelen sorozat, amelynek hátterét elsősorban a Debreceni Egyetem Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézetében működő Textológiai Műhely jelenti.

A sorozat *feltáró* és *felfedező* jellegű egyszerre. Céljának tekinti, hogy a tudományos kutatás és az oktatás számára hozzáférhetővé tegyen olyan (gyakran kéziratos) szövegeket, amelyek egyáltalán nem, vagy csupán alig fellelhető kiadványokban olvashatók, s a közreadással egyúttal ráirányítsa a szakmai figyelmet a kiválasztott művekre, műcsoportokra, kapcsolódva ezzel napjaink erőteljes rekanonizációs folyamataihoz. (A feltáró és a felfedező jelleg kötetenként természetesen eltérő arányokat mutathat.)

A szöveggondozásban egységesen a kritikai kiadások normái és eljárásai az irányadóak, a sorozat kötetei azonban nem közölnek részletes szövegkritikai apparátust, a szöveg- és kiadástörténetet *összefoglalóan* ismertetik. A szövegek megértését segítő, a kötetek végén oldalankénti bontásban található magyarázó jegyzetek teljes filológiai feldolgozásra törekszenek. Az utószó minden esetben nagyobb, műértelmezést is felvállaló kísérőtanulmányt foglal magában.

MEGJELENT:

Kisfaludy Sándor: Szépprózai művek
Kemény Zsigmond: Kisregények és elbeszélések
Bolyai Farkas: Drámák
Arany János: Tanulmányok és kritikák
Retorikák a reformáció korából
Első folyóirataink: URÁNIA
Első folyóirataink: ORPHEUS

ELŐKÉSZÜLETBEN:

Nagyari József prédikációi
Reviczky Gyula összes költeményei
Első folyóirataink: MAGYAR MUSEUM
Retorikák a barokk korából

Ára: 1500,– Ft